NEW YORK TIMES BESTSELLER

HENRY KISSINGER

Beyaz Saray Yıllarım

2. CİLT

İngilizceden Çeviren
KORKUT ULUÇ İŞİSAĞ

Kopernik

Kopernik Kitap 187
Çağdaş Siyaset: 4

BEYAZ SARAY YILLARIM
CİLT - 2 (Henry Kissinger'ın üç ciltlik hatıratının birincisi olan bu kitap Türkiye'de üç cilt halinde basılmıştır.)
• Henry Kissinger
İngilizceden Çeviren: Korkut Uluç İşisağ
• 2021, Kopernik Kitap / Dalmabahçe AŞ

Kitabın bütün yayın hakları Dalmabahçe AŞ'ye aittir. Tanıtım amacıyla kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevî ve malî hakları saklıdır.

Genel Yayın Yönetmeni
Abdülkadir Özkan
Yayın Kurulu Danışmanı
Ahmet Kot
Dizi Yönetmeni
Nurbanu İnan
Görsel Yönetmen
Mehmet Akar
Son Okuma
Sinan Onuş
Kapak Tasarım
Yusuf Kot
Grafik Tasarım
Dalmabahçe AŞ

ISBN: 978-625-7369-59-6 (2. Cilt)
978-625-7369-57-2 (Takım)
Sertifika no: 50043
1. Baskı, Ağustos 2021

White House Years
Copyright © 1979, Henry A. Kissinger
All rights reserved

Baskı ve Cilt
Pasifik Ofset Ltd. Şti.
Cihangir Mh. Güvercin Cad. No: 3 Boha İş Merkezi A Blok K: 2 Avcılar - İSTANBUL
Sertifika No: 44451
Telefon: 0 212 412 17 00

Dalmabahçe AŞ
İstiklal Caddesi Asmalı Mescit Suriye Pasajı No: 166 Kat: 5 Daire: 48 Beyoğlu - İSTANBUL
Tel: 0 212 812 92 45

www.kopernikkitap.com
info@kopernikkitap.com | siparis@kopernikkitap.com

Kopernik Kitap, Dalmabahçe AŞ markasıdır.

Beyaz Saray Yıllarım

HENRY KISSINGER

İngilizceden Çeviren
KORKUT ULUÇ İŞİSAĞ

2. CİLT

kopernik

HENRY KISSINGER: Richard Nixon ve Gerald Ford hükümetlerinde görev yapan, akademisyen, siyasetçi, diplomat ve jeopolitik strateji uzmanı olan Henry Alfred Kissinger, 1969'da ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı, 1973'te Dışişleri Bakanı olmuştur. 1969 ve 1977 yılları arasında ABD dış politikasında başat rol oynayan Kissinger, Sovyetler Birliği ile detant politikasını hayata geçirmiş, Çin ile ilişkilerin başlamasını ve ilerlemesini sağlamıştır. Vietnam Savaşı'nın sona ermesi için yaptığı müzakereler neticesinde 1973 Nobel Barış Ödülü'nü alan Kissinger, diplomasi tarihi ve uluslararası ilişkiler üzerine pek çok kitap yazmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ KISIM
1970-1971: KARGAŞADAN UMUDA 11
XII: Savaş Genişliyor 13
Gizli Müzakerelere Dönüş 17
Özel Danışmon Le Duc Tho ve Birinci Tur Görüşmeler 23
Laos Ara Dönemi 32
Sihanouk'un Devrilmesi 43
20 Nisan Askerlerin Geri Çekilmesine İlişkin Duyuru 66
Kuzey Vietnam Sığınaklarına Saldırı 76
Ele Geçmesi Zor Komünist Karargâhı ve Oiğer Savaşlar 105
Yurt İçindeki Sancılar 111
Bilanço 120
XIII: Sovyetlerin Anlaşılmazlığı: Avrupa, SALT ve Zirve 127
Sıcak ve Soğuk 127
Sovyetlerin Tavrının Anlaşılmazlığı 132
Ostpolitik 136
SALT ve Savunma Müzakeresi 143
Moskova Zirvesi'nin Peşinde 165
XIV: Orta Doğu 1970 174
Kosigin'in Mektubu 177

Sovyet Askerleri ve Füzeleri Mısır'da Boy Gösteriyor 185
Amerika'nın Diplomatik Girişimi 197
Ateşkes ve Askeri Faaliyetlerin Askıya Alınması 205
İsrail Müzakerelerden Çekiliyor 218
XV: Krizler Sonbaharı: Ürdün 221
Ürdün Krizi 221
Irak-Ürdün Hesaplaşması 225
Uçak Kaçırma Krizi 229
Gerillalarla Hesaplaşma 241
Suriye İşgali 250
XVI: Krizler Sonbaharı: Cienfuegos'taki Sovyet Denizaltı Üssü 269
Moskova'dan Mesaj 269
Cienfuegos'a Giden Filotilla 273
Hesaplaşma 278
Krizin Çözümü 289
XVII: Krizler Sonbaharı: Şili 296
Salvador Allende 298
Etki ve Müdahale: 40'lar Komitesi 302
1970 Şili Seçimleri 306
Hiç Olmayan Darbe 317
Allende'nin Göreve Başlaması 327
XVIII: Pekin'e Davet 335
Varşova Konalı'nın Sonu 335
Üçlü İlişkiler 347
Pakistan Kanalı 353
Ping-Pong Diplomasisi 366
Planlar ve Sapmalar 379
XIX: Pekin'e Yolculuk 397
"Polo I": Giriş 397
Orta Krallık: Chou En-lai ile İlk Toplantı 409
Dünyayı Sarsan Duyuru 426
"Çin Kartı" 437

Çin Birleşmiş Milletler'de 446
"Polo II" 452
Birleşmiş Milletler 464
XX: ABD-Sovyet İlişkileri: İki Cephede Birden Atılım 469
Polonyo Ayaklanmaları 481
Kanal Faaliyete Geçiyor 492
SALT Müzakereleri ve 20 Mayıs Anlaşması 499
Berlin Müzakeresi 516
Nihayet Zirve 529
XXI: Meydan Okuma: 1971 Hindistan-Pakistan Krizi 542
Trajedinin Käkenleri 542
İki Siklon 551
Askeri Kısıtlama 555
Kriz İvme Kozanıyor 565
Sovyetler Birliği-Hindistan Dostluk Antlaşması 574
Bangladeşli Sığınmacılarla Temas 578
Boyan Gondi Washington'a Geliyor 583
Hindistan-Pakiston Savaşı 598
Savoş Yayılıyor 611
Dönüm Noktası: Çok Önemli Bir Karar 622
Sonrası 637
XXII: İttifak'ta Kriz: Mansfield Değişikliği ve Ekonomik Cepheleşme 645
Akdeniz Seyohati 645
De Gaulle'ün Cenazesi ve Heath'in Ziyareti 668
Mansfield Değişikliği: Eski Tüfek İş Başında 671
Ekonomik Kriz: İkinci "Nixan Şoku" 686
Üst Düzey İstişareler: Son Tur 704
XXIII: Vietnam 1970-71: Hanoi'yi Sıkıştırma 711
Binh Hanım'ın Sekiz Maddesi 719
Strateji Belirleme 733
Laos Operasyonu 736
Lam Son 719: Askeri Operasyon 756

Washington'da Protestolar 767
Müzakereler Devam Ediyor 775
Güney Vietnam Başkanlık Seçimi 796
Gizli Görüşmelerin Ortaya Çıkması 805

BÖLÜM SONU NOTLARI 817

ÜÇÜNCÜ KISIM
1970-1971: KARGAŞADAN UMUDA

XII
SAVAŞ GENİŞLİYOR

Hindiçin'de 1970 yılında baş gösteren karışıklıklar ve söylencelerle yaşamak zorundaydık. Savaş, hem Laos'u hem de Kamboçya'yı sarmıştı. 1970'in başlarında yeni yönetim, savaşı sona erdirme haricinde hiçbir şey istemiyordu. Biz gizli barış görüşmeleri yaparken Kuzey Vietnamlılar, ordularını ve Amerikan kamuoyunun gidişatını ustalıkla organize ederken yeni yönetim ise gerginliğin planlanmış bir şekilde tırmandırılmasıyla karşı karşıya kalmıştı. Şubat ayında Laos'taki Küpler Vadisi'nde Kuzey Vietnamlıların saldırısı gerçekleşmişti. Mart ayında Kuzey Vietnamlılar, 1965'ten bu yana hiçbir yasal dayanağı olmadan Kamboçya'nın Güney Vietnam'la sınırındaki işgal ettikleri sığınaklardan çıkmaya ve bizim bilgimiz ya da dahiliyetimiz olmadan Sihanouk hükümetinin yerine geçmiş olan Lon Nol hükümetini devirmek amacıyla iletişimi kesmeye ve Phnom Penh'i taciz etmeye başladılar. (Lon Nol hem BM hem de Sovyetler Birliği tarafından tanınıyordu.)

Fakat yaşanan trajediler nedeniyle Hanoi değil de ABD öfkeli bir şekilde kınanmıştı. Kuzey Vietnam temsilcisi Le Duc Tho ile Paris'te yaptığım görüşmelerde, Kamboçya ve Laos'un tarafsızlığını kabul etmeyen Tho, halkının kaderinin sadece Güney Vietnam'ı ele geçirmek değil, tüm Hindiçin'e hâkim olmak olduğunu vurguladı. Övünmeler gizli bir şekilde yapılsa da bu hırsları ifade eden askeri hareketler açıkça anlaşılıyordu. Oradaki bitmez tükenmez bir ulusal mazoşizmden çıkan folklorik deyiş aracılığıyla, Kamboçya kâbusunu Amerikan

kararlarının tetiklediği yayılmıştı. ABD'nin kışkırtması dahi bile olmadan -sadece dünyadan belli belirsiz çıkan protestolarla- Vietnamlılar tüm Hindiçin'i fethetme hırslarını sonunda yerine getirdiklerinde, bu konudaki söylence bugün bile devam etmektedir. Örgütlenmiş bir komünist devletin, Kamboçya'da ölüm saçan bir ideologlar gürühunun yerine geçmiş gibi görünmesi gerçektir, fakat ellerinde yabancı silahlarla ilk defa 1970'te buna kalkışmış olanlar da aynı kişilerdir. Hanoi'nin açgözlü bir şekilde hegemonya arayışı -Amerika'nın tutuk ve kararsız tepkisi değil- Kamboçya'nın çilesinin temel nedenidir.

Hezimete dönüşmeyen bir geri çekilme gerçekleştireceksek, görüşümüz, fazla kafa yorarak verdiğimiz askeri karşılıkları minimal tutma yönündeydi. Kesinlikle yanlışlar olsa da Kamboçya'da tarafsız Prens Sihanouk'un devrilmesini planlayan ve Laos'un yanı sıra Kamboçya'da da savaşın derinliklerine dalan Amerikalı yetkililerin ısrarlı fikirleri, duyguların gerçeklikten daha üstün olduğunu göstermekteydi. 30 Nisan'da Kamboçya sığınaklarına gerçekleştirilen saldırımızı duyuran Richard Nixon, 20 Nisan'da 150.000 askerin geri çekildiğini de ilan etti. En sonunda komünistlerin Kamboçya'yı tamamen ele geçirmesini önlemek için hareket eden yönetim, 4 Nisan'da Kamboçya'nın nötralize edilmesini teklif eden ve küçültücü bir biçimde terslenen hükümetin aynısıydı. Hindiçin'deki paradokslar hem çok hem de acı vericidir. Yatıştırılamaz olan Hanoi'ydi ama neredeyse hükümetin sinirlerini harap ederek rüzgâr ekip fırtına biçen Amerika'ydı. Bu birbirine bağlı büyük olayların her biri bu bölümde ayrı bir anlatı gerektiriyor fakat önce hükümetin o dönemlerdeki gerçekliğiyle başlamak gerekiyor. Çünkü 1969'un sonunda ve 1970'in başında Vietnam'da neler olup bittiğini anlamak ve Hanoi ile bir defa daha gizlice barış görüşmeleri yapmak için büyük bir girişimde bulunmuştuk. Elliott Richardson'la beraber, Vietnam Özel Çalışmalar Grubu adında kurumlar arası bir komite kurduğumuzda bu konudaki çalışmalar 1969 sonbaharında başladı. Bu grubun amacını 5 Eylül 1969 tarihli bir bilgi notuyla Başkan'a şu şekilde özetledim:

> Son birkaç yıldaki tecrübelerimize baktığımızda, hâlihazırdaki mevcut gerçeklerin dikkatli ve objektif bir analizi yetkililere farklı bir şekilde anlatılmış olsa bile, yetkililerin Vietnam hakkındaki önyargılarının sıklıkla kendilerini yanlış yönlendirmelerine olanak sağlamaları da dikkat çekicidir.

Grup ilk defa 20 Ekim'de bir araya geldi. Elliott Richardson, Dave Packard, Richard Helms ve Genelkurmay Başkanlığı'yla Savunma İstihbarat Teşkilatı'nın temsilcileri katıldı. Yakın çalışma ekibimden Larry Lynn ile Bob Sansom liderliğindeki Çalışma Grubu, kırsal kesimdeki durumun tam bir değerlendirmesini elde etmek için uzun yıllar süren sorunu çözmek üzere Güney Vietnam'da kırk dört vilayetin on ikisinde yoğun bir çalışma yürüttü ki bu da kırsal nüfusun kontrolü üzerinde tartışmaya açık bir çalışmaydı.

El yazısıyla yazılmış sorularla kaplı 100 sayfayı baştan sona tamamen okudum. Örneğin, neden 1965, 1966 ve 1967'de Güney Vietnamlıların ilerleme kaydettiği konusunda bilgilendirilmiştim? Ne değişmişti? ABD danışmanları neye baktıklarını biliyorlar mıydı? "Buldum" diye yazdım, "en beceriksiz olanlar en kolay tatmin olanlardır... Eğer düşük düzeyli olaylara sebep olmuşsanız, bu iyi yaptığınız anlamına mı geliyor yoksa düşmanın kasıtlı niyeti bu yönde mi? Eğer ikincisiyse bu bir işaret mi? Yok ettiğimiz altyapının ne olduğunu nereden bileceğiz?.. Herkes toprak reformunun önemli olduğunu söylüyor. Böyle bir şey olmadı, yine de barışı sağlama konusunda ilerleme kaydediyoruz. Bu nasıl olabilir? Bu sorulara yanıt olarak birleştirilmiş yeni bir taslaktan sonra 22 Ocak'ta bu raporun sonuçlarını Başkan'a özetledim. Güney Vietnam halkının %38'i, hükümetin yetkisi ve koruması altında oldukça güvenli bir şekilde (özellikle 1968'deki Tet saldırısının başarısız olmasından sonra Vietkong'un çekirdek kadrosunun büyük bir kısmını yok ettikten sonra) şehirlerde yaşıyordu. Fakat düşmanın stratejisinin temel amacı, kırsal kesimde yaşayan insanların %62'sinin kontrolünü ele geçirip bu sayede "olgun meyve gibi düşmeleri" için şehirleri kuşatmaktı. Çalışmanın sonucu şu şekildeydi; Eylül 1968'den bu yana Saygon hükümetinin kırsal kesimdeki kontrolü %20'den 55'e yükselmiş ve komünist kontrolü ise %35'ten 7'ye düşmüştü. Kırsal kesimde yaşayan yaklaşık dört milyon Güney Vietnamlı, gündüzleri Saygon tarafından, geceleri ise Vietkong tarafından kontrol edilen anlaşmazlığı olan bölgelerde yaşıyordu. Bu yüzdelerin sürdürülebileceğinden emin olamazdık ama yine de birliklerimizi geri çekmeye devam ettik.

İstatistikler kısmen ümit vericiydi ama Kuzey Vietnam'ın güveninin sarsılmamış olduğunu da biliyorduk. 1969 yılı 14-20 Aralık ara-

sında, Hanoi, Savunma Bakanı General Vo Nguyen Giap tarafından yedi makaleden oluşan bir yazı dizisi yayınladı. Yazıda, uzun süreli mücadele ile Amerika'nın üstün teknolojisinin yerle bir edileceği düşünülüyordu. 7 Ocak 1970'te Başkan'a gönderdiğim yazıların özetinde, Hanoi'nin, Saygon'un silahlı kuvvetlerine daha eşit bir şekilde meydan okumasına olanak sağlayacak şekilde yeteri sayıda Amerikan askeri kalana kadar zaman kazanmaya çalışacağına dair tahminimi dile getirdim. Ocak ayı ortalarında iyimser raporlar hakkındaki şüphelerimi şöyle özetledim:

(1) Kuzey Vietnamlılar büyük başka bir çaba sarf etmeden bu işten anında vazgeçmek için 25 yıl boyunca savaşmış olamazlar. Bu çaba, Amerikan birliklerine, ARVN* kuvvetlerine ya da yerel kuvvetlere yapılan saldırılar gibi birçok şekilde olabilir. Fakat eğer bu çabayı göstermemeye karar verselerdi, muhtemelen müzakereler konusunda daha açık sözlü olurlardı. [Burada Başkan çalakalem şu şekilde yazdı: "mantıklı."]

(2) ARVN'nin gerçekten gelişme kaydettiğine dair herhangi bir kanıt yok. Muhtemelen ARVN'nin geçmişte olduğundan önemli ölçüde daha iyi olmasından ziyade düşman kuvvetleri zarar görmüş olabilir. Bunun sebebi, düşmanın ana kuvvetlerini geri çekmesinden ve Ağustos'la Eylül aylarında faaliyetlerini azaltmasından da kaynaklanmış olabilir; belki de Ağustos başında Paris'teki tehdidimizin gerilla güçleri üzerindeki etkisini azaltacağını düşünmüşlerdi.

(3) İyimser yönde rapor hazırlamaları için yukarıdan çok fazla baskı da gelmiş olabilirdi...

Bu sebepleri göz önünde bulundurarak Başkan'a, Askeri Asistanım Alexander Haig'le bir grup analisti incelemelerde bulunmaları için Güney Vietnam'a göndermesini önerdim. 19 ve 29 Ocak 1970 tarihleri arasında dokuz önemli vilayette araştırma yaptılar ve Washington'daki çalışmalarımızın sonuçlarını doğruladılar. Fakat 1969'un son aylarında iyileşme oranının kesinlikle yavaşladığı konusunda da uyarıda bulundular: "Düşmanın boyun eğdiğine dair herhangi bir işaret yok... ABD askerlerinin geri çekilmesinden kaynaklanarak GVN** üzerindeki baskılar, bölgesel güvenlik gücünün performansının bozulmasına ve GVN'ye verilen desteğin azalmasına yol

Vietnam Cumhuriyeti Ordusu; bir diğer deyişle, Güney Vietnam Kuvvetleri.
Vietnam Hükümeti, yani Güney Vietnam Hükümeti.

açabilir." CIA'in yürüttüğü çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştı; ABD kuvvetlerinin aceleyle geri çekilmeleri, Güney Vietnamlı liderler arasında korkuya ve endişeye yol açmıştı. Bu CIA raporunu Nixon'a gönderdiğimde Başkan şöyle yazdı: "K, psikoloji son derece önemlidir. Eğer tekrar güven kazanmak istiyorlarsa sorumluluk almalılar. Bundan dolayı risk almak zorundayız."

Şüphesiz aksi yönde görüşler de mevcuttu. Malaya'daki komünist gerillaları yenen stratejiyi tasarlayan ve gerilla savaşı konusunda uzman olan İngiliz Sör Robert Thompson, Kasım 1969'da Vietnam'a yaptığı ziyaretten sonra Saygon'un "kazanan pozisyon"da olduğunu, ABD'nin çok hızlı bir şekilde geri çekilmediği ve yardımlarını azaltmadığı sürece bunu sürdürmenin mümkün olacağını bildirdi. Bu rapor tüm bakanlıklara gönderildi ve Vietnam Özel Çalışmalar Grubu'nda ifade edilen görüşlerle biraz çelişkili de olsa yine de onaylandı.

Fakat ne kadar objektif ya da istekli gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin hiçbir uğraş temel ikilemimizi çözemezdi. Uzun sürebilecek bir mücadele konusunda kararlı bir düşman ancak olay yerindeki aşılmaz engellerle yüzleşerek uzlaşmaya varabilirdi. Bunu sadece Güney Vietnamlıları destekleyerek ve Hanoi'nin bu desteği kesmek için yaptığı her türlü çabayı azaltarak deneyebilirdik. Bu işe kendilerini adayan, seslerini çıkarmaktan çekinmeyen ve gittikçe büyüyen bir topluluk olarak stratejimize karşı çıkacakları aşikardı. 3 Kasım'da yapılan konuşma, Vietnamlaştırma süreci için bize biraz zaman kazandırmıştı. Fakat her an her şey değişebilirdi; kendimizi güçlendirmek için bu boşluktan faydalanmalıydık. Eş zamanlı olarak müzakere olasılıklarını irdelemeye kararlıydım; her iki tarafın da birbiriyle ilgili değerlendirmelerini test ettikleri bir sürece girmiş ve görünüşe göre zorlu bir çıkmazı kırıp uzlaşıma varmaya çalışıyorduk.

Gizli Müzakerelere Dönüş

Her zaman görüşmeler için en uygun anın işlerin iyi gittiği zaman olduğuna inanmışımdır. Baskılara boyun eğmek, daha fazla baskıya yol açar; kısa süreli güç için itibar kazanmak, diğer tarafa müzakerelerin süresini uzatmak için güçlü bir teşvik vermek demektir. Bir imtiyaz gönüllü olarak yapıldığında mütekabiliyete yönelik en büyük

teşviki sağlar. Aynı zamanda güçlü kalmak için de en iyi güvenceyi yaratır. Gerçekleştirdiğim görüşmelerde her zaman en makul sonucu belirlemeye ve sonra birkaç hamleyle hızlıca sonuca ulaşmaya çalıştım. Hamlelerini çok az miktarlarda ve son anda yapmak isteyenler tarafından bu durumla "sonsuz öncelikli imtiyaz" stratejisi olarak alay edildi. Ama bu stratejiyi öncelikle bürokrasileri susturmada ve vicdanları rahatlatmada yararlı buluyorum. Çünkü böyle bir strateji, bir sertlik gösterisi olarak acemileri etkiler. Genellikle kendi kendini baltalama olarak ortaya çıkar; usulca hareket etme, diğer tarafı bir sonraki imtiyazın ne olacağını görmek için tutunmaya teşvik eder, birinin gerçekten en dibe ulaştığından asla emin olunamaz. Bu nedenle Vietnamlılar ve diğerleriyle giriştiğim pek çok müzakerede, baskının en az olduğu zamanlarda, en beklenmedik şekilde atılan büyük adımları tercih ettim ve o pozisyona sadık kalacağımız beklentisini oluşturdum. Hemen hemen her zaman baskı altındayken müzakere pozisyonumuzda değişiklik yapılmasına karşı çıktım.

Kasım 1969, Nixon yönetiminin başlangıcından bu yana pozisyonumuzun en güçlü olduğu zaman gibi görünüyordu. Moratoryum'un yanı sıra Hanoi'nin düzenlediği askeri saldırıyı püskütmüştük; Başkan, davasını halka taşımış ve önemli bir destek elde etmişti. Kişisel gerekçeler öne süren Henry Cabot Lodge, Kasım ayındaki Paris görüşmelerinde büyükelçilik görevinden istifa etmişti. Nixon, müzakerelerin yavaş ilerlemesi konusundaki hoşnutsuzluğunu göstermek için onun yerine başkasını koymayı reddetti. Hanoi bu durumu, müzakerelerin başlamasına bağlı olan bombalamanın durdurulması olayını sonlandırabileceğimize dair bir işaret olarak yorumladı. Paris görüşmelerinin önü bir yıl boyunca tıkandıktan sonra Hanoi yeni bir üst düzey müzakerecinin atanması için bıkıp usanmadan yaygara koparmaya başlamıştı. Nixon'a bu süreyi gizli görüşmelerde başka bir girişimde bulunmak için kullanmamızı önerdim. Kuzey Vietnamlılar, gizli Paris kanalını propaganda için kullanamazlardı; eğer konuşmayı reddederlerse, kamuoyuna açıkladığımızda bu durum aleyhlerinde kullanılabilirdi ve eğer Hanoi anlaşmaya hazır olsaydı -ki bundan şüpheliydim- bunu sadece gizli görüşmelerde öğrenebilirdik. Her hâlükârda, eğer ciddi olsaydık, Hanoi'nin müzakerelere engel olduğunu gösterebileceğimiz bir kayıt oluşturabilirdik.

Çeşitli ve karmaşık nedenleri göz önünde bulunduran Nixon, müzakereler konusunda şüpheci davranıyordu. Bir açıdan Hanoi'nin büyük askeri sıkıntılara maruz kalmadan yaşayabileceğimiz koşulları kabul edeceğine inanmıyordu; Nixon, bu konuda haklı olduğunu kanıtladı. Genel olarak herhangi bir müzakere süreci konusunda tedirgindi; başarısız olabileceği bir pozisyona kendisini sokmaktan nefret ederdi. Dolayısıyla her zaman başarısızlık için dikkatli bir şekilde bir bahane uydururdu. Nixon'ın gerçekten başarı beklemediği bir müzakereye, taviz vermemeye ilişkin yazılı ya da sözlü resmi bir emir olmadan asla gitmedim. Ama Nixon, tüm cesaret gösterisine rağmen gerçekten bir barış istediği için pek mümkün görünmese de onurlu bir anlaşma imkânını araştırdığımızın kayda geçmesini çaresizce kabul etti çünkü halkımıza bunu borçluyduk.

Bu doğrultuda, Kasım 1969'un sonlarına doğru Paris'teki Savunma Ataşemiz General Vernon Walters'tan, Xuan Thuy ile özel bir görüşme ayarlamasını istedik; talebimiz hemen yerine getirildi. Yabancı bir aracı olmadan Nixon yönetimi Kuzey Vietnam'a ilk defa doğrudan yaklaşıyordu. Walters benimle gizli bir görüşme daha yapılmasını teklif etti. Fakat Kuzey Vietnamlılar o zaman hazır değildi. Titiz planlamacılar olarak, Nixon'ın 3 Kasım konuşmasının tam sonuçları hakkında henüz kararlarını vermemişlerdi. Ya da belki de Xuan Thuy bir siyaset yapıcı olmadığından, onun düzeyinde başka bir toplantının da anlamı yoktu. Görüşmelerle ilgilendiklerini göstermek istemeyen Hanoi, psikolojik dengeyi yeniden kurmuş olduklarını düşündü.

Sebebi ne olursa olsun 12 Aralık'ta General Walters, Kuzey Vietnam yerleşkesine çağrıldı. Paris'teki Kuzey Vietnam temsilcisi Mai Van Bo, Hanoi'nin, 3 Kasım'daki konuşmanın "savaş yanlısı" olduğu ve Başkan'ın, Henry Cabot Lodge için üst düzey bir ikame isim vermeyi reddetmesi konusundaki hoşnutsuzluğunu bildirdi. Ağustos toplantısında Hanoi'nin "hem mantıklı hem de makul" olarak tanımladığı önerisine dikkat çekti. Hâlihazırda daha önce "mantıklı ve makul" olan teklifi reddettiğimiz için eğer yeni bir şey söylemeyeceksek yeni bir gizli toplantının hiçbir anlamı olmadığını söyledi Hanoi.

Hanoi'nin reddinden tam bir ay sonra Nixon'ı başka bir yaklaşıma yetki vermesi için -epeyce çaba sarf ederek- ikna ettim. Bu doğrultuda General Walters 14 Ocak'ta Xuan Thuy'la görüştü ve 8 Şu-

bat'tan sonra herhangi bir hafta sonu için "her iki tarafın da mevcut çerçevenin ötesine geçmeye istekli olması şartıyla" bir toplantı önerdi. Nixon hâlâ şüpheciydi. "Bu şaklabanların ne hakkında konuşmak istediğini bilmiyorum" dedi bana, "ama takınacağımız tavır, ya onların konuşması ya da bizim katılmamamızdır. Şu an imtiyaz zamanı olduğunu düşünmüyorum."

Hanoi birkaç hafta boyunca cevap vermedi. Fakat 26 Ocak'ta bir müzakerenin yakında başlayabileceğine dair ilk işareti aldık. Kuzey Vietnam Politbüro üyesi olan Le Duc Tho'nun (aslında hiyerarşide beşinci adam) ve Hanoi'nin başmüzakerecisi Averell Harriman'ın yakında gerçekleştirilecek Fransız Komünist Partisi Kongresi'ne katılacağı açıklandı. Daha sonra 16 Şubat'ta Walters, Kuzey Vietnam yerleşkesine çağrıldı ve küstah muhataplarımızın 20 Şubat ya da 21 Şubat'ta bir toplantı kabul ettiklerini ve bizi bir aydan fazla beklettikten sonra on iki saat içinde cevabımızı bekledikleri bildirildi. Mühlet bitimi gelmeden 21 Şubat tarihini kabul ettiğimiz için hala pişmanım. Geçmişe bakıldığında, bu akıl almaz talebi onurlandırmanın gereksiz bir hevesle ilgili izlenim bıraktığına dair aklımda çok az soru var; bu olay, çok önem verilen bir konuda Hanoi'ye psikolojik anlamda puan kazandırmıştı. Kalıcı bir hasar vermese de bize yanlış bir başlangıç yaptırmıştı.

Böylece Le Duc Tho'yla benim aramdaki gizli görüşmeler başladı. 20 Şubat ve 4 Nisan 1970 tarihleri arasında üç toplantı yapıldı.

Yorulmak bilmez Walters tam havasındaydı. Tercümanlık yaptığı adamları taklit etmekten daha çok keyif aldığı bir şey varsa o da gizli toplantılar düzenlemekti. Hafta sonunda ya da tatilde, daha iyi bir kılıf sağlamak için Washington yakınlarındaki Andrews Hava Kuvvetleri Üssü'nden Başkanlık filosuna ait Boeing 707'lerin biriyle, bir sekreter ve yakın çalışma ekibimden iki-üç kişinin eşliğinde yola çıkardık. Uçağın manifestosu, Başkanlık seyahatlerinin güzergâhlarını kontrol etmek amacıyla periyodik eğitim uçuşlarından biri olduğunu gösterirdi. Fransızların Mirage avcı uçaklarıyla havada yakıt ikmali yapan ve kabaca Başkanlık Boeing'ine benzeyen KC-135 uçaklarının olduğu, Fransa'nın orta kesimindeki Bourges yakınlarındaki Fransız Hava Kuvvetleri üssü olan Avord'a yönelirdik. Uçağım, yeteri kadar gidebileceği uzaklığa gelince beni indirirdi; 25 dakikayı aşma-

mak koşuluyla radar takibinden kaybolmazdı; sonra da sekreterimle Frankfurt'un Rhein-Main Havaalanı'na giderdi. Bu arada mesai arkadaşlarımla beraber, Paris yakınlarında özel uçaklar için kullanılan Villacoublay Havaalanı'na uçmak için Cumhurbaşkanı Pompidou'ya ait Mystere-20 jetine geçerdik.

Havaalanına vardığımızda, yapmış olduğu ayarlamalar nedeniyle haklı olarak yüzü gururla parıldayan General Walters, beni karşılamak için gelirdi.[1] Beni ve mesai arkadaşlarımı, resmî olmayan, kiralık bir Citroen'e bindirirdi. Walters için hassas bir konuydu bu; çünkü özel olarak görevlendirildiği için Paris Büyükelçiliği'nin bilgisi dahilinde olmayan bu yolculuğun masrafları nedeniyle herhangi bir resmi fondan ona ödeme yapılmıyordu. Walters, bizi yeraltı garajından evine asansörle kaçırdığı Paris'in Neuilly bölgesindeki apartmanına arabayla götürürken bu durum çoğu zaman aklıma gelirdi. Hizmetçisinin bildiği kadarıyla Harold A. Kirschman adında konuk bir Amerikalı generaldim. Geceyi orada geçirirdik (yatak odasını bana verirdi) ve ertesi gün Walters direksiyona geçer, bizi Choisy-le-Roi'daki Darthe Sokağı 11 numaralı eve götürürdü. Burası, bir buçuk yıl boyunca gizli toplantıların gerçekleştiği, Paris'in merkezine otuz dakika uzaklıkta, alt orta sınıf halkın oturduğu bir bölgeydi.

Bu alışılmış durum, üç gezinin ikisinde sorunsuz bir şekilde gerçekleşirdi fakat 16 Mart toplantısı Paris'e giden uçağımdaki teknik bir arıza nedeniyle neredeyse iptal ediliyordu. Pilotlar aniden iniş takımının hidrolik sisteminin çalışmadığını fark ettiler; iniş takımlarının manuel olarak indirilmesi gerekecekti. Fakat bu durum, hidrolik sıvı yenilenene kadar takımların tekrar kaldırılmasını imkânsız hale getirirdi. Avord'a iniş söz konusu değildi çünkü pilotlar bir Fransız askeri üssünün bu önemli sorunun halledilebilmesi -gerekirse tamir edilebilmesi- için gereken donanıma sahip olup olmadığını bilmiyorlardı ve hatta eğer ekipman mevcut olsaydı bile, Başkanlık eğitim uçuşunun tüm radar izlemelerinden böylesine uzun bir süre ortadan kaybolmasıyla ilgili sorular gündeme gelecekti.

Uçak, Almanya'daki Rhein-Main Havaalanı'na gitmek zorunda kaldı. Fakat hiç kimse ne geldiğimizin ne görevimizin ne de içinde bulunduğumuz zor durumun farkındaydı. Dışişleri Bakanlığı bürokrasisine seyahatim hakkında bilgi verilmediğinden Alman yetkili-

lerine bir Fransız uçağının beni almaya geldiğini haber vermenin bir yolu yoktu.

Neyse ki Başkanlık uçaklarının mükemmel iletişim sistemleri vardır. O zaman özel asistanım olan Tony Lake -Washington'dan bir radyo bağlantısı aracılığıyla- uçaktan, Paris'teki General Walters'la telsiz bağlantısı kurdu. Walters -Fransa Cumhurbaşkanı'nın konutu olan- Elysée Sarayı'na gitti ve burada o zamanlar Fransa Cumhurbaşkanlığı'nın en üst düzey yöneticisi olan Michel Jobert'la Cumhurbaşkanı Pompidou'nun, bu sefer Frankfurt'ta olmak üzere, benim uçağımı karşılaması için Fransa Cumhurbaşkanlığı jetine bizzat yetki verdi.

Rhein-Main Havaalanı'nın karanlık bir köşesine indim; Pompidou'nun jeti orada bekliyordu. Walters'ın bugün bile böylesine beklenmedik bir yerde, bir Boeing 707 için hangi vesileyle bir rampa temin ettiğini bilmiyorum. Ekibimle beraber hızlıca diğer uçağa geçtik ve inişten on dakika sonra tekrar havalandık. Walters, kendi teşvikiyle Batı Alman iş birliğinin, uçaktaki yolcunun Pompidou'nun gizli bir kız arkadaşı olduğuna inandırmasıyla hızlandırıldığını iddia etti.[2] Walters'ın çarpıcı yetenekleri, pek çok olağanüstü şeyi mümkün kıldıysa da neden bizi bekleyen yer personelinin yolcunun cinsiyeti hakkında kandırıldığını sık sık merak etmişimdir.

Her halükârda Walters 16 Mart yolculuğumuzu, tüm bu üstün çabalarına damga vuran hayal gücü ve azmiyle kurtarmıştı ve bir kez daha Jobert ve Pompidou'ya borçlanmıştık. Jobert daha sonra Dışişleri Bakanı olduğunda, o ve ben sık sık çekişirdik ama Vietnam görüşmeleri sırasında daima yardımsever ve sağduyuluydu. Pompidou'ya gelince, güvenimizi asla sarsmamış ya da kendi bilgisinden özel bir fayda elde etmeye çalışmamıştı; yapmış olduğu arkadaşlıklar için de herhangi bir karşılık da istememişti.

Kuzey Vietnamlılarla buluştuğumuz Choisy-le-Roi'deki ev, bölgedeki fabrikaların birinde çalışan bir ustabaşına ait olabilirdi. Zemin katta, daha küçük bir yemek odasına bağlı olan küçük bir oturma odası vardı ve burası da bahçeye açılıyordu. Oturma odasında, büyük ölçüde kırmızı kumaşla kaplanmış iki sıradan oluşan koltuklar birbirine bakıyordu. Amerikan grubu -ben, Richard Smyser (Vietnam

uzmanım), Tony Lake ve General Walters- kapının solundaki duvar boyunca; altı kişilik Kuzey Vietnam heyeti ise diğer duvar boyunca oturuyordu. Bir buçuk metrelik boşluk ve çok büyük bir algı farkı iki heyeti birbirinden ayırıyordu.

21 Şubat 1970'teki ilk toplantıda beni, Xuan Thuy karşıladı ve Özel Danışman unvanını kullanan kibirli bir adamla tanışmam için oturma odasına götürdü; bu Özel Danışman Komünist Parti Yönetim Kurulu'nun bir üyesi olmasına rağmen, birçok açıdan Xuan Thuy'dan rütbece daha yüksekti.

Özel Danışman Le Duc Tho ve Birinci Tur Görüşmeler

Gri saçlı ve onurlu biri olan Le Duc Tho sürekli siyah ya da kahverengi bir Mao takım elbise giyerdi. Büyük parlak gözleri, on altı yaşında bir çocukken Fransız karşıtı komünist gerillalara katılmasına neden olan fanatizmini nadiren ortaya çıkarırdı. Her zaman kendi halindeydi; bir-iki durum haricinde görgüsü kusursuzdu. Ne olduğunu her zaman bilir ve davasına özveri ve ustalıkla hizmet ederdi.

ABD'nin iradesinin kırılmasına ve savunmak istediğimiz bir ülkede Hanoi'nin hüküm sürmesini kabul ettirmesine yönelik davası, bizim talihsizliğimizdi. Toplantılarımız ilerledikçe ve özel sohbetimiz uzadıkça sınırlı bir insani ilişki gelişti; bu sohbetler, Le Duc Tho'nun işinin devrim, görevinin de gerilla savaşı olduğunu ortaya çıkardı. Barıştan çok fazla bahsedebilirdi ama bu, herhangi bir kişisel deneyime yabancı olan bir soyutlamaydı. Hayatının on yılını Fransız yönetiminin altında hapishanelerde geçirmişti. 1973'te bana, daha önce hiç ziyaret etmediğini süklüm püklüm bir şekilde itiraf ettiği Hanoi'deki tarihi bir müzeyi gezdirmişti. Fransız sömürge yönetimi tarafından ironik bir şekilde bir araya getirilmiş olan Vietnam'ın tarihi eserleri, Le Duc Tho'ya, Vietnam kültürünün zaferlerinden ziyade şehirlerde ve kasabalarda kazıyla çıkarılmış hapishaneleri hatırlatıyordu. Koridorlarda yürürken, çeşitli hapishanelerde hücre hapsinin göreceli gerçeklikleri hakkında çok şey öğrendim, gizlenme yöntemi olarak köylü kılığına girmek polis tarafından keşfedilebilirdi ve şayet bir gün Hindiçin'de bir gerilla mücadelesine öncülük etmeye karar verirsem paha biçilemeyecek diğer ipuçları hakkında da bilgi sahibi olmuştum.

Le Duc Tho, Leninist disipline ve Vietnam ulusuna olan tutkulu inancıyla muazzam şekildeki cesur çabalarını sürdürmüştü. Bu durum, üstün kişisel öz güvenini, sadece Hindiçin'i değil, tüm Güneydoğu Asya'yı da yönetmenin Vietnam'ın kaderi olduğu şeklindeki bir görüşe dönüştürmüştü. Le Duc Tho'nun ulusal üstünlük duygusu, ABD'ye olan kişisel nefretini konu dışı bir hale getiriyordu; biz sadece, yüzyıllar boyunca yaradılışlarında olan cehaletin kendilerini Hindiçin'e cezbettiği yabancılar sürüsünden biriydik ki Vietnam'ın misyonu da bunları ülkeden kovmaktı (bu kişileri delirtmeden önce diye de sık sık aklımdan geçirmiştim).

Le Duc Tho'nun Leninizmi, benim dürtülerimi benden daha iyi anladığına onu inandırıyordu. Le Duc Tho'nun Vietnamlılık mirası, kendisinin bir şekilde kandırılabileceğine dair beslediği takıntılı bir şüphe ile ortaya çıkıyordu; bazen köşeye sıkıştırıldığı gibi görünen bir durumun onu gerçek durumdan daha fazla rahatsız edeceğinden şüpheleniyordum. Müzakereler dört yıl sonra ciddiyet kazandığında, en masum tekliflerimizde bile tuzaklar aramaya başlamıştı. Başlangıçta bu durum onun kapitalist kurnazlıklardan etkilenmeyeceği üzerine uyarılarda bulunmasına yol açıyordu ki zaman içinde bu durum can sıkıcı hale gelmişti.

Le Duc Tho'nun bu görüşmeleri başka bir savaş olarak ele aldığını anladım. Hanoi'yi nihai zaferden mahrum eden herhangi bir mutabakat, doğası gereği Le Duc Tho'nun gözünde bir tezgâh idi. Beni yıpratmak için oradaydı. Gerçeğin temsilcisi olarak, uzlaşmaya dair herhangi bir kısım yoktu. Hanoi'nin teklifleri, müzakereler için tek "mantıklı ve makul" çerçeve olarak öne sürülmüştü. Kuzey Vietnamlılar "mazlumlar" idi; bu durumun aksine olan çok fazla tarihsel kanıta rağmen, doğaları gereği Kuzey Vietnamlıları başkalarına zulmetmekten aciz kişiler olarak görüyordu. Amerika, savaşın tüm sorumluluğunu taşıyordu. Eleştirmenlerimiz arasında oldukça revaçta olan düşmanlıkları azaltmaya yönelik tekliflerimiz -gerginliğin azaltılması ya da ateşkes ile- Le Duc Tho tarafından ya entrika çevirmek ya da karışıklık yaratmak için fırsatlar olarak görülüyordu. Ona göre, savaşı sona erdirmenin tek "makul" yolu, belirlenmiş bir son tarihe kadar koşulsuz geri çekilmeyle Güney Vietnam hükümetinin devrilmesine dair Hanoi'nin şartlarını Amerika'nın kabul etmesiydi. "Gerçeğin"

sözcüsü olarak Le Duc Tho'nun müzakere yöntemimiz için herhangi bir kategorisi yoktu; daha büyük bir gereklilik olmadıkça taviz değişimi etik görünmüyordu ve bu gerçekleşene kadar bizi süresiz bekletmeye hazırdı. Vietnam mücadelelerinin destansı panteonunda uygun olarak derecelendirilme konusunda endişeli görünüyordu; etkili kelimelerin tarihin amansız ilerleyişini saptırmada bir araç olduğunu düşünen ve denizin diğer tarafından gelen bu barbarı kendine eşit birisi olarak göremiyordu. Le Duc Tho, şüphesiz kahramanların ortaya çıktığı hammaddedendi. Tereddüt içinde kavradığımız -ve yurt içinde pek çok kişinin asla anlayamadığı- tek şey saplantılı bir kararlılıktan dolayı kahramanların böyle olmasıydı. Nadiren sevecen davranırlar; sertlikleri, fanatikliğe benzer; müzakere edilerek varılan bir barış için gerekli olan vasıflarda uzmanlaşmamışlardır.

Akıl sağlığım için şanslıymışım ki karşılaştığım ve şahsımı bulaştırdıkları tüm zor durumlar, Darthe Sokağı'ndaki izbe oturma odasındaki ilk toplantıda beni etkilememişti, yoksa muhtemelen çalışmaktan vazgeçerdim. Dolayısıyla uzlaşıma varmak için yapılan bu görüşmede iyi bir şeyler olmasını bekleme hayalim de suya düşerdi.

Le Duc Tho beni tepkisiz bir şekilde kibarca selamladı. Üstünlüğü o kadar aşikârdı ki tenezzüle yakın bir nezaketlilik örneği göstererek bunu azaltamazdı. Esprilerime bazen rahatsız edecek derecede kahkahalarla bazen de önemsiz şeyler yüzünden geciken ama önemli işi olan birinin sabırsızlığıyla gülerdi. Ne istediğini bilirdi; sırf bir kapitalistin sevimli görünme arzusuna kapılmak için on yıl boyunca hapiste acı çekmiş ve yirmi yıl boyunca savaşmış olamazdı. 21 Şubat'taki toplantı iki oturumda gerçekleşti. Sabah üç saat boyunca konuştuk; daha önce de belirttiğim üzere ABD'ye seyahati an meselesi olan Cumhurbaşkanı Pompidou'yla Ile St. Louis'teki konutundaki öğle yemeğine General Walters'la beraber gitmek için ikinci görüşmeye kadar ara verdik. Öğleden sonra geç saatte tekrar başladık. Aslında Hanoi'den gelen muhataplarım tipik olarak, yönteme ilişkin en minik nokta için bile ipi elden bırakmamaya azimlilerdi; çünkü öğleden sonraki toplantıyı biz, Pompidou'yu görmek için ayrılana kadar kabul dahi etmemişlerdi.

Akademik camiadan olan eski meslektaşlarımın görüşlerine tam olarak katılmasam da Hanoi'nin bizim niyetlerimize olan güven ek-

sikliklerinin, barışın önündeki en büyük engel olduğunu düşünüyordum. Ciddi müzakerelere olan bağlılığımızı göstermek üzere önceden hazırlanmış bir açıklamayla sabah oturumunu açtım. Sorunları tek seferde çözüme kavuşturup bir an önce uzlaşıma varmak istediğimizi vurguladım; sonu gelmeyen bir savaşta önceki tüm anlaşmalarda sonuçsuz kalan aynı deneyimleri tekrar yaşamak istemediğimizi ifade ettim. Hanoi'nin pozisyonunun Ağustos ayında Xuan Thuy ile görüşmemden bu yana gelişmediğine dikkat çektim. Başkan Nixon, halkın desteğini kazanmıştı; güçler dengesi Hanoi'nin politik üstünlük konusundaki ısrarını garanti etmiyordu. Son olarak, "uluslararası durumun, Vietnam'ı artık diğer ülkelerin müşterek kaygısı haline getirebilecek zorlukları olduğu ve Vietnam'ın artık onu destekleyen ülkelerin tam desteğine sahip olamayacağı anlamına gelebileceği"ni düşündük ki bu durum Çin-Sovyet anlaşmazlığı göz önünde bulundurulduğunda hemen anlaşılabiliyordu.

Ardından iki yeni hususa değindim: ABD, tüm kuvvetlerini geri çekmeye ve Vietnam'da hiçbir üs bırakmamaya hazırdı ve karşılıklı olarak geri çekilme düzenlemesinde, Kuzey Vietnam askerlerinin Amerikan kuvvetleriyle aynı hukuki zemine dayandırılmasında ısrar etmemiştik. Savaşa kuramsal değil tatbiki bir şekilde son vermek istediğimizi söyledim. Hanoi'nin gerçekten geri çekilmeyi resmi olarak duyurması konusunda da ısrar etmedik. Bu doğrultuda, propagandayı bir kenara koyup mutabık kalınan bazı ilkeler üzerinde çözüm üretmeyi teklif ettim. Bunların teferruatına daha sonra Kléber Bulvarı'ndaki genel kurul toplantılarında inilebilirdi; uzlaşmayı sağlamak üzere Paris'e yeni bir üst düzey müzakereci göndermeye hazırdık.

Le Duc Tho teknik olarak Hanoi'nin Paris delegasyonunda sadece "Özel Danışman" olduğu için heyetin resmi başkanı olarak Xuan Thuy ilk cevabı verdi. Retorik becerisiyle (içeriğine belli ki önceden çalışılmıştı) amirini etkilemek için böyle bir fırsattan vazgeçemezdi. Herhangi bir müzakereden önce ABD'nin tek taraflı olarak geri çekilmesine ilişkin bir süre belirlemesi gerekeceği konusunda ısrar etti. Müzakereler daha sonra geri çekilmemizin şeklini belirleyecekti; zamanlamasını etkilemeyecekti. Kuzey Vietnam'ın tek karşılıklı yükümlülüğü, gemilerine ve uçaklarına binerken adamlarımıza ateş etmemek olacaktı. Güney Vietnam'a karşı olan savaş, Saygon hüküme-

ti devrilene kadar devam edecekti; savaş esirlerimizin serbest bırakılmasından bahsedilmemişti. Herhangi bir Amerikan jestinin önemini inkâr etme konusundaki ısrarını sürdüren Xuan Thuy, 100.000'den fazla askerin ayrılışını "küçük miktarlarda geri çekilme" olarak reddetti. B-52 sorti oranlarını %25 azaltmamız ve Amerikan kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen saldırı operasyonlarını ciddi şekilde kısıtlayan askeri emirlerdeki değişim, savaşı tırmandırdığımıza dair saçma iddiayı engellemedi.

Öğleden sonra sıra Le Duc Tho'daydı. Ağustos ayından bu yana olayların lehimize döndüğü şeklindeki değerlendirmeme karşı çıkarak konuşmasına başladı. Leninist bir okul müdürü rolündeki Le Duc Tho, "yalnızca güçler dengesini doğru bir şekilde değerlendirdiğimiz sürece doğru bir çözüme haiz olabiliriz" dedi. Konuşmasının en can alıcı kısmı olarak Hanoi'nin, kamuoyumuzda ortaya çıkan görüşlere verdiği önemden bahsetti. Doğrudan ve hemen geri çekilmeyi tercih eden Amerikalıların sayısının oranının %21'den %35'e yükseldiğini gösteren kamuoyu anketine atıfta bulunarak Nixon'ın kamuoyundaki itibarının düzelmiş olduğunu inkâr etti. Yine de bu "sadece" bir kamuoyu araştırmasıydı. Tho, konuşmasına şöyle devam etti: "Ayrıca Amerikan askerlerinin tamamen geri çekilmesini, Thieu-Ky-Khiem'in* değişmesini ve Büyükelçi Lodge'un yerine bir halef atanmasını talep etmiş olan Senato Dış İlişkiler Komitesi, Demokrat Parti ve Bay Clifford tarafından yapılan pek çok açıklamaya şahit oldum." Hanoi'nin Amerikan kamuoyunun görüşü hakkında yaptığı açıklamaları artık kale almayacağımı açıkça belirttim; Le Duc Tho, Vietnam'ın konumunu müzakere etmek için oradaydı. Yurt içi uyuşmazlığımızı ne kadar acı verici bulsam da bunu bir düşmanla tartışmanın onurumuzla uyumlu olmadığını düşünüyordum. Bu noktayı açıklamak için epey toplantı gerekse de hiçbirinde başarılı olamadım.

Le Duc Tho, sonrasında askeri değerlendirmemize saldırdı. Vietnamlaştırma ikilemiyle kalbi parçalanıyordu. Çok net bir şekilde stratejimizin, savaşı Amerikan halkı için katlanılabilir kılmak ve aynı zamanda Saygon birliklerini güçlendirerek kendi başlarına ayakta durabilmelerine yetecek kadar birliği geri çekmek olduğunu belirtti. Sonra da bana işkence edercesine şu soruyu sordu: "Daha önce bir milyondan

* Güney Vietnam Başbakanı olarak Tran Van Huong'un yerine geçmiş olan Tran Thien Khiem.

fazla Amerikan askeriyle kukla askerler vardı ve başarısız olmuştunuz. Savaşı kukla askerlerin yapmasına izin verirseniz nasıl başarılı olabilirsiniz? Şimdi, sadece ABD desteğiyle nasıl kazanabilirsiniz?"

Bu analizden sonra Le Duc Tho'nun yargıları acımasızca devam etti. Ekim 1972'ye kadar asla vazgeçmediği bir davranış olarak askeri ve siyasi sorunların eş zamanlı olarak ele alınması konusundaki ısrarını sürdürdü. Le Duc Tho'ya göre, tartışılacak tek askeri konu, Vietnam'a dahiliyetimizin koşulsuz olarak sona erdirilmesiydi. NLF tarafından önerilen geri çekilmeye ilişkin altı aylık süre kararlaştırıldı ve diğer anlaşmalara bakılmaksızın süre işleyecekti. Fakat geri çekilsek bile, Hanoi sadece siyasi bir mutabakat olması durumunda savaşmayı bırakırdı. Bu durum, Le Duc Tho'nun görüşüne göre, "savaş yanlısı" Başkan Thieu, Başkan Yardımcısı Ky ve Başbakan Khiem'in ortadan kaldırılmasını ve gerçekten tam anlamıyla "barışı, bağımsızlığı ve tarafsızlığı" destekleyen "Saygon Yönetimi"nin üyeleri (Thieu, Ky ve Khiem olmadan); aynı kriterleri karşılayan tarafsız güçler ve Komünist NLF olmak üzere üç gruptan oluşan bir koalisyon hükümetinin kurulmasını öngörmekteydi. NLF, "barış, bağımsızlığı ve tarafsızlığı" kimin desteklediğini belirleyecekti. Sanki Hanoi'nin lehineymiş gibi düşünülen bu koalisyon hükümeti yine de son söz değildi. Bu hükümetin üçte biri komünistlerden oluşuyordu, geri kalanını komünistler onaylayacaktı, tüm komünist karşıtı liderler dışarıda bırakılacaktı. Bu durumda şimdi kesin bir çözüm için tepeden tırnağa silahlı bir NLF ile müzakere edilebilecekti. Tho, bu cömert planın umut verici olasılıklara sebep olacağını söyleyerek beni rahatlattı: "Eğer iyi niyet ve ciddi bir kararlılık gösterirseniz, bir mutabakat çabuk gelecektir."

16 Mart'taki toplantıda başka bir yaklaşım denedim. Le Duc Tho'ya, müzakereler sırasında iki tarafın da Vietnam'a ya da "söz konusu" ülkelere askeri baskıda bulunmamasını önerdim; başka bir deyişle Hindiçin'deki askeri operasyonlarda karşılıklı olarak gerilimin azaltılması gerektiğini ifade ettim. Bu önerim, her savaşın, müdahale etmenin hiçbir işe yaramayacağı önemli kısımlarının olduğunun belirtildiği ukalaca bir ders ile küçümsenerek reddedildi. 4 Nisan'daki toplantıda, aynı teklifi tekrarladım. Kuzey Vietnamlılar bir kez daha üzerinde herhangi bir çalışma yapmadan önerimizi yine geri çevirdiler. 16 Mart'ta, on altı aylık bir süreç içinde Amerikan askerlerinin tam olarak geri çekilmesi-

ne dair aylık programımızın belirtildiği taslağımızı masaya koydum. Kuzey Vietnamlılar, Başkan'ın 3 Kasım'daki konuşmasında öne sürülen on iki aylık tekliften farklı olduğu için bu taslağın kabul edilemez olduğunu söylediler. (On altı ay demiştim çünkü Pentagon'da var olan tek kesin program buydu ve geriye kalan 400.000 adamımızı ve ekipmanlarını geri çekmenin ne kadar süreceği konusundaki teknik değerlendirmeyi yansıtıyordu.) Programın sadece örneklendirici ve son tarihin elbette Başkanlık tarafından yapılacak resmi bildirilerle örtüşecek şekilde olduğunu açıkladığımda reddedildi çünkü Hanoi, NLF tarafından ileri sürülen altı aylık sürenin "doğru ve mantıklı" olduğunu savunuyordu. Le Duc Tho'nun görüşüne göre, programımız kusurluydu çünkü sadece anlaşma tamamlandıktan sonra işlemeye başlayacaktı. Hanoi ise diğer sorunlarla alakasız bir program dahilinde koşulsuz olarak geri çekilmemizi istiyordu. Ayrıca Le Duc Tho, Güney Vietnam hükümetinin önde gelen üyelerini koruyacak herhangi bir siyasi çözümü tartışmayı reddetmişti; serbest seçimleri denetlemek için adil bir yol olarak önerdiğimiz, Vietkong üyeleri de dahil olmak üzere karma seçim komisyonları oluşturulmasına ilişkin teklifimizle de dalga geçmişti. Teslim olmamıza yönelik şartlar teklif ediliyordu, normal anlamda bir müzakere değildi.

4 Nisan'daki toplantıda Xuan Thuy, Hanoi'nin konumumuza ilişkin itirazlarını özetledi. Son tarih "yanlış" idi çünkü Vietnamlıların altı aylık taleplerinden daha uzundu ve diğer sorunların çözümüne bağlıydı; karşılıklı olarak geri çekilme kabul edilemezdi; Thieu, Ky, Khiem ve "barışa, bağımsızlığa ve tarafsızlığa karşı" olan diğer liderler görevde kaldığı sürece hiçbir mutabakat mümkün değildi; Paris'teki heyetimizde hâlâ Lodge'un yerine geçebilecek kıdemli biri yoktu. Adil bir siyasi yarışma düzenlemenin yollarını araştırmamız yönündeki önerilerim, sadece Saygon hükümetinin devrilmesinin siyasi sorunu çözebileceği şeklinde kararlı bir tepkiyle yanıtlandı.

Bununla birlikte en zehir zemberek yorumlar, daha yeni bir Kuzey Vietnam saldırısının başlatılmış olduğu Laos ve Kamboçya için ayrılmıştı. Le Duc Tho, bizi, Laos'taki savaşı tırmandırmakla suçluyordu. Kimin kime ne yaptığına dair iyi bir testin hangi tarafın ilerlediğini görmek olduğunu söylediğimde Le Duc Tho, Kuzey Vietnam saldırısını "kışkırttığımızı" ve savaşın her koşulda Laos kuvvetleri tarafından yürütüldüğünü dile getirdi. (Bu durumda, Pathet Lao'nun

bu kadar iyi Vietnam dilinde konuşmasının dikkat çekici olduğuna dair yorum yapmam gerekmişti.) Kamboçya'ya gelince, Le Duc Tho canlanmış ve Kamboçya'nın tarafsız hale getirilmesine yönelik teklifimle dalga geçerek bastırılamaz hale gelmişti. Hindiçin'deki savaş bir bütün olmuştu diye ısrar etti ve bu doğrultuda sonuna kadar savaşacaktı. Laos ve Kamboçya'yı bu bölümde daha sonra ele alacağım.

Kısacası, Le Duc Tho ile olan üç toplantıda ortaya çıktığı gibi Hanoi'nin konumu otoriter ve boyun eğmezdi. Kuzey Vietnamlılar, karşılıklı olarak geri çekilmeye, gerginliğin azaltılmasına, Kamboçya'nın tarafsız bir hale getirilmesine ya da Güney Vietnam için karma bir seçim komisyonu oluşturulmasına yönelik planı reddetmişlerdi. Le Duc Tho'nun müzakere fikri, tek taraflı taleplerini ortaya koymaktı. Asıl istedikleri, Saygon'un çöküşünü kaçınılmaz kılacak kadar kısa bir süre içinde ABD'nin geri çekilmesiydi. Geri çekilirken de bizden, müttefik bir hükümeti dağıtmamız, onun yerine Hanoi'nin belirleyeceği şartlarda ve tek amacı da son koşulları Hanoi ile müzakere edecek alternatif bir yapı oluşturmamız isteniyordu. Le Duc Tho'ya siyasi programının bir tercih mi yoksa bir koşulu mu ifade ettiğini sorduğumda, açıkça şöyle dedi: "Bu bir koşuldur." Hanoi'nin, 1972 yılının sonbaharına kadar kararlı bir şekilde tutunduğu bir koşuldu.

Le Duc Tho ile yapılan gizli görüşmelerin ilk serisi, Le Duc Tho'nun, tutumumuzu değiştirmedikçe konuşacak başka bir şey olmayacağına dair açıklamasıyla sona erdi.*

Kayıtlara zaman perspektifinden tekrar bakınca şaşkına döndüm, kendi raporlarımı olağanüstü bir umutla yazmıştım. Bunun nedeni,

Le Duc Tho ile olan ilk görüşmemden sonraki gün masal âlemlerinin tipik bir örneği olarak kamuoyu tartışması, *Philadelphia Bulletin*'de haber oldu. Yazıyı yazan, Vietnam'a dahiliyetimizin ilk döneminde Dışişleri Bakanlığı'nın Uzak Doğu İşlerinden Sorumlu olan Müsteşar Roger Hilsman idi. Başkan'ın "komünistlerin teklifini reddederek, birçok Amerikalının tamamen kabul edilebilir bulabileceği şartlarla, olması çok yakın bir Vietnam barış önerisini geri çevirdiğini" iddia etti. Hilsman, Averell Harriman da dahil olmak üzere birçok uzmanın da kendi görüşünü desteklediğini ileri sürdü. Hanoi'nin anlaşılmaz açıklamalarının yorumlanması temelinde, Hilsman ve mesai arkadaşları şu barış önerisini keşfettiklerini iddia ettiler:
Seçim yok fakat komünist olsun ya da olmasın tüm siyasi grupların temsilcilerinin de bulunduğu bir koalisyon hükümetini oluşturan modası geçmiş bir siyasi anlaşma;
Propagandaları hâlâ Amerikan kuvvetlerinin derhal geri çekilmesi için çağrıda bulunsa da geri çekilmenin iki-üç yıl içinde aşamalı olarak gerçekleşebileceğini özel olarak belirttiler;
Kuzey ve Güney Vietnam'ın yeniden birleşmesinin beş ila on yıl arasında ertelenmesi;
Laos ve Kamboçya'nın toprak bütünlüğünün uluslararası garantisi.
Hanoi elbette bu maddelerin her birini açıkça reddetmişti.

kısmen kanalı canlı tutma yönündeki isteğimdi. Nixon'ın şüpheciliğinin farkında olarak ve kendi müzakeremin savunuculuğuna soyunarak birçok müzakerecinin tuzağına düştüm. Herhangi bir zarar olmamıştı çünkü Hanoi bize somut bir karar verme fırsatı hiç sunmamıştı. İyimserliğimizin bir diğer nedeni ise Hanoi'nin amansız psikolojik savaşının teolojik incelikleri hakkında göreceli olarak hâlâ masum olmamızdı. Örneğin, 16 Mart'taki toplantıdan sonra Nixon'a, Hanoi'nin karşılıklı olarak geri çekilmeyi tartışmaya istekli olduğunu ima ettiğini bildirdim. Aslında bir sonraki toplantıda açıkça görüldüğü üzere Le Duc Tho, Hanoi'nin kendi güçlerinin rolünü ancak bizim geri çekilmemizden ve Saygon'daki koalisyon hükümetinin oluşumunun yalnızca Saygon'u kontrol altında tutmak için ısrar ettikten sonra tartışacaktı.

Kayıtlar, müzakerelerin başarısız değil, başarılı olması için çaba gösterdiğimiz konusunda şüpheye yer bırakmıyordu. Eleştirmenlerimizin iddia etmekten asla bıkmadığı gibi, askeri bir çözüm konusunda kararlı olmaktan çok uzak bir şekilde, bir mutabakata ulaşmak için müzakerenin doğru olduğunu varsayarak zahmete girmiştik. Büyük karamsarlığına rağmen Nixon da bu olumlu tutumu paylaşıyordu. Üstelik risk almaya da hevesliydi. Mart'taki toplantıma hazırlık olarak 27 Şubat'ta Başkan'a şöyle yazdım:

> Geliştirdiğimiz pozisyonlar çekici olacak kadar makul olmalı ama bir o kadar da güçlü olmalı ki bu müzakere kanalı çöktüğünde başka bir geleneksel müzakere kanalında mevcut pozisyonlardan uzak durmak zorunda kalmayalım... GVN ile mutabık kalınan bir pozisyonun olmaması, daha sonra ortaya çıkması durumunda, Saygon'la ilgili zorluklara neden olabilecek pozisyonumuz hakkında kararlar almanızı gerektirecektir. Bu riskli bir durumdur fakat ivme ve gizliliği koruyacaksak başka bir yol göremiyorum.

Nixon son cümlenin yanındaki boşluğa şöyle yazdı: "Tamam, yapacağım."

Thieu'nun varlığına Hanoi'nin itiraz ettiği özel durum hesaba katılmazsa, Thieu'nun engel teşkil ettiği pek düşünülemezdi. Her oturumdan sonra Başkan Thieu'yu bilgilendirmek için Saygon'daki Büyükelçi Ellsworth Bunker'a tüm raporları telgrafla yolluyordum. Thieu ne prosedüre ne de asıl meseleye itirazda bulunmuştu. Fakat sürecin sonuna yaklaştığımızda, Thieu'nun bizim görüşlerimize katılmadığını anlamıştık. Başlangıçta görüşlerimizi asla kabul edilmeyeceğini hesaplamıştı ve

bu duruma razı olmasının sebebi, savaşın yürütülmesi sürecinde vermiş olduğumuz desteğin sürdürülmesini sağlamaktı.

Gizli görüşmelerin nahoş bir sonucu da değerlendirmesini yaparken bilgiyi keskinleştirmekti ki bu durum Nixon yönetiminin başına büyük dert açmıştı. Rogers'a 1971 yılına kadar bunlardan bahsedilmemişti. David Bruce, Temmuz 1970'te Paris heyetinin başı olduktan sonra bilgilendirilmesinden ve Bunker'ın her zaman olaylardan haberdar edilmesinden bu yana bu büyükelçilerin, kendi idari amirlerinden daha fazlasını bildiklerine dair ilginç bir sonuca ulaşmıştık. Laird'e resmi olarak hiçbir zaman söylenmedi, gerçi onun kontrolü altındaki uçakları kimin kullandığı ve muhtemel sebepleri hakkında yeterli bilgiye sahip olduğundan eminim. Kötü bir sistemdi ve sistemi benim yürütmüş olmama rağmen bence asla taklit edilmemesi gereken bir sistemdi. Nixon'ın kendi kabinesinin üyelerine olan güvensizliği, onların güçlü inatçılıklarını aşırıya kaçırttı. Kısmen bilgisizlikten, kısmen de katkılarının olmadığı politikalara bağlılık hissetmediklerinden, kabine üyeleri girişimlerimize sürekli karşı çıkmışlardı ya da açıkça ifade edilmiş stratejilerimizi hiçe saymışlardı.

Diplomasi, her zaman bazı güçler dengesini yansıttığından ve Le Duc Tho'nun değerlendirmesi o kadar da yanlış olmadığından onunla gerçekleştirilen müzakerelerin ilk turu suya düşmüştü. Le Duc Tho'nun Amerika'daki kamuoyu anlayışı -özellikle de tanımlamış olduğu liderlik grupları- oldukça doğruydu. Vietnamlaştırmanın ikilemleri gerçekti. Amerikan bürokrasisindeki disiplin eksikliği, Yönetim Kurulu içindeki felsefi anlaşmazlıkların ortaya çıkması anlamına geliyordu. Bu şartlar altında Le Duc Tho, koşulsuz geri çekilme ve Saygon hükümetinin devrilmesine yönelik taleplerini değiştirmek için hiçbir neden göremezdi. İki buçuk yıl sonra askeri durum ona başka seçenek bırakmayana kadar hiçbir şey de göremeyecekti.

Laos Ara Dönemi

Hindiçin'in kuzeybatı köşesinde, sıradağlarla Mekong Nehri ovası arasında sıkışmış olarak, Budist bir kral tarafından yönetilen Laos kabileleri ve insanları, özellikle savaşlar ve daha mücadeleci komşularının uğraşlarından etkilenmeden, asırlarca huzurlu bir varoluşa öncülük etmişti. On dokuzuncu yüzyılda Laos, kayda geçilmiş bir di-

reniş olmadan Fransızlar tarafından fethedilmiş ve daha sonra Hindiçin'in geri kalanıyla birlikte Hanoi'den yönetilmişti.

Tarihin küçük ironilerinden biri olarak bağımsızlık savaşı verenler, bazen eski sömürge hükümdarlarının görkemli hak iddialarını miras alırlar. Böylece Hanoi'nin Leninist ustaları şu anda işgal ettikleri karargâhlarda kendilerini, Fransa tarafından yönetilmiş olan her şeyin doğal mirasçıları olarak görüyorlardı. Vietnam'ın on sekizinci yüzyılda ve on dokuzuncu yüzyılın başlarında Laos ve Kamboçya'ya hâkim olma çabası vardı;[3] şimdi ise buna Fransız sömürge yönetiminin uygulamış olduğu tarifeyi taklit etme eğilimi de eklenmişti. Fransa'nın varlığını sona erdiren 1954 Cenevre Anlaşması'ndan sonra Laos'un barışsever halkı, Kuzey Vietnam'ın, bu anlaşma ile oluşturulmuş askerden arındırılmış bölgeyi baypas ederek, Güney'i işgal edebileceği elverişli yolları kullanma talihsizliğine uğramıştı.[4]

Laos 1970

Başından beri Pathet Lao (Hanoi tarafından yönetilen Laos komünistleri) Vientiane'de hükümetin kararlarının hiç uygulanmadığı iki kuzeydoğu vilayeti üzerindeki kontrolünü koruyordu. 1961'de kuzeydoğudaki Pathet Lao, ülkenin merkezinde, efsanevi Küpler Vadisi'nde, tarafsız güçler ve Tayland sınırındaki Mekong Nehri boyunca sağcı bir grup arasında olmak üzere üç köşeye sıkışmış bir iç savaş vardı (bkz. Laos haritası). 1961'de 6.000'den fazla Kuzey Vietnam askeri bu savaşa dahil olmuştu. Bu çatışma o kadar önemliydi ki Başkan Kennedy, 23 Mart 1961'de düzenlediği basın toplantısında bu konu hakkında konuşmuştu: "Laos, Amerika'dan çok uzaktadır ama dünya küçüktür... Eğer Laos tarafsız bağımsızlığını kaybederse tüm Güneydoğu Asya'nın güvenliği tehlikeye girer." Mayıs 1961'de Laos'un geleceğine ilişkin görüşmeler Cenevre'de başladı. Hanoi ile yapılan tüm müzakerelerde olduğu gibi, bu görüşmeler de uzun süreli olacaklarını kanıtladılar; normal taktiğini takip eden Hanoi, Başkan Kennedy Mayıs 1962'de komşu Tayland'a 5.000 ABD Deniz Piyadesi gönderene kadar askeri baskıyı sürdürmüştü. Bu güç gösterisinden iki ay sonra Laos'un tarafsız hale getirilmesini sağlamak için Kuzey Vietnam ve SSCB de dahil olmak üzere on dört ülke tarafından yeni bir Cenevre Anlaşması imzalandı. Sovyetlerle Kuzey Vietnamlıların teklifini kabul eden ABD, tüm yabancı askeri personelin geri çekilmesini ve tarafsız Prens Souvanna Phouma başkanlığında ve üç ihtilafın da temsil edileceği bir koalisyon hükümetini kabul etti.

Kuzey Vietnam bu anlaşmalara, imzalandıkları günden beri uymamıştı. Laos'taki 666 Amerikan askeri personelinin tamamı uluslararası kontrol noktalarından ayrılmıştı; ülkedeki 6.000 Kuzey Vietnamlı askerden sadece kırkı (evet, kırkı) kontrol noktalarından ayrılmış; binlercesi kalmıştı.

Nisan 1963'te istikrarsız koalisyon parçalanmıştı. Savaş yakında kaldığı yerden devam edecekti. Güney Laos, aslına bakılırsa Kuzey Vietnam ordusu tarafından istila edilmişti ve Kuzey Vietnamlılar, burada Güney Vietnam'a sızmak için karmaşık bir sistem inşa etmişti; Ho Chi Minh Yolu. 1970 itibarıyla yarım milyondan fazla Kuzey Vietnam askeri bu patikalardan Güney'e geçmişti. Laos'ta konuşlandırılan Kuzey Vietnam askerlerinin sayısı 67.000'e yükselmişti; bu rakam, 1961-1962'de Başkan Kennedy döneminde büyük bir krize yol açan rakamdan on kat daha fazlaydı.

60'lı yılların ortalarından başlayarak ABD, kendisini Başbakan Souvanna Phouma'ya gittikçe artan şekilde destek verirken buldu; tarafsız bir lider olan Souvanna Phouma'ya başlangıçta karşı çıktıysak da 1962 Cenevre Anlaşması'na göre tüm taraflar tarafından lider olarak kabul edilmişti. Amacımız tarafsız bir hükümeti kalıcı hale getirmek ve Souvanna'nın Ho Chi Minh Yolu'nu durdurma çabalarımıza razı olmasını sağlamaktı. Laos Kraliyet Ordusu'na, General Vang Pao liderliğindeki Meo kabilelerinin bazı düzensiz kuvvetlerine ve zaman zaman Laos'ta faaliyet gösteren Taylandlı gönüllülere maddi yardımda bulunduk. Bunların çoğu ara sıra basına bildiriliyordu; 1970 itibarıyla Senatör Stuart Symington tarafından yürütülen bir dizi gizli komite oturumları nedeniyle Senato Dış İlişkiler Komitesi tarafından ise tümü biliniyordu. Fakat ABD hükümeti, Hanoi'nin tüm Laos'u ele geçirerek Cenevre Anlaşması'nı büyük çapta ihlal etmesini örtbas etmesine ilişkin bir bahane bulmasından kaçınma amacıyla herhangi bir resmi açıklama yapmadı.

Bu tarihin bir önemi vardı çünkü 1970 yılının başlarında Laos kısaca Hindiçin ile ilgili endişelerimizin ve iç tartışmalarımızın odak noktası haline gelmişti. Bir Kuzey Vietnam saldırısı, Kuzey Laos'u istila etmekle tehdit ediyordu. Yurt içindeki eleştirmenler, farkına varmadan Hindiçin'de başka bir "açık uçlu" yükümlülüğe sürüklenebileceğimiz tehlikesini haykırmak için bu fırsatı kullandılar.

Her ikisi de Hindiçin'de aynı egemenlik amacı için de olsa aslında Hanoi, Laos'ta iki savaş veriyordu. Güney'de Ho Chi Minh Yolu, Hanoi'nin Güney Vietnam'daki savaş alanına bağlantısıydı. Kuzey Laos'ta ise Hanoi, Pathet Lao'yu destekliyordu ama bu desteğin, Amerika ya da Tayland'dan gelebilecek tepkilerden çekinmesinden dolayı sınırlandığını düşünüyorduk. Laos ordusunun hükümetin emrinde olmasını önlemek için Hanoi, ordu üzerinde yeterli baskıyı sürdürmeye çalışmıştı; Güney Vietnam'da zafer elde ettikten sonra bu konu ele alınacaktı. Kendi açımızdan, bu endişe verici dengeyi bozmaya çalışmadık. Hiçbir Amerikan yönetimi muhtemelen Laos gibi bir ülkede savaş istemezdi. Güney Vietnam'dan askerlerimizi geri çekmekle meşgulken, kendimizi korumamız için gereken minimum sayı dışında çatışmayı Laos'a genişletmek mantıklı olmazdı. 1970'in Ocak ayı sonlarında tarafsızların, Pathet Lao'yu Küpler Vadisi'nde durdur-

duğunda, Kuzey Vietnamlıların 13.000 takviye kuvvet ve çok miktarda ekstra ekipman gönderdikleri sırada durum buydu. Bu da Souvanna'yı ve onunla olan ilişkilerimizi tehdit etmişti; Ho Chi Minh Yolu'nun bombalanmasına ilişkin rızasından vazgeçerse, Hanoi'nin lojistik sorunu büyük ölçüde hafiflerdi ve bizi Güney Vietnam'da artan tehlikelere maruz bırakırdı. Daha da kötüsü, eğer Kuzey Vietnam birlikleri Mekong'a ulaşırsa savaş Tayland'ın aleyhine doğru bir yol alabilirdi. Bangkok işte o zaman başka hiçbir engel olmadan vadiyi bölen nehrin yüzlerce kilometresi boyunca baskı altında kalırdı. Vietnam'a yönelik B-52 ve taktik hava operasyonlarımız için gerekli olan Tayland'daki hava üslerini kullanmamız neredeyse kesinlikle reddedilirdi.

23 Ocak'ta, gerçekleşmesi an meselesi olan düşman saldırısı için Laos Büyükelçimiz G. McMurtrie Godley, bildiğimiz kadarıyla 4.000 asker içeren büyük bir Kuzey Vietnam yığınağına B-52 saldırısı talep etti; Kuzey Laos'ta ilk defa B-52 kullanılacaktı. Bu durum, hükümetimizin ruh hali hakkında çok şey anlatarak Washington'da görkemli bürokratik bir saray dansına ilham vermişti. Amerikan kuvvetlerini korumak konusunda sorumluluk hisseden yetkililerle kendi aralarındaki tartışmalarda bu yetkililer hakkında konuşan acımasız bir Kongre saldırısı arasında kalmıştık.

Godley'nin talebini değerlendirmek üzere 26 Ocak'ta Washington Özel Çalışmalar Grubu'yla (WSAG) bir toplantı ayarladım. Toplantıdan iki saat önce Mel Laird, B-52'leri bu hedef için kullanmayı tercih ettiğini söyledi; diğer yandan sızıntı korkusuyla kurumlar arası bir toplantıda tartışılmasını da istemiyordu. Laird, Kamboçya'daki gizli saldırılarda olduğu gibi aynı kanallarda onay çağrısında bulundu. Bu yüzden WSAG'deki temsilcilerinden, Kuzey Laos'ta B-52'lerin kullanımına ilişkin kendisi istese de bu duruma karşı bir tavsiyede bulunmalarını söyledi. Toplantı kayıtları, Laird'in kişisel görüşü ne olursa olsun Pentagon'un itirazını gösterecekti; Başkan da karara yönelik mesajı alacaktı. Toplantıdan bir saat önce Bill Rogers, Kuzey Laos'ta B-52'lerin kullanımına karşı geldiğini ve Laird'in tarafında olduğunu söylemek için beni aradı. Bu iddiayla ilgili bazı şüphelerim vardı ama üçümüzün Başkan'la bir toplantı yapmasını önerdim. Ne yazık ki Başkan, refah ödeneği tasarısını reddetme yönündeki ilk

veto mesajını hazırlamak için Camp David'de inzivaya çekilmek için bu anı seçmişti. Böyle durumlarda alışkanlığı olduğu üzere benden bile gelecek telefonları kabul etmiyordu. Başkan tekrar müsait olduğu zaman tüm yöneticiler, kendilerini olası gelişmelere karşı koruyan bazı açıklamalarla kayıtlara geçmişti.

Aynı yerde tekrar dönüp durmaya başladım; bu sefer yanımda General Earle Wheeler vardı. General'e, Laird'in bahsetmiş olduğu hedefe B-52'ler yerine taktik uçaklarla saldırılıp saldırılamayacağını sordum. (Taktik hava saldırıları B-52'lerden daha az kargaşaya neden oluyordu.) Wheeler bana, bu hedefe daha önce taktik uçaklarla saldırıldığını ama bu uçakların etkililiğinin B-52'lerle kıyaslanamayacağını söyledi. Laird'e geri döndüğümde, 4.000 düşman askerinin olduğu yığınağın yakında dağılacağını vurguladı; Savunma Bakanı olduğundan beri B-52'ler için en iyi hedef buydu. Diğer yandan, eğer reddedilseydi rahatsız olmayacağını söyledi. Bu hedef üzerinde uzlaşma sağlamak için çok geç olduğu sonucuna vardıysam da prensip itibarıyla net bir Başkanlık kararı almaya söz verdim.

12 Şubat'ta uzun zamandır korkulan Kuzey Vietnam saldırısı sonunda Küpler Vadisi'nde gerçekleşti. Ertesi gün, Başbakan Souvanna Phouma, B-52 saldırıları için resmi talepte bulundu; bu talep, daha sonra gelecek olanların ilkiydi. 16 Şubat itibarıyla Kuzey Vietnam'la Pathet Lao, vadiye giden yollara hâkim olan yüksek yerlerin çoğundan hükümet güçlerini sürmüştü. Başkan 16 Şubat öğleden sonra Laird'i, Dışişleri Bakan Vekili Richardson'ı, Helms'i, Amiral Moorer'ı (Kuvvet Komutanları Vekili) ve beni bir toplantıya çağırdı. Başkan'a, düşmanın önceki yaz hükümet saldırısından önceki komünist ilerleyişinin en uzak noktası olan Muong Soui'nin ötesine geçmesi durumunda B-52 saldırılarına izin vermesini önerdim. Başkan, teklifimi kabul etti. Komünistler 24 saat içinde Muong Soui'nin ilerisinde olacaklardı. 18 Şubat akşamı üç B-52 ile saldırıya başladık. Bir ay süren tartışma sonucu bu saldırı gerçekleşmişti, büyük bir Kuzey Vietnam saldırısı ve Laos cephesinin çökme tehlikesi tam bir B-52 saldırısına neden olmuştu. Bugün bile Laird'in bu askerî harekâtı destekleyip desteklemediğini ya da karşı olup olmadığını bilmiyorum; tutumu, her iki pozisyonla da uyumluydu. Wheeler mütemadiyen gözdeydi. Rogers, muhalefetten kayıtsızlığa geçmişti.

Ama bir B-52 saldırısı, yurt içindeki kargaşayı tetiklemeye yeterliydi. Ertesi gün 19 Şubat'ta *New York Times*, B-52'lerin, Kuzey Laos'taki Kuzey Vietnam'la Pathet Lao birliklerine saldırmak üzere Güney Vietnam'dan yönlendirildiğini bildirdi. Senatör Eugene McCarthy'yle Senatör Frank Church, Laos'taki bombardımana Amerikan uçaklarının ve pilotların dahil olması konusunda şikâyet etmekten geri kalmadılar; Kuzey Vietnam'ın saldırısından hiç bahsetmediler bile. Senatör Mike Mansfield de devam eden Kuzey Vietnam saldırısına değinmeden, 21 Şubat'ta Amerika'nın "gerginliği tırmandırması"nı eleştirdi. Raporlar, Laos komutasını destekleyen "sivil kıyafetli silahlı Amerikalılar" şeklinde ortaya çıktı.[5] 25 Şubat'ta diğer Senatörler Mathias, Mansfield, Gore, Symington, Cooper ve Percy, "ABD'nin dahiliyetinin derinleşmesi" olarak adlandırdıkları şeye dair yönetimin "gizliliği"ne saldırıda bulundular. Senatör Gore ve Senatör Mansfield 25 Şubat'ta ABD'nin dahiliyetiyle ilgili olarak alt komiteleri tarafından Ekim ayında alınan gizli tanıklığın yayınlanmasını talep ettiler. Senatör Symington, Bakan Rogers'a, tanıklık etmesi için Büyükelçi Godley'nin Laos'tan getirilmesini talep eden bir mektup yolladı. 27 Şubat'ta *Wall Street Journal*, B-52'lerin kullanımını gönülsüzce desteklemesine karşın, gerginliğin daha fazla tırmandırılmaması için uyarıda bulundu. *Washington Post* 2 Mart'ta, "Laos: Yine Aynı Eski Üçkâğıtçılık" başlıklı iğneleyici bir başyazıyla ağırlığını koydu.

Senato'da ve medyada Laos'taki "gerçeğe" ulaşmak için aylarca süren bir kampanyanın doruk noktası buydu. Mesele gerçeklere ulaşmak değildi -halihazırda büyük ölçüde biliniyordu- amaç, hükümetin bunları resmen onaylaması için ikna etmekti ki bu oldukça farklı bir konuydu. Dış İlişkiler Komitesi Senatosu, kendi personel soruşturmalarından ve gizli komite oturumlarından dolayı önemli oranda bilgiye sahipti. Benzer şekilde medya da kamuoyuna makul derecede doğru bir resim çizmişti. Bizim için sorun, Laos'taki operasyonlarımızın ne ölçüde resmi olarak onaylanmasının 1962 Anlaşması'ndan geriye kalanı mahvedeceği, Hanoi'ye Kuzey Laos'taki saldırganlığını daha da artırması için bir bahane vereceği ve yurtta daha da ateşli tartışmalara neden olacağıydı.

Laos'taki rolümüz her iki partinin üç yönetiminde de "gizli" tutulmuştu çünkü her Başkan bu rolümüzün belli bir sınırda kalmasını istemişti. Sınırları kamuoyuna duyurmak, bu strateji açısından bizim

dahiliyetimizin kapsamını açıklamak kadar tehlikeliydi. Her ikisini de yapmamız yönünde baskı altındaydık. Eleştirmenlerin bakış açısından bu konu, tüm Vietnam girişimine bir meydan okunması yönünden yararlıydı. Hatta bazıları Laos'taki bir çöküşün Vietnam'da da bir çöküşe yol açmış olmasını bir ikramiye olarak kabul bile ederdi. Gerçeklerden ziyade işe yarayacak malumat istiyorlardı.

Bu tehlikelere rağmen Laos'taki politikamıza ve niyetlerimize yönelik bazı resmi açıklamaların gerekli olduğu sonucuna vardık. Bu sonuca varmamıza sebep olan muhakeme, bir şekilde karmakarışıktı. Günah keçisi olarak ilan edilmek istemeyen Laird, Dışişleri Bakanlığı kaynaklı sızıntıların önüne geçmek için kamuoyu açıklaması yapılmasını istedi; dolayısıyla açıklamanın Savunma Bakanlığı dışında başka bir yerden yapılması gerekiyordu. Aynı sebepten dolayı Rogers, Dışişleri Bakanlığı'nın brifingine karşı çıktı; Laos konusunda engel oluşturma gibi bir arzusu yoktu. Symington Alt Komitesi'nden önce verilmiş olan gizli Dışişleri Bakanlığı ifadesinin gizliliğini kaldırmayı önerdi. Symington onurlu davranmıştı. Geçen bunca zaman içinde, aktarılan sırlar hâlâ birçok Kongre komitesinde büyük öneme sahipti; Symington, yönetimin onayı olmadan gizli bilgileri yayınlamazdı. Ama eğer yönetim onay vermiş olsaydı, bu durum gizli komite oturumlarının yöntem ve ilkelerine darbe vururdu. Gelecekte, gizli tanıklığı kamusal alana açma gereği duyulan her şey bir kamu tartışmasının ortaya çıkmasına neden olabilirdi; dışarıya kapalı dinlemeleri, azami düzeyde olumsuz bir alenilikle ifşaya mecbur bırakacak bir oluşum, hasmane bir komiteyi sürekli cezbederdi.

Başkan'a bu durumu bir bilgi notuyla açıkladım:

Laos'taki gerçek mesele tamamen Vietnam'la ilgilidir:

- Kuzey Vietnamlıların, 1962 Anlaşması'nı ihlal etmenin siyasi ve psikolojik bedelini ödemeye istekli olmaları şartıyla Laos'u istedikleri zaman istila edebileceklerinden şüphe yok.

- Eğer Kuzey Vietnam, Laos'u işgal ederse, Vietnam ihtilafıyla ilgili tüm pazarlıklarımız baltalanır. Aslında Laos'taki Kuzey Vietnam askeri operasyonları, Souvanna'nın hayatta kalmak için Kuzey Vietnamlıların baskılarına karşı koyamadığına inandığı noktaya ulaşırsa, Ho Chi Minh Yolu'nun durdurulmasına izin vermeyi reddedebilir ve bu durumda Güney Vietnam'daki askeri operasyonlarımız feci bir şekilde hasar görür.

- Bunlar en temel hususlar, geri kalanı ise zırvalık...

- Bakanlık, Symington Alt Komitesi'nin tanıklığının açığa çıkarılmasının bunu yapmanın en basit yolu olarak görüyor. Bir taşla iki kuş vurabiliriz: Symington'ı, Fulbright'ı ve diğerlerini yatıştırabilir ve halka gerçekte ne yaptığımızı gösterebiliriz.

- Diğer yandan, tanıklığın hassas kısımlarının açığa çıkarılmasının senatörleri yatıştırıp yatıştırmayacağı şüphelidir. Laos'ta neler olduğunu ve neden olduğunu biliyorlar. Gizli oturumlar senatörlere bunların hepsini vermişti.

Tanıklığın açığa vurulması, Kuzey Vietnam'ın Cenevre Anlaşması'nı ihlal ettiğimize dair davasını belgelemesine yardımcı olacaktır ki aslında kendileri ihlal ediyor; bu durumda eylemimizin gerçek temeli ciddi şekilde zayıflatılabilir.

Bu durum ayrıca Sovyetlerin RLG'ye [Laos Kraliyet Hükümeti] yönelik mevcut nispeten dostça duruşlarını korumalarını da zorlaştırır.

- Dahası, Laos'a ilişkin bu konuya boyun eğerek yönetimin, kanuni kovuşturmanın hassas kısımlarının açığa çıkarılması yönündeki tavrı diğer ülkeler söz konusu olduğunda yıpranır. Sadece yurt içinde değil, diğer ülkelerle olan ilişkilerimizde de problemlerimize ilişkin gerçek bir Pandora'nın kutusunu açıyor olabiliriz. Uluslararası anlaşmaların kutsallığını koruma konusundaki iyi niyetimiz artık güvenilmez ve müzakerede bulunmuş olan diplomatların kullanılabilirlikleri de tehlikeye girer. Özellikle hâlihazırda Taylandlılara olan bağlılığımızı sorgulayan Taylandlıların tepkisi konusunda endişeliyim.

27 Şubat'ta gerçekleşen NSC toplantısı, Laos'taki konumumuzu masaya yatırdı. Bakanlar Kurulu üyelerini büyük ölçüde rahatlatacak karar, NSC personeli tarafından hazırlanıp Beyaz Saray tarafından yayınlanacak bir bildiriydi. Beyaz Saray'ı her gerçekçi anlaşmazlıkta doğrudan ateş hattına sokacak bir prosedürü kabul etmemin nedenini -bürokratik tecrübesizlik ya da sorumluluğu başkasına atmakta bitmek bilmeyen girişimlerden dolayı sadece tükenmek olsun olmasın- bu kadar geç vakitte belirlemek imkânsızdı. Sebebi ne olursa olsun NSC personeli derhal Laos'a dahil olmamızı izah eden bir basın açıklaması hazırlamaya başladı. Bu basın açıklamasının aşırı derecede savunmacı görünmesini önlemek için Laos'un tarafsızlığına dair yeni güvenceler geliştirmek üzere 1962 Antlaşması'nı imzalayan tarafla-

rı bir toplantıya çağırmak için Cenevre Konferansı'nın iki eş başkanı olan İngiltere ve Sovyetler Birliği'ne yeni bir teklifte bulundum. Kabul edeceklerine dair şüphem yoktu. Ne Londra ne de Moskova bu konuda kendini ifşa etmeye hevesliydi.

6 Mart'ta yayınlanan bildiri, Amerika'nın dahil olmasını ve Kennedy yönetiminden bu yana gizliliğe ilişkin nedenleri içeren tam ve gerçekçi bir rapordu. Fakat kısmen kurumların, yakın çalışma ekibime tüm detayları sağlama konusunda titiz olmaktan uzak davranmaları (suçu üstlenmemek için), kısmen de saf ve acemi bürokrasinin bilgisizliği nedeniyle bu rapor büyük bir tartışma yaratmıştı. Nixon, hiçbir Amerikalının Laos'taki meydan muharebesine dahil olmadığını kanıtlamanın en iyi yolunun, bu tür eylemlerde hiçbir Amerikalının öldürülmediğini vurgulamak olduğunu düşünmüştü. "Laos'taki B-52 hava saldırılarını kimse umursamıyor. Ama insanlar oradaki çocuklarımız için endişeleniyor" dedi Nixon bana, NSC toplantısından sonra. Bildirinin hazırlanmasından sorumlu kişi yeni özel asistanım Winston Lord idi; Lord daha sonra en yakın arkadaşlarımdan biri olacaktı. O ve diğerleri titizlikle bakanlıklarla istişarede bulunuyordu. Onlara, Laos'ta hiçbir Amerikalının ölmediğine dair iddiayla ilgili tek tereddüdün, Ho Chi Minh Yolu'nu ("Prairie Fire Operasyonu" kod adlı)* gözlemlemek ve eğer mümkünse olası sızmaları kesintisiz saldırılarla taciz etmek için belirli aralıklarla Vietnam'dan Güney Laos'a giren Amerikan keşif ekibindeki bazı kayıplarla ilgili olduğu izlenimi verilmişti. Bu eylemler sadece Vietnam'daki savaşla açıkça ilişkili olduğu ve Kuzey Laos'taki savaşlarla hiçbir ilgisi olmadığı için bu hususu "Laos'ta konuşlanmış hiçbir Amerikalının kara muharebe operasyonlarında öldürülmediği" cümlesi ile destekleyebileceğimizi düşündük.

Yaklaşık on yıl boyunca devam etmekte olan konulara ilişkin net bir açıklama yapmak, kesinlikle bir tecrübesizlik belirtisidir. Bürokraside birdenbire ortaya çıkacak boşluklarda hangi gerçeklerin gizlendiğinden asla emin olunamaz. Yakında bu kadar kesin fikirli olmanın tehlikeleri hakkında bir ders alacaktım.

Bildirinin 6 Mart'ta yayınlanmasından sonra bürokrasi, Başkan'ı bilgilendirme konusunda cesaret bulamadığı şeyi aniden basına sız-

*"Prairie Fire", ABD'li radikal sol üniversiteli öğrencilerin kurduğu siyasi bir grup (ç.n)

dırmaya başladı; bu doğrultuda, Laos'ta konuşlanmış çok az sayıda Amerikalı, sivil ve savaşta yer almayan askeri personel, geçmiş dokuz yıl boyunca aslında rastgele ateş sonucu öldürülmüştü. Beyaz Saray 8 Mart'ta, Savunma Bakanlığı'ndan şu anda eline geçen bilgiye göre, 1969'un başlangıcından bu yana Laos'ta altı sivil ve "savaş operasyonlarına katılmayan" bir yüzbaşının öldürüldüğünü kabul etmek zorunda kaldı. Önceki beş yılın her yılında, Laos'ta ortalama dört Amerikalı sivil öldürülmüştü. Savunma Bakanlığı 10 Mart'ta, Laos'ta görev yapan Amerikan askerlerinin 1 Ocak 1966'dan bu yana "düşman ateşi bedelini" almaya hak kazandığını duyurdu. Hatalardan kimin sorumlu olduğuna dair sonraki soruşturma, bir dizi yanlış anlama ve iletişim aksaklığı neticesinde oluşan şaşırtıcı bir sonucu ortaya çıkarmıştı. Savunma Bakanlığı ve NSC personeli arasında geçen tartışmalar ile taslak hazırlama sürecinin üzerinden geçen Lord, son bir defa durum incelemesi yaptı; yine de tüm bunlar, paha biçilemez katkısı olan ve yeterince takdir görmeyen bu parlak ve onurlu adamın özel asistanım olduğu sırada ilk birkaç haftada çektiği ızdırabı yansıtmamaktaydı.

Nixon, yere göğe sığdırılamayan personelimin başarısızlığı olarak gördüğü şeye öfkeliydi; bir hafta boyunca Başkan'dan randevu alamadım. Tüm sorumluluğu üstlendim. Bir nüshası da Başkan'a gönderilmiş şekilde, 9 Mart'ta Laird'e şu hususları bildirdim:

Sevgili Mel,

Yanlış anlaşılmayı önlemek için hatırladığın şeyin doğru olduğunu bilmeni istiyorum. Personelin, savaşta hiçbir ABD'linin ölmediğiyle ilgili cümleyi iki defa vurgulamış. Bunun PRAIRIE FIRE'ın bir sonucu olduğuna dair bir yanlış anlamaya kapıldığımdan ifadeyi de bunu dikkate alacak şekilde ayarladım. Yine de, bu tür hataları önlemek benim dairemin görevidir... ve bilmeni isterim ki hiçbir şekilde herhangi bir sorumluluk taşımıyorsun.

Sevgiler,

Henry A. Kissinger

Amerikan ordusunun Laos'ta bulunduğu teyit edildiği için basın ve Kongre -yılda dört-beş çatışma dışı yaşanan ölüm nedeniyle- doğal olarak kızgındı. Kamuoyundaki tartışmalar, Amerika'nın Laos'a

dahlinin asgari düzeyde gerçekleşmesi ve altta yatan gerçekliğin de Kuzey Vietnam'ın saldırıya geçmiş olmasından ziyade yeni "güvenilirlik açığı" üzerine yoğunlaşmıştı.

Laos'taki durum yakında çok önemli başka bir şekle bürünmüştü. Komünistlerin ilerlemesi, başkent Vientiane'den önceki son kale olan Long Thieng bölgesine ulaşmıştı. Ayrıca komünist hâkimiyetine direnen Meo kabilelerinin lideri Vang Pao'nun karargâhını da tehdit etmekteydi. Komünistlerin Mekong'a varması an meselesi olduğundan Tayland, eğer Laos hükümeti isterse Long Thieng'e gönüllü asker göndermeyi teklif etti. Bu öneriye Dışişleri Bakanlığı şiddetle karşı çıktı ve bu teklif, iki WSAG toplantısında diğer kurumlardan kayıtsız destek gördü. Hem Laos hem de Tayland hükümetlerinden resmi bir talep aldıktan sonra Başkan, kurumları yetkisiz kıldı. Başkan, teklifi geri çevirmenin, Tayland'ın savunmasına olan bağlılığımıza ilişkin şüpheleri arttıracağını ve Souvanna'yı telaşlandırabileceğini düşünüyordu ki ben de bu görüşe katılıyordum. 26 Mart'ta Başkan'ın kararını WSAG'ye bildirdim.

Laos hükümeti 27 Mart'ta Taylandlı gönüllülerin yardımıyla bir karşı saldırı başlattı. Müdahaleleri belirleyiciydi. 31 Mart'ta, Laos hükümet güçleri Sam Thong civarını yeniden ele geçirdi; havaalanı yakında tekrar kullanıma geçmiş ve uçaklarımız ikmal malzemeleri taşımaya başlamıştı. Kuzey Vietnam kuvvetleri, ertesi gün Long Thieng bölgesinden geri çekildi.

Böylece Laos krizi, yılın geri kalanında dinmişti; Kuzey Laos'taki siyasi ve askeri denge korunmuştu. Fakat hükümetimizdeki bölünme dramatize edilmişti ve karşımızdakiler o kadar güvenilmez insanlardı ki kabul etmediğimiz şeyi yapmakla suçlandığımız yetmezmiş gibi bir de devamını getirdiğimiz düşünülüyordu; yani komşu Kamboçya'da bir darbe. Gerçekler çok farklıydı.

Sihanouk'un Devrilmesi

Kamboçya'nın siyasi hayatı, yaklaşık otuz yıldır Prens Norodom Sihanouk'un fırtınalı kariyeri ve kişiliği ile eş anlamlıydı. 1941 yılında on sekiz yaşında taç giydirilen Kral, Başbakan olarak aktif bir siyasi rol oynamak için 1955 yılında tahttan çekildi; Haziran 1960'ta,

Kamboçya Ulusal Meclisi'nin oy birliğiyle devlet başkanlığına yükseltildi. 1953'te Kamboçya Krallığı'nı Fransa'dan kurtarıp bağımsızlığa yönlendiren, siyasi kurumlarını şekillendiren ve politikalarına hâkim olan Sihanouk idi.

Ülkesini yönetirken Sihanouk, küresel siyasette Doğu'yla Batı arasında, gelişmekte olan komünist klikleşmede Sovyetler Birliği'yle Çin arasında, Vietnam Savaşı'nda muhalif taraflar arasında ve kendi ülkesinde sağla sol arasında bir ipin üzerinde ustalıkla yürümüştü. Hararetle konuşan, tutarsız, eğlenceyi seven biri olarak -genellikle "cevval" kelimesi kullanılırdı- Hindiçin'in geri kalanını harabeye çeviren kanlı savaşların ortasında, ülkesini ustaca bir barış sığınağı olarak düzende tutmuştu. Nihayet 1970'te -birdenbire- bu hünerli ip cambazı kaydı ve düştü, böylece de halkını, komşularının bile dayanabildiğinden çok daha kötü bir cehenneme mahkûm etti.

7 Ocak 1970'te Prens Sihanouk, eşi Monique ve beraberindeki on bir kişiyle Fransız Rivierası'ndaki Grasse'de bir klinikte iki aylık bir tatil için başkent Phnom Penh'i terk etti. "Obezite, kan hastalığı ve albüminüri" dediği rahatsızlığını hafifletmek için her iki yılda bir "tedavi görmesi" için oraya gitmesi onun âdetiydi. Yokluğunda hükümet, kendisinin seçmiş olduğu liderlerin ellerine bırakılırdı: (Devlet Başkanı vekili olan) Ulusal Meclis Başkanı Cheng Heng; (Sihanouk'un Ağustos 1969'da atadığı ve Eylül ayında "Taht'a ve Ulus'a olan sadakatinden dolayı güvenebileceğim tek kişi" diyerek övdüğü) Başbakan Lon Nol* ve Birinci Başbakan Yardımcısı Sirik Matak.

Sihanouk'la kendi hükümeti arasındaki ilişkiler her zaman düzgün değildi. Solcu unsurların itibarı daha önceki yıllarda Sihanouk tarafından sarsılmış ve uzaklaştırılmıştı (komünist Kızıl Kmerlerin liderleri aslında gıyaben ölüme mahkûm edilmişti). Lon Nol-Sirik Matak kabinesi ile Sihanouk'un ekonomik politikaları, Kamboçya'nın Doğu bölgelerini işgal eden Kuzey Vietnam'la Vietkong güçlerinden ülkeyi kurtaramaması, yanındakilerin yozlaşması ve rağbet görmeyen bir kararla Phnom Penh'de bir devlet kumarhanesi açma konusunda bazı farklılıklar vardı. Ama bu çekişmelerin hiçbiri Ocak 1970'te Fransa'nın güneyine gitmesini engelleyecek kadar kritik görünmüyordu.

Tien An Men'de Mao Zedong'un yanında duran Lon Nol, 1 Ekim 1969'da Pekin'deki Çin Ulusal Günü kutlamalarında Sihanouk'un temsilcisiydi.

ABD'nin bile sıkıntı konusunda daha az önsezisi vardı. Daha önce de bahsedildiği üzere Temmuz 1969'da diplomatik ilişkileri yeniden kurmuştuk ve Maslahatgüzar Lloyd Rives tarafından yönetilen küçük bir de görevimiz vardı. Sihanouk, 1963'te iptal ettiğinden bu yana ABD, Kamboçya'ya askeri ya da ekonomik yardımda bulunmuyordu. Büyük ölçüde Senatör Mansfield'ın de ısrarı nedeniyle diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasından sonra Phnom Penh'e hiçbir CIA personeli atanmamıştı. 1970'in Ocak, Şubat ve Mart ayının ilk yarısında ABD hükümetinin en üst kademesi, Laos'ta artmakta olan kriz ve yurt içindeki hırçınlıkla meşguldü. 17 Mart'ta Dışişleri Bakanlığı'nın Doğu Asya Bürosu'ndan Marshall Green ve William Sullivan ile birlikte öğle yemeği yedik; tartışmamız Çin, Vietnam ve Laos üzerineydi; kayıtlara göre Kamboçya'dan bahsedilmemişti bile.

Amerikan bakış açısından ele alındığında, Sihanouk'un becerikli yönetimi altındaki tarafsız Kamboçya'nın istikrarsız siyasi dengesi, öngörülemez ise en kazanılabilir durumdu. Şüphesiz Hanoi'nin, Kamboçya bölgesini birliklerimize karşı askeri operasyonlar başlatmak için kullanması -uluslararası hukukun açık bir şekilde göz ardı edilmesi durumunda- devam eden bir tehlikeydi. Ama burada da belli bir denge kurulmuştu. Eğer kışkırtılmazsa Sihanouk, bu sığınaklara yönelik hava operasyonlarımızı kabullenmişti; sınır ötesi kara operasyonlarından vazgeçmiştik; Hanoi, daha yüksek bir bedelle sığınakları kullanmaya devam ediyordu. Kamboçya'daki iç dengenin ne kadar istikrarsız olduğuna dair bir fikrimiz vardı. Başkan Nixon, 30 Temmuz 1969'da Saygon'da Başkan Thieu ile görüştüğünde Thieu, Kamboçya'daki dengenin Sihanouk'un devrilmesi nedeniyle bozulması durumunda komünistlerin sonunda kazanacağı konusunda kâhince bir uyarıda bulundu:

> Başkan Nixon, Thieu'ya, Sihanouk hakkındaki görüşlerini sordu. Başkan Thieu, Sihanouk kötü olduğunda, daha kötü bir şey olmasını istemeyeceklerini söyledi. Ayrıca Kamboçya'da Sihanouk'u devirebilecek sadece iki grubun olduğunu da sözlerine ekledi; ordu ya da komünistler; ordu zayıf ve etkisizdi ve büyük ihtimalle başarılı olabilecek taraf komünistler idi. Ordu Sihanouk'a karşı hareket etse bile komünistlerin eninde sonunda devralacağını düşünüyordu. Sihanouk'un yaptığı ya da yapabildiği her şey büyük ölçüde Vietnam'da olanlara bağlıdır. Kamboçya zayıf bir ülkedir ve eğer Sihanouk devrilseydi ya da biz onun devrilmesini teşvik etseydik, çok büyük olasılıkla komünistler devralırdı.

Bu değerlendirmeye katılıyorduk. Kamboçya'nın trajedisi, iç gerilimin sonunda Sihanouk'un korumak için uğraştığı hassas dengeyi bozabileceği ve Thieu'nun öngörmüş olduğu güçleri tam olarak salıverebileceğiydi. En önemli konu, Kuzey Vietnamlıların birliklerimize azap çektirdiği yer olan komünist sığınaklardı. Bunlar giderek artan bir şekilde, yüzyıllar boyunca peş peşe gelen Vietnamlı yöneticilerin, atalarının topraklarını sömürgeleştirdiğini görmüş olan Kamboçyalıların milliyetçi öfkelerini uyandırmıştı; aslında Saygon çevresindeki bölge sadece on dokuzuncu yüzyılın başlarında Vietnamlılar tarafından Kamboçyalılardan alınmıştı. Eğer Fransız işgali olmasaydı, tüm Kamboçya'nın bu kaderden acı çekmesi oldukça olasıydı. Kamboçyalıların, Vietnamlılara yönelik antipatileri eskiye dayanmaktadır. Sihanouk'un, korkulan Kuzey Vietnamlıları Kamboçya topraklarından çıkarmadaki beceriksizliği, her geçen ay pozisyonunu baltalamıştı.

Sihanouk'un dönemle ilgili kamuoyuna yaptığı açıklamaları, ülkesinin bağımsızlığına yönelik tehdidin kimden olduğu konusunda hiç şüphe bırakmıyordu. Defalarca ve resmen Kuzey Vietnam'ın "saldırganlığını" ve Kamboçya'nın egemenliğinin ihlalini protesto etmişti. Haziran 1969'da -gizli bombalama başladıktan üç ay sonra- bir basın toplantısında, Kamboçya'nın Ratanakiri vilayetinin "pratikte Kuzey Vietnam toprağı" olduğundan ve "Viet Minh" (Kuzey Vietnam) ile Vietkong birliklerinin Svay Rieng vilayetine ciddi derecede sızdığından şikâyet etmişti. Sihanouk'un editör olduğu Sangkum'un Ekim 1969 sayısında, "Vietkong ile Kuzey Vietnam'ın Sınırlarımıza Yerleşmesi" başlıklı bir yazı, boylu boyunca Kuzey Vietnam işgalini protesto etmişti; bir harita, Kamboçya topraklarını işgal eden 35.000 ila 40.000 Kuzey Vietnam'la Vietkong birliklerinin yerini gösteriyordu (bizim istihbaratımıza göre işe yaramaz değildi). Aralık 1969 sayısında imzalı bir yazısında Sihanouk, Amerika'nın Vietnam'daki rolünü takdir etmişti. "Tüm dürüstlük ve objektiflikle", Amerikan kuvvetlerinin Güney Doğu Asya'daki varlığının, "Avrupalı ve hatta Asyalı sosyalist taraflarca eğer uğraşılmaz ve saygı gösterilirse", Kamboçya gibi küçük uluslara izin veren bölgesel bir güç dengesi oluşturduğunu ileri sürmüştü. Amerika'nın Asyalı müttefikleri, komünistlere yönelerek Amerikan kuvvetlerinin geri çekilmesini telafi edemezdi, diye yazmıştı Sihanouk; çünkü bir yılanın önündeki bir kuş gibi, "kuş, nazik olsun olmasın, konu her zaman kuşun yutulmasıyla bi-

ter." Sihanouk, yazısını Nixon Doktrini'ni kuvvetle destekleyerek tamamlamıştı:

> Amerikan kuvvetlerinin müdahale etmemesini öngören yeni Nixon Doktrini'nin yürürlüğe girmesi mümkün ve hatta muhtemeldir... Fakat onlar [Amerikalılar] kendi çıkarları için popüler milliyetçileri yeni emperyalizme, yani Asya komünizmine karşı direnişlerinde desteklemek zorunda kalacaklardır. Eğer ABD, koşulsuz ve fiziksel müdahale olmadan yardım sağlarsa... bu görevi kendi askerleri üstlenirse, komünizm istilası olduğunu görmek için kesinlikle çok daha fazla umutları olacaktır. Dolayısıyla ulusu isyana çağıran komünizmin yıkıcı propagandasına engel olmaya ve bölge yabancı güçler tarafından "işgal edildiğinde" ulusun kurtuluşuna" katkıda bulunacaklardır...

12 Şubat 1970'te Nixon'a bu yazıdan alıntılar gönderdim. Başkan'ın direktifleri doğrultusunda, 23 Şubat'ta Senatör Mansfield'a bu yazının tam metnini ilettim.

Sihanouk'un Hindiçin'deki temel saldırganlığı hangi tarafın işlediğine dair hiç şüphesi yoktu. Örneğin, Vietkong Kasım 1969'da Vietnam'daki bir Amerikan Özel Kuvvetleri kampına Kamboçya topraklarından ateş açmıştı; misilleme niteliğinde olan -ve kamuoyuna duyurulan- Amerikan hava saldırılarının yaklaşık yirmi beş Kamboçyalıyı öldürdüğü söyleniyordu. Sihanouk, bu konuda ABD'yi protesto etmişti; politikamız tazminat ödeme yönündeydi. Yine de 15 Aralık'ta yaptığı konuşmada Sihanouk, bu olayın sorumlusunun Kuzey Vietnam olduğunu dile getirmişti:

> Dak Dam olayını kim tetikledi? Bizim bölgemizden Amerikalılara ateş eden Vietkong'du. Amerikalılar vurulduğunda, sinirlendiler ve bizi bombaladılar. Sonra Vietkong'la Viet Minh kaçtı ve sadece Kmer halkı mağdur oldu. Bütün hikâye bu...
>
> Dostlarımız olduğunu iddia eden büyük Kızıl güçler, Birleşmiş Milletler'deki Avrupalı Kızıllar, Birleşmiş Milletlere şikâyette bulunmamızı yasakladı...

Sihanouk hedef kitlesine, ABD ile diplomatik ilişkileri bir daha bozmayacağını söyledi -bazılarının ileri sürdüğü gibi- çünkü bunu yaparsa "aynı şeyi Viet Minh ve Vietkong ile de yapmak zorunda kalacağız. Diplomatik ilişkiler kurduktan sonra bile hâlâ bizim topraklarımıza saldırmaya devam ediyorlar."

22 Şubat 1970'te Fransa'daki tatilinin sona ermesine doğru Sihanouk, Mart ayında eve dönerken ülkesindeki Kuzey Vietnam varlığını azaltmak ya da ortadan kaldırmak için desteklerini almak üzere Sovyetler Birliği'yle Çin'i ziyaret etmeyi planladığını duyurdu.

Ama Sihanouk kariyerinde ilk kez olaylara karşı ipin ucunu kaçırmıştı. 8 Mart'ta Kamboçya'nın Svay Rieng vilayetindeki köylüler, Kuzey Vietnam işgaline karşı gösteri yaptı. 11 Mart'ta yirmi bin genç Kamboçyalı, Phnom Penh'deki Kuzey Vietnam ve Vietkong büyükelçiliklerini yağmaladı. (Kamboçya hükümetinin gösterilerin düzenlenmesinde parmağı olduğu açıktı.) Kamboçya Parlamentosu'nun iki meclisi, ortaklaşa olağanüstü bir toplantı düzenledi ve hükümetten Kamboçya'nın tarafsızlığını tekrar doğrulamasını ve ulusal toprakları savunmasını istedi. Parlamento, Sihanouk'un kendisine karşı eyleme geçebileceğinden korktuğu için kasıtlı olarak zayıf tuttuğu Kamboçya ordusunun büyütülmesi çağrısında bulundu.

Sihanouk, Paris'ten, Kraliçe olan Phnom Penh'deki annesine telgraf gönderdi. Telgrafında, hükümetinde "ülkemizi emperyalist güçlerin kollarına atmaya" çalışan belirli kişiler olduğunu iddia ederek bu kişileri suçluyordu. Derhal "ulusa ve orduya seslenmek ve seçim yapmalarını istemek için" Phnom Penh'e dönme niyetini duyurdu. Sihanouk, Paris'teyken verdiği bir röportajda, Kuzey Vietnam'la Vietkong'u, Kamboçya'nın tarafsızlığına saygı duymakla Amerikan yanlısı bir grubun, hükümetini ele geçirdiğini görmek arasında bir seçim yapması gerektiği konusunda uyarıda bulundu.[6] Nedenlerinin asla tam olarak açıklanmamasından dolayı yine de Paris'te tereddüt içindeydi ve Phnom Penh'deki su ısınmaya başlamıştı. 12 Mart'ta Başbakan Yardımcısı Sirik Matak, Vietkong'la olan ticaret anlaşmasının askıya alındığını ve Kamboçya ordusunun on bin kişi daha eklenerek büyütüldüğünü duyurdu. Phnom Penh'de, Vietnam halkının dükkân ve kiliselerine yapılan saldırılarla yeni Vietnam-karşıtı ayaklanmalar başladı. 13 Mart'ta Kamboçya Dışişleri Bakanlığı, Kuzey Vietnam'la Vietkong büyükelçiliklerine, tüm Vietnam komünist silahlı kuvvetlerinin 15 Mart 1970 tarihinde şafak itibarıyla -iki gün sonra- Kamboçya topraklarını terk etmeleri gerektiğini açıkladı.

Aynı gün, 13 Mart'ta, Sihanouk en önemli kararını verdi. İki gün önce açıkladığı gibi, Phnom Penh'e dönmek için değil de Moskova'ya

planlanan ziyaretini gerçekleştirmek için Paris'ten ayrıldı. Halkıyla ilgili temel endişesi konusundaki inisiyatifi yeniden kazanmaya çalışarak, Paris'te şu açıklamada bulundu: "Moskova ve Pekin'e gidiyorum ve Vietkong'la Viet Minh'in ülkemde gerçekleştirdikleri faaliyetlere engel olmalarını isteyeceğim." *Agence Khmer Presse*'e yazdığı mektubu yeniden duyurarak, "askeri durumdan faydalanarak topraklarımıza sızıp yerleşen komünist Vietnamlılara karşı" savaşacağını söyledi. Daha önce derhal Phnom Penh'e dönme niyetine ve Yüksek Sovyet Prezidyumu Başkanı Nikolay Podgorni'nin ertesi gün eve dönme tavsiyesine rağmen Sihanouk -son bir hamleyle tüm yeni ekipmanlardan mahrum bırakıldıklarından dolayı rahatsız olan ordusunu yatıştırmak için- askeri yardım için pazarlık yapmak üzere Moskova'da beş önemli gün geçirdi. O zaman bile Phnom Penh'e değil, Pekin'e yönelmişti. Kendi hesabına göre Sihanouk, "Phnom Penh'deki gelişmeleri izlemek için daha fazla zamana ihtiyaç duyduğunu" ileri sürüyordu;[7] bazı noktalarda ise Lon Nol ile Sirik Matak'ın geri dönme girişimini engelleyeceğini iddia ediyordu. Fakat 18 Mart'ta kendi yasama organı, Sihanouk'un yetkilerini geçersiz kıldı ve işte o zaman havaalanları kapatıldı. Sihanouk, Moskova'nın Vnukovo Havaalanı'na giderken Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu Başkanı Kosigin'den görevden alındığını öğrendi. Şaşkındı. Çünkü yardımcılarından hiçbiri, o günün erken saatlerinde doksan iki kişilik Kamboçya Ulusal Meclisi'yle Kraliyet Konseyi'nin başka bir olağanüstü toplantıda oybirliğiyle onu devlet başkanı olarak görevden almak için oy kullandığını söyleme cesaretine sahip değildi.

Sanki hiçbir şey değişmemiş gibi Sihanouk, Başbakan Chou En-lai tarafından kucaklanıp Çinliler tarafından ağırlanmak üzere Pekin'e geldi; Chou, Çin'in onu hâlâ devlet başkanı olarak gördüğü konusunda güvence vermişti. Phnom Penh'de bu arada Kamboçya Parlamentosu, Sihanouk'un yerini geçici olarak bıraktığı Cheng Heng'i, vekil devlet başkanı olarak atadı. Klasik anlamda askeri bir "darbe" değildi; Sihanouk olmadan Sihanouk'un kendi hükümetiydi.

Sihanouk'un davranışlarının açıklaması, aylar sonra Jean Sainteny'den geldi. Sainteny ile Paris'teki dairesinde 27 Eylül 1970'te Kuzey Vietnamlılarla görüşmeden önce buluştum. Phnom Penh'de, Kuzey Vietnam'la Vietkong büyükelçiliklerine saldırıldığı gün (11 Mart) Paris'te Sihanouk ile öğle yemeği yediğini söyledi. Bu nokta-

da Sihanouk derhal geri dönmeyi planlamıştı. Bu durumda Sainteny, görevden alınmayacağına kanaat getirmişti. Sainteny, Sihanouk'un, kısmen Prenses Monique'in Prag ve Pekin'de öğrenci olan çocuklarını ziyaret etme arzusu nedeniyle fikrini değiştirdiğini düşünüyordu. Diğer bir sebebin ise Sihanouk'un kendine fazla güvenmesi olduğunu düşünüyordum; hâkimiyetinin, ne de olsa görevlerini kendisine borçlu olan kişiler yüzünden tehlikede olduğuna inanamıyordu. Ayrıca Moskova'nın hem askeri yardım hem de Kamboçya'yı terk etmesi için Hanoi'ye baskı yaparak ordusunu yatıştırmasına yardımcı olacağını umuyordu. En sonunda (Sihanouk'un bana daha sonra söylediği üzere), Phnom Penh'deki annesinden, geri dönmesinin tehlikeli olduğu konusunda uyaran bir telgraf almıştı.

Kamboçya'yı kanlı çatışmaların girdabına itme töhmetini değerlendirmeye yönelik her türlü girişim burada başlamalıdır. Lon Nol ve Sirik Matak için en önemli adım, Kuzey Vietnam'ın ve Vietkong'un nefret edilen ve çok daha üstün kuvvetlerine karşı yaygın bir savaşı üstlenmeye dair cesaret gösterisinde bulunmalarıydı. Sihanouk içinse en önemli adım, tereddütle geçen haftasıydı çünkü Lon Nol'la Sirik Matak'ın korktuğu ve Podgorni'nin tavsiyede bulunduğu şeye ABD de inanıyor ve tercih ediyordu; yani Sihanouk'un, muhaliflerini susturmak için Phnom Penh'e tekrar gitmesi, olayların gidişatını değiştirebilir ve bu da herkesin yararına olabilirdi. Sihanouk iktidara döndüğünde, 21 Nisan'da Nixon'a "Sihanouk'un kendini sağ kanadın aşırı sol kanadına kasıtlı olarak yerleştirme" olarak tanımladığım geleneksel pozisyonundan dengeleme rolüne kaldığı yerden devam edebilirdi. Biz de hemen hemen kesinlikle bu çabaya yardımcı olabilirdik. 20 Mart itibarıyla olaylar kontrolden çıktı.

Bu olaylar boyunca ABD'nin rolü, bazılarının hayal ettiği kadar maksatlı ya da diğerlerinin iddia ettiği kadar etkili değildi. Yılın ilk üç ayı Laos meselesiyle meşgul olmamız ve Phnom Penh'de de istihbarat personelimizin olmaması nedeniyle mevcut durumun farkına varmada olayların epeyce gerisinde kalmıştık. Sihanouk'un devrilmesini ne teşvik etmiştik ne de önceden biliyorduk. Hatta haftalarca bunun önemini kavrayamamıştık bile. Olanlara dair kendi bilgisizliğim, Nixon'a gönderdiğim iki bilgi notunda da görülmekteydi. Önemli olaylar hakkında günlük özetler aldığı için 17 Mart'a ka-

dar Sihanouk'un aleyhindeki ilk delile ait (11 Mart) uzun bir analiz göndermeye gerek duymamıştım; Kamboçya'nın neredeyse çok yüksek öncelikli bir endişe olarak ele alınmadığını gösteren bir haftalık gecikmeydi. Daha da çarpıcısı, bu analizdeki önerim, Sihanouk'un özenle hazırlanmış bir numarası olabildiği yönündeydi:

> Sirik Matak'la Sihanouk arasındaki keskin rekabet göz önüne alındığında, Sirik'in Sihanouk'u bir oldubittiyle göz önüne sermek ya da Sirik Matak'ın konumunun popüler olacağı gerekçesiyle Shinaouk'u bir sınava tabi tutmak istemesi mümkündür. Diğer yandan, yıllardır hiç kimse Sihanouk'a bu kadar doğrudan meydan okumamıştı. Ayrıca VK/NVA'nın* Kamboçya'da kalması durumunda Shinaouk'un düşebileceği ve yerine de "sağcı" bir lider getirilebilme ihtimali nedeniyle bu durum, VK/VNA'nın Kamboçya'yı terk etmeleri için Shinaouk'un Sovyetler ve Çinlilerle iş birliği yapmasına olanak sağlayabilecek düzeyde özenle hazırlanmış bir manevra olması oldukça yüksek bir olasılık.
>
> Sihanouk'un son hamlesiyle RKG [Kmer Kraliyet Hükümeti], ya iş birliğine dayalı bu gizli oyuna uyacak ya da Sihanouk gerçekten, Sirik Matak'la Lon Nol'dan gelebilecek bir meydan okumayla karşı karşıya kalacak.

Phnom Penh'deki başlıca aktörlerin gerekçeleri bana göre oldukça belirsizdi çünkü özellikle Lon Nol, hükümetinin hâlihazırda meydan okuduğu komünist güçlerle kaçakçılık ticaretinden kâr edenler arasında yer almıştı. 19 Mart'ta Başkan'a gönderdiğim bir başka bilgi notunda, Sihanouk'un hâlâ Phnom Penh'e dönüp bazı parçaları tekrar bir araya getirmeye çalışacağını düşünüyordum:

> Lon Nol şu ana kadar İki Numara olmaktan memnundu ama bu durum doğrudan bir güç çatışması gibi görünüyordu. Vietnam komünist saldırılarına karşı olan yaygın öfke içinde, Sihanouk'a meydan okumak için iyi bir çıkış yeri bulmuştu (üstelik ordu da bu öfkeyi körüklüyordu) fakat Lon Nol'un komünistlerle olan ilişkileri, onun ateşli bir komünist-karşıtı ya da Vietnam-karşıtı bir vatansever olduğunu göstermemektedir.
>
> *Gelecekteki Tercihler.* Bu durum muhtemelen üç yoldan biri şeklinde kendini gösterecek:
>
> - Halka hitap eden küçük bir destekle Vietnam-karşıtı sloganlarla ekonomik iyileşmeye yönelik popülarite elde ederek ordu tarafından desteklenen ve Lon Nol/Sirik Matak hâkimiyetinde yeni bir hükümet.

Vietkong / Kuzey Vietnam Ordusu

- Sihanouk'un çok daha sınırlı yetkilerle Devlet Başkanı olarak geri dönmesine olanak sağlayan, 1215'te Kral John'la baronların ateşkesine benzeyen dayanıksız bir uzlaşma. Sihanouk'un rakiplerine üstünlük sağlamak ve onları ortadan kaldırmak için muhtemelen başarılı bir şekilde entrika çevirmesi bu durumu istikrarsız hale getirebilir.

- Orduyu, Lon Nol'a düşman eden bir Sihanouk zaferi.

Dış Politika ve Bizim İçin Etkileri. Kmer milliyetçiliği, Vietnam komünist işgaline karşı canlanmakta. Gelecekteki her hükümet, Vietnamlılarla iş birliği konusunda muhtemelen daha dikkatli ve gizli olmak zorunda kalacak. Bu yolu seçen Lon Nol'un, Vietnam işgaline karşı harekete geçtiğini resmen göstermesi gerekecek. Benzer şekilde, Sihanouk bir süre "Vietnamlılar konusunda yumuşak" olduğu yönündeki suçlamalara cevap vermeyecek.

Bu durum, Kamboçya'ya daha düşmanca davranmaları için önemli bir nedene sahip olacak VK/NVA için ciddi sorunlar yaratacaktır.

Başkan'a verdiğim raporlardan hiçbirinde ABD istihbaratına dair bilgi ya da darbe yüzünden herhangi bir memnuniyet belirten ifade yoktu. CIA de bu konuda pek bilgi veremiyordu; bunun sebeplerinden biri şüphesiz CIA'in Phnom Penh'e girmesinin yasaklanmasındandı. Sadece Sihanouk'un devrildiği gün olan 18 Mart'ta Washington'da bir CIA raporu dolanıyordu. Ana fikir şu şekildeydi: Eğer Sihanouk, Hanoi-karşıtı bir politika gütmeyi reddederse, Lon Nol kışkırtmalı ayaklanmalar Sihanouk'a karşı yapılacak bir darbenin habercisi olabilirdi. Bilgi, bir hafta önce tanımlanamayan Asyalı bir iş adamından gelmişti. Bu raporun dağıtılmasındaki gecikme ve CIA'in Sihanouk'un devrilmesini öngörememesi daha sonra Başkan'ın Dış İstihbarat Danışma Kurulu'nun soruşturmasına konu olmuştu. Olaydan önce darbeyi öngören herhangi bir belgenin dikkatimi çektiğini hatırlamıyorum ve evraklarımda da buna ait bir tane bile belge görmemiştim. İstihbaratın başarısızlığına ilişkin suçlamalar göz önünde bulundurulduğunda, suçlamaların yöneltildiği liderin, ülkesindeki gerçeği bilmek için çok daha büyük bir teşvike sahip ve dönen bu entrikayı tahmin etmede başarısız olduğu unutulmamalıdır.

Basın toplantısı düzenlemeden önce 20 Mart'ta Nixon'la bir araya gelerek bu konuyu tartıştık. Kamboçya'nın tarafsızlığına duyulan saygı dışında herhangi bir yorumda bulunmamasını önerdim. Nixon, Sihanouk'un "geri gelip yönetimi tekrar ele geçirebileceğini" ekleye-

rek benimle hemfikir oldu. 21 Mart'ta gerçekleşen basın toplantısında Nixon, Kamboçya'daki durumu "öngörülemeyen" ve "akışkan" olarak nitelendirdi ve Kuzey Vietnam'ın Kamboçya'nın tarafsızlığına saygı duyabilmesine yönelik umudunu dile getirdi. Bana özel olarak söylediklerini halka açık olarak da tekrarladı; Sihanouk'un Phnom Penh'e dönmesini umduğunu vurguladı:

> sizin de belirttiğiniz üzere, parlamento tarafından seçilen hükümetle geçici olarak ilişkilerimizi kurduk ve ulusun hükümeti olduğu sürece o hükümetle de ilişki kurmaya devam edeceğiz. Bu hükümetin hangi yönde ilerleyeceği, döndüğünde Prens Sihanouk'a ne olacağı ile ilgili herhangi bir spekülasyonun hem erken hem de mevcut duruma yardımcı olmayacağını düşünüyorum [vurgu eklenmiştir].

Önceliklerimiz, Laos ve Kamboçya meselelerini tartışmak üzere 19 Mart'ta toplanan WSAG'de ele alındı; tartışmaların çoğu Laos'la ilgiliydi. Yakın çalışma ekibimin bana verdiği brifing belgeleri -darbenin uzun vadedeki etkileri söz konusu olunca- iki denizcinin isyan edip Sihanoukville'e yönlendirdikleri ve Kamboçyalılar tarafından el konulan Amerikan gemisi Columbia Eagle'ı ilgilendiriyordu. Siyasi durumla ilgili olarak, sonucu belirsiz olarak gören Kamboçyalılar, Sihanouk'un geri dönme olasılığını hâlâ açık bırakıyorlardı. Brifing belgemde önemli bir soru vardı: "Büyük olasılıkla Lon Nol'un Batı yanlısı yönelimi, Sihanouk'un ayrılışının istikrarsızlığa yol açabileceği varsayımını telafi ediyor mu?"

Yine de bilgisizlik, bizi kararın gerekliliğine karşı koruyamamıştı. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde Yürütme Organı, Kamboçya konusunda, Laos konusunda olduğundan daha fazla bölünmüştü. Nixon, en başından beri daha aktif bir politika istiyordu. Lon Nol'un Kamboçya ordusunu 10.000 askerle daha büyütme planlarını Nixon'a bildiren 17 Mart'taki bilgi notumun yanında boşluğa Nixon şöyle yazdı: "Yeni hükümete bu hedef doğrultusunda yardım edecek bir plan yapalım." Nixon, 19 Mart'ta Sihanouk'un devrilmesine ilişkin bilgi verdiğim bilgi notunu geri gönderdiğinde henüz bu nota dair herhangi bir hareket te bulunmamıştım: "Helms'den, Kamboçya'daki ABD yanlısı unsurlara azami şekilde yardım planı geliştirmesini ve uygulamasını istiyorum. Bu işi 303'e* ya da bürokrasiye yüklemeyin. [Menü] hava saldırımız

Daha sonra adı 40'lar Komitesi olarak değiştirilen 303 Komitesi, gizli istihbarat faaliyetlerini denetleyen kuruluşlar arası bir komiteydi.

gibi ele alın." Haig, Başkan'ın talebini 22 Mart'ta Helms'e doğrudan ilettikten sonra ben de Helms'le 23 Mart için bir görüşme ayarladım.

Helms'in cevabı büyük ölçüde usule dairdi. Phnom Penh'de bir istasyon (CIA'in yerleşik ofis için kullandığı bir terim) açmasına izin verilmedikçe CIA'in çok az gerçekçi öneride bulunabileceğini ileri sürdü. Helms, gizli bir şekilde havadan taşımaktan Lon Nol'a uluslararası destek sağlanmasına kadar olası eylemlerin ana hatlarını çizdi fakat Haberalma Teşkilatı'nın daha iyi bilgiye sahip olana kadar somut bir öneri sunamayacağını da ima etti. Başkan, bu nedenle CIA'in Phnom Penh'de bir istasyon kurmasına izin vermeye karar verdi. Kısmen Mansfield'ın kongrede bu konu hakkında ne yapacağına dair olan endişeden dolayı, Dışişleri Bakanlığı'nın amansız bir şekilde mücadele etmesi nedeniyle bu konunun bu kadar basit olmadığı ortaya çıkmıştı. 1 Nisan'da ben tatildeyken -durumu bu kadar kritik saymadığıma dair bir başka belirti- Başkan, Rogers ve Helms'i Oval Ofis'e çağırdı ve Phnom Penh'de derhal bir CIA ofisi açılması yönündeki emrini iletti.

Yine de ya Nixon'ın Rogers'la yüz yüze görüşmelerinde genellikle olduğu gibi katiyet taşımayan konuşması ya da Bakanlığın, doğrudan gelen bir emri görmezden gelebilecek kadar güçlü hissetmesi nedeniyle Başkan'ın istekleri basit bir şekilde yerine getirilmemişti. Ertesi gün, 2 Nisan'da CIA, Phnom Penh'e hareket etmek üzere yetkili biriyle haberleşmeyi sağlayacak birini görevlendirdi. Ama Rogers Helms'i aradı ve bunun akıllıca olduğuna inanmadığını fakat iletişim sorununu gözden geçirmeyi kabul ettiğini söyledi. Dışişleri Bakanlığı, Kamboçya hükümetine resmi bir talepte bulunup bulunmamasına karar verirken daha fazla gecikme yaşandı. 7 Nisan'da, Maslahatgüzar Lloyd Rives düşük düzeydeki bir Kamboçyalı yetkiliyi görmeye gitti; bu durum, bir ret ya da en azından bir gecikme olasılığını azami seviyeye çıkardı. Doğu Asya Bürosu'nun belirgin ümitsizliğine karşı, kısa sürede resmi bir bildirim vaadiyle hemen orada geçici izin verildi. Departman, resmi bir cevap bekleme konusunda ısrar ediyordu ve bir başka geciktirme taktiği ile iletişim ekipmanlarının askeri uçak yerine sivil bir uçakla getirilmesi tavsiye edildi.

16 Nisan itibarıyla doğrudan verilen bir Başkanlık emrinden on beş gün sonra ne bir CIA görevlisi ne haberleşmeyi sağlayacak biri ne de ekipman hareket etmişti. Nixon her ne kadar doğrudan emir

vermekten nefret etse de yeteri kadar tahrik edilirse acımasız olabilirdi. Helms'i, yardımcısı General Cushman'ı, Haig'i ve beni (tatilden dönmüştüm), talimatının ertelenmesine ve karşı çıkılmasına yönelik öfkesini belli etmek üzere çağırdı. Hoşnutsuzluğunun bir işareti olarak toplantıya hiçbir Dışişleri Bakanlığı temsilcisi davet edilmedi. Nixon, bir CIA yetkilisi ile haberleşme görevlisinin devreye girmesi için yirmi dört saat süre verdi. Bu sayede Bakanlığa da kinci bir tokat atmıştı. Bakanlık, elçiliğimizin küçük boyutunun, engellerden biri olduğunu öne sürdüğünden Nixon da Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden birinin, yer açılması için Phnom Penh'den ayrılmasını emretti.

Bir defa daha modern devletin harikalarından birini görüyoruz: liderlerin bürokrasilerine hâkim olmadaki göreceli yetersizliklerde ya da bürokrasinin bitmeyen tefsir güçlerinin kısa kesilmesinde. Yirmi dört saatlik süre daha fazla telaşla tüketilmişti. Başka bir Başkanlık patlaması meyvesini vermeden önce tam bir hafta geçti. Büyükelçilik personelinin azaltılması hiçbir zaman uygulanmamıştı çünkü olaylar Başkanlık direktifini aşıyordu.

Nisan ayının ortasına kadar Kamboçya'daki durumu izleme ya da nüfuz etme gücümüz ciddi şekilde sınırlıydı. O zamana kadar yine de Kamboçya konusundaki ayrılıklardan herhangi birisi bizim çıkarlarımıza uygun olarak hareket ettiği sürece, sorun artık bölünmeler arasında bir tartışma olmaktan çıkmıştı. Çünkü Mart ayının son günlerinde Sihanouk ikinci çok önemli kararını verdi. Pekin'de rahat bir şekilde yerleştirilmiş olan (bu aşamada hiçbir şekilde temas kuramadığımız) Sihanouk, Hanoi ile aynı kaderi paylaşıyordu ve şiddetli bir şekilde ABD'ye düşman olmuştu. 20 Mart'ta -görevden alınmasından iki gün sonra- yeni hükümete etkin bir şekilde savaş ilan etti. Ulusal referandum çağrısında bulunan ve görevden alınmasının "kesinlikle yasa dışı" olduğunu iddia eden bir bildiri yayınladı. Kamboçya'daki "türbülans" için kendisini görevden alan "hain grup"la fikir ayrılığı içinde olan CIA'i suçluyordu; "Amerikan emperyalizmine karşı" oldukları gerekçesiyle Kamboçya'daki Kuzey Vietnamlıları savunuyordu. Ertesi gün Sihanouk, "Amerikan emperyalistlerinin yardakçıları" olarak kınadığı yeni hükümete karşı "zafer ya da ölüm olana kadar" savaş yemini etti. Bundan böyle Sihanouk'un dönüşü, tarafsızlığı geri getirme şeklinde değil de hâlihazırda kontrol etme ka-

pasitesini kaybetmiş olduğu yeni komünist patronlarının zaferi anlamına geliyordu.

Misilleme olarak Kamboçya Ulusal Meclisi 21 Mart'ta Sihanouk'un tutuklanması ve şayet geri dönerse vatana ihanetle suçlanması yönünde oy kullandı. Phnom Penh'deki gazeteler ve yayınlar, Sihanouk'un yozlaşmış kişisel yaşamına dair korkutucu söylentilerle ve liderlik yıllarına yapılan saldırılarla doluydu. Kamboçya olayları hakkında doğrudan yorum yapmaktan kaçınan Kuzey Vietnam üç gün sonra 22 Mart'ta, Kamboçya'nın yeni liderlerini "Amerikan yanlısı ultra sağcı bir grup" olarak tanımladı. Hanoi'nin yetkili parti gazetesi Nhan Dan, Sihanouk'un devrilmesinin ABD tarafından tasarlandığını ve yeni liderliğe karşı, "halkımızın Kamboçya halkının mücadelesini tamamen desteklediğini" iddia etti. 23 Mart'ta Sihanouk, beş maddelik bir açıklamayla komünist Vietnamlıların, Laosluların ve Kamboçyalıların ABD karşıtı mücadelelerini methederek bir "kurtuluş ordusu" ve "ulusal birleşik cephe" kurma sözü verdi.

Nisan ayı başlarında Kuzey Vietnam'la Vietkong birlikleri, "destek" vaatlerinde bulunmaya başladı. Komünist güçler üs bölgelerini terk edip yeni hükümeti devirmek için Kamboçya'nın derinliklerine girmeye başladılar. 3 Nisan itibarıyla Kuzey Vietnamlılar, Svay Rieng vilayetinde Kamboçya kuvvetlerine saldırmaya başladı. 10 Nisan itibarıyla Kamboçya kuvvetleri, Papağan Gagası bölgesindeki sınır pozisyonlarını tahliye etmek zorunda kaldılar. Komünistler, Mekong Nehri trafiğini aralıksız saldırılarla taciz etmeye başladı. 16 Nisan itibarıyla Kuzey Vietnam'la Vietkong birlikleri, Phnom Penh'in güneyindeki Takeo vilayet merkezine baskınlar düzenledi. Böylece savaş, ABD'nin herhangi bir eylemde bulunmasından haftalar önce Kamboçya'da başlamıştı.

Aynı zamanda, 2 Nisan'da Sihanouk, ABD'yi, "Hindiçin'in üç ülkesinde gerçekleşen savaş ve siyasi istikrarsızlıktan sorumlu baş ve tek suçlu" olarak kınadı. 3 Nisan'da yurttaşlarına ormanlara gitmelerini ve "hâlihazırda orada bulunan direniş bölgelerine" katılmaları için çağrıda bulundu. 4 Nisan'da Başbakan Chou En-lai, Kuzey Kore'ye yaptığı ziyarette, Sihanouk'un direniş hareketini resmen onayladı. 14 Nisan'da *Pekin Radyosu*, Kamboçya'nın Svay Rieng vilayetinde Sihanouk'un "ulusal birleşik cephe"sinin geçici kurulunun 6 Ni-

san'da resmen oluşturulduğunu bildirdi. Kısacası, Nisan ayının ortası itibarıyla biz henüz önemli bir eylem gerçekleştirmeden önce Sihanouk, komünistlerle geri dönülemez bir şekilde güçlerini birleştirmişti. Komünistler kendilerini, Phnom Penh hükümetinin devrilmesine adamışlardı ve Kuzey Vietnam birlikleri Kamboçya'nın derinliklerinde saldırmaya devam ediyordu.

Le Duc Tho'nun gizli görüşmelerdeki davranışları, Hanoi'nin Kamboçya'yı Vietnam'daki savaşıyla resmen bağlantılı hale getirdiğine dair şüpheleri ortadan kaldırmıştı. Hanoi'nin, Phnom Penh hükümetini devirmeye, bunun yerine kendilerine uygun olan bir hükümet getirmeye ve Vietnam'daki operasyonlar için bir üs olarak Kamboçya'yı kullanmaya ilişkin niyetinin önemini belirtti. 16 Mart'taki gizli toplantıda -Sihanouk'un görevden alınmasından iki gün önce- Le Duc Tho, bizi beş gün önce Phnom Penh'de ayaklanmaları organize etmekle suçlamıştı ki bu suçlamayı şiddetle reddetmiştim. Le Duc Tho'nun hararetli iddialarını Başkan'a rapor edecek kadar endişe verici olarak değerlendirdim: "Kamboçya hakkındaki sözleri sıkıntı vericiydi ve orada artan baskının habercisi olabilir."

Hanoi'nin genel niyetleri ile ilgili endişeleri sadece Güney Vietnam'daki beklenmedik bir askeri "zirve" güçlendirebilirdi ki Eylül ayından beri süren sükûnet bozulmuştu. 31 Mart'ta Le Duc Tho ile görüşmeler devam ederken ve gerginliği azaltmaya ilişkin teklifimize rağmen Kuzey Vietnamlılar, Güney Vietnam'da birçok saldırı başlattı. Bir hafta boyunca ölen Amerikalı sayısı 138 idi. Bu rakam, bir önceki haftanın toplamının neredeyse iki katıydı.

Bu olay, 4 Nisan'da doruğa ulaşan Paris toplantımızın zeminini hazırlamıştı. Le Duc Tho, Kamboçya'daki ayaklanmalar için bizi bir kez daha suçlamış ve yeni Kamboçya hükümetine karşı etkin bir şekilde savaş ilan etmişti:

> Norodom Sihanouk'u devirmek için bir grup tutucu askeri kullanabileceğinizi ve her şeyin sona ereceğini düşünüyorsunuz. Bu çok basit bir düşünce. Kamboçya halkının ABD ajanlarına karşı savaşmasını sağlayan tam olarak sizin eylemleriniz. Prens Sihanouk'un ve Kamboçya Ulusal Cephesi'nin çağrısına karşılık verdiler. Kmer halkı, özgürlük ve tarafsızlığı savunmak için tüm gücüyle ayağa kalktı.

Suçlamalarını üzerine basa basa vurgulayıp çürütsem de bir işe yaramamıştı:

İstihbarat servislerimizi önemsemesi gururumu okşasa da Phnom Penh'de olanlarla hiçbir alakamız olmadığına dair Özel Danışmanı ikna etmekten ümidimi kestim. Eğer burada olduğumu bilselerdi, onlara bu önemsemeden bahsederdim.

Yine ortada basit bir test var. Kamboçya'da kimin kuvvetleri var? ABD'nin değil. Hindiçin yarımadasının halkının dilsel yeteneklerinden yine etkilendim. Pathet Lao'nun Vietnam dilinde konuştuğunun farkına vardık ve şimdi Kamboçya'da aynı duruma rastladık.

Kamboçya'da bulundurduğunuz ve Vietnam'daki kuvvetlerimize saldırmak için kullandığınız üsler için yeterince kendimizi tuttuk...

Le Duc Tho'ya, ABD'nin savaşın genişlemesini istemediğini vurguladım. Bu hedefe ulaşmak için Kamboçya'nın tarafsızlığını sağlama yönünde hemen şu önemli adımları tartışmayı önerdim:

Kamboçya'nın tarafsızlığını garanti etmek ve herhangi bir uluslararası çatışmada piyon haline gelmeyeceğinden kesinlikle emin olmak için derhal somut ve özel önlemleri tartışmaya hazırız. Bunu sizinle ya da uluslararası bir çerçevede ikili olarak yapmaya hazırız... Laos ve Kamboçya'nın -yeni bir sorun olduğundan özellikle Kamboçya'nın- tarafsız kalmasını garanti edecek makul önermeleri göz önünde bulundurmaya hazır olacağız.

Ama Le Duc Tho tarafsızlaştırma ya da uluslararası bir müzakere önerisini reddetti. Hindiçin'deki çatışmaların artık tek bir çatışma haline geldiğini, savaşı Vietnam'la sınırlandırmayı tartışmayacağını bile iddia etti. Kamboçya, operasyonların harekât alanı haline gelmişti ve Hanoi, Kamboçya'nın tarafsızlığını korumak konusundaki hiçbir görüşmeyi kabul etmeyecekti. Eylemlerimizden üç hafta önce Le Duc Tho şöyle demişti:

Hindiçin'in üç halkı -Vietnamlılar, Laoslular ve Kmer halkı- sömürgeciliğe karşı mücadelede geleneksel birliğe sahip. Bu sizin tarafından kırılamaz. Artık ABD yüzünden savaşın Kamboçya'ya kadar genişlemesiyle karşı karşıya kalan üç halk, fedakârlıkları ne kadar büyük olsa da zafer kazanmak için savaşmaya devam edecek.

Le Duc Tho'ya göre, Kamboçya'nın tarafsız hale getirilmesi konusunda resmi bir anlaşma olamazdı. Bunun yerine Phnom Penh'de iktidarı ele geçirmiş rejimin devrilmesi gerekiyordu: "Lon Nol-Matak hükümetini tanımıyoruz. Norodom Sihanouk'un Beş Maddesi'ni destekliyoruz. Lon Nol-Matak hükümeti Kamboçya'da kaldığı sürece Kamboçya sorununun çözülemeyeceğine inanıyoruz."

Vietnam'da olduğu gibi Kamboçya'da da barışın tek anahtarının kurulan (Sovyetler Birliği de dahil olmak üzere çoğu ulusun tanımaya devam ettiği) hükümetin devrilmesi olduğu önerisiyle karşı karşıya kalmıştık. Birleşmiş Milletler Sözcüsü Genel Sekreter U Thant, 6 Nisan'da, Birleşmiş Milletler'in "Kamboçya'daki durumu etkin bir şekilde kontrol eden yetkililerle ilgileneceğini" ve aslına bakılırsa Lon Nol hükümetini tanıdığını açıkladı.

Yine Vietnam'da olduğu gibi Kamboçya'da da Hanoi tarafından müzakerelere ve savaşın kasıtlı olarak genişletilmesine dair bir ret vardı. Kamboçya meselesi söz konusu olduğunda Hanoi sadece mutlak gücün ele geçirilmesini tartışacaktı. Bu nedenle Kamboçya'daki durum temelde dönüşüm geçirmişti. Üç hafta önce Sihanouk'un görevde kalmasını kesinlikle tercih ediyorduk. Şimdi ise eğer Hanoi'nin askeri baskılarından dolayı döner ve Hanoi'nin aracı olursa, Kamboçya'nın tamamı düşman sığınağına dönüşecekti; Sihanoukville'den geçen tedarik yolu iki kat tehditkâr hale gelecekti. Personel planlama belgesinde 1 Nisan'da belirtildiği üzere kâbusumuz, "VK/NVA için güvenli bir sığınak ve lojistik üs sağlayan komünist hâkimiyetindeki Sihanouk hükümeti" idi.

Hanoi'nin tüm Kamboçya'daki komünist hâkimiyeti ısrarı nedeniyle ABD'den askeri yardım için Kamboçya'nın ilk resmi talebi, biz Kamboçya'nın tarafsızlığının imkânsızlığını yavaş yavaş ve isteksizce anlamaya başladığımızda gelmişti. 9 Nisan akşamı Kumandan Lon Non, Lon Nol'un kardeşi ve Phnom Penh jandarma komutanı, bir büyükelçilik yetkilisi ile görüşme talep etti. Lon Non, Kamboçya ordusunun 60.000'den fazla askerle büyümesinden bahsetti; öncelikle 100.000 kişi ve silah, en nihayetinde mühimmat da dahil olmak üzere 200.000 ila 250.000 arasında askere acil ihtiyaç vardı.

Maslahatgüzarımız Lloyd Rives, bu miktarların abartılı ve bu değerlendirmenin imkânsız olduğunu düşünmüştü çünkü istenen şeylere göre herhangi bir analiz yapılmamıştı. Rives, "eğer bulunabilirse, üçüncü bir taraf ya da taraflar aracılığıyla silah tedarikinin ciddi şekilde dikkate alınması" konusunda Washington'a tavsiyede bulundu. Lon Non'un isteği ilk başta istihbarat kanallarında değerlendirilmişti çünkü hâlâ doğrudan müdahaleden kaçınma arzusundaydık. Silahları gizli bir şekilde teslim etmek Hanoi'ye topyekûn bir saldırı için bahane sunmayı engellerdi ve aynı zamanda tedarik edebileceğimiz miktara da doğal bir sınır koyardı. Amerikan askeri kuvvetlerinin ve Amerikan silahlarının Kamboçya dışında kalması gerektiği konusunda fikir birliği vardı. Mutabık kalındığı üzere ana çıkarımız, Kamboçya'nın Vietnam için tedarik üssü olarak kullanılmasını engellemekti. Kamboçya hükümetinin hayatta kalması için gerekli olduğu kanıtlanırsa Lon Nol'la Vietkong arasında bir dereceye kadar kalmayı kabul etmeye bile hazırdık. Rives'ın önerdiği gibi, üçüncü şahıslar aracılığıyla askeri yardım ayarlamaya çalıştık. Rives'a, Kamboçya hükümetiyle özel bir kanal kurması; Kamboçya'ya daha fazla Fransız yardımının teşvik edilmesi için Fransa'yla görüşmesi; diğer olası aracıları araştırması ve Güney Vietnam'da ele geçirilen komünistlere ait silah ve mühimmatın (şimdiye kadar komünist donanımlı olan) Kamboçya ordusuna devredilmesi için Savunma Bakanlığı'nın da tespit yapması yönünde talimat verilmesi kararlaştırılmıştı. Hiçbir Amerikan askeri yardımına izin verilmemişti.

Rives, Doğu Asya Bürosu'nun hırsla bağlandığı, Kamboçya hükümetinin uyguladığından daha katı bir Kamboçya tarafsızlığı modeliyle uyumlu (ki Hanoi bütünüyle reddetmişti) bu direktifleri büyük bir coşkuyla yerine getirdi. Amerika'nın doğrudan kendisini dahil etmedeki isteksizliği doğrultusunda bir araştırma yapmak için üçüncü şahıslar aracılığıyla yardımcı olma teklifini geri çevirdi. Kamboçya Dışişleri Bakanı'na, Fransa'nın askeri malzeme konusunda en mantıklı kaynak olabileceğini ve Dışişleri Bakanı'nın tasvip ettiği cevabını da bildirerek, ABD'nin müdahil olma konusundaki isteksizliği nedeniyle Kamboçya hükümetinin, ABD elçiliğiyle sadece asgari düzeyde temasta bulunacağını söyledi.

Kamboçya: Kuzey Vietnam Saldırıları 3-24 Nisan 1970

Komünistler benzer kısıtlamalar göstermiyorlardı. 13 Nisan'da Güney Vietnam sınırı yakınlarında Kampot vilayetindeki bir Kamboçya askeri karakolu işgal edildi. 13 ve 14 Nisan'da Phnom Penh'in güneyindeki Takeo vilayetinde birçok Kamboçya askeri makamı ele geçirildi. Kamboçya hükümeti 14 Nisan'da Phnom Penh'in kuzeydoğusuna yaklaşık kırkı kilometre uzaklıktaki Prey Veng vilayetinde, Koh Rocar'a "birkaç yüz" Vietkonglu askerin saldırdığını bildirdi. 15 Nisan'da Mondolkiri vilayetindeki Sre Khtum'da bir Kamboçya karakolu, 131. Kara Yolu'nun doğu tarafında bulunan O Rang kasabasıyla irtibatı kesilerek Kuzey Vietnamlıların eline geçti. Ayrıca 15 Nisan'da Kampong Cham vilayetine bağlı Krek'teki bir askeri karakol komünistler tarafından ele geçirildi ve 7. Kara Yolun ayrımından vilayet merkezi Mimot'a giden yolu Kamboçyalılara kullandırmıyorlar-

dı. 16 Nisan'da Takeo'nun vilayet başkenti, Vietnam komünist güçlerince saldırıya uğradı ve düşman saldırısı püskürtüldü. Ama yine de 16 Nisan'da Kampot vilayetindeki Tuk Meas kasabasını işgal ettiler. Aynı gün küçük bir düşman kuvveti, Kratie'nin kuzeyindeki bir karakola ve ayrıca vilayet başkentinin güneyindeki Chhlong kasabasına da saldırdı (bkz. yukarıdaki harita). Strateji açıkça Phnom Penh'i vilayetlerden ayırmak ve Lon Nol'un çöküşünü gerçekleştirmekti.

Başbakan Lon Nol 14 Nisan'da bir yayında "durumun ciddiyeti nedeniyle tüm kaynaklardan gelebilecek tüm koşulsuz dış yardımların şu andan itibaren kabul edilmesi gerekli görülüyor" diye açıklamada bulundu. Komünistleri, "sistematik saldırganlık eylemlerin tırmanması"nı başlatmakla suçladı. Bu konuya Başkan'ın dikkatini çektiğimde Nixon, yeni Kamboçya hükümetinin komünist baskı altında çökmesine izin vermemeye kararlı olduğunu söyledi. WSAG'yi 14 Nisan'da toplantıya çağırdım. WSAG'nin oluşumu aslında önceki oturumda olduğu gibiydi fakat daha fazla personelin katılmasına izin veriliyordu ve belgeler resmi kanallar aracılığıyla ele alınıyordu. Bu değişim, Kamboçya sorununun istihbarat çerçevesinin ötesinde büyüdüğünü gösteriyordu. Önemli bir politika kararının yakın gelecekte gerekeceği muhtemeldi.

Komite yeni olabilirdi ama katılımcılar, Amerika'nın bu duruma dahil olması konusundaki isteksizliklerini değiştirmemişlerdi. WSAG'den, Hanoi'nin daha da güçlü bir saldırı için bahane üretmesine izin vermeden Lon Nol'a psikolojik güvence sağlayacak askeri yardımın düzeyini ve türünü önermesini istedim. Fikir birliği, Güney Vietnam stoklarından ele geçirilmiş 3.000'e yakın komünist AK-47 tüfeklerini göndermek, duruma dahil olmayışımızı sürdürmek ve bu tüfekleri Güney Vietnam kanalları aracılığıyla iletmek üzerineydi. Ben de dahil olmak üzere herkes Amerikan M-1 tüfeklerini tedarik etmenin "erken" olduğu konusunda hemfikirdi. Bu nedenle WSAG'ye, Başkan'ın, 1.000 kişilik Amerikan ekipmanının (gizli şekilde arada sırada dost kuvvetlere tedarik edilen CIA'in el silahları paketleri) teslim edilmesini onaylamaya henüz hazır olmadığını bildirdim. Daha ağır ekipmanlarla ilgili herhangi bir konuşma olmamıştı. Dışişleri Bakanlığı tıbbi malzemeleri bile açık bir şekilde teslim etme konusunda isteksizdi; sonunda teslim şekillerinin seçi-

minin Kamboçyalılara bırakılması gerektiği konusunda mutabık kalındı. Kısacası Kuzey Vietnamlılar, sığınaklarını terk ettikten ve Phnom Penh'i izole etmeye çalıştıktan üç hafta sonra ABD ele geçirilmiş tam olarak 3.000 tüfeği gizli bir şekilde teslim etti. Başka bir yardımda bulunmadık.

Ertesi gün Kamboçya hükümeti, ordusunu 200.000 askerle büyütme konusunda askeri ve ekonomik yardım talebinde bulundu. Bu istek açıkça mevcut politikanın çerçevesinin ötesine geçtiği gibi aynı zamanda Kamboçya'nın talepleri, bizim aklımızdakini de bir hayli aşıyordu. 15 Nisan'da bir başka WSAG toplantısı gerçekleşti. Resmi bir ABD silah tedarik hattını başlatmak yerine, (daha sonra zararını bizim karşılamamız koşuluyla) dost bir hükümet aracılığıyla Kamboçya'ya 5 milyon doları kanalize edebileceğimize karar verildi; Kamboçya'nın böylece açık pazarda kendi silahlarını satın almak için fonları olacaktı. Sonuç, elbette sembolikti; Kamboçya'nın talepleri bir kenara, ihtiyaçlarını bile hiçbir şekilde karşılamıyordu. Topraklarında binlerce Kuzey Vietnamlının, sistematik olarak otoritesi baltalanmış, vatandaşları öldürülmüş ve topraklarına el koyulmuş bir hükümetin yalvarışı, kahramanca ya da kaçınılmaz bir karşılık olarak adlandırılamazdı.

Şimdiye kadar yapılan dış saldırganlık modeli belliydi. Kuzey Vietnam kuvvetleri, özellikle vilayet başkentlerine ve Phnom Penh'e giden ve gelen iletişimlere yoğunlaşarak, Kamboçya'nın her yerine saldırıyordu.

Büyüyen Kuzey Vietnam tehdidi ve artan hayal kırıklığıyla Başkan, Kamboçya'ya yapılan yardımı hızlandırmak için olaya el attı. 16 Nisan'da Helms ve Cushman ile Phnom Penh'de kurulacak CIA istasyonu için yapılan toplantıda Nixon, kırk sekiz saat önce verdiği talimat ile reddettiğim 1.000 kişilik paketin teslim edilmesini emretti. Birkaç gün sonra WSAG tarafından onaylanan acil durum fonunu iki katına, yani 10 milyon dolara çıkardı. Aslında bu direktiflerin hiçbiri Hanoi'nin gerginliği daha fazla tırmandırması ve Nixon'ın sığınaklara karşı iki hafta sonra harekete geçme kararı birdenbire vuku bulmadan önce uygulanamazdı.

Önce kısa bir umut dalgası oldu. BM Sovyet Daimî Temsilcisi Yakov Malik, 16 Nisan'da düzenlenen bir basın toplantısında "sadece ye-

ni bir Cenevre Konferansı"nın yeni bir çözüm getirebileceğini ve Hindiçin yarımadasındaki gerginliği rahatlatabileceğini ifade etti. Sovyetlerin yeni bir Cenevre Konferansı'na yönelik çağrısı sansasyonel bir olaydı; Kore Savaşı'nın sona ermesine paralellik göstermeye mecburdu; ABD hükümeti tarafından ciddi bir şekilde analiz edilmiş ve medyanın önemli ölçüde ilgisini çekmişti. Bunu araştırmaya çok hevesli olabilirdik. Malik'in, Hanoi'nin önceden bilgisi olmadan konuşmuş olmasının neredeyse imkânsız olduğunu düşündüm; özellikle de Le Duc Tho o anda Moskova'dayken. Başkan'a şu hususları belirttim:

- Kuzey Vietnam'ın durumu, istihbarat raporlarımızın söylediğinden daha kötü ve Hanoi, özellikle Kamboçya'da, uzun sürebilecek bir savaş için endişeli. Dinlenmeye ihtiyacı var. Biraz süre kazandıktan sonra konferansı askıya almaya çalışabilirler. (Hem 1954 hem de 1961-62 konferansları, değişen uzunluklar nedeniyle kesilmişti).

Paris'te elverişli olan tüm geçerli temasların kesilmesinden sonra Hanoi, bizimle ciddi bir şekilde ilgilenmek için birtakım oturumlara ihtiyacı olduğunu düşünüyor. Ayrıca daha büyük bir çerçevede, daha kolay bir şekilde gerçekleştirebileceği doğrultuda, GVN'yi de ciddiye almak isteyebilir.

Yeni bir Cenevre Konferansı'na yönelik herhangi bir görüşme (yakında herhangi bir konferans olmasa bile), Hanoi'nin alabileceği yeni askeri önlemlere karşı yapabileceğimiz misillememizi kısıtlayabilir. (Fakat Sovyetlerin, Viyana'da bizimle ciddi bir iş yapmaları durumunda, kendilerinin bu şekilde kullanılmasına izin vereceğinden de şüpheliyiz [örneğin, SALT].)

Biz daha cevap veremeden Malik 18 Nisan'daki "önerisini" geri çekti. Sovyet diplomatların her zaman yaptığı gibi daha önceleri mantık çerçevesinde ileri sürdüğü önerisinden soğukkanlılıkla vazgeçmişti. Herhangi bir açıklama yapmadan yeni bir Cenevre Konferansı'nın gerçekçi olamayacağını dile getiren Malik, "daha fazla bir şey olmadan Amerikalıların acil bir şekilde Vietnam'dan çıkmaları gerektiği"ni iddia etti. Müzakere yolu bir kez daha kapanmıştı. Herhangi bir konferans olmayacaktı; müzakerelerin ön şartı, Amerika'nın Vietnam'dan tek taraflı olarak geri çekilmesi olarak kalmıştı.

Nixon'ın, tepkimizin yavaşlığına yönelik rahatsızlığı artmaya devam ediyordu. Kamboçya'nın derinliklerindeki bir Vietnam üssüne ait bir raporu okurken iki saat içinde B-52'lerin saldırıya geçmesini

emretti. B-52'lerin oraya ulaşması iki saatten fazla süreceğinden, rapor henüz doğrulanmadığından ve ayrıca diğer önemli kararlardan önce Kamboçya'nın derinliklerine yapılacak bir B-52 saldırısının istenmeyen sembolizminden dolayı bu saldırının bir şekilde uygulanabilir olmadığı açıktı. Nixon, Sihanouk'u komünistlere bağlama ve ABD'nin Lon Nol'a verdiği desteği dramatize etme amaçlı psikolojik bir savaş kampanyası çağrısında bulundu. CIA'in "kara propaganda" kapasitesi ve hatta etkisi hakkında engin bir kanısı vardı. Bu yaklaşım da olayların hızla gelişmesinden dolayı gerçekleşmemişti.

Nisan ayı ortasında, Kamboçya darbesinden bir ay sonra ABD, parmağını zar zor kıpırdatmaya başladı. Henüz askeri yardımda bulunmamış ve istihbarat desteği de sağlamamıştık; yeni hükümetle sadece şekil açısından temaslarımız vardı. Herhangi bir uyarı olmadan darbe kendiliğinden gerçekleşmişti; sonuçları, sadece Kamboçya'nın özgürlüğünü değil, Vietnam'daki tüm pozisyonumuzu da tehdit ediyordu. Lon Nol hükümeti çöktükten sonra Vietnam sınırına yakın izole edilmiş bir sığınak şeridi yerine, Güney Vietnam sınırı boyunca 950 kilometre uzanan ve denizden gelebilecek kısa ikmal hattıyla komünist bir üs olarak Kamboçya'nın tümüyle karşı karşıya kalacaktık. Vietnamlaştırma ve Amerika'nın geri çekilmesi başarısızlığa uğrayacaktı. Bu yüzden Kamboçya'da gelişen koşullara yanıt olarak ne tahmin ne de kontrol edebileceğimiz ve her daim kötüleşmekte olan durumun gerisinde kalan bir dizi yarım önlemle Lon Nol'u tereddüt içinde, isteksizce desteklemeye yöneliyorduk. O dönemde önemli kararlar alan tüm taraflar arasında -Hanoi, Lon Nol, Sihanouk ve ABD- en az biz seçim özgürlüğüne sahiptik. Kayıtlardan da anlaşılacağı üzere, Kamboçya'da baş gösteren olayların en ağır sorumluluğu Mart darbesiyle şaşkınlığa uğrayan Kuzey Vietnamlılardaydı. Kuzey Vietnamlıların Kamboçya topraklarındaki yasa dışı ve kibirli işgalleri Sihanouk'un tarafsız ülkesinin kırılgan birliğini parçalamıştı; Sihanouk'un devrilmesinden önce Kızıl Kmerler, Sihanouk'a karşı bir güç oluşturmuşlardı; sürgüne gönderildiğinde ise o küçük gruba inanç vermek için Sihanouk'u kullanmışlardı. 4 Nisan'da Le Duc Tho sadece Hindiçin'in herhangi bir yerindeki ateşkes konusunda değil, Kamboçya'nın tarafsızlığına yönelik her türlü planı tartışmayı reddetmişti. Küçük, tarafsız bir krallığın kanayan vücudu için tek başlarına kalıncaya kadar savaşmaya kararlı olanlar biz değil, Kuzey Vietnamlılardı.

Kamboçya'nın ızdırabı, bir Yunan trajedisinin kaçınılmazlığıyla ortaya çıktı. Komünistler mutlak zafer konusunda kararlıydılar; Sihanouk'un yaralı gururu onu, bir zamanlar ölümüne düşman olanlarla iş birliği yapmasına neden olmuştu. Biz de Hindiçin'den çıkma yolundaydık ve olayları kontrol etme gücümüzü kaybediyorduk.

Ama ok yaydan çıkmadan önce kısa bir ara vardı. Vietnam'daki pozisyonumuzu korumak için pozisyonumuzu zayıflatmaya yönelik tek taraflı bir adım daha atmamız gerekiyordu; yeni bir birliğin geri çekilme kararını almanın zamanı gelmişti.

20 Nisan Askerlerin Geri Çekilmesine İlişkin Duyuru

Görünürde, konu anlaşılırdı. En son geri çekilme (15 Aralık 1969'da açıklanmıştı) 15 Nisan 1970'te sona eren dört aylık dönemde 50.000 idi. Hâlihazırda 115.000 asker çoktan geri çekilmişken, bir sonraki artışın muharebe gücümüzü belirgin şekilde azaltmaya başlayacağı açıktı. İkilemimiz belliydi; askerlerimizin sayısının azaltımı, ülkede halkın yarasına merhem olmuştu ama aynı zamanda Hanoi'nin muharebeyi kesmemiz konusunda pazarlık etme ihtiyacını da ortadan kaldırıyordu. Üstelik Vietnamlaştırma, geri çekilmemizin yarattığı savunma boşluklarını gideremiyorsa sadece müzakere kozunu değil, Güney Vietnam'ın bağımsızlığını ve tüm fedakârlıklarımızı da tehlikeye atabilirdik.

Her kurum, Vietnamlaştırmaya inanmış gibi yapsa da 1970'lerin ortalarına kadar en az üç görüş ortaya çıkmıştı. Bakan Rogers'ın deneyimi iç politikaya ilişkindi. Halkın ve Kongre'nin görüşlerine karşı son derece hassastı. ABD'nin yenilgisinin jeopolitik sonuçlarına ya da ülkedeki düşüncelerle motive edilen kararların müzakere tutumlarımıza ne yapabileceğine dair pek bir önsezisi yoktu. Mümkün olan en kısa sürede mümkün olan en büyük geri çekilmeyi tercih ediyordu; yetkisinin kapsamı dışında gördüğü bir askeri etkiydi bu. Bakanlığı, sınırlı demokratik gelenekleri olan birkaç yüz bin düşman askeri ve gerillalar tarafından istila edilip savaştan zarar görmüş bir ülkenin gerçeklerinden çok, Saygon'u, Kongre baskılarımıza daha fazla uyan siyasi reformla ilgili önerilere boğmuştu.

Bakan Laird, Başkan'ın politik açıdan kıdemli danışmanları ara-

sında en kurnazıydı. Her ankette gösterildiği üzere halkın kararsızlığını anlamıştı. Anketler, tek taraflı olarak geri çekilmeye karşı çıkıyordu ama savaşın da sona ermesini istiyordu ve asker gücümüzün azalmasını bir ilerleme işareti olarak görüyordu. Laird bu ruh hali ile uyumlu olmak için can atıyordu. Vietnamlaştırmaya gerçek bir şans vermeye hazırdı; uzun bir süre ABD'nin geride birkaç yüz bin civarında asker bırakmasını tercih etmişti. Ama geride kalacak askerlerin sayısının artık hızla azalmasını istiyordu ve halkın güvenini koruma konusunda geri çekilmemizin mümkün olduğunca değiştirilemez olarak görünmesini sağlamanın önemli olduğunu düşünüyordu. Ayrıca Vietnam'ı da silahlı kuvvetlerimizi modernize etme planlarına engel olarak görüyordu; eğer kendisini birliklerin geri çekilmesiyle özdeşleştirebilirse, savunma bütçesini kesmeye yönelik Kongre baskılarının da azaltılabileceğini düşünüyordu. Geri çekilme oranını savunma bütçesine göre ayarlama şeklinde tercih ettiği yolu garantilemeye çalışıyordu ki geri çekilmelerin herhangi bir nedenden dolayı yavaşlaması istihsali azaltabilecek ve böylece el üstünde tutulan yeni projeleri tehdit ederek hızlı bir şekilde geri çekilmeye yönelik kuvvet komutanlarının desteğini elde edecekti.

Başta, Başkan'ın üst düzey danışmanlarından en fazla şüphelenen kişi bendim fakat Vietnamlaştırmaya başladıktan sonra bunu başarmak için elimden geleni yaptım. Dahası, Vietnamlaştırmaya olan bağlılığımızın diğer seçenekleri giderek azalttığı -tüm meslektaşlarım için olmasa da- benim için belirgindi. Eğer Saygon'un çöküşünü kabul etmeye hazır olsaydık, son tarih belirlemeye yönelik halk ile Kongre tartışmalarının unsuru haline gelmiş ve yönetimin orta düzeylerinde biraz destek görmüş olan birçok tekliften birini kabul etmiş olabilirdik. Ama eğer Amerikan çöküşünün küresel sonuçları hakkında söylediklerimizde ciddiysek, önemli bir felaket olmadan Amerikan kuvvetlerinin yerini doldurmaları için Güney Vietnamlılara zaman tanımalıydık. Şayet müzakere sürecinde elimizdeki varlıkları idareli kullanmak istiyorsak geri çekilme stratejimiz, düşman eylemlerine karşılık olarak Başkan'ın bunu hızlandırması ya da yavaşlatması için Başkan'a biraz takdir yetkisi vermek zorundaydı. Bu aynı zamanda Nixon'ın da görüşüydü.

Bir kısmı ince ayrıntılardan, bir kısmı da asıl meseleden dola-

yı bu görüş farklılıklarına ilave netlik sağlıyordu çünkü her baş aktör, kamuoyu algısı hakkında güçlü bir şekilde bilinçliydi. Herkes geri çekilme programında takdir edilmek istiyordu; kimse başarısızlıkların ya da yenilgilerin ortaya çıkarabileceği suçlamaları istemiyordu. Genelge, daha sonra referans için kullanılmak üzere hızla yayılmıştı; yazarlar, tarihin, büyük çaptaki geri çekilmeleri savunanlarla nazikçe başa çıkacağını varsayıyordu. Başkan, lehine yönelik yapılacak her türlü reklâmı elde etmeye çalışmaya hevesli olsa da temkinli bir şekilde düşüncelerini kendine saklıyordu. Nixon, mesai arkadaşlarının, kendisinin yetki vermeye hazırlandığı sayıdan daha fazla sayıda birliğin geri çekilmesini sızdırabileceklerinden ve bu durumun da onu, halkın önünde dezavantajlı bir konuma getirebileceğinden endişe ediyordu.

Laird'in kolaylıkla alt edilemeyeceği bir oyundu bu. Her önsezisi, savaşı kazanmak olan bir vatanseverdi; aynı zamanda bunu gerçekleştirmeye yönelik umutların en iyi ihtimalle sorunlu olduğunu anlayan bir realist idi. Tam bir politikacıydı. Ana müsebbip olarak tanımlanmadığı sürece güçlü bir politikayı desteklemeye mükemmel bir şekilde hazırdı. Krizlerde, çok yamandı. Krizler büyüdüğünde, gerçek niyetini ya da -ona göre daha önemli olan- kesin tavsiyesini belirlemeyi imkânsız kılan bol sayıda genelge hazırlardı.

Birliklerin geri çekilmesine ilişkin her karar, Laird'in inanılmaz güç gösterilerinden bir diğerine zemin hazırlıyordu. 1970 yılında Laird erken başlamıştı. 27 Şubat'ta Başkan'a, 1970-1971 mali yıllarında Vietnam'daki ABD askeri operasyonları için "giderek artan kıt kaynaklar"ı tahsis etmede bütçesel seçimlerin daha zor hale geleceğini açıklayan bir yazı hazırladı. Bütçe durumu "makul standartlara göre azdı"; muharebe gereksinimlerini değiştirmek, fonların yeniden programlanmasının "kolay bir iş olmayacağı" yeni "kaynak sorunları" ortaya çıkarabilirdi. Laird, Başkan'a 1971 Mali Yılı için bütçe planlamasının, azaltılmış ABD savaş ve destek çabalarının varsayımına dayandığını hatırlattı ve bu kısıtlamaların "ilave operasyonları kabul ettirme yeteneğimizi önemli ölçüde sınırlandırdığı"nı söyledi. Başka bir deyişle Laird yeni ya da genişletilmiş askeri operasyonlara karşı çıkıyordu fakat herhangi bir askeri başarısızlığı ise yeni operasyonları engelleyen bütçe kısıtlamalarının üzerine atmaya da çalışıyordu.

11 Mart'ta, dört-aylık tek bir geri çekilme (o zaman düşünülen en büyük dönem) artışının ya da her biri iki ay olmak üzere iki geri çekilmenin göreceli gerçekliğine ilişkin General Wheeler'ın görüşünü sordum. Wheeler, 20 Mart'ta Haig aracılığıyla Başkan'a iletti-ği imzasız bir bilgi notuyla cevap verdi, böylece Savunma Bakanlığı kanallarının verebileceği rahatsızlıktan ve kesinlikle Laird'in gazabından kaçınabilirdi. Wheeler, "tek ısırık yaklaşımı"nı öneriyordu çünkü daha uzun bir süre kilit kuvvetlerin dönem sonuna kadar tutulmasını mümkün kılarak daha fazla esneklik sağlayabilirdi. Fakat Wheeler, belirsiz "genel durum" nedeniyle "daha fazla yeniden konuşlanma"yı kesinlikle tercih etmediğini de sözlerine ekledi. Bir sonraki geri çekilme kararını doksan gün boyunca sürüncemede bırakmayı şiddetle ileri sürdü.

Laird, Vietnam'daki çabalarımızın "büyük ve masraflı" olduğunu herkese hatırlatma hamlesiyle, 4 Nisan'da uzun bir bilgi notuyla tartışmaya tekrar katıldı. Aylık sabit bir geri çekilme oranıyla geri çekilmelerimizle orantılı olarak B-52 ve taktik hava operasyonlarımızda azalma önerdi. Dışişleri Bakanlığı'nın yetki alanına bir saldırı başlatan Laird, ikilemimize diplomatik bir çözüm bulmamız gerektiğini dile getirdi. Vietnam'da ateşkes, Laos ve Kamboçya'da gerginliğin azaltılmasına yönelik önemli yeni teklifler sunmamızı, Paris'teki barış görüşmelerine yeni bir üst düzey elçi atamamız ya da bir Hindiçin Konferansı konusunda Fransız teklifini araştırmamız yönünde ısrar etti. Bunun dışında Laird, Başkan'ın politika ve programlarına tam bir bağlılık sözü verdi.

Laird, bu planların Le Duc Tho tarafından reddedildiğini bilmediği için suçlanamazdı; aslında Savunma Bakanı'nın dünyadan kopuk bir şekilde böylesine faaliyet göstermesi hükümet yöntemimizin zayıflığıydı. Ama Laird'in bilgi notu, kendisinin taktik bilgisinin kapsamını aşan soruları gündeme getirmişti. Kapsayıcı bir bilgi notuyla Başkan'a izah ettiğim üzere, Laird'in askeri tekliflerinin tümü, düşman tehdidinin geri çekilmemizle paralel olarak azalacağını varsayma şeklindeydi. Tam tersi daha muhtemeldi.

Savaş boyunca hükümetin içinden ve dışından, askeri bir çözümden kaçınmak ve diplomatik bir çözüm aramak için pek çok teşvik edici söz olmuştu. Ama gerçek şu ki bu ayrım sadece düşmanımız

için kabul edilemez değil ayrıca da anlaşılmazdı. Le Duc Tho ile ne zaman görüştüysem, zamanımızın çoğunu askeri pozisyonumuzun umutsuzluğunu anlatarak geçirirdi. Bu durum, Kuzey Vietnam'ın taleplerini kabul etmemizi zorunlu kılacak "objektif" bir faktördü. Salt bir diplomatik alternatif yoktu. Askeri ve siyasi çabalar birbirine bağlı olmadığı sürece, her ikisi de sonuçsuz kalırdı. 1972'ye kadar Hanoi bize hiçbir politik seçenek sunmamıştı; Hanoi'nin müzakere pozisyonu, kısa bir süre içinde tek taraflı olarak geri çekilmemizi ve Saygon hükümetinin devrilmesini talep etmek şeklindeydi. Hanoi, savaşı kazandığına inandığı için bunu yapıyordu; yalnızca askeri bir çıkmazın ortaya çıkması durumunda uzlaşma yoluna giderdi.

Ben de kendimi siyasi bir çözüme adadığım için diğer üst düzey danışmanlardan daha fazla müzakere formülleri ortaya atmaya hazırdım ve tam da bu nedenle Hanoi'yi uzlaşmaya ve müzakere etmeye ikna edecek bir askeri strateji üzerinde ısrarla duruyordum. Belirlenmiş bir süre bitimiyle gerçekleştirilen geri çekilmeler, politik bir çözüme yardımcı olmuyordu; aksine müzakere varlıklarımızın yok olmasına neden oluyordu. Eleştirmenlerimizi tatmin edemeyecek kadar yavaş ama askeri ve politik etkililik için çok sert bir geri çekilme programına sahip olduğumuzdan tehlike içinde olduğumuzu düşünüyordum. Bu bir politika değil, sorumluluktan kaçınmaydı; bunu erteleme girişimi, çöküşü kaçınılmaz hale getirirdi.

8 Nisan'da General Abrams'ın değerlendirmesi Beyaz Saray'a ulaştı. (Aslında yaklaşık üç hafta önce gönderilmişti fakat değerlendirmedeki öneriler rağbet görmemişti, "destek" görmesi için Pentagon'da tutuluyordu.) Wheeler'ın geri çekilme konusundaki doksan günlük erteleme önerisini destekliyordu. Fakat aynı zamanda Laird'in taktik hava operasyonlarında ve B-52 sortilerinde azaltıma gidilmesine ilişkin önerisine ciddi şekilde karşı çıkıyordu. Abrams, geri çekilmelerimizin Laird'in, Güney Vietnam kuvvetlerinin statik bir savunma rolünde kullanması gerektiği şeklinde düşünmesine yol açtığını vurgulamıştı. B-52'ler bu nedenle Laird'in tek stratejik rezervi olmuştu. 15 Nisan'da Başkan'a, Vietnamlaştırmanın getirdiği kazanımların "kırılgan" olması ve müttefik güçlerin "yeteneklerinin sınırına kadar zorlanması" nedeniyle savunma bütçesinin belirttiği hava operasyonlarındaki keskin kesintilerin rahatsız edici etkileri olduğu-

nu ileri süren bir bilgi notu gönderdim. Başkan'a, Vietnamlaştırmayı desteklemek için ne tür hava operasyonlarının gerekli olduğuna dair bir araştırma emri vermesini önerdim. Böyle bir emir 17 Nisan'da yayınlandı. Emir, acil kriz sırasında, azaltımlara son veriyordu fakat hava operasyonlarındaki kesintiler sonbaharda -neredeyse fark edilmeden- devam edecekti ve bu da bizi 1972'de düşman saldırısı patlak verdiğinde önemli takviye kuvvetleri göndermeye zorlayacaktı.

Özellikle Laos ve Kamboçya'daki Kuzey Vietnam saldırıları göz önünde bulundurulduğunda, Abrams'la Wheeler'ın birlikleri aynı seviyede tutmaya yönelik taleplerini ciddiye aldım. Ama geri çekilmeyi doksan gün boyunca durdurmanın, önceki yazdaki gibi aynı kamuoyunda ortaya çıkacak protestoları tetikleyeceğini ve geri çekilmenin kaçınılmaz olarak yeniden başlamasının bir yenilgi olarak görünmesini sağlayacağını da biliyordum. Birincil kusurun belli ki değişmez zaman çizelgesinde yattığı sonucuna vardım. Her birkaç ayda bir, bir duyuru bekleniyordu ve bu durum sürekli kamuoyunda olduğu kadar Yürütme Organı'nda da tartışmaya yol açıyordu. Kendi kendine ortaya çıkan bu son tarihler, dayanıklılığımızı azaltmakta ve amaçlarımız hakkındaki şüpheleri de uyandırmaktaydı.

Tüm bu nedenler göz önünde bulundurulduğunda Nixon'ın büyük bir geri çekilmeyi duyurmasını ve bunu bir yıla yaymasını önerdim. General Wheeler'la görüştükten sonra 150.000 kişilik bir azaltım önerdim. Bu azaltım, aylık geri çekilme oranında hafif bir artışa karşılık geliyordu. Fakat bunu telafi etmek için büyük miktarda geri çekilmelerin 1971 için planlanmasıyla birlikte, önümüzdeki doksan gün içinde ise sadece çok küçük miktarda bir geri çekilmenin gerçekleşmesini önerdim. Nixon, bu durumun kendisine verdiği stratejik takdir yetkisini ve kamuoyu üzerindeki olumlu etkiyi anlamıştı. Ama aynı zamanda, niyetini mesai arkadaşlarına açıklaması durumunda en az üç cephede hızlı bir şekilde tartışmalara girebileceğini de düşünmüştü: Nixon'ın planını sabit bir aylık orana dönüştürmeye çalışacaklardı; oranın artmasını isteyeceklerdi ve sonunda, diğerlerinin daha büyük bir rakam önerdiği izlenimini yaratacak şekilde düzenlenmiş bir sızıntının yakın olmasına dair kesinlik de vardı.

Sonuç karmaşık bir bürokratik satranç oyunuydu. Nixon, benim yardımımı alarak planlarıyla kabinesinin kafasını karıştırırken ön-

ceden hüküm verilmiş bir karara yöneldi. İlk olarak Bunker'la Abrams'ın görüşlerine ihtiyacımız vardı. 6 Nisan'da her ikisine de bir arka kanal mesajı gönderdim:

> şu ana kadar belirlenen şablondan önemli ölçüde daha az olan her duyuru, yurt içindeki eleştirmenlerle ilgili önemli sorunların kaynağı olabilir. Bu nedenle eğer olursa önümüzdeki birkaç ay içinde sembolik bir geri çekme olmak üzere, gelecek yıl içinde en az 150 bin askerin geri çekilmesi kararını duyurmayı düşünüyor. Bu formülasyonun uygulanmasına dair görüşleriniz için minnet duyarım.

Abrams'la Bunker 8 Nisan'da bana, askerin çoğunluğunun 1970 yılı boyunca kalması koşuluyla bir yılı aşan süre içinde 150.000 askerin geri çekilmesini, kendi görüşlerine göre devlet Başkanı Thieu'nun da kabul edebileceğini söylediler. Buna ek olarak, Bunker'la Abrams, özellikle 1971 yılının ilk yarısında asker azaltımlarının hızlı ve büyük olacağı durumlarda B-52 sortilerinin mümkün olan en yüksek seviyede tutulması konusunda ısrar ettiler.

Bu noktada Washington'daki bürokratik oyunlar karmaşık bir halde yeni mertebelere ulaşmıştı. Başkan'ın konuşma yazarları, yeni geri çekilmeleri duyuran fakat bu geri çekilmelerin sayısını ve zamanını boş bırakan bir konuşma hazırlamaya başlamışlardı. 11 Nisan'da Bunker'la Abrams'a, Başkan'ın Thieu'nun onayına ihtiyacı olduğunu bildirdim. Nixon'la benim dışımızda, Washington'da hiç kimse Başkan'ın niyetini bilmediğinden "mutlak gizlilik" gereğini vurguladım; Bunker, Thieu'ya her türdeki sızıntıyı önlemenin önemini vurgulayacaktı. Aynı zamanda kurumlar, arka kanallarda tartışılanlarla büyük ölçüde farklılık gösteren rakamlar kullanarak Bunker'a kendi çalışmalarına ve tercihlerine göre talimat gönderiyorlardı. Bunker'la Abrams, her iki talimatı da düzgün bir şekilde yerine getirme konusunda takdire şayan bir iş yapıyorlardı. Thieu, daha önce Abrams'la Bunker tarafından bildirilen zamanlama ve sortilerle ilgili aynı şartlara razı olmuştu.

17 Nisan'da Nixon, geri dönen *Apollo 13* astronotlarını karşılamak için Hawaii'ye gitti. Kamboçya'ya göz kulak olmanın yanı sıra geri çekilmeler konusunda önlem almak için ona eşlik etmedim. Pasifik'teki komutanımız Amiral John McCain, Honolulu'da Nixon'a ayrıntılı olarak bilgi verdi. Bu yiğit ve haşin subay, tavır, görünüş,

hırçınlık ve konuşma tarzı bakımından Denizci Temel Reis'i geçebilirdi. Oğlu yıllarca Hanoi'de savaş esiri olmuştu; bu trajedi onu gözü pek biri yapmıştı. Önsezi ve yetiştirilme tarzının gerektirdiği ve politik gerçekliğin yasakladığı zafer için savaşıyordu. Laos ve Kamboçya'daki tehlikeyi McCain'in Nixon'a belirtmesi üzerine, Başkan'ın geri çekilme programının esnek olması gerektiği hakkındaki kanaati pekişmişti.

Nixon'la ben 19 Nisan akşamı San Clemente'deki birliklere tekrar iştirak ettik. Kabinesinden neredeyse beş bin kilometre uzaklıkta olan Nixon, ertesi akşam Vietnam'da yeniden konuşlanmaya ilişkin bir konuşma yapacağını basına duyurdu fakat içeriğiyle ilgili herhangi bir ipucu vermekten kaçındı. Özellikle de Laird'den olmak üzere, etrafımız Washington'dan gelen aramalarla kuşatılmıştı. Nixon bu çağrıları almayı reddetti. Ertesi sabah Laird'le Rogers'a, genel bir sayı değil de sadece aylık bir oran duyurmayı düşündüğünü söylememi istediyse de gerçek bunun tam tersiydi. Amacı, önceden karar verdiği toplamın ya da başka bir rakamın sızıntısını önlemekti.

20 Nisan öğleden sonra geç saatlerde San Clemente'de -saatin geç olması nedeniyle sızmaların akşam haberlerine yetişmesi mümkün değildi- Laird ve Rogers'ı arayıp Başkan'ın kararını bildirdim: 1970'te 60.000 ve geri kalan 90.000'i de 1971'de olmak üzere, 1971 baharının sonuna kadar 150.000 asker geri çekilecekti. 1970 yılında, geri çekilmelerin büyük bir kısmı 1 Ağustos'tan sonra gerçekleşecekti. Nixon sürpriz duyurusunu 20 Nisan'da yaptı. Vietnam'daki çabamızı sürdürdüğümüz güç gösterilerinden biriydi. Bu güç gösterisiyle, Hanoi'nin kuvvetleri Kamboçya'ya saldırıp Laos'a doğru hızla ilerlerken, önümüzdeki üç kritik ay boyunca mümkün olan en çok sayıda askeri Vietnam'da bırakmaya yönelik bir geri çekilme programının da yardımıyla askeri zorunluluk için gereken siyasi ihtiyaç karşılanmış oluyordu. Bürokratik manevralar ya da geri çekilme oranındaki aylık dalgalanmalar ne olursa olsun, göreve geldiğimiz zaman üst sınır olan 549.500 askerden bir yıl içinde toplamda 265.500'inin geri çekileceği bir program hazırladık.

Rogers, Başkan'ın kararını desteklese de daha sık yapılan duyurulardan vazgeçerek, Başkan'ın kendisini periyodik olarak gerçekleşen kamuoyu baskılarından mahrum bırakmasından dolayı üzüntü

duyuyordu. Laird, geri çekilmelerin daha eşit aralıklarla olmasını istiyordu; Nixon'la görüşmek için bir randevu ısrarında bulundu. Ertesi gün için bu randevuyu Washington'da ayarladım. Çünkü Nixon, duyurusundan hemen sonra Washington'a geri döndü. 21 Nisan'da buluştuklarında Nixon, Laird'e önümüzdeki iki-üç ay boyunca "zor bir oyun oynamamız gerektiğini" ve bu nedenle de geri çekilmeleri ertelemek zorunda kaldığını açıkladı. Laird karşı çıktı, "Mali açıdan sıkıntıda olduğumuzu bilmenizi istiyorum. Bunu biliyorsunuz, değil mi?" (Laird'in en sevdiği söz buydu; birisi, söylediği hakkında bilgi sahibi olsun olmasın -özellikle de bilgisi olmadığında- Laird bu ifadeyi kullanırdı). Başkan, bildiğine dair güvence verdi. Laird, Başkan'a Kasım ayındaki Kongre seçimlerine kadar 60.000 kişiyi geri çekmiş olması gerektiğini aksi takdirde "seçimleri unutabileceğini" söyledi. Nixon, belirli bir dönemde Vietnam'dan kaç kişinin geri çekileceğinden ziyade sonunda Vietnam'ı nasıl bıraktığımızın değerlendirileceğini vurguladı ve Laird'in uyarısını düşüneceğini söyledi.

Nixon bir kabine üyesine bir şeyi "düşüneceğini" söylediğinde, neredeyse her zaman karşı karşıya gelmekten kaçınmak istediğini ve asıl kararını ya Haldeman aracılığıyla ya da genelge yoluyla teyit edeceğini kastederdi. Öyle de olmuştu. Ertesi gün 21 Nisan'da Başkan, Laird'e kısa bir not yazdı:

> Savunma Bakanı için bilgi notu:
>
> Dün öğleden sonra yaptığımız tartışmanın ardından bu yıl 60.000'den fazla askerin tekrar konuşlandırılmayacağına ilişkin kararımı tekrarlamak istiyorum. Bu hususa yönelik bir plan 1 Mayıs'a kadar bana sunulmalıdır.
>
> Planı gözden geçirene kadar, daha fazla geri çekilme planlanmamalıdır.

Laird bu kararı belirgin bir incelikle kabul etti. Ama amirini daha elverişli bir zamanda mücadeleye dönebilecek kadar iyi tanıyordu. Ağustos ayında Başkan'ı, 1970'in sonu itibarıyla 90.000 ve 1971 yılında 60.000 askeri geri çekerek Kamboçya operasyonunun başarısını büyütebileceğine ikna etti; bu rakamlar Başkan'ın ilk düşüncesinin tam tersiydi. Laird istediğini elde etmişti. Nixon, kısmen durmadan devam eden tartışmalardan nefret ettiğinden, kısmen de Kongre seçimlerinin yakın olmasından dolayı bu durumu kabullenmişti.

Birliklerin geri çekilmesini uzun uzadıya anlattım çünkü bu ola-

yın iç yüzünü anlamak, iki alakalı sorunu gündeme getiriyordu; yurt içinde yatıştırılamaz bir muhalefet ve bastırılamaz Hanoi arasında harap olmuş bir şekilde bize miras kalan bir savaştan kendimizi kurtarma ve Nixon yönetiminin hükümet tarzı.

Vietnam politikamızın ikilemi, gerçeklik algımızla kamuoyunda yaşanan tartışmanın doğası arasındaki boşlukta beliriyordu. Gerçekliğimiz, Güney Vietnam'daki askeri pozisyonumuzu tehdit eden Laos ve Kamboçya'daki düşman saldırılarından oluşuyordu. Yine de objektif tehditler büyüdükçe tek taraflı geri çekilme programına devam etmemiz gerekiyordu. Kamuoyundaki tartışma, diğer iki uzak ülkede yeni bir "bağlılığa" girme tehlikesine odaklanıyordu. Bizim gerçekliğimiz, sadece bu ülkelerin çöküşünü önleyerek Güney Vietnamlıları güçlendirme ve geri çekilmemizin sonucu ortaya çıkan boşluğu bir hezimete dönüştürmeden devam etmelerini sağlama üzerine kuruluydu. Kamuoyundaki tartışmalar, askeri çabaların beyhude ve diplomatik beklentilerimizle alakasız ya da tutarsız olduğu varsayımına ilişkin tüm askeri hesaplamalara meydan okuyordu. (Tam da General Giap'a göre bir haber.) Le Duc Tho'yu makul bir askeri strateji olmadan etkili bir diplomasiye sahip olamayacağımızı bilecek kadar dinlemiştik.

Nixon'ın hükümet tarzına gelince, yanılsama olmadan kararlar vermeye hazırdı. Bir kere ikna olsun, konunun özüne acımasızca ve cesurca giderdi fakat her tartışmalı karar onu tamamen saran yalnızlığına daha da derinlemesine götürürdü. Kendisiyle aynı fikirde olmayan insanlarla yüzleşmesi neredeyse fiziksel olarak mümkün değildi ve astlarını ikna etmekten ya da ilham vermekten de uzak dururdu. Gönüllü olarak maruz kaldığı kozasının içinden karar verirdi ama kendisiyle aynı fikirde olmayanlarla iletişim kurmaya da istekli değildi. Kararlarında güçlü ama liderliğinde yetersiz bir Başkan'ın paradoksu bu şekildeydi. Kararların verilmesi ve uygulanması, onun ve diğerlerinin üzerinde o kadar çok yara bıraktı ki yönetmeye ilişkin takdir yetkisi söz konusu olunca yönetimle ilgili tutarlılıktan ödün verirdi; bu durum, kararlı astların, kendi direktiflerinden kaçınmaları için sapkınca azami bir teşvik ortaya çıkarırdı. Nixon takım ruhunu aşılamaya dair her türlü çabayı küçümsediğinden ve tasarılarını genellikle kendine sakladığından kabinesi, kendi özerkliği-

ni abartmaya kalkışırdı. Bu da dolayısıyla bürokrasinin onu desteklemediğine ilişkin görüşünü güçlendirirdi; bürokrasi, emirlerinin yerine getirilmesinde kesinlikle nadiren zahmete girerdi. Tüm bunlar Başkan'ın, kendi yalnızlığına gittikçe daha fazla çekildiği ve merkezi kararları giderek daha fazla Beyaz Saray'ın içine çektiği bir kısır döngü haline gelmişti. Bu da dolayısıyla atadıklarının kırgınlığını artırıp kendisine karşı çıkmalarını mümkün kılardı.

Üstelik yakında tüm bu prosedürler başka bir krizle test edilecek ve Beyaz Saray bir defa daha girdaba girecekti. Kamboçya hakkında ne yapılacağına karar vermek artık şart olmuştu.

Kuzey Vietnam Sığınaklarına Saldırı

Tarihçiler, bir siyaset yapıcı üzerindeki psikolojik stresin nadiren hakkını verirler. Sahip oldukları belgeler, çeşitli amaçlar için yazılmış -çağdaş ifşa kurallarına göre kayıtları gittikçe daha fazla süslenip püslenmiş- belgelerdir, her zaman karar anıyla da alakalı değildir. Hiçbir belgenin açığa çıkaramayacağı şey kazaların, soyut olmayan şeylerin, korkuların ve tereddütlerin birikmiş etkisidir.

1970'in Mart ve Nisan ayları gerilimin büyük olduğu aylardı. Le Duc Tho ile yaptığım konuşmalar çıldırtıcasına belirsizdi. Laos'ta önemli bir saldırıya benzeyen bir şeyle karşılaştık; Kamboçya'da darbe vardı ve yakında bunu ülkenin dört bir yanında başlayacak Kuzey Vietnam saldırıları takip edecekti; Sovyet savaş personeli Mısır'da ortaya çıkmıştı: Sovyetler Birliği'nin uydu yörüngesinin dışında, çatışmayı ilk kez riske attığı zamandı bu. Tüm bu olayların ortasında, Başkan artık sinirlenmeye başlamıştı. Nixon, hayal kırıklıkları konusunda bürokrasiyi, kendi isteklerine yavaş ve düzensiz karşılık vermesi yüzünden suçluyordu ki bunu da 30 yıllık Demokrat Parti yönetiminin mirasına atfediyordu. Haldeman, Başkan'ın "büyüleyici bir ruh hali"nde olduğu konusunda espri yapmıştı; telefonda bir konu üzerinde konuşurken Nixon birkaç defa telefonu yüzüne kapatmıştı.

13 Nisan'da Kamboçya tam da belirleyici bir dönemece yaklaşırken Nixon'ın, gerginliğin eşlik ettiği enerjik olma haline büyük bir zarar veren konu dışı bir olay meydana geldi: *Apollo 13*'ün talihsizliği. 11 Nisan'da kalkışından kısa bir süre sonra ciddi bir arıza ol-

duğu ve astronotların Ay'a kısa süreliğine iniş için tasarlanan dar ve kırılgan araçta Ay'ın etrafını dolaşmaları gerekebileceği ortaya çıktı. Bu beklenmedik olayı saat 11 sularında öğrendim. Başkan'ı bilgilendirmeye çalıştım ama Haldeman'ın otoritesini kurmuş olduğu akılsız buyruklarından birine denk geldim: Başkan, Haldeman'ın özel izni olmadan uyandırılamazdı.

Herhangi bir dış politika değerlendirmesini içermediğinden bunu teknik bir problem olarak düşünüp izin vermeyi reddetti. Başkan'ı habersiz bırakmanın açıklamasının zor olacağı konusunda Haldeman'ı uyardım; o da halkla ilişkilerin kendi görev alanı olduğu konusunda ısrar etti. Ertesi sabah Ron Ziegler, açıkça yalan söylemeden sözü dolaştırarak Başkan'ın tüm gece komuta görevinde olduğunu belirtmek zorunda kaldı.

Kamboçya'ya ilişkin baskıların arttığı haftada Nixon'ın dikkatini büyük ölçüde astronotların kurtarılması çekmişti. Dahası *Apollo 13*, evrenle olan çatışmalarından neredeyse mucizevi bir şekilde kurtulan astronotları evinize hoş geldiniz diye karşılamak üzere 17 Nisan'da Nixon'ın Hawaii'ye gitmesine neden oldu. Amiral McCain askeri brifinginde, Kamboçya'da karşılaştığımız riskleri ve bunların Vietnamlaştırmaya yönelik tehlikelerini anlattı. Bu durum Nixon'ın huzursuzluğunu arttırmış ve kararlarını hızlandırmıştı. Ama Başkanlık sorumluluklarını ciddiye alan hiç kimsenin görmezden gelemeyeceği şekilde Nixon'ın ruh hali her şeyin ötesinde sıkboğaz edici objektif nedenler vardı. Daha sonra Watergate sırasında Senatör Howard Baker şu meşhur soruyu sordu, "Ne biliyordu ve ne zaman biliyordu?" Mevcut durum için tam yerinde bir soruydu.

Nisan ayının ilk iki haftasında komünistler, Kamboçya kasabalarına ve iletişim hatlarına dalga şeklinde saldırılar düzenlemişti. Bu saldırılar artık daha da sıklaşmaya başladı. 17 Nisan'da Senmonorom vilayet merkezi yakınlarındaki birçok Kamboçya hükümet binası Kuzey Vietnamlılar tarafından ele geçirildi. Aynı gün Kamboçyalı bir askeri sözcü, düşmanın önceki iki haftaya göre kontrol alanını ikiye katladığını açıkladı. 18 Nisan'da Kamboçya ordusuna ait bir tabur, Phnom Penh'in 40 kilometre güneyinde Mekong'un batı kıyısında kötü bir şekilde hırpalandı. Mekong'un daha uzak güneyinde Hung Loi'de, Kamboçya ordusuna ait bir karargâh, bir hafta boyunca

büyük bir düşman kuvveti tarafından kuşatıldı. 20 Nisan'da düşman kuvvetleri Kratie vilayetinde bulunan Snuol'a başarısız saldırı düzenledi. Komünist kuvvetler, Phnom Penh'in yaklaşık 30 kilometre güneyindeki Kandal eyaletine bağlı Saang kasabasını geçici olarak ele geçirdi. Komünist kuvvetler, Başkan'ın birliklerin geri çekilme duyurusunu yaptığı günün ertesi günü -yani 21 Nisan Salı- Takeo kasabasına saldırıp Takeo kasabasıyla Phnom Penh arasındaki yolu kesti.

Komünistlerin askeri eylemlerinin örüntüsü netleşiyordu (bkz. harita). General Wheeler'ın yokluğunda, Müşterek Kurmay Başkan Vekili General William Westmoreland, Kamboçya Silahlı Kuvvetleri'nin, üstün Kuzey Vietnam'la Vietkong karşı yalnızca "marjinal açıdan etkili" olduğunu bildirdi. Westmoreland şöyle ifade ediyordu: "Düşmanın amacı Phnom Penh kentini izole etmek, her yere askeri baskı uygulamak ve belki de en nihayetinde uygun zamanda siyasi kontrolü yeniden ele geçirmesi için Sihanouk'u geri getirmek olabilir."

Komünistler, siyasi baskılarını da arttırıyordu. 21 Nisan'da Sihanouk'un "Kamboçya Ulusal Birleşik Cephe"si, Vietkong'un gizli radyosu üzerinden Lon Nol'u devirmeye ilişkin bir çağrı yayınladı. Aynı gün Sihanouk Pekin'den, *Hanoi Radyosu*'na göre, bir mesaj yayınlayarak Kamboçyalılara seslendi: "Bir an önce Lon Nol-Sirik Matak gericiler grubundan ayrılıp bu grubu izole etmelisiniz, silahlarınızı bu hainlere doğrultmalısınız."

Revizyonist tarih, Amerikan kuvvetleri tarafından gereksiz yere saldırıya uğrayan ve Amerika'nın askeri çözümlere olan takıntısı olmasaydı, önlenebilecek bir iç savaşa dalan barışçıl, tarafsız bir Kamboçya'nın resmini çizmişti. Gerçekler ise farklıydı. Sihanouk, devrilmesinden iki gün sonra 20 Mart gibi erken bir zamanda, kendinden uzak tuttuğu komünistlerle aynı kaderi paylaşarak ve o zamanlar dünyanın en devrimci başkenti olarak kabul edilen ve üstüne üstlük, hiçbir şekilde iletişimimizin olmadığı Pekin'de yerini belli ederek yeni Kamboçya hükümetine savaş ilan etmişti. Nisan ayında, Kamboçya'daki mevcut hükümet yapısını devirmeye yönelik bir komünist saldırı dalgası görülmüştü. Le Duc Tho, 16 Mart'ta askeri faaliyetlerin azaltılmasına ilişkin tekliflerin tümünü, 4 Nisan'da da tarafsızlığa yönelik tüm önerileri reddetmişti. Kamboçya, Laos ve Vietnam halklarının tek olduğunu ve tüm Hindiçin'i kazanmak için omuz omuza

savaşacağını iddia etmişti. Nisan ayının ikinci yarısı itibarıyla Kuzey Vietnamlılar sığınaklarını sistematik olarak genişletiyor ve bu sığınakları "özgür bir bölgeye" dönüştürüyorlardı. Bu sığınaklar, Phnom Penh'in etrafını sarıp, beş yıl sonra Phnom Penh'in çökmesine yol açacak taktikleri kullanarak Phnom Penh'i tüm erişimden kesiyordu.

Eğer bu adımlara karşı çıkılmazsa, şu anda Vietnam sınırına yakın olan ve halkın yoğun şekilde yaşamadığı alanlarla sınırlı olan komünist sığınaklar, birliklerin ve ikmal malzemelerinin hızlıca aktarılmasına olanak sağlayabilecek bir lojistik sistemi olarak derinliğine sahip tek ve büyük bir üs şeklinde düzenlenebilecekti. 21 Nisan'da bir grup Cumhuriyetçi Senatöre, eski Sihanouk hükümetini tercih ederdik diye söyledim. Ama Sihanouk'un resmi bildirileri, bu seçeneğin artık bize uygun olmadığına dair pek şüphe bırakmamıştı. Lon Nol düşerse, geri dönen Sihanouk artık tarafsızlık için çatışan güçleri dengelemeyecek, komünist bir hükümete liderlik edecekti. Shinaouk'un ihtiyaçları (çileden çıkmış kibrinin yanı sıra) onu, daha önce mücadele eden gruplar arasındaki manevra özgürlüğünün bağımlı olduğu ılımlı grupları temizlemeye zorlayacaktı; Shinaouk, bir kuklaya dönüşecekti. Sihanoukville, komünist ikmal malzemelerine yeniden açılacaktı. Güney Vietnam'ın güney yarısındaki güvenlik büyük ölçüde bozulacaktı.

21 Nisan itibarıyla temel konu, Hanoi'nin saldırganlığıyla gözler önüne serildi; Vietnamlaştırmanın sadece Amerika'nın çöküşü için sadece bir mazeret mi yoksa onurlu bir barış için tasarlanmış ciddi bir strateji mi olacağıydı. Eğer ilkiyse, ne geri çekilme oranı ne de komşu ülkelerdeki olaylar önemli olurdu; aslında Güney Vietnam'ın çöküşünü hızlandıran her işte iyi bir neden vardı. Senatör George McGovern gibi bazı muhalefet işte bu tarafta yer alıyordu. Bu durumu, ulusal çıkarlara karşı olarak düşünsem de mantıklı ve doğruydu. Benim aklımdaki sıkıntılar, Vietnam'daki çöküşü önleyecek ve hal böyle olunca da komünistlerin Kamboçya'da kontrolü ele geçirmeleri an meselesi olan durumu görmezden gelecek orta ayarda bir eylem planı olduğunu iddia edenlerle ortaya çıkmıştı.

Hanoi'nin Kamboçya'nın karşı çıkılmayan fethinin Güney Vietnam olayına tuz biber ekeceğine dair hiç şüphe yoktu. Savaşın ortasında, baş müttefiki, askerlerini hızlı bir şekilde geri çekiyor ve ha-

va desteğini de azaltıyordu. Saygon'dan, Hanoi'nin önceki yılın düzeyine göre takviye kuvvetlerini büyük ölçüde artırdığı anda işi eline alması isteniyordu. Eğer Kamboçya bu noktada tek bir silahlı kamp olacaksa felaket kaçınılmazdı. Saygon'un, kuvvetlerini pekiştirmesi ve geliştirmesi için zamana ihtiyacı vardı; ABD'nin mümkün olduğunca uzun süre güvenilir bir tehdit oluşturması gerekiyordu ve Hanoi'nin saldırı potansiyeli, sızmasını yavaşlatarak ve ikmal malzemelerini yok ederek zayıflatılmalıydı. Tüm bunlar, Vietnamlaştırma, Amerika'nın geri çekilmesi ve Hanoi'nin saldırıları arasında geçen bir yarışa dönmüştü.

Stratejik olarak Kamboçya, Vietnam'dan ayrı bir ülke olarak kabul edilemezdi. Kamboçya'nın yerel komünist kuvvetleri -ölüm saçan Kızıl Kmerler- 1970 yılında küçüktü ve tamamen Hanoi'ye bağımlıydı. Kamboçya'dan Güney Vietnam'ı ve Amerikalıları tehdit eden güçlerin hepsi Kuzey Vietnamlılardı; üs bölgeleri Vietnam'daki savaşın bir parçasıydı. İletişimi kesmekle meşgul olan Kuzey Vietnam kuvvetleri ülkenin dörtte birini ele geçirmişti. "Kamboçya'da yeni bir savaşta batağa saplanma" tehlikesi bir yanılgıydı; Kamboçya ve Vietnam'daki düşman aynıydı. Kamboçya'da savaştığımız hangi güçler ise Vietnam'da onlarla savaşmak zorundaydık veya bunun tam tersi de geçerliydi. Le Duc Tho'nun da iddia ettiği gibi, o zamanki savaş tek bir savaştı; Kamboçya'da tam bir kargaşa vardı çünkü Hanoi, Kamboçya'yı, Güney Vietnam'ı işgal etmek için bir üs olarak kullanmaya ve Hindiçin üzerinde hegemonya kurmaya kararlıydı.

21 Nisan'da, hiç de iç açıcı olmayan bir seçim yaptık. Savaşın tartışmasız bir şekilde parçası olduğundan, Kuzey Vietnam'ın Kamboçya'yı işgal etmesine izin verebilir böylece havadan ve denizden saldırabilirdik; hatta Rogers bile 21 Nisan'da bana komünistlerin Kamboçya'yı ele geçirmeleri durumunda, tüm bombalama kısıtlamalarının sona ermesi gerektiğini düşündüğünü söylemişti. Ya da Birleşmiş Milletler'le Sovyetler Birliği de dahil olmak üzere diğer birçok ülke tarafından tanınan bir hükümetin bağımsızlığını destekleyerek Kamboçya'nın yutulmasına karşı koyacaktık.*

İlginçtir ki Kamboçya'daki politikamıza dair en amansız eleştirmenlerden biri, seçimlerimizin ne olduğu konusunda aynı analizleri sunuyordu:
Mart ve Nisan aylarında yönetim Kamboçya'daki olaylara tepki vermede seçim özgürlüğüne sahipti. Eğer yönetim, Lon Nol'u silahlandırma bir kenara dursun, Lon Nol'u cesaretlen-

21 Nisan'dan önce sığınaklara saldırmak hiç göz önünde bulundurulmamıştı. Nihai karar 28 Nisan'da alındı. Bu nedenle kimin ne ve ne zaman bildiğini öğrenmek için karar verme sürecini ayrıntılı bir şekilde gözden geçirmek önemliydi.

Şüphesiz Amiral McCain'in 18 Nisan'da Nixon'ı bilgilendirmesi, Nixon'ın Kamboçya hakkında daha tam oluşmamış endişelerine odaklanmıştı. McCain'den San Clemente'ye gelmesini ve 20 Nisan'da bana da aynı brifingi vermesini isteyecek kadar endişeliydi. Şüphesiz, önceki haftalarda biriken sinir gerginliği Nixon'ın biraz aşırı öfkelenmesine neden olmuştu; bu durum, Nixon'ın analizinin aslında doğru olduğu gerçeğini değiştirmiyordu. Onunla buluşmak için yola koyulduğum San Clemente gezisinde ben de aynı sonuca varmıştım. Kamboçya'nın çöküşünü ve dolayısıyla aynı anda Vietnam'da yaptığımız her şeyin çöküşünü hiçbir şey yapmadan nasıl durdurabileceğimizi bilmiyordum. McCain bir anlamda beni geçersiz kılmış olmasaydı, bu konuyu Nixon'la gündeme getirmiş olurdum. Nixon'ın Washing-

dirmemeye karar vermiş olsaydı, ya Sihanouk'un dönüşünü ya da en azından Lon Nol'un ülkenin kusurlu tarafsızlığını koruma girişimini icbar edebilirdi. Bu da, Washington için ideal bir çözüm olmadığı gibi muhtemelen Hanoi'nin yönettiği bir hükümet anlamına gelirdi ve en azından komünistlerin Sihanoukville'i (Lon Nol tarafından adı daha sonra Kampong Som olarak değiştirildi) ve sığınakları kullanmalarına izin vermiş olurdu. Fakat baskı altına alınmış Ulusal İstihbarat Tahmini'nin de belirttiği gibi, daimî işgalin dışında, sığınaklar, her daim Güney Vietnam hükümeti için askeri bir sorun teşkil ederdi; bu da, hem coğrafya hem de devrimci savaşın bir gerçeğiydi.[8]

Öncelikli olarak, bu bölüm ilginçtir çünkü 1970'te Kamboçya'daki olaylarla ilgili tüm yanlış anlamaları bir araya getiriyordu. Benim anlatımım, Lon Nol'u cesaretlendirmediğimiz ve hatta Kuzey Vietnam birlikleri tarafsız bir ülkeyi harap ettikten haftalar sonra Lon Nol'u silahlandırmaya başlamadığımız konusunda şüpheye hiç yer bırakmaz. Lon Nol'un, Kamboçya'nın tarafsızlığını yeniden oluşturma seçeneği mevcut değildi; Le Duc Tho tarafından net bir şekilde reddedilmişti. Üstelik o zamanlar, Sihanouk artık tarafsız olacak bir konumda değildi. Daha önce kendi hükümetini kurmuş olan ve esas amacı, yalnızca yeni keşfettiği Kızıl Kmer "dostlarına" karşı bu hükümeti dengelemek zorunda kalacağı Lon Nol grubunu yok ederek geri dönebilirdi. Bu nedenle, önümüzdeki asıl olasılık, tam olarak alıntılanan paragrafın en muhtemel sonuç olarak tanımladığı şeydi: Sihanoukville'in yeniden açılması, Phnom Penh'de Hanoi'nin yönettiği bir hükümet ve yeniden açılmış olan sığınakların artık izole edilmiş bir şeritten değil de tüm Doğu Kamboçya'dan oluşması. Bu paragraftan keskin bir şekilde farklı olduğum kısım ise "seçim özgürlüğümüz" iddiasında olduğumuzdur. Bu tam olarak sahip olmadığımız şeydi çünkü tanımladığı olasılık, Hindiçin'deki askeri dengede büyük bir değişim anlamına geliyordu: Güney Vietnam'ın hayatta kalması için ezici, aşılamaz ve kararlı bir tehdit.

Sözde "baskı altına alınmış" Ulusal İstihbarat Tahmini'ne gelince, bu başka bir kurgudur. Hiçbir istihbarat tahmini NSC bürosu tarafından "baskı altına alınmamış" ya da engellenmemişti. Bunlar rutin olarak tüm ana kurumlara dağıtıldı. CIA'den gelen bilgi, Kamboçya'ya ilişkin karardan öncesini de içererek her politika görüşmesinin önemli bir unsuruydu. Nixon, Nisan ayında CIA Direktörü Helms'ten en az üç NSC toplantısı ya da Kabine düzeyindeki tartışmalarla ilgili tam brifingler aldı ve Nixon, Helms'le üç ek vesileyle de özel olarak görüştü.

ton'a dönerken attığı ilk adım, son gelişmelerle ilgili bilgi almak üzere 21 Nisan'da Helms ve benimle 07.00'de bir görüşme ayarlamaktı. Helms'in brifingi, Kuzey Vietnamlıların ülkenin her yerine saldırdığını ve Phnom Penh'in bu saldırıya uzun süre dayanamayacağını gösteriyordu. Vereceğimiz (önemsiz) karşılığın durumunu tartışırken Nixon, Kamboçya için 15 Nisan'da WSAG tarafından onaylanan ve kısa bir süre sonra yine Nixon tarafından iki katına çıkarılan silahlar için 5 milyon doların hâlâ bürokrasinin ağırdan alması nedeniyle geciktirildiğini fark etti. Ayrıca CIA için 1 Nisan'da sipariş etmiş olduğu ve 16 Nisan'da teslim edilmesinde ısrar ettiği iletişim ekipmanının gönderilmediğinin de farkına vardı. Nixon kendini kaybetmişti. Paranın derhal transfer edilmesini emretti. Genel stratejiyi belirlemek amacıyla ertesi gün için NSC'nin toplanmasını istedi.

Hazırlık sırasında General Westmoreland'a Güney Vietnam kuvvetlerinin sığınaklara yapabileceği askeri operasyonların uygulanabilirliğini sordum. Westmoreland bu operasyonların etkili olabileceğini ama Amerikan desteği olmadan belirleyici olamayacağını söyledi. Ayrıca Ellsworth, Bunker'a, kendisinin ve Abrams'ın, Sihanouk'un dönüşünün ya da Kamboçya'daki komünistlerin zaferinin askeri, politik ve psikolojik sonuçlarına ilişkin "samimi düşünceleri"ni soran bir arka kanal mesajı gönderdim. Ayrıca olası karşı tedbirlere dair önerilerini de rica ettim.

Şubat ayından bu yana Güney Vietnamlılar ara ara lojistik desteğimizle -yaklaşık beş kilometrelik bir mesafeye- kısıtlı sınır ötesi operasyonlarla sığınaklara girmeyi düşünmüşlerdi. Aşağı yukarı bir bölük büyüklüğünde olan bu operasyonlar, silah zulalarını araştırıp bulmak için tasarlanmıştı. General Haig, Güney Vietnam'a yaptığı Ocak ziyaretinden sonra Kamboçya sınırının birkaç kilometre uzağında ikmal malzemelerinin yer aldığı zulaların olduğunu bildirdi fakat B-52'ler burayı güvenli bir şekilde hedefleyemezdi çünkü bu zulalar meskûn yerlerin çok yakınındaydı. Laird, Şubat ayında Vietnam'ı ziyaret ettiğinde, Güney Vietnam kuvvetlerine kısıtlı bir şekilde nüfuz etmeleri için lojistik destek vermek üzere General Abrams'a yetki verdi. Güney Vietnam kuvvetlerinin sınır ötesi operasyonu 27 Mart'ta gerçekleşti. Bunun haberi basında da çıktı. Ertesi gün ikinci bir operasyon gerçekleştirildi ve bunun da haberi çıktı. Beyaz Saray

Basın Sözcüsü Ron Ziegler 28 Mart'ta Amerikan sahra komutanlarının, Amerikan kuvvetlerine yönelik tehditlere karşılık olarak Kamboçya sınırını geçme yetkisine sahip olduğunu açıkladı.

Sınır ötesi ilk operasyonu öğrenmem üzerine yeni durumun ışığında dikkate alınmış ve koordine edilmiş bir karara ulaşana ve Hanoi'ye savaşı genişletmesi için bir bahane vermekten kaçınana kadar geçici bir durdurma talep ettim. Sahra komutanlarının taktik kararlarıyla politikanın belirlenmesini istemiyordum. Bu direktifler verildikten sonra bir haftalığına (önceden belirlenmiş) tatile gittim. Haig, 27 Mart'ta Bunker'a şu telgrafı çekti:

> Eğer bu operasyonlar devam ederse, Güney Vietnam hükümetinin ABD'yi genişletilmiş bir savaşa sürüklediği iddiasına maruz kalacağız.
>
> Bu konuda yasal yetkiye sahip olmadığınızın farkında olmakla birlikte Bay Kissinger, ABD'nin şu anki muharebe esaslarının geçerli olduğu durumlar haricinde, Thieu'yu, bu operasyonlardan kaçınmaya teşvik edebileceğinizi umuyor. Bay Kissinger, şu durumun da farkında olmanızı istiyor; Başkan, Güney Vietnam'ın gerekçelerini anlamış olsa da sınır ötesi operasyonların kısa vadedeki askeri faydalarının Vietnam politikamıza yönelik mevcut iç desteğimizi sürdürme çabalarımıza yol açtığı risklerden daha ağır basabileceğinden endişe ediyor.

Talimat verildiği üzere, Bunker 30 Mart'ta Thieu ile bir araya geldi ve sınır ötesi operasyonların neden ertelenmesi gerektiğini açıkladı. Bunker amacımızın, savaşın genişlemesini önlemek olduğunu da ekledi. Thieu tavsiyemizi kabul etmişti. 31 Mart'ta *New York Times*, Kamboçya hükümetinin, komünist sığınaklara yönelik müttefik sınır ötesi saldırılara izin verme isteğinin ABD'yi savaşın derinliklerine çekebileceği konusunda uyardı. Kamboçya hükümeti bunun üzerine 31 Mart'ta, "sıkı bir şekilde tarafsızlık politikasına sadık" olarak, resmen ABD ile Güney Vietnam'ın bu tür baskınlar yapmaya yetkileri olduğunu kabul etmedi.

Aynı gün, ben hâlâ tatildeyken, Laird sınır ötesi operasyonların askıya alınmasına karşı çıkmak için Başkan'ı ziyaret etti. Telefonla Haig'e, benim dönüşümün sonrasına kadar bir karşılık vermeyi geciktirmeye çalışmasını ve 4 Nisan'da Le Duc Tho ile yapacağım görüşmeden önce sınır ötesi operasyonlara izin vermemesini önerdim. Başkan tavsiyelerimi reddetti. Başkan, Haig'e, sınır ötesi operas-

yonların moratoryumdan önce gerçekleştirilen düzeye getirilmeleri ve Kamboçya Silahlı Kuvvetleri ile koordine edilmeleri şartıyla sınır ötesi operasyonların yeniden başlatması için arka kanaldan Bunker'a talimat vermesini emretti. Şu anda saptayabildiğim kadarıyla 4 Nisan'da Le Duc Tho ile buluşmamdan sonra Nisan'ın ilk üç haftasında dört üstünkörü sınır ötesi operasyon gerçekleşti ve hiçbiri bir günden fazla sürmedi.

Nisan ayının son iki haftasında komünist kuvvetler, Kamboçya kasabalarına yönelik saldırılarını artırdı. 22 Nisan'da Snuol'un sınır kasabası saldırıya uğradı ve Kamboçya hükümeti işgalcilerle mücadele konusunda yardım için Birleşmiş Milletler'e yeni bir çağrıda bulundu. Daha alenen gerçekleştirilen bir saldırganlık vakasının bulunması zor olmasına rağmen bu da diğerleri gibi göz ardı edildi. Washington'da, 22 Nisan'da Kamboçya konusunda büyük bir NSC toplantı ortamı oluştu; toplantıda ayrıca Başkan'ın giderek artan tedirgin ruh halini yansıtan, Başkan'ın kendisi tarafından daktiloda yazılmış bir dizi mesaj akışı da vardı.

Sabah saat 05.00'te yazılmış ilk mesajda Nixon, Kamboçya'da "cesur bir hareket"te bulunulması gerektiğini vurgulamış ve Lon Nol'un bunu yapamayacağından endişe etmesine rağmen "[Lon Nol'un] hayatta kalmasına yardımcı olmak için sembolik bir şey yapma" konusundaki kararlılığını dile getirmişti. Amerikan yardımının Lon Nol'un tarafsızlığını yok edeceğinden ve Kuzey Vietnamlılara içeri girmeleri için bir bahane sunacağından endişe ederek "çuvalladığımızı" düşünüyordu; komünistler, 1956'da Macaristan'da, 1968'de Çekoslovakya'da, Laos ve Kamboçya'da da kanıtlandığı üzere, herhangi bir "bahane" için asla beklememişlerdi. Başkan, Lon Nol'a güvence vermesi için Büyükelçi Robert Murphy'yi göndermeyi önerdi. Nixon, "Bu yolda devam etmeye karar vermem halinde" diyerek, "dünyadaki sözde dostlarımızdan olan bazı ödlek büyükelçilerin" bu konudaki tavırlarının bize "dostlarımızın kim olduklarını" göstereceğini vurgulamamı istedi. (Bu mesajın metni arkadadır.)[9]

Günün ilerleyen saatlerinde ikinci bir resmi mektup, aynı konuya vurgu yapıyordu; buna göre, Japon, Fransız, İngiliz ve diğer dost büyükelçileri çağırıp bize arka çıkmaları konusunda müttefiklerimize güvendiğimizi vurgulamamı istiyordu. Üçüncü bir bilgi notu, Siha-

nouk'un Senatör Mansfield'a gönderdiği yeni tarihli bir mektup hakkındaydı. Sihanouk, Lon Nol rejimini Hitler'inkiyle karşılaştırmış ve şöyle demişti, "En şiddetli ideoloji -sosyal adalet üzerine kurulu olduğu sürece- büyük ölçüde yozlaşmış insanlarla anti-popüler gericilerden oluşan bir rejime son derece tercih edilir..." Sihanouk, Kamboçya'da ideolojik bir değişim pahasına bile olsa ülkesini özgürleştirmeye kararlı olduğunu söyledi. Nixon, Sihanouk'un "Komünist çizgiyi her açıdan papağan gibi tekrar ettiğini" öne sürdü ve mektubu gizlice Rogers ve Helms'e iletmemi bildirdi. Dördüncü mesajda da Sovyet yetkilisini çağırmamı ve komünistlerin Phnom Penh'e ilerlemesi durumunda Başkan'ın, tepki vermek için bir "komuta kararı" aldığı konusunda uyarmamı istedi.

Olayların gidişatı, bana bu direktifleri yerine getirme fırsatı vermedi. Daha sonra 22 Nisan sabahı Başkan'la yaptığımız bir toplantıda, Kamboçya'ya Murphy'yi (ya da Başkan'ın sonraki önerisi olan Dean Acheson) göndermemeye ilişkin tavsiyede bulundum çünkü bu yalnızca büyük bir tartışmayı tetikleyecek ve muhtemelen NSC'de alınan kararlarla bastırılacaktı. Başkan, "Her neyse, Kamboçya'nın bir şey yapmadan heba olmadığından emin olmak istiyorum" dedi ve şöyle devam etti, "Herkes her zaman nasıl kaybedileceğiyle ilgili önerilerle ofisime gelir. Kimse buraya nasıl kazanılacağına dair bir öneriyle gelmez." Başkan, Phnom Penh'deki Maslahatgüzarımız Lloyd Rives'ın yerine başkasının geçmesini ve ABD'nin kısıtlı sınır ötesi operasyonları için destek vermesini emretti. Nixon'ın, insanları kovmaya yönelik çoğu emrinde olduğu gibi, bu türdeki emirlerinde, Nixon'ın hoşnutsuzluğunun gösterilmesi amaçlanıyordu; gerçekleştirilmesi gerekmiyordu; hiçbir zaman daha düşük düzeylerde değildi.

Bu arada Bunker ve Abrams'tan uzun bir arka kanal cevabı aldık; buna göre, Sihanouk'un komünist bir kukla olarak iktidara dönmesinin korkunç sonuçları olurdu: Vietkong'la Kuzey Vietnam'ın moralleri yükselirdi; Hanoi'nin uzun süreli savaş kapasitesi artardı; Güney Vietnam'da şok dalgaları ortaya çıkar ve Vietnamlaştırma tehlikeye girerdi. Bunker'la Abrams, hem kısıtlı sınır ötesi operasyonlarda hem de önemli komünist sığınaklarına yönelik ABD-Güney Vietnam operasyonlarında acil bir artış önerdiler.

NSC toplantısı aslına bakılırsa üç taktik seçenek sunuyordu: hiç-

bir şey yapmamak (Dışişleri'yle Savunma bakanlıklarının tercih ettiği yol); sadece Güney Vietnam kuvvetleriyle sığınaklara saldırmak (benim tavsiyem) ve Bunker, Abrams ve Genelkurmay Başkanlığı tarafından öne sürüldüğü gibi, Amerikan muharebe kuvvetleri de dahil olmak üzere tüm üs bölgelerini etkisiz hale getirmek için gereken tüm güçleri kullanmak.

İki üs bölgesi, özel endişe kaynağıydı: Saygon'dan sadece elli üç kilometre uzaklıkta olup Vietnam'ın içine giren, sözde Papağan Gagası, Kamboçya'nın Svay Rieng vilayeti. Vietnam Savaşı'nın sürdüğü tüm yıllar boyunca Saygon bölgesine ve pirinç üreten delta bölgesine saldıran Kuzey Vietnam ordularını saklamıştı. Kuzeyde, daha uzakta, kod adı Balık Oltası olan ikinci bir bölge vardı. İstihbarat analistlerimiz, Güney'deki tüm operasyonların komünist karargâhı olan COSVN'nin orada bulunduğuna inanıyorlardı; aynı zamanda Saygon'u periyodik olarak tehdit eden ve Güney Vietnam'ın bitişiğindeki Tay Ninh vilayetini rahatsız eden Yedinci Kuzey Vietnam Tümeni'nin konaklama bölgesiydi. Balık Oltası iyi savunulmuştu; Güney Vietnam ordusunun her iki operasyonu aynı anda idare edebilecek kadar güçlü olduğunu düşünmüyorduk. Bu nedenle eylemlerin Güney Vietnam güçleriyle sınırlı kalmasını tavsiye etmek, sadece bir üs bölgesine operasyon yapmaya eş değerdi.

Önemli kararlar, sorunların derinliğine inen tartışmalarla nadiren ortaya çıkar. NSC'ye bir konu geldiğinde, alt düzeydeki birçok komite tarafından o kadar çok analiz edilir ki kabine üyeleri iyi prova edilmiş bir oyundaki oyuncular gibi performans gösterirler; aslında astlarının diğer oturumlarda anlattıklarını tekrarlarlar. Nixon'ın NSC'sinde her katılımcının neredeyse kesinlikle kendi bildiklerinden daha fazlasının olduğuna dair ek faktör de vardı. Her zaman olduğu gibi, amirinin karmaşık fikirleriyle uyumlu pozisyon almakla yurt içindeki sonuçlardan endişe etmek arasında da bir kararsızlık hâkimdi. Vietnam'da gerginliği tırmandırma olarak sunulabilecek her şey hakkında azalmakta olan bir his vardı. Masadaki hiç kimse Kamboçya'yı komünistlerin devralmasının sonuçlarını sorgulamamıştı. Ama hepimiz biliyorduk ki karar ne olursa olsun yurt içinde başka bir hırçınlık, protesto ve hatta belki de bir şiddet raundu olması muhtemeldi. Kamboçya'nın çökmesi durumunda, tek taraflı olarak geri çekil-

me yönünde daha da fazla baskı hissedecektik; diğer seçeneklerden herhangi birini kabul etmemiz durumunda ise "savaşı genişletmek"-le suçlanacaktık. Orta yol yoktu.

Bu nedenle sığınaklara saldırmaya yönelik ilk karar, sakin ve oldukça sıradan geçen bir NSC toplantısında alındı. Rogers, Güney Vietnamlıların bile önemli sınır ötesi operasyonları yapmasına karşı çıktıysa da Kamboçya'nın sınırsız bir şekilde bombalanmasının Phnom Penh'deki hükümetin devrilmesini takip edeceğini de kabul ediyordu. Laird, kısıtlı sınır ötesi operasyonların en güçlü savunucusu olmuştu fakat General Abrams'ın sığınakları tamamen yok etme önerisine de karşı çıkıyordu. Helms, sığınakların etkisiz hale getirilmesine yönelik eylemde bulunulması tarafındaydı. Nixon normalde kararlarını NSC toplantısında değil de toplantıdan sonra duyururdu; üzerinde durup düşünür ve daha sonra direktiflerini ya yazılı olarak ya da aracılarla bildirirdi. Nixon bunu, NSC'nin bir karar verme organı değil de bir danışma organı olduğunu vurgulamak ve emirlerine meydan okunmasından kaçınmak için yapardı. Bu olayda, Nixon olağan prosedürünü değiştirdi. Mesai arkadaşlarına, Güney Vietnam kuvvetlerinin ABD desteğiyle üs bölgelerine yapılacak saldırıları onayladığını söyledi. Güney Vietnamlılar tek bir saldırıyla başa çıkabileceğinden Wheeler, Papağan Gagası'nın peşine düşmelerini önerdi. Bu durum, Amerikan katılımı hakkında bir tartışmaya yol açmıştı; Laird ve Rogers, Amerikan danışmanlarına ya da taktik hava desteğine bile karşı çıkarak Amerikan katılımını mutlak minimumla sınırlamak için uğraşıyorlardı.

Bu noktada, Başkan Yardımcısı Spiro Agnew ne düşündüğünü açıkça söyledi. Tüm tartışmanın konu dışı olduğunu düşünüyordu. Sığınaklar ya tehlikeliydi ya da değildi. Eğer sığınaklar temizlenmeye değiyorsa, mesafeli durmayla ilgili Amerika'nın rolünü tam olarak ya da sadece bir sığınağa saldırarak neyi başardığımızı anlamayacaktı. Görevimiz, Vietnamlaştırmanın başarılı olmasını sağlamaktı. Amerikan kuvvetleri de dahil olmak üzere hem Balık Oltası'na hem de Papağan Gagası'na saldırma tarafındaydı. Agnew haklıydı. Nixon, kendisinin daha önce hiç düşünmemiş olduğu bir planla kendisine gelinmesinden daha fazla nefret ettiği bir şey varsa o da bir grupta danışmanlarından daha az sert biri olarak görünmesiydi. Her ne kadar ye-

rinde duramasa da kendisini ustalıkla Başkan Yardımcısı'yla kabinenin arasına yerleştirirdi. Papağan Gagası operasyonu için Amerikan hava desteğine yetki vermişti ama sadece "kanıtlanmış gereklilik temelinde." Balık Oltası konusunda söz vermekten kaçınmıştı. Bu kararlar daha sonra yazılı olarak gönderildi. Toplantıdan sonra Nixon, kendisini Agnew'ın görüşleri hakkında önceden uyarmadığım için bana şikâyette bulundu ama aslında Agnew'ın görüşlerinden benim de haberim yoktu. Agnew'ın müdahalesinin Nixon'ın tüm sığınaklara saldırı emrini ve Amerikan kuvvetlerini kullanma kararını hızlandırdığına hiç şüphem yoktu.

Ertesi gün, 23 Nisan'da, çeşitli kurumlar kendilerini konumlandırmak için belirli çabalara girişmeye başlamışlardı ki bu sayede ortaya çıkması kesin olan halk ayaklanmalarını başkasına yönlendirebileceklerdi. Rogers, Kamboçya'nın oldukça büyük olan yardım taleplerini Kongre komitelerine anlatmak için izin istedi; mantığı, bu durumun, planlanan operasyonların karşılaştırmalı olarak ölçülü görünmelerini sağlamaktı; aslında tam ölçekli bir askeri yardım programından kaçınmanın bir yolu gibiydi. Laird, Nixon'ın bir gün önceden onayladığı taktik hava desteği için hava kontrolörleri bile dahil olmak üzere hiçbir Amerikan yer personelinin Kamboçya'ya girmeyeceğinden emin olmak istiyordu. Nixon'ın kararlarının uygulanmasını halletmek üzere 23 Nisan'da iki WSAG toplantısı düzenledim. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde WSAG üyeleri, yöneticilerinin görüşlerini tekrarlıyorlardı. Savunma Bakanlığı, her taktik hava saldırısı için Washington'dan yetki istedi. Hangi amaçların böyle külfetli prosedürlere katlanabileceğini hayal etmek zordu. İki toplantıdan sonra WSAG üyeleri bir şekilde gönülsüzce, General Abrams'a gerektiğinde ABD taktik uçaklarını kullanma yetkisi ve ABD hava kontrolörlerinin Güney Vietnamlılara eşlik etmelerine yetki vermeyi kabul ettiler. Nixon, WSAG'den gelen her iki öneriyi de 24 Nisan'da onayladı.

Kuzey Vietnamlılar her hâlükârda bu tür kısıtlamalardan muaftı. 23 Nisan Perşembe günü Kuzey Vietnam'la Vietkong kuvvetleri Kamboçya'nın Mimot ve Angtassom kasabalarına saldırdı ve Snuol kasabasıyla Kratie vilayet merkezini birbirine bağlayan 13. Kara Yolu'ndaki önemli bir köprüyü ele geçirdi. Birkaç gündür kuşatma altında olan Kandal vilayetinde, Hung Loi'deki Kamboçya askeri ka-

rargâhı, Güney Vietnam hava saldırılarına rağmen 23 Nisan'da terk edilmek zorunda kaldı. 1. Kara Yolu'nda, Svay Rieng'in batısındaki iki köprü düşman tarafından ele geçirildi. 23 Nisan'dan başlayıp 24 Nisan'da da devam eden komünist kuvvetler, Kep'in kıyı kentine vurkaç baskınlar düzenledi.

Komünistlerde de politik açıdan gerginlik tırmanmıştı. 24 Nisan'da Laos-Vietnam-Çin sınır bölgesinde gizli bir lokasyonda, Sihanouk'un üç direnişçi grup arasındaki stratejiyi koordine etme girişimi ile "Hindiçin Halkların Zirve Toplantısı" gerçekleşti. Toplantıya Sihanouk, Pathet Lao Prensi Souvanouvong, Vietkong'dan Nguyen Huu Tho ve Kuzey Vietnam Başbakanı Pham Van Dong katıldı. Sihanouk tarafından 27 Nisan'da Pekin'de yayınlanan uzun bir Ortak Bildiri, "ortak düşmana karşı mücadele"de, yani "ABD emperyalizmi", "karşılıklı destek" sözü verdi. Konferansta yaptığı kapanış konuşmasında Sihanouk, "Halk'ın Kamboçyası"nın doğuşunu selamladı.

Dönem çok gerginlik içeriyordu. Komünist saldırılarına biz tepki göstermedikçe Kamboçya ya da Güney Vietnam'ın hayatta kalabileceğine inanmıyordum. Ama ben, yakın çalışma ekibimdeki bölünmelerin yanı sıra sığınaklara yapılacak saldırıyı takip edecek politik kargaşanın acı bir şekilde bilincindeydim. İnce eleyip sık dokuyarak bulabildiğim en yetenekli gençleri işe almıştım. Onların canlılığını ve idealizmini kullanmanın önemli olduğunu düşünüyordum; yaşıtlarının çoğunun protesto gösterileriyle ifade ettikleri ilgi ile bir çıkış yolu aramaları yanında, bir hükümetin barış için uğraşacağı gibi, daha sıradan konularda da çalışma istekliliği bana çok önemli gelmişti. Bana en yakın olan üçü, Tony Lake, Roger Morris ve Winston Lord idi. Nixon'a pek faydaları yoktu; duygusal olarak her biri muhtemelen Demokrat bir Başkan tercih ederdi. Bağlılıklarını sürdürmek için çok çalıştım çünkü ülkemizin önündeki sorunlar partizan değildi ve bazı durumlarda ahlakın büyük bir jest ile değil de daha iyi bir dünya için bir şekilde kusurlu aşamalarla da olsa gösterilebileceğini öğrenmeleri gerektiğine ikna olmuştum. Lake ve Morris, Şubat ayında ayrılmaya karar verdiklerini bana söylemişlerdi; kararsızlıklarından dolayı, artık gerektiği gibi uzun saatler boyunca çalışmaya istekli değillerdi. Lake'in, mezun olduğu okula döndüğü ve Morris'in de Senatör Mondale'in ekibine katıldığı sonbahara kadar onları daha az zahmet ge-

rektiren planlama görevlerinde tuttum. Winston Lord kalmıştı; paha biçilmez bir yardımcı ve el üstünde tutulan bir arkadaş olmuştu.

Son karardan hemen önce Lake, Morris ve Lord ile çok zaman geçirdim. Planladığımız yola dair en gerekçeli ve tartışmalı itirazlar bakanlıklardan değil de bana yazdıkları ortak bir bilgi notundan gelmişti. İronik bir şekilde nedenleri, hâlihazırda isteksizce ilerlemekte olduğum sonucu hızlandırmıştı: tek gerçekçi seçeneğimiz sığınakları yok etmekti. Temel tanıları benimkiyle aynıydı. En önemli amaçlarımızdan birinin Sihanouk'un dönüşünü önlemek olduğunu öne sürüyorlardı:

> Eğer Sihanouk geri dönerse bu durum, bunun olmasına olanak sağlayan komünist bir kararın sonucu olur ki bu da komünistlerin isteklerini yerine getirmesi için manidar güvenceler anlamına gelir... Daha da önemlisi, Sihanouk'un bir komünist maşası olarak dönmesi, Vietnam ve Laos'ta ciddi bir psikolojik etki yaratır ve en azından Thieu'ya karşı olanlar için sorun teşkil eder, özellikle ve tehlikeli bir şekilde de orduda taviz vermeyenler arasında.

Yine de bilgi notlarında ifade ettikleri üzere, ABD'nin, sığınaklara operasyon düzenlemesi pek mantıklı değildi. Tercih ettikleri şey şuydu:

> Daha önce de olduğu gibi, sınır bölgelerini komünistlerle kullanmaları konusunda ya mevcut liderlik ya da Sihanouk'un olmadığı bir liderlik altında özel bir anlaşmaya varılıp tarafsız bir Kamboçya hükümeti kurulabilir. Böyle bir durum, Kamboçya hükümetinin resmen razı olmayıp bir şekilde komünistlerin isteğine göz yumması anlamına gelir. O zaman da, kısıtlanmış sınır bölgesindeki Vietnam kuvvetlerinden herhangi biri tarafından askeri faaliyetlere yönelik aktif bir Kamboçya muhalefeti olmaksızın GVN tarafından Menü'nün [gizli bombalama] ve savunma amaçlı sınır ötesi operasyonlarının devam etme olasılığı ortaya çıkar. Pek iyi olmasa da yine de GVN'ye ve Menü'ye aktif bir şekilde karşı çıkabilecek bir Sihanouk hükümetinden böylesi daha iyi.

Başka bir deyişle üç genç arkadaşım ve mesai arkadaşlarım, Kamboçya'nın gizli bir şekilde bombalanmasının devam etmesini ve birkaç kilometre boyunca kısıtlı bir şekilde sınır ötesine nüfuz etmeyi fakat daha derinlere sızmanın mazur görülemez olduğunu göz önünde bulundurdular ki bu durum ahlaki değerin aklımdan çıkmaya devam ettiği bir ayrımdı. Tercih edilen sonuç, "Kamboçya'nın, Siha-

nouk'un olmadığı dönemden önceki duruma" getirmeydi ama her ne kadar cazip olsa da başarılması pek mümkün değildi. Üç genç arkadaşım ve mesai arkadaşlarım, bunu gerçekleştirmek için bir yandan Sihanouk'un zorla kabul ettirilmesine güç kullanarak karşı koyacağımız konusunda Hanoi'yi uyararak diğer yandan da Hanoi'yle uzlaşıma varması için Lon Nol hükümetini teşvik etmemiz gerektiğini öne sürmüşlerdi. Le Duc Tho'nun 4 Nisan'daki ifadeleri doğrultusunda Hanoi'nin Lon Nol'u muhatap alıp uzlaşıma varma olasılığının imkânsız olduğu ortaya çıktı. Daha büyük olasılıkla böyle bir "çözüm" üretme girişimi, Phnom Penh'in çöküşüne ve komünistlerin zafere ulaşmasına yol açardı. Ayrıca ne tür bir uzlaşmanın, Sihanouk'a karşı çıkacağımıza Hanoi'yi ikna edecek önlemlerle uyumlu olabileceğine de akıl erdirememiştim. Kamboçya ne yazık ki üzerinde hiçbir kontrolümüzün olmadığı ve uzlaşma kapasitemizin ötesinde olan güçlerin bir sonucu olarak halihazırda kutuplaşmış bir yerdi. Önerilen alternatifler kısacası, eyleme yönelik bir rehberden ziyade zor seçimlerimiz için bir bahane, vicdanlarımız için bir sus payıydı.

NSC toplantısında alınan -aslına bakılırsa benim önerim olan- kararda dolayı giderek daha fazla huzursuz olmaya başlamıştım: Güney Vietnam kuvvetlerinin sığınaklara yapacağı saldırıyı kısıtlamak. Agnew haklıydı; ya tüm sığınakları etkisiz hale getirecektik ya da plandan vazgeçmek zorunda kalacaktık. Kesin surette sınırlı Amerikan hava desteğiyle Güney Vietnam kuvvetlerinin en iyi ihtimalle tek bir sığınağa yapacağı sınırlı bir operasyonun nasıl belirleyici bir fark yaratabileceğini hayal etmek zordu. Her türlü eylem planının dezavantajlarını bir araya getirme tehlikesi içindeydik. Herhangi bir stratejik amaca ulaşmadan Kamboçya'ya müdahil olmamız sonucunda yerden yere vurulabilirdik.

Bu görüşleri Nixon'la paylaşmadan önce tarihin sürecini hızlandıran o önemsiz olaylardan biri daha meydana geldi. *New York Times*'tan gazeteci William Beecher, komünistlerin ele geçirdiğimiz tüfeklerini Kamboçya hükümetine verme konusunda almış olduğumuz karara ilişkin Phnom Penh'deki görevimizi duyuran oldukça gizli olan telgrafın içeriğini anlatmıştı. Nixon köpürmüştü. Sızıntılar onu en iyi koşullarda bile kızdırırdı; bürokrasi tarafından Kamboçya'ya yapılacak her türlü yardıma yönelik Nixon'ın üzerinde Kongre ve ka-

muoyu baskıları oluşturmak için açık bir girişimdi. Daha da kötüsü, aşağı yukarı aynı zamanda Nixon, 1 Nisan'da Phnom Penh'e gönderilmesini emrettiği sinyal ekipmanı ve CIA temsilcisinin 16 Nisan olmasına rağmen hâlâ gönderilmediğini öğrenmişti.

Başkan, büyük bir öfkeye kapıldı. 23 Nisan gecesi beni en az on defa aramış olmalı; bunlardan üçü, Dış İlişkiler Senatosu Komisyonu üyeleriyle gayriresmî olarak görüştüğüm yer olan Senatör Fulbright'ın evinde gerçekleşmişti. Aşırı derecede tedirgin olduğu durumlardaki gibi, Nixon bağırarak emir verip akabinde de derhal telefonu kapatırdı. Maslahatgüzarımız Rives'ın derhal görevden alınmasını istedi; Marshall Green'in kovulmasını emretti; bir daha düşündükten sonra yardımcısı Bill Sullivan'ın da tayin edilmesini söyledi; içinde CIA personelinin de olduğu bir Hava Kuvvetleri uçağının derhal Phnom Penh'e gönderilmesini istedi; telgrafa ulaşımı olan herkesin yalan makinesine bağlanılması gerektiğini belirtti; Kamboçya'dan sorumlu olmak üzere derhal bir generalin atanmasını istedi.

Bu şartlar altında sağduyulu olup tartışmamak ve yirmi dört saat bekleyip Nixon'ın sakinleştikten sonra hangi emirlerinde ısrar edeceğini görmek gerekirdi. Oysa sonunda, vermiş olduğu emirlerin hiçbirine geri dönmemişti. (CIA iletişim ekipmanlarının askeri bir uçakla Phnom Penh'e gönderilmesini sağlamıştım.) Ama 23 Nisan'daki patlaması, sonunda onu Agnew'ın tavsiyesini kabul etmeye itmişti: Amerikan kuvvetlerini Balık Oltası'nda kullanmak üzere, Balık Oltası ve Papağan Gagası'na eş zamanlı operasyon düzenlemek. 24 Nisan sabahı Genelkurmay Başkan Vekili Amiral Moorer ve CIA'den Helms ve Cushman ile bir toplantı yaptı. Nixon, Papağan Gagası operasyonuna paralel olarak, Balık Oltası'na yönelik birleşik bir ABD-Güney Vietnam operasyonunun fizibilitesini tartışmak istedi. Rogers ve Laird'i sadece askeri ve istihbarat brifingi istediği bahanesiyle toplantıya çağırmamıştı çünkü bürokratik oyalanma yüzünden aşırı derecede rahatsızdı. Helms'le Moorer, Balık Oltası sığınağına kesinlikle saldırı yapılmasını istiyorlardı. Bu durumun, Kuzey Vietnamlıların Phnom Penh'i kuşatmaya ve terörize etmeye yönelik çabalarından vazgeçmelerine zorlayacağını düşünüyorlardı. İkmal malzemelerinin imha edilmesi, Vietnamlaştırma için çok değerli zaman kazandırırdı. Ama Nixon henüz karar vermeye hazır değildi. Bunun yerine, daha fazla

düşünmek ve kabinesini gittikçe daha fazla istediği yola razı etmenin bir yolunu bulmak için Camp David'e helikopterle gitti. Bu arada bürokrasiyi idare etmek için benden ayrılmıştı.

Durumun tuhaf yönleri vardı. Başkan, tüm sığınaklara birleşik bir Güney Vietnam-Amerika operasyonu gerçekleştirilmesi yönündeki fikre gittikçe daha meyilli olduğundan, bakanlıklar, tek bir sığınağa yönelik Amerikan hava destekli bir Güney Vietnam operasyonu konusunda işi hâlâ ağırdan alıyorlardı. Savunma Bakanı'nı, Genelkurmay Başkan Vekili ile Başkan arasındaki toplantıdan habersiz bırakmanın doğru olmadığını düşünmüştüm; bu nedenle Laird'i aradım ve toplantıyı Balık Oltası'na yapılacak Amerikan saldırısı da dahil olmak üzere askeri seçeneklere dair bir brifing olarak nitelendirdim. Laird, Rogers'ın 27 Nisan'da Dış İlişkiler Komisyonu'na vereceği ifadesinden önce herhangi bir Amerikan operasyonuna izin vermemenin son derece arzu edileceğini vurguladı; bu da Rogers'ın Kamboçya'ya hiçbir Amerikalının karışmadığını dürüstçe ifade etmesini sağlayacaktı. Laird, savaş yanlısı Silahlı Kuvvetler Komisyonlarının bile Amerika'nın Kamboçya'ya dahil olmasından dolayı gergin olduklarını bildirdi. Laird ayrıca -önümüzdeki birkaç gün içinde birkaç kez yapacağı üzere- Abrams'la Wheeler'ın Balık Oltası operasyonuna gerçekten karşı çıktıklarını belirtti. Bakanının yanlış anladığını iddia eden (denizciliğe ait daha renkli deniz jargonundan kaba bir çeviri ile) Amiral Moorer'a danıştım.

Nixon'ın bir yola girdiğindeki kararlılığı, taktiksel becerikliliğine eşitti. Rogers'ın, Kamboçya'dan gelen büyük yardım talepleri beklentisiyle Kongre'yi korkutma önerisini benimsemeye ama bunu, Rogers'ın asla istemediği sığınaklara yapılacak Amerikan operasyonlarını haklı çıkarmak için kullanmaya karar vermişti.

Nixon'ın isteği üzerine Silahlı Kuvvetler Senatosu Komisyonu Başkanı Mississippi'den Senatör John Stennis'ten benimle görüşmesini istedim. Stennis, üst düzey pozisyonlara ulaşan, seçim bölgelerinde rahat olan ve birikmiş tecrübeleriyle süreklilik duygusunu somutlaştırmış Senato liderlerinin nesline aitti. Bu liderler, yurt içi meselelerde, özellikle de ırkla ilgili konuda, bazen zamanlarının ahlaki akımlarının gerisinde kalırlardı fakat ulusal güvenlik ve dış politika söz konusu olunca güç kuleleriydi. Birçoğu, kendi trajedisinin far-

kında olan bir bölgenin oğulları olarak Güneylilerdi. Ülkenin diğer bölgelerinin anlamamalarının aksine onlar, geri alınamaz felaketlerin olabileceğini, insanlığın yanılabileceğini, insan mükemmelliğinin kabul edilemeyeceğini, güç olmadan erdemin etkisiz olduğunu anlamışlardı. Seçkin meslektaşı Richard Russell gibi kibar, bilge ve vatansever olan Stennis, kontrolü kolay olmayan yapısına rağmen kuvvetlerin ayrılığını işler durumda tutan kişilerden biriydi. Başkanlar onun dürüstlüğüne itimat edebilir, kabine üyeleri de kendi çabalarına, onun göstermiş olduğu saygıya güvenebilirdi.

24 Nisan öğleden sonra Stennis'le görüştüm ve Vietnamlaştırmanın devam etmesi halinde Kamboçya'ya ABD destekli bir saldırının askeri bir zorunluluk olacağını söyledim. Stennis'e Vietnam'daki savaşın ayrılmaz bir parçası olan üs bölgelerinin olduğu bir harita gösterdim. Konuşmamızın ortasında Nixon, daha önceden planlandığı gibi ofisimi aradı. Stennis'le olan görüşmemde, Nixon'a brifingimi özetledim ve Stennis'in genel olarak olumlu olan tepkisini bildirdim. Stennis telefonu aldı ve Başkan'a olan desteğini bizzat iletti.

Bir kez daha Wheeler ve Helms ile planlamayı gözden geçirdim ve Helms'den neyin yanlış gidebileceğine dair beklenmedik bir durum olması halinde çalışma yapmasını istedim. Herhangi bir tereddütü olması halinde bana söylemesi gerektiğini vurguladım; sonradan aklına bir şey gelmesi durumunda ise bunu hemen Başkan'a iletecektim. Helms, daha önce vermiş olduğu tavsiyesine arka çıkıyordu. İki operasyon için de bir operasyon gibi aynı iç bedeli ödeyeceğimizi ve stratejik sonucun iki uçlu saldırıyla kıyaslanamayacak kadar büyük olacağını düşünüyordu.

Sonrasında daha önce önerilen operasyona karşı çıkan kıdemli personel üyelerimle -Lord, Lake ve Morris'e ek olarak Bill Watts ve Larry Lynn- bir saat geçirdim; onlara itirazlarını dile getirmeleri için son bir fırsat veriyordum. Çok can sıkıcı bir görüşmeydi çünkü planladığımız şeyi derinden hissediyorlardı. Lake, Morris ve Watts istifa etti.

İki gün önceki NSC toplantısından bu yana Dışişleri ve Savunma Bakanlarından haber alınamamıştı. ABD güçlerinin de dahil olduğu acil durum planlarını biliyorlardı. Laird ilk olarak Balık Oltası'na yapılacak saldırıya ilişkin JCS'nin (Genelkurmay) planlarını

verdi. Başkan'ın gittikçe artan gerginliğini gözden kaçırmış olamazlardı fakat Nixon'ın gerçekten bir ABD saldırısını ciddi şekilde onaylayabileceğini düşünmüyorlardı. Herhangi bir alternatif ya da sistematik bir eleştiri sunmadıkları takdirde sorun ortadan kalkacakmış gibi davrandılar.

Tüm taraflara kendilerini ifade etme fırsatı vermek için Nixon'dan bir NSC toplantısı ayarlamasını istedim. Helms'e de söylediğim gibi, "Karar çoktan verilmiş olsa ve masanın çekmecesinde emir dursa bile, muhakemem ve kesin tavsiyem, her türlü kararın iki kabine üyesiyle görüşülmesi gerektiği yönündedir. Görüşlerini bildirme şansı vermeden bir şeyi zorla kabul ettiremezsin." Toplantı 26 Nisan Pazar öğleden sonra için ayarlandı.

Nixon şu ana kadar bu yolda ilerlemeye kararlıydı; asıl sorunu, Rogers ve Laird'le olan kaçınılmaz çatışmayı en aza indirmekti. Köşeye sıkıştığında, duygusal özelliği ortaya çıkardı ve kendisini Patton geleneğinde kuşatılmış bir askeri komutan olarak görürdü. Ama kişisel özellikleri bir yana Nixon, şu temel soruyu soruyordu: Sihanoukville'in yeniden açılmasıyla ve tüm Kamboçya'nın büyük bitişik bir üs bölgesine dönüşmesiyle vicdanımız rahat bir biçimde Vietnam'dan kademeli olarak geri çekilmeye devam edebilecek miyiz? Yönetimde olup ayak direyenler, çoğunlukla yurt içinde ortaya çıkabilecek tepki konusunda endişeliydiler. Tüm Kamboçya sınırı, çok büyük bir sızmaya açılırsa, hiç kimse Vietnamlaştırmaya nasıl devam edeceğimize dair ikileme cevap verememişti. Eylemsizlik de bizi yurt içindeki ikilemden koruyamazdı. Eğer direnirsek, gerginliği tırmandırmakla suçlanırdık fakat Kamboçya'yı komünistlerin ele geçirmesini kabul edersek, bu sefer de kayıplarımız yükselme eğilimine girer ve Vietnam parçalanmaya başlarsa da umutsuz bir strateji izlemekle suçlanırdık.

25 Nisan Cumartesi günü Nixon planlamayı gözden geçirmek için beni Camp David'e çağırdı. Nixon ayaklarını suda oynatırken ben de yüzme havuzunun kenarında yürüyordum. Ertesi öğleden sonra yapılması planlanan NSC toplantısı hakkında konuştuk. Nixon, Balık Oltası operasyonuna devam etmeye kararlıydı; aslında kazanmak için her yola başvurma fikrini önemsememeye başlamıştı: Belki de Kamboçya sığınaklarına yapılacak saldırıyı Kuzey Viet-

nam'ın bombalanmasının yeniden başlatılmasıyla Haiphong'a mayın döşemeyle birleştirmeliydik. Muhalefet her iki şekilde de eşit derecede çıldıracaktı. Bunun, Nixon'ın sertliğini göstermek için öne sürdüğü derin düşüncelerinden biri olduğunu sanıyordum ama bunu yapmaya hiç niyeti yoktu fakat bu durumu daha sonra güvendiği dostlarına, personeli tarafından hayal kırıklığına uğradığını göstermek için kullanabilirdi. Ben de Başkan'ın bölünmüş bir ekiple böylesine büyük bir krize yol açabileceğini düşünmemiştim. Bütün bu nedenler göz önünde bulundurulduğunda, halihazırda yeterince derdimiz olduğunu söyledim; bu kadar yakın zamanda ve kesinlikle duyurulan bir stratejiden de vazgeçemezdik.

Nixon 10 dakika sonra konuyu kapattı ve bir daha da açmadı. Bu seçeneği ciddiye aldığını düşünmüyordum. Ama geçmişe bakınca bunu daha ciddiye almamız gerektiğine inanıyorum. Vietnam'daki askeri eylemlerimizin felaketi onların tereddütleriydi; her zaman kesin olarak minimum güç ya da minimum zamanı hesaplamaya çalışıyor, hataya ya da karışıklığa yer vermiyor ve şüphelerimiz çabalarımızı geçersiz kılana kadar muhaliflerimizin dayanmasını istiyorduk.

Belki de ulusal bir liderin öğrenmesi gereken en zor ders, askeri gücün kullanımı ile ilgili olarak, temel seçiminin harekete geçmek ya da harekete geçmekten kaçınmak olduğu şeklindedir. Gönülsüz ya da beceriksiz bir şekilde güç kullanarak, ahlaki lanet uzaklaştırılamaz. Şüpheleri kararsızlıkla sergilemeye ilişkin mükâfat yoktur; devlet adamları tahdit konusunda başarısız olduklarında ödül alamazlar. Kalkıştıklarında ise üstün gelmeliler. Eğer üstün gelmeye hazır değillerse uluslarının gücü için taahhütte bulunmamalılar. Ne peş peşe gelen yönetimler ne de eleştirmenler Vietnam Savaşı sırasında bunu tam olarak anlamışlardı. Ayrıca orada savaşın birçok trajedisinin tohumları yatıyordu.

Yine de Camp David'deki havuz kenarı stratejisi oturumu bugünkü görüşmenin sonu değildi. Başkente geri döndük ve öğleden sonra Nixon, John Mitchell'ı, Bebe Rebozo'yla bana Potomac'ta bir geziye katılmak üzere Başkanlık yatı Sekoya'ya davet etti. Acımasız askeri planlamanın vermiş olduğu gerginlik, serinletici içeceklerle büyük bir sevince dönüşmüştü. Sekoya, Vernon Dağı'nı geçerken herkesin esas duruşta olması gerektiğine karar verildiğinde biraz acemi-

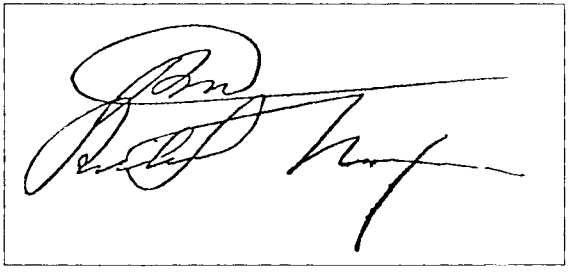
ce bir vatanseverlik yaşanmıştı; herkesin eşit derecede sergileyemediği bir ustalıktı bu. Beyaz Saray'a döndüğünde, Nixon mesai arkadaşlarını Patton filmini izlemeye davet etti. Beni ikinci defa bu kadar onurlandırıyordu. Hiç şüphesiz film ilham vericiydi fakat ertesi günkü NSC toplantısına hazırlanmak için filmin ortasında bir saatliğine kaçmayı başardım.

26 Nisan Pazar günü Kuzey Vietnam'la Vietkong birliklerinin Mekong Nehri üzerinden Phnom Penh'e giden bir ticari gemiye saldırmaları müzakerelerimize öncelik vermemize neden oldu. Komünist kuvvetler Angtassom kasabasını ele geçirmişti (bkz. harita). Phnom Penh'den güneye giden demir yolu hattı Takeo vilayetinde çeşitli noktalarda kesilmişti. Hanoi ve Pekin'den gelen basın açıklamaları, Endonezya tarafından geliştirilmiş olup Kamboçya'nın tarafsızlığını eski haline getirmeye yönelik bir Asya Konferansı önerisini reddediyordu; onaylayabileceğimiz bir öneriydi bu.

Başkan o akşam NSC'nin başdanışmanları Rogers, Laird, Wheeler, Helms ve ben ile Yönetim Binası'ndaki çalışma ofisinde bir araya geldi. Agnew yoktu. Şu an Başkan Yardımcısı'nın tavsiyesine uymasına rağmen Nixon hâlâ Agnew'ın beklenmedik çıkışından dolayı üzgündü ve bu toplantının en güçlü adamı olmaya kararlıydı. Başından beri toplantı tuhaf bir şekil almıştı. Helms, Hanoi'nin üs bölgelerini birbirine bağlayarak Phnom Penh'deki hükümet çöksün diye epeyce fazla güvensizlik yaratmaya çalıştığına dair istihbarat değerlendirmesi yapmıştı. Wheeler, Balık Oltası'na yönelik önerilen ABD operasyonunu ve bunu diğer üs bölgelerini içerecek şekilde genişletme olasılığını anlattı. Nixon, sadece bir brifingi dinliyormuşuz gibi davranarak Dışişleri ve Savunma Bakanlarıyla yüzleşmekten kaçınmaya çalışmıştı. Daha sonra bunu yazılı bir direktif takip edecekti. Meğerse her şeye rağmen, şu ana kadar anlaşılması zor Başkanlarının yöntemlerine aşina olmuş olan Rogers ve Laird, her şeyin bir planlama tatbikatı olduğu saçmalığına kapılıp herhangi bir taraf seçmemişlerdi. Nixon'ın bir pazar gecesi, acil durum brifingini dinlemek için neden üst düzey danışmanlarını bir araya getirdiği sorusunu geçiştiriyorlardı.

Nixon son derece rahatlamıştı. Sessizliği, razı olma şeklinde yorumlamıştı; her hâlükârda, tartışmalardan kaçınmayı başarmıştı. Toplantı biter bitmez beni konutuna çağırdı ve Amerikan kuvvetlerinin

Balık Oltası bölgesine saldırmasını onaylayan talimatı verdi. Ben hazırlamıştım, o da imzaladı. Emin olmak için de Başkan direktifi önce parafladı, sonra da bu parafın altına tam adını yazmak suretiyle imzaladı:

Başkan'ın özel olarak imzasıyla onaylanan bu talimatın, kabul görme garantisi yoktu. Ertesi sabah bu direktifin uygulanabilirliğini tartışmak üzere Durum Odası'ndaki WSAG toplantısına başkanlık yaparken Rogers'dan gelen telefon için dışarı çağrıldım. Kendisine ulaşan direktifin Başkan'ın Kamboçya sığınaklarından birine Amerikan saldırısı emrettiği anlamına mı gelip gelmediğini öğrenmek istiyordu. Bunun başka bir şekilde yorumlanmasının zor olduğunu kabul ettim. Rogers bu durumun kendisini Dış İlişkiler Senatosu Komisyonu ile çok zor bir duruma sokacağını söyledi çünkü o öğleden sonra Amerikalıların Kamboçya'yla herhangi bir ilgileri olmadığına tanıklık etmeyi planlıyordu. Başkan'ı aramasını önerdim.

Bakanlar Kurulu'ndan bir diğer üst düzey yetkili beni aradığında Durum Odası'na daha yeni dönmüştüm. Konuyla ilgisi olmayan meselelerden en hassasını gündeme getirme konusundaki değişmez taktiğiyle Laird, WSAG'yi "uygulayıcı otorite" olarak belirten bir ifadeye itiraz etti. Laird bu durumun emir komuta zincirini ihlal ettiğini ve makamının incelemesi gerektiğini söyledi. Ona, ya "koordinasyon" kelimesini değiştirmesini ya da tercih ettiği diğer uygun bir ifadeyi kullanmasını söyledim. Laird daha sonra kendisini gerçekten rahatsız eden meseleye döndü. Birleştirilmiş olan Papağan Gagası ve Balık Oltası operasyonlarının bir hafta içinde 800 askerin ölümüne mâl olabileceğini iddia etti. Ayrıca Abrams'la Wheeler'ın her iki operasyonun aynı anda gerçekletirilmesinin mümkün olmadığını düşündüklerini ifade etti. Wheeler pazar günü öğleden sonra iki sığınak operasyonu hakkında konuştuğunda, Laird'in ısrarıyla Papağan Gagası'nın yanı sı-

ra Güney'e doğru bir sığınak olan 704. Üs Bölgesi'nden (aslında yılın bu zamanında tamamen su basmış olduğundan tam da Laird'in amaçlarına uygundu) söz ediyordu. Laird'e de Başkan'ı aramasını önerdim.

Tam WSAG toplantısı kaldığı yerden devam edecekken yine dışarı çağrıldım. Bu sefer Haldeman idi. Rogers'la Laird'in Başkan'ı görmeye geldiklerini bana haber veriyordu. Toplantıya benim de katılmamı istediyse de ardından "Başkan'ın lider rol üstlenmesine izin vermem gerektiğini" hatırlattı.

Başkan'ın Bakanlar Kurulu üst düzey yetkilileriyle yaptığı toplantı gerçeküstü bir kaliteden yoksun değildi. Rogers her şeyden öte, o öğleden sonra Dış İlişkiler Senatosu Komisyonu'nun huzuruna çıkmakla ilgileniyor ve Kamboçya'ya hiçbir Amerikalının dahil olmadığına dair tanıklık edebilmek istiyordu; bu nedenle Başkan'dan, direktifini geri çekmesini talep etti. Laird'in durumu daha da karmaşıktı. Yüksek zayiata ilişkin endişesini tekrarlıyordu; Abrams'ın önerisi hakkında korkunç bir yanlış anlaşılma olduğunu ima ediyordu ki bu gerçekten Güney'de suyla kaplı üs bölgesi içindi. Laird, direktifin ifade edilmesine ilişkin itirazlarını yinelediğinde ben de tam olarak aynısını düşünüyordum ve bunu da gayet iyi biliyordu.

Nixon çok az şey söyledi ve söylediği şeyler ise belirsizdi; yöntemlerine aşina olan herkes için kararına sadık kalmak istediğine dair kesin bir işaretti bu. Bakanlar Kurulu'na, kısa bir süre sonra kendisinden haber alacaklarını söyleyerek toplantıyı bitirdi. Rogers'la Laird çıkar çıkmaz Nixon, tüm gerginliğini bana yağdırdı. Üst düzey danışmanlarının neden ona stratejik bir argüman vermediğini ve zamanını onların kişisel politik sorunlarına harcadığını anlayamıyordu. Bu tür davranışlar onu fikrinden döndüremezdi. Direktifinin uygulanmasını yirmi dört saat ertelemesini önerdim; eğer bu durum, Rogers'ın sorunlarını hafifletirse Başlan da kararını geçici olarak geri çekebilirdi. Bu arada, görüşlerini doğrulamak için Bunker ve Abrams'la konuştum; önerileri ya da bekledikleri kayıplar hakkında yanlış anlaşılma olmadığından emin olmamız gerekiyordu. Ayrıca Laird'den, sahra komutanlarının Balık Oltası'yla Papağan Gagası'na yapılacak eş zamanlı operasyonları onaylamadıklarına ilişkin görüşlerinin yer aldığı telgrafları göndermesini istedim. Nixon önerimi kabul etmişti. Direktifi geri çekti ve ben de kabine üyelerine yirmi dört saat içinde nihai kararın verileceğini bildirdim.

Bu arada Büyükelçi Bunker'a, kendisinin ve General Abrams'ın oldukça önemli bir konuya ilişkin görüşlerini soran bir arka kanal telgrafı çektim: Balık Oltası'na, birleşik bir ABD-Güney Vietnam saldırısının istenilebilirliği; bunun Papağan Gagası operasyonu ile birlikte mi yoksa sonra mı yapılması gerektiği; Güney Vietnam'daki benzer çabaların daha iyi sonuçlar getirip getirmeyeceği; 704. Üs Bölgesi gibi diğer üs bölgelerinin tatmin edici olup olmayacağı ve ne kadar zayiat bekleneceği. Telgraf (Başkan'ın adıyla) bitiyordu:

> General Abrams'ın bu operasyonu gerçekten değeceği için mi yapmak istediğinden yoksa sadece benim isteklerimi yansıttığını varsaydığı için mi destekleyeceğinden endişeliyim. Bu nedenle lütfen bana, sizin ve General Abrams'ın yukarıdaki sorularla ilgili görüşlerinizi tam olarak verin ki ben de bu görüşlerle ciddi şekilde yönlendirileyim. Lütfen bu mesajı General Abrams'a gösterin.

Akşam erken saatlerde Laird'den bilgi notu, Bunker'la Abrams'tan ise cevap geldi. Laird önceki görüşünü tekrar belirtiyordu: Kamboçya'da ABD muharebe birliklerinin kullanımına karşı çıkıyordu; dolayısıyla Papağan Gagası'na yönelik bir Güney Vietnam operasyonunu tercih ediyor ve eğer gerekirse 704. Üs Bölgesi'ne yapılacak bir saldırıyı destekliyordu, ayrıca bu operasyonu da Güney Vietnam kuvvetlerinin gerçekleştirmesini istiyordu. Nixon, Amerikan operasyonuna karar verince kendisini bu karardan ayrı tutma çabasına girmedi; saçmalıkları sızdırma üstadı Kamboçya'da gerçekleştirilecek bu büyük eyleme karşı çıktığını, yazılı olarak kamuoyuna hiç açıklamamıştı.

Abrams'la Bunker'a gelince, Balık Oltası'na yapılacak kombine bir müttefik saldırıyı, yani "en çok arzu edilen" şeyi -tercihen ikinci en önemli hedef olan Papağan Gagası'na yapılan saldırıya paralel olarak- şiddetle destekliyorlardı. 704. Üs Bölgesi, Abrams'ın doğrulamasıyla diğer iki operasyonla "aynı öneme sahip değildi". Bunker'la Abrams, Güney Vietnam'daki herhangi bir operasyonun benzer sonuçlar getireceğini düşünmüyorlardı. Abrams, ihtiyatlı bir şekilde, muhtemel kayıplar hakkında herhangi bir tahminde bulunmadıysa da kayıpları "mutlak minimumda" tutmak için elinden geleni yapacağına söz vermişti.

Kamboçya'da Amerikan kuvvetlerinin kullanılmasına ilişkin herhangi bir karar alınmadığı konusunda Dış İlişkiler Senatosu Komis-

yonu'na verdiği ifade hakkındaki haber metni dışında Rogers'tan hiç ses gelmedi.

Büyük siyasi sonuçları olan çoğu kararda olduğu gibi Nixon, John Mitchell'ı çağırmaya karar verdi. Üçümüz gece yarısına kadar bilgi notlarındaki mevcut seçeneklerin artılarını ve eksilerini gözden geçirdik. Sonunda Nixon ilk kararını tekrar teyit etmeye ve sabah Mitchell'ın önünde Laird'le Rogers'a söylemeye karar verdi. Nixon, Laird'in itiraz ettiği cümleyi değiştiren yeni bir direktif hazırlamamı istedi. Böylece WSAG yetkiyi "uygulamak" yerine "koordine etmek" zorunda kalacaktı. Aksi takdirde direktif değişmeden kalacaktı.

Ertesi sabah -28 Nisan Salı- Nixon, Mitchell ve benimle 9.30'dan 10.20'ye kadar bir defa daha operasyonları gözden geçirmek için buluştu. Nixon, Rogers ve Laird'le görüşmeden önce yan kapıdan çıkmamı istedi çünkü Bakanlık eleştirilerinin hedefi olmamı istemiyordu. Rogers, Laird ve Mitchell ile 20 dakikalık bir toplantı yapan Başkan, Balık Oltası'na yönelik birleşik bir ABD-Güney Vietnam operasyonuna devam etme kararını teyit etti. Dışişleri ve Savunma Bakanlarının Amerikan kuvvetlerinin kullanımına karşı çıktığını ve Dr. Kissinger'ın da buna "güvendiğini" belirtti. (Bu artık doğru değildi; en az bir hafta önce görüşümü değiştirmiştim. Bana göre Nixon, her zamanki karmaşık nedenleri göz önünde bulundurarak beni iki kabine üyesiyle aynı kefeye koymuştu. Gerçekten ve cömertçe beni, bakanlıklardan gelebilecek misillemelere karşı korumak istiyordu; ayrıca tereddüt içindeki mesai arkadaşlarını destekleyerek yalnız ve savaş durumuna geçmiş bir lider gibi kendi imajını doğrulayacak bir yaşam sürmek istediğinden hiç şüphe yoktu.) Nixon onlara, üst düzey danışmanlarının aksi yönde vermiş oldukları tavsiyeleri açıklığa kavuşturacak karara yol açan olayların bir özetini yazdıracağına dair garanti verdi; üst düzey danışmanları, muhalif olarak kaydedilecek ve Başkan tüm sorumluluğu alacaktı. (Mitchell'ın toplantıyla ilgili kaydı notlarda bulunmaktadır.)[10]

Devam etme konusundaki nihai karar, bu nedenle sonradan gelecek hengâmenin ima etmeye çalıştığı gibi çılgınca bir mantıksızlık patlaması değildi. Mesai arkadaşlarına katlanmak ve yürütme bölümlerinin kısmen bilinçaltından gelen kısmen de kasten ağırdan almalarıyla başa çıkmak için hemen her gün sinirlerini disipline etmek zo-

runda olan bir kişi tarafından dikkatlice ve tereddütle alınan bir karardı. Tüm sorumluluğu üstlendiği zaman bu durum Başkan'ın asaletini ortaya koyardı. Karar, iddia edildiği gibi üst düzey danışmanlarının arkasından alınmadıysa da daha sonraki kararlar bu şekilde alınacaktı. Nixon kabine üyelerini geçersiz kıldıysa da onları bilgilendirmişti. Başkanlığın özü budur, makamının getirmiş olduğu kaçınılmaz yalnızlıktır ve Nixon'ın durumunda, üst düzey kabine meslektaşları, Başkan'ı bu yükle bırakma ve kendilerini resmen uzaklaştırma eğilimindeydiler. Onun gizli ve dolambaçlı karar verme yöntemleri şüphesiz kendi inatçılığına olan eğilimini pekiştiriyordu. Fakat görüşleri iyi biliniyordu; kurumların, kendi davalarını tartışmaları için pek çok fırsatları olmuştu. Gerçek şu ki Kamboçya meselesinde Nixon haklıydı. Üstelik o Başkan'dı. Doğrudan Başkanlık direktiflerinin yerine getirilmesindeki ertelemenin, Başkanlığın isteklerine karşı çıkmaya yönelik bu isteklerin net bir şekilde yorumlanmasının, Nixon'ın o andan itibaren gizli ve tek başına karar verme konusunda hâlihazırda sahip olduğu istikrarlı tercihinin onaylanmasına yardımcı olduğuna dair hiç şüphe yoktu.

Onunla aynı fikirde olmayanlarla yüzleşmek Nixon'dan çok şey alıp götürürdü. Oval Ofis'teki toplantıdan sonra Kamboçya'ya yapılacak saldırıyı duyuracağı 30 Nisan konuşmasını gerçekleştirene kadar ortaya çıkmamak üzere Başkanlık Yönetim Binası'nda saklandığı yere çekildi. Her gün planlamayla ilgili son gelişmelerden haberdar etmek için onunla saatler geçiriyordum. Pat Buchanan temel konuşmayı ekibimin düzenlemiş olduğu kaba bir taslaktan hazırladı. Ama taslağın en büyük itici gücü Nixon'ınkiydi. Konuşmanın retoriğini ve üslubunu ayarlıyor ve peş peşe gelen taslaklar üzerinde her gün saatlerce çalışıyordu.

Bir sabah bana çeşitli artılar ve eksiler şeklinde not aldığı sarı bir bloknottan çizgili bir kâğıt gösterdi; ben de cebimden benzer bir kâğıt çıkarttım. Belki de sık sık birbirimize sözlü olarak prova etmemizden dolayı neredeyse aynı sonuçlara varmıştık. Ama Başkanlığının bu erken döneminde, bu en can alıcı kararı duyurmadan önceki günlerde Richard Nixon çoğunlukla yalnızdı; Yürütme Ofisi Binası'nda karanlık bir odada oturur ve düşüncelerini ve kızgınlığını yansıtan ve bir araya getiren neoklasik müzik dinlerdi. Ortaya çıkan

Churchillvari retorik, kararın gerçek önemini, doğru olduğuna derinden inandığı bir karara ilişkin büyük bir tartışma olacağını bildiği şeye karşı kuşkusuz karşı çıkma duygusundan daha az yansıtıyor ve bunu yaparken de mesai arkadaşlarından çok az yardım alıyordu.

Başkan'a yardım etmekle kararın uygulanmasını koordine etmek arasında gidip geliyordum. Bir bakanlık, herhangi bir kararın geri alınamaz olduğunu ve akıllıca düşünülmüş yorumlarla ya da sızıntılarla değiştirilemeyeceğini fark ettiğinde bu bakanlık, muhteşem, yetkin, verimli ve anlayışlı bir araç haline gelebilir. Önceki haftalarda kaçınma ya da ağırdan almanın kâbusları olan WSAG toplantıları şimdi daha net ve hassas bir hal almıştı. Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşlerden Sorumlu deneyimli Müsteşar U. Alexis Johnson, uzmanlık alanı olan bu ustaca hazırlanmış genel planlardan (bürokrasi jargonunda "senaryolar" denir) birini ortaya çıkardı; harekâtın başlama zamanına kadar ve sonrasında, her önemli şahıs ve bölüm için görevlerin saatlik çizelgesi.

"Taş Kıran Harekâtı" ya da Güney Vietnamlılar için Toan Thang 42 ("Mutlak Zafer") adı verilen operasyon, 28 Nisan gecesi Papağan Gagası'nda başlatıldı. Yaklaşık elli Amerikalı danışman ilk dalgaya eşlik etti ve ilk dört gün içinde yirmi iki kişi daha katıldı.

Kaçınılmaz gün olan 30 Nisan'da Başkan konuşmasını saat 21.00'de yaptı ve endişe içinde bekleyen halka "son on gün içinde gerçekleştirilen düşman eylemlerinin şu anda Vietnam'da olan Amerikalıların hayatını açıkça tehlikeye atmakta olduğunu ve 150.000 askerin geri çekilmesinden sonra bu durumun orada kalacaklar için kabul edilemez bir risk teşkil edeceğini" açıkladı. Kuzey Vietnamlıların Phnom Penh'i tehdit etmeye başladığını ve daha önce bölünmüş olan üs bölgelerini "geniş bir düşman konaklama alanı ve bu alanı sınır boyunca yaklaşık 1000 kilometrelik bir alanda Güney Vietnam'a yapılan saldırılar için bir sıçrama tahtası" haline getirdiğini açıklayarak bir harita gösterdi. Üç seçeneğimiz vardı: hiçbir şey yapmamak; "Kamboçya'ya büyük ölçüde askeri yardım sağlamak"; sığınakları temizlemek. Şu anda açıkladığı karar, "Güney Vietnam'daki tüm komünist askeri operasyonun karargâhına" birleşik bir ABD-Güney Vietnam saldırısıydı. Bu eylem sınırlıydı, geçiciydi, herhangi bir dış ülkeye yönelik değildi, Vietnamlaştırma için vazgeçilmezdi ve kayıplar en azda tutulmalıydı.

Önceki haftaların gerginliğiyle ilgili olmasa da konuşmasına konu ile ilgili orantısız söylemler ekleyen Başkan, Amerika'nın "aşağılanmayacağını"; "anarşiye" yenik düşmeyeceğini; "acınası, çaresiz bir dev" gibi davranmayacağını vurguladı. Daha önceki yönetimleri suçlayarak "kolay politik yolu" da kabul etmemişti. Klasik Nixon'dı. "Tüm siyasi düşünceleri reddetmişti":

> Kasım ayında partimin kazanıp kazanmaması, ülkemiz için ve Vietnam'da barış ve özgürlük için savaşan 400.000 cesur Amerikalının hayatıyla kıyaslanamaz. Bu krizdeki başarısızlığımız, dünya tarihinin bu kritik döneminde ABD'nin özgürlük güçlerine liderlik etmeye layık olmadığını kanıtlıyorsa, bununla karşılaştırıldığında bir dönemlik başkan olmam önemsiz bir şeydir. İki dönemlik bir başkan olup da Amerika'nın ikinci sınıf bir güç olması ve bu ulusun 190 yıllık gururlu tarihindeki ilk yenilgiyi kabul ettiğini görmek pahasına, bir dönemlik başkan olmayı ve doğru olduğuna inandığım şeyi yapmayı tercih ederim.

Daha sonra bu açıklama, kehanet gibi iddialar içeren, bölücü ve aşırı hak talepleri olan bir konuşma olduğu için eleştirildi. İki yıl daha başka bir seçimle yüzleşmek zorunda kalmayacaktı; şüphesiz konuyu aşırı derecede kişiselleştirmişti. Konuşma, kesinlikle Vietnam'daki savaşı bitirmeyi tek amaç olarak gören ve sonuçlarına bakılmaksızın tüm muharebe operasyonlarını mümkün olduğunca hızlı bir şekilde sona erdirerek bu hedefi belirleyen kişiler için tatmin edici değildi. Şüphesiz Nixon, ulusal tecrübelerimize bu kadar yabancı olup herhangi bir sonuca varmayan bir savaşın belirsizlikleriyle gerçekten parçalanmış olanların acısına karşı daha şefkatli olmalıydı. Hem zaman hem yer açısından sınırlı, özünde savunma amaçlı bir harekâtı açıklamasıyla savaşı "genişleterek" Başkanlık yetkisini aştığı iddiasıyla yeri göğü sarsan, bunu vicdanları sınayan bir olay gibi görerek iddialarına renk katan eleştirmenlerin ekmeğine yağ sürmüştü. Bir de asılsız olduğu kadar ana fikriyle de alakasız bir cümle daha eklemişti; gizli bombalamayı gözünden kaçırsa da şimdiye kadar sığınaklara yönelik herhangi bir hareketimiz olmamıştı.

Yine de doğruyu söylemek gerekirse, eleştirmenler kararın gerçekleri için söylemlerin ötesine geçme konusunda çok az çaba sarf etmişlerdi. Çünkü kelimelerin ardında olan hemen kendine acıma ve gurur gibi, konunun erdemleri etkileyiciydi. Kamboçya'daki darbeyi teşvik etmediğimiz gibi bu konuda da bilgimiz yoktu. Dört hafta bo-

yunca bu darbeyi kendi çıkarımız için kullanma yönünde hiçbir şey yapmadık. Le Duc Tho, Vietnam'la Kamboçya'daki savaşları birbirine bağladığında Sihanouk, komünistlerle aynı kaderi paylaştığında, Kuzey Vietnam kuvvetleri, hükümeti devirme ve Güney Vietnam'ın güney yarısındaki savaşı çok gelişmiş bir lojistik üsten takip edebileceği yakın bir bölge kurma amacıyla sığınaklardan kaçıp Kamboçya'nın derinliklerine dalmaya başladığında harekete geçtik. Bu şartlar altında, ya geri çekilmeyi durdurmak zorunda kalacaktık ya da Vietnamlaştırma, müttefik bir ülkenin dağılması için bir entrika haline gelecekti. Nixon'ın söyleminin aşırı olması, özetlemiş olduğu üç seçeneğe sahip olduğumuz gerçeğini değiştirmiyordu. Hiçbir şey yapmamak, Kamboçya'yla Güney Vietnam'ın çöküşüne izin vermekle aynı şeydi. Eğer Vietnam'daki rolümüzü azaltmak ve bize güvenenleri kaderlerine bırakmamak konusunda ciddi olsaydık Hanoi'nin Kamboçya'daki planlarını engellemek zorunda kalırdık. Kısacası, sığınaklara yapılan baskınlar, Hindiçin'den kontrollü bir geri çekilme ve Hanoi'nin bölgenin egemenliğinin önlenmesine yönelik herhangi bir olasılık ile uyumlu tek yol idi.

Ele Geçmesi Zor Komünist Karargâhı ve Diğer Savaşlar

Amerikan ve Güney Vietnam kuvvetleri 1 Mayıs'ta, Saygon saatiyle sabah 7.30'da Balık Oltası bölgesine doğru ilerledi. Nixon aynı gün Pentagon'daki Ulusal Askeri Komuta Merkezi'ni ziyaret etti ve -o anda- uzun zamandır düşünmekte olduğu şeyi emretti; yani diğer tüm üs bölgelerine saldırılması. Sonuç olarak, ilk üç haftada on iki düşman üs bölgesi saldırıya uğramıştı. Bazıları müttefik operasyonlarla birleştirilmişti; bazıları ise sadece Güney Vietnamlılar tarafından ABD hava ve lojistik desteği ile yürütülmüştü. Bazıları kısa (bir hafta ile on gün arasında); bazıları ise askeri operasyon boyunca sürmüştü.

İki ABD donanma gemisi ve deniz kuvvetleri devriye uçağı, yirmi kilometrelik sınırın dışındaki Sihanoukville Limanı'ndan (o zamanlar adı Kampong Som olarak değiştirilmişti) harekete geçti. Görevleri, limana göz kulak olmak ve gerekirse ablukaya almaktı. Bu durum 13 Haziran'da sona erdi. 26 Mayıs'ta gizli Menü serisi resmen son buldu; B-52 saldırıları, Kamboçya'daki ABD kara kuvvetlerine destek olmak üzere açık operasyonlar olarak devam etti. Buna ek ola-

rak, Kuzey Vietnam'da, Askerden Arındırılmış Bölge'nin hemen kuzeyindeki üç düşman ikmal üssüne iki gün hava saldırısı düzenlendi. General Abrams, Nisan ayı sonlarında bu lojistik kompleksin düşman ikmal malzemelerinin merkezi olduğunu düşünerek bu komplekse dikkat çekti.

Nixon'ın konuşması, Balık Oltası bölgesinde COSVN'nin varlığını vurgulamış ve bu bölgeyi saldırımızın hedeflerinden biri olarak sıralamıştı. Laird, konuşmada adı geçen bu özel gönderim konusunda tedbirli olunmasını söylemişti fakat taslağı, teslim edilmeden birkaç saat öncesine kadar görmemişti ve Nixon da zaten değiştirmek istemiyordu. Sonuç, beklendiği üzere, esas meseleyle alakasız olarak kendiliğinden ortaya çıkan ve halkın güvenini sarsan güvenilirlik boşluklarından biriydi. Kamboçyalı komünistler sekiz yıl sonra Nixon söylediğinde bazı Amerikalıların inanmadığı şeyi doğrulamışlardı: COSVN gerçekten de Balık Oltası bölgesinde bulunuyordu.[11] Nixon'ın konuşmasından önce basına verdiğim brifinglerde, COSVN'nin son derece hareketli olduğunu ve onu büsbütün bir şekilde ele geçirmeyi beklemediğimizi dile getirmiştim. Aslında Balık Oltası sığınağına gerçekleştirilen saldırıda, COSVN'nin operasyonları ciddi şekilde sekteye uğramış ve personelinin, malzemelerinin ve tertibatının çoğu ya ele geçirilmiş ya da yok edilmişti. 18 Mayıs'ta COSVN, alt birimlerine yapılan müttefik saldırılar nedeniyle ciddi şekilde tehdit edildiğini bildirdi; tüm görevlilerini ise karargâhın yalnızca gerektiğinde iletişime kaldığı yerden kısa bir süre daha devam edebilmesi için tüm radyo istasyonlarını yakından izlemeye yönlendirdi. Astları tekrar tekrar radyo teması kurmak için uğraşırken COSVN önemli süreler boyunca yayından uzak kaldı. Netice itibarıyla, ele geçmesi zor komünist karargâhın peşine boş yere düştüğümüz ve istihbarat bilgilerini ifşa edemediğimiz için medyanın acımasız alayları karşısında çaresiz kalmıştık.

COSVN bir tarafta dursun, başarı konusunda hiç şüphe yoktu. İlk ayın sonu itibarıyla düşmana ait beş buçuk tonluk doküman ele geçirilmişti; bunların arasında Vietnam'da düşmanın muharebe düzeniyle ilgili çok önemli belgeler, Phnom Penh hükümetini devirmeye yönelik mücadeleyle ilgili ayrıntılı planlar ve Sihanoukville'in önemine ilişkin bulunduğumuz tahminleri de aşan ve doğruca Sihanoukvil-

le'den gerçekleşen sevkiyat faturaları vardı. 22 Mayıs'ta Savunma Bakanlığı, operasyonlarımızla 12 bin Kuzey Vietnam askerinin düşman bölgesine sızmak için kullanılan boru hattında durdurulduğunu tahmin etti. Komünistlerin aralarında olan iletişimlerde, birliklerin daha sonra yağmur mevsiminde kullanması planlanan stokların tükenmesinden yakınılıyordu. Komünist taraftan kaçanların sayısı önemli ölçüde artmıştı. Nixon, Haziran ayı sonunda ulusa açıkladığı son raporda, ele geçirilen malzemelerin miktarlarını sıraladı:

Yaklaşık 74 Kuzey Vietnam piyade taburunu tam güçte teçhize yetecek 22.892 bireysel silah ve yaklaşık 25 Kuzey Vietnam piyade taburunu tam güçte teçhize yetecek, ekip kullanımlı 2.509 büyük silah;

15 milyondan fazla mermi veya düşmanın geçen yıl Güney Vietnam'da attığı merminin yaklaşık miktarı;

4 ay boyunca Güney Vietnam'da olduğu tahmin edilen tüm düşman muharebe taburlarını beslemeye yetecek yaklaşık 6,4 milyon kg. pirinç.

- Şehirlere ve üslere karşı kullanılan 143.000 roket, havan topu ve geri tepmesiz tüfek mermisi. Son yaşananlara bakarak havan topu, büyük roket ve geri tepmesiz tüfek mermilerinin sayısı, düşmanın Güney Vietnam'da yaklaşık 14 aylık kullanımına eş değerdir;

199.552'den fazla uçaksavar mermisi, 5.482 mayın, 62.022 el bombası ve 37.650 kg. patlayıcı ile 1.002 çanta bombası;

- 435'ten fazla araç, 11.688'den fazla tahrip edilmiş sığınak ve diğer askeri yapılar.

Eğer iki ay içinde kuvvetlerimizi keyfi olarak geri çekmeseydik askeri darbe daha da büyük olabilirdi. Yurt içinde meydana gelen büyük kargaşa, son derece sinir bozucu idi.

30 Nisan konuşmasından kısa bir süre sonra Nixon, sığınaklardan önce sembolik, sonrasında da önemli miktarda geri çekilmeler için bastırmaya başladı. 30 Haziran'daki süre bitimi, Kongre liderlerine bu çabanın ne kadar süreceği konusunda doğaçlama ve çok tahmini bir Nixon öngörüsü olarak başladı ve kısa süre içinde çok önemli hale geldi. Başka bir Kongre brifinginde aniden ABD'nin içeri girebileceği otuz kilometre (Pentagon tarafından nedeni anlaşılamaz bir şekilde otuz üç kilometre olarak çevrilmişti) sınırını açıkladı. Başkan, Vietnam'da askeri politikamızdaki daimi yanlışa tehlikeli şe-

kilde yakınlaşıyordu; protesto fırtınalarına neden olacak kadar sertçe; ama sonra da eylemlerimizi belirleyici etkilerden mahrum bırakacak bir şekilde tereddütle davranıyordu. Birliklerimizin operasyonlarında yer alan zaman ve coğrafi kısıtlamalar, Kongre ve medyayı sakinleştirmeye çok az yardımcı olmakla birlikte, operasyonlardan tam olarak yararlanmamızı engelliyordu. O zamanlar üs bölgeleri yüzlerce kilometre karelik alana yayılıyordu; gizli zulalar sistematik aramalar dışında bulunamıyordu; daha sonra ise bulunanı ortadan kaldırmak biraz zaman alıyordu. Zaman sınırı, kapsamlı bir arayışa izin vermiyordu. Ayrıca coğrafi kısıtlamalar düşmanın planını kolaylaştırıyordu. Düşman, basit bir şekilde kuvvetlerini ve bazı zulalarını bizim tarafımızdan güvenli ilan edilen bölgelere geri çekti. Dikkatli bir arama yapılması için kalışımızı iki-üç ay daha uzatmanın halkın daha fazla düşmanlığına neden olacağı konusunda şüpheliydim. Bu durum, Komünistlerin sonunda Kamboçya'da hüküm sürdükleri bazı üs bölgelerini kalıcı hale getirmelerini engellemiş olabilirdi. Fakat tam başarı için üzücü olsa da bu kısıtlamalar, ana hedeflerimize ulaşmamızı engellememişti. Sığınaklara yapılan saldırılar Vietnam'dan geri çekilmemizi kolaylaştırmıştı; pek çok hayat kurtarılmıştı; sığınaklar komünistler tarafından kısmen işgal edildikten sonra bile aralıksız bir saldırı düzenlemeleri için gereken stoklardan arındırılmıştı.

Kendi ekibimdeki sistem analistleri, operasyonlarımızın Kamboçya'daki toplam düşman stokunun %40'ını yok ettiğini ya da ele geçirdiğini tahmin ediyorlardı. Kendi değerlendirmem ise daha ihtiyatlıydı. Operasyonun başlangıcındaki basın açıklamalarında ve Başkan ile yaptığım görüşmelerde, düşman malzeme ve operasyonlarının tahribatının bize altı ila sekiz ay "kazandırabileceğini" tahmin etmiştim. Bizim adımıza Hindiçin'e yapmış olduğu gezisinden sonra Bay Robert Thompson, komünistlerin o yılın yağmurlu mevsiminde erzak toplayamayacağını ya da kuru mevsimde stokları tamamlayamayacağını düşünmüştü. Sadece bir sonraki yağmur sezonundan sonra stoklarını önceki seviyelere yeniden getirebilirlerdi. Başka bir deyişle iki yıl kadar kazandığımızı düşünüyordu.

Thompson'ın haklı olduğu ortaya çıktı. 1969'dan sonra Vietnam'daki savaş, geri çekilmelerimiz, Güney Vietnam ordusunun iyileştirilmesi ve Hanoi'nin saldırılar başlatarak süreci durdurma be-

cerisi arasında bir yarışa dönüşmüştü. Amerika'nın muharebe rolü azaldığından, Hanoi'nin muharebe kabiliyetini zayıflatan her şey bizim için çok önemliydi. Hanoi, ana üssünden çok uzakta savaşmak zorunda kaldığından, lojistik hattının kesilmesi ve stoklarının tükenmesi hesaplamalarının yanı sıra imkanlarını da elinden almıştı. Sistem analistlerinin sonuçları ne olursa olsun, bundan sonra yaklaşık iki yıl boyunca Güney Vietnam'da en çok sığınaklardan gelen saldırılara maruz kalan bölgelerde önemli bir savaş yaşanmadı. Mekong Deltası'yla halkın yoğun olduğu bölgeler etkin bir şekilde güvence altına alınmıştı. Hanoi 1972 baharında ülke çapında bir saldırı başlattığında, en büyük sıkıntısı, tedarik hatlarının en kısa olduğu DMZ'ye denk gelmesiydi; Kamboçya'dan gelen saldırıları en zayıf ve en kolay olanıydı.

Amerikalılar için elbette en önemli kriter kayıplarımızdı. Sığınaklara yapılan saldırılar sırasında Laird'in korktuğu gibi haftada 200'den fazlasına ulaşmamış olsa da az bir miktar artmıştı. Sonrasında, dört yıldır ilk defa, çatışmada ölenlerin sayısı haftada 100'ün altına düştü. Bundan sonra da her ay düşmeye devam etti. Haziran 1970 ile başlayan her ay için kayıp rakamı bir önceki yılın ilgili ayının ortalama olarak yarısına denk geliyordu. Mayıs 1971 itibarıyla bir yıl sonra haftada otuz beşe, Mayıs 1972'de ise haftada ona düşmüştü. Şüphesiz, Amerikan askerlerinin geri çekilmesi bir faktördü fakat 1971'de Vietnam'da birkaç yüz bin Amerikalı vardı ve Hanoi'nin imkânı olsaydı daha öncekinden çok daha fazla kayıp verdirebilirdi. Bunu gerçekleştirememesinin sebebi büyük ölçüde Kamboçya operasyonunun sağlamış olduğu soluklanmaydı.

Yine uluslararası arenada bazı eleştirmenlerin kuvvetle öngördüğü üzere, diğer ülkelerle olan komplikasyonlar gerçekleşmemişti. Sovyetler Birliği herhangi bir tehditte bulunmamış, sadece fazla belirgin olmayan iğneleyici sözler sarf etmişti. 4 Mayıs'ta Sovyetler Birliği Bakanlar Konseyi Başkanı Kosigin zorlu bir basın toplantısı düzenledi ve Kamboçya'nın tarafsızlığını ihlal ettiğimiz için Sovyetlerin Amerika'nın uluslararası taahhütlerine ne kadar güvenebileceğini sorguladı. Fakat bu genel şikâyeti SALT görüşmelerine taşımadı. "Hindiçin Halkları" Zirvesi Bildirgesi'ne Sovyet desteği sözü vermediği gibi Lon Nol hükümetini de tanımıyordu. 18 Mayıs'ta Sov-

yet Dışişleri Bakan Yardımcısı Nikolay Firyubin, Avrupalı müttefiklerimizden birine, "başka yapacak başka bir şey olmadığı"ndan Sovyetlerin Phnom Penh'deki büyükelçiliğini tutmayı planladığını söyledi. Firyubin, Kamboçya'daki durumu kafa karıştırıcı, Sihanouk'u da Pekin'in esiri olarak nitelendirdi.

Beyanları daha avami olmasına rağmen Çinliler de eşit derecede tedbirli idi. Mayıs'ta hükümetten gelen bir açıklama, ABD'yi "alenen yapılan bu provokasyona" karşı sert bir biçimde uyardı. Başkan Mao'nun, ABD'nin bir "kof düşman" olduğuna dair açıklamasını herkese hatırlatan Çin, "birlikte olmaları halinde, Hindiçinli üç halkın" "kesinlikle" kazanacağını iddia etti. Ertesi gün *People's Daily*'deki bir başyazı, aynı konuları tekrar vurgulayıp Hindiçinli devrimcileri, "Çin'in çok büyük topraklarının bu devrimcilerin güvenilir geri bölgesi" olduğu düşüncesiyle rahatlattı. Başka bir deyişle Başkan'a da söylediğim gibi, "Çinliler, aslında bir şey yapmayacaklarını söyleyerek bir açıklamada bulunmuşlardı." 20 Mayıs'ta Başkan Mao adına "Dünya Halkı Birleşin ve ABD Saldırganlarıyla Tüm Yardakçılarını Bozguna Uğratın!" başlıklı alışılmadık bir açıklama yapıldı. Mao, sürgündeki Sihanouk'un yeni hükümetini ve "Hindiçin Halkların Zirvesi Bildirgesi"ni destekleyip "büyük bir canavara benzeyen ve aslında kof bir düşman olan ABD emperyalizminin artık ölüm döşeğindeki mücadelesinin acıları içinde olduğuna" dikkat çekti. 23 Mayıs'ta Başkan'a aktardığım analizim, bu olayın Hanoi'ye sözlü teşvik dışında pek bir şey sunmadığı yönündeydi.

İki komünist devle olan ilişkilerimize zarar gelmeden gerçekleştirdiğimiz Kamboçya operasyonları, Moskova ile Pekin arasına başka bir ihtilaf konusu ekleyerek konumumuzu iyileştirmişti. Moskova'nın Lon Nol'la, Pekin'deki Sihanouk'u tanımasıyla Çin-Sovyet anlaşmazlığı, Hindiçin'e taşınmıştı. 10 Haziran'da Dobrinin'le ben yine SALT, Orta Doğu ve hatta bir ABD-Sovyet zirvesi ile ilgili müzakereleri araştırıyorduk; Moskova ile yaz aylarında yaşanan gerginlikler dünyanın diğer bölgelerinde birbirleriyle çatışan çıkarlardan kaynaklanmıştı. Haziran ayı sonu itibarıyla Çinlilerden, bizimle temaslarını yeniden kurmaya istekli olduklarına dair açık sinyaller aldık.

Kriz, ne savaş alanında ne de diplomasimizdeydi, kriz evimizde idi.

Yurt İçindeki Sancılar

Bu başarıların hiçbirinin 1970 baharında patlak veren olayların üzerinde herhangi bir etkisi yoktu. Dolayısıyla Kamboçya saldırılarının gerçekleştiği zamanı sıra dışı bir gerginlik dönemine dönüştürmüştü. Hükümete, savaşı sona erdirmek için çalışarak benimsediğim ülkedeki bölünmeleri iyileştirme umuduyla girmiştim. Güce başvurmanın getirdiği belirsizlikler olmadan fikirlerin, saflıklarıyla galip geldiği bir dünyada Amerikan rüyasını yaşamaya hevesli öğrencilerin ızdırabına yönelik duygularını paylaşıyordum. Vietnam'daki savaş, televizyonda gösterilen ve büyük ölçüde düşmanca bir basın tarafından bildirilen ilk çatışma olmuştu. Her türlü savaştan kaynaklanan sefalet, acı ve karışıklık, Amerikalıların hayatlarının bir parçası haline gelmişti; çoğu kişi, ızdırabını kendi liderlerinin kusurlarına yoruyordu.

Bazı protestocuların benbilirimciliğini ve gaddarlığını itici bulsam da öğrenciler için özel bir hissim vardı. Kuşkucu, rölativist ve psikiyatrlar tarafından yetiştirilmişlerdi; şimdi ise fedakârlık yapmadan kesinlik talep ettikleri bir dünyada başsız kalmışlardı. Benim neslim, kendi rahatına düşkünlüğü teşvik ederek ve köklerini bulmayı ihmal ederek öğrencileri hayal kırıklığına uğratmıştı. Sadece Mayıs ayında on olmak üzere, önümüzdeki aylarda öğrenci gruplarıyla fazlasıyla zaman geçirdim. Protestocularla özel evlerde buluştum. Dinledim, açıkladım, tartıştım. Ama ızdıraplarını paylaşmam, kanımca, ülkeme olan yükümlülüğümü engelleyememişti. Bana göre, tutkulu oldukları kadar yanılıyorlardı da. Baskıları, savaşın sona ermesini hızlandırmamış, geciktirmişti. Basitleştirmeleri, barışı yakınlaştırmamıştı; barış özlemi de onların tekelinde değildi. Duygu bir politika değildi. Amerika'nın, en öfkeli olanın bile geleceğinin bağlı olduğu yeni uluslararası düzeni inşa etme gücünü baltalamadığı koşullarda savaşı bitirmek zorundaydık.

Ayrıca kargaşayı, Nixon'ın kibirli söylemine ya da Kent State Üniversitesi'ndeki olaylara bağlamak da adil değildi. Demokrasimizdeki iletişim daha önce de bozulmuştu. Savaş karşıtı hareket Kasım ayından beri hareketsizdi ve yeni bir fırsat bekliyordu. Nisan ayı ortalarında yaklaşık iki yüz şehir ve kasabada protesto gösterileri vardı ve öfke o kadar büyüktü ki 28 Nisan'daki haber, tamamen Güney

Vietnamlılar tarafından gerçekleştirilen Papağan Gagası operasyonunu savaştaki gerginliği önemli ölçüde tırmandırmasından dolayı kınamaya neden olmuştu. Bu olay, Amerikan askerlerinin dahil olmasından ya da Nixon'ın konuşmasından iki gün önceydi. Kuzey Vietnam birlikleri, Hanoi'den tek bir eleştiri bile duymadan, bir aydan fazla bir süredir Kamboçya'yı zorlanmadan ele geçiriyordu. Yine de Güney Vietnam'ın müdahalesi, *New York Times*'ta ("Başkan'ın Güney Doğu Asya'dan ayrılma sözünün sanal bir terki"), *Wall Street Journal*'da ("Amerikalılar daha derin bir tuzak değil, Hindiçin'den makul bir çıkış istiyorlar") ve *St. Louis Post-Dispatch*'te ("gerginliğin şoke edici şekilde tırmanması") olarak kınanmıştı. Güney Vietnam'ın saldırısı, düzenli olarak geri çekilmemize yardımcı olmak için tasarlanmıştı. Ama Kongre'de Kamboçya'ya yardım etme yönündeki engeller hemen oluşturulmuştu; Kamboçya'nın kendisi de Vietnam'da bizimle savaşan aynı düşmanlardı ve aslında aynı birlikler tarafından vahşi bir istilaya maruz kalmıştı. Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Senatör J. William Fulbright, Rogers'a çok fazla ızdırap beklentisi veren brifingden sonra 27 Nisan'da *NBC* haberlerine verdiği demeçte, Kuzey Vietnam'ın istilasına karşı direnişinde, Kamboçya'ya yardım etmenin "savaşa ekstra bir genişleme getireceği" konusunda komisyondaki hemen herkes aynı fikirdeydi.

Daha sonraki patlamanın tüm kritik temaları Başkan'ın konuşmasından önce mevcuttu: Savaşı tırmandırıyorduk. Hiçbir askerî harekât başarılı olamazdı; bu nedenle hükümetin aksini belirttiği iddialar yanlıştı. Kararlarımızın kontrolünde o kadar zayıf olduğumuz iddia ediliyordu ki en küçük adımın yüz binlerce Amerikan askerinin açık uçlu bir taahhüdüne yol açtığı görülüyordu. Savaştan onurlu bir çıkış elde etmeye yönelik her çaba için bir güvenilirlik açığı oluşmuştu. Bundan dolayı basın, Nixon'ın 30 Nisan'da yaptığı konuşmadaki argümanları basit bir karşı iddiayla karşılamıştı: Ona inanmıyorlardı. *New York Times*'a göre "Askeri Halüsinasyon -Yeniden" idi: "Zaman ve acı deneyim Amerikan halkının ve Kongre'nin saflığını tüketti". *Washington Post*'a göre, "şüpheli kanıtlar, şüpheli argümanlar ve aşırı söylemler" tarafından desteklenerek "kendisini yenileyen bir savaş" idi. *Miami Herald*'a göre Kamboçya'daki senaryo, şoke edici bir şekilde Kennedy ve Johnson'ın zamanlarında Vietnam'da olan hikâ-

yeyle aynıdır. Bunları daha önce de duymuştuk, sonsuz defa." Tartışma, kitlesel tutkunun içinde kaybolmuştu.

Tıpkı 30 Nisan'dan önce filizlendiği gibi gidişattaki bu yeni artış, önceki protestolarda çatışmaya mahal verme yeteneklerini kanıtlayan öğrenci liderlerinin grev ve yürüyüş çağrılarıyla başladı. Başkan'ın, duyarlılıkla sertlik arasında gidip gelen açıklamaları, her şeyin yanlış yorumlanabileceği dengesiz bir durumda yardımcı olmamıştı. 1 Mayıs'ta Pentagon'a yapılan ziyarette gazetecilerin kulak misafiri olduğu Nixon'ın "kampüsleri tahrip eden serseriler..." lafı gereksiz bir meydan okumaydı; aslında sadece bir binaya yangın bombası atıp bir Stanford profesörünün tüm çalışmalarını yakan küçük bir grup öğrenciden bahsetmekteydi. 4 Mayıs'ta Kent State Üniversitesi'nde dört öğrenci, günlerce süren şiddet nedeniyle Ohio Valisi James Rhodes tarafından düzeni sağlamak için gönderilen Ulusal Muhafızların tüfek ateşi ile öldürüldüğünde, ulusu ve liderliği psikolojik tükenmişliğe yaklaştıran bir şok dalgası oluşmuştu.

Yönetim sıra dışı bir duyarsızlık açıklamasıyla karşılık verdi. Ron Ziegler'den şu açıklamayı yapması istendi; "Cinayetler hepimize bir defa daha hatırlatmalıdır ki anlaşmazlık şiddete dönüştüğünde trajedi ortaya çıkar"

Öğrenci boykotlarının ve protestoların şiddeti anında artmıştı. Kampüslerdeki huzursuzluk ve şiddet, halkın önünde, Kamboçya operasyonunun önüne geçmişti. Washington, kuşatılmış bir şehrin karakterine bürünmüştü. 9 Mayıs'ta Beyaz Saray'ın güneyindeki park olan Elips'te sıcak bir cumartesi öğleden sonra 75.000 ila 100.000 arasında bir kalabalık gösteri yaptığında, toplu halk protestosu zirveye ulaşmıştı. Polis, Beyaz Saray'ı kuşatmıştı; Başkan'ın evinin önündeki araziyi korumak için halka şeklinde dizilerek park eden altmış otobüs kullanılmıştı.

9 Mayıs'tan sonra genellikle fakülteleri tarafından yönetilen binlerce öğrenci, hükümetlerinin "gerginliği tırmandırma" ve "akılsızca hareketini" kınamak için başkente indi. Bin avukat savaşın bitmesi için Kongre'de lobi yaptı; bunu otuz üç üniversite yöneticisi, mimarlar, doktorlar, sağlık görevlileri, hemşireler ve New York'tan yüz şirket yöneticisi takip etti. Basın, bu ruh halini besliyordu. Başyazılar,

Pentagon kaynaklı Kamboçya'daki başarı iddialar hakkındaki şüpheleri dile getiriyordu. Bu barışçıl gösterilerin ötesinde savaş karşıtı öğrenciler, karmaşaya yönelik yaratıcı taktikleri tamamen şiddetle birleştirmede usta olduklarını kanıtlamışlardı. Yaklaşık iki bin Columbia Üniversitesi öğrencisi yoğun bir saatte yolda oturdu. Barış için açık havada yakılan ateş gibi birçok üniversite kampüsünde yangınlar çıkarıldı. Syracuse Üniversitesi'nde yangın, iki bin beş yüz öğrencinin gösteri yaptığı yerin hemen yakınındaki yeni bir binayı kül etti. Öğrenciler 7 ve 8 Mayıs'ta New York'un finans bölgesinde gösteri yaptı. Misilleme olarak Dünya Ticaret Merkezi'ni inşa eden inşaat işçileri Wall Street'e baskın yapıp protestocuları sopa ve diğer derme çatma silahlarla dövdüler. Olay, sivil düzenin bozulmasının göstericilere karşı tehlikeli bir şekilde geri tepebileceğini fark eden bazılarını dehşete düşürmüştü. Fakat bu durum protestonun hızını yavaşlatmamış; yalnızca Nixon'ı, Amerikan halk kitlelerinin onun tarafında olduğuna inandırmıştı.

Aslında Gallup Anketi'nden, Başkan'a önemli ölçüde destek çıkmıştı. İnsanlara "ABD, Kamboçya'ya yardım etmek için silah ve malzeme göndermeli mi?" diye sorulduğunda, %48'i evet, %35'i hayır, %11'i hiçbir görüş ifade etmezken, %6'sı da 'şartlı olarak' diye cevapladı. "Başkan Nixon'ın Kamboçya meselesini ele alma tarzını onaylıyor musunuz, onaylamıyor musunuz?" diye sorulduğunda, %50'si onaylarken %35'i onaylamamış ve %15'i ise herhangi bir görüş ifade etmemişti. Yine Nixon'ın Vietnam meselesini ele alma tarzı sorulduğunda ise %53'ü onaylarken %37'si onaylamamış ve %10'u ise görüş belirtmemişti.

Medyanın gelgit dalgası ve öğrenci eleştirisi, Kongre'yi de güçlü bir şekilde etkilemişti. Başkan'ın yetersiz istişaresi nedeniyle pek de mantıksız olmayan eleştiriler, Amerikan birliklerinin Kamboçya'dan geri çekilmesi ve yeniden girmesinin yasaklanması ile ilgili yasa çıkarılması girişimlerinin Kongre'de artmasına yol açmıştı. 13 Mayıs'ta Senatörler Frank Church ve John Sherman Cooper, 30 Haziran'dan sonra Kamboçya'ya ABD askeri yardımın ve Kamboçya'daki askeri faaliyetlerin artırılmasını yasaklayan bir yasa değişikliği önerdiğinde Yabancı Askeri Satışlar Kanun Teklifi nedeniyle Senato'da tartışmalar başlamıştı. Diğer yandan, Senatör Robert Byrd tarafından sunu-

lan yasa değişikliği Başkan'a, Güney Vietnam'daki Amerikan askerlerini korumak için gerekli gördüğü her şeyi yapma yetkisini verecekti. Bir deneme koşusu olarak görülen bu yasa değişikliği, 11 Haziran'da kıl payıyla, 52-47 reddedilmişti. Senato'daki tartışmalar ve Temsilciler Meclisi'ndeki çekişmeler, 30 Haziran'da Senato, Cooper-Church yasa değişikliğini tek tek isim okunarak yapılan oylamayla (58-37) onaylayana kadar tam yedi hafta boyunca devam etmişti. Yürütme Organı'nın bu kararı Güney Vietnam'ı bu korkunç sona sürüklemesine rağmen Senato, komünistlere Kamboçya'da geniş yetki vermek için oy vermişti. Kanun teklifi daha sonra Uzlaşma Komisyonu'na gitti. Yabancı Askeri Satış Kanun Teklifi, Temsilciler Meclisi'nin Senato tarafından onaylanan değişikliği kabul etmemesi üzerine çıkmaza girmesinden dolayı 1970'in geri kalanında Uzlaşma Komisyonu'nda öylece kalmıştı. O zamana kadar hasarın etkisi de büyük olmuştu; Kuzey Vietnam'ın bariz işgalinin ortasında Senato, düşmana, Kamboçya'nın tek başına olduğunu söylemişti.

Cooper-Church yasa değişikliği, Kamboçya'ya odaklanmışken, Savunma Tedarik Yasası Tasarısı'ndaki McGovern-Hatfield değişikliği, tüm fonları 1970'in sonuna kadar kesme olarak gördüğü basit bir çareyle Hindiçin Savaşı'nı sona erdirmeyi amaçlıyordu; bu süre daha sonra 31 Aralık 1971'e kadar uzatıldı. Bu hamle en sonunda 1 Eylül'de Senato tarafından 55-39 farkla bertaraf edildi. Ama görüntü belliydi. Savaşın Senato muhalifleri, yönetimi müzakereler konusunda asgari esnekliği korumak için bitmek bilmeyen son çırpınışlara zorlayarak birbiri ardına yasa değişikliği öne sürmüşlerdi. Hanoi, yurt içindeki anlaşmazlığımızın sonuçlarından faydalanmak üzere bekleyerek sadece oyalanmaya teşvik edilebilirdi.

Bütün bunlar, hayal kırıklığı sürecini hızlandırmıştı. Muhafazakârlar, geri çekilmeye dönüşen bir savaş nedeniyle demoralize olurlarken liberaller ise savundukları fikir yüzünden kötü duruma düşmüşlerdi, çünkü yarım milyon Amerikalıyı Hindiçin'e göndermiş olan liberal bir yönetim olduğu gerçeğini yok edememişlerdi. Geçmiş eylemlerinin sonuçlarıyla yüzleşmeye ya da sakinliği korumak için ciddi bir çaba sarf etmeye de aynı derecede isteksizdiler. Yaptıkları şey, sorumluluktan düşüncesizce kaçmaktı. Yeterince sıra dışı bir şekilde tüm gruplar, muhalifler ve diğerleri, suçu Başkanlığa at-

mışlardı. Kıdemli bir profesörün, "Vietnam'dan çıkma yolunun sadece gemiyle olduğu" şeklindeki açıklaması, üniversite öğrencileri için harika bir şakaydı. Pratik sonuç, herhangi bir ciddi alternatifin yokluğunda hükümetin sadece kendi politikasına ya da şartlı teslim olmasına bırakılmasıydı.

Hükümetin dokusu parçalanıyordu. Yürütme Organı savaş bunalımı yaşıyordu. Sonuçta, kendi çocuklarıyla arkadaşlarının çocukları da gösterilerde yer almıştı. Aralarında elli hariciyeci olan yaklaşık iki yüz elli Dışişleri Bakanlığı personeli, yönetimin uygulamış olduğu politikaya karşı çıkan bir bildiri imzalamıştı. Kabine üyeleri arasında aşikâr olan anlaşmazlıklar, Yürütme Organı'nın neredeyse ülke kadar bölünmüş olduğunu gösteriyordu. İçişleri Bakanı Walter Hickel, halkın önünde protestoda bulundu. 9 Mayıs'ta *New York Times*'ın bildirdiğine göre, Dışişleri Bakanı, kendi tavrıyla ilgili her tür spekülasyonu yasaklıyordu; zorla da olsa, Başkan'ın kuvvetle yaptığı tavsiye bu yönde idi. Bir grup çalışan, Barış Gönüllüleri binasına el koydu ve Vietkong bayrağı astı. Sağlık, Eğitim ve Sosyal Yardım Bakanı Robert Finch, kamuoyu önünde -aslında görev dışında da- eski arkadaşı olan Başkan ile aynı fikirde olunca, bakanlığındaki çok sayıda memur da protesto etmek için bakanlığın toplantı salonunu işgal etti.[12] Başkan, bu saldırı karşısında kendisini sağlam bir kaya olarak görse de kargaşanın onun üzerinde de etkisi olmuştu. Olaylara kayıtsızmış gibi görünse de protestocuların nefreti yüzünden derinden yaralanmıştı. Öğrencilerin imrendiği ve hayran olduğu Kennedy'ler gibi, bu sevginin bir parçasını kazanmak için çok şey verirdi. Halihazırda karışık duygular içinde olan Nixon, danışmanlarının derin endişelerine neden olan bir tükenme noktasına ulaşmıştı. 9 Mayıs sabah saat 5.00'te öğrencilerle görüşmek için Lincoln Anıtı'na yaptığı tuhaf ziyaret, psikolojisine ilişkin buzdağının sadece görünen kısmıydı.

Tükenmişlik, hepimizin ortak özelliğiydi. Biraz uyumak için protestocularla çevrili dairemden, Beyaz Saray'ın bodrumuna taşınmak zorunda kalmıştım. Krizin yönetimini koordine etme ihtiyacına rağmen, kendi zamanımın çoğunu mutsuz, neredeyse paniklemiş meslektaşlarla geçirdim; hatta öğrencim ve mesai arkadaşım olan göstericilerle daha da fazla vakit geçirmiştim. Tüm Amerikan askerleri geri çekilene kadar Lafayette Park'ta açlık grevine başlayacaklarını du-

yuran iki genç barışsever olan Brian McDonnell ve Thomas Mahoney'le uzun uzadıya konuştum. Durum Odası'nda çeşitli yüksekokul ve üniversitelerden gelen öğrencilerle, bana göre, savaş hakkındaki endişelerden daha da ciddi olduğunu düşündüğüm umutsuzluklarının temel nedenleri hakkında sohbet ettim.

Öğrencilerle gerçekleştirdiğim bu görüşmeleri, protestoda bulunan eğitimcilerinden daha tatmin edici buldum. Ricaları üzerine, bir grup Harvard profesörüyle Durum Odası'nda öğle yemeği yediğimde ki çoğu hükümetin yüksek kademelerinde görev yapmıştı, kayıt dışı olarak, kararın arkasındaki düşünce hakkında samimi bir tartışma teklif ettim. Çoğu benim yakın meslektaşlarım ve arkadaşlarım olmuştu. Bu teklifi kabul etmiyorlardı. Orada seçkin akademisyenler olarak değil, ülkedeki seçmenleri temsil eden siyasal figürler olarak bulunuyorlardı; Kent State Üniversitesi, trajedisi ile savaştaki kadar alevlenmiş bir kampüstü. Ben gelmeden önce -bana değil de- gazetelere, benimle yüzleşmek için orada olduklarını ifade etmişler ve bundan sonra hükümetle herhangi bir çalışma ya da danışmanlık işine girmeyeceklerini ileri sürmüşlerdi.

Kamboçya kararına olan itirazları, bu abartının yönetimle sınırlı olmadığını gösteriyordu. Seçkin bir profesör, "Birinin Kamboçya'nın bir ülke olduğunu Başkan'a söylemeyi unuttuğunu ve Başkan'ın bunu bilmiyormuş gibi davrandığını" söyleyip konuşmasına devam etti: "Kamboçya'ya büyük bir taahhütte bulunduk mu? Eğer bulunduysak, bu çürümüş bir dış politika olurdu. Eğer bulunmadıysak, bu yine çürümüş bir dış politika olurdu." Profesör, bu davranışın "Amerika'nın geri çekilmesini açıkça tehlikeye attığını" düşünüyordu ki aslında durum tam tersiydi. Bu profesör, hiçbir kanıt olmaksızın, Savunma Bakanı Laird'in, Başkan'ın açıklamasından önce bu askeri operasyonlardan habersiz olduğuna inanmaya hazırdı. "Kendi şartlarında başarılı olsa bile alınmaması gereken bir riskti" diye inanılmaz bir bakış açısına sahipti. Diğerleri, kararın "anlaşılmaz", "LBJ'nin yaptığı her şeyden daha korkunç", "felaket", "dehşet verici" olduğunu söylediler. Başka bir profesör, otuz dört kilometre uzaklığa yayılan ve sekiz hafta süren bir operasyonun, askeri komutanlarımızı nükleer silahların kullanılmasının artık mümkün olduğuna inandırabileceğine dair sıra dışı bir hipotez geliştirmişti. Bir başkası, diğer tarafın tüm eylemlerini bizim kışkırtmış olduğumuzu ileri sürdü.

Toplantı, akademik dünyadan dünya meselelerine geçişimi tamamlamıştı. Bu kişiler, kendi alanlarının öncüleriydi; arkadaşlarım olmuşlardı ve hepsi de tüm hayatlarını mantıklı bir bakış açısı sunmaya adamış akademisyenlerdi. Kararımıza katılmadıkları anlaşılabilir bir şeydi; başka bir alternatif olmadığına ikna olmadan önce ben de uzun bir tereddüt döneminden geçmiştim. Ama merhamet eksikliği, mağrur doğruculuk, herhangi bir alternatif sunmayı reddetme, iki görüşü güçlendirmişti: ülkemizin iç barışı için savaşın sona ermesi gerekiyordu ama aynı zamanda bunu herhangi bir uluslararası sorumlulukla uyumlu şartlarda yaparken meslek hayatımı birlikte geçirdiğim kişilerden herhangi bir yardım alamayacaktık. Yaralar savaş bittikten sonra iyileşmek zorunda kalacaktı ama netice itibarıyla bu ilişkiler düzelmeyecekti.

Kamboçya ahlaki bir mesele değildi; bunu, ne Nixon ne de muhalifleri bu şekilde sunmalıydı. Karşı karşıya olduğumuz şey aslında taktiksel bir seçimdi: Amerikan birliklerinin sekiz haftalık bir süre boyunca sığınakları etkisiz hale getirmek için kullanılmasının Vietnam'dan çıkış hızımızı ve güvenliğimizi korumak ve Hanoi'nin Hindiçin'de hüküm sürmesini önlemek için en iyi yol olup olmadığıydı. Mantıklı kişiler farklılaşabilirdi ama bunun yerine akılcı tartışma sona ermişti. Başkan verdiği kararı sunuş tarzı ile İkinci Dünya Savaşı'ndaki bazı önemli tercihler nedeniyle çıkan krizlerle aynı seviyede bir krize yol açtı. Ancak eleştirmenler tarafından; tamamen mantıksızca hareket eden, kontrolden çıkmış, düşmanı provoke etmiş, eylemleri ise başarılı olsa da etik olmayan bir Başkan görüntüsü ile karşılandı.

Ama tartışmanın asıl konusu, Kamboçya'ya yapılan saldırı değildi. Sorun, bir önceki yıl Moratoryum sırasında ülkeyi parçalamış olan sorunla aynıydı: ABD'nin onuru, dünyadaki konumu ve daha önce yapılmış fedakârlıklar için ısrar etmesi gereken herhangi bir koşul olup olmadığı ya da çabalarını derhal ve koşulsuz olarak batırması gerekip gerekmediğiydi. Senatör Fulbright, Saygon'da komünist bir hükümetin hızlı bir şekilde dayatılması haricinde, Le Duc Tho'nun daha üç hafta geçmeden en mutlak şekilde bana doğrulamış olduğu gibi, Hanoi'nin her zaman reddettiği bir siyasi anlaşma ileri sürdü. Ilımlı eleştirmenlerin hiçbirinin kabul etmeye istekli olmadı-

ğı şey ise Kamboçya'ya yardım etmeyi reddetme önerilerine uyarsak, yakında hiçbir eleştirmenin desteklemediği gibi, Hanoi'nin şartlarını kabul etmekten başka çaremiz kalmayacağı yönündeydi. Muhaliflerimiz, en ufak bir kanıtın bulunmadığı bir varsayımı öne sürüyorlardı; kasıtlı olarak geri çevrilen açıkça belirtilmemiş bir politik alternatif, tarafsızlığa yönelik sihirli bir formül vardı. Kamboçya'daki birliklerimizi geri çekmek için son tarih olan 30 Haziran'ı belirlemeye ilişkin panik halinde alınmış bu karar, kamuoyu baskılarının somut sonuçlarından biriydi.

Hükümetin orta seviyelerinde güvensizlik daha da büyüktü. Burada, kamuoyu protestolarının etkisi, operasyonun nasıl başarılı olacağına dair tartışmayı çeşitli kısıtlamaların detaylandırılmasına kaydırmaktı: taktik hava saldırılarının kullanımı; 30 Haziran'da biz ayrıldıktan sonra Kamboçya'daki Güney Vietnam operasyonları; Amerikan danışmanlarının rolü. Washington'daki hükümetin kararsızlığı, kısa süre sonra Washington'ın Kamboçya'daki düşmanı takip etmeye yönelik yaratıcı ve cesurca sarf edilen çabalar için ödül vermediğini hisseden kişilere iletilecekti. Bu anlamda Kamboçya, Hindiçin'deki tüm çabamızın küçük bir evreniydi.

Bir demokraside diyalog bu kadar koparsa, kazanan olmaz. Duyguların taşmasıyla alınmaya zorlanan kararlar konusunda girişimde bulunulduğunda ve yüksek makamdaki kişiler sokaklardaki protestoları sakinleştirmek için gerçekten inanmadıkları önlemler almaya zorlandığında ciddi bir ulusal politika olamaz. Belki de bazı eleştirmenler Le Duc Tho ile yaptığım görüşmeleri bilselerdi daha anlayışlı olabilirlerdi fakat bu görüşmeler Yönetimin, başarılı müzakereler için gizlilik gerektiği kanaatiyle açıklanmamıştı. Hal böyle olunca eleştirmenlerin çoğunun, bir bahane olması dışında, Başkanlık hatalarına ihtiyaç duymadığı izleniminden kaçınmak imkânsızdır. (Eğer bilselerdi, görüşmelerime yönelik tüm olasılıkları tehlikeye atmaktan dolayı operasyonu muhtemelen kınarlardı.) Her açıklamayı, önceki yönetimlerin aşırı iddialarının tekrarı gibi görerek reddeden, farklılaşmamış bir duygu ile karşı karşıya kalmıştık. Eleştirmenler en önemli ikilemimize nadiren değinmişlerdi: şu anda yaptığımız gibi düşmanın yeni bir cephe açmasına olanak tanırken bu arada da askerlerimizi nasıl geri çekecek ve askeri operasyonlarımızı azaltacaktık.

Politikamıza ılımlı bir alternatif bulma çabası, toplam geri çekilmemiz için gereken sabit bir son tarihe yönelik baskıların yenilenmesine yol açtı. 7 Haziran'da *Los Angeles Times*, Güneydoğu Asya'dan derhal ve tam bir geri çekilme çağrısında bulundu: "ABD'nin Vietnam'dan ayrılma zamanı gelmiştir ve bunun da hızlıca ve oyalanmadan olması gerekmektedir." Herhangi bir kanıtı olmayan *Times*, on sekiz aylık sürenin, "Başkan'ın şu anda izlemekte olduğu politikadan çok daha az tehlikeli olacağını" söyledi. Temmuz ayında *Life* dergisi de aynı şeyi yaptı.

Ne yazık ki geri çekilmeye ilişkin son tarihle ilgili argümanlar zamanla gelişmemişti. Ya son tarih Vietnamlaştırma ile uyumlu olacaktı ki bu durumda kendi politikamızla örtüşecekti ama bizi pazarlık kozundan da mahrum bırakacaktı ya da keyfi bir şeydi ki bu durumda çöküş için bir örtmeceydi ve son tarih dolmadan önceki arada, hayatları riske atmayı haklı çıkarmak neredeyse imkânsız hale gelecekti. Dolayısıyla bastırılamaz bir düşmanla ve aynı derecede yatıştırılamaz bir muhalefetle karşı karşıya kalarak Kamboçya operasyonunu Vietnam'ın dışına çıkan uzun bir yolda bitirdik.

Bilanço

Yurt içindeki ızdırabımızın en son mağdurları, Kamboçya'nın nazik insanlarıydı. Yıllar boyunca Kamboçya'yı terk etmemizi isteyenler, yıllar sonra desteklediğimiz Kamboçya hükümeti komünist yönetime geçtiğinde, kendilerinin aktif destekleriyle korkunç sonuçların ortaya çıkmasında payları olması durumunu, her türlü çarpıtma ile bu sorumluluktan yakayı sıyırma çabasında müktesep bir hak gibi görmüşlerdi. Kamboçya'da Sihanouk'u deviren gerginlikler, komünist güçlerin batıya doğru yönelmesinden kaynaklanıyordu ki iddialara göre buna, bizim Mayıs 1970'te[13] gerçekleştirdiğimiz saldırı ya da 1969'dan bu yana sürdürdüğümüz bombalamamız neden olmuştu.[14] Aslında 61. sayfadaki haritada açıkça görüldüğü üzere, Kuzey Vietnamlıların batıya yönelmesi, Nisan ayı başlarında olmuştu. Yani bizim saldırımızdan önceydi ki saldırmamız da Kuzey Vietnamlılardan, Kamboçya topraklarını terk etmelerini yüzsüzlükle isteyen Kamboçya hükümeti tarafından provoke edilmişti.

Biz saldırmasaydık komünistler, Kamboçya'yı yıllar önce ele geçirirlerdi. Bu fanatik ideologların hüküm sürmesinin bu koşullar altında daha merhametli olması pek de olası değildi; tiranlar kendi halklarından çok uzak olduğunda, sosyal dönüşümün ürkütücü deneylerine kendilerini bu kadar fazla adadıklarında ve çok fazla doktrinci olduklarında, hiçbir normal kriter geçerli değildir. Bunlar, beş yıl önceki eylemlerimizden hoşnutsuz olup kendi halkını katletmeye çalışan yanlış anlaşılmış iyiliksever insanlar değillerdi. Dikkate değer kanıtlar olmamasına rağmen Kızıl Kmerlerin zaferindeki zulmün, aslında ABD ve Kamboçya'nın Kmerlere karşı gösterdikleri beş yıllık direnme çabalarının sonucu olduğuna dair tuhaf bir tartışma vardı.[15] Cani Kızıl Kmerleri haklı bulanlar dışında hiç kimse bunun yeterli bir açıklama olduğunu iddia edemezdi. Sihanouk bu görüşe katılmıyordu; ülkesi için tehdit olarak gördüğü bu kişileri 1967'de Kamboçya'dan atmıştı. Nisan 1979'da bana, Kızıl Kmerler liderlerinin başından beri "her zaman için katil" olduklarını söylemişti.[16] Kızıl Kmerlerin iktidarda oldukları zamanki eylemleri, ideolojik fanatizmin onlarca yıldır beslenen ekonomik teorilerinin sistemli bir uygulamasıydı. Lider Khieu Samphan 1950'lerin sonlarında Paris Üniversitesi'nde hazırladığı doktora tezinde, Kamboçya ekonomisi ve sosyal yapısının yozlaştırdığı şehirlere karşı "köylü kitlede uyku halinde bulunan enerji"yi harekete geçirerek dönüştürülmesi gerektiğini öne sürmüştü; 20 yıl sonra nefes kesici bir kusursuzluk ve vahşetle soykırım konusunda uygulanacak bir teoriydi.[17]

Hanoi, daha sonra aynı türden komünist bir rejimi tamamıyla bastırdığı zaman tarafsız Sihanouk'un bağımsızlığına saygı gösterecekti, çünkü bağımsızlık suçu, olasılığa karşı koyar; bu ifade, Le Duc Tho tarafından bize yapılan her açıklamada çürütülmüştü. Şansımızı tarafsız bir Sihanouk'la deneyebilirdik. Ne yazık ki Nisan 1970'in sonlarında olaylar ve Sihanouk'un öfkesi, onu sadece komünistlerin ajanı olarak geri dönebileceği bir pozisyona sokmuştu. Hindiçin'e hâkim olmak için doyumsuz bir dürtüyle canlandırılmış olarak, 60'lı yılların ortalarında Kamboçya'yı işgal eden, herhangi bir Amerikan bombası daha Kamboçya topraklarına düşmeden çok önce Kızıl Kmerleri organize eden Hanoi'ydi. Sınırlı saldırımızdan önceki ay Kamboçya'yı boğmaya çalışanlar Kuzey Vietnam askerleriydi ve 1978-1979'da Kızıl Kmerleri devirmiş olanlar da yine onlardı. Sığı-

nakları işgal etmiş olmasaydık, Kamboçya 1975 yerine 1970 yılında yutulmuş olurdu. Eğer özgür Kamboçyalıları kötü bir talihe mahkûm eden bir şey varsa o da ABD'deki savaş yorgunluğuydu.

Zavallı Kamboçya yavaş yavaş ulusal hayal kırıklıklarımızın hedefi olmuştu. Vietnam'daki savaşın sona ermesi için çeşitli planları engellenen yurt içindeki eleştirmenlerimiz, Kamboçya'dan çekilme konusunda daha başarılı olmuşlardı. Aynı düşman Kamboçya'yı üs olarak kullanmış ve Hanoi şu anda yaptığının ötesinde bir takviye yapmış olsa da Kamboçya'nın kuvvetlerindeki herhangi bir artışın Hanoi'yi zayıflatacağı veya savunmaya çekilmesine sebep olabileceği aşikardı. Amerikalı danışmanların Kamboçya'ya girişi kanunen yasaklanmış ve Amerikan yardımı sıkı bir şekilde kısıtlanmıştı. Kamboçyalılar, Hanoi'nin Güney'deki insan gücünün çoğunu kısıtlıyordu fakat 1970'te yaklaşık 200 milyon dolara ulaşan yardım fonlarımızın kerhen verildiği yetmezmiş gibi bu fonların "Lon Nol hükümetinin mevcudiyetini devam ettirmesi" için kullanılamayacağı yönünde bir kısıtlama getirilmişti; hükümetine yardımcı olmadan bir ülkeye yardım etmeye ilişkin şaşırtıcı bir politikaydı. Bu durum, hem Hindiçin'in diğer ülkelerinde olduğu gibi Kamboçya'da da "batağa saplanabileceğimiz" korkusunu hem de şu ana kadar Hanoi'den ziyade Thieu tarafından rehin alındığımıza dair yaygın efsaneyi yansıtıyordu. Kamboçya ve Laos'taki müttefiklerimizin konumunun nasıl kötüleştiği ve Vietnam'dan nasıl kolay bir şekilde çıkacağımız hiç belli değildi.

Kamboçya'daki askeri danışmanlara yönelik Kongre yasağını büyükelçimiz o kadar harfi harfine uygulamıştı ki askeri ataşelerimizin, Kamboçya kuvvetlerinin tutumları hakkında araştırma yapmak için seyahat etmeleri bile yasaklanmıştı. Kamboçya kendi halinde bir yer haline gelmişti; Güney Vietnam kuvvetleri, sınır bölgesinde faaliyet gösteriyordu; Amerikan uçakları düşmanın haberleşme ağını kesmek için bombardımana başlamıştı ve büyük ölçüde yardımlarımızın kısıtlanmasının bir sonucu olarak Kamboçya kuvvetleri ne kadar zayıf düşerse, tek stratejik rezervleri olan uçaklarımıza da o kadar çok güvenmek zorunda kalıyorlardı. Eleştirmenlerin nefret ettikleri şeyi öne sürmeleri de az bir ironi değildi: hava gücüne olan güven artışı. Belirleyici olacak hiçbir şeye izin verilmemişti; Kuzey Vietnam-

lılara, daha önce zor duruma girmiş olabilen Kızıl Kmer birliklerini kuvvetlendirmeleri için zaman tanınmıştı. Acımasız komünist düşman topyekûn bir saldırı için güç toplayana kadar ve doktrinci bir Amerika direniş kapasitesini kademeli olarak azaltırken Kamboçya ordusu, Nixon Doktrini'nin barış yanlısı olanların versiyonuyla yaşamak zorundaydı.

Kamboçya'nın ikilemi, Senato Dış İlişkiler Komisyonu'nun iki üyesi olan Richard M. Moose ile James G. Lowenstein'ı bile ilgilendirmişti. Bu kişilerin Güneydoğu Asya'ya yaptıkları yıllık ziyaretleri, yetkililerimizin dehşeti olmuştu çünkü her ikisi de savaşa karşı çıkıyordu ve bürokratik beceriksizliği ortaya çıkarmakta üstlerine yoktu. Raporları sonucunda Kongre, Vietnam politikamıza altı ay boyunca saldırıda bulunmuştu. Fakat 1970'in sonunda Kamboçya'ya yapılan bir ziyarette Moose ve Lowenstein, bizimkinden çok da farklı olmayan sonuçlara vardılar ve bunları belirtecek cesarete de sahiptiler. Raporlarına göre ABD, Kamboçya için çok az şey yapıyordu. Kamboçya hükümeti geniş bir desteğe sahipti ve ABD, Kamboçya'yı hayal kırıklığına uğratıyordu:

> General Lon Nol hükümetinin, Güney Vietnam'daki durumun tam aksine, gençler ve aydınların yanı sıra devlet memurlarıyla Senato ve Temsilciler Meclisi üyeleri arasında da önemli bir desteği olduğu ortaya çıktı... Yabancı askerler olmadan ülkeyi savunma konusunda kesinlikle ulusal kimlikleri ve amaçları var ve bu konuda kararlılar.
>
> Kamboçyalılar, bugün Güneydoğu Asya'daki Amerikan ikileminin karmaşık ve ilişkili unsurlarını anlamakta zorlanıyorlar. Son 20 yılda Amerika'nın Asya'daki tutumuna bakıldığında Kamboçyalılar, Çin ve Sovyetler Birliği tarafından silahlandırılmış işgalci bir güce karşı ülkelerini savunmak için kendilerini silahlandırmada Amerika'nın tereddüt belirtileri ışığında şaşırmış gibi görünüyorlar.

Yaygın önyargıyı destekleyen daha önceki Moose-Lowenstein raporları, süslü kitapçıklarda basılıp geniş çapta dağıtılırken, bu rapor komisyonda günlerdir beklemekteydi. Daha sonra ise belli ki bazı üyelerin baskısıyla duyurulduysa da mümkün olduğunca göze çarpmayan bir şekilde yapılmıştı. Senatör Fulbright 16 Aralık 1970'te, birkaç başyazıyla birlikte, çok dikkat çekmeden ve halka duyurmadan bu raporu öylece 'Kongre Kayıtları'na ekledi.[18]

Sığınaklara saldırıp saldırılmaması konusunda dürüst ve önemli kişilerin görüşleri birbirinden farklı olabilirdi, çünkü oldukça zor bir karardı. Fakat Kuzey Vietnam kuvvetleri ülkenin her tarafına yayıldığında ve Phnom Penh'deki komünist olmayan hükümeti devirmeye yönelik bir adım olarak komünist kontrolü altında "özgürleştirilmiş bir bölge" oluşturulduğunda (ki bunların hepsi Amerikan müdahalesinden önceydi) ok zaten yaydan çıkmıştı. Sığınaklara saldırmak Kamboçya'nın ani çöküşünü engellemiş olsa da uzun vadeli tehdidi ortadan kaldıramamıştı. İlk baştaki karara karşı çıkanlar şimdi Kamboçya hükümetine yapılacak daha fazla yardımı engelleyerek yaptıkları şeyi geri almaya çalışıyorlardı. Ama bu durum ne kararı geri aldı ne de savaşın genişlemesini engelledi; yaptığı tek şey Hanoi'yle Kızıl Kmerlere son saldırıları için dinlenme arası vermekti. Bağımsız, özgür ve tarafsız bir Kamboçya için geriye kalan tüm umutları mahvetmişti. 1970 tartışmasının esası ne olursa olsun Kamboçya'nın en nihayetinde demokratik politik sürecimizin çöküşünün kurbanı olduğu önermesi güçlü bir delil olarak gösterilebilirdi: Hem hükümet hem de eleştirmenler, her türlü tutarlı stratejiye mani olarak, birbirlerinin hedeflerini engelleyebilir ve birbirlerinin politikalarını köstekleyebilirdi. Kuzey Vietnam'ın kararlılığından, Kamboçya rekabetlerinden ve Amerikan iç çatışmalarından ortaya çıkan karışımdan dolayı her şey bir Yunan trajedisinin kaçınılmazlığını izlemişti. Ta ki o hassas toprakların hak etmediği ve hiçbirimizin unutmaya hakkı olmadığı bir korku ortaya çıkana kadar.

Haziran 1970'te meselelerin bu kadar trajik bir şekilde son bulacağını düşünmüyorduk. Biz hâlâ bir müzakere için maksimum teşvik sağlayacak istikrarla uzlaşma arasındaki dengenin peşindeydik. Bu nedenle General Walters'tan 8 Mayıs 1970'te Le Duc Tho'ya bir görüşme daha teklif etmesini istedik. Hanoi'nin hemen kabul etmesini beklemiyordum. 6 Mayıs'ta Hanoi, Kléber Caddesi'ndeki planlanan genel müzakere oturumunu 14 Mayıs'a kadar "ertelemiş" ve Kızıl Kmerleri destekleme konusunda başka bir açıklama yapmıştı. Ama bu erteleme bile yakın çalışma ekibimin dediğine göre, "biraz temkinli bir şekilde" gerçekleştirilmişti ki bu da sırf bombalamayı durdurma olayını iptal etme konusunda bize bir bahane vermemek için müzakere kanalını açık tutma isteklerini ortaya çıkarmıştı. Hanoi, Le Duc Tho ile gizli görüşmelere devam etme konusunda-

ki teklife haftalarca cevap vermedi. 5 Haziran'da başka bir toplantıya ilişkin önerimizi geri çeviren Hanoi, bunu da "geçici olarak askıya alma" diye nitelendirdi.

Ama ortalık sakinleştiğinde ve yeni bir güç dengesi ortaya çıktığında yeni bir diplomasi turu olacağı açıktı. Bu nedenle 25 Mayıs'ta ABD'nin, Hindiçin'de üstlenebileceği diplomatik girişimler üzerine bakanlıklardan ve kurumlardan bir çalışma yapmalarını istedim. Ayrıca Başkan'a, Paris'e yeni bir üst düzey müzakereci atamamızı önerdim. Kuzey Vietnamlılar ısrarla hem genel hem de özel görüşmelerde bunu talep etmişti. Sadece bir müzakereci ismi vermenin müzakereleri ölü noktadan uzaklaştırabileceğini hiç düşünmemiştim; Hanoi'nin Paris oturumundaki esas çıkarı, ciddi bir görüşme yapılmaması nedeniyle Kuzey'i bombalamaya devam etmemizi engellemekti. Yine de üst düzeyde bir atamanın Hanoi'yi propaganda sorunundan mahrum bırakacağını düşünüyordum. David K. E. Bruce'u önerdim; Nixon coşkuyla kabul etti; böylesine sıra dışı bir diplomata özgü bir görev anlayışıyla Bruce da bu teklifi kabul etti.

David Bruce'tan daha seçkin bir devlet memuruyla ya da daha iyi bir adamla hiç karşılaşmamıştım. Eski bir Maryland'li ailenin oğlu olarak, hem Maryland'de hem de Virginia'da derin kökleri vardı ve farklı zamanlarda her iki eyalet meclisinin de üyesi olmuştu. Önceki başkanlar hakkında yazılar yazmıştı ve hayranları onda da aynı sağlam niteliklerin pek çoğunu bulurdu. Hayatını devlet hizmetine adamıştı. İkinci Dünya Savaşı'nda Stratejik Hizmetler Bürosu'nda (OSS) cesaretini kanıtlamıştı. Egolarını göstermek için devlet hizmetini kullanan daha az önemli kişilerin kendi görüşlerinin en iyi olduğunu sergilemesi gibi bir hevesi, yakışıklı, zengin ve duygusal açıdan sağlam olan Bruce'ta yoktu. Duruşu, bir bireyin hayatının ötesine geçen bir davaya hizmet ettiğini açıkça gösteriyordu; ülkesinin değerlerine eğilimi olduğuna ve bu değerlerin korunması gerektiğine dair düşüncesi aşikârdı. Saygınlığı, ikinci-sınıf olmamaya yeminliydi; abartısız belâgati, nitelikli kişilerde sağlamlık ve karakterin birbirinden ayrı olamayacağını doğruluyordu. İnsani kusurların, tedricen de olsa, sabır ve iyi niyetin yaratacağı bir dünyada insanı, aklı ve inceliğiyle gelişebilecek çok özel bir şekilde görürdü.

Bruce, bir başkandan gelebilecek saygıdeğer istekleri asla reddet-

memiş ve bu istekleri kişisel avantaj açısından da hiç değerlendirmemişti. Otuz yıl boyunca her iki partinin başkanlarına da Londra, Paris ve Bonn Büyükelçisi olarak hizmet etmişti. Başkan Nixon ve Başkan Ford için Vietnam müzakerelerinde, Pekin'de ve NATO'da -her zaman aynı saygınlıkla- çalışmıştı. Gerektiğinde açıkça olmak üzere ne düşünüyorsa doğrudan söylerdi fakat çektiği zahmeti, kişisel bir ilerleme aracı olarak kullanmazdı. Tek kelimeyle karakterli bir adamdı.

Benim üzerimde David Bruce'tan daha fazla etkisi olan çok az kişi vardı. En önemli kararlarımda içgüdüsel olarak ona yönelirdim. Her zaman tavsiyesine uymasam da kararlarından, espri anlayışından, değişmez nezaketinden yararlanmayı asla ihmal etmedim. Kendimi çok ciddiye almamı engellerdi; ülkemizin geleceğinin ciddi bir sorumluluk olduğu inancıyla bana ilham vermekte asla yetersiz kalmadı.

Temmuz 1970'te David Bruce, yetmiş iki yaşında ve hastalıktan zayıf düşmüş haliyle, aynı düzeydeki rakiplerinin kendisini yıpratmanın birincil hedefleri olduğunu bildiği bir göreve başladı. Müzakere etme yeteneğinin, muhataplarının çok fazla dikkate aldığı güçler dengesi amacının yerine geçemeyeceğini anlamıştı. Paris'te çok az şan ve şeref kazanabilirdi; zaten aramıyordu da. Ama bir ulusun onurunun, önemsiz bir mesele olmadığını biliyordu; sözlerimize inanmış olanları yüzyıllar boyunca hayal kırıklığına uğratmamıştık.

Acı verici olacağı kesin olan uzun bir yola girmiştik. Ama David Bruce gibi bir dostun varsa bu yükler daha katlanılabilir hale gelirdi. Üstelik kendini adamaya istekli olduğu her türlü çabanın, ulusal çıkarlar için olduğuna dair güçlü bir olasılık da vardı.

XIII
SOVYETLERİN ANLAŞILMAZLIĞI: AVRUPA, SALT VE ZİRVE

Sıcak ve Soğuk

Süper güçler genellikle iki ağır silahlı kör adam gibi davranırlar. Her biri kendini mükemmel bir görüşe sahip olduğunu varsaydığı diğerinden gelebilecek ölümcül bir tehlikeye inandırarak, bulundukları odada el yordamıyla ilerlerler. Her iki taraf da çoğunlukla belirsizlik, uzlaşma ve tutarsızlığın politika yapmanın özü olduğunu bilmelidir. Yine de her biri diğer tarafa kendi deneyiminin ters düştüğü bir kararlılık, öngörü ve tutarlılık atfetme eğilimindedir. Tabii ki zamanla bir odadaki iki silahlı kör adam bile birbirlerine ciddi derecede zarar verebilir.

ABD-Sovyet ilişkilerindeki sorun, sadece iki bürokrasinin varsayımları ve tahminleriyle birbirlerine rakip olması değil aynı zamanda çelişkili müzakere anlayışlarının da olmasıdır. Amerikalılar, her müzakerenin kendi mantığı olduğuna inanma eğilimindedir. Müzakerenin sonucu, büyük ölçüde pazarlık becerisine, iyi niyete ve uzlaşma olasılığına bağlıdır. Ama eğer bir müzakerede, bir tarafın anlaşmaya yönelik genel bir istek ile birleştiği belirsiz bir yetki varsa pazarlık -bir tarafın, diğer tarafın kabul edeceğini bildiği şey anlamına gelen zarif bir ifade- kendi içinde bir amaç haline gelir ve sonuç önceden kararlaştırılır: Müzakere, kendini müzakereye adamış olan tarafın sürekli gerilemesini görecek. Müzakere pozisyonundaki kararlılık, ülke içinde "katı", "inatçı" ya da "hayal gücünden yoksun" olarak hor görülür. Hiçbir pozisyon kesin değildir. Eleştirmenler daha faz-

la esneklik talep eder; kısa süre içinde ABD'nin taviz vererek çıkmazın üstesinden gelme yükümlülüğüne sahip olduğuna dair öneri ortaya çıkar. Aslına bakılırsa kendimizle kapıştığımızın farkında olan diğer taraf, daha başka neler sunabileceğimizi keşfetmek için katı durmaya yönelik azami nedene sahip olur. Amerikalı müzakerecilerin bu özellikleri, 1969'da çabalarımızı karmaşıklaştırmış ve yurt içindeki tartışmalarımızla birleşmişti. Yönetim içinde görünüşe göre, müzakerelerin ivmesini jestlerle artırmak isteyenlere karşı bitmek bilmeyen bir savaş vermek zorunda kalmıştık. Örneğin, stratejik silahların sınırlandırılma olasılıklarını mahvetmeyelim diye birçok kişi ABM ve MIRV programlarımızdan vazgeçmemiz gerektiğini öne sürmüştü ki aslında ABM'yle MIRV, elimizde nadir olan kozlardan biri olarak ortaya çıkmıştı. Benzer şekilde Çin'e açılmanın Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerin gerilemesine yol açabileceği konusunda da uyarılmıştık; aslına bakılırsa bu açılım, SSCB ile ilgili olan çeşitli konulardaki engeli ortadan kaldırabilirdi.

İç birimlerimiz, Sovyet liderliğine bizi sıkıntıya sokmaları yönünde karşı konulamaz bir fırsat vermişti. Kremlin, örneğin, SALT müzakerelerine başlama isteğini önemle belirtecekti. Beyaz Saray, Sovyetlerin genel davranışlarına yönelik tepkimizi hazırlamaya çalışırken hükümetimizin geri kalanı, basın sızıntılarından gayriresmî ipuçlarına kadar, hem de istekle görüşmeye hazır olduğumuza dair sayısız yol bulabilirdi. Dobrinin'in sofistike liderliği altındaki Sovyet Büyükelçiliği, gazeteciler ve Kongre liderleri arasında ticaretin, gerginliğin hafifletilmesine büyük katkı sağlayacağı haberini yayabilirdi. Beyaz Saray, ticaretin, siyasi ilişkilerin gelişmesini önlemesi için değil de aynı anda yürütülmesi konusunda ısrar etmeye çalışırken, çeşitli bakanlıklar ve Kongre'nin önde gelen üyeleri, ticari kısıtlamaların önceden yumuşatılması yönünde ısrarla baskı yapıyordu. Böylece ilk yılımızın yarısından fazlası, hem Sovyetleri hem de kendi bürokrasimizi, müzakerelerimizi soyut sloganlar yerine ulusal çıkarların hesaplanmasına ve "jestler" ya da "sinyaller" yerine tam bir mütekabiliyete dayandırmayı amaçladığımız konusunda ikna etmek için harcanmıştı. 1969 yılı sonunda her iki taraf da başlangıç hedeflerine ulaşamamıştı ama aynı zamanda dikkatli bir şekilde kaçamaklı cevap vermeler sona ermek üzere gibi görünüyordu. Sovyet Büyükelçisi Anatoli Dobrinin ile olan görüşmelerim -Kanal- genellikle Sov-

yet inisiyatifine ilişkin olmak üzere, 1969'un sonunda giderek daha aktif hale gelmişti. Bürokrasi nedeniyle birazcık gecikmeyle de olsa Başkan'ın görüşünün belirleyici olduğunu Sovyetlere izah edebilmeyi başarmıştık. Ama 1970'in başlarında Kanal'dan iletilenler satrançtaki ilk hamle kadar sonuçsuzdu. Her oyuncu onarılamaz bir hatadan kaçınmaya kararlı olduğundan temkinli hamlelerde bulunuyordu; mümkün olduğunca niyetler pek belli edilmediğinden oyuncuların oldukça dikkatli olmaları gerekiyordu.

Dobrinin'le 22 Aralık 1969'da genel bir inceleme için bir araya geldiğimizde, hoşnutluk veren bir şekilde Moskova'nın Nixon'la yedi yıl daha uğraşmak zorunda kalmasını beklediğini belirtmişti. Bu süre, Moskova'nın bizi beklemesi için çok uzun bir süreydi; aslında Hanoi için de çok uzun olmalıydı. Şaşırtıcı bir şekilde, Moskova'nın Güneydoğu Asya konusunda gerçekten herhangi bir çıkarı olmadığını, bir "yanlış anlama"nın olduğunu öne sürdüyse de bu yanlış anlaşılmanın ne olduğunu açıklamamıştı. Dobrinin'e göre Çin, savaşın devam etmesi halinde bu durumdan faydalanacak en kârlı ülke olacaktı.

Dobrinin, Sovyetler Birliği'nin hüsranlarını şu şekilde sıralamıştı: Yönetimin ABM için baskısı, durdurulmuş Orta Doğu müzakereleri; Nixon'ın, Romanya Dışişleri Bakanı Yardımcısını kabul etmesi fakat Gromiko'yu, Beyaz Saray'a davet etmemesi; her müzakereyi bir diğerine koşullu hale getirmemize yönelik girişimimiz (bağlantı). Tüm bunlar, Vietnam'daki savaş bitene kadar herhangi bir anlaşmanın uygulanmasını ertelemeye karar versek bile Kanal'da temel tartışmalara başlayıp başlayamayacağımızın sorgulanmasıyla sonuçlanmıştı. Dobrinin'e olumlu bir cevabın gelebileceğini söyledim.

20 Ocak 1970'te tekrar buluştuk. Batı Berlin'deki Batı Almanya Parlamentosu'nun komitelerinin toplantılarını protesto eden Sovyet notu tam bir mazeretti. Gizli kalması açısından mesaj, Başkanlık Kanalı'ndan gelmişti; Moskova belli ki Orta Avrupa'da bir kriz istemiyordu.

Dobrinin, Çinlilerle olan Varşova görüşmelerimizin son turunu sormak için fırsat yakalamıştı. Bunun Moskova ile "nevraljik" bir nokta olduğunu anlamış olmamı umuyordu. Onu bilgilendirmeli miydim? Sovyetlerin Çin'le ilgili olarak sürekli endişelenmelerini o zaman da

anlamıyordum şimdi de; aynı güvensizlik yaklaşık on yıl sonra Çin-Japon Antlaşması ile ilgili delil olarak ortaya çıktı. Durmadan yapılan soruşturmaların hiçbir olumlu faydası olmamıştı. Sovyetler Birliği'nin endişelenmesi için gerçek bir nedeni varsa hakikate uygun bir cevap alması pek mümkün değildi; stratejik fırsatımızı bize hatırlatması daha olasıydı ki 1969'da tamamen bu şekilde olmuştu. Şüphesiz, Dobrinin'in Moskova'daki üstleri, kendi bürokratik geleneklerinde olduğu gibi, eğer istedikleri şey hakkında geçerli bir kayıt gösterebilirlerse Varşova görüşmelerinden haberdar olmadıkları için suçlanamayacaklarını düşünmüş olsalar da bu durumun kendilerini ne kadar güvenilmez olduğunu göstereceğinin farkında değillerdi. Çinlilerle olan konuşmalarımız hakkında Moskova'ya brifing vermeye hep karşı çıkmıştım. Şayet karşı çıkmasaydım, Sovyet-Amerikan müşterek hâkimiyetine dair Çin'in endişelerini artırarak Sovyetlerin Pekin'e yüzünü dönmesi için fazlaca kolay bir fırsat vermiş olurduk. Madem Moskova bu kadar "nevraljik", o zaman üstlerinin Dobrinin'e söylediğim hiçbir şeye inanmayacakları da kesindi. Bir brifing olmadan bile Çin'i askeri bir tehdit olarak "kullanacak" durumda olmadığımızın aşikâr olması gerekirdi. Aynı zamanda Moskova, bizim de "nevraljik" bir noktamız olduğunu anlamak zorundaydı ki bu noktamız Vietnam idi. *Moskova Radyosu*'nda Amerikan savaş esirleriyle ilgili son günlerde yapılan yayınların düşmanca bir davranış olduğuna dikkat çektim.

Fakat Dobrinin'in toplantıdaki asıl amacı, Kanal'ı kullanma konusunda 22 Aralık muhaberelerini sürdürmekti. Farazi bir açıklamayla Japon Büyükelçisi'nin, Nixon'ın yaz sonlarında ya da sonbahar başında Sovyet liderleriyle buluşmayı amaçladığına dair ağzımı arayarak ilk başta alışılmadık şekilde beceriksiz bir girişimle zirve için çabalamıştı. Zirveye hazır olduğumuzda başka bir ülke üzerinden yaklaşmayacağımıza dair ona güvence verdim.

Sonunda Dobrinin, Moskova'nın önceki muhaberemize ilişkin cevabını aktardı. Sovyet liderliği, Kanal'da yapılacak ciddi tartışmaları memnuniyetle karşılamıştı. Her seferinde bir konuyu ele almamızı önerdi. Sovyetler, Avrupa güvenliği konusundaki görüşlerini kısa bir süre içinde açıklayacaktı; belki de SALT görüşmelerinin Nisan ayında kaldığı yerden devam etmesinden önce temel yaklaşımımızın ana hatlarını çizebilirdim. Bu prosedürü kabul ettim.

Böylece Ocak 1970'in sonu itibarıyla ciddi bir diyaloğun başlangıcındaydık gibi görünüyordu. Fakat çoğu zaman olduğu gibi Sovyetler, öngörülemeyen bir şekilde rotadan uzaklaşmıştı. Avrupa güvenliği konusuna ilişkin söz verilen tartışma hiç gerçekleşmedi; Dobrinin bu konudan bir daha da hiç bahsetmedi. SALT konusuna dair önemli bir konuşma da gerçekleşmedi. Bunun yerine Dobrinin 31 Ocak'ta, İsrail'in Süveyş Kanalı boyunca gerçekleştirdiği askeri eylemler hakkında Bakanlar Konseyi Başkanı Kosigin'den gelen bir uyarıyla ofisime geldi. İsrail hava saldırılarının Mısır'ın içlerine kadar devam etmesi halinde, İsrail'i "püskürtmek" için "Arap devletlerinin, ellerinden geleni yapacaklarından emin olma" konusunda Sovyetler Birliği'nin mecbur kalacağı yazıyordu notta. Nixon'ın soğukkanlı ama kibar bir şekilde yazdığı mektup bu iddiaları reddediyor ve Sovyetlerin Orta Doğu'da gerginliği tırmandırmasına ABD'nin karşı koyacağına dair hiç şüphe bırakmıyordu.* 10 Şubat'ta Dobrinin, birazcık azarlanmış bir şekilde, bu iddiaya dönerek, Kosigin'in mektubunun tehditten ziyade bir ikilemi tanımlamak için tasarlandığını söyledi.

Bir hafta sonra Dobrinin, doğuştan gelen Sovyet güvensizliğini tekrar gösteren ve aynı zamanda ustalıkla bizi savunmaya geçen tarafa koyan sıra dışı bir şikâyette bulundu. Yakın tarihte yayınlanmış olup 40.000 kelimeden oluşan Başkanlığın Dış Politika Raporu'nda ismen bahsedilen yabancı liderlerin sadece Devlet Başkanı Thieu'yla Cumhurbaşkanı Çavuşesku olduğuna dikkat çekti. Sovyet liderlerinin, onları ciddiye almadığımız sonucuna varmaları olasıydı. Bu şaşırtıcı noktayı kurnazca başka bir yöne çevirerek raporun öncelikle Amerikalı okurlar için yazıldığını söyledim. Dobrinin daha sonra aynı raporun Avrupa'yla ilgili bölümünde yer alan masumane bir cümleyi sordu; bu hususta dünyadaki "tek değişmez", "değişimin kaçınılmazlığı"ydı. Bu ifade, Avrupa'daki mevcut bölünme sınırlarını artık tanımadığımız anlamına mı geliyordu? Bir Marksist için değişimin kaçınılmazlığı konusunda felsefi bir atıfa itiraz etmesinin garip olduğunu söyledim. Mevcut ulusal sınırlara karşı çıkmıyorduk fakat Doğu Almanya sınırını ulusal bir sınır olarak da tanımıyorduk. Sovyetlerin, Şansölye Willy Brandt ile Alman iç düzenlemeleri hakkında hassas müzakerelere başlamak üzere olduklarını biliyordum ve Sovyetlerin ekmeğine yağ sürmeyecektim.

* Ayrıntılar için bkz. XIV. Bölüm.

Dobrinin, liderliğinin özellikle SALT başta olmak üzere benimle gizli paylaşımlarını sürdürmeye istekli olduğuna dair bir kez daha güvence verdi. Fakat yine de hangi belirli konuyu izlemesine yönelik direktiflere sahip değildi. Sonra Dobrinin 10 Mart'ta, resmi SALT görüşmelerinin başlamasından kısa bir süre önce kendisiyle benim "kapsamlı"mı yoksa "sınırlı"mı olacak bir SALT Anlaşması'na odaklanmalıyız sorusunu gündeme getirdi. Ona asıl sorunun herhangi bir konuda somut olmamız gerektiğini söyledim. Bu konuşmadan bir hafta sonra en gelişmiş Sovyet uçaksavar füzelerinin (SA-3S), Sovyet personeliyle birlikte Mısır'a gittiklerini öğrendik. Dolayısıyla on gün içinde Dobrinin'le tekrar bir araya geldik ve ona bu durumun kesinlikle Küba füze krizi sırasındaki davranışları hatırlattığını söyledim. Askeri dengenin korunduğundan kesinlikle emin olmamız gerekiyordu. Dobrinin, 7 Nisan'da SALT'a ilişkin müzakerelere başlama olasılığını tekrar gündeme getirdi: Viyana'da masaya yatırılmadan önce konumumuzu belirtirsem, Moskova bunu iyi niyet göstergesi olarak görürdü. Bu durum, bakanlıklardaki uzmanlar kendilerini tam bir esneksizliğe sokmadan önce Kremlin'in en üst kademelerinde dikkate alınmasını sağlardı.

Biz, bu konuların peşine düşemeden önce Dobrinin istişare için Moskova'ya geri çağrıldı ve Kamboçya'daki kriz araya girdi. Ama Kremlin'in belirgin bir çizgisinin olmadığını açıkça gösteren yeteri kadar şey olmuştu. Aynı anda bize hem baskıda bulunup hem de bizimle uzlaşıma varmak istiyorlardı. Kremlin, peşinde olmadığı konuları açıyor ve tanımlanabilir bir amaç olmadan Orta Doğu'da karşılıklı bir cepheleşmeye sebebiyet veriyordu. Bu kafa karıştırıcı davranışların arkasında ne yatıyordu?

Sovyetlerin Tavrının Anlaşılmazlığı

En sakin dönemlerde bile, derin uzun vadeli hesaplamalar temelinde faaliyet gösteren bir Sovyet liderliğinin resminin abartılması muhtemeldir. Genellikle on beş güçlü liderden oluşan bir komite olan Politbüro nihai kararları verir. Şüphesiz, Parti Genel Sekreteri -Leonid Brejnev- 1964 yılından bu yana en fazla söz hakkına sahip kişiydi. Politbüro toplantılarının gündemini belirler; Sekreterliği yönetir ve yeni üyelerin seçiminde belirleyici bir ağırlığa sahiptir. Yi-

ne de 1971'den bu yana Brejnev'in giderek daha fazla öne çıkmasına rağmen, Stalin'den beri hiçbir Genel Sekreterin böylesine bir takdir yetkisi olmamıştı. Genel Sekreter, konsensüs sağlamalıdır; şüphesiz, her konuda uzlaşmak için birbiriyle rekabet halinde olan farklı görüşler ve etki merkezleri vardır.

Bu mekanizmanın can sıkıcı doğası, karar verme organı Politbüro ve hükümetin yürütme organları arasındaki keskin ayrımla göklere çıkartılır. Bürokrasi sadece yetkinlik alanında görüş hakkına sahiptir; asıl meseleyle ilgili olsa bile başka bölümlerin uzmanlık alanıyla ilgili görüş hakkına sahip değil gibi görünür. Bu nedenle Dışişleri Bakanlığı, askeri konular hakkında olmasa da silahların kontrolüyle ilgili önerilerin siyasi etkileri hakkında görüş bildirebilir. Savunma Bakanlığı askeri konularda tek otoritedir; diplomaside çok ses çıkmasından hoşlanmaz. Bakanlıklar arasındaki tüm anlaşmazlıklar, Politbüro'da çözüme kavuşur. 1973 yılına kadar Gromiko ve Mareşal Andrei Greçko, Politbüro'ya katıldıklarında, başında oldukları ne Dışişleri ne de Savunma Bakanlıkları bu organda on yıl boyunca temsil edilmişti. Politbüro'ya yükselmeden önce Sovyet askeri konuşlanmaları hakkında Gromiko'dan daha iyi bilgilendirildiğim hissine ara ara kapılıyordum. SALT müzakerecilerimiz, Sovyet diplomatlarının önünde Sovyet askeri eğilimlerini tartıştıklarında Sovyet heyetindeki askeri subayları kesinlikle rahatsız etmişlerdi; daha önce subaylarından biri, özel olarak heyetimize teknik askeri konuların diplomatların önünde açılmamasının daha iyi olacağını önermişti.

Sovyetlerin politika yapması, Genel Sekreter en önde ve Politbüro bütün halde olsa bile bu nedenle külfetlidir. Liderlik değişim dönemlerinde güce bağlı olma eğilimindedir. Bu gibi durumlarda politikanın ana hatları bir kez kararlaştırıldığında, Rus inatçılığıyla güçlendirilmiş tek bir amacı olan bir sertlikle takip edilir. Güç mücadeleleri sırasında bazı krizler net bir karar ihtiyacını ortaya koyana kadar birbiriyle bağdaşmayan yolların takip edilmesi oldukça mümkündür. Sovyetler Birliği büyük ölçüde planlanmamış ve iyi niyeti tehlikeye düşmüş krizlere sürüklenmişti çünkü yaklaşan Parti Kongresi gibi bazı olaylar, üst liderliğin dikkatini tekelleştirmiş ya da büyük, karmaşık bürokratik mekanizmasının bir kısmına daha fazla ağırlık vermişti.

1970'lerin başında mevcut durum böyleydi. Nixon Başkan olduğunda, Bakanlar Konseyi Başkanı Alexey Kosigin, Politbüro'da dış politika konusunda baskın bir figür gibi görünüyordu. Sovyet yönetiminden gelen iletişim onun adına gönderiliyordu; Başkan Johnson ile Glassboro'da tanışmıştı. Algılar bir zirve toplantısına yöneldiğinde, sürekli onun adı geçerdi. Fakat bariz bir şekilde aynı ölçüde, bu süre zarfında Brejnev'in de etkisi artıyordu. Parti işlerinin ve iç ekonominin yönetiminden uluslararası politikaya kadar birçok konuda söz sahibiydi. Genellikle dört yılda bir düzenlenen Parti Kongresi 1970'te yapılacaktı. (Aslında 1971 baharına kadar olmamıştı.) 1971 baharından sonra neredeyse tüm üst düzey muhabereler onunla ilgili olduktan sonra bu durum, Brejnev'in üstünlüğünü kurması için iyi bir fırsat olacaktı.

Bu durum 1970'in, belki de kendi iç manevrasında absorbe edilen Sovyet liderliğinin olaylara taktik olarak tepki verdiği bir geçiş yılı olduğu anlamına geliyordu. Dahası, Vietnam Savaşı nedeniyle Amerika'daki iç kargaşa, Sovyetleri kazanç elde etmeleri için fırsatlardan yararlanmaya teşvik etmişti.

2 Şubat'ta Başkan'a, bu uyum döneminin Sovyetlerin önemli ve kronik iç zorluklarıyla kötüleştiğini gösteren bir bilgi notu gönderdim. Ekonomi alanında büyüme oranı, büyük ölçüde teknolojik gerileme nedeniyle düşüşteydi. Kruşçev'in çöküşünden sonra yeni liderler tüketim mallarının arzını artırmaya ve aynı zamanda Çin sınırında büyük bir birikim de dahil olmak üzere savunma harcamalarını yükseltmeye girişmişlerdi. Bu durum ekonomide sıkıntı yaratsa da Sovyet liderliği sanayi reformunun yatırım ve büyüme için yeni bir teşvik olacağını umuyordu. Bu umutlar alt üst olmuştu: "Sebep tabii ki Sovyet liderlerinin kendi endüstriyel reformlarının başarısızlığıyla yüzleşmeleri konusunda isteksiz olmalarıdır. Liderlerin hiçbiri, ekonomik ilerlemeyi hızlandıracak ve aynı zamanda merkezi siyasi kontrolü sürdürecek yeni bir reform programı öneremez. Sovyet ikileminin özü bu şekildedir." (Nixon, bilgi notuma marjinal yorumunu eklemişti: "Kritik nokta.")

Bu nedenle tepede çekişme olması muhtemeldi; şu sonuçlara vardım:

Bu yıl yapılması beklenen Parti Kongresi, problemleri karar verme noktasına getirebilir. Tüm üst düzey liderler, destekçilerinin kilit pozisyonlarda kalmasını sağlamak isteyecekler. Brejnev yönetimindeki eski grup,

kongredeki yetkisini genişletmeye çalışırken, genç grup bu olasılığı engellemeye meyilli olacaktır.

Sonunda, iç gerilimler kırılma noktasına varmamıştı. Ama "genç" gruba ait olarak tanımladığım iki kişi -Dmitri Polyanski ve Aleksandr Şelepin- kısa süre sonra yüksek makamdan çıkarıldılar. Anlaşılan Brejnev, kimin büyük ihtimalle güç sahibi olacağı konusundaki analizime katılmıştı.

Kremlin siyasetinin belirsizlikleri baharda da devam etti. 5 Mayıs'ta Başkan'a gönderdiğim bir bilgi notunda, hızla geri çekilen öneriler ve hâlihazırda değişmiş kararlara yönelik konuşmalardaki atıflar gibi Sovyet politikalarına ilişkin karışık ve çelişkili başka emareleri de listeledim:

> Hükümet içindeki uzlaşma ve bazı önde gelen bilim insanlarının da hemfikir olması aslında liderlikte sorun yaşandığı fakat kararın geçici olsa da Brejnev'in lehine olduğu şeklinde görülmektedir.
>
> Ülke çapında yoğun bir şekilde televizyona çıkmasının sonucu olarak imajı daha keskindir; güveni, görünüşe göre tüm önemli iç ve dış konuları içeren geniş kapsamlı konuşmalarında yansıtılmaktadır. Ayrıca birkaç ikinci seviye personel değişikliği... onun üstte olduğunu göstermektedir.

Haziran 1970'te Merkez Komite toplantısı ve SSCB Parlamentosu (En Üst Sovyet) seçimleri Brejnev'in üstünlüğünü doğrulamıştı. Haziran ayında Başkan için olası dış politika sonuçlarını analiz ettim:

> Brejnev'in üstünlüğü ve artan gücü hemen politika şartlarına dönüşmez. Kongre'de, kendisini tüketiciye ağır ve savunma sanayi hesabı ve "barış programı" ile tanıtmıştı. Kapanış konuşmasında her iki konuyu da vurgulamıştı. Daha da önemlisi, eğer daha fazla güç ve dolayısıyla belki de biraz daha fazla hareket özgürlüğü elde ederse, halihazırda bizim de ilgilendiğimiz bazı uluslararası meselelere (SALT, Berlin, vb.) yönelebilir.

Fakat Sovyetler gerginlikleri yumuşatma yoluna başvurmadan önce Avrupalı müttefiklerimizle ilişkileri geliştirirken üzerimizdeki baskıları artırmaya çalışarak bizi "seçici detant" ile izole etmek için uğraşmıştı. Sovyet liderleri, Batı Almanya'daki yeni Şansölye Willy Brandt'in politikalarında bir fırsat görmüşlerdi; birkaç ay boyunca olayların merkezinde Ostpolitik olacaktı.

Ostpolitik

Aylar geçtikçe Dobrinin'in 20 Ocak'ta Avrupa güvenliği konusuna ilişkin Sovyetlerin görüşlerini sunma teklifini neden izlemediği giderek daha belirgin hale geldi. Moskova, Bonn'la doğrudan ilgilenmenin bizi dahil etmekten daha iyi olacağını düşünüyordu. 1969 kışında Willy Brandt, Orta Avrupa'da güç kullanımından vazgeçmek ve statükoyu kabul etmek için hem SSCB hem de Doğu Almanya'ya tekliflerde bulunarak inisiyatif kullanmıştı. Sovyet liderleriyle himayelerinde olan Doğu Almanların, 1930'lardan beri Almanya'da Sosyal Demokrat bir hükümetle ilk defa anlaşma olasılığı açıkça ilgilerini çekmişti. Moskova, uzun zamandır devam eden sınır anlaşmazlığı konusunda Pekin ile aynı anda görüşmelere başlamıştı. Muhtemelen Sovyetlerin de anladığı üzere, her iki cephede de aynı anda baskıyı hafifletme şansı vardı; eğer Brandt'in Avrupa'daki statükoyu kabul etmesini sağlarlarsa bu durum, Çinlilerin izolasyonunu çözecekti. Bonn'la Moskova arasında doğrudan gerçekleşecek bir uzlaşma, ABD'yi büyük bir Avrupa sorununun çözümünden çıkarmanın ek temettüsüne taşıyacak ve diğer Avrupalıların Washington yerine Moskova'ya gittikçe daha fazla bakmasına neden olacak bir emsal teşkil edecekti. Zamanla bu durum NATO ilişkilerini de zayıflatacaktı.

Belirttiğim gibi, Brandt'in Hristiyan Demokrat seleflerinin politikalarını değiştirme kararının kaçınılmaz ve potansiyel olarak faydalı olduğu görüşüne ben de herkes gibi katılırken, bu durum ancak Sovyetlere, Alman ve Avrupa politikası konusunda avantaj sağlamazsa gerçekleşebilirdi. Süreç üzerinde biraz kontrol elde etmeyi başaramadığımız sürece Brandt, Sovyetler Birliği'ne ve Almanya'nın yeni politikasındaki hedeflerinin yerine getirilmesine yönelik iyi niyetine giderek daha fazla bağımlı hale gelecekti. 16 Şubat'ta Başkan'a şu olası sonuçları gönderdim:

> Ostpolitik'in en tedirgin edici yönü, uzun vadeli olması. Brandt, Doğu ülkeleri ile hâlihazırda masada olan konularla -Doğu Almanya'nın tanınması, Oder-Neisse, Berlin için çeşitli olası düzenlemeler- ilgili olarak görüştüğü sürece, Batı yanlısı temel politikasını sürdürmede ciddi bir zorluk yaşamamalıdır...
>
> Ama Brandt'in normalleşme derecesine ulaştığını varsayarsak, o ya da halefi, umut edilen faydalara ulaşılamadığının çok geçmeden farkına va-

rabilir. Halihazırda Doğu politikasına yoğun bir yatırım yapmış olan Almanlar, bu noktada kendilerini acı verici seçimlerle karşı karşıya kalmış olarak görebilirler. Unutulmamalıdır ki 1950'lerde sadece Schumacher liderliği altında SPD'de değil, aynı zamanda muhafazakâr mahallelerde geleneksel olarak Doğu ile Batı arasında bir "köprü" olarak Almanya'nın vizyonuyla büyülenmiş birçok Alman, Bonn'un Batılı kurumlara dahil edilmesinin Almanya'nın bölünmesini sonsuza dek onaylayacağını ve Doğu'da aktif bir Alman rolünün restorasyonunu engelleyeceğini öne sürmüştü. Almanya'nın temel konumuyla ilgili bu tür tartışmalar, sadece Alman içişlerini kızdırmakla kalmayıp, aynı zamanda Almanya'nın Batılı ortaklarıyla arasında güvenilirlik konusunda şüpheler yaratarak daha bölücü bir biçimde tekrarlanabilir.*

Yine de Brandt'in politikasını raydan çıkarmaya çalışmanın bir anlamı yoktu; bizim için mevcut olan tek seçenek kaçınılmaz olana yapıcı bir yön vermekti. Brandt'in koalisyonu şu anda uyguladığı programa göre seçilmişti. Ostpolitik'ini sadece Alman iç siyasetine büyük müdahalelerle, müttefiklerimizin uzaklaştırılmasıyla (Cumhurbaşkanı Pompidou'nun da endişe ettiği gibi) ve Doğu Avrupa'nın özgürlüğü için NATO'nun bir Alman-Amerikan ittifakına dönüşmesiyle durdurabilirdik. Ayrıca sunacak başka seçeneğimiz de yoktu. Pompidou'yla Harold Wilson'ın Brandt'in yaklaşımını resmen onaylamalarına ve bize de özel olarak aynı şeyi yapmamız için baskı yapmalarına neden olan şey, Alman "kurtuluş politikası"ndan endişe etmeleriydi. Kamuoyumuz, Alman hükümetinin isteklerine karşı Almanya'nın yeniden birleşmesi konusunda ısrarcı bir politikayı anlayamazdı; Almanlardan daha fazla Alman olamazdık. Buna karşılık, Almanya'nın bölünmesinin sert sonuçlarını hafifletmeye yönelik iyimser beklentileri yok ettiğimiz şeklindeki suçlamaların giderek daha da hedefi haline gelecektik.

Bu nedenle Nixon'ı, Brandt'in politikasına uymaya ve etkimizi Alman milliyetçiliğinden daha geniş bir çerçeveye yerleştirmesi için teşvik ettim. Brandt yakın temasta bulunarak kaygıyı azaltmadaki görevini yerine getirmişti. Şüphesiz, yeni Alman hükümeti bize danışmaktan ziyade bizi bilgilendirmişti. İlerleme kaydettiklerini bildiriyorlardı; tavsiye istemiyorlardı. Ama bu aynı zamanda bizim de tercih ettiğimiz şeydi. İstediğimiz son şey Batı Almanya'da iç mese-

* Bu kitap yazılırken Bonn'da böyle bir şey oluyor gibi görünüyordu.

leye dönüşen Alman müzakere tutumlarından sorumlu tutulmaktı. Nixon'a "Brandt'e vereceğimiz herhangi bir onayın -FRG'nin [Federal Almanya Cumhuriyeti'nin] spesifik hareketlerini onaylamadan- FRG'nin Doğu ile olan ilişkilerinin iyileştirilmesi için verilen genel destekten başka bir şey olmaması gerektiğini" söyledim.

Sovyetler Birliği'nin Ostpolitik'i kullanarak bizi Avrupalı müttefiklerimizden ayırmasını engelleyecek kaynaklardan da yoksun değildik. Öncelikle hiçbir Batı Alman lideri kesinlikle onaylamadığımız bir politikayı yürütemez ve yurt içindeki konumunu sürdüremezdi; kendi düşünceleri buna ters düşerdi; akılcı faydaların hesaplanması bile bu durumu teşvik edemezdi. Dahası Brandt, Doğu Almanya'yı tanımaya ne kadar yönelirse, Berlin Anlaşması onun için o kadar zorunlu olurdu. Berlin, tüm bulmacanın anahtarıydı. Brandt'in SSCB ve Doğu Almanya ile yapacağı her türdeki anlaşma, koalisyonunun en küçük çoğunluğa sahip olduğu Batı Alman Parlamentosu tarafından da onaylanması gerekecekti. Berlin'in güvenliğini artıran bir anlaşma, Brandt'in, Almanya'nın kendi bölünmesinin kabulünü somutlaştıran tartışmalı antlaşmalar için en somut ve ikna edici bedel olurdu. Brandt'in Doğu Anlaşmalarının onaylanmasının tek yolunun bir Berlin Anlaşmasıyla gerçekleşebileceği açık hale gelmişti. Bir Berlin Anlaşması, dört savaş gücünün (ABD, İngiltere, Fransa ve SSCB) fikir birliğini gerektiriyordu. Böylece aktif iş birliğimiz çok önemliydi; Berlin'in izolasyonunun gerçekliğini dengeleyecek karşı gücümüz vardı; zamanla bu süreçte önemli bir söz hakkı elde edecektik ama süreç başlamıştı artık.

Bu çerçevede, coşku olmasa da güven dahilinde Brandt'in tarihi gidişatına destek verdik. 14 Ocak 1970 tarihindeki politika beyannamesinde, Berlin'de Dörtlü-Güç'ün haklarının korunması ve şehirdeki koşulların iyileştirilmesi de dahil olmak üzere Doğu ile yapılacak müzakereler için altı ilke belirlenmişti. Beş gün sonra Doğu Alman Komünist Partisi lideri Walter Ulbricht, Almanlar-arası ilişkiler konusunda ön koşul olmaksızın müzakere etmeyi kabul etti. Başka bir sürpriz hamle ise 11 Şubat'ta Doğu Almanya Başbakanı Willi Stoph'dan geldi. Stoph, doğrudan görüşme talebinde bulunmuştu. Lokasyonla ilgili ufak tefek pazarlıklar sonrasında iki lider 19 Mart'ta Doğu Almanya'daki Erfurt'ta bir araya gelme konusunda

hemfikir oldular. İki Almanya arasındaki girişimlere paralel olarak Bonn da SSCB ile güçten feragat üzerine anlaşmak için görüşmeler başlatmıştı. Batı Almanya Büyükelçisi tarafından Moskova'da gerçekleştirilen ilk temaslar, Sovyetlerin ısrarıyla ilk olarak Federal Almanya'nın Doğu Almanya'yı tanıması gerektiği konusunda öngörülebilir bir çıkmazla sonuçlanmıştı. Daha sonra Brandt, sırdaşı Egon Bahr'ı ikinci tura atayarak müzakerelerin gerginlik seviyesini artırmaya karar verdi. Bahr bu adımı bana, arka kanaldan bildirdi. 20 Şubat'ta, Moskova'dan döndükten sonra Bahr, arka kanalı tekrar kullanarak görüşmeleriyle ilgili genel olarak iyimser değerlendirmesini aktardı. Sovyetlerin, güç kullanımından feragat eden bir antlaşma olasılığıyla "ciddi şekilde ilgilendiğine" inanıyordu. Ayrıca Politbüro tarafından açık hale getirilen somut önerileri sunmanın eşiğine gelmişti.

Ama Bahr'ın söyledikleri, Berlin'le olan bağlantının bizim son kozumuz olduğu konusunda gerçekleri görmesini sağlamıştı. Bahr, Gromiko'ya Berlin'e rahatsız edilmeden gidip gelmeleri için sivil trafiğini kabul etmesi yönünde baskı yaptığını söyledi; bu durum, Alman kamuoyu için vazgeçilmez bir şeydi. Gromiko karşılık vermemiş ama not almıştı. Bahr, Berlin müzakerelerinin Alman görüşmelerinin gerisinde kalmadığından emin olmak istiyordu. Ben ise tam tersini düşünüyordum; Alman görüşmeleri tamamlandıktan sonra Berlin üzerindeki pazarlık pozisyonumuz büyük ölçüde ilerleyecekti çünkü Sovyetler, Doğu Anlaşmalarının onaylanmasını görmek için oldukça isteklilerdi.

Berlin görüşmelerini altı ay boyunca oyaladıktan sonra Sovyetler de aynı gerçekleri algılamaya başladı. 10 Şubat'ta Sovyetler, ABD, İngiltere ve Fransa'yı 18 Şubat'ta Berlin ile ilgili müzakerelere başlamak için davet etti. Müttefiklerle olan istişarenin çok ağır ilerlemesi göz önünde bulundurulduğunda, son tarihin bu kadar kısa olması bütün yönleriyle gerçekçi değildi. Ama bu teklif, Sovyetlerin istekliliğine dair bir işaretti; telaşa kapılmadığımız sürece Berlin'deki konumumuzu iyileştirme fırsatının ayağımıza geldiğini düşünüyorduk. Başkan'a, Sovyetlerin önerisini kabul etmemiz ve görüşmeleri aşamalı bir şekilde yapmamız gerektiğini söyledim çünkü eş zamanlı görüşmelerle Sovyetler, müttefikleri birbirine düşüremezdi. Dolayısıyla öyle bir durum ortaya çıkmıştı ki bizim de Alman müttefiki-

mizin de pozisyonlarımızı açık hale getirmemize gerek kalmayacaktı. Brandt, Berlin müzakerelerini hızlandırmak istiyordu çünkü bunları koz olarak kullanabilir ve gerekirse Ostpolitik'inin başarısızlığı için sorumluluğu bize atabilirdi. Aksine Almanlar-arası müzakerelerdeki ilerleme için, bunun bedelini Berlin'de Dörtlü-Güç'ün sağladığı yetkilerle ödememiz gerekmesin diye daha yavaş bir tempoda ilerlemeyi tercih ediyorduk.

Brandt 25 Şubat'ta Nixon'a, Bahr'ın Moskova ziyaretini resmen bildiren ve Berlin müzakerelerinin bir an önce başlamasını rica eden bir mektup yazdı. Cevap vermek için 12 Mart'a kadar bekledik; Nixon, mektubunda birleşik bir Batı için çaba sarf edeceğini ifade etmişti. Dörtlü-Güç Berlin müzakerelerinin 26 Mart'ta başlayabileceğini söyledik. Berlin sorununun karmaşıklığı, ortak bir Batılı pozisyonu geliştirme ihtiyacı ve yıllar içinde ortaya çıkan keskin çelişkili görüşler, Berlin müzakerelerinin uzun süreceği anlamına gelmekteydi. Brandt ikili girişimlerinde çok daha hızlı bir adım atabilirdi; başmüzakerecisi Bahr'ın tarzı, bunu kaçınılmaz hale getirmişti. Tüm bunlar kozumuzu arttırıyordu. Diplomatik olarak ifade etmek gerekirse, Berlin görüşmelerinin yavaş temposunu taktik bir dezavantaj olarak değerlendirmemiştim.

Brandt'in Erfurt'ta, Willi Stoph ile buluşması büyük bir başarıydı. "Willy, Willy" sloganı atmaya başlayan Doğu Alman kalabalığı, coşkuyla karşıladığı her iki katılımcının da benzer isimlere sahip olduğunu fark edince sloganlarını "Willy Brandt" olarak değiştirmişlerdi. Hiçbir büyük anlaşma sonuca varamamıştı; asıl önemli olan konu, bölünmüş bir Almanya'nın liderlerinin ilk kez bir araya gelmesiydi. Avrupa'daki herhangi bir mutabakatın Almanya'nın yeniden birleşmesini gerektirdiği klasik Batı pozisyonu böylece tarihe geçmişti.

Brandt'in Washington'a üç hafta sonra Şansölye olarak yaptığı ilk ziyarette gelinen nokta buydu. Brandt gelmeden önce 8 Nisan'da Beyaz Saray'daki ofisimde Egon Bahr'la özel olarak görüştüm. Moskova'daki görüşmeleri hakkında bana daha ayrıntılı bilgi vermişti ama nedense Sovyetlere verdiği fakat bizimle görüşmediği üç "yeni belge"yi atlamıştı. (Müttefikler birliğindeki olası çatlakları büyütme konusunda asla çekinmeyen Dobrinin bana bunlardan bahsetmişti!) Bahr, Sovyetlerin Doğu Almanları Bonn'la Doğu Almanya arasında-

ki ilişkileri normalleştirmeleri için uğraşacağından ve Berlin'e erişimi kolaylaştıracağından emindi. Arzu ettiğimiz şey tabii ki her istendiğinde vazgeçilebilecek bir Sovyet yönetimi jestinden ziyade Batı Berlin'in varlığını sürdürmesini vurgulayacak yasal bir rejimdi. Brandt'in Nixon'la görüşmesi, XI. Bölüm'de anlattığım gibi, iyi geçmişti. Brandt, politikasına ilişkin aldığı genel onayla Washington'dan ayrıldı. Batı Almanya-Sovyet görüşmeleri 12-22 Mayıs tarihleri arasında devam etti ve "ilkeler" konusunda bir anlaşma sağlandı. 26-27 Mayıs'ta Roma'da Atlantik İttifakı Dışişleri Bakanlarının altı ayda bir olan toplantılarında Brandt, bütün müttefiklerinden tam destek aldı.

Batı Almanya'da tartışmalar durmadan artıyordu. Muhalefetteki Hristiyan Demokratlar, Brandt'in politikasına sert bir saldırı başlattı. Eski Şansölye Kiesinger, "krize beş kala" şeklinde uyarıda bulundu; muhalefet liderliği için Kiesinger'e meydan okuyan Rainer Barzel, "çok geç olmadan geri dönün" dedi. Egon Bahr'ın müzakere belgesi Alman basınına sızınca ortalık daha da karıştı. Berlin konusunda tatmin edici bir anlaşma olmadığı sürece Sovyetler Birliği ile hiçbir antlaşmanın Batı Alman Parlamentosu tarafından onaylanmayacağını açıkça gösteren bir hiddet vardı.

Haziran ayındaki yerel seçimlerde iyi bir gösteriyle desteklenen Brandt, Dışişleri Bakanı Walter Scheel'i başmüzakereci olarak atayarak SSCB ile yaptığı müzakerenin son safhasına geçmeye karar verdi. Moskova'da on iki gün sonra Scheel, Dışişleri Bakanı Gromiko ile güçten feragat üzerine bir taslak anlaşmayı parafladı ve beş gün sonra Brandt, anlaşmayı imzalamak ve Brejnev ile genişletilmiş bir konuşma fırsatı yakalamak için Moskova'ya gitti. Federal Cumhuriyet geri dönülmeyecek bir karar vermişti: Almanya'nın bölünmesini kabul etmiş; Orta Avrupa'daki statükoyu belirlemişti.

İki gün sonra Brandt, Nixon'a, Berlin sorununu çözmenin hem Kosigin hem de Brejnev için önemli olacağını vurgulayan bir mektup gönderdi. Sovyetler, tatmin edici bir Berlin mutabakatına varılmadığı sürece anlaşmanın yürürlüğe girmeyeceği konusunda resmen ve defalarca bilgilendirilmişlerdi. 17 Ağustos'ta Bahr, Brandt'in Moskova'da kalışı hakkında bana bilgi vermek için Washington'u tekrar ziyaret etti. Ana endişesi Brandt'in Berlin'de hızlı ilerleme arzusunu vurgulamaktı. Başkan'a bu karmaşık müzakerelerin sekteye uğra-

ması halinde tuzağa düşebileceğimiz konusunda bir tehlike olduğunu söyledim. Ama bunun için işlerin de epey ilerlediğini düşünüyordum. Moskova ile Federal Cumhuriyet bunu beş ay daha tam olarak anlayamadığından karar veren unsur biz olmuştuk.

Sovyetler, Berlin görüşmelerini Federal Cumhuriyet'le antlaşmaya varana kadar durdurmamıştı. Bir Berlin Anlaşması'na varmak için Batı Almanların bize baskı yapacaklarını hesapladıklarına dair hiç şüphe yoktu; aslında baskıda bulundular ama isteksizce. Yine de yanlış hesaplamışlardı. Bonn'un manevra alanı sınırlıydı; taviz deposunu tüketmişti; daha fazlası için bize baskı yapacak durumda değildi. Sovyetler Birliği ile yapılan antlaşma Alman kamuoyunun çoğuna adil görünmüyordu; Bonn, ortamın düzelmesi karşılığında ve başlaması için asla müdahale edilmemesi gereken Almanlar arasındaki temasların kolaylaştırılması için ulusal iddialarını bir kenara bırakmıştı. Antlaşmanın Parlamento'daki kaderi şimdi Sovyetlerin Berlin konusunda kesin taviz vermelerine bağlıydı. Anlaşmayla Berlin arasındaki bağlantı açıkça Moskova'nın aleyhineydi. Şüphesiz, Berlin'le ilgili görüşmeler karmaşık olacaktı. Batılı müttefikler, Doğu Almanya topraklarına serbest erişim için Doğu Alman garantisi yerine Sovyet garantisi arıyorlardı. Bu durumu Doğu Almanya'nın kabul etmesi imkânsızdı. Ama Sovyetlerin, Doğu Almanya'yla ilgili tereddütlerinin üstesinden gelmeleri için bir başka güçlü nedenleri daha vardı: Avrupa Güvenlik Konferansı bizim rızamız olmadan asla gerçekleşemezdi. Berlin görüşmeleri sona ermeden bunu dikkate almayacağımıza dair hiçbir şüpheye yer bırakmadık. Böylelikle hem Avrupa Güvenlik Konferansı'nı hem de Brandt'in Doğu Anlaşmalarının onaylanmasını, hedeflerimizi karşılayacak şekilde Berlin Anlaşması'na bağlı kılarak detantı tehlikeye sokacak şeyi dizginlemiştik.

Bu arada müttefiklerimizi idare etmek zorunda kalmıştık. Brandt, müzakerelere hazırlanmak ve aynı zamanda tek taraflı olarak Amerikan askerlerinin geri çekilmesini önlemek amacıyla İttifak'ın Avrupa'da karşılıklı ve dengeli güç azaltma kriterleri (MBFR) üzerinde anlaşmaya varmasını istiyordu. İngiltere, Doğu-Batı ilişkileri için bir Daimî Komisyon kurulması çağrısında bulundu. Bir dizi yaratıcı belirsizliğin olduğu Kanada'ya ait genel MBFR ilkelerini destekleyerek Alman girişiminin yönünü değiştirdik. İngiliz teklifine de tama-

men karşı çıktık. Ortamdan beslenen gerginliklerin hafiflemesi için hâlihazırda aşırı derecedeki baskılara ivme katacak başka fikir istemiyorduk.

Zaman bizim lehimizeydi; soğukkanlılığımızı korumamız şartıyla güçlü bir pozisyondaydık. Bu durum, Federal Cumhuriyet'le olan anlaşmayı seçici detantta önemli bir adım olarak kabul eden ve bunu ABD'yi hedefleyen bir dizi krizle ittifaktaki uyumu zayıflatmak için kullanmaya devam eden Sovyetler için doğrudan doğruya belirgin değildi. Kremlin'e, uğraşmak zorunda kalacağı gerçekleri görmesini sağlamak için aylarca süren bir metanet gerekmişti.

SALT ve Savunma Müzakeresi

Moskova ile tek bir müzakere vardı, bu da kendi halinde ilerlemekte olan Helsinki'yle Viyana arasında sırayla gerçekleştirilen SALT müzakereleriydi. Helsinki'de yapılan bu görüşmelerin ilk safhası keşif niteliğindeydi; Nisan 1970'in ortası itibarıyla Viyana'da, kaldığı yerden devam edecekti. Sovyetlerin başlıca endişesi ABM'leri sınırlamaktı; Kosigin'in Glassboro'da, Başkan Johnson'a füze savunmasını sınırlama fikrinin şimdiye kadar duyduğu en saçma fikirlerden biri olduğu yorumundan sonra dramatik bir değişiklikti. Sovyetlerin algılarını değiştiren durumun kendi ABM sistemimizi geliştirmeye karar verdiğimiz konu olduğu sonucuna makul bir şekilde varılabilirdi. Ne yazık ki bu görüş yaygın değildi. Aslında ABM hakkında 1969'da gerçekleşen sert görüşme, 1970'te önemli ölçüde tekrarlanmıştı, bu sefer hâlihazırda onaylanmış programın büyüklüğü üzerineydi. Asıl mesele, ABM'mizi önceki Kongre'nin kıl payı onayladığı Minuteman ICBM alanlarını koruyan iki bölge olarak sözde I. Evre'yle kısıtlayıp kısıtlamayacağımız mıydı yoksa üçüncü ülkelerden kazara gelebilecek füzelere veya saldırılara karşı halkımızı savunmak üzere açıkladığımız amacı destekleyen II. Evre ile devam edip etmeyeceğimiz miydi.

23 Ocak 1970'teki NSC toplantısında birbirleriyle çelişen bakış açılarını özetledim. Sovyetlerin uzlaşmaya olan ilgisinin, tek taraflı Amerikan jestleri yaparak mı yoksa Kremlin'e durdurmak için istedikleri riskler ve programlar sunarak mı ortaya çıktığı uzun yıllar sü-

ren bir tartışmaydı. Bu mesele, hidrojen bombasından B-1 bombardıman uçağına kadar olan savunma tartışmamızı altüst etmişti. Tek taraflı Amerikan sınırlamasının önemli ya da daimî bir Sovyet karşılığını ortaya çıkaran başka örnek bilmiyorum.

Tek taraflı jestlerin savunucuları, Amerikan ABM konuşlandırmaları konusunda bir moratoryum isteyip savunma sistemlerinin sınırlandırılması konusunda Sovyetlerin ilgisine atıfta bulunmuşlardı. Programımızın askıya alınmasının, amacımızın ciddiyetine işaret edeceğini düşünmüşlerdi; ABM'ye ilişkin Kongre'den gelen eleştiriler pazarlık sürecinde yatıştırılabilirdi. Sovyetler, müzakereleri sürüncemede bırakırlarsa moratoryum her daim kaldırılabilirdi. Bu görüşe Dışişleri Bakanlığı'yla Silahların Denetlenmesi ve Silahsızlanma Kuruluşu da (ACDA) katılmıştı. Ama ben de dahil olmak üzere II. Evre'yle devam etmek isteyenler ABM programımızın askıya alınmasının anlaşma umutlarını yok edebileceğini öne sürüyordu. Sovyetlerin füze savunmasına ilişkin tutumları programımızın başlamasıyla tersine dönmüştü; biz yapımını durdurduktan sonra Sovyetler ciddi bir şekilde müzakere etmeye istekli olmayacaklardı, bu da karşılaştırılabilir bir durum değildi çünkü II. Evre durduktan sonra Kongre muhalefetimiz kesinlikle ABM'yi tamamen ortadan kaldırmaya çalışacaktı. Sovyetler, ABM'mizi bitirme hedeflerine sadece müzakereleri sürüncemede bırakarak ulaşabilirlerdi. Sovyetler ne kadar oyalanırsa oyalansın, moratoryumumuzun kaldırılması bana imkânsız gibi geliyordu. Moratoryumlar, her zaman dayandıkları varsayımların dikkatli bir şekilde uygulanacağına dair acımasız vaatlerle uygulanır; kolay bir şekilde göz ardı edilemeyecek kadar bariz bir provokasyon olmadığı sürece neredeyse hiç bitmez.

23 Ocak'taki NSC toplantısında bir karara varılamadı; mesele, SALT ya da ABM'yi aşarak ülkemizin güvenliğinin mahiyeti konusunda ulusal bir tartışmaya dönüşmüştü.

Savunma programımıza yapılan tüm saldırılardaki baskın slogan, "ulusal önceliklerin yeniden düzenlenmesine" olan ihtiyaç olduğu kadar savunma bütçesini kesmeye yönelik de bir örtmeceydi. Bu durum, strateji alanında Vietnam müzakeresinin muadili olmuştu. Vietnam için kullanılan fonları kısıtlamaya yönelik yapılan değişiklikler çok yakında belirli silah sistemlerine genişletildi. Senatör George McGovern, B-1 bombardıman uçağına son vermeyi önerdi; Senatör William Prox-

mire ve Senatör Richard Schweiker, C-5A nakliye uçağını, mali açıdan zor durumda olan Lockheed soruşturmasının sonuna kadar erteleme çağrısında bulundu; Senatör Birch Bayh, silahlı kuvvetlerimizin toplam büyüklüğünü sınırlamak istedi. Senatör Edward Brooke, ABM ve MIRV'ye karşı her yıl düzenlediği kampanyaya katıldı. Savunma bütçesinin yetersiz olabileceğini gösteren bir karar ya da konuşma yoktu. Güçlü bir savunmaya inananlar açıkça son çırpınışlarını yapıyorlardı.

Vietnam'da olduğu gibi, yine bir kısır döngüye girmiştik. Ulusal savunma konusundaki her türlü desteği korumak için Nixon, savunma bütçesini kırpmaya ve askeri amaçlara adanmış Gayri Safi Milli Hasılanın yüzdesini azaltmaya yönelik baskılara duyarlı görünmesi gerektiğini düşündü. Laird'le ben hariç yönetimdeki tüm üst düzey üyeler bu konuda hemfikirdi. Aksi takdirde Kongre'nin, Kongre'de, medyada ve akademik camiadaki askeriye karşıtı fanatiklerin önerdiği sert kesintileri uygulayacağından çekinirlerdi. Bu konuda ciddi kuşkularım vardı. Güneydoğu Asya'da gözle görülür şekilde masraflarımızı kısarken ve Sovyet askeri harcamaları da istikrarlı bir şekilde giderek artarken, göreceli stratejik üstünlüğümüzü kaybettiğimiz dönemde kuvvetlerimizin daimî olarak azaltılmasının ortaya çıkaracağı bu durumun uzun vadeli diplomatik etkisinden endişe ediyordum.

Nixon'ın 2 Şubat 1970'te duyurulan savunma bütçesi, bir önceki yıla göre 5 milyar doların üzerinde bir azaltım gerektiriyordu. (Rakam, elbette ki bütün hikâyeyi anlatmıyordu çünkü bir önceki yılın bütçesi bile 1969'daki aynı baskılar yüzünden yetersiz kalmıştı.) Savunma bütçesi, bir önceki yılın %8,7'siyle karşılaştırıldığında, GSMH'nin yaklaşık %7'sini, 1969'daki %37,7'siyle karşılaştırıldığında ise ulusal bütçenin %34,6'sına karşılık geliyordu. (Aslında gerçek anlamda önerilen savunma bütçesi, Vietnam'daki savaşın devam etmesine rağmen, 1964 yılının son barış dönemi bütçesinin sadece %7 üzerinde idi.) Bu kısıtlamalar içinde Mel Laird, gerektiğinde az da olsa B-1 bombardıman uçağı, Trident denizaltı ve füzesi, Minuteman III ICBM ve "Koruyucu" ABM gibi tüm stratejik programları artırarak bir yönetim ve planlama mucizesi gerçekleştirmişti.

Ancak bu azaltımın etkisi yine de başlangıçta fark edilmeyen türden olsa da yine de konvansiyonel kuvvetlerdeki artan dengesizliğe karşı eş evreli bir karşılık geliştirmemizi engelliyordu. Stratejik plan-

lamamızı alışılmış olanın uyarlamalarına dönüştürmüştü. Bu durum, Pentagon'un ABM programını ihmal etmesine neden oldu ki bu da bize yurt içinde çok pahalıya patlamıştı çünkü SALT stratejimizin merkezinde yer alıyordu; dolayısıyla bu programa yönelik fonlar diğer öncelikleri de etkileyecekti. Bu nedenle silahsızlanma konusunda üç cephede müzakere ediyorduk: Viyana ve Helsinki'de Sovyetlerle, hükümetimizin içinde ve Kongre'yle. Üstelik sert bir şekilde azaltılmış savunma bütçesi bile Kongre'de saldırıya uğramıştı. Senato Çoğunluk Lideri Mike Mansfield, ABM programının resmi olarak sunulmadan önceki II. Evresi'ne bile karşı çıkmıştı. 31 Ocak'ta yeni bir Senato tartışmasının öngörüsünde bulunarak dedi ki: "Tüm bunlar ne zaman bitecek? İnsanlara ne olacak?... Para nereden geliyor?" Senatör J. William Fulbright, ABM'nin II. Evresi'ni "büyük bir hata" olarak nitelendirdi. Yeni bütçe 2 Şubat'ta açıklandığında eleştiriler ciddi şekilde arttı. Senatör Mansfield, yeni bütçenin bir önceki yılın bütçesinden daha düşük olmasına rağmen hâlâ çok yüksek olduğunu belirtti. Yeni bütçenin birçok yeni proje için "başlangıç desteği" içerdiğini söyledi. Haklıydı ama 60'lı yıllarda füze takviyesini kendi isteğiyle durdurduktan sonra başlangıç desteği, yeni yönetimin Sovyet stratejik güçlerinin sürekli büyümesi karşısında isteyebileceği en az şeydi.

Mayıs ayında George McGovern, Philip Hart, William Fulbright, Walter Mondale, Clifford Case ve Mark Hatfield gibi her iki partiden bir Senatör grubu, daha ciddi kesintiler talep eden alternatif bir bütçe ortaya koymayı planladıklarını açıkladı. 15 Haziran'da başka bir liberal Senatör ve Kongre Üyesi grubu, özellikle MIRV programı, "Koruyucu" ABM'nin II. Evresi ve donanmaya ait F-14 savaş uçağının tedariki için 4,5 milyar dolarlık ek bir azaltma önerdi. Bir önceki yönetimin üst düzey yetkilileri tarafından hazırlanan Brookings Enstitüsü raporunda, 59 milyar dolarlık -Başkan'ın söylediğinden 14 milyar dolar daha az- "düşük seçenek"li bir savunma bütçesi özetlenmişti.[1] 17 Ağustos 1970 tarihli *Washington Post*, durumu kısaca özetliyordu:

> Bir zamanlar mevzuatın neredeyse küçük bir rutini olan şey -yıllık askeri harcama tasarısının parçası- şimdi askeri programlar ve politikalar nedeniyle uzun ve sık sık meydana gelen amansız bir savaşa dönüştü... [Uzun süredir devam eden ABM tartışması] aslında Capitol Hill'de şimdiye kadar yapılmış her türlü askeri faaliyete yönelik en yaygın saldırının ne olduğunu gizlemektedir.

Savunma tasarrufuna yönelik yapılan bu çağrı, Sovyet stratejik ve konvansiyonel kuvvetlerinin hızla gelişmesi ışığında daha da dikkat çekiciydi. Sovyetler Birliği'nde 1966 yılının ortalarında 250; 1967 yılının ortalarında 570; Eylül 1968'de 900 operasyonel ICBM'si vardı ve Eylül 1969'da ise 10.060 ile bizi geçmişlerdi. 1970 yılının sonu itibarıyla da 1300 ICBM'ye yakın olması bekleniyordu. (1440 olduğu ortaya çıktı.) Üst sınırın ne olabileceğini kimse bilmiyordu; son beş yıla ilişkin istihbarat tahminleri sürekli çok düşüktü. Sovyet denizaltılarından fırlatılan füzelerin sayısının Eylül 1968'de 45 iken 1975 itibarıyla 900'ün üzerine çıkması bekleniyordu. Aynı zamanda hem Avrupa'da hem de Uzak Doğu'daki Sovyetlerin konvansiyonel kuvvetlerinin büyümesi ve modernizasyonu hızlı bir şekilde gelişme gösteriyordu.

Kongre ve medya, şişirilmiş bir savunma bütçesini korumak için tipik Pentagon korkutma taktikleri olarak bu gerçekleri reddediyordu. Güçlü bir savunmanın sadık destekleyicileri bile tereddüt etmeye başlamıştı. Yeniden seçilmek üzere olan ABM'nin önemli destekçisi Senatör Henry Jackson, memleketi Washington'da herhangi bir ABM bölgesinin olmasına karşı çıkmıştı. Ortak Atom Enerjisi Komitesi'nin etkili başkanı Senatör John Pastore, ABM'nin Kongre'nin hâlihazırda onaylanmış olduğu iki bölgenin ötesine geçmesine karşı durmuştu: "Benim eyaletimdeki halk, eğitime harcanan daha fazla paranın neden enflasyonu arttırdığını ama savunma silahlanmasına harcanan daha fazla paranın ise neden enflasyonla ilgili olmadığını merak ediyor."[2] Silahlı Kuvvetler Komitesi'nin güçlü Başkanı Temsilciler Meclisi üyesi Mendel Rivers bütçe baskılarının Pentagon'un önceliklerini nasıl şekillendirdiğini göstererek donanmayı güçlendirmek için ABM'yi kesmeyi tercih etmişti. Uzun zamandır savunma destekçisi olan Temsilciler Meclisi Sözcüsü Carl Albert bile özellikle çevreyle ilgili yurt içindeki programların savunmaya fayda sağladığını hiçe saymasından şikâyet ediyordu. Bu eleştiri, Chet Holifield ve Charles Vanik gibi önemli Temsilciler Meclisi üyeleri tarafından da tekrarlandı.

Yönetimin sadece uygulanabilir bir savunma programı değil, aynı zamanda tutarlı bir SALT stratejisi geliştirmek zorunda kaldığı bir ortam meydana gelmişti. SALT konusunda 1970'lerin başında henüz ge-

lişmemiş stratejik programların bile sürdürülmesinin ne kadar zor olduğunu dile getiren eleştirmenler, içlerinden bazılarının bu saldırıya nasıl katıldığını unutmuş görünüyorlardı.[3] Kongre'nin Sovyetlerle karşılıklı pazarlık yapmak istediğimiz şeyi tek taraflı olarak empoze etmesini engellemek için yönetim tüm gücünü bir araya getirmek zorunda kalmıştı. Avrupa'daki kuvvetlerimizi azaltmaya yönelik çabalar da dahil olmak üzere sürekli denizaşırı kuvvetlerimizin konuşlandırılması konusunda da saldırıya uğruyorduk. ABM'nin 1972'de karşılıklı olarak sınırlandırılması üzerine yaşanan tartışmada, ABM, ya Kongre tarafından ortadan kaldırılmanın eşiğindeydi ya da anlamsız bir prototipe dönüştürülecekti. Modernizasyona izin veren ilk SALT Anlaşması, tartışmayı bitirene kadar MIRV saldırıya uğramıştı. Yönetim eğer ABM için yeterli bir savunma programı sürdürmek istiyorsa bireysel silah programları için gittikçe artan "pazarlık kozu" gerekçesine itiliyordu; yani o programları, stratejik amaçlarda kullanmak için değil de silahların kontrolü müzakereleri sürecinde, vazgeçmek için yapıldığını öne sürmekti. Bu durum, en düşük programları kurtarmaya yardımcı olabilse de derin bir stratejik doktrin öne sürme olasılığı yoktu.

ABM'ye ilişkin iç tartışmalar ikilemimizi gösteriyordu. Bir açıdan, çoğu deneyimsiz kişinin görüş açılarının ötesinde olup son derece teknik bir şeydi. Aynı zamanda stratejik doktrinin ciddi sorunlarını içeriyor ve Sovyetler Birliği ile olan silahların kontrolüne ilişkin görüşmelerimizin tam merkezine iniyordu. Çelişkili yaklaşımların her birinin bürokraside ve Kongre'de kendi sözcüsü vardı. Bunlardan hangisinin üstün geleceği, bu sorunun bir savunma problemi olarak mı yoksa SALT için bir müzakere sayacı olarak mı ortaya çıktığı sorusu da dahil olmak üzere pek çok faktöre bağlıydı. Bu durum, kısmen yönetimin ABM'ye ilişkin iki uyumsuz pozisyona girmesinin sebebini açıklıyordu. Pentagon'un baskın olduğu savunma bütçesinde öne sürülen şey Dışişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı, Kuvvet Komutanları, ACDA ve NSC personeli de dahil olmak üzere kurumlar arası karmaşık bir süreçten çıkan SALT'ta öne sürdüğümüz pozisyonla oldukça tutarsızdı. Ayrıca kamuoyunda yaşanan tartışmalarının uyumsuzluğu sistematik düşünceyi her koşulda yeniyordu.

ABM'nin iki yönetim tarafından öne sürülen gerekçesi, üçüncü ülkelerin halkımıza yapabilecekleri saldırılara karşı savunma ve kazala-

ra karşı sigorta sağlamaktı; Minuteman ICBM'lerimizin savunulması ikincil hedef olmuştu. Yine de asıl programımız bahsedilen son yönde ilerlemeye giderek daha fazla eğilim gösteriyordu. 7 Şubat'ta, ikilemimizi Başkan'a açıkladım. Eğer ABM ilan edilen amacını yerine getirseydi, en azından üçüncü ülkelerden gelebilecek saldırılara ya da kazara gerçekleşebilecek fırlatmalara karşı halkımızı savunacak II. Evre'ye başlamalıydık. En mantıklı sonraki adım, bir füze alanıyla (Missouri'deki Whiteman Hava Kuvvetleri Üssü) halkımızı korumak için Kuzeybatı Pasifik'te bulunacak uygun bir alan ile devam etmek olacaktı. (St. Louis yakınlarında olan Whiteman, halkın korunmasını sağlayabilecek ek avantaja da sahipti.) Fakat Kuzeybatı bölgesi, kampanya yapmakta olan Senatör Jackson tarafından reddedilmişti. Bir sonraki en iyi alternatif Whiteman ile Washington DC'yi koruyacak bir alandı (Teknik jargonda buranın adı, Ulusal Komuta Merkezi ya da NCA idi.) Ama hâlihazırda hiddetli olan muhalefet, "politikacıları ve generalleri" korumaya çalıştığımız takdirde daha fazla sesini çıkaracaktı; Washington'ın yirmi beş kilometrelik çapında elzem olan alanı bulmanın zorluğundan bahsetmiyorum bile. Bu sebeple Laird sadece Whiteman'ı önermişti. Füze alanlarını Sovyetler Birliği'nden koruyarak, bir yıl önce üçüncü ülkelere karşı halkı savunma olarak sunulan programı uygulamanın mantığı konusunda ciddi şüphelerim vardı.

Başka hiçbir şeyin Kongre'den geçmeyeceğinden emin olan Nixon, mantık dışı bir ABM geliştirmektense hiç olmamasını tercih ederek, Laird'in Whiteman önerisinde karar kıldı. Böylece bir yıl içinde kamuoyundan ve Kongre'den gelebilecek baskılar ABM programımızın yapısını ve amacını 180 derece değiştirmiş olacaktı.

Hemen hemen her zaman olduğu gibi yönetim tarafından atılan geri adımlar, eleştirmenleri sakinleştirmek yerine kışkırtmıştı. Hükümet içinde ABM kavramına tümden karşı çıkanlar bir kez daha seslerini çıkarmak üzere cesaretlendirilmişlerdi. Silahların Denetlenmesi ve Silahsızlanma Ajansı, ABM'ye olan desteğinde en iyi ihtimalle her zaman kayıtsız olmuştu. (Bu durum, aslında Nixon'ın bana, Nisan ayında Gerard Smith'in ya ABM'yi daha iyi desteklemesi ya da ACDA Direktörü olarak istifa etmesi için bir not göndermesine neden olmuştu. Bu görüşü Smith'e biraz hafifletici bir biçimde aktardım çünkü kendi görüşleri ne olursa olsun yönetimin politikasını her zaman tam bir sadakat ve şeref-

le desteklediyse de ihtiraslı astlarının özel ifadelerini her zaman kontrol edememişti.) 10 Mart'ta Başkan'ın Silahların Denetlenmesi ve Silahsızlanma'ya ilişkin gözü pek John McCloy'un başkanlık ettiği Genel Danışma Komitesi bile yaygın olan ruh halini yansıtıp ABM'lere ilişkin tam bir men ile MIRV testinin askıya alınmasını önerdi. Bir hafta sonra 18 Mart'ta, konuları gözden geçirmeye yönelik ilk NSC Tetkik Paneli toplantısında Gerry Smith, SALT heyetinin ABM'lere ilişkin tam bir karşılıklı yasaklama için uğraşması gerektiğini öne sürdü.

Haftalar geçtikçe SALT heyetinden Smith, Rogers, Elliott Richardson ve Paul Nitze, SALT'ta Washington ile sınırlı bir ABM sistemi ortaya koymamız gerektiği çağrısında bulundular; bu sistem öncelikli olarak programımızı Moskova çevresinde bulunan Sovyet ABM konuşlandırmasıyla simetrik hale getirecekti. Böylelikle SALT'ın bürokratik ve diplomatik gereksinimleri savunma programımızla çatışmıştı. Savunma bütçemizin bir parçası olarak ülkenin merkezinde üç bölgeyi onaylayan ve aslında önermiş olan üst düzey yetkililer aniden SALT'ın amaçları doğrultusunda, Washington'a daha önce Kongre önüne konulmamış kökten farklı bir konuşlanma merkezi kurma çağrısında bulundular. Sovyetler, konumumuzu kabul etseydi inşa ettiğimiz şeyi yıkıp sıfırdan başlamak zorunda kalacaktık.

Bütün bunlar biraz da olsa tutarlı olmak zorundaydı. Bu hususta isteğime karşılık olarak ABM sınırlamasına ilişkin akıllara durgunluk veren dokuz farklı varyasyondan oluşan derleme, uzmanlardan oluşan kurumlar arası bir komisyon tarafından gururla öne sürüldü. 25 Mart'ta başkanlık ettiğim Tetkik Paneli toplantısında sürecin kaotik hale geldiğinden şikâyet ettim. Bir karar vermesi için Başkan'a, şiddetli teknik tartışmalara belirleyicilik yapması yerine, ulusal stratejimizle ilgili bazı genel kavramlar sunmak zorunda kaldık.

Ulusal Güvenlik Konseyi 25 Mart'ta tüm katılımcılarla bir araya geldi. Korktuğum gibi, tartışmada önemli kişilerin bir dizi alakasız girişimi yüksek bilim konularına dönüşmüştü. İki tarafın radar ağlarını nasıl sınırlandırdık? Ayrıca uçaklara karşı yerden havaya atılan füzelerin (SAM'ler) gizlice füzesavar ABM'lere yükseltilmeyeceğini nasıl garanti altına aldık?* Laird, Packard ve General Wheeler, ABM konusun-

* Bu soruna yönelik jargon ifade "SAM'i Yükseltme" idi ve bu ismi öneren şakacı, ekibimde yer alan yeni bir analistin adı idi.

da kayıtsız iken bir anda tutkuyla MIRV taraftarı olmuşlardı. Neyin ve kim tarafından denetleneceği konusunda çok net olmamalarına rağmen MIRV sınırlamasına yönelik bedel için olay yerinde inceleme talebinde bulundular. Rogers ve Smith, ABM'lerin yasaklanmasıyla MIRV'lerin askıya alınması konusundaki iyice oturmuş pozisyonlarını koruyorlardı. Meseleler kuramsal olarak tartışıldığından ve belirli tartışma seçeneklerine indirgenmediğinden, Başkanlık kararı mümkün değildi.

Halkı galeyana getirmek için birileri 27 Mart'ta *Washington Post*'tan Chalmers Roberts'a, Pentagon'un tutumunu sızdırdı. Beklenildiği gibi, iki hafta içinde Dışişleri Bakanlığı'yla ACDA'da hâkim olan bakış açılarının destekçileri, 9 Nisan'da bir anlamda Senato kararına yol açtılar; buna göre, 72-6 şeklindeki ezici çoğunluk, her iki tarafın da "derhal tüm saldırı ve savunma amaçlı nükleer stratejik silahların konuşlandırılmasını askıya almasını" önermesi için Başkan'ı sıkıştırdılar. Karara, iki Cumhuriyetçi olan Ed Brooke ve John Sherman Cooper önayak olmuştu; Henry Jackson da desteklemişti. Senatör Edmund Muskie, MIRV'in uçuş testine son vermek de dahil olmak üzere "geçici stratejik duraklama"yı savunuyordu. Bu durum bir "müzakerecinin duraklaması" olurdu çünkü bu olmadan "MIRV'leri ve ABM'leri yasaklamaya ilişkin tüm fırsatlar kaybolur" demişti. Senato Cumhuriyetçi Lideri Hugh Scott bile kararı Başkan için "yararlı ve kısıtlayıcı bir kılavuz" olarak nitelendirmişti.

16 Nisan'da Viyana'da yapılacak olan SALT görüşmelerinin bir sonraki turunun açılışının öncesinde uzlaşma sağlanamadı; muhalif seslerin uğultusu vardı. Başkan, SALT konusundaki opsiyonların sıralanmasını (diğer önemli kişilere söylemeden) bana bıraktığı için öncelikle çeşitli fikirleri farklı paketler halinde birleştirmenin gerekli olduğuna karar verdim, böylece Başkan, anlaşılması zor teknik problemlerden ziyade genel hedefler hakkında bir karara varabilirdi. 27 Mart'ta, Başkanlık kararı için kurumlardan kaosu dört seçeneğe indirmelerini isteyen bir direktif yayınladım.

8 Nisan 1970'te yapılan NSC toplantısında -yaratıcı bir şekilde A, B, C ve D olarak tanımlanan- kapsayıcılığı artırmaya yönelik dört seçenek sunuldu:

A Seçeneği, ABD için ICBM'lerle SLBM'leri toplam 1710'la sınırlayıp bombardıman uçaklarını da ABD için 527 ve Sovyetler içinse 195 olarak

sabitliyordu. Ayrıca "Koruyucu" düzeyindeki bir ABM'ye de (on iki bölge) olanak sağlıyordu. Diğer bir deyişle bombardıman gücümüzle ABM programına dokunmadan Sovyetlerin füze gücünün azaltılmasını şart koşuyordu. Kurumlar bu seçeneği kabul etmekte zorluk çekmedi; Sovyetler Birliği'ne bu seçeneği ikna ettirme görevini Gerry Smith'e bırakmışlardı.

B Seçeneği, A Seçeneği'nde olduğu gibi aynı saldırı sınırlamalarını sunuyordu. Fakat bu seçenek altında ABM ya Ulusal Komuta Merkezi'yle (NCA, yani Washington'la Moskova) sınırlı olacaktı ya da tamamen yasaklanacaktı.

C Seçeneği, A ve B Seçeneklerinde olduğu gibi aynı saldırı sınırlamalarını içeriyordu. B Seçeneği'nde olduğu şekliyle ABM'yi ya NCA ile sınırlayacaktı ya da hiç olmayacaktı. Sovyetlerin yerinde inceleme yapmayı kabul etmesi şartıyla MIRV'lere dair (ilk iki seçenekte yer almayan) yasağı da kapsayacaktı.

D Seçeneği biraz farklıydı. Bu seçenek, 1978 itibarıyla her iki taraf 1.000 seviyesine ulaşıncaya kadar yılda 100 olmak üzere bizim şu anki toplamımız olan 1710'dan aşağıya büyük azaltımlar öneriyordu. ABM ya yasaklanacak ya da NCA ile sınırlı olacaktı; MIRV konusunda herhangi bir yasak yoktu...

Bu seçenekler, Yürütme Organı'nın kendisini içinde bulduğu kararsızlığı göstermekteydi. Kurumlar, ABM ile ilgili sadece iki pozisyon üzerinde anlaşabilirdi: ya mevcut durumdaki "Koruyucu" programı (halihazırda ABM yanlısı senatörlerin bile artık bunu desteklemediğini biliyorduk) ya da Başkan'ın Kongre'ye önermiş olduğu koşula aykırı olan Washington DC'nin savunulması. Dahası tüm Kongre uzmanları, Kongre'nin Washington civarındaki bir ABM'yi asla onaylamayacağı konusunda hemfikirlerdi. Yine de kaderine terk edilmiş bu program, tüm kurumların SALT için birleşebileceği tek programdı.

Geçmişe bakıldığında, nasıl göz önünde bulundurulduğu bir yana bu seçeneğin açıklanması bile bir hayli zordu. Uzlaşma, dar görüşlü bürokratik hususların asıl meseleyi ne kadar bastırabileceğini göstermekteydi. Pentagon, ABM'lerin tamamen yasaklanmasından endişe ediyor ve bu nedenle NCA'yı destekliyordu çünkü bu en azından ABM teknolojisini hayatta tutacak ve gelecekteki büyüme için temel oluşturacaktı. Dışişleri Bakanlığı'yla ACDA, ABM'yi kesinlikle tercih etmiyordu ama Sovyetler Birliği programıyla simetrik ve bu neden-

le "pazarlık edilebilir" olduğundan NCA'yı kabul etmişlerdi. Ayrıca ABM'nin tamamen yasaklanması -bizim açımızdan madem Kongre son verecekti- tam da onların istediği seçenekti. Buna karşılık, çok teknik bir konu üzerinde Başkan'ın bunun uygulanmasından sorumlu kurumlarla mücadele etmeye isteksiz olacağını bildiğim için pek razı olmasam da ben de kabullenmek durumunda kaldım.

Yine de NCA'ya yönelik teklif, birinci sınıf bir gaf idi; hiçbir şekilde önemli bir anlam ifade etmiyordu. Sovyetlere, Kongre'nin onaylamayacağını bildiğimiz bir program öneriyor, Kongre'ye de Sovyetlere önerdiğimizden farklı bir program teklif ediyorduk. Neyse ki herhangi bir kalıcı hasar olmadı. Sovyetlerin açgözlülüğü sayesinde, umutsuz bir kararsızlığa düşmeden önce hatamızdan geri dönebilmiştik.

8 Nisan'daki NSC toplantısında SALT hakkındaki görüşmelerde Kabuki oyununun tüm belirsizlikleri bulunmaktaydı. Her bölüm, aynı gerçeklerin kesin olarak farklı sonuçları ortaya çıkarmak için kullanıldığı karmaşık teknik argümanlar başlatmıştı. Yöneticilerin her biri iki durum öne sürmüştü; biri, kendi inandıkları, diğeri de Sovyetler Birliği'nin reddedeceğini hesapladığı bir başlatan (Kabuki oyununda) olmak üzere daha zorlu olanı. Böylece "sert bir müzakereci" olduğunu kanıtlayabilir ve aynı zamanda B planı olarak tercih etmiş olduğu öneride de ilerleyebilirdi. Tüm bu sahte tavır ve tutum, Başkan'ın çok sıkılmasından önce sergilenmişti. Başkan'ın gizemli ifadesi, argümanların çoğunu belirli bir kesime hitap eden saçmalık olarak ele aldığını gösteriyordu; sadece kendisini ilgilendiren belirli ana hatlara dair çeşitli seçeneklerin politik etkisini ve bunların kabul ettirilebilirliğini hesaplamaya çalışıyordu.

Gerry Smith, düşük sayıdaki ABM'lerle MIRV yasağının olduğu C Seçeneği'ni savunsa da D Seçeneği'nde olduğu gibi, azaltma seçeneğini de kabul etmeye hevesliydi. Sırasıyla Savunma Bakanlığı'yla Kuvvet Komutanlarını temsil eden D. Dave Packard'la Amiral Moorer, "iyi bir başlangıç noktası" olarak (A Seçeneği, saldırı silahlarını sınırlayan ama "Koruyucu"ya izin veren) en küçük sınırlamayı tercih ediyorlardı; B planı olarak ise Packard şaşırtıcı bir şekilde (Savunma Bakanlığı'nı yıllık ödenek sıkıntısından kurtaracak olan) D Seçeneği'nde önerilen azaltım taslağını destekliyordu. Paul Nitze, sabitlen-

miş sayılarla bile Sovyetlerin ağır taşıma kapasiteli füzelerin avantajı nedeniyle zamanla üstünlüğün tadını çıkaracağını belirtiyordu. Dolayısıyla büyük azaltımların olduğu D Seçeneği'ni tercih etmiş ve önde olduğumuz birkaç alandan birinde Sovyetlerin bize yetişmesini sağlayacak MIRV yasağına ise karşı çıkmıştı. John McCloy, Nitze'in yaklaşımının "çılgınca" olduğunu fakat bu nahoş sonuca nasıl vardığını açıklamadığını söyledi. Rogers, azaltımın olduğu seçeneği tercih ediyordu ama A Seçeneği'ni de kabul etmeye razıydı.

Bu karışıklıktan ortaya çıkan tavsiyeleri süzme konusundaki sevindirici görev bana düşmüştü. Bunu yaparken, bürokratik ve politik hususlardan görevde olduğum süre zarfında karşılaştığım diğer her türlü karardan daha çok etkilendiğimi itiraf etmekten üzüntü duyuyorum. Aslında güvenlik danışmanı bu oyuna dahil olmamalı; Başkan'a, vermiş olduğu kararların gerekçelerini en iyi şekilde sunmalı ve siyasi ve bürokratik hususları Başkan'a bırakmalıdır. Fakat SALT söz konusu olduğunda, tavsiyemin alışılmadık bir ağırlık taşıdığını biliyordum. Nixon, teknik detayları anlamlı bir şekilde seçim yapabilecek kadar iyi öğrenemezdi. Başkan'ın yakından takip ettiği konularda bakanlıkların yetkilerini geçersiz kılmaya oldukça hazırken, aslında kendi başıma hareket ettiğimde görevimi ancak hükümet konsensüsünün belirlediği geniş sınırlar dahilinde yerine getirmekten onur duyuyordum.

Saldırı silahlarının dondurulması ve mutabık kalınan ABM seviyesinin içerildiği B Seçeneği'ni, çıkarlarımız açısından en gerçekçi ve en tutarlı seçenek olarak düşünüyordum. (NCA için mevcut bölgelerin yerine başka bölgeleri tercih etmiştim. İlk başta hiçbir kurum tarafından tavsiye edilmemesine rağmen, sonunda ortaya çıkan aslında buydu.) Bu bize, modernizasyon için olabilecek en büyük esnekliği sağlayabilirdi. Bu durum, en acil endişemiz olan Sovyetlerin saldırı amaçlı birikimini yakalamamıza yardımcı olacak ve daha sonra azaltımların müzakere edilebileceği bir tavan da sağlayacaktı. Kongre'nin bitirme sürecinde olduğu ABM'mizi, Sovyetlerin hâlihazırda oluşturdukları saldırı silahlarını durdurmaları karşılığında biz de durduracaktık.

Ama tercih ettiğimiz seçenek olarak B Seçeneği öne çıkarılsaydı, hem Kongre'de hem de bürokraside kızılca kıyamet kopabilir-

di. ABM'yle MIRV'e yönelik yasağı şimdiye kadar hiç "araştırmamış" olduğumuz bile iddia edilebilirdi. "Korucuyu"yu inşa etmeye hevesli olmasa da onu sınırlamaya yönelik görüşleri içeren bir teklife hazır olmayan Pentagon'da bu durum kayıtsızca karşılanabilirdi. Savunma Bakanlığı, Sovyetlerin birikim yapmakta olduğu saldırı silahlarını sınırlayan fakat (savunma silahları kadar da) önde olduğumuz silahları kısıtlanmamış şekilde bırakan A Seçeneği'ni tercih ediyordu. A Seçeneği umutsuz bir girişim olmasına rağmen, bunu başaramamamız, müzakerecilerimizin ihtiyatlı olmamalarına atfedilebilirdi. Her hâlükârda, A Seçeneği'yle ilgili yurt içindeki engeller, B Seçeneği'ndekilere göre daha ciddi idi.

Daha "kapsamlı" olan diğer iki seçeneğe gelince, Sovyetlerin, MIRV'lerini test etmeden MIRV teknolojisine uygulanacak yasağı ve yerinde denetimi kabul etmeyeceklerine emindim. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin D Seçeneği'nde belirtilen saldırı füzelerinde büyük bir azalmaya razı olacaklarını da düşünmüyordum; Sovyetler bombardıman gücümüzü kısıtlamayarak, bu durumu kendilerindeki artırmayı yarı yolda tersine çevirme amaçlı olarak görüyorlardı. Diğer yandan, bu seçeneklerden hepsi de güvenliğimizle uyumluydu ve birçok yönden silahlanma yarışının gösterebileceklerine dair bir gelişmeye sebep olurdu.

Benim çözümüm Başkan'a açılış pozisyonumuz olarak C ve D seçeneklerini kabul etmemizi önermekti. Bu durum, MIRV'le ABM yasaklarının Kongre ve bürokratik destekçilerine yanıt vermemize; bizim ise kapsamlı sınırlamaları tercih etme konusunda olumlu bir kamuoyu duruşu sergilememize yardımcı olurdu. Sovyetlerin bu teklifleri kabul etmeleri halinde, büyük bir adım atmış olabilirdik. Sovyetler, eğer kuvvetle beklediğim gibi bu teklifleri reddederse, o zaman B Seçeneği'ni daha güçlü bir iç ve bürokratik pozisyonla öne sürebilirdik. Eğer Sovyetler teklifimizi kabul ederek bizi şaşırtırsa, sonuç güvenliğimizle uyumlu olurdu. Başkan razı olunca 10 Nisan'da bu doğrultuda direktifler yayınladım.

Bu süre zarfında Dobrinin'le sıkı olmayan irtibatımızı koparmamıştım. 18 Şubat'ta ABM konusunda hangi tavrı takınacağımızı ve sınırlı mı yoksa kapsamlı bir anlaşmayı mı tercih ettiğimizi sormuştu. 10 Mart'ta tekrar buluşmaya karar verdik. ABM hakkındaki ge-

nel düşüncelerimizi açıklaması için yanımda sistem analizi uzmanım Larry Lynn'i de getirmiştim. Ama Dobrinin yalnızca baştan savma şeklinde birkaç soru sorup benimle sonra yalnız görüşmek istedi. Bazı önemli haberleri olduğunu belirten bir üslupla, Kremlin'in kapsamlı ya da sınırlı bir anlaşmaya hazır olduğunu söyledi; kapsamlı bir yaklaşım daha iyi olabilirdi çünkü diğer siyasi sorunların da çözümüne kapıyı aralayabilirdi. Operasyonel önemi olmamasına rağmen oldukça gıdıklayıcıydı çünkü Dobrinin, Sovyetlerin "kapsamlı" ya da "sınırlı"yla neyi anladıklarını hâlâ açıklamamıştı. Şu an asıl gereksinimimizin daha net olmaktan geçtiğini söyledim.

Dobrinin'in Amerikalı muhatabını savunmaya zorlama becerisi sonsuzdu. 7 Nisan'da, her iki tarafın da SALT görüşmelerinin yeniden başlamasına, birbirlerinin tutumlarına dair en az bilgiyle yaklaştığından şikâyet etmişti; iki tarafın da birbirinin niyetlerinden bu kadar habersiz olduğu bir başka müzakere hatırlamıyordu. Değindiği noktada bir parça gerçeklik vardı. Ama gelinen bu noktadan tamamen bizi sorumlu tutuyor gibiydi; hiçbir şeyin Sovyetler Birliği'ni genel aydınlanmaya katkıda bulunmasından alıkoymaması fikrinden hiç utanmıyordu bile. SALT görüşmeleri boyunca, istisnasız bir şekilde hatırlayabildiğim kadarıyla Sovyetlerin teklifleri, ya tamamen kendilerine yaradığı için öngörülebilir şekilde kabul edilemezdi ya da bizim tepkilerimize bir karşılıktı.

(C ve D Seçeneklerini düşünerek) 9 Nisan'da Dobrinin'e Başkan'ın onayıyla Viyana'da çeşitli kapsamlı öneriler sunacağımızı söyledim. Ama eğer Sovyetler geçici olarak daha sınırlı bir anlaşmaya ilgi duyduklarına karar verirlerse biz de bunu incelemeye hazırdık. Dobrinin, danışmak için tekrar gideceği Moskova'dan döndükten sonra cevap vereceğine söz verdi.

Oysa sonunda cevap ondan değil, 16 Nisan'da yeniden toplanan Viyana görüşmeleri sırasında geldi. İleride göreceğimiz gibi, Sovyetlerin aklındaki şey ne kapsamlı ne de sınırlı bir stratejik silah anlaşmasıydı; Çin'e karşı politik bir ittifak idi.

Viyana görüşmeleri tam da tahmin ettiğim şekle bürünmüştü. ABD delegasyonu sabırsızlıkla ilk olarak C Seçeneği'ni, ardından da D Seçeneği'ni sundu. Her iki planda bulunan saldırı sınırlamaları

Sovyet müzakerecileri tarafından anında reddedildi. Diğer yandan Sovyetler, ABM'lerin birkaç gün içinde inanılmaz ve benzeri görülmemiş bir hızla başkentlerle sınırlı olması yönündeki teklifimizi kabul etti. Sovyetler bir şey gördüklerinde bunun iyi bir şey olduğunu anlarlardı. Bizi, Kongre'nin asla onaylayamayacağı bir yola sokarlarken sahip oldukları şeyi saklamaya aldırmıyorlardı.

Ama kendilerine fazla güvenmeleri nedeniyle sıkıntıya düşmüşlerdi. Onları en çok ilgilendiren mesele olarak Amerikan stratejik programını -ABM- baltalamak yerine, saldırı sınırlamaları konusunda makul bir öneri sunan Sovyetler tek taraflı öyle bir plan önermiştiler ki sınırlama söz konusu olduğunda en fanatik savunucular bile bunu kabul edemezdi. Sovyet pozisyonu ICBM'ler, SLBM'ler ve ağır bombardıman uçaklarının toplam sayısı için bir tavan belirlemeyi gerektiriyordu. Herhangi bir rakam telaffuz etmemişlerdi ama coğrafi konuşlandırmaları nedeniyle SSCB'ye ulaşma kapasitesine sahip tüm sistemleri saymak konusunda ısrar etmişlerdi; diğer bir deyişle Avrupa'daki tüm bombardıman uçaklarımızla uçak gemilerimizdekiler kast ediliyordu. MIRV konuşlandırması ve üretimi yasaklansa da uçuş testi devam edecekti. Tabii ki Sovyetlerin kendi MIRV'lerini geliştirmelerine ve uçuş testlerine devam etmelerine ve onlar bize yetişene kadar konuşlandırmalarımızı dondurmak için faydalanacakları intizamlı bir plan düşünmüşlerdi. Üstelik üretim yasağını gözlemlemek için güvenilir bir yol da yoktu.

Sovyetler sadece müttefiklerinin çıkarlarına göre esnek olduklarını kanıtlamışlardı. SALT heyetinin, Kamboçya'nın istilasının müzakerelere zarar vereceği konusundaki genel endişesinin ise yersiz olduğu ispatlanmıştı. Kosigin basın toplantısında sadece eksiltili bir şikâyette bulunmuştu; Viyana'daki Sovyet heyeti, Kamboçya'yı görmezden gelmiş ve her zaman yaptığı gibi, bildiğini okumuştu. Bu da bitmek bilmeyen gizli görüşmeler anlamına geliyordu çünkü SALT müzakerelerinin batağa saplandığı belirgin gibiydi.

Yetkililerimiz huzursuzlanıyordu; bazıları çıkmaza son vermek için yeni direktifler istediklerinden, diğerleri ise endişe ettiklerinden Viyana'daki delegasyonumuza liderlik eden ve Washington ile sürekli temasta olan Gerry Smith, karmaşık olan iç görüşmelerde benimle muhatap oluyordu çünkü birbirimizi çok iyi anlıyorduk. Smith,

daha fazla yetki istiyordu ve ben de bunu engellemeye kararlıydım. 20 Mayıs'ta Smith, heyetin direktiflerini tükettiğini ve direktiflerin "kutsal kitabın" ötesinde "arama emrine" ihtiyaç duyacağını söyledi. Böylesine bir açık çeki kabul etmeye hazır değildim. Heyetin daha tutkulu üyelerinden bazılarının Sovyetlere kendi gözde planlarını sunma eğilimlerinin farkına varmıştım. Heyetten birinin Rus muhatabı, şaşırtıcı bir durum karşısında ya da kendisine verilmiş bir talimat olmadığı için cevap veremediğinde, heyet üyemiz, kendi tercihinin açık bir şekilde Rusların da tercihi olduğunu ima ederek, o Rus'un "karşı çıkmadığını" ya da "büyük ilgi gösterdiğini" Washington'a memnuniyetle bildirirdi. Bu türdeki bir vurdumduymazlığı kontrol altına almak için Smith'in yanı sıra diğer kurumların da görüşleri doğrultusunda belirli bir teklif sunmalarını istedim.

Sonuç, beklediğim gibi tüm kurumların, dört hafta önce görmezden geldikleri B Seçeneği (füzelerin durdurulması ve ABM'lerin NCA seviyesi) üzerinde birleşmeye başladıklarıydı. Hepsi de MIRV'lere izin verilmesiyle birlikte, silah taşıyan saldırı aracı tavan sayısı olarak yaklaşık 2.000'in kabul edilmesi konusunda anlaşmışlardı. Savunma uzmanları, roket fırlatıcıları konusunda Sovyetlerin artan nükleer üstünlüğüne karşı koymaya ve Sovyet ABM savunmalarını daha iyi anlamak için MIRV'leri öneriyorlardı. (Her hâlükârda, herkes MIRV üretimini yasaklayan ancak MIRV testine izin veren Sovyet teklifinin kesinlikle kabul edilemez olduğu konusunda hemfikirdi.) Dışişleri ve ACDA, ABM'nin tamamen yasaklanması çağrısında bulunurken Savunma Bakanlığı, (aslında bu durumun ABM'yi bitirebilmesine rağmen) NCA'ya sadık kalmak istiyordu. En ilginç teklif, Savunma Bakanlığı'ndan gelmişti. Müsteşar Yardımcısı Dave Packard, saldırı silahlarının erken bir şekilde durdurulmasının zorunlu olduğunu çünkü savunma bütçemizdeki sıkışıklığın, mevcut stratejik güçlerin artırılması bir kenara, korunmasını bile neredeyse imkânsız hale getireceğini vurguladı.[4] Mevcut rakamlar temelinde SALT Anlaşması'nın hızlı bir şekilde sonuçlandırılması çağrısında bulundu.

Başka bir deyişle Kongre'den ve diğer yönlerden gelen baskılar bizi pazarlık kozundan mahrum etmekle tehdit ediyordu; kendi güçlerimizi azaltma tehdidiyle Sovyet birikimini durdurmamız isteniyor-

du. 1972'de anlaşmaya vardıktan ve eleştiriler risksiz hale geldikten sonra bu şartlar unutuldu. Sonra neredeyse tam olarak 1970 yılında çeşitli bakanlıklar tarafından öne sürülen ve Pentagon tarafından acilen talep edilen sayısal sınırlar aniden tartışmalı hale geldi. Mevcut programımızın sürdürülmesi karşılığında Sovyet birikiminin durdurulması, bazıları tarafından ABD'nin "tek taraflı olarak taviz vermesi" diye ifade edilmişti ama Kongre ve medya saldırıları karşısında elimizden ancak bu kadarı gelmişti.

Karşı karşıya olduğumuz şey Senato Silahlı Kuvvetler Komisyonu'nun ABM hakkındaki oylamasıyla ortaya çıktı. Hâlihazırda izin verilmiş iki alan onaylanırken Minuteman savunmasına yönelik alanlardan sadece ikisine onay çıkmıştı. Alan savunma sistemi olarak ABM tamamlanmıştı; aslında kanun teklifi Senato katına ulaştığında Senato'nun bu iki alanı gözden çıkarması gibi ciddi bir tehlike vardı. Şu anda hem makul bir gerekçe hem de uygun bir SALT pozisyonu arayışındaydık çünkü inşa ettiğimiz şeyi yıkmamız ve bizden istenmeyen bir şeyi inşa etmemiz gerekiyordu.

Bu arada Viyana'da Smith yeni bir seçenek için baskı yaparken, Sovyet müzakereci Vladimir Semenov ise ara vermeyi önermişti. Sovyetlerin niyetlerini belirlemek için Dobrinin'e yöneldim. Daha da önemlisi Nixon, Smith ile SALT için kimin takdir alacağı konusunda yaptığı üç yıldır süren bu uzun rekabeti, SALT Anlaşması'nın Viyana'da değil de bir zirvede gerçekleşmesi gerektiğini Dobrinin'e bildirmemi isteyerek başlattı.

23 Haziran akşamı Beyaz Saray'ın Harita Odası'nda Dobrinin ile görüştüm. Semenov'un erken bir şekilde ara verme önerisi hakkında üç yorum yapılabileceğini söyledim. Birincisi, Sovyetler Birliği bu yıl SALT ile ilgili herhangi bir anlaşma istemiyordu. İkincisi, Sovyetler Birliği Viyana'da bir anlaşma istiyordu ve bu planı farklı bir Amerikan önerisini ortaya çıkarmakta kullanıyordu. Üçüncü olarak, Sovyetler Birliği anlaşmak istiyordu ama Viyana'da değil ve sorunu çözmeleri için üst düzey liderlere vakit kazandırmak için görüşmeleri çıkmaza sokuyordu. Dobrinin'in rehberliğine ihtiyacım vardı. Dobrinin, ilk yorumun açıkça söz konusu olmadığını söyledi. Her iki tarafın da henüz net bir tarihi tahmin edebilecek durumu olmamasına rağmen Sovyetler Birliği kesinlikle SALT konusunda anlaşmaya var-

mak istiyordu. Viyana söz konusu olduğunda, saldırı ve savunma silahlarıyla ilgili tartışmaların şu an uygun olmadığını içeren bir anlaşmaya varıp varmamak Sovyetler Birliği'nin kararıydı. Zirve hakkında kendisine bildirilen herhangi bir talimat yoktu ve Moskova'ya danışması gerekiyordu. Fakat Moskova'nın ABM'lerin kısıtlanmasıyla sınırlı tutulan bir anlaşmayı tercih edeceğini açıkça belirtmişti. Sonunda Sovyetlerin sınırlı bir anlaşmayı nasıl tanımladıklarını anlamıştık.

25 Haziran sabahı Başkan'la San Clemente'ye doğru yola çıktık. Ayrılmamızdan sonra Dobrinin, hatırlatıcı bir notla aslına bakılırsa iki acil anlaşma öneriyordu: Biri, ABM sistemlerini Moskova ve Washington ile sınırlandırmak, diğeri ise "Nükleer silahların kazara ya da onaylanmamış şekilde kullanımı sonucu SSCB ile ABD arasında ortaya çıkabilecek nükleer füze savaş tehlikesinin azaltılması" sorunu. Başka bir deyişle Sovyetler aslında oluşturmakta olduğumuz tek stratejik programı durdurmak isterken saldırı füzelerle ilgili tüm sınırlamaları reddediyorlardı ki bizim de asıl endişemiz buydu. Dobrinin, Sovyet heyetinin bu şekilde devam etmek için gerekli direktiflere sahip olduğunu söyledi.

"Kazara savaş" anlaşmasına gelince, birinci sınıf bir bubi tuzağı vardı. Eğer süper güçler, kendi silahlarının teknik arızalarına karşı korunmak istiyorsa hızlı iletişim bağlantıları ve üzerinde mutabık kalınmış karşılık verme prosedürleri oluşturarak bunun üstesinden gelebilirdi. Ama eğer "onaylanmamış" kullanım diğer nükleer güç silahlarını işaret ediyorsa demek ki büyük bir politik sorunla karşı karşıyaydık. İki müttefikimiz olan İngiltere ve Fransa'ya karşı Sovyetler Birliği ile iş birliği yapıyor olacaktık; aynı zamanda o dönemde temas kurmaya çalıştığımız Çin Halk Cumhuriyeti'ni de karşımıza alacaktık. Sovyetlerin aklındaki şey 30 Haziran'da aniden Viyana'da Semenov'un kazara ya da yetkisiz füze fırlatımlarının tehlikelerini ifşa etmeye başlamasıyla ortaya çıktı. Ayrıca 2 Temmuz'da Semenov, heyetimizden birine özel olarak şunları söylemişti: "Yapmamız gereken şey iki hükümetin kazara, yetkisiz ya da her yönden gelebilecek kışkırtıcı eylemlerle savaşın patlak vermesini önlemek üzere birlikte hareket etme niyetinde olduğu yönünde ortak bir tavır sergilemektir. Diğer ülkelerin her türlü provokasyonla başa çıkmak için birlikte hareket edeceğimizi bilmelerine izin vermeliyiz." Bu du-

rum, Nixon-Brejnev seviyesindeki araştırmalarla sınırlı olması gereken Kanalımızın kurallarının ihlaliydi; belki de bu durum Sovyetlerin kendi içindeki güçlerin ayrılmasını gerçekleştiren bir Yürütme Organı'nı anlama zorluğu nedeniyle açıklanabilirdi.

Yine de 4 Temmuz'da Dobrinin'in teklifini yorumlaması için Gerry Smith'e gönderdim. Smith, 5 Temmuz'da bu teklifin "ABD'nin çıkarları için çok sınırlı göründüğünü" söyledi. "ABM'ye uygulanacak her türlü kısıtlama, SSCB'nin saldırı amaçlı silah sistemindeki sınırlamalarla aynı olmalıdır. Viyana'nın olumlu sonuçlarının arzu edilebilirliği, en güçlü pazarlık kozuna erkenden bağlanmamamıza neden olmamalı".

Bir şartla Smith'le aynı fikirdeydim. Benim kabul ettiğim öneri olan tek başına bir ABM Anlaşması önerisi çok fazla sınırlıydı, fakat teklif, tasarlanmış Çin karşıtı bir oyunun, 'kazara çıkmış savaş' hilesi gibi yansıtılması yönünden de oldukça kapsamlıydı. Yapmamız gereken en iyi şeyin esas konumuz konusunda SALT'a dönmek olduğu sonucuna vardım: stratejik nükleer silahların kontrolü. Nixon'ın onayıyla Smith'e saldırı ve savunma amaçlı silahların sınırlanmasının birbiriyle ilişkilendirilmesi konusunda ısrar edeceğimizi bildirdim. Çünkü Sovyetlerin saldırı silahlarını sınırlamak SALT'taki ana hedefimizdi ve aslında tedarik ettiğimiz tek yeni silah sistemini karşılıksız bırakmayı da düşünmüyorduk. Ayrıca umut vaat eden Çin politikamızı mahvedip üçüncü ülkelere yönelik anlaşmalar yaparak olası bir ABD-Sovyet müşterek hâkimiyetini işaret etmeyecektik. En iyi karşılık, C ve D Seçeneklerinden daha gerçekçi olan ve uzun vadede destekleyebileceğimiz bir teklif olurdu.

Bu nedenle Başkan'a, B Seçeneği çerçevesinde yeni bir teklifi ileri süren uzun bir bilgi notu sundum. Fakat NCA'nın önerisinden vazgeçmenin de gerekli olduğunu düşünüyordum çünkü bu durum bizim için ABM yasağı anlamına geliyordu. Benim tercih ettiğim pozisyon, her iki tarafın da oluşturmakta olduğu konuşlandırmayı sürdürmeleriydi. Ama ABM yasağı NCA'dan daha iyiydi çünkü en azından Sovyet ABM'sini ortadan kaldıracaktı ki bunun da NCA planının bir başka faydası olduğunu düşündüm. Dahası, ABM yasağını sunma, yılın başlarında C Seçeneği'nin öne sürülmesiyle aynı pratik bürokratik sonuçlara sahipti. Özellikle saldırıların dondurulmasıyla bağlantı-

lıyken reddedileceği kesindi ve mevcut bölgelerin devam etmesi konusunda ısrar etmemize yol açacaktı. Bu nedenle Başkan'ın heyetimize, NCA'ya alternatif olarak ABM yasağını (söz konusu ikinciyi şimdilik geri çekmeden) ileri sürmesi için yetki vermesini önerdim. Başkan tavsiyemi onayladı ve 9 Temmuz'da bu hususa ilişkin bir direktif yayınlandı. Daha sonra geliştirilmeye tabi olan bu teklif, 14 Ağustos'ta ertelenmesine kadar Viyana oturumunun geri kalanında heyet tarafından dile getirildi.

Bu pozisyon büyük bir gelişmeydi; 1972 yılında SALT Anlaşmaları haline gelen bazı unsurları tanıtıyordu. Bu durum, bizim çok önemli bir teknolojik gelişme (MIRV) ile devam etmemize olanak sağlıyordu ki çoğalan (ve Sovyetlerin artırmaya başladığını da biliyorduk) Sovyet rakamlarına karşı bu şekilde bir denge kurabilirdik; ayrıca inşa etme niyetinde olduğumuz herhangi bir saldırı programını da durdurmuyordu. Bu durum bize saldırıyla savunma sınırlamaları arasında sağlam bir bağlantı kurmamıza olanak sağlıyordu; Sovyetlerin saldırı amaçlı birikimini sona erdirmesi karşılığı dışında -Kongre'nin istekli olduğu şekilde- ABM'mizi sınırlamayacaktık. Dolayısıyla, Batı Avrupa ile Asya'yı savunmak için ileride üslenmiş uçaklarımızın sayısının, SALT'ın sınırlamasına dahil olmasını kabul etmediğimiz açıkça gösteriliyordu. Ayrıca ABM'nin yasaklanmasını önermek, NCA'nın rahatsız edici pozisyonundan kurtulmanın ilk adımıydı.

Sovyetler -çoğu zaman olduğu gibi- fazlaca açgözlü olduklarını kanıtlamıştı. Tek taraflı azaltımlar için iç baskılarımızı bekleyerek şartları daha da geliştirebileceklerini düşünüyorlardı. ABM programımızı durdurmak istiyorlardı; belki de stoklarında yeterince artış olmaması nedeniyle saldırı amaçlı silahlarının sayısının dondurulması fikrine yanaşmıyorlardı. Yine de Temmuz 1970'in sonlarında McCloy Danışma Komitesi ile yaptığım görüşmede iki yıl içinde teklifimiz çerçevesinde bir SALT Anlaşması'nın gerçekleşebileceği öngörüsünde bulundum. Bu süreyi iki ay geçtik.

Bu arada SALT'ın birçok kişinin zihninde kendi ivmesini geliştirme eğiliminde olduğundan endişe etmeye başladım; sonradan doğru olduğu ortaya çıktığı üzere SALT'ın Doğu-Batı ilişkilerinin bütün ağırlığını taşıyabileceğinden kaygılandım. Bu durum, 13 Temmuz'da, SALT Anlaşması'nın milenyumun gelişi olarak ele alınması yönün-

de Başkan'a bir bilgi notu göndermeme sebep oldu. SALT koşulları altında bile Sovyetler Birliği'nin zamanla kara-konuşlu füzelerimizi, taşıma kapasitesi ve hassasiyeti geliştirilmiş MIRV'lerle tehdit edebileceğine dikkat çektim. "Sovyetler, bir daha stratejik açıdan asla aşağı konumda olmayacaklarından emin olabilirlerdi. Aslında stratejik eşitliğin resmi olarak onaylanmasından önemli bir siyasi kazanç elde etmeyi bekleyebilirlerdi." Çinliler, SALT Anlaşması'nın bir ABD-Sovyet müşterek hâkimiyetinin habercisi olmasından kuşkusuz çekinirlerdi: "SSCB'nin Batı cephesindeki genel bir rahatlama olasılığını öngörebilirlerdi ve ABD tarafından Sovyetlere, Çin'le başa çıkmaları için tam yetkinin verildiği zımni bir anlaşmadan şüphelenebilirlerdi." ABD-Sovyet ilişkilerine gelince, her iki ülke de korkunç kitle imha silahları konusunda sonuna kadar devam eden ideolojik çatışmanın doğasında bulunan tehdit ve vaadin belirsiz birleşimi ile mimlenmeye devam edeceklerdi:

> SSCB ile yapılan savaş sonrası silahların kontrolüne ilişkin anlaşmaların hiçbiri bu anlaşmaların savunucularının beklediği dönüm noktasını ortaya çıkarmamıştır. Yine de bir SALT Anlaşması, sınırlı olsa bile muhtemelen çok daha oturmuş derin bir etki yaratırdı.
>
> Sovyetler şu an önümüzdeki beş yıllık planlamayı yapmakta ve 24. Parti Kongresi'ne hazırlanmakta. Buna ek olarak, üst liderliğin muhtemelen yeniden şekillendirileceğine dair önemli bulgular da bulunmakta. Bu şartlar dahilinde yapılan bir anlaşmanın Sovyet politikalarının genel yönünü etkilemekten başka şansı yok...
>
> Aynı zamanda -ki bu konuda oldukça açık olmalıydık- bu durum, eğer "detant"ın etkilerinin Doğu Avrupa'daki Sovyet hegemonyasını baltaladığını hissederlerse Sovyet liderlerinin Doğu Avrupa'da sert bir şekilde hareket etmelerini durduramazdı; Sovyetlerin kendi çıkarlarını artırmaya ve Batı Avrupa'da, Orta Doğu'da, Akdeniz'de ve başka yerlerde bizim çıkarlarımıza zarar vermeye çalışmasına engel olamazdı. Dahası, Sovyetleri yöneten elit kesim, artan mübadelelerle ve halkların ve fikirlerin serbest, özgür bir şekilde hareket etmesi önündeki engellerin azaltılması yoluyla kendi toplumlarının her türdeki kirlenmesine karşı son derece hassas kalırlardı. Muhtemelen Sovyetler anlaşmanın devam etmesinde bir dizi Sovyet faaliyetine katlanmaya bizi mecbur edecek kadar büyük çıkarımız olduğu sonucuna varacaklardı, özellikle de ortada SALT Anlaşması'nın fiili hükümlerini SSCB'nin ihlâl ettiğine dair makul bir kanıt yok ise.

Benim görüşüme göre SALT her derde deva değildi. Stratejik dengeyi yeniden kurma fırsatı bulduğum gibi, aynı zamanda da SALT'a ne olursa olsun meydana gelen krizlerin kaçınılmaz olduğu politik kısıtlama koşullarını yaratma fırsatı da elime geçmişti. Askerî açıdan SALT, Sovyetlerin birikimini erteleyebilir ve böylece kara-konuşlu güçlerimize karşı tehdit olmaktan çıkabilirdi. Savunmamızın gücünü korumamıza ve Vietnam nedeniyle oluşan fırtınalı anlaşmazlığı dikkate alarak sayısal olarak yetişmemize yardımcı olabilirdi. SALT, insanlığın er ya da geç ölüm kalım savaşıyla karşı karşıya kalacağı karşılıklı kısıtlama sürecine başlayabilir ve bu durum politik tutumda değişikliğe yol açabilirdi. Ayrıca SALT'ın Batı İttifakı'nın bütünlüğünü koruyan genel bir stratejiye dahil olması ve Çin'e açılımda bulunmamız için fırsat yaratabilirdi. SALT gerçekten önemliydi fakat tüm dış politikamızı buna göre ayarlamamalıydık.

Sadece SALT sürecinin son paradoksu ile başa çıkılması kalıyordu: Senato'nun ABM oylaması. Tuhaf bir durumdaydık. Tam da Viyana heyetimiz Sovyetlere ya tam bir ABM yasağı ya da henüz fon bile istemediğimiz Washington'la sınırlı bir sistem önerirken Senato'dan ek bir ABM alanının kurulumuna ve diğer beş alan için ön çalışmaya devam etmesi isteniyordu. Aslında ABM'nin başkentleri savunması konusunda Sovyetlerle hâlihazırda geçici bir anlaşma yapmıştık. Bu karışıklık Nixon yönetiminin kesinlikle en gurur duyduğu an değildi.

SALT pozisyonu dışarı sızmaya başladığında, SALT pozisyonu ile bütçe talebi arasındaki çelişki giderek daha da garipleşmişti. Bu nedenle 23 Temmuz'da, SALT'ta elimizi güçlendirmek için ABM konusunda yönetimin planına katılmalarına ikna etmek için on önemli Senatör ve Kongre Üyesi ile bir araya geldim. Senato'daki son oylama 12 Ağustos 1970'te gerçekleşti. Senatör John Sherman Cooper'la Senatör Philip Hart'ın tüm inşaatların feshedilmesi yönünde sundukları yasa değişikliği teklifleri oylama sonucu 52-47 olarak iptal edildi. Oylamaya, Viyana'daki görüşmelerin sona ermek üzere olduğunu senatörlere bildiren Gerard Smith'ten gelen telgrafın yarattığı aksilik damga vurmuştu. Smith, "Koruyucu"nun görüşmelerde ciddi bir unsur olduğunu doğrulayan önemli bir mesaj göndermişti; bu şekilde sadakatle hizmet ettiği yönetime saygı duyarak görüşlerini olabildiğince yayabilirdi. *New York Times*'a göre, Smith'in telgrafı Sena-

tör Thomas McIntyre'la James Pearson'ın oylarını değiştirmelerinde belirleyiciydi. McIntyre, basın mensuplarına verdiği demeçte, Viyana'daki yüksek mevkiye sahip bir kaynağın "müzakerelerin başarılarının neredeyse sırf ABM konusundaki duruşumuzun statik olmamasına bağlı olduğunu son derece net bir şekilde ifade ettiğini" söyledi. Böylece ABM'nin tamamen yasaklanmasının ateşli savunucusu ve Nisan ayında Nixon'ın öfkesine toslayan Gerry Smith, "Koruyucu" konusunda günü kurtarmıştı.

Moskova Zirvesi'nin Peşinde

Er ya da geç Roosevelt'ten bu yana her başkan, Sovyet liderleriyle yüz yüze görüşmeler yaparak Doğu-Batı ilişkilerinde kişisel olarak sorumluluk üstlenmesi gerektiğini düşünürdü. Barışa doğru kesin bir atılım yapma isteği insancıl bir istektir. Üstelik hiç kimse nihai kararın yükünü taşıyan başkandan daha fazla nükleer teknolojinin felaket olasılıklarının farkında değildir. Başkanlar, uzlaşmaz düşmanlığın varlığını kabul etmeyi zorlaştıran ve uluslararası ilişkileri bireysel kişiliklerin davranışları açısından görme eğiliminde olan Amerikan kamuoyuyla bu cezbedicilikte kuvvetlendirilmektedirler. Ayrıca bir başkan, kendi saygınlığına olağan dışı bir ego olmadan nadiren varır; çevresindekilerin de başkanın kendi itibarını görmesini sağlamaları da pek olası değildir. Adeta doğası gereği, ikna kabiliyetine büyük oranda güvenir; sonuçta, onu şu anda bulunduğu yere getiren de budur. Başkanlar, özellikle de seçim yılında, iyi tanıtılmış bir zirvenin politik faydaları konusunda kayıtsız değillerdir. İşte bu, mükemmel bir "fotoğraf fırsatı"dır.

Nixon bu eğilimlere çoğundan daha az düşkündü. Bir görüşmenin, olayların yönünü değiştirebileceğine inanmayacak kadar fazla şüpheciydi. Büyük güçler arasında onlarca yıl süren gerginlikleri, kişisel husumetlerin sonucu olmadığı şeklinde değerlendirmeyecek kadar fazla uluslararası politika tecrübesi vardı. Ayrıca yüz yüze görüşmeyi pek sevmezdi; bu durum onu huzursuz ederdi. Ona göre -her zaman olduğu gibi- kişisel güçlü bir ana unsur vardı. Johnson'ın Kosigin ile yaptığı Glassboro toplantısından sonra popülaritesinin hızla arttığını, toplantının neticelerinin ise kısa ömürlü olduğu ortaya çıkınca bu popülaritenin düştüğünü görmüş olan Nixon, kendi Başkanlık ihtimali için

Glassboro'nun bir tehdit oluşturacağı nedeniyle kısa süreli bir paniğe kapılarak benzer bir tuzaktan kaçınması gerektiği sonucuna vardı. Tüm bu nedenleri göz önünde bulunduran Nixon, zirvelerin sadece iyi hazırlanmış olmaları halinde başarılı olabileceğine inanarak göreve başlamıştı. Asıl niyeti, bir zirve ümidini sadece önemli Sovyet imtiyazları elde etmek için bir yol olabilecekse kullanmaktı.

Hal böyle olunca 1970'te, Başkanlığı'nda karşılaştığı ender anlardan birinde Nixon, akla yatkın hesaplamaları boş verip zirve için baskı yaptı. Savaş karşıtı kışkırtıcılar tarafından ızdırap çekmiş olarak çarpıcı bir barış hareketi ile bu kişileri durdurabileceğini düşündü. Kamboçya'nın ardından Sovyet liderleriyle görüşmek, Hanoi'ye daha büyük bir oyunda harcanabilir olduğunu gösterebilirdi; 1972'de gerçekten de böyle oldu. Nixon, sonbaharda yapılacak kongre seçimlerine ilişkin faydaları öngörmüştü. Böylece yıl ilerledikçe, Moskova zirvesi için gittikçe daha hevesli olmaya başlamıştı. Manevra olarak başlayan şey neredeyse saplantı noktasına ulaşmıştı. Ta ki bir müzakereden tek taraflı olarak kazanç elde etme konusunda hiç bitmeyen Sovyet istekliliği bizi ciddi zorluklardan kurtarana kadar.

Dediğim gibi, zirve fikri 20 Ocak 1970'te Dobrinin'in periyodik olarak ağız aradığı anlardan birinde oldukça zararsız bir şekilde başladı. Belirlenmiş politikamızı izlerken, bu fikir konusunda şevkim kırılmıştı. Ama Nisan ayı itibarıyla Nixon'ın tutumu değişti. 1970 yılında hiçbir önemli dış politika başarısını önceden kestirememiş ve bu yüzden büyük bir hasretle zirve fikrine yönelmişti.

Bu konudaki ciddi şüphelerim devam ediyordu. Zaman zaman kişiliklerimizin etkileşiminden kaynaklanan taktiksel anlaşmazlıklar ve gerginlikler olsa da bu an, birlikteliğimizde önemli bir dış politika konusunda Nixon ile tamamen aynı fikirde olmadığımız nadir anlardan biriydi. 1969'da zirve fikrine uzak olmamıza sebep olan nedenlerin 1970'te daha da geçerli olduğunu düşünüyordum. Sovyetler, Vietnam'da bize hiç yardım etmemişti. SALT büyük ölçüde hâlâ çıkmazdaydı. Sovyetler, savaş sonrası dönemde ilk Sovyet eylemi olarak savaş personelini Orta Doğu'ya sürmüştü. Sovyetlerle hiçbir müzakere, başarının bu kadar garanti olduğu bir noktaya ilerlememişti. Çin girişimimiz hâlâ dengede duruyordu; Sovyetlerle iş birliği yapmamız bu dengeyi kolaylıkla bozabilirdi. Bu nedenle zirve kuşkusuz

başarısız olabilirdi; yoksa zirveyi kurtarmak için daha sonra buruk bir şekilde pişman olabileceğimiz anlaşmalar ve taahhütler konusunda kandırılabilirdik. Son olarak -bunu açıkça ifade edemesem de- çözümlenmemiş birçok konuda yüz yüze görüşmenin Nixon'ın en iyi yaptığı şey olduğunu düşünmüyordum.

Ama Nixon son derece kararlıydı. Nisan ayının başlarında bana, 1970 yılında yapılması düşünülen zirveyle ilgili olasılıkları Dobrinin kanalı ile araştırmamı söyledi. Taktiksel nedenleri göz önünde bulundurduğumda bu fikre katılmasam da ahlaki açıdan herhangi bir sorun yoktu. Dolayısıyla tüm çekincelerime rağmen kabullenmek zorunda kaldım. 7 Nisan'da Dobrinin beni, Sovyet Büyükelçiliği'ne davet etti. Yanlış bir şekilde düşünerek beni büyüleyebileceğine inandığı Sibirya'da kaplan avıyla ilgili bazı filmleri vardı. Akşam yemeği sırasında, tecrübe ettiği her yönetimin göreve başladığında ve artık hiçbir anlam ifade etmediği zaman olan ve çabucak gelen görev süresinin sonunda ABD-Sovyet ilişkilerinde çok yavaş hareket ettiğini söyledi. Lyndon Johnson'ın görevdeki son altı ayında zirve çabasında olduğunu örnek olarak verdi. Temkinli bir şekilde, zirvenin bizim açımızdan gerçekleştirilebilir ve her şeyin bu zirvenin muhtemel sonuçlarına bağlı olduğunu söyledim. Bize somut sonuçlar garantisi verildiği sürece zirve fikrine prensip olarak karşı değildik.

Dobrinin kusursuz bir profesyoneldi ve ne demek istediğimi anında kavramıştı. Kendisinin ve liderlerinin 1971-1972 yıllarından önce bugüne kadar herhangi bir zirve varsayımıyla ilgilenmediklerini söyledi. Yanılmışlar mıydı? Vietnam ya da SALT gibi karşılıklı endişe içeren bir konu üzerinde büyük bir atılım olması halinde zirvenin mümkün olabileceğini belirttim. Yine de, genel prensipleri tartışmak için şu an bile hazırlıklıydım. Belirgin direktiflere sahip olmasa da Dobrinin, istekliliğimizi test etmeye karar vermişti. Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu Başkanı Kosigin'in sonbaharda Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Sovyet delegasyonuna başkanlık etmesinin ve burada Başkan'la görüşmesinin en kolay yol olacağını ifade etti. (Her iki taraf da 1970 yılındaki zirvenin, Brejnev'le Nixon arasında değil de Kosigin'le Nixon arasında olacağını düşünüyordu.) Başkan'ın, Johnson'ın BM ortamında buluşma deneyimini tekrarlamak istemeyeceğinden emindim. Ama Dobrinin'e, Başkan'ın bu konu hakkındaki görüşlerini alacağımı söyledim.

Başkan'a danıştıktan iki gün sonra tekrar buluştuk. Dobrinin'e resmi olarak zirvenin BM'den ayrı olmasını istediğimizi söyledim. Bunun amacı ya tamamlanmış bir SALT Anlaşması'na çok sevinmek ya da SALT görüşmelerindeki çıkmazı sonlandırmaktı. Dobrinin şu anda ihtiyacı olan bilgiye sahipti. Moskova'da istişarelerde bulunduktan sonra bize cevap vereceğine dair söz verdi. Kamboçya meselesi hiç açılmamıştı. Dobrinin, Haziran başında Kamboçya sığınakları hâlâ Amerikan kuvvetleri tarafından işgal altındayken geri geldi. Nixon'ın zirve arzusu, önceki haftalardaki kamuoyu baskısıyla doğru orantılı olarak artmıştı. Barışı sağlamak için birden ortaya çıkıp Sovyetlerle masaya oturarak müttefiklerini hırpalarken aynı anda da yaygaracı muhaliflerini daha fazla şaşırtacak ne olabilirdi? Nixon, Kongre seçimlerinden önce tüm çabasını zirve için harcamaya karar verdi. Bu doğrultuda Dobrinin'i Başkanlık yatı Sekoya'ya davet ettim. Hem akşam yemeği yiyecektik hem de Potomac'te yolculuk yaparken ABD-Sovyet ilişkilerini gözden geçirecektik.

Ayrılmadan önce Nixon, Beyaz Saray Harita Odası'nda Dobrinin'le bana katıldı. Dobrinin'e, eski defterleri kapatmaya hazır olduğunu ve ABD-Sovyet ilişkilerini yeni bir temele oturtmanın zamanının geldiğini söyledi. Kendisini bu çabaya şahsen dahil etmeye hazırdı. Dobrinin geçmişte kalan meseleleri tartışmanın bir anlamı olmadığını dile getirdi. Zirve hakkında ipucu vermekten ustaca kaçınan Dobrinin, Sovyet mürettebatı da dahil olmak üzere gelişmiş uçaksavar füzeleri göndererek gerilimi daha önce görülmemiş bir şekilde tırmandırdıkları Orta Doğu'da ABD-Sovyet iş birliğine ilişkin inancını vurguladı. Belli ki Moskova zirvesinin bedelinin önceden ödenmesini istiyordu; ne kadar istekli olursak bunun bedeli de o kadar yüksek olacaktı.

Sekoya'daki gezinti bu izlenimi değiştirmemişti. Dobrinin, özellikle Sovyetler Birliği'ni ilgilendiren konuları ayrıntılı olarak tartışmaya hevesliydi. SALT, Orta Doğu ve Güneydoğu Asya konularını gündeme getirmişti. Ama konu zirveye gelince şeffaf olmuyordu. Kremlin'in ilk tepkisinin olumlu olduğunu belirtse de daha sonra teklifimizin zorlu bir Hindiçin politikası hususunda Sovyetlerin rızasını elde etmek için Kamboçya meselesinden faydalandığımız yönündeki düşüncesini gündeme getirdi. Dobrinin'in söylediklerini inkâr ettim ve şu anda Kamboçya operasyonu sona ermek üzere oldu-

gündan zirveye olan ilgimizin devam ettiğini ifade ettim. Önceden Nixon'ın oyununa gelen Dobrinin, artık bu oyuna gelmezdi. SALT ve Orta Doğu ile nasıl başa çıkılacağı sorusuna geri döndü ve bu konuları kanalımızda devam etme konusunda istekte bulundu. Belli ki bu iki konuyla bağlantılı bir şekilde ilgilenilebilirdi.

23 Haziran'da tekrar buluştuk. Bu sefer zirveden doğrudan bahsedilmemişti. Bunun yerine, bir sonraki bölümde belirtildiği gibi Orta Doğu'dan bahsettikten sonra Sovyetlerin SALT konusundaki düşüncelerini sordum. Dobrinin, konuyla ilgili hiçbir talimat olmadığını ileri sürerek çabuk bir şekilde cevap vereceğini söyledi. Sovyetlerin cevabı aslında çabuk gelmişti. Cevap, "Kazara savaş" tehlikesini azaltmaya yönelik taslakla birleştiğinde ABM'yi sınırlama konusundaki anlaşmanın ilk kararını öneren 25 Haziran tarihli hatırlatıcı not idi.

Çin'e karşı ihtilaf, Sovyetlerin zirve için ödeyecekleri gerçek bir bedel olurdu. Tıpkı en iyi casus romanlarında olduğu gibi. Semenov, Viyana Operası'nda Smith ile karşılaşmış ve ona kazara savaş anlaşmasına ilişkin Sovyetlerin düşüncesini ana hatlarıyla çizen imzasız bir belge vermişti. Üçüncü bir ülke tarafından nükleer bir "kışkırtma" olması durumunda iki ülke de birbirini bilgilendirecekti. Tahrik edici bir eylem gerçekleşirse her iki taraf o ülkeye karşı misilleme yapmak zorunda kalacaktı. İki taraf bu konularda düzenli istişarelerde bulunmak üzereydiler. Aslına bakılırsa SSCB'ye, Çin'e karşı hareket özgürlüğü vermemiz isteniyordu; bu durum, müşterek hâkimiyetin bariz bir şekilde somutlaştırılmasıydı.

Nixon zirve konusunda, taktiksel kararımın aksine hareket etmeye istekli olabilirdi. Temel ulusal çıkarlarımız ya da genel küresel stratejimiz tehlikedeyken tavsiyeye ihtiyacı yoktu. Nixon'la ben, kazara savaş önerisinin derhal reddedilmesi gerektiği konusunda hemfikirdik. 9 Temmuz'da Dobrinin'e Semenov'un teklifinin kabul edilemez olduğunu ve kazara savaş sorununun iki açıdan incelenebileceğini söyledim. Bunlardan biri, teknik önlemler ve bunları bildirme imkânlarını gerektiren gerçek kaza olasılığıydı. Dolayısıyla Sovyetler Birliği ile ortaklaşa bir şekilde sorunların üstüne gitmeye hazırdık. (Nitekim bu durum sonunda 30 Eylül 1971'de imzalanan bir anlaşmaya yol açtı.) Uluslararası düzenlemelerde büyük bir değişiklik anlamına gelen ve açıkça üçüncü ülkeleri hedef alacak siyasi bir iş birliği söz konusu değildi.

Güler yüzlü bir tavır sergileyen Dobrinin, Semenov'un teklifinin akıl almaz bir fikir olduğunu söyleyerek bu durumdan habersizmiş gibi davrandı. (Ama eğer biz olumsuz bir karşılık verseydik, elbette Sovyetler bu fikrin Semenov'dan çıktığını anlardı.) Dobrinin, konuşmayı hızlı bir şekilde ABM anlaşmasına kaydırdı. Bu noktada ona Nisan ayından bu yana toplantı talebinde bulunduğumuzu hatırlattım. Hiç cevap alamamıştık; lafı uzatmamanın zamanı gelmişti. Dobrinin, Kamboçya'yla Moskova'da yaklaşmakta olan Parti Kongresi'nin yarattığı zorluklar hakkında bir şeyler mırıldandı. Daha sonra bizim tekliflerimizi tam olarak anlamamış gibi bir davranışa büründü. Moskova'ya (1) Başkan'ın bir zirve toplantısı teklifinde bulunduğunu ve (2) bu zirvede ABD-Sovyet ilişkilerinin yeniden değerlendirilmesinin tartışılması gerektiğini bildirebilir miydi?

İşleri ağırdan alması yönünde talimat verilen Dobrinin, bunu ustalıkla yapıyor ve olayların farkında değilmiş gibi davranıyordu. Tabii ki merak ettikleri en son dört hafta önce Başkan tarafından olmak üzere son üç ay içinde birkaç kez cevaplanmıştı. Başkan'ın zirveye olan isteğinin farkında olarak oyunu kurallarına göre oynadım; Dobrinin'e, bize söylediğini aynı şekliyle üstlerine rapor edebileceği konusunda ciddi olarak güvence verdim. Ama bu olaydaki şaşkınlıkları o kadar çoktu ki ülkesinin Dışişleri görevinde nasıl bu kadar yükseldiği merak edilebilirdi. "1971'i mi yoksa 1972'yi mi düşünüyorduk" diye sordu. Hayır, dedim, aklımızda 1970 vardı. Bunu ciddi bir şekilde dikkate aldı. "Seçimden önce mi, sonra mı" diye sordu demokratik politikamızın bu meraklı Sovyet öğrencisi. Bu henüz şu anda düşmek zorunda olmadığım bir tuzaktı. Moskova'nın genel duruma olan tepkisini öğrendikten sonra kendisine haber vereceğimi söyledim.

Fakat Sovyetlerden herhangi bir tepki gelmedi. Bunun yerine Dobrinin 20 Temmuz'da, Avrupa güvenliği konulu bir konferans için Amerikan yardımını talep eden hatırlatıcı bir not çıkardı. Sovyet liderliğinin belli ki uzun bir alışveriş listesi vardı ve bu listeden ne kadarını elde edebileceklerini görmeden Nixon'ın isteğini yerine getirmeye yanaşmayacaklardı. Ama burada da oturaklı bir stratejimiz vardı; kaybetmemek için oynuyordum.

Bu arada Dobrinin, Nisan ve Mayıs aylarında akıl danışacağını söylediği konularla ilgili olarak istişarelerde bulunmak üzere bir

kez daha Moskova'ya döndü. Ağustos ayı başlarında, yüksek mevkide Sovyet bağlantıları olduğunu iddia eden Amerikalı bir iş adamı, Sovyet liderlerinin sonbaharda Başkan'ı görmeyi beklediklerini bildirdi. Bu bahaneyle 13 Ağustos'ta Dobrinin'in yardımcısı Yuli Vorontsov'a neler olup bittiğini sordum. Dönüp dolaşıp aynı yere gelmiştik: Dobrinin'in Ocak ayında Japon Büyükelçisi'ni işe karıştırırken kullandığı taktikle bir defa daha karşılaşmıştık. Dolayısıyla yine aynı şey oldu. Vorontsov tahmin edildiği üzere kendisine verilmiş bir talimatın olmadığını ama konunun Moskova'da "yoğun bir şekilde tartışılmakta" olduğunu söyledi.

19 Ağustos'ta Sovyetlerden cevap geldi. Sovyet liderleri, özenle hazırlanmış olması koşuluyla zirve toplantısı fikrine "olumlu bir yaklaşım" sergiliyorlardı. Toplantıda hangi konuların tartışılacağını öğrenmek istiyorlardı. 1969'daki oyunumuzu oynuyorlardı. 24 Ağustos'ta, benim adıma yardımcım Al Haig, tutumumuz hakkında herhangi bir yorumda bulunmadan Vorontsov'a SALT, Avrupa güvenliği, Orta Doğu, "bir arada yaşama prensipleri" ve ticaretle ilgili bir liste verdi. Sovyetlerin bize ne tekliflerle geleceklerini beklemeye başladık. Yine hiç ses çıkmadı. Dobrinin nihayet Eylül ayında Washington'a dönene kadar Kremlin'den zirveyle ilgili bir daha haber alamadıysak da yine de birtakım olumlu sinyaller alarak zirveyi 1971'e doğru öteleyecek bir ön hazırlık önerisi için usule ait bir süreçle karşılaştık. Sovyetlerin zirveyi krizlerle dolu bir yaz mevsiminde üzerimizde başka bir baskı olarak kullandığı belliydi.

Olabilecek en iyi şeydi bu. 1970'te zirvenin nasıl olabileceği konusunda halihazırda kaygılarım vardı. Ülke içinde başımıza gelebilecek en berbat olay bu olurdu. Biz hâlâ deneme niteliğindeki araştırmalarımız için zemin oluşturma aşamasındaydık. Büyük stratejimizi bir yıl sonra ortaya çıkaracak olan atılımlara ve siyasi sürprizlere henüz ulaşamamıştık. Ülkeye bir parça başarı getirmek için muazzam derecede baskı altındaydık ve başarılı olmamamız durumunda işler çok daha kötü bir hal alabilirdi. Alman Antlaşmasıyla Berlin müzakerelerinin özenle kurulmuş bağlantısı yok edilebilir ve Moskova ile yapılan Avrupa görüşmeleri kontrol altına alınmak yerine kontrolden çıkabilirdi. Sadece ABM'yi kapsayan bir anlaşmaya yönelik baskı, kontrol edilemeyebilirdi; aslında 11 Temmuz'da Nixon bana, Sov-

yet liderlerinin ne yapacağını görmek için bu bedeli ödeyebileceğini özellikle söylemişti. Bu durumu resmi bir talimat haline getirmesini beklediysem de Sovyetler buna fırsat vermediği için böyle bir şeye gerek kalmamıştı. Ama bir zirve söz konusu olduğunda Kongre'nin ABM'yi kendi başına bitirmiş olabileceğine dair aklımda az da olsa şüphe vardı. Orta Doğu krizi büyüyebilirdi. Çin ile olan girişimimiz daha başlamadan bitebilirdi. Anlaşmalara önceden şekil verilemeyeceğinden Nixon, her zaman rahatsız olduğu uzun süren ve ayrıntılı olan müzakerelere girmeye zorlanırken engellerle karşılaşabilirdi.

Neyse ki Sovyet liderleri ufak avantajlar elde etmek için tüm bunları başlarından atmışlardı. Sovyetlerin yaptıkları her şeyi, zekice hesaplanmış bir ana planın parçası olarak algılayanlar için akılda tutulmaya değer bir durum ortaya çıkmıştı. Moskova, Nixon'ın zirveye olan hevesiyle gün gibi açık olan taktiksel avantajın farkına varmıştı. Ama Nixon'ın Romanya'ya yaptığı ziyaret, 1969'da Gromiko'ya haddini bildirmesi ve Orta Doğu meselesi hakkındaki tutumumuz nedeniyle oldukça rahatsız olmuşlardı ve bizden azami miktarda taviz almaya o kadar isteklilerdi ki büyük bir stratejik fırsat olabilecek şeyi kaçırmışlardı. Zirveyi kabul etmeleri için önceden bedel ödenmesini ve ardından zirvede tekrar ödenmesini istiyorlardı. Çin'e karşı fiili bir ittifak, Avrupa Güvenlik Konferansı ve kendi koşullarına göre bir SALT Anlaşması; tüm bunları zirveye giriş bedeli olarak talep ediyorlardı.

Nixon zirve konusunda o kadar da istekli değildi. Üstelik beceriksiz hiç değildi. Bu taleplerin hiçbirini kabul etmeyince Sovyetlerin de eline hiçbir şey geçmedi.

Sovyet liderleri kısmen çok duyarsız davranmışlardı çünkü bizi Avrupa girişimleriyle izole ettiklerini ve Vietnam nedeniyle oldukça kötü bir durumda olduğumuzu düşünüyorlardı. 1970 yazında muhtemelen bizimle acilen ilgilenmelerini gerektirecek bir durum olmadığına kanaat getirmişlerdi, 1970'te zirve için bastırmamıza neden olan baskıların bizi sonra daha da hevesli hale getireceğini hesaplamamışlardı. Ayrıca Orta Doğu'da gerginlik yaratma ve Karayipler'de asker konuşlandırma girişiminde bulunma sürecindeydiler ki bu durumun ertesi yıl kendilerine daha da büyük fırsatlar sağlayabileceğini düşünüyorlardı. Üstelik zirve, bu tür eylemleri son derece garipleştirecekti.

Ama devlet adamlığının ilk sınavı, pazarlık ilişkisinin doğru şekilde değerlendirilmesinde yatar. Sovyetler 1970 yazında bu sınavı geçememişlerdi. Nixon zirve istiyordu ama Moskova'nın tahmin ettiği kadar umutsuz bir şekilde de değildi. Almanya görüşmeleri sonunda bizi Avrupa diplomasisinde kontrolü elimizde tutmaya yöneltecekti. SALT konusundaki en zayıf dönemimiz geride kalmış ve burada da Sovyetlerin esneksizlikleri ekmeğimize yağ sürmüştü. Sovyetlerin makul seçeneklerimizi reddetmesi, MIRV ve bir dereceye kadar ABM konusundaki iç tartışmalarımıza son vermişti. Son atılıma kadar dayanılmaz iç baskılar olmadan pozisyonumuzu korumaya devam edebilirdik. Orta Doğu, tüm iniş ve çıkışlarıyla aylar geçtikçe Sovyetlerin olayları şekillendirememelerinin daha belirgin hale geldiği bir yöne doğru ilerliyordu. Üstelik Çin'e yaptığımız açılım nedeniyle elimizde kozumuz da vardı.

Bu değerlendirmelerin ciddi şekilde sınanacağı krizler yazı hâlâ önümüzdeydi. Ama krizler, yönetimleri dağıtamadığında güçlendirir. Kimlere güvenilebileceğini ortaya çıkarır. Uluslararası arenada ve hükümet içinde güç dengesi oluşturur. Ayrıca Nixon, bütün karmaşık hükümet yöntemleriyle kendisini köşeye sıkıştırıp karar almaya zorlayan baskıların altındayken bile yine de formundaydı. 1970 yılının yazı ve sonbaharı böyle bir dönem olmuştu. Daha önce de olduğu gibi, başlama noktası yine Orta Doğu'ydu.

XIV
ORTA DOĞU 1970

1970 yılı başladığında, savaş tanrıları silahlarını denetliyorlardı çünkü yakında ihtiyaç duyulacağı açıktı. Süveyş Kanalı boyunca her gün savaş vardı. Ocak ayında İsrail, Nasır'ın güçsüzlüğünü göstermek ve sözde yıpratma savaşını bitirmeye zorlamak için yaptığı planla, Kahire ve Nil Deltası civarı gibi "iç kısımlara nüfuz eden" bombalı hava saldırıları başlattı. İsrail Başbakanı Golda Meir, ziyaretçilere Nasır'ın Mısır'ı yönettiği sürece barışın ne zaman mümkün olacağını söyleyemeyeceğini belirtti. Ürdün cephesinde Fedayiin baskınları kısır döngüne girmiş ve İsrail misillemeleri artmıştı. İsrail ve Suriye, Golan'da çatışıyordu. En nihayetinde, Ocak ayı sonunda Nasır aniden Moskova'ya gizli bir ziyaret gerçekleştirdi. Ondan sonra Orta Doğu'nun sorunları süper güçlerin birbiriyle ilişkileri nedeniyle daha da karmaşık bir hal aldı.

Hükümetimiz içindeki bu sorunun doğası konusunda yaşanan ciddi anlaşmazlık ABD'nin bu aşamada elini kolunu bağlamıştı. Dışişleri Bakanlığı'nın algısı, sıkıntılarımızın temelinin bölge konusunda Arap-İsrail çatışması olduğu şeklindeydi. Bu sorun çözüldükten sonra uzmanlar, radikal Arapların etkisinin azalacağı ve dolayısıyla Sovyetlerin, Orta Doğu'daki rollerinin önemini kaybedeceği fikrinde birleşmişlerdi. Bu görüşler 1969 yılına kadar diplomasimize yön vermiş ve etraflı bir mutabakat için giderek daha spesifik teklifler sunmamıza neden olmuştu.

Bu varsayımlar ve önerdikleri yolla ilgili ciddi şüphelerim vardı. Başkan'a bir bilgi notunda açıkladığım üzere benim değerlendir-

mem, Arap radikalizminin beş sebebi olduğuydu: İsrail'in toprak fetihleri; İsrail'in varlığı; sosyal ve ekonomik hoşnutsuzluk; Batı'nın çıkarlarına ve ılımlı Araplara muhalif olma. Bu bileşenlerin sadece ilki bir mutabakattan etkilenebilirdi. Diğerleri olduğu gibi kalırdı. Radikaller, Batı kapitalizmine lanet yağdırmaya devam edecekti. Ilımlı Arap rejimleri kabul edilemez olmayı sürdürecekti. Sosyal ve ekonomik huzursuzluğun nedenleri devam edecekti. Arap radikallerin silmeye çalıştığı İsrail hâlâ orada olacaktı. İsrailliler de bunun farkındaydı. Çünkü Arap radikaller için gerçek sorun, İsrail'le olan sınırlar değil İsrail'in varlığıydı; İsrail topraklarını fethetmekten vazgeçmeye hiç niyetleri yoktu.

Arap-İsrail çatışmasının çözülmesiyle Sovyetlerin etkisinin kaçınılmaz olarak azalabileceğine ben de inanmıyordum. Mutabakatın şekli ve detayları çok fazla şeye bağlıydı. Bütün tarafları içeren kapsamlı bir yaklaşımla en uzlaşmaz hükümetleri tüm süreç üzerinden veto etmek, doğal olarak radikallerin lehine olurdu. Eğer daha sonra Sovyet baskısı ya da şantajından kaynaklanan bir anlaşma ortaya çıkarsa, Batı karşıtı ve Sovyet yanlısı yönelimlerle radikal rejimler güçlendirilebilirdi. Topraklar tekrar Sovyetlere bağımlı ülkelere geri dönüyor gibi görülebilirdi.

Sadece herhangi bir çözüm için değil, aynı zamanda ilerlemenin dostlarımız için en iyi şekilde faydalı olabileceğini göstermek için de çalışmalıydık; diğer bir deyişle Orta Doğu'da barışın anahtarını ılımlılar tutuyordu. Bu dersi vermek için güçlü bir konumda olduğumuzu düşünüyordum. Nixon'a Şubat ayı başlarında "avantajın bizde" olduğunu söyleyerek "Araplar istedikleri şeyin anahtarını elinde tutanların SSCB değil de ABD olduğunu fark edecekler" diye belirttim. 25 Şubat'ta Üst Düzey İnceleme Grubu'nun toplantısında şunu gözlemledim: "Bir noktada zamanın Sovyetlerin lehine olmadığı belli olacak. Eğer Arap topraklarını geri alamazlarsa, bu sefer Araplar bize gelebilir." Dolayısıyla şantaja boyun eğmemeliydik, radikal söylemler nedeniyle telaşa kapılmamalıydık; sabır, silahımız olabilirdi. Aynı sebeple, girişim gerçekleştiğinde ve ılımlı Araplar bize döndüklerinde, diplomatik ilerleme elde etmek için kararlı bir şekilde hareket etmemiz gerekecekti.

Ama böyle bir stratejiyi uygulayabilecek durumda değildim. Nixon, Orta Doğu'yu Rogers'a vermişti. Başkan şüpheye düştüğün-

de bile müdahale etme konusunda isteksiz olurdu. Bu durumda benim stratejimin doğru olduğunu düşünmüyordu. Hâlâ Sovyetler Birliği'nin 1967 Savaşı'nın siyasi galibi olduğuna inanıyordu. Orta Doğu ve Vietnam: Sovyetler Birliği ile görüşme konusunda nasıl bir tercihte bulunacağı hakkındaki belirsiz düşüncelerinden kurtulamıyordu. Kendisini, Yahudi seçmenlerine karşı seleflerinden daha az borçlu gördüğü için bu durumun ortaya çıkaracağı baskılara karşı dayanıklı olduğunu göstermeye istekliydi. Ayrıca Yahudi inancımın kararlarımı etkileyip etkilemeyeceğine dair şüpheleri de vardı. Normalde onun stratejik seçeneklerini şekillendirir ve bakanlıklara taktiksel rehberlikte bulunurdum. Ama Orta Doğu politikası söz konusu olunca 1971'in sonlarına kadar bunu yapmam engellenmişti.

Böylece Orta Doğu'da politikamız, Nixon'ın genelde talep ettiği ve benim de normalde empoze ettiğim kararlı yön duygusundan yoksun kalmıştı. İşleri oluruna bırakmıştı; işler çığırından çıkmadan önce benim yardımımla işleri her zaman kontrolüne alabileceğinden emindi. Dışişleri Bakanlığı'na başka herhangi bir alan için inanılmayacak bir dizi takdir yetkisi kullanımına izin vermişti. Ama her şey söylendiğinde ve yapıldığında fikirleri Rogers'ınkinden ziyade benimkine daha yakın olduğundan, Dışişleri Bakanlığı'nın yaklaşımının tutarlı bir şekilde uygulanmasını önlemek için sıklıkla frene basardı.

Bu süreçte, olaylara yalnızca net hedefleri olanların hâkim olabileceği acı dersi öğrenmek zorunda kalmıştık. Bir ulusun, ılımlılık kılığına girerek karışıklıktan faydalanması mümkün değildir. Çünkü düşman, iyi niyeti razı olmakla ve baskıyı da zayıflıkla karıştırabilir. Onca zahmetten sonra nihayet ve istemeye istemeye çıkarlarımızı savunmaya geçtiğimizde gerçekten de şaşırabilir; aslında kandırılmış hisseder. Sonuç krizdir.

On yıllık perspektiften bakınca; Kamboçya'nın ve yurt içindeki kargaşa yılının hesaplaşmalarından, Orta Doğu sorununda tarafların psikolojik ihtiyaçlarıyla ilgili olmayan çözümlere dair zorunlu hevesten ve Sovyet tahriklerinden kaçınma arzumuzdan şüphe etmiyordum. Hem Orta Doğu'da hem de genel olarak Sovyetler Birliği'yle olan müzakerelere muhtemel dönüşün temelini oluşturan bu baskılara direnmenin bizim nihai kararımız olduğuna ben de inanıyordum.

Kosigin'in Mektubu

31 Ocak 1970'te Büyükelçi Dobrinin, Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu Başkanı Alexey Kosigin'den gelen mektubu, Başkan'a iletilmek üzere Beyaz Saray'da bulunan bodrum katındaki ofisimde bana verdi. Normalde, bu durum özel kanalın bir parçasıydı. Fakat bu vesileyle benzer haberleşmelerin Başbakan Wilson'la Cumhurbaşkanı Pompidou'ya da gönderildiği bildirildi. İngilizlerle Fransızların bize danışmaları kesin olduğundan, bizim açımızdan bu durumu usullere uygun şekilde kanallara koymaktan başka seçeneğimiz yoktu. Muhabereler o kadar resmi bir hale gelmişti ki durum artık alenileşmişti.

Kosigin'in mektubu, aslına bakılırsa İsrail'in Arap ülkelerine karşı başlattığı askeri operasyonlara devam ettiği konusunda uyarıda bulunuyordu. Sovyetler Birliği, İsrail'in operasyonlarının "belirli güçlerin" diplomatik eylemleriyle ne ölçüde koordine edildiğini inceliyordu; 1969'daki masumane barış tekliflerimizin İsrail'in hava saldırılarıyla içlere kadar nüfuz ettiğine dair bir kılıf olduğu rahatlıkla anlaşılabilirdi. Mektupta yazılan şuydu; "İsrail'in saldırılarına devam etmesi durumunda Sovyetler Birliği, küstah saldırganın püskürtülmesi için yardımı dokunabilecek Arap devletlerini kullanma yollarına başvuracak." Kosigin, Dörtlü-Güç'ü, İsrail'i saldırılarını durdurmaya ve "İsrail'in işgal altındaki tüm Arap topraklarından en hızlı şekilde geri çekilmesi" ile başlayacak kalıcı bir barış sağlama konusunda "mecbur bırakmaya" çağırdı.

Bu mektubu Nixon'a göndererek, bunun yeni yönetime yönelik ilk Sovyet tehdidi olduğuna dikkat çektim. Kosigin, bu tehdidini belli bir yere vardıramasa da "İsrail'in diğer meseleler çözülmeden önce geri çekilmesini gerektiren konum 1967'deki Sovyet pozisyonuna geri dönmek anlamına gelmektir ki bu da geçen yaz ABD-SSCB görüşmelerinde kaydedilen ilerlemelerin çoğunu boşa gittiğini gösterir." Aynı zamanda Kosigin'in mektubunu, Orta Doğu'daki güçlü pozisyonumuzun sergilendiği sürecin bir parçası olarak algılamıştım:

> Politikamıza sıkı sıkıya tutunma, Sovyetler için şu ikilemi ortaya çıkarmaktadır: Eğer tekliflerimizi kabul etmezlerse hiçbir şey elde edemezler, gerginliğin artması onların üzerine kalır ve eğer gerginliğin artması büyük bir çatışmaya yol açarsa kendilerine bağımlı ülkeleri kaybederler. Eğer kabul ederlerse kendilerine bağımlı ülkelere bizim koşullarımızı iletmek zo-

runda kalırlar. İleri sürdüğüm cevabımızın stratejisi, Sovyet tehdidin üzerine oldukça sert gelmemiz; gayri nizami kuvvetler de dahil olmak üzere diğer tarafın da kabul etmesi koşuluyla İsrail'in ateşkes kurallarına uyması; İsrail'in geri çekilmesi durumunda Arapların ne yapacaklarına dair görüşlerini açıklamaları için Sovyetlere baskı yapma yönündedir.

Bir defalığına hükümetimiz nasıl tepki verileceği konusunda uyum içindeydi. Rogers'la Sisco belirgin bir cevap istediğimiz konusunda hemfikirdi. Başkanlığın cevabı 4 Şubat'ta gönderildi. Sovyetlerin ileri sürdüğü hususları kesinlikle reddediyor ve ateşkesi her iki tarafın da ihlal ettiğine dikkat çekiyorduk. 1969 yılının başlarında yıpratma savaşını başlatarak gerginliği tırmandırma döngüsünü kasıtlı olarak hayata geçiren Mısır idi. Nixon'ın cevabı, eğer uygulamaya konursa, Sovyetlerin silah sevkiyatını büyütme tehditlerinin büyük güçleri bu çatışmaya daha derinden çekebileceği konusunda uyarıda bulunuyordu: "ABD, Orta Doğu'daki göreceli dengeyi dikkatle izliyor ve ihtiyaç duyulduğunda dost devletlere silah sağlamak konusunda tereddüt etmeyecektir." Mesaj, Sovyetlerin İsrail'in diğer barış meseleleri çözülemeden geri çekilmek zorunda olacağı hususundaki tutumunu reddederek son buluyordu.

Aynı gün Başkan'a, Sovyetlerin notuna ilişkin diğer düşüncelerimi yolladım. Notu garip bir manevra ve dolayısıyla da rahatsız edici olarak değerlendirmiştim:

> En azından ABD'nin (Fransa'yla İngiltere olmasa da) ateşkesin karşılıklı olarak yeniden yürürlüğe konmasını desteklediği yönündeki cevabı beklemek için fazla istihbarat gerekmemeliydi... Bu nedenle Sovyet hamlesinin sonucunda, ateşkesin yeniden yürürlüğe konmasının sorumluluğu, bizimle İsraillilere değil de Nasır'la Araplara kalacak, onların vasıtasıyla da Sovyetlere.

İki gün sonra Başkan için Orta Doğu stratejisinin temel konuları üzerinde uzun bir analiz yaparak görüşümü tekrarladım: "Madem Nasır, bombalamayı durdurmasına dair İsrail'e baskı yapmamız konusunda bize güvenmek için Moskova'ya yöneldi, demek ki kendisini bu sıkıntıdan kurtarmak için Sovyetlerin aczini sergilemek üzereydi."

Kosigin'in mektubu büyük ölçüde karmaşık göründüğünden ve aslında yapılabilecek herhangi bir şey istemediğinden, bunun izole bir hareket olamayacağını düşünmeye başlamıştım; mektup neredey-

se kesinlikle askeri alanda bazı somut eylemlerin habercisi ve daha büyük bir planın parçası olmalıydı. Mektubun belirsizliği, hâlihazırda alınan kararlara müdahale edebilecek bir tepkiden vazgeçirme arzusuyla açıklanabilirdi. Enver Sedat'la Muhammed Heykel'in otobiyografilerinden artık biliyoruz ki Nasır, Ocak ayı sonlarında Moskova'da iken Mısır'a en gelişmiş Sovyet uçaksavar füzelerini gönderme kararı alınmıştı. Kosigin'in mektubu bir uyarıdan ziyade sis perdesiydi.

Şubat ayının ilk haftasında Sovyetlerin, Mısır'a yeni silahlar gönderebileceğine dair göstergeler ortaya çıktı. Nixon'a yalnızca askeri teçhizatın kullanılacağına dair şüphelerimi ifade ettim. Eğer yeni silahlar mevcut cephaneliği kolay bir şekilde artırsaydı, İsrailliler tarafından yok edilebilirdi; eğer daha ileri teknoloji iseler, Mısırlılar bunları kullanamazdı. Bu durum daha da kaygı verici bir olasılığı ortaya çıkarıyordu: Eğer Sovyetler, İsrail saldırıları konusunda etkili bir şey yapmaya çalışsaydı, "bu durum neredeyse kesinlikle Sovyet personelini de kapsayacak gibi görünürdü." Analizimi okuyan Nixon, kenardaki boşluğa şöyle yazdı: "Bence bu konu hakkında Sovyetlerle doğrudan konuşma zamanı geldi. Acheson'ın -'bırakalım toz duman yatışsın'- fikri işe yaramayacak.* Dışişleri'nin "her ortamda müzakere etme isteği" de faydasız. Bizim çıkarlarımız doğrultusunda anlaşmanın mümkün olup olmadığını anlamak için ikili bir görüşme denemeliyiz."

Nixon'ın isteklerini yerine getirmek için iki yönde ilerledim. Moskova'daki Büyükelçimiz Jacob Beam'e, Dışişleri Bakanlığı tarafından Dışişleri Bakanı Gromiko'ya, ABD'nin ateşkesin yenilenmesi için çalışmaya ve her iki taraf için de silah sınırlamalarını tartışmaya hazır olduğunu söylemesi bildirildi. Beklendiği üzere Gromiko'nun 11 Şubat'ta Beam'e verdiği cevap, bize ters düşüyordu. Gromiko, İsrail'in içlere doğru nüfuz ettiği baskınlarını kesmediği sürece SSCB'nin ateşkes düşünmeyeceğini söyledi. İsrail, Arap topraklarını işgal ettiği sürece silah sınırlamalarını tartışmaya karşı değildi; diğer bir deyişle İsrail 1967'de işgal edilen tüm bölgelerden geri çekilmek zorunda kalacaktı. Bütün bunlar Sovyetler Birliği'nin yeniden başlatmaya hazır olduğu İkili-Güç görüşmelerinde çözüme kavuşabilirdi.

* Bu ifade, Orta Doğu meselesiyle başa çıkarken "akıllıca davranıp aldırmamamızı" isteyen Dean Acheson'ın Ocak ayındaki bir mektubuna atıftı. Nixon o zaman Acheson'ın yaklaşımını genel olarak kabul ettiğini göstermişti.

Gromiko'nun cevap vermekten kaçınmasının bir nedeni, şüphesiz Sovyetler Birliği'nin ABD'nin hâlihazırda daha resmi bir açıklama niteliğinde olan tutumunu incelemesiydi. Bir gün önce 10 Şubat'ta Başkan adına Dobrinin'le buluştuğumda Sovyetler, mesajımın analizini henüz tamamlamamışlardı. Bu esnada Beam de Gromiko ile görüşmüştü. Dobrinin'e, "Sovyet liderlerinin, Sovyet savaş personelini Orta Doğu'ya getirmelerini büyük bir endişeyle karşılayacağımızı bilmelerini istiyoruz" dedim. Resmi bir çatışma yaşamak istemediğimizden bu iletişim yöntemini seçmiştik. Aynı zamanda, Nixon'ın direktifleri doğrultusunda Dobrinin'e özel kanalda Orta Doğu hakkında ikili görüşmelere başlayabileceğimizi söyledim.

Dobrinin tam da şu anda olduğu gibi, kendisine verilen bir talimat olmasa bile, hiçbir toplantıyı kaçırmamıştı. Son çare olarak ABD'nin yaptıklarıyla ilgili aynı şikâyetlerine geri döndü; deneyimleri ona, Washington bürokrasisinde, her çıkmazın suçunu üstlenmeye hevesli, bitmek bilmeyen bir mazoşizm haznesi olduğunu öğretmişti. Bu durumdan faydalanmak isteyen Dobrinin, Kosigin'in mektubunun kamuoyunca (tabii ki Sovyetlerin Paris ve Londra'da eş zamanlı olarak gerçekleştirdiği diplomatik girişimlerle tetiklenmişti) aleniyet kazanmasına ve sınırlara ilişkin tekliflerimize ("Rogers Planı") Moskova'nın Aralık ayında verdiği cevabı hatalı şekilde ret olarak yorumladığını ileri sürdüğü Dışişleri Bakanlığı'nın kamuoyundaki pozisyonuna karşı çıkmıştı. Bu durum ben de dahil olmak üzere Moskova'nın Aralık ayında gönderdiği mesajı okuyan herkesin gözünden belirgin bir şekilde kaçmıştı. Daha önceki çıkardığımız anlama itiraz etmeyen Sovyetler, formülasyonlarımızı reddettiler.

Sovyet liderlerinden yaklaşık bir ay boyunca başka bir haber gelmedi. Neredeyse kesinlikle Orta Doğu'ya askeri personelin getirilmesi de dahil olmak üzere bazı önemli Sovyet hamlelerinin beklentisiyle acil durum planlaması için bu boşluktan faydalanmaya çalıştım. WSAG toplantıları, 1969'daki iç tartışmayı zora sokan bölünmeleri bir kez daha ortaya çıkarmıştı. Benim görüşüme göre, eğer Sovyetler askeri personel getirseydi, eylemi tetikleyen meselenin doğruluk payına bakılmaksızın direnmekten başka çaremiz kalmazdı. Radikal Arapların belki de belirleyici bir ivme kazandıklarını görmeye hazır olmadığımız sürece yeni bir Sovyet askeri varlığını kabul edemez-

dik. Sovyetlerin, İsrail'i misilleme ile tehdit etmesi ihtimaline karşı, planlarımızın tekrar gözden geçirilmesini istedim. Ayrıca Sovyetlerin kendi adamlarının sofistike ekipman kullanmaları durumunda İsrail Hava Kuvvetleri'nde meydana gelebilecek zayiatın önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını istedim.

Bakanlıklar bu duruma pek de hevesli değillerdi. Hükümetin çoğu bu çıkmaz için İsrail'in uzlaşmazlığını gösteriyordu. Benim dışımda herkes, İsrail'e yapılacak büyük-çaplı yardımın bu noktada "yerin altını üstüne getireceğini" düşünüyordu. "Acil durum planlarına gelince, kimse ileriyi düşünme çabalarına direnmek için makul bir bahane bulamıyordu ama olası bir büyük Sovyet hamlesine yönelik uygulanacak her türlü karşı askeri hareketin büyük çapta bir bürokratik muhalefetle karşılaşacağı kesindi. Savunma Bakanlığı, politik seçenekleri tercih ettiğini vurgulayan resmi bir mutabakat sundu. Bu da tıpkı Vietnam'da olduğu gibi diğer bakanlıkların da bu yükü ve riski taşıması gerektiği anlamına geliyordu. Mutabakat, İsrail'in topyekûn geri çekilmesini (masadaki tek siyasi seçenek buydu) nasıl gerçekleştirebileceğimizi ya da Sovyet savaş personelinin ortaya çıkması durumunda geri çekilmenin Sovyet baskısının bir sonucu gibi görünmeyeceğini açıklamıyordu.

Nixon'ın tavrı hem uluslararası arenada hem de yurt içinde dikkate alınacak hususlar yüzünden belirsizdi. Jeopolitik analizime razı olmuştu. Bilgi notlarımın birinde bana şöyle demişti: "Tarafsız olma" doğru bir politikadır ama her şeyin ötesinde, Sovyetlere en büyük sıkıntıyı veren husus çıkarlarımızdır; Arap-İsrail çatışmasının bu çıkarı gizlemesine izin verme." Aynı zamanda, İsrail'in politikalarının zorlukların temel nedeni olduğu konusunda bakanlıkların görüşlerine katılıyor ve gelişim göstermek için Sovyetlerin güçsüzlüğünü ortaya sermenin Arapların akıllarını başlarına getirip getirmeyeceğinden şüphe ediyordu. Bu olasılığı önerdiğim bir bilgi notuna şu şekilde yazmıştı: "Bu sonuca kesinlikle katılmıyorum -Arapların uzun konuştuğunu Sovyetler bilir- 67'den beri Sovyetlerin Orta Doğu'daki yenilgilerinden büyük zevk alıyorduk ve Dışişleri Bakanlığı'yla diğer bakanlıklar Haziran Savaşı'nın Sovyetler için bir 'yenilgi' olduğunu söylemişlerdi. Aslında değildi. Arapların dostu, ABD'nin ise düşmanı olmuşlardı. Uzun vadede onların çıkarlarına hizmet eden şey de buydu."

Elbette mesele, Nixon'ın iki notunun nasıl bağdaştırılacağıydı; Sovyetlere, savaş personelini getirmelerine razı olacak şekilde bölgede baskın güç olarak ortaya çıkmalarına izin verirken onlara nasıl sorun çıkarabilecektik. Karar verme anının gelmesini beklemeyi tercih eden Nixon, bu tür sorunları teoride asla çözememişti. Bir anda harekete geçirdiği ve sadece ofisine yayıldıklarında tepki verdiği astları arasındaki anlaşmazlıklara rağmen kendisinin her zaman içinde bulunduğu duygu karmaşası Orta Doğu krizinin yurt içinde yaratmış olduğu etkiler için de geçerliydi. Başkan, Yahudi topluluğunun liderlerinin çoğunun siyasi kariyeri boyunca kendisine karşı çıktıklarına inanıyordu. Kendisine oy veren Yahudilerin küçük bir yüzdesi o kadar çılgın olmalıydı ki İsrail'e düşman olsa bile muhtemelen bu kişilerin yanında olacağını söyleyerek espri yapmıştı. Mesai arkadaşlarına ve ziyaretçilere "Yahudi lobisinin" aslında üzerinde hiçbir etkisi olmadığını söylemekten mutluluk duyardı.

Ne yazık ki kendisi hakkındaki bu görüşle, Nixon bu teoriyi uygulamaya nadiren fırsat bulurdu. Neredeyse tüm pratik konulardaki duygudan uzak jeopolitik analizi, en sonunda başkalarının, kendisini etnik siyaset temelli tavırlarını belli edenlerden çok da uzak olmayan biri gibi göründüğü konuma götürürdü. Kendisine mâni olabileceğini düşündüğü her seçim bölgesi için özellikle acımasız misilleme tehditlerinde bulunurdu. Diğer başkanları kısıtlayan geleneksel etkilerden kurtulduğunu göstermek için -kısmen de kendisine- jestler yapardı. Ama günün sonunda -çok fazla ızdırap içeren dolambaçlı manevraların ardından- Orta Doğu'da gücün gerçekleriyle karşı karşıya kaldığında, ulusal çıkarlar doğrultusunda, aynı stratejiyi takip ederdi: Sovyetlerin etkisini azaltmak, Arap radikallerinin konumunu zayıflatmak, ılımlı Arapları desteklemek ve İsrail'in güvenliğini sağlamak. Dolayısıyla Nixon'la ben yolun bir kısmında genellikle farklı güzergâhları takip etsek de Orta Doğu'yla ilgili konularda karar verme söz konusu olduğunda yollarımız kesişir, hemfikir oluruz ve birbirimize destek olarak yolumuza devam ederdik.

Şubat ayı boyunca İsrail'in yıllık askeri yardım taleplerini içeren liste hükümetimizde değerlendirilmişti. 1970 yılında bu listede yirmi beş F-4 Fantom jet avcı bombardıman uçağı, yüz A-4 Skyhawk saldırı uçağı, önemli sayıda tank ve zırhlı personel taşıyıcısı bulun-

maktaydı ve hepsi de çeşitli şekillerde ABD tarafından ödenecekti. Bakanlıkların hemfikir oldukları konu, İsrail'in askeri üstünlüğünü önümüzdeki üç ila beş yıl boyunca önemli yeni teslimatlar olmadan da koruyabilmesi yönünde idi. Bu görüş, kurumların yöneticilerinin politika tercihleriyle ciddi şekilde paralellik gösteren sistem analizinin derinlemesine bir şekilde incelenmesine dayanan kurumlar arası bir değerlendirmeyle güçlendirilmişti. (Oysa sonunda, 1973'teki Orta Doğu Savaşı, 1970-1973 yıllarında yapılan oldukça önemli askeri teslimattan sonra bile Orta Doğu'daki askeri dengenin analistlerimizin tahmin ettiğinden daha da istikrarsız hale geldiğini gösterdi.) Bürokrasimizin İsrail'e yeni silah teslimatı yapılmasına yönelik genel isteksizliği, Fas Kralı'yla Ürdün Kralı gibi Arap dünyasındaki dostlarımızın uyarı mektuplarıyla perçinlenmişti.

Böylece hükümetteki tartışmalar, konuyla doğrudan ilgisi olmamakla birlikte, sorunun çözümünü tetikleyen bir olayın meydana gelmesi durumunda asgari bir karşılık verme eğilimindeydi. Şubat ayı sonunda Cumhurbaşkanı Pompidou, Nixon'ın büyük önem verdiği ABD ziyaretini gerçekleştirmek üzereydi. ABD'de meydana gelebilecek olası bir tepki konusunda vurdumduymaz -muhtemelen kayıtsız- bir şekilde Pompidou, Ocak ayında Albay Muammer Kaddafi'nin yeni devrimci hükümeti ile Libya'ya dört yıl boyunca yüz Mirage uçağı satmaya yönelik bir silah anlaşması yapmıştı. Mantıken Libya'nın bu kadar sayıda uçağı satın almaya ihtiyacı yoktu; üstelik o zamanlar Libya'nın tamamında yüksek performanslı uçakları uçurabilecek sadece birkaç pilot vardı. Açıkçası, bu uçakların diğer Arap ülkeleri, muhtemelen Mısır tarafından kullanılması düşünülüyordu. Tahmin edildiği üzere, ABD Kongresi'nde bulunan İsrail destekçileri bu durumu şiddetle protesto etti. Pompidou'yla karısının ziyaret ettiği her şehirde gösteriler vardı. Şikago'da, bazı göstericilerin özellikle Bayan Pompidou'ya saldırdığı korkunç bir olay meydana geldi. Pompidou aniden Şikago ziyaretini kesti ve New York'a döndü. Birkaç saat sonra New York programını da iptal edip Fransa'ya gidecek uçağına binmeyi düşündüğü ortaya çıktı. Pompidou bu affedilemez olayı üzerinden asla atamadı; bu olay Pompidou'nun ABD'ye karşı olan tutumunu ipotek altına aldı.

Çılgına dönen Nixon, iki şekilde tepki gösterdi; biri hoş, diğeri

ise nahoştu. Beklenmedik bir jestte bulunan Nixon, 2 Mart'ta New York'ta Pompidou'nun onuruna düzenlenecek akşam yemeğine katıldı. Pompidou burada samimi olduğu kadar zarif de olan bir konuşma yaptı. Nixon'ın diğer tepkisi ise -görünüşe göre beni pas geçerek- Joe Sisco aracılığıyla doğrudan Dışişleri'ne emir vermekti; bu doğrultuda İsrail'e gönderilecek silahlar süresiz olarak ertelenecekti. Şayet bana danışılsaydı, Amerikalı bir azınlık için yabancı bir ülkeyi cezalandırmanın ve hiçbir çaba sarf etmeden Sovyetler Birliği'nin hazıra konmasının makul olmadığını kesinlikle vurgulardım.

Bunlar aslında tipik olarak Nixon'ın Sisco'ya verdiği emirden birkaç saat sonra tereddüt ettiğinde belirttiğim hususlardı. Aslında bunun nihai karar olmadığını ve Pompidou'nun onuruna düzenlenecek yemek için New York'a giderken uçakta işleri halledeceğini bana söylemesini Haldeman'dan istemişti. Haldeman'a böyle bir görev verildiğinde, Başkan'ın bu meselenin ciddiyetle halledilmesini istediği bilinirdi; Haldeman'ın kasten yaptığı düzeyli kayıtsızlık, aslında meseleyi tartışmaya meydan vermiyordu. Yine de Haldeman iyileştirici bir performans sergilemişti; protesto için bir yol bırakmış olsa da bunun uygulanma olanağı yoktu.

Nixon'a ulaşamadığımdan Haldeman'ı, Başkan'ın bu hamlesinin Orta Doğu'da meydana gelebilecek bir galeyan olasılığını artıracağı konusunda uyardım; İsrail'le irtibatı kesmek bizi, Sovyetler ve İsrailllilerle eş zamanlı olarak karşı karşıya getirebilirdi. İsrail paniğe kapılmaktan zar zor sıyrılabilir ve etkisizleştirilebilirdi; Sovyetler ise müttefikimizden gözle görülür şekilde ayrılmamızdan cesaret alabilirdi. Sovyetlerin anlaşılması güç bir askeri hareket planladığını biliyorduk; Başkan'ın İsrail'e yapılacak askeri yardımın kesilmesini emretmesi için uygun bir zaman değildi, üstelik Sovyetlerin hamlesinin gerçekleşmesi an meselesiyken. Haldeman, önce amirinin sonra da -Haldeman için anlaşılmaz bir şekilde- asıl konuya önem verenlerin patlamaları arasına sıkışarak tahammül gösteren bir adamın sabrıyla sorunun toparlanacağına dair bana güvence verdi. Nasıl olacağını söylemedi. Haksız çıkmıştı.

Dışişleri Bakanlığı, bürokrasinin de onayladığı bir emir aldığında, olağanüstü şekilde hızlı ve verimli çalışan bir kurumdur. Dik kafalı üstlerini çok yormak istediğinde, genelge taslakları bakanlığın labi-

rent kanallarında haftalarca hatta aylarca dolaşır. Ama mantıklı bulduğu bir talimat aldığında, evraklar birdenbire birkaç saat içinde tamamlanır ve bürokrasi fevkalade bir şekilde işlemeye başlar. Bu nedenle Nixon'ın Sisco'ya verdiği emrin üzerinden otuz altı saat geçmeden Rogers, Nixon'a hâlihazırda elinde "İsrail'e yapılacak ek uçak yardım konusunu erteleme kararınızı yerine getirmeye" yönelik bir senaryo olduğunu söyleyen bir bilgi notu gönderdi.

Sovyetlerin Orta Doğu'daki bir sonraki hamlesi hakkında bir fikrimiz olmadan böyle bir kararı duyurmanın son derece mantıksız olacağını düşünüyordum. Şu ana kadar Nixon'ın sonradan aklına gelen düşüncelerine aşina olduğumdan, Haldeman'ın sözleriyle Nixon'ın işleri düzeltmeye çalışacağından emindim. Bu nedenle Rogers'ın bilgi notunu Başkan'a iletirken, yurt içindeki sonuçların açıkça belli olmasına karşın, "yurt dışında, Sovyet baskısına boyun eğmenin basit bir inkâr ile ortadan kalkamayacağını" belirttim. Bu yüzden Rogers'ın önerilerinin İsrail'e yapılacak darbeyi yumuşatmak için değiştirilmesini tavsiye ettim. Ya (masraflı baskınlara yönelik teşviki önlemek için belli bir sayıya kadar) 1969-1971 yılları arasında boşa gitmiş uçakları yenileriyle değiştirmeyi kabul etmeliydik ya da üretim hattını açık tutmalı ve Sovyet silahlarının büyük ölçüde sahaya sürülmesi sonucunda askeri denge tehlikeye girdiğinde İsrail'e anında verilebilecek belli sayıda Fantom ve Skyhawk savaş uçakları tahsis etmeliydik. Sisco bile bana (şahsen) yaklaşımıma katıldığını söylemişti. Erteleme sonucu ortaya çıkabilecek birtakım ters tepmeleri önlemek için bunu Beyaz Saray'ın değil de Dışişleri Bakanlığı'nın duyurmasını önerdim.

Teklifim Orta Doğu'da baskın pozisyonda olmadığımı gösteriyordu. Bunun için söylenebilecek en iyi şey, bu durumun Başkan'ın olayları yeniden gözden geçirmesi için bir boşluk sağlamasıydı. Böylece bir sonraki hamlelerine karar vermeleri aşamasında Sovyetleri öfkelendirmekten de kaçınabilirdik.

Bu hamle için uzun süre beklemek zorunda kalmayacaktık.

Sovyet Askerleri ve Füzeleri Mısır'da Boy Gösteriyor

10 Mart'ta Dobrinin, Sovyet savaş personelinin sahaya sürülmesine ilişkin uyarımın olduğu 10 Şubat'taki diplomatik girişimim hu-

susunda Kremlin'in cevabını Beyaz Saray'a getirdi. Harita Odası pek uygun olmadığından Başkan'ın askeri yardımcısının ofisinde görüştük. Askeri yardımcının Beyaz Saray'ın Doğu Kanadı'ndaki ofisinin konumu gereği politika yapmakla alakası yoktur. En önemli yardımcı personelin ofisleri Batı Kanadı'ndaki Oval Ofis'in etrafında bulunmaktadır. Beyaz Saray yardımcılarının önemini belirlemek için iktidar koltuğuna yakınlıklarından daha kötü ölçütler bulunmaktadır; pek çok yardımcı, 275 metre uzaktaki Doğu Kanadı'nda ya da yolun karşısındaki Yürütme Ofisi Binası'nda bulunan daha ferah ve şık odalarda statülerini kaybetmek yerine Batı Kanadı'ndaki küçük odalarından gayet memnundu. Ama tam olarak Doğu Kanadı'ndaki ofisler büyük ölçüde sosyal ya da lojistik konularla ilgilendiğinden, fark edilmeyecek bir toplantı için burası daha iyi bir yerdi.

Dobrinin memnuniyetini göstermişti. ABD'nin ateşkes için yaptığı teşvik edici açıklamalarla ilgili olarak Dobrinin, liderlerinin görüşünü belirtmişti; buna göre, "eğer İsrailliler BAC'yi [(Birleşik Arap Cumhuriyeti) Mısır] bombalamaktan vazgeçerlerse, BAC tabii ki bu hususta herhangi bir resmi açıklama olmadan kendi eylemlerinde kısıtlama gösterecekti." Diğer bir deyişle Dobrinin, Süveyş Kanalı'nda bilfiil ateşkes öneriyordu. Ayrıca Dobrinin, Rogers ile olan ikili görüşmeleri kaldığı yerden devam ettirme yetkisine sahip olduğunu söylemekten de mutluluk duymuştu. Bana bu görüşmelerde önereceği iki "imtiyaz"ı önceden söylemişti: Birincisi, Orta Doğu'ya ilişkin bir anlaşma sadece savaş durumunu sona erdirmekle kalmayıp bir barış ortamı oluşturacaktı. İkincisi ise Arap hükümetleri, gerilla kuvvetlerinin kendi topraklarındaki operasyonlarını kontrol etmeyi üstlenecekti.

Bu "imtiyazlar" konusunda göründüğünden daha azı vardı. Böyle bir durum, Orta Doğu politikasının masal âleminin bir ölçütü olduğundan buna göre barışı sağlayabilecek bir barış anlaşması önerisi ciddi bir imtiyaz olarak öne sürülmüştü. Çoğu ülke arasında normal olan şeyi yani barışı sunmadan, İsrail'den işgal ettiği tüm bölgelerden geri çekilmesini istemek saçmalık olurdu. Ayrıca barış sağlandıktan sonra gerilla saldırılarını sona erdirme taahhüdü de bir fedakârlık olarak tanımlanamazdı; hiç kimse karşı teklifi savunamamıştı. Yine de Dobrinin'in ateşkes teklifi, Sovyetlerin 10 Şubat ko-

nuşmasının ortaya çıkarmış olduğu esas hamleye -Sovyet savaş personelinin sahaya sürülmesi konusundaki uyarım- cevap vermediklerini fark etmemi engelleyecek kadar önemli görünmüştü. Bu ihmalin nedeni çok yakında netleşecekti.

Zamanından önce bir sevinç olarak ortaya çıkan durumu Başkan'a bildirdim: "Dobrinin birtakım önemli tavizlerde bulundu... Mısır'la ilgili görüşmelerde göreceli olan istikrarlı politikamız, tüm tartışmalı konularda karşılığını verdi. Sovyetler Birliği ilk hamleyi yapmıştı ve bu yeterli olmasa da en azından sağlam durmanın ve taviz vermememin doğru bir yol olduğunu görmüştük." Sovyetlerin tavrının görünürde yumuşaması üzerine Başkan İsrail'e yapılacak askeri yardım konusundaki kararını değiştirdi. Askeri taleplerini reddederken İsrail'e ateşkes teklifiyle yaklaşamayacağımızı fark eden Nixon, aynı gün İsrail'in uçak kayıplarını 1970'te sekiz Fantom ve yirmi Skyhawk savaş uçağıyla telafi etme önerimi kabul etti. Genel paketi ertelemeye ilişkin kötü haberin Dışişleri'nden gelmesi gerektiği yönündeki öneriyi büyük bir hevesle onaylamış ama Nixonvari ustaca bir çözüm de eklemişti: İsrail Büyükelçisi Rabin'e, Nixon'ın İsrail'in kayıplarını telafi etme kararını derhal bildirmeliydim.

Dobrinin'in ateşkes önerisini bildirmek ve Başkan'ın kararını iletmek için 12 Mart'ta Rabin'le buluştum. Bu arada İsrail'den baskınlarla içlere kadar nüfuz etmeyi bırakmasını ve henüz açıklanmamış ateşkesi kabul etmesini istedim. Başkan'dan gelen hatırlatıcı bir not, hem bu isteği hem de güvenceyi resmileştirebilirdi.

İzak Rabin'in birçok olağanüstü özelliği vardı fakat insan ilişkileri yeteneği bunlardan biri değildi. Eğer Rabin'e, ABD'nin tüm Stratejik Hava Komutanlığı karşılıksız olarak verilseydi (a) İsrail'in en sonunda işleri yoluna koyduğu fikrinden memnun olur ve (b) uçaklarda bazı teknik eksiklikler bulup bu uçakları kabul ederek bize isteksiz bir şekilde taviz verirdi. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, uçaklar konusundaki yeni formüle aklı yatmamıştı. Aslında Rabin, Bayan Meir'den Nixon'a (biri el yazısı olmak üzere) iki mesaj getirmişti. Bunlar, İsrail'in uçak talepleri paketini erteleyebileceğimiz ya da geri çevirebileceğimiz hâlihazırda açık bir şekilde ortada dolaşan raporlardan oluşturulmuştu. Bayan Meir, böyle bir kararın İsrail'e yönelik askeri tehlikeyi artıracağını ve aynı zamanda Sovyet ve Arap saldırganlığını da

cesaretlendirebileceğini belirtmişti. "Terk edilme" duygusunun İsrail'de çaresizliği ve mantıksız davranışları artıracağından korkuyordu: "Hiç kimse durumun meydana getirebileceği ciddiyeti abartamaz."

Rabin de ateşkes konusunda pek istekli değildi. Ateşkes Nasır'ı kurtarsa da hiçbir meseleyi çözüme kavuşturamazdı. Yine de bu teklifi Kudüs'e bizzat götürecek kadar önemli olarak değerlendirmişti. İsrail'e giden Rabin, beş gün sonra Bakanlar Kurulu'nun cevabıyla döndü: İsrail, tüm askeri faaliyetlerin aynı anda sona ermesi, uçaklar konusundaki sayının iki katına çıkarılması ve Nixon'ın Orta Doğu'daki İsrail hava gücünün ve askeri dengenin korunmasına ilişkin güvence vermesinin kamuoyuna duyurulması durumunda ilan edilmemiş bir ateşkesi kabul ediyordu. (Tam şu anda İsrail müzakere taktiklerine ilk defa doğrudan maruz kalıyordum. Kararlı ısrarları ve anlaşılması güç taktiklerinin birleşimiyle İsrailliler sadece nihai belgeyi imzalamak için gerekli olan aklıselimliğin ve tutarlılığın son kalıntılarını bu geçici kararlarında muhafaza etmektedirler.)

Ama İsrail'le olan mesele çözüme kavuşmadan Sovyetlerin, Mısır'a yönelik hangi askeri hareketi planladıklarını öğrenmiştik. İsrail'in ateşkesi kabul ettiği gün olan 17 Mart'ta Rabin bana, Mısır'a en gelişmiş Sovyet uçaksavar sistemi -yerden havaya atılan SA-3 füzesi de dahil olmak üzere çok sayıda Sovyet silahının ulaştığını bildirdi. Bu daha önce hiçbir yabancı ülkeye verilmemişti, hatta Kuzey Vietnam'a bile. Daha da rahatsız edici olan şey ise füzelere 1500 Sovyet askeri personelinin eşlik etmesiydi. Açıkça görülüyor ki bu büyük bir Sovyet askeri hareketin sadece ilk kısmıydı. Sovyet politikasında eşsiz bir dönüştü bu: Daha önce komünist olmayan bir ülke için askeri güçlerini hiç tehlikeye atmamışlardı. Bana göre Sovyetler güçlerini arttırdıkça bu güçleri koruma ve bağlılıklarının sonuçlarını gösterme konusunda kazanılmış hakları ortaya çıkacaktı.

Tüm deneyimler, genellikle belli belirsiz olarak başlayan Sovyet askeri hareketlerine önceden, kesin surette ve Sovyet liderlerine geri çekilme için gerekçe veren bir şekilde karşı konulması gerektiğini öğretir. Eğer bu anın geçmesine izin verilirse, sorumluluk, büyük bir kriz haline gelmeden parçalanması gerekecek kadar fazla büyür. Ama meydan okuma hâlâ belirsiz olduğunda güçlü bir karşılığı organize etmek alışılmışın dışında bir biçimde oldukça zordur. Doğaları

gereği belirtilerin kesin olması pek mümkün değildir. Bir birikimin erken aşamaları genellikle lojistik bir altyapı kurma gereğiyle sınırlıdır. Pervasız maceracılar olarak düşünülen mitolojik algısının aksine istihbarat kurumları riske girmeme eğilimindedir; genellikle temkinli bir varsayımı hesaplarlar. Hemen hemen her krizdeki tecrübelerime dayanarak, bir zorlukla karşılaşıp karşılaşmadığımıza dair ilk başta bir anlaşmazlık yaşanır; Yürütme Organı'ndan Kongre'ye hızlı bir şekilde giden bir tartışma. Sert bir cevaba karşı çıkanlar ise yönetimin "aşırı tepkide" bulunduğunu öne sürerler. Yönetimin zamanında önlem alıp da tehlikeyi bertaraf etmesi durumunda ise haklı olduklarını düşünürler. Düşünemedikleri şey ise gerçek seçimin görünüşe göre aşırı tepki vermekle (meydan okuma da dahil olmak üzere) olayların akışına bırakılması arasında olduğudur. Tehdidin gerçek boyutları ortaya çıktığında -herkes bunun ezici doğası hakkında hemfikir olduğunda- genellikle bir şey yapmak için çok geç olur. Tam da o sırada bir yerlerde Sovyet hareketine neyin sebep olduğu sorusu alakasız hale gelir; Amerikan politikası bu tehdidin nedenlerinden ziyade sonuçlarıyla ilgilenmelidir.

Nixon yönetiminin 1970 baharında Mısır'da Sovyet füzeleriyle savaş personelinin ortaya çıkmasına verdiği tepki de buydu. Vietnam, Kamboçya ve Laos'la uğraşmış ve iç karışıklıklarla sarsılmış olarak çoğu kişi, İsrail'in savaş durumunun Sovyet hareketini kışkırttığına inanıyordu, ABD hükümeti kararsız kalmış ve bu mücadeleyi kontrol altına almak için her türlü fırsatı kaçırmıştı.

İlk tepkimiz doğru yöndeydi. 20 Mart'ta Dobrinin'i sert bir şekilde azarlamak için çağırdım. Sovyetlerle ilgili 10 Mart'taki haberi son derece ciddiye aldığımızı söyledim. Aslında İsrail'e ateşkes önermiştik; İsrail de prensipte kabul etmişti. Ama tam da İsrail'le ateşkes için mutabık kalacağımız bir zaman ayarlamaya hazırlanırken SA-3 füzeleriyle Sovyet savaş personelinin sahaya sürülmesine ilişkin gerçeği öğrendik. Böyle bir adımın tehlikeleri hakkında uyarıda bulunmama rağmen yine de askerler gönderilmişti. Bu taktiğin Küba füze krizini hatırlatan bir taktik olduğunu söyledim. Ateşkese yönelik tüm çabalarımızı sona erdirmek ve İsrail'i buna göre bilgilendirmek dışında başka seçeneğimiz kalmamıştı.

Dobrinin, Sovyetlerin silah konuşlandırmalarının İskenderiye,

Kahire ve Asvan ile sınırlı olması durumunda farklı bir görüşe sahip olup olmayacağımızı sorduğu 7 Nisan'a kadar bu konuyu gündeme getirmedi; personel konusunda ise belirsizlik vardı. Ona bunun resmi bir teklif olup olmadığını sordum. Bana haber vereceğini söyledi. Hiç haber vermedi.

Meydan okumaya başladıktan sonraki hamlemiz bunu devam ettirmek olmalıydı. Gelişmiş Sovyet füzeleriyle savaş personelinin devreye girmesine verilebilecek en uygun karşılık, sadece yerine koyulacak birkaç uçak sözü değil, İsrail'e yapılacak askeri yardımın artırılması olurdu. Bu durum, Sovyetlerin gerginliği tırmandırmasına karşı boy ölçüşebileceğimizi ve Sovyetlerin askeri baskılarının Orta Doğu'nun siyasi sorunlarını çözmenin yolu olmadığını gösterecekti ki bu, hem ılımlılığın teşvik edilmesi hem de benim için en uygun stratejiyi yerine getirmenin ilk şartıydı. Görüşümün gerekçesi 8 Haziran'da Sovyet uzmanlarımdan Bill Hyland tarafından nazik bir şekilde ifade edilmişti:

> Sovyetler güce ve dayanıklılığa saygı duyar. En iyi şekilde de askeri gücü anlar. Bu durum, elbette savaşmaya istekli oldukları ya da gücün gelişigüzel kullanılmasına inandıkları anlamına gelmez. Fakat kısıtlamadan anlamıyorlar; bu durum kafalarını karıştırıyor ve sonunda onları ileriye doğru hamle yapmaları için yer olduğu sonucuna götürüyor.
>
> Eğer ABD, İsrail'i askeri yardımla desteklemezse Sovyetler bunu neden reddettiğimizi düşünecek. En nihayetinde, ya iç, siyasi ve ekonomik kaygılar ya da askerî açıdan gerginliğin artmasının sonuçlarından dolayı vazgeçtiğimiz fikrine kapılacaklar.

Böyle bir stratejiyi göz önünde bulundurmayı başaramamıştım. Kurumlarımız, İsrail'in içlere doğru nüfuz etmelerine yönelik baskınlarla Sovyet tepkisini kışkırttığını ileri sürerek -kanıtsız da değil- Süveyş Kanalı'nda yaşanan gerilim için İsrail'i suçluyorlardı. Sovyetlerin askeri hamlesine "çözümleri" ise daha esnek olması için İsrail'e baskı yapmaktı. Konuyla alakası olmayan şeyleri tartışarak çok değerli zaman boşa harcanıyordu. İstihbarat birimlerimiz tam donanım açısından askeri dengenin aslında bozulup bozulmadığını ölçmeye yoğunlaşmıştı. Tüm bunlar en önemli noktayı gözden kaçırıyordu. İsrail'in daha fazla esnek olması hakkındaki görüşler ne olursa olsun, şu anda öncelikli olarak Sovyetlerle Arap radikalleri sin-

dirmek zorunda kalmıştık. Aksi takdirde, İsrail'in tavizleri Sovyetlerin askeri personelinin devreye girmesi sonucu olarak ortaya çıkmış şekilde algılanacaktı. Talepler arttıkça pozisyonumuz da bozulacaktı. Sovyetler Orta Doğu'da kendilerine bir savaş rolü biçtiklerinde ve biz de bu rolü kabul ettikten sonra siyasi denge büyük ölçüde değişecek ve askeri denge Sovyetlerin istediği herhangi bir anda bozulabilirdi. İsrail mevcut durumun sorumluluğundan muaf değildi ama biz de siyasi sorunu ancak askeri zorluğun üstesinden geldikten sonra çözebilecektik.

Başkanlık Asistanı olarak halen görevimin ilk yıllarında olduğumdan ve Orta Doğu büyük ölçüde Dışişleri Bakanlığı'nın kontrolünde bulunduğundan bu görüş pek de geçerli değildi. Her halükârda Beyaz Saray'daki kariyerimin o aşamasında, kurumların görüşleri farklılık gösterdiği ve Başkan'ın kendine ait güçlü görüşleri olmadığı zaman etkim çok büyüktü, özellikle Orta Doğu konusunda; kurumlar arasında görüş birliği olduğunda ise üstün gelme ihtimalim oldukça düşüktü. Ve bu durumda Nixon'ın değerlendirmesi bakanlıkların değerlendirmesine benimkinden çok daha yakındı. Zamanının çoğunu Kamboçya meselesine harcamıştı; Moskova zirvesinin gerçekleşmesini çok istiyordu; sorunun ortadan kalkacağını umuyordu ve eğer kalkmazsa, o ve ben bu meselenin üstesinden daha sonra da gelebilirdik.

Aslında Nixon'ın, tam şu anda -oldukça farklı şartlar altında alınmış- İsrail'e gönderilecek silah paketini sürüncemede tutma kararı gelip çatmıştı. Dışişleri Bakanlığı, silah kararıyla ilgili basın açıklamasını hazırlamaya ilişkin zahmetli süreci sürdürmeye devam ediyordu. Ayrıca en son gerçekleşen Sovyet hamlesinden sonra bile önemli Kongre liderleri ile istişarelere devam etmişti. Öne çıkan görüş, eylemimizin Araplara iyi niyetimizi göstermek yönünde idi; en azından ek donanım teslimatları ile devam edersek kurumlarımızın kaçınılmaz gördüğü büyük sıkıntının önüne geçilirdi. Önceki başarısızlıklardan cesaretim kırıldığından ve Başkan kararını hâlihazırda vermiş olduğundan olayların gidişatına müsaade ettim. Geçmişe bakınca, daha ısrarlı olmamak konusunda hata yaptığımı düşünüyorum. Bu nedenle 23 Mart'ta, Sovyet savaş personelinin Mısır'a gönderilmesini öğrendikten bir haftadan kısa bir süre sonra Rogers, "dü-

şüncelerimiz doğrultusunda İsrail'in hava kapasitesinin şimdilik ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli olduğunu söyledi. Sonuç olarak Başkan, İsrail'in talebiyle ilgili kararı şu an için ertelemeye karar verdi..."

Şüphesiz, bu açıklamaya, "mevcut dengeyi bozabilecek adımlar atıldığı ya da bizim açımızdan siyasi gelişmeler söz konusu olduğunda, Başkan'ın bu kararı yeniden gözden geçirmekten çekinmeyeceği" de eklenmişti. Gayet belirgin bir ifadeydi. Hiçbir sözlü güvence, Sovyet savaş personelinin Orta Doğu'ya girmesinden bir haftadan kısa bir süre sonra ve Dobrinin'le ateşkes tartışmasının iptal edilmesinden üç gün sonra ABD'nin İsrail'e göndereceği ek uçakları açıkça reddettiği gerçeğini gizleyemezdi. Bu yönde verilen karar, en sofistike Sovyet silahlarıyla Sovyet savaş personelinin askeri dengeyi etkilemediğini kastediyor gibi görünüyordu; neredeyse Sovyetlerin takviye yapmasına davetiye çıkaracak bir çıkarımdı.

Joe Sisco'nun -görünüşe göre büyükelçilerle istişarede bulunmak ama aslında barış olasılıkları için ağızlarını aramak için- Orta Doğu'ya uzun zamandır planladığı yolculuk, Amerika'nın Sovyet askerlerinin bölgede bulunması konusundaki umursamazlığına dair izlenimi güçlendiriyordu. Sisco'nun misyonu, Sovyetlerin güç gösterisinden kısa bir süre sonra Mısır'da bulunan Sovyet savaş personelinin herhangi bir engel teşkil etmediğini ve hatta ABD'nin barış çabalarını desteklediğini göstermekti. Hem Sovyetler Birliği'nden hem de ABD'den gelen atılımlarla sarsılan İsrailliler ise içlere kadar nüfuz eden baskınlarını askıya almış ve daha dikkatli bir misilleme politikası benimsemişlerdi. Birkaç hafta önce ortamın iyileştirilmesine katkıda bulunabilecek bir jest, Sovyetlerin askeri tehdidine karşı bir imtiyaz olmuştu. Yapılan hataları düzeltmek ve Sovyetlerin tüm tereddütlerini ortadan kaldırmak isteyen Nixon, ABD-Sovyet zirvesi teklifinde bulunmak için bu anı seçmişti. Nisan 1970, Nixon yönetiminin en gurur duyduğu ay değildi.

Verdiğimiz zayıf karşılık göz önünde bulundurulduğunda Sovyetlerin işleri daha da kötüleştirmesi kaçınılmazdı. Sovyet füzelerinin sayısı artmış, önümüzdeki altı hafta içinde yaklaşık on bin civarında olmak üzere savaş personelinin sayısı da önemli ölçüde yükselmişti. Rabin 24 Nisan'da bana, Sovyet pilotlarının Mısır'ın iç taraflarında savunma görevlerinde bulunduğunu bildirdi. Böylece Mı-

sır Hava Kuvvetleri'nin Kanal boyunca İsrail yerleşkelerine saldırmasına izin verildiğinden durum giderek daha agresif hale geliyordu. Sovyet pilotlarla İsrail pilotları arasındaki hava muharebesi neredeyse kesinleşmişti.

Sonunda ABD hükümeti harekete geçti. Beyaz Saray durumun "acil ve tam olarak" incelenmesi açıklamasını yaptı. Nixon daha önceki kararına rağmen 30 Nisan'da (Kamboçya operasyonunu ilan ettiği gün) daha fazla uçak sağlayacağımızı Rabin'e söylememi istedi. Nixon, Arap tepkileri nedeniyle bunun halka açıklanmaması talebinden dolayı hâlâ yeterince endişeli olduğundan bu açıklamanın caydırıcı etkisinin bazı sonuçlarından da mahrum kalmış oluyordu. Aklındaki sayı konusunda da herhangi bir imada bulunmadığından, uçak satışının başlamasına karşı çıkanlarla bakanlıklar arası pazarlık yapma işini haftalarca kendi başına sarmıştı. Çünkü Sovyet pilotların ortaya çıkması bile temkinli bir şekilde yapılan resmi analizi değiştirmemişti. İstihbarat uzlaşması, Sovyet misyonunun tamamen savunma amaçlı olduğu yönündeydi. Fakat istihbarat birimleri topluluğu, açık bir ifade kullanarak kendisini tuzağa düşürmeyi öngörmemişti; "yine de durumdaki herhangi bir değişme, eğer olabilirse biraz önceden uyarıyla topluluğun görevlerini radikal bir şekilde değiştirebilir" gibi sorunun şüphesiz özü olan konuda bir kaçış cümlesi ile uyarmıştı.

12 Mayıs'ta, Kamboçya histerisinin zirvesinde, Nixon için gelişmekte olan çıkmazı özetleme konusunda yeterince endişeliydim: Nasır, İsrailliler konusunda harekete geçmek yerine beklemekle daha iyi sonuçlar alacağına inanırken Bayan Meir ise Nasır'la barışın mümkün olmadığını düşünüyordu. Bayan Meir, Arap tarafında bir değişiklik olana kadar bu durumu uzatmaya hazırdı. İsrail, ABD'nin Sovyetlere karşı daha dik durmasını ve kendilerine daha fazla uçak vermesini istiyordu. Gezisinin bir sonucu olarak Sisco bile şu anda Amerikan stratejisi hakkındaki büyük varsayımların yeniden değerlendirilmesini öneriyordu. Sisco haklıydı çünkü bu varsayımlar tümüyle yanlıştı:

- Büyük güçlerin görüşmelerinin bu çıkmazı kırabileceği varsayımında bulunmuştuk. Aslında bu görüşmeler, tarafların pozisyonunu pek de değiştirmemişti.

• Sovyetlerin, durumu yatıştırmak ve Mısır'a ne kadar müdahil olabileceğini belirlemek için, Nasır'ı uzlaşmaya zorlayacak bir ilgi duyabileceğini düşünmüştük. Buna karşılık Moskova da, askeri taahhüdünü arttırarak Nasır'ın İsrail'e karşı olan yıpratma savaşını desteklemişti.

• Sonunda İsrail'in tam anlamıyla dengeli bir Amerikan teklifini kabul edeceğini düşünmüştük. Ama İsrailliler, müzakerelerde ilerleme olsun ya da olmasın kendilerini askeri ve ekonomik olarak desteklememizi isterlerken muhtelif planlarımızı açıkça reddetmişlerdi.

• Filistinlilerin bir mutabakat durumunda tamamen mülteci sorunu olarak ele alınacaklarını varsaymıştık. Bunun yerine, kısmen bağımsız bir güç haline gelerek Ürdün'de ve hatta belki de Lübnan'daki politikayı veto ediyorlardı.

Bilgi notumda, Orta Doğu politikamızın yeniden gözden geçirilmesini önerdim. Etrafımızdaki koşullar bu türdeki bir savaşa yönelik enerjilerin bir araya gelmesini engelliyordu. Kamboçya'ya gerçekleştirilen saldırıların fiziksel ve ruhani bedeli çok büyük olmuştu. Watergate'e kadar Nixon hiç bu kadar tükenip sarsılmamıştı; sorunlarına yeni bir sorun eklemeye hazır değildi. Tekrar Orta Doğu'ya yöneldiğimizde, bu durum, Sovyet büyümesini kabul etmesinin ortaya çıkacak pratik sonuçları Dışişleri Bakanlığı'nın barış girişimi bağlamındaydı.

Böylece Orta Doğu'daki kriz şiddetlenmişti. Nasır, 1 Mayıs'ta yaptığı konuşmada Nixon'a ilettiği net mesajda pozisyonumuzdaki gerilemeyi sert bir şekilde vurgulamıştı. ABD, "İsrail'e işgal ettiği Arap topraklarından geri çekilmesini emretmelidir." Eğer bunu yapamayacaksak Nasır, "ister siyasi, askeri ya da ekonomik destek olsun Arap topraklarımızı işgal ettiği sürece İsrail'e herhangi yeni bir destek vermekten kaçınmamızı istiyordu." Aksi takdirde, "Araplar, ABD'nin İsrail'e teslim şartlarını zorla kabul ettirmek amacıyla topraklarımızı işgal etmeye devam etmesini istediği yönündeki kaçınılmaz sonuca varmalıdır." Orta Doğu'da Sovyet hâkimiyeti olasılığının sadece aşırı cafcaflı hayal gücünün bir sonucu olmadığını Nasır, Dünya Bankası'nın eski başkanı Eugene Black'e, Amerikan diplomatik girişiminin Sovyetler Birliği'yle yapılmasını tercih edebileceğini söylediğinde ortaya çıkmıştı; bizimle doğrudan ilişki kuracak kadar bize güvenmiyordu.

Bu ortamda bakanlıklar, Nixon'ın İsrail ile olan tedarik hattını açık tutma kararına (Temmuz ayında uçak teslimatları için mevcut sözleşmeler bittiğinde) bu kararın uygulanmasındaki gecikmeleri ve Başkan herhangi bir genel sayı belirtmemesindeki yasal boşluğu kullanarak karşı çıkmışlardı. Sorun sonunda Orta Doğu stratejisi hakkındaki genel tartışmalarla birleşmişti. Resmi olarak anlaşmazlık, "siyasi bir stratejiyi" mi takip etmemiz yoksa "SSCB ile yüzleşmeyi" mi sürdürmemiz gerektiği konusunda aslında düzmece bir soruya dönüşmüştü. Sorunlar bu şekilde çerçevelendiğinde, kıdemli siyaset yapıcılar dikkatli olmalıdır. Aklı başında hiç kimse siyasi çözümü tercih etmez; karşı karşıya gelme muhtemelen bir politika hedefi olarak amaçlanamaz. Ama 1970'te Orta Doğu'da karşımıza çıkan soru oldukça farklıydı; Sovyetler Birliği'yle radikal dostlarına askeri baskının işe yaramayacağı konusunu açıklığa kavuşturmadan önce siyasi bir çözümün elde edilip edilemeyeceğiydi. Böyle bir durumda, eğer karşı karşıya gelme prensip olarak reddedilirse, "siyasi çözüm" ifadesi rakiplerin koşullarına razı olma konusunda bir örtmece haline gelir. Mayıs ayı sonlarında Üst Düzey İnceleme Grubu toplantısında biraz kızgınlıkla belirttiğim gibi, "Sovyetlerin cesaretini kıracak olan şey bizimle karşı karşıya gelme korkularıdır. Bu düşünceyi onlara nasıl aktaracağımızı belirlemiş olmamız gerekmektedir."

Ama böyle bir değerlendirme için vakit daha gelmemişti. Halk protestolarıyla sarsılmış, Vietnam'a odaklanmış, Moskova ile müzakere etmeyi kısmen uman Yürütme Organı, önsezisiyle umutları ve Sovyetlerle karşı kaşıya gelme gerçekliğiyle eş zamanlı gerçekleşen krizlerin kâbusu arasında dağılmıştı. Bu duygu karmaşası içinde bulunan Rogers 2 Haziran'da bana ve (bildiğim kadarıyla) Nixon'a da haber vermeden şu sıra dışı ifadeyi okuması için Dobrinin'i çağırdı:

> SSCB, BAC'deki Sovyet askeri faaliyetlerinin savunma amaçlı kalacağını belirtmiştir. Bu tür bir eylemin sadece, Güvenlik Konseyi'nin ateşkes kararlarının ihlaline ilişkin BAC'nin açıkladığı politikanın desteklenmesi olabileceğinden, Süveyş Kanalı'ndaki muharebe bölgesine, hava yoluyla ya da karadan Sovyet personelinin girmesini, savunma amaçlı olarak görmeyeceğimizi açıkça belirtmek istiyoruz. Sovyet askeri personelinin hassas Süveyş Kanalı muharebe bölgesine girmesinin [Kanal'ın otuz kilometre içlerine kadar] ABD'nin kayıtsız kalamayacağı şekilde öngörülemeyen sonuçlarla ciddi bir gerginliğe yol açabileceğini düşünüyoruz.

Görünüşe göre, bu açıklama güçlü bir uyarı gibi görünmekteydi. Aslında bu durumun gerçekte yaptığı şey Sovyetlere açık çek vermekti; Süveyş Kanalı'nın hemen yakınındaki çevre hariç, Mısır'daki Sovyet askeri personel varlığını kabul ediyordu. Sovyetler doğrudan muharebe bölgesine sürmedikleri sürece Mısır'da önemli miktarda kuvvet toplamak konusunda özgür olduklarını söylemişlerdi. Bu kuvvetleri de toplamışlardı. Dahası, iki ay içinde, fırsat ortaya çıktığında birliklerini hızla savaş bölgesine doğru ilerleyebilecek bir pozisyona getirmişlerdi. Mesai arkadaşım Bill Hyland büyümekte olan krizi şu şekilde özetlemişti:

> Bizim pozisyonumuz ve İsrail'in içlere doğru yaptığı saldırı pozisyonundan çıkması göz önünde bulundurulduğunda Sovyetler, doğrudan müdahalelerini kabullendiğimiz sonucuna varmalıdır. Aslında Sovyetlerin "savunma amaçlı" olarak Mısır'a dahil olma iddialarını kabul ettiğimiz ve sadece Kanal'a yönelik bir hareketin "savunma amaçlı" olmayacağından endişe edebileceğimiz yönündeki son açıklamamızı (Rogers'ın Dobrinin'e yapmış olduğu) bir teyit şeklinde değerlendirip rahatlıkla aynı yoruma varabilirler.
>
> İsraillilerle savaş riskine girmemeleri için Sovyetlerin harekete geçmemeleri en mantıklı yol olur. Yine de hâlihazırda harekete geçtiklerine dair (Kanal boyunca yapılan inşaatlar gibi) bazı kanıtlar bulunmaktadır. Dahası, bunu yapmak Sovyet stratejisinin mantıklı bir uzantısı gibi de görünebilir. Sovyetlerin Orta Doğu'daki kısa vade hedefleri Batılıların etkisini yok etmektir. Baş düşman İsrail değil, genel olarak Batı ve özellikle ABD'dir. Fakat Batı'nın yerini almaya giden yol, şimdi Sovyetlerin sadece kendilerine bağımlı ülkeleri koruyamamalarından ziyade 1967'de yaşadıkları kayıpları tersine çevirebilecekleri bir ispata dayanmaktadır...
>
> Uyarılar tek başına yeterli değildir. Gerçekten de oldukça ciddi uyarılarda bulunduğumuzdan, ne kadar uyarıda bulunursak o kadar daha az inandırıcı oluyoruz. Bağlantıların kopması hiçbir amaca hizmet etmez ve askeri güçlerin devreye sokulması çok çabuk gerçekleşir. İsrail'e yapılacak uçak sevkiyatı, politikamızı ölçmek için bir sembol haline geldiğinden, belki de ne yazık ki tek acil mesele haline gelmiştir.
>
> Ancak bu seçenek konusundaki isteğimizi gösterdikten sonra İsrail'i politik imtiyaz vermeye razı etmeyi ve Sovyetlerle Arapları son eylemlerinden gözümüzün korkmadığı hususunda ikna etmeyi bekleyebiliriz.

Ama ABD hükümeti böyle bir yola girmeye henüz hazır değildi. Üstelik ne kadar gecikirsek, nihai bedel de o kadar yüksek olacaktı.

Bunu yavaş yavaş da olsa acı bir şekilde öğrenmiştik. Olaylar sonunda bizi buna mecbur bırakmıştı. Sovyetlerin ilerlemesinin önce durdurulduğu sonra da durumun tersine çevrildiği sonbaharda bu olaylar bir dizi fikir ayrılığının ortaya çıkmasına yol açtı.

Amerika'nın Diplomatik Girişimi

İlk hamlemiz karşı karşıya gelmenin tam tersiydi; başka bir barış girişimiydi. Stratejimizin temelden gözden geçirilmesi için 10 Haziran'daki NSC toplantısından faydalanmaya çalıştım. Dışişleri Bakanlığı bu durumu taktiksel bir karar alma tartışmasına dönüştürerek benden önce davranmıştı. Rogers, tarafların "ateş etmeyi bırakıp konuşmaya başlamasını" sağlayacak bir Amerikan diplomatik girişimini içeren karmaşık bir senaryo hazırlamıştı. İsrail ve Mısır'dan BM Temsilcisi Gunnar Jarring gözetiminde doksan günlük bir ateşkes anlaşmasını ve dolaylı müzakereleri kabul etmeleri istenecekti. İsrail'i özendirmek amacıyla -İsrail'in silah ihtiyaçlarına cevap olarak- ABD, Temmuz ve Ağustos aylarında üç Fantom bombardıman uçağı ve sonrasında ise yenileriyle değiştirme amacıyla ayda dört Fantom bombardıman uçağıyla Skyhawk saldırı uçağı teklif edecekti. Tabii ki bu malzeme hazırlıkları "müzakerelerin başlaması ve başarı belirtileri olması" durumunda yeniden değerlendirilecekti.

Şaşırtıcı bir şekilde, Dışişleri Bakanlığı'nın teklifi İsrail'e müzakerelerin başarısız olması yönünde bir sebep vermişti; uçak satışları sadece müzakerelerin "başarı belirtileri göstermesi" halinde gözden geçirilecekti. Yine önerilen senaryoda kesinlikle Mısır'daki Sovyet muharebe birliklerinin varlığı konusundaki kritik meseleye değinmiyordu. NSC toplantısından önce Nixon'a endişelerimi bildirmiştim. Müzakerelerin daha yeni gerçekleşmiş -gerçekleşmeye de devam eden- Sovyet hamleleri bağlamında değerlendirilmesi gerektiğini vurguladım:

> BAC'deki Sovyet hareketi küçümsenmemelidir. Bu harekete İsrail'in eylemlerinin sebebiyet verdiği ya da tamamen savunma amaçlı olduğu ve İsrail'i tehdit etmediği yönündeki (Savunma Bakanlığı'nın) iddialarını duyabilirsiniz. Bu argümanlar ana fikre uymamaktadır: Sovyet politikasında eşi benzeri görülmemiş bir dönüşümle karşı karşıyayız; Sovyetler daha önce komünist olmayan bir hükümet uğruna kendi birliklerini askeri bir tehlikeye hiç atmamıştı.

Sovyetler, Nasır'ı kurtardığından artık her ikisinin de aniden tutumlarını değiştirip ciddi bir şekilde müzakere etmeye hazır olabilecekleri iddia edilmektedir. Bu durum şüpheli görünüyor. Belirgin olan dokunulmazlıklarıyla psikolojik bir kazanç elde ettikten sonra genellikle Sovyet taktiği kazançlarını pekiştirme ve harekete geçtikçe ortamı test ederek ilerleme yönünde olmuştur.

10 Haziran'daki NSC toplantısında CIA Başkanı Helms bu kötüleşmeyi şu şekilde özetledi. Sovyetlerin SA-3'lere sahip dört-beş alayı ve Mısır'da Sovyet pilotlu MiG-21'lere sahip üç ila beş filosu vardı; sayılar hakkında hiç şüphe yoktu. Sovyetlerin savaş personelinin sayısı Mart ayından bu yana on bine çıkmıştı. Mısır'ın İsrail uçaklarını yok etme kapasitesi büyük ölçüde artmıştı. Kayıplarının artması İsrail üzerinde yeni psikolojik baskılar yaratırdı. Önleyici seçeneğinin ortadan kalkmasıyla İsrail'in Süveyş Kanalı boyunca bölgeyi kontrol etmek için bastırmasının nedeni vardı. Bu yüzden Sovyetler, Kanal'a, SA-3 füzelerini götürüp orada uçaklarını kullanacaklar mıydı ve Sovyetlerin kendi uçaklarını kullanmaları durumunda acaba İsrail, Sovyetlere meydan okumaktan kaçacak mıydı gibi öne çıkan sorular vardı. Her halükârda Sovyet askeri oluşumunun ani ve hızlı bir hareketi, İsrail açısından çabucak büyük bir dezavantaja dönüşebilirdi.

Rogers daha sonra sanki Helms'in brifingi hiç olmamış gibi Dışişleri Bakanlığı'nın Jarring aracılığıyla acil bir ateşkes ve müzakerelere başlama senaryosunu sundu. Aslına bakılırsa Dobrinin'le 2 Haziran'da yaptığı görüşmesi gibi, Rogers'ın teklifi Mısır'daki Sovyet muharebe varlığını kabul ediyordu.

Nixon, temel varsayımları tartışmaya hazır olmadığını gösteren anlaşılması güç felsefi ifadelerle kendisini sınırlandırıyordu. İngiltere'nin kendini bir dünya gücü olarak görmesi yönündeki 1956 Süveyş krizinin etkisi hakkında spekülasyonda bulunmuştu. Arap mültecileri sorunuyla başa çıkamamayı savaş sonrası dönemin en büyük hatalarından biri olarak değerlendiriyordu. Tek taraflı bir Amerikan girişimi düşünürken bile ortak bir ABD-Sovyet teşebbüsü olasılığı hakkında kafa yoruyordu; o akşam Başkanlık yatı Sekoya'da Dobrinin'le bir zirve fikrini tartışmak için toplantı yapacağımı düşündüğüne de şüphe yoktu. Tüm bu dolambaçlı yollar, Nixon'ın resmi bir kararı ertelemesi yönünde büyük ölçüde bir sis perdesi olmuş-

tu. Nixon'ın Dışişleri Bakanlığı'nın diplomatik planının işe yarayacağına dair inancı pek yoktu ama aynı zamanda Rogers'ı planını bozma cesaret ve kararlılığı da çok bulunmuyordu. Şahsen bana, şu an izlemekte olduğumuz Orta Doğu yolunun bizi felakete sürükleyeceğini düşündüğünü söylemişti. Aynı fikirdeydim, izlenebilecek en kötü yolun "biraz silah ve biraz da teklif" olduğunu ekledim. (Bu ifade, Nixon'ın Rogers'a söylediğinin aksini dışlamıyor.)

Dobrinin'le 10 Haziran akşamı Sekoya'daki buluşmamız sonuçsuz kalmıştı. Dobrinin, Kanal'da Orta Doğu'yla ilgili müzakerelerde bulunmamıza yönelik isteğini tekrarlamıştı. Nixon'ın el üstünde tuttuğu zirve konusunda biraz teşvik olması için bu olasılığa hemen arkamı dönmemiştim. Ama bunun sadece Sovyetler Birliği'nin Arap dostlarından, bizim de İsrail'den istemek zorunda kalacağımız bölgesel imtiyazlarla orantılı fedakârlıklar durumunda işe yarayabileceğini belirttim. Dahası, Orta Doğu'da Sovyet savaş personelinin bulunması, ABD için en büyük endişe kaynağıydı. Bu nedenle Sovyetler Birliği'nin müzakere edilmiş bir barışın parçası olarak askeri birliklerini geri çekmeye hazır olup olmayacağını bilmek bizim için çok önemliydi. Dobrinin bu konuyu üstlerine danışıp duruma göre talimat alması gerektiğini söyledi.

Dobrinin ile yapılan muhabereler yanlış yolda olduğumuza yönelik inancımı daha da güçlendirmişti; müzakerelerin etkili olması için gereken güç dengesi o kadar da kolay bir şekilde kurulmuyordu. 16 Haziran'da Nixon'a, teklif edilen girişim konusunda uyarılarımın olduğu bir başka değerlendirme gönderdim: "Ateş etmeyi kesme ve konuşmaya başlama" konusundaki yeni teklif, bir önceki yılda olan zorlayıcı barış girişimlerimiz temelinde değerlendirilmek zorundaydı: "Bu girişimler, sınır baskılarını artıran Arapları cesaretlendirmişti. İsrail baskınlarla içlere kadar nüfuz etmeye başlamıştı ki bu da Nasır'ın Sovyet personelinin ve etkisinin büyük bir şekilde içlere işlemesine müsaade etmesine neden olmuştu." Yeni teklif bana sanki aynı tehlikeleri içeriyormuş gibi görünüyordu; bize en fazla iki ay kazandırabilirdi:

> Dışişleri'nin yaklaşımı, yazdan sonra başka uçak alamayacak İsraillilere savaş öncesi sınırları kabul etmeleri konusunda baskı yapmamıza neden olabilir. İsraillilerden her iki güvenlik unsurlarını da aynı anda bırakmaları istenebilir; tampon bölgeler ve daha fazla uçak beklentisi. Daha korunmasız sınırlarla barış yaklaştıkça, uçak envanteri de düşebilir. Diğer

yandan İsrail, müzakerelerin kötüye gitmesi durumunda daha büyük bir uçak paketi alacağını inanırsa, müzakerelerin iyi gitmesi için herhangi bir gerekçesi olmaz...

Nasır ise bu davranışımızı yetersiz bir hamle olarak yorumlayabilir. İsrail'e altı uçak ve belki de daha sonra başka uçaklar doğrultusunda geri çekilmeleri konusunda baskı yapabileceğimizden ciddi şekilde şüphe edebilir...

Sovyetlere gelince, Dışişleri Bakanlığı'nın teklifi, Sovyetlerin tesirlerinin sürekli artması dikkate alındığında zayıf bir jest olabilir. Formülümüzün çok az askerî sonucu olacak ve Sovyetlerin bölgede gerginliği tırmandırmasına karşılık vermeye hazır olduğumuza ikna edemeyecek kadar da tereddüte yol açacak. Mart ayında yaptığımız açıklamanın yetersiz olduğunu düşündükleri için bunu da aynı şekilde yorumlama ihtimalleri yüksek.

Her şeyden önce Sovyetlerin savaş meselesini çözüme kavuşturmadığı sürece bu açıklamayı zamansız olan büyük bir girişim olarak değerlendirdim. Çünkü meselenin en can alıcı noktası gibi görünen durum buydu. Bu nedenle alternatif bir yaklaşım önerdim: Nasır'a sadece ABD'nin İsrail'in geri çekilmesini sağlayabileceğini, diğer tüm yolların gerçekçi olmadığını ve bunun böyle kalmasını garanti edebileceğimizi açıkça söyleyebilirdik. Fakat İsrail'in geri çekilmesini sadece Amerika'nın gerçekleştireceği önemli miktardaki askeri teslimat güvence altına alındığında ve Mısır'ın ayrıntılı bir şekilde barış koşullarını müzakere etmek istemesi durumunda İsrail'e baskı yapabilirdik. Anlaşmanın bir parçası olarak da Sovyetler savaş personelini geri çekmek zorunda kalabilirdi.

Böyle bir yaklaşımın İsrail'e, ayrıntılı güvenlik düzenlemeleri, anlaşmalı bir barış ve Sovyet birliklerinin geri çekilmesini önererek müzakerede bulunmaları konusunda gerekçe verebileceğini ifade ettim. Bu durum, Mısır'a Sina'yı geri kazanması için daha büyük bir olasılık sağlayabilir ve Sovyetler de daha tedarikli bir İsrail'in gerginliği artırması ve kabul edilebilir bir anlaşmadan kaçması tehlikesiyle karşı karşıya kalırdı. Ama planımı kabul ettiği takdirde bunun bürokratik bir kâbusu da içereceği konusunda Nixon'ı uyardım. "Kamboçya deneyimimizden kısa bir süre sonra en üst düzey Kabine danışmanlarının önerilerini geçersiz kılmanız ve zoraki bir bürokrasiye tamamen farklı bir politika empoze etmeniz gerekecek ve bu politikayı hayata geçirmekten sorumlu tutulmak zorunda kalabilirsiniz."

Tüm bu hususları göz önünde bulunduran Nixon, bu sorunla yüzleşmeyi tercih etmedi. Tavsiyelerimde dolaylı olarak belirtilen politikanın Nixon'ın onayını alması için üç yıl daha beklemesi gerekecekti. 18 Haziran'da, Başkan Dışişleri'nin teklifini kabul etti. Yine de bu teklifin her türlü reddedileceğini düşünüyordu; bürokrasisiyle uğraşmaktansa bir çıkmazla uğraşmayı tercih etmişti. Böylece birkaç binden oluşan Sovyet muharebe kuvvetlerinin Orta Doğu'ya ilk girişinden dolayı ateşkesi geri çevirdikten üç ay sonra Sovyet personelinin on bine kadar büyümesine rağmen ateşkesi kabul etmiştik. Bu basit gerçek, Sovyetler Birliği en sonunda Eylül ayında kendine fazla güvenene kadar Orta Doğu'da peşimizi bırakmamış ve bize fiziksel dengenin yanı sıra psikolojik dengeyi de sağlamamız için yeni bir fırsat sunmuştu.

Dışişleri Bakanlığı Nixon'ın kararına büyük bir hevesle karşılık verdi. Jarring gözetiminde ateşkesle görüşmelere ilişkin teklif özel olarak anında İsrail'e, Mısır'a, Sovyetler Birliği'ne ve Ürdün'e iletildi ve 25 Haziran'da da halka duyuruldu.

İlk sert karşılık İsrail'den geldi. Hâlihazırda askeri malzemelerin gecikmesi ve Sovyet savaş personelinin sahaya sürülmesine Amerika'nın zayıf bir şekilde karşılık vermesi nedeniyle İsrail şimdi bizim taslağımızda bulunan bir dizi hükme itiraz ediyordu; en başta da uçaklar konusunda verilen vaatlerin belirsizliğine. Dışişleri tarafından hazırlanıp 20 Haziran'da Nixon'dan gelen mektup, Bayan Meir'in endişelerini dindirmemişti çünkü mektupta çok da net olmayan bir şekilde uçakların teslimatının sadece zamanlamayla ilgili olarak müzakerelere bağlı olduğu belirtiliyordu; diğer bir deyişle bize göre bu durum müzakerelere yardımcı olabilecekse mutabık kalınan teslimatları erteleyecektik. İsrailliler mantıklı olarak, konunun önemine fazla bağlılığın, bu istisna ile azalacağını düşünmüşlerdi. Uzun süren kampanyalarından dolayı, yarının sorunlarının üstesinden gelmek için vaatlerin geçerli olduğunu dikkate alan Nixon'ın, kendine has bir çözümü vardı. Bana Rabin'i görmem gerektiğini ve "mektubu kayıt altına alınması için yazdığımızı ve önemli bir değişiklik olmadığı takdirde uçaklar konusunda anlaştığımız şekilde devam edeceğimizi" bildirebileceğimi söyledi (Bu da önemli bir değişiklik olarak ifade ettiğimiz meseleyi ortaya çıkarıyordu.)

Sonra sıra Moskova'daydı. 23 Haziran'da Dobrinin, Orta Doğu'yla ilgili teklifimize oldukça sakin bir şekilde karşılık vermişti. Moskova'nın Sovyet muharebe kuvvetlerinin geri çekilmesiyle ilgili soruma cevap verip veremediklerini sordum; Dobrinin çok fazla soru sorduğumdan hepsinin cevabını aklında tutamadığını ifade etti. Dışişleri Bakanlığı'nın resmi girişiminde Sovyet birliklerden bahsetmediğinden bu konudan yakayı sıyırabileceğini düşünmüş olabilirdi. Orta Doğu diplomasisine hâkim olmak için "tek taraflı" Amerikan girişimi olarak iddia ettiği husus nedeniyle canının sıkıldığını ileri sürmüştü. Müzakerelerin artık onların sorunu olduğunu söylemişti ama daha sonra Moskova'ya gitmemizin gerekeceğinden de şüphelenmişti. O zaman neyin "taviz"den sayılabileceğini bilmiyordu. 29 Haziran'da Moskova'da Gromiko, Büyükelçi Beam'e, Sovyetlerin teklifimizi incelerken yeni bir şey görmediklerini ve teklifimizin önceki gayretlerin zayıf noktalarını içerdiğini söylemişti.

Mısır, sessizliğe bürünmeye devam ediyordu.

Bu şartlar altında Başkan'ın acizlikten dolayı harekete geçmediğini ve Sovyet birliklerinin ciddi bir sorun olduğunun açıklığa kavuşturulmasına karar verdik. 26 Haziran'da San Clemente'de, bir arka plan brifinginde, Sovyet kuvvetlerinin Mısır'da bulunmalarına karşı çıkma konusunda önayak oldum. Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'ya savaş personeli gönderme konusundaki asıl niyetinin alakasız olduğunu söyledim. Nasır'ı desteklemek için gönderilmiş olsalar bile, orada sürekli bulunmaları ele alınması gereken stratejik bir tehdit oluşturuyordu: "Radikal rejimlerin değil de ılımlı rejimleri güçlendirecek şekilde bir çözüm bulmaya çalışıyoruz. Danışmanlarından ziyade savaş pilotlarıyla muharebe personeli olmak üzere Sovyet askerlerinin Mısır'dan gönderilmelerini sağlamaya çalışıyoruz [vurgu eklenmiştir]."

Güzel bir şekilde olmasa da tepkimizi en doğru biçimde tanımlamanın yolu, kızılca kıyamet kopmasıydı. Dışişleri Bakanlığı ve medyadaki uzmanlar tarafından barış girişimini bozmaya çalışmakla ve bu girişimi gerçekleştirme kapasitemizin ötesinde tehditler savurmakla suçlanıyordum. Sovyetler haricinde her yerden eleştiri geliyordu; bunlar genellikle geniş bir güvenlik payı hesaplayabildiklerinde kışkırtıcı olabilen ve halihazırda bu yöndeki görüşlerin üç ay-

dır farkında olan kişilerdi. 30 Haziran'da, Kamboçya operasyonu konusundaki bir arka plan brifinginde, Rusların "gönderilmesine" yönelik sözde tehdidim üzerine bana baskı yapılmıştı. Tavrımı koruyordum; Sovyetlerin Mısır'daki askeri varlığı, tehlikeli yeni bir durum yaratıyordu. Belki de "göndermek" yerine başka bir ifade kullanmalıydım ama Sovyetlerin askeri varlığı barışla uyumsuzdu. Ayrıca "Sovyetlerin, Orta Doğu'da bulunması bir noktada sömürgecilik yerine, bir başka sömürgeciliği istememe konusunda kendi nedenleri olan bazı yerel Arap birliklerini düşündürebilirdi." Üç yıl sonra bu tahminim doğru çıktı.

1 Temmuz itibarıyla Nixon, Kamboçya travmasından büyük ölçüde kurtulmuştu. Arap-İsrail meselesine henüz hazır olmasa da Sovyetlerin Mısır'da bulunan muharebe kuvvetlerinin jeopolitik tehlikesi hakkında herhangi bir açıklamaya gerek duymuyordu. Rogers'ın seyahatte olduğu sırada, Nixon analizime önemli ölçüde katıldığını belirttiği bir televizyon röportajı gerçekleştirdi. İki süper gücün Orta Doğu konusunda karşı karşıya gelebileceği ve ABD'nin oradaki askeri dengenin bozulmasına tahammül etmeyeceği konusunda uyarıda bulunmuştu. "İsrail'in komşularından daha zayıf olduğu noktada güç dengesi değişirse savaş çıkar. Bu nedenle dengeyi korumak, ABD'nin çıkarınadır... Sovyetler Birliği, BAC'yi desteklemek için harekete geçerse, ABD'nin Sovyetler Birliği'nin yaptıklarını değerlendirmesini gerekmektedir; güç dengesinin bozulması durumunda ise İsrail'in gücünü komşularına karşı sürdürmesi için ne gerekiyorsa yaparız."

Dışişleri Bakanı bunların hiçbirine razı olmazdı. Avrupa'da bulunan Rogers, "kendi" barış girişimi baltalandığı için sert bir şekilde protestoda bulundu; hatta 12 Temmuz'da televizyonda Başkan'ı desteklediği için Sisco'yu bile azarlamıştı.

Fakat Sovyetler sanıldığı kadar duyarlı değillerdir; hesaplamaları, siyasi ortamın getirdiği havadan ziyade çıkarlarına yönelik yaptıkları değerlendirmelere dayanır. Moskova'nın, niyetimizin ciddi olduğunu düşünmesi sebebiyle Dobrinin'in 7 ve 9 Temmuz'da gerçekleşen iki görüşmedeki tavrı son derece olumluydu. Bizimle iş birliği içinde bulunduğunu gösteriyordu; yakında Orta Doğu hakkında söyleyecek bir şeyleri olacaktı. Uyarımızdan hiç bahsetmemişti. Oysa sonunda, her şey ortaya çıktı. Temmuz ayı başlarında Kahire, İs-

kenderiye ve Asvan'ı güvence altına aldıktan sonra Rogers'ın 2 Haziran'da Dobrinin'i uyarmasına rağmen Sovyetlerin füze kompleksi, Süveyş Kanalı'na doğru ilerlemeye başlamıştı. Ne biliyorsak hepsini 22 Temmuz'da Nixon'a özetledim: Sovyetlerle Mısırlılar, Süveyş Kanalı'na 20 ila 30 deniz mili uzaklıkta ve yaklaşık olarak kanala paralel olan yeni bir savunma bariyeri inşa ediyorlardı. Bu bariyer, üç SA-3 ile on bir SA-2 alanı içeriyordu ki bu sayı daha da artabilirdi. Kanal'dan ateş açan Mısır ağır silahları, pozisyonlarını koruma açısından Kanal'a yeterince yakındı. En azından Mısır'ın yıpratma savaşına ilişkin kapasitesi büyük ölçüde artırılmıştı; eğer sistem büyür ve ilerlemeye devam ederse -tüm göstergeler bu yöndeydi- Mısır'ın Sina'ya saldırması an meselesi haline gelebilirdi.

Kısacası, Nixon yönetiminde ilk defa Sovyetlerin askeri varlığını jeopolitik etkiyi arttırmada kullanma tekniklerini deneyimliyorduk. Sovyetlerin etki alanında gördüğü her şey için Kremlin askeri güçlerini yoğun, hızlı ve acımasız bir şekilde kullanır. Ama Doğu ile Batı arasındaki ayrım çizgisinin ötesine geçtiğinde mutlak bir özenle hareket eder. İlk taahhüt genellikle ılımlıdır ve tartışmaya açık bir şekilde savunma nedenleriyle meşrulaştırılır. Bu noktada kararlı bir biçimde karşı koymayla diğer tarafı geri çekilmeye zorlama nispeten kolaydır. Hiçbir direnişle karşılaşılmadığında Sovyetler, gerginliği hızla artırma eğiliminde olur. Bir klişeye yaklaşacak kadar tekrarlanan bir şablonun -Mısır'dan Angola'ya oradan Etiyopya'ya- aynı şüphe ve tereddütleri uyandırması dikkat çekicidir ki bu şüphe ve tereddütler, ılımlılığı teşvik etmekten çok uzak bir şekilde, sadece Sovyetlerin daha çok dahil olmasını garanti eder.

Temmuz 1970'te Orta Doğu'daki durum bu şekildeydi. İsrail'in içlere kadar nüfuz ettiği baskınlara karşı korunma amaçlı bir hamle olarak başlayan şey tüm stratejik denklemi dönüştürmek üzereydi. Sistem analistlerimizden birkaçı İsrail'in Süveyş Kanalı'nın diğer tarafında büyüyen hava savunma sistemini yok etmek için uçaklarını boşa harcamak yerine Kanal ötesi istilaya direnmek için uygun ekipmanlarla İsrail'e daha iyi olanaklar tanınması yönünde görüşler sunmaya başlamışlardı. Bu argümanlar, savunma stratejisinin bir yıpratma harbi -sayıca yaklaşık bire otuz civarında üstün olan bir ülke için temelde tahammül edilemez bir olasılık- anlamına geldiğini dikka-

te almıyordu. İsrail çaresizlik noktasına yaklaşıyordu ki bu durum, dengenin geri dönülemez bir şekilde değişmesinden önce onu sonsuz öncelikli eylemlere sürükleyebilirdi. Nasır bu mutlulukla tedbirsiz davranabilirdi. Sovyetler, radikal Araplar için vazgeçilmez hale geliyordu. ABD, Mısır'daki Sovyet askeri hareketinin büyümesine ve bölgesel güç dengesindeki değişime yönelik tehlikenin özünü algılayamamış gibi görünüyordu. Saygınlığımızı, birbirine uymayan hükümlere dayalı olarak görüşmelere başlarken ve her iki tarafa da bizden daha acil bir şekilde ihtiyaç duydukları barış konusunda anlaşmaya varmaları için bedel öderken tüketmiştik; İsraillilere verilen uçak sözleri ve bölge konusunda Nasır'a destek olunacağına dair ipuçları. Her iki tarafa da çok az şey sunduğumuzdan gerginlik artmıştı.

1 Temmuz'da Golda Meir, Başkan'a sert bir mektup yazdı. Mektubunda, Süveyş Kanalı'nı kapsayacak şekilde hem SA-2 hem de SA-3 bataryaları kurulduğuna dikkat çekiyordu: "Bu gelişmeler devam ederken, bize güç dengesinin aynı kaldığı söyleniyordu." Meir, İsrail'in bu tesisleri bombalamak dışında başka çaresi kalmadığı konusunda uyarıda bulunmuştu. Ama İsrail'in kısmen Sovyet personelinin bulunduğu bir füze kompleksine saldırıda bulunması durumunda, Sovyetlerin bu kompleksi kendi uçaklarıyla savunması yönünde belirgin bir olasılık vardı. İsrail'le Sovyetler Birliği arasında doğrudan gerçekleşebilecek bir çatışma artık görmezden gelemeyeceğimiz bir tehlikeydi. Karşılaştığımız sorunla alakasız olarak hâlâ görüşmelerde İsrail'in daha fazla esnekliğe zorlanmasını mırıldanan kayıtsız kurumlarla acil planlama başlattım.

Daha sonra 22 Temmuz'da -tam da kaçınılmaz şekilde askeri bir çatışma riski ortaya çıktığında- Nasır aniden ateşkes ve müzakere teklifimizi kabul etti.

Ateşkes ve Askeri Faaliyetlerin Askıya Alınması

Nasır'ın bu noktada teklifimizi kabul etmesine neden olan şey Mısır'la Sovyet arşivleri kullanıma hazır olana kadar bilinemeyecek. İsrail'in sonsuz öncelikli saldırısından endişe etmiş olabilirdi. Sovyet danışmanlarıyla kendisi, Nixon'la benim, Beyaz Saray'dan yaptığımız basın açıklamalarını Amerika'nın da dahil olma riskiyle karşı

karşıya kalabilmesi şeklinde yorumlamış olabilirdi. Daha büyük olasılıkla, sonradan meydana gelecek olayların ışığında, Nasır'la Sovyetler, Mart ayında sonuçsuz kalan girişimlerinde yaptıkları gibi ateşkes teklifini füze kompleksinin asgari riskle ilerlemesini örtmek için baştan kullanmaya karar vermiş olabilirlerdi.

Yönetim çok sevinmişti. Rogers, bu girişimi düşünmüş olduğu için takdir görmek istediyse de fikir babasının kendisi olduğu konusunda ısrar eden Sisco şahsen bu iddiaya karşı çıkmıştı. Nixon, 1 Temmuz'daki sert ifadesinin işe yaradığını düşünüyordu. Alçakgönüllülük benim en önemli özelliklerimden olmadığından "başarı"nın bir kısmını 26 ve 30 Haziran'da yapmış olduğum arka plan brifinglerime ve Dobrinin ile gerçekleştirdiğim görüşmelere yorma konusunda gönülsüz değildim. Muhtemelen hepimiz bir şekilde haklıydık. Her halükârda, yakında sevinmekte çok aceleci davrandığımızı anlayacaktık.

Erken gelen sevinç 23 Temmuz'da Dobrinin tarafından bile bile desteklenmişti. Finlandiya Cumhurbaşkanı Urho Kekkonen için geliş töreninin Beyaz Saray'da düzenlendiği öğleden sonrasını, Dışişleri Bakanlığı'nda yapacağı konuşmanın ön izlemesini bana sunmak için kullanmıştı; Dobrinin, Diplomatik Topluluğun Başkan Vekili olarak oradaydı. Sovyetlerin geçici ateşkese yönelik tutumları olumluydu ve Sovyetler Birliği ayrıca Jarring misyonunun yeniden başlamasını da uygun buluyordu. Fakat Moskova, BM kararlarının hayata geçirilmesi konusunda katkıda bulunması gereken Jarring'e somut rehberlik yapılması gerektiğine inanıyordu. Bu nedenle Dobrinin, İkili ve Dörtlü-Güç görüşmelerinin, öne çıkan sorunlara çözüm geliştirmesi için hızlandırılması yönünde çağrıda bulundu. Sovyetlerin karmaşık prosedürlerimizde ustalaşmış olduklarını söyleyen Dobrinin bir de Rogers'a özel bir mesaj getirdi. Notu Dışişleri Bakanlığı'na resmi olarak teslim eden Dobrinin, Rogers'a, bana iletmeyi ihmal ettiği şeyi yani Sovyetlerin ateşkes sırasında askeri hareketlerin de askıya alınmasını dahil etmeyi kabul ettiklerini söyledi. Bu durumu düzeltmek için Rogers'ın haberinin olmadığı bir not verdi; sonunda Orta Doğu'da bulunan Sovyet birlikleriyle ilgili 10 Haziran ve 23 Haziran'da sorduğum sorularımı cevaplamıştı. Notta şöyle yazıyordu; etraflı bir siyasi mutabakat sonrası Sovyetler karşılıklı bir yükümlülük oldu-

ğu sürece geri çekilmeyi dikkate almaya "muhtemelen" hazır olacaktı. Orta Doğu'da askerimiz olmadığını belirttiğimde ise Dobrinin ilk başta bunun bizim için daha iyi olduğunu ve anlaşmaya karşılıklı yükümlülüğün prensipte yüzeysel bir etki için konulduğunu söyledi. Daha sonra ABD'nin İran'dan askeri personelini geri çekmek zorunda kalabileceğini söylemek için lafını değiştirdi.

Eğer durumu daha iyi anlayabilseydik, yalnızca en küçük engeli aşmış olduğumuzun farkına varabilirdik. Mısır hâlâ 1967 sınırlarına geri dönülmesi konusunda talepte bulunduğundan ve İsrail de hâlâ önemli toprak değişiklikleri konusunda ısrar ettiğinden ayarladığımız müzakerelerin çıkmaza girmesi kesindi. Mısır, Amerikan'ın İsrail'e baskı yapmasını bekliyordu; İsrail ise "dayatılmış anlaşmaya hayır" sloganı altında tam yetki istiyordu. Nixon, görüşmelerin çıkmaza girdiğini gördüğünde ne yapacağına daha karar vermemişti. Sovyetlerden gelen not da bu kadar güven verici değildi. Ne "ateşkesi" ne de "durmayı" tanımlıyordu. Tüm önemli noktalarda radikal Arap programıyla Jarring'in misyonunun aynı temellere dayandığı şeklindeki Sovyet yorumu tekrarlanıyordu. Birliklerin geri çekilmesini tartışmadaki istekliliği "muhtemelen" kelimesi ile garantiye alınıyordu; bu durum ABD askeri personelinin İran'dan çekilmesi gibi saçma bir taleple bağlantılıydı. Bilhassa Sovyetler adeta bir önceki Mart manevralarını tekrarlıyorlardı. Ateşkes teklifi şimdilik Sovyetlerin füze kompleksinin Kanal'a doğru ilerlemesini maskeleyip sonrasında da koruyacaktı.

O zamanlar, bu tür hususlar genel olarak ciddiye alınmazdı çünkü hükümetimiz, İsrail'in girişimimize verdiği tepkiyle meşguldü. Bu tepki, asabi bir tavrın cırtlak bir sesle birleştirilmesi sonrası ortaya çıkan büyük bir yaygara gibiydi. Ama bu durum çok sıra dışıydı. İki bin yıllık acı, bu trajediyi Yahudi halkının ruhunun derinliklerine kazımıştı. Ayrıca İsrail'in 2,5 milyonluk küçük bir ulus olarak yaklaşık yüz milyon potansiyel düşmanla çevrili, imparatorlukların ve devletlerin gelip geçtiği bir bölgedeki konumu, her İsrailliye tarihi mevcudiyetin geçicilik durumunu sürekli hatırlatmaktadır. İsrail'in hayatta kalma payı o kadar az ki liderleri büyük jestlere ya da diplomasinin büyüleyici gidişatına güvenmemektedirler; yabancılara kılı kırk yarıyormuş gibi görünen bir inatçılıkla (bazen hakikaten böyle) kesin

hesaplamalarla hayatta kalmayı tanımlarlar. İsrailli liderler bir barış teklifini kabul etseler bile ilk başta şiddetle direnirler çünkü bu durum her şeye kolay kanan kimse olmadıklarını ve böylece İsrail'den daha sonraki aşamalarda taviz vermelerini isteyenleri hayal kırıklığına uğratacaklarını gösteren amaca hizmet eder. Üstelik bir şeyi kabul ettikten sonra genellikle bitmek bilmeyen güvence talepleri, mutabakata yönelik bilgi notları ve gizli açıklamalar gelir. Hepsi de sekiz bin kilometre uzakta bulunan, silahlarını temin eden, ekonomisini ayakta tutan, diplomasisini koruyan ve görünüşe göre barış planı sunma konusunda büyük baskılarda bulunan oldukça istikrarsız bir müttefikin hareket özgürlüğünü sınırlamak için tasarlanmıştır.

Bu eğilim, genellikle çok sayıda parti ve özerk grupların çalkantılı koalisyonlarıyla oluşan hükümetlerdeki siyasi bir sistemle desteklenmektedir. Böyle bir sistem hızlı kararlar alamaz ve diplomasisi de esnek olamaz. İmtiyazı savunan herhangi bir lider meslektaşları tarafından saldırıya uğrayabilir ve parlamentoda, tabii ki hain değilse, o zaman en azından kurnaz (ya da aptal) Amerikalıların kandırdığı bir kişi olarak sert bir şekilde kınanabilir. İsraillilerin Bakanlar Kurulu toplantısı, uzun vadeli bir politika geliştirmeye pek elverişli olmasa da barış teklifleri söz konusu olunca kılı kırk yarmada üstüne yoktur. İsrail bazen zor seçimlerin sorumluluğunu kendisinin üstlenmesinden ziyade büyük müttefikine bırakmayı daha kolay bulur; "Amerikan baskısı", çoğu İsrailli liderin İsrail için gerekli olarak düşündükleri şey için bir bahane olabilir.

Bu yüzden İsrail'in ateşkes teklifine ve müzakere olasılığına hevesli bir şekilde karşılık vermesi, İsrail'in karakterine tamamen aykırı olurdu. Gönülsüz bir şekilde olumlu bir cevap almak için yaklaşık iki hafta daha diplomatik muhabere ve Başkanlık müdahalesi gerekiyordu. 23 Temmuz'da Nixon, Bayan Meir'e, İsraillileri Arapların, ABD girişimini kabul etmelerinden faydalanmaya çağıran bir mesaj daha gönderdi. Aynı zamanda Nixon, İsrail'i, Jarring misyonu için ana esasları şekillendirirken Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı konusunda Arapların yorumunu kabul etmeye zorlamayacağımıza dair güvence veriyordu. Araplara ateşkes girişimi sunulduğunda tam tersi bir izlenim verildiği için bu mektubun o zamana kadar kamuoyuna açıklanmaması da iyi olmuştu.

İsrail özellikle Sovyetlerin yerden havaya atılan füzelerinin yok edilmesine ilişkin ek askeri yardım talepleriyle karşılık vermişti. Anlayışlı bir şekilde bu durumu göz önünde bulundurma sözü verdik. İsrail, geri çekilme ve mülteciler gibi konulardaki tutumumuzun daha da açıklığa kavuşturulmasını istiyordu. Cevaplarımız çok az şeyi açıklığa kavuşturuyordu çünkü müşterek bir yönetim pozisyonumuz yoktu ve net fikirleri olanlar ise İsrail bu girişime olan rızalarından vazgeçmesinler diye fikirlerini açıkça belirtmekten korkuyorlardı. 30 Temmuz'da Nixon, düzenlediği basın toplantısında, İsrail'in müzakerelere güvenle girebileceğini, "görüşmelerin neticesinde o dönemdeki tavrının riske atılabileceğinden ya da tehlikeye girebileceğinden korkmadan" müzakerelere katılabileceğini ifade etti. En sonunda 31 Temmuz'da bize, İsrail Bakanlar Kurulu'nun prensipte "olumlu" yanıt vermeye karar verdiği söylendi; resmi bir yanıt yakında gelecekti. Başkan, San Clemente'den yaptığı açıklamada kararı memnuniyetle karşıladığını belirtti.

İsrail'in kaygıları asılsız olmaktan uzaktı. Açıkçası, Sovyetlerle Mısırlılar öne sürülmüş olan duraksama sürecine ilişkin mektup olmasa bile bu gayreti çiğneyerek ateşkes öncesi dönemi Süveyş Kanalı boyunca hızlı bir füze takviyesi için kullanıyorlardı. Füzeler yakında sadece Kanal'ın batı kıyısında bulunan Mısır'ın ağır silahlarının pozisyonlarını korumakla kalmayıp Kanal'ın karşısını da kontrol altına alıp Mısırlıları karaya çıktıklarında da koruyabilecekti. Üstelik ateşkes sırasında bu füzelere misilleme de yapılamazdı.

5 Ağustos'ta Rabin acımasız bir tablo çizmek için acele ediyordu: On dört kadar füze alanı Süveyş Kanalı'nın elli kilometre yakınına taşınmıştı; üç füze pusu mevzii de on ila yirmi kilometre kadar yakına taşınmıştı. 25, 27 ve 30 Temmuz'da, Sovyet pilotlu uçaklar, İsrail uçaklarına saldırdı; 30 Temmuz'da Rus pilotlu dört uçak, İsrail Hava Kuvvetleri tarafından düşürüldü. Rabin, İsrail'in, füze kompleksinin ileriye doğru hareket etmesine izin vermeme konusundaki kararlılığını yineledi. 5 Ağustos akşamı yaptığı konuşmada bu konuda o kadar ısrarcıydı ki İsraillilerin ateşkes öncesinde Kanal'a yakın olan SA-3 bölgelerine karşı bir kara saldırısı başlatabileceği konusunda Nixon'ı bilgilendirdim. Son anda İsrail Bakanlar Kurulu bu türdeki bir hamleye karşı karar verdi. Rabin'in saldırı olasılığını abar-

tıp abartmadığını ya da Kudüs'te son dakikada bir karar değişikliği olup olmadığını hiç bilememiştim. Her halükârda İsrail, 6 Ağustos'ta ateşkesi kabul ettiğini resmen bildirdi. Kimse fikrini değiştirmeden Rogers ve Sisco, İsraillileri kızdıran Jarring misyonu ile ilgili süreçte kestirmeden giderek işlerin tamamlanması için acele ediyordu.

7 Ağustos'ta ateşkes yürürlüğe girdiyse de kaderi belirsizdi. Mısırla İsrail arasında, Kanal'ın her iki tarafında elli kilometre genişliğindeki bir bölgede askeri faaliyetlerin askıya alınmasına yönelik bir ateşkes anlaşması vardı ama ne yazık ki mutabık kalınan metinde askeri faaliyetlerin askıya alınması konusundaki taahhütle ne tür eylemlerin yasaklandığı belirsizdi. İsrail'le ABD arasında var olan ayrı bir "mutabakat", Mısır-İsrail Anlaşması'nın ihlaline yol açabileceğini düşündüğümüz tedbirler hususundaki ortak görüşümüzü özetleyerek bu boşluğu doldurmaya çalışıyordu.*

Kahire'deki maslahatgüzarımıza, Mısırlıları, İsrail'le Amerika arasında olan anlaşmadaki örneklerden haberdar etmesi ama bu örneklerin askeri faaliyetlerin askıya alınmasının ihlali olabilecek durumlarda sadece "tanımlayıcı" olduklarını söylemesi yönünde talimat verildi. İsrail'le ABD arasında olan bir anlaşmanın, Mısırla SSCB'yi nasıl bağlayabileceği hususunun açık ve net olmadığı gerçeği bir kenara bir de zamanlamayla ilgili ciddi bir sorun vardı. Mısırlılar teklifimizi 7 Ağustos'un erken saatlerinde resmen kabul ettiler ve dolayısıyla ateşkes de Kahire saatiyle 8 Ağustos saat 1.00'de yürürlüğe girdi. Ama ateşkesin şartları konusunda İsrail ile pazarlık yaptığından, Dışişleri'nin temsilcisi olası ihlallere dair "tanımlayıcı" kataloğu Kahire'ye 9 Ağustos Kahire saatiyle 14.50'ye kadar -yani 36 saat sonra- iletememişti. Bu oldukça ciddi bir durumdu; İsrailliler daha sonra Mısır'ın bizim askeri faaliyetlerin askıya alınmasıyla ilgili olarak anladığımız şeyin tam olarak ne kadarını bildiklerinden önce bile Mısır'ın 8-9 Ağustos'ta bu anlaşmayı ihlal etmiş olduklarını iddia edebilirlerdi.

Belgelerle "açıklamalar", Sovyetlere de ulaştırılmıştı. Ama Moskova resmi olarak ateşkesin de askeri faaliyetlerin de durdurulması ko-

Bunlar şu yasakları içeriyordu: "(a) bu bölgeye füze sokmamak, konuşlandırmamak, hareket ettirmemek ve füze kompleksi kurmamak; (b) füzelerin yerleştirilebileceği herhangi bir somut yapı kurmamak; (c) füzeler için yeni alanların kurulması konusunda herhangi bir çalışma yapmamak; (d) her ne kadar mevcut tesislerin bakımı dışında bir şeye razı olunmasa da mevcut füze sahalarına ya da mevzilenmeye ilişkin herhangi bir iyileştirme çalışmasında bulunmamak."

nusunda taraflardan biri değildi. İhlâl suçlamaları arttıkça, Moskova da 23 Temmuz Anlaşması'nın onaylanması lehindeki giderek artan seslere rağmen anlaşmanın zorunlu olmadığında ısrarlıydı.

Bu kırılgan ve hassas duruma rağmen, 1967'den bu yana taraflar arasındaki ilk müzakere girişimi başlamış oldu. Ürdün'de bulunan Filistinli gerillalar bu anlaşmaya uymamaya kararlı olsalar da ateşkesin ilk günü, Kanal boyunca sessizliğini korudu. Sovyetler, İsrail'in topyekûn geri çekilmesi için bu fırsatı bir defa daha kullanırlarken ateşkesi resmen "önemli bir ilk adım" olarak nitelendirmişlerdi. ABD hükümeti, Jarring görüşmelerine hazırlanmaya ve İsrail'in askeri yardım taleplerini incelemeye başladı. Sisco, NSC'nin Üst Düzey İnceleme Grubu'na 12 Ağustos'ta yaptığı açıklamada, Jarring görüşmelerini iple çektiğini belirterek nihai sınırlara ilişkin kesin hükümleri de dahil etmek için hâlihazırda "tam bir anlaşma"yı hazırlamaya başladığını da söyledi. İsrail'in yardım talepleri konusundaki iç tartışmamız hızlıca ne tür bir İsrail stratejisinin destekleneceği konusunda soyut argümanlara dönüşmüştü. Silah türü, askeri doktrin hususunda kurumlar arasında karşılıklı taahhüde bağlı olduğundan bu durum bir kararın alınmasını geciktirebilirdi. Bir şekilde gizli olan bu tartışmaların önüne yakında İsrail'in askeri faaliyetlerin durdurulmasının ihlal edildiğine dair suçlamalarıyla geçilecekti.

Daha önceki Mısır-Sovyet hamleleri hakkındaki bilgiler birbirine karıştırılmış ve hiç şüphesiz İsraillilerin propagandasıyla en çarpıcı biçimde ortaya çıkarılmıştı. Askeri faaliyetlerin durdurulma zamanının başlangıcı gecenin ortalarına denk geldiği için keşif uçağı veya uyduların çok kısa sürede hazır olduklarını da varsayarak, görebilme imkânı az olduğundan ilginç olayın doğrulanması hiç kolay değildi. Ama Mısır'ın Amerika'nın teklifini kabul etmesiyle ateşkesle askeri faaliyetlerin durdurulmasının başlangıcı arasında olan yaklaşık o üç haftada Mısır-Sovyet hava savunma kompleksinin önemli şekilde ilerlediğine dair şüphe yoktu. Neredeyse kesin olarak, ateşkesin yürürlüğe girdiği sırada yapım aşamasında olan her ne varsa daha sonra tamamlanmıştı. Bu basit bir sinizm de olabilirdi; aynı zamanda Sovyetlerle Mısırlılar, bürokrasimizin ateşkesi başlatmasındaki alışılmadık hızından dolayı gafil avlanmış olabilirlerdi.

13 Ağustos itibarıyla İsrail'in, Sovyetlerle Mısırlıların ateşkesi ih-

lal ettiklerine dair suçlamaları basınımıza ulaştı. İsrail'de Menahem Begin, 1967 yılından bu yana dahil olduğu olağanüstü durum koalisyonundan muhalefet partisini çekmiş ve ilk etapta ABD planını kabul ettiği için Golda Meir'e şiddetli bir şekilde saldırmıştı. Fakat Dışişleri Bakanlığı, İsrail'in ihlaller konusundaki raporları hakkında ABD'nin "herhangi bir sonuca" varmadığını düşünüyordu. İsrail'deki Büyükelçimiz Walworth Barbour'a, İsrail hükümetine meselenin kamuoyunda tartışılmasını durdurması yönünde talimat verildi ve İsrail'den Jarring görüşmelerine gönderecekleri temsilciyi derhal belirlemesi istendi.

15 Ağustos'ta Büyükelçi Rabin, beni ziyaret etti. Golda Meir'den diplomatik bir girişim gelmişti; buna göre SA-3'lerce desteklenen on dört SA-2'nin askeri faaliyetlerin durdurulduğu bölgeye taşındığına dair kanıtlar bulunmaktaydı. Sonuç olarak İsrail, beş Fantom avcı-bombardıman uçağı kaybetmişti (bu tür şeyler Orta Doğu ateşkesinin harikalarıydı). Başka bir deyişle, askeri faaliyetlerin durdurulmasının yürürlüğe girdiği sıralarda ileriye doğru yapılan hamlelere verdiğimiz hafif tepkiden sonra Sovyetlerle Mısırlılar ek konuşlanmalar gerçekleştirmişlerdi; bu sefer anlaşmayı kesinlikle ihlal etmişlerdi. Bayan Meir durumu, Başkan'a bizzat sunmak istemişti. Bu durum, Jarring görüşmelerini başlatmaya hevesli olan Dışişleri Bakanlığı tarafından uygunsuz olarak değerlendirilmişti. Bunun yerine Rabin'e, İsrail istihbaratını Nixon'a göstermesi için bir fırsat sundum. Rabin bu fırsatı istihbarat topluluğumuzun, İsrail kanıtlarını kabul etmemesi konusundaki isteksizliğinden şikâyet etmek için kullanmış ve gerçekten de ortada bir ihlalin söz konusu olduğunu söylemişti. Sonuç olarak Nixon, SA-3 kompleksine karşı kullanılmak üzere Shrike füzelerinin hızlı bir şekilde teslim edilmesi yönündeki kararı onaylayıp daha sonra Birleşmiş Milletler'in yirmi beşinci yıldönümü için Eylül ayında ABD'de olacak Bayan Meir'i görmeyi kabul etti.

Rabin'in, ABD istihbarat topluluğunun ihlalleri bulma isteksizliği konusundaki şikâyetinde bir miktar haklılık payı vardı. Başkan'a açıkladığım gibi:

> Hayatta kalması tehlikedeyken İsrail işi şansa bakmayı göze alamaz... İsraillilerin durumunun doğası muğlak olayları yorumlamalarını etkilemek zorundadır. Diğer yandan, bu tür kanıtları en aza indirmek için bir gerek-

çemiz vardı çünkü ihlalin olduğuna dair bulguların ortaya çıkması oldukça tatsız bir durumdu. İhlaller, bu konuda bir şeyler yapmak ve dolayısıyla girişimimizi mahvetmekle bu konuda hiçbir şey yapmamak ve dolayısıyla İsrail'e verdiğimiz sözlerden dönmek arasında seçim yapmamıza zorluyordu bizi ki bu durumda İsrail'in askeri eylemlerde bulunma riski ortaya çıkıyordu. Bu yüzden kanıtlar açık olmadığı sürece Arapların ateşkesi ihlal ettiği sonucuna varılmaması için çırpınmak durumundayız.

Sebebi ne olursa olsun tereddütlü ilk tepkimizin, Nasır'ı füzeleri daha ileriye konuşlandırılmasını hızlandırması yönünde teşvik etmesi muhtemeldi. Aslında ilkbahardaki olayların tekrarına tanıklık ediyorduk: görünüşe göre sıra dışı bir Sovyet hamlesi, ardından güçlendirme ve tepkimizin çözümlenmesi için bir duraklama ve sonrasında da hızlı ve çarpıcı bir takviye. Kuşkusuz, Ağustos ayının ilk yarısındaki kanıtlar, tartışmalı faaliyetin ateşkesin yürürlüğe girmesinden hemen önce mi yoksa hemen sonra mı gerçekleştiği konusunda belirgin değildi. Bu tartışmalı eylemin Dışişleri Bakanı'nın 2 Haziran'da Dobrinin'e, Kanal'ın otuz kilometre içindeki Sovyet füzelerinin savunma amaçlı olarak kabul edilemeyeceği uyarısının hiçe sayıldığı zamanda olduğuna dair hiç şüphe yoktu.

19 Ağustos'ta İsrail'in iddia ettiği gibi, askeri faaliyetlerin durdurulması konusunda anlaşmanın net bir şekilde ihlal edildiğine dair yeni kanıtlar ele geçmişti. Bu durum, Dışişleri Bakanlığı'nı resmi olarak harekete geçmeye mecbur bıraktı. Fakat Bakanlığın basın sözcüsü tarafından yapılan açıklamaya kamuoyunun tepkisi o kadar düşüktü ki çareler aramak yerine eylemden kaçınmak için bahaneler aradığımız öne sürülüyordu:

> Ateşkesin yürürlüğe girdiği sırada Süveyş Kanalı'nın batısındaki bölgeye yerden havaya atılan füzeler yerleştirildiği sonucuna vardık. Kesin kanıtlarımız olmasa da bu durumun ateşkes tarihinden sonra da devam ettiğine dair bazı emareler bulunmaktadır... [İsrail'den gelen ek bilgileri] inceliyoruz... Artık bu konuda daha fazla kamuoyu açıklaması yapılmasını beklemiyoruz.

Kamuoyu duyurusu ile birlikte Mısır'a da sahip olduğumuz kanıtlardan bazıları bildirildi. Ama kanıtlar "kesin" olmadığından, Mısırlılara herhangi bir suçlamada bulunmayacağımızı söyledik; onlara ihlal olarak kabul edilen şeyleri hatırlattık ve bu tür faaliyetlerin ba-

rış görüşmelerini tehlikeye atacağı konusunda uyarıda bulunduk. Kahire'yle ilgili olan bu olay Sovyetlere de bildirildi. Son olarak, İsrailliileri kendilerini tutmaları ve propagandalarla daha fazla sıkıntıları ortaya çıkarmamaları konusunda ikna etmek için büyük bir çaba sarf edildi. 22 Ağustos'ta ihlallerin "su götürmez" olduğuna dair kanıtları sunduğumuzda Kahire'ye ikinci bir Amerikan diplomatik girişimi başlatılmış oldu.

Eğer ABD bir soruna itiraz ederse bu itirazını zor kullanarak ve beklediği iyileştirici eylem tanımlamasıyla yapmalıdır. Memnuniyet verici bir karşılığa yol açabilecek şey en düşük ihtimalle yakınan bir tavırdır; protestonun sadece kayıt için olduğunu gösterir. Rahatsızlık veren bir ülkeyi, rota değiştirmesini sağlayacak yurt içi bahanelerden mahrum bırakır. Bu durum özellikle konu politik olarak hassas olduğunda ve politikanın tersine çevrilmesi kolay olmadığında önemlidir. 24 Ağustos'ta, Jarring'in İsrail, Mısır ve Ürdün'ün baş BM delegelerini de içeren barış görüşmelerinin başladığını duyurduğu gün Mısır, ihlal olduğuna dair suçlamalarımızı açıkça reddetti. Kahire, eylemlerinin anlaşmanın yorumlanması ile tutarlı olduğunu, bölgeye ek füzeler sokmadığını ama bu füzeleri içeriye ve dışarıya "döndürme" haklarını saklı tuttuklarını; herhangi bir yeni füze alanı inşa etmeyeceklerini ama mevcut alanların "bakım" ve "onarım" haklarını saklı tuttuklarını, İsrail'in ateşkesi ihlal ettiğini ve Amerika'nın İsrail'e tedarik ettiği silahların Rogers'ın yanı sıra ateşkes anlaşması tarafından verilen güvencelere ters düştüğünü belirtti.

Bu noktada Başkan'ı, müzakereler başlamadan önce ateşkesin kabul ettirilmesi için tüm kredimizi İsraillilere harcadığımızdan haberdar ettim. Bu görüşmelerin daha derinde bulunan anlaşmazlıkları gün yüzüne çıkaracağı da kesindi. Sovyetlerle Nasır'ın, "kendilerine doğrudan uyarıda bulunmamıza ve İsrail'e verdiğimiz sözlere rağmen, askeri faaliyetlerin durdurulmasıyla ateşkese ilişkin ihlallerini kabul etmeye istekli olduğumuza inanma konusunda akıllarının çelinmiş olması muhtemeldi. Bunun Orta Doğu'daki mevcut girişimimiz, genel olarak bölge için uzun vadeli umutlarla ABD-Sovyet ilişkileri açısından ciddi sonuçları vardır." Ateşkes ihlallerine karşı daha sert bir şekilde durmamız ve sorumluluklarını Sovyetlere hatırlatmak çok önemliydi.

Bu konulara dair makul bir tartışma, önceki on sekiz ayda geliştirilen olağanüstü diplomatik prosedürler ve Rogers'la benim aramda olan kişisel rekabet sayesinde imkânsız hale gelmişti. Nixon'ın Bakanlar Kurulu'ndan ziyade asistanları aracılığıyla işleri yürütme tutkusu -eğer büyük bir gerilim varsa- Beyaz Saray'ın gerçekten yetkili olduğu sürece devam edebilirdi. Ama hassas müzakerelerin operasyonel kontrolü Beyaz Saray'dan çıktığında sistemin zayıflığı göze batmaya başlardı. Dışişleri Bakanlığı, Başkan'ın kendi politikasının nüanslarını takip etme konusundaki düşüncesinin yeterince farkında değildi. Bakanlığın meseleleri kendi tercih ettiği yönde öne sürme eğilimi ve Başkanlık direktiflerini kendi önyargılarıyla uyumlu bir şekilde yorumlaması, sorunları daha da kötüleştirmişti. Başkanlık direktiflerini, direktiflerin altında yatan ve elle tutulamayan bilgilerin anlaşılacağı ya da uygulanacağı konusunda herhangi bir güven duygusuyla formüle etmek imkânsızdı.

Rogers'la ilişkilerim daha iyi olsaydı, bir aracı gibi davranabilirdim. Ama 1970 yazı itibarıyla Orta Doğu dışındaki hemen hemen tüm konularda önemli kararların alınması konusunda Rogers'ın hesaba katılmadığı ya da sorunların çok geç bir şekilde masaya yatırılması durumunda rolünün bir siyaset yapıcı değil de onaylayıcı olduğu aşikâr hale gelmişti. Gerçekten de Başkanlık kararlarının çoğunun tam da Nixon'ın yurt dışına yaptığı seyahatlerde alınmış olmasının tesadüf olmadığını artık Rogers'ın anlamış olması gerekirdi. Gururu, bu tür olayların yalnızca eski arkadaşı Başkan'ın isteği üzerine gerçekleşebileceğini kendine itiraf etmesine izin vermiyor ve bu yüzden de beni suçluyordu. Pek de haksız değildi. Nixon, Dışişleri'ne güvenmiyor ve hassas meseleleri Beyaz Saray'ın tek başına halletmesini istiyordu ama benim varlığım iki kanallı prosedürleri mümkün kıldığından ben de kurumlar arası bağlantı olmadan az sayıdaki personelimle görüşmeler yapmak üzere başkasının yerine bunu gerçekleştirmeye oldukça hevesliydim. Rogers'a bu kadar sıkıntı veren prosedürlere açıkça Nixon önayak olmuştu ve bunlarla benim ilgilendiğim de aynı derecede aşikârdı. Rogers ile ben, bu durumun ulusal çıkarlarımız için faydalı olduğunu fark edemediğimiz bir çıkmazı aşmak üzere bir araya geldik. Eğer önemsiz olmayan egolarımızın üstesinden gelmeye hazır olsaydık birbirimizin çabalarını tamamlayabilirdik. O zaman bile, tabii ki politika ve taktiklerle ilgili anlaşmazlık yaşanması muhtemeldi.

Orta Doğu, Rogers'a sorumluluk ve yetkinin verildiği tek konuydu. Ayrıca Orta Doğu'daki ateşkes büyük bir zafer gibi görünüyordu; Nixon yönetiminin dış politikaya dair tartışmasız ilk başarısıydı. Kolayca anlaşılacağı üzere Rogers, bu politikanın başarısız olabileceği ihtimaliyle yüzleşmeye isteksizdi; Beyaz Saray'ın müdahalesi konusundaki en ufak imaya bile çok hassastı. Endişelerimi, onu tek zaferinden mahrum bırakabilecek bir girişim olarak değerlendirmişti. Sisco arada kalmıştı. Kahramanca bir şekilde çelişkili, ara sıra uzlaşmaz perspektifler arasında gezinmeye ve hem Bakanı'na hem de Başkanı'na sadık kalmaya çalışmıştı. Gemiyi hep doğru yolda tutmaya çalışırdı ama ona net bir yön verecek durumda değildi.

Bunu sadece Başkan yapabilirdi fakat Orta Doğu konusunda NSC personeline ve Dışişleri Bakanlığı'nın mekanizmasına güvenmemeye karar verdikten sonra hükümetin devam ettirilebilir eylemleri için yeterli donanımı artık kalmamıştı. Danışmanları arasındaki tartışmalara her zamanki tepkisi ağırdan almaydı. Beyaz Saray'ın kontrolü altındaki bölgelerde bu durum herhangi bir zarara yol açmamıştı çünkü bir dereceye kadar Başkanlık kararı gerektirecek olayların üstesinden gelebiliyordum. Fakat Orta Doğu'nun hararetli koşullarında süreç, olayların gerisinde kalma riskiyle karşılaşmıştı; bu durum Nixon'ın geleneksel olarak Ağustos aylarını San Clemente'de geçirmesi, Başkanlığı ilgilendiren tüm sorunlar konusunda yönetimin hızını yavaşlattığından büyük bir tehlikeydi. Ayrıca Nixon, Sovyet zirvesiyle kişisel olarak ilgilenmesi gerektiği fikrini hâlâ önemsemiyordu.

25 Ağustos'ta San Clemente'de Başkan, Rogers, Sisco ve benim aramda geçen toplantı, Rogers'ın beni, ateşkes ihlalleri konusunda ısrarcı olarak bir kriz çıkarmaya çalışmakla suçlamasıyla kesin bir sonuç elde edemeden ve sert bir şekilde sona erdi. Fakat krizlerden, krizleri ortaya çıkaran koşulları inkâr ederek ya da kötü haber vereni suçlayarak kaçınılamazdı. Ağustos ayının sonunda olaylar kendi mantığını gösterdi; kesinlikle karar marjımızı kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyaydık çünkü yorucu bir iyi niyet uygulamasıyla bu durumu uzatabilirmişiz gibi davranmıştık.

8 Ağustos'ta ABD'nin U-2 keşif uçaklarıyla ateşkesi denetleyeceği haberine ilişkin fırsatı değerlendiren Sovyetler bu anlaşmazlık sırasında 28 Ağustos'ta açıkça Nasır'ın yanında yer aldıklarını gös-

terdiler. (O haberin o zamanlar hata olduğunu düşünmüştüm çünkü bu olay Sovyetlerin, anlaşmayı denetlemek için gerekli olan eylem konusunda pozisyon almalarına neden olabilirdi. Diplomaside bir taraf, olası bir tepkiyi kabul etmeye hazır olmadığında herhangi bir konuyu gündeme getirmek genellikle akıllıca değildir.) Washington'da bulunan Sisco'yla Moskova'da bulunan Beam'e verdikleri cevap bizi, "karmaşık yeni bir unsur" olarak tanımlanan U-2 uçuşları konusunda eleştirmeleri yönündeydi; Sovyetlere göre bu uçuşlar, ateşkes koşullarıyla çelişiyor, Mısır'ın özerkliği ihlal ediyor, "son derece ciddi yeni sorunları" içeriyor ve ayrıca "özel bir sürpriz tehlikesini" göze alıyordu. Başkan'ı, Sovyetlerin ateşkesin tarafsız ellerce soruşturulması konusunda muhtemelen oldukça haklı olduklarına değinerek bilgilendirdim. Sovyetlerle Nasır'ın yalnızca İsrail'in araştırmalarına dayanarak ihlal suçlamalarını reddetmeleri daha kolay olabilirdi.

29 Ağustos'ta Dışişleri Bakanlığı'nın İstihbarat ve Araştırma Bürosu Başkanı Ray Cline, bir önceki hafta karşı çıktığımız otuz kilometrelik bölge içinde bulunan bir SA-2 alanının yerine şu anda yedi ya da sekiz alanın yanı sıra üç-dört SA-3 alanı da olduğu sonucuna vardı. Cline'a göre, bu bölgelerin çoğu neredeyse kesinlikle ateşkes yürürlüğe girdikten sonra inşa edilmişti. 31 Ağustos'ta CIA tarafından yapılan bir değerlendirme, varılan bu sonuçları doğruluyordu.

Başkan'la üst düzey danışmanları -Rogers, Moorer, Laird, Helms ve ben- arasında artık bir toplantı yapılması şart olmuştu ve bu toplantı 1 Eylül'de San Clemente'de gerçekleşti. Başkan, Kahire ve Moskova'nın sert bir şekilde protesto edilmesi ve İsrail'in New York'taki Jarring görüşmelerine bir temsilci göndermesi yönünde direktif verdi. 3 Eylül'de Dışişleri Bakanlığı bu sefer daha az muğlak ama yine de hatırı sayılır ölçüde tahditle ihlalleri resmen doğruladı ve bu konunun yalnızca diplomatik kanallarda ele alınacağını belirtti; bu arada Dışişleri, Jarring müzakerelerinin bir an önce başlaması konusunda da ısrarcıydı.

Hem Mısır hem de Sovyetler Birliği itirazlarımızı reddetmeye devam ediyordu. Kahire, 4 Eylül'de sözde kısıtlama güvencesiyle tutarsız olarak İsrail'e devam eden askeri yardımlarımıza karşı çıkarak suçlamaları reddetti. 6 Eylül'de Dışişleri Bakan Yardımcısı Sergey Vi-

nogradov, Beam'e, SSCB'nin, ABD ile ateşkes anlaşması olmadığı sonucuna vardığını ve dolayısıyla herhangi bir ihlalden de sorumlu olmayacağını söyledi. Vinogradov, ABD'nin Mısır'ın herhangi bir talebi olmadan ateşkesi denetlediği ve Sina Yarımadası'nın üzerinde uçarak Mısır topraklarını ihlal ettiği bu "garip anlaşmaya" dikkat çekti. Aşağı yukarı aynı zamanda Sovyet maslahatgüzarı, iddialara göre füze alanlarına yönelik İsrail'in yaklaşan bir önleyici saldırısı için endişelerini içeren mesajı Washington'a iletti. Sovyetler, bunu önlemek için girişimde bulunmamızı istedi. Öyle bir kanıtımız yoktu. Bunun, Sovyetlerin uzun süreliğine bizi savunma pozisyonuna sokma çabasının bir parçası olduğunu sanıyordum. Sisco'ya bu uyarıyı İsraillilere yorum yapmadan iletmesini ama bunu Sovyetlere doğrulatmadan yapmasını söyledim. Sovyetlere, Kahire'de Arapların koruyucusu olarak prim yapmalarına izin vermenin bir anlamı yoktu.

İsrail Müzakerelerden Çekiliyor

Tüm anlaşmazlıklar ve ihlaller sonrasında 6 Eylül'de İsrail'in Jarring denetimindeki uzlaşma müzakerelerine katılamayacağını duyurması hiç de şaşırtıcı değildi. Üstelik 6 Eylül'de Filistinli gerillalar üç uçak kaçırmıştı. Bir ay önce barışa doğru bir adım olarak başlayan şey şu an bir çatışmayı tetikliyordu. O zamanlar ve daha sonrasında değerli bir arkadaşım ve aynı zamanda yakın çalışma ekibimin baş Sovyet uzmanı olan Hal Sonnenfeldt'in Eylül ayında bana göndermiş olduğu ve Küba füze krizine benzer bir çözümlemede bulunduğu görüşünü paylaşmaya sıcak bakıyordum:

> benim derin endişem, Orta Doğu'nun mevcut durumunda, ateşkes aldatmasının bizimle alakalı olmadığına inanmaları konusunda (farkında olmadan) Sovyetleri yanıltmış olabilmemiz ve o nedenle de olası çok daha derin bir krize katkı yaptığımız(dır). Ateşkes girişimimizin doğası, zamanlaması ve hızı, ateşkes koşullarındaki göreceli boşluk, ateşkesi tamamına erdirme konusunda formaliteye uymama, ihlalleri kabul etme konusundaki isteksizliğimiz ve ihlallerin başlamasından sonraki diğer açıklamalarımız ve eylemlerimiz Sovyetlerin şu sonuca varmalarına yol açmış olabilirdi; bizim için gerçekten önemli olan tek şeyin bariz bir şekilde devam eden savaş ortamının sıkıntılı seçenekleriyle yüzleşmemeyi tercih ettiğimiz seçim öncesi bir dönemde bir ateşkes olmasıydı. Bu ne-

denle ne olup bittiğine dair belli ki sonradan ortaya çıkan kızgınlığımıza şaşırmış olabilirlerdi (bu arada BAC'ye ve kendilerine ihlallere devam etme konusunda izin vererek itibarlarını riske de atmışlardı). Ya da bizim sadece numara yaptığımızı düşünüyorlardı.

Aynı zamanda, Orta Doğu ekibimdeki uzman Hal Saunders, Eylül ayı başlarındaki protestolarımızdan sonra Sovyet ve Mısır ihlallerinin hızlandığını da söyledi. Bir diğer süper analist ve adil görüşlü bir danışman olan Saunders, Arap karşıtı bir önyargıya sahip biri olarak tanınmıyordu. Yine de Moskova'yla Kahire'de Eylül başlarında bulunduğumuz diplomatik girişimlerden sonra çekilmiş U-2 fotoğrafına göre bana şunu söylemişti:

...Mısırlıların ateşkes anlaşmasının askeri faaliyetleri durdurma hükmünü ihlal ederek SAM faaliyetlerini sürdürdükleri net bir şekilde görülmektedir. Karşı çıktığımız 24 füze alanındaki durumu eski haline getirmek ya da tasfiye etmek için hiçbir hamlede bulunmadılar. 10 Ağustos'tan bu yana ellerinde bulundurdukları SAM alanlarının sayısının en az %50 civarında arttığını gördük. Faaliyet durmuyor. Süveyş Kanalı'nda bulunan savunma amaçlı füze kompleksi, Mısırlılar için barış görüşmelerinden daha önemli görünüyor çünkü İsrailliler ateşkes öncesi duruma dönülünceye kadar görüşmelere devam edemeyeceklerini açıkça belirttiler.

O zaman bile, inatçı bazı analistler, gerçekleri tercihlerine uygun hale getirerek barış girişimini geri getirmeye kararlıydılar. Hünerli bir Savunma Bakanlığı uzmanı, Nasır'ın belki de askeri faaliyetlerin durdurulmasını hiç ihlal etmediğine dair sıra dışı bir teori ortaya attı. Ateşkes yürürlüğe girmeden önce füzelerin elli kilometrelik bölgede gizlendiği ve ancak sonradan ortaya çıktıkları gerçeğinin hesaba katılması iddia edilmişti. Bu nedenle bölgeye "sokulmamışlardı"; askeri faaliyetlerin durdurulması aynı şekilde devam ediyordu. Bu sofistike düşünce Mısırlıların, konuşlanmalarına izin verildiği halde neden füzeleri gizlediklerini ve konuşlandırmaları yasaklandığı halde neden ortaya çıkardıklarını açıklamıyordu. Havadan alınan fotoğraflarla bu kadar malzemeyi barındıracak kadar büyük hangarlar ve depolar bulmak da mümkün değildi; ayrıca bu konuşlanmaları kumda gizlemek için piramit büyüklüğünde çukurlar gerekirdi.

Eylül ayının ortasına kadar girişimlerimizin çıkmaza girdiği gerçeğinden kaçınmak mümkün değildi. Üstelik Mart ayından bu yana

İsrail'in sürüncemede olan silah talebini de yerine getirmiştik. Durduramadığımız Mısır füzelerinin ilerlemesine karşı sonsuz öncelikli İsrail saldırısını önleme hususunda barış görüşmelerinde İsrail'in esnekliğini kazanmak uğruna olmasa da yine de silah taleplerini artırmıştık; İsrail'den herhangi bir saygınlık elde edemediğimiz gibi Arapların da bize olan hoşnutsuzlukları artmıştı. Sovyetler, Mısır'da, İsrail'i tehdit eden ve daha sonra Nasır'la ılımlı herhangi bir Arap hükümetine karşı iş birliği içinde işe yarayabilecek bir muharebe varlığı kurmuştu. Eylemlerimiz olaylara hükmetmemişti; olayları izlemiş ve çoğu zaman da alt edilmiş gibi görünüyordu. Üstelik en büyük tehlike, Sovyetlerin metanetimizi bariz bir şekilde yanlış anlamalarında yatıyordu.

Neredeyse kaçınılmaz olarak Eylül ayında daha fazla kriz, yönetimin tepesine binmişti. Ürdün'deki iç savaş, Sovyetlerin Küba'da bir denizaltı üssü inşa etme girişimi ve Şili'de Allende'nin iktidara gelmesiyle aynı anda karşı karşıya kalmıştık. Bu dönem bir anda yeni yönetimin en tehlikeli ve belirleyici dönemi olmuştu; yarattığı sinir bozukluğu ve medyanın dikkatini çekmesi nedeniyle, Kamboçya'ya yapılan saldırıdan çok daha vahimdi. Bu fırtınaya ancak göğüs gerdikten sonra bir buçuk yıldan fazla bir sürede zar zor bir araya getirdiğimiz küresel diplomasimizin çeşitli bileşenleri yerine oturmaya başlayacaktı.

XV
KRİZLER SONBAHARI: ÜRDÜN

Eylül 1970'te üç haftalık bir süre içinde dünyanın dört bir köşesinde üç büyük kriz, yönetimin tepesine binmişti.

Daha muhtelif olamazdı. Birincisi, komşu bir ülkeye saldırmak için bir üs oluşturmaya çalışan kraliyet hükümeti ile silahlı gerillalar arasında bir çöl krallığı olan Ürdün'deki iç savaş idi. İkincisi, bir süper güç ile doğrudan çatışma olasılığına karşı Küba'nın Cienfuegos kentinde bir nükleer denizaltı üssü oluşturma konusunda beklenmedik bir Sovyet girişimiydi. Üçüncüsü ise komünistlerle müttefik halindeki radikallerce kontrolün el değiştirme tehlikesi içinde bulunan Güney Amerika'nın büyük bir ülkesi olan Şili'deki seçimdi. Bu olayların nedenleri, Amerikan politikası için ortaya çıkardıkları endişeler gibi temelden farklılaşıyordu. Hal böyle olunca hepsi de küresel bir komünist mücadelenin farklı yönlerini temsil ediyordu ya da bize öyle görünüyordu. Bunların hiçbiri komünistlerin itici gücü ya da teşvikleri olmadan başarılamazdı. Sovyet ordusunun Mısır'ı sıkıştırması ve radikal Arapları kışkırtması, Ürdün'deki krizin ortaya çıkmasına neden olmuştu; Küba'daki deniz üssü, Sovyetlerin doğrudan bir meydan okumasıydı ve tüm belirsizliğine rağmen Şili'deki seçim tarihte ilk defa demokratik süreçlerle bir ulusun komünist aileye katılma olasılığını sunuyordu.

Ürdün Krizi

Tarih boyunca Orta Doğu'daki sınırlar değişken koşullarca etkilenmiştir. M.S. 622'de İslam'ın doğuşundan sonraki beş yüz yıl bo-

yunca siyasi yapılarında oldukça ihtişamlı olan Arap ulusu, neredeyse çok uzun bir süre boyunca kendini çeşitli yabancı hükümdarların egemenliği altında bulmuştu. Milliyetçilik bir anda mistik bir kavram ve neredeyse kâhince bir tasavvur olmuştu. Hararetli bir şekilde inananlara ve kahramanca eylemlere ilham veren bir rüyaydı ama nadiren gerçeğe dönüşmüştü. Bu yabancı imparatorlukların sonuncusu olan Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı sonucunda bölgeden çıkarıldı. Oysa pek çok Arap milliyetçisinin beklediği gibi, birleştirici tek bir devlet ortaya çıkması başarılamamıştı. Aksine diğer bir nesilde, Orta Doğu, Avrupa güçlerinin himayesi altında yarı bağımsız devletlere ayrılmıştı. Bu ülkelerin her biri bağımsızlık için mücadele etmiş ve hepsi de İkinci Dünya Savaşı sonrasında tam egemenliğe kavuşmuştu.

Bu devletlerden biri de Ürdün Haşimi Krallığı'ydı. Milletler Cemiyeti, Filistin'in sorumluluğunu İngiltere'ye verdikten ve o zamanlar Irak'tan Akdeniz'e kadar tüm toprakları kapsayan ve 1949'dan önce Transürdün olarak anılan Ürdün, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştı. 1921 yılında İngiltere, başka diyarlara yönelik umutlarında hayal kırıklığına uğramış olan Haşimi müttefiklerini, o zamanlar yolu olmayan bir çölde krallık kurması için mandasından ayırmıştı. Bu umut vermeyen ortamda yetenekli yöneticilerle çalışkan insanlar, doğuşundan beri Orta Doğu'da itidal, ilerleme ve istikrar unsuru olmuş Ürdün Devleti'ni inşa etmişlerdi. Filistin'in bölünmesi, Haşim Krallığı'nın Ürdün Nehri'nin batı kıyısına çekilmesine neden olmuştu. Arap dayanışmasının aşırılığı yüzünden Nasır'ın 1967 yılındaki düşüncesiz riskli girişimine dahil olana kadar orada tipik özelliği olan ilim irfanla hüküm sürüyordu. Sonuç olarak, yoğun nüfuslu ve verimli olan Batı Şeria'yı İsrail'e kaptırmıştı.

Arap-İsrail Savaşlarından kaçan Filistinli mülteciler olan Fedayiin gerillaları özellikle 1967 yılından sonra Ürdün'de, İsrail ve İsrail'in kontrolündeki topraklara baskınlar yapmak üzere iyi bir şekilde organize olmuş kamplar meydana getirmişlerdi. Ayrıca 1967 yılındaki savaştan kalma en radikal Arap rejimlerini temsil eden 17.000 Irak askeri, Doğu Ürdün'de kamp kurmuştu. Kral Hüseyin, "Arap dayanışması"na katılmamasından dolayı meydan okuyamadığı için her iki grubu da ülkesinden çıkaramamıştı. Bu radikal silahlı kuvvetle-

rin varlığı hem Nasır'ın döneminde Arap radikalizminin yükselmesini sergilemiş hem de Hüseyin'in otoritesinin zayıflığını devam ettirmişti. Ne Fedayiinler ne de Iraklılar güçlerini beceriksiz bir şekilde kullanmakta isteklilerdi. Gerillalar, Ürdün için oluşturduğu riskler ne olursa olsun İsrail'e baskınlar düzenliyordu; Iraklılar ise Ürdün topraklarında askeri manevralar gerçekleştiriyorlardı.

1940'larda İngiliz General Sör John Glubb (Glubb Paşa) tarafından eğitilen efsanevi Arap Lejyonu'nun soyundan gelen Ürdün ordusu, büyük ölçüde Kral Hüseyin'e ateşli bir biçimde sadık Bedevilerden oluşuyordu. Ama Ürdün ordusu 1970 yılında kendini iki cephede birden bulmuştu; Kralı, Fedayiin'e (ve Iraklılara) karşı müdafaa etmek ve Fedayiin baskınlarından sonra Ürdün topraklarını İsrail misillemelerinden korumak. Ürdün (altı yıl sonra Lübnan'ın da yaptığı gibi) gerillaları barındıran ülkelerin büyük risk altında olduğunu öğrenmişti. Sürekli kaderlerinin kontrolünü kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyaydılar çünkü onlar için savaş mı, barış mı olacağına diğerleri karar veriyordu. Aslında eğer gerillalar yeterince güçlenirse er ya da geç bulundukları hükümetin otoritesini sarsmaya başlarlar.

1970 yazında genç, yetenekli ve cesur Kral, büyük bir tehlike içindeydi. Gerillalar, Kral'ın İsrail ile siyasi bir anlaşmayı destekleme çabalarına gücenerek gitgide Kral'ın ordusuna meydan okumaya başlamışlardı. 9 Haziran'da Kral'a suikast girişiminde bulunulmuştu. Hüseyin bazı ordu liderlerini görevden uzaklaştırarak komutayı kişisel olarak devralmıştı. Ama 1967 yılına kadar yönettiği ve krallığıyla yeniden birleştirmeyi umduğu Filistinlilerle başa çıkmaya isteksizdi. Amman'daki koşullar kötüleşiyordu. Maslahatgüzarımıza (henüz gelmemiş olan yeni Büyükelçimiz Dean Brown) göre, "durumun kötüleştiğini" 11 Haziran'da Nixon'a bildirdim. Amman'daki büyükelçiliğimize, bakmakla yükümlü olduğumuz kişilerle orada bulunması zaruri olmayan kişileri (eğer hepsi ayrılmaya karar verdiyse yaklaşık dört yüz kişi) tahliye etmesi için yetki verilmişti.

Aynı gün, kriz yönetimi için kurumlar arası mekanizmamız olan WSAG'yle toplantı yaptım. İki büyük olasılıkla karşı karşıyaydık; birincisi, Amerikalıların tahliye edilmesi, gerekirse askeri yollarla; ikincisi ise Kral Hüseyin'in ya Fedayiin'e ya da her ikisi de daha aşırı ve Nasır'dan daha fazla Sovyet taraftarı olan liderle yönetilen Irak ve-

ya Suriye'den gelebilecek dış müdahalelere karşı otoritesini korumak için yardım istemesi durumunda vereceğimiz cevaptı.

WSAG'deki görüşler Amerikan askerî harekâtının akılcı olup olmaması ve fizibilitesi açısından geniş bir çeşitlilik gösteriyordu. Eğer Ürdün ordusu havaalanları üzerindeki kontrolünü kaybedecek olursa Amerikalıların tahliyesi askerlerin devreye girmesini gerektirebilirdi ki bu da ne siyasi ne de askeri liderlerin isteyebilecekleri bir olasılıktı. Bu sorun ve isteksizlik, Kral'ın Amerikan müdahalesini istemesi durumunda daha da büyüyebilirdi. Bu tür olasılıkları planlama konusunda bile bazı tereddütler vardı. Kamboçya operasyonu henüz sona ermemişti, birliklerimiz tüm dünyaya yayıldığından çok meşguldük ve Beyaz Saray'ı çevreleyen gözcüler iç anlaşmazlığımızın farkındaydılar. Ürdün'deki askerî harekât teknik açıdan zordu çünkü 1958'de Lübnan'a girişimizden bu yana on yıldan fazla bir süre içinde ya o zamanlar mevcut olan (Libya, Yunanistan ve Türkiye'deki) konaklama bölgelerini ya da Orta Doğu çatışmaları için bu bölgeleri kullanma hakkını kaybetmiştik. Birçoğunun düşündüğü gibi Amerikan askeri müdahalesini göz önünde bulundurmadaki isteksizlik, bu müdahalenin başarılı olması durumunda bile Hüseyin'in itibarını Arap dünyasının geri kalanında zedeleyecek ve belki de siyasi açıdan ölüm cezasına çarptırılmasına neden olacaktı.

Eğer mümkünse, bende Hüseyin'in desteklenmesine yönelik bir meyil oluşmuştu. Sovyet bağlantısına çok güvendiği ve tüm radikal hareketleri desteklediği sürece Nasır'a nasıl karşı çıktıysam şimdi de ABD ile olan dostluğun faydaları olduğunu göstermek bana önemli geliyordu. Hüseyin her zaman ılımlılığı savunmuş, radikal gelgitlere karşı direnmiş ve revaçta olan Batı-karşıtı sloganlardan kaçınmıştı. Gerillalara tam yetki verme konusundaki isteksizliği yüzünden zorluk çekiyordu. Onun çöküşü tüm Orta Doğu'yu radikalleştirebilirdi. İsrail, Ürdün sınırı boyunca gerilla üslerinin kurulmasına razı olmazdı. Başka bir Orta Doğu savaşının patlak vermesi son derece muhtemeldi. Böylelikle Ürdün, benim görüşüme göre, bölgedeki olayları kontrol etme kapasitemize yönelik bir sınavdı. Nixon, bu düşünceye katılıyordu. 17 Haziran'da NSC toplantısında şöyle demişti:

> Diyelim ki yazın sonlarında Lübnan'dan ya da Ürdün'den yardım talebi aldık ya da Lübnan'da bir şeyler oldu. Ne yapabiliriz? ABD'nin bölgedeki itibarı açısından sınanacağı zaman geldiğinde, asıl soru şu olacaktır; ha-

rekete geçecek miyiz? Eylemlerimiz bu husus itibarıyla göz önünde bulundurulmalıdır. Hazır olmalıyız. Soru gerçekten askeri bir sorun muydu yoksa o bölgede bir güç olarak güvenilirliğimiz miydi?

22 Haziran'da, Başkan'ın sonunda tamamlanmış birtakım planlamalar konusundaki isteği üzerine WSAG'yle tekrar bir araya geldim. O zaman itibarıyla, mevcut tehlike biraz olsun geçmiş olsa da bakanlıklar yine de ortaya çıkması muhtemel koşullar için plan yapmaya başlamışlardı. Amerikan vatandaşlarının tahliyesi devam ediyor olsa da Hüseyin krizden ciddi şekilde güçsüzleşerek çıkmıştı. Ekibimden Hal Saunders tarafından Başkan için Temmuz ayının başlarında hazırlanan rapor, kaygı verici ifadelerle doluydu: "Haşimi rejiminin otoritesi ve saygınlığı azalmaya devam edecek. Ürdün'ün uluslararası güvenilirliği daha da tehlikeye girecek. Fedayiin'e daha fazla hareket özgürlüğü verilmesi, kaçınılmaz olarak ateşkesin Ürdün Vadisi'nde daha ciddi şekilde ihlal edilmesine yol açacaktır. Hüseyin belirsiz bir siyasi gelecekle karşı karşıyadır."

Dolayısıyla Ürdün'ün sınanması an meselesiydi. Her ne kadar gönülsüzce yapılmış olsa da Eylül ayının başlarında olaylar alev almaya başladığında ve neredeyse genel ve büyük bir Orta Doğu yangınına dönüştüğünde acil durum planlamamız çok işimize yaramıştı.

Irak-Ürdün Hesaplaşması

Her yönetimde, istihbarat tarafından öngörülmeyen olaylar meydana gelebilir; aslında bunlar beklenmedik olaylardır çünkü en fazla bu olayları önleme konusunda girişimde bulunan mağdurları şaşırtır. Dengenin bozulması nispeten küçük bir olay olarak başlayabilir; sürekli genişleyen dalgalanmaları onu ya kontrolden çıkan ya da yeni bir denge elde edildiğini gösteren ani sakinliğe dönüştüren bir krize dönüştürür. Kriz döneminde politikanın şekillendiği unsurlar aniden değişken hale gelir. Ortaya çıkan karışıklıkta devlet adamı sürekli baskı altında hareket etmelidir. Paradoksal olarak, bu durum yaratıcı bir şekilde harekete geçmek için alışılmadık bir dirayet sunar; her şey bir anda karışık ve görünüşe göre rastgele bir şekilde meydana gelen olaylara hâkim olma ve mantık yürütme yeteneğine bağlıdır. İdeal olarak bu, güç kullanılmadan gerçekleşmelidir fakat bazen sadece gözdağı vererek güç kullanımı önlenebilir.

Bazıları kriz yönetimini; yorgun yetkililerin en son gelen yıldırım telgraflarla sağa sola koşuşturan sinirleri gergin Beyaz Saray yardımcıları tarafından bombardımana tutulduklarında, kilit pozisyondaki siyaset yapıcılarının kendi limuzinleriyle Beyaz Saray'da bir araya geldiği şeklinde çılgınca bir olay olarak gözlerinde canlandırabilirler. İşin tuhafı, bana göre bu durum doğru değildi; kriz dönemleri, şüphesiz, büyük gerginlik içerir ama aynı zamanda tuhaf bir sükûnetle de vasıflandırılır. Ufak tefek günlük ayrıntıların tümü ortadan kaldırılır; ya göz ardı edilir, ertelenir ya da astlar tarafından ele alınır. Karakter uyuşmazlıkları azalır; genellikle normal kıskançlıkların çok daha fazlası çalışmayı riske eder. Bir krizde sadece en güçlü olan sorumluluk almak için gayret sarf eder; gerisi başarısızlık durumunda bir günah keçisi aranacağından sorumluluk altına girmekten çekinir. Birçoğu müdahil olmaya isteksiz kalma fikir birliğinin arkasına saklanır; diğerleri ise olaydan sonra mazeret sağlayacak itirazlara odaklanır. Koşullarla boğuşmaya hazır olan az sayıdaki kişi ise fırtınanın nazarında genellikle rahatsız edilmez. Çevrelerinde kargaşa vardır; yalnızlık ve sessizlik içinde çalışırlar ve karara varma anı yaklaştıkça bu durum yorgunluğa, neşeye ya da umutsuzluğa yol açar.

Ürdün'deki tüm kuvvetleri tetikleyen olay, Filistinli gerillaların 1 Eylül'de Kral Hüseyin'e üç ay içinde ikinci kez suikast düzenleyerek konvoyuna saldırdıklarında meydana geldi. Sadık orduyla Fedayiin arasında anında bir savaş patlak verdi. Iraklılar, Ürdün'de konuşlanmış birliklerini "Fedayiin eylemlerini korumak için gerekli tüm önlemleri almak" için kullanmakla tehdit ediyorlardı. Bir gece önce Kral, elçilik yetkililerimize daha sert adımlar atmaya zorlanabileceğini bildirmiş ve ABD'nin desteğine güvenebileceği umudunu dile getirmişti. ABD'nin yapacağı sert bir basın açıklamasının dış müdahaleyi engelleyebileceğini düşünüyordu; hatta Sovyetler Birliği ile ortak bir açıklama daha iyi bile olurdu.

Dışişleri Bakanlığı'nın bu mesaja yönelik tepkisi hiç de heyecan verici değildi. Barış girişimini sürdürmeyle yakından ilgilenen, hâlihazırda Mısır'daki ateşkes ihlalleri ile dolup taşan tabağa bir de Ürdün'ü ekleme konusunda isteksiz olan sorumlu yetkililer (benim bildiğim kadarıyla) konuyu hemen Beyaz Saray'a ya da kurumlar arası düzeye taşımadılar. Bunun yerine, ertesi gün şaşırtıcı derecede

çekimser bir cevap gönderildi ve Kral'a, ABD'nin kamuoyu uyarılarının dikkatle tartılması gereken pek çok etkisinin olduğu bildirildi; kuşatma altındaki Hüseyin'e gereğinden fazla yardımda bulunulmayacak bir gerçek. Başlangıçta araya mesafe koymanın bir nedeni, Orta Doğu uzmanlarının sağduyusuna göre, Arapların kolay bir şekilde telaşa kapılıp herhangi bir kamu uyarısının onları çılgına çevirebilmesiydi. Bana göre, bu karar çok konuşmayı değişken davranışla birbirine karıştırmaktaydı; krizlerde çoğu Arap lideri tedbirli ve dikkatli olurdu.

1 Eylül'ün ilerleyen saatlerinde Irak, Ürdün'ün Fedayiin'i bombalaması saat 11'e kadar durmazsa Irak ordusunun bunu durdurmak için adımlar atacağına dair bir ültimatom daha yayınladı. Kral'ın yakın danışmanı (ve Harvard'daki eski öğrencim) olan Zaid Rifai, büyükelçiliğimizi bu konu hakkında bilgilendirip etkili bir beyanat yapılmasına yönelik talebini yineledi. Ayrıca Irak'ın harekete geçmesi durumunda İsrail'in ne yapacağını bilip bilemeyeceğimizi sordu.

İkincisi çok daha önemli meseleydi. İsrail'in en radikal Arap devleti olan Irak'a askeri birliklerini sınırlarına yaklaştırmasına izin vermesi imkânsızdı; ayrıca Filistinli gerillalar Ürdün Vadisi'ni işgal ederken İsrail ordusunun etkisiz kalması da mümkün değildi. Ama çatışmasında, kendi silahlı kuvvetlerinin İsrail silahlı kuvvetlerine katılması Kral için önemsiz bir mesele değildi. Siyasi bağımsızlığını savunurken Arap dünyasındaki ahlaki konumunu yok etmek için herhangi bir gerekçesi yoktu. İsrail'in niyetlerine yönelik soru yeni değildi. İlk olarak 4 Ağustos'ta Hüseyin'in adına, Doğu Ürdün'de bir tehdit unsuru olarak konuşlanmış Irak askerlerinin manevralarını planlanan zamanda sonlandırmayı reddettiğinde ortaya çıkmıştı. O zamanki İsrail Büyükelçimiz Washington'a, Irak birliklerinin batıya doğru ilerlemesi halinde İsrail'in saldırma olasılığından bahsettiyse de bu konuyu İsrail hükümeti gündeme getirmemişti. Dışişleri'ndeki Yakın Doğu Bürosu bu konuda o kadar gergindi ki o zaman Ürdün'ün sorusuna cevap verilmemişti. Durum yatıştığı için buna olan ihtiyaç geçici olarak ortadan kalkmıştı.

Eylül itibarıyla sorun, çözülmemiş sorunlarda hep olduğu gibi yine gündeme gelmiş ve bununla birlikte İsrail'in tepkisini belirleme ihtiyacı da geri dönmüştü. Dışişleri Bakanlığı, muhtemelen Mısır-İs-

rail ateşkes ihlalleriyle başa çıkma konusundaki gayretleri daha zor bir hale getirmek istemediğinden alışılmış olan ertelemeyi kabul etmişti. 2 Eylül'de Moskova'daki Büyükelçimiz Jacob Beam, Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Sergey Vinogradov'la görüşmüş ve ılımlı tutumuyla Sovyetlerin Iraklı dostlarını dizginlemedeki tesirlerini merak etmişti. Vinogradov babacan bir tavır sergiliyormuş gibi davranmıştı. Sovyetler Birliği'nin barış görüşmeleri için elverişli koşulları korumakla ilgilendiğini ama Irak'la ilgili ültimatom hakkında hiçbir şey bilmediğini ve bu yüzden Moskova'nın resmi bir pozisyon almasının zor olduğunu söylemişti.

Vinogradov, Irak'ın, Ürdün'ün işlerine müdahale etmemesi konusundaki kişisel görüşünü sunmasına karşın, kimsenin Orta Doğu'da neler olacağını tahmin edemeyeceğini de söylemişti. Kısacası Moskova, seçeneklerini açık bırakıyordu. Anatoli Dobrinin'in yaz sonuna kadar Moskova'da kaldığı gerçeği, Sovyetlerin durumu sakinleştirmek için herhangi bir girişimde bulunmaya hazır olmadıkları konusunda şüphe bırakmıyordu. Bu nedenle meselenin olayın geçtiği yerde çözülmesi gerekiyordu.

2 Eylül'de Zaid Rifai, Amman'da elçiliğimize Iraklıların tehditlerini gerçekleştirmediklerini bildirdi. Üç gün sonra etkili bir beyanat yapılmasına ilişkin ilgisini tekrar yineledi. Dışişleri Bakanlığı'nın tutumunu aksettirerek maslahatgüzarımız, Ürdün'ün, İsrail'in niyetleriyle ilgili yenilenen sorularına sıra dışı bir açıklamayla yanıt vermişti; buna göre Ürdün'ün düşman İsrail'den bir Arap ülkesine karşı yardım istediğini hayal bile edemezdi. Kral, tabii ki konuyu bu şekilde ifade etmeyecek kadar kurnaz ve Amerikalı yetkililerin kendi sorusunun sonuçları hakkında nutuk çekmelerine ihtiyaç duymayacak kadar zekiydi.

Bu arada Amman'daki durum iyileşmeye devam ediyordu; Ürdün hükümetiyle ılımlı Fedayiin liderleri arasında görüşmeler başlamıştı. 3 Eylül'de Moskova'da bulunan Beam, Süveyş Kanalı'nda gerçekleşen ateşkes ihlallerine yönelik itirazımızı gözler önüne sermişti. Bu konuşma sırasında Vinogradov, Ürdün'deki olayları ne daha iyi ne de daha kötü olarak tanımlamış ve Irak adına Sovyetlerin aracı olduğuna dair bir şeyden bahsetmişti. Ürdün'deki gelişmelere verdiğimiz önemin altını çizmek için Nixon, 4 Eylül'de Amman'ın yeni Büyükelçisi Dean Brown'ı, San Clemente'de kabul etti.

5 Eylül itibarıyla kriz yatışmış gibi görünüyordu. Bir başka emare ise Sovyetlerin, İsrail'in Kanal'ın diğer tarafına geçişleriyle ilgili olarak bizi anında uyarmalarıydı ki iddialarına göre, bu durumun gerçekleşmesi an meselesiydi. (Daha önce de açıklandığı üzere, bunun da sebebi Mısır'la Sovyetlerin dikkati, ateşkes ihlallerinden başka yöne çekmek istemeleriydi.) Müdahale etme konusunda isteksiz oldukları bir kriz sönmeye başlarken jet hızıyla tehdit savurmak, klişeleşmiş bir Sovyet taktiğiydi; açıkçası, sorunun çözümünde ana faktör olduğu izlenimini yaymayı ve böylece karşılığını almayı umuyorlardı. (Örneğin, 1956'da Sovyetler zaten geri çekilme kararı belliyken Londra ve Paris'e Süveyş'in işgalinden vazgeçmeleri konusunda sert bir uyarı göndermişti.) Fedayiin'in kontrolü devralması engellenirken, Kral'ın gücü ise eskisinden uzaktı. Irak'ın manevrası, kendi ülkesindeki azalan otoritesinin rahatsız edici bir hatırlatıcısı olarak kalmıştı. Amerika'nın gergin konuşmalarla sınırlı olan tutumu, durumu kontrol altına alma bir yana, aşikâr bir şekilde etkileyebilecek herhangi bir eylemin bile oldukça gerisinde kalmıştı. Ama bu durgunluk aldatıcıydı. Olaylar aslında kontrolden çıkmaya başlamıştı.

Uçak Kaçırma Krizi

Fedayiinlerin neden, daha sonra "Kara Eylül" olarak tanımlayacakları dönemde olduğu gibi davrandıklarına dair tatminkâr bir açıklama yapılmamıştı. Ayın başında Nasır'la Sovyetler, füze sistemlerini başarı bir şekilde Kanal'a taşımışlardı. ABD, Batı Şeria'dan geri çekilme amacıyla Ürdün'ün de katılması planlanan müzakereler için İsrail'e baskı yapmaya hazırlanıyordu. Eğer dokunulmazsa, sürecin Araplar için umut vaat eden pek çok unsuru vardı. İsrail'in Kanal'daki askeri hâkimiyeti sarsılmıştı; müzakereler başladıktan sonra İsrail üzerindeki baskıların çoğalacağı kesindi. Fakat Fedayiinler arasındaki radikallerin amaçları başkaydı. İstedikleri şey İsrail'le barış değil, İsrail'in mahvolmasıydı. Siyasi bir varlık olarak henüz tanınmamışlardı; uluslararası açıdan mülteci olarak kabul edilmişlerdi; Arap dünyasında korkuyla hayranlık karışımı bir oluşumlardı; İsrail açısından ise terör suçlularıydılar. Taleplerinin tehlikeye atılacağı siyasi bir çözüm istemiyorlardı; İsrail'e kararlı bir saldırıyı gerçekleştirebilecek ve İsrail'i yok edebilecek bir üs istiyorlardı. Bu anlamda dip-

lomatik ilerlemeyi engelleme girişimlerinin rasyonel bir temeli vardı. Diğer yandan Filistinliler de giderek Ürdün'de mesafe kat ediyordu. Kendilerine fazla güvenerek özerkliğe doğru yol alsalar da kendi umutlarını kendileri yok etmiş ve Lübnan'a sürülmüşlerdi. İronik bir şekilde, sebep oldukları kriz, ABD'ye bir önceki ayın tereddütlerinde kaybolan şeylerin çoğunu telafi etme fırsatı sunmuş ve ardından gelen yıllarda da diplomasinin yolunu açmıştı.

Fedayiin hareketinin en radikal kanadı olan Marksist Filistin Halk Kurtuluş Cephesi (FHKC) üyelerinin muhtelif uçakları kaçırmasıyla kriz 6 Eylül'de patlak verdi. Bir Pan Amerikan 747 Jumbo jet uçağı Kahire Havaalanı'na indirilmiş, yolcuları serbest bırakılmış ve inişinden kısa bir süre sonra uçak havaya uçurulmuştu. Bir Amerikan TWA 707 uçağıyla İsviçre Havayolları'na ait bir DC-8 uçağı Fedayiin tarafından Amman'a 50 kilometre uzaklıkta kötü bir pist olan Dawson Field'a indirilmişti. 9 Eylül'de bir İngiliz VC-10 uçağı da kaçırılıp Dawson Field'da bulunan diğer uçaklara katılmıştı. Bir İsrail uçağının kaçırılma girişimi ise İsrail güvenlik personeli tarafından engellenmişti.

Bu uçak kaçırmalarının tümünde İsviçreli, Alman, İngiliz, Fransız, Amerikalı ve diğer ülkelerden de olmak üzere yüzlerce yolcu bulunmaktaydı. En savunmasızlar İsraillilerle çifte vatandaşlığı -yani hem İsrail hem de Amerikan pasaportu- olanlardı. 7 Eylül'de FHKC, İsviçre, Alman ve İngiliz hapishanelerinde tutulan tüm Fedayiinlerin serbest bırakılması karşılığında, İsraillilerle çift vatandaşlığı olanlar hariç tüm yolcuları serbest bırakmayı teklif etti. İsraillilerle çift vatandaşlığı olan yolcular ise İsrail hapishanelerinde tutulan gerillalar karşılığında bırakılacaktı. Yetmiş iki saat süre vermişlerdi.

Bizim asıl endişemiz, diğer rehineler serbest bırakıldıktan sonra İsraillilerle birlikte diğer Amerikan vatandaşlarının alıkonmalarını önlemekti. Yabancıların, Amerikan vatandaşları arasında kurduğu hiyerarşiyi de kabul edemezdik. İsrail'in şantaja asla boyun eğmeme politikası olduğunu biliyorduk. Eğer boyun eğerse hiçbir gerillanın tutsak edilemeyeceğinden, terörizmin teşvik edileceğinden korkuyordu. Kendi görüşümüz de üç aşağı beş yukarı aynıydı. Söz konusu Avrupa ülkeleri böylesine uzlaşmaz bir tutumu benimseyebileceklerine inanmıyordu. Bu ülkelere en azından bir grup olarak pazarlık etmeleri için baskı yaptık.

8 Eylül sabahı Rogers, Dışişleri'ndeki ofisinde toplantı yaptı; toplantıya Laird, Helms, Alexis Johnson, Joe Sisco ve ben katıldık.

EC-121 uçağının düşürülmesiyle ilgili olarak IX. Bölüm'de tartışılan "Durum Odası Sendromu" iddiaları, bazen yetkililerin askeri hüner ve maçolukla ilgili hayalperest düşüncelerini gerçekleştirmek için krizler çıkardıklarına dair suçlamaları içerir. Tam bir saçmalık. İlk olarak, Durum Odası daha önce de anlattığım gibi rahatsız edici, estetik olmayan ve aslında bunaltıcı bir odadır. İkincisi, tartışmalar genellikle son derece tekniktir. En gelişmiş iletişim ekipmanlarının yakında olması nedeniyle Durum Odası'nda olayları yorumlayanlar en son bilgilere anında erişebilirler. Genellikle Bakanlar Kurulu'nun altında olanlar Durum Odası'nda çalıştığından, kararlar analiz yoluyla sistematik olarak alınır ve incelenmeleri için daha yüksek mevkilere sevk edilmeleri iyi bir fırsattır.

Acelece alınan kararların doğuracağı riskler Durum Odası'nda değil, Oval Ofis, Bakanlar Kurulu Odası ya da Bakanlar Kurulu üyelerinin kişisel ofislerinde planlanmadan gerçekleşen toplantılarda yatar. Esas tehlike, akla yatkınlık gerçeklikle karıştırıldığında ve sözel akıcılık uygun bir şekilde yapılmış analizleri bastırdığında ortaya çıkar. Personel çalışmalarının yokluğunda ve kesinliğin hayati önem taşıdığı durumlarda bireylerin olayları açıklığa kavuşturmak için değil de etkili bir izlenim bırakmak için konuştukları yerlerde desteklenmeyen kararlar alınabilir. İncelenmemiş varsayımları onaylamak için geçici ve yüzeysel bir uzlaşma sağlanması konusunda doğru yoldan sapma tehlikesi buralarda, Durum Odası'nda olduğundan çok daha fazladır. Eş zamanlı paralize ve pervasızlık riskleri ortaya çıkar. Alınan kararlar belirli operasyonel terimlere dökülmedikçe yöneticiler bu kararların sonuçlarını gerçekten bilemezler.

Rogers'ın ofisinde yapılan toplantıdaki durum tam da bu şekildeydi. Çılgın fikirler istikrarsız tartışmalara hâkim olmuştu. Örneğin, kurbanları bilmeden felç eden bazı sinir gazlarının uçak korsanlarına karşı olası kullanımına önemli bir zaman ayrılmıştı. Cephanemizde uygun bir gazın var olup olmadığına dair bilgi eksikliği, tartışmayı, bu gazın nasıl verileceğine ve herhangi bir askeri eylemin nasıl organize edileceğine ya da sürdürülebileceğine dair düşünce yokluğundan daha fazla engellememişti. Rogers başlatmış olduğu toplan-

tıyı şu fikirle bitirmişti; artık hiçbir şey yapılamazdı. Amerikan kuvvetlerinin kullanımı askerî açıdan pratik değildi; Hüseyin, Filistinlilere karşı hamlede bulunamazdı; İsrail'e müdahale etmesi ise onun ölüm fermanı olabilirdi.

Aynı argümanlar öğleden sonra Başkan ile yapılan toplantıda tekrarlandı. Laird, Rogers, Johnson, Sisco ve benim yanı sıra uçak kaçırmanın yurt içinde doğurabileceği sonuçlarla ilgilenen J. Edgar Hoover'la John Mitchell de oradaydı. Başkan herhangi bir karara varmamıştı. Daha önce bana, uçak kaçırmanın Fedayiin'i ezmeye yönelik bir bahane olarak kullanılması gerektiğini özel olarak söylediyse de toplantıda böyle bir yorum yapmadı. Son safhada Amerikan askeri müdahalesini, İsrail askeri müdahalesine tercih ettiğini dile getirdi. Rogers, özünde çok gereksiz olan bu tür bir eylem için çok büyük bedel ödeyebileceğimizi söyleyerek karşı çıktı.

Başkan bana döndü. İki sorunla karşı karşıya olduğumuzu söyledim; rehinelerin güvenliği ve Ürdün'ün geleceği. Eğer Fedayiin, Ürdün'ü ana üssü olarak kullanırsa ve bu süreçte ılımlılığı ve Batı yanlısı olmasıyla bölgede öne çıkan birkaç hükümdardan biri olan Kral'ın otoritesini sarsabilir ki bu durumda tüm Orta Doğu kökten değişebilir. Barış girişimimizden iki ay sonra Kanal'daki askeri denge, Ürdün cephesindeki politik dengenin zorla yok edileceği anda hile yaparak değiştirilmiş olacaktı. Bu duruma kenarda durarak, ellerimizi ovuşturarak, barış görüşmelerinin yeniden başlamasını teşvik ederek ve acizliğimizi ilan ederek razı olamazdık.

Kimse bu analizin etkileriyle yüzleşmeye istekli olmadığı için tartışma, uçak kaçırmalarının önlenmesine yöneldi. Mel Laird gelecekteki havaalanı güvenliği için elektronik cihazlar hakkında konuştu. Başkan, hem silahlı muhafızları hem de elektronik cihazları uygun bulduğuna karar verdi; bu çabanın "koordine edilmesini" benden isterken Laird'den de "liderlik sorumluluğunu" almasını istedi. Rogers'a diplomatik girişimlerde bulunması yönünde talimat verdi. Bütün bunların ne anlama geldiğine dair zihnimdeki karmaşa, Başkan toplantıdan on dakika sonra ofisime geldiğinde ve "korkunç bir bürokratik sorunla" karşı karşıya olduğumuzun farkına vardığını söylediğinde de aydınlığa kavuşmamıştı; Bakanlar Kurulu'ndaki herkes "bir şeyler yapmak" istiyordu; Başkan, herkese bir iş vermişti; bu

işi halletmeliydim. Başkan nasıl ve hatta tam olarak neyi amaçladığını söylememişti.

Bu arada, Amman'dan rahatsız edici raporlar alıyorduk. Ürdün ordusunun, Fedayiin tarafından yapılan hakaret ve provokasyon olarak düşündükleri şey için fiilen ayaklanma içinde olduğu bildirilmişti. Kral'a sadık olan ama daha fazla uzlaşmayı reddedenler, Kral'ın iyiliği için meseleleri kendi kendilerine çözmekle tehdit ediyorlardı. Etkili bir eylemde bulunması yönünde Hüseyin'e baskılar artıyordu.

Başkan'ın onayıyla ve bürokratik karışıklığa bir son vermek için 9 Eylül'de NSC kriz mekanizmasını devreye soktum. Bundan sonraki on yedi gün boyunca WSAG seçenekleri tartışmak, acil durum planlarını hazırlamak ve alınan kararları koordineli olarak uygulamak için hemen hemen her gün en az bir defa toplanacaktı. Bu durum, usuli bir adımdan daha fazlasıydı; Ürdün'ün kötüleşmesi halinde askeri faaliyetlerin askıya alınmasına ilişkin tereddütlerin tekrarlanmayacağı konusunda bürokrasiye bir uyarıydı. WSAG başkanı olarak çözüme kavuşmamış sorunların Nixon'a iletileceği yönünde tehditte bulunuyordum.

Başkan bir krizde, hayati öneme sahiptir. Nihai kararlara hız kazandırması için sürece yeterince yakın olmalıdır; yine de detaylara o kadar karışmamalı ki alternatiflerin kapsamlı bir şekilde incelenmesine müdahalede bulunmasın. Kennedy, 1962'deki Küba füze krizi sırasında kendini ön tartışmalardan akıllıca dışlamıştı. Nixon, 1970 Ürdün krizi ve Başkanlığı'nın hemen hemen tüm diğer krizleri sırasında aynı prosedürü izlemişti. Aslında bu gibi durumlarda formundaydı. Başkomutan olarak sorumluluklarını taktiksel detaylara ya da biçimsel görüşmelere karışarak yerine getirmiş gibi davranmıyordu; bunların şekillendirilmesini benim gözetimim altında hükümet mekanizmasına bırakmıştı. Ara sıra sinir edici yollarla olsa da taahhüt altına girmeden önce duraksardı. Ama büyük bir zamanlama sezgisi vardı; içgüdüsel olarak karar verme zamanının geldiğini bilirdi ve özellikle de kendini çok fazla kişisel tartışmalardan korumak için daha sonra kararlılıkla hareket ederdi.

Ürdün krizinin başlangıç safhasında, her gün en az iki, bazı durumlarda üç defa durum raporlarını Başkan'a sunuyordum. Bunlar Baş-

kan'a WSAG'de alınan kararlar, Amman'daki olaylar ve rehinelerin serbest bırakılması hususundaki müzakerelerin ilerleyişi hakkında bilgi veriyordu. Raporların eksiksiz olarak Kabine yetkililerine ulaştırıldığı ve ilgili tüm kurumlar da WSAG'de temsil edildiğinden, elbette herhangi bir anlaşmazlık durumunda Başkan'a itiraz etme fırsatına sahip oldukları varsayılabilirdi. Krizin şiddetli safhalarında -özellikle son üç gün- Nixon, WSAG kararlarının gözden geçirilmesi için yöneticilerle günlük toplantılar yaptı.

9 Eylül'de asıl sorun izlenecek bir yol belirlemekti. Benim görüşüme göre başarılı bir politikanın en az üç bileşeni olmalıdır; gerçekçi seçenekleri belirleme konusunda dikkatli bir analiz, titiz bir hazırlık ve girişimin erkenden başlatılması. Bir krizde pasiflik gitgide artan acizliğe yol açar; kişi maksimum dezavantajına yol açan konularda ve bağlamlarda tepki vermek zorunda kalır. Buna karşılık, inisiyatifi olan taraf, rakibinin çözümlemelerindeki gayretlerini ele geçirebilir. Rakip her zaman en kötü ihtimali varsayacağı için nispeten küçük hamleler bile, hakir görmeye teşvik edecek kadar açık bir şekilde blöf yapmadıkları sürece, önemli bir ihtiyati etkiye sahip olabilir. Maksimum etkinlik için kişinin eylemlerinin sürdürülmesi gerekir; eylemler aman vermez ve engellenemez olmalı; tereddüt ya da aşamalı değişim taahhütle uyum içerisinde kişinin kendi kararını test etme teşebbüsüne yol açar.

9 Eylül'de, WSAG'nin saat 11.30'da Beyaz Saray'ın Durum Odası'nda başlayan toplantısı bir saat sürdü. İstihbarat brifingi rehineler konusundaki son sürenin uzatıldığını ortaya çıkardı; ne kadar süreceğini bilmiyorduk. Avrupa ülkelerinin, hava korsanlarına boyun eğmekten başka seçenek bırakmayacak ayrı anlaşmalar yapmalarını engellemek için Amerika'nın baskı yapması gerektiği konusunda anlaştık. Bu durum, vatandaşlarımızı serbest bırakmak için İsrail'e baskı yapmaktan başka çaresi olmayan ABD'yi bir başına bırakacaktı ve teröristlerin şantajına boyun eğmenin de söz konusu olmadığını biliyorduk. Aslında görüşümüze Filistinlilerle müzakereleri yürüten Uluslararası Kızıl Haç Komitesi'nin güçlü temsilcisi André Rochat da katılıyordu. İlgili hükümetlere bir not gönderen Rochat, şu ifadeleri kullanmıştı: "Filistinlilerin koordine edilmemiş bir şekilde özgürleştirilmesi durumunda Komite, kendisine emanet edilen yetkiden vazgeçmek zorunda kalacaktır."

Ama müzakerelerin durmadan uzayıp gitmesini engellemek istiyorsak bana göre, kararlı bir şekilde davranmaya ve baskı yapmaya başlamalıydık. Etkisiz bir şekilde azarlama tavrı sadece kıvranmamızı uzatırdı. Amerika'nın vereceği karar, rehinelerin kaderi ve Kral'ın hayatta kalması için çok önemliydi. Gerçekten de tuhaf bir şekilde Kral'ın ve rehinelerin geleceği bir şekilde birleşmeye başlamıştı. Eğer topraklarında yüzlerce rehine öldürülseydi, Ürdün'deki kraliyet otoritesinin çöküşünü tüm dünyanın görmesi kolay olurdu. Peş peşe gelen ve bir sonuca varmayan her kriz, Hüseyin'i biraz daha zayıflatmıştı; meseleler hesaplaşmaya doğru sürükleniyordu. Ya çaresizlik içindeki Hüseyin, Fedayiin'e karşı harekete geçecekti ya da Fedayiin onu devirecekti.

Bu meydan okuma çözülene kadar hiçbir barış girişiminin şansı yoktu; İsrail, kendi ülkesini kontrol edemeyen bir hükümetle yeni sınırları asla tartışmazdı. Herkes bir kurtarma operasyonunun sadece son çare olduğunu kabul ettiğinden, hazırlanmak için gerekli olan üç acil durumu listeledim; acil kurtarılması gereken rehineler için Fedayiin'e saldırı; Amerikalıların tahliyesi için Amman'daki düzenin bozulması; belki de Suriye'yle Irak'ın da dahil olmasını gerektirebilecek Hüseyin'le Fedayiin arasında hesaplaşma. Yapabileceklerimizin analizi, Ürdün'e hızlı bir şekilde ulaşabilecek sadece dört tugayımızın olduğunu göstermişti ve bu tür bir operasyon tüm stratejik rezervimizin desteğini gerektirecekti. Almanya'daki tugayı getirmek kırk sekiz saat, ABD'deki 82. Hava İndirme Tümeni'ni getirmek ise yetmiş iki saat sürerdi. Bu kuvvetlerin müdahalesi, sınır ötesi uçuş ya da komşu ülkelerden kara erişimi hakkı gerektirecekti. Genelkurmay Başkanlığı'ndan yirmi dört saat içinde Avrupa'daki kuvvetlerin alarm durumunun artırılmasına yönelik teklifler sunmasını; Amerikan askerinin Ürdün'e müdahale etmesinin operasyonel sonuçları; her olasılık için gerekli olabilecek kuvvetler ve Sovyet müdahalesini engellemek için gerekebilecek konuşlandırmalar hakkında çalışmalarını istedim.

Bu arada ciddileştiğimizi tüm taraflara iletmek çok önemliydi. Başkan, Altıncı Filo uçak gemisi olan *Independence*'ın dört destroyer eşliğinde ve yirmi dört saat içinde iki destroyer daha katılması yönünde Lübnan'ın hemen açıklarına, doğuya ilerlemesini emretti. Altı C-130

uçağı, Amerikalıların tahliyesinde kullanılmak üzere Türkiye'deki İncirlik Hava Üssü'nde hazır tutulacaktı. Bu adımlar herhangi bir duyuru yapılmadan atılmıştı. Muhtemelen Pentagon'un normal sızıntı süreciyle Sovyet istihbaratının bu adımları duyurmasına neden olabileceğinden emindim. Sessizliğimiz, Sovyetleri kaygılandırabilirdi.

WSAG bu kuvvetlerin hangi koşullar altında kullanılacağını göz önüne aldığında sorun daha karmaşık hale gelmişti. Hâlihazırda Güneydoğu Asya'da yüz binlerce Amerikalı savaşırken hiç kimse başka bir askeri müdahaleden hoşnut değildi. Tüm stratejik rezervimizi kullanıp bunları hava yoluyla tedarik etmemiz gerekecekti; başka bir yerden gelebilecek Sovyet saldırısına karşı savunmasız kalacaktık. Operasyonları sürdürmek zor olacaktı; tedarik hatlarımız çok zayıftı ve bu hatların birkaç yabancı ülkeden geçmesi gerekecekti. Savaş ne kadar uzun sürerse konumumuz da o kadar karmaşık hale gelecekti. Eğer İsrail, Ürdün'e tek başına müdahale ederse, farklı hedefler için askeri operasyonları paralel bir şekilde yürütüyor olurduk. Herhangi bir zorlukla karşılaşmamız durumunda İsrail'den bizi kurtarmasını istemek zorunda kalacak olmamız Arap dünyasındaki konumumuzu ve prestijimizi ciddi biçimde baltalardı.

Dolayısıyla uzun vadeli çıkarlarımız için askeri eylemlerimizi İsrail'in askeri eylemlerinden ayırmamız gerektiğini düşündüm. Benim görüşüme göre Amerikan kuvvetleri, Amerikalıların tahliyesi için kullanılmalıydı çünkü hem hızlı bir şekilde yapılabilir hem de doğrudan Amerika'nın çıkarlarına hizmet ederdi. Fakat Irak ya da Suriye'nin bulunacağı herhangi bir kışkırtıcı hamleyle ortaya büyük bir çatışmanın çıkması durumunda, esas sorumluluğu bu çatışmadan azami derecede etkilenecek ülkelerin almalarına olanak sağlamayı tercih ediyordum. İsrail'in herhangi bir Irak ya da Suriye hamlesine vereceği karşılığı neredeyse net bir şekilde bildiğimden, bu olasılık dahilinde gücümüzü en iyi şekilde kullanmanın Sovyetlerin İsrail'e müdahalesini engellemek olduğunu düşünüyordum. Bu önermeler hususunda bir fikir birliği ortaya çıkmıştı.

Nixon'a haber verdim. Daha önceki görüşünde olduğu gibi yine herhangi bir askeri operasyonun sadece Amerika tarafından gerçekleştirilmesini savunuyor ve olası bir Irak ya da Suriye müdahalesine ya da Fedayiin ayaklanmasına karşı tek başımıza hareket etmemizi ve İsrail'i uzak tutmamızı istiyordu.

Başkan'la aynı fikirde olmadığında, güvenlik danışmanının pozisyonu son derece hassastır. Başkan, danışmanının kendisiyle aynı düşüncede hareket edeceğinden ve isteklerinin bakanlıklarca gerçekleştirileceğinden emin olmalıdır. Diğer yandan, Başkan'ın emirleri tehlikeliyse uyarılmayı beklemesi de gerekmektedir. Uygulanmasını hiç beklemediği aceleci beyanlara olan eğilimi göz önüne alındığında Nixon için özellikle bu çok önemliydi. Ürdün krizinde, sorunu aynı anda iki acil durum planı hazırlayarak çözmüştüm; biri Başkan'ın tek taraflı Amerikan eylemine yönelik tercihini şekillendiriyordu; diğeri ise ABD'nin olası bir dış müdahaleye karşı kenarda beklemesi konusundaki WSAG uzlaşmasını yansıtıyordu. İşte o karar anı geldiğinde Başkan'ın seçim yapması mümkün olacaktı.

9 Eylül'de Sovyet Maslahatgüzarı Yuli M. Vorontsov (Sisco aracılığıyla) bize, Sovyetlerin hem Ürdün'e hem de Irak'a kısıtlama çağrısında bulunduğunu bildirdi. Yine de Sovyetlerin uyarıda bulundukları dil, herhangi bir yangını söndürmek için pek ölçüp biçilmemiş bir dildi. Moskova, ılımlı olmanın arzu edildiğini Araplara söylemişti çünkü aralarındaki çatışma sadece düşmanlarına yarayacaktı, özellikle de "İsrailli saldırganlarla arkasındaki emperyalist güçlere". Bu, bize atılan bir tokattı. Benim görüşüme göre Kremlin, Ürdün krizini, ateşkes varmış gibi ele alıyordu. Resmi olarak doğruydu ama krize doğru sürüklenmeyi tersine çevirme konusunda yapıcı bir şey sunmuyordu. Sovyetler Birliği, Ürdün'e bizi, Arapların düşmanı olarak gördüğünü söyleyerek onların geleneksel politikasının temeline saldırıyordu. Bu diplomatik girişimin metnini, dilini yumuşatmaya çalışmadan Dışişleri Bakanlığı'na göndermek de kışkırtıcıydı; Moskova açıkçası henüz ciddi bir risk olduğuna inanmıyordu.

WSAG 10 Eylül öğleden sonra tekrar bir araya geldi. O zamana kadar Filistinliler kısmen bir arada tutmayı başardığımız birleşik cephe sonucunda isteklerini değiştirmişti. İngilizler, İsviçreliler ve Almanlar, tüm rehinelerin serbest bırakılmasından sonra gözaltında tuttukları Fedayiin mahkûmlarını teslim etmeyi kabul etmişlerdi. Daha sonra Filistinliler, Avrupa'da tutulan Fedayiinler için tüm kadın, çocuk ve hasta yolcuların takas edilmesini önerdi; tüm erkekler İsrail tarafından tutulan Fedayiinler karşılığında bırakılacaktı.

Acil durum planlamamızı hızlandırdık. Bakanlıklar, Beyaz Saray'ın

ciddiyetini anlayıp izlenecek yolun asgari risklerden biri olduğuna inandıkları zaman sık sık akla hayale gelmeyecek eylem olasılıklarını ortaya dökerler. 10 Eylül'deki WSAG toplantısında Amiral Moorer, daha önce kararlaştırılan uyarı tedbirlerinin Avrupa'daki kuvvetlerimizin tepki süresini neredeyse yarı yarıya azalttığını bildirdi. Sovyet filosunu takip etmek için Akdeniz'e gönderilecek iki denizaltı bulmuştu. Girit açıklarında amfibi manevrası 14 Eylül'de sona erecekti; krizin devam etmesi durumunda, içinde bir de deniz piyade indirme timinin bulunduğu kuvvetler, Lübnan kıyılarında bekletilecekti. Başkan'ın tek taraflı olarak Amerikan eylemlerinin yerine getirilmesi konusundaki tercihinin devam etmesi durumunda Kuvvet Komutanlarından ABD'nin Ürdün'deki askeri operasyonları nasıl sürdürebileceğini araştırmalarını istedim. Grubun böyle bir yola karşı olduğunu biliyordum fakat Başkan'ın, "ne yapmamız gerektiğini bilmeden" bir şey emrettiği bir pozisyonda da olmak istemiyordum. Helms, Hüseyin'in, Suriye ya da Irak'tan gelebilecek bir müdahale endişesiyle Fedayiin ile hesaplaşmaktan kaçınmaya çalışacağı konusundaki görüşünü dile getirdi. Katılmıyordum: "Bu onun sonu demektir. Savaşmadan kontrolü ele geçirmesinin yolu yok." Hükümetle Fedayiin arasında yeni bir ateşkes anlaşması yapılmasına rağmen, bir yüzleşmenin kaçınılmaz olduğunu düşünüyordum. Olayların yakında cevap vereceği bir tartışma yaşanıyor ve kuramsal olarak çözülmesi gerekmiyordu. Yaklaşan fırtınaya hazırlanmak için mümkün olan her şeyi yapmıştık.

11 Eylül'de önceki iki günün uyarı önlemleri işe yaramaya başladı. Filo hareketlerimize dair söylentiler, Amman'daki dedikodu değirmeninde olması yakın Amerikan müdahalesine dönüştü. Kızıl Haç temsilcisi Rochat, Fedayiin karargâhında "akıl almaz bir gerginliğin" hüküm sürdüğünü ve gözlerinin korkutulamayacağını göstermek için birtakım eylemlerde bulunmalarını beklediğini bildirdi. Tüm uçakların bombalanması için teller döşenmiş ve yolcular uçaklardan uzaklaştırılmıştı. Fedayiin aniden, bazı Amerikalılar da (çifte vatandaşlık sahipleri hariç) dahil olmak üzere seksen sekiz rehineden oluşan bir grubu serbest bıraktığında, tehdidimizin boş olmadığı günün sonunda belirgin hale geldi.

Rogers'la benim kriz yönetimine yönelik yaklaşımlarımız arasındaki fark, o gün iyice ortaya çıktı. Rogers, gergin muhaliflerimize za-

rar vermeyeceğimizi garanti etmenin istenildiğine inanıyordu. Ben ise tam tersini düşünüyordum; yüzleşmeye başladığımızda, acımasızlık en iyi yolun yanı sıra en güvenli yoldu. Rogers, ortamın sakinleştirilmesinin çözüme katkıda bulunacağını düşünüyordu; ben ise hızlı bir şekilde anlaşmaya varılması konusundaki gerekçeyi sağlayan durumun kontrolden çıkabileceğine dair bir tehlike olduğuna inanıyordum. Rogers şimdi de Kongre liderlerine üç gün önce Başkan'la yaptığı tartışmanın aynısını anlatıyordu: Rehineleri kurtarmak için mümkün olan her askeri adımı düşündük ve hiçbir şeyin işe yaramayacağı sonucuna vardık. Bu yüzden tam tersi bir izlenim yaratmak için düzenlenmiş olan askeri hareketlerin etkisini azalttık. Şans eseri Filistinliler sözlerimize değil de yaptıklarımıza inanmıştı; muhtemelen Kongre'ye verilen brifingi, onları kandırmaya yönelik bir girişim olarak görmüşlerdi.

O sabah Başkan, Laird, Rogers ve ben, Oval Ofis'te Kongre liderleriyle buluştuk. Bir anda çıldırmış gibi gelen Sisco tarafından toplantıdan çağrıldım. Yanında Altıncı Filo'nun tehditkâr hareketlerinden dolayı Filistinlilerin geri kalan rehineleri öldürmekle tehdit ettiklerine dair bir rapor vardı. Liderlerle yapılan toplantıyı panik yaratmadan mümkün olduğunca çabuk bir şekilde bitirdik. Başkan, Rogers'la Laird'den geride kalmalarını, Sisco'nun ise bizimle gelmesini istedi. Sisco ve Rogers, Amerikan askerî harekâtının başlaması konusunda basın açıklaması yapılmasını istiyorlardı. Karşı çıktım. Fedayiin'in şüphelerini gidermek sadece çirkin tehditlerini ödüllendirir, pazarlık pozisyonlarını güçlendirir ve acil bir durumda harekete geçmek zorunda kalırsak bize daha sıkıntılı bir süreç yaşatırdı. Bunun yerine, Arap hükümetleri ile rehinelerin öldürülmesinin ciddi sonuçları olacağına dair bir iletişimi tercih ettim. Nixon önerimi kabul etti.

Sonuç olarak, Ron Ziegler'in okuması için muğlak bir açıklama hazırladım; açıklama Kızıl Haç'ın herhangi bir askerî harekâtın "tasarlanmadığı" hususundaki açıklamasına dikkat çekiyordu. Bu, her anlama gelebilirdi. Sisco'yla ben, rehineler konusunda Arap hükümetlerine bir uyarı notu hazırladık. Mesaj, Başkan tarafından emredilmiş ve metninin de kendisi tarafından onaylanmış olmasına rağmen, Dışişleri'ndeki Arap uzmanlar, tehditlerin heyecanlı Arapları tam tersi yönde tetikleyeceği iddiasıyla son anda müdahale ettiler. Is-

rar etmedim ve Başkan'dan bu konuyu üstelememesini istedim. Bir telgraf nedeniyle hararetli bir tartışmaya girmenin zamanı değildi. Kararlar eylemlerle belirlenir, kelimelerle değil.

Başkan'ın onayıyla Amiral Moorer'a, Altıncı Filo'nun telsizle haberleşmeyi kesmesinin sürdürülmesi konusunda çok da titiz davranmamaları gerektiğini söyledim. Bu şekilde Sovyetler, filo hareketlerimizi hızlıca öğrenebileceklerdi ve biz de diplomatik bir mesajdan çok daha ciddi bir şekilde bir uyarı gönderebilecektik. 12 Eylül'de Filistinliler üç boş uçağı muhteşem kamuoyu etkisiyle havaya uçurdular ve rehineleri Amman'da bilinmeyen çeşitli yerlerde tutmaya devam ettiler. Nixon'la beraber acil durum planlarımızın aktif hale getirilme ihtimallerini tartıştık. Başkan'a, tahliye için Amerikan kara birliklerinin tercih edilmesi ama Kral ile Irak kuvvetleri tarafından desteklenen Fedayiin arasında bir anlaşmazlık olması durumunda İsrail'in bu durumu göğüslemesine izin vermemiz gerektiği hususunda WSAG'deki kurumlar arası uzlaşmayı hatırlattım. Başkan, İsrail'in müdahalesiyle ilgili duyum almamıştı; her iki olasılık için de Amerikan kara kuvvetlerinin kullanılmasını istiyordu. Farklılıkları hemen o zaman çözmemiz gerekli değildi. Ama Nixon'ın tercihi, benim WSAG'de bastırdığım, aksi takdirde bizim göndermemiz gerekenden daha fazla Amerikan kuvvetini, bölgeye hızlıca göndermek olan pratik sonuçtu.

13-14 Eylül'de en büyük endişemiz, en azından Almanların ve muhtemelen İngilizlerin birleşik müzakere cephesini bozmanın ve herkesin kendi ülkesiyle ayrı ayrı ilgilenmenin eşiğinde olduğuna dair artan kanıtlardı. Bu endişe, Filistin'in Amerikan rehinelerin de İsrailli rehineler gibi muamele göreceği ifadesiyle daha da artmıştı. Sovyet savaş gemileri, Lübnan kıyılarında bulunan Altıncı Filomuzu gölge gibi takip etmeye başlamıştı ama Akdeniz'deki deniz kuvvetlerine yönelik güç dengesi büyük ölçüde bizim lehimizeydi ve gücümüz her gün daha da artıyordu. 9 Eylül'den bu yana Sovyetler Birliği ile diplomatik bir temasımız olmamıştı. Kremlin, izlediği en avantajlı yolun Ürdün Krallığı'nın parçalanmasını ve ABD'nin artan hoşnutsuzluğunu kenardan gözlemlemek olduğunu varsaymış gibiydi.

Bunun yanlış bir hesaplama olduğu ortaya çıktı. Her krizde, bir tarafın kazançlarını perçinlemeye mi yoksa daha fazlası için riske girme-

ye mi karar vermesi gerektiği bir noktaya ulaşılır. Eğer Sovyetler Birliği 10 Eylül civarında rehinelerin serbest bırakılması ve ateşkes için baskı yapsaydı, Fedayiin'in kazancı çok daha fazla olur ve Kral'ın otoritesi de önemli ölçüde zayıflardı. Ürdün'deki istikrarsızlık, Süveyş Kanalı'ndaki güvensizliğe eklenirdi; Sovyetlerin saygınlığı ispatlanır ve pekişirdi. Ama fazlaca açgözlülük yapan -kendilerine bağımlı devletlerin idare edilmesine yardımcı olmayan- Sovyetler bize, güç dengesi temelden değişmeden önce dengeyi yeniden kurma fırsatı vermişti.

Eylül ayının ikinci haftasının sonunda Filistinliler dört uçağı da yok ettiyseler de ne ABD'den ne de İsrail'den herhangi bir taviz verilmesi söz konusuydu. Tavrımız gittikçe sertleşmişti; her şeyden önce bölgedeki askerlerimizin sayısı neredeyse her saat artmaktaydı. Bu noktada, hazırbulunuşluk önlemlerimiz Kral'ı psikolojik olarak rahatlattığından mı yoksa Kral çaresizlik noktasına ulaştığı için mi kestirememekle birlikte sert küçük Kral, Fedayiin ile topyekûn bir çatışmaya girmeye karar verdi. Bazılarımızın beklediği ve diğerlerinin korktuğu hesaplaşma sonunda kapımızı çalmıştı.

Gerillalarla Hesaplaşma

15 Eylül'ün ilerleyen saatlerinde, yeni Ürdün Büyükelçimiz Dean Brown, Hüseyin'in, başkenti Amman'da kanun ve düzeni yeniden kurmaya karar verdiğine dair acil bir telgraf gönderdi. Şehri, sadık ordu birlikleriyle kuşattıktan sonra Kral, 16 Eylül'de erken saatlerde bir askeri hükümet kurulduğunu ilan edecekti. Sorunun çözülmesinde ısrarcı olmayacaktı ama Fedayiin direnirse otoritesini beyan etmek için gerekli olan gücü kullanmaya hazırdı. Hüseyin acilen ABD'den, İsrail'in durumu zorlaştırmasını ya da kötüleştirmesini engellemek için nüfuzunu kullanmasını talep etti. Kral, diğer Arap devletlerinin müdahale etmesi durumunda ise yardım çağırmak zorunda kalabileceğini de belirtti. Dean Brown kendi değerlendirmesini de eklemişti: İşler bir hesaplaşmaya eskisinden daha yakın olsa da Kral blöf yapıyor olabilir; ayrıca bir uzlaşmayla son bulabilecek karmaşık bir müzakerede açılış hamlesini de yapıyor olabilir. Brown, Irak ya da Suriye'nin muhtemelen müdahale etmeyecekleri görüşündeydi. Ben ise aksini düşünüyordum; bana göre hesaplaşma artık kaçınılmazdı. Ertesi günkü olaylar her şeyi açıklığa kavuşturacaktı.

Brown'ın telgrafını, helikopterle Virginia'daki Airlie House'a giderken aldım. Burası ABD'nin doğu kıyısında yer alıyordu ve hayırseverlik ile akademik faaliyetler için tasarlanan birçok eski özel mülkten biriydi. Melvin Laird, Temsilciler Meclisi'nde halk sağlığına verdiği hizmetlerden dolayı onurlandırılıyordu. Laird tüm mesai arkadaşlarını ve dostlarını bir araya getirmişti ki bu da Washington'daki herkes anlamına geliyordu. WSAG üyeleri de smokinler içinde oradaydı: Packard, Moorer, Helms, Sisco ve ben. Tam akşam yemeği başladığında Al Haig'den Dean Brown'ın mesajını haber veren bir telefon aldım. Kısa bir süre sonra akşam 9 sularında, tekrar telefon geldi. Haig, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın daimî başkanı olan Sör Denis Greenhill'in bana ulaşmaya çalıştığını söyledi. Yokluğumda Haig'e, Kraliyet Hükümeti'nin Ürdün ordusuyla Fedayiin arasında bir meydan muharebesinin kaçınılmaz göründüğüne dair görüşünü bildirmişti. Başbakan Edward Heath adına, özellikle de Kral kendini zor durumda bulursa, niyetimizin ne olduğunu bilmek istiyorlardı. Ayrıca İsrail'in müdahale olasılığına karşı tutumumuz neydi? Başbakan, gece geç saatlerde Başkan'la bizzat görüşmek isteyebilirdi.

Bu durum görüşlerin, resmi kanalların dışında formalite ya da protokol olmadan en üst seviyelerde alışverişine olanak sağladığından İngiltere'yle ABD arasındaki "özel ilişkiye" iyi bir örnek teşkil ediyordu. Ayrıca göz ardı edilemeyecek bir uyarı sinyaliydi. Brown'ın mesajı birazcık şüpheliydi ama Heath, İngiltere durumu ciddi bir şekilde değerlendirmeseydi, Nixon'ı aramayı düşünmezdi. Eğer Başkan, Başbakan'la konuşacaksa, düşüncelerimizi sıraya sokmamız gerekiyordu. Laird, Packard ve Sisco ile istişarede bulunduktan sonra WSAG üyelerini bir araya getirdim ve helikopterle Washington'a döndük.

WSAG'yle olan toplantı saat 22.30'dan gece yarısına kadar Beyaz Saray'ın Durum Odası'nda gerçekleşti ve sonrasında üst katta bulunan ofisimde devam etti. Akşam yemeği için giydiğimiz ceketlerimiz hâlâ üzerimizdeyken, muhtemel durumları gözden geçirdik; Kral'la Fedayiin arasında bir savaşın patlak vermesi; Irak'ın müdahil olması (bilinmeyen bir nedenden dolayı Amman ya da Washington'da hiç kimse Suriye'nin müdahil olmasını beklemiyordu); ya da en azından ABD'nin tahliye amaçlı silahlı müdahalesi. Toplantı bir önceki haftanın kararlarını doğrulamıştı. Kral muhtemelen Fedayiin'i mağ-

lup ederdi. Fedayiin'in üstünlüğü ele geçirmesi durumunda İsrail neredeyse kesinlikle müdahale ederdi; Irak'ın harekete geçmesi halinde ise İsrail kesinlikle müdahalede bulunurdu. İsrail'in harekete geçmesi durumunda ise herkes, ABD'nin kenarda bekleyip Sovyetlerin İsrail'e misilleme yapmasını engelleme konusunda mutabıktı. Desteğimizi göstermek için derhal Kral'a maddi yardım önerilmeliydi. Her ne olursa olsun hazırlığımızın tam olması gerekmekteydi.

15 Eylül'de gece yarısı civarında Greenhill'i, dışarıdan gelebilecek radyo sinyallerini engelleyen güvenli bir telefondan aradım.* Bu telefon konuşmayı, konuşmacılar için neredeyse anlaşılmaz kılarak bunu başarıyordu; birisinin, sesinin erişebildiği yerdekilerin kulak misafiri olmamasını imkânsız kılacak kadar yüksek sesle bağırmasına yol açıyor, böylece fazladan bir güvenlik riski yaratıyordu. Greenhill'e, Hüseyin'in hayatta kalmasına büyük önem verdiğimizi söyledim. Başkan nihai kararını vermemişti ama son çare olarak Amerikan ordusunun katılımını hesaba katmamak olmazdı.

WSAG'deki fikir birliğini şekillendirmede etkiliydim. Hüseyin'in hâkimiyetini korumasının gerekli olduğunu düşünüyordum; Batı ile dostluğun ve ılımlı bir dış politikanın etkili Amerikan desteğiyle ödüllendirileceğini göstermek önemliydi. Mısır'a gönderilen Sovyet füzeleri ve savaş personelinin sevkiyatı ile ivme kazanmış olan Orta Doğu'nun radikalleşme sürecinin durdurulması gerekiyordu. Nasır'ın ABD'ye Sovyet tehditleriyle şantaj yapma taktiğinin işe yaramayacağı gösterilmeliydi.

Benim görüşüme göre en etkili rolümüz, Ürdün'deki radikal Arap rejimlerinin müdahalesini önlemek için Akdeniz'deki askeri güçlerimizi hızlı ve tehditkâr bir şekilde büyütmek; Kral'a psikolojik destek sağlamak ve (gerekirse askeri müdahaleyle) Sovyetlerden gelebilecek herhangi bir tepkiye karşılık vermek ve onları bastırmak yönündeydi. Askeri gücümüzün Akdeniz'de toplanması ve resmi bildirimlerimizin belirsizliği, Hüseyin'i güçlendirmek, rakiplerinin cesaretini kırmak ve Sovyetleri caydırmak için kullanılmalıydı.

Buna göre, ertesi sabah 16 Eylül'de, teklifleri gözden geçirmek üze-

* ABD hükümetinde yeşil güvenli telefonların üzerinde normalde "Güvenli Telefon" yazan kırmızı yuvarlak levhalar vardı. Ekibimin çarpık mizah anlayışı yüzünden benimkinin üzerinde yanlış bir Almanca ile yazılmış bir yazı duruyordu: "Sichern Telefon (Güvenli Telefon)".

re gerçekleşen bir başka WSAG toplantısının ardından, kurumlara aşağıdaki olasılıklar için ayrıntılı diplomatik ve askeri planlar talep eden bir talimat gönderdim: Ürdün kuvvetlerine maddi tedarik; tahliye amacıyla ABD'nin silahlı müdahalesi; dış müdahale durumunda Hüseyin'i desteklemeye yönelik ABD hava ya da kara saldırısı (Başkan'ın tercihi); ABD'nin, İsrail hava ya da kara saldırılarına razı olması (WSAG'nin tercihi). Ayrıca "Sovyet müdahalesini engelleme" konusundaki mevcut planların gelişen duruma göre uyarlanmasını da talep ettim. Tüm planlar ve senaryolar 18 Eylül öğlene kadar gözden geçirilecekti.

Aynı sabah Başkan'a, bir önceki gece gerçekleşen WSAG toplantısının sonuçlarını açıklayan bir rapor gönderdim. Beklenmedik bir şekilde tepkisi şiddetli olmuştu. Aklında seçim kampanyası vardı ve hâlâ Moskova zirvesinden medet umuyordu. Acil bir WSAG toplantısına ihtiyaç olup olmadığını sordu ve WSAG'nin görüşlerine dair raporumu kızgın bir şekilde karalanmış yorumlarla örttü. Kesinlikle herhangi bir çatışma tercih etmediğini yazmıştı; karşı karşıya gelme kaçınılmaz ise Amerikan kuvvetlerinin kullanılmasını istemişti; özellikle önceden onaylamadığı sürece İsrail'in askeri hareketlerine karşı çıkmıştı ki buna asla müdahale etmeyeceğini ima etmişti. Amerikan gücünü doğrudan ve tek taraflı olarak gösterme tercihine şaşırmamıştım çünkü sürekli aynı görüşe sahipti. Görüşünün sonuçlarını ve kaynaklarımızı inceledikten sonra bu konuyu tekrar düşüneceğine inanıyordum. Tartışacak zaman yoktu çünkü Nixon hemen seçim kampanyası için Kansas City, Kansas State Üniversitesi ve Şikago'ya doğru yola çıktı.

16 Eylül sakin geçti. Sisco'yla ben de Orta Batı editörleri ve yayıncılarıyla bir arka plan oturumu için Şikago'ya uçtuk. Planlandığı gibi Kral, askeri bir hükümetin kurulduğunu duyurmuş ama Amman'da herhangi bir askeri eylemde bulunmamıştı. Yine de Dean Brown'a, Irak'ın değil de Suriye'nin müdahale edebileceğine dair özel endişesini dile getirmişti. Brown'ın telgrafı bunu görmezden gelmişti; hükümette başka hiç kimse bunu ciddiye almamıştı; endişelerimiz hâlâ Irak'a odaklanıyordu çünkü Ürdün'de 17 bin askeri vardı. Uçak kaçırma olayında Avrupa'nın kendi ülkeleri için ayrı anlaşmalar yapma konusundaki ısrarlarına direnerek Batılı güçlerin birleşik cephesini korumak için mücadele etmiştik.

17 Eylül'de bu tartışmalar büyük ölçüde teorik hale gelmişti çün-

kü Hüseyin ordusunu, cesurca Amman'a sürmüştü. Büyük çaplı çatışmalar patlak verdi ve çatışma, Ürdün'ün kuzeyinde İrbid şehrinde bulunan bir Filistin yığınağına da yayıldı (bkz. harita). O gün WSAG'yi iki defa toplantıya çağırdım. Büyükelçi Brown'a, ABD'nin Hüseyin'in çabalarını anlayışla karşıladığını ve maddi yardım talebi olması durumunda Brown'ın bunu hızlıca gerçekleştireceğini bildirmesi yönünde talimat verildi. Brown'ın kendisine de dış müdahaleye karşı Amerikan askeri desteğinin de sağlanacağı söylendi. İsrail'deki maslahatgüzarımıza İsrail'in durumunu değerlendirmesi yönünde talimat verildi. (Nixon her koşulda ayın on sekizinde Golda Meir'le görüşecekti.) Greenhill'le sık sık görüşmeler yaparak İngiltere'yle yakın temasta kaldık ve Orta Doğu krizinde desteği çok önemli olan Şah'a değerlendirmelerimizi ilettik.

Ürdün 1970

Ama Sovyetler Birliği ile iletişim kurmamaya karar vermiştik. WSAG'ye, tatmin edici bir cevap alamadan Moskova'yla çok fazla konuştuğumuzu söyledim: "Bırakalım onlar bize gelsin." Nixon, WSAG kararlarını onaylarken kendisiyle yaptığım görüşmede aynı konuya parmak bastım: "Bence esrarengiz davranmalı ve hiçbir şey söylememeliyiz. [Askerî hareketimizi] anlayacaklardır."

Mademki şu anda Ürdün'de iç savaş patlak verdi, ABD kuvvetlerinin hızlı bir şekilde intikali her türlü baştan çıkartıcıyı engelleme konusunda hayati önem taşıyordu. Malta açıklarında konuşlanmış olan *Saratoga* adlı uçak gemisine, bir kruvazörle on iki destroyerin eşlik ettiği Lübnan kıyısındaki *Independence*'a katılması emredildi. Üçüncü uçak gemisi John F. Kennedy, Altıncı Filo'ya katılması talimatı verildi; Porto Riko'dan oraya ulaşması dokuz gün sürecek ve gidişi, Sovyet istihbaratı tarafından yakında anlaşılacaktı. Girit açıklarındaki manevralarını yeni bitiren 1200 deniz piyadesinin de yer aldığı amfibik görev gücüne Lübnan açıklarında otuz altı saatlik bir mesafede kalmaları emredildi. Bu görev gücüne yakında Springfield kruvazörü de katılacaktı. Guam adlı helikopter gemisiyle beraberindeki görev grubu, Lejeune Kampı'nda bulunan başka bir deniz piyadesi grubunu almak için yola çıkmıştı. Akdeniz'e hızlı bir şekilde gitmeleri emredildi.

Bütün bunları şu an Şikago'da bulunan Nixon'la uzun uzadıya konuştuk. Tüm intikalleri coşkuyla onayladı; bu intikaller, Nixon'ın romantizm çizgisine hitap ediyordu: "Önemli olan, zaman zaman küçük bir meydan okumadan, bir parça heyecandan daha iyi bir şey olmamasıdır." Askeri hareketlerimizin tamamının duyurulmasına yönelik fikri her an değişebilirdi ama bu da kriz ortamının daha da kötüleşmesine yol açabilirdi; duyurular geri tepebilirdi çünkü çok fazla kamuoyu desteğine ihtiyaç duyulması gerekeceğinden bu da intikallerimizin etkisinin bir kısmını azaltabilirdi. Günün ilerleyen saatlerinde Nixon fikrini değiştirdi. Hiçbir şekilde uyarıda bulunmamanın, kuvvetlerimizi ilerletmenin ve Sovyetlere serinkanlılıkla davranmaya devam etmenin en iyi yol olduğuna karar verdi.

Medya için bu durum Başkan'ın işine bile gelebilirdi çünkü o sabah *Chicago Sun-Times*'ın editörleriyle kayıt dışı bir toplantıda haber akışının taşıyabileceği tüm önemli başlıkları vermişti. Haldeman'dan brifingi genel ve gösterişten uzak bir şekilde yapmasını istedim ama

özellikle de seçim yılında Beyaz Saray'da böyle bir şeyin olması beklenemezdi. Toplantı başladığında Nixon, Ürdün'de bir iç savaşın patlak verdiğini yeni öğrenmişti. Genelde öz-disiplini muazzam olsa da yüksek gerilim anlarında öz-disiplini duygusal açıdan çiğnenebilirdi. Haberler ve daha yeni onaylamış olduğu asker sevk edilmesi nedeniyle coşku dolu Nixon, şaşkına uğramış editörlere, Irak'ın ya da Suriye'nin Ürdün'e müdahale etmeleri durumunda onları sadece İsraillilerin ya da ABD'nin durdurabileceğini söyledi; ABD'nin bunu yapmasını tercih ediyordu. (Aynı zamanda yüz yüze olmadan bana bu şekilde bir mesaj iletmesi de onun tarzıydı.) Bu vesileyle Nixon, Ruslara, Süveyş Kanalı'ndaki füzelerle ilgili maceralarının bedelini de ödeteceğini sözlerine ekledi; "Durum eğer böyleyse müdahale edeceğiz ki müdahalemiz de fark yaratacaktır." Böyle sansasyonel haberlerin kayıt dışı kalmasını beklemek çok fazlaydı. *Sun* ile *Times* ilk baskılarında aynı alıntıyı yapmışlardı. Ziegler kayıt dışı kural konusunda ısrar ettiğinde baskılar geri toplansa da bu sadece dış politikadaki etkisini artırmıştı.*

Sonradan pişman olsa da Nixon'ın açıklamasını genel olarak yararlı bulmuştum. ABD Enformasyon Dairesi Başkanı Frank Shakespeare'den bunu öğrendiğimde, hiç rahatsızlık duymadığımı söyledim. Böyle bir açıklama, Akdeniz'deki oluşuma yönelik baskılarımın bürokrasimize benim duyarlılığımdan ziyade Başkan'ın yaklaşımını yansıttığını gözler önüne serecek ve aslında onların gerçek tercihlerinin, sistematik olarak kurumlar arasında yapılan planlama ile görüş bildiremeyecekleri geçici kararlar arasında olduğunu onlara gösterecekti. Rogers'ı, Nixon'ı cesaretlendirmediğime inandırdıktan sonra bu olay kısa bir süreliğine aramızdaki ilişkilerin düzelmesine yol açtı.

Bizi en çok ilgilendiren ülkelere gelince yani Sovyetler Birliği'yle radikal Arap devletleri, Nixon'ın açıklamasının etkisi muhtemelen faydalı olacaktı çünkü onlarla iş yapmak istediğimiz ortaya çıkıyordu. Öğleden sonra Başkan'a, Ürdün ordusunun, yakınlarında bulunan Fedayiin güçlerini ezerken Irak askerlerinin beklemede olduğunu bildirdim. Ayrıca Başkan'ın ifadeleri de dahil olmak üzere gün içindeki Amerikan eylemleri, cesur dostumuz Ürdün Kralı'nın kararlılığını güçlendirebilirdi.

* Nixon'ın bu duruma çok da fazla üzülmediği, daha sonra köşe yazarı Peter Lisagor'u haberi ustaca ve dikkatlice ele almasından dolayı tebrik ettiği gerçeğiyle gösterilir.[1]

Ürdün ordusu, Müslümanların dini tatil günü olan 18 Eylül Cuma günü yavaş olsa da Amman'ın kontrolünü sistematik bir şekilde yeniden ele geçirdi. Ürdün ordusu aslında Filistinlilerin "kurtarılmış bölge" olarak ilan ettikleri Kuzey'de, sert bir Fedayiin direnişiyle karşı karşıya geldi. Suriye, 16 kilometre ötede, tehditkâr sesler çıkarıyordu. Irak ordusu henüz aktif değildi; nerede kendilerini güvende hissederlerse oraya gidiyorlardı. Nasır'dan ses seda yoktu.

Gün içinde Nixon, Golda Meir'i, Beyaz Saray'da kabul etti. Konuşmalarının çoğu, İsrail'in yardım talepleriyle Sovyet-Mısır'ın Süveyş Kanalı'ndaki ateşkes ihlalleri üzerineydi. Ayrıca her iki lider de Kral'ın muhtemelen tekrar hüküm süreceği ve krizin neredeyse sona erdiği konusunda hemfikirdi. Nixon, İsrail'in telaş içerisinde herhangi bir şey yapmamasını umduğunu söyledi. Başbakan, Nixon'a İsrail'in ABD'ye haber vermeden hareket etmeyeceğine ve buna gerek olmadığını dile getirdi.

Başkan'ın Şikago'daki yorumlarının anlamı hakkında gazetelerde epeyce spekülasyon yer aldı. Muhalif tepki, Başkan'ın tek taraflı bir Amerikan hamlesi için stratejik tercihini uygulamaya çalışırsak, neyle karşı karşıya kalacağımızı bilemeyeceğimiz bir fırtına uyarısı yönündeydi. Ödenekler Komitesi Başkanı, Silahlı Kuvvetler Komitesi'nin kıdemli üyesi ve istikrarlı bir katı tutum destekçisi olan Georgia Senatörü saygıdeğer Richard Russell, Rogers'ı arayıp Orta Doğu'daki herhangi bir Amerikan kuvvetinin kullanımına karşı olduğunu söyledi.

18 Eylül'de Moskova'nın da bu durumdan haberdar olduğu aşikârdı. Sovyet Maslahatgüzarı Vorontsov, Dışişleri Bakan Yardımcısı Rodger Davies'i, hükümetinden bir mesaj iletmek için aradı. Moskova'nın Kanal'daki askeri faaliyetlerin askıya alınmasının ihlaliyle ilgili suçlamaya yanıt verdiği kibirli aldırmazlık gitmişti; bir hafta önce taraflara baskıda bulunduğu emperyalizmin tehlikelerine ilişkin tahrik edici yakarmalar da kaybolmuştu. Sovyetler bunun yerine, Orta Doğu'da giderek artan "karmaşık" durumla ilgili endişelerini dile getiriyorlardı; suçlamayla ilgili herhangi bir ifade yoktu. Moskova, ABD'nin, "bölgeye ait olmayanlar da dahil olmak üzere" tüm devletlerin sağduyulu bir şekilde davranması konusundaki görüşüne katılacağını "umut" ediyordu. ABD'nin nüfuzunu, İsrail üzerinde bu yön-

de kullanacağını "umuyordu". Kendi payına düşen kısım için ise Sovyetler Birliği, Ürdün, Irak, Suriye ve Mısır hükümetlerine Ürdün'deki iç savaşı bitirmeleri konusunda baskı yapıyordu. "Ayrıca görüşümüzü Filistin hareketinin liderliğinin dikkatine çekmenin de yollarını aramaktayız"; bu durumda bize, Moskova'nın Fedayiin'le ilişkisinin eskisi gibi olmadığını ve özellikle de rehinelerle ilgili olmak üzere Fedayiin'in eylemlerinden uzak duracağını (muhtemelen dürüstçe) aktarıyordu.

Uygulama riski düşük olduğunda ya da güçlerin dengesi lehte göründüğünde Sovyet diplomasisinin temel unsuru olan korkunç sonuçlarla ilgili herhangi bir "uyarı" yoktu. Amerika'nın Kral'la yaptığı gizli anlaşma ile ilgili herhangi bir suçlama da bulunmuyordu. Sovyet hükümetinin "daha önce olduğu gibi", Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararına dayanarak Orta Doğu kriziyle ilgili bir anlaşma olmasının tarafında olduğuna dair güvence sunan tavrı oldukça dokunaklıydı. Benzer bir tavır da TASS ajansının bir yorumundaki bizim müdahalemize karşı uyarısındaki muğlaklık, Kremlin'e bağımlı Orta Doğu'daki devletlerin dikkatinden kaçamadı.

Tüm bunlar, o gün erken saatlerde yakın çalışma ekibimden Hal Sonnenfeldt'in konuşlandırmalarımıza ve diplomasilerimize karşı olası Sovyet tepkileri tahmininde yapılmış bir analizi destekliyordu:

> Esas mesele Sovyetlerin herhangi bir şekilde ABD'nin bölgede kullanacağı askeri gücünü görmekten hoşnut olmayacağıdır. Bunu kınamak, bizi (eşek şakasıyla ve Altıncı Filo'ya karşı BAC tabanlı yakın keşif yapmakla) taciz etmek ve genellikle bize karşı çıkmak zorunda kalacaklardır. Onları en çok endişelendirecek olan örnek durum ise hava gücümüzü ve denizdeki varlığımızı kullanabileceğimize yönelik emarenin yeni bir krizde İsrail'i daha sonraki bir tarihte desteklemek üzere ne kadar ileri gidebileceğimiz ve genel olarak uluslararası duruşumuz hakkında hesaplamalarına gölge düşürecek durumdur. (Eğer operasyonlarımız başarılı olursa ya da başarılı olarak algılanırsa, bu herkesin yararına olabilir.)

Sovyetlerin bir çıkış yolu aradığına dair görüş, Dışişleri Bakan Yardımcısı Vasily Kuznetsov'la Büyükelçi Beam arasında Ürdün ordusunun Fedayiin'e karşı yavaş ama yadsınamaz ilerlemeyi sürdürdüğü gün olan 19 Eylül'de yapılan görüşmeyle de pekişti. Kuznetsov, Ürdün'e müdahale etme niyetimizin olmadığı yönündeki "umudunu"

tekrar dile getirdi; aksi takdirde bu durum bölgede çıkarları olan tüm uluslar için "zorluklar" yaratacaktı. Altıncı Filo'daki çoğalmanın arkasındaki amacı da merak ediyordu. Beam, askeri konuşlandırmalarımız hakkında bilgi sahibi olmadığını söyledi ki bu hem gerçek hem de Sovyetlerin güvensizliklerini beslemek için en olası karşılıktı.

Bana göre en iyi strateji, güven sunmak değil, Sovyetler Birliği'nin radikal dostlarına müdahaleden kaçınmaları ve krizi kesin bir şekilde bitirmeleri yönünde baskı yaparak endişelerini hafifletebileceği bir durumu ortaya çıkarmaktı. Dolayısıyla şimdilik cevap verilmemesi konusunda ısrarcı davranıyordum. Ne de olsa Sovyetler, askeri faaliyetlerin durdurulmasına ilişkin ihlalleri hakkındaki notumuza cevap vermeden önce bizi on gün bekletmişti. Sessizlik, kendi kendini engelleyen rahatlatmayla kışkırtıcı olabilecek uzlaşmazlık arasındaki en iyi orta yoldu.

Genel olarak itibarımızı büyük ölçüde tekrar elde ederek krizin sonuna yaklaştığımızı düşünüyordum. 19 Eylül akşamı Camp David'de bulunan Nixon'ı, Sovyetlerden gelen mesajı bildirmek için aradım. Bu durumun, olması yakın bir geri adım atma şeklinde algılanabileceğini belirttim. Her zaman iyi haberlere inanma konusunda ihtiyatlı olan Nixon, şüphelerini dile getirdi; Sovyetler ne zaman güven vermeye gönüllü olursa uğursuz bir şeyin ortaya çıkmak üzere olduğunu söyledi. Haklı olduğu ortaya çıktı.

20 Eylül Pazar sabahı Suriye tankları, Ürdün'ü işgal etti.

Suriye İşgali

Hızlı bir şekilde hareket eden olaylar sırasında kararların merkezinde olanlar varsayım, bilgi, umut ve endişe içeren raporların bolluğu altında boğulur. Bu raporlar daha sonra bu kişilerin önyargılarıyla elenmelidir. Nadiren tutarlı bir tablo ortaya çıkar; bir bakıma, bu tutarlılık meydan okumayı ele geçiren ve hem koşulları hem de yaratıcı eylemlere yönelik marjını doğru bir şekilde değerlendirerek onu fırsata dönüştüren karar verici kişi tarafından olaylara uygulanmalıdır. Krizlerde bu çeviklik, bir sporcununkine benzer. Kararlar çok hızlı bir şekilde alınmalıdır; fiziksel dayanıklılık idrak yeteneğiyle test edilir çünkü yurt içi ve yurt dışındaki önemli isimlerin her birinin aynı

bilgi ve amaca dayanarak hareket ettiğinden emin olmak için epeyce bir zaman gerekmektedir. Normal zamanlarda ne tür bürokratik oyunlar oynanırsa oynansın, krizler sırasında her kurumun aynı bilgiye sahip ve tüm yöneticiler ve üst düzeyde bulunan mesai arkadaşlarının genel amaç doğrultusunda birbirleriyle istekli bir şekilde çalıştıklarından emin olurum.

Ürdün krizi sırasında bir yığın rapor arasından gerçekleri ayırt etmek oldukça zordu. Kral, askerlerini Amman'a gönderdikten sonra elçiliğimizin sarayla bağlantısı kesilmişti. Ara sıra Kral'la Rifai, büyükelçimize telefonla ulaşırdı. Sarayla elçiliğimiz arasında düzensiz olsa da telsiz kullanımı da vardı. Yayın açıktı ama muhtemelen sinyalleri yakalanıyordu ve bu nedenle de güvenilmezdi. En hünerli, en cesur ve en bilgili diplomatlarımızdan biri olan Dean Brown orada olduğu için şanslıydık. Zaman zaman Kral ile Rifai'yi zırhlı bir arabayla aramaya giderdi; açıkçası hızlı iletişim için bu da yetmezdi. Elçilikleri saraya daha yakın olduğundan İngilizler daha şanslıydı. Bu vesileyle Kral, Londra üzerinden bize mesaj gönderebilirdi. İngiliz hükümetinin bu mesaja kendi yorumunu da eklemek istemesi nedeniyle bu şekilde gerçekleşen iletişimde aksamalar oluyordu çünkü aceleci davrandığımızı düşünen Londra, bu yüzden bir parça kaygılanıyordu. Düşünce yanlış olsa da izlenim değildi çünkü Londra'nın olayların kontrolden çıkması halinde diğer başkentleri bilgilendireceğinden, en azından Beyaz Saray ihtiyatsızca harekete geçerken bu durumu bir caydırıcılık olarak ele alabilirdi. Londra da daha tedbirli bir gidişi tercih ettiğini ileri sürmeyerek, bizimle ilgili endişelerini özenle gizlemişti.

19 Eylül Cumartesi günü, Suriye tanklarının Ürdün'ün yaklaşık 250 metre içinde pozisyon aldıklarına dair ilk raporlar elimize ulaştı. Fakat rapor Kahire'deki bir İngiliz yetkiliden geldiğinden ve Londra bizi doğrudan bilgilendirmeye uygun olmadığından, İngiliz hükümetinin buna çok fazla önem verdiğine inanmıyorduk. Biz de vermemiştik. Tüm iletişim güçlüklerine rağmen, Hüseyin'in derinden endişelenmesi durumunda bize haber vermenin bir yolunu bulabileceğini düşünüyorduk.

Yine de 20 Eylül Pazar günü meydana gelen şey hakkında hiç şüphe yoktu. Washington saatine göre 06.00 sularında, hem Kral

hem de Rifai, ayrı ayrı yaptıkları telefon görüşmelerinde Brown'a, Ramtha'ya Suriye tanklarının gerçekleştirdiği iki büyük saldırıdan bahsetmişlerdi. Ürdünlüler otuz tankı yerle bir edip saldırıyı geri püskürtmüşlerdi. Hüseyin, açık bir şekilde konuşmasa da Amerikan yardımını talep etmişti. Washington saatine göre 12.30 civarında Rifai daha net konuşmuştu; Kral adına, Suriyelilerin ek kuvvetler getirip getirmediklerini belirlemek için ABD'nin keşifte bulunmasını istiyordu. Aşağı yukarı aynı saatlerde iki zırhlı Suriye tugayı Ürdün'e geçip geniş bir cepheden saldırmıştı; öğleden sonraya kadar bunu doğrulayamamıştık.

Bu mücadeleye karşı koyulması gerektiği konusunda hiç şüphem yoktu. Eğer harekete geçemezsek Orta Doğu krizi, radikallerle onları destekleyen Sovyetler inisiyatifi ele geçirdikçe derinleşecekti. Eğer başarılı olursak, ılımlı Arapların hayatlarına yeni bir soluk gelecekti. Genel olarak, iyimserdim. Kuvvetler dengesi hem yerel hem de genel olarak bizim lehimizeydi. O akşam geç saatlerde Başkan'a, Sovyetlerin "ya beceriksiz olduklarını ya da bir hesaplaşma olmasını istediklerini ifade ettim. Eğer beceriksizlerse, kolay bir zafer elde ederiz." Eğer bir hesaplaşma olmasını istiyorlarsa bu durumda başka seçeneğimiz yoktu diye eklemem gerekmiyordu.

Rogers, Sisco ve ben, istişarede bulunduktan sonra birkaç acil adım atıldı. Sisco'yla ben, Rogers adına ortaklaşa bir bildiri hazırladık. Buna göre, otoriter bir dille Suriye kuvvetlerinin derhal geri çekilmesini ve çatışmanın genişlemesine dair tehlikeler hakkında uyarıda bulunmak istedik. O öğleden sonra Sisco, Vorontsov'u çağırıp ona sert bir mesaj uzattı. 18 Eylül'deki Sovyet mesajına cevap olarak, notumuzun operasyonel kısmı şu şekildeydi:

> Şu anda, Suriye'den gelen zırhlı birliklerin Ürdün topraklarına müdahalesiyle ve Suriye'nin Ürdün sınırı boyunca gerçekleştirdiği saldırıların yoğunlaşmasıyla durum daha da kötüleşmektedir. ABD hükümeti, Ürdün'e olan bu müdahaleyi kınayıp istilacı güçlerin derhal geri çekilmesi yönünde çağrıda bulunuyor. Suriye'den gelen bu kabul edilemez ve sorumsuz eylem derhal durdurulup tersine çevrilmezse, bu durum mevcut çatışmanın daha da genişlemesine yol açabilir. ABD hükümeti, Sovyet hükümetinden Suriye hükümetine mevcut eylemlerinin ciddi tehlikeleri olduğu, Ürdün topraklarından birliklerini bir an önce geri çekmesi ve Ürdün'e müdahalede bulunmaktan vazgeçmesi konusunda bas-

kı yapmasını istiyor. Sovyet hükümeti, çatışmanın genişlemesi sonucunda ortaya çıkabilecek ciddi sonuçlardan habersiz olamaz. ABD hükümeti kendi payına düşeni yaparak bölgedeki diğer tüm tarafların kendilerini tutma konusunda çağrıda bulunuyor.

18 Eylül'de krizin yatışmaya başladığı gibi görünmesiyle, Pazar günü öğleden sonra, daha önce tatbikat yapmak amacıyla sevkettiğimiz Almanya'daki hava indirme tugayının bulunduğu bölgeden üsse geri dönüşü için bir bindirme istasyonu -Camp David'de bulunan Başkan'ın da onayıyla- önerdim. Uzun zamandır planlanan tatbikat, tugayın müdahale süresini on saate kadar uzatmış ve tugayın ana üssünde alarm durumu dört saate düşürülmüştü. Bir tabura paraşütle atlamaları için hazırda bulunmaları emredildi. Saat 17.00'de Bonn'daki büyükelçiliğimizden Alman hükümetine hava tugayı harekâtımızı bildirmesini istedik. Teyakkuzda olma durumumuzun Amerikalıların Ürdün'den tahliye edilme olasılığı için gerekli olduğunu açıkladık. Tugaya herhangi bir güvenlik önlemi olmadan hızlı ve açık bir şekilde hareket etme talimatı verilmişti; Sovyet istihbaratının bunu çabucak fark etmesini istiyorduk. Alman hükümeti, hamlelerimizi Avrupalı dost hükümetlere yayacak gibiydi. Dean Brown'a, Hüseyin'e basın açıklamalarımızı ve Sovyetlere verdiğimiz notu anlatması ve ABD'nin olası bir müdahalesinde kapılarını kapatmaması yönünde talimat verilmişti.

Öğleden sonra Suriye'nin yeni saldırısının çapı belirginleşti. Bu arada biz de bir Amerikan ya da İsrail askeri tepkisinin varsayımını planlamaya devam ediyorduk; hükümetteki herkes bu askeri tepkinin aynı anda gerçekleşmemesi gerektiği konusunda hemfikirdi. 17 Eylül'de Başkan'ın, Irak'ın ya da Suriye'nin müdahalesine öncelikli olarak ABD kuvvetleriyle karşılık verilmesi yönündeki tercihini WSAG'ye ilettim. Her yolun şu üç kriter ışığında incelenmesini talep ettim: Kimin eylem için daha iyi bir nedeni vardı? Eylemlerini kim daha iyi sürdürebilirdi? Gerginliğin tırmanmasını önlemek için kim en büyük kapasiteye sahipti? Amerikan eylemi için gerekebilecek en iyi durum ile İsrailliler ilerlerken kenara çekilip Sovyetleri engellemek için gerekebilecek en iyi durumun araştırılmasını istedim. Bu belgeler hafta sonunda Başkan'a sunuldu. Okuyup okumadığını anlayamıyordum.

Başkan'a son bir tavsiyede bulunmak için 20 Eylül Pazar günü saat 19.00'da WSAG'nin toplanmasını istedim. O andan itibaren ertesi sa-

bahki NSC toplantısına kadar Washington'daki kriz neredeyse kesintisiz toplantılar ve telefon görüşmeleri şeklinde geçmişti. Ortam en güzel şekilde gece boyunca gerçekleşen olayları her saat izleyerek aktarılabilirdi.

07.10'dan 19.50'ye kadar WSAG yöneticileri büyük ölçüde son saatlerdeki olaylar hakkında birbirlerini bilgilendirmek ve acil durum planlarına tekrar bakmak için Beyaz Saray'ın bodrumunda bulunan Durum Odası'nda bir araya geldiler. İstihbarat ve askeri brifingler, olayların başa baş ilerlediğini gösteriyordu. Tartışmanın çoğu, ufak tefek olaylara ilişkin tipik bir bürokratik travma şeklindeydi. Kral'ın yardım talebine karşılık olarak iki adet seyyar askeri sahra hastanesi gönderilecekti; tartışma konusu, bu hastanelerin Amerikan katkısı olarak mı yoksa çok yönlü bir koruma şeklinde mi göndermemiz gerektiği üzerineydi. Amerikan askeri müdahalesinin artılarının ve eksilerinin hızlı bir şekilde gözden geçirilmesi, Sovyetlerin İsrail'in operasyonlarına müdahil olduğunda, kuvvetlerimizin olaylara karışmadan izlemek için orada bulunmalarının en iyisi olacağı düşüncemizi güçlendiriyordu. Tek taraflı olarak etkili olabilmemiz için tüm stratejik rezervimizin taahhüdünde bulunmak zorunda kalabilir ve sonrasında ise geniş çaptaki iki ayrı harekât alanında kırılma noktasına kadar yayılıp yeni bir olasılık karşısında savunmasız duruma düşebilirdik. Birliklerimiz ağır ekipmanları olmadan ve sadece uçak gemilerinden gelecek hava desteği ile içeri girmek zorunda kalacaktı. Tek kara yolu ikmal yolumuz İsrail'den geçiyordu ki bu durum bizi, İsrail ile birleştiriyordu oysa ayrı olma, olası bir Amerikan eyleminin başlıca sebebiydi. Herhangi bir zorlukla karşılaşmamız durumunda İsrail'den yardım istemek zorunda kalabilirdik. Kısacası, eğer Ürdün'deki durum kontrolden çıkarsa, bu durum sadece Suriye'ye karşı yapılacak büyük bir saldırıyla giderilebilirdi ve İsrail silahlı kuvvetleri bu durum için oldukça uygundu.

Camp David'den dönen Başkan saat 19.50'de beni ofisine çağırdı. O pazar öğleden sonra sık sık görüştük. WSAG'deki fikir birliğine benzer şekilde tek taraflı Amerikan askerî harekâtı hakkındaki endişelerimi birkaç defa gözden geçirdim; Başkan, günün geç saatlerinde görüşünü değiştirdi ve WSAG toplantısından hemen önce bana, askeri bir tepki olacaksa bunun bizim tarafımızdan gelmemesi gerektiğini söyledi. Nixon'ı çabucak son gelişmelerden haberdar ettim ve

WSAG'nin üst düzey üyelerini ofisine çağırmasını önerdim. Bu durumda üyeler, onun düşüncesi hakkında yorum yapabilecekler ve sadece Nixon'ın liderliğinden gelebilecek psikolojik desteğe sahip olabileceklerdi. Başkan'ın görüşüyle WSAG'deki üyelerin görüşleri birbiriyle uyumlu olsa da Başkan'ın fikrini değiştirmiş olduğunu WSAG üyelerine söylememesini istedim çünkü bu sayede üyelerin Başkan'ın tercihinin dışında kalan diğer tüm alternatifleri tekrar gözden geçirme fırsatına sahip olabileceklerini düşünüyordum. Daha sonra en iyi kararın alındığından rahatlıkla emin olabilirdik; Başkan da WSAG toplantısı tamamlandıktan sonra resmi kararını verebilirdi.

Karar verme aşamasına ulaşıldığında Nixon, sezgileri ve uluslararası gerçekliği kavrayışıyla dokunduğu hiçbir şeyin nihai başarı ile taçlandırılamayacağı kaderci içgüdüsü arasında keyifsiz, umutsuz ve cesareti kırılmış bir şekilde hareket ederdi. O noktadaki en büyük sorun, cesaretin dikkatsizliğe, kararlılığın da meydan okumaya dönüşmesini engellemekti. Bu tür durumlarda kısa vadeli politik avantajla ilgilenmezdi; algıladığı şekilde ulusal çıkarların gerektirdiğini düşündüğü şeyi yapardı. Bir Başkan'dan daha fazlası istenemezdi. Birçoğu çok daha azını yapmıştı.

Saat 08.00'den 20.20'ye kadar Nixon, WSAG yöneticileriyle bir aradaydı; Alex Johnson, Tom Moorer, Dick Helms, David Packard, Joe Sisco. Onlara çabalarından dolayı minnettarlığını ifade eden bir moral konuşması yaptı. Görevlerinin, Kral'ı dış müdahalelere karşı korumak olduğunu söyledi; üyelerin daha önceki kararları ne olursa olsun görüşlerinin Başkan'ın kendi tercihini yansıtmasını bekliyordu. Onun adına konuşabileceğimi de vurgulamıştı.

Uygun şekilde teşvik edilen WSAG üyeleri saat 20.20'de Başkan'ın ofisinden ayrılıp çalışmalarına aşağıda bulunan Durum Odası'nda devam ettiler. Başkan'la seçenekleri tekrar gözden geçirmek için on dakika daha kaldım. Her ikimiz de saldırgan bir şekilde davranmadan dirayetli kalırsak ve kartlarımızı iyi oynarsak en rağbet gören ihtimaller konusunda mutabık kalabileceğimizi düşünüyorduk.

Saat 20.20 civarında Denis Greenhill güvenli telefondan tekrar aradı. Oval Ofis'te olduğumdan telefonu, Durum Odası'nda bulunan Haig açmıştı. Greenhill, Hüseyin'in sabah İngiliz Büyükelçisi'ne söyleyip te-

lefon görüşmesinden de iki saat önce tekrarladığı mesajını iletti: Kötüleşen durum dolayısıyla Kral, acil hava saldırısı talebinde bulunuyordu.

Saat 20.35'ten saat 21.15'e kadar süren WSAG toplantısına tekrar katıldım. İngilizlerin mesajı, olası bir İsrail hareketi için kenarda bekleme yönündeki eğilimi güçlendiriyordu. Kral'ın Amerikan kuvvetlerine ilişkin yardım talebine hızlı bir şekilde yanıt verecek kadar istihbarata ya da tam bilgiye sahip değildik. Bu sırada eğer ABD, Sovyetlerin müdahalesine karşı arabuluculuk yapacaksa, hazırlıklarımızı hızlandırmak zorundaydık; bu nedenle eğer İsrailliler tahmin ettiğimizden daha isteksiz davranırlarsa hava operasyonlarını yürütme kapasitemizi de artırmak durumunda kalacaktık. WSAG, Başkan'a gönderilmek üzere şu kararları onaylıyordu:

- Almanya'daki hava tugayının alarm durumunun daha da artırılması;
- 82. Hava İndirme Tümeni'nin tam alarma geçirilmesi (bu durum kesinlikle sızacak ve hem Moskova'nın hem de Şam'ın hızlı bir şekilde karar vermesini gerektirecekti);
- Hedef bilgi almak için herhangi bir uçak gemisinden Tel Aviv havaalanına keşif uçağının gönderilmesi (bu durum kuşkusuz Sovyet ve Mısır radarları tarafından anlaşılacak ve Amerikan askerî harekâtının yaklaştığını bildirecekti).

Bir başka deyişle, olası bir Amerikan ya da İsrail müdahalesinin tehditkâr olduğuna dair algıyı artıracaktık.

Bence bir krizde "dengeli" ve "güvenli" görünen şey çoğu zaman en riskli olandır. Gerginliğin tedricen tırmanması, rakibin her hamlesini ölçmeye teşvik eder; ılımlılık gösterisi olarak tasarlanan şey kararsızlık olarak yorumlanabilir; güvence verme ise aşırı tahmine dayalı bir kontrol listesi, dolayısıyla doğasında olan risk koşullarını sürdürür ve beklemeye gerekçe sağlayabilir. Bir lider, karşı karşıya kalacağı konuları dikkatli bir şekilde seçmelidir. Bunu da sadece büyük hedefler için yapmalıdır. Fakat buna kalkıştıktan sonra da bu yüzleşmeyi bir an önce bitirmek mecburiyetindedir. Bunun için amansız olmak zorundadır. Rakibin artık tecrübe etmeyi göze alamayacağı bir noktaya hızlı ve acımasız bir şekilde tırmanmaya hazır olmalıdır.

Saat 21.27 sularında Sisco'dan WSAG'nin kararlarını Başkan'a iletmek için bana katılmasını istedim; tüm telgraf trafiğinin ortasın-

da bulunan yetkili biri olarak Sisco'nun Beyaz Saray'ın düşüncelerinin inceliklerini anlaması çok önemliydi. Ayrıca bu durum Rogers'ın bilgilendirilmesine de yardımcı olacaktı; gelişmeleri beklemek için evindeki telefonun hemen yakınlarında durmaya karar verdi. Önce Başkan'ı bulmamız gerekiyordu çünkü Nixon bovling oynamaya gitmişti. Gizli Servis'in yardımıyla sonunda onu, Yönetim Binası'nın bodrumunda ücra bir yere kadar takip ettik. Nixon saçma bir biçimde elinde bovling topunu tutarken soğukkanlılıkla raporumuzu dinledi ve alınan kararları onayladı. Nixon'ı ceketsiz ve kravatsız gördüğüm birkaç andan biriydi. Ne yapılacaksa başarılı olması gerektiğini söyledi; Suriye'nin saldırısını durdurmaya kararlıydı. Acilen İsrail Büyükelçisi ile temasa geçmemiz gerektiği fikrini uygun buldu. Ona, Rabin'i arayacağımı söyledim.

Saat 22.00 sularında Beyaz Saray'daki ofisime geri döndüm ve aramayı yaptım. Rabin o sırada New York'ta Golda Meir'in şerefine verilen akşam yemeğindeydi. Kürsüden çağrılması ve makul derecede güvenli bir yere getirilmesi gerekiyordu ama yine de konuşma boyunca uzaktan seslerin geldiğini duyabiliyordum. Rabin'e, Sisco'nun da hatta olduğunu söyleyerek Suriye'nin hamleleri hakkında İsrail'in ne kadar bilgiye sahip olduğunu sordum. Rabin, yaklaşık iki yüz Suriye tankının İrbid bölgesinde olduğunu tahmin ettiğini söyledi. Rabin'e, bizden yardım istendiğini ama bu konuda istihbaratımız olmadığını bildirdim. İsrail şafakta keşif uçağını uçurup (Orta Doğu'dan sadece üç saat uzaklıkta) sonra bize düşüncelerini iletebilir miydi? Kolay kolay kül yutmayan Rabin, istihbaratın Suriye'nin kayda değer ilerlemelerini saptaması durumunda olası bir İsrail hava saldırısına ABD'nin olumlu bakıp bakmayacağını sordu. Keşif sonuçlarını analiz ettikten sonra bu kararı vermeyi tercih ettiğimizi söyledim. Rabin'le bu konuyu tartışırken Kral'dan acil bir mesaj geldi; bu sefer doğrudan bizeydi. Rabin'e, onu birazdan arayacağımı söyledim.

Hüseyin'in mesajı iki saat önce büyükelçimize telefonla gelmişti. Mesajda, Suriye'nin gerçekleştirdiği yeni ve büyük bir işgalden (öğle saatlerinde iki tugayın saldırması) sonra durumun oldukça kötüleştiğinden bahsediliyordu. Ürdün kuvvetleri artık birbirleriyle irtibat halinde değildi; İrbid işgal edilmişti. Başkentteki askerler tedirgin ediciydi. Kral'a göre, ülkesini kurtarmak için hava saldırıları şart-

tı; yakında kara kuvvetleri talebinde de bulunabilirdi. Önceki prosedürünü tersine çeviren Hüseyin, bizden, İngiltere'ye durumu hakkında bilgi vermemizi istedi.

Saat 22.10'da Sisco'yla birlikte ofisimden Rogers'ı aradık. Bakan'a, Rabin'le olan görüşmemizi ve Kral'dan çaresizlik içinde gelen mesajı anlattım. Başkan'a, İsrail'in hava saldırısını onaylamaya meyilli olduğumuzu söyleyecektik. Rogers başka seçeneğimiz olmadığını kabul etti.

Saat 22.12'de artık yolu bildiğimizden, Sisco'yla beraber bovling salonuna geri döndük. (O sıkıntılı geceden sonra bovling salonunu bir daha da görmedim.) Başkan'a, Kral'ın isteğini ve üst düzey danışmanlarının ortak kanısını söyledik. Tavsiyemizi kabul etti ve Rabin'le görüşmemiz için bize yetki verdi. Saat 22.25'te, Sisco'yla benim ofise giden yolu bulduk.

Saat 22.35'te Sisco da hatta olmak üzere Rabin'i telefonda bir defa daha aradım. Tam bağlantı kurulurken Nixon, bovlingini bitirmiş ve her zamanki gibi giyinmiş bir şekilde ofisime geldi. Ürdün'den aldığımız bilgileri Rabin'e, kaynağını belirtmeden anlattım. Başkan ve Bakan ile görüştükten sonra İsrail keşiflerinin bana anlatılanları doğrulaması durumunda Rabin'e, İsrail'in hava saldırısına olumlu bakabileceğimizi söyledim. Maddi kayıpları telafi edebilir ve Sovyet müdahalesini önlemek için elimizden geleni yapardık. Rabin, anladığından emin olmak için söylediklerimi dikkatlice tekrarladı; başbakanına danışmak zorundaydı.

Saat 22.45'te İsrail'in bizim saatimize göre gece harekete geçebilme ihtimali ışığında WSAG'yi gece yarısı toplantısına çağırdım ve yakın çalışma ekibimden (esasen Hal Saunders'la Richard Kennedy) söz konusu tüm bilgileri toplamalarını istedim. Ondan sonra İngiltere Büyükelçisi John Freeman'ı arayıp Kral'ın mesajını ona ilettim. Freeman'e, İsrail Büyükelçisi ile irtibata geçtiğimizi ama detaylara girmediğimizi söyledim. Nixon hâlâ ofisimdeydi ve telefon görüşmeleri arasında benimle sohbet ediyordu.

Saat 23.15'te güvenli telefondan Başbakan Heath'in özel sekreterini arayıp Kral'ın mesajını ileterek İsrail Büyükelçisi ile temasa geçtiğimizi ve İsrail'in bir sonraki hamlesini belirleyecek keşif uçağını

uçuracaklarını söyledim. Nixon güvenli telefonu kullanmayı bırakmamı söyledi çünkü normal hatta yapılan konuşmayı duyabilecek kişiden daha fazla sayıda kişi benim bağrışmalarımı Pensilvanya Bulvarı'ndan duyabiliyordu.

23.30'da Rabin, Bayan Meir'in cevabını iletmek için aradı. İsrail ilk ışıkta keşif uçağını çıkaracaktı. İrbid'de durum "oldukça tatsız"dı; İsrail askeri liderleri hava operasyonlarının yeterli olacağını düşünmüyorlardı. İsrail, keşif sonuçlarını inceledikten sonra düşüncelerini Washington'a iletecekti ama daha fazla istişarede bulunmadan harekete geçmeyecekti. Nixon da konuşmanın sonunu duymuş ama yorum yapmamıştı. Sonra ofisimden ayrıldı.

WSAG, gece yarısı tekrar Durum Odası'nda toplandı. Son toplantıdan bu yana neler olup bittiğini anlattım. İsrail'in önümüzdeki yirmi dört saat içinde saldırması durumunda ne yapacağımızı konuştuk. Acil olarak gece boyunca dört konu hakkında çalışmalar yapılmasını istedim; olası Sovyet hamlelerine karşı acil durum planları; kayıpların telafi edilmesi için İsrail'le Ürdün'e yardım paketleri; Kongre brifingleri için bir senaryo ve müttefikleri bilgilendirmek ve Sovyetleri uzak tutmaya çalışmak için diplomatik bir plan. Sovyetler ile ilgili olarak şunları vurguladım: "İki hedefimiz var; birincisi Suriye üzerinde olan nüfuzlarını Suriyelilerin geri çekilmeleri için kullanmaları; ikincisi ise İsrail'e baskı yaparak olası bir İsrail hamlesinin ikileminden kaçabileceklerine inanmadıklarından emin olmak... Bence şu an saçmalamak bize daha sonra daha fazla sorun yaratır."

Saat 00.45'te Rogers'ı evinden arayıp Rabin'le yaptığımız görüşmeyi ve WSAG toplantısını anlattım. Sorusu olup olmadığını sordum. Hiç yoktu. Bir kereliğine üst düzeydekiler bir konuda anlaşmıştı. Saat 1.00 sularında WSAG hakkında kısa bir rapor vermek için Nixon'ı aradım. Sovyet tepkileriyle ilgili çeşitli kurumların öngörülerini kısaca anlattım. Savunma Bakanlığı'nın, Sovyetlerin İsrail'e misilleme olarak hava saldırısı yapmasından endişe ettiğini söylediğimde burnundan solumuştu: "İnanmıyorum."

Eve gidip yattım. 21 Eylül Pazartesi, saat sabahın 2'siydi.

05.15'te Rabin'den yeni bir telefon alan Al Haig tarafından uyandırıldım. Rabin, henüz keşif raporu bulunmamasına karşın, İsrail'in

hava saldırılarını tek başına yeterli görmediğini, kara harekâtının da gerekli olabileceğini söyledi. İsrail iki-üç saat içinde Amerika'nın görüşüne minnettar kalacaktı.

05.35'te Rabin'in ön tepkisini söylemek için Başkan'ı aradım ve uyandırdım. Kararı ertelemesini ve üst düzey danışmanlarıyla sabah 07.30'da toplantı yapmasını istedim. Ama Nixon, İsrail'in kara harekâtı talebinin ciddi tartışmalara yol açacağını bildiğinden önerimi kabul etmedi. "Kararı şimdi vereceğiz" dedi. İsrail'in olası bir kara saldırısının artılarını ve eksilerini birkaç dakikalığına benimle birlikte gözden geçirdi. Görüşünü almak için Sisco'yu aramamı istedi.

Haig'le Rogers'ı karıştırmadan Sisco'yu aramanın mantığını tartışmaya başladım ve Nixon geri aradığında, Rogers'la konuşmam gerektiği sonucuna vardım. İsrail'in kara harekâtını onaylamaya karar vermiş ve Rabin'e iletmem için özenli bir mesaj yazdırmıştı. Dedi ki "Buna karar verdim. Başka kimseye sorma. Rabin'e söyle, 'devam'."

Başkan'ın, üst düzey danışmanlarına danışmadan Sovyetler Birliği ile büyük bir çatışma riskini göze almasına izin veremezdim. Olası bir İsrail kara operasyonu, Orta Doğu savaşı yaratabilirdi. Rogers'la Laird'e sormak Nixon'a borcumdu. O kadar da acil değildi. İsrail seferberlik olmadan karada kesinlikle harekete geçemeyecekti. Sisco'yu aradığımda bana, Başkan'ın kararına katıldığını söyledi. Daha sonra Rogers'ı aradım; özellikle Ürdün'den resmi bir kara desteği talebi gelmemesi nedeniyle ciddi çekinceleri vardı. Laird belirsizdi; istihbarattan gelecek bilgiyi hesaba katmak istiyordu. Hepsi de benim evimden yapılmış olan tüm bu aramaların arasında Başkan, kararına düzeltmeler eklemek için sık sık beni aradı. Saat 07.10'da, aralarındaki görüş farklılıkları doğrultusunda üst düzey danışmanlarıyla toplantı yapması için tekrar üsteledim. İsteksizce kabul etti. Haig, Rabin'e, Amerika'nın öğlene kadar cevap veremeyeceğini bildirdi.

Şu andan itibaren her saat gelen değerlendirmeler o kadar da önemli değildi; ana konular gece yaşanan olaylar sırasında belirgin hale gelmişti. Hükümetimiz, İsrail'in hava saldırısında bulunması konusunda hemfikirdi; İsrail'in kara operasyonları konusunda ise görüş farklılığı vardı. Sorunun acil bir çözüm gerektirdiğini düşünmüyordum çünkü İsrail'in cevabı, kara savaşının durumu daha da zor-

laştırıcı tehlikesi de eklenince, siyasi bir fırsat sağlıyordu. Eğer İsrail kara harekâtını gerekli görseydi, seferberlik ilan etmek durumunda kalırdı. Seferberlik en az kırk sekiz saat sürerdi. Ayrıca İsrail seferberlik ilan etmemeyi göze alamazdı çünkü nihai tepkimiz ne olursa olsun Suriye'nin zaferine izin veremezdi. Durum böyle olunca -eğer Kral dayanabilirse- Suriye'nin üzerindeki baskılar arttığında ve belki de krizin savaş olmadan çözüleceği noktaya gelinceye kadar bizim de soluklanma fırsatımız olacaktı. Suriye, Golan Tepeleri'nde İsrail güçlerindeki artışı görünce, Ürdün'e yan taraftan yapılacak saldırıda, son derece huzursuz olacaktı. Nasır, muhtemelen 1967 felaketine yol açan imkânsız ikilemle karşılaşabilecek operasyonlara son vermek için baskı yapıyordu; ya kenarda durarak Arap dayanışmasını parçalayacaktı ya da müdahalede bulunarak küçük düşürücü bir yenilgi riskine girecekti. Üstelik aynı hususlar konusunda Sovyetlere de baskı yapacağı kesindi. Kısacası kendi konuşlandırmalarımıza İsrail'in de seferberliği eklenince, tüm düşmanlarımız "korkacak" ve üstüne üstlük savaş dışında başka bir çözüm bulmak için zaman kazanılacaktı.

Ulusal Güvenlik Konseyi 21 Eylül Pazartesi sabah 08.45'te toplandı. Tartışma esas olarak İsrail'in talepte bulunduğu yer operasyonlarına karşı tutumumuz doğrultusunda sordukları soruya nasıl cevap vereceğimize dair son derece pratik bir konuyla ilgiliyse de olay krizlerle nasıl başa çıkılacağına dair felsefi bir tartışmaya geri döndü. Rogers, çok az da olsa, gerginlik artışının çok yavaş ve ağır olacağını düşünüyordu. Nixon da aynı benim gibi, bunun bir krizin yönetilemez hale gelmesinin en olası yolu olduğuna inanıyordu. Rogers, Sovyetlerle bir çatışma endişesi de dahil olmak üzere birçok nedenden dolayı temelde İsrail'in karadan müdahale etmesine karşı çıkıyordu. Nixon'la ben ise Sovyetlerle karşılaşmaktan kaçınmak istiyorsak, yavaş yavaş olan hamlelerimizi karşılamaya yönelik çekiciliğe sürüklenmelerine izin vermektense hızlı bir şekilde, yüzleşmekten çekinebilecekleri bir risk analizi yapmak zorunda kalacağımızı düşünüyorduk. Rogers, nihai kararın Suriyelilerin, İrbid'den güneye doğru ilerleyip ilerlemediklerine bağlı olarak alınmasını istiyordu; bana göre ise kriz sadece Suriye'nin Kuzey Ürdün'deki "kurtarılmış bölgesinden" tamamen çekilmesiyle sona erebilirdi. Nixon nihayet Sisco'nun İsrail'e, ABD'nin İsrail'in kara harekâtına prensipte onay ve-

rildiğini bildirmesine karar vermişti ama kesin bir karara varmadan önce Kral'ın görüşü ve istişare gerekecekti.

Hüseyin'e sorma konusunda şüphelerim vardı. Benim görüşüme göre, İsrail sadece Ürdünlüler güçten düşmek üzereyken müdahale edeceğinden Kral'ın, Arap dünyasındaki tehlikeli konumunu ona cevaplayamayacağı sorular sorarak ipotek altına almamalıydık. Hüseyin asla istemeyeceği bir şeye razı olabilirdi. Ama krizin acilen idare edilmesi gerektiğinden bu durum pek de bir fark yaratmıyordu. İsrail seferberliği zaten sessizce başlamıştı; kendi konuşlandırmamıza eklendiğinde, kendi tehdidini ve kendi gerçekliğini yaratacaktı.

Eğer İsrail hükümeti saldırmaya hevesli olsaydı, uygun cevabımız kendilerini rakiplerimize bulaştırabileceğimiz konusunda şüpheler yaratabilirdi. Neyse ki İsrail'in kendi stratejik değerlendirmesi vardı ve bu da nihai bir cevap sormadan harekete geçmesine ve böylece tam olarak tercih ettiğimiz yolu izlemesine neden olmuştu. Güvence arayışında doyumsuz ve gerçekten de dikkat çekici bir şekilde tedbirli olan İsrail hükümeti, düşmanlıklar konusunda Amerikan politikasıyla ilgili bir dizi soru gönderdi. Cevapların hazırlanması günün yarısından daha fazlasını almıştı. Bu süre zarfında kara harekâtıyla ilgili resmi bir karar alınmasına gerek yoktu. Bu arada iki İsrail tugayı, Golan Tepeleri'ne doğru ilerliyor ve Ürdün'deki Suriye kuvvetlerinin kanadını tehdit ediyordu.

Sabah Fransa Cumhurbaşkanı Pompidou'dan, olası bir Amerikan müdahalesi konusundaki "büyük kaygısını" dile getiren ve Nixon'ı kararlarını özenle tartması konusunda istekte bulunan bir mesaj geldi. Mesaj pek de işimize yaramıyordu; Fransa'nın bir krizin ortasında bizden ayrılma girişimini de fark edememiş değildik. Yine de mesajın konuşlandırmalarımızın farkına varıldığını gösteren telafi edici etkisi vardı. Paris'i endişelendiren şey Moskova'yla Şam'ı da tedirgin etmiş olabilirdi.

21 Eylül Pazartesi gününün geri kalanı, askeri hazırlığımızı artırmak ve İsrail'e üçüncü ülkelerle olan ilişkilerimizi veto etmeyecek şekilde cevap hazırlamak için WSAG toplantılarına ayrıldı.

En önemli olay günün geç saatlerinde meydana geldi. Sovyet Maslahatgüzarı Yuli Vorontsov, Sisco'ya bir önceki gün Suriye'nin derhal

geri çekilmesini talep ettiğimiz yönündeki mesajımıza cevap verdi. Yanıtın hızı -ateşkes ihlalleri hakkındaki şikâyetlerimize yanıt vermede bir hafta süren gecikmelere kıyasla yirmi dört saat- Kremlin'in gerçekten endişeli olduğunu gösteriyordu. Konuşlandırmalarımızın tehditkâr ve neredeyse gösteriş yapan aleniyeti de göz önüne alınırsa mesajdaki tavır oldukça yumuşaktı. Sovyet hükümeti, Ürdün'deki durumun şiddetlenmesiyle ilgili endişelerini paylaştığımızı ve bizim "de" (notta tıpkı böyle geçiyordu) diğer devletlerin, Ürdün'ün işlerine karışmasının kabul edilemez olarak gördüğümüzü belirtmişti. Böylece dolaylı olarak kendi birliklerini Suriye müdahalesine karşı sıralamış olan Sovyetler, bizim de İsrail'e bu yönde baskıda bulunmamıza yönelik -çok nazik bir diplomatik terim olan- "umudu" dile getirmişlerdi. Suriye'yi geri çekmeye zorladığına dair herhangi bir anlam karmaşasına mahal vermemek için Sovyetlerin mesajında şu da vardı: "Sovyet hükümeti, Suriye hükümeti ile olan temaslarında aynı çizgiye bağlı kalacaktır."

Sisco, olası bir Amerikan hamlesi yüzünden maksimum endişeyi yaratma stratejimizi takiben, Sovyetlerin önsezilerini ustalıkla terkip etti. Vorontsov, Ürdün'ün yardımımızı isteyip istemediğini sorduğunda Sisco, Kral'la olan muhaberelerimizi görüşmeye yetkisi olmadığını söyledi. Vorontsov, Altıncı Filo'nun hareketlerinin amacını sorduğunda ise Joe, sadece soruyu not aldı. Genelde Vorontsov'un diplomatik girişiminin ümit verici olduğunu düşünürdüm. Eğer Sovyetler bizi kandırmıyorsa Suriye'deki radikal hükümete işgali durdurmaları yönünde baskı yaptıklarını söylüyorlardı. Akdeniz'deki gücümüz her geçen gün büyürken ve İsrail seferberliğe hazırlanırken bizi oyuna getirmek son derece gözü kara bir hareket olurdu.

Bu da saat 18.00'de toplanan bir başka Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısında hemfikir olunan bir diğer konuydu. Toplantı gerçekçi brifinglerle sınırlandırılmış ve ertesi güne kadar hiçbir kararın gerekli olmadığı sonucuna varılmıştı.

Gergin ama potansiyel olarak belirleyici bir yirmi dört saat olmuştu. Ürdün'ün düşmesi an meselesiyken bir anda işler tersine dönmeye başlamıştı. Her şeyden öte, Kral'ın cesareti ve sadık ordusu buna sebebiyet vermişti. Ama aynı zamanda, konuşlandırmalarımız ve maddi destek güvencesi, Kral'ın kararlılığını güçlendirirken, düşmanları ara-

sında kuşkuları ve dolayısıyla tereddütleri artırıyordu. İnzivaya çekilmek üzere olan Başkan'a, iki kere telefon ederek, 27 Eylül Pazar günü başlayacak olan Akdeniz gezisini iptal etmesini söyledim: "İsrailliler perşembeye kadar harekete geçmezse ortam sakinleşir."

22 Eylül Salı sabahı saat 08.30'da gerçekleşen WSAG toplantısı sırasında iyi haberler geldi. Hamlelerimizle ve (Hafız Esad adındaki bir generalin emrinde) Suriye hava kuvvetlerinin açıkça çatışmadan uzak kaldığı gerçeğiyle cesaretlenen Ürdünlüler, İrbid çevresindeki Suriye tanklarına havadan saldırmaya başlamıştı. Tahminlere göre Suriye 120 tankının 60 ila 90'ını Ürdün kuvvetlerine, gerisini de teknik arızalara bağlı olarak kaybetmişti. İlk endişemiz olan Irak kuvvetleri halen etkisizdi. Mısır, Sovyetlerin, Suriye'yi, Ürdün'deki rotasını yeniden gözden geçirmesi için ciddi bir çaba sarf ettiğini bildirdi. Golan Tepeleri'ndeki İsrail kuvvetleri gittikçe artmaya devam ediyordu. Askeri durum istikrara kavuşunca Sisco'yla beraber İsrail'in askerî harekâtta bulunmadan önce istişare etmesi konusunda Rabin'le bir defa daha konuşmamız gerektiğini hissettik. Aynı zamanda, baskıyı sürdürmek için kendi hazırlıklarımızı daha da arttırdık. Hem savaş uçakları hem de kargo uçakları olmak üzere ek uçaklar, Avrupa'ya uçtu. Tüm kuvvet komutanlıkları alarma geçirildi. 82. Hava İndirme Tümeni'nden iki tabur altı saat boyunca özel alarmdaydı.

Takvimimde Başkan'la yapılması gereken düzenli görüşmeler işaretliydi. Öğlen yapılan NSC toplantısı sadece yarım saat sürmüş ve Başkanlığın, Hüseyin'e teşvik ve destek mesajı gönderme kararı ile sonuçlanmıştı. Aslında Başkan'a da söylediğim gibi, mümkün olan her şeyi yaptığımız noktaya gelmiştik; acil durum planlamamız Başkan'ın seçtiği alternatifleri gerektiği şekilde uygulamaya koymuştu. Mevcut baskılar bir araya getirilmişti ve dolayısıyla nihai karar, diğerlerinin bunları nasıl değerlendirdiğine ve tepki verdiğine bağlı olacaktı.

Öğleden sonra biri Ürdün'den diğeri de İsrail'den olmak üzere iki cevap aldık. Kral, İsrail'in hava saldırıları konusunda kararsız, kara desteği hakkında ise olumsuz cevap vermişti. İsrailliler, kara eylemlerinin gerçekleşmesi halinde bunun sadece Ürdün'le sınırlı olacağını (yani Suriye'ye saldırmayacaklarını) bildirmelerinin yanı sıra niyetlerimizin daha da netleştirilmesini istiyorlardı; bu durum İsrail'in olaylara müdahil

olması konusunda isteksiz olduğuna dair bize güvence veriyordu. İki mesaj birbirini dengeleme eğilimindeydi. Ama o zamana kadar Şam'la Moskova'nın yapacakları nihai seçimler, daha önce gerçekleşmiş olan gelişmelere bağlıydı; bizim desteğimiz ve İsrail'in seferberliği.

İyimserliğim, Sovyet Maslahatgüzarı ile yapılan konuşmayla daha da arttı. Elçilik resepsiyonlarına katılmamakla ilgili olağan uygulamalarımın aksine 22 Eylül akşamı, Mısır Elçiliği'ndeki bir partiye uğrayıp politikamızın Arap karşıtı olmadığını göstermeye karar verdim. Vorontsov heyecanla diğer birçok misafirin tam önünde beni durdurup Sovyetlerden bir önceki gün gelen mesaja neden cevap vermediğimizi sordu. Pazar günü istediğimiz şeye ekleyebileceğimiz bir şey olmadığını söyledim; Suriye birlikleri geri çekilmek zorunda kalacaktı. Vorontsov, Suriyelilerin oldukları yerde durmalarının bize yetip yetmeyeceğini sordu. Suriye'ye dönmeleri için bastırdım. Vorontsov daha sonra bizim iyi durumda olmamızla ilgileniyormuş gibi davranmıştı. Ürdün'ün Sovyetler için hayati bir önemi olmadığını ama Amerikan müdahalesinin Arap dünyasında ABD adına korkunç zorluklara yol açabileceğini öne sürünce "bu durumda" dedim, "rahatlamalısınız çünkü her iki şekilde de kazanıyorsunuz."

Tüm bu konuşmalar, muhabirler de dahil olmak üzere diğer misafirlerin rahatlıkla duyabileceği şekilde gerçekleşmişti. Belli ki Vorontsov düşüncelerinin bilinmesini istiyordu. *Washington Star*'dan George Sherman ertesi gün şöyle yazmıştı:

> Vorontsov, Sovyetlerin, Suriye müdahalesinin sona ermesine yönelik istekleri konusunda alışılmadık derecede içtendi.
>
> Sovyetlerin, Suriye ile olan temaslarının hâlâ sonuçlandırılmadığını da ekledi. Bu soru yağmuru altında İsrail'le ABD'nin yanı sıra Suriye'yi de açıkça kastederek "herhangi bir dış müdahalenin olmaması gerektiğine inanıyoruz" dedi.

Dünyanın dört bir yanındaki Sovyet diplomatlar da benzer yorumlar yapıyordu. Halledilmemiş sorun, bu baskıların Ürdün'deki olaylar yoluna girmeden önce Şam üzerinde etkili olup olmayacağı yönündeydi.

Herhangi bir krizin sonucunu idare ederken mesele, diğer tarafa bir çatışmadan kaçınmanın bir yolu olmadığı izlenimini vermeden,

anlaşmaya varmak için gereken azami teşviklerin ortaya çıkarılması hususundaki baskıların kalibre edilmesini sağlamaktır. Paradoksal olarak, belki de en kritik an, rakibin anlaşmaya hazır göründüğü zaman ortaya çıkar; işte o zaman rahatlamak ve belki de iyi niyet jestiyle süreci hafifletmek için en doğal cezbedicilik bu olur. Fakat yine de neredeyse her zaman bir hata olur; uzlaşma anı, krizin üstesinden gelinmesinden ve bir mutabakata ya da geçici anlaşmaya varılmasından sonraki andır. O zaman ılımlılık büyüklükle iyi niyete atfedilebilir; öncesinde ise uzlaşma bedelinin gerçekten ödenip ödenmediğine dair son dakika şüpheleri uyandırarak umut vaat eden olasılıkları ortadan kaldırabilir. 1951'de ateşkes görüşmeleri başladığında Kore'deki askeri eylemlerimizi durdurmak neredeyse kesin bir şekilde görüşmeleri uzatmıştı; geçmişe baktığımızda, o zamanlar farklı bir görüşe sahip olsam da 1968'deki Vietnam bombalamasının durdurulması konusunda da aynı argümanı öne sürebilirdim.

Bu yüzden 23 Eylül Çarşamba günü, Suriye'nin geri çekilmesi muhtemel olmasına rağmen Akdeniz'deki kuvvetlerimizin takviyelendirilmesi yönünde baskı yaptım. 23 Eylül kritik olabilirdi. Eğer Suriye kuvvetleri geri çekilmezse -örneğin, mevzilenirlerse- maksimum baskı noktası geçip giderdi. İsrail ya bu mevcut sonuçlar doğrultusunda müdahale edecekti ya da biz, blöf yapıyor gibi gözükecektik. O zaman savaş yeniden başlayabilirdi; aksi takdirde Suriyeliler Ürdün'deki "kurtarılmış bölge"de durmaya devam ederek Kral'ın hayatta kalmasını ipotek altına alabilirlerdi. Suriye kuvvetlerinin geri çekildiğini öğrenene kadar teşvik tedbirleri dengesini güçlendirmenin en akıllıca şey olacağını düşündüm. Şu anda durağan hale geçmek kesinlikle dışarıya sızabilir ve kritik bir anda yanlış bir izlenim bırakabilirdi. Bu nedenle dört destroyerin daha ABD'yi terk edip Akdeniz'e doğru ilerlemeleri yönünde talimat verildi; iki saldırı denizaltısının 25 Eylül ve 29 Eylül tarihlerinde Cebelitarık Boğazı'ndan geçmesi kararlaştırıldı. Sovyet müdahalesine karşı acil durum planlaması sabahki WSAG toplantısında da devam etti.

O sabahki NSC toplantısında Rogers'la benim aramda olan anlaşmazlığın özü buydu. Kriz çözüme doğru giderken Rogers aniden Başkan'ın iki gün önce önünde onayladığı İsrail eylemine destek vaatlerinin açık uçlu taahhütler olduğunu anlayıp bu vaatlerin resmi

olarak iptal edilmesini istedi. Bana da öyle geliyordu ki kesinlikle dışarı sızabilecek ve İsrail, Sovyet ve Suriye'nin akıllarına çözümümüz hakkında kaçınılmaz olarak soru gelebilecek bir anlaşmazlık yaratmanın zamanı değildi. Suriye tanklarının geri çekildiğinden emin olduktan sonra kayıtları temizlemek için yeterli zaman olacaktı. Buna ek olarak, önceki gün İsrail'in tek taraflı hareketini desteklemediğimizi ve İsrail'in büyük bir ihtiyattan başka hiçbir şey göstermediğini belirtmiştik. Başkan, görüşüme katılsa da Sisco'dan Rabin'e, bize danışmadan herhangi bir eylemde bulunmamalarına yönelik talebimizi tekrarlamasını istedi. İsrail bu güvenceyi, günün ilerleyen saatlerinde herhangi bir koşul sunmadan verdi.

Kayıtlarıma göre Başkan'la ben özel olarak sabah saat 09.30'daki NSC toplantısıyla Suriye tanklarının Ürdün'den çekildiğine dair kesinleşmiş bir haber aldığımız an olan 14.50 arasında beş defa görüşmüştük.

Şu an için sadece başarıdan sonra gelen memnuniyet kalmıştı. Washington Özel Harekât Grubu'nun her üyesini mükemmel desteklerinden dolayı teşekkür etmek için aradım. Özellikle Joe Sisco'nun katkısı için minnettardım. Diplomatik hamleleri etkili ve hızlı bir şekilde gerçekleştirmesinden dolayı Dışişleri Bakanlığı'yla Beyaz Saray arasında vazgeçilmez bir bağlantı olmuştu. Kral Hüseyin, Başkan'a olan minnettarlığını ve hayranlığını iletmek üzere telgraf çekti. Kongre ve basın toplantıları düzenlendi. Sanki olağan durumun geri döndüğünü vurgularcasına Anatoli Dobrinin bile 24 Eylül Perşembe günü Washington'a tekrar geldi. 25 Eylül'de bana ziyarette bulunduğunda Sovyetlerin 21 Eylül'de göndermiş oldukları mesaja cevap vermememiz nedeniyle oluşan sıkıntıyı dile getirdi. Yıl boyunca Sovyetlerden gelen her mesajın ardından, mesajla uymayan düşmanca bir hareketin geldiğine dikkat çektim; bu nedenle basit bir şekilde gelişmeleri takip ediyorduk. Dobrinin, Sovyetler Birliği'nin Ürdün'ü işgal etme planından habersiz olduğuna dair bana teminat verdi. Suriye birlikleri sınırı geçmeden önce Sovyet danışmanlarının Suriye birliklerini terk ettiği konusunda güvence vererek, durumunu oldukça zayıflatıyordu. Gayet memnun bir şekilde Kremlin'in eski defterleri kapatmayı arzuladığını ve Orta Doğu meseleleri hakkında istişarede bulunmak istediğini ifade etti. Başkan'la konuşacağımı söyleyerek lafı geçiştirdim; bu arada diğer dış kuvvetlerin herhangi bir müdahale-

si olmadığı sürece ABD'nin Ürdün'de askerî harekât yapmayacağının garantisini verebileceğimi belirttim.

O gün İsrail'e şu mesajı gönderdik:

> Edinilen son bilgilere göre, Ürdün'ü işgal eden kuvvetler, Suriye'ye geri çekildi. İsrail'in atmış olduğu adımların bu geri çekilmeye önemli ölçüde katkıda bulunduğuna inanıyoruz. İsrail'in girişimimiz konusundaki hızlı ve olumlu tepkisini de takdir ediyoruz. Başka bir saldırı olursa koşulların farklılaşabileceğinden, Suriye'nin Ürdün'ü işgal etmesiyle ilgili aramızdaki muhaberenin tüm yönlerinin artık geçerli olmadığını düşünüyor ve İsrail'in de aynı fikirde olduğunu biliyoruz. Yeni bir durumun ortaya çıkması yeni bir muhabere gerektirecektir.

Orta Doğu'daki ılımlı kuvvetler korunmuştu. Kral kendi cesareti ve kararlılığı ile galip gelmişti. Ama yine de ABD ile dostluğu olmasaydı tüm bunlar boşa giderdi. Arapların giderek artan bir şekilde Moskova'ya olan inançlarını yitirmeleri konusunda bir çentik daha atan Sovyetler geri çekilmişti.

Ürdün krizi bitmişti. Ama sükûnet çok sürecek gibi değildi. Suriye tanklarının geri çekilmesinden sonra kırk sekiz saat içinde bir başka krizle karşı karşıya kalmıştık; konu bu sefer Küba'daki bir Sovyet deniz üssü hakkındaydı.

XVI
KRİZLER SONBAHARI: CIENFUEGOS'TAKİ SOVYET DENİZALTI ÜSSÜ

Moskova'dan Mesaj

1970 yılının bu kritik sonbaharında Sovyetler Birliği, Washington'da zeki, sıcakkanlı, sağduyulu ama oldukça beceriksiz bir maslahatgüzar olan Yuli M. Vorontsov tarafından temsil ediliyordu. Büyükelçi Anatoli Dobrinin istişareler için geri çağırılmıştı. Sonradan öğrendim ki Dobrinin'in yokluğu Kremlin'in ciddi görüşmelerin yapılmaması konusundaki arzusunu sık sık yansıtıyordu; bu durumda bile, hatta belki de önemsemediğimiz zirve hakkında. Vorontsov'un rütbesi oldukça yüksekti fakat bu tür Sovyet diplomatların takdir yetkileri pek azdır; genellikle mesajlarını donuk bir ifadeyle iletirler ve sonra da dikkatli bir şekilde cevaplarını verirler. Bunu yaparken ise tartışmaları belirgin olan birkaç soruyla sınırlarlar ve kendi fikirleri varmış gibi davranmaya cüret etmezler. Dolayısıyla Vorontsov keyifli olduğunda, aldığı talimat gereği bu şekilde davrandığına kanaat getirilebilirdi; müsamaha göstermediğinde ise bunun sebebinin Kremlin olduğu rahatlıkla anlaşılabilirdi.

Temmuz ayı sonunda San Clemente'deyken Washington'a döndükten sonra en kısa sürede bana bir mesaj iletmek istediğini söyleyen Vorontsov'dan bir telefon aldım; bu mesajın Sovyetlerin zirveyi kabul etmeleriyle ilgili olduğu varsayımında bulundum. 4 Ağustos'ta Beyaz Saray'daki ofisimde görüştüğümüzde Vorontsov oldukça keyifliydi. Moskova'dan zirveyle ilgili herhangi bir haber getirmemişti ama Moskova'nın zirveyle bilfiil ve olumlu bir şekilde ilgilen-

diğini biliyordu; ülkelerimiz arasındaki ilişkilerin "iyi yönde" ilerlediğini düşünüyordu. İletmek istediği şey Küba'yla ilgili olarak hükümetinin 1962'deki Kennedy-Kruşçev mutabakatını tekrar teyit etme isteğiydi: "Küba sorununa dair, geçmişte de gündeme gelen bu konuyla ilgili olarak mutabakattan önceki gibi ilerleyeceğimizi ve Amerika'nın da bu mutabakata sıkı sıkıya bağlı kalacağını umduğumuzu vurgulamak istiyoruz."

Kafam karışmıştı ve bunu da kendisine söyledim. Küba hakkında ortada bir gerilim olduğunun farkında değildim; sıra dışı bir şey yapmıyorduk; Sovyetler Birliği'nin bu soruyu gündeme getirmesinin bariz bir nedeni yoktu. Vorontsov sakin bir şekilde güven vericiydi. Amerika'nın Guantanamo Donanma Üssü'nün savunmasını güçlendirmeye yönelik planları ve iddia edildiği üzere Sovyetlerin Küba'da askeri faaliyetlerde bulunduğu hakkında duyumları olduğunu söyledi; Florida'da sürgünde bulunanların Küba'ya yönelik yıkıcı faaliyetleri konusunda şikâyetleri içeren bir not okudu. Moskova'nın, 1962 Anlaşması'yla ilgili nasıl bir teyit istediğini ve Vorontsov'un bu anlaşmayla ilgili anlayışının ne olduğunu sordum. Sözel olarak ifade etmemin yeterli olacağını ve anlaşmayı, Küba'yı askeri güçle istila etmeyeceğimiz şeklinde anladığını söyledi. Bu konuyu Başkan'la konuşup ona haber vereceğimi belirttim.

Derhal Dışişleri Bakanlığı'ndan 1962 Anlaşması'nın kayıtlarını çıkarmalarını istedim. Alex Johnson, Kennedy-Kruşçev yazışmalarından alıntılarla Sovyet füzeleriyle bombardıman uçaklarının hangi koşullar altında geri çekildiğiyle ilgili olarak John McCloy'la Vasily Kuznetsov arasında daha sonra geçen görüşmelerin özetini gönderdi. Gerek sözel gerekse yazılı olarak bir anlaşma bağlamında herhangi resmi bir mutabakat olmadığı ortaya çıktı. Fakat Başkan'a da anlattığım gibi, yazışmalar karşılıklı teminat teşkil edecek kadar uzun ve detaylıydı:

> Kruşçev ile Kennedy arasında geçen muhabereler, Sovyetler Birliği'nin saldırı füzelerini BM gözetimi altında Küba'dan kaldırması ve gereken tedbirlerle bu tür silah sistemlerini Küba'ya tekrar getirmemeyi taahhüt etmesi durumunda Küba'nın işgaline karşı teminat vermeyi kabul edeceğimize dair üstü kapalı bir anlaşma olduğunu açıkça göstermektedir. Yine de (Castro'nun muhalefeti nedeniyle) Sovyetler, kabul edilebi-

lir bir doğrulama sistemine razı olmadığından anlaşma da doğal olarak hiç tamamlanmamış ve biz de Küba'yı işgal etmeme yönünde hiçbir zaman resmi bir taahhütte bulunmamıştık. Kennedy ile Kruşçev arasındaki "anlaşmayı" resmileştirme hususunda tatmin edici bir çözüm bulmak için bir araya gelen McCloy ile Kuznetsov arasında geçen görüşmeler de hiçbir işe yaramamıştı.

Dolayısıyla Sovyetlerle olan "mutabakat" üstü örtülü bir mutabakattı ve resmi açıdan da alışılagelmiş bir şey değildi. Aslında Sovyetler, füzelerini kaldırmıştı ve yeniden getirdiklerine dair herhangi bir kanıt da yoktu ve biz de tabii ki Küba'yı işgal etmemiştik.

ABD de bu konudaki görüşünü açıkça kayıtlara geçirmiş ve buna itiraz edilmemişti. Bir donanma ya da denizaltı üssü meselesi sadece kısa bir süreliğine gündeme gelmişti. John McCloy, ABD'nin Küba'da herhangi bir Sovyet askeri üssü kurulmasına karşı çıktığını belirterek Kuznetsov ile 5 Kasım 1962'de bu konuyu gündeme getirince Kuznetsov da anladığını söylemişti.

Küba, Nixon'ın başını ağrıtan bir sorundu. 1960 yılında başkanlık için aday olduğunda, Küba konusunda Kennedy ile o meşhur televizyon tartışmalarında yer almıştı. 21 Ekim 1960'daki tartışmadan birkaç gün önce Kennedy, Amerikan kuvvetlerinin Fidel Castro'yu devirmeye yönelik müdahalesini savunmuştu; o günlerde güçlü bir duruş, liberal siyaset felsefesiyle uyumsuz olarak kabul edilmiyordu. Sonradan başarısız Domuzlar Körfezi Çıkarması için olduğu anlaşılan planlamadan haberi olan Nixon, teklifi kabul etmediği için rahatsızlık duymuştu. Amacı, iddia ettiği gibi bu gizli planı korumak olsun ya da Kennedy'nin "deneyimsizliği" ile kendi devlet adamlığı farkını göstermek olsun, daha sonraları vatanseverlik yüzünden kendini tutmanın bu yenilgiye katkısı olduğunu düşünmüştü. Nixon anılarında, bu konuyla ilgili biraz karamsarca konuşuyordu: "O tartışmada Kennedy, 60 milyon insana Castro ve komünizm konusunda benden daha sert olduğu imajını sergilemişti."[1] Nixon, kimsenin bu suçlamayı tekrar yapamayacağı konusunda kararlıydı.

Ayrıca Nixon'ın 1960'da Küba'yla işi bitmemişti. 1962'de California Valiliği'ne adayken Küba füze krizi seçim kampanyanın son üç haftasına hakimdi ve Nixon o dönemin her zaman sonuç için çok önemli olduğunu düşünüyordu. O zamana kadar hâlihazırda oy ola-

rak epey geride olsa da krizin, kendisini toparlama fırsatından mahrum bıraktığını varsayıyordu. Kennedy'nin ara seçimlerde Demokrat Parti için beklentileri artırmak nedeniyle televizyondaki bu hesaplaşmayı zamanladığına inanmaktan hiç vazgeçmemişti. Nixon için Küba olayının seçim kampanyasına denk gelmesi, içine doğma ve zoruna gitme dalgalarını tetiklemişti. Ona göre, Kongre seçim yılındaki Küba krizinden daha fazla sakınılması gereken başka bir şey yoktu.

Ama 1970 Ağustos ortasında bu durum aklımızın ucundan bile geçmezdi. Nixon'la ben, Vorontsov'un ilettiği mesajın sonbaharda yapılacak zirvenin atmosferini iyileştirmek için Sovyetlerin iyi niyetinin bir göstergesi olabileceğini bile tahmin etmiştik. Rehavetimiz, 5 Ağustos'ta bize ulaşan bir FBI raporuna verdiğimiz tepkiyi yansıtıyordu; raporda, Miami'de sürgünde bulunanların kiraladığı iki teknenin Küba'ya giden bir Sovyet tankerini batırmaya çalışacağı iddia ediliyordu. Genelde Küba'ya sığınmacı olarak gidenlere sempati duyan Nixon, derhal tankeri gölge gibi takip etmeleri ve gerekirse korumaları için iki Sahil Güvenlik botunu görevlendirmemiz gerektiği konusunda karara vardı; Miami'den gelen teknelerle Sovyet tankerine yapılacak bir saldırıyı, Moskova'dan gelen mesajdan sonra Moskova'ya açıklamak zor olurdu. Neyse ki saldırı hiç gerçekleşmedi. Endişe edebileceğimiz başka herhangi bir özel neden yoktu. Periyodik olarak fotoğraf çekme göreviyle uçan U-2 keşif uçakları, Küba ve çevresinde Sovyet askeri faaliyetlerinde bir artış fark etmiş olsalar da "anlaşmanın" ihlal edildiğine dair herhangi bir şey tespit etmemişlerdi.

7 Ağustos'ta Vorontsov'a cevabımızı ilettim. Sovyet hükümetine 1962 Anlaşması'nda mutabık kalınan koşulların hâlâ yürürlükte olduğunun güvencesini veriyorduk. Bu koşulları Küba topraklarına herhangi bir saldırı silahının ya da herhangi bir saldırı dağıtım sisteminin yerleştirilmesini yasaklayan koşullar olarak tanımladık. Karşılığında Küba'nın hükümet yapısında bir değişiklik yapmak için askeri güç kullanmayacağımızı tekrar teyit ettik. Doğu kıyımız açıklarında bombardıman uçaklarından dönüştürülmüş Sovyet keşif uçaklarının varış yeri olarak Küba'yı aldıklarını da "kişisel" gözlemim olarak belirttim. Bize göre bu durum, anlaşmadan ne anladığımız konusunda dış sınırlara ulaşıyordu. Bu uçuşların mutlak minimuma indirilmesinin ilişkimize kesinlikle yardımı olurdu; Sovyetlerin Karayipler'de

deniz operasyonları gerçekleştirmelerine yönelik büyük bir tahdit olması durumunda ise bu da benzer şekilde fark edilirdi.

Bu gözlemleri iyi niyetle yaptığım için minnettarlığını dile getiren Vorontsov, Kremlin'in 1962 Anlaşması'nın koşullarını onaylamamızdan mutluluk duyacağından emindi. İlişkilerimizin daha iyi bir yönde ilerlediği konusunda önceki izlenimimizi doğruluyordu.

Olayların ışığında, Vorontsov'un ya da üstlerinin ne düşündüğünü hayal etmek zordu. Dış politikada acemice yapılan oyunlar hemen hemen her zaman kendilerini baltalar. Uluslararası ilişkilerin Makyavelist anlayışında bile ortaya çıkan güven kaybının bazı belirleyici faydalarla dengelenmesi gerekir. Üstelik belirleyici dönüşümlerin elde edilmesi zordur; Sovyetlerin 1970 yazının sonlarında Küba'da yaptıkları şey kesinlikle muhtemel kazanımlarla orantılı olmayan riskler içeriyordu.

Cienfuegos'a Giden Filotilla

Küba'nın güney kıyısında Cienfuegos adında bir liman bulunmaktadır. Limana sadece birkaç küçük adadan oluşan ve dik tepelerle çevrili bir körfeze giden tek bir kanaldan ulaşılabilir. Cayo Alcatraz denilen bu adalardan birinde, 26 Ağustos'ta bir U-2, on bir gün önceki uçuş sırasında belirgin olmayan yeni bir inşaat faaliyetinin fotoğrafını çekmişti. Birkaç gündür devam ediyor gibiydi; kesin olarak tespit edilebilecek tek şey bir iskele ve birkaç yeni barakada gerçekleşen çalışmalardı. Kendi içinde bu alışılmadık değildi. Bu durumu önemli bir şey olmasından daha ilginç kılan şey ise bir başka istihbarattı: Sovyet gemilerinden oluşan bir filotilla, Küba'ya doğru ilerliyordu; bir denizaltı destek gemisi, bir güdümlü füze kruvazörü, bir güdümlü füze destroyeri, açık denizde giden bir kurtarma römorkörü, büyük bir kurtarma gemisi, bir ticari yük gemisi ve iki adet 25 metrelik mavna taşıyan bir amfibi hücum gemisinden oluşuyordu. Denizaltı destek gemisiyle mavnalar normalde nükleer denizaltılara hizmet etmek için kullanılıyordu. Ortaya çıkan bu görev gücü, eşi benzeri görülmemiş bir güç olduğundan nezaket ziyaretinden sanki daha fazlası da varmış gibi görünüyordu. Aniden, yılın yarısından fazlasında peş peşe gelen olaylar yeni bir önem kazanmaya başlamıştı.

Castro, Kruşçev'in Küba füze krizini idare etmedeki davranışının acınası bir teslimiyet olduğunu düşünmüştü. Moskova'yla Havana arasındaki ilişkiler önemli ölçüde bozulmuştu. 1967'de Castro, Altı Gün Savaşı sırasında Arap dostlarına etkin bir şekilde yardımda bulunamadıkları için Sovyetlere saldıracak kadar ileri gitmişti. Sovyetlerin, Çinlileri, komünist hareketin dışına çıkarma çabalarına karşı koymuştu ve Sovyet yardımı olmadan Latin Amerika'da "devrim ihracı" konusundaki radikal politikalara devam etmişti. Kosigin, 1967 yılında Castro ile bir araya gelmişti fakat Sovyet Devrimi'nin ellinci yıldönümünü olan o Kasım'da Kübalılar, önde gelen herhangi bir Sovyet lideri tarafından kabul edilmeden hemen oradan ayrılan düşük düzeyde bir heyet göndererek Moskova şenliklerini boykot etmişti. Yine de ilişkiler Ekim 1967'de Che Guevara'nın ölümünden sonra gelişmeye başlamıştı. 1968 baharında 300 milyon doların üzerinde Sovyet kredisi de dahil olmak üzere yeni bir ticaret anlaşması imzalanmıştı. Ağustos 1968'de Küba, gecikmeyle de olsa uygun bir şekilde Çekoslovakya'nın işgalini desteklemişti. 1969'un başlarında Sovyetler, bir yıl içinde ilk kez düzenli askeri yardım sevkiyatına devam etmişlerdi; bu sevkiyat, Küba'nın SSCB ile olan ticari açığını yeniden finanse etmişti. Haziran 1969'da Komünist Partiler Toplantısı'nda Kübalı delege, yerinde bir şekilde Havana'nın "Sovyet halkına karşı olabilecek bir provokasyon ya da saldırganlık" durumunda Moskova'yı destekleyeceğini söylemişti. İlk defa Küba, Çin-Sovyet anlaşmazlığında Sovyet tarafını seçmişti.

Ertesi ay, Temmuz 1969'da Sovyetler, Küba'ya ilk deniz ziyaretini gerçekleştirdi. İki dizel ve bir nükleer güçle çalışan saldırı denizaltıları da olmak üzere yedi gemi limana girdi ve daha sonra Meksika Körfezi'nde birtakım manevralarda bulundular; deniz kuvvetleri Martinik'le Barbados'u ziyaret ettikten sonra bölgeyi terk etti. Eş zamanlı olarak yeni bir Sovyet Y sınıfı balistik füze denizaltısı, Kuzey Atlantik'te ilk devriyesine başlamıştı.

Kasım 1969'da askeri alanda Sovyet-Küba ilişkileri bir adım daha ilerledi. Sovyet Savunma Bakanı Mareşal Andrey Greçko, Sovyet Deniz Kuvvetleri Kurmay Başkanı Yardımcısı ile birlikte Küba'ya büyük ölçüde duyurulmuş bir ziyaret gerçekleştirdi. Tarif etmek üzere olduğum olaylara yol açan sanki bu ziyaretmiş gibi görünüyor-

du. Greçko'nun ziyaretini takip eden aylarda, ne olursa olsun Sovyetlerin, Küba ve çevresindeki askeri faaliyetleri giderek artmıştı ve bunun sebebi hemen hemen kesinlikle Karayipler'de bir Sovyet donanmasının varlığına alışmamız içindi. Nisan 1970'te Küba Savunma Bakanı Raul Castro, Greçko'nun ziyaretine ilişkin iade-i ziyarette bulunmak amacıyla Leonid Brejnev ile görüştüğü Sovyetler Birliği'ne beş haftalığına gitti. 22 Nisan'da Lenin Günü konuşmasında Fidel Castro, Sovyetler Birliği ile daha yakın askeri ilişkiler kurmaya hazır olduğunu ilan etti. Kısa bir süre sonra uzun menzilli keşif uçakları Kuzey SSCB'den Küba'ya uçmaya başladı; bunlar açıkça görülebilen elektronik kabarcıklarla donatılmış Tu-95 bombardıman jet uçaklarıydı. Üç ayrı uçuş, Nisan ayında Kuzey Atlantik'teki büyük bir Sovyet deniz tatbikatının ("Okean") hemen ardından gelen Sovyet deniz görev gücünün ikinci ziyaretinden önce gerçekleşmişti. Bu sefer yedi gemi Cienfuegos'a iki haftalık bir süre için gelmişti. Aralarında bir denizaltı destek gemisiyle olası bir sevkiyata karşı kullanılmak üzere tasarlanmış kısa menzilli kruz füzeleriyle donatılmış nükleer güçle çalışan E-II sınıfı bir denizaltı vardı.

Ne CIA ne de Savunma Bakanlığı o sırada konuyu dikkatimize sunmuştu fakat Sovyet hava ve donanma faaliyetlerinin artan temposu, durumu 1 Haziran 1970'te Başkan'a özetleyecek kadar beni endişelendirmişti:

> Sovyet savaş gemilerinin ziyaretleri, Sovyet ana limanlarından daha da uzaklaşmış ve artmış Sovyet savaş gemilerinin faaliyetleri konusunda son yıllardaki genel eğilimin bir parçası olabilirken faal Sovyet filosuyla hava birliklerinin ziyareti ve yakıt ikmaline gitgide daha fazla örnek teşkil etmesi ABD'yi, Küba'yı daha fazla Sovyet kullanımına "alıştırması" yönünde bir çaba da olabilir. Sovyetler, Küba'dan yakıt ikmali ve yeniden ikmal yapmak için Karayip-Güney Atlantik'teki deniz kuvvetlerini aşağı yukarı daimî bir şekilde tutmayı muhtemelen isteyebilirler... Bu hususa odaklanmamız büyük önem teşkil etmektedir.

Haziran ayının sonlarında NSC'nin Latin Amerika işlerinde uzman olan personelim Viron P. (Pete) Vaky dikkatimi, Sovyetlerin, ne kadar temkinli olsalar da gemilerinin ya da keşif uçaklarının bakımını yapmaya yönelik Küba'da yeni bir tesis kurma niyetinde olabilecekleri konusundaki CIA araştırmasına çekti.

Bu arka plana uymayan durumda Sovyet filotillasının 9 Eylül'de Cienfuegos'a varmasını izledik. Ertesi gün ticari bir tanker de bu filotillaya katıldı. Günlük U-2 uçuşlarının ilk açık günde başlaması emredilmişti ki o gün 14 Eylül idi.

O noktada yönetimin endişesi filotillanın yeni kıyı tesislerine sığacak kadar büyük olup olmadığıydı. Alışılmadık bir jestte bulunan Mel Laird 2 Eylül'de, Pentagon muhabirlerini hazırlıksız bir basın toplantısı ve kahve için özel yemek odasına davet etti. Laird, Orta Doğu da dahil olmak üzere bir dizi meseleye değindiyse de özellikle Küba'yla ilgili yaptığı açıklamaları daha sonra manşetlere çıktı. Sovyetler Birliği'nin Karayipler'e doğru ilerleyen gemilerine dikkat çekerek bunlarla ilgili açıklama yapılmasının beklendiğini söyledi çünkü Sovyet görev gücünün ABD'ye ulaşabilecek silahlara sahip olduğuna dair kanıtlar vardı. Ama yine de "Ben, bir kriz görmüyorum" demişti çünkü Amerika saldırıyı defetme konusunda yeterli nükleer güce sahipti.[2] Bu haber yine de medyanın çok az ilgisini çekmişti. Küba, Süveyş Kanalı'ndaki ateşkes ihlalleri ve Ürdün'deki gelişen kriz yüzünden gölgede kalmıştı; Sovyetlerin Orta Doğu'yu sakinleştirmek için bu kadar az istekli olmasının bir nedeni de bu olabilirdi. Ürdün'de fırtınalar koparken ve Sovyetler de Küba'da bir denizaltı üssü inşa ederken Senato, savunma amaçlı Amerikan stratejik ABM konuşlandırmalarının bir şekilde kışkırtıcı olduğu önermesini tartışıyordu.

Küba'nın günlük gerçekleşen U-2 uçuşlarımıza tepkisi alışılmadık bir şeylerin dönmekte olduğunu gösteriyordu. 14 Eylül'deki ilk uçuşumuz iptal edilmek zorundaydı çünkü MiG savaş uçakları bu olaydan sonra aceleyle havalanmıştı. Adanın çevresinde bir başka görev için uçmakta olan uçağın da yolu kesilmiş ve mecburen görevini sonlandırmak zorunda kalmıştı. 15 Eylül'de Amerikan donanmasına ait bir denizaltı savunma uçağının önü kesilmiş ve MiG uçağı birkaç yalama uçuşu yaparak denizaltı savunma uçağını yüz kilometre boyunca gölge gibi takip etmişti. 16 Eylül'de Sovyetler Birliği'ni füze taşıyan denizaltıları ya da nükleer silahları Küba'da kullanmanın ya da orada bakım yapılmasının ciddi sonuçları olacağı konusunda uyaracak kadar endişeliydim. Daha öncesinde Şikago'da yapılan brifingi aracı olarak kullandım. Henüz somut bir kanıtımız ya da kararlaştırılmış bir politikamız olmadığından Sovyetlerin bunları gerçekten

yaptığına dair doğrudan bir suçlamada bulunmaktan vazgeçtim. Sovyetler için bir ricat hattı bırakmak en iyi olasılık gibi görünüyordu.

Aslında tam da bir U-2 uçağı tarafından o gün net kanıtlar toplanıyordu. Fotoğrafta görülen şey Sovyetler Birliği'nin üç haftadan kısa bir süre içinde oldukça önemli bir kıyı tesisini tamamlamak için acele ettiğiydi. Sadece bir ay önce boş olan Cayo Alcatraz'da şimdi iki yeni barakayla idari binalar vardı. Bir basketbol sahasıyla futbol sahası da dahil olmak üzere adada bir rekreasyon alanı hızla yükselmişti. Eski bir futbol hayranı olarak Kübalıların futbol oynamadığını bildiğimden bana kalırsa bu alan bir Rus üssüydü. Daha da önemlisi, denizaltı destek gemisi körfezde dört şamandıraya bağlı olarak kalıcı bir şekilde demir atmıştı. Bu geminin yanında amfibi hücum gemisinden indirilmiş iki destek mavnası da bulunmaktaydı. Bu nedenle denizaltı destek gemisi denizaltılara yardımcı olmak için konumunu almıştı. Denizaltı mânia ağları limanın girişini koruyordu. Anakarada, Cienfuegos kasabasından birkaç kilometre uzakta, yeni bir rıhtım, bir yakıt deposu ve şüphesiz Moskova'yla radyo bağlantısı kurmak için planlanan ve uçaksavar füzeleri ve gözetleme radarıyla korunan büyük bir haberleşme tesisinin erken aşamaları ortaya çıkmıştı. Kısacası gördüğümüz şey daimî bir Sovyet deniz üssünün tüm izlerini taşıyordu.

18 Eylül'de Vorontsov'la fikir teatisinde bulunduğumuz konuların özetiyle diğer bilgileri bir araya getirerek tüm bunları Nixon için bir bilgi notunda derledim ve şu sonuca vardım:

> Bugünkü fotoğraf incelemesi, Vorontsov'la benim aramda geçen diyaloğa rağmen Sovyetlerin muhtemelen Karayipler'de bir denizaltı ikmal üssü olarak hizmet etmek üzere Cienfuegos Körfezi'nde planlanmış bir tesis kurmak için hızla hareket ettiklerini doğrulamaktadır. Durumun ciddiyeti nedeniyle CIA'den bugün 12.30'da bana bir brifing vermesini istedim. Buna göre, Küba'daki Sovyet faaliyetlerinin tam kapsamını belirlemek için şu anda mevcut olan tüm fotoğraf delillerini dikkatlice değerlendirebiliriz. Ayrıca acil olarak, bu gelişmenin stratejik sonuçları hakkında ayrıntılı bir de analiz başlatıyorum.

Günün ilerleyen saatlerinde aldığım istihbarat analizine göre, Sovyetlerin "Cienfuegos'ta Karayipler ve Atlantik'teki deniz operasyonları için bir destek tesisi kurduğu" sonucuna varıldı. Ayrıca kaygı

verici şekilde, "nükleer denizaltılar da dahil olmak üzere Sovyet deniz kuvvetlerinin yakında Küba'nın Cienfuegos Limanı'nda düzenli olarak faaliyet gösterebilecekleri" sonucuna da varıldı. Donanma uzmanlarımız, Küba'da daimî bir tesisin, Sovyet denizaltılarının Atlantik'teki faaliyet alanlarına uzun geçiş yaparken kaybettikleri süreyi belirgin şekilde azaltacağına parmak bastılar. Sonuç, Sovyet balistik füze denizaltılarının ABD'nin menzilinde bulunabileceği mesafeyi yaklaşık üçte bir oranında artıracak konumda olmak ya da denizaltı sayısını da her an yaklaşık üçte bir oranında artıracak bir pozisyonda olma şeklindeydi. Stratejik imkanlar göz önünde bulundurulduğunda bu durum, Sovyetler Birliği'nin ABD'ye üstün gelmesine yol açabilirdi.

Hesaplaşma

Amman'da tutulan rehinelerin serbest bırakılmasını müzakere ederken, Hüseyin'in birlikleri yavaş yavaş Fedayiin'e doğru ilerlerken, Amerikan kuvvetleri Akdeniz'e doğru hızlıca giderken ya da seferber olurken, Süveyş Kanalı'ndaki ateşkes ihlalleri devam ederken ve Allende'nin Şili'de almış olduğu oy çokluğuna bir karşılık vermeye çalışırken Küba'da bir Sovyet deniz üssü olduğuna dair kanıtlar bize ulaşmıştı. Siyaset yapıcılarının kâbusuyla karşı karşıyaydık: dünyanın geniş çapta birbirinden ayrılan bölgelerinde ortaya çıkan eş zamanlı krizler.

Üst düzey yetkililerin reaksiyonu bu durumu yansıtıyordu. Bakan Rogers, Cienfuegos hakkındaki istihbaratın Washington'da doğrulandığı gün olan 18 Eylül'de "üst düzey gerilime" karşı önlem almamız gerektiğini bana söyledi. "Halkın zihninde bir kriz yaratmamak" için her türlü evrak işinin en aza indirgenmesini istiyordu. En önemli konu, tabii ki halkın zihninde bir kriz olup olmadığı değil, tarafsızca bakılınca bir kriz olup olmadığıydı, doğrudan doğruya askeri önemi ne olursa olsun Sovyet askeri personelinin Mısır'a gönderilmesine ek olarak Küba'da daimî bir Sovyet deniz üssünü kabul edip edemeyeceğimizdi. Rogers'a ertesi gün bize düşüncelerimizle ek istihbaratı bir araya getirme fırsatı sunacak gizli bir WSAG toplantısı ayarlayacağımı söyledim.

Washington Özel Harekât Grubu, Suriye işgalinden hemen ön-

ce Ürdün'deki mücadelenin durgunluğuyla çakışacak şekilde 19 Eylül'de planlandığı gibi bir araya geldi. Cienfuegos hakkındaki bilgiler gizli olduğundan tam bir personel hazırlığı yoktu. Bu nedenle görüşler bir konuşma tarzı şeklinde rastgele kendi etrafında dönüp duruyordu. Gerçekler hakkında herhangi bir anlaşmazlık yoktu; herkes nükleer denizaltıların bakımlarının yapılabileceği bir üs inşa edilmekte olduğu ve Sovyetlerin, tesislerin çoğunu denize doğru kurarak Kennedy-Kruşçev mutabakatından uzak durmaya çalıştıkları konusunda hemfikirdi. Sovyet faaliyetlerinin "mutabakatı" ihlal edip etmediğine dair bazı anlaşmazlıklar vardı; 1962'de Başkan Kennedy'nin, Sovyet füzelerinin Küba'da konuşlanmasının "yasa dışı" olduğu için değil de -aslında o zaman teknik olarak "yasal" idi- bu durumu ABD'nin güvenliğine karşı bir tehdit olarak ele aldığını gruba hatırlattım. Grup daha sonra tam olarak faaliyet gösteren bir üssün stratejik dengeyi ne dereceye kadar etkileyeceğini ölçmeye çalıştı (1962'deki füze krizi sırasında da tartışılan bir konuydu bu).

Bu tepkiler Amerikalıların, Sovyetlerin ne olduğu anlaşılmayan stratejileri ile başa çıkmada karşılaştıkları zorluğu yansıtıyordu. Açıkçası yeni bir deniz tesisi ile karşı karşıyaydık. Üç haftadan kısa bir sürede aldatıcı bir şekilde inşa edilmişti. Başka tesisler olmasa bile, sadece bu tesis dahi Sovyetlerin muharebe garnizonlarında balistik füze denizaltıları bulundurma kapasitesini artırabilirdi. Tesisin büyümesi durumunda ise Sovyetlerin, bize karşı kullanabilecekleri denizden atılan füze gücünü iki katına çıkarabilirdi. Eğer Sovyetler her zamanki gibi ilerlerlerse direnç olmadığı takdirde, ilk konuşlanmalarının akabinde daha hızlı bir artış gelebilirdi. Süveyş Kanalı'ndaki füze artışı deneyimi tekrarlansa da bu sefer bize karşı olacağı kesindi. İlk baştaki tesise razı olsaydık bu sefer büyümesine karşı koymakta zorluk çekerdik. Ama şu ana kadar hükümetimiz Sovyetlerin neyin peşinde olduğundan tam olarak emin olamadığından vereceğimiz tepki konusunda tereddüt içindeydik. Hem Başkan hem de Dışişleri Bakanı, rotamızı belirleyene kadar kriz ortamından kaçınmak istediğinden, WSAG'de temsil edilen her kurumdan değerlendirmelerini ve önerilerini 21 Eylül'e kadar çok gizli bir şekilde sunmalarını istedim. Özellikle Dışişleri Bakanlığı, o zamanlar en önde gelen Sovyet uzmanımız Büyükelçi Llewellyn Thompson'ın görüşlerini ısrarla duymak istemişti.

Llewellyn Thompson, Sovyet hareketinin büyük ölçüde sembolik ve bunun onların aşağılık komplekslerinin bir belirtisi olduğu şeklinde cevap verdi. Tüm ideolojik hakarete rağmen, evriminde bizden 15 yıl geride olan Sovyetler Birliği'nin taklit etmeye çalıştığı büyük bir güç modeliydik. Başka bir deyişle Thompson, Sovyetlerin on beş yıl önceki çabalarımızı taklit ederek şu an denizaşırı deniz üsleri kurduklarını dile getiriyordu. Dışişleri'nin önerdiği çare, New York'ta Rogers'la Gromiko arasında gizli bir görüşmenin gerçekleşmesiydi; normalde yaklaşık bir ay sonra Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda bir araya geleceklerdi. İşte o zaman Rogers endişemizi belirtebilirdi. Thompson, Gromiko'nun zorluk çıkarması durumunda -ki hemen hemen kesinlikle çıkaracaktı- ne yapmamız gerektiği konusunda herhangi bir öneride bulunmamıştı.

Savunma Bakanlığı'yla Kuvvet Komutanlarının tahminleri taban tabana zıttı. Cienfuegos'taki bir denizaltı üssünü ABD için stratejik bir tehdit olarak görüyorlardı; onlara göre bu üs, Sovyet denizaltılarının denizdeki faaliyetlerinin süresini uzatacak ve Sovyet denizaltı filosunun Meksika Körfezi'nde faaliyet gösterme kabiliyetini artıracak ve böylece ABD'nin başka yerleri de balistik füze saldırısına maruz kalacaktı. Savunma Bakanlığı'yla JCS böyle bir üssün nasıl faaliyet göstereceğini teknik açıdan açıkladılar. Doğal olarak üssün kaldırılmasını önerseler de pek çok askeri planlama evrakının da yaptığı gibi onlar da böylesine kapsamlı bir amaca ulaşmanın yolunun bulunmasını siyasi liderliğe bırakıyorlardı. Önerilen başka bir adım ise eski donanma gemilerimizden bazılarının hizmetten çekilmelerini geciktirmekti; bu durumun bize nasıl bir çözüm işaret edeceği ya da Sovyetleri, Küba'dan nasıl uzaklaştıracağı hayal gücüne bırakılıyordu. Kamboçya'dan altı hafta sonra 1970 sonbaharındaki bir başka akıllıca öneri ise yedeklerin göreve çağırılmasıydı.

Sovyet hamlesinin bu duruma askeriyeyi bulaştırmasının ötesine geçtiğini düşünüyordum; sanki dünyanın farklı yerlerinde yapılan test sürecinin bir parçasıydı. Belki de Kremlin, ateşkes için İsrail'e baskı yaparak Sovyetlerin Orta Doğu'ya savaş birliklerini göndermelerine tepki verdiğimiz için cesaretlenmişti. Sovyetler, özgürlük tanıdığımızı yanlış anlamasınlar ve sadece büyük bir krizin üssü ortadan kaldırabileceği bir noktaya müdahil olmaları artmasın diye, bu mey-

dan okumayla yüzleşmeyi şiddetle tercih ettim. Bir ay içinde Gromiko-Rogers görüşmesini beklemek gibi zaman israfına neden olan hamlelere karşı çıktım. Sovyetler, Cienfuegos'un neredeyse her gün fotoğrafını çektiğimizi biliyorlardı; eğer bir şey yapmazsak, bu duruma razı olduğumuzu düşünmek zorunda kalacaklardı. Eğer bir anda Sovyetlerle yüzleşirsek, manevra yapacak yerleri kalmamış olabilirdi; bunun sonucunda ortaya çıkacak kriz, küçük düşürülmeleri için kendilerine tuzak kurulduğuna dair görüşlerini netleştirebilirdi. Ayrıca zirve teklifimize çok yakın bir zamanda cevap vermelerini de bekliyorduk. Sovyetlerin cevabı olumlu olursa, Sovyetlerle yüzleşmek için ek engellerle karşı karşıya kalabilirdik ve eğer karşı karşıya kalırsak, bunu aniden ve her iki taraftaki üst düzey liderlerin prestijlerini riske atarak krizi kontrol altına almamızı daha da zorlaştıracak bir seviyede yapmak zorunda olabilirdik.

Ekipmanların büyük birçoğunun deniz yoluyla taşınması bana, Sovyetlerin kendilerine bir çıkış yolu bıraktıklarını gösteriyordu. Eğer bir meydan okumayla karşılaşırlarsa, diklenirlerdi; eğer yapmalarına izin verilirse, pazarlık yapabilir ve geri adım atabilirlerdi. Başkan'ı bu stratejiye ikna etmek kolay değildi; aslında ben de ikna olmamıştım; son hesaplaşma bir kazayla tetiklenmişti.

Seçimler sırasında potansiyel bir Küba krizi Nixon'ı, can evinden vurmuştu. Onu tanıyan herkes için Küba'da bir Sovyet deniz üssü kurulmasına uzun süre müsamaha göstermesi söz konusu olamazdı. Siyasi hayatının çok büyük bir kısmı bu konuda sert bir duruş sergilemekle geçmişti; ateşli bir Latin tutkusuyla Castro'dan nefret eden Charles (Bebe) Rebozo ile olan dostluğu, katı bir tutum sergilemesi yönünde sürekli argümanlara maruz kalacağını garanti etmişti; eski dostunun önünde asla zayıf görünmek istemezdi. Er ya da geç karşılık verecek ve hedefine ulaşana kadar dinlenmeyecekti. Ama şimdi Ürdün krizinin ortasındaydık; Suriye tankları Ürdün'e yeni girmişti; Nixon'ın bildiği kadarıyla bu kriz, Sovyetler Birliği ile bir hesaplaşmaya neden olabilirdi. Başkan en acil sıkıntıya odaklanmıştı. Nixon, Başkanlığın itibarına medya ve Kongre'den gelen saldırılara, Vietnam'ın sebep olduğuna kendini inandırdığından seçim yılında yeni bir Küba füze krizi büyük bir halk sinizmine yol açabilirdi. En sonunda Nixon 27 Eylül'de çok istediği Akdeniz gezisi için yola çıkma-

yı planlamaya başladı; özellikle de Altıncı Filo'nun ateş gücü gösterisi için sabırsızlanıyordu. Küba krizinin tam ortasında olsaydık ülkeyi nasıl terk edebileceğini bilmiyordu. Tüm bu nedenleri göz önünde bulunduran Nixon, seçimlerden hemen sonra Sovyetlerle yüzleşme stratejisini tercih etti. Analizime katılsa da bu boşluk sayesinde Rogers'ın yatıştırıcı tehir politikasını seçmişti.

Şüphesiz 16 Eylül'deki U-2 görevinin sonuçlarını bildiren bilgi notuma verdiği ilk tepkisi biraz sertti. El yazısıyla yazdığı notu şöyleydi:

> İvedi bir şekilde şu konular hakkında bir rapor istiyorum: (1) Castro'yu rahatsız edecek her türlü eylemi desteklemek için CIA'in neler yapabileceği; (2) Castro ile muhatap olan ulusları boykot etmek için henüz yapılmayan hangi eylemlerin yapılabileceği; (3) en önemlisi, gizli olsun ya da olmasın Türkiye'ye füze yerleştirmek -ya da Karadeniz'de bir deniz altı üssü kurmak- için ne gibi eylemler gerçekleştirilebileceği; bize hazır kaynak olabilecek her şey.

Ama derinlemesine incelendiğinde tüm bunlar zaman israfına yol açan seçeneklerdi. 60'lı yıllarda Castro taciz edilmeye çalışılmış ve başarısız olunmuştu; organize olmak aylarca sürebilirdi; Castro'yu "rahatsız etmenin" Sovyet üssü üzerinde hiçbir etkisi olmazdı. Küba'ya boykot uygulama daha da yavaş olabilirdi; bu durum müttefiklerimizin politikalarının mevcut eğilimlerine karşı olabilir ve kısa vadede akla yatkın bir etkisi de olmayabilirdi. Küba füze krizinin sonucu olarak kaldırılan füzeleri bu nedenle hemen Türkiye'ye yerleştirmek neredeyse hiç uygulanabilir değildi. Başarılı olsak bile, Türkiye'nin onları "hazır kaynak" olarak kullandığımızı öğrenmeleri durumunda Türkiye ile ilişkilerimiz sarsılabilirdi.

19 Eylül'de Nixon'a, WSAG'nin sonuçlarını bildirdiğimde, bana önemsememi söyledi. Seçim sürecinin ortasında (Cumhuriyetçi Senatörlerin 1962 yılında yaptığı gibi) Küba'nın ablukaya alınmasını isteyen "soytarı senatörler" görmek istemediğini söylemişti. Tuhaf bir durum içerisindeydik. Başkan bir cepheleşmeye doğru gidiyordu ve bu hesaplaşmayı iki ay süreyle erteleme arzusu riskleri büyük ölçüde artırıyordu.

Başkan'ı ikna edemediğim durumlarda, Haldeman'a başvururdum çünkü Haldeman başkasının fikirlerini, kendi görüşlerini katmadan içtenlikle ve kelime kelime aktarırdı. Haldeman'a yaklaşmak riskliydi

çünkü önemli herhangi bir kaygıyı duygusal istikrarsızlığın bir işareti olarak yorumlayabilirdi; halkla ilişkiler sayesinde aşılamayacak zorluk olmadığına dair geçit vermez bir inanca sahipti. Ama aşırı heyecanlanmış gibi davransa bile tedirginliğimi Nixon'a ileteceği kesindi. Haldeman'a, Başkan'ın asıl konuya odaklanmadığını söyledim. Eğer Kasım ya da Aralık aylarında kriz olsaydı, Eylül ayında neden hiçbir şey yapmadığımızı açıklamada büyük güçlük çekerdik; Sovyetler eş zamanlı zirve hazırlıklarıyla durumun kontrolden çıkmasına neden olabilecek adımlar atılması durumunda yanlış yönlendirilebilirdi.

23 Eylül'de gerçekleşen NSC toplantısı üst düzey yetkililerin zihinlerini odaklamalarına yardımcı oldu. Sunulan istihbaratlardan bazıları biraz zamanımız olduğunu gösteriyordu; bazıları ise acildi. Rahatlatıcı kısım ise Helms'in, Sovyetlerin Küba'da daimî olarak balistik füze denizaltı üsleri kurmayı amaçlamaları durumunda, özellikle de büyük vinçler gibi ek ağır ekipmana ihtiyaç duyacaklarına dair görüşüydü. Bu ekipman henüz Cienfuegos'ta yoktu. Dahası, bölgede füze taşıyan bir denizaltı da bilmiyorduk. Diğer yandan, nükleer silahların gemilerden birinde olabileceğini gösteren başka bir istihbarat da almıştık. Sonuç olarak Başkan, bana özel olarak belirttiği çizgide ilerlemeye karar verdi. Başkan, Cienfuegos'a mayın döşenmesi, Küba'nın ablukaya alınması, Sovyet gemilerinin takip edilmesi ve gelecekte bir ara yine uygulanmak üzere Küba'dan sürgün edilenler üzerindeki tüm kısıtlamaların kaldırılması konusundaki acil durum planlarını istedi. Bu arada, sadece neler olup bittiğinin farkında olduğumuzu ve izlediğimizi göstermeyle sınırlı olan gösterişten uzak bir kamuoyu duruşu sergilenmesini emretti. Mel Laird bunun asla işe yaramayacağına dikkat çekti; pek çok kişi neler olup bittiğinin farkındaydı; söylenenler sızacaktı.

Unutulmamalıdır ki 23 Eylül'de NSC toplantısında Suriye tanklarının geri döndüğünü ve Ürdün'ün işgalinin bittiğini henüz bilmiyorduk. Bu nedenle Başkan'ın ağırdan alması anlaşılabilir bir durumdu. Yine de son derece huzursuzdum. Önerilen politikanın Sovyetleri, Karayipler'deki faaliyetlerini tırmandırmaları konusunda teşvik etmesinin muhtemel olduğunu düşünüyordum; tesislerin aynı kalması durumunda Eylül ayındaki sade duruşumuzdan Kasım ayındaki bir yüzleşmeye nasıl geçebileceğimizi ya da Sovyetlerin ürkütücü bir şekilde büyümeleri durumunda olası bir hesaplaşmayı nasıl açıklayacağımızı anlama-

mıştım. Eğer bu arada Sovyetler zirve teklifimizi kabul ederlerse sorun neredeyse zapt edilemez hale gelirdi. Kısacası, ne kadar uzun süre beklersek, karşı karşıya kaldığımız zaman hem bizim hem de Sovyetler açısından karar vermek o kadar zor olur ve uzakta belli belirsiz görünen krizi önlemek de bir o kadar sıkıntılı hale gelirdi.

Suriye tanklarının geri döndüğünün ertesi günü olan 24 Eylül'de, pek katılmasam da Başkan'ın Küba hakkındaki kararlarını uygulamak için WSAG'yi Durum Odası'nda gizli bir toplantıya çağırdım. Tartışma, Cienfuegos'taki inşaatın, Başkan Avrupa'dayken aleni hale gelmesi durumunda olayın tamamen basına servis edilip edilmemesiyle ilgiliydi. Bu konunun ortaya çıkması halinde Savunma Bakanlığı'nın sadece ana hatları açıklamasına ama yorum yapmamasına; saldırı amaçlı silahların söz konusu olması durumunda ise Dışleri Bakanlığı'nın bu konuyu titizlikle ele almasına ve Beyaz Saray'ın ise Başkan'ın bu hususta bilgisi olduğuna ve olayları takip ettiğini ifade etmesine karar verildi. Bakanlıkların basın sözcülerine olaylarla ilgili ayrıntılı açıklamalarda bulunuldu; bunun sebebi ise brifinglerde kullanılmak üzere değil, arka plan rehberliği içindi. Başkan'ın kararını uygulamak üzereydik ki büyük miktardaki bürokratik bir karışıklık nedeniyle durum konu dışı bir hale geldi.

İlk olarak, Dobrinin yedi haftadan sonra Washington'a dönmüştü. İyi niyetini göstererek ve şakaya vurarak (Ürdün'den bahsederek) yokluğunda bir kriz ortaya çıkarmayacağıma dair sözümü tutmadığımı ifade etmiş, Ürdün ve zirveyle ilgili mesajı olduğu için 24 Eylül akşamı görüşmek istemişti; bunu bizzat Başkan'a iletmesi yönünde talimat verilmişti. Bu durumu Dobrinin'i görmek istemeyen Nixon'a bildirdim. Sovyetlerin zirve fikrini geri çevirmelerinden korkuyordu ve bu yönde bir cevabı şahsen almak istemiyordu. Sovyetlerin kendisine olumsuz bir yanıt vermeyeceklerini ama kendisini oyalamaya çalışacaklarını ve zirveyi 1971'e kadar geciktirebileceklerini söyledim. Fakat ikimiz de Başkan'ı, Ağustos ayında Ekim ayı için yapılan zirve teklifine cevap verilmesi yönünde altı hafta bekletmenin, kişisel olarak huzura kabul edilmeyi hak etmeyen bir saygısızlık eylemi olduğu konusunda hemfikirdik. Nixon da Küba konusuna değinilmeden Dobrinin'i görmek içinden gelmiyordu ve istenmeyen bir krizi körüklemeden ya da duruma razı olduğumuza dair bir izlenim

bırakmadan Cienfuegos'u tartışmanın da bir anlamı yoktu. Sonunda Dobrinin'in mesajını benim almama karar verildi; Sovyetlere verebileceğimiz en iyi soğuk davranma şekli buydu. Bu durumu Dobrinin'e söylediğimde, Moskova'ya danışmak zorundaymış gibi davrandı.

Nihayetinde Dobrinin'le 25 Eylül Cuma günü saat 10.00'da Beyaz Saray'ın Harita Odası'nda görüştük. Başkan'ın Avrupa'ya gidecek olmasından kaynaklanan zamanın baskısı yüzünden genel tartışmaya son verdim. Dobrinin'in mesajı tam da beklediğim şeydi; Sovyetler Birliği, prensipte zirve teklifimizi kabul etmişlerdi; 24 Ağustos'taki haberleşmemizde ana hatları belirlenen gündem üzerinde mutabık kalındı. Dobrinin bu önemli sonuca varmalarının neden bu kadar uzun sürdüğünü açıklamadı. Yine de Sovyet hükümeti zirvenin 1971'de ilkbahardaki Parti Kongresi'nden sonra gerçekleşmesini tercih ediyordu; yani pratikte zirve Haziran ayından önce olmayacaktı. Dobrinin, Başkan'ın Moskova'yı zirvenin gerçekleşeceği yer olarak düşünüp düşünmediğini de merak ediyordu. Bu düşüncenin aslında Başkan'ın da aklına defalarca geldiğini söylediğimde, Dobrinin yine de gerçek bir davetin iyice uzağında kaldı. Yeri ve zamanı sonraki görüşmelere bıraktı. Ayrıca Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu Başkanı Kosigin'in Birleşmiş Milletler'in Ekim 1970'teki yirmi beşinci yıldönümü kutlamasına katılamayacağını da iletti; dolayısıyla Kongre seçimlerinden önce üst düzey bir toplantı için böyle bir fırsat kaçıyordu. Dobrinin, daha önce anlattığım üzere Sovyet liderlerinin, Ürdün'deki krize olan tepkilerini de dile getirdi. Soğukkanlı bir şekilde kendisiyle daha sonra irtibata geçeceğimi söyledim.

Ofisime döndüğümde kaos patlak verdi. Sabah, C. L. Sulzberger'in *New York Times*'ta Cienfuegos'ta olası bir Sovyet denizaltı üssü olduğuna dair uyarıda bulunduğu "Güneydeki Nahoş Bulutlar" başlıklı köşe yazısıyla başladı. Dikkatlice planlanmış basın rehberliğimizin aksine Savunma Bakanlığı Sözcüsü, sabah toplantısında sorulan soruyu her ayrıntısıyla vermişti. Direktiflerin yanlış anlaşılması bir Washington klasiğiydi. Pentagon'un bilgi veren görevlisi beklenmedik durum kılavuzunu görmüş ama sadece son raddeye gelince kullanması ve arka planda geçen konulara kesinlikle değinmemesi gerektiğini anlamamıştı. Bu nedenle bildiği her şey kendiliğinden ağzından çıkmış ve Sovyet inşaatıyla son birkaç aydır denizde devam etmekte olan faaliyetleri detaylı bir şekilde anlatmıştı.

Basının tepkisi öngörülebilirdi. Önce *Associated Press* başladı, "Pentagon bugün Sovyetler Birliği'nin Küba'da daimî bir denizaltı üssü kurabileceğine dair kesin göstergelere sahip olduğunu söyledi." Uluslararası Basın Birliği şöyle bir açıklamada bulunmuştu, "Savunma Bakanlığı bugün Rusya'nın Küba'da bir denizaltı üssü inşa etmeye başladığına dair kanıtları olduğunu söyledi." Akşam televizyon haberleriyle ertesi günkü sabah gazetelerinin her şeyi daha da dramatize edeceklerine dair hiç şüphe yoktu. Başkan'ın iki gün sonra Beyaz Saray'ın yeni kriz hakkında bir açıklama yapmadan ülkeyi terk edebileceği akıl almaz bir durumdu. Mel Laird'le Dave Packard, Pentagon'dan yanlışlıkla yapılan bu brifing için özür dilemiş olsalar da ok yaydan çıkmıştı. Laird, Beyaz Saray'ın uzlaşmacı olarak görünmesi için fikir ve prensiplerinden vazgeçmemesini önerdiyse de ben razı olmamıştım, "Bu durumu önemsizmiş gibi gösterip gayet doğal olduğunu söyledikten sonra yolumuza devam edebiliriz ama o zaman da onlarla nasıl yüzleşebiliriz ki Başkan'ın da tam olarak yapmak istediği şey budur?"

Yine de her şey söylenip yapıldığında Pentagon'un gafı aslında bizim kurtuluşumuzdu. Basının yönlendirilmesine yönelik ilk başta planlanan ana hatlar o kadar sadeydi ki Moskova bunlara kesinlikle razı olduğumuz düşüncesine kapılabilirdi; Başkan'ın yurt dışına yapacağı yolculuk, üssün inşaatının tamamlanması için fırsat sunacak ve kaçınılmaz olan nihai yüzleşme hem daha sert hem de daha riskli olacaktı. Ama artık benim tercih ettiğim yolda ilerlemek zorunda kalacaktık. Başkan'a, Sovyetlerle yüzleşmekten başka çaremiz olmadığını söyledim fakat bunu onlara bir çözüm yolu sunacak şekilde yapmalıydık. Nixon'ın Akdeniz'e yapacağı geziden önce Sovyetlere, Küba'da bir denizaltı üssü inşa etmeleri hususunda sert bir uyarı verilmesi yönünde hâlihazırda öğleden sonra için planlanan bir brifingi kullanmayı önerdim; açık bir ricat hattı uygun olabilsin diye üssün zaten var olup olmadığı konusunu açık bırakacaktım. Sonra Dobrinin'i çağırıp ona zirve teklifine cevap verme kisvesi altında doğrudan yüzleşip Cienfuegos'u saldırı amaçlı bir üs olarak kabul ettiğimizi ve buna göre davranacağımızı söyleyecektim. Üssün dağıtılması yönünde baskıda bulunacaktık. Başkan'ın gezisi bu durumun gerçekleşmesi için bir aralık yaratacaktı.

Seçenekler tüm çıplaklığıyla tanımlandığında Nixon her zaman belirleyici kişi olurdu. Zırvalamanın sadece riskleri artırabileceğini hemen anlardı. Önerimi onaylayan Başkan, Amiral Moorer'dan uyarımızın gösterilmesi açısından bir destroyeri Cienfuegos yakınlarına göndermesini istedi. Dış politika konusundaki ayırt edici özelliğini cesaretle gösteren Nixon, yurt dışına çıkmasının arifesinde Sovyetler Birliği'ne meydan okunması yönünde talimat verdi. Dolayısıyla -görünen o ki Başkan'ın seyahati hakkında- Beyaz Saray basınını bilgilendirmek için Beyaz Saray'ın Doğu Odası'na gittim. Öngörülebildiği üzere, Küba hakkında bir soru gelince şu şekilde cevap verdim:

> Sovyetlerin, Karayipler'deki deniz faaliyetleriyle ilgili olarak kesinlikle Sovyet donanmasının faaliyetlerini ve orada olması muhtemel inşaatın gelişimini izliyoruz. Hem de çok dikkatli bir şekilde izliyoruz. Sovyetler Birliği'nin, Karayipler'de stratejik bir üssün oluşturulmasını büyük bir ciddiyetle takip ettiğimizi düşündükleri konusunda hiç şüphe yoktur.
>
> Başkan Kennedy'nin 20 Kasım 1962'de yaptığı basın toplantısına dikkat çekmek isterim; şöyle demişti:
>
> "Bizim açımızdan, eğer tüm saldırı silahları Küba'dan çıkarılırsa ve yeterli doğrulama ve tedbirler altında ileride de Yarıküre'den uzak tutulursa ve eğer Küba saldırgan komünistlerin bu saldırganlıklarını dışarıya doğru taşımaları için kullanılmazsa Karayipler'de barış olur."
>
> Etkili kısım ise tabii ki şuydu: "eğer tüm saldırı silahları Küba'dan çıkarılırsa ve ileride de Yarıküre'den uzak tutulursa."
>
> Bu durum elbette, bu hükümetin de politikası olmaya devam etmektedir.

Brifingin ilerleyen saatlerinde Başkan'ın böyle bir zamanda seyahate çıkmasının kötü bir an olup olmadığı sorulduğunda ise şu şekilde cevap verdim:

> Küba'daki gelişmeleri izliyoruz. Şu anda tam olarak neyi amaçladıklarını söyleyebilecek durumda değiliz. Onları gözlemlemeye devam edeceğiz ve doğru anda gereken harekette bulunacağız. Mükemmel bir iletişim içerisindeyiz. Çok hızlı ve çarpıcı bir şeyin şu anda ortaya çıkması pek imkân dahilinde gibi değil ve durumu yakından gözlemekteyiz.

Başkan'ın seyahati hakkındaki bilgilendirmem basın ambargosuna maruz kalmıştı; Başkan'ın ayrılacağı Pazar gününün gazetelerinde çıkması için, 26 Eylül Cumartesi'ne kadar kullanılamazdı. Küba'ya

dair açıklamamın derhal kullanılması yönünde gazeteciler Ron Ziegler'e baskı yapmıştı. Anlaşmıştık.

Brifingimden iki saat sonra 17.30'da Dobrinin'le Harita Odası'nda tekrar görüştüm. Dobrinin'i, zirveyle ilgili sorularına cevap verme bahanesiyle çağırmıştım; ikimiz de cepheleşmenin etkisini biraz olsun hafifletmek için zirve hakkında konuşarak oyalanabilirdik. Ona prensipte zirveyi kabul ettiğimizi ve hazırlıklarımızın durumuna bağlı olarak zirvenin 1971 yılının Haziran ya da Eylül ayında olmasını istediğimizi söyledim. Yer olarak Moskova uygundu.

Sonra toplantının asıl amacına yöneldim. Dobrinin'in öğleden sonraki arka plan brifingimin raporlarını gördüğüne şüphem yoktu. Sovyetlerin Cienfuegos'taki faaliyetlerinin kesin doğası hakkında ABD'nin henüz bir karara varamadığına ilişkin kelimelerim özenle seçilmişti. Bunun sadece hükümetine aleni bir şekilde çatışmaya girmeden geri çekilme fırsatı vermek için söylendiğini anlamasını istiyordum. Cienfuegos'taki inşaatı kesinlikle bir denizaltı üssü olarak göz önünde bulunduruyorduk. Moskova herhangi bir yanılsamaya kapılmamalıydı; devam eden inşaatı "azami önem" ile değerlendirecektik; orada üs olamazdı. Mecbur kalmamız durumunda belirgin bir adım atılması da dahil olmak üzere diğer önlemleri de almaktan kaçınmayacaktık; eğer gemiler -özellikle de denizaltı destek gemisi- Cienfuegos'u terk ederse bunu bir eğitim tatbikatı olarak değerlendirirdik.

Dobrinin kusursuz bir profesyoneldi. Genellikle neşeli ve güler yüzlüydü ama bu sevimliliğin boşa gittiğini ve kabahatlerimizi listelemeye yönelik olağan ricasının da gereksiz olacağı zamanı bilirdi. Şu anki sorun önemli ulusal çıkarlara sahip büyük güçler arasında gerçekleşen bir testti. Tüm işi meydan okumamızın kapsamını ve sınırlarını belirlemekti. 1962 Anlaşması'nın ihlal edildiğini mi iddia ediyorduk? Bunun yasal bir konu olduğunu söyleyerek lafı çevirdim; 1962'de Kennedy, anlaşmanın ihlal edildiğini öne sürmeden hareket geçmişti. Küba, bizim için aşırı hassas bir konuma sahipti. Vorontsov'un 4 Ağustos'taki diplomatik girişiminden başlayarak gerçekleşmekte olan olayların dizisini son derece kötü niyetli eylemler olarak değerlendirdik. Tesisler maksimum aldatmacayla tamamlanmıştı; o şekilde kalamazlardı. Dobrinin, bu konuyla ilgili büyük bir basın kampanyası başlatıp başlatmayacağımızı sordu; belli ki bir geri

çekilmeyle ne kadar itibar kaybedileceğini hesaplıyordu. Öyle bir niyetimiz olmadığını vurguladım; Başkan on günlüğüne Avrupa'ya gidiyordu ve bu süre zarfında bu konuyla ilgili başka brifingler olmayacağını söyledim. Dolayısıyla Sovyetlerin uzlaşma yolunda mı yoksa cepheleşme yolunda mı ilerleyeceklerini düşünmeleri için fırsatları olacaktı; biz her ikisi için de hazırlıklıydık. Küba'da, Sovyet denizaltı üssü olmaması konusundaki kararımız kesindi. 1962 Anlaşması ne şekilde ifade edilmiş olursa olsun, amacı kara-konuşlu füzeleri deniz-konuşlu füzelerle değiştirmek olamazdı. Dobrinin soğukkanlı bir şekilde bu durumu Moskova'ya ileteceğini ve bizimle temasa geçeceğini söyledi.

Sözümüzü tutmuştuk, hükümet brifingi yoktu. Rogers'la Laird, Başkan'la seyahatte olduklarından tutarlı bir basın politikasını devam ettirmek normalden daha kolaydı. Bununla birlikte şu da vardı ki Suriye'nin Ürdün'ü işgal etmesinin üstünden daha kırk sekiz saat bile geçmeden bir başka cepheleşmeyle karşı karşıyaydık, bu sefer bir süper güç ile.

Krizin Çözümü

Tabii ki halihazırda gerçekleşmiş olan brifinglerin yol açtığı gazete ya da Kongre spekülasyonlarına engel olamazdık. *Washington Post* ertesi gün şu manşeti attı, "ABD, Küba'daki Denizaltı Üssü için Kızılları uyardı." Ama odak nokta Başkan'ın Akdeniz'e doğru yola çıkacak olmasıydı. Küba olayı ağır ilerlediğinden Nixon'ın kriz ortasında ayrıldığına dair herhangi bir eleştiri olmamıştı. Sovyetlerin Küba'da olası bir nükleer denizaltı üssü kurmalarının, "Rusya'nın dünya egemenliğine ilişkin ciddi bir şekilde teşebbüste bulunduklarına" dair Pentagon'un kanıtını göz önünde bulunduran *Washington Star,* Senatör Barry Goldwater'ın sözlerine yer vermişti. Senatör Mike Mansfield'dan da alıntı yapılmıştı: "Bence de durum oldukça ciddi. Bu olay 1962'deki Küba füze krizinden sonra Başkan John F. Kennedy'nin Karayipler'de barışı sağlamak için saldırı silahlarının Batı Yarıküre'den uzak tutulması gerektiği" konusundaki ifadesi ışığında en ciddi meseleyi gündeme getirmekteydi. James Reston'ın 27 Eylül'deki "Küba'ya ve Soğuk Savaş'a Dönüş" başlıklı köşe yazısının giriş kısmı şu şekildeydi: "ABD'yle Sovyetler Birliği'nin liderleri arasında şu an-

da çok ciddi ve tehlikeli bir şeyler oluyor. Güneydoğu Asya'da, Orta Doğu'da ve Küba'da kesinlikle birbirlerini yanlış değerlendiriyorlar ve bu durum hem onlar hem de dünya barışı için trajik olabilir."

Ama bu, Vietnam dönemiydi. Hemen akabinde yönetime ikinci bir tepki dalgası geldi. 27 Eylül Pazar günü Senatör J. William Fulbright, tam da Nixon'la yanındakiler Washington'dan ayrılırken *"Issues and Answers"* adlı televizyon programında kuşkularını dile getirdi: "Neredeyse her yıl Senato'da ödenekler üzerine kanun teklifi yapılmadan hemen önce bu tür şeyleri duyuyoruz; dolayısıyla doğru da olabilir, doğru olmayabilir de." Fulbright, Sovyetlerin, Küba'da olmaya haklarının olmamasının "tartışmalı bir ifade" olduğunu vurguluyordu. Sovyetlerin, Küba'dan çıkmalarına ilişkin "blöfümüz" konusunda kuşkuluydu çünkü artık Sovyetler bizimle "başa baş"lardı. Bürokrasimizdeki şüpheci görüşler, Tad Szulc'un 30 Eylül'deki yazısıyla *New York Times*'ın ön sayfasında çıktı:

> Amerikalı yetkililer bugün ABD'nin Sovyetler Birliği'nin Küba'da stratejik bir denizaltı üssü inşa etmeyi planladığını gösteren sadece şüpheli ve eski tarihli bilgilere sahip olduğunu söyledi. Bu nedenle, istihbarat camiasının üyelerini de içeren bu yetkililer, Beyaz Saray'ın geçen hafta Moskova'yı böyle bir üssün kurulmasına karşı uyarmada neden bu kadar geç kalındığını açıklayamadıklarını söylediler.

Bu mesele, bir istihbarat brifinginden sonra 1 Ekim'de, mevcut kanıtların öyle ya da böyle makul bir sonuca işaret etmediğini belirten Senatör Frank Church tarafından ele alındı. 4 Ekim'de bürokrasimizin farklı bir kısmı konusundaki şüpheci yorumlar *New York Times*'tan Neil Sheehan tarafından dile getirildi: "Askeri analistler Cienfuegos'taki yeni inşaatın ne anlama geldiğinden emin olmadıklarını, bu inşaatın denizaltı mürettebatının konaklaması ve vakit geçirmesine yönelik küçük bir tesis olabileceğini söylüyorlar... Kısacası analistler, Rusların Amerikan-sınıfı gemiler için Cienfuegos'ta büyük bir üsse ihtiyaçları olmadığını ve istemeyebileceklerini düşünüyor." Kuvvet Komutanlarının görüşü ise bu yönde değildi; eylemsizliğin Sovyetler Birliği'ni istediği her şeyi inşa etmesi ve inşa ettiği her şeyi de büyütmesi için cesaretlendirmenin en iyi yolu olduğu da açıktı.

Eleştirmenlerin hiçbiri de Sovyetler Birliği'nden herhangi bir inkâr ya da öfkeli bir protesto olup olmadığından söz etmemişti.

Tüm dönem boyunca yapılan düşmanca propagandadan sadece tek bir şikâyet, oldukça zayıf bir eleştiri gelmişti.

Sovyetler, bizi ciddiye almıştı. 5 Ekim'de tam Washington'a döndüğümüz sırada Dobrinin acil bir randevu istedi. Ertesi gün Dobrinin iki mesajla geldi, ilki kendilerine bağımlı Arap ülkelerine gösterilecek ve Sovyetlerin itibarını kurtaracak bir mesajdı; buna göre 25 Eylül'deki güvencem doğrultusunda diğer ülkelerin dışarıda kalması koşuluyla Ürdün'e müdahalede bulunmamamız hususundaki memnuniyetleri dile getiriliyordu. Kremlin, hiç değiştirmediğimiz durumumuzun yeniden doğrulanmasını yapıcı bir katkı olarak yorumlamayı seçmiş ve belki de kendilerine bağımlı Arap ülkelerine bunu, Sovyet diplomasisin gerekliliği olarak dayatmışlardı. Buna itiraz etmenin bir anlamı yoktu; diplomaside, bir taraf eline fırsat geçtiğinde, gelecekteki kısıtlamalar konusundaki taleplerini öne sürer.

Sovyetlerin bundan daha da önemli olan diğer mesajları, Cienfuegos'la ilgiliydi. Mesaj önceki muhaberelerde 1962 Anlaşması'nın yeniden doğrulanmasına dikkat çekerek başlıyor ve Küba'da hiçbir şekilde bir üs inşa edilmediğine dair kesin bir taahhütle son buluyordu:

> Sovyet tarafı, Cienfuegos Limanı'ndaki bölge de dahil olmak üzere, Küba'da adı geçen anlaşmayla çelişecek bir şey yapmamıştır ve yapmamaktadır.

Amerika'nın denizaşırı üsleri hakkındaki standart Sovyet şikâyetlerine tekrar değinildikten ve balistik füze denizaltılarının faaliyet alanlarını sınırlama konusunu SALT görüşmelerinde Sovyetler Birliği'nin önerdiğine dikkat çekildikten sonra mesaj şu şekilde bitiyordu:

> Her halükârda, biz Sovyet tarafı olarak Küba hususunda kesinlikle anlaşmanın bize düşen tarafını yerine getireceğimizi yeniden doğrulamak istiyoruz ve Başkan Nixon'ın da teyit ettiği üzere, Amerikan tarafı da aynı şekilde anlaşmanın kendilerine düşen tarafını yerine getirecekleri varsayımına dayanarak gelecekteki zamanlarda da anlaşmaya bağlı kalmaya devam edecektir.

Sözlü olarak Dobrinin, Sovyet denizaltılarının Küba limanlarına asla girmemeleri konusunda herhangi bir anlaşma yapamamasına karşın, hükümeti adına balistik füze denizaltılarının asla operasyonel bir kapasitede çağrılmayacaklarını doğrulamaya hazırlandığını da ekledi. İki hükümetin "üs" kelimesini aynı şekilde anladığından emin

olmamız gerektiğini söyledim. Yakında Dobrinin'e birtakım açıklamalarla geri dönecektim.

Sovyetlerin cevabı açık bir şekilde olumluydu ve -şu ana kadar bu ifade belirgin olmasa da- Küba'da bir deniz üssü kurmama taahhüdünde bulunuyorlardı. Ayrıca Sovyet eylemleri de dedikleriyle tutarlıydı; basın açıklamamın ardından, liman tesislerinin inşası durdurulmuş, denizaltı destek gemisi yüzen bir onarım tesisi olarak hizmet etmek yerine başka bir iskeleye geçmiş ve ertesi gün de filotilladan iki gemi ayrılmıştı.

9 Ekim'de Dobrinin'e, yakın çalışma ekibimde yer alan ve Kuvvet Komutanlarıyla bağlantım olan Yüzbaşı Rembrandt C. Robinson'la birlikte tasarladığımız operasyonel "üs" tanımını verdim:

> ABD hükümeti, SSCB'nin Küba'da yani nükleer kapasiteli, karadan karaya atılan füzelerle donatılmış denizaltılarla gemiler gibi saldırı silahlarını taşıyabilen Sovyet donanma gemilerini desteklemek ya da onarmak için kullanılabilecek herhangi bir tesis kurmayacaklarını, kullanmayacaklarını ya da kurulmasına izin vermeyeceklerini kabul ediyor.

Mesajda daha sonra özellikle de anlaşmaya göre girişilmemesi gereken beş faaliyet açıklanmıştı. Kararlılığımızı vurgulamak için başına "Başkan'ın Mesajı" yazmıştık.

Belgeyi alan Dobrinin Moskova'dan gelecek talimatı beklemek zorunda olduğunu söyledi. Yine de *TASS*'ın yakında resmi bir açıklama yayınlayacağını o anda bana söyleyebilirdi. Açıklama 13 Ekim'de geldi ve Sovyetlerin 6 Ekim'deki mesajlarının önemini tekrarlıyordu. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü bunu "olumlu" olarak nitelendirmişti. Öyleydi de zaten; denizaltılarla donanma gemilerinde bulunan saldırı füzeleri artık 1962 Anlaşması'na dahil edilmişti.

Sovyet zekâsının nasıl işlediğine dair ilginç bir içgörüye iki hafta sonra sahip olduk. BM Genel Kurulu için ABD'de bulunan Sovyet Dışişleri Bakanı Gromiko, 22 Ekim'de Başkan'la görüştü. Ben ise 23 Ekim'de New York'taki Sovyet Elçiliği'nde Dobrinin'le konuştum çünkü Nixon seçimden önce bir zirve duyurusu yapma çabasından daha vazgeçmemişti; şansımıza hayal kırıklığıyla son bulan bir uğraştı. Küba konusunu açan Dobrinin, Gromiko'nun şaşırdığını söyledi çünkü Başkan, kısa bir süreliğine bu konuya değindikten sonra ay-

nı konuya tekrar geri dönmemişti. Doğal olarak Gromiko, bunun nedenini merak ediyordu. Yeni bir şeyler planlıyor olabilir miydik? Anlaşılması güç ve her daim şüphe içerisinde olan Sovyet aklına göre, Başkan'ın bu konuyu boşlamasının ardında tekin olmayan çağrışımlar yer alıyordu. Aslında Nixon, Dışişleri Bakanı'nın önünde, Kissinger'la Dobrinin arasında geçen hassas muhaberelere girmek istemediğinden konunun peşinde koşmamıştı. Dobrinin'e, Başkan'ın konunun peşinde koşması durumunda Gromiko'nun ne cevap vermiş olabileceğini sordum. Dobrinin, Gromiko'ya şunları söylemesi için talimat verildiğini söyledi: "Küba'da bir denizaltı üssümüz yok ve askeri bir donanma tesisi de inşa etmiyoruz. Askeri bir donanma tesisine sahip olmak niyetinde değiliz ve 1962 Anlaşması'nın koşullarına sıkı sıkıya bağlı kalacağız. Aynı zamanda 1962 Anlaşması'nın bir kısmı olarak Ağustos ayından itibaren yapılan düzenlemeleri kabul ediyoruz." Dobrinin, yapılmasını istemediğimiz faaliyetler listesinin mütekabiliyet esası üzerine olmadığı için resmi bir anlaşma olamayacağını ama Sovyetler Birliği'nin, üsle neyi kastettiğimizi anladığını da sözlerine ekledi. Başka bir deyişle, "Başkan'ın Mesajı" anlaşmanın bir parçası haline gelmişti.

Ama Sovyetlerle hiçbir şey bu kadar basit işlemez. Aslında yanlarında dört ticari gemi ve beş Küba devriye gemisi bulunan Sovyet denizaltı destek gemisi ve kurtarma römorkörü 10 Ekim'de Cienfuegos'tan ayrılmıştı. Ancak 15 Ekim'de bu gemilerin tümü, Küba'nın kuzey kıyısındaki Mariel Limanı'na demirlediler ve 31 Ekim'e kadar da oradan ayrılmadılar; daha sonra doğu yönüne doğru gittikten sonra adanın etrafında tekrar dönüp 7 Kasım'da bir defa daha Cienfuegos'a geldiler.

14 Kasım'da Dobrinin'e sert bir şekilde tepki verdim. 24 Kasım'da, her tarafa yetişen Vorontsov bir gazeteciye, denizaltı destek gemisinin görevinin denizaltılarla ilgilenmek olduğunu ve denizde de olsa bunu yapacağını söylemişti. 22 Aralık'ta Dobrinin'e, Küba limanlarında denizaltıların ihtiyaçlarını gidermenin, "ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki en ciddi sıkıntıya yol açabileceğini" söyledim. 4 Ocak 1971'de bu meseleye tekrar değinen Başkan, bir televizyon röportajında şöyle dedi: "Küba'da bulunan nükleer denizaltıların ihtiyaçlarının giderilmesi, anlaşmanın ihlal edildiği anlamına gelir."

5 Ocak'ta Beyaz Saray, Küba'da faaliyet gösteren denizaltı destek gemilerinin "denizde herhangi bir yerde" denizaltıların ihtiyaçlarını gidermesinin yasaklandığını vurgulayarak Başkan'ın açıklamasının ayrıntılarına girdi.[3]

Denizaltı destek gemisi 3 Ocak 1971'de Karayipler'den ayrılmış ama bir gün sonra ayrılan geminin yerine 14 Şubat'ta Küba'ya, yanında nükleer enerjili bir saldırı denizaltıyla başka bir Sovyet deniz görev gücü gelmişti. Üç farklı vesileyle bu duruma karşı çıktığımı Dobrinin'e açıkladım ve WSAG toplantısından sonra 22 Şubat'ta kendisine son 166 günün 125'inde Cienfuegos'ta bir denizaltı destek gemisinin bulunmasının anlaşmayla tutarsız olduğuna dair bir not verdim. Denizaltı destek gemisiyle denizaltı gitmiş ama yine de bir başka Sovyet filotillası Mayıs ayında geri dönmüştü; bu sefer bir denizaltı destek gemisiyle nükleer enerjili bir kruz-füze denizaltısı "eğitim yolculuğu"ndaydı ve "kısa bir dinlenme" ziyaretinde bulunmuştu. Açıkçası Sovyetler liman ziyaretlerinde yasal bir boşluk olduğunu düşünüyor ve bundan da insafsızca faydalanıyorlardı. Akla gelebilecek her kombinasyon deneniyordu; en önemlisi hariç; nükleer enerjili bir balistik füze denizaltısıyla denizaltı destek gemisinin varlığı.

Bir başka sert protestoda daha bulununca denizaltı destek gemisi bir defa daha ayrılmak zorunda kaldı.

Bütün bunların hemen hemen tamamının gizli diplomasiyle halledildiği unutulmamalıdır. Süreç esasen WSAG sayesinde kurumlar arası koordinasyonla desteklenen Başkanlık Kanalı'ndaki bir dizi mesajla tamamlanmıştı. 1962 kararlarına göre belirgin bir çatışma yaşamak yerine diplomasinin sessiz bir şekilde yürütülmesinin SSCB'ye aşağılanmadan geri çekilme fırsatı vermek için en uygun yol olduğunu düşünmüştük. İnşaatın ilk aşamalarında büyük bir metanetle, büyük bir krizden kaçınmış ve üstelik hedefimize de ulaşmıştık. Askeri inşaat durdurulmuş, uçaksavar mevzilenmeleri dağıtılmış ve haberleşme tesisi hiç faal olamamıştı. Genelkurmay Başkanı Amiral Thomas Moorer, 9 Kasım 1970'de Detroit Ekonomi Kulübü'ne Sovyetler Birliği'nin Küba'da herhangi bir denizaltı üslerinin olmadığını söyledi.

Şüphesiz, Sovyetler liman ziyaretlerindeki yasal boşluktan faydalanarak bizi bir süre daha rahatsız edecekti. Ama kıyı tesisleri ol-

madan liman ziyaretleri stratejik açıdan etkisiz kalacaktı. Ayrıca resmi olarak liman ziyaretlerinin yasaklanması, Amerikan donanmasının faaliyetleriyle denizlerin serbestisi prensibimiz açısından büyük ölçüde dallanıp budaklanabilirdi. 1970 yılında Küba'da bizi endişelendiren şey Sovyetler Birliği'nin Karayipler'deki üsleri sayesinde ABD'ye karşı kullanılabilecek balistik füze denizaltısının kapasitesinin artmasıydı. Bu durum önlenmişti.

Elbette denenen aldatmacayı da unutmamıştık. Sovyetlerin itidalli olmaları başarıldığında, bu konuda sadece bizim zorlamamız ve kesin kararlılığımız ile sonuca varıldığı gerçeğinden de habersiz değildik. Nixon yönetimi, Moskova'ya defalarca karşılıklı kısıtlama ve uzlaşma dönemine girmeye hazır olduğumuzu söylemişti. 1970 sonbaharında Moskova, bu istekliliğin, Vietnam'dan kaynaklanan yurt içindeki zayıflık nedeniyle tereddütü mü yoksa ciddi bir hükümet stratejisini mi yansıtıp yansıtmadığını test etmeyi seçmişti. Cevabını alan Moskova, Cienfuegos'un bir kez daha hak ettiği gizliliğine geri çekilmesine izin verdi.

XVII
KRİZLER SONBAHARI: ŞİLİ

4 Eylül 1970'te Salvador Allende Gossens, Şili başkanlık seçimlerinde geçerli oyların %36,2'sini alarak ve üç adayın olduğu seçimde en yakın rakibine 39.000 oy fark atarak oyların çoğunluğuna sahip oldu. İronik bir şekilde, 1964 seçimlerinde Eduardo Frei Montalva'ya kaybettiği seçimde almış olduğu %38,9'luk orandan bir düşüş söz konusuydu. Ama 1970'te halkın sevdiği Frei hukuken tekrar seçilemediğinden daha yüksek Allende karşıtı oylar (%62,7) diğer iki aday arasında bölüştürülmüştü. Şili Kongresi, hiçbir adayın yeterli oy çokluğu alamaması nedeniyle gerektiği gibi ikinci tur oylamasına geçilmesine karar vermişti. Geleneksel olarak, oy çokluğunu alan aday desteklenirdi; bu durumda da bunu yapması beklendi ve Kongre, Salvador Allende'yi Şili Başkanı olarak belirledi.

1967'den bu yana Şili Büyükelçimiz olan ve aslında Kennedy'nin atadığı Edward Korry şu şekilde bildirmişti:

> Şili, Marksist-Leninist bir devlete sahip olmak için sakin bir şekilde oy verdi; bu seçimi özgürce ve farkında olarak yapan dünyadaki ilk ulus... Oy farkı sadece %1 civarındaydı ama Şili Anayasası çerçevesinde zaferini kesinleştirecek kadar büyük. Şili Silahlı Kuvvetleri'nin bir iç savaş çıkaracağına ya da başka bir mucizenin Allende'nin zaferini geri alacağına inanmak için herhangi bir neden yok. Şili'nin komünizme giden yolu, bu seçimi onaylayan ulusun üçte birinden (%36) biraz daha fazlasıyla almış olması üzücü bir gerçek olsa da bu gerçek değişmez bir gerçektir ve Latin Amerika ve diğer ülkeler üzerinde büyük etkiye sahip olacaktır; büyük bir yenilgiye uğradık; bunun hem yurt içinde hem de yurt dışında sonuçları olacak ve etkileri ise bazı yerlerde anında bazı yerlerde daha sonra hissedilecek.

Korry'nin raporunu gönderdiğimde Nixon, bazı cümlelerin altını çizdi. Korry, "Batı ve demokratik dünyada sadece Şili'nin, Allende hükümeti tarafından komünist bir devlete emsalsiz bir anayasal geçiş izni verecek nesnel şartlara sahip olduğuna" inanıyordu. Marksist partilerin güçlerinden ve örgütlenmelerinden, Şili'deki başkanlığın geniş yetkilerinden, ekonomik sektöre devlet müdahalesine yönelik hâlihazırda gelişmiş ve büyüyen eğilimden ve Şili'deki demokratik güçler arasındaki karışıklıktan bahsetmişti.

Şili seçim sonuçları tam da Moskova'yla Kahire Orta Doğu'daki ateşkes ihlalleri konusunda bizim protestolarımızı reddederken geldi; Ürdün, Irak askerlerinin Kral'a karşı olası bir hamle yapmasından korkuyordu; bir Sovyet deniz kuvveti, Küba'ya doğru ilerliyordu. 8 Eylül'de Şili'deki gelişmelerin kurumlar arası bir komitede ilk defa görüşüldüğü gün, Orta Doğu'da birkaç uçak kaçırılmış ve Sovyet filotillası da Cienfuegos Limanı'na yanaşmak üzereydi. Altı gün sonra Şili'nin bir sonraki değerlendirildiği gün olan 14 Eylül'de, Ürdün'deki durum kötüleşmişti. Küba MiG'leri, Cienfuegos'un fotoğrafını çekmek isteyen bir U-2 uçağının önünü kesmiş ve görev iptal edilmek zorunda kalmıştı. İlerleyen haftalarda hükümetimiz, Şili olaylarını diğer olaylardan farklı olarak değil de Suriye'nin Ürdün'ü işgal ettiği zeminde ve Sovyetler Birliği'ni Karayipler'deki nükleer denizaltılara hizmet etmesi için kurdukları tesisi dağıtmaya yönelik çabalarımız içerisinde ölçüp biçmiştik. Reaksiyon bu bağlamda görülmeliydi.

Ne olursa olsun Allende'nin seçilmesi, ulusal çıkarlarımıza bir meydan okumaydı. Batı Yarıküre'de ikinci bir komünist devleti kabullenmemiz kolay olmamıştı. Bu durumun yakında Amerikan karşıtı politikaları kışkırtacağına, yarıküre dayanışmasına saldırıda bulunacağına, Küba ile ortak bir amaç yaratacağına ve er ya da geç Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurulmasına sebep olacağına emindik. Üstelik bu daha da sıkıntılı bir durumdu çünkü Allende, Şili'nin uzun demokratik tarihindeki bir kırılmayı temsil ediyordu ve tam anlamıyla çoğunluğun isteğiyle değil, Şili'nin politik sisteminin bir tesadüfüyle başkan olacaktı. Şili'nin siyasi ve ekonomik kurumlarında Allende'nin hayata geçirmeye kararlı olduğu geri alınamaz bir dönüşüm için %36'lık geçerli oy oranı, güçlükle yetecek bir yetki anlamına geliyordu.

Önceki iki Amerikan yönetimi de aynı sonuca varmıştı. İki yönetim de Şili'de bir Allende hükümetinin Amerika'nın temel ulusal çıkarlarına ters düşeceği konusunda hemfikirdi. 1970'te bizim düşüncemiz de büyük ölçüde aynıydı.

Salvador Allende

Allende'nin daha sonraki eziyetleri, siyasetini gizlemekteydi. Kendini sosyalist olarak ilan etmiş olsa da hedefleri ve felsefesi, Avrupa sosyal demokrasisine hiç benzemiyordu. Allende, programında daha radikal, felsefesinde ise artık demokratik olmayacak şekilde Komünist Parti'den ayrılan Şili Sosyalist Partisi'ni kurmuştu. Devrime girişmeden önce seçimle iktidara gelmeye oldukça istekliydi ama daha sonra söz verdiği sosyal ve siyasi dönüşüm, komünist platformdan önemli ölçüde farklı değildi. "Burjuva"nın demokratik uygulamalarının gereksizleştirilmesi, parti programının ana ilkelerinden biriydi; tanım olarak da, Allende'ninki son demokratik seçim olacaktı.

Her halükârda Allende, Komünist Parti'yle kendi Sosyalist Partisi'nin koalisyonunun adayıydı ve bu koalisyonun adı Halkın Birliği'ydi; bu koalisyona diğer radikal partiler de katılmıştı. Halkın Birliği programı mevcut sistemi yok etme ve "devrimci" ve "köklü" değişiklikler getirme sözü vermişti; "emperyalist sömürü"yle "Amerikan tekellerine" karşıydı. Program arazinin, temel sanayinin ve ticari ve bankacılık sisteminin tamamen kamulaştırılmasını ve "kökten değişmiş" bir eğitim sistemiyle "halk kültürünü teşvik etmeye yönelik ulusal bir sistem" gerektiriyordu. Halkın Birliği programının ana kısımları kelimesi kelimesine Şili Komünist Partisi'nden[1] alınmıştı ve programın Moskova'nınkine bağlılığı, Sovyetlerin Çekoslavakya'yı işgal etmelerini hoş karşılayan Doğu Avrupa dışındaki birkaç komünist partiden biri olduğu gerçeğiyle görülmekteydi. Komünistlerden alınan önemli maddeler arasında tek meclisli parlamentoyla "Halk Meclisi"nin altında yer alan bir yargı organının bulunması vardı; amaç, Şili Anayasası'nın iki meclisli parlamentosuyla bağımsız yargının gerektirdiği geleneksel denetim ve dengeyle kuvvetler ayrılığını yıkmaktı. Sosyalist Parti'nin, Halkın Birliği'nin programına katkısında şunlar bulunmaktaydı; "emperyalizme" karşı çıkma, Amerika'nın Vietnam'a olan "saldırganlığını" kınama, Kuzey Viet-

nam ile "aktif dayanışma" çağrısında bulunma ve devrimin elebaşıyla Latin Amerika'da sosyalizmin oluşumunu sağlayan "Küba Devrimi ile dayanışma" ilan etme. Bir başka önemli husus da Amerikan Devletleri Örgütü'nün "ajan ve Amerikan emperyalizmin maşası" olarak kınanmasıydı.

1967'de Allende, Latin Amerika Dayanışması Örgütü'nün kurucularından birisiydi. Devrimleri taparcasına seven bir tarihçi olan Régis Debray'in ifadeleriyle örgütün siyasi görüşü şu şekildeydi, "Kuzey Amerika emperyalizmine karşı kıtasal bir silahlı mücadele kavramına dayanan Havana-merkezli bir grup olan bu örgütün temel işlevleri tüm kıtada ulusal kurtuluş mücadelesi doğrultusunda iş birliği ve destek içerisinde dayanışmada bulunmaktı. Konferansın kapanış oturumunun bildirgesi, 'devrimci silahlı mücadelenin Latin Amerika devriminin temel çizgisini oluşturduğuna parmak basarak Latin Amerika'daki bazı sol partilerin reformcu pozisyonlarına direkt saldırıda bulunmuştu'".[2] 1970'teki seçim kampanyasında Allende kişisel görüşü olarak şöyle demişti: "Karayipler'deki Küba'yla Güney Koni'deki Sosyalist Şili, Latin Amerika'da devrim yapacak."

Allende'nin, aslında kendisinin demokratik bir reformcu olduğu şeklindeki görüşten daha fazla sinirlendiği bir yakıştırma yoktu. Hayatını devrime adamış bir kişinin, daima kesin olarak inkâr ettiği bir şey olduğunu iddia ederek, dürüstlüğüne gereksiz yere hakaret edilmemeliydi. Régis Debray ile 1971 yılında yaptığı konuşmalarda -aslında Allende o dönemde Şili'nin anayasal Cumhurbaşkanı'ydı- seçildiğini onaylaması için Şili Kongresi'ni ve göreve başladığını kabullenmeleri için de orduyu ikna amacıyla 1970 yılında kabul ettiği demokratik güvencelerin, devrimci bir ayaklanmaya ilişkin temel taahhüdünü etkilemeyecek "taktik zorunluluk"[3] olduğunda ısrarcı olmuştu. "O zamanlar en önemli şey hükümetin kontrolünü ele almaktı"[4] demişti Allende. Bu taktiği, Mao Zedong'un 1949'da Çin komünistlerinin iktidara gelmelerinden birkaç yıl sonra özel teşebbüslere izin verme kararlarıyla ya da Guantanamo ile ilgili olarak Fidel Castro'nun tahdidiyle mukayese etmişti.[5]

Buradan çıkarılabilecek tek sonuç, Allende'nin isteksizce kabul ettiği demokratik güvencelerin kendi hesabına göre geçici menfaat uğruna ilk fırsatta ortadan kaldırılmasıydı. Kendi hükümetini, de-

mokratik partilerin de dahil olduğu Şili'de önceden var olan Halk Cephesi hükümetinden (1930'lardaki Avrupa'dakiler gibi) açıkça farklı olarak değerlendiriyor ve bu partileri "burjuva" olarak hor görüyordu.[6] 1971'de Debray'a şöyle demişti; "Halk Cephesi'nde, baskın bir parti, bir çoğunluk partisi, burjuva sınıfının partisi ve Radikal Parti vardı. Bugün, Halkın Birliği'nde baskın bir parti yoktur ama işçi sınıfının iki partisi, devrimci partiler ve Marksist partiler vardır. Sonunda yoldaş cumhurbaşkanı bir sosyalisttir. İşler o zamanlar farklıydı ve Şili'nin ekonomik ve sosyal dönüşümünü gerçekleştirmek ve sosyalizme giden yolu açmak için bu göreve geldim. Hedefimiz tam anlamıyla bilimsel Marksist sosyalizmdir."[7]

Yine de ikna olmayan Debray, "Kim kimi kullanıyor? Kim kimi kandırıyor" diye sorunca Allende de şöyle cevap vermişti; "Cevap proletarya. Öyle olmasaydı, burada olmazdım."[8] Başka bir hususa ilişkin eleştirisi konusunda ise Allende şöyle diyordu, "Şu andaki burjuva devlete gelince, bunun üstesinden gelmeye çalışıyoruz. Onu devirmek için!"[9]

Allende hakkında bizi endişelendiren şey ABD'ye olan düşmanlığıyla başka bir Küba yaratma yönündeki bariz isteğiydi. Geri dönüşü olmayan bir diktatörlük kurmak ve Batı Yarıküredeki konumumuza daimî bir şekilde meydan okumak Allende'nin belirgin olan ve aslında uzun süredir devam eden hedefiydi. Cienfuegos olayının gerçekleştiği ayda Latin Amerika'da bir başka Sovyet müttefikinin askeri sonuçlarını ciddiye almak da saçma değildi. Allende'ye ilişkin endişemiz ekonomiden ziyade ulusal güvenliğe dayanıyordu.

Sorun Amerikan mülkiyetinin kamulaştırılması değildi. Kamusal amaçlar için kamulaştırmaya olanak sağlayan uluslararası hukuk ilkesine asla karşı olmasak da (ayrıca uluslararası hukukun gerektirdiği) çabuk, yeterli ve etkileyici bir bedele olan ilgimizi de vurgulamıştık. ABD'de savaş sonrası her yönetim, gelişmekte olan ülkeler tarafından yabancı şirketlerin kamulaştırılmasını engellemeye ve kamulaştırmanın kaçınılmaz olduğu yerlerde bu kamulaştırmanın genel yatırım ortamı üzerindeki olumsuz etkiyi kısıtlayacak şekilde yapılmasını teşvik etmeye çalışmıştı. Ayrıca Amerikan mülkünün tazminat olmaksızın kamulaştırılması durumunda 1961 tarihli Dış Yardım Yasası uyarınca Kongre'nin ekonomik yardımı sonlandırma hususunda yetkisi vardı (Hickenlooper Yasa Değişikliği).

Ama kamulaştırma meselesinin ABD'nin dış politika hedeflerine karışmasına izin vermemek için büyük acılar çekmiştik. Böylece 1969'da Şili'de, Allende'den önce Büyükelçi Korry, anlaşma yoluyla Anakonda Şirketi'nin kamulaştırılması konusunda iş birliği yapmıştı. Ayrıca aynı yıl Peru ile Nixon yönetimi Uluslararası Petrol Şirketi'nin petrol çıkarma operasyonlarının kamulaştırılması için adil bir çözüme ulaşma konusunda kısıtlayıcı mevzuata başvurmak zorunda kalmadan mevzuatımızı neredeyse kırılma noktasına kadar esnetmişti. Peru'nun hırçın bir şekilde milliyetçi olan ve Üçüncü Dünya'nın daha radikal unsurlarına eğilen sol görüşlü bir askeri cunta tarafından yönetilmesine rağmen Hickenlooper Yasa Değişikliği'nin uygulanmasını ertelemek için sürekli bahane aramış ve önemli bir ülkeyle dostça ilişkilerimizi sürdürme konusunda IPC için total değerinden daha az bir bedel almayı kabul etmeye hazır olduğumuzu açıkça belirtmiştik. Azimli ve uzun süren uğraşlarımızdan sonra Peru hükümeti ile geçici bir anlaşmaya varmıştık.

Allende'nin politikamıza ve çıkarlarımıza meydan okuması esasen farklıydı. Sadece mülkiyeti kamulaştırmakla kalmayıp, totaliter Marksizm-Leninizm'e olan bağlılığını da açıkça belirtiyordu. Küba diktatörlüğünün hayranı ve "Amerikan emperyalizminin" yavuz düşmanıydı. Başkan olmadan önceki on yılı aşkın bir süredir belirgin olan hedefi, gerekirse şiddetle Batı Yarıküre'deki konumumuzu baltalamak olmuştu. Bir kıta ülkesi olduğu için Şili'nin bunu yapma kapasitesi Küba'nınkinden çok daha fazlaydı ve Küba halihazırda ciddi sıkıntı teşkil ediyordu; aslında Allende seçildiğinde Cienfuegos'la ilgili bir muvacehenin ortasındaydık. Şili, hepsi de radikal hareketlerle boğuşan Arjantin, Peru ve Bolivya ile sınır komşusuydu. Allende'nin başarısının, Batı Avrupa'daki komünist partilerin geleceği için de etkileri olacaktı. Bu partilerin politikaları, saygınlık konusundaki istikrarsız iddiaları ne olursa olsun, kaçınılmaz surette Batı İttifakı'nı baltalayacaktı. Sorumluluk sahibi hiçbir Başkan, Allende'nin iktidara erişimine huzursuzluk dışında başka bir şekilde bakamazdı.

Hükümetimizde, Allende'nin neyin savunucusu olduğuna dair herhangi bir itilaf yoktu. Kimse Korry'nin, Allende'nin seçimlerinin sonuçlarını öngören ilk telgrafına karşı çıkmamıştı. Tek anlaşmazlık, Allende'nin iç kaynaklı direniş karşısında hedeflerine ulaşma kapasitesiyle Korry'nin tahminlerinin gerçekleşmesi durumunda ABD'nin bu konuda neler yapabileceğiyle ilgiliydi.

Etki ve Müdahale: 40'lar Komitesi

ABD'nin diğer ülkelerdeki iç gelişmeleri etkilemeye çalışıp çalışmayacağı ve bunun ne ölçüde olacağı karmaşık bir sorundur. Bunun cevabı, kişinin ulusal çıkarlar anlayışı da dahil olmak üzere çeşitli unsurlara bağlıdır. Her iki partinin başkanları da savaş sonrası dönemde resmi diplomasiyle askeri müdahale arasındaki gri alanda gizli operasyonlara ihtiyaç duymuşlardı. Gizli operasyonları yazılı olarak tartışmak, bana göre oldukça tatsız bir durumdur. Fakat bu gizli operasyonlar halihazırda istihbarat faaliyetleriyle ilgili hükümet operasyonlarını inceleyen Senato Özel Araştırma Komitesi (Church Komitesi) tarafından 1975 yılında Şili hakkındaki taraflı bir raporda yayınlanmıştı. Raporun yazarlarının Allende'nin zaferiyle ilgili endişelerimizi tartmaya çalıştıklarına dair herhangi bir bulgu yoktu.

Şili'ye "müdahale" dedikleri şeyi kınamakta oldukça yaygaracı olanların bazılarının, Allende'nin haleflerine hükümet baskısı kurulması hususunda çok fazla ısrarcı olmaları da ironikti. Şili'ye yapılan Amerikan yardımına yönelik kısıtlamalar, Allende'nin görev süresine göre, Allende sonrası hükümete karşı çok daha ağır olmuştu. Tedbirler kesinlikle daha aleniydi ama alenilik gizli operasyonlara yapılan saldırının en azından bir kısmının dayandığı dış müdahaleye karşı olan tutarsızlık ilkesini de değiştirmezdi. Paradoksal olarak, Amerika'nın diğer ülkelerin iç işlerine karışması artmış ve CIA'in gizli operasyonları saldırıya uğradığından beri daha az ayırımcı hale gelmişti. CIA'in önceki "Soğuk Savaş" dönemine ait faaliyetlerinin belirli sınırları vardı: Kriterleri arasında dış politika ve ABD'ye yönelik ulusal güvenlik tehlikeleri vardı ki bunlar da o kadar çok değildi. Yeni doktrin, hem dost hem de düşman olan ülkelerde iç değişimi düzenlememiz konusundaki sınırsız müdahaleyi haklı çıkarıyordu ve bu doktrin, ulusal güvenliğimizi tehdit etmeyen ve gerçekten de ABD'nin müttefikleri olabilecek ülkelere yöneltilmişti.

Elbette gizli operasyonların felsefi ve pratik zorlukları da vardır; özellikle Amerika için. Ulusal mizacımız ve geleneğimiz bunlara uygun değildir. Hükümet sistemimiz, doğal olarak gerekli olan gizliliğe ya da kurnazlığa uymamaktadır. Düşmanlarımızın karmaşık komplocu donanımından yoksunuz. İstihbarat donanımımızı dağıtmaya istekli olanlar, amatörce ya da şeffaf olarak yapılan eylemlerin örnek-

lerini bulmakta pek zorluk çekmezler. Ama görevlerini gizlice yerine getirmeye hazır olanlar, düşmanlarımızınkinden gülünç derecede daha düşük kaynaklarla, engelleyici kısıtlamalar altında, maruz kaldıkları acımasız saldırılardan ülkeler için daha iyisini hak ederler; bu türdeki saldırılar, ulusal güvenliğimizin hayati bir alanında bizi çaresiz bırakmakla tehdit eder. Çünkü eşi benzeri görülmemiş bir sorunla karşı karşıyaydık. İdeolojik bir çatışma çağında yaşıyorduk; bir arada yaşamanın her aşamasında, Sovyet liderleri bu durumun ideolojik mücadelenin azalması anlamına gelmediği konusunda ısrarcıydılar. Dünyanın dört bir yanında Sovyet çizgisinde olan komünist partiler, bazen Moskova'daki kıdemli ortaklarıyla, acımasız bir siyasi rekabetin üstünlük sağladığı güçlü iradeli, güç odaklı kişilerden beklendiği gibi yurt içindeki komünist politikaya ilişkin meselelerde ara sıra farklılık gösterir. Uluslararası konularda ise neredeyse hiç farklılık göstermezler; Batı Avrupa ve Latin Amerika'nın görünürde en "bağımsız" komünist partileri bile dış politikada Sovyet liderliğini önemli istisnalar olmaksızın takip ederler ve bu istisnalar sıklıkla Kremlin'in uygun gördüğünden daha fazla bir şekilde radikalizmin yanındadır.

Mesele basit bir şekilde sadece komünist partilerin meselesi değildir. Günümüz dünyasında radikal siyaset, terörist eylemler gerçekleştirerek ya da finanse ederek, silah aktararak, medyaya sızarak, siyasi süreçleri bozmaya çalışarak dünyayı kapsayan sempatizan örgüt ve gruplardan oluşan bir ağı kuşatır. Fonların resmi komünist kanallardan bu paravan örgütlere nasıl aktarıldığını izlemek zordur. Örneğin, Şili'deki büyükelçimiz, Eylül 1970'te Allende'nin totaliter bir devlet kurmada başarılı olacağına ikna olmasının nedenlerinden biri olarak "Santiago'daki üç televizyon kanalının hâlâ özgür bir toplumda, birinin tamamen Şili Üniversitesi'ndeki Marksist-Leninistlerce, bir diğerinin Marksistler ve Katolik Üniversitesi'nin aşırı sol görüşlü Hristiyan Demokratlarca ve üçüncüsünün de devlet tarafından kontrol edildiğini" öne sürmüştü. (Devletin televizyon kanalı, tabii ki Allende'nin iktidara gelmesinden sonra radikaller tarafından kontrol edilecekti.) 1970 yılı boyunca Küba ve diğer komünist kaynaklardan gelen önemli gizli fonlar ve yardımların Allende'ye aktarıldığına dair güvenilir raporlar elimize geçmişti.

Bu şartlar altında ABD'nin radikal üstünlük için demokratik bir karşı ağırlığı korumak isteyen iç siyasi güçleri desteklemesi ne ahlaki

ne de politik açıdan haksızlıktı. Buna karşılık, sorumluluk sahibi hiçbir ulusal lider aksini yapamazdı. ABD'nin demokratik partilerin birbiriyle rekabet eden radyo, televizyon ve gazete yayınlarını sürdürmesini mümkün kılma arzusu hakkında kötü bir şey yoktu. Bu hususlar Kennedy ve Johnson yönetimlerinin 1962 ve 1964 yılları arasında (görünüşe göre Frei'nin bilgisi olmadan) Allende'nin rakibi olan reformcu ve yetenekli Eduardo Frei'nin seçim kampanyasında kullanabilmesi için 3 milyon dolar göndermelerine neden olmuştu. Bu hususlar özellikle Allende göreve geldikten sonra muhalif medyayı ve demokratik partileri ortadan kaldırmaya yönelik taciz, sindirme ve ekonomik baskılardan oluşan acımasız kampanyası doğrultusunda gerekliydi. Bunu bir sonraki ciltte daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağım.

Yine de okurun bilmeye hakkı olan şey demokratik bir toplumda, ulusal ahlak ve amaçlarımızla uyumlu kalmalarını sağlamak için gizli faaliyetlerin denetimini nasıl koruduğumuzdur.

Göreve geldiğimizde, gizli operasyonlar 303 Komitesi denilen komite tarafından denetleniyordu ve adını, oluşumunu, işlevini ve sorumluluklarını doğrulayan Haziran 1964 Başkanlık Direktifi'nden (Ulusal Güvenlik Eylemi Memorandumu 303) almıştı. CIA ve NSC'yi oluşturan 1947 Ulusal Güvenlik Yasası'ndan bu yana bu türdeki kurumlar arası koordinasyon mekanizması çeşitli tanımlamalar altında var olmuştur. Nixon yönetiminin başlarında 303 Komitesi haberlerde ifşa olmuştu. O uzak masumiyet günlerinde bu durum, isim değişikliği gerektirecek kadar güvenlik ihlali şeklinde göz önünde bulunduruluyordu. Ulusal Güvenlik Karar Muhtırası 40, 17 Şubat 1970 tarihinde komitenin işlevlerini tekrar doğrulamıştı; bu direktiften sonra komiteye yeni bir isim verildi.[10]

O dönemde, 40'lar Komitesi Adalet, Dışişleri ve Savunma Bakanlıklarının Müsteşar Yardımcıları, Merkezi İstihbarat Teşkilatı Başkanı, Genelkurmay Başkanı ve bu komiteye başkanlık yapan Ulusal Güvenlik İşleri Başkan Yardımcısı'ndan oluşuyordu. Gizli faaliyetin önerildiği bölge için Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı hemen hemen her zaman komitede olacaktı. Diğer bir deyişle Adalet Bakanı dışında,* 40'lar Komitesi'nin oluşumu Üst Düzey İnceleme Grubu'y-

* Adalet Bakanı, en azından Kennedy yönetiminden bu yana gizli eylemleri denetleyen komiteye katılmıyordu; bugün resmi bir üyedir.

la WSAG'nin oluşumlarının aynısıydı; komite, ulusal güvenlik işlerimizin günlük olarak yürütülmesinden sorumlu üst düzey yetkililerden oluşuyordu. Dış politikamızın tüm sonuçlarına karşı hassas olma olasılığı en yüksek olan gruptu. (Üst Düzey İnceleme Grubu'ndan en önemli farkı, komitede personel bulunmuyordu.)

Gündem genel olarak benim ofisimle istişarede bulunan Merkezi İstihbarat Teşkilatı tarafından belirlenirdi. CIA, gündemdeki konuların onayını gayriresmî olarak genellikle Dışişleri Bakanlığı'ndan alırdı ve Dışişleri Bakanlığı'nın itirazlarını çözene kadar meseleleri erteleme eğilimi vardı; bu durum, örneğin, Şili'de karşımıza çıkmıştı. (Söz konusu yerdeki büyükelçi, teknik olarak CIA istasyon şefinin üstü olduğundan CIA, etkin bir şekilde çalışması için Dışişleri Bakanlığı'nın desteğine ihtiyacı olduğunu öğrenmişti.) CIA yetkilisi de Komite'yi bilgilendirirdi. Söz konusu alanla ilgili Dışişleri Bakanlığı uzmanı dışında başka personel bulunmazdı. Notlar, NSC'ye bu iş için atanan bir CIA yetkilisi tarafından tutulurdu.

Gizli faaliyetlerin büyük çoğunluğu ilk olarak CIA ya da yurt dışındaki büyükelçilerimiz tarafından önerilirdi; ben görevdeyken yalnızca en nadir durumlarda Beyaz Saray gündem maddelerini belirlerdi. Şili de bu durumlardan biriydi ve bu durumda bile Başkan, Komite'nin kendi başına yaptığı şeye ivme kazandırırdı. Bana kalan prosedürlerde yaptığım tek değişiklik, onaylanan her gizli ya da keşif operasyonunun yılda en az bir defa 40'lar Komitesi tarafından gözden geçirilmesini istemekti; bunun amacı, ihtiyaç geçtikten sonra bürokratik durgunluğun devam etmesini engellemekti.

Başkanlığın onayına tabi olarak 40'lar Komitesi -genellikle belirli bir miktarda para harcama yetkisi de vererek- gizli bir faaliyeti onayladıktan sonra bu faaliyeti yürütmekten CIA sorumluydu. 40'lar Komitesi, onaylamış olduğu faaliyetin günlük yürütülmesini denetlemezdi. Allende'nin zaferinden sonraki ilk ay gibi kritik durumlarda daha düzenli brifingler olmasına rağmen, 40'lar Komitesi normalde belirli bir program tamamlandığında ya da yıllık inceleme sırasında veya daha fazla para gerektiğinde bilgilendirilirdi. Aslında gizli operasyonlarımızdaki temel usul zayıflığı, bu gizli operasyonlar tam bir dış politika incelemesi ile başlatıldıklarında, hükümetimizin en üst seviyeleri tarafından aynı dikkatle kontrol edilmemelerinde ortaya

çıkıyordu; operasyonları denetleyecek bir alt grup yoktu. 40'lar Komitesi yetki verir ama denetlemezdi. Teorik olarak, bulundukları ülkelerde gizli faaliyetlerin yürütülmesi durumunda bu faaliyetlerin denetimini Amerikan büyükelçilerinin yapması gerekiyordu. Ama büyükelçilerin ya çok zamanları ya da uzmanlıkları yoktu.*

Şili ile ilgili olarak ise kilit soru, Allende hükümetinin Şili'de göreve başlamasının 40'lar Komitesi'nin bu duruma müdahale etmesini gerektirecek şekilde ulusal güvenliğimiz için yeteri kadar kaygı verici olup olmadığıydı.

1970 Şili Seçimleri

Daha önce de belirtildiği gibi önceki iki yönetim, Salvador Allende'yle arkasındaki güçlerin 1964 seçimlerinde yaklaşık 3 milyon dolarla Allende'ye karşı koymamızı sağlamaya yönelik çıkarlarımız için yeterli bir tehdit oluşturduğu sonucuna varmıştı. Mart 1969'da yapılması planlanan Şili kongre seçimlerinde Allende ve arkasındaki güçleri yenmek için seleflerimiz tarafından ancak 1968'de birkaç yüz bin dolar gizlice tahsis edilmişti. Frei yönetimi sırasında Şili'ye yapılan resmi dış yardımımız bir milyar doların üzerindeydi; bu miktar uzak arayla Latin Amerika'da kişi başına düşen en büyük programdı ve bu yardım kısmen Allende'ye karşı olan demokratik güçleri kuvvetlendirmek içindi. Allende hükümetinin ulusal çıkarlarımızı tehdit etmesi, Nixon'ın göreve geldiği zamanki yaygın inanış idi.

Tuhaf bir şekilde Nixon yönetimi, kısmen diğer krizlerle meşgul olduğu için kısmen de Şili seçimlerinin muhtemel sonucunun yanlış tahmin edilmesi nedeniyle başlangıçta Allende'ye karşı Demokratik seleflerinden daha az aktifti. Yanlış tahmin kolaylıkla kabul edilmişti çünkü bu durum bizi en tatminkâr sonuca götürmüş ve 1970 şartlarında yapmak zorunda kalacağımız zor seçimlerle yüzleşmemizi gereksiz kılmıştı.

ABD hükümeti, Frei'yi yıllardır aktif olarak destekliyordu çünkü

Church Komitesi tarafından -özellikle de 15 Ekim 1970'ten sonra- yayınlanan Teşkilat'a ait bazı iç haberleşmeleri okurken Başkan'ın Ulusal Güvenlik Danışmanı'nın ofisinin de Dışişleri Bakanlığı'ndaki önemli telgraflar gibi, bu telgraflar için aynı yetkiye sahip olması konusunda ısrar etmemiz gerektiğini düşünüyordum.

Frei, Şili'nin en popüler ve en becerikli adamıydı. Ahlaki açıdan basit bir karardı çünkü hem komünist karşıtı hem de Şilililerin büyük çoğunluğu tarafından desteklenen reformcu ve yenilikçi güçlerin tarafında olmamızı sağlamıştı. Ama 1970'te bu kadar şanslı olamayacaktık; bir seçim yapılması gerekecekti. Şili Anayasası'na göre, Başkan Frei'nin tekrar başkan olması mümkün değildi. Frei'nin Hristiyan Demokrat Partisi, 1969 kongre seçimlerinde oy kaybına uğramıştı; oyları %11 oranında azalmıştı. Buna bağlı olarak da muhafazakâr Ulusal Parti kazanmıştı. Hristiyan Demokratlar parçalanıyordu; partinin en solcu üyelerinin Marksist partilerle "halkın birliği" talebi reddedildiğinde bu üyeler partiden ayrılmış ve parti mekanizması, çok daha fazla katı, açık toplum ve demokrasinin geleneklerine daha az bağlı, daha az reformcu ve ABD'ye daha düşmanca tavırlar besleyen Frei karşıtı güçlerin eline düşmüştü.

Şili siyasi yaşamının kutuplaşması, ABD'nin cömert yardım programına rağmen, Frei'nin 1969'un başlarındaki solcu baskılar yüzünden iki önemli adım atmaya mecbur kaldığında ortaya çıkmıştı. Radikal öğrenci protestoları karşısında Frei, Nixon'ın Batı Yarıküre'ye dair yeni bir yaklaşım belirlemek için Latin Amerika turuna gönderdiği Vali Nelson Rockefeller'ın ziyaretini iptal etmişti. Neredeyse eş zamanlı olarak Frei, Amerikan bakır şirketleriyle kendi hükümeti tarafından imzalanan bir anlaşmayı yeniden müzakere etmekte ısrar etmiş ve Şili'nin bakır madenlerinin mülkiyetini her durumda kontrol etmemesine rağmen önemli bir pay elde etmesi nedeniyle bu anlaşmayı iki yıl önce yürürlüğe koymuştu. Şu an ise hemen çoğunluk payıyla kalan Amerikan hisselerinin Şili tarafından aşamalı olarak satın alınmasını talep ediyordu. Yine de seleflerimizle bizim, Şili'de ılımlı demokrasi için en iyi umut olarak düşündükleri şeyi güçlendirme arzumuz o kadar fazlaydı ki Büyükelçi Korry'ye tatmin edici koşulların karşılıklı olarak düzenlenmesinde yardımcı olması yönünde talimat verilmişti. Alternatif durumun tamamen kamulaştırma olacağı bilgisinin şirketlere verilmesi bağlamında "tatmin edici" ifadesi göreceli bir kavramdı. (Çok uluslu birçok şirketin siyasi öngörüye sahip olmaması yüzünden, Anakonda şirketi daha önceki anlaşmaya güvenerek sigorta ücretlerinden tasarruf etmek için kamulaştırma sigortasının kullanılmaz olmasına izin vermişti ki bu da pazarlık pozisyonunu daha da zayıflatmıştı.)

1969'da bu yüzden çok fazla fırtına uyarısı vardı. Şilili Hristiyan Demokratların sol görüşe eğilimleri ve gittikçe azalan tabanı, devrimci olmayan partilerin 1964'te yaptıkları gibi tek bir aday üzerinde birleşebilme ihtimalini pek de mümkün kılmıyordu. Beklenti, muhafazakâr bir aday, zayıf bir Hristiyan Demokrat ve radikal solcu Allende arasında yakın bir şekilde geçecek üçlü bir yarış yönündeydi. Kongre'nin de son kararı, Allende'nin grubunun oy çoğunluğunu elde etmesinin uzak olmadığıydı. Fakat 1969 yılında Beyaz Saray, Vietnam ve yurt içinde yarattığı iç kargaşa, Sovyet ilişkileri, Batı Avrupa, Japonya ile yapılan Okinawa görüşmeleri ve Çin ile başlatılan girişimle meşguldü. Şili hakkında uzmanlara meydan okuyamayacak kadar az şey biliyordum.

Hiçbir kurum durumun ciddiyetine dikkatimizi çekmemişti. Daha aktif bir Amerikan rolünü tercih edebilecek olanlar, Dışişleri Bakanlığı'nın etkili bir gizli role olan eğilimine karşı çıkmak konusunda tereddütte kalmışlardı. Şili aslında Beyaz Saray'ın haberi olmadan önemli olayların nasıl ortaya çıkabileceğinin klasik bir örneğiydi çünkü kurumlar bu olayların ehemmiyeti konusunda anlaşamamıştı: Kurumların kendilerine karşı bir kararın çıkabileceği bir münakaşadan kaçınmak için çabaladıkları "saldırmazlık anlaşması", Şili'nin 1969'da Beyaz Saray'ın gündemine gelmesine fırsat tanımamıştı. Şüphesiz CIA birçok durumda, eğer 1970'te ciddi bir çaba sarf edilecekse buna yönelik hazırlıkların 1969'da başlaması gerektiğine dikkat çekmişti. Nisan 1969'da Teşkilat, radikal solun başkanlığı kazanma şansının eşit olduğunu hesaplamıştı. Eğer 1964'teki gibi tekrar işe karışmamız yönünde bir karar çıksaydı bu karar, ne yapılması gerektiğine dair gerçekçi bir karar olurdu; harekete geçilmesi yönünde bir tavsiye olmazdı. Ayrıca bu türdeki her tavsiye kararının Şili'nin siyasi gerçekleriyle yüzleşemeyen Dışişleri Bakanlığı'nın Latin Amerika Bürosu'nun katı muhalefeti ile karşı karşıya kalacağı kesindi. 1970'te destekleyecek uygun bir reformcu Hristiyan Demokrat yoktu; parti bölünmüştü; adayı zayıftı ve radikal sola yakın duruyordu. Eğer Allende'nin durdurulması gerekiyorsa bunun muhafazakâr Jorge Alessandri tarafından yapılması lazımdı. Kusursuz demokratik referanslara sahip olmasına rağmen aslında Frei'den önce başkanlık yapmıştı; Latin Amerika Bürosu, Alessandri'yi görünüşte çok yaşlı, gerçekte ise yetersiz bir yenilikçi olduğundan sevmiyordu.

Sosyal reformu jeopolitik ile karıştıran Latin Amerika Bürosu'ndan bazı kişiler, Allende'nin başkanlığını Alessandri konusundaki ideolojik önyargılarının üstesinden gelebilecek kadar tehlikeli görmüyordu.

İronik bir şekilde Johnson yönetiminin son yıllarında politikanın, teknik-ekonomik kalkınma ile tanımlanması, yetkililerimizin gerçekten tercih ettiği bir eğilimdi. Oysa bu, devrimci partilere direnmeye çalışan reformcu siyasi güçlerin zayıflamasına katkıda bulunmuştu. Allende'yi iktidara getiren başkanlık seçimlerinden iki yıl önce 1968'de ABD, Şili ekonomisinin büyük ölçüde kendi kendini idame ettirmesi nedeniyle Şili'ye yapılan ekonomik hibe yardımını kesmişti. Bu durum teknik açıdan doğru olabilirdi fakat ekonomik gerekçeler yüzünden siyasi kararlar almanın hata olduğuna dair belirgin bir örnekti. Amerikan yardımının kesilmesi, Şili'de hoş karşılanmamıştı. Bu yardımın kesilmesi nedeniyle, Frei'nin temsil ettiği ılımlı unsur baltalanmış ve iktidar partisinin büyük ölçüde radikal partilere benzer bir ekonomik programı savunan ve böylece seçim sürecini daha da kafa karıştırıcı hale getiren daha radikal Amerikan karşıtı görüş tarafından istismar edilmişti.

Gelişime yönelik teknik yaklaşım, doktriner anti militarizm ile yan yana ilerlemişti. 1967'de ABD politikası Şili ordusuna (ve yarıküredeki diğer dost ulusların ordularına) karşı giderek düşmanca bir tavır takınmıştı. Bu ülkelerin bir savunma oluşumuna ihtiyaçları olmadığı düşüncesiyle kaynakların askeri harcamalardan sosyal ve ekonomik kalkınmaya aktarılmasını teşvik etmek yönünde bir teori mevcuttu. Silah satışımız için tavan fiyat belirlenmiş ve askeri hibe yardım programları sonlandırılmıştı; Frei, Latin Amerika için çeşitli sivilleştirme ve silahsızlanma programlarına destek olması yönünde teşvik edilmişti. Ekim 1969 itibarıyla Şili ordusunda profesyonelliğin olmaması ve yetersiz ödemelere ilişkin hoşnutsuzluk, hükümete karşı gerçekleştirilen başarısız bir darbeye dönüşmüştü. Bunun üzerine Frei olağanüstü hâl ilan etmişti; askeri huzursuzluk söylentileri devam etmişti. Şili'de Nixon yönetimine hem radikalleşmiş bir Hristiyan Demokrat Parti hem de Hristiyan Demokratlara ve ABD'ye karşı Şili ordusunun derinden beslediği kızgınlık miras kalmıştı. Bu da, döneminin ilk yıllarında Allende'nin orduyu "satın alma" ya da etkisizleştirme becerisini hemen hemen kesinlikle geliştirmişti.

Elit lisansüstü okullarımızın soyut teorilerini yabancı toplumların ülke içi zorluklarına uygulamasının tehlikesini, 1960'larda Şili'ye yönelik politikadan daha açık -hatta trajik- şekilde hiçbir şey anlatamaz. Sosyal reform ve ekonomik kalkınmanın -kendi Yeni Düzen'imizden edindiğimiz tecrübe- otomatik olarak siyasi istikrar yaratacağı düşüncesinin, ülkede reformdan ziyade sistemi devirmeye kararlı iki radikal partinin yalnızca çok sınırlı ilişkisi olurdu. Olan bitenin ekonomi profesörleri arasındaki bir tartışmadan ziyade ölümcül bir siyasi mücadele olması gerçeğiyle yüzleşmeyi reddetmemiz, 1964'ün başat unsuru olan bizi, 1970'de tâli mevzulara sinirlenerek gıdaklayan bir tür anne tavuğa dönüştürmüştü.

Kendi kendini yok etme sürecini tamamlamak için Latin Amerika Bürosu, uzun zamandır Şili'yle ilgili çabalarımızın en önemli özelliği olan yabancı demokratik partilere verilen gizli destek konseptine saldırmak için bu anı seçmişti. Sosyalist-komünistlerin iktidara tırmanmalarını önlemeye yönelik her çaba için kaynak, bundan böyle tamamen Şili içinde bulunabilirdi ve bulunmalıydı da. Bunun hakkında üniversite için büyük bir dönem ödevi yazılabilirdi ama böyle bir konuyu 1970'te aniden gündeme getirip, bundan sakınmak için de kiralık politikacılara yönelmek kabul edilemez bir risk olurdu. Böyle bir politika, teşvik etmek istediğimiz güçlerin moralini bozar ve Amerikan desteğinden yararlananlar bu durumdan yeni bir umursamazlık anlamı çıkarabilirdi. Başa baş gidecek bir seçimde psikolojik dengede ortaya çıkan ince değişim belirleyici olabilirdi.

1969'da bu eğilimlerin pek de farkında değildim. Aslında 40'lar Komitesi, Allende'nin 4 Eylül'deki zaferinden önceki yirmi bir ay boyunca bu konuyu sadece dört defa göz önünde bulundurmuştu. Nisan 1969'da 40'lar Komitesi olası eylem ihtiyacı konusundaki her kararı sonraya bırakmaya karar vermişti. Mart 1970'te seçimden beş ay önce demokratik adayları desteklemeye ilişkin propaganda için göz ardı edilebilir bir miktar ayırmıştı. 1970 yılının Haziran ayının sonlarında aynı amaç için biraz daha büyük bir miktar belirlenmişti; fakat toplamda hâlâ ABD'nin 1964'te gizlice harcadığı paranın %15'iydi ve para Şili'ye çok geç ulaşmıştı; seçimden yalnızca dört hafta önce. Ağustos 1970'te 40'lar Komitesi artık seçimlerden önce daha fazla bir şey yapılmamasına karar verdi. Başka bir deyişle,

dört toplantıdan ikisinde gerekli adımlar atılmamıştı. Diğer iki toplantı ise sembolik bir çabayı uygun bulmuştu.* Başlangıçta, eylemsizlik mantıklıydı çünkü o zaman henüz herhangi bir aday yoktu; dolayısıyla şöyle deniyordu; karar almak ya da strateji oluşturmak için sebep yoktu. Ancak Aralık 1969'un başlarında bu mazeret ortadan kaybolmuştu. Muhafazakârlar, Şili'nin eski başkanı ve yetmişlerinde olan saygıdeğer Alessandri'yi aday göstermişlerdi. Hristiyan Demokratlar ise Radomiro Tomiç'i aday göstermişlerdi çünkü Tomiç kendi sol görüşlerinin temsilcisiydi ve programı, Allende'nin programından yöntemsel olarak ve demokratik sürece içten bağlılığından dolayı büyük ölçüde farklılaşıyordu. Komünistler, Allende'nin Sosyalistleriyle koalisyona girmiş ve koalisyon adayı olarak Allende'yi seçmişlerdi. Hâlihazırda Allende'nin 1970 programının kin dolu Amerikanizmini ve radikalizmini anlatmıştım. Başkanlık için üç kişi yarışıyordu, kurumlar kamuoyu yoklamalarının Alessandri'nin uzak ara önde olduğunu göstermesi nedeniyle rahatlardı; dolayısıyla Amerika'nın herhangi bir şey yapmasına gerek yoktu.

1970'lere gelene kadar risklere büyük çapta odaklanmamıştım çünkü operasyonel sorumluluğu olan kurumlar, sorunu üst düzey dikkatten uzakta tutan üç yönlü karmaşık bir aşamadan geçiriyordu. Büyükelçi Korry'ye göre Allende'nin zaferi, komünistlerin yönetimi ele geçirmesine eş değerdi; Allende hükümeti başka bir Castro hükümeti olmasın da ne olursa olsun gibi bir düşünceyle hareket etmek mantıksızdı; Allende hükümeti başka bir Castro hükümeti, aslında daha da kötüsü olabilirdi. Ama Dışişleri'nin Latin Amerika Bürosu aynı fikirde değildi; Allende'nin zaferinin hem olasılığını hem de tehlikesini küçük görmüştü. Muhafazakâr Alessandri'ye yardım etmek için hiçbir şey yapmak istememişti. CIA, Korry'den yanaydı ama anlaşmazlığı çözme konusunda Beyaz Saray'a danışılmasını istemiyordu. CIA, Dışişleri Bakanlığı'nın güçlü desteği olmadan Beyaz Saray'ın etkili bir şekilde çalışamayacağını biliyordu. Böylece kurumlar arası saldırmazlık anlaşması, Aralık 1969'da Santiago'daki Büyükelçilik ve CIA istasyonunun Allende'yi durdurmak için ortaklaşa bir mücadele önerisi sunduğundan ya da çelişen görüşleri içeren bir durum raporunun 40'lar

* Senato Özel Araştırma Komitesi, on sekiz ay boyunca yapılan dört toplantıya dayanarak -ki bunların sadece ikisinde bir karara varılmıştı- Şili'nin "bir yıldan daha uzun bir süredir 40'lar Komitesi'nin gündeminde..." olduğu konusunda muğlâk bir suçlamada bulunmuştu.[11]

Komitesi için hazırlanmasına ilişkin kurumlar arası toplantı neticesinde anlaşmaya varılması sonucundan benim dört ay habersiz kalmama neden olmuştu. Bakanlık ile Teşkilat, süreci tam olarak hızlandırmamıştı. Bir rapor üzerinde anlaşmaya varmaları iki ay daha sürmüştü; 25 Mart 1970'te 40'lar Komitesi'ne, Allende'ye karşı bir "mahvetme" eyleminde bulunmak üzere ortak bir program sunmayı başarmışlardı. Rapor, Alessandri'yi desteklemeden Allende'ye muhalefetin öne çıktığı afişler, broşürler ve reklamların hazırlanması konusundaki Amerikan yardımlarından oluşuyordu. 135.000 dolarlık büyük bir meblağ önerilmiş ve onaylanmıştı.* Fakat Dışişleri Bakanlığı, herhangi bir gizli faaliyetin Alessandri'yi destekleme eğiliminde olması durumunda bakanlığın desteğini anında çekmesi konusunda sert bir ikazda bulunarak bu fonlara yönelik harcamaları daha da kısıtlamıştı. Bir adayı ana rakibine yardım etmeden yenme kavramı oldukça orijinaldi; Alessandri'ye faydası olmadan Allende'nin nasıl yenilebileceği belli değildi. Ödenekle uyarı birbirini dengelemişti.

Geçmişe bakınca daha da ihtiyatlı olmam gerektiği çok açıktı. Bir güvenlik danışmanı, basit bir şekilde bürokratik uzlaşmayı asla onaylamayarak Başkanı'na en iyi şekilde hizmet eder; her zaman şeytanın avukatlığını yapmalı, yorulmak bilmeden soru sormalı ve bariz bir şekilde sunulan şeyi araştırmalıdır. Ama o zamanlar Latin Amerika, uzmanlığımın olmadığı bir alandı. Alessandri'nin zaferini öngören anketler ve kurumlar arasında fikir birliği olması yüzünden rehavete kapılmıştım; ilk elden bilgiye sahip olduğum bir alanda asla bu kadar kolay kabul edemeyeceğim bir fikir birliğiydi. İlkbahar ve yaz aylarında dikkatimin çoğunu Kamboçya çekmişti.

Şili'nin 40'lar Komitesi'nin gündemine tekrar gelmesi 27 Haziran'daydı ve bu tarih Şili başkanlık kampanyasının geri kalan iki ayında etkili bir şekilde rol almamız için çok geç bir tarihti. Büyükelçi Korry'nin, Allende'nin olası bir zaferiyle ilgili huzursuzluğu artmıştı çünkü şu anda başka bir tehlikeyle karşı karşıyaydık; hem CIA hem de Dışişleri Bakanlığı uzmanları aniden ve beklenmedik bir şekilde Allessandri'nin genel seçimdeki kazanma marjı %5'ten fazla olmazsa -ki öyle zannediliyordu- Allende'nin Şili Meclisi'ndeki destekçilerinin, Allende kaybetse bile, etkili olabileceği sonucuna varmış-

* Tüm bu rakamlar halihazırda Kongre komiteleri tarafından yayımlanmıştı.

lardı. Korry bu nedenle iki aşamalı bir program önerdi; hâlihazırda onaylanmış bozucu faaliyetlere ilişkin harcamalarda ve Kongre oylamasını etkilemeye yönelik fonlarda bir artış.

Dışişleri Bakanlığı her iki öneriye de karşı çıktı; kısmen ikna edici bulduğu tek argüman Korry'den gelen bir soruydu, "Eğer Allende güç kazanırsa, ne yaptığımızı soranlara cevabımız ne olurdu?" Harcamalar kampanyada kalan kısa süre içinde onaylanmış olsa da daha önce de belirtildiği gibi 1964 yılının standartlarına göre oldukça azdı. Bürokrasiyle ilgilenenler için oylamanın oy birliği usulüne göre yapıldığına dikkat edilmelidir; Latin Amerika Bürosu savunduğu görüşlerin kayda geçmesini istememişti, böylece Korry'nin sorusu, Allende'nin zaferinden sonra tekrar gündeme gelirse sonuç ne olursa olsun Büro, esnekliğini muhafaza edip kendini koruyabilecekti. II. Aşama'da Kongre'yi etkilemeye yönelik karar, seçim sonrasına ertelenmişti. Latin Amerika Bürosu, Büyükelçi Korry'nin fonların onayıyla yanlış yönlendirilmemesini sağlamıştı. Gerek seçim öncesi (I. Aşama) gerekse seçim sonrası (II. Aşama) programlara mantıklı gerekçelerle karşı çıktığını ve onaylanan fonların Alessandri'ye yardım etmek için kullanmasına yönelik itirazını en güçlü ifadelerle yineleyerek Korry'yi arka kanaldan bilgilendirmişti. Aşırı coşkuyla ya da belirgin bir stratejik planla Şili'de başımızın belaya girme tehlikesi yoktu. Alessandri'ye yardım etmeden Allende'ye karşı çıkmak, zayıf Hristiyan Demokrat Tomiç'in güçlenmesi ve böylece şansı olan Allende'ye karşı tek alternatifin oyunun azalması anlamına geliyordu. Dolayısıyla, bürokrasimizdeki Alessandria karşıtı önyargının, Allende'nin zaferini sağladığına yönelik önerme için bir görüş ortaya atılabilirdi.

Eğer Mart'ta onaylanan fonlar yetersiz kaldıysa, Haziran sonunda gönülsüzce oylanacak fonlar için de çok geç kalınacaktı. (Ayrıca fonların miktarı çok az olmuştu.) 27 Haziran toplantısı seçimlerden ancak iki ay önce gerçekleşmişti. Resmi Başkanlık onayına ve sonrasında gelecek evrak işlerine olan ihtiyaç göz önüne alındığında, bu fonların herhangi birinin Temmuz ayının ikinci yarısından önce Şili'ye ulaşması pek de mümkün değildi. Sonrasında ise elçilik, fonların etkili bir şekilde kullanımını neredeyse imkânsız kılan direktiflerle kısıtlandırılmıştı.*

Daha sonra CIA'in bazı temsilcilerinin seçim sırasında bu fonların Temmuz ve Ağustos aylarında nereye aktarılacağı konusunda bazı Amerikan ticari girişimlerini gayriresmi olarak bilgilendirdiklerini öğrendim. Bu durum, Beyaz Saray'da ya da Dışişleri Bakanlığı'nda bilinmiyordu; her halükârda, yine de çok geçti. Benim tavrım, Şili'deki herhangi bir gizli

27 Haziran'daki toplantıda Alessandri lehine rahat bir oy farkı olduğu söylense de iyimser kamuoyu yoklamalarına rağmen giderek huzursuz olmaya başlamıştım. Bu doğrultuda Temmuz ayı sonlarında, Allende'nin tüm tahminleri hiçe sayarak kazanması ihtimaline karşı seçeneklerimizi analiz etmek için bir talimat yayınladım ve aşağıdaki soruların acil olarak cevaplanmalarını talep ettim:

1. Allende yönetiminin hangi politikaları ve hedefleri benimsemesi muhtemeldir? Şili'deki gelişmeler doğrultusunda olası bir Allende hükümetinde izlenecek muhtemel alternatif yollar nedir?

2. Hem acil hem de uzun vadeli hedeflerimiz ve konumumuz üzerindeki etkileri açısından bu alternatiflerin ABD çıkarlarına yönelik tehdidin niteliği ve derecesi nedir?

3. Bu sorunların üstesinden gelme hususunda ABD için ne tür seçenekler mevcut?

Bu arada 40'lar Komitesi, Şili'deki gelişmeleri gözden geçirmek üzere 7 Ağustos'ta tekrar bir araya geldi ve 27 Haziran'daki kararını tekrar teyit etti. Seçim o kadar yakındı ki artık fark yaratacak bir karar almak için zaman yoktu. Tek sorun, Şili Meclisi ile istikşafi temaslara II. Aşama'nın gerekmesi durumunda müsaade edilip edilmeyeceğiydi. Risklerin ortaya çıkarılması marjinal faydalardan daha önemli gibi görünüyordu ve karar ertelenmişti.

Politikayla ilgili sorularım gizli operasyonları içermediğinden, daha önce bahsettiğim gibi sorularım Adalet Bakanı dışında 40'lar Komitesi ile aynı üyelere sahip olan Üst Düzey İnceleme Grubu tarafından değerlendirilmişti. Personelin de katılmasına izin verilmiş ve evraklar çok daha yaygın bir şekilde elden ele dolaşmıştı. Talebime cevap olarak, Dışişleri Bakanlığı'nın başkanlığında kurumlar arası grup tarafından bir rapor hazırlandı. Raporun sonuçları tuhaf bir kararsızlığı yansıtıyordu. ABD'nin "Şili içerisinde" hayati öneme sahip herhangi bir ulusal çıkarının olmadığı belirtiliyordu. Bununla birlikte "Şili içerisinde"nin anlamı başka bir şekilde de açıklanmamış ve sonuç daha sonra yapılan analizle de desteklenmemişti. Allende'nin göreve gelmesinin Amerika'nın yarıküredeki çıkarlarına nasıl bir teh-

hareketin yalnızca hükümetimiz tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğiydi; özel girişimlerin alanı değildi. Buna göre, ITT'nin seçimleri etkilemek için teklif ettikleri bir milyon dolarlı geri çevirmiştim. Amaca katılmış olabilirdim ama kesinlikle araca değil.

dit oluşturabileceği konusundaki soruma cevap olarak, kurumlar arası grup da -yakın çalışma ekibimin özetlediği- ulusal çıkarımızın nasıl etkilenmediği şeklinde, anlamayı zorlaştıran bir sonuca varmıştı:

Yerleşik bir Allende hükümeti, ABD için önemli siyasi ve psikolojik kayıplar yaratabilirdi:

(a) yarıküredeki uyum tehdit altında olabilir;

(b) ABD-karşıtı menşeli bir politika yarıkürede güçlenebilir;

(c) ABD'nin prestiji ve nüfuzu SSCB ve Marksizm'le uyumlu olan bir itici güçle arka planda kalabilir.*

19 Ağustos'ta bir araya gelen Üst Düzey İnceleme Grubu 4 Eylül'deki seçimlere kadar herhangi bir sonuca varamamıştı ve varamazdı da. Giderek artan bir önseziyle Şilili seçmenlerin sandık başına gitmelerini beklemekten başka çaremiz yoktu.

Hükümetimizdeki görüşler üzerine uzun uzadıya kafa yormuştum çünkü bu görüşler -belki de peşin hükümlü sonuçlara karşı oldukları için- konuyla ilgili önceki araştırmalarda önemli ölçüde ihmal edilmişti. Bu görüşler, ABD'nin Şili seçimlerinden önce en az düzeyde ve etkisiz şekilde hareket ettiği konusunda şüpheye yer bırakmıyordu. Fonlar sadece önemli bir etkiye yol açmakta yetersiz kalmamış, aynı zamanda Allende'yi engelleme konusunda tek aday desteklememeye yönelik ısrar, muhtemelen Allende karşıtı oyların parçalanmasını artıracak şekilde kaynakları bölmemize neden olmuştu. Bürokrasimizin gözünde; asli sorumluluğunun muhafazakârlığı olması gereken bir aday yerine, kusursuz demokrat kökenli soydan gelen bir aday ile birlikte anılmak ihtimali, bu konuya karışmaya karşı gönülsüzlük ve bundan daha da fazla, bir direniş gerektiriyordu.

* Büyükelçi Korry'nin olası bir Allende zaferinin sonuçları hakkında herhangi bir yanılsaması yoktu. Geçici bir anlaşmanın mümkün olup olmadığıyla ilgili bir soruya şu şekilde cevap vermişti: "Geçici bir anlaşmayı oluşturmaya çalışmaya yönelik bilinçli bir çaba gerçekle ilişkisi olmayan teorik bir hipotezdir. Allende hükümeti, anayasaya uygunluk ve meşruiyet çerçevesini korumak için başlangıçtaki sağduyuyla yurt içinde hareket ederken aynı zamanda Allende'nin de belirttiği gibi, ABD emperyalizmini yarıkürede "bir numaralı halk düşmanı" olarak gören politikalara bağlı olacaktır. Kendi içlerinde geçici bir anlaşmayı, ABD açısından tatbiki bir imkânsızlık olarak değerlendirmeleri [ABD endüstrisinin kamulaştırılması, Küba, Kuzey Vietnam vb. tanınması da dahil olmak üzere belirli eylemler] dışında, Şili'nin yapısındaki köklü değişiklikler muhtemelen bir dış "düşman" için devrimin hızlandırılmasını gerekli kılar... Allende'nin arkasındaki güçler, Allende'nin göreve başlaması durumunda ABD'nin bu durumu aciz bir iktidar olarak kabul ettiği sonucundan kaçamaz."

(Nixon'ın yönetimde etkili olması bir yana, bu görüşün tutunması Başkan'ın bile kemikleşmiş bürokrasiye görüşlerini empoze etmesinin ne kadar zor olduğunu bir kez daha göstermekteydi.)

Seçim sırasında düşüncelerime ve daha da önemlisi, Nixon'ın düşüncelerine uymayan bir duruma düşürüldüğümün farkına varmıştım. 1970 ilkbaharında ve yazında Allende'nin zaferinin önemli bir olasılık olduğuna inansaydım, tek bir adayı destekleme de dahil olmak üzere Başkan'a 1964 oranlarını gizli bir şekilde tekrar düşünme fırsatı verme yükümlülüğüm olurdu. Önce önemli bir programın gereksiz olduğu ve daha sonra da çok geç kalındığı için bu seçeneğin daha tartışılmadan reddedilmesine kızmıştım. 19 Ağustos'ta Üst Düzey İnceleme Grubu'na sunulan ve mutabık kalınan analiz, Allende zaferinin çıkarımlarını açıklarken kısmen doğru olsa bile, diğer seçeneklerin daha önceden incelenmemesinin affedilemez bir hata olduğu yönündeydi. Bürokrasimizin mantıklı önyargısı, ekonomik kalkınmayla dış politika hedefleri arasındaki karışıklık, büyük sıkıntı yaratmıştı. Hükümetimizdeki yaygın görüş, radikal bir adayın Küba ve diğer komünist kaynaklardan önemli miktarda para almasının kabul edilebilir olduğu fakat programı bazılarının istediğinden daha az reform yanlısı olsa bile ABD'nin demokratik adaya en iyi başarı şansıyla yardımcı olabileceği yönündeydi. Daha sonra Başkan'a da özetlediğim gibi:

> Dışişleri Bakanlığı'nın Alessandri'yi güçlendirmesindeki açık anlam Allende'yi durdurmak ise, bu konuda hiçbir şey yapılamazdı. Hristiyan Demokrat Tomiç'in çok geride kalmasıyla seçimin Allende ve Alessandri arasında çok yakın gitmesi göz önünde bulundurulduğunda Dışişleri'nin Alessandri'ye yönelik tutumu bizi etkisiz kılıyordu. Daha az sınırlı bir gizli eylem programının Alessandri'ye marjinal bir zafer kazandıracağı kesin olmasa da Helms daha genişletilmiş bir programın Alessandri'nin başarı oranını makul derecede artırabileceğini düşünüyordu. Alessandri'nin kazanması bizim için bazı sorunlara yol açabilirdi ama açıkça Allende'nin zaferi kadar bizim çıkarlarımızı tehdit edemezdi; en azından şu an Şili'deki Marksist hükümetle uğraşırken karşılaştığımız ciddi sorunlar belki bir altı yıl sonrasına bırakılabilirdi.

Şili ile ilgili sonraki davranışlarımıza yönelik her türlü adil değerlendirme bu giriş bölümüyle başlamalıdır.

Hiç Olmayan Darbe

4 Eylül 1970 seçimlerinde daha önce de belirtildiği gibi, Allende'nin yüzdesi 1970'te daha yüksek olan Allende karşıtı oyların umutsuzca bölünmüş olması dışında 1964'te Frei'ye kaybettiği yüzdesinden daha düşüktü. Şili Anayasası'na göre, hiçbir aday gereken oy çokluğuna ulaşamadığından, birleşik oturumda Meclis elli gün sonra yani 24 Ekim'de ilk iki aday arasında karar verir.

Seçimin son etabına yönelik girişimler hemen başlamıştı. Allende 5 Eylül'de düzenlediği basın toplantısında zaferini kutlamış ve kampanyasını yürüttüğü radikal Halk Birlik programını yürürlüğe koyacağına söz vermişti. Fakat kongrede hâkim olan endişeleri hafifletmek için bazı vaatlerinde yeniden düzenlemeye gitmişti. Şili'deki tek partili bir sistemi "asla" tercih etmeyeceğini iddia etmişti; (Halkın Birliği programındaki örgütü "kınama" taahhüdüne rağmen) Şili'nin OAS üyeliğini elinden kaçırmayacağını söylemesinin yanı sıra Şili'nin ABD'ye olan 800 milyon dolarlık ödenmemiş borcunun yeniden planlanmasını isteyeceğini de duyurmuştu. (Daha sonra Régis Debray'a, Amerikan tepkilerini etkisiz kılmak için OAS'te kaldığını ve gerçek düşüncelerinin, kuruluşunda yardımcı olduğu, devrimci Havana-merkezli Latin Amerika Dayanışma Örgütü'yle uyumlu olduğunu açıklamıştı.)[12] Ertesi gün Alessandri'nin destekçileri, Allende'nin zaferini kabul etmeyeceklerini belirtmiş olsalar da bu açıklamaları, seçim kampanyası sırasında, en fazla oyu alan adayı resmen tanıyacağı şeklinde sözler sarf eden bulunan Alessandri tarafından desteklenmemişti. 7 Eylül'de Allende, kendisiyle ekonomik konularda bir istişare anlaşması yapmayı kabul eden (aynı Alessandri ile yaptığı gibi) Başkan Frei ile bir araya geldi. Allende'nin siyasi konularda benzer bir bağlantı kurma talebini reddeden Frei, Şili'deki ekonomik paniği önleme amaçlı tedbirler almayı kabul etti.

Yaz boyu herkesin iç rahatlatıcı kamuoyu yoklamalarına sığındığı zaman Washington'daki tepki şaşkınlık yaratmıştı. Yetkililer, yok olmaları umuduyla, can sıkıcı olasılıkları görmezden gelerek tepki verme eğilimindedir. Bunu sık sık yaparlar da; tahmin edilen tüm felaketler aslında meydana gelmez. Ama sağduyu eylemsizliği teşvik ettiğinde, bu durumun tekrar değiştirilmesi için açık kapı da bırakmaz. Eylül 1970'te beklenmedik bir şekilde önümüze çıkan şey de bu geri alınamaz durumdu.

Nixon çılgına dönmüştü. On yılı aşkın bir süredir Küba'da komünist iktidarın yerleşmesine izin verdiği için Demokrat yönetimleri azarlamıştı. Şimdi ise başka bir Küba olarak algıladığı şey -ki yanlış da değil- kendi yönetimi sırasında kendisine karar verme fırsatı verilmeden ortaya çıkmıştı. Bu durum, tepkisinin şiddetini ve önceki ihmali tersine çevirecek bir şey, her ne olursa, yapma konusundaki ısrarını açıklıyordu. Dışişleri Bakanlığı ve büyükelçiyi (büyükelçi konusunda hatalı) mevcut durum için suçladığından, bürokrasiyi aşmak için mümkün olduğunca çok çaba sarf etmişti. Bu tutum aslında oldukça gereksizdi. Şu an çok geç kalınmış olsa da tüm kurumlar çılgın bir şekilde olayları değerlendirmeye başladı. Bazıları daha önceki umut vaat eden değerlendirmeleri ya da işi ağırdan almaları nedeniyle oldukça mahcup hissediyordu; hepsi de hayal kırıklığına uğramıştı; artık bir şeylerin yapılması gerektiği konusunda görüş birliği vardı ve aynı şekilde kararlı bir Başkan tarafından da teşvik edilmişlerdi. Ne yazık ki artık çok geç idi. 4 Eylül'den önce bir aday için gösterilen çabadaki küçük bir kırılma, yeni durumu oldukça engelleyebilirdi. Şimdi sınırlı bir süre ve tam bir hazırlık olmadan karşı karşıya kaldığımız bu durum için doğaçlama yapmak zorundaydık. Zaman gitgide tükendiğinden, icraatımız kaçınılmaz bir şekilde ümitsizdi.*

40'lar Komitesi, Şili'yi değerlendirmek üzere 8 Eylül'de bir araya geldiğinde, Meclis'in Allende aleyhinde bir karar almayacağı açıktı. Sonuçta Alessandri oy çokluğunu alsa bile Meclis'in Allende lehine oy kullanmasından sadece dört hafta önce endişe etmiştik. Şili Meclisi'nin hür tercihini yerine getirebileceğini ve hâlâ ülkede ezici bir ılımlı çoğunluk varken devlet başkanlığı için hemen hemen kesinlikle antidemokratik radikal bir programa sahip bir azınlık adayını reddetmesini ummak saçma değildi. Ama bunun pek mümkün olmadığını biliyorduk. Tam bir kanıya varmadan önce Büyükelçi Korry'ye askeri bir darbenin olasılığı, fizibilitesi ve "gelecekte Allende'ye karşı etkili bir Şili muhalefeti organize etmek" ile ilgili artıları ve ek-

Benim buradaki amacım, Beyaz Saray'ın malûmatını, davranışlarını, kararlarını ve katılımlarını ele almaktır; tüm CIA haberleşmelerini içeren belgeleri tam olarak açıklamak değil. 40'lar Komitesi'nin görüşmelerinin yayınlanmasının kamuoyunun yararına olduğunu düşünmüyorum. Ne yazık ki 40'lar Komitesi'nin burada belirtilen evraklarının tamamı halihazırda Church Komitesi tarafından yayınlanmıştı.

sileri hakkında "hunhar bir değerlendirme" hazırlaması yönünde talimat vermeyi kararlaştırdık.

Allende'nin durdurulabileceği ihtimali, 9 Eylül'de Alessandri'nin kongre yarışından kesinlikle çekilmeyeceğini duyurduğunda yeni bir boyut kazandı. Kongre tarafından seçilse dahi istifa edeceğini ve Frei'yle Allende arasında 1964 yılında geçen rekabeti tekrarlayabilecek yeni seçimler için baskıda bulunacağını duyurdu. Kısa bir süreliğine olsa da bir başka devlet başkanlığının müdahil olması durumunda Frei, anayasal olarak aday olmaya hak kazanacaktı. Neredeyse kesin bir şekilde de kazanırdı. Orduya gelince, anlatılanlara göre, 10 Eylül'de ordunun Başkomutanı General Rene Schneider bir grup Şili yetkilisine ordunun seçim sürecine müdahale etmeyeceğini ifade etti. Fakat ordu tamamen profesyonel bir kurum olarak kalması ve siyasileştirilmemesi yönünde Allende'den "güvence" talep edebilirdi. Büyükelçi Korry, bu tür güvencelerin fiilen değersiz olacağına dair kendi düşüncesini belirtti.

14 Eylül'de bir araya gelmek üzere 40'lar Komitesi'ni toplantıya çağırdım. 12 Eylül'de, Başkan'ın isteği üzerine arka kanaldan Korry'den "mevcut şartlar doğrultusunda ABD için makul eylem planları" konusundaki samimi görüşlerini iletmesini talep ettim. Nixon, bürokratik oyalanma ve Dışişleri Bakanlığı'nın her zamanki gibi iş yapma eğilimi nedeniyle giderek daha fazla huzursuz oluyor ve bu da ona başlangıçta Castro'yla olan rahatlığımızı hatırlatıyordu. (Aslında bu haksızlıktı. Şili seçimlerinden önce Dışişleri Bakanlığı ne şekilde oyalanırsa oyalansın 40'lar Komitesi'nin peş peşe gelen kararlarını fazlasıyla destekleyip etkin bir şekilde de uygulamıştı.) Korry'den umut verici bir cevap geldi. Frei, Allende'nin yönetimi devralma ihtimali nedeniyle alarma geçmesi ve bunu önlemesi için olası yollarla ilgilenmesi konusunda bilgilendirilmişti.* Büyükelçi Korry, Şili hakkındaki gerçekleri Amerikan halkına aktarması ve endişelerimizin büyüklüğünü kararsız Şililere iletmesi için Washington'da yüksek mevkide olan biri vasıtasıyla arka planı derinden bilen birisini bana önerdi.

Frei, Şili Anayasası'ndaki boşluktan kesinlikle yararlanmayacağını açık bir şekilde belirtmişti. Korry'nin istihbaratı, Frei'nin kendi yetkileri dahilinde hareket etmiş olabilen yardımcılarından gelmişti. Her halükârda elçiliğimizin gerçekler olarak gördüğü şeye dayanarak hareket etmek zorundaydık.

14 Eylül'de 40'lar Komitesi, bizim o dönemde "Rube Goldberg hamlesi" olarak adını koyduğumuz taktik bir hareketi inceledi: Alessandri'nin seçilmesi ve ardından da istifa etmesi, hemen yapılacak bir özel seçimde tekrar aday olabilmesi için Frei'yi anayasal açıdan uygun duruma getiriyordu. Korry'nin bu olasılığı araştırması, konuyla ilgili planlarına destek için de 250.000 dolar ayrılmasına karar verildi. 15 Eylül'de Korry'ye bu kararı Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Alexis Johnson telgrafla bildirdi; ayrıca "Frei'nin yeniden seçilmesine yönelik oyunu desteklemeyle ilgili askeri kararlılığın bağımsız bir şekilde değerlendirilmesine olanak sağlamak için gerekli istihbaratımız olduğundan kuşku duymamamız nedeniyle" elçilikteki uygun tüm elemanlarının Şili ordusu ile temaslarını yoğunlaştırmaları da Korry'den istendi.

Kral Hüseyin'in Fedayiin'le bir restleşmeye başlamak üzere olduğuna dair istihbarat aldığımız ve Cienfuegos'un bir denizaltı üssüne dönüştüğünün anlaşıldığı gün olan 16 Eylül'de, Şikago'daki bir grup Orta Batı editörüne ve yayıncısına, diğer meseleler içinden Korry'nin istediği gibi, Allende'nin iktidara gelmesi konusundaki görüşümüzü kayıt altına almaları için bir arka plan brifingi verdim:

> Şili'deki seçimler, komünistler tarafından desteklenen ve muhtemelen kendi de bir komünist olan kişinin, muhafazakâr olan bir sonraki kişiye göre 30.000'den fazla oy aldığı sonucu beraberinde getirmiştir. Oyların yaklaşık %36,1'ini almıştır. Yani oy çokluğu ondadır.
>
> Komünist olmayan iki partinin oylarının toplamı %64 idi; dolayısıyla komünist olmayan bir çoğunluk var ama oy çokluğu komünist adayın lehine. Bunu sadece resmi netleştirebilmek için söylüyorum...
>
> Şimdi, Allende kazanırsa, birkaç yıllığına bir çeşit komünist hükümet kurma fırsatı olduğunu tahmin etmek oldukça kolaydır. Bu durumda, Latin Amerika'yla geleneksel bir ilişkisi ve Latin Amerika'da pek de etkisi olmayan bir adada değil de örneğin, uzun bir sınır boyunca hâlihazırda derinden bölünmüş Arjantin'le, başa çıkması zor olan yerlere yönelen Peru'yla ve bu gelişmelerin hiçbiri olmadan bile daha solcu, ABD-karşıtı bir yöne giden Bolivya'yla bitişik büyük bir Latin Amerika ülkesinde komünist bir hükümet olacak.
>
> Dolayısıyla, Allende'nin Şili'de yönetimi devralmasının bizim için demokratik güçler ve Latin Amerika'daki Amerikan yanlısı güçler ve aslında tüm Batı Yarıküre için büyük sorunlar yaratmayacağı konusunda kendimizi kandırmamalıyız.

O zamana kadar Nixon etkin bir şekilde rol almıştı. Allende'nin yönetimi devralmasının olası sonuçları hakkında uyarıda bulunmak için Washington'a gelen Şili'nin en saygın günlük gazetesi olan *El Mercuric*'in editörü Augustin Edwards, Nixon'ın 14 Eylül'de harekete geçmesine neden oldu. Edwards, şans eseri babasını o gün Nixon'ı görmesi için getiren Pepsi-Cola Genel Müdürü Don Kendall'ın evinde kalıyordu. (Edwards ve Mitchell'la kahvaltıda tanışmış ve öncesinde Helms'ten olayların içyüzünü anlaması için Edwards'ı görmesini istemiştim.)

Kendall'la görüştükten sonra Nixon, Helms, Mitchell ve beni, 15 Eylül'de öğleden sonra ofisine çağırdı. 15 dakikadan daha az süren bir konuşmada Nixon, Helms'e, Allende'nin iktidara gelmesini engellemek için neler yapılabileceğini görme konusunda büyük çaba sarf edilmesini istediğini söyledi: Eğer Allende'den kurtulmak için onda bir şansımız olsa bile bunu denemeliydik; Helms'in 10 milyon dolara ihtiyacı olsaydı kesinlikle onaylardı. Şili'ye yapılan yardım programları kesilmeli; ekonomisi "dibi bulana kadar" sıkıştırılmalıydı. Helms, Korry'yi geçip doğrudan nihai kararları verecek Beyaz Saray'a rapor vermeliydi. O dönemde uygulamaya koymaya hazır hedef hâlâ "Rube Goldberg" planıydı. Nixon aslında somut bir plan öne sürmemişti; sadece tutkulu bir arzu, üzerinde düşünülmemiş ve hayal kırıklığından kaynaklanan "bir şeyler" yapma isteğiydi Nixon'ınki.

Önceden resmi 40'lar komitesinin kararlarına I. Yol denilmesinin aksine, daha sonra Kongre komiteleri tarafından sevinçle açıklanarak II. Yol diye adlandırılmasının başlangıcı olarak şimdi bu konuşma değerlendiriliyordu. Ama II. Yol'da daima görünenden daha azı vardı. Bu kitapta defalarca işaret ettiğim gibi, Nixon'a abartılı anlatımlar yapıldığında, bunların kapsamları netleşmiş ise, üstelemezdi. Tedbirsiz ziyaretçilerin, Başkan'ın dediği her şeyi harfi harfine dinleyip ona göre hareket edecekleri kaygısı, Haldeman'ın ona ulaşmayı bu kadar endişeli bir şekilde kontrol etmesinin nedenlerinden biriydi aslında. Örneğin II. Yol'da, değil 10 milyon dolarlık bir harcama yapılması, belirli bir miktar para dahi hiç kenara ayrılmamıştı. Şayet varsa, o da masraflar için, birkaç bin dolardan fazla olamazdı. Asla olasılıkların araştırılması ve incelenmesinden daha fazlası yoktu, Helms'in idrakinde bile.

Ayrıca Başkanlık'tan gelen öfke dolu sözler kuşkusuz orduya ve "Rube Goldberg" planına yönelik girişimlere ivme ve aciliyet verirken bakanlıkların da kendi başlarına ulaştıkları sonuçlara paralellik gösteriyordu. 40'lar Komitesi'nin (I. Yol) düzenli mekanizması sayesinde büyükelçilik, Helms'in Nixon'la yaptığı konuşmadan çıkan CIA faaliyetleriyle aynı doğrultuda giden direktifler aldı. II. Yol, Nixon'ın Dışişleri Bakanlığı'nın mekanizmasına olan büyük güvensizliğinin bir ifadesiydi çünkü II. Yol'un isteklerinin dikkate alınmasını engelleyeceğinden şüpheleniyordu. Bu durumda yanılıyordu zira Allende'nin seçilmesinden sonra kurumlar arasında pek de önemli bir fark kalmamıştı.

Nixon, II. Yol hakkında CIA'in gizli operasyonlarının başı Tom Karamessines tarafından, her zaman karamsarlıkla, çeşitli zamanlarda bilgilendirilirdi. CIA'in, Haig'le bana verdiği raporlar da benzer şekilde olumsuzdu. Anlatacağım üzere, bir ay sonra bu çabaya 15 Ekim'de benim tarafımdan son verilmiş ve Nixon da bunu onaylamıştı. Dışişleri Bakanlığı'nın tam desteğine sahip olan I. Yol, Başkan'ın istediği sınırlar boyunca yeni bir seçim yapılması yönünde askeri bir hamlede bulunmayı teşvik ediyordu. Benzer şekilde başarısız bir hamleydi ve hemen o anda vazgeçilmişti; bu sefer 40'lar Komitesi tarafından.

Odak noktası neresi olursa olsun, ister I. Yol (40'lar Komitesi'nin resmi girişimi), ister II. Yol (CIA'in tek taraflı girişimi), tartışmalar gitgide Şili ordusunun rolüne bürünüyordu. 21 Eylül itibarıyla Frei'nin, kendisinin tekrar seçilmesiyle sonuçlanacak herhangi bir planın peşinde olmadığı anlaşılmıştı. Korry'nin yaratıcı aklı şu anda başka bir hamle peşindeydi -görünüşe göre Frei'nin destekçileri bilgi vermişti- bu sayede ana kabine üyeleri istifa edip mesai arkadaşlarını da aynı şeyi yapmaları konusunda ikna edecekti. Bu durum Frei'ye, eğer isteseydi, kabine üyelerini askeri görevlilerle değiştirmek için bir bahane sunardı. Diğer bir deyişle Frei'ye -diğer her planda olduğu gibi- ülkenin Frei'yle Allende ve demokrasiyle potansiyel diktatörlük arasında seçim yapabilmesi için başka bir seçime yol açacak şekilde tasarlanan anayasal bir kriz başlatma fırsatı verilecekti. Frei'nin bunu yapma isteğiyle ilgili şüphelerim vardı. Ancak asıl engelin, ordunun Başkomutanı General Schneider olduğu düşünülüyordu. Gene-

ral Schneider, Şili'yi bu karışıklığa sürükleyenlerin siyasetçiler olduğunu söylüyordu; ülkeyi buradan çıkarmak onlara düşüyordu. Başka bir sıkıntı olarak da Şili ordusunun, harekete geçtiği takdirde Yunan cuntası gibi muamele göreceği, yani ABD'nin yaptığı askeri yardımlardan mahrum olabileceği ve dünya çapında sol görüşlüler tarafından rahatsız edileceği endişesinin olduğu bildiriliyordu.

Bu nedenle 40'lar Komitesi, Korry'ye seçilmiş askeri liderlerle görüşme yetkisi verdi. Askeri liderlerin, bu işe karışmalarının Amerikan askeri yardımını tehlikeye atmayacağını anlamaları gerekiyordu; kayıtlarımdan bu mesajların ne zaman ya da kime iletilip iletilmediğini saptayamam.

26 Eylül'den 5 Ekim'e kadar Washington'da değildim; önce Güney Vietnam Başkan Yardımcısı Nguyen Cao Ky ile ve Kuzey Vietnamlılarla gizli bir toplantı yapmak üzere Paris'e gitmiş, ondan sonra da 27 Eylül akşamı Akdeniz ülkelerine yaptığı gezi için Roma'da, Nixon'a katılmıştım. Nixon her fırsatta dost hükümetleri Allende'nin göreve gelmesini önlemek için Şili'deki nüfuzlarını kullanma ya da en azından Allende'nin zaferini önceden belirlenmiş olarak değerlendirmeme yönünde teşvik etmişti. Nixon, Şili'nin geleceğiyle ilgili endişesi konusunda yalnız olmadığını fark etmişti.

29 Eylül'de 40'lar Komitesi, benim yokluğumda Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Johnson'ın başkanlığında bir araya gelmiş ve bu toplantıda, Şili ordusunun ancak ekonomik bir krizden endişe etmeleri durumunda yeni bir seçim için harekete geçecekleri ve eğer harekete geçmezlerse ABD'nin Şili'ye askeri yardımlarını keseceği sonucuna varılmıştı. Şili ordusuna bu risklerin gerçek olduğunu bildiren adımlar, yokluğumda onaylanmış ve bu konunun altını çizmek için askeri yardım sevkiyatı da yarıda bırakılmıştı. Başkan'ın dönüşünden sonra 6 Ekim'de yapılan 40'lar Komitesi toplantısında, biz gitmeden önce halihazırda var olan tüm karışıklıkların olduğu gibi yine bize bırakıldığı ortaya çıktı. Frei sadece harekete geçmemekle kalmayıp 5 Ekim'de Hristiyan Demokrat Parti kongresinin, Allende'nin Şili Meclisi tarafından seçilmesinin şartlı olarak onaylanmasını engelleme yönünde herhangi bir harekette de bulunmamıştı. "Rube Goldberg" oyunu artık kesinlikle bitmişti; Meclis kesinlikle Allende'ye oy verecekti. Anayasal bir krize yol açacak Bakanlar Kurulu istifası hu-

susunda zaman tükeniyordu. Allende'nin göreve gelmesinin önüne geçilmesi için geriye kalan tek olasılık, yeni seçimlere bir başlangıç yapma amacıyla ordunun yönetimi devralmasıydı. Konsensüs doğrultusunda Alex Johnson'la beraber Korry'ye arka kanaldan -I. Yol- bir mesaj gönderdik. Buna göre, olası bir Allende başkanlığının doğuracağı ciddi sonuçlar için orduya destek vermesini ve ordunun harekete geçmesi halinde Amerikan askeri yardımının devam edeceğine dair güvence verileceğini tekrarlanmasını istedik.

I. Yol'la II. Yol aslında birleşiyordu. 10 Ekim'de Merkezi İstihbarat Teşkilatı, II. Yol'un bir parçası olarak General Haig'e askeri darbe olasılığının eskisinden daha da düşük olduğunu bildirdi. 14 Ekim'de CIA Temsilcisi Tom Karamessines, I. Yol'un bir parçası olarak 40'lar Komitesi'ne "şu anda bir darbe ortamı mevcut değil" dedi. Şili'nin durumunu öyle ya da böyle etkilemek için yapabileceğimiz çok az şey olduğunu gruba anlattım. 15 Ekim'de II. Yol'un bir parçası olarak Karamessines'ten de benzer bir brifing aldım. Geriye kalan tek olasılık General Roberto Viaux'nun, General Schneider'i kaçırıp Arjantin'e götürmesi için amatörce bir komplo kurulmasıydı. Nixon'ı şu şekilde bilgilendirdim: "Bugün Karamessines'i gördüm. Durum umutsuz görünüyor. Konuyu kapattım. Hiçbir şey başarısız bir darbeden daha kötü olamaz." Nixon hemfikirdi. Allende'nin başkanlığını ister istemez kabul ediyordu artık. En büyük endişesi, Dışişleri'nin Nixon'a olası bir Allende hükümetiyle olan yardım ilişkilerini tekrar iyileştirmesi yönünde baskıda bulunmasıydı; Nixon, Allende'nin Amerikan malını kamulaştırması durumunda ise Hickenlooper Yasa Değişikliği'nin derhal uygulanması yönünde emir verdi.

Karamessines, 15 Ekim'de benimle yaptığı toplantı doğrultusunda başka bir fırsatın doğma ihtimaline karşı (ki oldukça uzak bir ihtimal) General Viaux'nun darbe planının iptal edilmesi ve Şili'deki "varlıklarımızın korunması"na ilişkin genel bir direktifte bulunması hakkındaki talimatımı yerine getirdi. CIA bu talimatı 17 Ekim'de Viaux'nun ekibine iletti; Santiago'daki istasyonumuz Viaux'nun ekibine planlarının başarısız olacağını, bu yüzden geri tepebileceğini ve gerçekleştirilmemesi gerektiğini söyledi.

İddia edildiğine göre, ABD hükümetinin suikast planlarını araştıran Senato Özel Araştırma Komitesi, 1975 raporunda, darbe plan-

lamasının 15 Ekim'de sona erip ermediğine ya da CIA'in yetkisi olmadan ilerleyip ilerlemediğine dair ifade verdiğimizde Al Haig'in mi yoksa benim mi komiteyi yanılttığı hususunda epey zaman harcamıştı. Bunlar gerçeklerdi. Senato Özel Araştırma Komitesi, CIA'in temas halinde olduğu ve ayrıca General Schneider'i de kaçırmayı planlayan Viaux'nun ekibine ek olarak ikinci bir komplocu ekip olduğunu ortaya çıkardı. İkinci ekibin hiçbir şey yapmamalarından dolayı, ne Haig ne de ben bu ekibin varlığından haberdardık. 15 Ekim 1970'te, darbe planlının iptal edilmesi yönünde emir verdiğimde Nixon, Haig ve ben bu durumun, hem I. Yol'un hem de II. Yol'un sonu olduğunu düşündük. Şili'deki CIA personeli, görünüşe göre bu emrin sadece Viaux için geçerli olduğunu düşünmüştü; Beyaz Saray'ın habersiz olduğu ikinci komplocu ekiple ilerlemeye devam etmekte özgür olduklarını zannetmişlerdi. Hatta 19 Ekim'de Beyaz Saray'dan kimseye haber vermeden ikinci ekibe üç makineli tabanca bile tedarik etmişlerdi. Yabancı silahlara ihtiyaç duyan askeri komplocular, tehlikeli olarak görülmemelilerdi. Çünkü değillerdi. Keystone Kops'a layık bir hatalar komedisiyle komplocular, 19 Ekim'de bir akşam yemeği partisinden çıktıktan sonra Schneider'i arabasından almak üzere hazırlanmışlar ama Schneider başka bir arabayla çıktığından planları suya düşmüştü. Ertesi gün tekrar denedilerse de Santiago trafiğinde Schneider'in arabasını kaybetmişlerdi. Silahlar, CIA istasyonumuza kullanılmadan iade edilmişti. Komplocular, yiğitlikleri nedeniyle Senato Komitesi tarafından büyük bir kötü ün verilene kadar insaflı bir şekilde tadını çıkardıkları hak edilmiş gizliliğe geri dönmüşlerdi.

17 Ekim'de CIA tarafından Viaux'nun ekibine net bir şekilde bu komplodan vazgeçmeleri söylense de Viaux'nun ekibi 22 Ekim'de CIA'in direktiflerini hiçe sayarak ve bizim bilgimiz olmadan kendi başına harekete geçmişti. Ekip General Schneider'i kaçırmaya çalışmış ama yüzüne gözüne bulaştırmıştı. Schneider silahını nefsi müdafaa olarak çekmiş ve ateş edilmesi sonucu ölümcül bir yara almıştı. İptal edilmesini emrettiğimiz ve hiçbir şekilde destek vermediğimiz, onaylamadığımız, yardım etmediğimiz ve uygun bulmadığımız bu kaçırma planının beceriksizce suya düşmesinden kaynaklanan General Schneider'in ölümü, Senato Komitesi'nin ABD hükümetinin yabancı liderlere suikast düzenlemesine ilişkin soruşturmadaki önemli olaylardan biriydi. Senato Komitesi'nin ima içeren tüm açıklamaları

arasında Komite, ABD'nin General Schneider'e düzenlenen suikastta parmağı olmadığı sonucuna vardı. Aslında hiç kimse suikast niyetinde değildi, General Viaux bile. Görev süremde 40'lar Komitesi'nin hiçbir toplantısında suikast kelimesinin ne adı geçmiş ne de ima edilmediği gibi II. Yol'un bir parçası olarak da hiçbir zaman göz önünde bulundurulmamıştı. Viaux bir adam kaçırma planlamıştı ki biz ona bunu yapmamasını söylemiştik; komplocu ikinci ekip ise hiçbir şey yapmamıştı. Ayrıca hem I. Yol'a hem de II. Yol'a ilişkin tüm planlar, hatta ordunun da karıştığı anlaşılması güç planlar bile, iki adayın yarıştığı bir seçimde Şili halkının demokratik bir başkan mı yoksa alenen Leninist bir başkan mı isteyip istemediğini test etmek için tasarlanmıştı. İki adayın olduğu bir yarışta Şili halkının reformcu demokrat Eduardo Frei'yi seçeceği gün gibi ortadaydı.

15 Ekim'den sonra dikkatimiz Allende-sonrası döneme döndü. 17 Ekim'de, Allende'nin göreve başlama töreninden sonraki seçeneklerimizi tartışmak üzere Üst Düzey İnceleme Grubu'nu toplantıya çağırdım. 18 Ekim'de -çeşitli darbe girişimlerinde bulunulmadan önce- Başkan'a darbeyle ilgili tüm fikirlerden kesinlikle vazgeçildiğine dair şüpheye yer bırakmayan bir bilgi notu gönderdim: "Şili Meclisi'nin 24 Ekim'de yapacağı oylamaya göre Allende'nin artık Şili Başkanı olarak seçileceği kesinleşmiştir."

Allende'nin başkan olmasının bizim çıkarlarımıza ve Batı Yarıküre'ye ters düşeceğine yönelik riskler doğrultusunda değerlendirmemizde haklı olduğumuzu düşünüyordum. Aradığımız çözüm, demokratik ve totaliter güçler arasında net ve herkesçe istenen bir seçim yapılmasını teşvik etmekti. Bu tür çabalara yardımcı olmak bana o zaman doğru geliyordu; şimdi de doğru geliyor. ABD'nin diplomasiyle askeri müdahale arasındaki gri alanda hareket etmekten mahrum bırakılma önerisini kabul edemezdim; düşmanlarımızın araçları olarak bir siyasi parti, kendilerine ait sonsuz büyüklükte yabancı kaynakları ve rollerini gizleyecek sayısız cephe örgütlerinin olduğu aydınlık olmayan bir dünya. Panik halinde ve karmakarışık bir durumda gerçekleştirilen çaba amatörceydi. "Gizli operasyonlar" asla başarıyla uygulanmamıştı; 1964'ün aksine çok az şey yapmış ve çok geç harekete geçmiştik. Allende göreve başlamıştı; darbe yapılmamıştı; 1970 yılının Ekim ayından sonra (Senato raporundaki bazı düzmece ve yanıltıcı imalara rağmen) başka

bir darbe düzenleme girişimimiz olmadı. Allende en sonunda devrildiğinde, bu kendi beceriksizliği ve uzlaşmazlığı yüzündendi; askeri liderler bize danışmadan kendi inisiyatifleriyle Allende'ye karşı harekete geçmişlerdi çünkü Allende'nin tüm yetkiyi ele geçirme niyetinde olduğunu ve bu uğurda kendi darbesini planladığını düşünüyorlardı. Böyle düşünmek için geçerli sebepleri vardı ama buna ilişkin açıklamalar ikinci cildimde yer almaktadır.

Allende'nin Göreve Başlaması

15 Ekim'den sonra Allende'nin göreve başlamasının engellenmesinin imkânsız olduğu kabul edilmiş ve üst düzey yetkililer gitgide Allende hükümetiyle olan ilişkilere yönelmişlerdi. Daha önce Allende ile yapılan geçici anlaşmanın bir yanılsama olduğunu söyleyen Büyükelçi Korry, fikrini değiştirmiş ve Seçilmiş Başkan'la derhal müzakerelere gidilmesini önermişti. Korry'nin dediğine göre, Allende uluslararası saygınlık ve meşruiyet istediğinden ve bu durumun bizim rızamızı gerektirmesi yüzünden özellikle kamulaştırmayla ilgili hususlara ilişkin Şili'nin kendini dizginlemesi karşılığında bizim de düşmanca tavırlar sergilememiz gerekiyordu. 15 Ekim'de fikirlerini Nixon'a sunması için Korry'ye bir fırsat verdim. Nixon, Allende'nin göreve gelmesine razı olsa da onunla iş birliğinde bulunmayı düşünmüyordu. Kaçamak bir şekilde cevap vermiş ve sonrasında da Korry'yi haksız yere "mankafa" olarak sınıflandırmıştı.

Korry'nin önerisi politika ikilemimizi gösteriyordu. Bu durumu 17 Ekim'de Üst Düzey İnceleme Grubu'na şu şekilde özetledim:

> Eğer alenen ya da vakitsiz bir şekilde düşmanca bir tavır sergilersek bu durum, Allende'nin arkasındaki Şilili milliyetçileri bir araya getirebilir. Diğer yandan, eğer uzlaşıma varırsak, yarıkürede Marksist bir hükümetin kurulması konusunda zayıflık ya da aldırmazlık gösterdiğimize dair risk taşırız.
>
> Geçen gün toplantıdan çıkardığım kadarıyla kimse uzun süreli bir uzlaşmaya inanmıyordu. Sadece taktikler konusunda bir seçim ile karşı karşıyayız. Asıl soru, Allende'nin eylemlerinden kaynaklanan bir muvacehenin ortaya çıkmasının mı yoksa ABD'nin derhal saldırganlık pozisyonuna mı bürünmesinin daha iyi olacağı yönündeydi.

Ertesi gün Başkan'a mevcut durumu ana hatlarıyla açıkladım. Yu-

karıda da belirtildiği üzere, Allende'nin göreve başlamasının artık kesinleştiğini Başkan'a söyledim.* ABD hükümeti, Allende'nin Küba ve Sovyetler Birliği ile yakın ilişkilerde bulunabileceği, ABD'nin yarıküredeki nüfuzuna karşı çıkabileceği ve sistematik olarak bizimkine düşman politikaları destekleyebileceği konusunda hemfikirdi. Ayrıca Allende'nin fazlasıyla Amerikan-karşıtı bir önyargıya sahip biri olduğunu ve Marksizm'e kendini adadığını düşünüyordu. Allende'nin muhtemelen yeterli tazminat ödemeden Amerikan yatırımlarını kamulaştıracağı neredeyse kesindi. Böyle bir hükümetin varlığı, diğer Latin Amerika ülkelerinde bize düşman unsurları açıkça teşvik ederdi. Şüphesiz, Allende zayıf bir pozisyondan başlamıştı. Kendisini destekleyen koalisyon dik kafalıydı; ekonomi kötüleşiyordu; Şili'nin demokratik geleneği bir süreliğine totaliter bir devlet kurma hareketini engelleyecekti; ordu ona güvenmiyordu. Nixon'ı şu şekilde bilgilendirdim: "Allende'nin 'stratejisi', evhamlı ya da endişeli kişileri rahatlatarak, dikkatlice hareket edip muhaliflerinin zamanından önce birleşmesinden kaçınarak, muhalefeti parçalayarak, yapabildiği kadar da onların gücünü dilim dilim doğrayarak neredeyse kesin bir meşruiyet ve saygınlık peşinde koşma yönünde olacak. Kendi stratejisini gerçekleştirmeye bırakıldığında Allende muhtemelen gücünü pekiştirecek ve muhalefeti bir-iki yıl içinde etkisiz hale getirecek kapasiteye ve beceriye sahip olacak."

Böylece uzlaşıma varma politikasının işe yarayıp yaramayacağı ikilemiyle karşı karşıya kalmıştık: "Allende ya kendi isteğiyle hedeflerini değiştirmeyecek ya da sadece bizimle arasını iyi tutmak için böyle bir değişikliğin müzakere edilmesiyle ilgilenmeyecekti. Bu nedenle Allende'yle uzlaşma arayışında olan ABD politikasının, Allende'nin istediği takdirde onu, ABD-karşıtı bir yoldan alıkoyması pek olası değildir." Başka bir deyişle, asıl tercihimiz Üst Düzey İnceleme Grubu tarafından tanımlanmıştı: Resmen düşmanca bir tavır mı benimseyecektik yoksa "yerinde" ama "soğuk" bir tutum mu sergileyecektik. Hangisinin yapılacağı Allende'ye bırakılmıştı. Bu konunun Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısında görüşülmesi için Başkan'a öneride bulundum ve bir cepheleşmeden kaçınıp "soğuk ama yerinde" bir duruşu benimseme konusundaki tercihimi açıkça belirttim.

Fakat protokolle ilgili bir dizi özel hususa hemen karar veril-

* Viaux'nun 22 Ekim'deki komplosuyla ilgili önceden hiç bilgimiz olmadığı konusunda şüphe yoktu.

meliydi. Bu hususlar, Allende'nin artık göreve başlaması an meselesi olan duruma ilişkin resmi tepkimizle ilgiliydi. Allende'nin seçilmesine önem verdiğimiz, gelecekteki ilişkimizin belirlenmesinin Şili'ye bağlı olduğu ve törenlere katılmak için Dışişleri Bakan Yardımcısı Charles Meyer başkanlığındaki küçük, düşük düzeyde bir heyet gönderilmesi ile Şili ordusuna yapılan sevkiyatın tekrar başlaması konusunda Ron Ziegler'in açıklamada bulunması gerektiğini önerdim. Şili'deki Hava Kuvvetleri atmosfer test istasyonumuzu kapatmamız (Allende'nin bunu talep edeceği kesindi) ve yarıkürede Şili'nin yeni Başkanı'na yönelik politikaları koordine etmek için Latin Amerika'daki kilit hükümetlerle istişarede bulunmamız gerektiğini ileri sürdüm.

Nixon tüm tavsiyelerimi uygun buldu. Önerilerim, 21 Ekim'de kurumlara iletildi. Şili Meclisi 24 Ekim'de Allende'yi Başkan olarak seçti. 30 Ekim'de, Başkan Nixon'ın, Şili halkının Allende'ye bahşettiği bu büyük onur ve sorumluluğun farkında olduğundan Dışişleri'nin, Bakan Yardımcısı Meyer'in bu hususta bir tebrik mesajı iletme yetkisine sahip olması yönündeki önerisini destekledim. Coşkulu bir mesaj değildi ve mesajın yazılı yerine sözlü olarak iletilmesini öne sürdüysem de mesajın uygun nezaket kuralları çerçevesinde iletilmesi gerekiyordu ve ayrıca Allende'nin uzlaşmacı bir yolu izlemesi durumunda bu mesaj kapıları açık bırakıyordu.

30 Ekim'de Allende yeni on beş kişilik Bakanlar Kurulu'nu açıkladı. Tüm önemli ekonomik ve yönetim görevleri Komünist Parti'ye (Maliye, Bayındırlık ve Çalışma) bırakılmıştı; Ekonomi Bakanlığı komünistlere çok yakın bir bağımsıza; dört makam (İçişleri, Dış İlişkiler, İmar ve Başkanlık Sekreterliği) Allende'nin kendi Sosyalist Partisi'ne gitmişti; diğer yedi makam ise çeşitli radikal ve ayrılan yeni partilere verilmişti. Yeni Dışişleri Bakanı Clodomiro Almeyda o kadar sol görüşlüydü ki geçmişte daha radikal Çinli komünistlere ve Kübalılara hayranlık duyduğundan Sovyetlerin tutumuna bile karşı çıkmıştı.

Giden Başkan Frei'nin 31 Ekim'de ulusa yaptığı son konuşmada, Allende yönetiminin yapıcı bir rakibi olarak siyasi açıdan aktif kalmaya ilişkin niyetini belirtmişti. Şililileri demokrasiyi savunmaya çağırdı, üniversitelerin siyasi savaş alanlarına dönüştürülmemesi konu-

sunda uyarıda bulundu ve Allende yönetimindeki siyasi özgürlüklerin geleceğine yönelik endişelerini ifade etti.

Allende, 3 Kasım'da Meclis'in birleşik oturumundan önce yemin etti. "Ulusun bütünlüğünü ve bağımsızlığını koruyacağına ve anayasaya uyup koruyacağına" söz verdi. Ayrıca sosyalizmin inşası için gerekli olan "çalışma ve fedakârlık" konusunda Şililileri göreve çağırdı. Kuzey Vietnam, Çin Halk Cumhuriyeti, Doğu Almanya ve Küba'dan (Küba uzun zamandır Komünist Parti lideri Carlos Rafael Rodriguez tarafından yönetiliyordu) gelen gayriresmî heyetler de dahil olmak üzere göreve başlama törenine katılanlar arasında altmıştan fazla yabancı ülke temsilcisi vardı. Allende'nin ABD karşıtlığı meylini önceden anlamak amacıyla, Porto Riko Bağımsızlık Partisi'nin liderleri de göreve başlama törenine davet edildi. Kutlamalara ilişkin kamuoyuna yapılan açıklamalarda Allende'nin önerebileceği "yeni hükümet modellerini" Senato'nun reddetmesi halinde (kendi partisi Halkın Birliği, 200 sandalyeden sadece 90'ını kontrol ediyordu) ulusal referandum planladığı söylendi.[13] 5 Kasım'da üç günlük kutlamaları doruğa ulaştıran bir mitingde yaptığı konuşmada Allende, "işçi sınıfı cumhuriyeti" sözü vermiş ve sosyal ve ekonomik eşitsizlikler için kapitalist sistemi suçlamıştı. Allende, büyük bir kamulaştırma programını ima ediyordu.

Charles Meyer, Allende tarafından kabul edilmiş ve Nixon'ın mesajını iletmişti. Allende uzlaşmacı bir yaklaşıma dair herhangi bir belirti göstermemişti. Yönetiminin eğilimi belliydi. Birkaç gün sonra örneğin, San Miguel'in işçi sınıfı bir bölgesinde Che Guevara heykelinin açılışı yapılmıştı. Küba İşçi Federasyonu Genel Sekreteri de dahil olmak üzere Latin Amerikalı devrimci militanlar, bağlılıklarını göstermek için oradaydılar. Kalabalık, Şili ve Küba'nın ulusal marşlarını söylüyordu.[14]

6 Kasım'da Şili politikamızı gözden geçirmek için Ulusal Güvenlik Konseyi bir araya geldiğinde Şili'deki atmosfer bu şekildeydi. Aynı gün, Allende ile Bolivya'daki devrimi teşvik etmek için ortaya çıkmış radikal bir grup olan Şili Ulusal Kurtuluş Ordusu üyeleri arasında geçen gizli bir toplantıyı resmeden güvenilir bir raporla güç bela ilerleme kaydedilmişti. Allende'nin yönetimi kesin olarak iktidara geldiğinde, Şili'nin silahlı mücadele yoluyla ülkelerini "özgürleş-

tirmek" isteyen Latin Amerika devrimci örgütleri için bir yardım ve eğitim merkezi olacağına söz verdiği söyleniyordu.

Nixon yine de "soğuk ama yerinde" bir duruşu destekleyen uzlaşmayı onaylıyordu. Allende'nin gücünün etkili bir şekilde sağlamlaşmasının Latin Amerika'daki tüm muhaliflerimizi cesaretlendireceğinden ve kararsız olan pek çok kişinin ve hükümetin bize karşı olmasına neden olabileceği konusundaki endişelerini dile getirdi. Ama aleni düşmanlığın da Allende'nin ekmeğine yağ sürebileceğinin de farkındaydı. Bu nedenle 9 Kasım'da yayınlanan bir direktifte belirginleşen bir politikaya karar verdi. Bu politika, Allende hükümetine rejimin sağlamlaştırılmasına yönelik yurt içindeki ve yurt dışındaki desteği artırmaya neden olabilecek bir dayanak vermekten kaçınmak için ABD'nin tavrının yerinde ama soğuk olacağını doğruluyordu. Politika ayrıca "Şili'deki komünist bir devletin ABD ve diğer yarıküre ülkelerinin çıkarlarına düşman olmasını" önlemeye yönelik baskıların bir araya getirilmesini de gerektiriyordu. Başkan, yeni özel yatırımlar konusunda hiçbir garantisi verilmemesini, mümkünse eskilerin feshedilmesini ve uluslararası finans kurumlarındaki nüfuzumuzu Şili'ye verilecek kredi ya da diğer finansman yardımlarını sınırlamak için kullanmamızı emretti. Şu an için hiçbir şekilde yeni ve iki taraflı ekonomik yardım taahhütlerinde bulunulmayacaktı. Yine de insani programlar için bir istisna yapılmıştı. Mevcut taahhütler yerine getirilecekti.

Direktif sert ama göründüğünden daha az etkili ve kesindi. (Örneğin, daha sonra Şilili Augusto Pinochet ya da Nikaragualı Anastasio Somoza'ya karşı izlenen politikadan çok daha az etkiliydi.) Şili hükümetinin herhangi bir özel yatırımdan vazgeçilmesi için tazminat olmadan tasarlanan yeni kamulaştırma politikası, hükümet nedeniyle enflasyonun %350'ye ulaşması (Allende'nin öldüğü gün), orta sınıfın yok edilmesi ve 1971 yılında uluslararası borcun geri ödenmesindeki temerrüt nedeniyle Şili'nin kredi alabilirliği 1970 ve 1973 yılları arasında ABD'nin uluslararası kredi kurumlarında izlediği politika ne olursa olsun büyük ölçüde düşecekti. 1970 yılındaki kampanya beyannamesinde ("Seçimle göreve gelen Hükümetin İlk Kırk Tedbiri"), "Uluslararası Para Fonu ile olan taahhütlerden vazgeçme" sözü veren veya 1970 yılındaki Halkın Birliği programında, "emper-

yalist sermayeyi kamulaştırma ve icraatımızın kendi kendini finanse etme kapasitesini arttırmaya" ilişkin niyetini bildiren birine ulusal veya uluslararası bir finans kuruluşunun geniş çaplı ve önemli miktarda kredi vermesi mantıksız olurdu. Aynı şekilde, her koşula uygun olarak, egemenliğimizi ve özellikle iki taraflı yardım antlaşmalarını, karşılıklı yardım sözleşmelerini veya Şili'nin ABD ile imzaladığı diğer anlaşmaları sınırlandıran taahhütleri içeren anlaşmaları ve sözleşmeleri "gözden geçirmenin", kesinlikle gerekli olduğunu düşünen birine de ulusal veya uluslararası bir finans kuruluşundan büyük miktarda kredi verilmesi çok tedbirsiz bir hareket olurdu.

İkili ABD yardım programlarına gelince hibe yardımı, daha önce de belirtildiği gibi, 1968'de Frei hâlâ Başkan iken sonlandırılmıştı. Kredi programları 1969'da 40 milyon, 1970'te ise 70 milyon dolar kadar düşmüştü. Allende yönetiminde bile insani yardım programları için yapılan istisna, Barış için Gıda programlarına 16,8 milyon dolar, 250.000 dolar özel afet yardımı ve iki Şili üniversitesi için ABD'nin lehte tutumuyla Ocak 1971'de Inter-American Kalkınma Bankası'ndan 11,5 milyon dolar tutarında kredi verilmesiyle sonuçlanmıştı. Barış Gönüllüleri de kalmıştı. Allende görevdeyken Şili'nin yaklaşık 250 milyon dolarlık borcunu yapılandırmayı kabul eden ABD, Şili'nin 82,3 milyon dolarlık IMF kredisine iştirak etmiş, 42 milyon dolarlık askeri yardımı onaylamış ve yaklaşık 25 milyon dolar tutarındaki önceki yardım taahhüdünün karşılığını ödemişti. Böylece Allende yönetimindeki Şili, Latin Amerika'da kişi başına düşen tutar göz önünde bulundurulduğunda resmi Amerikan yardımının en büyük alıcılarından biri olmaya devam etmişti. Toplamda Allende, komünist kaynaklardan 600 milyon doların üzerinde bir para da dahil olmak üzere tüm kaynaklardan yaklaşık 950 milyon dolar tutarında yeni krediler almıştı.[15] Marksist düşünceyle yönetilmiş ekonomik afetlere başka sebepler arayanlar için şunu itiraf etmek çok acı olabilir; Allende'nin devrilmesine neden olan şey Amerika'nın ekonomik baskısından ziyade, Allende'nin kendi politikalarıydı.

Allende, programını uygulamak için çok beklemedi. 12 Kasım'da, Allende'nin "hukuki ve ahlaki temelden" yoksun olduğu için kınadığı 1964 OAS kararlarına aykırı olarak Küba ile diplomatik ilişkilerin yeniden başlatıldığını duyurdu; yeni anlaşma, Allende'nin göreve

başladığı sırada Carlos Rafael Rodriguez tarafından müzakere edildi. Dışişleri Bakanlığı ertesi gün, Şili'nin OAS'nin istişari yapısına başvurmadan harekete geçtiğini "esefle kınayan" bir beyanla tepki gösterdi. Ayrıca Allende hükümeti, Kuzey Kore heyeti ile de bir anlaşma imzalamak için hızla harekete geçti. Diplomatik ilişkilerden bahsetmemekle birlikte anlaşma yine de fiili olarak tanımayı teşkil ediyordu. Şili, BM Kore Komisyonu'ndan hemen çekildi.

Allende'nin Amerikan endüstrisine karşı ilk hareketi 20 Kasım'da Kuzey Indiana Brass ve Ralston Purina tarafından kontrol edilen iki Şili şirketinin 1945 iş kanunu hükümlerine göre idari devralma emrini verdiğinde gerçekleşti. Allende, şirketleri, Şililileri kasıtlı olarak işsiz bırakmakla suçluyordu. Bunu 26 Kasım'da Komünist Parti genel kurulunda yaptığı bir konuşma izledi; hükümeti, ABD temettünün yanı sıra Şili ve dış bankacılık, sigorta ve tanımlanamayan endüstriyel mülklerin kamulaştırılmasına yönelik bir yasa önerecekti. Yasaya, hükümetin (sanayi ve maden tesisleri gibi) çalışır durumda olan tesislerin yanı sıra (hâlihazırda izin verilmiş) özel mülkiyete ait arazileri devralmasını sağlamak için anayasadaki özel mülkiyet teminatlarını değiştirme amaçlı bir önerinin eşlik edeceği bildirildi. Bu konuşmayı, 1970 yılındaki programda söz verdiği gibi, temel sanayinin büyük ölçekli devletleştirilmesi, endüstri, bankacılık, ticaret ve tarım için merkezi planlama ve yönetmeye ilişkin planların açıklanması izledi. Ekonomik programı, Şili Meclisi'ndeki bir komiteye özetleyen Allende'nin Maliye Bakanı, Şili'nin ekonomik sorunlarıyla ilgili suçu "kapitalist sisteme" ve özellikle de ABD olmak üzere, yabancı yatırımcılara attı.

Bir ay içinde Allende, komünistlerden daha solda olan, iktidarı şiddet yoluyla ele geçirmeye çalışan MIR örgütünün yüzlerce devrimci teröristini affetti. 1971 yılı içinde, yarıküre birliğini bozmayı sahneleyen Fidel Castro, Şili'ye yaklaşık bir ay süren bir ziyaret gerçekleştirdi. Gezi, Vietnam'daki "emperyalist müdahaleyi" kınayarak, "kapitalist para sistemindeki krize", "sosyalistlerin ekonomik, siyasi, sosyal ve teknolojik güçlerindeki kademeli ve önemli yükselişe" sevinerek "dünyadaki durumu analiz eden hükümetler ile halkların hem ortak mücadelelerini hem de ortak bakış açılarını" doğrulayan ortak bir bildiri ile son buldu.

Bir süre sonra Che Guevara'nın Bolivya seferinin planlanmasında aktif olarak yer alan Allende'nin Kübalı damadı Luis Fernandez de Ona'ya, Santiago'daki Başkanlık Sarayı'nda bir ofis verildi. Allende, mevcut ordu ve polis teşkilatı dışında büyük ölçüde terörist MIR grubunun aşırılık yanlısı üyelerinden oluşan kendi özel güvenlik gücünü kurmuştu. Sokak çatışmalarındaki destekçileri silahlandırmak için büyük miktarlarda Küba silahları ithal etmişti; "Anayasal" bir Başkan için ilginç bir prosedür. Vizesi olmayan on ila on beş bin yabancı, Şili'de kalan gerillalarla komşu ülkelerde terörist faaliyetlerini organize etmek için gelmişti. Askeri yapıyı devirmek için girişimde bulunulmuş, astsubaylar 1971 yılında Başkan'ın zımni onayı ile donanmayı devralmak için bir darbe düzenlemişti.

Allende'nin demokratlığı, gerçek olmadığı gibi özenle büyütülmüş bir söylencedir. Gerçek şudur ki, Allende hükümetinin aldığı çeşitli önlemleri, 26 Mayıs 1973'te Şili Yüce Divanı, 2 Temmuz 1973'te Sayıştay Başkanlığı ve 22 Ağustos 1973'te de Millet Meclisi, anayasaya aykırı ve kanun dışı olarak ilan etmişti. 1973'teki askeri darbeyi tetikleyen, Allende'nin Şili'de harekete geçirdiği muhalif hareketti; bu fikrin ortaya çıkmasında, planlanmasında ve uygulanmasında hiçbir dahlimiz olmadı.

Kasım 1970'te tüm bunlar çok uzak görünüyordu. Allende'nin iktidara gelmesini engelleyememiştik. Tüm beklentilere rağmen, eğer Allende uzlaşmaya yanaşsaydı biz de anlaşmaya hazırdık. Ama aynı zamanda Allende'nin sözünü tutması durumunda kendi çıkarlarımızı savunmaya da hazırdık.

Yani Şili, krizler sonbaharındaki yerini almıştı. Ürdün ve Cienfuegos'ta galip gelmiş olsak da Batı Yarıküre'de devam eden zorluklarla karşı karşıya kalmıştık. Bir konu hakkında etraflıca düşünmemiz, gelecekteki diğer krizlerle baş edebilmemiz konusundaki kapasitemizi artırmıştı. Çok daha fazla karmaşık dertlere tahammül etmiştik, çünkü bu güçlükler aynı anda ve Kamboçya'da yaşadığımız incinmelerin hemen ardından gelmişti. Bize dayatılan zorluklarla mücadele ettikten sonra artık olayları kendi amaçlarımız ışığında şekillendirmeye çalışabilirdik.

XVIII
PEKİN'E DAVET

Varşova Kanalı'nın Sonu

Görünürde, Nixon yönetiminin ABD ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ilk resmi toplantısında çarpıcı bir durum ortaya çıkmamıştı. Toplantı 20 Ocak 1970'te, Varşova'daki Çin Büyükelçiliği'nde gerçekleşti. Polonya Büyükelçimiz Walter Stoessel, Halk Cumhuriyeti'nin Maslahatgüzarı Lei Yang'ın karşısında oturuyordu. İki yıldır bu ilk buluşmaydı ama elçilik düzeyindeki bu tür görüşmeler on beş yıldır düzenli olarak devam ediyordu ve bu görüşmelerin başlıca önemi, tek bir mühim başarıya dikkat çekemeyen en uzun süreli görüşmeleri temsil ediyor gibi görünmeleriydi. 134 görüşme olmuş ve hepsi de sonuçsuz kalmıştı. 135. toplantının gündemi yine anlamsız şeylerle doluydu. Washington'daki şiddetli bürokratik tartışmalardan sonra Stoessel'e bu sefer farklı bir şey söylemesi yönünde talimat verildiği için bu seferki toplantının gündemi biraz da olsa farklıydı çünkü Lei Yang'ın da söyleyecek başka şeyleri vardı.

Önceki 134 toplantının ana fikri, klasik bir çıkmaz durum konusu olan Tayvan ile olan ilişkimizdi: ABD-Çin düşmanlığı devam ettiği sürece hiçbir makul çözüm akla gelmezdi ve Tayvan sorunu çözülmediği sürece bu düşmanlık sona ermeyecekti. Zaman zaman masaya yatırılan diğer sorunlar, eskiden beri hazırda bekleyen karşılıklı kafa karışıklıklarıydı: Amerika'nın kamulaştırılmış mülk ve geri ödenmeyen borçlar için tazminat talep etmesine yönelik iddiaları; Çinlilerin 1949 Düşman Yasası ile Ticaret kapsamında dondurulmuş olan

ABD'deki varlıkları geri alma çabaları; Çin'de hapis tutulan Amerikalıların serbest bırakılmasını sağlama çabalarımız ve Amerikalı habercilerin Çin'e girmelerine ya da ticaret olasılıklarının araştırılmasına ilişkin kesintili girişimler.

Aşina olunan tüm konular 135. toplantıda yine meşakkatli tekrar için bir araya gelmişti. Bizim tarafımıza ilişkin direktifler, Dışişleri Bakanlığı'nın Doğu Asya ve Pasifik İşleri Bürosu tarafından hazırlanıyordu. Büronun bir önceki yılda Çinlilere iletilen mesajlardan haberi yoktu. Bu yüzden de daha önceki 134 Varşova toplantısında ortaya çıkan yaklaşımı değiştirmesi için bir sebep görmemişti; sonuç yoktu, doğru ama hezimet veya anlaşmazlık da yoktu. Nixon da benim gibi bu önemli gündeme kayıtsız kalmamakla birlikte, Çin'e yeni ve daha mühim bir mesajın iletilmesi için Varşova'da bir fırsat yakalamıştı. Pekin'in ABD'yi başlıca yabancı düşmanı olarak göz önünde bulundurduğu ve Washington'ın da Çin'i, Vietnam da dahil olmak üzere Asya'daki tüm saldırganlık ve devrimci faaliyetlerin kaynağı olarak gördüğü sürece gündemdeki konuların hiçbiri yeteri kadar tanımlanamamıştı.

Yirmi yıl boyunca ABD'li siyaset yapıcıları Çin'i, anlaşılması zor ve etkilemesi imkânsız, karamsar, kaotik, fanatik ve yabancı bir diyar olarak görmüşlerdi. Vietnam Savaşı'nın Çin yayılmacılığının bir yansıması olduğuna, Kültür Devrimi'nin de katı ideolojik farklılığa olan saplantıdan türediğine, Amerikan mizacına karşı az da olsa korkutucu bir yanı olmadığına ikna olmuşlardı. Çinliler kendi açılarından, Vietnam'daki çabalarımızın ölçüsünü ulaşılacak her türlü hedefle orantısız olarak görüyorlardı ve bu nedenle de bu durumun tek mantıklı amacının Hindiçin'i, Çin'e saldırmak için bir sıçrama tahtası haline getirmek olduğuna inanıyorlardı. Açık yüreklilikle savunulan görüşleri yansıtan bu yirmi yıllık çıkmaz, hayati bir değişiklik konusunda uzmanlarımızı ve kesinlikle Halk Cumhuriyeti'ndeki muadil yetkilileri kör etmişti; ABD ile Çin arasında ortaya çıkan ve hâlâ belirsiz bir şekilde algılanan çıkarlar bütünü. İki ülkenin liderleri, bir nesilde ilk defa, ideolojik terimlerden ziyade birbirlerini jeopolitik olarak görmeye başlamışlardı.

6.500 kilometrelik ortak sınırdaki Sovyet birikiminin bariz tehdidi nedeniyle Çin, düşmanlarının sayısını azaltmak ve Sovyet baskı-

sına karşı bir denge ağırlığı elde etmek istiyordu. Vietnam'ın yarattığı travmalara rağmen yine de uluslararası ilişkilerin yeni bir dönemini şekillendirmeye kararlı olan Nixon yönetimi, insanlığın dörtte biriyle olan temasın diplomasimize yeni bir bakış açısı kazandırabileceğini düşünüyordu. Her iki taraf da reddedildiği takdirde inkâr edebileceği önemli ama ince mesajlar ve jestlerle birbirlerini yoklayarak temkinli adımlar atmak zorunda kalmıştı. Çinlilerin izledikleri yolu değiştirme isteklerini belirttikleri ince değişikliklerin uzmanlarımızın gözlerinden kaçması belki de şaşırtıcı değildi; Amerika'daki "Çin dostluk" gruplarının iyi niyetli ama belirsiz olan gayretleri kafa karıştırıyordu.

Pek çoğu görüşlerini kişisel "iyi niyet" ve hatta tarihsel suçluluk kavramlarına dayandırıyordu ki bu da siyaset yapıcılarının bu kavramları Amerika'nın ya da yeni Çin'in ulusal çıkarlarının gerçekleriyle bağdaştırmalarını zora sokuyordu. Çinlilerin istediği şey mantıksız himmet ya da tanınma, BM üyeliği, iddialar, muhabereler gibi önceki görüşmelerin özü olan pratik adımlar değildi. Stratejik güvence istiyorlardı ki bu güvencenin bir kısmı etraflarının düşmanlar tarafından kuşatılmasına ilişkin kâbuslarını hafifletmek içindi. Yeni yönetimin sağlamaya hazır olduğu şey de buydu; Çin'in makul ihtiyaçlarına uyum sağladığı için de yeni yönetimin oldukça fazla yerilen duygusuzluğu, olumlu bir durumdu. Fakat 20 yıllık önyargıların üstesinden gelmek zorundaydık. Uzmanların olayları kavramadaki aksaklıkları, farklı kaideleri ve yönetim içindeki tuhaf rekabetleri gündeme getirmişti. Varşova'da hiç yol kat edilemeyen ritüelden kurtulmadığımız ve başkentlerden birinde, muhtemelen Pekin'de, özel elçiler arasında üst düzey görüşmeler yapılmadığı takdirde bunların hiçbirini yapamayız diye düşünüyordum.

Varşova'daki Amerikan büyükelçileri genellikle Çin meseleleri konusundaki uzmanlıkları için seçilmemişti. Bu nedenle her toplantıya, orta düzey bir yetkilinin acı verici bir şekilde bürokrasiden ve dost ülkelerden sıyrılarak bir bildiri metniyle birlikte gitmesi gerekiyordu. Daha sonra büyükelçimiz bildirisini okuyabilir ve şüphesiz benzer prosedürlerle ortaya çıkmış bir cevap da alabilirdi. Büyükelçilere bahşedilen takdir yetkisi birkaç açıklayıcı konunun ötesine geçmezdi. Bir sonraki görüşmede, ilgili başkentlerde tatsız bir şekilde yeni-

den hazırlanmış cevabı yüksek sesle okurlardı. Bu durum çok vakit alırdı ve hiçbir yere de varmazdı. Güvensizliğin hâkim olduğu ortamda, her iki taraf da gerçek amaçların ya da görüşlerin samimi bir sunumunun ne şekilde kullanılacağından emin olamazdı. Ayrıca bu güvensizlik sınırlandırılmamış bir tartışma olmadan ortadan kaldırılamazdı. Konuşmayı, müzakerecilerin bir miktar uzlaşma ile meşgul olabilecekleri ve altta yatan stratejiyi kavramak için liderlerinin düşüncelerine yeterince aşina oldukları bir seviyeye taşımanın gerekli olduğunu düşündüm. 20 Ocak toplantısını, Pekin'e bir temsilci gönderme isteğimizi belirtmek için kullanmak istedim ve Başkan'a, temel konularımızı içerdiği sürece başka ne söylendiğinin önemli olmadığını: yeni bir başlangıç yapmak istediğimizi; Sovyet-Amerikan müşterek hâkimiyetine katılmayacağımızı; ideoloji temelinde değil, karşılıklı çıkarların değerlendirilmesi doğrultusunda ilerlememiz gerektiğini söyledim.

Bunların hiçbiri Çin politikasını o zamana kadar yapanlar için kabul edilebilir değildi. Büyükelçi Stoessel'in 20 Ocak'ta bunları belirteceği bir açıklamayı hazırlama aşamasına geçildiğinde bu konuların her birine ciddi eleştiriler geldi. Asya uzmanlarımız (kısmen gizli kanallarda neyin geçtiğini bilmediklerinden) yeni bir başlangıca yönelik umutlarımıza ortak olmamışlardı; Sovyet uzmanlar hâlâ huzursuzdu çünkü Sovyetler Birliği sırf görüşmeler aleyhlerine dönmesin diye müşterek hâkimiyetle ilgili daha fazla güvence isteyebilirdi. İlerleme, Tayvan Boğazı'ndaki birliklerin geri çekilmesi, silahların kontrolüyle ilgili müzakerelere katılınması ya da Asya'da barışçıl tutuma dair güvenceler ile özdeşleştirilmişti; Pekin bunların hiçbirini daha geniş bir bağlamda bile dikkate almazdı. Pekin'e bir temsilci gönderme konusuna gelince, bunu zikretmek bile yetkililerin içini ürpertiyordu çünkü bu tür görüşmelerin yürütülmesi muhtemelen Beyaz Saray'ı ve Dışişleri Bakanlığı'nı ilgilendirecekti.

Bürokratik mücadele, geleneksel bürokratik yolla uzlaşmaya vararak çözülmüştü: Dışişleri'nin tüm favori projelerini, gerekli olduğunu düşündüğüm konular karşılığında kabul etmiştim; Tayvan, silahların kontrolü, talepler, istihbarat, mahkûmlar, vb. Stoessel için son şekli verilen direktifleri hâlâ istediğimden daha fazla yumuşatılmış olsa da Çinlileri daha iyi tanıdıkça, yetersiz kalan bu ifadenin, ne

olursa olsun Çinlileri neredeyse her zaman etkileyeceğinin farkına varmıştım. Yabancıları üç bin yıl boyunca -başarısız olmadan- manipüle eden Çinliler, ısrarcı tekrarlamaları, ince eleyip sık dokuma şeklinde görme eğilimindedirler.

Aslında Çinliler, paralel çizgiler boyunca düşünüyorlardı. 20 Ocak'taki toplantıda Stoessel, ABD'nin "Çin'e yönelik Sovyetler Birliği ile herhangi bir müşterek hâkimiyete katılmaya" çalışmadığını tekrarlayan bir bildiri okudu. Dökülen bürokratik kanı gizleyen gerçekçi bir cümle de ekledi: ABD, "bugünkü açıklamamda bahsetmiş olduğum konuları ya da mutabık kalacağımız başka konuları daha detaylı bir şekilde tartışmak üzere yetkililerinizle doğrudan görüşmeler için Pekin'e bir temsilci göndermeyi ya da hükümetinizden bir temsilciyi Washington'a kabul etmeyi düşünmeye hazırlıklı olacaktır."

Çin Maslahatgüzarı Lei Yang tabii ki bu şaşırtıcı duruma tepki vermediyse de Tayvan konusundaki basmakalıp sözlerdeki tonun aksine uzlaşmacı bir tonla dikkat çekici bir açıklamada bulunmuştu ve aşina olduğumuz laf kalabalığı içinde gizli olan manidar iki cümle de vardı:

> ABD hükümetinin barışçıl bir şekilde bir arada yaşamanın beş ilkesi uyarınca öne sürdüğü fikir ve önerilerini değerlendirmeye ve tartışmaya hazırız; Çin ile ABD arasındaki gerginliğin azaltılması ve Çin ile ABD arasındaki ilişkilerin öncelikli olarak iyileştirilmesi. Bu görüşmeler ya büyükelçilik düzeyinde ya daha yüksek bir düzeyde ya da her iki taraf için de uygun olan başka kanallar aracılığıyla gerçekleştirilebilir.

Birbirinden neredeyse yirmi bin kilometre uzakta olan başkentlerde hazırlanmış her iki resmi konuşma aslında aynı teklifi sunuyordu. Fakat Varşova toplantılarının doğası gereği, bir sonraki toplantıda bu fikrin ileriye taşınıp taşınmayacağını görmek için bir ay beklemek zorunda kalacaktık.

Ocak ayı sonlarında Çin Başbakanı Chou En-lai ile Pakistan'ın Pekin Büyükelçisi arasında geçen bir konuşmayla ilgili raporu okuduğumda cesaretlendim. Büyükelçi, Chou En-lai'yi öncelikli olarak Sovyetler Birliği, sonrasında ise Japon militarizminin yeniden canlanmasıyla ilgili olarak endişeli görmüştü. ABD söz konusu olunca Chou açıkça ABD'yi daha az bir tehdit unsuru olarak görüyordu;

önayak olduğumuz takdirde ABD ile üst düzey görüşmelere oldukça hazırlıklı duruyordu. Aslında bu rapora göre Chou En-lai, "Kosigin gibi bir adım atmak" konusundaki isteksizliğimize kafa yormuştu; başka bir deyişle, Pekin'e yüksek düzeyde bir yetkili göndermek.

Sovyetler genelde tipik bir şekilde sert idi. Varşova toplantısından bir gün sonra bilgi isteyen Dobrinin, ofisime geldi; bunun, Moskova'nın hiçbir konuda bize tenezzül etmediği bir lütuf olduğu gerçeğine dair şüphe yoktu. Talebini savuşturmaya çalıştığımda, Çin'i askeri bir tehdit olarak "kullanmayı" düşünmediğimizi umduğunu söyledi. O kadar tuhaf bir ifadeydi ki şakaya vurup geçmiştim çünkü tüm bunlar her büyükelçi tarafından özenle hazırlanmış konuşmalardı. Fakat Sovyet Büyükelçiliği'nde görevli başka kişiler de benzer araştırmalar yapmıştı; açıkçası Pekin "baş ağrıtan" bir konuydu.

136. Varşova toplantısını beklerken daha az sıkıntılı kanallar arayışımızı iki katına çıkardık. Yirmi yıllık izolasyonun cezalarından biri, Çinli liderlere nasıl yaklaşacağımız konusunda hiç fikrimizin olmamasıydı. Henry Cabot Lodge beni, Çinli liderlere ulaşabileceğini iddia eden Pekin'deki bir Batı Avrupa ülkesinin maslahatgüzarı olan arkadaşıyla tanıştırmıştı. Nixon'ın onayıyla bu diplomata Varşova'da ciddi görüşmeler yapmanın zorluğunu gösteren ve (Le Duc Tho ile gizli toplantılarımı düzenlemede çok usta olan) Paris'teki askeri ataşemiz General Vernon Walters aracılığıyla başka bir kanal teklifinde bulunan bir mesaj verdim. Lodge'un arkadaşı mesajı almış ve daha sonra dürüst bir şekilde o andan sonra birkaç haftada bir, mesajı daha iletemediğini bize bildirmişti. Nihayetinde on ay sonra 1 Aralık 1970'te, bunu yapmak üzere olduğunu bize bildirdi -ona bu güveni veren şey neydi tahmin bile edemiyorum- ama o zamana kadar çoktan alternatif bir kanal kurmuştuk.

20 Şubat 1970 için planlanan 136. Varşova toplantısı, Beyaz Saray'la Dışişleri Bakanlığı arasındaki başka bir çekişmeyi ortaya çıkardı. Pekin'e temsilci göndermemiz veya Çinlilerin Washington'a temsilci göndermesi teklifimiz kabul edilirse -görünüş öyleydi- tepkimizin ne olacağı sorusuyla karşı karşıya kalmıştık. Stoessel'den, esas olarak, anlaşmayı belirtmesini, ayrıntılı cevap için de konuyu Washington'a havale etmesini istedim. Dışişleri Bakanlığı sıra dışı bir öneride bulundu; kişisel girişimimizi geri çekip basit bir şekil-

de yorum yapmadan Çin'den gelecek cevaba yoğunlaşacaktık. Kontrol kaybının dışında -ve hiçbir şey bürokratik adrenalinin akmasını, tehlike altındaki ayrıcalıkların savunması gibi yapmaz- Dışişleri şüpheli müttefiklere, ısrarcı tarafsızlara ve mızmız bir Sovyetler Birliği'ne, medya bir yana yeni bir toplantı yerini açıklama konusunda kesinlikle isteksizdi.

Baskın çıkmıştım. Nixon, benden, önceki 135 toplantıda devam etmiş ikili meselelerin (Tayvan, talepler, varlıklar, mahkûmlar vb.) tabii ki tekrar edilmeden olumlu bir şekilde yanıt vermesi konusunda Stoessel'e talimat iletmemi emretti. Çinlilerin değişmiş tutumumuzu anladığından emin olmak için Şubat'taki Varşova toplantısından iki gün önce yayınlanan Başkan'ın Dış Politika Raporu'nda Çin hakkında eşi benzeri görülmemiş bir gerçeklikle konuştuk: "Çinliler, uluslararası toplumdan izole edilmemesi gereken büyük ve çok önemli kişilerdir. Uzun vadede 700 milyondan fazla nüfusa sahip bir milletin katkısı olmadan istikrarlı ve kalıcı bir uluslararası düzen akla gelemez." Retorikten ziyade pratik politikayla ilgilendiğimizi vurguladık. İlişkilerimizin anahtarı, birbirimizin birbirimize davranışları olacaktı. Rapor, Çin-Sovyet çatışmasında taraf olma arzusunu ve dolayısıyla müşterek hâkimiyet fikrini açıkça reddediyordu:

> İlişkileri geliştirmeye olan arzumuz, Çin'le Sovyetler Birliği arasındaki çatışmayı istismar etmeye yönelik taktiksel bir yol değildir. Bu çatışmanın yoğunlaşmasında herhangi bir fayda görmüyoruz ve taraf tutmak gibi bir niyetimiz de yok. Ayrıca ABD, ne herhangi bir müşterek hâkimiyete katılmakla ne de büyük komünist ülkelerden herhangi birine karşı oluşturulacak büyük güçlerin olduğu düşmanca bir koalisyona dahil olmakla ilgilenmektedir. Tavrımız çok açık. Bazı uluslar kendilerini başkalarının daimî düşmanı olarak gördüğü sürece kalıcı bir barış imkânsız olacaktır.

Buna ek olarak, daha önce de belirttiğim gibi, raporun savunma politikasıyla ilgili olan kısmı, artık Sovyetler Birliği'yle Halk Cumhuriyeti'ni tek bir düşman olarak görmediğimizi vurguluyordu. Bundan böyle savaş planlamamız, bize karşı olası bir müşterek Çin-Sovyet saldırganlığının en kısa zamanda durdurulması varsayımına dayandırılmalıydı. Bize karşı olan davranışları temelinde her ülkeyle ayrı ayrı ilgilenecektik.

Mesajlar alınmış ve anlaşılmıştı. 136. toplantıda Lei Yang sıra dışı uzlaşmacı bir açıklama yapmış ve Pekin'e bir temsilci gönderme önerimizi kabul etmişti. Büyük bir atılımın eşiğinde gibiydik. Eğer Varşova toplantısından önce değişmiş tutumumuza dair bir işaret verseydik Çinliler de hemen verirdi. 22 Şubat'ta Pakistan Büyükelçisi Hilaly'den Cumhurbaşkanı Yahya Han'ın girişimlerimizin Çinlileri teşvik ettiğine dair bir mesaj aldık. Bu kaçamak ifade kuşkusuz şu ana kadar bizimle dolaylı bir şekilde muhatap olmayı tercih eden Yahya'nın, Çinlilerden bilgi aldığı anlamına geliyordu. Yahya'ya göre, Çinliler artık ABD-Sovyet ihtilafı konusunda çok daha az endişeliydiler. Ama eğer ABD, Çin'in tekliflerinin zayıflık ya da korkudan ortaya çıktığına dair bir izlenim verseydi, Çinliler bu durumdan son derece rahatsız olurlardı. Kademeli ilerleme umutları olumluydu, özellikle de "Vietnam Savaşı'nın genişleme olasılığı azalmış olarak göründüğünden bu yana. Şu anda Çin ile ABD arasında muhtemel bir savaş artık çok uzak bir olasılık olarak görülmektedir." Başka bir deyişle Chou En-lai, bizi anlamıştı. Hatta 1970'in başlarına kadar yurt içindeki pek çok eleştirmenin neyi kabul etmediğini bile kavramıştı: Vietnam'dan çıkmak üzereydik. Üstelik bunu Çin'in Vietnam Savaşı'na girmeye ya da bu yüzden Amerika'nın diğer hayati çıkarlarına saldırmaya niyeti olmadığı konusunda belirgin olan emarelerle birleştirmişti.

Hilaly'ye, basında ortaya çıkan spekülasyonları kontrol edemediğimizi fakat Beyaz Saray'ın, Çin'in gerekçelerini ya da kuvvetini zedeleyebilecek herhangi bir yorumdan da titizlikle kaçınacağını söyledim. Varşova görüşmelerinden daha gizli olan muhabereler için daha uygun bir kanal kurmayı tekrar önerdim. Nixon bu konuşmayı rapor eden bilgi notuma "İyi" diye yazmıştı. Eğer maharet ve incelikle ilerlemeye hazırsak Pekin'e giden yol açıktı.

Fakat yirmi yıldır süregelen şüphenin üstesinden kolayca gelinemezdi. Çinliler artık teklifimizi kabul etmiş olsalar da hükümetimizdeki tüm gizli huzursuzluklar yeniden ortaya çıkmıştı. Bir sonraki Varşova toplantısında sadece gündemi herkesin en sevdiği projeyle doldurarak bu meseleden kaçamazdık; Stoessel'in direktiflerinin çok ustaca hazırlanması bile Çinlilerin, Pekin davetine cevap vermek zorunda olduğumuz gerçeğini gizleyemiyordu.

Dışişleri'nin Doğu Asya Bürosu'nun görüşü, karşılıklı olarak on beş yıldır tartışılan meselelerde ilerleme olmadan Pekin'e yapılacak bir gezi, Çinlilere ödün verme riski taşır ve bu da -Moskova'daki düşmanlık bir yana- müttefiklerimiz tarafından yanlış anlaşılmaya neden olabilirdi. Büro Çinlilerin Asya'yla ilgili başlıca endişelerimizi üst-düzey görüşmelere başlama bedeli olarak kabul etmelerini istiyordu. Benim görüşüm ise ikili sorunlar, bu aralar Çinlileri yönlendiren mecburiyetlere göre önemsizdi. Sadece Sovyetlerin niyetine yönelik bu sıra dışı endişeler, Çinlilerin şu ana kadar baş düşmanı olarak açıktan açığa karalanan ulusla masaya oturmak istemesini açıklayabilirdi. Eğer haklıysam, Çinlilerin gerçekten müzakere etmek istedikleri şey küresel güç dengesi idi. Dışişleri'nin, Çinlilerin Pekin'deki sürüncemeli, küçük düşürücü görüşmelerde bizi bataklığa saplamak isteyeceklerine yönelik kuruntusundan endişe etmiyordum; bizi küçük düşürmeyi istemeleri pek mümkün değildi; Pekin'in daveti ancak Çinliler düşmanlarının sayısını azaltmak istiyorlarsa mantıklı geliyordu. Görüşmelerin başlaması daha önce mevcut olmayan seçeneklerimizin olduğunu ve Vietnam'daki savaşın baskısı altında bile cesur inisiyatifler alabileceğimizi göstererek uluslararası ilişkileri kökten değiştirebilirdi.

Dışişleri Bakanlığı'nın görüşü, bir sonraki Varşova büyükelçilik toplantısının tarihi olarak 19 Mart'ı önererek Rogers'ın, Başkan'a 10 Mart'ta gönderdiği bilgi notunda özetlendi. Başkanlığın değerlendirmesi için kırk sekiz saat süre verirsek, bilgi notu tahmini gecikmeyle tam zamanında varacaktı. Çinliler bu kadar kısa sürede görüşmeye hazırlanamazlardı. Önerilen gündem, verimli bir toplantı olasılığını pek de mümkün kılmıyordu: Tayvan sorunuyla ilgili barışçıl bir çözüm, ticaretin ve karşılıklı temasların ilerlemesi konusunda prensipte anlaşma, Amerikalıların serbest bırakılması ya da seyahatlerin genişletilmesi gibi Çinlilerin birtakım tek taraflı iyi niyet göstergesi. Ancak Çinliler bu konuları onayladıktan sonra -ki Rogers iyimser bir şekilde "birkaç" Varşova toplantısının daha gerektiğini belirtmişti- Pekin'e daha üst-düzey bir elçiyi göndermeye dair yaklaşımları tartışmak güvenli olurdu.

17 Mart'ta, Doğu Asya ve Pasifik İşlerinden Sorumlu Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Marshall Green ile Durum Odası'nda uzun bir öğ-

le yemeği yedik. Çin'in ikili meselelerdeki endişelerimizi karşılama konusunda istekli olduğuna dair önceden bir emare göstermeleri için tekrar baskı yapan Green sonrasında bana, kaygılarını özetleyen kişisel bir not yazdı:

> Durum açıklığa kavuşmadan Pekin'e gitmek, hem Çin ile olan ikili ilişkilerimiz hem de başka bir yerde, özellikle Güneydoğu Asya'da gerginliklerin azaltılması yönünde ilerleme açısından herhangi bir bedel kazanımı olmaksızın, Çin'in kendi amaçları için Pekin tarafından kullanılmamız ciddi bir risk teşkil etmektedir. Aynı nedenden dolayı, bu türdeki bir görüşmeye katılmak için kesin ve nihai bir karar vermediğimiz sürece iletişim, personel, zamanlama, güvenlik vb. konularda Çinlilerin yöntemleriyle görüşmeyi önermemeliyiz. Bu tür yöntemlerle ilgili tartışmamız, Pekin tarafından üst düzey bir toplantıya sağlam bir bağlılık olarak yorumlanabilir ve böyle bir toplantı gerçekleşene kadar Çinlilerin bizimle "aslı meseleleri" tartışmak zorunda kalmayacakları konusundaki düşüncelerini pekiştirebilir. Bu noktada böyle bir taahhütte bulunmak, özel amaçlarına ve daha üst düzey bir toplantıda müzakere pozisyonuna kendilerini daha fazla adayacak olan Çinlilere şu anda baskı yapma gücümüzü zayıflatacaktır.

Ben aynı fikirde değildim. Bir Amerikan elçisinin Pekin'e ziyareti, jeopolitik bir devrime yol açabilir ve bunun da sadece Hanoi üzerindeki etkisi travmatik olabilirdi. Bunlar karşı konulamaz "dengeleyici kazanımlar" idi. Aynı zamanda, Varşova'da Çinlilerin genel yaklaşımımız hakkında hiçbir fikirleri olmadan Asya'daki tüm politikalarını tersine çevirebilecek prensipleri resmen kabul edeceklerini de düşünmüyordum. Asyalı dostlarımızla ilişkilerimizde şüphesiz ciddi zorluklarla karşılaşacaktık ama Çin gönüllü olarak girdiği izolasyondan çıktığında -ki en nihayetinde bunu yapacaklardı- bu zorlukların birçoğuyla yüzleşmek durumunda kalacaktık. ABD aciz bir seyirci olmayı değil de olayların kasıtlı şekillendiricisi olmayı seçmeliydi.

Nixon, benimle aynı görüşteydi. Birçok görüşmede Nixon, toplantının Pekin'de yapılmasına ve sıradan bir büyükelçi göndermek yerine Başkanlık düzeyinde bir yetkili gönderilmesi konusundaki isteğini vurguladı. Dışişleri'nin bu girişim hakkında bu kadar gergin olmasının sebebi de buydu. Nixon, Lodge'un Pekin'deki Avrupalı maslahatgüzar arkadaşının Çinli liderlere Başkanlık düzeyinde bir yetkili göndermemiz konusunda prensipte anlaşmaya hazır oldu-

ğumuzu bildirmesine izin vererek bürokrasiyi atlatmamı önerdi. Bu sözde arabulucunun Çinli liderlere erişimini çılgınca abarttığını henüz bilmiyorduk ama henüz orijinal mesajını iletmediğinden onu bu kadar ürkütücü bir şeyle rahatsız etmenin de bir anlamı yoktu.

Bu iç çekişme, Varşova toplantısı için tasarlanan tarihten bir hafta sonrasına kadar sürdü. Karar aşamasına varmak için 20 Mart'ta Dışişleri'ne acil bir Varşova toplantısı teklifinde bulunan ve Stoessel'in direktiflerinin üst-düzeyde görüşmeler yapılması fikrine "olumlu" bakıldığını aktaran bir bilgi notu gönderdim; ayrıca Lei Yang'ın sadece klasik Çin-Amerikan ikili sorunların değil aynı zamanda Uzak Doğu'nun genel sorunlarının da tartışılabileceği yönündeki ipuçlarını da değerlendirmeliydik. Dışişleri, 'uygundur' onayı almış bir açıklama hazırlayabileceği en erken tarihin 8 Nisan olduğu şeklinde cevap verdi (eğer 19 Mart'ı onaylasaydık, Dışişleri'nden 'uygundur' onayı almamış bir açıklama mı sunduğumuza dair aklıma bazı sorular gelirdi). Bu durumu kabul ettim. Pekin'den 15 Nisan'da cevap gelmişti ama bunun taktiksel mi yoksa kendi bürokratik nedenlerinden mi olduğu belli değildi.*

Gecikme Dışişleri'nin, bu erteleme konusunda başka bir nedeni göz önünde bulundurmasına yol açtı. Çin Cumhuriyeti'nin (Tayvan) Başbakan Yardımcısı ve Çan Kay Şek'in oğlu Chiang Ching-kuo, 22 Nisan'da Washington'u ziyaret edecekti. Doğu Asya Bürosu, Varşova'da Pekin'le gerçekleşecek görüşmenin bu seyahatten iki hafta önce ya da on gün sonra planlanmasını akıllıca bulmamıştı (Büro bu rakamlara nasıl ulaştığını benimle hiç paylaşmamıştı). ABD bu nedenle 1 Nisan'da Çinlilere, 30 Nisan ya da bu tarihten sonra herhangi bir tarih önerdi. Çinliler, şu ana kadar yaşananlardan kesinlikle rahatsız olmuşlar ve olayları ağırdan almaya karar vermişlerdi. Cevap vermeden önce dört hafta beklediler. 28 Nisan'da 20 Mayıs'ı önerdiler ve biz de kabul ettik.

Herhangi bir cevap almamız sıra dışı bir durumdu. 28 Nisan itibarıyla Pekin'e sığınan Sihanouk, Kamboçya hükümetini ve kurtuluş ordusunu kurmuştu. Chou En-lai, Sihanouk'un davasını hararetle destekliyordu. Güney Vietnam kuvvetleri, Papağan Gagası'na giriyordu.

* Mao'nun daha sonra Şubat 1972'de Nixon'a açıkladığı üzere bu gecikme, Çin tarafında bazı bürokratik dirençle karşılaşılmasından ya da en azından bitkinlik olmasından kaynaklanmıştı.

Birliklerimiz sığınaklara doğru ilerlemek için hazırda bekliyorlardı. Bütün bunlar karşısında Çin görüşmeleri kabul etmişti. Bunun sebebi, Pekin'e emperyalist düşmanın bir temsilcisinin ziyaretini organize etmekti. Kamboçya'daki operasyonlarımızın başlamasından yaklaşık üç hafta sonra 18 Mayıs itibarıyla Çinliler, *New China News Agency* aracılığıyla Kamboçya'nın "küstahça" işgali göz önüne alındığında, "Çin hükümeti başlangıçta planlandığı gibi 20 Mayıs'ta gerçekleşmesi gereken Çin ile ABD arasında büyükelçilik düzeyindeki 137. toplantının artık uygun olmadığını" bildiren kısa ve özlü bir bildiri yayınladı. "Toplantının gelecekte ne zaman yapılacağına gelince, iki taraf arasındaki bağlantıyı kuran personel tarafından istişare yoluyla karar verilecekti."

İyi ki de böyle olmuştu. Çin, Hindiçin hakkında bize sert bir şekilde nutuk çekmeden böyle bir toplantıya zor katılırdı. Terslenmemiz kaçınılmaz olurdu. Bunun yerine, toplantının iptali akla gelebilecek en ihtiyatlı şekilde gerçekleşmişti. Bir toplantının yapılmasından ziyade zamanlaması "uygunsuz" olarak kabul edilirdi; Çinliler görüşmeleri sürdürme yönündeki isteklerini açıkça belirtmiş ve hatta bunu gerçekleştirmek için bir de prosedür önermişlerdi. Her iki tarafın da kontrolü dışında gelişebilecek olaylar nedeniyle görüşmeler sekteye uğrayabilirdi ama bundan sonra Çin ile ABD hiçbir zaman birbirinden uzak kalmadı.

Neyse ki 20 Mayıs iptali başka bir nedenden dolayı iyi olmuştu. Hükümetimiz basit bir şekilde tek bir ağızdan konuşmaya hazır değildi. Elbette ki çok çaba sarf ettikten sonra 20 Mayıs direktiflerinin değiştirilmesini sağlamıştım. Buna göre, direktifler gönderilecek elçinin ziyaretinin teknik yönlerini tartışmayı ve Stoessel'in, özellikle Uzak Doğu konusunda daha geniş çaptaki ilişkiler hakkında konuşması için yetkilendirilmesini içeriyordu. Fakat değişiklikler o kadar gönülsüzce yapılıp alışılagelmiş ifadelerle o kadar gösterişli bir şekilde sarıp sarmalanmıştı ki Varşova'nın ciddi bir tartışma alanına uygun olmadığı açıkça görülüyordu. Beyaz Saray'ın Pekin'le ortak jeopolitik kaygılar hakkındaki konuşmaları orada ele alınamaz, hatta belki de anlaşılamazdı bile. Varşova görüşmeleri hiçbir zaman kaldığı yerden devam etmedi. Yılın ilerleyen zamanlarında tekrar temas kurduğumuzda, bu sefer temasımız daha keskin bir odaklanma ile farklı bir kanaldan olmuştu.

Üçlü İlişkiler

Hükümetimizin Varşova görüşmelerinin stratejisi konusundaki anlaşmazlıkları ciddi olsa da Pekin'e karşı uzlaşmacı tutumumuzu bildirmeye devam etme konusundaki istekle ilgili herhangi bir şey yoktu. Dışişleri Bakanlığı, Kore Savaşı sırasında kurulan ticarete ve temaslara ilişkin çeşitli engelleri ustaca ortadan kaldırmıştı. 16 Mart'ta Kuzey Vietnam, Küba, Kuzey Kore ve daha sonra Anakara Çin diye anılan yere olan seyahat kısıtlamaları resmen altı ay daha uzatıldı. Ama aslına bakılırsa Çin için kısmi bir istisna yapılmıştı. Bundan sonra Amerikan pasaportlarının herhangi bir "meşru" amaç için bahsedilen yerlere seyahat için onaylanacağı açıklanmıştı. 29 Nisan'da diğer ülkelerde üretilen stratejik olmayan mallara yönelik Amerikan yapımı parçalarla yedek parçalar, Çin'e ihracat edilmek üzere serbest bırakılmıştı. Tatbiki hedef, kontrollerimizin dışındaki yerlere ulaşım konusunda dost uluslarla olan anlaşmazlıkları azaltmaktı; temel amaç, Pekin'in yanlış anlayamayacağı siyasi bir jestte bulunmaktı.

Çin'in bize karşı olan ihtiyatlı tavırlarının Uzak Doğu'da hızlı ve durmak bilmeyen Sovyet askeri birikiminden kaynaklandığını düşünüyordum. Çin-Sovyet sınırında bir askeri çatışma ihtimali bizi kâbus gibi seçimlerle karşı karşıya bırakmıştı. Böyle korkunç bir olaya düşünülmeden verilecek herhangi bir tepki, dengesiz ve muhtemelen de kifayetsiz olurdu. 1969 yılı boyunca kurumlar arası mekanizmadan acil durum planlarını ortaya çıkarmaya çalışmıştım. Ama bakanlıklarla teşkilatlar tercihlerimizi ölçüp biçmeden ve sadece özenli bir kaçınma yüzünden yapıldığını düşünüyorlardı: olasılıkların ustaca hazırlanmış listesi, öngörü eksikliği suçlamalarına karşı Başkan'a sunulacak pratik seçimlerden daha fazla korunma sağlıyor gibi görünüyordu. 1970'in başlarında, kendi ekibimden kendi planlarımızı hazırlamalarını istemeye karar vermiştim ki bu da birkaç yıl süren uzun ve dikkatli bir çalışma sonucunda ortaya çıkan temel planlama evrakımız olarak işe yaramıştı. Yıllar sonra bir kitapta bu duruma, "hükümetin geri kalanından gizlice" atılan bir adımın başka bir örneği olarak karşı çıkılmıştı. Yazarı, benim ekibimden ayrılmış, alışılmadık alçak gönüllükle kendisinin yazdığını söylemeyi ihmal etmişti![1]

Bu arada, Çin-Sovyet ilişkilerini yakından izliyorduk. Nisan 1970'te Çin-Sovyet sınırıyla ilgili görüşmelerde bir miktar ilerleme kaydedildiği yönünde bir rapor ortaya çıktı; Nixon bu raporu, Beyaz Saray yardımcılarından oluşan becerikli bir ekip tarafından medyada çıkan haberlerin son derece kapsamlı bir derlemesi şeklinde bir gecede hazırlanan sabahki haber özetlerinde okumuştu. Nixon boşluklara yorumlarını yazardı; bunlar, daha sonra Haldeman'ın genç bir yardımcısının sanki Nixon'ın yazdıkları yukarıdan gelen yıldırımlarmış gibi ("... görünen raporu not etmeniz isteniyor") edilgen cümleyle yazdığı şaşaalı bir bilgi notuyla uygun personele iletilirdi. Bu sefer, sınır görüşmelerindeki (doğrulanmamış) ilerlemenin, Çin'in bizimle üst-düzey toplantılara olan arzusunun aciliyetini bir miktar azaltabildiğini, bu durumun altta yatan gerçekleri değiştirmeyeceğini söyledim:

> Sovyetlerin Çin politikaları ve niyetleri konusunda son derece şüpheci olduğunu biliyoruz ve Çinliler de artık Sovyetler için kullandıkları tabir olan "yeni çarlar"a hiçbir şekilde ihtiyaçları olmadığını açıkça belirttiler. Bu nedenle komünist Çin'e yönelik stratejimizde önemli bir değişiklik olması muhtemel değildir. Çinliler muhtemelen Sovyetlere bir karşı ağırlık olarak bizimle olan temaslarını geliştirmeye devam etmek isteyeceklerdir. Ayrıca bizimle ticarete başlamalarına da ilgileri var gibi görünüyor. Ama yine de Pekin'de üst-düzeyde gerçekleşecek görüşmelerin ilerlemesinin daha az acil olduğunu düşünebilirler ve Aralık 1969'dan bu yana Varşova'da Çinlilerle olan temaslarımızda oldukça hızlı olan gidişatın yavaşlayacağını da göz önünde bulundurabiliriz.

Nixon, Pekin'deki görüşmelerle ilgili kısmı işaretleyip el yazısıyla şöyle yazdı: "Umarım Dışişleri bu konuyu ağırdan almaz."

Tüm bu çabalar ve spekülasyonlar, Kamboçya'daki olaylara geçici olarak bekletmişti. Sığınaklara yapılan saldırılar duyurulduğunda, hükümet içinden ve dışından, hem Moskova hem de Pekin ile ilişkilerin ilerletilmesi umudunu yok ettiğimiz suçlamalara maruz kalmıştık. Aslında Moskova'nın da Pekin'in de şimdi bize karşı bir araya gelebilecekleri bile söylenmişti. Ama böyle bir şey yaşanmadı. Sadece mecburiyetten kaynaklanan laflar vardı; herhangi bir eylem yoktu.

Hâlihazırda XII. Bölüm'de gördüğümüz üzere Çinlilerin, 4 ve 5 Mayıs'taki açıklamaları ABD'yi "alenen provokasyon" yaptıkları için "sert bir şekilde" uyarmıştı. Çinliler Hanoi'yi, artan destek vaatleriyle

değil, Başkan Mao'nun ABD'nin "kof bir düşman" olduğu yönündeki ve "Çin'in muazzam genişliği güvenilir geri bölgeleridir" şeklindeki açıklamalarıyla teselli etmişlerdi. Başkan'a şunu söyledim: "Çinliler, aslında hiçbir şey yapmayacaklarını söyleyen bir bildiri yayınladılar."

İki komünist devi bir araya getirmekten uzak olan Kamboçya'daki olaylar, Pekin ve Moskova'nın Hindiçin'deki çeşitli isyancı güçler üzerinde etkili olmak için çabaladıkları yeni bir rekabet ortamı oluşturmuştu. Sihanouk, hem Moskova'nın hem de Hanoi'nin rahatsız olmasına rağmen sığındığı Pekin'e yerleşmişti. Daha geniş bir anlamda, askeri hareketlerimize karşı öfke içindeki Çin ve Sovyet tepkileri bir kez daha savaşın çözülmesine yardımcı olmak için üçlü diplomasinin olanaklarına işaret etmişti. İki komünist gücün de var gücümüzle diğerine arka çıkabileceğimiz korkusuyla Vietnam konusunda bizimle ters düşme riskini göze alamayacağı açıkça belli olmuştu.

18 Mayıs'ta *Pravda*, Çin'e sert bir şekilde saldırarak Halk Cumhuriyeti'ni, Sovyetlerin Kamboçya'da ortaklaşa hareket etme çağrısını reddetmekle suçladı. Böyle bir suçlamaya karşı oldukça hassas olan Çinliler, en uzun menzilli topçu silahlarını ileri sürerek, 20 Mayıs'ta Mao Zedong adına yayınlanan "Dünya Halkı, Birlik Olun ve ABD Mütecavizlerini Yenin" başlıklı bildirgeyle karşılık vermişti. İçerdiği taşkınlığın yanı sıra bu beyan dikkat edilmesi gereken sıra dışı bir uyarıyı gün yüzüne çıkarıyordu. Başkan için yaptığım analiz şu noktaya dikkat çekiyordu:

> Esasında... açıklama oldukça yumuşak. Çin'in mücadele için bir "geri bölge" olmasıyla ilgili sıradan ifadeler olmadan bile bu beyan, Hindiçin'de bulunan üç halka "içten destek" sunmaktadır. Küçük bir ulusun büyük bir ulusu yenebileceği iddiasını üstüne basa basa söylüyordu ki bu durum Hanoi için bir züğürt tesellisi gibi görünmelidir. Herhangi bir tehdit savurmuyor, herhangi bir taahhüt sunmuyor, kişisel olarak sizi istismar etmiyor ve tartışmalı ikili konularda taraf tutmaktan kaçınıyor.
>
> Taktik açısından, Mao'nun açıklaması birkaç amaca hizmet ediyor:
>
> - Kamboçya'daki eyleminizi propaganda unsuru haline getiriyor.
>
> - Mao'nun kişisel prestijini Çin'in Sihanouk'a verdiği desteğe ekliyor.
>
> - Sovyetleri, yirmi (diğer) ülkenin Sihanouk'u tanıdığını [Moskova tanımamıştı ve tanıyacak gibi de durmuyordu] belirterek utandırıyor.

Ertesi gün Hanoi, Mao'ya alenen teşekkürlerini bildirdi ama bunu kendi görüşleriyle Pekin'in görüşleri arasında var olan birçok ince tutarsızlığı sergileyen bir açıklamayla yaptı. Çin, Hindiçin halklarının ihtiyacı olan birleşik bir cepheden bahsederken (bu arada Vietnam'la Kamboçyalı komünistler arasında uzun süredir devam eden anlaşmazlıklardan söz ediyordu) Hanoi, birleşik bir komünist dünyanın gerekliliğine dikkat çekse de aslına bakılırsa Mao'dan, Moskova ile olan fikir ayrılıklarını gidermesini istiyordu.

Mao'nun açıklaması tam da Nixon alıngan bir ruh halindeyken Washington'a ulaştı. Analizimi beklemeyen Başkan, Vietnam için gerekli olmayan Yedinci Filo'nun tamamının Tayvan Boğazı'na ilerlemesini emretti: "Savaş durumuna geçmiş gibi görünsünler. Kaçak oynamadığımızı bilmelerini istiyorum. Uzun evrak işleri istemiyorum. NSSM'ye gerek yok."

Moorer'ı arayarak bunun Başkomutanın emri olduğunu söylemeni istiyorum. Laird'e söyleyebilirsin. Bunun geri dönüşü yok. Onları 24 saat içinde orada istiyorum." Eğer yirmi dört saat içinde yerine getirilmez ise bu emir, işi ağır yapan arkadaşların kamu yararına daha iyi hizmet edeceklerini kabul etmeleri gereken emirlerden biriydi. Daha önce de belirttiğim gibi Nixon, "geri dönüş yok" ifadesini kullandığında bu durum, Nixon'ın kararsızlığını artırırdı. Mao'nun yaptığı açıklamanın gerçekte ne anlama geldiğini tartışmak için bir fırsat bulduktan sonra Nixon, Tayvan Boğazı'nda yeni konuşlandırmalar hakkındaki fikrini değiştirdi. Kamboçya'yı, Çin'in güvenliğine bağlamak bizim ulusal çıkarımıza uymazdı; Mao, iki ülkenin (ABD ile Çin) birbirine doğru uzun yürüyüşünü yenilemek için bir dizi açıklık bırakmıştı ve bu açıklıkları kırgın bir şekilde kapatarak hiçbir şey elde edilemeyecekti.

Kamboçya'yla ilgili güçlü duyguların azaldığı Haziran ayı ortalarında, tekrar irtibata geçmek için hazırlıklara başladık. 15 Haziran'da General Walters'a, Paris'te Fang Wen adındaki savunma ataşesi olan Çinli muhatabıyla görüşmesi yönünde talimat verildi. Walters'a okuması için şu ana dek aşina olunan konuyu içeren bir metin iletildi: Varşova toplantısı çok aleni ve çok şekilci olduğundan gizli görüşme-

* Ulusal Güvenlik Çalışması Memorandumu -NSSM- kurumlar arası çalışmayı gerektiren olağan Başkanlık direktifi idi.

ler için başka bir kanal açmak istiyorduk. Ama Sovyetleri büyük ölçüde etkileyen arka kanal sistemimize Çinliler şu ana kadar pek ilgi göstermemişlerdi. Belki de ciddi bir hükümetin bu şekilde nasıl yönetilebileceğini anlamamışlardı; eğer öyleyse yalnız değillerdi. (Daha sonra bu işin ustası oldular.) Gözü pek Walters, biri yaz aylarında, biri de Eylül başında olmak üzere mesajını iki kez iletmeye çalıştıysa da bunda başarılı olamamıştı. Her iki seferde de Walters, Fang Wen'in yerini saptayıp Washington'dan gelen bir mesajdan bahsettiğinde Fang Wen bu konudan hükümetine bahsedeceğini geveleyip hızlıca arabasına binmişti. Yanıt yoktu.

Çin'in de yeni politika nedeniyle iç sıkıntılar yaşaması muhtemeldi. Komünist ülkelerin inovasyona karşı insanlığın direnişi görüşünü paylaştıklarını varsaymak için her türlü nedenimiz vardı; Pekin'de bazen birbiriyle çatışsa da özellikle katı tutumuyla bilinen Lin Piao'nun liderliğindeki ordu ile çeşitli politika görüşlerinin eş zamanlı olarak takip edildiği izlenimine varmıştık. (Bu durum, Çin üst-düzey askeri liderliğinin çoğunun Pekin'e yaptığım gizli geziden kısa bir süre sonra değiştirildiğinde doğrulanmış gibi görünüyordu.) Diğer taraftan ise Chou En-lai'nin Haziran ayı başlarında Doğu Avrupalı diplomatlara, Pekin'in Kamboçya krizinin neden olduğu "geçici" kesinti sonrasında Varşova'da, ABD ile temaslara devam etmeyi dört gözle beklediği bildirilmişti. Chou, Çin'in her yerdeki ülkelerle ilişkileri geliştirme arzusunu ifade etme bağlamında çeşitli ziyaretçilere bu açıklamaları yapmıştı.[2] Bu durum, Çinlilerin ılımlı bir şekilde 20 Haziran'daki Varşova görüşmelerini yine ertelemeleriyle doğrulanmış gibi görünüyordu; görüşmelerin yeniden başlamasının "daha sonra uygun bir zamanda tartışılacağını" vurguluyorlardı. Diğer yandan, Çin politikasının mücadeleci bir tarafı da vardı. 27 Haziran'da Çinliler, Başkan Truman'ın Tayvan Boğazı'ndaki Yedinci Filo'ya karşı çıkması yönündeki kararının yirminci yıldönümünü "andılar" ki bu durumu "Çin'in kutsal toprakları olan Tayvan'ın ABD silahlı kuvvetleri tarafından işgali" olarak kınamışlardı. Pekin, Nixon göreve geldiğinden bu yana bu türdeki on üç olay da dahil olmak üzere Çin'in egemenliğindeki topraklara karşı tekrarlanan izinsiz askeri "girişleri" nedeniyle ABD'yi suçlamıştı.

Daha da endişe verici olanı ise 2 Temmuz'da Çinliler, Çin sahi-

linden yüz altmış kilometre açıkta istihbarat görevinde bulunan bir C-130'a belli ki kasıtlı olarak engel olmak ve muhtemelen de düşürmek için iki MiG-19'u gönderdiler. 1965'ten bu yana Çin ilk defa rutin bir keşif görevini durdurmaya çalışıyordu. Başkan'a bu olayın "şaşırtıcı ve hatta rahatsız edici" yönlerini içeren bir bilgi notu gönderdim. Denizde ücra bir yerdeki istihbarat görevlerimizden Çin'de sert bir tutumu savunanların ekmeğine yağ sürmeden vazgeçemeyeceğimizi vurguladım. Ama her şeyden önce bu olayın Çin iç mücadelelerini ortaya çıkardığını düşünüyordum:

> Belki de en akla yatkın hipotez, iktidar yapılanmasındaki birilerinin Çin-ABD ilişkilerini bozmak istemesidir. Propaganda dillerinin olağan sertliğini azaltan Çinliler, iki yıldır, ilişkileri geliştirme konusunda bizim neler yapabileceğimizi görmek için temkinli ve tereddütlü bir şekilde bizi tartmaktadırlar. Bu politika genellikle aynı dönemde iç politikaya hâkim olan Chou En-lai ve ılımlı gruplarla bağlantılıdır. Son birkaç hafta içinde, fanatiklerin hızla artışa geçtiğinin kanıtları ve yeniden oluşturulmuş Parti'den nispeten dışlanmaya karşı savaştıklarının işaretleri vardı. Kültür Devrimi sırasında Hava Kuvvetleri amaçlanan vazifelerin en radikali olmuştu. Uçak düşürmeye yönelik teşebbüs, bir politika ya da güç mücadelesi ile ilgili olabilirdi ve dış politikanın ılımlı gidişatını durdurma niyetindeydi. Failler, bizi tepkiler ya da öfkeli ifadelerle kışkırtarak ABD ile sınırlı bir uzlaşmaya gidilmesini savunanların itibarını zedeleyebileceklerini de ummuş olabilirlerdi.

Bir anda, 10 Temmuz'da Çinlilerin iç tartışmalarını çözdükleri ortaya çıkmaya başladı. Pekin, 1958'de tutuklanan ve 1960'ta casus olarak yirmi yıl hapis cezasına çarptırılan Piskopos James Walsh'un serbest bırakıldığını duyurdu. 1954 yılında Şanghay'da casusluktan ömür boyu hapis cezasına çarptırılan Amerikalı bir iş adamı olan Hugh Redmond'ın üç ay önce intihar ettiğine yönelik eş zamanlı yapılan açıklama bu mutluluğa kısmen gölge düşürdüyse de Piskopos Walsh'un serbest bırakılmasının zamanlaması sembolikti. Bu açıklama, Sovyetler Birliği ile sınır nehirlerindeki deniz trafiği konusundaki görüşmelerin yeniden başlatılmasının duyurusuna denk gelmiş ve olayları güzel bir şekilde karşılıklı olarak dengelemişti.

Biz ise reddedilemeyecek ve hatta söylenmesine bile gerek duyulmayacak jestlerimize devam ediyorduk. Örneğin, Haziran ayı sonlarında General Motors, İtalya'daki Roberto Perlini şirketi tarafından

üretilen seksen büyük damperli kamyonla ABD yapımı dizel motorlarla yedek parçaları da dahil ederek Çin'e gönderilmesi konusunda izin istedi. Savunma Bakanlığı Çin'e ilk defa yapılacak olan yedek parça satışına itiraz etti. Dışişleri ile Ticaret Bakanlıkları ise onay istedi. Başkan'a gönderdiğim bilgi notunda (13 Temmuz) Dışişleri'yle Ticaret Bakanlıklarını destekledim. Çinliler, ABD ile olan ticaretleri konusundaki sözde umursamazlıklarına ve diğer motorların elde hazır bulunmasına rağmen, satışın bir parçası olarak ABD yapımı motorlarda ısrar etmişlerdi; niyetlerimizi bu şekilde test ediyor olabilirlerdi. 24 Temmuz'da Nixon alışverişi onayladı ve 28 Temmuz'da Ticaret Bakanlığı bu kararı açıkladı. 26 Ağustos'ta ABD, yurt dışındaki Amerikan petrol şirketlerinin Çin'e giden ya da Çin'den gelen stratejik olmayan malları taşıyan yabancı gemilere yakıt ikmali yapmasını yasaklayan kısıtlamaların kaldırılmasını duyurdu.

Çinliler kendilerini sessizce sarıp sarmalamalarına rağmen biz ise eylemlerimizin gerekçelerini sır olarak saklamamıştık. 16 Eylül 1970'te Şikago'daki bir grup Orta Batı editörü ve yayıncıya şöyle dedim:

> Bugün dünyada var olabilecek en derin rekabet... Sovyetler Birliği'yle komünist Çin arasındadır. 6.500 kilometrelik sınır boyunca, bir tarafta toprak iddiaları, diğer tarafta ise askeri birikim olduğu yönünde iddialar var. Bu durum, geleneksel komünistlik merkezini hangisinin temsil ettiğine, çatışmalarına hangisinin yarı dini bir çağrışım bulaştırdığına gelince, iki büyük komünist devlet arasındaki anlaşmazlık daha da ciddi hale gelmiştir.

Pekin ile uzlaşmaya aciliyet veren şey de buydu. İşte bu yüzden, geçici kesintilere rağmen Washington ve Pekin aksi düşünülemeyecek şekilde birbirlerine yaklaşıyorlardı.

Pakistan Kanalı

Göstergelerin hepsi de olumluydu ama yine de Nixon'la ben, en başta, her iki tarafın da güvenebileceği, bürokrasinin ilgisini ve geleneksel usulleri geçersiz kılacak engelsiz ve güvenilir bir iletişim yolu kurmamız gerektiğini düşünüyorduk. 27 Eylül'de Paris'teyken arkadaşım Jean Sainteny bana ara sıra Çin Büyükelçisi Huang Chen'le sosyal olarak görüştüğünü söylemişti. Arkadaşımdan Huang'a, Çinli-

lerle doğrudan temas kurma isteğimizden bahsetmesini söyledim. Sainteny, bu isteğimi Aralık'ta yerine getirdi.

Chou En-lai'yle Mao Zedong birbirlerini etkilemeden bize bir işaret gönderme zamanının geldiğine karar vermişlerdi. Ne yazık ki inceliğimizi abartmışlardı çünkü ilettikleri mesaj o kadar dolaylıydı ki Batılı kafalarımız hiçbir şekilde anlayamamıştı. Çin Ulusal Günü'nde Chou En-lai, Çinli komünistlerin eski bir dostu olan Amerikalı yazar Edgar Snow'a ve eşine Tiananmen'de (Cennetteki Barış Kapısı) Mao'nun yanında durmaları için yol göstermiş ve her yıl yapılan yıldönümü geçit törenini Mao'yla izlerken fotoğraflarının çekilmesini sağlamıştı. Bu eşi benzeri görülmemiş bir şeydi, hiçbir Amerikalı bu kadar onurlandırılmamıştı. Gizemli Başkan bir şey iletmeye çalışıyordu. Snow'un da kendisinin daha sonra olayı gözlemlediği gibi, "Çin liderlerinin herkesin önünde yaptığı hiçbir şey amaçsız değildir."[3] Sonunda, Mao'nun Amerikan ilişkilerinin kişisel ilgisini çektiğini sembolize etmeyi amaçladığını anlamıştım ama o zamana kadar tamamen akademik bir anlayıştı bu: konu önemli hale gelene kadar anlayamamıştık. Aşırı kurnazlık, bir iletişim sıkıntısı yaratmıştı. Mao meç kullandığında Nixon da kendi işaretini iletmek için balyoz kullanıyordu. Neredeyse Snow'un Ulusal Gün geçit törenini izlediği anda Nixon, *Time* dergisine kısa süre önce sona eren Ürdün kriziyle ilgili bir röportaj veriyordu. Nixon, Çin'in dünya rolünü üstlendiği konusunda ve bunun içinde kendisinin de rolünün olduğuna işaret eden anlamlı bir açıklama yaptı:

> Böyle bir şey belki de beş yıl hatta on yıl bile mümkün olmayacaktı. Ama 20 yıl içinde olsa iyi olur yoksa dünya ölümcül bir tehlike içine girecek. Ölmeden önce yapmak istediğim bir şey varsa o da Çin'e gitmektir. Eğer gidemezsem, çocuklarımın gitmesini istiyorum.[4]

Daha sonra Ekim ayında Nixon biraz daha kişisel bir çaba sergiledi. Pek çok hükümet başkanı, yirmi beşinci yıldönümünü kutlamak için Birleşmiş Milletlere gelmişti. Nixon gelenlerin çoğunu Washington'da kabul etmiş ve Çin-Amerikan yakınlaşmasına olan ilgisine dikkat çekmek için bir fırsat yakalamıştı. Pekin'i ziyaret etmek üzere olan Pakistan Cumhurbaşkanı Yahya Han ile 25 Ekim'de Oval Ofis'te yaptığı toplantı çok önemliydi. Başkan, Varşova görüşmelerine katılmaya çalıştığımız ve başarısız olduğumuz tüm noktalar hakkın-

da Yahya'yı bilgilendirdi. Nixon, Yahya'dan Çin-Amerika yakınlaşmasını "gerekli" olarak göz önünde bulundurduğumuzu, Çin'e karşı bir müşterek hâkimiyete asla katılmayacağımızı ve Pekin'e üst-düzey gizli bir temsilci göndermeye istekli olduğumuzu bildirmesini istedi. Nixon muhtemel elçiler olarak Robert Murphy'yi, Thomas E. Dewey'i ya da beni öne sürdü.

Ertesi gün Nixon, Romanya Cumhurbaşkanı Nicolay Çavuşesku ile 1969'da Bükreş'e yaptığı ziyarette gerçekleştirdiği görüşmeye geri dönerek aynı yolu izledi. Bu görüşmenin Sovyetlere ulaşma ihtimalini de -ki umulmadık değildi- hesaba katan Nixon, hem Çin ile hem de Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurma arzusunu dile getirdi. Günün ilerleyen saatlerinde Nixon, Çavuşesku'nun ziyaretini bir adım daha ileriye gitmek için kullandı. Resmi akşam yemeğinde Nixon, ABD ve Romanya'nın ortak çıkarlarına kadeh kaldırarak Romanya'yla olduğu gibi Sovyetler Birliği ve "Çin Halk Cumhuriyeti" ile de iyi ilişkiler kurma isteğini açıkça belirtti. Bir Amerikan Başkanı tarafından Çin'in resmi adı ilk defa kullanılmıştı. Romen halkının mesajı aldığından emin olmak için Nixon'ın bahsettiği konuları ve söylediklerini 27 Ekim'de Blair House'da Çavuşesku ile yaptığım özel bir görüşmede yineledim.

Şu anda tek yapabileceğimiz şey beklemekti. Kasım ayı iyi gelmemişti, çünkü Pekin'in Birleşmiş Milletler'e kabul edilmemesi konusunda bir kez daha başarılı olmuş ve *People's Daily* yazarlarını da çok ağır hakaretlerinden bir seçki kullanmaya teşvik etmiştik. 19 Kasım'da BM oylamasından bir gün önce kurumlar arası iki çalışma başlattım. Biri, Çin Halk Cumhuriyeti'ne yönelik uzun-vadeli politikamızla ilgiliydi; diğeri ise BM'nin tutumumuza verdiği desteği daraltmak ışığında Birleşmiş Milletler'deki Çin'in temsil edilmesine yönelik bir araştırmaydı.*

Kasım ayı sonlarında Moskova'yla Pekin arasında olan ticaret anlaşmasıyla ilgili rapor, Nixon'ın bu durumu endişeli bir şekilde sorgulamasına yol açtı. Anlaşmaya dahil olan meblağın önemli olduğunu düşünmüyordum. Ayrıca bence Çin-Sovyet farklılıkları da basit bir uzlaşmaya uygun değildi. Hiçbir ticari jest, 40 Sovyet tümeninin

Aslında Nixon 22 Kasım'da bana, BM sorununa ilişkin bir çalışma başlatmamı isteyen bir not yazmıştı.[5] O zamana kadar çalışma çoktan başlamıştı.

Çin tarafından tanınmayan 6.500 kilometrelik sınır boyunca harekete hazır olduğu gerçeğini değiştiremezdi. Ayrıca ticari alışverişler, toprağını geri almak isteyen güneydeki 800 milyon insanı gözlemleyen Sovyet liderlerinin huzursuzluğunu dindiremezdi, çünkü güneyden hırsla bakılan Sibirya'nın muazzam büyüklükteki zengin boş toprakları Ruslar için o kadar iticiydi ki yalnızca Rusya'nın başkentindeki rejim tarafından dışlanan Rus vatandaşları bu toprakları keşfe öncülük ediyordu. Başkan'a da yazdığım gibi:

> Hem Sovyetler hem de Çinliler için bu daha normal ilişkilerin ortaya çıkışı, Batı'daki yaygın spekülasyonlar için önemli bir karşılıktır. Çünkü bu iki ülke, bizimle ve Batı Avrupalılarla önemli bir uzlaşmaya varmaları için yapılan baskıya direnç gösterme konusunda süregelen anlaşmazlıklarıyla fazla meşguller. İlişkilerin gelişmekte olduğuna dair işaretler bu nedenle hem Pekin hem de Moskova için yararlıdır.
>
> Yine de bu ilişkilerin çoğu asıl mesele yerine şekilciliğe odaklandığından temel sorunların çözülebileceğine dair bir kanıt yoktur. Nitekim istihbaratımız, Çin-Sovyet sınırındaki askeri imkân ve kabiliyetlerde devam eden gelişmeyi göstermekte ve bu durum şüphesiz Çin'in devlet ilişkilerinin normalleşmesinin belirtileriyle birlikte hareket etme isteğinde rol oynamaktadır ki iki yıl önce hiç düşünmeden reddettikleri bir konumdu.

Şu anda bilmediğimiz şey Çinlilerin bize hâlihazırda göndermiş oldukları mesajın daha önce aldığımız her şeyden oldukça farklı olmasıydı. Cumhurbaşkanı Yahya Han, 10-15 Kasım tarihleri arasında Çin'deydi ve biz hiçbir şey olmadığını varsaydık. Üç hafta sonra 8 Aralık'ta Büyükelçi Hilaly, personelimden Hal Saunders ile temasa geçip bana, Yahya'nın gezisiyle ilgili bir mesajı olduğunu söyledi. Yahya'nın Pakistan'a dönmesinden yaklaşık üç hafta sonra mesajı iletmek için neden beklediği konusunda yeterli bir açıklama alamadık. Belki de Çinliler, kendi nedenlerinden dolayı iletişim kurabilecekleri bir tarih belirlemişlerdi; belki de sebep Yahya'nın tedbirli davranmasıydı. Her halükârda Hilaly'yi, Beyaz Saray'a davet ettim, buradaki ofisimde saat 18.00'den birkaç dakika sonra beyaz, mavi çizgili bir kâğıda el yazısıyla yazılmış resmi bir mektup içeren zarfı çıkardı; Yahya telgrafla iletişime pek güvenmiyordu. (Pakistan kanalı aracılığıyla gelen tüm mesajlar bu şekilde olacaktı.) Hilaly belgeyi bana bırakmaya yetkisi olmadığını da eklemişti. Dolayısıyla ben ya-

zarken ağır ağır okuyarak dikte etmek zorunda kalmıştı. Bu mekanik işle o kadar meşguldük ki antik bir dine dayanan bir ülkenin seçkin sözcüsünün, Asyalı devrimci bir militan ulusun liderinden kapitalist Batı dünyasının liderine gelen mesajı dikte ederken ortaya çıkan uyuşmazlığı ya da anlık bir iletişim çağında önceki yüzyılın diplomatik yöntemlerine -el yazısıyla yazılmış bir mesajın elçi tarafından getirilip yüksek sesle okunması- dönmüş olmamızı fark etmemiştik. Temel öneme sahip bir olay neredeyse monoton olan sıkıcı bir şekilde gerçekleşmişti.

Ama ne olursa olsun hissettiğim heyecanı ifade edemeyecek kadar meşguldüm. Genellikle diplomaside münferit olaylar bir serinin parçasıdır; bu olayların nihai önemi olaylar sadece zaman prizmasından görülebilen bir süreklilik içinde birleştiğinde görülür. Genel bir kural olarak, dönüm noktaları sadece geçmişe bakıldığında belirgindir. Ama Hilaly'nin getirdiği mesaj açıkça önemli bir olaydı. Zorluğun ilk sarsıntısında inkâr edilecek ve hemen göze çarpmayan dolaylı bir işaret değildi. Chou En-lai'den Richard Nixon'a sadece kendisi için değil, Başkan Mao ve Başkan Yardımcısı Lin Piao'nun da adına konuştuğunu vurgulayan kişisel bir mesajdı. Chou, "Çin'in her zaman istekli olduğunu ve barışçıl yollarla pazarlık yapmaya çalıştığını" söylemişti. "Tayvan denilen Çin topraklarından çıkma meselesini tartışmak için Başkan Nixon'ın özel elçisi Pekin'de kesinlikle çok hoş bir şekilde karşılanacaktır." Chou En-lai incelikle diğer birçok mesajın ABD'den çeşitli kaynaklar aracılığıyla alındığını gözlemlemiş olsa da bu teklif bir Başkan'dan diğer Başkan'a, başka bir Başkan aracılığıyla gelmişti: "ABD, Pakistan'ın Çin'in en iyi dostlarından biri olduğunu biliyor ve bu yüzden gelen mesaja büyük önem veriyor."

Kısacası, Başkan'ın kişisel temsilcisi Pekin'e davet edilmişti. Şüphesiz, toplantının amacının "Tayvan denilen Çin topraklarından çıkma" olduğu söyleniyordu. Ama ben bunu, belki de sızıntılara ya da Washington'daki samimiyetsizliğe karşı güvence altına almak için standart bir formül olarak düşünmüştüm; baş düşmanını bu tür terimlerle davet etmek, ideolojik katılığın kırılması değildi. Mao, Lin Piao ve Chou En-lai kendilerinin açıkça memnun olmayacakları herhangi bir davetle ilgilenmezlerdi. Bir Amerikan elçisinin ziyaretine hevesli olmaları, onları Çin'in vilayetlerinden birinin geleceğin-

den daha da ağır bir mecburiyeti yürütmek zorunda bırakmıştı; bu, Çin'in kendi güvenliği ile de ilgili olmalıydı.

Hilaly ayrıldığı anda Nixon'ın bulunduğu Oval Ofis'e gittim ve uzun uzadıya konuştuk. Daveti kabul etme konusunda ikimiz de hevesliydik. Gündemi Tayvan ile sınırlayamazdık ve bunu bir iletişime sokmaya gönülsüz olsalar da bu durumun Çin'in tercihlerini de yansıttığından emindik. Bu yüzden hazırladığım cevabı 16 Aralık'ta Hilaly'ye verdim. Cevap, süreci bizim açımızdan da belirliyordu. Çinlilerden Pakistan kanalıyla gelen mesaj el yazısıyla yazılmışken bizimki de antetli ya da ABD hükümetinin filigranı olmayan, fotokopi kâğıdına daktilo ile yazılmıştı. Kâğıtlar imzalı değildi (ve bürokrasimiz bilgilendirilmemişti).

Cevabımız, ABD'nin Pekin'deki müzakereler için Tayvan meselesi de dahil olmak üzere Çin Halk Cumhuriyeti ile ABD arasında geniş bir yelpazede yer alan bir dizi konu hakkında üst-düzey görüşmelere hazır olduğunu açıkça belirtiyordu:

> Pekin'deki toplantı sadece Tayvan meselesiyle sınırlı kalmayacak, ilişkileri geliştirmek ve gerginliği azaltmak için tasarlanmış diğer adımları da kapsayacak. Fakat ABD'nin Tayvan'daki askeri varlığı ile ilgili olarak ise ABD hükümetinin politikası, bu bölgedeki gerginlikler azaldıkça Doğu Asya ve Pasifik bölgesindeki askeri varlığını azaltmak yönünde olacaktır.

(Son cümle, birliklerin Tayvan'dan geri çekilmesiyle Hindiçin'deki çatışmanın sona ermesini birbirine bağlayarak Vietnam'daki savaşın çözümüne Çin'in ilgisini teşvik etmek için tasarlanmıştı. Bu formül, hükümetimizde birçok kurumlar arası çalışmada kullanılan bir formüldü ve Nixon'ın ziyaretini on dört ay sonra sona erdiren Şanghay Bildirisi'ne kadar neredeyse hiç değişmeden devam etmişti.) Mesajımız, bir elçinin ziyareti için düzenlemeleri yapmak üzere alt-düzey yetkililerin katılacağı bir toplantı teklifinde bulunuyordu. Aslına bakılırsa her iki taraf da Pekin'de toplantı yapılması hususunda anlaşmıştı.

Bu yola girdikten sonra Çinliler, bu konudaki istekliliklerini göstermeye başladılar. 18 Aralık'ta Mao, yine bir kez daha ince zekâmızı ve istihbarat imkânlarımızı abartarak, uzun bir röportaj için Edgar Snow'u kabul etti. Nixon, Ekim ayında *Time* dergisine verdiği röportajda, Çin'i ziyaret etme isteğini ilk defa alenen dile getirirken, Mao da

daha sonra bir *Life* dergisi röportajında Nixon'ı ağırlama isteğini ilk kez ifade etmişti (şüphesiz Henry Luce'nin ruhuna eziyet etme şeklinde). Mao, "şu anda Çin'le ABD arasındaki sorunların Nixon ile çözülmesi gerektiğini" Snow'a kuru bir edayla söylemişti. Bu nedenle Mao, "ister turist olsun ister Başkan olsun, Nixon'la görüşmekten mutlu olacaktı." İnce bir manevrayla Snow'a, tercüman Nancy görüşmede tuttuğu notlar iletilmiş ama konuşulanların aylarca yayınlanmasına izin verilmemişti. Çinliler, bu görüşmeyi öğreneceğimizi ve görüşme metninin harfi harfine teslim edilmesinin görüşmenin yayınlanmasına izin verilmemesiyle birleştiğinde bu durumun görüşmenin orijinalliğini artıracağını kesinlikle hesaplamışlardı. Eğer öyleyse, hayal kırıklığına uğrayacaklardı. Görüşmeden birkaç ay sonra haberimiz olmuştu ve o zamana kadar Chou En-lai'den daha az kıvrak zekâmızın kavrayabileceği şeklinde yeterince açık bir biçimde iletişim kurmuştuk.[6]

Yine de Snow'un Mao ile yaptığı görüşme, Aralık 1970'te Çinli liderlerin ruh halleri hakkında bize oldukça ilginç şeyler söylüyordu. Görüşme, o erken tarihte Pekin'e, Başkanlık düzeyinde bir ziyaretin gerçekleşeceğini düşündüklerini gösteriyordu. Çinlilerle olan haberleşmelerimizde resmi olarak henüz bahsi geçmemiş bir fikirdi. Bu durum Çinlilerin, Amerikalıların tek taraflı olarak attıkları adımlara önem verdiğini gösteriyordu. Snow, üst-düzey bir Çinli diplomatın söylediklerini şöyle aktardı: "Nixon, Vietnam'dan çıkıyor." Vietnam politikamızın yönünü anlamak, Tiananmen Meydanı'nda Harvard Meydanı'nda olduğundan daha önemli gibi görünüyordu. Şüphesiz Snow, Pekin'e bir temsilci göndermeyi isteyen tarafın bizim tarafımız olduğunu belirtmişti. Fakat kayıtlar durumun farklı olduğunu gösteriyordu. Her iki taraf da 20 Ocak'taki Varşova oturumunda üst-düzey görüşmelerde bulunulmasını önermişti. Çinlilerden resmi bir davet alana kadar Washington'ın da toplantı yeri olma ihtimalini açık tuttuk. Snow'un yazısı da Başkan'ın Pekin'e gitmek istediğini ima ediyordu. Aslında Nixon, Ekim 1970'te *Time* dergisine verdiği röportajda, Çin'i ziyaret etme konusundaki soyut arzusunu dile getirirken, temasta bulunduğumuz süre içerisinde Başkanlık düzeyindeki bir ziyarete ilişkin ilk açıklama 11 Ocak 1971'de Chou En-lai'den gelmişti. Belki de Çinliler, barbarların haraç vermek için geldiği Orta Krallık'ın geleneksel benlik bilincini koruyordu; Çin, aslında yalvaran bir ülke gibi görünmek istemeyen büyük ülkeler arasında yalnız değildi.

23 Aralık'ta Jean Sainteny, Paris'te Çin Büyükelçisi Huang Chen ile görüştü ve Büyükelçi, liderlerine güvenli bir kanal kurma isteğimizi gösteren mesajımı (Eylül ayında Sainteny'ye verdiğim) ilettiğini söyledi. Bu durum, Pekin'in diğer girişimleri onaylama şekliyle aynıydı.

1971 yılına girildiğinde Çinliler bize bu sefer Romanya aracılığıyla önemli bir mesaj daha gönderdi. Açıkçası artık Çinliler, bizim onlarla nasıl iletişim kuracağımızdan daha fazla, kendilerinin de bizimle nasıl iletişim kuracaklarından emin değillerdi. Romanya Büyükelçisi Corneliu Bogdan, Başbakan Yardımcısı Gheorghe Radulescu'ya Kasım ayı sonlarında Pekin'e yaptığı ziyarette verilen bir mesajla 11 Ocak'ta Beyaz Saray'da beni ziyaret etti. (Yine mesajın iletilmesindeki uzun gecikmenin bir açıklaması yoktu.) Mesaj Chou En-lai'den geliyordu ve Yahya'yla iletilen mesajla hemen hemen aynıydı; bu mesajda da bize, "Başkan Mao ve Lin Piao'nun olayları gözden geçirdikleri" anlatılıyordu. Tayvan'ın, ABD'yle Çin arasındaki "tek önemli konu" olduğu söyleniyordu; eğer ABD, bu sorunu çözmeye hazırsa gönderilecek Amerikan özel elçisi, Pekin'de hoş karşılanacaktı. Fakat mesajda Chou En-lai'nin tamamen yeni ve şaşırtıcı bir yorumu da vardı. Chou, Başkan Nixon'ın hâlihazırda Bükreş ve Belgrad'ı ziyaret ettiği için Pekin'de de hoş karşılanacağını dostane bir şekilde belirtmişti.

Böylece Çin'e yapılabilecek bir Başkanlık ziyaretinden ilk defa bahsedilmiş olunuyordu. Üstelik Pekin'i, Bükreş ve Belgrad'la bir tutan Chou -bu iki başkenti Moskova'dan bağımsız oldukları için ziyaret etmiştik- Tayvan hakkında resmi olarak her ne söylendiyse bu durumun Sovyetlerle olan sıkıntılardan bile daha önemli olduğunu açıkça belirtmişti. Mesajda, Hindiçin'den bahsedilmemişti. Vietnam'daki savaş, Amerika'da iç sükûneti engelleyebilirdi; bu durum savaşın şiddetlendiği ve dört yıl önce çatışmanın kışkırtıcısı olarak kabul edilen sınırdaki devrimci devlet olan Çin Halk Cumhuriyeti ile uzlaşmaya engel değildi. Bu hususları Nixon'a bir bilgi notuyla iletince Başkan da bilgi notunun üzerine cevap verme konusunda çok istekli görünmememiz gerektiğini yazdı.

Ben de Romanya Büyükelçisi'ne cevap vermek için 29 Ocak'a kadar bekledim. Büyükelçi istişarede bulunmak üzere Bükreş'e dönüyor-

du ve Chou En-lai'den gelen mesajdan bahsetmeden olayların ilerlemesine izin verseydim tuhaf olurdu. Herhangi bir yanlış anlaşılmayı ya da farklı formülasyonların öneminin yorumlanmasını önlemek için Bogdan'a, bir ay önce Hilaly'ye kelimesi kelimesine verdiğim mesajın aynısını verdim: Tayvan da dahil olmak üzere tüm uluslararası meseleler hakkında konuşmaya hazırdık. Tek fark, mesajın sözlü olmasıydı ki bu da nispeten Pakistan kanalını tercih ettiğimizi gösteriyordu; Pakistan'ın Çin ve Sovyetler Birliği'ne karşı tutumunun Romanya'nınkinden daha az karmaşık olduğunu düşünmüştük. (Bükreş'in Moskova'yı bilgilendirmekten kaçınması zor olabilirdi.) Başkanlık ziyaretine hiç değinmedim. Gündemle ilgili önceki mesajımıza cevap alana kadar böyle bir girişim erken ve potansiyel olarak utanç verici olabilirdi.

Yine beklemekten başka yapacak bir şey yoktu. Bu arayı Çin'le ilgili konularda kendimi eğitmek için kullandım. Aralık ayının ortalarıyla Nisan ayının başları arasındaki zamanda, çeşitli yükseköğrenim kurumlarından Çin konusunda uzman olan akademisyenlerle üç kez bir araya geldim. Eski meslektaşlarımın aydınlatıcı bilgileri memnuniyet vericiydi. Dış danışmanlar, hatırladığım kadarıyla tahsillerine rağmen zorluklar altında çalışmışlardı. Bir siyaset yapıcının dış tavsiyelere olan en büyük ihtiyacı, taktiklerle hedefler arasında bulunan ara alandadır. Taktikler genellikle gizli iç yazışmalara erişimi olmayan yabancıların nadiren önemli bir katkı sağlayabileceği acil durumlara çok bağlıdır. Diğer yandan, nihai hedefler mantıklı düşünceleri ve siyasi gereklilikleri yansıtır; bir danışman, bu durumda bazı fikirler verebilir ama etkili olmak için siyaset yapıcısının düşüncelerini iyi bilmelidir; izlenen yolun değiştirilmesi uzman bilgisinden ziyade kendine güven gerektirir. Dış tavsiyenin en yararlı olduğu boyut, siyaset yapıcıyı acilin ötesine ama nihaiden de yakın vadeye -iki ila beş yıllık perspektifle- taşıyacak olan orta vadedir. Ne yazık ki bu durum normalde siyasal sorunlarla ilgilenen akademisyenlerin rutin meşguliyetidir ve eğer Washington'a yurt içinde başarabileceklerinden fazlasını yapmaları için çağırılırlarsa, kendilerini aldatılmış ve iktidar gücüne yaklaşmışlığın verdiği heyecandan yoksun bırakılmış hissederler. Dolayısıyla orta vadeye odaklanmak yerine, kadrolu bürokrasisine karşı boş gözlerle yeni ve alışılmadık bir sevgi hissetmeye başlayana kadar siyaset yapıcıya anlık taktik tavsiyeler ya da büyük stratejiyle ilgili ayrıntılı tavsiyeler sunmaya meyillidirler.

1971'in başlarında Sinologlarla olan durum bu şekildeydi. Akademik Çin uzmanları, Çin'in öncelikli meselelerinin Vietnam'la Tayvan olduğunu düşünüyorlardı. Fakat daha sonra bu değerlendirmenin oldukça yanlış olduğu ortaya çıktı. Bana göre, silahların kontrolü başka bir öncelikti; Çinliler bu konuyu hiç gündeme bile getirmemişler ve biz getirdiğimizde ise bizi terslemişlerdi; sürekli olarak Gaulle'cü görüşü göz önünde bulundurarak tüm meselenin sadece başka bir ABD-Sovyet gizli anlaşma biçimi olduğunu düşünüyorlardı. Neredeyse evrensel olan bir diğer uzman görüşü ise ABD-Çin ilişkileri gelişme kaydetmeden önce Pekin'i, Çin'in tek hükümeti olarak tanımamız ya da en azından Pekin'in, Birleşmiş Milletler'e girmesine izin vermemiz gerektiği yönündeydi. Bu da yanlıştı: Dönüm noktası ikinci olayın (Pekin'in Birleşmiş Milletler'e girmesine izin vermemiz) gerçekleşmesinden aylar önce ve Başkan Carter'ın birinci olayı (Pekin'i, Çin'in tek hükümeti olarak tanımamız) gerçekleştirmesinden yedi yıl önce olmuştu. İkili ticaret ve mübadeleler profesörler için başka bir öncelikti (mübadeleler, profesörlerin Çin'i ziyaret edebilecekleri anlamına geliyordu); fakat Çinlilerin bunlara çok az ilgi gösterdiği ortaya çıkınca sadece gerektiğinde sembolik amaçlar için bunlar gerçekleştirilebilirdi. Çin'in, Asya'dan çekildiğimize dair güvence vermemiz konusunda ısrar etmesi yaygın görüştü. Aslında bu durumun tam tersi doğruydu. Çin, Sovyetler Birliği'ne karşı bir ağırlık olalım diye can havliyle bizi, Asya'da istiyordu. Önceki iki yönetime akademik danışman olarak görev yaptığımda, sabırsızlığımı zorla kabullenerek bunu düzelttiğim zaman daha yararlı olabildiğim için meslektaşlarımın önerilerini kibarca dinledim.

Çinlilerin cevabını beklerken eğitimime ilişkin ikinci fırsat, 1969 ve 1970 yıllarında Çin politikası, BM üyelik sorunu ve Pasifik'teki askeri stratejimiz konusunda talep edilen üç kurumlar arası çalışmayla elime geçti.*

NSC sisteminin şu anda dahil olduğumuz gizli diplomasi için sağladığı avantaj, Başkan'la benim taktik planımızı açıklamadan kurulun görüş ve fikirlerini elde etmemizi sağlamaktı. Bu nedenle Asya'daki askeri tutumumuzun bir parçası olarak, Tayvan'daki kuvvetlerimizden hangisinin Hindiçin operasyonları için hangisinin de Ta-

* Üst Düzey İnceleme Grubu 12 Mart'ta, NSC 25 Mart 1971'de toplanmıştı.

ipei ile olan Karşılıklı Güvenlik Anlaşması'nın bir parçası olarak gerekli olduğunun analizinin yapılmasını istedim. Bu analiz, "bölgedeki gerginliklerin azalması" durumunda birliklerimizin bir kısmını geri çektiğimiz takdirde neyi kabul etmenin mümkün olduğu konusunda bana bir parça fikir vermişti. Üst Düzey İnceleme Grubu'na da söylediğim gibi, "Daha önce hiç iyi yapmadığımız bir şey askeri konuşlandırmalardaki değişiklikler için taviz vermekti ki her koşulda bunu zaten yapacaktık. Tayvan için bu tür bilgilerin mevcut olması kötü bir fikir olmayabilirdi."

Bürokratik ve entelektüel enerjinin çoğu, Çinlilerin Birleşmiş Milletler'de temsil edilmesi için harcanmıştı. Bu konuyu daha sonra ele alacağım.

1971'in Şubat ayıyla Mart ayı başlarında süregelen bir başka kaygı ise lojistik ve hava desteğimizle ileri doğru uzanan dar kara parçası Laos'ta bulunan Ho Chi Minh Yolu'nu kesmeye ilişkin düzenlenen Güney Vietnam askeri hareketiydi. Kongre ve medyadaki eleştirmenlerimizden bir kısmı, bu sınırlı operasyonun -Laos hükümetinin kararlarının yaklaşık on yıldır uygulanmadığı Laos'un en güneyindeki bölgede- MacArthur'un 1950'de Yalu'ya ilerlemesi şeklinde Pekin'i kışkırtacak bir operasyon olacağını öne sürmüştü. Şimdiye kadar ARVN'nin çok fazla yerildiği tereddüt içindeki çabaları, pek çok eleştirmen tarafından Kuzey Vietnam'a yapılan saldırının habercisi olarak kınanmıştı ki Pekin'in bu durumu engellemek için müdahalede bulunabileceği söyleniyordu. (Aslında Güney Vietnam bu imkâna sahip olsaydı, Vietnam'daki savaş çok farklı bir şekilde son bulabilirdi.) Ama Çin'in daha büyük bir oyun oynadığını ve Hanoi adına Güney Laos'un yaşamaya elverişli olmayan ormanlarında bize karşı savaş açarak en kötü kâbusuna -ABD'yle Sovyetler Birliği arasında gizli bir anlaşma- davetiye çıkarmaya yanaşmayacağını düşünüyorduk.

Gelişen olaylar bu görüşü doğruluyordu. Elbette 4 Şubat 1971'de *People's Daily* gazetesi, Laos'taki operasyonlar hakkında anlamlı bir kınamada bulunduysa da Kamboçya konusunda önceki yıl olduğu gibi, Nixon'a kişisel saldırıda bulunmaktan özenle kaçınmıştı; Mao'nun söylediklerini doğrudan sadece bir defa ve Kamboçya hakkında önceki yıl olduğu gibi aynı konuya ilişkin olmak üzere tekrarlıyordu: "Dayanışmayı güçlendirerek, birbirlerini destekleyerek ve uzun sü-

ren savaşa direnerek, Hindiçin'in üç halkı kesinlikle tüm zorlukların üstesinden gelecek ve mutlak bir zafer kazanacaktır." Başka bir deyişle, Vietnam kendi savaşını çok rahat bir şekilde kazanabilirdi; Çin'in askerî açıdan müdahale etmesine gerek yoktu.

Çinli liderler, meseleyi belki gözden kaçırırız diye bize, başka bir işaret göndermek için *People's Daily*'nin uzun ve sert yazısının çıktığı günü seçtiler. Çin Dışişleri Bakan Yardımcısı ve Chou En-lai'nin eski bir dostu ve mesai arkadaşı olan Ch'iao Kuan-hua, Pekin'deki Norveç Büyükelçisi Ole Aalgard'a, Çin'in Amerikan politikasında yeni bir eğilime ihtiyaç duyulduğunun farkında olduğunu söyledi. Ch'iao, Hindiçin Savaşı'nın Varşova görüşmelerini sürdürmeyi imkânsız hale getirdiğini de söylediyse de er ya da geç Çinliler oturup bizimle konuşmak isteyecekti. Ch'iao, benimle buluşma arzusunu da dile getirmiş ve açıklamasının dikkatimizi çekmesini istemişti. Mesajın farkındaydık ve Çin'in Laos'taki sınırlı amaçlarımızı anladığından emin olmuştuk. Nixon 17 Şubat'ta yaptığı basın toplantısında şu açıklamalarda bulundu; "Bu eylem komünist Çin'e yönelik değildir. Özellikle Güney Vietnam'la Kamboçya'ya yönelen Kuzey Vietnamlılara karşı yürütülen bir eylemdir. Sonuç olarak, komünist Çinlilerin bunu kendilerine karşı bir tehdit olarak gördüklerine ya da buna tepki vermek için herhangi bir nedenleri olduğuna inanmıyorum." Kayda değer bir başka konu ise 5 Mart ile 8 Mart arasında Hanoi'ye ziyarette bulunan Chou En-lai tarafından gösterilen ılımlılıktı. Chou En-lai, Kuzey Vietnam'a manevi ve maddi destek önermiş ama Nixon'a karşı herhangi bir kişisel hakaretten ya da Çin müdahalesinden uzak durmuştu.

Bu arada, Başkan'ın 25 Şubat 1971'de yayınlanan ikinci Dış Politika Raporu'nda, ilişkileri geliştirme arzumuzu tekrar ettik. İlk defa bir Amerikan resmi belgesinde resmi adıyla Çin Halk Cumhuriyeti'nden bahsediliyordu. Üstelik bu arada Çin'le yapılan ticarette kısıtlamaların hafifletilmesine de devam ediyorduk. 15 Mart'ta Dışişleri Bakanlığı, Başkan'ın Çin Halk Cumhuriyeti'ne seyahat için ABD pasaportlarının kullanımına ilişkin tüm kısıtlamaları feshetme kararını açıkladı; bundan sonra Çin'e her türlü meşru amaç altında yapılan ziyaretlere izin verilecekti. (Çinliler ülkeye giriş konusunda daha az serbestlik tanımıştı; on sekiz ay içinde sadece üç Amerikalıya vize

verilmişti.) Talimatım üzerine Ron Ziegler, Beyaz Saray brifinginde alınan bu karara dikkat çekti:, "Bu durumun karşılıklı olmasını umut ediyoruz ama olmasa da vazgeçmeyeceğiz."

17 Mart'ta Çinliler, niyetleri ciddi olduğunda neler yapabileceklerini gösterdiler: Sovyetler Birliği'ne ateş püskürerek sözlü bir saldırı başlattılar. Üç büyük Çin gazetesi, 1871 Paris Komünü'nün yüzüncü yılına ilişkin ortak bir yazı yayınlayıp devrimci zaferin "devrimci kitlelerin gücünü" gerektirdiğini vurguladılar. Brejnev "hain" olarak kınanıyordu. ABD, göstermelik biçimde keskin bir şekilde çelişen bir durum olarak ele alınıyordu. Sovyetler Birliği, Pekin'in baş düşmanı olarak bizim yerimize geçmişti.

Moskova sadece savunmasızlığını sergileyerek kaybedebilse de herkesin görebildiği gibi Çin, sözlü bir saldırıyı bile görmezden gelme yönünden, Sovyetlere çok fazla hassastı. 26 Mart'ta haftalık olarak yayınlanan *New Times*'ta Sovyet Dışişleri ile ilgili çıkan bir yazı, Sovyet-Çin ilişkilerini daha da kızıştırması umuduyla Çin'e karşı "gülümseme diplomasisi" yürütmesi nedeniyle ABD'ye sert bir şekilde saldırdı. ABD'deki "ultra-gerici" grupların bile bu uğursuz amaç için Pekin'le ilişkiler kurmayı tercih ettikleri söyleniyordu.

Mart ayı, Sovyet Komünist Partisi'nin Moskova'daki Yirmi Dördüncü Kongresi ile sona erdi. Genel Sekreter Brejnev'in 30 Mart'ta yayınlanan resmi raporu, SSCB'nin Çin ile ilişkilerinde devam eden çıkmazdan şikâyet ediyordu ama "Pekin'den yayılan ve Çin halkının zihinlerine yavaş yavaş zerk edilen" Sovyetler Birliği'ne yönelik bu "karalayıcı ifadeleri" "kararlılıkla" reddediyordu:

> Bu durumun, emperyalistlerin özgürlük-seven halklara karşı saldırgan eylemlerini hızlandırdıkları bir şekilde gerçekleştiği göz önüne alındığında, Çin ile SSCB arasına nifak tohumları ekmek daha saçma ve zararlıdır. Her zamankinden daha fazla olarak mevcut durum, SSCB ile Çin gibi devletler arasında düşmanlığı körüklemek yerine, tüm anti-emperyalist, devrimci güçlerin dayanışmasını ve ortak eylemde bulunmasını gerektirir.

Fakat Brejnev'in operasyonel önerileri, Moskova'nın korktuğu şeyi önleyebilmede çok az yeteneği olduğunu ortaya döküyordu. Brejnev, ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere, Fransa ve Çin gibi nükleer güçlerden oluşan beş ülke arasında "nükleer silahsızlanma sorunlarının

bir bütün olarak dikkate alınması gereken" bir toplantı önerdi. Pekin'in bu tür dalavereleri reddetmesi beklenen bir tepki olduğundan, bu durum Çin'i izole etmeye yönelik bir başka şeffaf girişimdi. Ayrıca ABD'nin, eğer kendi çıkarlarının farkındaysa, böyle bir çabaya katılmak için herhangi bir gerekçesi de olamazdı.

Mart ayı sonu itibarıyla gidişat belliydi. Uzun ve zor yolculuğumuzun ilk aşamasının sonuna yaklaşıyorduk. Bu noktada Chou En-lai büyük bir adım daha attı.

Ping-Pong Diplomasisi

Üzerimize çökecek olan dramatik olaylar, Kültür Devrimi'nin kendi kendini paralize etmesinden sonra Çin'in küresel diplomasisini sistematik bir şekilde yeniden canlandırmasıyla ön plana çıkmıştı. Mayıs 1969'da Pekin, bu kargaşa sırasında biri hariç tüm büyükelçilerini çağırıp yerlerine başkasını koymaya başlamıştı; 1970'te daha önce diplomatik ilişkileri olmayan ülkelerle yeni ilişkiler kurmaya girişmişti. Nisan 1971'in başında Bakan Rogers, Başkan'a, Pekin'in önceki yedi yıldan daha fazla olmak üzere geçen altı ayda, yedi ülke daha tarafından tanındığını bildirdi. Rogers'ın ilettiğine göre Çin, Avusturya, Lübnan, Peru ve Kamerun gibi farklı ülkelerle diplomatik ilişkilerin yenilenmesini tartışıyordu. Birçok Afrika devletiyle bağları yeniden kuvvetlendirmek ve yeni ekonomik yardım misyonlarında yer almak için girişimlerde bulunmuştu; aynı zamanda İngiltere ve Japonya ile daha iyi ilişkiler kurmaya çalışıp Sovyet yörüngesinde bulunan Doğu Avrupa ülkelerini bile yokluyordu. Rogers'a göre, Pekin'in çabalarının büyük bir bölümü Birleşmiş Milletler'e kabul edilmesine yönelik destek arayışını içeriyordu. Chou En-lai 3 Mart'ta, Pekin'deki İngiliz yetkiliye, iyileştirilmiş Anglo-Çin ilişkilerinin bedelinin, Çin'in BM'ye kabul edilmesi ve Taipei'deki İngiliz Konsolosluğu'nun kapanması konusunda İngilizlerin değişikliğe gitmesi gerektiğini açıkça belirtmişti.

1 Nisan 1971'de Dışişleri Bakanlığı diğer önemli gelişmeleri bildirdi. Örneğin, Chou En-lai, Mart ayında eski Japonya Dışişleri Bakanı Aiichiro Fujiyama'yı kabul etmiş ve ona, ABD ile ilişkilerde "bir noktada ani ve çarpıcı bir gelişmenin mümkün" olduğunu söylemiş-

ti. Chou, Başkan'ın Dış Politika Raporu'nu "çok dikkatli" bir şekilde okuduğunu söylemiş ve özellikle "ilk defa bir Amerikan Başkanı'nın Çin'den resmi adıyla bahsettiği gerçeğine" de özel bir önem vermişti. Dışişleri'nden gelen aynı bilgi notu, Edgar Snow'un, Mao ve Chou ile yaptığı son görüşmelere dair izlenimlerini içeren bir raporu da içeriyordu. Dışişleri, Nixon'ın davet edilmesi gibi önemli bir unsuru görmezden geldiği için röportajın tam metnine sahip olamazdı; bunun yerine Snow'un görüşmelere dair izleniminin şu yönde olduğu bildirilmişti; "Hindiçin'deki savaş nedeniyle Çin-ABD ilişkilerinin iyileştirilmesi yönünde acil bir beklenti yoktu". Bilgi notunda ayrıca Mao'nun 1972'den önce ABD-Çin ilişkilerinde ilerleme beklemediği yönündeki açıklamasına da yer verilmişti. Varılan iç karartıcı sonucun görünüşe göre sıradan başka bir cümleyle çeliştiğinin farkına varamamıştık. Aynı raporda Çin'in Japonya ile olan belirsiz ilişkilerine de değinilmişti. Bakanlığın dediğine göre, iki ülkenin kendilerine göre sıkıntıları vardı ama olumlu göstergeler arasında şu da bulunmaktaydı; "Pekin uluslararası bir turnuvaya katılmak için Japonya'ya masa tenisi takımı göndermişti. İki ülke arasında birkaç yıldır ilk defa gerçekleşen spor aktivitesiydi." Beş gün sonra hepimiz bu cümlenin önemini kavramıştık.

ABD masa tenisi takımı da bu turnuvada yer alıyordu; Japonya'nın Nagoya kentinde düzenlenen otuz birinci Dünya Masa Tenisi Şampiyonası. Takımımızdaki dokuz genç Amerikalı bunu bilmiyordu ama karmaşık bir satranç oyununda oyuncu olmak üzereydiler. Turnuvaya ara verilen gün olan 4 Nisan'da Los Angeles yakınlarındaki Santa Monica Üniversitesi'nden on dokuz yaşındaki Glenn Cowan, üç kez dünya şampiyonu olan Çinli takım kaptanı Chuang Mao Zedong'a yanaşmış ve Mie Yarımadası'ndaki inci çiftliklerine yapılan geziye katılmak için durumu kitabına uydurarak Çinli oyuncularla aynı otobüse binmişti. ("Kitabına uydurmak" neredeyse kesinlikle yanlış kelimedir; Çinliler, Amerikalılarla arkadaş olma yönündeki kesin direktiflerle Nagoya'ya gelmeseydi bu durumu asla kabul etmezlerdi. Çinlilere bahşedilen en dikkat çekici özelliklerinden birisi titizlikle planlanan şeylerin spontan görünmesini sağlamalarıdır.) Ertesi gün Cowan, Chuang'ın maçı bitirmesini bekleyip ona hediye olarak bir tişört verdi. Tarih ve siyaset bilimi ikinci sınıf öğrencisi olan Cowan, daha sonra "Çinliler de dahil olmak üzere herkesle dostlu-

ğa katkıda bulunmak" istediğini söyledi. Şaşırtıcı bir şekilde hediyeyi kabul eden Chuang, karşılığında Cowan'a üzerinde Çin'den manzaraların basılı olduğu bir Çin mendili verdi.[7]

6 Nisan'da herkesi şaşkınlık içinde bırakan bir gelişme yaşandı ve Çinliler, Amerikan takımını Çin'i ziyaret etmeleri için davet ettiler. ABD Masa Tenisi Derneği Başkanı ve Amerikan takımının menajeri Graham B. Steenhoven tavsiye için Tokyo'daki Amerikan Büyükelçiliği'ne telefon etti. İlişkileri geliştirmeye yönelik genel isteğimiz dışında Pekin'e sunduğumuz tekliflerden bihaber olan elçiliğin Çin uzmanı William Cunningham tereddüt etmeden Steenhoven'ın teklifi kabul etmesini önerdi.[8] Cunningham, idrak yeteneği ve girişimleri için çok fazla övgüyü hak eden biriydi. Washington bürokrasisi daha az cüretkârdı. 7 Nisan'da Dışişleri Bakanlığı bu durumu Beyaz Saray'a bildirerek pervasızlıkla suçlanmayacağını sağlama aldı; "Şu ana kadar emin olmamızın bir yolu olmasa da bu davet, en azından kısmen ABD'nin son girişimleri üzerine bir jest olarak düşünülebilir." Ziyaret uluslararası bir sansasyondu; Chou En-lai'nin özenle ortamı yönetmesinin de yardımıyla bu ziyaret dünyanın ilgisini çekmişti. *Pekin Radyosu* yayınlarında, diğer birçok milli takımın da davet edilmiş olmasına rağmen Amerikan takımının Çin'e gelişi daha fazla öne çıkarılmıştı.

Çin'in Amerikan masa tenisi takımını davet etmesinden bir gün sonra Nixon, Vietnam hakkında bir konuşma yaptı. 1 Mayıs ve 1 Aralık 1971 tarihleri arasında 100.000 Amerikan askerinin daha geri çekildiğini duyuran Nixon, Laos operasyonu da dahil olmak üzere Hindiçin politikasını savundu. Her ne olursa olsun bu durumun, Pekin üzerinde herhangi bir olumsuz etkisi yoktu. ABD masa tenisi oyuncuları Çin'de göz kamaştırıcı bir şekilde karşılandı. 14 Nisan'da, Büyük Halk Salonu'nda Chou En-lai, takımla bizzat ilgilendi. Bu başarı, Pekin'de görevde bulunan Batılı diplomatların çoğunun ulaşmak istediği bir başarıydı. "Amerikan ve Çin halkının ilişkilerinde yeni bir dönem başlattınız" diye ifade etti sıra dışı Çin Başbakanı. "Dostluğumuzun bu başlangıcının, iki halkımızın çoğunluğunun desteğiyle kesinlikle daha da ileriye gideceğinden eminim." Şaşırmış olan sporcular karşılık vermediğinde Başbakan, söylediği şeyle ilgili olarak şu soruyu yöneltti; "Benimle aynı fikirde değil misiniz?" Alkışlarla karşı-

lık veren Amerikalılar, Çin takımını ABD'yi ziyaret etmeleri için davet ettiler. Davet anında kabul edildi.

Bütün girişim klasik bir Chou En-lai idi. Çinlilerin tüm hamleleri gibi bu hamlenin de bir sürü anlama gelen o kadar çok katmanı vardı ki ustalıkla boyanmış yüzey en az öneme sahip kısımdı. Gün gibi ortada olan şey genç Amerikalıların Çin'e davet edilmesinin, Çin'in ABD ile olan ilişkilerini ilerletilmesine olan isteklerini simgelemesiydi; daha derin düzeyde ise -herhangi bir kanalda gerçekleştirilen her türlü diplomatik iletişimden daha fazla olmak üzere- bu olay bundan sonra Pekin'e ya da Washington'a gidecek elçinin dost topraklara adım atacağına dair güvence veriyordu. Dolayısıyla girişimlerimizin işe yaradığı, Beyaz Saray'a gösterilmişti. Oyuncuların da muhtemelen özellikle bir siyasi eğilimi temsil edemeyeceği gerçeği, Çin bakış açısına göre alınan önlemin cazibesine eklenmişti. Çin, herhangi bir karşıt Amerikan yorumu olasılığı olmadan ne demek istediğini yeterince anlatabilirdi. Chou En-lai de reddedilmeyecek jestlerin nasıl yapılacağını biliyordu. Çin'de ise bu durum, devlette ve partinin çekirdek kadrosunda, artık an meselesi olan devrimci bir değişim yoluna girilmesine yardımcı olmuştu. Ama aynı zamanda bizim için de ince bir uyarıydı: Eğer Çin'in görüşme teklifleri geri çevrilirse Pekin, halklar arasında bir yakınlaşma başlatabilir ve Hanoi'nin yaptığı gibi kamusal bir kampanyayla konuyu zorlama yoluna gidebilirdi.

Durumu daha da ilginç kılan şey ise Dobrinin'in, Sovyetler Birliği'nden zirveye ilişkin bir çağrıyla her an dönmesini beklediğimizdi. Moskova zirvesi duyurusu Çinlilerin girişimini suya düşürebilir ve çok aktif bir Çin diplomasisi ise Sovyet politikamızı sekteye uğratabilirdi. Sonuçta, Sovyetlerin bitmek bilmeyen küçük üstünlük arayışları Dobrinin'i, oyalamaya yönelik başka bir cevapla geri getirmişti. Liderleri hâlâ Berlin'den taviz koparmak için zirveyi yem olarak kullanmaktan vazgeçmemişti. Aşırı zekilik genellikle geri teper; bu durumda Politbüro'nun habersiz olduğu kozlarımız vardı. Moskova sorunumuzu bizim için çözmüştü; baskı taktikleri, üçgenin inşasını tamamlama açısından herhangi bir engel teşkil etmeden yolumuza devam etmemizi sağlamıştı.

Pek çok açıdan ping-pong diplomasisini izleyen haftalar, tüm çetrefilli sürecin en sinir bozucu zamanlarıydı. Sadece Başkan'la ben,

Chou En-lai'nin hamlelerinde saklı olan anlamın farkındaydık çünkü sadece ikimiz, Pekin'le Washington arasındaki iletişimden tamamen haberdardık. Büyük bir şeyin gerçekleşmek üzere olduğunu biliyorduk ama hangi kanalın bunu ortaya çıkaracağını ve tam olarak ne şekilde olacağı konusunda kafamız karışmıştı. Tüm büyük olayların öncesinde olduğu gibi, çelişkili önseziler ve umutlar önemli ulusal amaçla politik ve kişisel hesaplamaların karışımıyla Nixon'ın üzerine geliyordu. Çin'in son anda geri çekileceğinden korkuyordu; ben ise bunun mümkün olmadığını düşünüyordum. Aynı zamanda hâlihazırda karar verilmiş şey -daha alt düzey bir temsilcinin Başkanlık gezisinden önce Pekin'e gidip gitmemesi- konusunda tereddütleri vardı. Olası bir Başkanlık ziyareti için Çinlilerin önerisine hiç cevap vermediğimiz gerçeğinden dolayı şimdi kendi yolculuğunun parıltısını almaması için temsilci aşamasını atlamak istiyordu. Ona üç ay boyunca Çinlilerden her iki girişime dair direkt haber almadığımızı ve Çin'e ihtiyatsız bir şekilde yapılacak olan Başkanlık gezisinin çok tehlikeli olduğunu hatırlattım. Nixon, önümüzde yatan bu olasılık hakkında oldukça heyecana kapıldıysa da aynı zamanda hiçbir girişiminin tamamen tatmin edici bir sonla bitmeyeceği konusundaki kronik endişesi nedeniyle rahatsızlık da duyuyordu.

Doğal olarak, Nixon'ın bu olayla ilgili görüşlerine katılsam da Çinlilerin geri çekileceği ya da Hanoi'nin psikolojik savaş yolunu takip edeceği konusunda Nixon'dan çok daha az şüphelerim vardı. Sonuçta, Çinlilerin hedefleri Hanoi'ninkilerden oldukça farklıydı. Hanoi irademizi kırmak istiyordu; Pekin'in ise Moskova'ya karşı bir ağırlık olmamız açısından bize ihtiyacı vardı. Hanoi, hükümetimizin otoritesine sürekli saldırıda bulunuyordu; Çin'in menfaati, küresel güç dengesini korumak için yetkili ve kararlı bir Washington'la beraber olmak zorundaydı. Beni daha çok endişelendiren şey, Pekin'in bize nasıl bir yaklaşımda bulunacağını yeterince iyi bilecek kadar bizim yönetim tarzımızı anlayıp anlamadığıydı.

Ama sinirlerimize hâkim olduk; Nixon, Pekin'e yapılan tekliflerin peşine düşmemiz ve dünyanın diğer tarafında bulunan esrarengiz rakibimizden bir mesaj beklememiz gerektiğini kabullendi. Sabit rotamızı göstermek için başka sinyaller de gönderdik. 1970 yılında NSC Müsteşarlar Komitesi'ne Çin ile seyahat ve ticareti artıracak bir

program geliştirmesi yönünde talimat verildi. Mart 1971'in ortalarında, Çin'in kabul etmesine ya da karşılıkta bulunmasını gerektirmeyecek şekilde Başkan'ın takdir yetkisine göre akla gelebilecek her adımı sınıflandıran uzunca bir liste oluşturuldu. Girişim ruhuyla gerçekleştirildiğinden, Müsteşarlar Komitesi, tüm paketin derhal onaylanmasını önerdi. Şüphelerim vardı. "Reddedilemez adımlar" politikasının yaratıcılarından biri olsam da mütekabiliyet olmadan ve Çin tepkisinin doğasını bilmeden önce bu büyüklükte bir hamleyi tercih etmedim. 25 Mart'ta -masa tenisi takımının davet edilmesinden çok önce- Başkan'a gönderdiğim bilgi notunda listeyi üçe böldüm. İlk paket, Çin ile ticareti, Sovyetler Birliği ile olan ticaretin biraz daha aşağısında devam ettirecekti; II. Aşama, Çin ile ticaretin Sovyetlerle olan ticarete eş değer şekilde sürecekti; III. Aşama, Çin ile ticaretin Sovyetler Birliği ile olan ticaretin üzerine taşıyacaktı. İlk paketin yakın gelecekte ve tek taraflı olarak gerçekleştirilmesini önerdim; ikinci ve üçüncü aşamaların uygulanması için Çin ile olan ilişkilerimizin gelişmesini beklemeliydik ve bu uygulamalar mütekabiliyet durumunda değerlendirilmeliydi.

Masa tenisi davetiyesinin haberi geldiğinde bu bilgi notu, Nixon'ın masasındaydı. Nixon'a, bunun Başkanlık kararı için en uygun zaman olduğunu söyledim. Nixon 12 Nisan'da temel stratejiyi onayladı ve I. Aşama'nın hemen uygulamaya koyulmasını emretti. 13 Nisan'da çeşitli kurumlara haber verdim. 14 Nisan'da Ron Ziegler aracılığıyla Beyaz Saray, Çin'e karşı on yıllardır süren eski ticaret ambargosunun delindiğini açıkladı. Yeni tedbirleri, 1969'dan bu yana yavaş yavaş gelişmekte olduğu şekliyle yönetimin Çin politikası bağlamında yerleştirmiş olsa da arka planda pinpon olaylarının duyurunun zamanlamasını etkilediğini de kabul etmişti. Aynı gün kurumlara, Amerikan yapımı motorlarla şanzımanları içeren Fransız damperli kamyonların Çin Halk Cumhuriyeti'ne satışını onaylayan ayrı bir Başkanlık kararını da bildirdim.

Etkili olması için üçlü diplomasi, doğal teşviklere ve tarafların temayüllerine bel bağlamak zorundadır. Birinin, diğer ikisinden birini, diğerine karşı "kullandığı" izlenimini önlemek gerekir; aksi takdirde misilleme ya da şantaja karşı savunmasız hale gelinir. Çin ile Sovyetler Birliği arasındaki düşmanlık, her iki tarafla da olan yakın ilişkile-

rimizi birbirleriyle olan ilişkiden daha iyi bir şekilde sürdürdüğümüz takdirde bu durum amaçlarımıza en iyi şekilde hizmet eder. Gerisi olayların dinamiğine bırakılabilir.

13 Nisan'da Çin ile ticareti başlatma kararımızı bir gün önceden bildirmek için bir defa daha kaderinde hoş olmayan bir haber almak olan Sovyet Maslahatgüzarı Yuli Vorontsov'u çağırdım. Bunun, Sovyet karşıtı bir niyet yansıtmadığını vurguladım. Yaptığım şey, diplomasinin geleneksel uzlaştırıcısıydı. Bir hamlenin hedefine varması için, yatıştırıcı olduğu kadar vazgeçirici de olan resmi bir güvence verilir; eğer gerçekten inanarak yapılırsa, karşı tarafın maksadını boşa çıkarır. Sovyet diplomatlar kolay kandırılan kişiler olarak bilinmezler ama kendilerinin yerine imalarının konuştuğunu düşünürdüm. Ayrıca Beyaz Saray brifinginde Ziegler'den de aynı şekilde Sovyet karşıtı niyetimiz olmadığı yönünde konuşmasını istedim. İstediğimi yapmıştı ama kendisine talimat verildiği üzere bunu Chou En-lai'ninkiyle aynı fikirde olan bir açıklamayla dengelemişti, "Başkan Nixon'ın girişimlerinin Çin ile olan ilişkilerimizde yeni bir sayfa açtığı gerçeğine dair hiç şüphe yok."

Pekin'deki "Washington gözlemcileri", Washington'daki "fraksiyonel kavga" göstergeleriyle eğlenmiş olmalıydı. Bir yandan da Başkan bu mutluluğun tadını çıkarıyordu. Amerikan Haber Editörleri Derneği toplantısında Nixon, ABD ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ilişkileri normalleştirmeye yönelik uzun vadeli hedeflerini etkili ve güzel bir dille süsledi; "Anakara Çin'in, dünya toplumundan izolasyonuna son verildi." Nixon daha önce atılmış olan çeşitli adımları takip etmiş ve politikasının meyve vermeye başladığına dikkat çekmişti. Uçurumun kenarına bu kadar yakın yürüme alışkanlığından dolayı danışmanları huzursuzluktan kıvrandığı için Nixon kızı Tricia'ya ve nişanlısına (Haziran ayında evlenecekler) balayını geçirmek için Çin'in güzel bir yer olduğunu söylediğini ifade etti. Nixon bir gün Çin'i görebileceklerini umuyordu. "Aslına bakılırsa, umarım ben de bir gün görürüm."

Diğer yandan, Başkan Yardımcısı Spiro Agnew, bir grup gazeteciye verdiği demeçte, Pekin ile ilişkilerin normalleştirilmesi politikasına katılmadığını ve ping-pong olayından önceki NSC toplantısında buna karşı çıktığını söyledi. Bu görüşmenin kayıt dışı olması gerekiyordu ama gazetecilik kısıtlamalarının da sınırları vardır. Başkan ile her-

hangi bir başkan yardımcısı arasındaki ilişki asla kolay değildir; sonuçta, hayattaki en büyük tutkusuna, bir başkasının ölümüyle ulaşacak bir adamın yanında olması endişe vericidir. Nixon'ın etrafının potansiyel hasımlarla çevrili olma hissiyatının böylesine bir teşvike ihtiyacı yoktu. Nixon bu gafı, Agnew'in kendi yerine geçme konusundaki uygunsuzluğunun bir başka örneği şeklinde gördüğünden -çoğu potansiyel adaya ilişkin görüşü bu şekildeydi- Haldeman'a, Agnew'den Çin hakkında daha fazla açıklama yapmaktan vazgeçmesini söylemesini emretti.

Bekledikçe endişelerimiz artıyordu; Nixon tüm girişimin boşa gidebileceğinden rahatsızlık duyuyordu. En sonunda, 27 Nisan'da Çinlilere doğrudan yaklaşmaya karar verdik. Paris'e Jean Sainteny'ye, kuryeyle bir mektup gönderilmiş ve mektubun acilen Çin Büyükelçisi'ne ulaştırılması gerekiyordu. Mektupta, Paris'te bizimle bir kanal açılması konusunda resmi bir teklif bulunuyordu. Paris'i tercih etmiştik çünkü en azından Pakistan ve Romen kanallarında Çinlilerin uzun süre sessizliklerini korumaları her iki kanalın da güvenilmeyeceği anlamına gelebilirdi. Fakat mektup asla teslim edilmemişti. Mektup hâlâ yoldayken Pakistan kanalı en sonunda aktif hale geldiği için haberciyi durdurduk.

İlk emare 27 Nisan'da saat 15.45'te geldi. Hilaly, beni acilen beş dakikalığına görmek istediğini söyledi. Hal Saunders'ın Hilaly'ye ertesi gün tatile çıkacağımı söylemesine rağmen Hilaly mesajının bekleyemeyeceği konusunda ısrar etti. Bu yüzden Hilaly'yi saat 18.12'de kabul ettim. Bana, Başkan Nixon'ın 16 Aralık'taki (şu anda öğrendiğimiz üzere Çinliler mesajı 5 Ocak'ta almış) mesajına cevap olarak Chou En-lai'den gelen mesajı iletmek üzere el yazısıyla yazılmış iki sayfalık hatırlatıcı bir not uzattı. Zarif bir el yazısıyla yazılmış mesaj tam olarak aşağıdaki gibiydi:

Başbakan Chou En-lai'den Mesaj

Başbakan Chou En-lai, 5 Ocak 1971 tarihinde Başkan Nixon'ın mesajını ilettiği için Cumhurbaşkanı Yahya'ya teşekkürlerini sunmaktadır. Başbakan Chou En-lai, Cumhurbaşkanı Yahya'nın Başkan Nixon'a şu mesajı harfi harfine iletmesi durumunda kendisine minnettar olacaktır:

"O dönemdeki durum yüzünden, ABD Başkanı'nın Çin Halk Cumhuriyeti Başbakanı'na gönderdiği mesaja daha önce cevap vermek mümkün olmamıştır.

Şu anda Çin Halk Cumhuriyeti ile ABD arasındaki temaslar gözden geçirilmektedir. Fakat Çin ile ABD arasındaki ilişkiler temelden yeniden kurulacaksa, ABD tüm silahlı kuvvetlerini Çin'in Tayvan ve Tayvan Boğazı bölgesinden geri çekmelidir. Bu önemli soruna çözüm sadece iki ülkenin üst düzey sorumlu kişiler arasında doğrudan görüşmeler yoluyla bulunabilir. Bu nedenle Çin hükümeti, Pekin'de ABD Başkanı'nın özel bir elçisini (örneğin, Bay Kissinger) ya da ABD Dışişleri Bakanı'nı ya da hatta ABD Başkanı'nı doğrudan bir toplantı ve görüşmelerde bulunmak üzere ağırlamaya istekli olduğunu doğrulamaktadır. Tabii ki ABD Başkanı zamanın henüz gelmediğini düşünürse, mesele daha sonraki bir tarihe ertelenebilir. Pekin'deki üst düzey toplantı ve görüşmelerin şekli, usulleri ve diğer detaylarına gelince, bunlar öncelikli öneme sahip olmayan konular olduğu için tüm bunların Cumhurbaşkanı Yahya Han'ın dostane girişimleri sayesinde uygun düzenlemelerle tamamen mümkün olduğuna inanılmaktadır. 21 Nisan 1971"

Hilaly'ye bu mesajın Pakistan'dan ne zaman alındığını sordum. Ofisine döndükten sonra mesajın 23 Nisan'da geldiğini söylemek için beni aradı. Gecikme, mesajın kurye ile Washington'a gönderilmesinden kaynaklanıyordu. Chou'nun bizimle temasa geçmek için neden bu kadar beklediği konusunda sadece tahminde bulunulabilirdi. Laos operasyonu nedeniyle bu kadar beklemiş olmaları mantıksız olurdu; en iyi kanal konusunda Çinlilerin de kafası bizimki kadar karışmış olabilirdi. Çinliler gibi biz de Romanya konusunda aynı sonuca vardık; Romanya daha önceki aşamalarda faydalı olmuş olsa da çok açıkta kalmış ve kendi gereksinimlerine kapılmış bir ülke olarak ne yazık ki coğrafyaları temasları son aşamaya vardıracak kadar uygun değildi. Çinliler, Norveç'i denemişti; biz de Paris'i; Pekin'in neden Paris'i istemediğini bilmek ilginç olurdu. Pekin'in belki Fransız istihbaratının verimliliğine dair yüksek bir tahmini vardı; belki Sovyet nüfuzundan endişe ediyordu; belki de Paris ile olan iletişimi yeterli değildi. Muhtemelen klasik Çin tarzıyla hareket ederek Chou En-lai, ping-pong diplomasisine ilişkin belirgin bir imanın ortaya çıkmasından sonra barbarların ısrarla bir davet isteyip istemediklerini görmek için beklemişti. Belki de kendi sessizliğinden olduğu kadar bizim sessizliğimizden de aklı karışmış olabilirdi. Dış görünüşte kendimizi tutmamız, Çinliler için zor bir karar olsa da onları, alışık olmadıkları ilk hamleyi yapmak zorunda bırakmıştı.

Nihayet bir yolun sonunda ve diğerinin başlangıcındaydık. Chou En-lai'nin samimi tavrı küçük düşürülmekten korkmamamız gerektiğini göstermişti; önceki iletişimlerimizde var olan otoriter tavrı gitmişti. Önerilen toplantının konusu hâlâ Tayvan olacaktı ama üzerinde durulması gereken konu, ilişkimizi yarıda kesmekten ziyade birliklerimizi geri çekmemiz yönünde idi. Çinliler üst-düzey bir toplantı istemişti; toplantının amacı, ABD ile olan ilişkilerin temelden yeniden geliştirilmesiydi. Başkan, basit bir şekilde şifahen reddedilebilmesi bir yana resmi kanallarla özellikle davet edilmişti. Chou En-lai de astlarının "usuller" üzerine pazarlık yaparak ortak gayemizi engellemelerini istememişti. Teknik düzenlemeleri Pakistan kanalıyla hallederek sağduyuyu, üst-düzey değerlendirmeyi ve hızlı bir şekilde karar vermeyi sağlama alıyordu.

Hilaly tam 20 dakika sonra ofisimden ayrılınca ben de hemen Başkan'ı görmeye gittim. Lincoln Oturma Odası'nda Başkan'a mesajı okudum. Çok fazla konuşmaya gerek yoktu. Mesaj zaten belliydi.

Bir saat içinde Nixon, beni telefonla aradı. Büyük olaylar bile sonunda operasyonel sorunlarla karşı karşıya kalır; bizim ilk sorunumuz Çin'e kimi göndereceğimizdi. Aslında ilk başta, benim gönderilmeme ilişkin herhangi bir fikir yoktu. David Bruce'un ideal bir temsilci olacağı konusunda anlaşmıştık. Aslında daha sonra olabilecek bir görev ihtimaline karşı konuyu Mayıs ayı sonlarında Bruce'a açmıştım. Ama sonra fark ettik ki Bruce'un Vietnam'la ilgili olarak Paris barış görüşmelerinde heyetin başı olması, Çinliler tarafından bariz bir taktik şeklinde düşünülebilirdi; oluşmaya müsait bir ortamın geri tepmesini istemiyorduk. (Bu kararın doğru olduğu daha sonra ortaya çıktı. Pekin, Ekim ayında Çin'e yapılan ikinci gezi için Bruce'un benim heyetimde yer almasını istememişti. Daha sonra fikirlerini değiştirip onu, Pekin'deki İrtibat Büromuzun ilk başkanı olarak karşılayacaklardı.) George Bush ve Elliot Richardson da dahil olmak üzere diğer adaylardan oluşan uzun listeyi enikonu tartıştık. Belki Al Haig'in de eşlik ettiği Nelson Rockefeller'ın da kapsamlı bir değerlendirmesi vardı. Ya Nixon'ın görüşlerindeki ince ayrıntılara yeterince aşina olmadıklarından ya da dikkatleri Nixon'ın gezisinden başka yöne çekmek istemelerinden her ikisi de bu gizli gezinin düzenlenmesindeki mevcut sorunları ortaya çıkardı. Hatta Nixon birkaç kere

Tom Dewey'in adını bile öne sürmüş ve Dewey'in yetenekleri hakkında oldukça güzel şeyler söylemişti; maalesef Dewey birkaç ay önce öldüğünden bu konu artık kapanmıştı. Rogers'ın adı gündeme gelmemişti; Nixon'ın Dışişleri Bakanlığı'nın değil de Rogers'ın Çin politikasının -yalnızca- fikir babası olarak görülmesi gerektiğine dair kararlılığı göz önüne aldığında, Rogers'ın adı gündeme gelemezdi.

Heyecanımızı dizginleyerek olayın önemi hakkında konuştuk. Nixon, Vietnam'a ilişkin kararlılığımızın burada ve orada kısa bir gecikmeye neden olsa da stratejik olarak önümüzü açtığını düşünüyordu. Sadece Asya'da güçlü bir Amerika, Çinliler tarafından ciddiye alınabilirdi. Başkan'a rüzgârın tersine döndüğünü söyledim; yeni bir uluslararası düzenin ana hatlarını görmeye başlıyorduk. Aslında politikamızın çeşitli aşamalarını amaçladığımız gibi birbirine bağlamıştık: "Şu anda başardık, her şeyi bir araya getirdik." Avrupa'da, Berlin'de, SALT'ta ve Orta Doğu'da da her şeyi bir araya getirmiştik. Nixon, SALT hakkında yapılacak bir duyurunun (saldırı ve savunma sınırlamalarını aynı anda dikkate almak üzere 20 Mayıs Anlaşması) Çinlileri rahatsız edip etmeyeceğine ilişkin soruyu gündeme getirdi. Bu konuda şüpheliydim; daha büyük bir oyun oynuyorlardı. Nixon, Eylül ayında yapılacak bir Sovyet zirvesi duyurusunun -ki hâlâ mümkün olduğunu düşünüyorduk- Çin girişimimizi sıkıntıya sokup sokmayacağını sordu. Sovyet liderlerinin bu kadar hızlı hareket edebileceklerini düşünmüyordum; hâlâ bu ülkedeki Vietnam protestolarının bizi daha fazla zayıflatmasını bekliyorlardı; zirveye giriş bedeli olarak daha fazla taviz vermemiz konusunda bizi henüz sıkıştırmamışlardı. Chou En-lai'nin "daha sofistike bir analiz" yaptığını düşünüyordum. Ama eğer yanılıyorsam birçok iyi seçenek arasından iki zirvenin hangisinin daha önce olacağına dair seçimle karşı karşıya kalacaktık. Bunlar sahip olunacak güzel problemlerdi; iki yıldır kaçırdığımız bir lükstü.

Yüksek mevkide bulunmak genellikle sıkıntı, hayal kırıklığı ve önemsiz hesaplamaları içerir. Halkın ilgisini çarpıcı bir şekilde çekmekten daha çok, genellikle aşikâr olan her çözüm yeni birtakım problemlere yol açarak bitmek bilmeyen baskı ve gerginlik birikimi anlamına gelir. Liderlerin karakteri, belirsizlik karşısında göstereceği sebat ve gösteremedikleri, tam olarak da sezinlemedikleri bir gelecek

inşa etme istekleri ile test edilir. Ama arada bir, şanslı birkaç kişi fark yaratacağını bildikleri bir olaya dahil olabilir. O akşam her zamankinden biraz daha geç eve gittim ve çalışma odasında dalgın bir şekilde yalnız oturdum. İki yıldan fazla bir süredir, Vietnam'ın ülkemizin özgüvenini bitireceği ve özgür ülkeleri korumak, onların ilerleme umutlarını sürdürmeleri için tüm gücümüzü tüketeceği kâbusum olmuştu. Savaş sonrası dünya yıkılırken ve yaratıcı katkımız her zamankinden daha fazla vazgeçilmezken Güneydoğu Asya'nın bir köşesinde ulusal meselemizi acı verici bir iç çekişmede tüketme tehlikesiyle karşı karşıyaydık. Hindiçin'de ne olduysa olsun yeni bir uluslararası ilişkiler çağına başlamalıydık: ulusal bağlılık ve ulusal uzlaşma olmadan ulaşılamaz bir hedefti bu. Pekin'den gelen mesaj bize her şeyden önce Hindiçin'e rağmen, Amerikan halkının fırsatlarla dolu bir geleceğe bakışını geliştirmek yönünden bir şansımız olduğunu söylüyordu. Şu anda bir kereliğine de olsa Amerikalıların sonunda daha yapıcı ve barışçıl bir dünya vizyonunun ardında birleşmeye başlayabileceği ve Amerika'nın büyük girişimler için hâlâ içsel güce sahip olduğunu gösterebilecek bir olasılık vardı. İki yıldır ilk defa heyecanımın ortasında, sevinç ve iç huzuru bir arada deneyimliyordum.

Nixon'la ertesi sabah Oval Ofis'te tekrar görüştük. Nixon benden, Haldeman'a Çinlilerden gelen mesajı yüksek sesle okumamı ve mesajın önemini açıklamamı istedi. Bunu istemesinin nedeni mesajı anlamadığından değildi; daha ziyade sürgünde gibi yalnız günlerdeki eski bir mesai arkadaşına başarı anının anlatılmasını işiterek tadını çıkarmak istiyordu. Nixon'ın bunu yapmasındaki amaç, o yıllardaki yalnızlığın ve ızdırabın boşa gitmediğinin göstergesiydi.

Bu sefer Haldeman'ın önünde muhtemel elçilerle ilgili herhangi bir sonuca varılamayan bir tartışma daha yaşandı. Nixon hâlâ Çinlilerin Hanoi ile aynı taktikleri kullandıklarını ve bize muhalif olan diğer Amerikan siyasi figürlerini davet ederek baskıda bulunmalarından endişe ediyordu (asla üstesinden gelemediği bir endişeydi). Bu durumu sorguladım; Pekin'in stratejik gereksinimleri, Hanoi'ninkilerle uyuşmuyordu. Pekin, Çin'e açılımın, zorla yapılmış gibi görünmesini istemiyordu; isteksiz bir yönetim, acil bir durumda Çin'in güvence ihtiyacını karşılayamazdı. Washington, Sovyetlerin baskılarına karşı bir denge unsuru olması açısından kullanılıyordu ve Çinliler bu

unsurun sert ve kendiliğinden olmasını istiyordu. Nixon yine de Pekin'in siyasi muhalifleriyle muhatap olmasını engellememi istemişti; bu duruma razı olduğumu ifade etmek kolay olsa da bu konuda ne yapılacağını bilmek çok daha zordu.

Sabahın ilerleyen saatlerinde Nixon, elçi olarak bende karar kıldığını söyledi; bir an önce hazırlıklara başlamalıydım. Tüm siyasi liderlerde olduğu gibi, Nixon'ın gerekçeleri karışıktı. Sadece duygusal yabancılar, güç için zor bir mücadelenin üstesinden gelen kişilerin özellikle analitik fikirler temelinde kararlar verdiğine inanırlar. Nixon'ın ağır basan gerekçesi kuşkusuz politikamızı en iyi anlayanın ben olduğumdu ve ayrıca anlaşılması zor Başkanımı iyi tanıdığımdan, Nixon'ın içine sineceği şekilde Pekin ziyaretini düzenleyebilirdim. Gayet rahat bir şekilde, halihazırda hevesli olan öncü ekibin halkla ilişkiler ihtiyaçlarını artırmamı benden isteyebilirdi. Diğer bir faktör de şüphesiz, tüm potansiyel elçiler arasında en çok kontrol edebildiği kişi olarak beni görmesiydi. Beyaz Saray personelindendim; Beyaz Saray'ın basın bürosu dışında faaliyetlerimi duyurmak için başka yol yoktu; başarım, Başkanlığın başarısı olacaktı. Halk tarafından çok fazla tanınmıyordum; görevde bulunduğum iki buçuk yıllık süre içinde şimdiye kadar hiç kayıt altına alınmış bir basın toplantısı düzenlememiştim.

O anda, çok şaşırdığımı söyleyemem. Daha ziyade, Pekin ile olan girişimle uzun bir süre meşgul olduktan sonra bu girişimin gerçekleşmesine neden olacağım için büyük bir rahatlama hissetmiştim. Nixon'a gelince, karmaşık gerekçeleri ne olursa olsun geleneksel destekçilerinin çoğunun hissedeceği derin şoku bilmesine rağmen savaş sonrası dış politikamızda devrim yapma cesaretiyle takdiri hak etmektedir. Bürokratik yetkinin normal süreçlerde sağladığı bahaneler olmadan, sadece güvenlik danışmanının yardımı ile bu görevi onaylamıştı; eğer bu görevde başarısızlık olsaydı, bu kesinlikle kendisi için siyasi bir yıkım, ülkesi için de uluslararası bir felaket olurdu. Olasılıkların bizim lehimize olması, seçimin yapıldığı zaman o seçimin tek olmasıyla alakalı değildi; Nixon'ın normalde itimat etmemesi, kararlı bir adamın uçurumun kenarında sadece tek bir mesai arkadaşıyla yürümesini gerektirdiği gerçeğini değiştirmez.

Planlar ve Sapmalar

Dört ay bekletildikten sonra çok istekli görünmeyelim diye hemen resmi bir yanıt vermek istemedik. Ama karar hızla operasyon koşullarına dönüştürülmeliydi. Çünkü Nixon San Clemente'ye, ben de Palm Springs'e tatile gidecektik.

28 Nisan'da geçici bir cevap vermek üzere Agha Hilaly'yi davet ettim. Çinlilere gönderdiğimiz mesajların taslak halini, Başkan'la görüştükten sonra ben hazırlıyordum. Daha sonra Al Haig'le Winston Lord'un yorumlarının yanı sıra sonradan aklıma gelen yorumları da göz önünde bulundurarak mesajlar birkaç ek taslak sürecinden geçiyordu. Sonrasında mesajlar daktilo ile yazılıp tekrar Nixon'a sunuluyordu. Kayıtlarım, Nixon'ın mesajları hiç değiştirmeden onayladığını gösteriyor.

Geçici cevabımızda Cumhurbaşkanı Yahya Han'a inceliği ve nezaketinden dolayı minnettarlığımızı, Chou En-lai'ye ise olumlu, yapıcı ve samimi olarak değerlendirdiğimiz iletişiminden dolayı teşekkürlerimizi sunduk. Aynı hevesle karşılık veriyorduk. Pekin, 10 Mayıs haftasında resmi bir cevap bekleyebilirdi. Başkan'ın, Çin'in diğer Amerikan siyasi figürlere yaklaşabileceği endişesini göz önünde bulundurmak ve Çin'in tedirginliğine mahal vermemek için yeni ve karmaşık kanalların açılmasına yol açabilecek bazı kişisel -ve dolayısıyla reddedilebilir- gözlemler ekledim. Yahya'nın ABD-Çin muhaberelerini resmi bir bağlantı güvenli bir şekilde kurulana kadar bu kanalla sınırlamanın önemini kendi görüşüymüş gibi Chou En-lai'ye söylemesini istedim. Biz resmi bir cevap verene ve bir temsilci atayana kadar Çinlilerin başka bir girişimde bulunmayacaklarını umuyorduk. Bizim de fazlasıyla hoş karşılayacağımız şekilde, iki ülke halkı -öğrenciler, gazeteciler, akademisyenler- arasındaki değişimin önyargı olmadan pekiştirilmesini istiyorduk. Bu durumun resmi bir Amerikan pozisyonu olarak değil, Yahya'nın tutumumuz hakkındaki kişisel değerlendirmesi olarak iletilmesi gerektiğini vurguladım. Chou En-lai'nin meseleyi anlayacağından kuşku duymuyordum. 5 Mayıs'ta Pakistanlılar, tüm mesajların 1 Mayıs'ta Çinlilere iletildiğini bildirdi. Tam da karışıklığa sebep veren gösterilerin Washington'ı mahvetmeye çalıştığı gündü; gösterileri düzenleyenlerin hükümeti barış için çalışmanın gerekliliği konusunda ikna etmeye çalıştıkları iddia ediliyordu.

Fakat mesaj Pekin'e ulaşmadan önce meraklı hükümet sistemimiz tüm girişimi karmaşık hale getiren bir sapma ortaya çıkardı; aslında bu sapmanın daha fazla zarar vermemesi Çin liderliğinin bizimle bir uzlaşma yolu arayışlarındaki kararlılığın bir ifadesiydi. Dışişleri Bakanlığı tabii ki iletilen mesajlardan habersizdi. Yine de ping-pong diplomasisi ve NSC sisteminin sırtına Çin politikasıyla ilgili pek çok çalışma yüklediğimizden, haklı olarak olup bitenlerden bir şeyler olduğu hissine kapılmışlardı. Tartışmasız bir şekilde Çin politikasının kontrolü altında olan bir başka durum ise Çin'in, Birleşmiş Milletler'de temsil edilmesi meselesiydi. Bu konu, zarar verilmiş imtiyazın yoğun şekilde takip edilmesiydi.

BM'deki geleneksel pozisyonumuza olan desteğin azalmasını doğru bir şekilde hesaplayan Bakanlık, Tayvan'ın çıkarılmasına gerek kalmadan bir şekilde Çin Halk Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler'e kabul edilmesini tasarlamaya hevesliydi. Dışişleri Bakanlığı, Çin lobisinden çok erken destek alan bir Başkan şöyle dursun, muhafazakârları kışkırtmadan Vietnam konusunda bize sıkıntılar veren Kongre'nin liberal kanadını memnun etmek istemişti. Bu nedenle Bakanlık, hem Tayvan hem de Halk Cumhuriyeti'nin karşı çıkacağı ortak özelliğe sahip bir dizi proje öne sürdü; bu projeleri gazeteciler ve Kongre üyelerinden oluşan küçük bir grup destekliyordu. Projelerden biri "evrensellik" idi: bölünmüş tüm ülkelerin her iki parçası da BM'ye ayrı ayrı kabul edilmeliydi. Bu durum, hem Taipei hem de Pekin tarafından her zaman şiddetle reddedilen iki-Çin çözümüne yakın olmasının yanı sıra aynı zamanda Güney Kore'yle Batı Almanya'daki muhalefeti de kışkırtacaktı. Diğer proje, Halk Cumhuriyeti'ni çoğunluk oyuyla kabul etmek ve Güvenlik Konseyi'nde onlara sandalye vermekti; bu arada Tayvan, Genel Kurul'da (çıkarılmanın üçte iki oy gerektireceği bir prosedürle) tanımlanmamış statüde kalacaktı. Bu durum hem Tayvan hem de Halk Cumhuriyeti için kabul edilemez olsa da Çin politikamız konusunda yurt içindeki birçok eleştirmen için kabul edilebilir bir durumdu ve Genel Kurul'da bize bir-iki yıl daha zor zaman geçirtebilirdi. Dışişleri, hangi yaklaşımın takip edileceği konusunda Başkanlık kararı için aylardır baskı yapıyordu çünkü tercih edilen seçeneğe yönelik desteği araştırmak için zamana ihtiyaç duyuyordu. Başkan'ın karar vermesini geciktirdim çünkü yeni Çin politikamızın kırılgan başlangıcına bir çözüm bula-

madan ilerlemek tedirginlik yaratabilirdi; dolayısıyla bu durumu her koşulda Pekin'le olan ilişkilerimizin gelişimini geride bırakabilecek bir konuyla tehlikeye atmak istemedim.

Pek çok uzman hâlâ BM sorununun "çözümünü", Pekin ile olan ilişkilerimizde herhangi bir gelişmenin mutlak ön koşulu olarak göz önünde bulundurduğundan bu durum, Çin ile ilgili tartışmalarımızın teolojik doğası üzerine bir yansımaydı; Çin ile olan iletişimimizde hiçbir kanalda üstünde durulmamış bir noktaydı; aslında Çinliler herhangi bir iletişimde BM sorununu gündeme bile getirmemişti. Başkanlık kararı alamayan Dışişleri Bakanlığı, bürokratik tartışmalarda üstünlük sağlamak için teorik konumunu alenen öne sürdü. 28 Nisan'da Bakanlık Sözcüsü, Tayvan ve Pescadores Adaları üzerindeki egemenliğin "gelecekte uluslararası çözüme yönelik henüz karara varılmamış bir sorun" olduğunu, Çin anlaşmazlığının her iki tarafının da o toprakları Çin egemen devletinin bir parçası olarak gördüğü için reddettikleri bir şey olduğunu açıkladı. Açıklamanın amacı, Pekin'in BM'ye kabul edilmesi ve Taipei'nin Genel Kurul'da bir sandalye alması yönünde bir yasal dayanak oluşturmamızı sağlamaktı. Meseleleri daha da karmaşık hale getirmek için 29 Nisan'da Londra'daki SEATO (Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı) Bakanlar Toplantısı'nda bulunan Bakan Rogers televizyona çıktı ve Edgar Snow'un *Life* dergisindeki röportajı üzerine Mao'nun Nixon'ı davet etmesinin "oldukça sıradan bir şekilde yapıldığını" iddia etti; bunun "ciddi bir davetiye" olduğunu düşünmüyordu. Rogers, konuşmasına şu şekilde devam etti: Çin'in dış politikası pek çok açıdan "yayılmacıdır", Çin'in politikası dünyanın geri kalanına karşı "oldukça paranoyaktır" ve SSCB ve Çin ile ilişkileri geliştirme çabalarımız onların kavgalarını teşvik ettiyse bu, hedefimiz olmamasına rağmen bir "kazançtır". Rogers Doğu Asya Bürosu'nun başından beri bastırdığı çizgiyi takip ederek konuşmasını sürdürdü: Nixon'ın Çin'e yapacağı gezi yalnızca Çin'in açıkça belirtilmemiş şekilde uluslararası topluma katılmaya karar vermesi ve "uluslararası hukukun kurallarına" uyması şartıyla "yakın zamanda gerçekleşebilirdi".

Rogers'ın muhaberelerimizden haberi olmadığı için bu karışıklığa bir dereceye kadar göz yumulsa da bu durum sözlerinin etkisini yine de azaltamazdı. Nixon'la ben şaşkına dönmüştük. Rogers'ın ifa-

delerini Pekin'in kendi mesajına cevap olarak yorumlayacağını ya da aylar öncesindeki uyarılarına rağmen bize karşı açılışını zayıflık belirtisi olarak görmememiz için Çin'in baskıya elverişli olduğunu düşündüğümüz sonucuna varacağından endişe ettik; bu açıklama aslında kendini güçlü zanneden ülkeler tarafından nadiren yapılan bir açıklamaydı. Çinliler açıkça taleplerimizi artıracağımızdan endişeleniyorlardı. Bu durumda, kendilerini tekrar izole edebileceklerinden veya baskılara karşı dayanıklılıklarını göstermek için agresif tavırlar sergileyebileceklerinden kuşkulandık. Şüphelerini ya da endişelerini gidermemiz gerekiyordu ama Dışişleri Bakanı'nın yarardan çok zarar verdiği açıklamasını inkâr etmenin kolay olmadığı gerçeğini saymazsak Pakistan kanalına fazla yüklenmek pek de akıllıca görünmüyordu. Nixon 29 Nisan'da düzenlediği basın toplantısında, bakış açılarını eski haline döndürmek için elinden geleni yaptı. BM girişimimiz konusunda herhangi bir karar verilmediğini açıkça belirtti; iki-Çinli bir çözümden tek bir temsilcili çözüme kadar çeşitli öneriler sıraladı. Dışişleri Bakanı'ndan resmen ayrı durarak yapabileceği en fazla şey buydu. Çin'e yapılacak olası bir ziyaretten uzlaşmacı bir şekilde bahsetti; ziyaretin Pekin'de olması, muhtemelen Washington'da olmasından daha anlamlı olurdu: "Doğruyu söylemek gerekirse bir şekilde Anakara Çin'i ziyaret etmeyi umuyorum ama ne şekilde olduğunu bilmiyorum." Etkileyici bir performanstı.

4 Mayıs'ta Çin'den yapılan bir yayın, bürokratik saçmalıklarımız içerisinde Çin'in razı olma durumunun sınırlarını tanımladı. Dışişleri Bakanlığı'nın Tayvan'ın statüsünün "karara varılmamış bir sorun" olduğu iddiası, Çinliler tarafından "küstah bir müdahale" ve "Çin halkına karşı düşmanlık" eylemi olarak kınandı. Pekin, "Dünyada sadece bir Çin'in olduğunu" ve "Tayvan'ın Çin'in kutsal topraklarının vazgeçilmez bir parçası" olduğunu açık bir şekilde belirtti. Ayrıca Amerikan masa tenisi takımının Çin'e ziyaretini, Amerikan ve Çin halkları arasındaki dostlukta "yeni bir gelişme" olarak nitelendirmiş fakat Nixon yönetiminin ABD-Çin ilişkilerini geliştirmeye yönelik hamlelerinin "düzmece" ve "siyasi sermaye elde etmek ve kendini izole durumundan çıkarmak için girişimler olduğunu" da sözlerine eklemişti. Bu ifade, çok fazla baskı yapmamamız için bize bir uyarı olsa da neyse ki muhaberelerimizi sekteye uğratmamıştı.

Çünkü Çin'in hareket özgürlüğü konusunda da kısıtlamaları vardı. Resmi açıdan aksaklıklar olabilirdi ama Çin sınırında bulunan tümenler Sovyetler Birliği'nindi. Sovyetler, Moğol sınırına yeni askeri birlikler gönderip bu kuvvetlerin toplamını kırk dört tümene çıkarmıştı. Çinliler kendi kara kuvvetlerini önemli ölçüde artırmıştı. SSCB'yle Çin arasındaki sınır görüşmeleri çıkmaza girmişti. Batı'daki Komünist Partiler'in liderleriyle yaptığı görüşmede Brejnev, ABD-Çin ilişkilerindeki ilerlemeye ilişkin kaygılarını dile getirmişti. Bir Sovyet TV yorumcusu, ABD-Çin ilişkileriyle ilgili olarak 25 Nisan'da "baskıların Sovyetler Birliği üzerinde hiçbir etkisi yoktur ve böyle bir politika başarısızlığa mahkûmdur" diye yorumda bulunmuştu. Baskıdan etkilenmediklerini iddia eden ülkeler ya blöf yaparlar ya da böyle bir blöfe asla maruz kalmadıkları için kendilerini şanslı sayarlar.

Çin'e olan seyahatimi planlamaya devam ettim. Palm Springs'teki tatilime Çin felsefesi, tarihi ve sanatı üzerine bir çanta dolusu kitap götürdüm. Winston Lord'un brifing materyallerini hazırlama sorumluluğu vardı. Bu görevi, Şanghay'da doğan, ebeveynleri aslen Anakara'dan gelen ve Tayvan ile yakın bağları olan güzel, büyüleyici ve zeki Çinli-Amerikalı karısı Betty'den gizli tutma zorunluluğu Lord'a dayanılmaz derecede ızdırap veriyordu. Winston muhtemelen akla gelebilecek her konuda hacimli defterler hazırlamak için işe koyuldu.

Teknik ayarlamaları başlatması için 3 Mayıs'ta Pakistan Büyükelçimiz Joseph Farland'a bir arka kanal mesajı gönderdim:

> Sadece Başkan'la benim bildiğimiz en hassas sebeplerden dolayı Başkan sizden, benimle görüşmek üzere ABD'ye acil bir gezi için özel bir bahane bulmanızı istiyor. Toplantımız tamamen gizli olmalı. Başkan, ben ve sizin dışınızda kimse bilmemeli... Bu mesajın sizin için yaratacağı zorlukları biliyorum ama eminim ki Başkan'ın toplantımıza verdiği önemin ağır basan bir durum olduğunun farkındasınızdır. Toplantımızın konusu sizin açınızdan herhangi bir hazırlık gerektirmeyecektir.

Kafası karışan sadık Farland, üstlerine "özel bir işi" olduğunu söyleyip Los Angeles'a uçtu; Farland'ı oradan Palm Springs'e bir arkadaşımın özel uçağıyla getirttim. 7 Mayıs'ta kaldığım özel evde benimle gizlice buluştu. Birlikte üç saat geçirdik, Farland sonra Los Angeles Havaalanı'na döndü; Farland'ın Palm Springs'i ziyaret ettiğine dair hiçbir kayıt yoktu.

Pakistan'daki Büyükelçimiz, o anda Dışişleri Bakanlığı'nın dışında bir adam olduğu için şanslıydık. Bir gelenekçi Washington'da bakanlıkta bulunan başkanlarına "kişisel" bir iletişim yoluyla kendini garantiye almadan asla cevap veremezdi. Buna ilaveten, Farland işine bağlı olmasının yanı sıra bir o kadar da hünerliydi. Yolculuğum için gereken karışık düzenlemeleri yanılmaz bir beceri ve sağduyuyla halletmişti. 7 Mayıs'ta Palm Springs'te, Pekin'le ilgili Pakistan kanalından gelen tüm haberleşmelerin üzerinden beraber geçmiştik. Yolculuk için gerekli olan teknik ayarlamaların, karmaşık belgelerin çok fazla elden ele geçmesinin doğasında bulunan yanlış anlama olasılığını önlemek için yapılması gerektiğini söyledim. Farland, elçilik personeline asıl amaçlarının ne olduğunu söylemediği sürece personelini bazı düzenlemelerin fizibilitesini çıkarmak için kullanabilirdi. Bu noktada benim fikrim, Çin temsilcileriyle Pakistan'da ya da Güney Çin'de elverişli bir havaalanında buluşmaktı. Farland'a Hilaly aracılığıyla Yahya'ya gönderdiğim tüm mesajlardan da haberdar olacağını söyledim. Pakistan'dayken elçilik personelini kontrol altına alacağına ve "gizli" hikâyemi destekleyeceğine inanıyordum.

Farland, toplantının Çin'de yapılmasını önerdi; Pakistanlılar tarafından kayıt altına alınmaktansa yine de toplantının Çinliler tarafından kaydedilmesi daha iyi olurdu. Farland'a Karaçi'deki deniz ataşemiz aracılığıyla bir donanma arka kanalı kuracağımı söyledim; Deniz Kuvvetleri Harekât Başkanı Amiral Elmo R. Zumwalt Jr., Berlin görüşmeleri sırasında memnuniyet verici sonuçlarla benim için benzer bir kanal kurmuştu. (Daha sonra donanma kanalını çok külfetli bulacaktık. Helms'in iş birliği ile CIA aracılığıyla etkili bir sistem geliştirdik.)

O günlerde arka kanallar olağanüstü garip bir şeydi. Dışta bıraktıkları her bürokrasi için kullanıcıyı bir diğerine tutsak eder. Ta ki sonunda başka hiçbir kurumu karıştırmadan Beyaz Saray'dan direkt kanallar kurmayı başarana kadar. Aslında bir arka kanal, normal prosedürleri aşmak için kullanılan bir iletişim sistemidir fakat ustalık gerektirir. Genellikle dışlanan taraf, teknoloji ve alışkanlık yüzünden kendisini harcayan Dışişleri Bakanlığı'ydı: teknoloji yüzündendi çünkü bakanlıktaki bilgisayarlar en hassas kablolarla önceden belirlenmiş kriterlere göre bina içinde otomatik olarak dağıtılmaktaydı; bu durum artık alışkanlık haline gelmişti çünkü diplomatlar bilgi alışve-

rişi yaparak hayatlarını idame ettiriyorlardı ve resmi kısıtlamaları aşmada son derece ustalardı. Dolayısıyla Dışişleri Bakanlığı bile kendi iç arka kanal sistemini kurmuş ve neredeyse her modern Başkan, Dışişleri'nin resmi iletişim mekanizmasından kaçmaya çalışmıştı. Helms gizli iç yazışmaların akışını nasıl sınırlayacağını bilir ve arka kanalların üstesinden ihtiyatlı ve ehil bir şekilde gelirdi.

Planladığım seyahat programının ana hatlarını Farland'a anlattım. Washington'dan bir "bilgilendirme" gezisi için ayrılıp sonrasında sırasıyla Saygon'a, Bangkok'a, Yeni Delhi'ye, İslamabad'a ve Paris'e gidecektim. Her durakta pek çok oryantasyon toplantısı yapacak ama basın açıklaması yapmayacaktım. Uçağımda gazeteci olmayacaktı. Bir hafta sonra İslamabad'a ulaştığım zaman yerel gazetecileri o kadar çok bunaltmayı ve çok az haber yaratmayı umut etmiştim ki basının benimle ilgili önemli bir merakı olmayacaktı. Farland bana, İslamabad'da görevli sadece bir Amerikan gazetecisi olduğunu söyledi.

Farland'la, en etkili planın cuma sabahı Pakistan'da olmam gerektiği konusunda anlaştık. Farland, hem Elçilik ile hem de Pakistan hükümeti ile tam bir gün sürecek etkinlik planlayacaktı. Eğer Cumhurbaşkanı Yahya da aynı fikirde olursa beni hafta sonu için uygun bir yere davet edebilirdi; mesela Hayber Geçidi'ne ya da bir yaylaya. Uçağımı havaalanında kolayca görünen bir yere bırakacaktım. Pakistan'a önceden yerleştirilmiş bir Amerikan, Pakistan ya da Çin uçağıyla Çin'e gidecek ve toplantı yerini öğrendikten ve fizibilite çalışması yaptıktan sonra nihai kararı verebilecektik. Otuz altı saat geçmeden dikkat çekici bir şekilde tekrar ortaya çıkıp Batı'ya Paris'e doğru ilerleyecektim. Farland tüm bunların gerçekleştirilebileceğini düşünüyordu; döndüğünde hemen Yahya ile iletişime geçeceğine söz verdi. Ben de ona üstlendiği görevi Hilaly'ye bildireceğimi söyledim.

Mayıs ve Haziran ayları, Çin ile ekonomik ilişkilerimizi bir adım daha ileriye taşımak ve teşvik edici sinyaller göndermek için fırsatlar sunmuştu. 7 Mayıs'ta Dışişleri, Ticaret, Hazine ve Ulaştırma Bakanlıkları 14 Nisan'da Çin ile ekonomik ilişkilerin serbestleştirildiği yönündeki Beyaz Saray'ın duyurusunu uygulayan düzenlemeler yayınladı. Hazine Bakanlığı, Pekin ile yapılan işlemlerde ABD Doları'nın ya da dolara bağlı -bono, tahvil vb.- finansal araçların (bloke edilen hesaplar

hariç) kullanımına ilişkin tüm kontrolleri kaldırdı. Sonuç olarak, Çinli-Amerikalıların Anakara'da bulunan akrabalarına dolar göndermelerine ve yabancı bayraklı Amerikan gemilerinin Anakara Çin limanlarında durmalarına da izin verildi. ABD bayraklı gemiler bundan sonra ABD'den Çin-dışı limanlara ya da komünist olmayan bir limandan diğerine Anakara için gönderilen malları taşıyabilecekti.

Chou En-lai'nin son mesajına bir cevap hazırlamış olarak 9 Mayıs'ta Palm Springs tatilimden Washington'a döndüm. Nixon ertesi sabah mesajı onayladı ve öğlen Hilaly'ye imzasız olarak teslim ettim:

> Başkan Nixon, Cumhurbaşkanı Yahya Han vesilesiyle Başbakan Chou En-Lai'den 21 Nisan 1971 tarihinde gelen mesajı dikkatle inceledi. Başkan Nixon, ABD ile Çin Halk Cumhuriyeti'ni birbirinden ayıran sorunları çözmek için doğrudan üst-düzey müzakerelerin başlaması gerektiği konusunda hemfikirdir. İki ülke arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesine verdiği önem nedeniyle Başkan Nixon, Başbakan Chou En-lai'nin Çin Halk Cumhuriyeti liderleriyle doğrudan görüşmeler için Pekin'i ziyaret etmesi önerisini kabul etmeye hazırdır. Böyle bir toplantıda her iki taraf da endişe kaynağı olan ana sorunlarını gündeme getirmekte özgür olacaktır.
>
> Başkan Nixon ziyaretin hazırlanması ve Çin Halk Cumhuriyeti liderleri ile güvenilir temaslar kurmak amacıyla Ulusal Güvenlik Danışmanı Dr. Kissinger'la Başbakan Chou En-lai ya da başka bir uygun üst-düzey Çinli yetkili arasında bir ön gizli toplantı yapılmasını önermektedir. Dr. Kissinger tercihen Pakistan'a uygun bir uçuş mesafesinde olan bir yerde Çin Halk Cumhuriyeti tarafından önerilmek üzere Çin topraklarında böyle bir toplantıya katılmak için hazırlıklı olacaktır. Dr. Kissinger, Başkan Nixon'ın istediği ziyareti en yararlı hale getirecek koşulları, böyle bir toplantının gündemini, böyle bir ziyaretin zamanını ve karşılıklı çıkar doğrultusunda tüm konularda fikir teatisinde bulunma yetkisine sahip olacaktır. Eğer Dr. Kissinger'ın Çin Halk Cumhuriyeti'ne yapacağı gizli ziyaret ile Başkan Nixon'ın gelişi arasındaki bir zamanda Pekin'e alenen özel bir elçinin gelmesi arzu edilirse Dr. Kissinger bunu ayarlayacak yetkili kişi olacaktır. Başkan Nixon'ın Pekin'e ziyaretinin Dr. Kissinger'la Başbakan Chou En-lai arasındaki gizli toplantının ardından kısa bir süre içinde açıklanması beklenmektedir. Dr. Kissinger 15 Haziran'dan itibaren gelmeye hazır olacaktır.
>
> Dr. Kissinger'ın seyahatinin yeri, kalış süresi, haberleşme ve benzeri konular da dahil olmak üzere ayrıntılı detaylarının Cumhurbaşkanı Yahya Han'ın dostane aracılığıyla tartışılması önerilmektedir. Gizlilik için başka hiçbir ka-

nalın kullanılmaması esastır. Dr. Kissinger ile Çin Halk Cumhuriyeti'nin üst düzey yetkilileri arasında gerçekleşecek bu ilk toplantının kesinlikle gizli kalması gerektiği anlaşılmaktadır. [Orijinal metinde geçtiği gibi]

Daha sonra öğrendik ki Çinliler gizlilik istememizden son derece şüphelenmişlerdi; belki de bu durumu gidişatı hızlı bir şekilde tersine çevirmemize olanak sağlayan bir yol olarak görmüşlerdi. Çinlilerin ihtiyatlılığı, karşılıklı güveni sürdürmeye yönelik hünerimizle ilgili şüphelerle daha da artmıştı.* O günlerde ABD ile Çin arasında yaşanan karşılıklı bilgi eksikliğinin artık bir daha yaşanması mümkün değildir. Varşova görüşmelerindeki şekilci sunumlar dışında, Çin liderleriyle hiçbir şekilde temasımız olmamıştı. Bu ciltte bahsedilen mesajlar kelimenin tam anlamıyla bizim tek iletişimimizdi. Çinli liderler boş sohbetlere inanmadığından, Pekin'de bulunan Batılı diplomatların çoğu önemli bir Çinli yetkiliyi görmeden aylarca işlerine devam ederdi; bunlardan pek azı tamamen resmi törenler dışında üst-düzey bir Çinli liderle karşılaşırdı. Böylece dost hükümetler arasında zaman zaman yapılan dedikodulardan bile yoksun kalmıştık; Pekin'de neyle karşılaşacağımız hakkında hiçbir fikrimiz yoktu.

Buna ek olarak, ziyaretten önce bir duyuru yapılırsa, taviz listesi isteyenlerle uzlaşmama durumunda güvence isteyenler arasında kalacağımızı biliyorduk. Yabancı ülkeler, gündemi her iki tarafın da önemli meseleleri öne sürmesine olanak sağlamaktan başka bir şey içermeyen bir toplantı hakkında brifing ve güvence talep ederler. Bütün bunlar alenileşir ve sadece üçüncü taraflar aracılığıyla iletişim kurabildiğimiz bir başkente geri aktarılır. Bazı ülkeler ziyaretimizi geçersiz kılmaya çalışırken diğerleri de engellemeye çalışmış olabilirdi. İki yıldan fazla bir süredir titizlikle hazırlanan teklif boşa gitmiş olabilirdi. Zamanla Çinliler gerekçelerimizi anlamaya başlamıştı; artık ilk gezinin gizliliğinin, ilişkilerin sağlam ve iyi idare edilmiş bir şekilde garanti altına alındığına dair hiç şüphem yok.

Mesajın en önemli kısmı, Pekin'in ziyaret etmesi için Başkan'ı davet etmesini resmi olarak kabul etmemizdi. Gizliliğe önem veriyorduk ama yolculuğun hemen akabinde duyurulabileceğini ve Nixon'ın ziya-

Edgar Snow'un daha sonra yazdığı üzere, "Çinlileri şaşırtabilecek tek bir şey olabilirdi: Bay Kissinger'ın ziyaretini gizli tutmadaki başarısı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Amerikalı diplomatlarla yaşadıkları deneyim Çinlilere, Amerikalıların sırlarını tutamadıklarını göstermişti."[9]

retinden önce bir temsilci tarafından ikinci bir aleni ziyaretin düzenlenebileceğini kabul ederek Çin'in endişelerini gidermeye çalıştık ve Tayvan hakkında konuşmayı kabul edemeyeceğimizi vurguladık; her iki taraf da "endişe edecekleri asıl meselelerini gündeme getirmekte" özgür olacaktı. Pekin bu mesajı 17 Mayıs'ta aldı.

Aylar süren pazarlık sonrasında 20 Mayıs'ta ABD'yle Sovyetler Birliği SALT müzakerelerinde prosedürle ilgili bir dönüm noktasına varıldığını duyurdu. Şu ana kadar Sovyetler, SALT'ın sadece ABM'nin sınırlandırılmasıyla ilgili ısrarda bulunmuştu; şimdi ise Moskova'yla Washington, saldırı ve savunma sınırlamalarını tam da bizim istediğimiz şekilde ele almayı kabul ediyorlardı. Nixon bu durumun Çinlileri rahatsız edebileceğinden tedirgin olmuştu. Ben daha az endişeliydim -seçeneklerin ortaya konması neredeyse her zaman bir kazançtır- çünkü bu durumun Pekin'e Amerika ile bağlantı kurmanın avantajını göstermek için bir fırsat olduğunu düşünüyordum; Çinlilere SALT duyurusunun bir ABD-Sovyet müşterek hâkimiyeti anlamına gelmediğinin garantisini doğrudan verebilirdik. Başkan'ın onayıyla Çinlilere iletilmek üzere Yahya'ya vermesi için resmi duyurunun bir kopyasını önceden Farland'a gönderdim. Bu duyurunun yanında Çinlileri rahatlatacak bir mesaj da bulunmaktaydı; "Doğrudan Çin Halk Cumhuriyeti'ni hedef alan herhangi bir anlaşma yapmayacağız" ve yaklaşan gizli gezimde "bu konuyu ve diğer ilgili meseleleri" tartışmaya hazır olacağız.

Pekin'in cevabını beklerken, yolundan çıkmış bürokrasiye sahip olanların sadece biz olmadığımızı fark ettik. 26 Mayıs'ta Harvard'dan eski bir meslektaşım heyecanlı bir şekilde bir gün önce Ottawa'da bulunduğunu ve yeni kurulmuş Çin heyeti üyelerinin Başkan Nixon'ın Çin'i ziyaret etmesi için davet edildiğini fakat gelmeyeceği yönündeki şikâyetlerini bana anlattı. Aksi yönde, yarı isabetli bir işaretti; tüm hikâyenin farkında olan Çinli bir yetkilinin, ABD'nin davete olumlu yanıt verdiğini bilmesi gerekirdi. Bu durum girişimin başarısız olması halinde -ister tasarlanmış olsun ister olmasın- Çinlilerin bize açıktan açığa neler yapabileceklerine dair bir uyarıydı. Çok geçmeden Çin-ABD ilişkilerini geliştirme fırsatını yakalayamadığımız için kendimizi kamuoyuna karşı savunmada bulabilirdik. Başkanlık ziyareti olasılığını önemini hafifletmeye ve yeni Çin Büyükelçisi Ka-

nada'ya vardığında benim için bir görüşme ayarlamaya çalışabileceğini öne sürerek meslektaşımın enerjisini kullanmaya karar verdim.

31 Mayıs'ta Hilaly'den heyecan verici ama şifreli bir mesaj aldık: Pekin'den gelecek uzun bir mesajı kurye, Pakistan'dan getirmek üzereydi; Hilaly'ye mesajın içeriğiyle ilgili kısa ipuçları verilmişti. Görünüşe göre mesaj umut vericiydi; Hilaly, Çinlilerin teklifimizin özünü kabul ettiğinden oldukça emindi. İki gün boyunca sabırsız bir şekilde Pakistan'dan gelecek kuryeyi bekledik. Planımızdan bihaber olan ve kolayca anlaşılacağı üzere Çin'in BM'de temsil edilmesi hususunda kamuoyu yoklaması yapmaya başlamak için sabırsızlanan Dışişleri Bakanlığı iki-Çin formülünün değiştirilmiş versiyonu için karar vermesi yönünde Başkanlığı sıkıştırmak için o anı seçmişti. Önerilen yol, Dışişleri Bakanı'nın Haziran ayı sonuna doğru yapacağı bir konuşmaydı. Daha kötü bir zamanlama hayal edilemezdi ve bu durum iki kanallı hükümet şeklimizin gizli tehlikelerini resmediyordu. Ama Nixon açıklama yapmak zorunda kalacağı bir ortamda bakanıyla yüzleşmeyecekti. Bu nedenle Nixon 1 Haziran'da düzenlediği bir basın toplantısında 15 Temmuz'dan önce Çin'in BM'de temsil edilmesi konusunda bir karar vermeyeceğini açıkladı. Tarih tesadüfen seçilmemişti. Sonunda İslamabad'dan haberci varınca Hilaly de 2 Haziran'da saat 20.10'da Chou En-lai'den gelen cevapla aceleyle beni görmeye geldi:

> Başbakan Chou En-lai, Başkan Nixon'ın 29 Nisan, 17 ve 22 Mayıs 1971 tarihlerinde gönderdiği mesajları ciddi bir şekilde inceledi ve Başkan Mao Zedong'a, Başkan Nixon'ın, Çin Halk Cumhuriyeti liderleriyle doğrudan konuşması yönünde Chou En-lai'nin Pekin'e ziyarette bulunma önerisini kabul etmeye hazır olduğunu bildirdi. Başkan Mao Zedong, Başkan Nixon'ın ziyarette bulunma fikrini memnuniyetle karşıladığını ve bu vesileyle Başkan ile doğrudan görüşmeler yapmayı dört gözle beklediğini ifade ediyor. Bu görüşmede her iki taraf da kendileri için önem arz eden konuları ileri sürmekte özgür olacak. Çin ile ABD arasında halledilmesi gereken ilk sorunun son derece önemli konu olduğunu söyleme lüzum yoktur ki bu da tüm ABD Silahlı Kuvvetleri'nin Tayvan ve Tayvan Boğazı'nın olduğu bölgeden çekilmesidir.
>
> Başbakan Chou En-lai, Başkan Nixon'ın Pekin'e yapacağı ziyaret için gerekli düzenlemeleri yapmak üzere üst-düzey Çinli yetkililerle önden gizli bir toplantı için Çin'e gelecek ABD temsilcisi Dr. Kissinger'ı da memnuniyetle karşılayacaktır.

Başbakan Chou En-lai, Dr. Kissinger'ın Çin'e gelişi için 15 Haziran ile 20 Haziran arasında bir tarih belirlemesini ve İslamabad'dan halka açık olmayan bir Çin havaalanına doğrudan uçmasını önermektedir. Uçuş konusuna gelince, Dr. Kissinger isterse bir Pakistan Boeing uçağına binebilir ya da eğer gerekirse Çin'den bir uçak gönderilip Dr. Kissinger'ı Çin'e getirip sonrasında geri bırakabilir. Başbakan Chou En-lai çok yakın bir gelecekte Dr. Kissinger ile Çin'de görüşmelerde bulunmak için sabırsızlanmaktadır.

Hissettiğim rahatlamayı abartmak zor olurdu. Chou, her iki tarafı da en çok ilgilendiren konuların gündeme getirilmesinde özgür olunacağı yönündeki önerimizi kabul etmişti; bu durum, bizi en çok ilgilendiren küresel meselelerin tartışılmasını garanti altına alıyordu. Chou yine Tayvan sorununu çözüme en elverişli şekilde düzenlemişti: ABD kuvvetlerinin geri çekilmesi. Çinli liderler, Çin-Amerikan ilişkisinin temelden yeniden değerlendirilmesi için istekli, hatta hevesli olmasalardı bu kadar ileri gidemezlerdi.

Batı kanadındaki ofisimden Başkan'ı bilgilendirmek için malikâneye kadar yürüdüm. Nixon, Nikaragua Başkanı Anastasio Somoza için bir akşam yemeği düzenliyordu. Devlet Yemek Odası'nın dışında duran askeri yardımcıya Başkan'ın en kısa sürede beni görmesi gerektiğini söyledim. Koridorda birkaç dakika bekledim. 21.30 civarında Başkan dışarı çıktı. Başkan'a mesajdan bahsettim; kaygısız bir şekilde beni, Lincoln Oturma Odası'na götürdü, biraz brendi ve iki bardak alıp şu ana kadar yapılmış olan şeyler ve daha neler yapılması gerektiğine kadeh kaldırdı ve şöyle dedi: "Henry, kadeh kaldırıyoruz ama ne kendimize ne başarımıza ne de bu mesajı ve bu geceyi mümkün kılan yönetimimizin politikalarına. Yaptıklarımızdan dolayı barış içinde yaşama şansı daha yüksek olan nesillere içelim."[10] Hatırladığım şey o kadar kesin olmasa da muhtemelen böylesine büyük iddialarda bulunmak için henüz çok erkendi. Ama Başkan'ın söyledikleri, sinir bozucu bir savaşın karamsarlık ve uzlaşmazlığından ülkemizin geleceğine doğru yeni bir ulusal güvenle ortaya çıkabileceğimiz duyguyu ve yeniden alevlenen umudu tam olarak yansıtıyordu.

Winston Lord'la beraber pek çok taslaktan sonra ortaya çıkan cevabımızı, iki gün sonra 4 Haziran öğleden sonra Pekin'e iletilmesi için Hilaly'ye verdim. Başkan Nixon mesajında, benim ziyaretimi de içeren, sıcak karşılama için minnettarlığını belirtiyordu. "Zamanın kısa-

lığı ve seyahati için uygun bir vesile gösterme ihtiyacı nedeniyle Dr. Kissinger, Temmuz ayının ilk haftasından önce Washington'dan ayrılmayı imkânsız görmektedir. Bu durumda Başkan Nixon, Dr. Kissinger'ın İslamabad'dan Pekin'e bir Pakistan Boeing uçağı ile uçarak 9 Temmuz'da Çin'e varmasını ve 11 Temmuz'da ayrılmasını önermektedir." (Bu programa uyulmuştu.) Mesajımız Çin'in gizliliğe uyma isteğini takdirle karşılıyordu ve "eğer karşılıklı olarak arzu edilirse" kısa bir süre sonra yayınlanacak resmi bir bildiriye karar verme konusunda yetkilendirildiğimi tekrarlıyordu. 9 Temmuz'un olduğu hafta sonunu seçtik çünkü Rogers, Temmuz ayının sonlarında Londra'da olmayı planlıyordu ve Dışişleri Bakanı seyahatteyken Pekin'e düzenlenecek bir başkanlık gezisi hakkında açıklama yapamazdık.

11 Haziran'da Chou En-lai 9 Temmuz tarihini kabul ettiğini kısa bir notla bildirdi; daha sonra öğrendiğimiz üzere Kuzey Kore Başkanı Kim Il-sung'un Pekin'e yapacağı ziyaret için de aynı gün seçilmişti ve bu durum önemli ölçüde sıkıntı ve rahatsızlık veriyordu. Doğu Pakistan'daki sıkıntılar nedeniyle pek de neşeli olmayan Yahya Han görevin getirdiği canlılıkla heyecana kapılmıştı. Hilaly, 19 Haziran'da Yahya'dan el yazısıyla yazılmış bir not getirdi: "Pekin'den gelen yukarıdaki mesaj nihayet konuyu kökünden halletmiş gibi görünüyor. Lütfen dostumuza, düzenlemelerin kesinlikle kusursuz bir şekilde bizim tarafımızdan yapılacağına dair güvence verip bu konuda kaygılanmaması gerektiğine emin olun."

Artık hazırdık; geriye kalan tek şey harekete geçmekti. İlk sorun, Dışişleri Bakanı'nı Asya'ya yapılacak uzunca bir "bilgilendirme gezisi" için bana ihtiyaç olduğu konusunda ikna etmekti; güvenlik danışmanı olarak kendi başıma gideceğim ilk yurt dışı seyahatti. Bakan, kolayca anlaşılacağı üzere isteksizdi. Washington'daki politika sürecine benim ve NSC personelinin hâkim olduğunu görmek yeterince acı vericiydi; yurt dışında dış politikanın yürütülmesine Dışişleri Bakanlığı istemeden dahil olmama ilişkin planı kabullenmek daha da zordu. Aslında yerinde bir itirazdı. Dış politikamızın gözle görülür odağı Dışişleri Bakanlığı olmalıdır; eğer Başkan Dışişleri Bakanı'na güvenmiyorsa Bakan'ı değiştirmelidir, yerine güvenlik danışmanını koymamalıdır. Eğer Dışişleri Bakanlığı'na güvenmiyorsa, Başkan direktiflerine uygun şekilde sözünü geçirmelidir, bu durumu

NSC mekanizmasıyla savuşturmamalıdır. Yine de bu varsayımlar kuramsal bir mesele olarak argümanların ötesine geçse de bunların uygulanması kolay değildir. Politikanın temel bütünlüğünü elde etmek için aynı zamanda Başkanlığın da isteklerini sadece resmi olarak değil tüm ince ayrıntıları da yerine getirmeye oldukça hazır olan güçlü bir Dışişleri Bakanı'na ihtiyaç vardır. Tarihte bunların kombinasyonuna çok nadir rastlanmıştır; son zamanlarda bir ya da diğer vasıf, ne yazık ki sık sık eksik olmuştur.

Haziran 1971'de daha az tarafsız bir bakış açım vardı ve her koşulda bu bilgelik karşılaştığımız sorunlarla alakasız olurdu. Çinliler 9 Temmuz'u kabul ettikten sonra artık geri dönüşü olmayan noktayı geçmiştik. Dışişleri Bakanlığı, Hint Yarımadası ziyaretimin kötü bir zamanlama olduğunu ya da Doğu Pakistan'daki kargaşanın sebebiyet verdiği gerginlikler nedeniyle yanlış anlaşılabileceğinden dolayı karşı çıkması pek fark yaratmamıştı. Çin'e Okinawa'daki bir Amerikan hava üssünden girmeyi kısaca araştırdım ama bunun Pekin için uygunsuz ve Japonya için de gereksiz yere küçük düşürücü olduğuna karar verdim çünkü Japon hükümetine danışmadan Japon toprakları olarak tanıdığımız yerden gizli bir yolculuk yapmam hoş olmazdı. Nixon doğrudan bir emir vermezdi; Rogers'ı yıpratmak için Haldeman'ı görevlendirmişti. Sonunda Dışişleri Bakanlığı istemeye istemeye yolculuğa yaptığı itirazı geri çekti. Rogers'ı nihai hedefim hakkında bilgilendirmeye gelince Başkan, Rogers'ı Asya gezimin büyük kısmı için San Clemente'ye davet etme fikrini göz önünde bulundurmuştu; böylece haberi en iyi ya da en azından en kontrollü koşullarda verebilecekti.

Diğer bir sorun da ABD hükümetinin tüm üst düzeyinin Pekin'e gitmek için tam plan yaptığım sırada Tayvan'a karşı bastırılamaz bir seyahat tutkusu tarafından ele geçirilmeleriydi. Önce Başkan Yardımcısı Agnew'ı Çan Kay Şek'e uzun zamandır beklediği ziyareti yapmaktan vazgeçirmek zorunda kalmıştık; Agnew'ı yoğun bir şekilde Orta Doğu ve Afrika'ya odaklanan dünya gezisi ile teselli etmiştik. Daha sonra Mel Laird, tam da Pekin'de olacağım günlerde Tayvan'daki savunma tesislerini denetlemeyi düşünüyordu; Laird hâlihazırda müttefik savunma bakanlarıyla görüşmek üzere Japonya ve Kore'ye gitmeyi planlamıştı. Laird iyi bir askerdi; sormamın nedenlerine girmeden programını yeniden düzenlemişti.

Yine de devlet hesabına yapılacak tüm bu geziler nedeniyle benim seyahatim için hiç Başkanlık uçağı kalmamıştı. Başkan'ın San Clemente'ye gitmesi için iki uçak gerekiyordu; Agnew da bir uçak almıştı ve kalan VIP uçağı da Laird içindi. Sonunda Hava Taktik Komutanlığı'ndan bir uçak bulabildik. Elektronik ekipmanla dolu olan uçak olağanüstü derecede konforsuzdu ve motorları da o kadar eskiden kalmaydı ki uzun pistlere ihtiyaç duyuyordu. Kalkışta uçağın gerçekten kara yolundan varış noktasına ulaşmayı tercih ettiği hissine kapılabilirdi.

Tam tüm teknik ve bürokratik sorunlar çözülmüş gibi göründü derken görevim nedeniyle ayrılmadan önceki dönemin büyük bir kısmında dikkatimizi başka yöne çevirmemiz gereken bir olay meydana geldi: 'Pentagon Belgeleri'nin yayınlanması. Pekin'le aramızda gizli bir kanal kurmak için aylarca mücadele ettikten ve birçok engeli ve şüpheyi aştıktan sonra 7000 sayfadan fazla olan gizli belgelerin aniden yayınlanması, yönetim için büyük bir şok olmuştu. Belgeler elbette Nixon Başkanlığı'na hiçbir şekilde zarar vermiyordu. Aslında Beyaz Saray'da çalışanlar arasında, seleflerimizin entrikalarının ve bize kalan zorlukların bir örneği olarak bu belgelerden faydalanmaya yönelik birtakım görüşler vardı. Ama böyle bir tutum bana göre kamu menfaatine uymuyor gibi görünüyordu: Dış politikamız, diğer ulusların bağımlı olması gereken sürekliliği asla başaramazdı ve eğer her başkan seleflerini lekelemek için gizliliği kaldırma sürecindeki gücünü kullanırsa ya da eğer gizlilik sistemini savunmadaki takdir yetkisi bir partizan meselesi haline gelirse, hükümet sistemimiz kesinlikle kendisine duyulan tüm güveni kaybederdi. Bu belgelerin yayınlanması dikkatli bir şekilde, tek-taraflı ve açıkça bir siyasi savaş silahı olarak düşünülmüştü. John McNaughton'ınki gibi kişisel itibarlara haksız yere zarar verilmişti; temelde savaşa karşı olduğunu bildiğim bu seçkin devlet görevlisi, 'Pentagon Belgeleri'nde tam bir savaş kışkırtıcısı olarak tasvir edilmiş olsa da 1971'de ailesiyle birlikte bir uçak kazasında öldüğünden artık kendini savunamazdı.

O anki kâbusumuz Pekin'in hükümetimizin faydalı bir ortak olamayacak kadar dengesiz, yıpratılmış ve güvensiz olduğu sonucuna varmasıydı. Devlet sırlarının bu şekilde ortaya çıkması dost ya da düşman, diğer hükümetlerin zihinlerinde ve politik sistemimizin istikrarı konusundaki güvenilirliğimiz hakkında şüpheler uyandıra-

caktı. Aynı zamanda Kuzey Vietnamlılarla gizli görüşmelerde bulunuyorduk ki bir dönüm noktasına varmak üzereydik; oysa sonunda böyle olmadığı ortaya çıktı. Hassas SALT görüşmelerinde önemli bir noktadaydık. Üstelik aynı zamanda gizliliğe bağlı olan hassas Berlin müzakerelerinin de son safhalarındaydık.

Nixon'ı sadece bu hırsızlığa ve izinsiz açığa çıkarma olayına karşı desteklemekle kalmadım; onu cesaretlendirdim. Bireysel tedbir kararı ile yayımlamasını engelleme yönünde mahkemede başarısız bir çabada bulunulmuştu. (Bunu yapma fikri benden gelmemişti ama karşı da çıkmamıştım.) Daha sonra Nixon yönetiminin çöküşüne yol açacak olan çıkarcılık, çocukluk ve etkisizlik gibi atılan diğer adımlardan haberim yoktu. Bu yöntemleri affedilemez olarak görüyorum ama resmi belgelerin çalınmasının ve yayımlanmasının ulusa büyük ölçüde zarar verdiğine de inanmaya devam ediyorum. Sonuçta, 'Pentagon Belgeleri'nin yayımlanması Pekin'e yaptığımız görüşme teklifini engellememişti. Ama bu durum prensibi değiştirmez. O zaman bunu bilemezdik; belgeleri çalanlar da eylemlerinin sonuçlarını hesaba katmamışlardı, hatta umursamamışlardı; onların amacı, sonuçta, hükümetlerine olan güveni zayıflatmaktı. Sadece gizlilik ilkesini güçlü bir şekilde savunmamızın, Pekin'e güvence verip vermediği ya da alakasız olup olmadığı tahmin edilebilirdi.

Birkaç hafta süren heyecandan sonra gizli yolculuk neredeyse yaklaşmıştı. Bu doğrultuda seyahat arkadaşlarımı seçmeye başladım: Hariciyeci olan ve NSC personelinden Doğu Asya'yla ilgilenen Çin uzmanı John Holdridge; bir diğer Hariciyeci olan ve personelimde yer alan Vietnam uzmanı Dick Smyser ve daha önce Dışişleri ve Savunma Bakanlıklarında görev alan ve şimdi ise en hassas konularda özel asistanım, güvenilir bir sırdaşım ve yakın dostum Winston Lord. Müzakerelerin sırrının titiz bir hazırlık olduğuna her zaman inanmışımdır. Müzakereci sadece konunun teknik tarafına değil, aynı zamanda ince ayrıntılara da hâkim olmalıdır. Her şeyden önce hedefler ve onlara ulaşmak için gereken yollar hakkında net bir fikre sahip bulunmalıdır. Muhatabının psikolojisi ve maksadı hakkında bilgi sahibi olmalı ve bunları kendininkilerle nasıl bağdaştıracağını belirlemelidir. Tüm bunlar elinin altında olmalı çünkü kararsızlık izlenimi tereddüte ya da uzlaşmazlığa davetiye çıkarır; müzakere masasında sık istişare ihtiya-

cı otoriteyi baltalar. İşte bu yüzden seyahat arkadaşlarımla beraber 19-20 Haziran'da hafta sonunu Key Biscayne'de geçirdik. Hâlihazırda birçok defa yeniden yazılmış olan ve yola çıkmadan önce birkaç sefer daha tekrar yazılacak olan brifing kâğıtlarını gözden geçirdik. (Bununla ilgili olarak bir Harvard profesörü hakkında bir hikâye anlatırdım. Bir öğrenciden dönem ödevini art arda on defa olmak üzere her birine şu soruyu yazarak yeniden yazmasını istemişti: "Bundan daha iyisini yapamaz mısın?" Onuncudan sonra öğrenci hiddetle haykırarak şöyle demişti: "Hayır, bundan daha iyisini yapamam." "Bu durumda" dedi profesör, "Şimdi okuyacağım." Hikâyenin doğruluğu şüpheli olsa da personelim aynı durumu yaşadıktan sonra inanmaya başlamıştı.) Brifing belgeleri Chou En-lai ile tartışmayı umduğum konularla ilgili bilgiler içeriyordu; Hindiçin, Sovyet ilişkileri. Hindistan ve Pakistan, ticaret ve mübadeleler, Tayvan ve Çin'de tutuklu bulunan Amerikalılar. Belgeler Pekin'in bu konulara ilişkin bilinen tutumlarını detaylarıyla gösteriyor ve almam gereken pozisyonu belirtiyordu. (Bu malzemelerin büyük bir çoğunluğu NSC sistemi içinde düzenlediğimiz kurumlar arası çalışmalardan alınmıştı.) Açılış konuşmasına yönelik bir taslak ve gezinin amacıyla izlenmesi gereken stratejiye dair genel bir belge de bulunmaktaydı. Bu belgelerin düzenlenmesiyle ilgili çalışma görüşlerimi keskinleştirmişti; bu durum Başkan'a belgeleri gözden geçirip girişimi onaylama ve şekillendirme fırsatı verebilirdi.

Yorucu bir şekilde hazırlıklarla geçen ayda üçgenin diğer tarafına da bakmak zorunda kalmıştık. 8 Haziran'da Anatoli Dobrinin'i, ABD-Sovyet ilişkilerini sakin bir şekilde tartışmak üzere Camp David'e götürdüm. Dobrinin iyi huylu bir şekilde bana, Sovyetler Birliği'nin Çin ile olan ilişkilerimizin kademeli olarak gelişmesine itirazı olmadığına ek olarak Sovyetlerin tek tek Çinli liderler hakkında ne düşündüklerini bile söyledi. Bu arada Moskova zirvesi ile ilgili kedi fare oyununa devam ediyordu. Eylül 1971'deki bu belirsiz program Sovyetlerin başta Berlin ve Avrupa Güvenlik Konferansı olmak üzere diğer görüşmeler için ek taviz koparmaya çalışmaları nedeniyle çeşitli mazeretlere doğru kayıyordu. Ama diğer tarafın habersiz olduğu kozlara sahip olmak rahatlatıcıydı. Dobrinin'e, on dört ay süren araştırmalardan sonra zirvenin tarihini belirleme zamanının geldiğini söylediğimde, sömürülebilir bir sabırsızlıkla karşı karşıya olduğunu tekrar değerlendirmiş olmalıydı. Aslında çok da acelem yoktu; sa-

dece belli belirsiz bir şekilde görünen zirvelerin sıralamasını belirlemek istemiştim. Bir dereceye kadar önce Pekin zirvesinin gerçekleşmesini tercih ediyordum. Eğer olumlu yanıt verseydi, hangi zirvenin öncelikli olması gerektiğine karar vermek gibi zor bir sorunumuz olacaktı. Sovyetler yine farkında olmadan problemi bizim için çözmüştü. Şayet Dobrinin'e bir ay içinde nerede olmam gerektiğini söyleseydim tepkisi ne olurdu diye hayal etmeye çalıştım.

10 Haziran'da Beyaz Saray, 14 Nisan'da alınan Başkanlık kararlarına uygun olarak Çin ile yapılacak ticaret için ihracat kontrollerinden çıkarılan malların listesini yayınladı. Ron Ziegler'in yaptığı basın açıklamasına göre, Çin'e ihraç edilecek geniş yelpazedeki stratejik olmayan malların hazır hale getirilmiş ve yirmi yıldır ilk defa Çin'den ticari mal ithal edilmesine izin verilmişti. Açıklama, Çin'e doğru "daha sonra atılacak adımların olasılığını da göz önünde bulunduracağımıza" dikkat çekiyordu. 40'lı ve 50'li yıllardan bu yana Çin'e tek taraflı olarak uygulanan kısıtlamaların büyük kısmı artık yürürlükten kaldırılmıştı. Sinyal verme zamanı sona eriyordu, sırada müzakereler vardı.

28 Haziran'da *New York Times*'ta çıkan bir habere göre, Pekin'in gelecekteki büyükelçisi olarak adım zikrediliyordu. Bill Rogers bunun komik olduğunu belirtti; beni Washington'dan mümkün olduğunca uzağa göndermek isteyen Dışişleri Bakanlığı'nın bu haberi sızdırdığı konusunda espri yaptım. Rogers, tüm bunlardan uzaklaşmak isteyen biri için bunun kötü bir yolculuk olmadığını söyleyerek dalga geçti. Rogers'la aynı fikirdeydim. Yemeklerini sevmiştim, dedim.

30 Haziran'da Beyaz Saray Basın Sözcüsü muntazam bir şekilde gerçekleştirdiği bilgilendirme toplantısında, Başkan Nixon'ın beni 2 Temmuz'dan 5 Temmuz'a kadar Güney Vietnam'a bir keşif görevine gönderdiğini söyledi. Daha sonra Büyükelçi David Bruce'la istişare de bulunmak için Paris'e gidecektim; Paris'e giderken Tayland, Hindistan ve Pakistan'daki yetkililerle görüşmem gerekecekti. Ayrıca Hanoi tarafından sürekli bilgilendirilen Sovyetlerin dikkatini dağıtmak için 12 Temmuz'da Paris'te Le Duc Tho ile gizli bir görüşme daha ayarlamıştım. Böylece programımda şüphe uyandıracak bir boşluk kalmayacaktı.

En sonunda bana eşlik eden arkadaşlarımla hayatımızın en önemli yolculuğu için sıkış tıkış ve rahatsız edici bir uçakla yola çıkacağımız gün olan 1 Temmuz gelip çatmıştı.

XIX
PEKİN'E YOLCULUK

"Polo I": Giriş

1 Temmuz 1971'de kariyerimin en acı verici toplantılarından birini gerçekleştirdim. Çin Cumhuriyeti Büyükelçisi James Shen, Çin'in temsil edilmesi konusunda bir sonraki Birleşmiş Milletler Genel Kurulu oylamasında Tayvan'ın sandalyesini korumasına ilişkin olarak beni görmeye geldi. Shen, Dışişleri Bakanlığı'nın Tayvan'ı ihraç etmeden Pekin'i BM'ye kabul etmeye yönelik "ikili olarak temsil edilme" planına yoğun bir şekilde itirazda bulundu. 1 Temmuz, Pekin'deki gizli buluşma için yola çıkacağım gündü. Asya'ya yapacağım gezi için ayrılmam gerektiğinden ayrıntılara yoğunlaşmakta zorlanmıştım. Hiçbir hükümet, başına gelecekleri Tayvan'dan daha az hak etmemişti. Sadık bir müttefikti, bize karşı tutumu örnek teşkil etmişti. Temsilcileri özellikle de büyükelçisi, Çin halkının gerçekçi güvenilirliği ve ince bir zekâya sahip olma özellikleriyle hareket etmişlerdi. Çok geçmeden BM konusundaki usuli manevralarıyla ilgili gizli müzakerelerinin daha temel olaylarla bastırılacağını bildiğimden Shen'le olan rolümü çok ızdırap verici bulduysam da ona bir şey söyleyemiyordum. Ayrıca gerçekten de programıma mümkün olduğunca normal ve sakin bir şekilde devam etmem gerekiyordu.

Günlüğüm Shen'in yanı sıra Başkan Danışmanı Don Rumsfeld, Meksika Dışişleri Bakanı Emilio Rabasa ve Hindistan Büyükelçisi L. K. Jha ile görüştüğümü gösteriyor. Ayrıca brifing kitaplarımı gözden geçirmek için Başkan'la toplam iki saatten fazla süren üç görüşme

yaptım. Günlükte yazanlara göre daha sonrasında Lincoln Oturma Odası'nda düşünceli bir Başkan'la Güvenlik Danışmanı ve Dışişleri Bakanı bir strateji hazırlamak üzere gece toplantılarında bir araya geliyorlardı. Bunlar çoğunlukla halkla ilişkiler saçmalıklarıydı. Daha sonra bir gazeteci bu toplantılarla ilgili benden bir röportaj istemiş ve Haldeman'a beni bırakması için yalvarmıştı. Haldeman kabul etmişti. "Bir yere kadar yalan söyleyebilirsin" diyerek doğruluğun ahlaki zorunluluğuna yeni bir boyut eklemişti. Aslında Çinlilerden 2 Haziran'da gelen mesajı ilettiğimde Nixon'la daha önce görüşmüş olsam da Lincoln Oturma Odası'nda nadiren bir araya geliyorduk ve Rogers'la da hiç karşılaşmamıştık. Çin'e yapılacak gezi hakkındaki konuşmalarımız neredeyse her zaman Oval Ofis'te ya da Nixon'ın İdari Ofis Binası'ndaki saklanma yerinde yapılıyordu. 1 Temmuz'da Çin'e yapılan açılımın Sovyetlerin tutumlarına ve Vietnam'daki savaşa etkisini tartıştık. Çin'le ve Sovyetler Birliği ile yapılması beklenen zirvelerin sıralaması için epeyce zaman harcanmıştı; Moskova'dan Eylül toplantısıyla ilgili hâlâ haber alamamıştık. Gelecek cevap ne olursa olsun Çin zirvesinin öncelikli olduğuna karar verdik.

Gezi, Nixon'ın halkla olan ilişkilerindeki asabi hassasiyetini artırmıştı. Yönetime ya da Kongre'ye danışmadan aldığı kararlar nedeniyle Nixon bir şeylerin ters gitmesi durumunda kendini oldukça çaresiz bırakmıştı; tek başına bu türde kararlar alma konusunda son derece cesurdu. Fakat karmaşık kişiliğinde bulunan yüksek motivasyonu sürekli olarak daha az yüksek olan etmenlerle mücadele ediyordu. Pekin'i ziyaret eden ilk Amerikan lideri olarak bilinmek istiyordu. Bu nedenle periyodik olarak buluşma yerimi Çin'den başka bir yere değiştirmemi istedi. Bu durumu Pakistanlılara ya da Çinlilere nasıl anlatacağımı bilmiyordum. Hâlihazırda gizlilik konusunda ısrar ederek daha da fazla şüpheye yer veriyorduk. Çinlilerin verdiği güvenceye ya da iç istişare süreçlerine aşina olmadığımız için bu şüpheleri muhtemelen görüşmelerin yapılacağı yer konusunda şart koşarak artırıyorduk. Pekin'e giden mesajlardan Nixon'ın da anlayacağı üzere her bir mesajı gitmeden önce görmüş ve farklı bir yer önerisinde bulunmamıştı; dolayısıyla ben de yer konusunu erteledim. Yine de başka bir yer bulmam hususundaki baskıyla Washington'dan ayrıldım.

Nixon'ın bir diğer arzusu da ziyaretimi duyuracak olan resmi bil-

diride benden bahsedilmemesiydi; ilk resmi Çin-Amerikan belgesinde kendi adıyla Chou En-lai'nin adının geçmesini istiyordu. Bir Amerikan elçisinin adı zikredilmeden -eğer bu şahıs Çin'de tamamen esrarengiz birisi olarak ün yapmak istemiyorsa- Pekin'e ziyaretinin nasıl duyurabileceğini Nixon açıklamamıştı. Hakikat bu sorunun icabına baktı. Nixon ayrıca Çin'den kendi ziyaretinden önce başka hiçbir Amerikan siyasi figürünün davet edilmeyeceği konusunda güvence istedi. Hilaly ile bunu dolaylı olarak gündeme getirmiştim ama Pekin'e gidene kadar bu tür istekleri ertelemeye karar verdim çünkü oraya vardığımızda hiçbirimizin ne bulacağımıza dair en ufak bir fikri yoktu.

Ayrılmamdan yaklaşık bir hafta önce yakın çalışma ekibimle birlikte oluşturduğumuz bilgilendirme kitabını Başkan'a gösterdim. Muhtemelen daha önce Avrupa kökenli birinin Çin'i ziyaret etmesinden dolayı büyük siyah kitaba "Polo" kod adı verilmişti. Nixon kapakta bulunan bilgi notunu dikkatle inceledikten sonra ön sayfayı el yazısıyla yazdığı notlarla kapladı. Kitap, Çin'in beni davet etmedeki muhtemel amaçlarını ve bizim bu daveti kabul etme amacımızı özetleyen bir "kapsam sayfası" ile başlıyordu.

Şüphesiz, hazırladığım sayfada Çinliler, ülkelerinin uluslararası itibarının artacağı Tayvan'ınkinin ise düşeceği beklentisindeydi; müttefiklerimiz ve dostlarımız arasında bir kargaşa ortaya çıkabilir ve Sovyetler Birliği yeni karışıklıklarla karşı karşıya kalabilirdi. Hatta pek çok uzmanın da düşündüğü gibi Pekin'in temel amacının Amerika'nın Asya'dan çıkması gerektiği şeklinde olduğu ortaya çıkabilirdi; kuşkusuz militan devrimciler arasında bizi küçük düşürerek elde edilebilecek bazı avantajlar vardı. Ama her şeyi göz önünde bulundurursak ben böyle bir yolun muhtemel ya da benim ziyaretimle ve Başkan'ın davet edilmesiyle ortaya çıkan koşullarla uyumlu olduğunu düşünmüyordum. Bilgi notum şu şekilde devam ediyordu; "Çinlilerin, kısmen sınırlarında bulunan Sovyet askeri tehdidine karşı hareket ettiklerini ve eğer Çinliler bir şekilde bizi Sovyetlere karşı denge unsuru olarak kullanmak istiyorlarsa bu durumun bizi küçük düşürmelerine yardımcı olmayacağını varsayıyoruz". Çin propagandasının (ve Amerika'daki eleştirmenlerin) geçmişte yıllarca Amerika'nın Asya'dan çekilmesi yönünde çağrıda bulunması hiçbir şekilde Çin'in

amaçlarına uymuyordu çünkü bu durum Sovyetlere o boşluğu doldurmaya çalışabilecekleri bir fırsat verebilirdi. Çinliler, bize baskıda bulunma girişiminin çok korkulan ABD-Sovyet müşterek hâkimiyetini hızlandırma yönünde yeterince kızgınlık oluşturabileceğini fark ederlerdi. Bilgi notumda öne sürüldüğü üzere zamanla Çin, Amerika'nın Japonya'yla olan yakın ilişkisinin değerini bile anlayabilecekti. Çünkü Japonya, Çin'in gözünde giderek daha büyüyen bir rakip ve potansiyel bir tehdit olarak görülüyordu.

Sonuç itibarıyla, her iki tarafın da onaylanması beklentisinde olduğu gibi göründüğü ve amaçlarını birleştiren bu mesele için uluslararası durumun temel prensiplerine odaklanılmasını önerdim. Bu çerçevede Çin'in uluslararası rolünü, ikili ilişkilerimizde güce başvurmamaya yönelik bir anlayış biçimini, Tayvan'daki birliklerimizin azaltılmasını ve Çin'in Sovyetler Birliği'yle ilgili düşüncelerini ele alabilirdim. Görüşmenin ve akabinde gerçekleşecek olan zirvenin tek sebebinin Hanoi'yi aşırı derecede demoralize etme olduğunu göz önünde bulundurarak Hindiçin konusunda biraz daha ılımlı bir etki bırakmanın yollarını arayabilirdim. Üçüncü taraflara bağımlı olmayan haberleşme kanalları kurmak istiyorduk. Hiç şüphe yok ki barbarlar olarak kültür ve siyasetin merkezine saygı göstereceğimiz Orta Krallık sendromuyla karşı karşıya kalsak da "tarihteki yerimize ve ulusal gücümüze tamamıyla güvenerek" bu iddialarla yaşayabilirdik.

Buna ek olarak, brifing kitabında uzun bir açılış konuşması taslağı, çeşitli meselelerle ilgili konuşmalar ve kapsamlı sayfalar yer alıyordu. Nixon'ın bunları ne kadar dikkatli bir şekilde gözden geçirdiğini anlatamam. Her zamanki prosedürü, kapaktaki bilgi notuna yoğunlaşmak ve diğer sayfaları görmezden gelmekti.

1 Temmuz'da Nixon'la beraber zamanımızın çoğunu kapak sayfasına karalamış olduğu yorumlara yeniden göz atarak geçirdik. Yorumları beni her göreve gönderdiği zamanlarda olduğu gibi değişmez sert söylemini içeriyordu. Sıkıştırıldığı takdirde Vietnam'a sert bir şekilde saldıracağını vurgulamamı istedi. Üçlü diplomasinin ince izanını göstererek "Sovyetlere doğru olası bir hamle" oyununda kalmam gerektiğini düşünüyordu. Çin'in Japonya'dan tedirgin olması durumunun devam eden bir ABD-Japon ittifakıyla en iyi şekilde azaltılabileceğini vurgulamamı istedi. Nixon'ın ilgisi dahilindeki-

lerin de tamamı yüksek politik düzeyde değildi. Ayrıca Hilaly aracılığıyla iletilen şeyi yine tekrar etmemi bildirdi; herhangi bir Başkanlık ziyaretinden önce "siyasi ziyaretçilere ciddi bir sınır" idi bu. Muhafazakâr eleştirmenlerin susturulmasına yardımcı olması için benden kendi gezisinden önce tahıl sevkiyatını ayarlamamı istedi. Pierre Trudeau'dan hoşlanmadığını belli ederek Çinlilerle gelecekteki bağlantıların ya da kanalların Ottawa dışında herhangi bir yerde olmasını söyledi. Bunların çoğu, Nixon'ın el üstünde tuttuğu zirveyi düzenlemede başarılı olmam durumunda ısrar etmeyeceğini bildiğim basmakalıp ifadelerdi. Nixon, sayfaları kelimelerle doldurabileceğimizi fark etmeyecek kadar fazla tecrübeli olsa da Çinlilerle buluşana kadar olayları şekillendiremeyebilirdik.

Akşam saat sekizde Andrews Hava Kuvvetleri Üssü'nden yola koyuldum. Esas varış yerime gitmek için Pakistan'ın başkenti İslamabad'a inmeden önce Saygon'u, Bangkok'u ve Yeni Delhi'yi ziyaret edecektim. Her durakta, konuşmalarımın ana konusu ne olursa olsun yaklaşan duyurunun etkisini önceden yumuşatmaya çalıştım. Ping-pong diplomasisi ve ticaret kısıtlamalarımızı hafifletmekten bahsederken, öncelikli olarak küresel dengeye olan ihtiyacı vurgulayarak Çin'e yönelmeye karar vermemizin nedenlerini açıkladım. Nixon Doktrini'nde de açıkça belirtildiği üzere, Indira Gandi'ye herhangi bir nükleer güçle kışkırtılmamış askeri baskılara karşı çıkmaya devam edeceğimizi söyledim. Bunun sonradan aldatma olarak mı kabul edildiğini yoksa şartların izin verdiği tek güvence olarak mı anlaşıldığını öğrenmek için muhataplarımın tutanaklarını beklemeliyiz.

Bu gezinin gizli kahramanı Winston Lord'du. Hazırlıkları sağlam bir şekilde denetlemekle kalmayıp aynı zamanda belgelerin ekibime dağıtımını da takip etmek zorunda kalmıştı. Bu muazzam bir görevdi. Çünkü bu geziyle alakalı üç malumat vardı. Bazıları nereye gittiğimi ve oraya gittiğimde ne söyleyeceğimi biliyordu. Diğer duraklarda bana yardımcı olmak için yanımda olanlar varış noktamı biliyorlardı ama gündemimi bilmiyorlardı. Yine de hiçbir şeyden haberi olmayan diğerleri de vardı. Lord, her grubun bilmesi gereken belgeleri ve faaliyet çizelgesini aldığından emin olmak zorundaydı. Ayrıca herkesçe bilinen nazik ve kibar direktiflerimin üstünde durarak her durakta bize gerekebilecek brifing belgelerinin güncel olduğunu sağ-

lama alması gerekiyordu. Herkesin saygısını kazanmayı ve kendi akıl sağlığını korumayı başardı; gezideki en zor kazanç bu değildi.

Yardımcım Al Haig'in beni, Beyaz Saray'ın hararetli atmosferiyle temas halinde tutması sayesinde yolculuk boyunca Washington'dan arka kanal mesajları aldım. Haldeman'ın ilettiği Başkanlık kararı doğrultusunda ekibimin Dışişleri Bakanlığı personeline 'Pentagon Belgeleri' hakkında yorum yapmaktan kaçınması gerekiyordu. Bu garip talebin anlamını sorguladığımda, Haldeman'ın sadece yakın ekibimin sadakati konusunda Başkan'ın uzun zamandır devam eden endişelerini dile getirmiş olduğu ortaya çıktı. Haldeman, Dışişleri Bakanlığı'nda belgeleri sızdıran kişilere sempatiyle bakıyor gibi gören yetkilileri, adamlarımın cesaretlendirmelerinden korkmuştu. Washington'dan ayrıldıktan birkaç saat sonra Rogers bazı bürokratik dersler aldığını gösterdi. Başka bir müzakere turu için Joe Sisco'nun Orta Doğu'ya yapacağı gezi hususunda Başkanlığın otoritesini elde etmek için benim yokluğumu kullanmaya çalışmıştı; aslında Rogers'ın bilgi notu geldiğinde iki temsilci ön temaslarda bulunmak üzere çoktan Kahire'ye gidiyordu. Çok belli bir hamleydi. Böyle bir yolculuğun bu saatten sonra sadece Orta Doğu'daki gerginliği artıracağını ve ertelenmesi gerektiğini Saygon'dan telgraf çekerek söyledim. Dönmemden kısa bir süre sonra Orta Doğu konusunda bir NSC toplantısı ayarlanmasını önerdim. Başkan onayladı.

Belli ki Washington'dakiler için beklemek, sürekli yoğun olan ben ve ekibim için beklemekten daha sinir bozucuydu. Defalarca, gitmeden önce aynı şeylerin sürekli tekrar edildiği direktifler alıyordum; resmi bildiride isim olmayacak; Nixon'dan önce Çin'e başka politikacı gitmeyecek. Beyaz Saray, köşe yazarı James Reston'ın tam da benim olacağım sırada Pekin'i ziyaret edeceğini öğrenince bir panik dalgası daha ortaya çıktı. "Olayların şüpheli bir şekilde beklenmedik yönde gelişmesi" halinde ya Reston'ın ziyaretini ertelemelerini ya da bana "gerekli güvenceleri" vermelerini talep etmek üzere bir sonraki durağımdan (Yeni Delhi) "ev sahiplerime" (Pekin adı paragrafta daha önce geçtiğinden haberleşmeyi sağlayanları şaşırtmak açısından Çinliler için ustaca seçilmiş şifreli bir isimdi) acil bir mesaj göndermem istenmişti. Yeni Delhi'deki Pekin Büyükelçiliği'ne Hintlilerin dikkatini çekmeden nasıl gireceğimi gözümde canlandıramıyor-

dum. Bu yüzden tekrar telgraf çektim, "Reston konusuna gelince, itirazlarıma rağmen ev sahibinin kararı değişmeyecek... Gereken gizliliği isterlerse sağlayacaklarına eminim." Yeni Delhi'deki Pekin Büyükelçiliği'ne Hintlilerin dikkatini çekmeden nasıl gireceğimi düşünemiyorum. Bu yüzden tekrar telgraf çektim, "Reston konusuna gelince, ev sahibinin kararı itirazlarımdan etkilenmeyecek... Eminim isterlerse gizliliklerini koruyabilirler."

5 Temmuz'da ben hâlâ Bangkok'tayken Haig, Vorontsov'un zirveye ilişkin Sovyetlerden uzun zamandır beklenen cevabı teslim ettiğini söyledi. Sovyetler, daha önce planlandığı gibi zirveyi Eylül 1971'den sonraya ertelemeyi öneriyordu; o zaman bile devam eden müzakerelerdeki ilerleme ve bu boşlukta durumu zorlaştıracak bir şey olmadığı "varsayımı" üzerine zirve koşullu hale getirilmişti. Bir kez daha Sovyetler farkında olmadan bize büyük bir iyilik yapmıştı; kendi kendilerini alt etmişlerdi. Kremlin'in cevabı bizi iki paralel zirveyi yönetmenin karmaşıklığından kurtarmıştı. Moskova ilk olarak Pekin'e açıldığımız için bizi suçlayamazdı. Artık planımızı az bir sıkıntıyla tamamlayabilirdik.

Vorontsov'a cevap verilmemesi ve Bonn'daki Büyükelçi Kenneth Rush'ın ben dönene kadar Berlin görüşmelerinden kaçınmak için Haig'e bir bahane bulması gerektiğini telgrafla bildirdim. Sovyetlerin cevabını "tam bir dezavantaj olmadığı" şeklinde ele aldığımı söyledim çünkü olası bir Sovyet zirvesi daha sonra ve daha iyi psikolojik koşullar altında gerçekleşebilirdi. Nixon, Sovyetlerden gelen cevaba çok sinirlenip misilleme yapmanın yollarını aramıştı. Herhangi bir rahatsızlık ya da hiçbir şekilde tepki göstermeme konusunda karar aldım. "Soğukkanlı ve temkinli bir şekilde oyunu oynamaya" devam ettiğimiz takdirde tatmin edici bir sonuca varmamız muhtemeldi; "kırılmaya yenik düşme" lüksünü göze alamazdık. Önümüzdeki on günün herhangi bir resmi cevaptan daha etkili olacağı konusunda bir hamle sağlayacağını düşünüyordum.

Washington'ın kaygısı ve aşırı etkili hamlesi karşısında İslamabad'a doğru yola çıktım. CIA'in arka kanaldan gerçekleştirdiği gizli yazışmalarla yorulmak bilmez Farland kalışımı dikkatlice planlanmıştı. Beş yaşındaki bir çocuğu üç dakikalığına kandırabilecek şifreli isimler her fırsatta kullanılırdı (benimki "okul müdürü" idi).

Üst-düzey bir ziyaretin her yerde uygulanan protokolünden nasıl kaçabileceğim de bir başka sorundu. İlk başta akla gelen fikir Yahya'nın beni sessiz bir görüşme için bir yaylaya davet etmesiydi. Bu durum yetmiş iki saatlik bir konaklama planlamak zorunda kalacağım bir dezavantaj yaratacaktı. Doğu Pakistan'daki iç savaşın şiddetli atmosferinde ve Bengalli mültecilerin Hindistan'a sel gibi aktığı bir ortamda Pakistan'da, Hindistan'da kalacağım günden bir gün daha fazla kalmak Yeni Delhi'den, bürokrasimizden, medyadan ve her şeyden önce Kongre'den gelebilecek tepkilerle birlikte Pakistan'ı kayırdığım şeklinde yorumlanabilirdi. Yahya'nın iki günlüğüne ortadan kaybolmak durumunda kalması Pakistan tarafında sızıntı riskini artırabilirdi. Ayrıca her koşulda bir devlet başkanını tamamen gizlenmek amacıyla kullanmak uygunsuzdu.

Bu nedenle 8-10 Temmuz arasında Pakistan'da yalnızca kırk sekiz saat bulunacağıma dair bir program yayınlamayı önerdim ki bu süre Hindistan'da bulunacağım süreye kabaca eşitti. Vardıktan sonra karnımın ağrıdığını söyledim. Elçilik dispanserinden ilaç istendi. Yahya beni, Nathiagali'deki cumhurbaşkanlığına ait konuk evini kullanmak üzere yemeğe davet edene kadar rahatsızlığım gittikçe kötüleşecekti. Bu bahaneyle Pakistan'daki kalışıma fazladan bir gün daha ekleyebilir ve Pekin'e gidene kadar iki gün daha ortadan kaybolabilirdim. Durum hâlâ göründüğü kadar kolay değildi. Eğer "yatağa düşersem", elçilik doktorunun benimle ilgilenmek için acele etmesini nasıl engelleyebilirdik? Nasıl olur da yıllarca Dışişleri'nde eğitimden geçmiş büyükelçilik personeli, her gün yirmi dört saat boyunca Başkan'ın özel temsilcisinin âdeta gözünün içine bakmaktan alıkonulabilirdi? Maharetli büyükelçimiz kendi arka kanal gizli iç yazışmalarında durumu en iyi şekilde özetleyebilecek bir çözüm buldu: "Elçilik doktoru 6 Temmuz'da ayrılacağından artık sorun teşkil etmiyor. Büyükelçilik hemşiresi bu koşullar altında oldukça rahat bir şekilde kontrol edilebilir ve herhangi bir şeye de karışmaz. US AID Müdürü 2 Temmuz'da yurda dönmek üzere yola çıkıyor. DCM [Misyon Şefi Yardımcısı] ise 7 Temmuz'da izne çıkıyor. Diğer herkes idare edilebilir." Dışişleri'nin uzun ve seçkin tarihinde ilk defa bir büyükelçi, Başkan'ın bir temsilcisinin ziyaretinden dolayı tüm kilit adamlarını şehir dışına gönderdiği için kıvanç duymuş ve bu düşünceliliğinden ötürü Washington tarafından da takdir edilmişti. (Tanrılar insa-

noğlunun haddini aşmasından dolayı beni cezalandırmaya karar vermişti; Yeni Delhi'deyken gerçekten de karnım ağrımıştı ve Pakistan'a vardığımızda itibarım zedelenmesin diye bu ağrıyı gizlice çekmek zorunda kalmıştım.)

Planlamamız, bu durumun ortaya çıkma olasılığını bile hesaba katmıştı. Şayet ortaya çıkarsa Beyaz Saray tarafından şu şekilde basit bir açıklama yayınlanacaktı: "Dr. Kissinger, istekleri doğrultusunda Çin Halk Cumhuriyeti liderleriyle görüşüyor. Dr. Kissinger döndükten ve Başkan'a rapor verdikten sonra bir açıklama yapılacaktır." Bu kadar yavan bir açıklamanın ortaya çıkabilecek kargaşayı bastırabileceğini düşünmüyordum.

İslamabad'a yaptığım ziyaretim, senaryoyu en ince ayrıntısına kadar gerçekleştirmişti. Büyükelçi Farland'ın konutunda büyükelçilik personelinden geriye kalanlarla öğle yemeği, Cumhurbaşkanı Yahya ile bir toplantı, elçilikte bir brifing ve sonra yine Yahya ve üst-düzey yetkililerle özel bir akşam yemeği. Muhtemelen Yahya'nın o yılın Aralık ayında Hindistan-Pakistan Savaşı'nın bir sonucu olarak devrilmesinden önce geçirdiği son keyifli günün sorumlusu bendim. Çünkü Yahya bu kovalamaca teşebbüsüyle tüm dikkatleri üzerine çekmişti. Yahya ülkeden gizlice ayrılışımın her detayını bizzat gözden geçirdi. Hükümetinin tüm olanaklarını bizim emrimize verip benim için güvenilir özel pilotunu da görevlendirmişti. O zaman medyada çıkan birçok iddianın aksine, karşılığında bir şey de istememişti. Yahya'nın bize gösterdiği incelik, Doğu Pakistan'daki kargaşa sırasında hükümetimizin eşit derecede gösterdiği alicenaplıkla uyuşmamıştı. Yahya, Doğu Pakistan'daki çıkan karışıklıkta, deneyim olarak da eğitim olarak da hazır olmadığı olaylardan etkilenmiş, tok sözlü ve sınırlı hayal gücüne sahip dosdoğru bir askerdi. Çok büyük hatalar yapmıştı. Yine de ülkemize büyük hizmetler sunmuştu ve bizimle onurlu bir şekilde ilgilendiği de kayda geçirilmelidir.

Benim onuruma verilen akşam yemeğinde Yahya planımızı uygulamaya başladı. Karın ağrım, sohbetin ana konusu olmuştu. İslamabad'ın sıcaklığının iyileşmemi engellediğini yüksek sesle söyledi; Murree'nin üzerindeki tepelerde cumhurbaşkanlığına ait konuk evinin bitişiğinde özel bir mülkün bulunduğu Nathiagali'ye gitmemi istedi. Karşı çıktığımda ise tarihteki tüm bulgular ışığında Müslüman

bir ülkede konuğun değil de ev sahibinin isteklerinin belirleyici olduğunu belirtti. Yahya o kadar ikna ediciydi ki bu konuşmaya kulak misafiri olan Gizli Servis ajanlarımdan biri hemen bir meslektaşından yaylaya gidip "ön ziyarette" bulunmasını istedi. Gece yarısı civarında ajan büyük bir tedirginlik içinde aradı; konuk evine bakmış ve uygun olmadığını söylemişti. Pakistanlılardan, ben Pekin'den dönene kadar talihsiz ajanı Nathiagali'de tutmalarını istemekten başka yapacak bir şey kalmamıştı.

Ayrılmamdan önce San Clemente'den gelen son mesajlardan birinde, Başkan'ın en sonunda -8 Temmuz'da- Çin ziyaretimle ilgili Dışişleri Bakanı'nı bilgilendirdiği söyleniyordu. Bu ziyaretin Pakistan'dayken aldığım davete yanıt olarak son dakika kararı olduğu da eklenmişti. Ayrıca arka kanaldan bana söylendiği üzere Pekin'e gitmeden saatler önce halkla ilişkiler uzmanlarının duyuru yapmak için en uygun zamanının 15 Temmuz günü Washington saatiyle 22.30 olduğunu aklımda tutmam istendi. Son olarak, Tokyo'da bulunan Mel Laird'in Japon gazetecilerle yapacağı basın toplantısında, bağımsız bir Japon nükleer kapasitesine karşı olmadığını ve SALT görüşmelerinin Japon nükleer programını teşvik edilebilecek stratejik bir eşitliği doğrulayacağını söyleyeceği konusunda uyarıldım.

Yahya ile olan akşam yemeğinden sonra 23.00 civarında yatmaya gitmek için kalkarken bunların hiçbiri heyecanımı ve beklentilerimi dindirmemişti. Göreve geldiğimden beri ilk defa uyumakta zorlanmıştım. Bizi nelerin beklediğini düşünmeye çalışıyordum. Yine ilk defa tüm haberleşmelerden uzak kalabileceğim bir yer olan bu bilinmeyen başkentte son derece önemli bir görevle ilgili olarak biraz da güvensizlik hissine kapılmıştım.

9 Temmuz gecesi İslamabad'da bulunan devlet konuk evinde saat 03.30'da kalktım ve erkenden kahvaltı yaptım. Saat 04.00'te, ben ve ekibim, Dışişleri Bakanı Sultan Han'ın eşliğinde Pakistan askeri araçlarıyla Chaklala Havaalanı'na götürüldük. Yardımcılarım Winston Lord, John Holdridge ve Dick Smyser'in yanı sıra Gizli Servis ajanları John D. Ready'yle Gary McLeod da benimle birlikteydi. Farland'ın önerisine göre, etrafta dolaşan birisinin beni fark etmediğinden emin olmak için yanıma bir şapkayla güneş gözlüğü almıştım; adımın nadir geçtiği İslamabad'da o saatte pek de mümkün olmayan

bir olasılıktı. Pakistan Uluslararası Havayolları'na (PIA) ait bir Boeing 707, havaalanının askeri tarafında bekliyordu. Uçak 6-7 Temmuz'da Pekin'e bir deneme uçuşu yapmış ve 9 Temmuz uçuşuna eşlik edecek Çinli rota görevlileriyle geri dönmüştü; ekibimle ben gelene kadar uçakta, gözlerden uzakta beklemişlerdi. Uçak, radyo iletişiminin engellenmesinin tehlikeleri hakkında bilgilendirilmiş olan ve buna göre tedbirli davranacak Yahya'nın kişisel pilotu tarafından yönetiliyordu. Benim uçağım, PIA Boeing'in uzağında ama etrafta dolaşabilecek gazetecilerin ya da elçilik personelinin görüş alanlarında olabilecek şekilde Chaklala'nın sivil tarafında beklemekteydi.

Ayrılmadan önce Haig'e, Nixon'ın yolculuğunun duyurulması için tercih edilen zamanı anladığımı doğrulayan kısa bir telgraf çektim. Çinlilerin uçakta bana eşlik etmesi için üç rota görevlisinin yanı sıra üst-düzey dördüncü bir kişinin de bulunduğunu San Clemente'ye bildirdim. Cumhurbaşkanı Yahya bana, Çinlilerin Amerikalıların gizlilik konusundaki ısrarı nedeniyle "çok incindiğini" ve muhtemelen tam bir duyuru yapılmasını isteyeceklerini söyledi. "İyi durumdayım" diye bitiyordu mesajım. Saat 04.30'da Pekin'e uçuyorduk. Dört bin kilometrelik yolculuğumuz dört saat kırk beş dakika sürecekti.

Birkaç saat sonra 9 Temmuz'da sabah saat 08.00'de Pekin'e yaklaşırken gizli planımız işlemeye başladı. Üç saat sürecek seksen kilometrelik Nathiagali yolculuğunda göstermelik bir konvoy bensiz olarak ilerliyordu. Konvoyda Büyükelçi Farland, yardımcım David Halperin, diğer iki Gizli Servis ajanı ve Pakistanlı yardımcı M. M. Ahmed bulunmaktaydı. Plana aşina olan Hal Saunders, Pakistanlı yetkililerle ikili meseleleri görüşmek ve acil durumlarla ilgilenmek üzere İslamabad'da kalmıştı. Ertesi gün sabah 9.00'da (Pekin'e geleli neredeyse yirmi dört saat olmuştu) Nathiagali'den David Halperin, İslamabad'daki Hal Saunders'i arayıp fazladan bir gün dinlenmem ve randevularımı iptal etmesi gerektiği konusunda "bilgilendirdi". Halperin ayrıca resmi uçağımın pilotunu arayıp uçuş planındaki gerekli değişiklikleri kayda geçirmesini istedi. Elçiliğe, "revize edilmiş programım" hakkında kalan duraklarımı -Tahran (yakıt ikmali için kısa bir mola), Paris, San Clemente ve tabii ki Washington- bilgilendirmesi yönünde talimat verilmişti.

9 Temmuz sabahının erken saatlerinde Chaklala Havaalanı'nda-

ki PIA Boeing'de gördüğüm ilk kişi Çin Dışişleri Bakanlığı'nın Batı Avrupa, Amerika ve Okyanusya Departmanı Başkanı Chang Wen-chin'di. Chang Wen-chin, Chou En-lai'nin ziyarete verdiği önemin bir göstergesi olarak beni, Pekin'e götürmek için gönderilmişti. (Belki de tüm Batılıların birbirine benzediği teorisine göre, Çin Dışişleri Bakanlığı Batı Avrupa, Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda'yı tek bir departman altında gruplandırmıştı.) El Greco'nun tablosundaki İspanyol kardinaline benzeyen Chang -tabii ki Mao üniformasıyla- sade zarafetiyle hafife alınmış zekâsını bir araya toplamıştı. İngilizcesi büyüleyiciydi. İngilizceyi nadiren kullanıyordu ama görüşmelerde oldukça faydasını görmüştü. Chou En-lai, üst düzey bir Çinli diplomatın, kapitalist bir yetkiliye kendisini dünya devriminin kaynağı olarak ilan eden bir hükümetin merkezine kadar eşlik etmesi sanki dünyanın en doğal şeyiymiş gibi bizi selamladı.

Yanında tercümanı T'ang Wen-sheng vardı -müthiş Nancy T'ang- Brooklyn'de doğduğundan mükemmel derecede Amerikan İngilizcesi konuşuyordu. Amerika'da doğduğu için onunla dalga geçerdim. Benim aksime, Başkan olması için anayasa açısından herhangi bir sıkıntı yoktu. Onu kandırmanın pek olasılığı bulunmuyordu; zekâsı ve canlılığı uzun süre onun fanatik ideolojik bağlılığını gizlemişti. Kendisini bir tercümandan fazlası olarak görüyordu; birkaç kez önümüzde Chou En-lai ile tartışmaktan çekinmemişti. Chang'in ekibinin üçüncü üyesi, Dışişleri Bakanlığı yetkilisi olan Wang Hai-jung'du. Mao'nun yeğeni ya da yeğeninin kızı olduğu söylenmişti. Kolaylıkla ürkebilen bir geyik görünümüne sahip utangaç ve nazik birisiydi. (Her iki kadın da Chou'yla olduğu kadar Mao ile olan tüm toplantılarımda da bulunacaktı.) Dördüncü üye protokol bölümünden T'ang Lung-pin idi.

Daha önce hiç Çinli komünistlerle tanışmamıştım. Şunu da eklemeliyim ki gideceğim yer hakkında hiçbir bilgisi olmayan, gördüklerinden dolayı da neredeyse kalp krizi geçiren Gizli Servis ekibimin üyeleri de herhangi bir ayrıntıya sahip değildi. Görevleri arasında yabancı bir uçakta uçmak yoktu ki bu durum aldıkları eğitimlerin tüm prensiplerine aykırıydı. Ayrıca bir grup komünist Çinli tarafından "daha önce" hiç bulunmadıkları bir yere apar topar götürülmeleri nedeniyle kimin güvenlik riski oluşturduğunu söylemenin

hiçbir yolu da yoktu. Jack Ready ve Gary McLeod nereye götürülürsek götürelim bana sıkıca yapışarak görevlerini yerine getirmişlerdi; hatta Chou En-lai ile olan toplantılarımızda bile aynı yerde bulunma konusunda ısrar etmişlerdi. (Daha sonra Çinliler güvenlik personelini dışarı çıkardılar.) Gizli belgelerle dolu iki ağır çantamızı koruyup, yemekler ve Yasak Şehir turu da dahil olmak üzere her yere yanlarında götürmüşlerdi. Sanki 800 milyon Çinli onlara herhangi bir şey fırlatırsa, kendileri de onlara uygun bir karşılıkta bulunmak istermiş gibi davranmışlardı.

Orta Krallık: Chou En-lai ile İlk Toplantı

Bir kişinin yetişkin olarak zamanın duruyor göründüğü gençliğindeki gibi, her olaya yeniliğin gizemini veren eşsizliği nedeniyle her deneyimden zevk almasını sağlayan bir niteliğe tekrar sahip olması sık olan bir şey değildir. Yaşımız ilerledikçe alışkanlıklarımızdan dolayı geliştirdiğimiz ve aşina olduğumuz tepkilerle kendimizi rahatlatırız. Aynı şekilde, dünya daha rutin hale geldikçe zaman da hızlanıyor gibi görünür; hayat anlaşıldığı üzere birbirlerinin yerine geçebilen deneyimlerle bir kaleydoskop haline gelir. Sadece hem yeni hem de etkileyici, hem tuhaf hem de karşı konulamaz birtakım sıra dışı olaylar, hayatın anlamını tanımlarken her günün değerli bir serüven olduğu yılların masumiyetini geri getirir. Uçak karla kaplı Himalayalardan geçerken ve yükselen güneşin gül rengindeki parıltısıyla göklere doğru ilerlerken hissettiğim şey tam olarak buydu. Dünyanın en yüksek ikinci dağı olan K-2'ye çok yakın uçtuk. Çin'i her zaman yoğun nüfuslu, tarıma oldukça elverişli bir ülke olarak düşünmüşümdür ama saatlerce yer yer vahaların olduğu çorak çöllerin üzerinden geçtik. Uçak sınırı geçerken Winston Lord uçağın en ön kısmında oturduğundan oldukça mağrur görünüyordu çünkü teknik açıdan Çin'e giden ilk resmi Amerikalıydı.

Sanki uluslarımız arasındaki temaslarda bir gün bile kesinti olmamış gibi Çinlilerle beraber bir masa etrafında otururak doğal bir şekilde sohbet ettik; daha dün ülkelerimizin kamuoyuna yapılan açıklamalarda birbirimiz hakkında sert şeyler söylendiğinin hatırlatılmasına gerek yoktu. Gizlilik konusundaki ısrarımızın sebebini nazikçe sorgulamışlardı. Çinli liderlerle tanışmaktan utanıyor muyduk? Jo-

hn Foster Dulles'un Hindiçin'e ilişkin 1954 Cenevre Konferansı'nda Chou En-lai'nin elini sıkmayı reddetmesi unutulmamıştı; bu durum uçuşta ve sonraki günlerde ve sonraki ziyaretlerde birçok kez akıllara geldi. Chang'e seyahatimin amacının ilişkilerimizde yeni bir dönemin başladığını duyurmak olduğunu söyledim ama öncelikli olarak içinde bulunduğumuz durumun şartları konusunda mutabık kalmamız gerekiyordu. Başbakan Chou En-lai'nin tüm konular hakkında konuşmaya hazır olacağını söyledi.

9 Temmuz Cuma öğlen Pekin saatinden on beş dakika sonra Pekin'in dışında yer alan bir askeri havaalanına indik. Çin Politbürosu'nun en kıdemli üyelerinden ve aynı zamanda Askeri İşler Komitesi Başkan Yardımcısı olan Mareşal Yeh Chien-ying; yakın zamanda Kanada Büyükelçiliği'ne atanan Huang Hua (daha sonra Çin'in ilk BM Temsilcisi ve daha da sonra Dışişleri Bakanı); Protokol Şefliği'ne vekâlet eden Han Hsu (daha sonra Washington'da bulunan Çin İrtibat Bürosu Başkan Yardımcısı) ve Harvard'da kimya eğitimi almış ve o zamandan beri daha da ilerilere giden bir başka tercüman Chi Ch'ao-chu tarafından karşılandık. Chi Ch'ao-chu geçit töreni sırasında Mao ve Edgar Snow ile birlikteydi.

Mareşal Yeh Chien-ying beni perdeleri kapalı olan büyük bir limuzinle şehre götürdü. Perdenin arasından bakınca, bisikletler dışında çok az trafik bulunan geniş, temiz sokaklar gördüm. Devasa Tiananmen Meydanı'ndan geçtik. Gideceğimiz yer, şehrin batı kesiminde, duvarlarla kaplanmış büyük bir parkın içinde yer alan devlet ziyaretçilerine tahsis edilmiş bir konuk eviydi. Bana, parkın eskiden imparatorluğa ait, balık tutmak için bir göl barındırdığı söylendi. Konuk evlerinin her biri, diğerine küçük, zarif bir köprü ile bağlı küçük bir yarımada üzerinde yer almaktaydı. Bütün kompleks, kişide olağanüstü bir ferahlık duygusu yaratıyordu; sadece herhangi bir köprüyü geçmeye çalışırken çalıların arkasından gizlenmiş bir şekilde ortaya çıkan bir nöbetçinin şokuyla sarsılabilirdiniz. (Nöbetçiler daha sonra daha az rahatsız edici hale gelecek ve tüm park konuklara açılacaktı.)

Evler, Sovyet nüfuzunun kalıtlarıydı; komünist ülkelerdeki statüyü yansıtan ağır, görkemli ve Viktorya tarzında inşa edilmişti. Resepsiyon odasında, içi çok fazla doldurulmuş ağır sandalyeler ve kanepeler bir dörtgen oluşturmuştu. Mareşal Yeh bize evimizdeymiş gi-

bi hissetmemizi söyleyip bize çay ikram etti. Konuk evine giderken uygun bir karşılama töreni yapamadıklarından dolayı benden özür diledi; bu durum Başkan, Pekin'i ziyaret ettiğinde telafi edilebilirdi (aslında tamamen yerine getirilmemiş bir öngörüydü). Mareşal bizi, binlerce yıl önce bir Çinlinin önemli bir konuğu açlıktan öldürmekle suçlandığını ve bunun tekrar gerçekleşmesine izin vermemeye karar verdikleri hususunda tahminde bulunmamı sağlayan şaşırtıcı çeşitlilik ve miktarda yemeğin bulunduğu bir yere davet etti.

Chou En-lai 16.30'da geldi. Oldukça zayıf olan anlamlı yüzüne, güçlülük ve sükûnet ile tedbirlilik ve dingin bir özgüven taşıyan, insanın içine işleyen gözleri hakimdi. Üzerinde özel olarak dikilmiş tertemiz bir Mao tuniği vardı; kesinlikle sade ve zarifti. Bir odayı sadece fiziki üstünlüğüyle (Mao ya da de Gaulle'de olduğu gibi) değil de çelik gibi siniriyle ve otokontrolüyle gerginliğe hükmeden havasıyla doldurarak kıvrılmış bir yay tarzında incelikle ve ağırbaşlılıkla hareket ediyordu. Gelişigüzel bir tutum sergiliyordu ama dikkatli bir gözlemciyi kandıramazdı. Hızlı bir gülümseme, Çinceye çevrilmese bile İngilizceyi anladığını gösteren ifade ve hissedilir kıvraklığı, yarım asır boyunca kendine hâkim olmanın hayati önem taşıdığını dağlayarak içini yakan bir adamın özellikleriydi. Konuk evinin kapısında Chou En-lai'yi selamladım ve fiyakalı bir şekilde elimi uzattım. Chou gülümseyerek elimi sıktı. Bu tokalaşma geçmişin kalıtını arkamızda bıraktığımızın ilk adımıydı.

Mao'nun aksine Chou yurt dışında yaşamıştı; 1898'de orta sınıf bir ailenin oğlu olarak doğmuştu; parlak bir öğrenciydi ve 1920'lerde Fransa ve Almanya'da çalışmıştı. Chou'yla tanıştığımda, yaklaşık elli yıldır Çin Komünist Hareketi'nin lideriydi. Uzun Yürüyüş'te yer almıştı. Halk Cumhuriyeti'nin sahip olduğu tek başbakandı -yaklaşık yirmi iki yıl- ve dokuz yıl da Dışişleri Bakanı olmuştu. Chou 1940'larda General Marshall ile müzakerelerde bulunmuştu. Tarihin dışında bir figürdü. Felsefede, anımsamada, tarihsel analizde, taktiksel araştırmalarda, nükteli bir şekilde hazır cevap vermede eşit derecede iyiydi. Olaylara hâkim olması, özellikle Amerika'yla ilgili olayları bilmesi ve bu yüzden benim de geçmişimi bilmesi göz kamaştırıcıydı. Söyledikleri ve tavırları iz bırakıyordu. Dolayısıyla 800 milyonluk bir halkın bitmek bilmeyen gündelik sorunlarıyla ilgilenen

Chou'nun ifadeleri, gelecek nesil için ideolojik inançları koruma gayretinde bulunan bir adamın iç gerginliklerini yansıtıyordu. Başkan Nixon'ın tüm bu endişelere uyum sağlayacağı bir şekilde nasıl davet edileceği Chou için açıkça bir heyecan ve sıkıntı konusuydu.

Çünkü Çin'e gitmemizin Çinliler için Amerikalılardan daha derin bir anlamı olduğu belliydi. Bizim için bu olay, uluslararası ilişkilerde avantajlı yeni bir dönemin başlangıcıydı. Çinliler içinse kişisel, entelektüel ve duygusal bir kriz olmalıydı. Zafer umudu olmadan ayrılıkçı küçük bir grup olarak başladılar, Uzun Yürüyüş'e katlandılar, Japonya'yla savaştılar, iç savaş geçirdiler, Kore'de bize kafa tuttular, Sovyetlerle boy ölçüştüler ve Kültür Devrimi'nden etkilendiler. Biz tam da Çinlilerin dibinde "kurtuluş savaşı" olarak gördükleri şeye müdahale ederken onlar da yirmi beş yıllık baş düşmanlarıyla görüşüyorlardı, hal böyle olunca da şu anda burada mantıklı çelişkilerle karşı karşıya kaldıklarını davranışlarıyla gösteriyorlardı. Chou'nun belirli bir düşünceye dalmış hali, sunumunda ara sıra ortaya çıkan şizofrenisi, ziyaretimin taslağının açıklanmasındaki düzensiz ritim ve Uzun Yürüyüş'teki destansı hikâyeler ile Mao'nun ilham verici liderliğinin karışık söylentileri, ahlaki açıdan karşılaştıkları bu ikilemin yansımasıydı. Yine de Chou'nun diğer komünistlerle olan görüşmelerimizi karakterize eden küçük manevralardan kaçınmasına olanak sağlayan -ki yakında öğrenecektim- içsel dinginliği vardı. Bu konuyla ilgili tüm görüşmelerimiz ve sonraki ziyaretlerim saatlerce sürmüştü (beş ila yedi saatlik seanslar nadir değildi); yine de hiçbir zaman herhangi bir tahammülsüzlük göstermemişti ya da yapacak başka bir işi olduğunu ima etmemişti. Telefon görüşmeleri ya da devasa bir devleti yönetmenin bürokratik ihtiyaçlarıyla görüşmelerimiz asla kesilmemişti. Bunu nasıl başardığını bilmiyorum; Washington'daki üst-düzey yetkililerin muhtemelen İkinci Geliş için çok fazla zaman ayıramayacakları konusunda şaka yapardım.

Chou ayrıca olağanüstü şekilde kişisel bir cana yakınlık da sergileyebiliyordu. Ekibimizde yaşça küçük olanlar hastalandığında, onları ziyaret ederdi. Protokol listesindeki boşluğa rağmen toplantılarımızın benim kaldığım yerle Büyük Halk Salonu arasında değişmesi için ısrar etmişti. Böylece benim onu ziyaret edeceğim kadar o da beni de ziyaret edebilecekti. Gelecekteki irtibat noktamız olarak Pa-

ris'i kararlaştırdıktan sonra Chou yine de ara ara Pakistan kanalını kullanmaya devam etmemizi önerdi çünkü "Çincede geçtiğiniz köprüyü yakmayın diye bir söz varmış."

Bir seferinde (Haziran 1972'de) Chou'ya çeşitli konuk evlerini birbirine bağlayan köprülerde öne çıkan askerlerin beni, Kafka'nın "Şato" adlı romanındaki kadastrocu gibi hissettirdiğini söyledim. Çünkü romandaki kadastrocu önce çağrılıyor sonra da içeri girmesine izin verilmiyordu; ilk etapta neden çağrıldığını sürekli unutarak tüm hayatını içeri girmeye çalışarak geçirmişti. O köprüden neden geçmek istediğimi bilmiyordum ama geçtiğimi biliyordum. Chou güldü ama gezimiz sırasında hiçbir şey yapmadı. Bir sonraki seyahatim Şubat 1973'te gerçekleşti; son gecemde, tam valizlerimi toplarken protokolden bir kadın kapımı çaldı ve Başbakan'ın benimle özel olarak konuşmak istediğini söyledi. Gölün diğer tarafındaki başka bir konuk evine götürüldük. Burada Chou En-lai'yle sabahın üçüne kadar konuştuk. Tam çıkacakken aniden İngilizce olarak dedi ki "Hadi biraz yürüyelim." Sohbetimize devam ederken, iki köprüden geçtik; sonra bizi takip eden arabasına bindi ve gitti. Sıra dışı bir jestti.

Çinliler bile ona özel bir saygı duyuyorlardı. Tüm liderleri arasında onda özel bir insani vasıf görüyorlardı. 1975'in sonlarında yaptığım bir ziyarette genç bir tercümana Chou'nun sağlığını sorduğumda gözyaşları içinde ciddi şekilde hasta olduğunu söylemişti. Ölümünden sonra Chou için Çin'de bu kadar derinden yas tutulması ya da 1970'lerin sonlarında Çin'de ortaya çıkan daha fazla özgürlüğe özlem duymaya dair sıra dışı ifadelerin Chou'nun adını göklere çıkarması tesadüf değildi.

Kısacası Chou En-lai şimdiye kadar tanıştığım en etkileyici iki-üç kişiden biriydi. Kibar, son derece sabırlı, olağanüstü zeki ve kurnaz olan Chou, sanki mantıklı başka bir alternatif yokmuş gibi yeni ilişkimizin özüne nüfuz edercesine tartışmalarımızı doğal bir zarafetle götürürdü. İdeolojileri ve tarihleri nedeniyle birbirinden bu kadar uzaklaşmış iki toplumu bir araya getirmenin zorluğu oldukça önemliydi. Aklıselimlik, gerginliğin belirli nedenlerinin ortadan kaldırılmasına yardımcı olurdu fakat bir sıkıntı -Tayvan- vardı ki hızlı bir çözüme izin vermiyordu, diğerleri ise kalıcı bir ilişkinin temelini sağlama konusunda çok önemsiz idi. Cevap belli başlı olanla-

rı tartışmaktı: amaçlarımızı ve perspektiflerimizi açıklığa kavuşturacak şekilde küresel ve özellikle Asya meselelerine ilişkin algılarımız üzerine tartışalım ki bu sayede yirmi yıldır birbirimizden bihaber olma durumu da ortadan kalksın. Çünkü tam olarak yapılması gereken birazcık tatbiki bir iş olduğundan güven unsuru kavramsal tartışmalardan ortaya çıkmalıydı. Özellikle karşılıklı anlayış içerisinde elle tutulamayan şeyleri şekillendirmek için Chou'yla birlikte uzun saatler geçirdik.

Chou, karşılaşmamızın ilk yarım saati içinde gidişatı belirledi. Şu anki toplantıya kadar uzanan ABD-Çin ilişkilerinin tarihini anlatan uzun ve hafif derecede sıkıcı olan bir açılış konuşması hazırlamıştım. Konuşmamın giriş kısmının sonunda etkili ve güzel bir şekilde şöyle dedim, "Birçok ziyaretçi bize ve bu güzel ve gizemli topraklara gelmiştir." Chou elini kaldırdı, "Bunu gizemli bulamayacaksınız. Aşina oldukça daha önce olduğu kadar gizemli gelmeyecektir." Şaşırıp kalmıştım ama Chou kesinlikle haklıydı. Bizim endişemiz aramızdaki ikili meseleler değildi; en azından ilk başta. Gizemi ortadan kaldırmak için önce güven ortamı yaratmak zorundaydık. Bu onun, benimle olan temel amacıydı, benim de onunla olduğu gibi.

Tesadüfe bakın ki Chou'yla aramızda geçen görüşmeler devletteki hizmetim sırasında muhtemelen Enver Sedat dışında karşılaştığım diğer liderlerden daha uzun ve derindi. İki ideolojik düşman, dünya görüşlerini müttefikler arasında nadiren elde edilen ve yalnızca büyük bir adamın huzurunda deneyimlenen bir dürüstlükle sunmuştu. İlk ziyaretimde Chou En-lai ile görüşmelerim toplamda 17 saat sürmüştü. Chou'nun başbakanlığı süresince peş peşe yaptığım her ziyarette, yemekler dışında her gün altı ila on saat arasında kesintisiz vakit geçirirdik. O zamanlar bile konuşmalarımız felsefi, mizahi ve aydınlatıcı olurdu. Nixon, Çin'i ziyaret ettiğinde de aynı durum tekrarlanmıştı. Böylece birçok sıkıntıya karşı koyan ve çağdaş uluslararası ilişkilerin temellerinden biri olarak ortaya çıkmış bir yapı inşa edilmişti.

Kişiliklerin olaylar üzerindeki etkisini tanımlamak asla kolay değildir. Şüphesiz Çin ile ABD zorunluluktan dolayı bir araya gelmişti; beni Pekin'e getiren şey soyut bir iyi niyet değil, bir noktada birleşen çıkarlardı; Chou ile aramızda geçenler kişisel bir dostluk değil, ilişkimizin detaylandırılmasını teşvik eden müşterek biçimde al-

gılanan bir tehlikeydi. Fakat bu çıkarların net bir şekilde algılanması ve bu doğrultuda kararlı bir şekilde hareket edilmesi, her iki taraf için de geçerli olmak üzere mevcut tercih seçeneklerini ustalıkla kullanan liderlikten kaynaklanıyordu. Çin ile ABD'nin 1970'lerin başlarında uzlaşma yoluna gidebilecekleri, dünya ortamının doğasında vardı. Uzlaşma yolunun bu kadar hızlı bir şekilde meydana gelmesi ve bu kadar doğal bir biçimde olması Çin Başbakanı'nın parlak kişiliği ve olağanüstü idrak yeteneği sayesinde olmuştu.

Tabii ki Chou'yla ben birbirimizi kullanmıştık; bir açıdan diplomasinin amacı buydu. Ama yine de diplomasinin gerektirdiklerinden bir diğeri de hedeflerin birbiriyle uyumluluğuna yol açmaktır; sadece amatör ya da güvensiz kişi muhatabını daima köşeye sıkıştırdığını düşünür. Dış politikada, sürekli tekrarlanan döngülerle ve aynı kişilerle müteakip konularla uğraşıldığı asla unutulmamalıdır; üçkâğıtçılık, düzeni geçici çıkarlara feda eder. Güvenilirlik, rakipler arasında bile uluslararası düzenin birleştiricisidir; küçük işlerle uğraşma kalıcılığın düşmanıdır. Chou En-lai bu durumu kavramış ve tarihteki bu özel andaki uluslararası dengeyi karşılıklı yararımıza kullanmak için gerekli olan şeyin karşılaştırılabilir analizlerine ulaşmamızı sağlamıştı.

Chou asla bu tür ufak konuların pazarlığını yapmamıştı. Kısa süre sonra Chou'yla başa çıkmanın en iyi yolunun makul bir pozisyon sunmak, bunu titiz bir biçimde açıklamak ve sonra da bu pozisyona sadık kalmak olduğunu anlayacaktım. Bazen nihai kararlarımızı destekleyen iç çalışmaları görmesine izin verecek kadar ileri gitmiştim. Chou da aynı şekilde davranmıştı; görüşlerin keskinleştirilmesi intihar etmeye benzerdi. Şanghay Bildirisi'yle ilgili müzakerelerde bulunduğumuz sırada, bildiride Çin'in bakış açısının ifade edildiği bölümde yer alan iki cümleye itiraz ettim. Çinlilerin söylediklerinden sorumlu olmasak da bunun ortak bir bildiride tartışmalara yol açacağını düşünmüştüm. Karşılığında Amerikan pozisyonunu belirten iki cümleden feragat etmeyi teklif ettim. Chou sabırsızlıkla "eğer isterseniz o iki cümlenizi Başkanınıza söyleyin" dedi. "Onları istemiyorum. Değiştirmenize gerek yok, tek yapmanız gereken ifade tarzımızın neden utanç verici olduğu konusunda beni ikna etmenizdir." Sözleri kadar kendi de iyiydi; en dikkat çekici kısımlar Çince metin-

de kaybolmuştu. (Çin'de hiçbir şey boşa gitmemişti, iki ay sonra bu kısımlar Çinlilerin BM'de yapacakları konuşmalarında tekrar ortaya çıkacaktı ama bu tek taraflı bir belge olduğu için onları görmezden gelebilirdik.)

Chou'nun temsil ettiği sistem hakkında herhangi bir yanılsamam yoktu. Sisteminin gerektirdiği gayelerin işe yaraması için Chou'nun bir muhatap gibi büyüleyici olduğu kadar zorlu bir düşman olabileceğinden de şüphe etmemiştim. Çin'deki yeni topluma, benim değerlerim açısından had safhada olmak üzere çok büyük bir bedelle ulaşılmıştı. Özgürlük, istediği gibi olmak, kültür, aile hayatı gibi konulardaki fedakârlıklar bana, bir lider grubunun halkına empoze edeceği manevi hakkın ötesinde gibi gelmişti. Çinliler, Batı entelektüel çevrelerinde hayal edilen romantik insanlardan çok farklı bir şekilde olmak üzere güç politikasının soğukkanlı uygulayıcılarıydı. Hal böyle olunca Chou öldüğünde büyük bir üzüntü hissettim. Dünya daha az hayat dolu olacaktı, umutlar daha az net belirecekti. İkimiz de ilişkimizin aslında muğlak olduğunu unutmadığımız gibi tarih göz önünde bulundurulduğunda ülkelerimizin yollarının kısa bir süre için de olsa paralel bir çizgide ilerleyebileceği ihtimalini de göz ardı etmemiştik. Bundan sonra her iki ülke de kendilerini tekrar karşı taraflarda bulabilirlerdi. O gün geldiğinde Çinliler aynı kararlılık ve zekilikle kendilerini, çıkarlarına hizmet ettiğinde iş birliği içinde bulunabilecekleri karşı karşıya kalma durumuna adayacaklardı. Ama tarihin acımasız ölçüsüyle ne kadar kısa da olsa, bir anlığına, Devlet hizmetimin bana getirdiği ödüllerden birisi, devlet adamlarının bitmeyen mücadelesinde, ideoloji engellerinin ardındaki büyük bir adamla insanın basiret zayıflığını süreklilikten biraz da olsa kurtarmak için çalışabilmemdi.

Chou En-lai ile ilk konuşmamıza Pekin'e varmamdan yaklaşık dört saat sonra 9 Temmuz öğleden sonra konuk evimde başlamıştık. Eski sayfiye evlerinde bulunan büyük hasır sandalyelerde yeşil örtülü bir masada karşılıklı oturmuştuk. Chou'nun yanında Mareşal Yeh Chien-ying, Huang Hua ve Chang Wen-chin vardı. Holdridge, Smyser ve Lord da benim ekibimi oluşturuyordu ve hepimiz de beni korunmasız bir şekilde yabancıların merhametine bırakmayacak olan Gizli Servis ajanları Ready'yle McLeod'un boncuk gibi göz-

lerinin önündeydik. Yanımda, Chou açılış konuşmamı kestikten sonra tekrar değinmeyeceğim hacimli brifing kitabı da vardı. Her zaman olduğu gibi Chou üzerinde birkaç kelime bulunan sadece tek bir kâğıt parçası kullanmıştı ve bu kelimeler muhtemelen tartışmak istediği genel başlıklardı.

Chou ve ben, bu ilk karşılaşmanın en önemli sonucunun, birbirinin temel amaçlarından her iki tarafın da farkında olması gerektiği sonucuna varmıştık. Eğer doğru karar verseydik, her iki taraf da diğerinden değerlerinin ya da çıkarlarının önüne geçmesini istemediği sürece bizi bir araya getiren ihtiyaçlar gelecekteki ilişkimizin yönünü belirleyebilirdi. Böylece sanki siyaset felsefesinin iki profesörü arasında zahmetsiz ve üslup kazandırılmış bir diyalog halindeymiş gibi, neredeyse başarısızlık yüzünden bir taraf için izolasyonun devam edebileceği ve diğer taraf için de uluslararası sıkıntıların zorlaşabileceği durumu gizleyen bir sohbet ortaya çıkabilirdi. Vazgeçilen bir görev Çin'in içinde bulunduğu riskleri daha da artırabilir ve bu durum da şüphesiz Sovyetleri cesaretlendirebilirdi. Bizim açımızdan ise yurt içindeki itibarımız zedelenebilirdi; Hindiçin'den geri çekilmemiz kolaylıkla bir hezimete dönüşebilirdi. Her ne kadar Chou da ben de birbirimiz çıkarlarının farkında olsak da ve değişmeyecek olan kırk sekiz saatlik son süreye rağmen -şüpheler oluşmasın diye o süre içinde tekrar Pakistan'a dönmek zorundaydım- o ilk toplantıda ikimiz de seyahatimin bir karara bağlanabileceği durumu sınamamıştık: Başkanlık ziyareti konusunda mutabık kalmak. İkimiz de bu konunun kolayca çözülebilecek ikincil bir konu olduğunu düşünmüştük. Vaktimiz dolmaya başlayınca ikimiz de birbirimizin üstüne giderek başka seçeneklerimiz olduğunu göstermeye çalışmıştık. Birbirimize hürmet göstererek, felsefi tartışmalar ve ara sıra yapılan esprilerle hâlâ geri dönebilmenin yollarını aramıştık çünkü hâlihazırda dönüşü olmayan bir karara varmamıştık. Hal böyle olunca her seferinde o safhayı atlattığımızı biliyorduk; aslında önümüze bakmaktan başka yapacak bir şeyimiz de yoktu.

Çin'e yapılacak bir Başkanlık ziyaretine ikimiz de başlangıçta kısaca değinmiş ve daha sonra ikinci günün sonuna kadar da bu konuya geri dönmemiştik ki ayrılmama yaklaşık on sekiz saat kalmıştı. Bunun yerine Chou, Nixon'ın 6 Temmuz'da Kansas City'de yaptığı bir

konuşmada açıkladığı kavramlarla genel sözleşmesine değinerek yaklaşık yedi saat süren ilk toplantımızda biraz zaman harcadı. Bu durum beni dezavantajlı bir konuma sokmuştu çünkü konuşmadan ya da içeriğinden bihaberdim; dolayısıyla en titiz şekilde yapılan hazırlıklar bile tesadüflere yem olabilirdi. Ertesi sabah Chou, kahvaltıda İngilizce bir metin üzerinde tipik olarak kendi karalamalarının olduğu bir nüshasını bana verdi ve bu nüshanın tek olmasından dolayı tekrar geri alacağını söyledi. Bu metinde Başkan'ın, Bakanlar Kurulu üyeleri ve Beyaz Saray yardımcılarıyla birlikte iç politika hakkında bir brifing için toplanan Orta Batılı haber yayın organlarının yöneticileriyle gerçekleştirdiği toplantıda hazırlıksız bir şekilde söylediği sözler bulunmaktaydı. Nixon, "genel durumu daha kapsamlı bir şekilde" ele aldığı toplantıda bir araya gelen yöneticiler arasında ya tedirginliğe neden olmuş ya da kafalarını karıştırmıştı. "Bu [yurt içi] programlarla Amerika'nın dünyada uğraştığı sorunlar arasındaki ilişki." Gerçekleşmek üzere olduğu bildiği şeylerin heyecanıyla Nixon, Çinlileri "yaratıcı, üretken, dünyanın en yetenekli insanlarından biri" olarak övmüştü. Bu yüzden "bu yönetimin Anakara Çin'in dünya toplumundan izole edilmesine son verme yolunda ilk adımları atması esastı." Aralarındaki ilişkinin zamanımızın barış ortamını belirleyebileceğini düşündüğü beş büyük ekonomik "süper gücün" (ABD, Batı Avrupa, Japonya, Sovyetler Birliği ve Çin) olduğu bir dünya öngörmüştü. Chou "süper güç" adlandırmasını kabul etmemişti; Çin bu oyunu oynamazdı. Çin hem doğru düşünüyordu hem de tedbirliydi; Çin'in tam olarak bize ihtiyacı vardı çünkü Sovyetler Birliği'ni tek başına dengeleyecek güce sahip değildi.

Chou'yla ben üstü kapalı bir anlaşmayla tartışmalı konuların tamamen üstüne gitmedik. Tayvan konusuna sadece ilk toplantımızda kısaca değinilmişti. Hindiçin'deki politikamızı açıklamama daha çok zaman harcanmıştı. Le Duc Tho ile yaptığım gizli görüşmelerden özellikle bahsetmem kısa bir süre için de olsa bir dönüm noktası olasılığını göstermişti. (Birkaç gün içinde Le Duc Tho ile bir toplantımız daha vardı.) Sovyetler sık sık bu gizli görüşmeler hakkındaki bilgileri olduğunu söylerlerken Chou bu görüşmelerden haberinin olmadığını açıkça belirtmişti; sorgulayıcı sorular sormak için kendini zorlamıştı. Pozisyon almak için baskıyla karşılaşmaktan sakınmanın güzel bir yoluydu. Görüşmelerimizin ilk günü saat 23.20'de so-

na ermişti ve ne herhangi bir konuda karara varmış ne de bir karara varılması gereken bir konuyu tartışmıştık.

10 Temmuz Cumartesi sabahı, on beşinci yüzyılda inşa edilen eski İmparatorluk Sarayı'nın olduğu Yasak Şehir'e götürüldük. Normalde popüler bir turistik yer olan bu muhteşem yer, yarım günlüğüne halka kapalı olduğundan biz altı Amerikalıya özel bir tur verilebilirdi. Huang Hua eşliğinde harikulade bir şekilde orantılı avluları, salonları ve bahçeleri arasında gezinmiştik. Bizim gibi bizden önce gelen çoğu yabancı hükümet temsilcileri de bu muhteşem kırmızı ve altın sarısı mimariden, taş oymalar ve bronz aslanlardan etkilenmişti. Sarı çatılar birçok meydanı oluşturan kum havuzlarının üzerine sanki şelaleden akan sular gibi düşüyordu. Kapsamlı bir bakış açısıyla bakıldığında burası bir zamanlar evrenin merkezi olduğuna inanan ve hak iddialarını uzun bir süre boyunca gerçeğe dönüştüren Çin imparatorlarının ikametgâhıydı. Çin'deki tüm arkeoloji müzelerinin müdürü bizi yakın zamanda yapılan kazılarda bulunmuş değerli şeylerin olduğu bir sergiye götürdü (bu değerli şeylerin birçoğu daha sonra ABD'de dolaşmıştı).

Chou ile öğlenleri olan toplantılarım Büyük Halk Salonu'nda devam etti; Mussolini'nin neoklasisizmi ile komünist barok arasında muallakta kalmış olan bu büyük ve gösterişli bina, Yasak Şehir'e bakıyordu ve Çin İç Savaşı'nda komünistlerin zaferinin onuncu yıldönümünü kutlamak için 1959'da on üç ay içinde inşa edilmişti. İçindeki her büyük oda, Çin'in bir eyaletiyle adlandırılmıştır; birkaç bin kişilik bir ziyafet salonu, en az bir amfiteatr ve sayısız başka toplantı yerleri bulunmaktadır. Tayvan'ın tam karşısında yer alan ve Çin'in Fukien eyaletinin adının verildiği Fukien Odası'nda bir araya geldik -Snow'la yapılan görüşme gibi- bu odada bir araya gelmemiz yönündeki kurnazlıktan etkilenmiştim çünkü o zaman odanın adını bilmiyordum ve ne yazık ki önemini kavrayamadığımdan utanç duymuştum. Üstün gelinemez kalın kafalılıkta da bazı avantajlar vardır. (Chou, daha sonraki bir ziyarette başka bir odada buluştuğumuzda tüm bunlara dikkat çekmek zorundaydı.)

Bu vesileyle ortam önceki akşamdan farklıydı. Çok az ön hazırlıkla Chou Çinlilerin bakış açısını veren güçlü bir sunum başlattı. Biraz etkileyici ve süslü bir konuşmayla Chou, daha sonra Çin ko-

münizminin ritüeli olarak öğreneceğim şeylerin çoğunu dile getirdi; "göklerin altında çok kargaşa" var; Tayvan, Çin'in bir parçasıdır; Çin, Kuzey Vietnam'ın "adil mücadelesini" desteklemektedir; büyük güçler, Çin'e karşı iş birliği içindedir (sadece ABD'yle Sovyetler Birliği değil, aynı zamanda militarist Japonya); Hindistan şu an çok saldırgan bir durumdadır, Sovyetler açgözlüdür ve dünyaya tehdittir; Çin, Amerika ve Rusya gibi bir süper güç olmak istemiyor ve asla da istemeyecektir; Amerika sıkıntılar içindedir çünkü Amerika "ellerini alabildiğince uzaklara uzatmıştır." Chou sert bir şekilde söylediklerini tekrar edip konuyu iddialı bir soruyla kapadı; büyük farklılıklarımız göz önüne alındığında, Başkan'ın ziyareti gerçekten gerekli miydi?

Başkan'ın ziyaretiyle ilgili konuyu Pekin'in açtığına ve hiçbir koşulu kabul edemeyeceğimize dikkat çekerek eşit derecede kararlılıkla cevap verdim. Bu meseleyi bir daha gündeme getirmeyecektim; Çinli liderlerin davet edip etmeme konusuna kendilerinin karar vermeleri gerekecekti. Daha sonra kasıtlı olarak daha haşin bir şekilde Chou'nun sunumunda değindiği hususları aksini ispat ederek tek tek çürüttüm. Ben ilk hususa değindikten sonra Chou, beni durdurarak bir an önce yemezsek ördeğin soğuyacağını söyledi.

Pekin ördeği yediğimiz öğle yemeğinde ortam değişmiş ve Chou'nun güler yüzlülüğü geri dönmüştü. Öğle yemeği sona erdiğinde Chou, Kültür Devrimi konusuna yöneldi. Bunun Çin'in iç meselesi olduğunu söylediğimde Chou ısrarlı bir şekilde şöyle devam etti; eğer birbirimizle muhatap olacaksak bu dramatik durumun karşılıklı olarak anlaşılması gerekmektedir. Kuşku götürmez ızdırabı gizleyen bir zarafetle Chou, Çin'i bürokratikleşme korkusuyla ideolojik gayretin aşırılıkları arasında parçalanmış olarak nitelendirmişti; elli yıllık mücadelenin sonunda kazanılanlar tehlikeye girene kadar aniden farklı gerçekleri temsil eden pek çok fraksiyon sokaklarda çatıştığında, tek bir gerçeğe olan inançla bir araya getirilen bir toplumun ikilemini çizmişti. Kızıl Muhafızlar tarafından birkaç günlüğüne odasına hapsedildiğini söyledi. Böyle sert önlemlerin gerekliliğinden şüphe etmişti ama Mao daha akıllıydı; daha da ileriye bakma vizyonuna sahipti. Geçmişe bakınca, en azından bir dereceye kadar Kültür Devrimi'nden uzak durmak ve artık bittiğini söylemek istemeseydi Chou'nun bu noktaya değineceğinden kuşku duyardım.

Öğle yemeğinden sonra sanki tek kalan şey zamanlama konusunda bir karara varmakmış gibi Başkan'ın ziyareti için Chou aniden 1972 yazını önerene kadar bir saat daha Chou'nun dediklerinin aksini ispat etmeye çalıştım. Tedbirli olmak için önce Sovyet liderleriyle bir araya gelmemizin gerektiğini düşündüğünü de sözlerine ekledi. Sovyetlerle olabilecek bir zirve ile ilgili hamlelerin farkında olarak, Moskova'da bir zirvenin mümkün olması durumunda bile ziyaretlerin düzenlendiği sıraya göre gerçekleşmesi gerektiğini söyledim; önce Pekin, sonra Moskova. Chou'nun bu bilgi hakkında mutsuz olduğu izlenimine kapılmamıştım. Seçimlerimize yakın bir yaz zirvesinin yanlış anlaşılabileceğini belirttiğimde Chou 1972 baharını önerdi. Kabul ettim. Görüşmemizi saat 18.00'de bitirdik çünkü Chou başka bir isimsiz ziyaretçisi için bir akşam yemeğine ev sahipliği yapmak zorundaydı (daha sonra bu ziyaretçinin Kuzey Kore lideri Kim Il-sung olduğunu öğrendik). Chou öğlenden gece geç saatlere kadar çalışmayı severdi. Ziyaretimle ilgili ortak bir duyuru hazırlamak üzere akşam yemeğinden sonra 22.00'de tekrar buluşmamızı önerdi.

Ekibimle birlikte akşam yemeği için konuk evine geri döndük. Tüm Çinli yetkililer aniden ortadan kaybolmuş ve konuk evinin çalışanlarıyla baş başa kalmıştık. Yeniden planlanmış ve ertelenmiş toplantıların, gece nöbetçilerinin gece yürüyüşlerinin ve ne olacağına dair endişelerimizin neredeyse gizlendiği ızdırap verici bir akşamdı. (Tüm strateji görüşmelerimiz, gizli olarak bizi dinleyebilecekleri korkusuyla bu yürüyüşlerde gerçekleşmişti.) Bildiğimiz tek şey Çinlilerin tereddüt ettikleriydi. Devlet yemeği geç sona erdiğinden en sonunda saat 23.15 civarı Chou geri döndü. Ama bildiriye dönmek yerine, bir saat boyunca Hindistan ve Almanya'nın geleceği hakkında konuştuk. Chou'nun değindiği temel konu Hindistan'ın 1962'de Çin'e karşı saldırgan taraf olmasıydı; aynı politikanın 1971'de Pakistan için de geçerli olma ihtimali konusunda büyük bir tehlike vardı. Duyurunun planlanması için Huang Hua'yı temsilcisi olarak seçtikten sonra Chou ayrıldı.

Ama Huang Hua hemen gelmedi. Açıklanamayan bekleme gittikçe artan bir şekilde daha da kaygı verici olmuştu çünkü ayrıntılı olarak hazırlanmış bir bildiriden değil, Başkan'ın Pekin'e ziyaretini duyuracak bir iki paragraftan söz ediyorduk. Beklememizin bizi tedir-

gin etmeye yönelik kasıtlı bir taktik olup olmadığını, bir Politbüro toplantısının yapılıp yapılmadığını, Mao'nun görüşmeleri gözden geçirmekte ısrar edip etmediğini ya da çok büyük olasılıkla tüm bunların bir kombinasyonuyla karşılaşıp karşılaşmadığımızı asla öğrenemedik. Sonunda Huang Hua tek bir açıklama yapmadan nazik, cana yakın ve sakin bir şekilde ortaya çıktı.

Huang Hua'nın yanında anında tartışmalara neden olabilecek bir taslak bildiri vardı. En uygun Orta Krallık geleneği doğrultusunda bildiride Nixon'ın ısrarla bir davet talep ettiği öne sürülüyordu. Bu talebin amacının ilişkilerin normalleşmesi yönünde bir başlangıç olarak Tayvan meselesinin tartışılması olduğu şeklinde belirtilmişti. Bu iki uygunsuz ifadeye de karşı çıktım.

Pekin'e, yalvaran taraf olarak görünemezdik. Yalnızca Tayvan meselesini tartışmak ya da basit bir şekilde "ilişkilerin normalleşmesinin" peşinde koşmak gibi bir amaç uğruna gelmezdik. Ortak kaygımızın olduğu diğer konulara odaklanmalıydık. Akıllıca, gerçekçi ve karakteristik bir jestle Huang Hua taslağı bir kenara bırakmamızı ve net bir şekilde her iki tarafın da birbirinden ne istediğini söylememizi önerdi. Açıkçası her iki taraf da yalvaran taraf olarak görünmek istemiyordu; her iki taraf da olumlu bir sonuç istiyordu; gündemin tek taraflı olacağını ima etmek kimsenin çıkarına olmazdı. Bunun için iki saat harcadık. Temel endişelerimizi ve yurttaki gereksinimlerimizi açıkladım; ısrarla davet peşinde koşuyormuş gibi görünemezdik; Tayvan tek gündem maddesi olamazdı. Huang Hua, duyurunun Çinli halkın üzerindeki şoke edici etkisine dikkat çekti. Müzakereler nadiren bu kadar samimi geçerdi ve neredeyse hiçbir zaman potansiyel düşmanlarla olmazdı. Saat 1.40 sularında Huang Hua bize uygun bir ifade üzerinde çalışabilecekleri otuz dakikalık bir ara önerip odadan ayrıldı. Bahçede bir yürüyüş daha yaptık ve Çinlilerin gelmelerini beklemek için geri döndük. Saat 3.00'te konuk evinden ayrıldıklarını ve sabah 9.00'a kadar dönmeyeceklerini öğrendik.

11 Temmuz Pazar günü saat 9.40'ta değiştirilemeyecek olan ayrılma zamanımıza üç buçuk saat kala tekrar bir araya geldik. Çinlilerin müzakere tarzına ilk defa maruz kaldığım kişi olan Huang Hua hâlâ Çinlilerin sözcüsüydü. Daha önce de belirttiğim gibi, üstlerini ya da halkı etkilemeye hevesli diğer müzakereciler bazen "salam" yak-

laşımını kullanırlar; alacakları imtiyazları mümkün olduğunca uzun süreyle ve mümkün olduğunca ufak ufak elde etmeye çalışırlar. Bu yöntem, asılsız bir zorluk izlenimi verir. Her iki taraf da salamın hangi dilimin son dilim olduğunu bilmediğinden iki taraf da sürecin işleyişini görüp süreci daha da uzatma yoluna gider. Kaçınılmaz bir şekilde çok fazla zaman, enerji ve başarıya olan taahhüde ilişkin baskı artar; bu da müzakereciyi sağduyu sınırlarının ötesine kolaylıkla götürebilir. Çinlilerin bizimle uyguladıkları ve Huang Hua'nın bana o sabah gösterdiği üslubu çok beğenmiştim; yani makul bir çözümün doğasını mümkün olduğunca belirlemek, tek seferde oraya ulaşmak ve daha sonra o pozisyonda kalmak. Bu durumu daha sonra yürüttüğüm tüm müzakerelere mümkün olduğu kadar uyarlamaya çalıştım; bu yöntem, "rüçhanlı imtiyaz" taktiği olarak kıyasıya eleştirilmişti. Aslında ilk tavizler salam yaklaşımından daha büyük görünse de genel tavizler neredeyse kesinlikle daha azdır. Savunulabilir bir pozisyona tek hamlede sıçrama stratejisi tartışmasız bir şekilde ödün verilemez pozisyonu tanımlar; bu durumu savunmak, sürecin her zaman asıl meseleye hâkim olma tehdidinde bulunduğu ve uzun sürdüğü bir dizi marjinal hamlenin kümülatif etkisini savunmaktan daha kolaydır.

Öyle bile olsa Huang Hua o sabah 9.40'ta ihtiyaçlarımızı karşılayacak o kadar yakın bir taslak sunmuştu ki sadece tek bir kelimesini değiştirip kabul edebilirdik. Aslında Çinlilerin önce kendi versiyonlarını sunmalarını önerdiğim için şanslıydım; bizim için onların önerdikleri kendi versiyonumuzdan daha iyiydi. (Her iki taraf da diğerinin bakış açısını dikkate almak için elinden geleni yapmıştı.) Nixon'ın 15 Temmuz'da okuyacağı ortak duyuruydu.

Taslak tamamlanır tamamlanmaz, yakınlarda bekleyen Chou Enlai tekrar ortaya çıktı. İlerisi için Paris'i irtibat noktası olarak belirledik; Paris'te General Walters'la Çin Büyükelçisi Huang Chen irtibata geçecekti. Başkan'ın gezisine dair ön görüşleri paylaştık. İşimizi bitirdiğimizde Chou tipik bir jestle haberleşmelerden uzaklaştığım sırada Pekin'e ulaşan bazı uluslararası gelişmelerle ilgili olarak beni bilgilendirmek için biraz zaman harcadı.

Chou'ya veda ettik ve ekibim, ben ve diğer Çinliler son bir defa neşeli geçen bir öğle yemeğine katıldık. Tüm gerilim bitmişti. Nor-

malde duygularını açığa vurmayan Mareşal Yeh'in yüzü gülümsemelerle kırışmıştı. Havaalanına giderken bana hayatını anlattı. Mao'nun dağlardaki küçük grubunu duyunca Milliyetçi orduda bir subay olmuştu; Mao'yu her şeyden öte bir öğretmen olarak gördüğü için Mao'nun grubuna katılmıştı. Bizi bekleyen Pakistan uçağına doğru giderken, Uzun Yürüyüş'e katılanların hiçbirinin hayatlarında zafer görmeyi hayal etmediklerini söyledi. Mücadelelerinin gelecek nesiller için olduğunu düşünüyorlardı. Özenle planlanan bir şeyin kendiliğindenmiş gibi görünmesini sağlayan Çin sanatıyla Mareşal Yeh tam uçağın merdivenlerine ulaştığımızda, "Sonunda buradayız ve işte siz de buradasınız" dedi.

Gömleklerimin destanı olmadan gizli gezinin hesabı kapanamazdı. Asya'daki yoğun bir şekilde geçecek on iki günlük gezinin koşullarını bildiğimden yardımcım Dave Halperin'den uzun turumuz boyunca özellikle de Pekin için birkaç temiz gömlek ayırmasını istemiştim. Alışılagelmiş ısrarlılığımla Halperin'e bu gerekliliği birkaç defa hatırlatmıştım. Pakistan uçağı Chaklala'dan kalkıp Himalayalara doğru havada süzülürken Gizli Servis ile yaylaya giden Halperin gömlekleri çok dikkatli bir şekilde bir kenara koyduğunu ve benim onları almadığımı fark edince çok şaşırmış ve bu vesileyle fiziksel olarak hasta olmuştu. Pekin'e varmadan önce uçakta gömleğimi değiştirmek istediğim zaman dehşete düşmüştüm. Halperin'in adını ona duyduğum sevgimden biraz daha azıyla andım. Çaresizlik içinde John Holdridge'ten birkaç beyaz gömlek ödünç aldım. 1.88 boyunda eski bir West Point'linin yapısı oldukça kompakt fiziğimle tam olarak uyuşmamıştı. Yasak Şehir turumuzda Çinlilerin çektikleri hatıra fotoğrafları gömleğimin kolları yüzünden anlaşılmaz bir şekilde gülümsediğimi gösteriyor ve ayrıca gömlek yüzünden sanki boynum yokmuş gibi bir görüntü de ortaya çıkmış gibiydi. Gömleklerin bedeni, olanların en küçüğü idi; *Old Asia Hand* dostluk grubuna ait bu gömleklerde belirgin bir şekilde "Tayvan'da üretilmiştir" etiketi vardı. Ev sahiplerimize Tayvan'ın bana yakın bir mesele olduğunu söylediğimde gerçekten doğruyu söylüyordum.

Bir de James Reston'ın durumu vardı. Pekin'deki varlığı Beyaz Saray'da böylesine bir sıkıntıya neden olan Scotty Reston, doğal olarak Çinliler için pek de sorun olmamıştı. Reston'la karısı, benim Pe-

kin'e varmamdan bir gün önce 8 Temmuz'da Güney Çin'e varmışlardı. Kanton'da, resmi rehberleri onlara "planlarda bir değişiklik" olduğunu söylemişti; Kanton bölgesinde iki gün kalmaları ve 12 Temmuz sabahı başkentte olacak şekilde 10 Temmuz akşamı Pekin'e demir yolu ile gitmeleri gerekiyordu. Reston bu duruma karşı çıkmış ve derhal Pekin'e uçmak istemişti. Ama *New York Times*, bu korkutucu durum için Washington'da yaptığının aynısını Çin'de yapmamıştı. Reston'a bunun söz konusu olmadığı söylenmişti. Chou En-lai neşeli bir şekilde bana 10 Temmuz'da Reston'ın yavaş bir trende olduğunu ve Pekin'e gelişini benim gidişimden sonraya kadar erteleyebileceğini söylemişti.

Pekin'de olduğuma dair açıklama Reston'a 15 Temmuz sabahı söylenmişti. Şiddetli ağrının kaynağı buydu. Reston daha sonra şöyle demişti, "Tam o anda ya da sanki şu anda ilk ağrı kasığıma saplandı. Akşam ateşim 39,5 dereceydi ve sayıklama anında Bay Kissinger'ı yatak odamın tavanında üstü kapalı bir çekçekle süzülürken ve tavanın köşesinden bana sırıtarak baktığını görebiliyordum."[1] Aslında sonradan bu durumun gazetecilere özgü bir çile değil de akut apandisit olduğu ortaya çıktı. Apandisti 17 Temmuz'da Pekin'deki Anti-Emperyalist Hastanesi'nde alındı (1916 yılında Rockefeller Vakfı tarafından inşa edilen tesisin adı daha sonra Nixon'ın ziyareti için Dostluk Hastanesi olarak değiştirilmişti). Postoperatif rahatsızlığı hafifletmek için Scotty'nin dirseğine ve dizlerinin altına akupunktur iğneleri batırılmıştı. Dışarı fışkıran iğnelerle yatakta yatarken hiçbir ilaç, hatta Çinliler bile, böylesine derinden hissettiği acıyı dindiremezdi; ne yazık ki harika bir haberi kaçırmıştı.

Meslektaşlarımla beraber 11 Temmuz'da büyük bir heyecanla Pakistan'a geri uçtuk. Uçakta bize son bir defa Çin yemeklerinden oluşan bir menünün yanı sıra Mao'nun eserlerinin en son İngilizce versiyonu ve ziyaretimize ilişkin gece boyunca hazırlanan fotoğraf albümleri verildi.

Lord'la beraber Başkan'a bir rapor hazırladık; raporun sonunda belki de son derece coşkun ve pek de mütevazı olmayan ruh halimize dair cümleler bulunmaktaydı:

> Sizinle Mao'nun tarihte yeni bir sayfa açmanız için altyapıyı oluşturduk. Ama gelecek hakkında yanılsamalarımız olmamalı. Çinlilerle ara-

mızda derin farklılıklar ve yıllarca süren bir izolasyon var. Tayvan ve diğer önemli konularla ilgili olarak zirveden önce ve zirve sırasında zorluklar olacak. İlişkilerimiz bozulursa bu durum yatıştırılamaz düşmanların işine yarayacaktır. Bu insanlar hakkındaki değerlendirmem, inançlarının yoğunluğuna bağlı olarak son derece ideolojik ve fanatikliğe yakın oldukları yönündedir. Aynı zamanda ilkeleri çerçevesinde başkalarıyla muhatap olurlarken titiz ve güvenilir olmalarını sağlayan derinlemesine bir güvenlik sergilerler.

Dahası, şu anda başlattığımız süreç tüm dünyaya muazzam şok dalgaları gönderecek...

Yine de bu yola girdiğimizde hem karşımıza çıkabilecek risklerin hem de geçmişteki başarıları ve gelecekteki potansiyelleri açısından zengin bir ülke olan ve dünyanın dörtte birini oluşturan bu yetenekli insanların izole bir şekilde yaşamalarının kabul edilemez olduğunun farkındaydık.

Eğer sinirlerimize hâkim olur ve politikalarımızı sorumlu bir şekilde sürdürürsek, risklerin üstesinden gelip bu durumu avantajımıza bile dönüştürebiliriz. Sovyetler Birliği'ne gelince, Sovyetlerle olan somut müzakerelerimizde devam eden önceliklerimizi açıkça belirtmeliyiz. Tıpkı Çin'e karşı Sovyetlerle gizlice anlaşmayacağımız gibi, Çin'le de birlikte olup Sovyetlere karşı gizli bir anlaşma yapmak gibi bir niyetimiz de yok. Dikkatli bir şekilde yönetildiği takdirde yeni Çin politikamız, Moskova üzerinde daha uzun vadeli faydalı bir etki yaratabilir.

Japonya'ya gelince, görevimiz Asya'daki sadakatimizi Japonya'dan Çin'e yöneltmediğimizi açıkça belirtmek olacaktır. Tayvan'la ilgili olarak ise diplomatik ilişkilerimizi tekrar teyit ederek hasar sınırlamasından biraz daha fazlasını umabiliriz.

Asya ve dünya için diplomasimizin kapsamını diğer ülkelerin çıkarlarına zarar vermekten ziyade diğer ülkelere yardımcı olacak şekilde genişlettiğimizi göstermeliyiz.

Hem Çinliler hem de diğerleriyle olan ilişkilerimiz güvenilirlik, hassasiyet ve incelik gerektirecektir. Eğer bu süreci yönetebilirsek, bir devrim yapmış oluruz.

Dünyayı Sarsan Duyuru

Pakistan'a dönüş, Pekin'e giden yolculuktan çok daha kısa görünüyordu. Hepimiz çok sevinmiştik. Yine de başka bir barbar gru-

bu Çin'in ustaca pohpohlamasına ve gittikçe artan bir şekilde oldukça gerçekçi görünen misafirperverliğine yenik düşmüştü. Chou En-lai ile "dünyayı sarsacak" duyurunun kesinlikle ertesi perşembe günü Washington saatiyle 10.30'da yapılması gerektiği konusunda mutabık kaldık. Mao'nun toplu eserleri ve Çinlilerin verdiği fotoğraf albümleriyle Pakistan'a inerken güvenliği nasıl devam ettirebildik, şu an bile hayal edemiyorum. Belki de güvenlik, kimsenin mümkün olduğunu düşünmediği teşebbüslerle en iyi şekilde işler.

11 Temmuz öğleden sonra saat 15.00 civarı İslamabad'a, Chaklala Havaalanı'nın askeri tarafına indik. Her zamanki gibi yardımsever ve dikkat çekmeyen bir biçimde Sultan Han bizi karşılamak için oradaydı. Dolambaçlı bir yoldan Murree Yolu'na, oradan da sanki yayladan dönüyormuşuz gibi İslamabad'a gittik. Darbeyi savuşturduğu için çocuksu bir şekilde kendinden geçmiş vaziyetteki Yahya Han'a kısa bir nezaket ziyaretinde bulundum. Çabaları ve gösterdiği gayretlerden ötürü kendisine teşekkür ettim. Beş ay sonra Yahya devrildi. Onu bir daha göremeyecektim. Daha sonra tüm Dışişleri Bakanlığı prosedürlerini ihlal eden, benimle irtibatı kaybeden ve dolayısıyla ne olup bittiğine dair hiçbir bilgisi olmayan refakat subayım da dahil olmak üzere elimden geldiğince çok sayıda ABD Büyükelçiliği yetkilisiyle görüşmeye karar verdim. Saat 18.00 itibarıyla Tahran üzerinden Paris'e gitmek üzere kendi uçağımıza bindik. On sekiz saat önce Chou En-lai ile toplantıya başladığım gün, gece yarısından çok sonra Le Bourget'a varmamla sona ermişti.

Paris'teki tüm dikkatler Vietnam üzerine çekilmişti. Vietkong yıllık barış programlarını daha yeni yayınlamıştı. Aslına bakılırsa yine Güney Vietnam hükümetinin devrilmesi çağrısında bulunuyordu. Ayrıca her yıl geleneksel hale geldiği üzere Kongre ve medyadan esneklik göstermemiz konusunda gelen baskılar artıyordu. Paris'in her yerinde gazeteciler Pakistan'daki karın ağrımın nedenini belirlemek için değil de Paris'te olduğu bilinen Le Duc Tho ile görüşüp görüşmeyeceğimi anlamak için beni takip ediyorlardı. Oysa sonunda buluşmuştuk. Paris heyetinin başkanı David Bruce, basının kontrol altında tutulduğu ön kapıdan elçiliğe girdi; görünen o ki Bruce'la beraber Vietnam stratejisini gözden geçirecektik. (Bruce, Çin gezimin ve gizli Vietnam görüşmelerimden haberdardı.) Genel Walters tarafın-

dan coşkulu ve etkili bir şekilde halledilen süreçlerden biri sayesinde arka kapıdan kaçtım (XII. Bölüm'de açıklanmıştır). Kuzey Vietnamlılarla olan gizli görüşmem üç saat sürdü. Bu toplantı şimdiye kadar en umut verici olandı. Keyifle geçen birkaç haftadan sonra Vietnam'a ve Çin'e doğru barış için eş zamanlı atılımlar olabileceğini düşünüyorduk; Le Duc Tho'yla olan görüşmemizden dönerken Winston Lord ile beraber hangi durumun tarihsel açıdan daha önemli bir başarı olarak kabul edileceği yönündeki spekülasyonla yeteri kadar böbürlenmiştik. Arka kapıdan elçiliğe tekrar gizlice girdikten sonra Bruce'a veda ederken muhabirlerle kısa bir süreliğine görüştüm.

O akşam, çekici ve zeki bir televizyon muhabiri olan arkadaşım Margaret Osmer ile bir restoranda yemek yiyordum. Tatilde olan Amerikalı bir kadın o anın getirdiği ruh haliyle yanıma gelip yüksek sesle beni paylamıştı: Barış için çalışmam gerekirken genç bir bayanla bir restoranda olmak benim için bir utanç kaynağıydı. Büyükelçi Arthur Watson, beni restorandan alıp uçağıma götürdü. Sabah erkenden San Clemente'ye varmam için kalkış saati önceden ayarlanmıştı.

California'da bulunan El Toro Deniz Piyade Hava İstasyonu'na 13 Temmuz Salı günü saat 7.00'de vardım. Dünya gezim on iki gün sürmüştü. Yokluğumda kaleyi kahramanca ve etkin şekilde elinde tutan Al Haig, beni karşılayıp helikopterle San Clemente'ye götürdü. Richard Nixon sabırsızlıkla helikopter pistinde bizi bekliyordu. Tahran'a giderken mutabık kalınan şifreyi telgrafla çektiğimde yolculuğumun başarılı geçtiğini öğrenmişti. Şifre "Evreka" idi. Bu şifre Nixon'a öyle değişik şekillerde iletilmişti ki ilk başta hemfikir olduğumuz durumun aksine telgrafla acil bir rapor göndermemi istemişti. Raporu uçaktan gönderdim ve bana bolca teşekkür ederek bir de espri yapmaya çalışmıştı; döndüğümde bir gün izinli olacağımı söylemişti. Ayrıca Nixon, "misafir"ine -Haig'in San Clemente'de kalan Dışişleri Bakanı için verdiği kod adı- "arındırılmış" bir rapor sunmamdan önce kendisine tam bir özel brifing vermemi istemişti. Daha sonra bilgiyi gizli tutmada gösterdiğimiz becerimiz için büyük bir övgü aldık; bilgileri gözden geçirirken iyi gitmiş talihimize ve muhaberelerin üstesinden gelen CIA'e olağanüstü sağduyusundan dolayı teşekkür etmem gerekiyordu.

Sabah 7.20'den 9.30'a kadar Başkan'la geçirdiğim sürede ona, olaylarla ilgili detaylı bir raporun yanı sıra uzunca yazmış olduğum

raporu da sundum. İkimiz de diplomasimiz için yeni fırsatlar yarattığımızı fark ettik. Kaçınılmaz bir şekilde bu durumun Sovyetler Birliği'nde yankıları olacaktı. Zamanla bu yankıların faydalı olacağını düşünüyorduk. Vietnam'daki savaşın etkileri de derin olabilirdi. Ayrılırken Chou, müzakerelerimizin iyi geçmesi yönündeki dileklerini de iletmişti. Çinli liderlerin doğrudan yardım edebileceklerinden şüphe etsem de seyahatim Hanoi için büyük bir yenilgi olacaktı. Pekin'e yaptığım gezi, Vietnam'ın bizi psikolojik olarak tüketme ve kamu desteğimizi zayıflatma yönündeki kampanyasını baltalayabileceğinden Vietnam'ın aldatıcı "Yedi Maddesi"ni ön sayfalardan silecekti. Amerikan halkı, hükümetlerinin barış için cesur hamleler yapabildiğini görecekti. Bu durum, selameti ve ilerlemesi kendine güvenen ve kararlı bir Amerika'ya bağımlı olan tüm dünyayı cesaretlendirecekti. Japonya ve Tayvan'la kaçınılmaz sorunlarla karşı karşıya kalabilirdik. Pekin'le olan ve başkalarını rahatsız edici diplomatik ilişkiler ilerledikçe er ya da geç üzerimize gelebilirlerdi. Yolculuk, üzerimize gelebilecekleri pasif olarak beklemektense olaylara hâkim olmamızı sağlamıştı.

Nixon'ın Pasifik'e bakan San Clemente'de yüksekte olan konutunun mütevazı çalışma odasında bu çıkarımlar üzerine tartıştık. Binlerce kilometre uzaktaki Çin'in uzak kıyılarını hayal etmek cazip bir şeydi.

Haldeman sabah 09.30 sularında bize katıldı ve tartışma tatbiki bir şekil aldı. Başkan'a eşlik edecek basın grubunun sayısını öğrenmek istedi. Sayıya benim karar vermediğimi duyunca tepeden bakan bir tavır takındı; Chou En-lai'ye gidecek ekibin toplamda elli kişi civarında olacağını tahmin ettiğimi söylediğimde ise kuşkulu gözlerle bana baktı. Basın grubunun sayısı bir yana, sadece Gizli Servis ekibinin elliden fazla olacağını düşünüyordu. Haldeman'a göre, eğer televizyon bu olayı yayınlamayacaksa tarih yazmanın da bir anlamı yoktu. Bu durum, Nixon ve Haldeman arasında uzun süren karşılıklı bir gidip-gelmeye yol açtı; kimlerin gidebileceği üzerindeki kontrolü de elimizde tutarak, basında, her şeyden fazla da televizyonda, buna ayrılacak azami miktarın ve zamanın nasıl olacağı gibi. Nixon'a göre, kendisine adil davrananlar özel bir ilgiyle ödüllendirilmeliydi. Nixon'ın sarsılmaz kibirlerinden biri olarak bu durum, basının kendisiyle ilgili daha yumuşak bir tavırla hareket etmesi için şantaj ola-

caktı. Tabii ki bunu gerçekleştirememişti; Nixon da Haldeman da medyanın Nixon'la Pekin'e göndermeyi seçtiklerini veto edememişti.

Bundan daha da önemlisi Başkan'ın ortak duyuruyu nasıl sunacağıydı. Halkla ilişkilerin tüm esasları, Nixon Başkanlığı'nı vurgulayan dramatik ve duygusal konuşmalardan birine önerilerde bulunmak üzere seferber olmuştu. Ama buna şiddetle karşı çıktım. Yeni bir ilişkinin daha çok başındaydık; ne kadar abartırsak asıl meseleye yönelecek hassas diplomasiyi o kadar zedelerdik. Sıkıntılı muhalifleri yatıştırmak, huzursuz dostlarımızı rahatlatmak zorunda kalabilirdik. Bütün bu girişimlerin zamanı gelecekti ama bu erken aşamada ne söz vermeliydik ne de şart koşmalıydık. Her ne kadar kısa ve doğallıktan yoksun olsa da duyuruda söylenecekler belliydi. Nixon biraz gönülsüzce, Haldeman ise ciddi bir kararsızlıkla kabul etmişti. Bir gün içinde Nixon olayın büyüsüne kapılıp kısa ve öz olan muammalı sunumun potansiyel etkisi konusunda gittikçe heveslenmişti. Lord ile beraber konuşmaya eklenmek üzere bir dizi kısa yorum hazırladık (bana vaat edilen izin günü işte burada gitmişti). İki buçuk yıllık planlama, çaba ve beklenti dört yüz kelimeye indirgenmişti.

Başkan'ın ortaya çıkmasını nasıl açıklayacağımız hususunda bazı tereddütler vardı. Eğer televizyon yayını istenirse konunun Vietnam olacağına dair spekülasyon yapılması kesinlikle kaçınılmazdı; Haldeman'ın korktuğu gibi sonuçta ortaya çıkacak hayal kırıklığı duyurunun etkisini ciddi derecede azaltabilirdi. Bu nedenle Başkan'ın Vietnam ile ilgili olmayan bir konuda ulusa hitap etmek istediğini açıkça belirtmeyi tercih etmişti. Ben ise karşı çıktım. Böyle bir duyurunun yaratacağı spekülasyonlar, duyurunun amacını alt edebilirdi. Başkan'ın konuşması bittiğinde özür dilemek zorunda kalmayacağına ikna olmuştum.

Sonunda Rogers da bize katıldı. Nixon'ın önerdiği şekilde Rogers'a gezimin "arındırılmış" versiyonunu verdim. Rogers'ın gelişen olaylardaki rolünü tartıştık. Yabancı hükümetleri bilgilendirmek Dışişleri Bakanlığı'nın göreviydi. Rogers ustalıkla bu sorumluluğu aldı. Bu hususta bir senaryo geliştirilmişti; Rogers, konuşmasına Başkanlık konuşmasından yaklaşık bir saat önce Japonya ile başlayacaktı.

Sonraki kırk sekiz saat, sırrı saklayabilecek miyiz endişesi için-

de ve büyük gayretin ardından gelen baskının azalmasıyla geçti. Devletteki hizmetim boyunca kendi duygularım ile çevrem biraz uyumlu değildi. Benim mutluluk anım, birtakım çabalarla başarının muhtemel olduğu anlaşılırken meydana gelirdi; bu durum genellikle günlerce, bazen haftalarca, halkın ve hatta bazı meslektaşların bunu öğrenmesinden önce olurdu. Kamuoyu etkisinin en yüksek olduğu sırada ben bir sonraki aşamayla uğraşıyordum. Dış politikada durağan bir noktaya gelme diye bir şey yoktur: her başarı yeni zahmetlerle elde edilir; her ilerleme ek çaba ile sağlamlaştırılmalıdır. Yani Başkan'ın konuşmasından iki gün önce San Clemente'de ortam gergin ama sakin olsa da durum bu şekildeydi. Mesai arkadaşlarım 48 saat sonra bir televizyon stüdyosunda gerçekleşecek performansla meşguldü. Üzerimde jet yorgunluğundan kaynaklanan bir enerji azalması vardı ve gerçekleştirdiğimiz şeyi nasıl yöneteceğimiz konusunda giderek artan endişelerim ortaya çıkmıştı.

15 Temmuz öğleden sonra Nixon, bir uçurumun kenarında sergileyeceği performanslardan biri ile üzerinde bulunan gerginliğini hafifletmiş ve bu sayede hem ustalığını gösterebilecek hem de mesai arkadaşlarına eziyet edebilecekti. *Sunday Times* (Londra) muhabiri Henry Brandon ve büyüleyici eşi Muffle ile öğle yemeği yediğimi öğrendiğinde Nixon her ikisini de konutuna davet etti. Nixon, Brandon'la eşine evini gezdirdikten sonra bahçeler içinde yürüyüşe çıkıldı. Ben sırrımız son anda tehlikeye girmesin diye kıvranırken Nixon şifreli ipuçları vermeye devam ediyordu. Nixon, önümüzde uzanan Pasifik'in uzak kıyısındaki Çin'den, yeni bir ilişkiye ihtiyaç duyulmasından ve Asya'ya seyahat etme arzusundan bahsetmişti. Neyse ki o kadar dolaylı bir şekilde konuşmuştu ki Brandon sadece geçmişe bakınca ne demek istediğini anlayabilmişti; Nixon, kesinlikle benim duygusal dengemi zorlamıştı.[2]

15 Temmuz günü Batı'daki Beyaz Saray*, Pasifik yaz saatiyle 14.45'te (Doğu yaz saatiyle 17.45) Başkan'ın beş saat sonra tüm televizyon ve radyo kanallarında "büyük bir açıklama" yapacağını şifreli bir şekilde duyurdu. *Associated Press* yaklaşık yirmi dakika sonra bir bülten yayınladı, "Başkan Nixon, Batı'daki Beyaz Saray'ın, ne ol-

Nixon'ın 1969 yılında satın aldığı bu ev, Pasifik Okyanusu kıyısında yer alan San Clemente, Kaliforniya'da bulunmaktadır. (ç.n.)

duğu hakkında önceden bilgi vermediği gizli bir konuyla ilgili olarak bu gece saat 22.30'da [Doğu yaz saati] tüm ülke çapındaki televizyon ve radyo kanallarında 'büyük bir açıklama' yapacak."

Pasifik saatiyle 17.45'te helikopterle Los Angeles'a gitmek için Başkan'la beraber yola çıktık. Burbank'de bulunan *NBC* televizyon stüdyolarında Nixon, kameralar ve mikrofonların karşısına çıkarak yurt geneline 7 dakikalık kısa bir konuşma yaptı:

İyi akşamlar. Bu gece bu televizyon saatini dünyada kalıcı bir barış inşa etme çabalarımızın büyük bir gelişmesini duyurmak için talep ettim.

Son üç yılda birçok kez belirttiğim gibi, Çin Halk Cumhuriyeti ve 750 milyon insanının katılımı olmadan istikrarlı ve kalıcı bir barış olamaz. Bu yüzden ülkelerimiz arasında daha normal ilişkilerin kapılarını açmak için çeşitli alanlarda girişimlerde bulundum.

Bu amaç doğrultusunda, Ulusal Güvenlik İşleri'nden sorumlu Yardımcım Dr. Kissinger'ı Başbakan Chou En-lai ile görüşmesi için son dünya turu sırasında Pekin'e gönderdim.

Şimdi okuyacağım duyuru, Pekin'de ve ABD'de eş zamanlı olarak yayınlanmaktadır:

Başbakan Chou En-lai ve Başkan Nixon'ın Ulusal Güvenlik İşleri'nden Sorumlu Yardımcısı Dr. Henry Kissinger, 9-11 Temmuz 1971 tarihleri arasında Pekin'de bir araya geldiler. Başkan Nixon'ın Çin Halk Cumhuriyeti'ni ziyaret etme arzusunu dile getiren Başbakan Chou En-lai, Çin Halk Cumhuriyeti hükümeti adına, Mayıs 1972'den önce uygun bir tarihte Başkan Nixon'ı, Çin'i ziyaret etmesi için davet etmiştir. Başkan Nixon da bu daveti memnuniyetle kabul etmiştir.

Çin ile ABD liderleri arasındaki toplantıda, iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi ve iki tarafın da ilgilendiği sorunlar hakkında görüş alışverişinde bulunulması amaçlanmaktadır.

Bu duyurunun akabinde kaçınılmaz bir şekilde meydana gelebilecek spekülasyonlara karşı, politikamızı mümkün olan en açık biçimde ortaya koymak istiyorum.

Çin Halk Cumhuriyeti ile yeni bir ilişki kurma gayretimiz eski dostlarımızın zararına olmayacaktır. Bu çabamız başka bir ulusun aleyhine değildir. Tüm uluslarla dostça ilişkiler kurma peşindeyiz. Her ulus, başka bir ulusun düşmanı olmadan dostumuz olabilir.

Gerekli olan bu adımı attım çünkü gerginliklerin azalmasından ve ABD ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında daha iyi bir ilişki kurulmasından tüm ulusların kazançlı çıkacağına dair derin inancım var.

Bu şevkle sadece bizim neslimiz için değil, aynı zamanda birlikte paylaştığımız bu dünyadaki gelecek nesillerin de barış içinde yaşaması için barışa giden bir yolculuk olmasını umduğum şeyi üstleneceğim. Teşekkür ederim, iyi geceler.

Nixon, Burbank stüdyolarından ayrılırken, küçük ama ses getiren bir grup onu, "Vietnam'dan çık" sloganlarıyla karşıladı.

Yaklaşık kırk beş dakika önce Washington'daki ofisimi yöneten Albay Richard T. Kennedy talihsiz Vorontsov'a, Sovyetlere "15 Temmuz duyurusundan önce gelen olaylar dizisi"ni hatırlatan bir notla birlikte Nixon'ın konuşmasının bir kopyasını vermişti; zirve konusunda Sovyetlerin bizi önemsememelerine karşılık çok da fazla akıllıca bir yol değildi. Bu durum, Sovyetler Birliği ile ilişkileri yeni bir temele dayandırma isteğimizi yineliyor ve umutlarımızın yok olması halinde karşılaşabilecek "ciddi sonuçlar" konusunda uyarıyordu. Konuşmadaki ve nottaki tüm güvenceler, Washington'la Moskova arasında pazarlık pozisyonlarının değiştiği gerçeğini yumuşatmıyordu.

Nixon ve üst düzey personeli daha sonra Nixon'ın tartışılmaz zaferinden dolayı çok eğlendiği Los Angeles'taki Perino'nun restoranına gittiler. Yemek yiyenlerden bazılarının tebriklerinin tadını çıkaran ve haberi henüz duymamış olanların iyi dileklerini kabul eden Nixon, restoranın köşesindeki oturduğu yerden kalkarak yavaşça masamıza doğru geldi. Yengeç bacaklarından oluşan akşam yemeği ve 1961 yılına ait bir şişe Chateau Lafite-Rothschild ile kutlama yaptık. Tam kalkarken televizyona yapışmamış birkaç kişinin şaşkınlığı içinde diğer konukları durdurarak beni, Pekin'e seyahat eden adam olarak tanıtmak için bir kez daha restoranın giriş kısmında oyalandı. Çok dokunaklı bir olaydı. Nixon kendini beğenmiş biri değildi; sadece az önce ne duyurduğuna kendisi bile tam olarak inanamamış gibi davranıyordu. Karşılıklı bir utangaçlık vardı; Nixon yabancılarla her daim diken üstündeydi ve diğer misafirler de bir Başkan'a yaklaşırken pek rahat değillerdi. Başarılı olduğu zamanlarda Richard Nixon garip bir şekilde savunmasız olurdu. Kendisini, dostlarından izole ettiği boşluğu doldurmada pek de başarılı olamadığından sabırsızlıkla

farkına varılmayı beklerdi. Bu anlamda Perino'nun yerindeki sahne Richard Nixon'ın zaferini ve trajedisini simgeliyordu.

Heyecan -ve saçmalık- birkaç gün daha sürdü. Dünyanın her yerinden tebrikler yağıyordu. Medyanın övgüleri neredeyse aynıydı. Yine de sadece muhafazakârlardan değil, ilginç bir şekilde Sovyetler Birliği'ni gereksiz yere kışkırttığımızdan korkan birkaç Amerikalı liberal eleştirmenden aksi yönde yorumlar da vardı. Ama bu yorumlar dünyanın hayal gücünü yakalayan bir olayla bastırılmıştı. Tavsiyeye ihtiyacımız yoktu; bazıları Başkan'ın Pekin ve Moskova'yı aynı yolculukta ziyaret etmesini istiyordu; her grubun Nixon'ın gerçekleştirmesini talep ettiği şeyler vardı (Vietnam Savaşı'nı sona erdirmesi, ticareti genişletmesi vb). Fakat bu başa gelecek iyi bir sorundu; daha önce politikamızı desteklemeyi teklif eden gönüllüler tarafından mahcup edilmemiştik.

Kabinemizin Tayvan'a gitme tutkusu, aniden önemli bir iş için Pekin'i ziyaret etmeye yönelik neredeyse bastırılamaz bir özlem ile yer değiştirmişti. Senatörler ve Kongre üyeleri anakaraya seyahat etme önerileriyle bizi boğup Chou En-lai'den randevu almak için yeni bağlantılarımı kullanmamı istiyorlardı. Bir gece kulübü şarkıcısının temsilcisi bile Çin'deki gece kulüplerine yapılacak bir tur ile müşterisinin hizmetlerini sunmak için bize ulaşmıştı. Çin'de gece kulüplerinin olmadığı söylendiğinde ise şaşkınlık içinde homurdanarak bunun Beyaz Saray'ın had bilmezliği için mantıksız bir bahane olduğunu yazarak bildirdi.

Haldeman'a şefi, bu olayı Nixon'ın "beğenilmesi" yönünde eşsiz bir fırsat olarak değerlendirmesi ve durumu destansı bir şiir haline getirmesi için baskı yapıyordu. Böylece Nixon, ben ve Rogers arasında Lincoln Oturma Odası toplantılarının büyük ölçüde doğruluğu şüpheli destanı ortaya çıkmıştı. Chou En-lai'yle Nixon arasındaki benzerlikler hakkında basına bilgi vermek için bana ayrıntılı bir rapor geldi. Haldeman tarafından sindirilmiş Beyaz Saray personelini, tarihin gerçekleştiği, icat edilmediği ve bu sefer her ne ise Başkanlık tahdidinin en iyi halkla ilişkiler politikası olduğuna ikna etmek için kahramanca çabalar gerekliydi.

Nixon hor gördüğü liberal çevrelerden bolca övgü aldığı ve duygusal bağlılığının olduğu muhafazakârlara da daha husumetli olduğu için ilk başta huzursuz hissetmişti. Ama birkaç gün geçtikten ve bu durumu anlamlandırmaya yönelik çabalardan sonra muhafazakârlar bile potansiyelin farkına varmaya başlamışlardı. En dokunaklı mesaj, ABD'nin sadık bir dostu olan Japonya Başbakan Eisaku Sato'dan gelmişti. Ülkelerimiz arasındaki dostluğu pekiştirmek için çok şey yapmış bir adamı mahcup etmek çok acı vericiydi. Çin'de yapılan duyuru, Japonya'da ilk "Nixon şoku" olarak tanınmıştı ve bir ay sonra bunu ikinci bir şok izlemişti: yurt içindeki ücret ve fiyat kontrolleri ile yurt dışındaki ticaret ve döviz kısıtlamalarını uygulamaya koyan acil ekonomik program.

O zamanlar Japonya'daki muktedir Büyükelçimiz Armin Meyer en utananlardan biri olmuştu. *Silahlı Kuvvetler Radyosu* üzerinden yapılan duyuruyu duyduğunda saçını kestiriyordu ve ilk başta Nixon'ın Çin'e atıfta bulunmasının dil sürçmesi olduğunu düşünmüştü. Hatıratına göre[3] Meyer'in ilk tepkisi, bu duyarsızlıktaki sertlik idi. Tokyo'da yaşayan birçok Amerikalı ile Japonların da tepkisi aynı yöndeydi. Yine de "günlerce ve haftalarca derinlemesine düşündükten sonra" Meyer, "Eğer Başkan'la Ulusal Güvenlik İşleri'nden Sorumlu Yardımcısı'nın başarısı garantiye alınacaksa, aslında bunu farklı bir biçimde ele alamazlardı" sonucuna varmıştı. Meyer bir dizi gerekçe öne sürmüştü; Japonlar gizliliği sürdürmede kronik olarak başarısızdırlar; diğer müttefik ülkeler (Tayvan, Kore, Güneydoğu Asya müttefikleri, NATO) istişare konusunda daha büyük ya da eşit bir iddiaya sahiptirler (Sovyetler mevzubahis değil); Japon politikasını bizim politikamız baltalamamıştı, sadece bizden çok önce gitmeye başladıkları yolda önümüzde kalmak için arzulanan fırsattan yoksundular. 22 Ocak 1971 gibi erken bir tarihte Sato, Pekin'le ticari ve basın temaslarını artırmayı ve hükümet düzeyinde görüşmeler başlatmayı alenen teklif etti.

Geçmişe baktığımda inanıyorum ki Meyer'in düşünceleri daha önce istişarede bulunmayı engellemesine rağmen Japonları bilgilendirmek için daha hassas bir yöntem seçebilirdik. Örneğin, Pekin gezisindeyken mesai arkadaşlarımdan birini resmi duyurudan birkaç

saat önce Sato'ya bilgi vermesi için Japonya'ya göndermek daha nazik ve düşünceli bir hareket olurdu. Bu durum gizlilikle iyi ve saygın bir arkadaşa yönelik özel bir ehemmiyeti birbirine bağlayan bir gösterge olabilirdi. Gelişen olayların baskısı altında bu düşünce hiç kimsenin aklına gelmemişti; görgü konusunda ciddi bir hataydı. Askeri ittifaklarımıza ve muhafazakâr müttefiklerimize olan bağlılıkları önceden çok bilinmeyen birçok eleştirmen kulaktan dolma bilgilerle "Müttefiklerimize kötü davranma" suçlaması yapmıştı. Ama neredeyse on yıllık perspektifle bile temel gizliliğin nasıl önlenebileceğini bilmiyordum. Olayın hassasiyeti ve fırsatın eşsizliği, ABD'nin duyurunun sunumu bağlamında durumu kontrol altında tutmasını zorunlu kılmıştı.

Başkan, konuşmasında politikamızın başka bir ulusa karşı olmadığını ve eski dostlarımızın zararına olmayacağını vurgulamıştı. Bunlar klişe de olsa, dikkate alınmayan yorumlar yaşamı yönetseydi, insanın başına gelecek sadece kafa karışıklığı olurdu. Eğer yolculuk önceden duyurulsaydı, bu durum haftalarca cevap veremediğimiz spekülasyonlara yol açardı. Muhalifler -özellikle de görüşmelerin gündemini gerçekten kontrol edemediğimiz için- hiçbir güvencenin tamamen ortadan kaldırılamamasına yönelik kötü niyetli çıkarımları artırma fırsatına sahip olurlardı. Sözde bizi destekleyenler bile aşmaya kararlı olduğumuz geleneksel gündemi öne sürerek bizi utandırabilirlerdi. Ayrıca danışılmayı beklemiş olan bazı ülkelerin de yolculuğu sabote etmeye yönelik önemli gerekçeleri olabilirdi. Olayın sunumu üzerindeki kontrolümüzü sürdürmek, politikamız ve sonuçları üzerindeki kontrolü devam ettirmekle eş anlamlıydı. Başkan'ın 9 Şubat 1972 tarihli Dış Politika Raporu'nda da kabul edildiği üzere gizlilik için bir bedel ödedik ama bu bedel "kaçınılmazdı" ve bu konudaki gerekçeler "ağır basıyordu."

Yolculuğumun sonucu öngörülebilir değildi; beklentileri artırmayı, baskı yaratma riskine girmeyi ve sonuçları bilinmeden iki tarafı da kamuoyuna açık pozisyonlar almaya zorlamayı istemedik. Yolculuk nasıl ele alınmış olursa olsun pozisyonların tersine dönmesinin şok etkisi kaçınılmaz olurdu (bkz. ping-pong deneyimi). Her hâlükârda, raporda Nixon'ın gezisine kadar Çinlilerle hiçbir somut mü-

zakere yapılmayacağı öne sürülüyordu ki bu konuyu müttefiklerimize danışmadan önce önümüzde aylar olacaktı; sözümüzü sadakatle yerine getirdik.

Mesai arkadaşım Bill Safire pozisyonumuz için bir emsal bulmuştu:

19 Temmuz 1971

BİLGİ NOTU: HENRY KISSINGER

KİMDEN: BILL SAFIRE

İşte size kullanmak için fırsat bulabileceğiniz gizlilik hakkında bir alıntı:

"Ahlaki ikilemlerin en tehlikeli olanı: Hakikatin galip gelmesine yardım etmek için gerçeği gizlemeye mecbur kaldığımız zamandır."

Dag Hammarskjold

"Çin Kartı"

Artık halkın gözü önünde olduğumuza göre üçlü diplomasi, kolayca anlaşılacağı üzere, bir çırpıda herkes tarafından takdirle karşılanmamıştı. Çin'le Sovyetler Birliği'ni birbirine düşürmek basit bir girişim olamazdı. "Çin kartı", bizim oyunumuz değildi. Çin-Sovyet düşmanlığı kendi dinamiğini takip etmişti. Bu dinamiği biz ortaya çıkarmamıştık; hatta son on yılın büyük kısmında bu dinamiğin getirdiği gerginliğin farkına bile varamamıştık. Pekin de Moskova da bize yaranmak için birbiriyle çekişmiyordu; bize zaten yaranıyorlardı çünkü çekişiyorlardı. Bu rekabetten "faydalanmamıştık"; rekabet kendi kendini istismar ediyordu. Rekabeti şiddetlendirmeye çalıştığımız ölçüde başka şekillerde zararlı çıkabilirdik. Paradoksal olarak bunu yaparak bile Pekin'i huzursuz edebilirdik: Çin kartından bahsetmek, bir bedel uğruna Çin kartını oynamayabileceğimiz anlamına geliyordu. Çinliler sık sık Moskova ile hedefimize ulaşarak Pekin'in harcanabileceğini düşünmemize yönelik endişelerini dile getirmişlerdi; Mao, bizi, "Moskova'ya ulaşmak için Çin'in kullanılmamasına" karşı uyarmıştı. Pekin'i manipüle etme yönündeki her girişim, Çin'in bizimle ilişkilerini kesmesine, belki de Sovyetler Birliği ile olan seçeneklerini yeniden gözden geçirmelerine ve kendi kaderlerini tekrar kontrol altına almalarına yol açabilirdi. Aynı şekilde Çin kartını

oynayarak yapacağımız her hareket; çok geç olmadan, iki cephedeki düşman güçler kâbusunu sona erdirmek için bir tarafı, muhtemelen daha güçsüz ve Amerikan ittifak sistemi tarafından korunmayan Çin'i, vurması için Sovyetleri kışkırtabilirdi.

Oyunun adı denge idi. Sovyetler Birliği ile olabilecek provokatif bir çatışmada Çin'e katılmak için çabalamıyorduk. Fakat Moskova'nın jeopolitik hırslarını bastırmanın gerekliliği konusunda hemfikirdik. Muharebe birliklerinin Mısır'a gönderilmesi, Ürdün'ün Suriye'yi işgal etmesine yol açan koşullar, Cienfuegos'ta bir deniz üssünün inşa edilmesi ve Çin-Sovyet sınırı boyunca yaşanan çatışmalar, direnilmesi gereken küresel dengeye yönelik tek tip bir mücadelenin parçasıydı. Ayrıca hem Çin hem de ABD diplomatik seçeneklerini genişletmek istiyordu: Kültür Devrimi'nin kendisine dayattığı izolasyondan kaçmaya çalışan Pekin; daimî Amerikan müdahalesine daha az bağlı olan uluslararası bir sistemde güvenliği güçlendirmek isteyen Washington.

Fakat Çin'le ABD ortak bir kaygı nedeniyle bir araya geldiklerinden bununla nasıl başa çıkılacağı konusunda aslında anlaşamamışlardı; bu bakımdan ileride sıkıntılar yaşanabilirdi. Pekin, daha önce kendi iç savaşında üstün gelen aynı kararlı, uzlaşmaya yanaşmaz gayreti ile Moskova'yla karşı karşıya gelmişti. Pekin'in meydan okuması tartışmaya açık olsa da mantıklı idi; sadece Moskova'nın jeopolitik özlemine değil aynı zamanda ideolojik üstünlük anlayışına da karşıydı. Jeopolitik hırsların önlenmesinin gerekliliği konusunda hemfikirdik fakat ideolojik anlaşmazlığa karışmak için herhangi bir gerekçemiz de yoktu. Ayrıca kitle imha silahlarıyla ilgili epeyce mühimmat deposuna sahip olmak bize yüz milyonlarca hayat konusunda güvene dayalı bir sorumluluk yüklüyordu. Mümkünse birlikte yaşamaya çabalama yönünde ahlaki ve politik bir yükümlülüğümüz vardı; bize meydan okunması durumunda ise karşı karşıya gelmekten kaçınmazdık ama termonükleer çağ karşılıklı tahdidi kaçınılmaz kılıyordu. Eleştirmenler -bir kısmı Pekin'de- bu arayışa dudak bükebilir ve bunun nafile olduğunu iddia edebilirlerdi fakat paradoksal olarak sadece bu arayışa devam ederek askeri baskılarla yüzleşmemiz gerektiğinde halkımızı bir araya getirebilirdik.

En başından beri -üst düzey siyaset yapıcıları arasında- sadece

Nixon'la ben, ABD'nin, Sovyetlerin Çin'e yapabilecekleri askeri saldırıyı kabul edemeyeceğini düşünüyorduk. Herhangi bir şekilde temasta bulunmadan önce görüşümüz bu doğrultudaydı; 1969 yazı gibi erken bir zamanda zoraki bir bürokrasi için acil durum planlamasını uygulamaya koymuştuk. Açıkçası bu durum, Pekin'le Washington arasında herhangi bir anlaşmaya işaret etmiyordu ki o dönemde Varşova görüşmeleri bile daha gerçekleşmemişti. Acil durum planlamamız temkinli bir şekilde gerçekleştirdiğimiz jeopolitik değerlendirmeye dayanıyordu. Eğer Moskova, Pekin'i küçük düşürmeyi ve güçsüz kılmayı başarırsa, Sovyetlerin tüm askeri çabaları Batı'ya kayabilirdi. Sovyetlerin acımasızlığıyla Amerika'nın güçsüzlüğüne (ya da aldırmazlığına -sonuç yine aynı olurdu) yönelik bu tür bir durum, Sovyetlerin etrafındaki birçok küçük ülke bir yana Sovyetlerin, Japonya'dan Batı Avrupa'ya kadar diğer taleplerinin de karşılanmasına yol açabilirdi. Açıkçası üçlü diplomasi beceri gerektiriyordu. Bir şekilde güç gösterisinde bulunmamalıydık ama judoda olduğu gibi düşmanı istenen yöne itmek için düşmanın kendi gücünü kullanmalıydık. Başarılı olursak, karşımızdaki iki tarafın birbirine olan seçeneklerinden daha fazlasına biz her ikisi için de ayrı ayrı sahip olurduk; ayrıca her iki tarafı da birbirine karşı kışkırtma tehlikesi de daima vardı. Bu stratejiyi Nixon'a bir bilgi notuyla özetledim (Ekim ayında Çin'e yapılan ikinci geziden önce):

> Çin politikamızın Moskova'ya tüm komünist ülkeler adına konuşamayacağını, bizimle anlaşma yapmanın kendi lehlerine olduğunu, olası bir ABD-Çin Halk Cumhuriyeti iş birliğini göz önünde bulundurmaları gerektiğini istiyoruz; tüm bunları yaparken de Sovyetlerin paranoyalarının artırılmaması lazımdı. Bu durumun SSCB üzerindeki olumlu etkisinin belki de tek büyük artısı Çin girişiminden elde ettiğimiz kazançtı.
>
> Bunu zaten başarmıştık. Çinlilerin bir şey yapmasına gerek yok. Buradaki çıkarlarımız yerindedir ve sadece çıktığımız yola devam etmemiz gerekiyor. Ruslara baskıda bulunmak açıkça işaret etmediğimiz bir şeydir. Gerçekler kendi adına konuşur.

Aynı zamanda Çin ile aramızdaki bazı konularda doğal bir çıkar ilişkisi vardı. Akademik ve diğer uzman görüşlerinin aksine Çin, değinmek istediği birçok önemli konu bulunmasına rağmen sadece Tayvan'ı yeniden kazanmak için bizimle olan politikasını o kadar belirgin bir şekilde değiştirmemişti. Çin, uluslararası ilişkiler-

de yerini almak ve dünyaya prestijini ve önemini göstermek istiyordu. Bu durum, Sovyet baskılarına karşı bir miktar güvenlik sağlayabilir ve müşterek bir ABD-Sovyet hâkimiyeti tehlikesini azaltabilirdi. Nixon'a şöyle yazdım:

> Çinliler kendilerini iki cepheli bir savaş tehdidinden kurtarmak, Moskova'nın Çin Halk Cumhuriyeti'ne saldırı ya da Çin Halk Cumhuriyeti'ni sıkıştırma olasılıklarını yeniden hesaplamak ve belki de SSCB'nin Pekin ile olan ilişkilerinde daha uysal olmalarını bekliyorlar. Özellikle bizden olası bir ABD-SSCB ihtilafına karşı güvence istiyorlar.

Bunları sağlayabilirdik. Çinlilerin istedikleri bizim girişimimizin ve kendi çıkarlarımızın doğasında vardı. Gergin bir ipin üzerindeydik; mücadele etmeye bakmaksızın bir tarafa ya da diğerine yönelme konusunda dikkatli olmalıydık; aksi takdirde uçuruma yuvarlanabilirdik.

İlk ziyaretimde Chou'ya, Moskova ile muhatap olmaya devam edeceğimizi ama Sovyetlerle göz önünde bulundurabileceğimiz ve Çinlilerin çıkarlarını etkileyebilecek her türlü mutabakat konusunda Pekin'e bilgi vereceğimizi ve Çinlilerin görüşlerini dikkate alacağımızı söylemiştim. Bu güvenceler Nixon'ın 16 Temmuz'da Chou Enlai'ye gönderdiği mesajla doğrulanıyordu; ayrıca mesaja yeni ilişkiyi teşvik etme nezaketini sağlamak amacıyla 16 Temmuz'da gazetecilere Pekin gezimle ilgili verdiğim bir arka plan brifinginin metnini de eklemiştik.

Bu mesaj Pekin'de kabul edilen yeni Paris kanalımızdaki ilk temasımız olmuş ve 19 Temmuz'da General Walters tarafından Çin Büyükelçisi Huang Chen'e teslim edilmişti. Paris kanalındaki mesajları ekibimle beraber hazırlanıp Nixon tarafından da onaylandıktan sonra Durum Odası personelinden biriyle elden Paris'e götürülüp durdurulamaz Walters'la Çinlilere teslim ediliyordu. Walters ayrıca misafirperver Çinlilerle yaptığı toplantılarda Çinlilerin içinde çarpıcı açıklamalarının olduğu ilave mesajları geri göndererek bize anında bir teşvik sağlıyordu. Walters atmosferi, ortamı, kişilikleri ve mutfağı detaylandırmada kendi yüksek standartlarını bile aşmıştı. Kusursuz zevkleri olan bir adam olarak Walters egzotik lezzet hikâyeleriyle bize hoşça vakit geçirtiyordu; bazı yemeklerin tadına sadece vatansever bir görev duygusuyla baktığını söylemişti. Her ikisi de ordu mensubu olan Walters'la Huang Chen, bazı durumlarda karşı taraflar olmak

üzere aynı savaşta bulundukları gerçeğinden etkilenmeyen bir coşkuyla yakın zamanda birbirlerine savaş hikâyelerini anlatacaklardı.

Paris kanalını kullanmak için pek çok fırsatımız olmuştu çünkü kısa bir süre sonra Moskova'dan gelecek mesaj yağmuruna tutulacaktık. Sovyet uzmanlarının endişelerinin aksine Moskova, düşmanca bir karşılık vermemişti; en azından başlangıçta. *Moskova Radyosu*, bildiri metnini yakından izleyerek ama "Başkan Nixon bu daveti memnuniyetle kabul ediyor" cümlesini atarak yurt içindeki Rus dinleyicilere kötü haberi verdi. İlk otoriter Sovyet yorumu dokuz gün sonra geldi. Üzerinde çalışılmış bir soğukkanlılıkla *Pravda* 24 Temmuz'da şöyle dedi:

> "Sovyetler Birliği'nde hiç kimse Çin-Amerikan ilişkilerinde sansasyon için herhangi bir sebep görmüyor.
>
> Tabii ki olaylar daha da geliştikçe Pekin'le Washington'ın gerçek niyetleri daha da belirgin şekilde ortaya çıkacaktır. Partimiz ve devletimiz, Çin-Amerikan bağlantılarının tüm olası sonuçlarını dikkate alacaktır. Pekin ile Washington arasındaki temasların Sovyetler Birliği'ne, sosyalist toplum devletlerine, "baskıda" bulunmak için kullanılacak her türlü planın gerçeklikle bağları koparmaktan başka bir şey olmadığını söylemeye lüzum yok."

Tabii ki baskı, alenen yapıldığı sürece sonuç vermeyeceği gibi inkâr ederek de sona ermez.

Sovyetlerin ilk başta verdiği karşılık diplomatikti, propagandist değildi. Sovyetler Birliği yeni uluslararası gerçeklikle başa çıkmak için enerjik bir şekilde iki cephede harekete geçmeye başlamıştı. İlk önce Washington ile ilişkilerini geliştirmek için çabaladı: Pekin'le yapmaktansa Moskova'yla daha ciddi işlerin yapılabileceği izlenimini bir anda yaratmak endişe vericiydi.

19 Temmuz'da Dobrinin az da olsa kederli bir biçimde zirve fikrini geçiştirdiklerine dair 5 Temmuz'da Sovyetlerden gelen mesajın Çin politikamızı etkileyip etkilemediğini sorunca ben de cevap vermekten kaçınmıştım. Daha önce de ifade ettiğim gibi, aslında Pekin'e giden yolumuz kolaylaşmıştı; daha dolambaçlı olsa bile yine o yoldan giderdik. Birdenbire Moskova zirvesi zor olmaktan çıkmıştı. Dobrinin, Başkan'ın Pekin'den önce Moskova'yı ziyaret etmeyi düşü-

nüp düşünmediğini sordu? Cevabım, Chou En-lai'ye verdiğim cevapla aynıydı: Zirveler duyurulduğu sırayla gerçekleşecekti. Aylarca çıkmaza girilen diğer müzakereler sihirli bir şekilde çözülmeye başlamıştı: Mesela Berlin müzakereleriyle kazara nükleer savaşa karşı önlem almaya yönelik görüşmeler. Başka yerlerde de anlatacağım üzere bu müzakerelerin her ikisi de Pekin duyurusundan sonraki haftalar içinde hızla sonuçlanmıştı.

Ama Sovyet politikasının kaygı verici bir tarafı da vardı. Büyüyen Hindistan-Pakistan çekişmesinde Sovyetler Birliği, Çin'i aşağılamak ve aracı olarak hizmette bulunan Pakistan'ı cezalandırmak için bir fırsat bulmuştu. Pakistan askeri hükümetinin Doğu Pakistan'ın ayrılma girişimini bastırmaya çalışmasından sonra yarımadada gerginlik artmıştı. Hindistan'la Sovyetler Birliği arasında fiilen doğal bir ittifak ortaya çıkmıştı. Hindistan başlangıçta Nixon'ın 15 Temmuz'da yaptığı açıklamayı Hindistan Dışişleri Bakanı Swaran Singh'in "önemli ve olumlu bir gelişme" olarak nitelendirdiği açıklamasıyla memnuniyetle karşılamıştı. Ama 20 Temmuz itibarıyla Hindistan bu duyuruya şüpheyle yaklaşmaya başladı; kendisinin Sovyetler Birliği ile yaptığı hazırlıklara bahane olarak, Hint Yarımadası'nda kurgusal Çin-Amerikan komplolarını yürürlüğe koymaya başladı. Parlamento'daki soruları yanıtlayan Swaran Singh şunları söyledi: "Bu yakınlaşma [Çin-ABD yakınlaşması] iki ülkenin bu bölge üzerinde egemenlik kurması anlamına geliyorsa buna seyirci kalamayız... Şu anda böyle bir ihtimali tamamen göz ardı edemeyiz. Ayrıca bir süredir böyle bir durumun ortaya çıkmasını önlemenin yollarını aramaktayız." Sovyetler Birliği'yle ilgili olarak ise Singh şöyle devam etti: "Bu konuda yalnız değiliz. Bizden daha fazla tedirgin olabilecek büyük ve küçük ülkeler de var."

Singh'in aklındaki şey Hindistan ile Sovyetler Birliği 9 Ağustos'ta bir Dostluk Antlaşması imzaladığında alenileşti; dolayısıyla Hindistan'ın Pakistan ile savaşa girmesi durumunda bu anlaşma Çin'in müdahalesine karşı Hindistan'a Sovyet garantisi veriyordu. Bu hamleyle Sovyetler Birliği, yarımadadaki savaşa kasıtlı olarak kapılarını açmıştı; bu girişim Sovyetlerin kuvvete başvurmak için önemli gerekçelere sahip olan ülkelere silah ve güvence vererek çatışmaları körük-

lediği yetmişli yıllar boyunca sürecek bir dizi hamlenin ilkiydi. Hal Sonnenfeldt ve Bill Hyland'in akıllıca yaptıkları analize katılıyordum:

> Bu durumun gerginliği artıran yönleri ortadadır: Çinliler, Sovyetlerin bu hamlesine karşı Pakistan'dan gelebilecek baskılara dayanamazsa ne yaparlar? Eğer hiçbir şey yapmazlarsa Sovyetler önemli bir kazanç elde eder; Sovyetlerin hedeflerinden biri kesinlikle Çinlileri zayıf müttefik olarak göstermektir. Öte yandan, eğer Çinliler bu riski göze alırsa Sovyetler de itibarlarını korumak için karşılık vermelidir; en azından daha sofistike Sovyet silahları vb. ile desteklenmesi gereken bir itibar.
>
> Böylece Hindistan-Pakistan çatışması vekâleten bir tür Çin-Sovyet çatışması haline gelir.

Sonnenfeldt ile Hyland ayrıca Sovyetlerin, Çin'in daha önce dostu olmuş Romanya'yı da küçük düşürmek isteyebileceklerini öngörmüşlerdi. Aslında Sovyetler yaz sonlarında Romanya'ya karşı bir sınır harbi başlatmaya önayak olmuştu. Bu duruma aktif bir şekilde karşı çıkmıştık ve bu tacizin sonlandırılmasına yardım etmiş olabilirdik.

Sovyetlerin bu kucaklama ve tehditkâr davranış birleşiminin, körpe bir sürgün olan Çin politikamızı ezmesinden korumanın tek yolu, eylemlerimizi Pekin'in anladığından emin olmaktı. Bu doğrultuda Çinlilerle olan bağlantılarımızı Paris kanalıyla arttırdık. 1 Ağustos'la Eylül sonu arasındaki sürede, önceki yirmi yılda olduğundan daha fazla mesaj alışverişinde bulunmuştuk. Paris ziyaretlerimi Le Duc Tho ile gizli görüşmeler için kullanırken aynı zamanda gizlice Büyükelçi Huang Chen ile de üç kez buluşmak için kullanmıştım. Uzun Yürüyüş'e katılan yetenekli ve cana yakın eski bir muharip olan Huang Chen daha sonra Washington'daki Çin İrtibat Bürosu'nun ilk şefi olmuştu. Çinlileri, Moskova ile olan tüm hareketlerimizden ve Sovyet niyetlerini değerlendirmemizden haberdar etmek için büyük sıkıntılar çekmiştim. Pekin'i, Sovyetlerin ani bir zirveye olan heveslerinden haberdar ediyor ve hem kazara savaş hem de Berlin Anlaşmalarının içeriği hakkında Çinlileri dört hafta önceden bilgilendiriyorduk. Her iki taraf da Hint Yarımadası'nda kötüleşmekte olan durumla ilgili görüş alışverişinde bulunuyordu. Çin'in beş nükleer güçten oluşan bir toplantıya katılma konusundaki isteksizliğini bildiğimizden

Brejnev'in böyle bir toplantı teklifini reddetmiştik çünkü tüm tarafların katılması durumunda bu türdeki bir toplantı mantıklı olurdu.

Elbette politikamız ya da eylemlerimiz hakkında Pekin'e herhangi bir veto hakkı ne teklif edilmiş ne de bu çabada bulunulmuştu. Amacımız, Çinli liderlerin ne yaptığımızı, neden yaptığımızı ve uluslararası durumu nasıl gördüğümüzü anlamalarını sağlamaktı. Kendilerine verilen bilgiler doğrultusunda Çinli liderler aldırış etmezmiş gibi davranıyorlardı; değiştiremedikleri gelişmelere karşı doğru bir duruş idi. Pekin'in Moskova'ya karşı açıkça düşmanca bir tutum sergilememizi tercih etmesine rağmen, dış politikaya yaklaşımımızın gerçekçi ve jeopolitik olduğunun farkına varmıştı. Güç dengesi açısından birlikte yaşamanın bedelini ödemeye hazır değildik. Sadece Sovyetlerin askeri baskıdan vazgeçmesi ve siyasi kısıtlama uygulaması halinde yurt içi ya da yabancı muhalefet karşısında detanta hazırdık.

Yeni Paris kanalımızı meşgul eden iki başka mesele daha vardı; biri çok belliyken diğeri ise hiç dile getirilmemişti. Resmi muhaberelerin konusu, Pekin zirvesine hazırlanmak için Çin'e yapacağım ikinci geziydi. Bu konu kısa bir süre sonra daha önce hiç tartışılmamış ama son derece farkında olduğumuz bir başka konunun gölgesinde kalmıştı: Lin Piao'nun Çin'de devrilmesi. Kargaşaya büyük olasılıkla Çin politikasının bize doğru keskin dönüşü neden olmuştu; Mao 1972'nin Şubat ayında Nixon'a tıpkı böyle söylemişti. Çin siyasetinin içine iyice yerleşmiş gerginlikler bunu açıkça yansıtıyordu. Ama bu konuyu hiç gündeme getirmemiştik. Çin'e yapacağım ikinci yolculuk, Temmuz ziyaretimden önceki muhaberelerimizde bile tartışılmıştı. Temmuz ayında belki ilk ziyaretin gizliliği yüzünden ortaya çıkmış olası sıkıntıları ortadan kaldırmak istediğinden, belki de büyük sorunlar önceden çözülmedikçe bir Başkanlık gezisinin çok riskli olduğunu anlayacak kadar tecrübeli olduğundan Chou En-lai bu ziyaret için istekliydi.

Nixon bir sonraki ziyareti kendisi yapmak istemişti ama çok geçmeden o aşırı gururunu yenmesi gerekecekti. Nixon zirve toplantılarını asla şansa bırakmamıştı; onun ilgileneceği konuların hepsi kendisi gelmeden önce ana fasıllara yerleştirilmişti. Sonucu hakkında makul bir görüş olmadan umutsuzca geçen son aylarına kadar bir tanesine bile katılamayacaktı. Bir başkan için tek sağlam yol budur. Hükümet başkanları başmüzakereciler olamayacak kadar tehli-

ke altında olur. Genellikle başarılı müzakerelerin bağlı olduğu pek çok ayrıntıya hâkim olamayacak kadar meşguldürler. Uzun süren bir müzakerenin kaçınılmaz baskılarına incelikle boyun eğmeyecek kadar benmerkezcilerdir. Eğer bir çıkmaz varsa geri dönüş yoktur. Ayrıca zirveler, bir anlaşmanın sürekliliğini garanti eden titiz analizlere yer vermek için de çok kısadır. Bu hususların farkına varan Nixon, ikinci ziyaretim için gereken hazırlıkları onayladı.

İkinci ziyaretim öncesinde Pekin ile yapılan teatilerde, Çinlilerin fevri davrandığı anlar tabii ki olmuştu. Ayrıca bin yıllık tarihleri boyunca Çinliler bir başkanlık öncü ekibiyle daha önce hiç karşılaşmamıştı; özellikle de Amerika'nın orta yerinden çıkan bir adayın yoğun seçim gezileri ile bilenmiş ve Nixon Beyaz Sarayı'nın halkla ilişkiler bölümünün sabit fikir takıntısıyla disipline olmuş birisiyle. Chou En-lai'ye, Çin'in daha önce barbar istilalarından kurtulduğunu ama daha önce bir öncü ekiple hiç karşılaşmadığını söylediğimde kısmen şaka yapmıştım. Sadece öncü ekibin ne yaptığını ve neden büyüklüğünün neredeyse tüm Başkanlık grubuna eşit olacağını Chou En-lai'ye bütün saflığımla söylediğimde bir mesajı buna hasretmek zorunda kalmıştık. Ayrıca Çin'e hiç Amerikan uçağıyla gitmemiştik; bu durum hem siyasi hem de teknik komplikasyonlar içeriyordu. Sonunda Çinliler, Chou'nun Temmuz'da kabul etmesine rağmen David Bruce'un bana eşlik etmesi yönündeki önerimi reddetmişlerdi. Pekin, Hanoi'nin rahatsızlığını ve *Moskova Radyosu*'nun da Pekin'in Hindiçin ile ilgili anlaşma yaptığı konusundaki hiç bitmeyen suçlamalarını göz önünde bulundurarak artık "makul gerekçeler" göstermemizi istiyorlardı.

Pekin'den anlaşılması güç raporlar geldiği takdirde, tüm bu mesaj teatisi hayra alamet olmayacak zeminde yer alıyordu. Eylül ayında aniden tüm Çinli liderlerin beş gün boyunca ortadan kaybolduğunu fark ettik; hiçbir Çin uçağı uçurulmamıştı. Ay geçmek bilmedikçe silahlı kuvvetlerin üst düzey liderlerinin büyük bir kısmı da dahil olmak üzere birçok kilit liderin görevden alındığı anlaşıldı. Birdenbire kaybolanlar arasında en önemlisi Lin Piao idi: Savunma Bakanı, Devlet Konseyi Başbakan Yardımcısı, Komünist Parti Politbüro Başkan Yardımcısı, Politbüro Askeri İşler Komitesi Başkanı; Nisan 1969'da Dokuzuncu Parti Kongresi tarafından Başkan Mao Ze-

dong'un varisi ve halefi olarak atanmıştı. 12 Eylül'de bir Çin askeri uçağı Moğolistan'da gizemli bir şekilde düştü. 20 Eylül'de, 1 Ekim'de Çin Devrimi'ni kutlamak için yapılması planlanan yıllık geçit töreni iptal edildi. Açıkça görülüyor ki Çin'de büyük bir şeyler oluyordu.

İlk elden bilgi alamadık. Diğer konularda Çinlilerle olan iletişimimiz devam ediyor ve bu süreçte daima taze bilgiler geliyordu. Seyahatimi planlarken -basınımız dışında- ne herhangi bir kesinti ne de en ufak bir ima yaşadık; basına göre Başkan'ın ziyareti tehlikeye girmişti. Hattın diğer ucunda olan Pekin'de ara sıra aksaklıklar yaşansa da genellikle bunun için yeterli bir açıklama olurdu. Öncelikle Sovyetler Birliği ile ilişkilerimiz aniden gelişti. Sadece Berlin ve kazara savaş anlaşmaları tamamlanmakla kalmadı aynı zamanda Gromiko da Başkan'a Moskova'ya ziyarette bulunması yönünde resmi bir davetiye getirmek için Washington'a geldi.

Sovyetler, zirveye ilişkin herhangi bir basın spekülasyonunu önlemek için oldukça çaba sarf etseler de kamuoyu duyurusu yapmayı aceleye getiremiyorlardı. 5 Ekim'de Pekin'e ikinci seyahatimi duyurmak için Sovyetleri, kendimize zaman tanıyacak kadar oyaladık. Tam bir hafta sonra 1972 yılının Mayıs ayında herhangi bir tarihte gerçekleşmesi planlanan Moskova zirvesini duyurduk. Özel düşünceleri ne olursa olsun Çinliler dişlerini sıktılar ve hiçbir şey söylemediler.

Çin Birleşmiş Milletler'de

Ekim'de yapacağım gezi için hazırlıklar, Taipei ya da Pekin'in Birleşmiş Milletler'de Çin'i temsil edip etmeyeceği konusundaki yıllık tartışmaya denk gelmişti. Pekin'e açılışımız BM müzakeresinin sonucunu etkin bir şekilde belirlemişti ama bunu hemen fark edememiştik. 1971'den önce bile esasen kaderine terk edilmiş bir biçimde son çırpınışlarımızı yapıyorduk. Artık tüm bu süreçler hızlanmıştı.

Çin Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler'in kurucularından ve Güvenlik Konseyi'nin asıl daimî üyelerinden biriydi. 1949 Devrimi'nden sonra Genel Kurul'da, hangi hükümetin -Tayvan'daki Çin Cumhuriyeti'nin mi yoksa Pekin'deki Çin Halk Cumhuriyeti'nin mi-Çin'in "gerçek" temsilcisi olduğu sorunu üzerine hemen hemen her

yıl oylama yapılırdı. İlk başta Pekin'in kabulüne karşı bir çoğunluk vardı. Ayrıca onlarca yeni Afrika ve Asya ülkesinin kabul edilmesiyle birlikte Pekin'i destekleyen ülkelerin sayısı her yıl arttı. ABD, Tayvan'ın konumunu usule uygun şekilde savunmak üzere geri çekildi. 1961'den itibaren biz ve bir grup müttefik her yıl Çin'in temsil edilmesini "Önemli Sorun" olarak değiştirme yönünde bir öneride bulunarak Genel Kurul'un üçte iki çoğunluğunun onayını gerektirecek bir karar tasarısı sunduk. İlk oylama için salt çoğunluk (%51) alabildiğimiz sürece, ikincisinde üçte bir artı bir oy alarak Pekin'i engelleyebilirdik.

1969'da Önemli Sorun karar tasarısı 71 lehte, 48 aleyhte ve 4 çekimser olmak üzere büyük bir farkla geçti. Pekin'e yer vermeye ve Tayvan'ı ihraç etmeye yönelik Arnavutluk'un verdiği karar tasarısı da 48 lehte, 56 aleyhte ve 21 çekimser oy olmak üzere kabul edilmemişti; buna karşılık önceki yılda on dört olan oy çokluğuna kıyasla bu yıl sadece sekiz oy oranında bir çoğunluğa sahiptik. Halk Cumhuriyeti'ni kabul etmeye yönelik karar hâlâ üçte iki çoğunluk elde edilemediğinden kabul edilmezken Pekin-yanlısı güçler açıkça salt bir çoğunluk elde etmek için psikolojik atılımlarda bulunma yolunda ilerliyorlardı. Birleşmiş Milletler'e her yıl daha fazla yeni ulus kabul edilmekle kalmıyor, aynı zamanda mevcut eğilim doğrultusunda Üçüncü Dünyacılık her zamanki Latin Amerika'dan gelen desteğimizi azaltıyordu ve hatta NATO müttefiklerimiz bile huzursuzlanıyordu.

19 Haziran 1970'te Bakan Rogers, Başkan'a 1970 oylaması yaklaşırken Genel Kurul'un programını analiz eden bir bilgi notu göndermişti. Rogers, statükonun muhtemelen 1970 yılında muhafaza edilebileceğini ancak hızlı bir şekilde de sarsılmakta olduğunu (doğru bir şekilde) düşünüyordu. Belki de "ikili temsil edilmeye" yönelik bir formüle doğru taktik değiştirme ihtiyacı konusunda Başkan'ı önceden uyarıyordu. Rogers hiç öneride bulunmayıp 1970 yılı için ABD'nin Pekin'in kabul edilmesine karşı standart muhalefetini sürdürmesini tercih ettiğini ima etmişti; herhangi bir Başkanlık kararının peşinde koşulmamıştı.

Ancak nihayetinde yenilgi giderek daha muhtemel hale geliyordu. Kanada, Pekin'i 13 Ekim 1970'te tanıdı. Ottawa, Kanada'nın Önem-

li Sorun kararı konusunda bizimle aynı oyu vermeye devam edeceğini fakat Pekin'in kabul edilmesi hususunda muhtemelen Arnavutluk'un verdiği karar tasarısı yönünde oy vereceğini bildirdi. Genel Kurul oylaması yaklaştıkça baskılar da artıyordu. Genel Kurul heyetimizin bir üyesi olan Senatör Jacob Javits, Pekin'i dışarıda bırakıp Tayvan'ı Birleşmiş Milletler'de tutma yönünde değişikliğe gitmemizi önererek yönetimi "daha olumlu bir tavır takınması" için sıkıştırıyordu. 25 Ekim'de Ron Ziegler, Pekin'in kabul edilmesinden ziyade Tayvan'ın ihraç edilmesine karşı çıkmamız gerektiğini ima ettiğinde ABD bu yönde önemli bir değişikliğe gitti, "ABD, Pekin rejiminin Çin Cumhuriyeti pahasına BM'ye kabul edilmesine karşı çıkıyor."

19 Kasım'da Çin'in uzun-vadeli olarak temsil edilmesiyle ilgili kurumlar arası bir çalışma yapılmasını istedim. Ertesi gün oylama zamanıydı. Önemli Sorun teklifi 66-52-7 (on dört oyluk fark bir önceki yıldaki yirmi üç oyla çelişiyordu) ile geçti. Arnavutluk'un verdiği karar tasarısı 51 lehte, 49 aleyhte ve 25 çekimser oy aldı. Gereken üçte ikilik orana ulaşılmadıysa da ilk defa Pekin lehine oy çoğunluğu çıkmıştı.

Korktuğumuz gibi, Arnavutluk yasa tasarısı teklifine ilişkin oy çoğunluğu psikolojik bir dönüm noktası olduğunu ortaya koymuştu. Japon Dışişleri Bakanlığı Ocak ayı başlarında 1971 yılının Ocak ayında ikili temsil formülüyle (şu an üzerinde çalışmakta olduğumuz) Önemli Sorun tasarısına dair olasılıkları karamsar bir şekilde değerlendirerek büyükelçiliğimizi bilgilendirdi. 22 Ocak'ta yeni Meclis oturumunun açılışında konuşan Başbakan Sato, Japonya'nın Pekin ile daha iyi ikili ilişkiler arzusundan bahsedip hükümet düzeyinde temaslara başlanmasını önerdi. İngiltere ve Belçika, ABD'nin pozisyonunun 1971'de bozguna uğramasını beklediklerini özel olarak belirttiler. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U Thant, 1972 yılında Pekin'in galip geleceğini söylemiş ve bunun üzerine BM sekreteryasının Pekin'in kabul edilmesi yönünde acil durum planları yaptığına dair emareler ortaya çıkmıştı. Pekin'le olan bağlarını bir üst seviyeye taşımayı uman İngilizler, ikili temsil konusunda bile bize karşı çıkabileceklerini ima ettiler.

Dışişleri Bakanlığı aslında ikili temsil formülü üzerinde çalışmıştı ama kısa bir süre sonra bu formülün içinden çıkılmaz yönleri ol-

duğu ortaya çıktı. Muhtemelen salt çoğunluğu alabilecek Önemli Sorun taktiğinde ısrarcı olduğumuz takdirde ikili temsil, üçte iki oy alamama nedeniyle başarısız olabilirdi. Öte yandan, Önemli Sorun'dan vazgeçmemiz durumunda ise Arnavutluk'un verdiği karar tasarısı büyük olasılıkla salt çoğunluğu elde eder ve Tayvan da ihraç edilirdi. 9 Mart'ta yapılan Üst Düzey İnceleme Grubu toplantısında, ikili temsil formülü hakkında kendi şüphelerimi belirttim; eğer ülkeler zekice bir çıkış yolu arıyorlarsa çeşitli ikili temsil numaralarımız işe yarayabilirdi. Ama bizim gibi bu ülkeler de Pekin'le olan ilişkilerini geliştirmeye kararlılarsa Tayvan'ın ihraç edilmesi pahasına bile olsa Pekin'in kabul edilmesini sağlama yönünde oy kullanırlardı. İkincisinin daha muhtemel olduğunu düşünüyordum. Fakat Çin'in temsil edilmesi konusu, Çin'e yönelik eylemde Dışişleri Bakanlığı'nın kontrol edebileceği tek silahtı; bu nedenle bunu amansız bir kararlılıkla sürdürdü. Azami derecede faaliyette bulunmak için başka nedenler de vardı. Bakanlık, Çin'le ilgili olarak 50'li yıllarda "komünizm konusunda yumuşak" olduğu konusundaki suçlamayı asla üzerinden atamamıştı; pek çok hariciye hizmeti kariyer bu mesele yüzünden mahvolmuştu. Bakanlık'ta bulunan birçok kişinin "Çin lobisi"nin gücünün abartılı olduğu yönünde tahminde bulundukları ortaya çıktı. Hâlihazırda daha önce de öne sürdüğüm gibi şu anda bir çeşit ikili temsili savunan Bakanlık hem liberal hem de muhafazakâr seçmenleri memnun edebileceği tuhaf bir pozisyondaydı; liberalleri hoşnut edecekti çünkü liberaller bu hareketi Halk Cumhuriyeti'ni Birleşmiş Milletler'e dahil etmenin bir yolu olarak görüyorlardı; muhafazakârları hoşnut edecekti çünkü bu hareketi Tayvan'ın yerini bir şekilde garanti altına alma yönünde bir gayret olarak görüyorlardı. İkili temsilde yanlış olan tek şey hem Pekin hem de Taipei'nin bunu kabul etmemeleri ve birlikte temsil edilmeleri için oy çoğunluğunu elde etmenin gitgide zorlaşmasıydı.

Tüm bunlar tam da Pekin'e doğru ilk geçici adımlar attığımız anda, tercihen Dışişleri Bakanı'nın yaptığı önemli bir konuşmada, ikili-temsil pozisyonunun alenen devam etmesi yönündeki baskılara yol açtı. Bu nedenle 28 Nisan'da Dışişleri Bakanlığı -Chou'nun Nixon'ı davet etmesinden bir gün sonra- Tayvan'ın statüsünü "kararlaştırılmamış" olarak adlandırdı; dolayısıyla bu durum Dışişleri'nin ikili temsil pozisyonunun yasal dayanağıydı.

Aylar geçtikçe Dışişleri Bakanlığı'nın önerdiği politikayla ilgili şüphelerim artmaya başladı. Çünkü bu politika doğrultusunda Pekin ile ilişkilerimiz ve hatta bir dereceye kadar Taipei ile olan ilişkilerimiz kesinlikle zedelenecekti. Bu pozisyonun hangi süre boyunca olursa olsun muhafaza edilebilme ihtimali yoktu. Pekin'in büyük lütfuna ermeye hevesli ülkeler bu kadar açıkça anlaşılan bir manevrayı kabul etmezlerdi. Hem garip hem de kendi kendini baltalayan bir pozisyondu. Pekin'in kabulüne yönelik yeni savunuculuğumuz Pekin'in desteğini artırmıştı fakat Pekin ikili temsil formülümüzü reddettiğinden beri bu yeni destek, Tayvan'ı Genel Kurul'da tutmaya yönelik tercihimize değil Taipei'yi ihraç etmeye dair Arnavutluk'un verdiği karar tasarısına kaymıştı. Pekin'in kabul edilmesini bir-iki yıl erteleyebilirdik; sonuç önceden kararlaştırılmıştı.

Hüküm verildiği üzere gitgide artan bir şekilde, mevcut konumumuza (Pekin'i engelleme) bağlı kalmayı tercih ettim. En azından ilkeli ve meşru bir tavırdı. Pekin'e karşı uzlaşmaya yanaşmayan düşmanlık tutumumuzu sürdürmediğimiz ve diğer ülkelerle olan tüm ilişkilerimizde bunu bir emsal teşkil eden bir olay haline getirmediğimiz sürece hangi tavrı takınırsak takılalım eninde sonunda kaybedecektik. Açıkçası bunu yapmaya pek de istekli değildik. İkili temsil konusunu öğrendikten sonra 25 Mart'ta bu konunun tartışıldığı NSC toplantısında hem Başkan Yardımcısı Agnew hem de Hazine Bakanı Connally en azından bir-iki yıllık tehir kazanarak aslında kendi yenilgimize yol açmaktansa daha açık ve anlaşılır bir tavırla yenilgiye uğramanın daha iyi olacağını ileri sürdüler. Nixon daha sonra bana bu görüşle aynı fikirde olduğunu söyledi.

Ama Nixon da benim gibi bu konuda Rogers'a arka çıkma hususunda isteksizdi. Dışişleri Bakanlığı bize, Pekin'in genel olarak bir şansı olduğunu söylediğinden bu yana dik kafalılıkla ve Taipei'nin yerini muhafaza etmek için potansiyel olarak etkili bir yol denememekle suçlanabilirdik. Bu yüzden Nixon sonraya bırakılmasını tercih etti. Dışişleri Bakanlığı'nın sonunda istediğini yapmasına müsaade edecekti ama Pekin'le bir atılım yapana ya da açıkça başarısız olana kadar değil. Biraz sıkıntılı olsa da Nixon önce Ocak, sonra Nisan ve en nihayetinde de Haziran ayında Rogers'ın ikili temsille ilgili konuşma yapmasına mâni oldu. Tavrımızın duyurulması yönünde sü-

rekli baskı altında olduğundan daha önce de belirttiğim gibi Nixon, 1 Haziran'da düzenlediği basın toplantısında Temmuz ortasına kadar karar vermeyeceğini söylemişti.

Gizli gezimde Chou En-lai'ye hangi tavrı takınacağımızı söylemiştim. Chou, herhangi bir biçimde ikili temsilin Pekin tarafından kabul edilmeyeceğini doğrulamıştı; öte yandan Çin, BM üyeliği olmadan uzun bir süre var olmuştu ve daha da bekleyebilirdi. Konunun Çin-Amerikan ilişkilerinin merkezinde olduğunu düşündüğü izlenimine kapılmamıştım.

Artık bedelin üstesinden gelinebileceğini düşünen Başkan, dönüşümden sonra Rogers'a ikili temsil formülüyle devam etme konusunda yetki verdi. Rogers da 2 Ağustos'ta Pekin'in Birleşmiş Milletler'e girmesini destekleyen ama Taipei'nin ihraç edilmesine karşı çıkan uzun bir açıklamada bulundu. Genel Kurul, Çin'in Güvenlik Konseyi'ndeki yerini belirlemek için toplandı. (Eylül ayı başlarında bu tutumumuzdan vazgeçmek zorunda kaldık ve aslında pek çok ulusun uzlaşmadan etkileneceği umuduyla Çin'in Güvenlik Konseyi'ndeki yerinin Pekin'e verilmesini önerdik.) 5 Ağustos'ta James Reston ile yaptığı bir röportajda Chou En-lai, bu öneriyi nazikçe bir kenara bırakıp önerinin kendi içinde çeliştiğini söyledi ki haksız da değildi. 6 Ağustos'ta Ottawa'daki Çin Büyükelçisi yeni arkadaşım Huang Hua, *New York Times*'a Çin'in böyle bir formüle göre yerini almayacağını söyledi; bu durum teklifimizin reddedilebileceği en dolambaçlı ve uzlaşmacı yoldu. Hem Chou hem de Huang Hua, Başkan'ın Çin gezisinin BM'deki konumumuz nedeniyle tehlikeye girmediğini dile getirmişlerdi.

22 Eylül'de usul gereği yapılan çok önemli bir oylamayı kaybettik ki bu da gelecek şeylerin alametiydi. BM Genel Komitesi, Arnavutluk'un verdiği karar tasarısını gündeminde, ABD'nin verdiği ikili temsil karar tasarısının önüne koymuştu. Önemli Sorun'u ihraç konusuyla sınırladığımızda ikili temsil formülümüz oylamaya sunulmadan önce Pekin'in kabul edileceği kesindi. Bu prosedür üzerinden olan savaşta mücadele ederken Pekin, Ekim gezimin duyurusunu ertelememizi istedi. (İlginç bir şekilde Pekin bu manevra devam ederken yolculuğumu duyurmanın Pekin'in formülümüzü onayladığını ima edeceğini düşünüyordu.) Gezim 5 Ekim'de duyuruldu.

"Polo II"

"Polo II" kod adını verdiğimiz şeyden önceki yazışmaları gözden geçirdiğimde, üç ay önce sadece Pakistan kanalıyla Pekin'le bu hale nasıl geldiğimizi hayal etmek zordu. Bu arada, bürokratik karmaşıklık içinde yeni bir ilişki kurmayı başarmıştık. Çinliler, Başkanlık gezisi için öncü ekip dediğimiz ekibin büyüklüğüne ve daha büyük bir teknik ekip tarafından üçüncü bir ziyaretin de olması gerektiğine çok şaşırmışlardı. İki bin yıl önce bürokrasiyi icat eden ülkede bile bürokrasinin idare edilmesinin bilinmeyen yöntemlerini öğrenmek üzereydiler. Bu ilk yolculuğumda, Ekim ayında bizimle birlikte büyük bir teknik personel grubunu da götürdüğümüz için Winston Lord'un kaydetmek zorunda olduğu bilgileri tasnif etmesi, bu karmaşa içinde artmıştı. Yorulmak nedir bilmeyen Lord'un düzgün şekilde tutmak zorunda kaldığı en az "dört bilgi aşaması"nı grubum içeriyordu; ben, Lord ve Holdridge, Başkan'ın gezisinin hem politikasına hem de bazı teknik yönlerine aşinaydık (ki bu durumdan yurt içinde nasıl faydalanmayı düşündüğünü bilmiyorduk). Başkan Yardımcısı ve öncü ekibin başı olan Dwight Chapin tüm teknik konulara tam olarak hakimdi (ve muhtemelen halkla ilişkiler planları hakkında benim bildiklerimden daha fazlasını biliyordu). Güvenlik ve haberleşme teknisyenleri sadece sorumlu oldukları gerekliliklere aşinalardı. Son olarak Dışişleri Bakanlığı'nın bir de temsilcisi vardı; hünerli, bilge, esprili ve Çin konusunda tecrübeli olan Alfred Jenkins. Yirmi yıldır Çin-Amerikan tartışmalarının temel unsurları olan ikili meselelerde uzmandı; benim görevim, özellikle bildirinin hazırlanma aşaması da dahil olmak üzere temel jeopolitik tartışmalara girmesine izin vermeden ona katılım hissini tattırmaktı.

Bu sorunu en iyi şekilde Paris kanalımız aracılığıyla Çinlilere böylesine karmaşık bir yolculuğum hakkında lojistik bir öneriyi ileterek çözdüm. Çünkü daha az yetenekteki kişiler işleri bu şekilde asla zamanında yoluna koyamazdı. Süreç, tercihen aynı anda devam eden ve her biri belirli bir grubun "bilinmesi gerekenler" için uygun hale getirilmiş çeşitli düzeylerdeki toplantıları içeriyordu. Böylece Chou'yla ben ve kısıtlı bir grup en hassas meseleleri rahatsız edilmeden çözebilecektik.

Barbarların tuhaf yolları konusunda uzun deneyime sahip Çinli-

ler, tüm bunları kayda değer bir soğukkanlılıkla ele almışlardı. Sanki altı ay önce kapitalist baş düşman olarak tasvir edilen bir ülkeye sunulan en doğal hizmetmiş gibi bürokratik karışıklıklarımızın çözülmesine yardımcı olmuşlardı. Gerçekten de Çinliler toplantıları görünüşe göre kendiliğinden düzenlemişlerdi ve bu sayede bunların hepsinin kendi fikirleri olduğu izlenimini verebileceklerdi. İlk başta tabii ki gözü pek General Walters ile Paris'teki Çin Büyükelçiliği arasında pek çok görüşme yapılması gerekiyordu. Hâlihazırda ızdırap verici bir şekilde tadına aşina olduğum sert bir likör olan mao-tai eşliğinde Büyükelçi Huang Chen ile yaptığı görüşmede Walters tipik tarzıyla şöyle anlatıyordu:

> Daha sonra yemekler geldi. Önce hamur işi tatlı, yuvarlak etli börek, kızarmış karides ve son olarak da çorba. Hepsinden büyük miktarlar düzenli aralıklarla tabağıma dolduruluyordu. Tüm bunlara rayihalı bir kırmızı şarap ve 110 oktanlı benzine benzediğini düşündüğüm renksiz bir sıvı eşlik ediyordu. Zira karides kokusu midemi bulandırdığından karidesi soya sosuna batırmak zorunda kalmıştım. Chen yemeği çubuklarla yiyebileceğimin uygun olduğuna dikkat çekmişti. Renksiz sıvının her yudumu bana boğazımın içini yaktı-kavurdu izlenimini verse de maalesef karidesteki balık tadı böyle olmadığını kanıtlamıştı. Hem sarhoş olmamak hem de sindirim sistemimi kurtarmak için içeceği dudaklarıma defalarca götürerek ama çok az içerek bu sert içecek konusunda çok temkinli davranmıştım. Konuşabildiğim zamanlarda Çin yemekleri hakkında uzun bir sohbet olmuştu.

Yolculuğuma çıkmadan önce Dışişleri Bakanlığı ile şu ana kadar neredeyse gelenek haline gelmiş bir anlaşmazlık vardı. Rogers, yolculuğumu duyurulmadan birkaç gün önce öğrenmiş ve şiddetle karşı çıkmıştı. Bu sefer, seyahatimin Çin'in Birleşmiş Milletler'de temsil edilmesine yönelik stratejimize engel olacağını düşünüyordu. Prensipte haklıydı: Başkanlar, Dışişleri Bakanı'na bağlı olmayan temsilci göndermemelidir. Ne BM oylamasının ne de BM Büyükelçimiz George Bush'un etkileneceğini düşünmüştüm. Ekim seyahatim kuşkusuz Çin'in dünya sahnesinde ortaya çıkmasının artık hayatın bir gerçeği olduğuna yönelik görüşü güçlendiriyordu. Öte yandan, Tayvan'ın BM'den ihraç edilmesine karşı çıkarken Pekin ile iş ilişkisi kurmanın mümkün olduğunu da göstermek olasıydı. (Daha önce de belirtildiği üzere Çinliler de bu durumun her iki yolun da önüne çıkabi-

leceğinden endişe ediyor gibiydi.) Tereddüt içindeki müttefiklere bu durumu açıklamaya çalıştık. Sorun herhangi bir gezi değil, temel eğilimdi: mademki Pekin kendi istediği izolasyondan kurtulacaktı, o zaman ülkeler oylarını yasal formüllerden ziyade Pekin'le olan ilişkilerine verdikleri politik öneme dayandırmalılardı. Gerçek dönüm noktası Nixon'ın 15 Temmuz duyurusuydu. 22 Eylül'de usul gereği yapılan oylama bu sonucu öngörmüştü.

Her halükârda Pekin ile yeni ilişkilerimiz için bir miktar bedel ödemeden iki ay boyunca mutabık kalınan ziyaret tarihini pek değiştiremezdik. Eğer Başkan'ın gezisi 1972'nin başlarında gerçekleşecekse -Moskova zirvesiyle aynı zamana denk gelmesinden kaçınmak için gerekliydi- bu ziyareti sonraya bırakamazdık. (İyi ki kendi yolculuğumu da ertelememiştik çünkü bir ay sonrasına bıraksaydık kendimi Hindistan-Pakistan Savaşı'nın ortasında Pekin'de bulurdum.)

Bu yüzden 16 Ekim'de bu sefer Başkanlık uçağıyla çok daha rahat bir şekilde yola koyuldum. Hawaii ve Guam'da mola vererek Nixon'ın yapacağı gezi için planlanan rotayı denedim; bunun sebebi, Başkanlık ekibinin saat farklılıkları ve jet yorgunluğu nedeniyle çok fazla bitkin düşmeden Çin'e ulaşmasına olanak sağlamaktı. Yakın zamanda en üst düzey liderliğinde büyük bir tasfiye gören Çin'e 20 Ekim'de vardım. Çinliler, Realpolitik'in gerekleri ile ideolojinin dikteleri arasında parçalanmış bir şekilde felsefi bir kriz geçiriyorlardı. Bu durumda -bizim kısmen soğuk ya da en azından uzak- karşılanmamızın koşullarını oluşturuyordu. Şanghay'a indiğimizde hava kısmen kapalıydı; sadece bir avuç yetkili vardı; Temmuz ayında İslamabad'da bizi karşılayan dört kişinin yanı sıra Şanghay Dışişleri Bürosu'nun iki temsilcisi de oradaydı. Tavırları düzgün ve ölçülüydü. Pekin'deki karşılama komitesi gizlice geldiğimizde bizi karşılayan komiteye benziyordu ama bu sefer ziyaret duyurulmuştu. Daha önce de olduğu gibi, Mareşal Yeh Chien-ying resmi karşılama ekibine başkanlık ediyordu ve yanında bu sefer Dışişleri Bakanı Vekili Chi P'eng-fei vardı.

Havaalanından daha önce kaldığımız aynı konuk evine yaptığımız yolculuğumuzda konvoy, yine trafiğe kapalı olan ve aşırı derecede korunan yollardan geçerek şehre ulaştı. Odalarımıza girdiğimizde, her bir odada kapağında "Amerikan emperyalistlerini ve yaltakçıla-

rını devirme" çağrısında bulunan İngilizce yazılmış propaganda bülteni olduğunu gördük. Yol boyunca çoğu Çince ama birkaçı da İngilizce olan benzer yazılar vardı. ABD-Çin ilişkilerine ne kadar önem versem de bu hakaretleri kabul etmeye hiç niyetim yoktu. Ekibimdekilerden birine benim odamda bulunan broşürü Çinli bir protokol görevlisine iade etmesi yönünde talimat verdim. Muhtemelen daha önce gelen bir ekip tarafından bırakılmış olmalıydı. Geri kalan tüm bültenleri toplatıp herhangi bir yorumda bulunmadan Çinlilere verdim. Sessizce aldılar.

Çinliler, ABD ile olan yeni ve kırılgan uzlaşma mekanizmasını ideoloji sunağında hemen parçalanması için kurmamışlardı. Chou En-lai, günün ilerleyen saatlerinde tüm ekibimizi Büyük Halk Salonu'nda kabul eder etmez buzlar çözülmeye başladı. Toplantı odasının girişinde hep beraber bir grup resmi çekildikten sonra Chou bizi kaçınılmaz yeşil çay bardaklarının arkasına oturttu ve kişisel selamlama anlamında ekipteki herkesle birkaç kelime konuştu. Başbakan biyografik ödevini iyi yapmıştı ve mesai arkadaşlarımın eğitim ya da mesleki geçmişleriyle ilgili konuşarak ya da yirmi beş yıl önce Çin'de ikamet eden Al Jenkins'ten bahsederek bizi gururlandırmıştı.

Başlangıç niteliğindeki görüşmemiz genel konuşmalar ve gündemle sınırlıydı. Chou En-lai daha sonra bizim şerefimize bir ziyafet düzenledi; her türlü ideolojik tartışmadan uzak olarak ve Hindiçin'deki savaştan bahsetmeden sıra dışı bir sıcaklıkla kadeh kaldırdı. Ziyaretimi, Çin ve ABD arasındaki dostluğa ithaf etti. Birkaç ay önce yaptığım bir açıklamadan bir kısım seçerek -Çin'den bir gizem ülkesi olarak bahsettiğim açılış konuşmam- ve felsefeye olan eğilimim konusunda espri yaparak beni, ustaca pohpohlamayı da atlamamıştı. Kadeh kaldırma kamuoyuna bildirilmemişti ve daha az resmi olduğundan bu durum Chou'nun tarzını resmi olan kadeh kaldırmalardan daha iyi resmediyordu:

> Dr. Kissinger ve dostlar, Başkan Nixon'ın özel elçisi Dr. Kissinger'a ve bu geçici ziyaret için Çin'e gelen diğer Amerikalı dostlara hoş geldiniz demek istiyorum. Dr. Kissinger'ın bugünkü ziyaretinin amacı, Başkan Nixon'ın ziyaretine dair siyasi görüşmeler ve teknik düzenlemelerle ilgili hazırlıklar yapmaktır.
>
> Yirmi iki yıllık bir kesintiden sonra Çin ve ABD arasındaki ilişkilerin tari-

hinde yeni bir sayfa açılacak ve bu şerefin Başkan Mao Zedong'la Başkan Nixon'a gitmesi gerektiğini söylemeliyiz. Tabii ki bir rehber olarak hizmet eden biri de olmalı ve bunu da "gizemli ülke" denen Çin'e cesurca yaptığı gizli ziyaretinden dolayı Dr. Kissinger'a borçluyuz. Bu oldukça dikkat çekici bir konudur. Bu ziyaret, artık Dr. Kissinger'ın "gizemli" olarak düşünülmemesi gereken bir ülkeye yaptığı ikinci ziyarettir. Dr. Kissinger bir dost olarak gelip yanında da bazı yeni arkadaşlar getirmiştir.

Bana gelince, ABD'ye hiç gitmemiş olsam da birkaç Amerikalı arkadaşım var ve bu yüzden ABD bana yabancı değil. İki ülkenin sosyal sistemlerinin ve şahsi dünya görüşlerimizin -Dr. Kissinger "felsefe" kelimesini kullanmayı sever- tamamen farklı olduğu aşikârdır ama yine de bu durum ortak bir zemin bulmamızı engellememelidir. Çin-Amerikan görüşmeleri on altı yıldır devam etmekte ama henüz ortak bir zemin bulunamamıştır. Başkan Nixon görüşmelerde bulunmak için bizzat Pekin'e gelecek ve Dr. Kissinger da Başkan Nixon'ın öncü adamıdır. Bu görüşmelerin neticesinde olumlu sonuçlar elde edeceğimizi umuyoruz.

Her iki halk da muhteşemdir. İki ülke, muazzam büyüklükteki Pasifik Okyanusu ile ayrılsa da dostluk bu iki halkı birbirine bağlamaktadır. Bu yıl ABD masa tenisi takımını ağırladıktan sonra diğer bazı Amerikalı arkadaşlarımızı da ağırladık. Umarız bu yeniçağa yeni bir ruhla yaklaşılır.

Büyük Amerikan halkıyla büyük Çinli halk arasındaki dostluğa ve Dr. Kissinger ile diğer tüm dostlarımızın şerefine kadeh kaldırıyorum!

Sanki sürekli diyalog halindeymişiz gibi Chou'nun daha önceki konuşmamıza ilişkin dedikleri, en göze çarpan Çin maharetlerinden biri olan karakteristik bir dokunuştu. Herhangi bir ziyaret sırasında herhangi bir mevkide olan herhangi bir Çinli tarafından bana söylenen her şey karmaşık bir tasarımın parçasıydı; daha ağır işleyen Batı'ya özgü aklımla bile farkına varmam biraz zaman almıştı. Üstelik sanki hiç kesinti olmamış gibi konular, araya aylar girmesine rağmen toplantılarda görüşülmüştü.

Yemeğin sonunda Chou düşük düzeydeki kişiler, sekreterler ve uçakta bulunan mürettebat da dahil olmak üzere ekibimdeki bulunan herkesle el sıkışarak ve kadeh tokuşturarak etrafı dolaştı. Bu hareket, Çinli sahne yöneticileri tarafından kısmen Çin halkını yeni ilişkiye alıştırmak için tasarlanmış ve samimi bir tavırla gezinin geri kalanının gidişatını belirlemişti.

Öncelikle Çinliler, odamızdaki bültenlerle şehre giderken karşılaştığımız posterleri temizlemek zorunda kalmışlardı. Varışımızın ertesi günü Dışişleri Bakanı Vekili, Chou En-lai ile görüşmeye gidene kadar bana eşlik etmek üzere konuk evine geldi. Arabayla Büyük Halk Salonu'na giderken her ulusun kendi insanlarıyla iletişim kurma yollarına sahip olduğuna dikkat çekti; biz gazeteleri ve televizyonu kullanırken Çinliler ise duvar posterlerini kullanıyorlardı. Daha sonra tam arabayla geçerken gördüğümüz bir posteri örnek olarak gösterdi. Daha dün Amerikan emperyalizmini yerden yere vuran bir tabelanın yeni konduğu yerde İngilizce şöyle yazıyordu: "Afrika-Asya Masa Tenisi Turnuvasına Hoş Geldiniz." Birkaç dakika sonra Chou En-lai geçerken Pekin'in ne dediğini değil de eylemlerini gözlememiz gerektiğini söyledi; Amerikan-karşıtı propaganda "boş bir topu ateşliyordu".

Rencide edici tabelaların Chou'nun muhalifleri tarafından mı konup konmadıklarını ve Mao'nun bunları geçersiz kılması için Chou'nun, benim bu duruma karşı çıkmalarımı mı kullanıp kullanmadığını ya da toleransımızın sınırlarını test etmek için Chou'nun onayı ile konup konmadıklarını veya uzun süre önce konup bürokratik atalet yüzünden orda bırakılıp bırakılmadığını bilmiyorum. Sebep ne olursa olsun bundan daha uygunsuz bir olay yaşanmamıştı. Başka düşmanca poster görmemiştik ve birçok benzer afiş de ortadan kaldırılmıştı. (Beş gün sonra Pekin'den ayrıldığımızda havaalanındaki buna benzer posterler de değiştirilmişti.)

Mevcut ortam bundan sonra hızlı bir şekilde değişti. Gerçekten de ziyaretimin geri kalanı sıra dışı bir saygı ve samimiyet çerçevesinde ve daha da önemlisi, Çin halkının zihninde Amerikalıların onur konuğu olarak orada olduklarını gösterme çabasıyla geçti. Geldiğimiz gün partinin resmi gazetesi, karşılama komitesinin listesini vermişti; yüksek rütbelilerde oluşan karşılama komitesi, ziyaretimize verilen önemin altını çiziyordu. 21 Ekim'de *People's Daily*, Chou'yla benim iki fotoğrafımızı yayınladı; 20 yıldır ilk defa Amerikalı bir yetkiliyle bir Çinli liderin birlikte fotoğrafları çekilmişti.

22 Ekim akşamı "devrim" kabilinden bir Pekin operasını seyretmek üzere Büyük Halk Salonu'na götürüldük; kötü adamların kötülüğü canlandırdığı ve siyahlar giydiği, iyi adamların ise kırmızılar

giydiği ve bildiğim kadarıyla kızın bir traktöre âşık olduğu gerçekten bunaltıcı bir can sıkıntısıyla geçen bir sanat şekliydi. Bize Mareşal Yeh Chien-ying, Dışişleri Bakan Vekili Chi P'eng-fei, Başbakan'ın sekreteri ve diğer önde gelen Çinlilerin eşlik ettiği bir oditoryuma getirildik. Burada orta-düzeyde yaklaşık beş yüz Çinli yetkilinin toplandığını görünce çok şaşırmıştık. Özenle seçilmiş bir grup olduğu belliydi ve ortaya çıkmamız ilk defa üst düzey liderliğin ötesine geçmişti. Chou ile olan toplantımız beklenmedik bir şekilde uzadığından yaklaşık iki saat geç geldik. İçeri girdikten hemen sonra Mareşal Yeh ve diğer üst düzey liderler yüksek sesle alkışlamaya başlayıp seyircilerden de karşılık beklediler. Tüm samimiyetle itiraf etmeliyim ki Amerikalı ziyaretçiler kısmen geri alkışlama gibi komünist alışkanlıklara aşina olmadığımızdan çok alkış almamıştık. Sonuçta, mesele kesinlikle anlamalarını sağlamaktı; bu Amerikalılar belirgin biçimde saygıdeğer kişilerdi.

Ertesi gün 23 Ekim'de, gösterişli bir şekilde halkın önüne çıkmamla resmen ortaya çıkmam bir adım daha ilerledi. Sabah, Çin Seddi'yle Ming Mezarlarını ziyaret etmeye götürüldüm; burası Temmuz ayında olduğu gibi şu anda meraklı turistlerle tamamen kaplı değildi. Öğleden sonra ev sahiplerimiz Pekin'in batısında yaklaşık yarım saatlik mesafede olan Yazlık Saray'a küçük bir gezi düzenlemişlerdi. Refakatçim yine, Çinlilerin "büyük halk kitleleri" dediği şeyin önünde kendisiyle birlikte düzgün bir şekilde teşhir edildiğimizden emin olan seçkin Mareşal Yeh idi. Ayrıca Dışişleri Bakan Vekili ile Başbakan'ın sekreteri de yanımızdaydı. Bu kısmın en dikkat çekici yanı tam anlamıyla yüzlerce Çinlinin önünde -fotoğraf çeken Kuzey Vietnamlı bir gazeteci de dahil olmak üzere- gölde sırıklarla desteklenmiş bir teknede çay içmemizdi. Chou daha sonra bana, Kuzey Vietnamlı gazetecinin orada bulunmasından bahsedip özür diledi. İtiraz etmedim; Hanoi'nin mesajı alıp almaması beni rahatsız etmemişti; Chou'nun da aklında aynı sebep olduğundan şüphelenmiştim. Güçlü ve soğuk esen rüzgâr ev sahiplerimizin gözünü korkutmamıştı; belli ki tekne yolculuğunun gerçekleşmesini istiyorlardı ve sadece bir kasırga Çin halkıyla olan bu "teması" engelleyebilirdi.

Kademeli olarak kamuoyunun önüne çıkmam Çin'in iç ihtiyaçlarına hizmet etse de ziyaretimiz Başkan'ın gezisini düzenleyebilme,

politik yakınlaşmamızı ilerletme ve resmi bir bildiri üzerinde anlaşmaya başlama yeteneğimizle sınanacaktı. Nixon'ın yapacağı ziyaretin detayları çok hızlı bir şekilde kararlaştırıldı. 21 Şubat ve 16 Mart olmak üzere iki tarih önerdik; Chou 21 Şubat'ı seçti. Önerilen ekibin büyüklüğü Temmuz ayında söylediğimden çok daha fazla olduğundan ekibimden Chou için geçmiş Başkanlık gezilerinin boyutlarını, Nixon'ın Çin'e yapacağı ziyarete dair "azaltılmış ideal plan" ile en son hazırladığımız "ancak yetecek asgari planı" gösteren bir brifing kitabı hazırlattım. Umudum, makul bir teklif sunarsak Chou'nun pazarlık yapmayacağı yönündeydi. Çinliler iki gün boyunca brifing kitabı üzerinde çalıştıktan sonra hâlâ birkaç yüz kişi anlamına gelen Başkanlık ekibinin ana hatları olarak düşündüğümüz şeyi kabul etmişlerdi. Chou, Nixon'ın *Patton* isimli filme ve konusuna olan hayranlığını duyduktan sonra filmi seyrettiğini bana söylemek için bir şekilde bu fırsattan yararlanmıştı.

Geriye kalan teknik problemler, öncü ekibin saplantılı bir halde tek düşündükleri şeyle uyumlu olana kadar kolay bir şekilde çözülmüştü. Haberleşme uzmanı, Pekin'deki her telefon hattını etkisiz kılacak iddialı bir plan öne sürmüştü. Chou'ya, bu iş bittiğinde kesinlikle Washington'ı arayabileceğini söyledim; Şanghay'ı arayıp arayamaması başka bir konuydu. Güvenlik ekibimizin başı, Başkan'ın ziyaret etmesi muhtemel her bölgedeki hükümete karşı faaliyette bulunanların listesini isteyerek sivrilmişti. Bu durum ilginç bir sorunu gündeme getirmişti çünkü Çin'deki muhafazakâr Cumhuriyetçiler kuşkusuz hükümet karşıtı faaliyettekiler olarak sınıflandırılacaklardı ve kaç tane komünist sempatizanı olduğunu sorduğumuzda ise 800 milyon gibi huzurumuzu kaçıracak bir cevap alırdık. Güvenlik uzmanımız ayrıca Başkan'ın bir Çin uçağı ya da Çin limuzini ile seyahat edebileceği önerisine şiddetle karşı çıkmıştı çünkü kitabında güvenilir yabancılarla güvenilir yabancı araçlar yer almamaktaydı. Sonunda Nixon, güvenlik uzmanının hükümlerini geçersiz kılmak durumunda kaldı.

Chou'yla beraber dünyadaki durumu gözden geçirmek için yirmi beş saatten fazla zaman harcamıştık. Ayrıca daha sonra bir on beş saat de Şanghay Bildirisi olarak bilinecek demeç üzerinde çalıştık. Dünyadaki durumun gözden geçirilmesi Temmuz ayında belirlenen şablonu takip etmişti ama bu sefer daha derinlemesineydi. Chou

ve ben resmi bir uzlaşmaya varacak durumda olmadığımızın farkına varmıştık. Birbirimizin amaçlarını ve taktiklerini anlamaya çalışabilirdik. Uyumlu oldukları ölçüde bu amaçlar ve taktikler birbirini tamamlayan politikalara yol açacaktı.

Chou'nun sıra dışı vasıflarına olan takdirlerimi daha önce ifade etmiştim. De Gaulle dışında, dünya olaylarını eşit derecede kavrayacak hiçbir liderle karşılaşmamıştım. Detaylara vakıf olması parmak ısırtan türdendi ama birçok lider karmaşıklıktan kaçınmak için detaylara odaklanırken Chou ise olaylar arasındaki ilişkileri olağanüstü bir biçimde kavrardı. Chou kendini işine adamış bir ideologdu fakat yıllardır süren mücadelede onu ayakta tutan inancını hırslı bir mizacı, hakikatin şu ana kadar karşılaştığım en şiddetli ve gerçekçi değerlendirmelerinden birine dönüştürmek için kullanmıştı. Chou, liderliği kişisel özellikler iddiasıyla tanımlamıyordu. Devlet adamlarının hakikati icat edemeyeceklerinin farkına varmıştı ve eski bir Çin atasözünden alıntı yapmayı severdi: "Dümenci, dalgaları kullanarak tekneyi yönlendirmelidir; aksi takdirde tekne dalgalar yüzünden batar." Devlet adamlığı, neyin değiştirilemeyeceğine dair bilgiyle yaratıcılığa ilişkin mevcut kapsamın anlaşılmasını gerektirirdi. Müşterek eylemler hakkında hiç konuşmadan, bu sıra dışı tavır içerisinde ABD ile Halk Cumhuriyeti, küresel barış ve denge meselelerine ilişkin girişimlerini koordine etme sürecini sürdürdü.

Karşı karşıya kalmaların en çarpıcısı, Nixon'ın yapacağı ziyarete ilişkin resmi bildiri üzerindeydi. Dışarıdan bakan bir kişi, hükümet başkanlarının da teşvikiyle bu ortak resmi bildirilerin, görüşmelerin özeti olduğuna ve hemen o anda oluşmuş gibi gösterilmesine inanmaya meyillidir. Genellikle tam tersi doğrudur. Hükümet başkanlarının görüşmeleri genellikle önceden hazırlanan bir bildiri ile şekillendirilir. Ziyaretin gerçekleşmesinden önce bildiri hazırlamamak felakete davetiye çıkarır. Protokol işlevleri çok fazla zaman alır; sürenin sonuyla burun buruna gelme riski de büyüktür. Hükümet başkanları zirve politikasında zamanlarını, önemsiz şeyler üzerinde münakaşa etmek için değil de muhataplarının algıları ve düşünceleri hakkında bir fikir edinmek için kullanmalıdır. Bu durum, onların gelecekte karar almalarına yardımcı olur ve dolayısıyla krizlerde farklılık yaratabilir.

Nixon, ziyaretiyle ilgili resmi bildiri üzerine görüşmelerde bulunmam için bana yetki vermişti. Uçağımda bulunan teleks vasıtasıyla

Washington ile iletişim kurabilirdim ama Nixon'ın tavsiyelerimi inceleyebilecek personeli yoktu, tüm Çin uzmanları benimleydi. Zaten istemiyordu da; 1971'den sonraki bütün görüşmelerde olduğu gibi Nixon bana oldukça fazla takdir yetkisi tanımıştı. Nixon, ekibimle benim hazırladığımız taslak bildiriyi görmüş ve onaylamıştı. Bildiri taslağı anlaşmanın belirsiz kısımlarının altını çizerek ve basmakalıp genellemelerle farklılıkları gizleyerek alışılagelmiş bir tarzda hazırlanmıştı; bu durumda açıkça var olandan daha fazla ortak zemini beraberinde getirmişti. Bu taslağı 22 Ekim akşamı Chou En-lai'ye teslim ettim. Ertesi akşam Chou bana ilk tepkisini verdi; taslağımız tartışmanın temelini oluşturabilirdi. Doğal olarak, Çinliler bazı yerlere görüşlerini eklemek isteyebilirlerdi; Dışişleri Bakan Vekili Chi P'eng-fei ertesi sabah benimle yeniden taslak sürecine başlayacaktı.

Belirlenen saatte Başbakan'ın kendisinin gelmesine çok şaşırmıştım. Oldukça alışılmadık bir şekilde, Mao'nun yönlendirmesiyle bir saat süren sert bir konuşma yaptı. Yaklaşımımızın kabul edilemez olduğunu söyledi. Bildiri temel farklılıkları ortaya koymak zorundaydı; aksi takdirde ifadeler "gerçek olmayan bir görünümde" olacaktı. Taslağımız, barışın kendi içinde bir amacı bulunduğunu ima ediyordu; Çinliler mücadelenin barıştan daha önemli olduğuna ya da en azından barışın sadece mücadele yoluyla ortaya çıkabileceğini düşünüyorlardı. Bizim taslağımız hayali anlaşmalar gibi görünüyordu; Çinliler farklılıkların gerçekliğiyle yüzleşmekten korkmuyorlardı. Ayrıca Tayvan konusundan vazgeçmek zorunda kalabilecektik. Mevcut taslağımız, Sovyetlerin imzalayabileceği ama ne bir anlam verecekleri ne de uyacakları sıradan bir taslak türündendi.

Müzakerelere olan normal yaklaşımım, muhatabını rahatlatmak, her konuyu bir irade testine dönüştürmekten kaçınmak ve çizgi çekmek zorunda kalındığında kararlılığa yönelmeyi vurgulamak için bir sohbet havasında yürütmekti. Bu nedenle alışılmadık derecede sert bir üslupla cevap verdim. Chou'nun görüşlerine saygı duyduğumu söyledim ama hatası olmayan doktrin beyanının resmi bir açıklamada yeri yoktu. Eski dostlarımıza ihanet ederek yeni ilişkimize başlarsak Çinliler bize saygı duymazlardı; Tayvan'la olan bağlarımızdan vazgeçemezdik. Aramızdaki sorunlar güçle değil tarihle çözülmeliydi. Buraya sadece felsefi anlaşmazlığı kayıt altına almak için değil, bir yol haritası

çizmek için gelmiştik. Sadece anlaşmazlıkları listeleyemezdik; geleceğe yönelik hamlelerde bulunulması gerekiyordu. Başkan'ın ziyareti sırasında derme çatma bir şekilde bildiriyi hazırlama riskine girmemiz gerektiğini düşünmemiştim fakat seçim Chou'ya kalmıştı.

Kısa bir ara verdikten sonra Chou, önerilen taslağı günün ilerleyen saatlerinde sunacağını söyledi. Tıka basa kızarmış ördek yedikten sonra Chou akşam taslağı getirdi. Taslak tasarım açısından emsalsizdi. Baştan aşağı son derece uzlaşmaya varılamayacak koşullarla dolu olan taslak, Çin'in tavrını ortaya koyuyordu. Taslakta kendi tavrımızı belirtmemiz için boş sayfalar bulunmaktaydı ki bunun tersi olduğu farz ediliyordu. Tayvan konusunda uzlaşmamız olanaksızdı. İlk başta şaşırıp kalmıştım. Başkanlık ziyaretini anlaşmazlıklar listesiyle yok etmek alışılmamış bir durumdu; bu taslağın yurt dışında ve yurt içinde kabul edilemez olduğunu düşündüm. Ama daha da düşündükçe bu yaklaşımdaki değişikliğin kafa bulanıklığımızı ortadan kaldırabileceğini görmeye başladım. Farklılıklarla ilgili açıklamalar müttefiklere ve dostlara çıkarlarının savunulduğu konusunda güvence verecekti; eğer bazı ortak tutumlar geliştirebilirsek, bunlar ilkeli liderlerin gerçek düşünceleri olarak öne çıkabilirdi. Basmakalıp lafların yorumlanmasından kaçınabilirdik ki bu durum standart bildiride sıkıntı çıkarır. Bildiri yayınlandıktan ve iki taraf da muğlak ifadelerin anlamını kendisine göre açıkladıktan sonra çelişki ve husumet riskini göze alamazdık.

Kısa bir aradan sonra Chou'ya temel yaklaşımını kabul edeceğimi söyledim. Bildiri daha da fazlalaşmış farklılıklarla ilgili açıklamaları içerebilirdi; daha sonra Amerika'nın bu alanlara yönelik konumunu belirleyebilirdik. Ama anlaşmazlıklar konusundaki açıklamalar gerekçelerle uyumlu olmalıydı. Çinlilerin açık ve kesin ifadelerinin bir kısmı sert ve kabul edilemez bir şekilde belirtilmişti; Başkan, her gün gazetelerde yayınlanan standart propaganda iddialarını tekrarlayan bir belgede adının geçmesini istemezdi. Tamamen Çinlilerin görüşü olarak lanse edilse bile bizim hakkımızda hüküm verme ya da bir Amerikan Başkanı'nı küçük düşürme eğiliminde olan ifade tarzını kabul edemezdik. Ayrıca bazı ortak tutumların da olması gerekmekteydi yoksa tüm yolculuk boşuna bir uğraş gibi görünecekti. Ertesi sabah bir karşı taslak göndereceğimi söyledim.

Sonunda bu durum bir fiziksel dayanıklılık yarışmasına dönüşmüştü. Ben üç saatliğine uyurken Lord bildiriyi yeniden hazırladı. Sonra yattı ve ben de gecenin geri kalanında Lord'un hazırlamış olduğu taslağı yeniden gözden geçirdim. Çinlilerin konumuyla ilgili ifadeleri yumuşatmaya, Amerika'nın konumunu belirten kısımları yazmaya ve anlaşmak için bazı ortak noktaları şekillendirmeye yoğunlaştık. Kendi bakış açımız için kasıtlı olarak ılımlı formülasyonlar seçmiştik çünkü bu sayede Amerikan değerlerini ve amaçlarını Çin halkına sunmak için elimize fırsat geçmiş olacaktı. Münakaşa etmeden metanetli olmanın peşinde koşmuştuk.

25 Ekim'deki karşı taslağımız bütün gün süren bir toplantının habercisi oldu. Toplantımız, Çinliler metnimizi tercüme ederken, üzerinde çalışırken ve net bir şekilde Mao'nun görüşünde olduklarını belirtirlerken zaman zaman birkaç saatlik kesintilere uğramıştı. Daha önce de belirttiğim gibi Chou, Çinlilerin tutumuyla ilgili çok fazla göze batan ifadelerin bildiriden çıkarılmasını kabul etmişti. Özellikle her iki ülkenin de hegemonyaya karşı olduklarını gösteren paragraf başta olmak üzere önem arz eden ortak tutumları ana hatlarıyla belirtmiştik. ("Hegemonya" kelimesinin daha sonra Çincede kutsal bir kelime haline gelmesine rağmen bu kelimeyi aslında ilk kullanan bizdik.)

Beklendiği gibi Tayvan en sıkıntılı meseleydi. Her iki tarafın iddiasını desteklemeden Çin'in birliğini kabul eden bir formüle ihtiyacımız vardı. Taipei'yle Pekin'in mutabık kaldığı tek nokta buydu. Sonunda Amerika'nın Tayvan konusundaki tutumunu şu şekilde ortaya koydum: "ABD, Tayvan Boğazı'nın her iki tarafında bulunan tüm Çinlilerin sadece bir Çin olduğunu kabul ediyor. ABD hükümeti bu duruma karşı çıkmamaktadır." Yaptığım ya da söylediğim hiçbir şeyin Chou'yu bu muğlak formül kadar etkilediğini düşünmüyordum çünkü bu şekilde her iki taraf neredeyse on yıldır hayatlarına devam etmekteydi. (Doğrusunu söylemek gerekirse, bu formülü Dışişleri Bakanlığı'nın 50'li yıllarda iptal edilmiş müzakereler için olan planlama belgesinden uyarlamış olduğumu söylemeliyim.) Çinliler saat 23.35'te ara vermek istedi. Sabah 4.45'te bize yeni bir Çin taslağı verildi ve saat 5.30'da Chou geri döndü. Chou'yla beraber saat 8.10'a kadar metin üzerinde birkaç saat daha çalıştık. Neredeyse kesintisiz

bir şekilde süren yirmi dört saatlik toplantıyı bitirip Şanghay Bildirisi olarak bilinen şeyin ana hatları üzerinde mutabık kaldık. Alışılmadık bir belgeydi. Belirgin ama bazı yerlerde sert olan fikir ayrılıkları ortak tutumlara olan önemi belirtiyordu; hegemonya ile ilgili endişe (Sovyet yayılmacılığı için bir örtmece), ilişkileri normale döndürme taahhüdü. Amerikan savunmasının Tayvan'la olan bağlantısıyla ilgili paragraf açık bırakılmıştı ama iki tarafın tutumu birbirlerinin menzili içindeydi ve mutabık kalınan kısımların güçlendirilmesi gerekiyordu. Şubat ayında döndüğümde Nixon'la bir çözüm bulabileceğimizden emindim.

Ayrılışımızı sabah 9.00 olarak belirledik. Chou beni konuk evinin kapısına kadar götürdüğünde benimle ilk defa İngilizce konuştu, "Keyifli bir sohbet için tekrar gelin."

Birleşmiş Milletler

Teleks, Birleşmiş Milletler'de Tayvan'ın yerini korumak için verdiğimiz mücadeleyi kaybettiğimizi bildirdiğinde uçağım eve gitmek için daha yeni havalanmıştı. Chou daha sonra oylamayı benim ayrılmadan hemen önce öğrendiğini söylemiş ama beni ilk bilgilendiren kişi olarak utandırmak istemediğini de eklemişti. İronik olarak, ziyaretimde Çinlilerin bu oturumda galip gelmeyi bekledikleri izlenimine kapılmamıştım. Chou, Tayvan'ın statüsünün Pekin için Birleşmiş Milletler üyeliğinden daha önemli olduğuna dikkat çekerek konuya sadece bir defa ve kısaca değinmişti; Pekin, ikili-temsil formülümüzü kabul etmiyordu.

Düşünülenden çok daha az sayıda ülke görüş bildirmeyi tercih ettiğinden oylama beklenenden bir hafta önce yapıldı. Arnavutluk'un verdiği karar tasarısının savunucuları oylamanın 25 Ekim Pazartesi gecesi olması yönünde karar almışlardı. BM Büyükelçimiz George Bush'un cesurca ortaya koyduğu çabalar oylamayı geciktirememişti. Saat 21.47'de Genel Kurul'daki kürsünün üzerinde bulunan ışıklar oylama sonucunu gösteriyordu: hâlâ kazanmayı beklediğimiz Önemli Sorun karar tasarısı 59 aleyhte, 55 lehte ve 15 çekimser oy alarak kabul edilmedi. Lüksemburg, Portekiz ve Yunanistan dışındaki her

NATO müttefiki ya "hayır" oyu vermiş ya da çekimser kalmıştı. *New York Times* şu şekilde haber yaptı:

> Pekin için çalışan delegasyon yöneticilerinden olan Tanzanyalılar, ön sıradaki sandalyelerinden fırlayıp küçük bir zafer dansı yaptılar. Destek birlikteliği yapan dostları Cezayirliler birbirlerine sarıldılar. Arnavutlar sakin bir şekilde el sıkıştılar. Diğerleri ayağa kalkıp alkışladılar ve sevinç içinde bağırdılar. Ritmik alkışlar duvarlara çarpıyordu. 90 dakika sonra Arnavutluk'un verdiği karar tasarısına yönelik oylama hayal kırıklığı yaratmıştı. Sonuç 76 lehte, 35 aleyhte ve 17 çekimser oy şeklindeydi (ve Amerika'nın yanında tek bir NATO müttefiki bile yoktu).[4]

Böylece Arnavutluk'un verdiği karar tasarısı ezici bir üstünlükle geçti. Hükümetimizin şekil vermek ve tanıtmak için çok uğraştığı ABD'nin ikili temsil ve Güvenlik Konseyi'nde Pekin'in yeri olması yönünde verdiği karar tasarısı hiç oylanmamıştı bile. Meselenin özü, dost ulusların tutumlarını değiştirmesiydi. Birçoğu uzun zamandır bizi kızdırmama yönündeki istekleriyle güçlü Çin'den faydalanma yönündeki çıkarları arasında parçalanmıştı. ABD, Pekin'e karşı bir düşmanlık duruşu içinde olduğu sürece Halk Cumhuriyeti'nin kabul edilmesi için oy vermenin bizden bir miktar ceza almalarına sebep olabileceğinden endişe etmişlerdi. Çin ile uzlaşma yönünde çarpıcı bir şekilde ilerleme kaydettiğimizden, artık böyle bir ceza kendilerine dayatılmayacağı için çekinmiyorlardı. Böylece Bakanlığın "makul uzlaşma" karar tasarısını şekillendirme çabaları boşa çıkmıştı. Diğer ülkeler Pekin'in kabulüne oy vererek sadece kendi jeopolitik çıkarlarına hizmet etmekle kalmamışlardı; Pekin'i desteklemek, ABD'yi hiçe saymak gibi görünürse de, ülkelerindeki sol görüşlüleri de memnun etmenin çok daha yararlı bir yoluydu.

Kongredeki tepkiler barut gibiydi ve alabildiğine yayılmıştı. Tayvan'ın ihraç edilmesi için oy veren ülkelere ve BM'ye misilleme yapılma konusunda ciddi bir görüş vardı. Bakan Rogers, 26 Ekim Salı günü düzenlediği basın toplantısında Pekin'in BM'ye kabul edilmesini memnuniyetle karşıladığını ama ABD'nin Tayvan'ın ihraç edilmesini "son derece esefle karşıladığını" söyledi; Tayvan'ın ihraç edilmesi "en talihsiz" olaydı ki bu durumun "gelecekte birçok olumsuz etkisi olacaktı." Yönetimin misilleme olarak BM'ye giden fonların azaltılmasını desteklemeyeceğini fakat Kongre'den gelebilecek saldırıları engel-

lemek amacıyla BM'nin "kendi kaynaklarının ötesinde" yaşayıp yaşamadığı konusunda "üye ulusların olayları biraz daha ciddi bir şekilde ele almaları gerektiğini" önerdiğini belirtti. Ertesi gün -27 Ekim Çarşamba- Ron Ziegler çok daha sert bir açıklamada bulundu. Nixon ile bir sabah erken saatlerde yaptığı görüşme sırasında aldığı notlardan konuşan Ziegler, Başkan'ın oylamadan sonra "tezahürat, alkış ve danslardan" oluşan görüntüye çok sinirlendiğini açıkladı; Nixon bu "yapmacıksız neşe" ve "kişisel husumeti" "şoke edici bir gösteri" olarak bulmuştu. Oylamanın kendisini kınamamaya dikkat eden Ziegler, saldırgan ve onursuz bir davranışın "ülkede ve Kongre'de Birleşmiş Milletler'e olan desteği çok ciddi şekilde zarar verebileceği" ve "hatta dışarıya yapılan yardım tahsislerini etkileyebileceği" konusunda uyardı. Çünkü böylesine coşkulu bir sevinç gösterisinde bulunan delegelerden bazıları ABD'nin "oldukça cömert" davrandığı ülkelerdendi. Ziegler'in açıklamaları Capitol Hill'deki sinir bozukluğunu daha da körüklemişti. En kabahatliler, yeteri kadar şaşırtıcı derecede Pekin'in BM'ye kabul edilmesini savunan liberallerdi. ABD'nin BM'ye olan katkısını azaltmaya yönelik muhafazakârların verdiği yasa değişikliklerinin önü Senato'da kesilmişti. Fakat 29 Ekim Cuma günü yapılan sürpriz bir gece oylamasında liberal bir grup senatör, Vietnam dönemi histerisiyle; yönetimin 3,3 milyar dolarlık dış yardım yetkilendirme tasarısının tamamını, iki taraflı ve çok taraflı yardım ile değiştirip savaş karşıtı yasa değişiklikleri ve hükümlerle doldurarak tasarıyı etkisiz hale getirdi. Nixon, "yirmi beş yıllık iki partili yapıcı bir dış politikayı mahveden ve ABD'nin ulusal güvenliği için kabul edilemez riskler yaratan son derece sorumsuz bir şekilde yapılan bu hareketi" haklı olarak kınadı.

Bu arada 26 Ekim'de geç saatlerde gergin bir şekilde Beyaz Saray'a geri döndüm. Hükümetten bazıları, Çin oylamasının başarısız sonucundan benim, Pekin ziyaretimi sorumlu tutan yorumlar sızdırarak pozisyonumu zayıflatmak için bir fırsat bulmuşlardı. Başkan ise aldığım eleştiriler nedeniyle huzursuz olmaya başlamıştı. Kısmen diğer adaylardan daha az ortalarda göründüğümden ve daha kolay kontrol edilebildiğimden Temmuz'daki gizli görev için Nixon beni seçti. Ama diğer her başkan gibi Nixon'ın da kendi asistanı tarafından gölgede bırakılmaya hiç niyeti yoktu. (Rogers'ın isteği üzerine) BM'de yapılacak oylama günü eve dönmeyeyim diye geri dönerken Alaska'da mola ver-

mem istendiğinde Washington'daki sıkıntıları tahmin edebiliyordum; bu sonuca yolculuğumun sebep olduğuna dair fiili bir onay. Gazetecilerle fotoğrafçıların göremeyecekleri bir yer seçerek Andrews Hava Kuvvetleri Üssü'nün uzak bir köşesinde uçaktan indirildim.

Özellikle önceki günlerde geçen yorucu uğraşlar sonrasında destansı bir eve dönüş olmadığı gibi kalıcı bir fark da yaratmamıştı. İnsan, kaçınılmaz olarak kabul edilen diplomatik bir aksiliğin beklenenden biraz daha erken gerçekleşmesini siyasi bir mesele haline getiremez. Nixon hırçın ve dar görüşlü olabilse de gerçekleşmesi yakın bir zaferi ya da dış politikasının önemli bir unsurunu riske atmak üzere değildi.

Başkan'ın Pekin'e yapacağı geziye yönelik planlamalar hızlandırılsa da kısa bir süre sonra diğer meselelerin gölgesinde kaldı. Pekin, Birleşmiş Milletler'de yerini aldı, Chou ile benim aramda özel bir şaka olmadan olamazdı. Çin'in Dışişleri Bakan Yardımcısı Ch'iao Kuan-hua, Çinlilerin hiçbir şeyi boşa harcamadığını göstermişti; Birleşmiş Milletler'de yapmış olduğu ilk konuşmasına resmi bildiri taslağından çıkardığım polemiklerin neredeyse hepsini tekrar dahil etmişti. Dolayısıyla ben de George Bush'tan, Pekin'in "boş laflarla mermisiz topları ateşleyerek" dünya topluluğuna katılmaya başlama kararı için pişmanlık belirtmesini istedim. Bazı başyazarlar bunu sert bulmuş, diğerleri bu tuhaf metafora şaşırmış olsalar da Chou anlamıştı.

15 Kasım'da Paris kanalımız aracılığıyla BM'nin yeni Çin temsilcisine Amerikalı muhataplarıyla acil bir durumda muhatap olma yetkisi verilmesini önerdim. Çinliler 20 Kasım'da bu durumu uygun buldular. Bu bağlantıya yakında Hindistan-Pakistan Savaşı sırasında ihtiyaç duyulacaktı. Aslında gelecek bir buçuk yıl boyunca New York'ta Huang Hua ile gizlice yaklaşık on defa görüşecektim. Huang Hua, Çin'in BM Büyükelçisi olmak için hızlıca Ottawa Büyükelçiliği'nden bu göreve getirilmişti. Çin gezilerimle birlikte bu toplantılar, 1973 yılının ortalarında Washington ve Pekin'deki irtibat bürolarının kurulmasına kadar iletişimin ana kanalı oldu.

Şükran Günü'nde Başkanlık uçağında benimle beraber San Clemente'ye uçan dokuz yaşındaki oğlum David'e Beyaz Saray basını takılmak amacıyla Nixon'ın Çin'e yapacağı gezinin hâlâ gizli tutulan

tarihini bilip bilmediğini sorunca David de Mart ayından bahsedildiğini radyodan duyduğunu söyledi. Basın da neşeli bir şekilde bunu haber atlatarak bildirdi; sonradan günlerce, devlet sırlarını sızdırdığı için oğlumu "susturup" susturmayacağımı bilmek isteyen haberciler tarafından takip edildim. Ama David'in "sızdırdıkları" ilk etapta radyoda duyduğu haber kadar yanlıştı. 29 Kasım'da Beyaz Saray, Nixon'ın Pekin'e yapacağı ziyaretin tarihini duyurdu. Oğlumun şansına ziyaretin tarihi 21 Şubat 1972 olarak ortaya çıktı.

Üçüncü şahıslar aracılığıyla Pekin'e gönderilen eksiltili ve belirsiz mesajlarla başlayan yıl, yüz yüze görüşmeler ve birkaç doğrudan kanalla sona ermişti. Yirmi yıldır Çinli liderlerle iletişim kuramadıktan sonra tüm diplomatik deneyimimde uluslararası ilişkilerin en kapsamlı değerlendirmelerinden birini yürütmüştük. Bir Amerikan Başkanı, Çin'in başkentini ziyaret edecekti; hâlihazırda bildiride de mutabık kalınmıştı. Dev bir adımla diplomasimizi değiştirmiş ve dış politikamıza yeni bir esneklik getirmiştik. Girişimi ve halkımızın hayal gücünü ele geçirmiştik. Tabii ki daha da ileriye gitmemiz gerekiyordu. Ama daha yeni yola çıkmış ve biraz da olsa mesafe kat etmiştik.

XX
ABD-SOVYET İLİŞKİLERİ: İKİ CEPHEDE BİRDEN ATILIM

Durgun geçen kısa bir zamandan sonra Andrei Gromiko Ekim 1970'te Washington'a geldi ve Richard Nixon, Başkan olarak ilk defa bir Sovyet lideriyle görüştü. Cienfuegos ve Ürdün krizleri hemen arkamızda kalmıştı. SALT görüşmelerinin 2 Kasım'da kaldığı yerden devam etmesi planlanmıştı, Berlin görüşmeleri için yeniden bir araya geliniyordu ve Sovyetlerin, Küba ile Orta Doğu'daki dalaverelerine rağmen Nixon'ın Moskova zirvesine olan takıntısı azalmamıştı. Gromiko'ya gelince, usta bir sanatkârla görüşüyorduk. Dış dünya hakkında önemli tecrübesi olmayan Politbüro için politika tasarlamak ve tek gücünün kendi yetkinliği olduğu bürokratik karışıklıkta bir süper gücün uluslararası ilişkilerini yürütmek zorunda kalan bir Dışişleri Bakanı idi. Zor durumları göğüsleyip atlatabilmiş biriydi. Stalin dönemini, Dışişleri Bakanlığı'nda Molotof dönemini ve Kruşçev'in değişken diplomasisini görüp geçirmişti. 1943'te ABD Büyükelçisi olduğunda sadece otuz dört yaşındaydı. 1946'dan 1949'a kadar Birleşmiş Milletler Büyükelçisi olarak görev yaptığı dönemden sonra Dmitri Şepilov'un yerini alarak 1957'den beri Dışişleri Bakanı idi. Franklin Roosevelt'le ve o zamandan bu yana her Amerikan Başkanı'yla Oval Ofis'te görüşmüştü.

Hayatta kalmanın bedeli, üst düzey bir Sovyet liderinin kaba şakalarının hedefi olmayı içerir; Kruşçev'le Brejnev bu açıdan birbirlerine benzerdi. Kruşçev bir zamanlar yabancı bir ziyaretçiye Gromiko'nun pantolonunu indirip bir buz kalıbının üstüne oturması istendiğinde Gromiko'nun emredilene kadar sorgusuz sualsiz orada otur-

maya devam edeceğini anlatarak övünmüştü. Daha az acımasız olsa da Brejnev'in mizah anlayışı da aynı noktaya parmak basıyordu. Her ikisinin de görüşüne göre Gromiko'nun muhteşem özellikleri arasında keyfi gücün söz dinleyen bir aracı olarak emirlere harfi harfine uymasının olduğu konusunda şüphe yoktu.

Gromiko'nun yüzü bu sert takılmaların hedefi olduğunda gülümsemekten buruş kırış olurdu. Sahibinin anlaşılmaz zaaflarına katlanıp yine de onları kendi isteğine göre değiştiren bir tazı gibi sadece gözleri temkinli ve hafif melankolik şekilde bakardı. Başından sonuna kadar Gromiko kendi halinde bir şekilde ağırbaşlılığını korumuştu; sadık ve uyumlu biriydi ama dalkavukluk eden biri hiç olmamıştı. Kaçınılmaz olarak da onun yetkinliğinin tartışmalara hâkim olacağı bir noktaya ulaşılırdı. Sovyet dış politikasında, harekete geçiren olarak vazgeçilmez olmuştu; dört dörtlük, iyi bilgilendirilmiş, kendinden emin ve azimli bir Sovyet diplomatıydı. Konuya tam olarak vakıf olmadan asla bir pazarlığa girmezdi. İlk başta stratejik silahlar hakkında çok az şey biliyordu ama sonradan o kadar iyi öğrendi ki en önemsiz konularda bile kararlı bir şekilde son çırpınışlarını yapardı. Nitekim Gromiko için küçük bir sorun yoktu; her noktaya tarafsız bir azimle eğilir, sorunları birbirinden ayıran tüm çizgileri ortadan kaldırarak, asla gündeme getirilmemesi gereken önemli bir şeyi görüşmesini sağlardı. Bir keresinde beni, Sovyet füzelerinin sayısının nasıl hesaplanacağıyla ilgili bir tartışmaya çekmişti. Tartışmanın bilinen herhangi bir Sovyet füzesi ya da programı ile hiçbir ilişkisi yoktu ve aslında mantık olarak kusursuz olsa da teknik olarak saçmaydı. Can sıkıcı teorik bir konuydu ve esasen alakasızdı ama bir zamanlar gündeme gelen bir konu olarak bubi tuzağı şeklinde araştırılması gerekmişti. (Bubi tuzağı yoktu ve bir sonraki oturumda da müzakere konusu olmamıştı.) Bir başka vesilede, ABD'nin yeni planlanan stratejik bombardıman uçaklarından B-1'in SALT toplamında üç silah olarak sayılması gerektiğini iddia etmişti. Neden diye sorduğumda durakladı ve daha hızlı olduğunu, B-52'den önce SSCB'ye gelebileceğini öne sürdü. Hızı stratejik kriter olarak ileri sürmek yepyeni bir düşünceydi. B-1'in sadece bir adet olarak sayılan füzelerden çok daha yavaş olduğunu belirttiğimde şaşkına dönmüştü. Sonunda görkemli bir el kol hareketiyle bu argümandan vazgeçmiş olsa da yine de beklediği değerli bir şey olarak bu imtiyazı elde etmeyi başarmıştı.

Normalde Gromiko bir konuyla ilgili her ayrıntıyı bilirdi; belgelere ya da konulara hâkim olmadan onunla pazarlık yapmak intihardı. Yorulmak bilmezdi ve de temkinliydi. Sinirlerine hâkim olamadığında ise bunun özenle planlandığını herkes bilirdi. İlginçtir ki bu durum ortamı büyük ölçüde yumuşatırdı; asla kişisel olmadığı belliydi. Ne kadar az olsa da tavizde bulunduğumuzu ya da belki de üstü kapalı söylediğimizi düşündüğü her türlü imtiyazı almasını sağlayan muazzam bir hafızası vardı. Bu sayede bir sonraki tur için başlangıç noktası belirmiş olacaktı. Gromiko göz kamaştırıcı hamlelere ya da etkileyici manevralara inanmazdı. Doğuştan gelen tedbirliliği ve Moskova'nın iç politikası da bu tür hamlelere ve manevralara karşı idi. 1973'te Politbüro'ya yükselmeden önce politikanın yapımcısı değil, uygulayıcısıydı. Daha sonra gözle görülür bir şekilde daha etkili ve özgüven sahibi olmuştu; görevde bulunduğum sürenin sonuna doğru, başkanının oturmuş çizgiden saptığını düşündüğü takdirde Brejnev'i bile düzeltmekte tereddüt etmezdi.

Gromiko'nun müzakere yöntemi klişeydi. Ulusal karakterin ve Rus tarihinin bir yansıması gibiydi. Rusya'nın yüzyıllar boyunca orijinal Moskova Dükalığı'nı çevreleyen düz ovadaki toprakları yavaş yavaş alarak genişlediği gibi Gromiko da cesurca bir hamle için sürekli baskı yapmayı tercih ederdi. Ufak kazanımları büyük bir farklılık yaratana kadar sabırla biriktirirdi. Ulaşılamayacak olan diğer avantajları elde etmek için muhatabının tedirginliğine bel bağlardı. Mümkün olan en son ana kadar neredeyse değişmez şekilde en son belirlenen müzakere oturumunun sonuna doğru kendi imtiyazlarını elinde tutmaya devam ederdi. Bu imtiyazları boşa harcamanın bir anlamı yoktu. Diğer tarafın ilk önce tavizde bulunabileceği en ufak bir ihtimal olduğu sürece mantıklı da görünürdü. Deneyimsiz müzakerecilere karşı -Gromiko ile kıyaslandığında müzakerecilerin çoğu da deneyimsizdi- bu teknik son derece etkiliydi. Ama birisi bu tekniğe bir kez kapılınca, taktik bizatihi kendini engelleme eğilimine dönüşürdü. Sonunda birinin soğukkanlılığını yeterince uzun süre koruyabilmesi durumunda Gromiko'nun cebinde, kabul etmeye hazır olduğundan daha fazlası olduğu ortaya çıkabilirdi.

Mümkün olduğu zaman Gromiko, bir müzakerenin başlangıcını bile kabul ettirmeye çalışırdı; yani pazarlık masasına oturma be-

deli olarak imtiyazda bulunulmasını isterdi. Bu aşamadan sonra "genel ilkeler" üzerine bitmek bilmeyen pazarlıkla muhatabını yıpratma yollarını arardı. Genel ilkeler üzerine anlaşmaya varıldıktan sonra bu ilkelerin hayata geçirilmesi sırasında pazarlık yaparak bu konuda ikinci bir fırsat eline geçerdi; bu nedenle kesinliği olmayan anlaşmalar sıklıkla barındırdığı anlamın yorumlanmasında kaybolup gitmeye meyilliydi. Gromiko genel olarak bağlantı hakkında beğenmedik bir biçimde ne derse desin müzakerenin her detayının birbirine bağlanması gerektiğine inanırdı. Başka bir konu hakkındaki gidişata bağlı olarak bulunacağı her tavizi şartlı olarak sunardı. Sadece bu zahmetli sürecin ardından kendine belki de daha da önemlisi üstlerine, karşı taraftan alınacak her şeyin tamamen alındığını gösterdikten sonra genellikle çok hızlı bir şekilde anlaşma yoluna giderdi.

Daha sonra doğuştan gelen şüphecilik sistemin doğasından gelen güvensizlikle ve içinde yaşadığı bürokratik yapıyla birleştiğinde kontrolü ele alırdı. Bu usta müzakerecinin duygularını belli ettiği tek an, esas itibarıyla anlaşma tamamlandıktan sonra müzakerenin son safhasında ortaya çıkardı. Sonra Gromiko muhatabının son dakikada bir numara çevirebileceği düşüncesiyle tanımlanamayan bir korku tarafından ele geçirilmiş gibi görünürdü. Ne de olsa önceki aylar ve yıllarda kayıtsızca verdiği uğraşları, itidalinin bedeliymiş gibi gösteren bir şekilde imzadan geçirmeye çalışırdı. Veyahut belki de görev arkadaşları karmaşık kararları boşuna vermişlerse onların kötü duruma düşmesinden çekinirdi. Daha önceki efelenme, derin bir özgüven yokluğunun ironik yansıması olarak ortaya çıkardı; kişinin en yorucu çabalarına rağmen sonunda kandırılma korkusu.

Hiç şüphesiz Sovyet sistemi Gromiko'nun tarzını şekillendirmişti. İleri sürdüğü bazı önermelerin, inatçı kararlılığıyla birleşse bile yine de gerçekleştirilemeyeceğini bilecek kadar tecrübeliydi. Ama büyük ihtimalle sadece uzun süren çıkmazların birbirini izlemesiyle başkanlarını ve daha sonra Politbüro'daki meslektaşlarını ikna edebilirdi. Daha fazla esneklik şüpheli bir şekilde ideolojik bozulma ya da sadece yumuşaklık gibi görünebilirdi.

Her müzakereci, marjinal kazançların artık keskin bir uygulama ile birleşen pazarlık türünün neden olduğu güven kaybına değmeyeceğine karar vermelidir. Amatörler büyük diplomatları kurnaz olarak

görür fakat bilge diplomat rakibini kandırmayı göze alamayacağını anlar; uzun vadede güvenilirlik ve hakkaniyet göz önünde bulundurulduğunda itibar önemli bir değerdir. Aynı müzakereciler tekrar tekrar görüşür; bir diplomatın yan çizme ya da ikiyüzlülükle adı anılırsa müzakerecilerin birbirleriyle başa çıkma yetenekleri sarsılır. Fakat Sovyet sisteminde ileriyi görerek kendine hâkim olma için prim yoktur. Yani Gromiko her marjinal pozisyon değişikliğini mümkün olduğunca çok bedelle karşı tarafa vererek ve küçük farklılıkları bölerek ilerlerdi. Perakende işindeydi, toptancılıkta değildi. Gromiko için her müzakere bir tabula rasaydı; sanki geçmişi yokmuş gibi başlardı ve gelecek için de hiçbir iddiada bulunmaz ya da yükümlülük gerektirmezdi. Güven, eğer bir anlam ifade ediyorsa her müzakerede sıfırdan yeniden tanımlanması gereken çıkarlar dengesine bağlıydı.

Eğer 1973'ten sonra Moskova'yı Orta Doğu müzakerelerinin dışında tutmaya çalışırsam, bunun nedeni kısmen jeopolitik, kısmen de Sovyet müzakere tarzı yüzünden olurdu. Orta Doğu diplomasisinde ilerleme kaydetmenin değişkenliğe, söylenenlerin anlamını taraflar sadece yasal değil aynı zamanda psikolojik olarak da keşfedene kadar pozisyonlarını nispeten açık tutmalarına bağlı olduğunu düşünüyordum. Ama Gromiko sürece dahil olduğunda, bitmek bilmeyen yasal hükümlerden oluşan birtakım belgeler öne sürer ve sonrasında da her birinin üstünden ukala bir şekilde geçerdi. Sovyet iyi niyetiyle bile (ki doğru olduğunu düşünmüyordum) bu durum, çıkmaza, en radikal unsurları reddetmeye ve en nihayetinde patlamaya yol açardı.

Bazen Gromiko'nun taktikleri kötü bir izlenim bırakırdı. Bazen o ya da siyasi kararları verenler boylarından büyük işlere kalkışırlardı. Herhangi bir şekilde riske girmekten tamamen kaçınma, daha önce de belirttiğim gibi bir müzakereden mümkün olan her şekilde kazançlı çıkma arzusu, pazarlık pozisyonumuzun zayıf olduğu 1970 yılında ya da Pekin zirvesini duyurduğumuz zaman olan 1971 yılından önce Sovyet liderlerinin zirve fırsatını kaçırmalarına sebep olmuştu. Eğer Sovyetler teklifimize 1970'te cevap verselerdi en azından Çin girişimimizi karmaşık hale getirebilirler ve Orta Doğu'daki hareket özgürlüğümüzü engelleyebilirlerdi. Eğer Kremlin, 1971 baharında zirve konusunda kedi fare oyununu bitirmiş ve bir tarih duyurmuş olsaydı, pazarlık pozisyonu büyük ölçüde güçlenmiş olabi-

lirdi. Ülkemizde uzun süredir bu konu hakkında eleştiride bulunan eleştirmenlerimizle bazı Kremlinologlar, Pekin'e yöneldiğimiz için Moskova ile olan her pazarlığın çıkmaza girdiği suçlamasında bulunabilirlerdi. Kremlin, bizi sıkıştırmaya devam ederek, diplomasimizin istemeden Pekin'e ve Moskova'ya yönelebilmesi için olağanüstü bir fırsat sunmuştu.

Üstelik Gromiko'yu sevmeye ve saygı duymaya başlamıştım. Sistemin dayattığı çerçevede haysiyetli olduğunu göstermişti. Sözünün eri biriydi. Onu bir şeye razı etmek zor olabilir ama anlaşmalarına sadık kalırdı; rotasını değiştirmek zorunda kalırsa da bunu gözle görünür bir mahcubiyetle yapardı. Aksi görünüşüne ve Amerikan tarzı nüktedanlığı ilk başta anlayamamasına rağmen mükemmel bir espri anlayışı vardı. İlk kez Eylül 1969'da Başkan'ın Birleşmiş Milletler'deki heyet başkanları için verdiği bir resepsiyonda bir araya gelmiştik. Gromiko bana doğru yürüdü ve dedi ki "Tıpkı Henry Kissinger'a benziyorsunuz." Ben de şöyle cevap verdim, "Tıpkı Richard Nixon'a benziyorsunuz." Bu mecazı anlaması birkaç saniyesini almıştı, özellikle de etrafındakiler, o sinyal verene kadar gülmeye isteksiz olduğu için. Ertesi yıl bu tarzı artık kavramıştı. Nixon ile Beyaz Saray toplantısında hangi girişi kullanması gerektiğini tartıştığımızda Gromiko, bunun bir fark yaratmadığını söylemişti; nerede ortaya çıkarsa çıksın muhafızlar onu selamlayıp geçmesine izin verirlerdi; Başkan'ı kim durdurabilirdi? Herkesin özellikle de mesai arkadaşlarının artık oyun zamanı olduğunu anladıklarından emin olmak için köşe başındaki Noel Baba'yı anımsatan candan bir kahkaha atmıştı.

1972 Moskova zirvesi sırasında fotokopi makinelerimizden biri bozulmuştu. Orwell'in romanındaki gibi, KGB'nin her yerde bulunduğunu bilerek, Kremlin'deki zarif Azize Katerina Salonu'ndaki bir toplantı sırasında, bazı belgeleri avizeye tutarsak bizim için bazı kopyalar yaptırabilir mi diye Gromiko'ya sormuştum. Gromiko hiç tereddüt etmeden kameraların ne yazık ki çarlar tarafından yerleştirildiğini, belgeleri değil de insanların fotoğraflarını çekmek için yeterli olduklarını söylemişti.

Gromiko'nun en sevdiği ifade şekli ikili ya da hatta dörtlü olumsuz kullanmaktı. "Mevzu dışı değil" onun için ses getiren bir olumlu ifadeydi. İşler kötüye gittiğinde, yüzü öyle keyifsiz bir hale bürü-

nürdü ki insan karşı koyamama şeklinde merhametli olma zorunluluğunda hissederdi kendisini. Ama her şeyden öte, elinin altında bulunan her argümanı kullanarak izlediği rotadan sapmazdı. Bir keresinde bir belgede bulunan nispeten iki küçük paragraf hakkında tartışma yaşamıştık. Gromiko paragrafların -tüm paragrafların- can alıcı son cümlesinin, sanki bir kreşendo gibi, güçlendirilmesi gerektiği konusunda fazlasıyla ısrarda bulunmuştu. Bu noktada kazanmasına izin verdikten sonra Gromiko'yu bir sonraki paragrafta aynı argümanla karşı karşıya bıraktım. Gromiko bazı paragrafların ise diminuendo gibi zayıflayarak düzenlenmesi gerektiğini soğuk bir edayla ifade etti. Ona seçme şansı verdim; iki ayrı şeye birlikte sahip olamazdı. Her iki paragrafta da kreşendoda karar kıldı.

Şüphesiz Gromiko şimdiye kadar muhatap olduğum en yetenekli diplomatlardan biriydi. Bir aşamada, eş zamanlı olarak; stratejik silah sınırlamaları, kazara savaşın önlenmesi, Berlin, ticaret ve bir dizi küçük anlaşmalar konusunda görüşmeler yapıyordu; büyük bir beceri, sabır ve disiplin göstererek davranıyordu; tüm bu konuların üstesinden gelebiliyordu. Büyük bir vizyonu somutlaştırmamış ya da bir dünya düzenine ilişkin dayatmacı bir model ortaya koymamıştı ama temsil ettiği sistemde de bunlar zaten yoktu. Nihai soruları sormak onun görevi ya da pozisyonunun gerektirdiklerinden değildi. Eğer sorsaydı bu kadar uzun süre hayatta kalamazdı. Eski bir medeniyetin kültürel üstünlüğü duygusuna sahip Chou En-lai, ideolojik düşmanlığın uçlarını üstü kapalı bir rahatlıkla ve en can alıcı noktaya nüfuz etmek için görünüşte zahmetsiz bir beceriyle yumuşatırdı. Kaba kuvvet dışında hiç üstün gelmemiş bir ülkenin sözcüsü olarak Gromiko, bu güvenden yoksun kalmıştı; her karşılaşmada cesaretini sınamak zorundaydı. Onu hafife almak kolaydı. Zorla kabul ettirmeye çalışmaya yönelik ısrarı kasıtlı yapılan bir çalışma yöntemiydi, kurnazlığının göstergesi değildi. Türbülans ve karışıklık dönemlerinde ülkesini korumuştu; ülkesinin zayıflığını gizlemiş, hedeflerini ileriye taşımıştı. İşin nihayetindeki şöhret aklına bile gelmemişti ama Gromiko önemli hedeflere ulaşmış ve nadiren kaçınılabilir hatalar yapmıştı. Bu şekilde takdir edilen çok az Dışişleri Bakanı vardır.

Ekim 1970'te Gromiko ile yaşadığım tecrübelerimin başlangıcındaydım. Kısa bir umut döneminde Washington'a gelmişti. Cienfue-

gos olayının resmi olarak sona ermesinden sonra Sovyet-Amerikan ilişkileri iyileşecek gibi görünüyordu. Berlin ve silahların kontrolü ile ilgili görüşmelerin zamanı belirlenmişti. Orta Doğu'daki gerginlik yatışıyordu. Zirvenin zamanlaması ve gündemi konusunda prensipte bir anlaşma varmış gibi görünüyordu. 25 Eylül'de Sovyetlerden gelen cevap, zirve toplantısının tarihini 1971'e kadar ötelemiş olsa da hevesli Nixon'ın beklentisine göre, Kasım seçimlerinden önce erken bir duyurunun yapacağı faydanın bu konunun önüne geçmesine gerek yoktu. Nixon ayrıca nihai bir zirvenin planlanmasının Beyaz Saray Kanalı'nda kalacağından da emin olmak istemişti. Nixon, Gromiko ile buluşmadan önce özellikle Gromiko'nun, orada bulunacak Rogers'ın önünde Nisan'dan bu yana bir zirve olasılığını araştırdığımızı ağzından kaçırmayacağından emin olmak için Dobrinin ile görüşerek bu olasılıkları araştırmamı istemişti; Dışişleri Bakanı bunu yalnızca birkaç hafta önce öğrenmişti.

Yazın ve sonbaharın şüpheleri ve gerginliklerinin her iki tarafa da zarar verdiği hızlı bir şekilde ortaya çıktı. 17 Ekim'de Dobrinin ile yapılan ön toplantı biraz iğneleyici olmuştu. Amerikan hatalarının tekrarına alışmış olan Dobrinin ayrıca Gromiko'nun katı bir tutum benimsemeye karar verip vermediğimizi öğrenmeye geldiğini söyledi. Ona Başkan'ın daha mutlu bir geleceğe dair beklentileri araştırmaya hazır olacağını söyledim. Başkan'ın birkaç gün içinde Birleşmiş Milletler'de yapmayı planladığı konuşma uzlaşmacı koşullar dahilinde olacaktı. Dobrinin, Gromiko'nun Başkan ile zirve konusunu görüşmeye hazır olacağını belirtti.

Gromiko ile görüşmesinden önce Başkan'a ana konularla ilgili bir bilgi notu yazdım. Görüşmenin ABD-Sovyet ilişkilerinde alışılmadık bir hassasiyet anında gerçekleştiğine dikkat çektim. Sovyetlerin Orta Doğu'daki icraatlarını, Küba'ya yaptıkları askeri atılımlarını, devam eden stratejik birikimlerini, bizi Avrupalılardan ayırmayı amaçlayan selektif detant politikalarını kendimize sormak zorunda kaldık. Sovyet liderlerinin tutumlarına, parti kongresinin beklentisiyle aralarında devam etmesi gereken dalaverelere ve Sovyet liderliği içindeki gücün dağılımına dair iyi bir kanıtımız yoktu. Kremlin'de, fraksiyonları birbirine düşürecek her tür girişime karşı olduğum tavsiyesinde bulundum; barış yanlısı güvercinleri savaş yanlısı şahinlere karşı kış-

kırtma konusunda yeterince bilgimiz yoktu. Kendi çıkarlarımıza mukayyet olduğumuz ve Sovyetlerin de kendi çıkarlarını belirtmelerine müsaade ettiğimiz zaman Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerimizde elimizden geleni yapmıştık. Başkan'ın döneminde belli başlı bir ilerleme kaydetmek için hâlâ erkendi ama şunu açıkça belirtmeliyiz ki bu durum Sovyetlerin mevcut politikasını karakterize etmiş olan tek taraflı avantaja ve sorun yaratan yerlerden faydalanmak için sürekli çaba göstermeye yönelik aralıksız devam eden baskı ile uyumsuzdu.

Gromiko'yla Nixon arasında 22 Ekim'de gerçekleşen toplantıya benimle beraber Dobrinin'in (ve her iki taraftan tercümanlar) yanı sıra Rogers da katıldı. Gromiko, Dobrinin'in 17 Ekim'de ana hatlarıyla çizdiği şikâyetleri dile getirdi. Özellikle SALT ve ticaret konularında anlaşmaya varılması gereken konuların önemini vurgulayan Nixon -kısmen zirve seçeneğini açık bırakarak, kısmen de tarzından dolayı- daha genel bir biçimde şikâyette bulunulan konuların aksini ispat etti. Orta Doğu, Berlin, Avrupa güvenliği ve Vietnam hakkında bir inceleme yapıldı. Gromiko herhangi yeni bir şey ileri sürmese de Nixon Amerika'nın tutumunu yeniden ifade etti. Toplantı oldukça sıcak bir ortamda geçse de asıl meselede ilerleme kaydedememiştik.

Yine de toplantının sonuna doğru Gromiko, Nixon'ın hevesle beklediği konuyu gündeme getirdi: bir zirve fikri. İkili olumsuz yapıları ustaca kullanan Gromiko, Başkan'ın bu konudaki düşüncelerinin Sovyet liderlerinin düşünceleriyle tutarsız olmamasına müsaade etmişti. Gromiko bir sonraki toplantının Nisan 1971'den sonra herhangi bir zamanda Moskova'da yapılmasını önerdi. Nixon, Dışişleri Bakanlığı adına not alan için bunu yeni ve önemli bir teklif olarak değerlendirmiş gibi gösterdi. Nixon, Moskova'da yapılacak bir zirvenin çarpıcı bir olay olacağını kabul etmişti; aslında bu konu yanlış yorumlanmaya o kadar meyilliydi ki zirveyle ilgili alınacak bir kararın sızıntı olasılığı nedeniyle kamuoyuna ve Kongre'ye temkinli bir şekilde söylenmesi gerekiyordu. Bu nedenle Nixon duyurunun vaktinden önce yapılmasını önermişti. Fakat Gromiko yaklaşık on beş yıldır Dışişleri Bakanı olarak hiçbir şey uğruna bir şeyler vererek kendi durumunu muhafaza etmemişti. Zirve beklentilerini, Berlin gibi Sovyetler Birliği'ni ilgilendiren konularda bize daha faz-

la baskı yapmak için kullanmayı amaçlıyordu. Bu yüzden duyurunun vaktinden evvel yapılması fikrine karşı çıkmıştı. Zirve duyurusunun bugün ya da yarın yapılması gerektiğini ima etmemişti. 29 Ekim'de Moskova'ya dönecekti. Kısa bir süre sonra duyurunun zamanlaması konusunda hemfikir olabilirlerdi. Büyük bir grubun önünde bu konunun peşine düşmek istemeyen Nixon, Gromiko'ya İdari Ofis Binası'ndaki gizli yerini göstermeyi teklif etti. Oval Ofis'teki gruptan güvenli bir şekilde uzakta bulunan bu yerde Nixon, Gromiko'ya zirveye yönelik tüm hazırlıkların Dobrinin'le benim aramda yapılması gerektiğini ifade etti.

Ertesi gün Nixon, Birleşmiş Milletler'de ABD-Sovyet ilişkilerine odaklanan büyük bir konuşma yaptı. Farklılıkları en aza indirmese de Nixon, Dobrinin'e de söylediğim gibi uzlaşmacı ve umut verici bir tutum takınmıştı. Nixon uzun süredir aramızda devam eden konulardan bahsetti: nükleer çağda tek taraflı kazanç için gerginliklerden faydalanmaya yönelik klasik şablonun çok tehlikeli olduğunu, ABD'nin çatışma çağından müzakere çağına geçmek istediğini ve mütekabiliyet esasında göze çarpan sorunları çözmeye hazır olduğumuzu söyledi. Moskova'ya çatışma ve müzakere arasında seçim yapma şansı sunulmuştu; Nixon tercihini kesinlikle ikincisinden yana kullanıyordu.

O gün Nixon beni, Dobrinin'e gönderdi. New York'ta bulunan Dobrinin, zirveyle ilgili duyuru konusunda ilerleme kaydetmek için Birleşmiş Milletler'e gitmekte olan Gromiko'ya eşlik ediyordu. Zirve duyurusunu 29 ya da 30 Ekim'de San Clemente'den yapmak istediğimizi Dobrinin'e söyledim. Kongre seçimlerimize bu kadar yakın olan bu oldukça şeffaf manevrayı anlamak için Amerikan siyasetinde çok da bilgili olmak gerekmiyordu. Dobrinin doğrudan kötü iletişim (süper bir güç için şaşırtıcı bir iddia) ve yavaş karar verme konusunda uyarıda bulunmuştu. Ama sonunda yumuşadı ve hızlı bir cevap almak için Gromiko ve Moskova'ya bildirmeye söz verdi.

Bu arada Nixon'ın BM'de yaptığı uzlaşmacı konuşma olumlu tepkiler aldı. *Christian Science Monitor* haber dergisinin 24 Ekim'de çıkan sayısı Sovyetleri sorumlu tutuyordu: "Başkan, şu anki Amerikan diplomasisinin temel düşüncesini belirtiyor. Başkan'ın sağduyulu, üst düzey çağrısını alkışlıyoruz. Moskova liderlerinden de aynı şekilde

karşılık vermelerini bekliyoruz." 25 Ekim tarihli *New York Times* gazetesi, "bir dönüm noktasında" olduğumuza dikkat çekerek Moskova'nın Nixon'ın yeni önerisine verdiği yanıtın sadece gerginliği yumuşatmakla kalmayıp dünya barışının geleceğine de cevap olduğunu belirtti.

Yine de ilişkilerin bu kadar belirgin bir şekilde ilerlemesi pek de mümkün değildi. Küçük sorunlar birçok şeyi mahvediyor gibi neredeyse kendiliğinden ortaya çıkıyor gibiydi. Birincisi, küçük bir Beechcraft uçağındaki iki Amerikalı general 21 Ekim'de Türk-Sovyet sınırında dolaşıp Sovyetler Birliği'ne inmişti. Talihsiz subayların bağışlanabilir bir hata yaptığı konusunda anlaşmazlık yoktu. Sovyet liderleri yine de önlerine gelen bu fırsatı değerlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda üste çıkmaya da çalışabilirlerdi. Dobrinin'e casusluk yapan hükümlü bir Sovyet ajanı olan İgor İvanov'un serbest bırakılması sorusunu gündeme getirmesi yönünde talimat verilmişti. Mahkûm edilmiş bir casus için istihbaratla ilgisi olmayan iki generalin takas edilmesi fikri can sıkıcıydı; daha da ilginç olanı ise Dobrinin, ABD'nin Ivanov'u serbest bırakmayı düşündüğünü biliyordu. Daha sonra Kasım ayında Litvanyalı denizci Simas Kudirka, Massachusetts açıklarında yapılan bir balıkçılık görüşmesi sırasında Sovyet trol gemisinden ABD Sahil Güvenlik gemisine kaçma girişiminde bulundu. Kafası karışmış Sahil Güvenlik komutanı, Sovyet denizcilerin gemiye çıkmalarına ve Kudirka'yı götürmelerine izin vermişti. Bu durum Nixon'la beni çileden çıkardıysa da üst düzey yetkililer olayın farkına varamadan ya da müdahale edemeden çok önce her şey bitmişti. (Daha sonra Kudirka'nın geçerli bir ABD vatandaşlığı iddiasında bulunduğu ortaya çıktı. Başkan Ford, Kudirka adına özel olarak devreye girerek Brejnev'le görüştükten sonra ABD'ye göç etmesine izin verilmişti.)

Ama Sovyetlerin uzak durmasının gerçek nedeni başka bir yerde yatıyordu. Nixon'ın zirve duyurusunun vaktinden önce yapılmasını isteme amacı çok aşikâr ve politikti; Sovyetler bunu dış politika açısından kötü zamanlanmış olarak değerlendirmekte yanlış değildi. Berlin sorunu çözülene kadar Politbüro zirve istemiyordu ve zirve kararlaştırıldığı zaman devam etmek için yeterli bir nedenimiz olmayacağından korkuyordu. Sovyet tereddüdünün bir diğer ve muhte-

melen belirleyici nedeni de Sovyet liderliğinin iç ilişkilerinin huzursuz doğasıydı. Kruşçev'in 1964 yılında devrilmesinden sonra Sovyetler Birliği Brejnev, Kosigin ve Podgorni troykası tarafından yönetilmişti. 1971 yılına kadar Sovyetler Birliği ile olan tüm üst düzey iletişimimiz Kosigin'leydi. Parti Kongresi yaklaşırken Brejnev açıkça baskın hale geliyordu ama biz hâlâ Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu Başkanı Kosigin'in Nixon'ın ev sahibi olacağını varsayıyorduk. Nixon bu bağlamda Kosigin'in adını söylediğinde Gromiko buna karşı çıkmadı. Moskova iç önceliklerini belirleyene kadar Politbüro, zirvede uyum içinde olmalarını riske atmamaya çalışacaktı.

Son olarak, Sovyet liderliği hâlâ Avrupa'daki selektif detant fırsatlarını tüketmemişti. Bize karşı katı tutumunu sürdürürken bu arada Batı Avrupalı müttefiklerle olan gerginliği azaltan Moskova, Batı ittifakı içindeki fikir ayrılıklarını körüklemeyi umuyordu. Bizim gerginliklerden sorumlu tutulduğumuz miktarda NATO, Avrupa'da barış için bir engel olarak görünebilirdi ve bu da ABD ile dostluğu güvenli olmaktansa tehlike odağına dönüştürebilirdi. Selektif detant Avrupa'nın tarafsızlığını teşvik etmenin bir yoluydu.

Gromiko-Nixon görüşmesinden beş gün sonra Dobrinin bana, zirvenin önceden duyurulması önerisine ilişkin cevabı verdi. Cevap, Sovyetlerin zirve arzusunu bir kere daha yineliyordu. Zirvenin özenli bir şekilde hazırlanması gerektiği konusunda Başkan'ın fikriyle uyuşuyordu: Dobrinin ve ben hemen bu konu üzerinde çalışmalıydık. Hazırlıkların bir parçası olarak ziyaretin zamanlaması ve uygun bir şekilde duyurulması da tabii ki tartışılmalıydı. Fakat 30 Ekim böyle bir olay için şüphesiz erken olurdu. Sovyet yönetimi Nixon'ın sızıntı "endişesini" yersiz buluyordu; zirve tartışmalarının farkında olan bu kadar az kişi ile böyle bir tehlike olmayacağını düşünüyorlardı. Bu durumu kısmen hafife alan bir tavır içerisindeki Sovyetler, Nixon'ın önerisini geçiştirdiler.

Ama Sovyet liderleri zamanın kendi lehlerinde olduğuna inanırsa, doğru bir hesaplamada bulunmamış olacaklardı. Bizimle iş birliği yapmadan Alman politikalarını tamamlayamazlardı çünkü Alman Parlamentosu, Berlin'le uzlaşma olmadan Doğu'yla olan anlaşmalarının onaylanmasını ağırdan alabilir ve biz de bu durumu Moskova ile Washington arasındaki ilişkilerin gelişmesine bağımlı hale getire-

bilirdik. Birkaç hafta sonra selektif detant stratejisinin de işe yaramayacağını fark etmeye başlayan Kremlin, 1970 yılını Aralık ayının ortasında aniden kendi arka bahçesinde bir kargaşa tehlikesiyle karşı karşıya kaldı.

Polonya Ayaklanmaları

Halk bilimi olan folklor, devrimlerin ümitsiz koşullarda olacağında ısrarcıdır. Tocqueville'den bu yana algılanan gerçek şu ki çoğu ayaklanma, koşullar düzeldiği zaman ortaya çıkmaktadır. Tam anlamıyla ezilenler genellikle isyan edemeyecek kadar demoralize olurlar. Hükümetler kendilerine aşırı derecede güvendiklerinde, halk manevra yapmak için biraz alan olduğunu hissettiğinde ve bu beklentiyi doğrulayan birtakım ilerleme olduğunda şiddetli bir değişim daha olasıdır.

Polonya'daki durum tıpkı bu şekildeydi. 7 Aralık 1970'te Brandt, Polonya'nın yeni sınırlarını tanımış ve Almanya'nın Oder-Neisse hattının doğusundaki toprakları geri alma iddiasından vazgeçmişti. Antlaşmayı imzalamak için Varşova'ya gitmiş, Varşova Gettosu anıtında diz çökmüş ve Auschwitz'e dokunaklı ve tarihi bir ziyarette bulunmuştu. Polonya Partisi lideri Wladyslaw Gomulka, Bonn ile yapılan anlaşmanın Polonya halkının irredantist bir Almanya konusunda yıllardır süren kâbusunu hafifleteceğini -doğru bir şekilde- hesaplamıştı. Polonya'nın kronik ekonomik sıkıntılarını çözmek için yeni keşfedilen popülaritesini kullanabileceğini -yanlış bir şekilde- düşünüyordu. Polonya'nın büyük oranda verimsiz olan endüstrisi üretimi arttırdıysa da ülke envanterinin Gayri Safi Milli Hasıla'nın %50'sine ulaştığı 1970'e kadar, talep edilmeyen mallarda şaşırtıcı miktarda bir stok oluşmuştu. Art arda iki yıl yetersiz olan hasat nedeniyle, tüketim mallarındaki arzın talep için yeterli olmaması da gıda krizini şiddetlendirmişti. İşsizlik sorunu da gerginliklere eklenmişti; 1970 yılının başlarında iki yüz bin "ihtiyaç fazlası" işçi işten çıkarılmıştı. 1966'dan 1970'e kadar bu faktörler bir araya geldiğinde Doğu Avrupa'daki reel ücretlerde en yavaş artış oranı Polonya'da yaşanmıştı.

Batı Almanya Anlaşması'nın imzalanmasından yalnızca bir hafta sonra 13 Aralık'ta, Polonya rejimi et ürünlerinin fiyatını %10'dan

%33'e yükseltti. Sıkıntıların ilk belirtisi Baltık kıyısındaki Gdansk'ta baş gösterdi. İşçilerin protesto gösterileri yakınlardaki iki şehir Sopot ve Gdynia'ya yayılan ayaklanmaya yol açtı. 15 Aralık itibarıyla Gdansk'taki tersane işçileri Komünist Parti karargâhına yürüyorlardı. İki gün sonra Szczecin Limanı'nda çıkan isyanları bastırmak için tank kullanılmak zorunda kalınmıştı. 18 Aralık'ta gösteriler Katowice maden kentine yayıldı. 20 Aralık'ta Edward Gierek Parti Sekreteri olarak Gomulka'nın yerine getirildi; Gierek mevcut rahatsızlıkların ekonomik politikanın aceleci fikirlerinden kaynaklandığını belirtip bu durumu "ortadan kaldıracaklarını" söyledi. 23 Aralık'ta Polonya Parlamentosu Piotr Jaroszewicz'i, Başbakan Jozef Cyrankiewicz'in yerine atadı. Acilen gıda fiyatlarının iki yıl boyunca dondurulmasını emretti.

Bu çarpıcı olaylar bize iki zorluk sunuyordu. En acil olanı ve ABD hükümetinin tartışmalarının ortasında yer alanı Sovyetlerin, Polonya'daki karışıklıkları askeri olarak bastırmaları durumunda nasıl tepki verebileceğimizdi. Ne yazık ki yaklaşık otuz yıllık savaş sonrası tarih, askeri müdahale için sınırlı kapasiteye sahip olduğumuza dair çok az şüpheye yer bırakıyordu; olasılık çalışmaları bunu doğruluyordu. Sovyet baskılarının önüne geçmezsek bu durumu tersine çevirmek için çok az fırsatımız olurdu.

1968'deki Çek krizindeki görüşlerimin aksine Sovyetlerin, ülke olarak büyük bir öneme sahip Polonya'yı askeri olarak işgal etmeye son derece isteksiz olacağını düşünüyordum. Polonya ayaklanmalarının en önemli özelliği Sovyetlerin bu ayaklanmalardan ders çıkarabilmesiydi. Sovyet politikası, Batı Avrupa'nın ABD'den ayrılmasını teşvik etmeye çalışmıştı fakat daha ulusal bir Alman politikasını destekleyen Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa'da da benzer ulusal eğilimlere yol açmıştı. Polonya'nın ulusal dış politika sorunlarından birisini Bonn ile ikili bir temel üzerinde çözme anlaşması yapması, iç sorunlarını ulusal bir tabana dayandırarak hafifletme yönünde Polonya hükümetini teşvik etmiş ve böylece Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'daki imparatorluğunda merkezkaç eğilimlerle ile yüz yüze gelmesine neden olmuştu. Polonya ayaklanmalarının Moskova'yı, ABD'ye yönlendireceğini düşünüyordum. 20 Aralık'ta Başkan'a şu şekilde yazdım:

> Sovyet liderleri, Ostpolitik'in Doğu Avrupa üzerinde rahatsız edici bir etkisi olduğuna inanmaya meyilli olabilirler. Örneğin, Almanya'yla yapılan anlaşmanın Gomulka'nın halkın üzerinde rağbet görmeyen fiyat artışlarına neden olduğuna inanmasına yol açabilir. Bu nedenle Moskova, Bonn ile ilişkilerine bir ara vermek isteyebilir...
>
> Aynı zamanda Bonn ile olan bu detant, Sovyet liderleri en azından geçici olarak yavaşlatabilir; eğer Sovyet liderleri detant olasılığını bir miktar devam ettirme yolunu seçerlerse bizimle olan ilişkilerinde bir miktar gelişme göstermeye meyilli olabilirler.

Böylece 1970 yılının Aralık ayı ortalarında Moskova ile aramızdaki pazarlık pozisyonu benim görüşüme göre değişmişti; aslında Nixon göreve geldiğinden bu yana şu an en güçlü pozisyondaydık. Cienfuegos ve Ürdün'ü arkamızda bırakmış ve baskılara direnme kararlılığımızı göstermiştik; Moskova Doğu Avrupa egemenliğinin kırılganlığını yaşamıştı. Üstelik Kremlin'in henüz farkında olmadığı bir emniyet supabımız vardı. Yaklaşık on gün önce Çin liderliğinden üst düzey görüşmelerde bulunulmayı öneren ilk doğrudan iletişimi almıştık.

Bilgi notumu verdikten sonra Başkan'la durum hakkında geniş çaplı pek çok görüşme yaptım. Başkan'a, Dobrinin'le benim aramdaki kanalı test etme zamanının geldiğini söyledim. Sovyetlerin bir dizi görüşmeyle çıkmazı kırmalarına hazır olabileceklerini varsaydım; bunlardan SALT ve Berlin özellikle önemliydi; çünkü SALT savunma bütçemizi etkileyebilirdi; Berlin önemliydi çünkü müttefik bağlılığını sınayabilirdi.

Kongre'nin savunma bütçemize yönelik yıllık ritüel saldırısıyla tekrar yüzleşmek üzere olduğumuzu söyledim; bunun emaresi de SALT müzakerelerinde baş pazarlık kozumuz olan antibalistik füze (ABM) idi. Çünkü önceki savaşlardaki tamamen aynı güçler harekete geçiyordu; siperler artık karşı karşıya gelmeye çok alışmış aynı sayıda kişilerle dolduruluyordu ki bu durum kendi içerisinde bitmişti bile. Bilimsel ve akademik isimlerden oluşan yıllık heyet, Kongre oturumlarında yer alacak ve hepsi de hem etkisiz olması hem de stratejik istikrar için tehdit oluşturması nedeniyle ABM'ye karşı çıkacaklardı. Tekerrür, bu eleştirilerin her ikisinin de aynı anda nasıl geçerli olabileceğini hâlâ açıklığa kavuşturmamıştı. Önde gelen senatörler konuşlanmalarımızı ya da müzakere duruşumuzu zorla kabul ettirmek için karar tasarısı vererek bu çağrıyı dikkate alabilirlerdi; bu durum Vietnam sendromunun diğer tüm politika alanlarına yayılmasının bir sonucuydu. *New*

York Times ile *Washington Post* iki haftada bir yayımlanan başyazılarla destekte bulunabilirlerdi. Yönetim ilk başta Kongre'den gelecek saldırıları etkisiz kılmak için savunma programımızda kısıntıya gidebilir ve daha sonra Kongre tekrar ayrıcalığını öne sürerek, çeşitli barış gruplarınca sebatla büyütülen hayali gerçekleştirebilirdi: sadece Kongre'nin askeriyeyi kuvvetten düşürmesi durumunda hükümetimiz sorumluluk alabilir ve Vietnam'daki savaşı sona erdirebilirdi. İster Sovyetlerle anlaşma olsun ister Kongre'nin dayatması olsun, öyle ya da böyle tek taraflı olarak ABM'den vazgeçilmesi yönünde ilerliyorduk.

Dolaysıyla böyle bir durum ortaya çıktığında Sovyetlerin saldırıya yönelik oluşumlarını durdurmak için herhangi bir neden gerekmeyecekti. İşte bu yüzden Başkan'la ben, ABM programımıza ilişkin sınırlamaların, Sovyetlerin saldırı amaçlı konuşlanmayı durdurmasına bağlanması için ısrar ettik.*

Savunma Bakanlığı bu öneriyi desteklemekle kalmayıp aynı zamanda bastırıyordu da. Aralık 1970'te Başkan'a bu uğurda müzakereleri başlatması yönünde tavsiyede bulundum; eğer başarısız olursak Kongre baskıları, Sovyetlerin stratejik birikimi üzerindeki her türlü kozumuzu kaybetmemize neden olabilirdi.

Berlin konusuna gelince, Başkan'a Şansölye Brandt'ın Moskova ile yapılacak anlaşmaların onaylanmasının bedeli olarak Alman Parlamentosu tarafından bir anlaşma talep edileceğini düşündüğümü söyledim. Bu durum dört işgalci güçten (ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa) biri olarak bizim onayımızı ve muhtemelen aktif diplomasimizi gerektirecekti. Bizim buradaki büyük rolümüz Ostpolitik'in milliyetçi gizli eğilimlerini kısıtlarken aynı zamanda Sovyetleri de bizim desteğimizin peşinde koşmaya zorluyordu. Sovyetlerin sorununu bir bilgi notuyla Nixon'a anlattım:

> Sovyetlerin, karmakarışık Batı politikalarıyla Mart ayındaki Parti Kongresi'ne gidememeleri yönünde ciddi sıkıntıları olabilir -Berlin konusunda herhangi bir ilerleme yok, Almanya ile yapılacak antlaşmaların onaylanması hususunda herhangi bir girişim yok, Batı Almanlardan gelebilecek ekonomik yardım konusunda herhangi bir umut yok- ama biz bu giderek daha da karmaşık hale gelen sorunların anahtarını elimizde tutuyoruz.

Saldırı amaçlı silahların yapımının durdurulmasına dair resmi öneri elbette her iki taraf için de uygulanmalıydı. Fakat beş yıllık bir süre için taahhüt edeceğimiz herhangi yeni bir konuşlandırmamız olmadığından aslında Sovyetlerin durdurmasından bahsediyorduk.

Aynı zamanda Berlin'deki yaşamın iyileştirilmesine büyük ilgi duyuyorduk: halkın moralini belirli bir düzeyde tutmak ve özellikle de Sovyetlerden gelebilecek tehdide yönelik uzun süredir devam eden sözde sebebi ortadan kaldırmak. Ne yazık ki Berlin müzakereleri bürokratik ve yasal açıdan karışıklıklarla dolu bir labirentin içinde batağa saplanmıştı. Her önerinin külfetli bir biçimde Dörtlü-Güç mekanizmasından geçmesi gerekiyordu ki neticede tesadüfen en büyük desteği olan ülke -Federal Alman Cumhuriyeti- dışlanmıştı. Federal Alman Cumhuriyeti yetkilileri sadece müttefik istişare grubunun toplantılarına katılıyordu. Her hükümet içinde ve daha sonra Batılı güçlerle ve en sonunda Sovyetlerle olan her önerinin müzakere edilme zorluğu göz önünde bulundurulduğunda ilerleme durmuştu. Her değişiklik haftalarca süren tartışmaları içeriyordu, bu tartışmaları da 1945 yılındaki Potsdam Anlaşması'nın gizli tutulan konusu ve anlaşmanın daha sonraki yasal geçmişi hakkında sıra dışı uzmanlığa sahip sadece birkaç avukat anlayabiliyordu.

Müzakereler bizim için ise özel bir karmaşa ortaya koyuyordu. Bir yandan, Berlin'e erişim konusunda bir değişiklik yapabilir ve Ostpolitik'i ancak uzun süreli bir çıkmazı sürdürmeye hazır olsaydık çok taraflı bir çerçeveye taşıyabilirdik; bu da Sovyetlerin, Berlin Anlaşması'na bizden daha çok ihtiyaçları olduğu gerçeği görmelerini sağlayabilirdi. Bir dereceye kadar, bunu zaten başarmıştık. Diğer yandan, ustaca ele alınmadığı sürece çözüm umudu sunmayan uzun süreli bir çıkmaz, ABD-Alman ilişkilerine ciddi derecede zarar verebilirdi. Brandt tarafından politikalarını engellemekle itham edilebileceğimizden ve muhalifleri tarafından ise Brandt'ın çok ileri gitmesine izin vermekle suçlanabileceğimizden günah keçisi olarak ilan edilebilirdik. Eğer başka bir Berlin krizi olsaydı, mesuliyet bize kalabilirdi. Sovyet diplomatlar bize sürekli olarak Fransa'nın ve Federal Cumhuriyet'in Berlin'deki ilerlemenin yavaş olmasının sorumlusunun bizim olduğumuzu ifade ettiklerini söylüyorlardı. Sovyetlerin niyeti açıkça ara bozmak olsa da söylentilerde kuşkusuz gerçeğin parçaları da bulunmaktaydı; müttefiklerimiz Sovyet gazabını bize yönlendirmekten uzak değildi, özellikle de Fransa destek kazanmaya istekli görünüyordu.

Brandt'ın ruh hali, 12 Aralık'ta Nixon'a yazdığı bir mektupta or-

taya çıktı; Brandt mektubunda -imalı eleştiride bulunmadan- Berlin müzakerelerinin hızlandırılmasını istiyordu. Brandt görüşmelerin "kesintisiz müzakerelerle" ilerlemesini önermişti. Bu şartlar altında, Berlin müzakerelerinin kontrolden çıkmasını ancak aktif olarak yer aldığımız takdirde engelleyebilirdik; başka herhangi bir pozisyonda yer almamız ya tehlikeli tavizlerde bulunmamızla ya da Berlin kriziyle sonuçlanabilirdi. Karşılıklı tahdit politikasının fizibilitesini tecrübe etmek için belirli müzakerelerin taktiksel olarak ele alınmasının da ötesine geçme yönünde başka bir nedenim daha vardı. Tüm kargaşa ve krizler boyunca, Sovyetlerin jeopolitik kazanımlarını önleme konusundaki kararlılığıma rağmen beklentiler ne kadar ümitsiz olsa da bir arada yaşamaya yönelik fırsatları araştırma konusunda ahlaki ve politik bir yükümlülük hissediyordum. Her siyasi lider, insanoğlunu nükleer bir soykırımdan kurtarmak için çok fazla çaba göstereceği gerçeğini ve görünümünü halkına borçludur. Şüpheciler, böyle bir politikanın, başlarına gelecek tehlikelere karşı özgür halkları körleştirmesinden, kendilerini savunmaya hazırlıklı olmalarını zayıflatmasından endişe ediyorlardı. Vietnam Savaşı'nın yol açtığı bölünmeler aksi yönde ilerlememe yol açmıştı. "Barış meselesi", hükümetin güvenilirliğini ve belki de toplumumuzun uyumunu baltalamaya kararlı olan bazı kişiler tarafından istismar edilmişti. Zarar verecek bir tekel olan bu durum, kişilerin inisiyatifine bırakılamazdı. Eğer Sovyet yayılmacılığına karşı koyacak olursak, çelişkili bir biçimde tüm barışçıl girişimlerin tükendiğini göstermemiz gerekiyordu. Daha sonra güçlü savunmalarla güvenliklerini sağlamaya devam ederken aynı anda barışa yönelik muğlak umutları araştırarak özgür halkların her ikisini de başarabileceğine dair güveni sürdürdüm ve halen de sürdürmekteyim. Aslında her iki hedefin peşinde koşmaları durumunda başarısız olacakları belliydi.

Uzun vadede, uluslararası sükûnet döneminin Sovyetler Birliği'ne bizden daha fazla sorun yaratacağını düşünüyordum. Çünkü Sovyetler Birliği'nin uyum içinde olmasının devamlılığı kısmen dışardan gelebilecek bir tehlikenin sürekli akılda tutulmasıyla sağlanıyordu. Uzun bir barış döneminin, merkezkaç eğilimleri totaliter devletlerde endüstriyel demokrasilerden daha fazla açığa çıkaracağını düşünüyordum. Durgun bir ekonomi, huzursuz milletler ve karşıt görüşlüler, Sovyetlerin enerjisini giderek daha fazla alacaktı. Sovyetler

Birliği'nin jeopolitik umutları Çin güçlendikçe ve Japonya da yenilginin travmasından kurtuldukça daha da problemli bir hale gelecekti. Zaman Sovyetlerin lehine işlemese de olurdu.

Polonya'daki ayaklanmalarla ilgili olarak Nixon'ı bilgilendirmemden iki gün sonra 22 Aralık'ta, Dobrinin ile yapacağım uzun bir konuşmada Sovyet liderlerinin ciddi görüşmelere hazır olabileceklerine dair önsezileri test etmeye başladım. Moskova'nın son politikalarının iyileştirilmiş ilişkilerle uyumsuz olduğuna dair düşüncemizi yineledim: Cienfuegos'taki dalavereyle oradaki anlaşmalarımızın sınırlarını test etme girişimi; Sovyetlerin Orta Doğu'daki saldırganlıkları; Berlin koridorundaki sıkıntı; iki maceraperest Amerikalı generalin bırakılmalarındaki gecikme. Mühim bir karar verilmesi gerekiyordu. Küçük avantaj elde etme politikası devam ederse iğne batması gibi ufak şeyler kolayca büyük yaralara dönüşebilirdi; şüpheler iletişimdeki noksanlığı krize dönüştürebilirdi. Ama daha yapıcı bir ilişki olasılığı da bulunmaktaydı. Bazı önemli sorunları sıkı bir mütekabiliyet esası içinde çözmek için Kanal'ı kullanmamızı önerdim. Aramızdaki konuşmalardan, karşılıklı ithamlar dışında bir şey çıkabilirdi, çıkmalıydı.

Dobrinin'e yeteri kadar talimat verilmediği için sadece oturmuş Sovyet pozisyonunu uzlaşmacı bir şekilde özetleyebilirdi. Ama havayı yumuşatmaya yönelik ihtiyaç konusunda hemfikirdi. Hükümetinin ABD ile bir anlaşmaya varmaya kararlı olduğuna dair bana güvence veren Dobrinin muhtemel esneklik alanları bulmak için ikimizin de müzakere kayıtlarını gözden geçirmemiz gerektiğine razı oldu.

6 Ocak'ta Dobrinin, Beyaz Saray'daki ofisime Berlin'le ilgili bir not bıraktı; ben o sırada Başkan'la birlikte San Clemente'deydim. Not tipik bir biçimde bir şikâyeti dile getirerek imtiyazda bulunma anlamına geliyordu; Gromiko diplomatik yazışmalarda ve kişisel konuşmada ikili olumsuz yapılar konusunda uzmanlaşmıştı. Bu vesileyle şikâyet, Nixon'ın Gromiko ile yaptığı konuşmada ABD'nin bulunduğu taahhüde göre davranmadığı yönündeydi. Nixon, Sovyetlerin Berlin'in Federal Alman Cumhuriyet'ine olan organik bağını kabul etmediği sürece ABD'nin Berlin konusuna ilişkin daha fazla esneklik gösteremeyeceğini söylemişti. Bu arada Moskova anlaşılmaz bir söylemde bulunmuştu. Gerçekten de bu ifade, mahiyetini açıklamadan

veya uyacağına dair herhangi bir Sovyet yükümlülüğü olmadan, göbekten bağlı olduğunu kabul etmek olarak yorumlanabilirdi. Gromiko'nun notu, bu ifadenin göz kamaştırıcı bir imtiyaz şeklinde "tüm soruları bir çeşit paket olarak" aynı anda müzakere etme olasılığını ortaya koyduğunu belirtiyordu. Sovyetler bu işin doğrusunu biliyordu; Nixon'ın yorumu, hükümet başkanlarının operasyonel konularla uğraşmaktan kaçındığı mecazi gösterişlerden birisi olmuştu. Fakat Nixon'ın niyeti ne olursa olsun -Nixon'ın temel gerekçesi de herhangi bir taahhütte bulunmadan Berlin'le ilgili kısmı geçmekti- Dobrinin'in notu, karmaşık bir şekilde tutumlarını değiştirmeye hazırlandıklarını gösteriyordu. Sovyetler şimdiye kadar Berlin müzakerelerinin, mevcut statünün onaylanmasından daha azına karşılık olarak şehirdeki Batı Alman faaliyetlerini azalmasına odaklanması konusunda üstelemişti. Şu anda Sovyetler, Berlin'deki yaşantıya erişim ve yaşantıyı iyileştirme yönünde güvence vermeye hazır olduklarını ima ediyordu. Bu doğrultuda ciddi bir müzakere mümkündü.

Nixon'a, Batı Berlin'e erişim ve Batı Berlin'in açıkça tanımlanmış yasal statüsü konusunda Sovyetlerin garanti vermeleri gerektiğine dair olumlu cevabımızın iletilmesini önerdim. Ayrıca Berlin müzakerelerini SALT'taki ilerlemeyle ilişkilendirmeyi ileri sürdüm; SALT konusuna gelince Sovyetlerin saldırı amaçlı oluşumunu bu doğrultuda durdurmaya istekli olmalarını sağlayabilirdik. Nixon tavsiyemi uygun buldu. Dobrinin acil istişare için Moskova'ya geri çağrıldı. Dobrinin'in geri çağrılması Sovyet liderlerinin eli kulağında olduğunu bildikleri bir kriz nedeniyle temasta bulunmak istemedikleri ya da sorulan bir soruya cevap vermekten kaçınmak istedikleri veya politikalarını ciddi bir şekilde gözden geçirmeye kalkışacakları anlamına gelebilirdi. İkinci hipotez, bu durumda daha makul olanıydı; Dobrinin, Berlin konusunda nabız yoklayıp tepkimizi ölçebilmek için ayrılışını yirmi dört saat erteledi.

San Clemente'den döndükten sonra Dobrinin'le 9 Ocak 1971 sabahı Sovyet Elçiliği'nde buluştuk. İki saatlik toplantının çok önemli olduğu ortaya çıktı. Prensipte Nixon'ın onayını aldığım iki konu hakkında yeni teklifler ileri sürdüm. İlki Berlin konusundaki cevabımızdı. Gromiko'yla Nixon arasında geçen konuşmanın yuvarlak bir şekilde yorumlanmasına takılıp kalmanın anlamsız olduğunu Dob-

rinin'e söyledim. Sovyetler Birliği'nden iki şey istedik; birincisi, Batı Berlin'e iyileştirilmiş bir erişim ve ikincisi, bu yeni erişim prosedürleri konusunda Sovyet güvencesi. Berlin'in özgürlüğünün Doğu Alman rejiminin itibarına bağlı olmasını istemiyorduk ki bu durum karşısında çok az kozumuz vardı. Sovyet liderleri eğer bu iki konu üzerinde net olsalardı, Berlin müzakerelerine doğrudan doğruya girişirdik. Eğer oturmuş Dörtlü-Güç sistemine kendi sonuçlarının akışı sağlıklı bir şekilde sağlanırsa Kanal aracılığıyla istikşafi görüşmeler yapmaya hazır olurduk. Bu durum kaçınılmaz bir şekilde Batı Alman yetkililerle istişareleri içerecekti; Sovyetlerle Bonn tarafından önceden onaylanmamış hiçbir mutabakata varmayacaktık. Daha sonraki bir konuşmada açıkça belirteceğim üzere daha fazla taviz vermeyi değil daha fazla hızlanma için bir fırsat ileri sürüyordum.

SALT konusuna gelince, ABM ile saldırı sınırlaması arasındaki bağlantıya ilişkin çıkmazı kırmayı önerdim.*

Dobrinin'e Sovyetlerin saldırı sınırlaması konusunda hemen müzakerelere başlaması koşuluyla Sovyetlerin, ABM Anlaşması'na ilişkin tekliflerini kabul edeceğimizi söyledim; iki müzakere de eş zamanlı olarak neticelendirilecekti. Saldırı sınırlaması, müzakereler devam ederken her iki tarafın da yeni kara-konuşlu ICBM'lerin kurulumuna başlamayacakları yönündeki taahhütlerini içerecekti. Daha sonra denizaltından fırlatılan balistik füzelerle ilgili yeni bir teklifte bulunabilirdik. Ortaya çıkacak sonuçlar, Başkan'la Kosigin arasında gerçekleşen mektup alışverişiyle açıklığa kavuşabilir (Kosigin hâlâ bizim tarafımızdan Nixon'ın muhatabı olarak kabul ediliyordu).

Hem SALT hem de Berlin konusunda önerdiğim şey çıkmazı mümkün kılan ve halkın hırçınlığını kesinleştiren külfetli mekanizmadan kurtaracak bir mekanizmaydı. Her başarılı müzakere, karşılıklı tavizler dengesi üzerine kurulmalıdır. Fakat bu dengeye nasıl varılacağı karmaşık bir süreçtir. Tavizlerin veriliş sırası çok önemli hale gelir; karşılıklı yapılan hamleler netleşmeden önce her hamlenin bir mozaik parçası olarak değil de tek tek arkasında durulması gere-

Birtakım hesaplamaların iddia ettiği gibi 9 Ocak'ta Başkanlık'tan Brejnev'e giden bir mektup yoktu ve Dobrinin ile Başkanlık düzeyinde bir görüşme de olmamıştı;[1] yalnızca Başkanlık Kanalı'nda -Başkan'ın onayıyla- Dobrinin'le benim aramda bir girişim olmuştu. (Nixon'la Brejnev arasındaki ilk iletişim Ağustos 1971'de cereyan etmişti.)

kiyorsa bu sıralamadan vazgeçilebilir. Carter yönetiminin açık diplomasideki gayretlerinin birkaç umut vaat eden girişimi mahvettiğinde öğrendiği gibi bir müzakerenin gizliliği, biçimlendirici aşamalarda bu nedenle hayati önem taşımaktadır. Hız da genellikle kritik öneme sahiptir. Her müzakere, hızlı bir sonuca ya da durgunluğa dönüşecek kritik bir noktaya ulaşır. İşte tam burada hükümetin en yüksek mevkilerinde bulunanlar bürokratik eylemsizliğin üstesinden gelmek için kendilerini angaje etmeleri gerekmektedir. Dobrinin'e bir mekanizmayla gizlilik ve hız konusunda güvence sunmuştum.

Dobrinin fazla derine inen sorular soruyordu. Dobrinin sorularla meşgulken bu arada Orta Doğu hakkında da ani sorular sormaya başladıysa da bu soruları bahanelerle savuşturdum; koşulların daha oluşmamış olduğunu düşünüyordum. Dobrinin şimdiye kadar beni, Berlin ve SALT gibi iki müzakereyi de aynı anda yürütme planım hakkında yanılsamalara sahip olmayacak kadar iyi tanımıştı. Sovyet yönetiminin istediği zaman hızlı bir şekilde hareket edebildiğinden emin olma konusunda Sovyet sistemi hakkında yeteri kadar şey öğrenmiştim. Dobrinin çabuk bir şekilde cevap getireceğine söz verdi; bunun tutulacak bir söz olduğundan emindim.

Dobrinin iki haftadan kısa bir süre içinde geri döndü; 23 Ocak'ta coşkuyla Harita Odası'na geldi. Politbüro'nun tekliflerimizi büyük bir merakla incelediğini söyledi. Tüm üst düzey liderlerle görüşmüştü ve bana, zirve koşullarının artık mükemmel olduğunu söyleyebilirdi. (Aslında 9 Ocak'ta bu konuyu gündeme getirmemiştim ama Dobrinin şüphesiz Nixon'ın başarılı bir reklam işi için öngörülen sabırsızlığına hitap etmek üzere bir miktar yol kat edildiğini anlamıştı.) Sovyet liderleri Temmuz ya da Ağustos'u tercih ediyorlardı ama Eylül ayı da uygun gibiydi. Tabii ki önce biraz ilerleme kaydedilmesi gerekiyordu. Ama şimdi herkes oldukça iyimserdi. Dobrinin, Sovyetlerin bağlantı konusundaki düşüncelerini belirttikten sonra bizim düşüncemize dikkatini verdi. Sovyet liderleri, Berlin görüşmeleriyle iştigal etmeye istekli olduğum için çok sevinmişlerdi. Brandt ve Bahr, Sovyet liderlere tüm Amerikan liderleri arasında Almanların şartlarını en iyi benim anladığımı söylemişlerdi. (Muhtemelen doğruydu; aynı zamanda Moskova kibrime hitap etmenin bir zararı olmayacağına karar vermiş olmalıydı.) Görüşmeler başlayana kadar resmi po-

zisyonlar öne sürülmeyecek olsa da Dobrinin, Sovyetler Birliği'nin, erişim garantisi sağlamasına yönelik önerinin Moskova'da ciddi bir şekilde ele alındığını artık bana söyleyebilirdi. Dobrinin konuşurken, hızlı bir Berlin Anlaşması için Moskova'dan baskı olduğu anlaşılıyordu. Moskova artık Berlin Anlaşması olmadıkça el üstünde tutulacak Doğu antlaşmalarının asla gerçekleşmeyeceğini anlamaya başlamıştı, bunun için bedel de ödeyebilirdi.

SALT'a gelince, Dobrinin henüz net bir cevap verecek konumda değildi. Ama yine de Moskova'nın savunma anlaşmasını saldırının durdurulmasıyla birleştirme fikrini kabul etmesi yönünde iyi bir olasılık vardı. Dobrinin birtakım gerçekçi soruları gündeme getirdi. Bir tanesi can sıkıcı olduğu kadar da zor bir soruydu; ABM programının SALT görüşmelerinde ya da Kongre'de gündemde olan birçok versiyonundan hangisi ile gerçekten ilgileniyorduk. Zayıf ve etkisiz bir tonda sadece henüz karar vermemiş olduğumuzu söyleyebilirdim; şu an doğru olanı mutlaka akla yatkın olmasına gerek duyulmayan durumlardan biriydi. Kongre'deki tavrımız (ICBM'leri koruyan üç alanlı sistem), resmi SALT teklifimiz (Ulusal Komuta Merkezleri yani Washington ile Moskova'dakiler) ve SALT müzakerecimizin kişisel görüşü olan tam bir yasaklama arasında Sovyetlerin yollarını bulmaları kolay değildi. SALT'ın Berlin müzakerelerine ayak uyduracağını açıkça belirttim.

Sovyet diplomatları, bitmek bilmeyen Sovyet teklifleri listesini dikkatle gözden geçirmede asla hata yapmazlar. Kuramsal açıdan, bir muhatabın ne zaman dikkatsizce ya da farkında olmadan tavizde bulunabileceği asla bilinemezmiş gibi görünür; en azından Moskova'daki liderlik, temsilcisinin sebat eksikliği nedeniyle başarısız olmadığı konusunda somut kanıt istiyor gibi görünür. Dobrinin'in eskiden beri olan beklemedeki tüm konularını (Avrupa Güvenlik Konferansı ve listenin başındaki Orta Doğu) tekrar başımdan attıktan sonra uygun prosedürleri belirleyince düzenli ve sistematik bir şekilde buluşma konusunda mutabık kaldık.

Neredeyse teolojik karmaşıklığa sahip iki müzakereyle meşgul olmak üzereydim. Berlin, Batılı diğer üç müttefikin, Sovyetler Birliği'nin ve hâlihazırda kurulu iki forumun hayati çıkarlarını kapsıyordu. SALT, Helsinki ile Viyana arasında değişen resmi bir müzakere-

de ele alınmış ve bazılarına benim başkanlık ettiğim teknik ve geçici olmayan komiteler tarafından hayret verici bir şaşkınlıkla desteklenmişti. Azami dikkat ve itina göstermedikçe kendimizi her şeyi mahvederken bulabilirdik.

Kanal Faaliyete Geçiyor

1970 yılının sonu itibarıyla Nixon ile yaklaşık iki yıldır çalışmaktaydım; neredeyse her gün uzun uzadıya konuşurduk; yakın iş birliği içinde tüm krizleri atlatmıştık. Nixon, dış politikanın taktiksel yönetimini gitgide bana devretme eğiliminde bulunuyordu. İlk yıl boyunca mesela her buluşmadan önce Dobrinin'e ya da Kuzey Vietnamlılara teklif etmeyi düşündüğüm şeyin taslağını Nixon'a onaylaması için sunardım. Nixon önerdiğim şeyleri nadiren değiştirirdi ama az da olsa kulağa zor gelen uyarıları eklemede başarısız olurdu. 1970 yılının sonunda Nixon artık bu bilgi notlarına ihtiyaç duymuyordu. Stratejiyi genellikle sözlü olarak onaylardı; neredeyse hiçbir zaman stratejinin günbegün uygulanmasına müdahale etmezdi. Her müzakere oturumundan sonra uzun bir bilgi notu ve müzakerenin analizini sunardım. Nixon böylece isteklerinin yerine getirilip getirilmediğini görmek için her türlü fırsata sahipti. Ama 1971'den sonra Nixon'ın faal duruma geçen bir müzakerenin gidişatını değiştirdiği hiçbir olay hatırlamıyorum. Nixon'ın neyi başarmak istediğini biliyordum. Stratejiyi beraber planlamıştık. Orkestradaki her enstrümanın çalınması için koro şefinin görünmesi gerektiğine inanmıyordu.

Hükümetin geri kalanıyla birlikte ince bir buzun üzerinde yürüyordum, ama Nixon'ın desteğinden emin olabilseydim... Büyük bir bürokraside her türlü müzakerede karşılaşılabilecek risk, dışlananların her zaman için daha iyisini yapabileceklerini iddia etmesidir; ne kadar az kişi işin içinde olursa, kışkırtan da o kadar fazla olur. Karşılıklı anlaşma sürecinde yer almayanlar maksimum hedefleri vurgularlar; engellerden bihaber, verilen her tavizde yeteri kadar sert veya müzakere becerisi olmamakla suçlayabilirler. Geliştirdiğim prosedürler müzakerelerdeki kararlılığımızı artırdıysa da ortaya çıkan sonuçların ardında bir fikir birliği oluşturmayı zorlaştırmıştı.

Ayrıca bir de konuya hâkim olma meselesi vardı. Çalışma ekibim-

dekilerin sayısı eş zamanlı şekilde iki karmaşık müzakereye destek olamayacak kadar azdı. Bakanlıklar arası mekanizma kontrolü, yedek olarak görev yapıyordu. Bu durum, amacımızı açıklamadan bürokrasiyi kullanmama olanak sağlıyordu. Aslında gizlice müzakere edilen konuları, gündemdeki başlıkların planlanması olarak öne sürebilir ve bu sayede konumumu kurumlara resmi olarak "açık hale getirmeden" kurumların görüşlerini (gerekli arka planın yanı sıra) öğrenebilirdim. Dobrinin'e önerdiğim, bürokratik bir mutabakatı yansıtabilirdi ve bu da muhtemelen resmi bir müzakeredeki mutabakattan daha zordu. Çünkü başarıda müktesep hak sahibi bazı kurumların her zaman katıldığı bir toplantıya hazırlanmaktansa, riske girmeden tedbirli davranarak itibar kazanmanın mümkün olduğu kurumlar arası planlama toplantılarında, kurumlar ekseriya daha sert çizgide olurlar.

Bu sıra dışı prosedürler aslında ne Bakanlar Kurulu'na güvenen ne de Bakanlar Kurulu'na doğrudan emir vermeye istekli olan bir Başkan tarafından gerekli kılınmıştı. Nixon sızıntıdan endişe eder ve disiplin uygulamaktan kaçınırdı. Yine de hedeflerine ulaşmaya kararlıydı; bu nedenle kamu yönetimi ile ilgili ders kitaplarında önerilmeyen, mevcut yapıların etrafında, yengeç gidişi gibi çaktırmadan yapılan işlemleri teşvik etmişti. Bu durum süreçten koparılan bürokrasi için oldukça moral bozucuydu. Bürokrasi, Nixon'ın ilk safhada kendini devre dışı bırakmasına neden olan serbestliği ve benlikçiliği önemle belirterek tepki göstermişti. Ama işe yaramıştı; başarılı politikanın bağlı olduğu zahmetli planlama ve bunun çabuk bir şekilde dile getirilmesinin anlaşılması zor karışımını elde etmişti. 1971 ve 1972'de bu yöntemler SALT konusundaki dönüm noktasını, Çin'e olan açılımı, Berlin Anlaşması'nı ve herhangi bir aksama olmadan Pekin ve Moskova zirvelerini gerçekleştirmişti. Bu olayların gerçekleşmesinde bedel ödendiğinin farkında olmama ve bu bedelin tekrarlanması gerektiğine inanmama rağmen sonuçlar kendi içlerinde değerlendirilmeliydi.

SALT söz konusu olduğunda, resmi müzakereler periyodik olarak resmi başkanlık direktiflerine ihtiyaç duyardı. Bu nedenle kurumların hem soyut planlamayla hem de gerçek müzakerelerle ilgili görüşlerini biliyordum. Yalnızca ABM Anlaşması'na yönelik baskıların hükümet içinde büyümekte olduğu açıktı. SALT heyetinin pek çok üyesi bunu açıkça destekliyordu. Savunma Bakanlığı temsilcisi, diğer tüm

füzeler serbest bırakılıp sadece ağır füzelerin dondurulmasıyla bağlantılı olması halinde salt ABM'yi kapsayan özel bir anlaşmaya razı olabilirdi. Gerard Smith açıkça belirtilmemiş birtakım saldırı sınırlamaları karşılığında ABM yasağını ya da NCA'yı tercih etmişti fakat pazarlık kozu olarak kullanılan yaklaşım herhangi bir ABM programını Kongre'ye kabul ettirmeyi zorlaştırmıştı ki bu da yürürlükten kaldırmak zorunda kalabileceğimiz şeyler için para harcanmasını mümkün kılmıyordu. Dışişleri Bakanlığı, ABM'ye özel bir anlaşmaya sıcak baksa da bu konuda baskı yapmaya yanaşmıyordu. Kısacası ABM Anlaşması'nı tüm stratejik füzelerin dondurulmasına bağlamayı başarırsam güvenli bir bürokratik zeminde olurdum çünkü herhangi bir kurumun destekleyebileceğinden daha fazlasını elde edebilecektim.

Üstesinden gelmek açısından Berlin çok daha karmaşık bir konuydu. Hukuki durumlar onlarca yıl süren Berlin krizleriyle daha da artmıştı; gelenek haline gelmiş ve zor elde edilmiş uzlaşma ile bu durumlar basit bir şekilde Başkanlık kararıyla değiştirilemezdi. Politikamızın üç müttefikle hazırlanması gerekiyordu; bunlardan herhangi biri ABD'nin ağırdan aldığı şeklindeki önceki iddiaların, aşırı esnek olduğumuz gibi suçlamalar olmasına izin vermezdi.

Brandt'ın tam desteği olmadan ilerlemek imkânsızdı ve bunun için Brandt'ın yakın danışmanı Egon Bahr'ı görmem gerekiyordu. Ama bir noktada Sovyetlerle yapılan görüşmeler Dörtlü-Güç oturumunda neticelenecekti. Ayrıca bizim adımıza resmi Berlin müzakerelerini resen yürüten Bonn Büyükelçisi Kenneth Rush'ın da iş birliğine ihtiyacım vardı.

Özel sektörden gelen Rush, büyükelçiliğe kadar çıkmıştı; son büyük görevinde Union Carbide Başkanı ve Genel Müdürü olmuştu. Nixon, onu tanıyordu çünkü Duke Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğretim üyeliği yapmıştı ama o zamanlar Nixon'la daha tanışmıyordu. Rush o zamanlar Adalet Bakanı olan John Mitchell'ın yakın arkadaşıydı. Nixon'ın en iyi atamalarından biriydi. Sakin, analitik ve saygılı biri olan Rush, Bonn'daki karmaşık rolünü incelik ve beceri ile gerçekleştirmişti.

Bahr'ın problemi benimkiyle aynıydı. Dışişleri Bakanlığı'nın bilgisi olmadan müzakerede bulunmak zorunda kalacaktı. Almanya'nın uzun

bürokratik geleneği ile bunu Bonn'da başarmak Washington'da başarmaktan daha zordu. Normal bir iletişim kanalı yeterince güvenilir görünmüyordu. Bahr, herhangi bir bahaneyle ya da önceki yılların yetki anlaşmazlıklarını yeniden alevlendirmeden Washington'a gelemezdi. Dışişleri Bakanlığı, Bahr'ın her görüşmeye katılması konusunda ısrarda bulunacak ve Alman Dışişleri Bakanlığı da rapor isteyecekti. Bu sorunların üstesinden gelebilmek için 27 Ocak'ta Bahr'la Rush'a kişisel mektuplar iletmesi üzerine bir kuryeyi Bonn'a gönderdim. Bahr'a, Berlin müzakerelerini hızlandırmak için Şansölye'nin önerilerini kabul etmeye hazır olduğumuzu söyledim. Bu yüzden Şansölye'yle acilen görüşmemiz gerekiyordu. Şansölye'den tam yetkiyle gelmesini bekliyordum. Yolculuğunun bariz amacına gelince, haberciye Başkan Yardımcısı'nın (Uzay Konseyi Başkanı olarak) 31 Ocak 1971'de *Apollo 14*'ün aya fırlatılmasına katılması için bir davetiye iletmesi yönünde talimat verdim. Bahr'ın kabul etmesi durumunda etkinliğe katılacak, dolayısıyla Bahr'ı New York'a götürmeye yönelik hazırlıkları yapabilecek ve uçakta da konuşabilecektik. Bahr, yirmi dört saat içinde Washington'a yola çıkmak üzere teklifimi hemen kabul etti. Bahr'la Washington'da görüşmek istemediğimden 30 Ocak'ta Kennedy Uzay Merkezi'ne gidecek uçakta Bahr'ı karşılayacaktım.

Ken Rush'a giden mektubu da aynı haberci teslim etmişti. Rush'ın Washington'a yapacağı ziyareti doğrulamak için arkadaşı John Mitchell'dan telefon etmesini istedim. Mitchell, büyükelçi ile siyasi atamaları tartışma bahanesini kullanmıştı. Dışişleri Bakanlığı, Rush'ın ziyaretini "istişarelerde bulunması" için onaylamıştı; Rush'la 3 Şubat akşamı Mitchell'ın Washington'ın Watergate bölgesinde olan dairesinde buluştum; şu ana kadar az bilinen bir apartman dairesiydi.

İlerlemeye devam ettiğimi Dobrinin'e bildirdim (hükümeti her halükârda Bahr sayesinde öğrenecekti); Moskova'nın tüm iştirakçilere güven hissi vermek için bir şeyler öne sürmek isteyebileceğini de ekledim. Meğerse Dobrinin yirmi dört saat içinde Sovyetler Birliği'nin daha önce reddettiği bir teklifle ortaya çıkacaktı. Sovyetler, erişim prosedürlerinin yalnızca iki Almanya'yı ilgilendirdiği konusunda ısrar etmişti; herhangi bir sorun olması durumunda başvuracağımız yer, tanımadığımız Doğu Almanya ile ilişkili olarak uluslararası hukukun normal süreçleri olacaktı; bu nedenle iddialarımızı ye-

rine getirmek için yapabileceğimiz çok az şey vardı. Sovyetler de bu sebeple Berlin'e erişimi taciz etme konusunda herhangi bir mesuliyeti kabul etmeyerek Doğu Almanya'nın uluslararası statüsünü artırmak için Berlin'in hassas coğrafi konumundan faydalanmaya çalışmıştı. Sovyetler artık Berlin için yapılacak yeni bir düzenlemede Dörtlü-Güç'ün her birinin, olacak ihlallere diğerlerinin dikkatini çekmeye hakkı olacağını öne sürüyordu; Dörtlü-Güç'ün sorumluluğuna yönelik belirsiz, şu an için tatmin edici de olmayan bir imaydı. Bu durum, zorunlu olan Sovyet teminatı konusunda sadece farazi bir adımdı. Ama Gromiko'nun taktiklerine aşina olan herkes onun asla aşırı cömert bir açılış pozisyonuyla işe girişmeyeceğini bilirdi.

Bahr ile yapılan manevra işe yaramıştı ve 30 Ocak'ta roketin aya fırlatılmasını seyretmek üzere Kennedy Uzay Merkezi'ne Bahr'la birlikte vardık. Uzaya fırlatılan roketleri izlemeyi her zaman çocuklar için uygun olarak düşünmüşümdür ama o gece bizden küçük bir grubun Satürn V roketini ay ışığında ziyaret ettiğinde derinden etkilenmiştim. Kalkış sırasında kilometrelerce uzakta bulunan seyircilerin seyretme yerinden bakıldığında, herhangi bir referans noktası olmadan tek başına duran roket o kadar da etkileyici görünmüyordu. Ama gece bu kadar yakından bakınca roket bizi küçücük göstermiş ve görüntüsüyle bizi utandırmıştı.

Uzay programının faydası hakkında süregelen bir tartışma olduğunu biliyordum. Macera hissine bu kadar erken kapılma, ulusal öncelikler hakkındaki tartışmayı gölgede bırakmaya başlamıştı. Ama bilimsel argümanlar bir kenara yine de uzay programına ihtiyacımız olduğunu düşünüyordum çünkü ufkunu genişletmeyen bir toplum yakında ufkunu daraltmaya mahkûmdur. Cesaret edip gezegenimizin ötesine geçmeden önce yeryüzündeki tüm sorunlarımızı çözmemiz gerektiği konusundaki argüman bizi ebediyete hapsedecektir; dünya asla problemsiz olmayacaktır; insanlık vizyonunu sürekli olarak büyütmedikçe bu problemler bir meydan okuma yerine bir saplantı haline gelecektir. On beşinci yüzyıl Avrupası kendi sorunlarını çözmek için önce ihtiyaç duyduğu yüzeysel sloganı uygulasaydı, Kolomb asla Amerika'yı keşfedemezdi ve paradoksal olarak bu problemler böylece halledilemez olur ve Avrupa da kendi çapraşıklıkları içinde boğulurdu. İtikat insanoğlunun değişik olaylarla dolu uzun ve serüvenli

yolculuğu için itici bir güç sağlamaktadır. Ama bir insan teknokrasi çağında nasıl hayal kurabilir? Küçük köylü toplumların, büyük amaçlarının verdiği azmin ve sürükleme gücünün tanığı olan kutsal saydıkları taşlarla göklere doğru uzanan kulelere sahip katedralleri ve tamamlanması yüzyıllar boyu süren mabetleri inşa etmesine neden olan inancı bir halk nasıl yeniden kazanabilir? Uzayda ne bulacağımızı kimse bilemezdi. Ay sadece küçük bir ilk adımdı. Bir astronotun bana en ürkütücü anının en sonda kalkış için kapsüle girdiğinde yaşadığını söylediğini hatırladım. İlk defa etrafta çalışan yoktu. Her taraf sessizliğe bürünmüştü ve yakında kendi başına dönemeyeceğini bildiği bir yolculuğa çıkacaktı. Neredeyse paniğe kapılmak üzereydi.

O zamanlar on yaşında olan kızım Elizabeth ile sekiz yaşındaki oğlum David'le Kennedy Uzay Merkezi'nde dururken hepimizin farklı şekillerde bir çeşit özel yalnızlıkla kuşatıldığımızın farkına vardım. Çocuklarım benimkiyle çelişkili olan bir dünyada düşsel bir şekilde yaşayacaklardı; onların gerçeklik algıları farklı bir düzlemdeydi. Çocukken sadece ulusal sınırları bilirdim. Uzay, hayal gücümün ötesindeydi. Televizyon akıl almaz bir şeydi. Her ikisi de daha az yapmacık ve daha fazla gerçekçi olabilirdi. Onların ufku benimki kadar sınırlı değildi. Çelişkili bir biçimde, fiziksel erişimlerine hayal gücünün azalmasının eşlik etmesi muhtemeldi. Benim neslim, okuru kendi gerçekliğini ortaya çıkarmaya zorlayan kitaplarla yetiştirilmişti; çocuklarımın gerçekliği onlara her gün televizyon ekranlarında sunuluyordu; gerçekliği pasif bir şekilde özümsüyorlardı. Hal böyle olunca yüz milyonlarca kilometre uzağa yapılan yolculukların on saniyede verilen bir itici güçle belirlendiği ve daha sonra büyük bir kısmının değiştirilemediği bir dünyada yaşıyorlardı. Bu, ben onların yaşlarında iken hayal gücümün ötesinde bir kavramdı.

Öyle ya da böyle gelecek nesilleri seçmedikleri yolculuklara çıkararak ilk ivmeyi sağlayacak güce sahip olanlardan biri olduğumu düşünüyordum. Hedefimiz hatalı olması durumunda en yetenekli rota görevlisi bile bunu düzeltemezdi. Bizim sorumluluğumuz, hiç kimsenin olmadığı bir dünyaya doğru giden bir yol bulmaktı ama aynı zamanda bir boşluğa doğru son sürat gitme tehlikesi altındaydık. En önemli kararlarımız bir yolculuğa başlayıp başlamayacağımızla ilgiliydi ve ihtiyacımız olan en önemli vasıf, kısmen taahhütte bulunarak ortaya çıkarılan bir geleceğe olan inançtı.

Ay'a doğru yol almak üzere yansıyan görüntüyü özendiren astronotlar gibi Bahr'la beraber New York'a geri dönerken Jetstar'ın gizliliğinde tüm yol boyunca Berlin hakkında konuştuk. Bahr müzakereleri hızlandırmayı tercih ediyor ve benim de bu müzakerelere dahil olma isteğim konusunda heyecan duyuyordu. Fakat hükümet başkanlarımız adına kendi Dışişleri Bakanlarımızın farkında olmadığı büyük çaptaki müzakereleri nasıl yürütebilir ve Sovyetlerin, Batılı dört gücü birbirine düşürmesine nasıl engel olabilirdik? Bahr'ın Sovyet diplomatlarla yakın temas halinde olduğunu bildiğimden, Berlin hakkında Sovyetlerle ya da Doğu Almanlarla olan her temasla ilgili birbirimizi bilgilendirmemiz gerektiğini belirttim ve geri kalan hususlar için çapraşık bir istişare süreci üzerinde mutabık kaldık. Bahr ile Rush erişim prosedürleri, güvenceler ve Berlin'deki Federal Cumhuriyet'in faaliyetleri gibi üç alana yönelik önermeleri formüle edebilir ve müttefiklerinin nabızlarını yoklayabilirlerdi; daha sonra bunları Dobrinin ile beraber inceleyebilir ve nihayetinde de Rush ya da Bahr bu önermeleri düzenli kanallara geri koyabilirlerdi. Her şeye rağmen bu üç boyutlu satranç oyunu işe yaramıştı. Yedi ay içinde zamana yenik düşmemiş bir anlaşmaya varmıştık.

Ken Rush ile olan düzenlemeler 3 Şubat akşamı John Mitchell'ın dairesinde yaptığımız toplantıda kararlaştırıldı. Rush muhtemelen başka hiçbir planın pratik bir zaman diliminde işe yaramayacağını düşünüyordu. Çıkmazın çok uzun sürmesi durumunda Brandt, Almanya'nın yerine getirilmemiş ulusal hedefleri için bizi suçlayabilir ve belki de yeni ve çok daha bağımsız bir ulusal rota çizerek çıkmazı kendi başına kırmaya çalışabilirdi. Rush, Vietnam'daki savaş devam ederken Berlin krizinin ve beraberinde getirdiği Alman iç kargaşasının üstesinden gelip gelemeyeceğimizi sordu.

Bu sorun bir iletişim kanalı kurulana kadar sonraya bırakıldı. CIA tabii ki müsaitti. Rush, istasyon şefinin astlarından bazılarını getirmekten kaçınamayacağını düşünüyordu; ayrıca elçilik personelinden bazılarına da çok yakındı. En önemlisi, istasyon şefi şüphe uyandırmadan mesaj almak ya da iletmek için Bahr'ı sık sık ziyaret edemezdi. Yardımcım Al Haig bu duruma bir çözüm buldu. Haig, JCS irtibat subayımız Tuğamiral Rembrandt Robinson ile çözüm üretti: donanma kanallarından Frankfurt'ta bulunan bir donanma subayıyla karmaşık özel bir iletişim bağlantısının kurulması. Bu bağlantı, De-

niz Kuvvetleri Harekât Komutanı Amiral Elmo Zumwalt tarafından kuruldu; Zumwalt daha sonra bu tür diplomasi konusunda lafını sakınmayan bir muhalif olacaktı. Haig'den bana gelen bilgi notunda, Frankfurt'taki subay, "tamamen güvenilir" ve "elçiliğimiz ya da diğer herhangi bir istihbarat veya bakanlık lehinde bir bağlılıktan" tamamen uzak olarak tarif edildi. Frankfurt'taki subayın ne yaptığını hayal bile edemiyorum ve sormak da aklımdan geçmemişti ki iyi ki de sormamışım. Sonuçta Bahr'la Rush'ın verdikleri özel telefon numaralarının yanı sıra bir de kendisinin özel numarası olan donanma subayı da çok önemli bir bağlantıydı. Dışişleri Bakanlığı'nın Berlin ile ilgili gizli iç yazışmaları sıklıkla sızıyor, yazışmalar çok geniş bir alana yayılıyordu. Donanma kanalındaki mesajlar söz konusu olduğunda böyle bir sıkıntı yoktu. Ayrıca bu karışıklıklardan kurtulduğumuz için de minnettardık çünkü Şubat ayı başları itibarıyla SALT'ın yanı sıra Berlin için de gizli müzakerelerin başlama zamanı gelmişti.

SALT Müzakereleri ve 20 Mayıs Anlaşması

Dobrinin ile SALT konusunda bir atılımda bulunma yollarını araştırmaya başladığımızda Kasım ayı başlarında Helsinki'de devam eden resmi görüşmeler, yurt içindeki tartışmalarımız kadar çıkmaza girmişti. ABD'nin 4 Ağustos 1970'te verdiği son teklifiyle ilerlemesi yönünde hükümetimizde resmi bir anlaşma vardı. Bu teklif doğrultusunda her iki taraf füze ve bombardıman uçaklarının sayısını "mutabık kalınmış bir sayıyla" sınırlayacaktı ve Sovyetlerin ağır füzelerin sayısı ise 250 ile sınırlandırılacaktı (1970 yılı sonu itibarıyla Sovyetler hâlihazırda bu sayıyı çoktan aşmıştı). Daha önce de belirttiğim gibi, SALT heyetinin birçok üyesinin özellikle bu önerilere olan taahhütlerinde sarsılma görünüyordu.

ABM konusuna gelince, müzakere pozisyonumuz kargaşa içindeydi. Sovyetler, Ulusal Komuta Merkezleri'yle (NCA) sınırlı bir sistem önerimizi kabul etmişti. Böyle bir şeyi istemediğimiz gibi bunun için Kongre'den para da alamamıştık. Kongre'den üç yer için para istemiştik ama yine de bu yerlere başkent dahil değildi. Müzakere pozisyonumuzla asıl programımız arasındaki boşluk büyüyordu. Senatör John Stennis Ekim ayında Gerard Smith'e ABM meselesinin tüm savunma ödeneği tartışmasını "mahvettiğini" söyledi.

Bürokratik belgeleri açık hale getirmek amacıyla Smith'e savunmayla saldırı sınırlamalarının birbiriyle bağlantılı kalması konusunda hâlâ hemfikir olup olmadığını sordum. Smith'in cevabı belirsizlikten uzak değildi; aslında cevabı müzakerelerde ABM yasağına ve dolayısıyla Kongre tarafından ABM'nin durdurulmasına ilişkin tüm olasılıkları açık bırakıyordu. Sovyetlerin Aralık ayında bir defa daha teklif ettikleri ayrı bir ABM Anlaşması'na Smith'in kişisel itirazı hâlâ devam ediyordu. Yine de "ani" bir şekilde geri çevirmenin gereksiz yere karışıklık yaratacağını iddia etmişti. Başkan, ayrı bir ABM Anlaşması'na karşı olan politikasını "gözden geçirmek" isteyebilirdi. Sonuç olarak tüm ABM sorunu yönetim içinde yeniden ortaya çıktı.

Aslında SALT konusundaki tartışmalar, her yıl oluşan neredeyse dinsel muhalefetle birleşmeye ve kamuoyu baskıları da bir kez daha oluşmaya başladı. 17 Ocak 1971'de *New York Times*, Başkan'ın saldırı ve savunma silahlarını birbirine bağlama konusundaki ısrarını kınayarak Sovyetlerin ABM konusundaki tekliflerini kabullendi. 26 Ocak'ta Demokratik Parti Başkanlık adaylığı için önde gelen Senatör Edmund Muskie, Sovyet esnekliğinin teşvikine yönelik yaptığı katkıları duyurdu. Moskova'ya yaptığı son ziyarette Senatör Muskie, Bakanlar Konseyi Başkanı Kosigin'e "ABD'de silah harcamalarının azaltılmasını isteyen büyük çapta bir fikir birliği olduğunu" söylemişti. Senatör, bir başkan adayının Sovyet Bakanlar Konseyi Başkanı'na Kongre'nin nüfuzlu üyelerinin savunmamıza yönelik harcamaları azaltmaya çalıştıklarını söylemesini dış politikamız için zararlı olduğunu düşünmemişti: "Bunu Senato'da da söyleyebildiğime göre, Kosigin'e söylememem için de bir sebep göremiyorum."[2]

Savunma Bakanı Laird, Sovyetlerin yeni ICBM'lerin kurulumunu yavaşlatıyor gibi göründüklerini söylediğinde, ABM karşıtı kampanya yanlışlıkla ivme kazandı. Bu durum çoğu kişi tarafından, üstü kapalı olarak niyetlerini belli eden Kremlin'deki çekingen dostların, her yerde aynı anda birden çıkan Sovyet "sinyallerinden" biri olarak kabul edildi. Tekrar tekrar bırakıp gitmelerini düşünürsek aynı Sovyet liderlerinin kendilerini gerçekten ilgilendiren tüm konularda bizi zorladıkları bu durum, çözemediğimiz bir düşünceydi. İddia edilen Sovyet sinyali, Gerard Smith'in Başkan'a bir mektup göndermesine yol açtı. Smith mektubunda iyi niyetimizin bir işareti olarak ABM

konuşlandırmalarına son vermemizi öneriyordu. Eğer Sovyetler füze sistemlerinin kurulumuna devam edecek olursa kendi füze savunma programımız için her yolu deneyerek güçlü bir konumda olacaktık. Bu konu, varyasyonlarıyla birlikte Kongre'nin ve medyanın yaptığı açıklamalarda yinelendi. 1 Şubat'ta Senatör Hubert Humphrey Senato'ya, Amerikan ABM ve MIRV programlarını dondurma çağrısı yaptı. Humphrey, "Bunun bize hiçbir maliyeti yok, kendi güvenliğimizin mutlak garantisiyle hâlihazırda Sovyetler Birliği'nin harekete geçmiş olması üzerine nükleer silahlanma yarışında kendi üzerimize düşeni yapabiliriz" şeklinde açıklamada bulundu.[3] Mart ayı itibarıyla Sovyetlerden gelen "sinyal" yok olmuştu. Meğerse Sovyetler, SS-11 için rampa inşa etmeye devam ederken yeni nesil ICBM olan SS-18'in kurulumuna başlamak için sadece SS-9'un kurulumunu durdurmuşlardı. Aslında 1971'de, önceki on yılın bir yılı dışında hemen hepsinden daha fazla sayıda yapımına başlanmış olan Sovyet füzesi vardı. Bu gerçek, savunma harcamalarında kesinti için yapılan baskıları çok az bile olsa yine de hafifletmedi. Sovyetlerin tahdit "sinyaline" cevap vermemizi isteyenlerin hiçbiri Sovyet artırımına karşı çıkmamızı önermedi.

ABM'yi durdurmaya ve diğer programları yavaşlatmaya yönelik sesler bahar boyunca devam etti. 3 Şubat'ta ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi'nin basına kapalı gerçekleştirilen toplantısında Senatör Frank Church, Başkan'dan "ilk adım olarak ABM'ye özel bir anlaşmayı" kabul etmesi yönünde çağrıda bulundu. 26 Şubat'ta Başkan Johnson yönetiminde Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Ajansı Başkanı William Foster, "ABM'nin konuşlandırılması, üretimi ve test edilmesi konusunda tamamen yasaklama" çağrısında bulundu.[4] Mart ayı sonu itibarıyla Senatörlerden Humphrey, Harold Hughes ve George McGovern, ABM'ye özel anlaşma çağrısına kulak verdi. Senatör Stuart Symington karşılıklı olarak ABM sistemlerinin dondurulmasını önerip bunun MIRV'yi gereksiz hale getirebileceğini iddia etti. Senatör Muskie, Nisan ayında basına kapalı toplantılar yapacağına söz verdi.

5 Nisan'da *New York Times*, Senatör Muskie'nin önceki önerisini uygun buldu. Buna göre, ABD'nin Poseidon ve Minuteman III'ten vazgeçmesi ve ABM konuşlandırmasının karşılıklı olarak durdurulmasını kabul etmesi gerekiyordu ki bu da bizi her stratejik prog-

ramdan mahrum ederdi. 6 Nisan'da Senatör Muskie, ilk adım olarak ABM'yi sınırlayan ya da yasaklayan anlaşmayı desteklemek üzere meslektaşlarına katıldı. Mayıs ayı başlarında buralardan gelen itham-larla eleştiriler yoğunlaştı; buna göre yönetim, silahlanma yarışına devam etmek için kasıtlı olarak SALT konusunda işi ağırdan alıyordu. Senatör Symington, yönetimi "kasıtlı olarak silahların kontrolüne dair hiçbir anlaşma yapmamakla suçlayabilecek kadar ileri gitti."[5]

Yönetimin iddiası ise yararlı bir "pazarlık kozu" olarak ABM'nin sert bir şekilde saldırıya maruz kaldığı yönündeydi. ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Senatör Fulbright, "pazarlık kozu mantığının" yanlış olduğunu ve sadece silahlanma yarışını tırmandırmaya hizmet ettiğini iddia ediyordu. 12 Mayıs tarihli *Christian Science Monitor* haber dergisi yönetimi, Sovyetler hiçbir şey mevzilendirmezken ABD'yi nükleer saldırı gücünü üçe katlamakla suçladı; yaklaşık on yıl boyunca yılda 200 füze hızında ilerleyen bir Sovyet birikimi karşısında sıra dışı bir yargıydı. *Washington Star* 13 Nisan'da, savunma bütçesinden 6 ila 8 milyar dolar kesmek amacıyla askeri harcamalara karşı yeni bir koalisyon kurulduğunu bildirdi. Senatör William Proxmire, B-1 stratejik bombardıman uçağı, yeni uçak gemileriyle denizaltıların yanı sıra F-14 ve F-15 uçakları ve Cheyenne helikopterine karşı çıkarak bu girişimi başlattı.

Kısacası, şiddetli bir medya ve Kongre saldırısı altında olmayan yeni bir Amerikan silah sistemi yoktu. Aynı zamanda Senatör Mike Mansfield, Avrupa'da bulunan Amerikan birliklerinin yarısını geri çekmeye yönelik karar tasarısını da verdi. Umutsuz bir mücadeleden sonra bu tasarı az farkla geçemedi (XXII. Bölüm'de anlatılmaktadır).

En nihayetinde Kongre, yönetimin talebinden 3 milyar dolar kesti. Silah ödeneğinin kâğıt üstünde bir önceki yıla nazaran çok az da olsa artırılmasını yani 68,7 milyar dolara kıyasla 73,5 milyar dolar olmasını talep etmiştik. Yine de böyle bir şey, silahlara harcanacak çok daha az para anlamına geliyordu. Çünkü sadece gönüllü bir orduya doğru bir değişim ile gerekli olan ücret artışlarını karşılamak için 4,6 milyar dolara daha ihtiyaç duyuluyordu ve geri kalanı enflasyon yüzünden eriyordu. Önceki yılda olduğu gibi 1971 yılında da yönetim B-1 bombardıman uçağı, Trident denizaltı, füze ve modern taktik uçaklar için yavaş ama istikrarlı bir program sürdürerek ileri-

de büyümeye yönelik alanını muhafaza edebildiği için şanslıydı. Böylece SALT'taki müzakere pozisyonumuzun devamlılığını zar zor sağlamıştık. Ama tehlike o kadar gerçekti ki er ya da geç bu programlardan biri ya da diğeri Kongre'nin acımasız saldırısına maruz kalacaktı.

Bu koşullar altında bir önceki yılın iç tartışması yine yaşandı. 27 Ocak 1971'de düzenlenen NSC toplantısında Dışişleri Bakanlığı'yla Silahların Kontrolü ve Silahsızlanma Ajansı'nın görüşüne göre, ABM programımızdaki yavaşlama SALT'a ivme kazandırabilirdi. Diğerleri (benim gibi) ise tam tersi bir görüşe sahipti; bir Amerikan ABM programı, Sovyetlerin saldırı sınırlamasına razı olmaları yönündeki beklenti için gerekliydi. Mel Laird ile Kuvvet Komutanları dört alandan oluşan bir "koruyucu" ABM programıyla ilerlemek istiyorlardı ama bunlardan sadece ikisi aslında inşa edilmekteydi ve Missouri'de bulunan Whiteman Hava Kuvvetleri Üssü'nde ise izin verilen kurulum henüz başlamamıştı. SALT pozisyonumuzu mevcut ABM programımızla uyumlu hale getirip getirmememiz konusundaki tartışmalar kesin bir sonuç elde edemeden bir ay daha devam etti.

Nixon sonunda Mart ayında tartışmaya son verdi. Kongre'nin tüm ABM'leri yasaklama yoluyla NCA'daki görüşü yok edebileceğini -doğru şekilde- düşünüyordu. Sonuçta, 11 Mart'ta dört sahada "koruma" sistemine devam etmek ve SALT pozisyonumuzu da buna uyumlu hale getirmek için Başkanlık kararı gerekiyordu. ABM yasağını ya da NCA'yı destekleyenlerin direnişi o kadar güçlüydü ki bu karar ofisimden sürekli taciz gelmesinden ve 22 Nisan'da yayınlanan yeni resmi bir talimat sonrasına kadar SALT heyetimiz tarafından Sovyetlere bildirilmemişti.

Dobrinin ile olan müzakerelerim bu zeminde değerlendirilmeliydi. Sovyetler, onlar için mütekabiliyet gereğini ortadan kaldırabilecek olan iç tartışmamızdaki sonuçların semeresini almak için bizi sonuna kadar beklediklerine fena halde kızmışlardı. 4 Şubat'ta Dobrinin, Politbüro'nun ABM Anlaşması ile saldırı füzelerinin konuşlandırılmasının dondurulmasıyla birleştirilmesini tartışmak için uygun olduğunu doğrulamıştı. Yine de görünen imtiyaz, ilerlemeler ve geri çekilmeler arasında gidip gelerek, istemeye istemeye tekrar tekrar tavizde bulunan Moskova'nın karakteristik değişken taktikleri ile yapılan bir müzakere için sadece giriş bileti olduğunu ortaya koyuyordu. Müza-

kereler daha da karmaşık hale gelmişti çünkü Gromiko'nun stratejisi benimkinin tam tersiydi. Ben SALT'a dair ilerlemeyi hızlandırmak için Berlin konusunda ayak direrken Gromiko da Berlin konusundaki tartışmaları hızlandırırken SALT'ı yavaşlatıyordu.

10 Şubat'ta Dobrinin saldırı ve savunma sınırlamalarını birbiriyle ilişkilendirme mutabakatını onayladı. İki anlaşmanın eş zamanlı olarak müzakere edilememesi durumunda, Sovyetler müzakerelerin tamamlanmasını askıya alan saldırı amaçlı konuşlandırmaların durdurulmasını dikkate alabilirlerdi. ABM'ye gelince, Dobrinin, NCA seçeneğini tercih ettiğini ifade etti.

Normal görüşmelerle bu durum, meseleleri sona erdirirdi. Prensip olarak varılan bir anlaşmadan, saldırı ve savunma sınırlamalarını eş zamanlı olarak müzakere etme kararını ifade eden nispeten basit bir belgenin hazırlanmasına geçilebilirdi. Daha sonra siyasi düzeyde çözüm gerektiren bir tıkanma olana kadar teknik ekipler durumu üstlenebilirdi. Ama Kremlin ile hiçbir şey bu kadar basit şekilde işlemezdi. Artık Sovyetlerin şöyle bir taktiğiyle karşı karşıyaydık; önce ilkeyi kabul ettiriyor, sonrasında aynı şeyi esas mesele olarak kabul ettirmenin yollarını araştırıyordu. Belki de güç gösterisinde bulunmak -büyük olasılıkla aylar önce belirlenen birtakım bürokratik planları yerine getirmek- için Sovyetler öngörülebilir karşılıkla Cienfuegos'a başka bir denizaltı destek gemisi göndermişlerdi. 22 Şubat'ta Dobrinin'i çağırıp denizaltı destek gemisinin derhal oradan uzaklaştırılmasını istedim. Denizaltı destek gemisi Küba'dayken hiçbir şekilde müzakerede bulunulmayacaktı (kısa bir süre sonra gemi oradan ayrıldı). Aynı zamanda, saldırı ve savunma sınırlamalarının eş zamanlı olarak müzakere edilmesine yönelik mutabakatı kapsayan Nixon'la Kosigin arasında takas edilen bir mektup taslağını Dobrinin'e verdim; bu konular, SALT görüşmeleri için kurumlar arası çalışmalardan yararlanarak ekibim tarafından hazırlanmıştı. Ama meseleler bu noktada durmuştu. 26 Şubat ve 5 Mart tarihlerinde yapılan toplantılarda Dobrinin, yaklaşmakta olan 24. Sovyet Parti Kongresi'ne hazırlanmak üzere tüm liderlerin Moskova dışında olduğunu büyük bir nezaketle belirtti; bu nedenle SALT gibi karmaşık bir konuya konsantre olmaları zordu. Bana kalırsa daha karmaşık ve zahmetli olan Berlin konusuna odaklanmakta bile zorluk çekmiyorlar

gibi görünüyordu çünkü Moskova'dan Berlin'le ilgili olarak ayrıntılı bir haber gelmeyeli daha bir hafta bile olmamıştı.

Kendi prosedürlerimizdeki karmaşıklıktan dolayı zaman gittikçe daha önemli hale geliyordu. Resmi SALT görüşmeleri 15 Mart'ta Viyana'da kaldığı yerden yeniden başlamıştı. Özel Kanal'da olanlarla en azından uyumsuz olmayan yeni direktifler formüle etmek zorunda kalmıştık. Bu sırada Gerard Smith'ten ziyade Nixon, Gerard Smith'in görünüşe göre saldırı ve savunma sınırlamalarını birbirine bağlayan ve gerçekleşmesi an meselesi olan bir dönüm noktası için takdir alacağı endişesine kapılmıştı. Barışla özdeşleştirilen girişimler için övgü bekleyen insani duygulara yenik düşmemek için Vietnam ve Kamboçya'da yeterince bozguna uğramıştı. Moskova'nın sadece bu konuda değil aynı zamanda diğer konularda da Başkanlık Kanalı'nı devre dışı bırakmak için kasıtlı bir seçim yapması durumunda Viyana'da böyle bir atılımın gerçekleşebileceğine dair Nixon'a güvence verdim. Bu vahim karar Sovyetlerin çıkarına karşıydı, en azından Brandt'ın Doğu'yla olan anlaşmalarının muallakta kaldığı süre boyunca. Yine de Dobrinin'le olan gerilla savaşımız devam ediyordu. 12 Mart'ta Dobrinin bana, Sovyetlerin saldırı ve savunma sınırlamalarının eş zamanlı olması ilkesine dayanan taslaklarını sundu. Taslak, "bu yıl" başkentlerle sınırlı olacak bir ABM Anlaşması çağrısında bulunuyordu (NCA); saldırı sınırlamaları yalnızca böyle bir anlaşmaya varıldığı takdirde "prensip olarak" tartışılacaktı. Sovyetlerin SALT görüşmelerindeki resmi pozisyonlarının yeniden ifade edilmesi şakaya gelemezdi; Dobrinin'in yedekte bir şeylerinin olması gerekiyordu. Bu teklif, Sovyet liderleri tarafından hiçbir yere varılamayacağına dair nihai bir kanıt olarak öne sürülmüştü; eğer yalnızca alt düzeyde bir çıkmazı tekrarlayacaksa, özel bir Kanal'ın da anlamı yoktu. Dobrinin'in teklifini reddettiğim anda Dobrinin hemen niyetini açıkça belli etmişti: Moskova'ya danışmak için zaman istememiş olsa da -ki ilk tasarı ciddi olsaydı bu durum normal karşılanabilirdi- Sovyet ve Amerikan taslaklarını birleştirmemizi ve farklılıkların arasındaki boşluğu doldurmamız yönünde çalışmamızı önermişti. Açıkça görülüyor ki Dobrinin birtakım serbestlikle donatılmıştı; kendi takdir yetkisiyle asla yeni tasarı tekliflerinde bulunamazdı.

Yeni taslakları değiş tokuş etmek için Dobrinin'le 15 Mart'ta bu-

luştuk. Bana 12 Mart taslağının kısaltılmış bir versiyonunu verdi. Yeni taslak, Sovyetlerin ABM ile ilgili bir anlaşmanın saldırı sınırlamasından önce gelme konusundaki ısrarlarının değişmediğini ve ABM'nin başkentlerle sınırlandırılmasına yönelik görüşlerinden vazgeçtiklerini gösteriyordu. Bizim versiyonumuz ise saldırı ve savunma sınırlamalarını birbiriyle ilişkilendirme yönündeydi ki benim de asıl amacım buydu.

Dobrinin ile ertesi gün bu ikisini bir araya getirmek üzere yeniden bir araya geldik. Ortaya çıkan şey asıl gereksinimlerimizi karşılamaya yakındı. İki SALT heyetine de "acilen" ABM konusunda anlaşmaya varmaları yönünde talimat verilebilirdi. Bu anlaşma hem ICBM'ler hem de SLBM'ler olmak üzere "stratejik saldırı silahları"nın dondurulması ile gerçekleştirilebilirdi. Sadece aynı kategoride olmaları koşuluyla silahların modernizasyonuna ve yenileriyle değiştirilmesine izin verilecekti. Başka bir deyişle bizim kara-konuşlu Minuteman füze kuvvetimize bir tehdit olarak düşündüğümüz Sovyet ağır füzeleri (SS-9'lar) mevcut düzeyde dondurulacaktı.

25 Mart'ta Dobrinin'e diplomatik tabirle "sözlü bildirim" olarak adlandırılan şeyi gönderdim; sözlü bildirim, statüsü söylenen söz olan ve bu nedenle çok daha kolayca inkâr edilebilen imzasız bir iletişim türüdür. Bu mesaj kabul edilecek prosedürlere bakış açımızı ortaya koyuyordu. ABM Anlaşması'nın şartları ve saldırı silahlarının dondurulması eş zamanlı olarak müzakere edilmeli ve aynı anda tamamlanmalıydı. (ABM sınırlamasının doğasını müzakerecilere bıraktım.) İzin verilen miktar, dondurmanın yürürlüğe girdiği tarihte faal ya da yapım aşamasında olan silahların sayısı olacaktı.

Ertesi gün, 26 Mart'ta Dobrinin, Sovyetlerin 16 Mart'taki taslağımıza verdikleri cevabı getirdi. Cevapları, taslağımızı ne kabul ediyor ne de reddediyordu. Stratejik saldırı silahlarının dondurulması ilkesi kabul edilmişti fakat detayların savunma silahları üzerinde bir anlaşma sağlandıktan sonra tartışılması gerekiyordu. Sovyet diplomasisinin gizemli dünyasında, herhangi bir imtiyazın asgari incelikle yapılması gerektiği uzlaşma anlamına geliyordu; yani anlaşmalar sırayla tartışılmalı ama eş zamanlı olarak imzalanmalıydı. Bunu kabul edemezdik. Bir ABM Anlaşması'nın var olduğu bilindiğinde, imzalamak için karşı konulamaz bir baskı altında olacaktık ki bu durumda imzaladığımız anda saldırının dondurulması da ortadan kalkardı. (İm-

zalamasak bile Kongre, ABM programına yönelik fonu asla oylamazdı, böylece Sovyetlerin bakış açısından en ideal sonuç, ABD'nin tek taraflı olarak kendi programından vazgeçmesi durumunda ABM Anlaşması'nın da tamamlanamayacak olmasıydı.)

İlerleme kaydediyorduk ama dayanılmaz derecede yavaş bir tempoda. Bir önceki gün teslim edilen notta belirtilen prensiplerde direteceğimize dair hiç şüphem yoktu. Dobrinin, liderlerinin bu not üzerinde çalışma fırsatı bulamadıklarını itiraf etti. Neyse ki liderlerini şahsen bilgilendirmek için yakında Moskova'da olacaktı çünkü istişare için bir kez daha geri çağrılmıştı. Alıştığım tarzdaki Moskova, müzakerecisini uzaklaştırma gibi basit bir yolla müzakereleri daha da yavaşlatıyordu.

Tüm bu süre boyunca Viyana'da resmi SALT müzakereleri devam ederken sıkıntılarımıza bir yenisi daha eklenmişti çünkü müzakerecilerimizin özel kanaldan haberleri yoktu. Mart ayı sonunda Gerard Smith'in arka kanaldan bana belirttiği görüşünde, "ileride üslenmiş sistemleri" dahil etme yetkisi müzakerelerde kendisine verilmedikçe şimdi gidebildiğinden daha ilerisinin mümkün olmadığı idi. Savunma Bakanlığı'nı temsil eden Paul Nitze, Sovyet ağır ICBM'lerinin (SS-9'lar) dondurulması ve nihayetinde azaltılması karşılığında ABM yasağını kabul etmemizi önerdi. Ülke içinde, Sovyetlerin ABM'ye özel tekliflerini kabul etme yönünde üzerimizdeki baskılar artmaya devam ediyordu. *Time* dergisi, *Washington Post* ve Senatör Muskie bu görüşün savunucularındandı. Senatör Symington, "koruyucu" ABM programını "eğer işe yaramazsa geri gönderin, biz size başka bir tane veririz" sloganı altında paraşüt imal eden bir şirketle karşılaştırdı.[6] Doğrusunu söylemek gerekirse, gizli müzakere tarzımız bizi bu baskılara karşı savunmasız bırakıyordu; eleştirmenlerimiz daha iyisini yapabileceğimizi bilmiyordu. Diğer yandan, eğer bilselerdi Sovyetlerin şu anda bulundukları tekliflerini kabul etmemiz yönünde bizi zorlarlardı ki hâlâ gelişme kaydetmeye çalışıyorduk.

Aslında saldırı silahları konusundaki kamuoyu tartışmaları sahip olduğumuz tek yeni saldırı programının -çoklu savaş başlığının (MIRV) mevzilendirilmesi- desteklenmesine odaklandığından, ABD inşa etmekte olduğumuz iki stratejik silah sisteminden -herhangi bir SALT anlaşmasından önce- vazgeçmek zorunda kalmanın eşiğindeydi.

Neyse ki Dobrinin 23 Nisan'da Moskova'dan döndü ve bizi bu durumdan kurtardı. Sovyet müzakerecilerin kasten takındıkları o buz gibi soğuk tavırla bana verdiği bilgi notunda, saldırı sınırlamalarının ABM Anlaşması tamamlanmadan önce tartışılabileceği yönündeki önerimizin kabul edildiği belirtiliyordu; Gromiko'nun çifte olumsuzluk taşıyan bir ifadesi de olsa bu açıklama eş zamanlılığın iyi bir tanımı olmuştu. Öncelikli hedefimize ulaşmış olsak da tipik bir şekilde Sovyetler daha önce bulundukları bir tavizi elimizden almıştı: Anlaşma, başkentlerle sınırlı bir ABM sistemini kabul etmemize bağlı olacaktı. Bir kez daha Politbüro hiçbir kazanç umudu olmadan manevi sermayeyi har vurup harman savurmuştu. Gromiko kabul etmeye isteksiz olsa bile Dobrinin, NCA'nın geçen senenin talih kuşu olduğunu biliyor olmalıydı. Diğer yandan, eğer Sovyetler yolun geri kalanını gitmek istemeseydi bu kadar ileri gitmezdi. 26 Nisan'da başka bir sözlü bildirimde, ABM Anlaşması'nda izin verilecek alanlara ilişkin kararın sonraki müzakerelerde tartışılmasını ileri sürerek bir çıkış yolu önerdim. Yine de bu sözlü bildirim, Amerikan pozisyonunun başkentlere odaklanan birtakım varsayımsal sistemlere değil de hâlihazırda kurulmakta olan sisteme (yani füze sahalarının savunulması) dayandırılacağı konusunda Sovyetlere uyarıda bulunuyordu. Dobrinin müzakerelerde bizi alt etmeye çalışmaktan vazgeçmiyordu; ne de olsa Sovyetler sadece bir önceki yıla ilişkin ABM teklifimizi kabul ediyordu. Bu belli belirsiz can sıkıcı gerçeğin farkına vardıysam da geri adım atmayacağımızı açıkça belirttim.

Anlaşmaya varmak üzereyken 2 Mayıs'ta meydana gelen tuhaf bir olay tüm çabalarımıza sekte vurdu. Sovyetlerin Viyana'daki SALT müzakerecisi Vladimir Semenov, özel bir akşam yemeğinde aniden Smith'e başkentlerle sınırlı bir ABM Anlaşması teklifini öne sürdü; ABM Anlaşması neticelendirildikten sonra ise bunu ICBM'lerin dondurulmasına yönelik bir görüşme izleyecekti ki altı hafta önce bu öneriyi reddetmiştim. Başka bir deyişle Dobrinin, eş zamanlılığı kabul ettikten sonra Semenov, Sovyetlerin önceki iddialarını öne sürdü. Sovyetler, daha önce Viyana'da kabullendikleri şeyin çok ötesine geçtiğinden ve Smith de hâlihazırda reddetmiş ve gelişme kaydetmiş olduğumuz şeyin kendisine teklif edildiğini bilemediğinden, kendisinin bir atılımın eşiğinde olduğunu düşünüyordu. Kabul edilmesi için sıkıştıran Smith böylece, müzakere res-

mi kanallardan sürdürüldüğünde ne tür baskılarla karşılaşacağımıza dikkat çekiyordu. Bugün bile Gromiko'nun bu hamleyle neyi başarmayı umduğunu hâlâ anlamıyorum. Belki de iki kanallı sistemimizden faydalanmanın cazibesine karşı koyamamış ve resmi müzakerecilerimizin ne kadar ileri gidebileceklerini öğrenmek için tam yetki vermişti. Belki de, öne sürdüğüm programı Başkan ispatlayabilecek miydi, onu test etmeye çalışıyordu. Muhtemelen, bu eylemin bir kısmını Semenov'un gerçekleştirmesini istiyordu ve dolayısıyla Semenov da Dobrinin'den daha iyisini yapabileceğini kanıtlama arzusundaydı. (Sovyet sisteminin bürokratik iç çatışmalara karşı bizden daha fazla bağışıklıkları olduğu varsayılmamalıdır; en iyi ihtimalle daha da tehlikeli bir şekilde buna meyillidir.)

Sebep ne olursa olsun Semenov'un hamlesinin yanı sıra Sovyetlerin iyi niyetlerine dair şüphelerin artması aslına bakılırsa Başkanlık Kanalı'nı devre dışı bırakıyordu. Bu durum aynı zamanda bu "uzlaşmayı" kabul etmeye yönelik medya ve Kongre baskısını kısa bir süre sonra kızıştırarak kurumlarımız içinde resmi bir değerlendirme başlatılmasına yol açmıştı. Görünürde Palm Springs'te tatilde olsam da aslında Çin'e yapılacak seyahati planlıyordum. Bu yüzden Al Haig'den Dobrinin'e meydan okumasını istedim. Dobrinin'in gerçekçi bir açıklaması yoktu. Sanki bu durum yapılan hamleyi bir şekilde mazur gösterecekmiş gibi Semenov'un "eski" iddiayı tekrar öne sürdüğüne işaret eden Dobrinin işleri kontrol altına alacağına söz verdi.

Birkaç gün sonra 9 Mayıs'ta Semenov, Kanal'ı devre dışı bırakma isteğini göstermek için bu sefer Avusturya hükümeti tarafından düzenlenen bir tekne gezisini seçerek tekrar saldırıya geçti. Semenov, Smith'i bir kenara çekip "bu yıl" ABM konusunda anlaşmaya varılmasına yoğunlaşmalarını önerdi; bundan sonra saldırılar hususunda anlaşmaya varmak için yoğun bir şekilde müzakerelerde bulunabilirdi. Bu müzakereler devam ederken ICBM'lerin konuşlandırılması "bir süreliğine" durdurulacaktı. (Semenov artık sondan bir önce bulunacağı konumdan altı hafta önce vazgeçmişti. Hâlâ müzakerelerin art arda gelmesi konusunda ısrarcıydı ve denizaltından fırlatılan balistik füzeleri hesaba katmamaya devam ediyordu.) Smith ise belirgin olan bu yeni ve önemli "ilerleme" yüzünden çok mutluydu. Bir ikilem içindeydim. Smith'e uzun süre bekleyip eskiyen mallardan veril-

diğini söyleyemezdim. Çünkü Kanal'daki yeni bir teklif, Semenov'un teklifinin yerini almıştı ve Smith bu durumdan habersizdi. Yapabileceğim en iyi şey teklifin yeniden gözden geçirilmesi için Smith'in bir hafta içinde dönmesini önermekti.

Bu arada Dobrinin ile artık bir karar verme aşamasına gelinmesi gerektiğini düşünüyordum. Sovyetlerle uğraşırken kaçınılmaz olarak esneklik sınırlarına ulaşıldığını, ya müzakerelere devam etmenin ya da sonlandırmanın zamanının geldiğini acımasız bir şekilde açıklığa kavuşturmanın önemli olduğu bir noktaya ulaşılır. Bu durum, basitçe "sertleşmekten" daha karmaşık bir konu haline gelir. Eğer sınırı çok erken çizersek Sovyetler müzakereleri sonlandırabilirlerdi. Eğer sınırı çok geç çizersek, mücadelenin artık ciddi olmadığına inanmayabilirlerdi. Müzakerelerde başarı bir zamanlama meselesiydi ve bunu için de Moskova'dan daha uygun bir yer yoktu.

Daha sonra bir kereden fazla kullanacağımız temkinli bir yönteme dönüşen strateji, Mayıs 1971'de zorunluluktan -ya da Sovyetlerin beceriksizliğinden- uygulamaya kondu. Smith, Washington'a döndüğünde, Semenov'un önerisi kurumlar arası resmi müzakere konusu olacak ve Başkanlık Kanalı'nın kontrolünden çıkacaktı. 11 Mayıs'ta Dobrinin ile oldukça açık bir konuşma yaptım. Sovyetlerin, iki kanalımızı birbirine karşı düşürebileceklerini akıllarından geçirmiş olabileceklerini söyledim ve kurumları, Dobrinin'in hâlihazırda kabul ettiği şeyin aslında gerçekleştirilebilir olduğuna ikna etmekte güçlük çekebilirdik. Ama er ya da geç Başkan'ın kararlılığının ve benim bürokratik mekanizmayı kontrol etmemin meseleleri istediğimiz yöne çekebileceğimizden şüphe etmeyecekti. Dobrinin'e de söylediğim gibi bunun bedeli özel, doğrudan bir kanalın ciddiyetine olan güveni sarsabilirdi. Bu durumu, kendisini itibardan mahrum etmeye yönelik kasıtlı bir hamle olarak yorumlayabileceğinden Başkan'ın öfkesi çok büyük olabilirdi. 26 Nisan'daki teklifimize kırk sekiz saat içinde cevap verilmesini talep ettim. Aksi takdirde tüm konuyu resmi kanallara taşıyacaktık. Berlin görüşmelerinde de aynısını yapardık. 12 Mayıs'ta Dobrinin cevabı getirdi. Sovyetler Birliği, NCA sistemi konusundaki ısrarından vazgeçiyor, saldırı ve savunma sistemlerinin sınırlandırılmasına yönelik müzakerelerin eş zamanlı olarak sürdürülmesini kabul ediyordu. Biz de 15 Mayıs'ta, Nixon ile Kosigin arasın-

daki gizli mektup iletişiminin metni üzerinde ve bunun da 20 Mayıs'ta yapılacak bir açıklama ile duyurulmasında mutabık kaldık.

Bu başarı Nixon'a büyük bir sıkıntı vermişti çünkü artık Dışişleri Bakanı'na, onun bilgisi dışında müzakerelerin aylardır devam ettiğini ve resmi bir açıklamayla bu müzakerelerin tamamlanmasının eşiğinde olduğunu söylemek zorunda kalacaktı. İlk hissettiği şey Sovyetlerden gelen ani bir haberin beklenmedik bir şekilde bir dönüm noktasına yol açtığı iddiasında bulunmaktı. (Pekin'e olan yolculuğum için yedi hafta sonra yapılan açıklama buydu.) Kayıtların bunu doğrulamayacağını ve sinsi Sovyet müzakerecilerin bunu istismar için bir açıklama yapabilecekleri yönünde karşıt görüşte bulundum. Nixon'ın bir sonraki fikri, Ocak ayında Brejnev'e yazdığını ve ancak şimdi bir cevap aldığını ileri sürmekti. Buna da aynı gerekçelerle karşı tavsiyede bulundum. Nixon sonunda, eski dostuna kötü haberi Haldeman'ın vermesiyle bu sıkıntılı konuyu halletti. Daha sonra Haldeman'a yıkılan bu yermenin, onun takdire layık görülmeyen ve esasen küçük düşürücü böylesi birçok görevi sebatla yerine getirmesini gizlememelidir. Rogers, sunulan bu açıklamayı -Brejnev'in doğruluğu şüpheli mektubu- kendisine itibar kazandıran bir itidalle karşılamıştı.

Gerry Smith'i bilgilendirmek bana kalmıştı. Hoş bir görev değildi. Smith'in politika konusundaki görüşleriyle anlaşmazlığım ne olursa olsun profesyonelliğine ve sadakatine saygı duyuyordum. Yıllarca süren yoğun çalışmanın dışında bırakılmak Smith için ızdırap verici olurdu. Resmi kanallardan yapılan müzakerelerin daha fazla uzadığını başmüzakerecimizin kabul etmesini beklemek çok fazla olurdu; kamuoyu baskılarına karşı uyum sağlayabilecek kadar nihai konumumuzu sürdürebileceğimizden şüpheliydim. Smith'e, Sovyetlerle olan tüm muhaberelerimizin yanı sıra konuştuklarımızın bir özetini gösterince Smith teveccüh göstererek kendini zapt etti. Daha sonra bu makul hoşnutsuzluğunu özel olarak dile getirmesine rağmen, Doğu-Batı ilişkilerindeki ilk büyük başarısından sonra bu tür bir davranış Nixon yönetimini uzaklaştırdığında, ulusal birliği kendi duygularının önüne koymuştu.

20 Mayıs 1971'de öğlen vakti Nixon, Beyaz Saray basın mensuplarının önüne çıktı ve o yılki birçok sürprizin ilkini patlattı. Aralıklı (ve biraz da anlaşılması güç) bir şekilde önceki altı aydaki emeğin ve içsel öneminin hakkını güçlükle vererek duyurunun metnini okudu:

ABD ile Sovyetler Birliği hükümetleri, stratejik silahların sınırlandırılması konusundaki görüşmelerin seyrini gözden geçirdikten sonra bu yıl, anti-balistik füze sistemlerinin (ABM'ler) konuşlandırılmasının sınırlandırılmasına ilişkin bir anlaşma üzerinde yoğunlaşmayı kabul ettiler. Ayrıca ABM'leri sınırlama konusunda anlaşarak saldırı amaçlı stratejik silahların sınırlandırılmasına ilişkin bazı tedbirler üzerinde de uzlaşıma varmaya karar kıldılar.

Fakat Sovyetler ile olan bu müzakerede hiçbir şey düzgün şekilde işleyemezdi. Sovyet haber ajansı *TASS*'ın saldırı sınırlamaları tartışmasının, ABM uzlaşması ile "beraber yapılması" yerine "sonradan" yapılacağını ima eden farklı versiyonunu yayınladığını öğrendiğimde, üzerinde mutabık kalınan açıklama henüz yeni duyurulmuştu. Başka bir deyişle Sovyetlerin önceki iddialarını, bir basın açıklaması şeklinde bize fark ettirmeden atlatma girişimleriyle karşı karşıya kalmıştık. Dobrinin'in dikkatini buna çektiğimde, *TASS*'ın bunu bir Rus metninden kendi kendine tekrar aktararak yapmış olabileceğini zayıf ve ikna edici olmayan bir tonda ileri sürdü (orijinal ifadenin İngilizce olarak müzakere edildiği göz önünde bulundurulursa bu ifade sıra dışı bir açıklama oluyordu). Aksi gibi Dobrinin saat farkı nedeniyle Moskova'yla iletişim kurmak için artık çok geç olduğunu neden olarak göstermişti. Ona iki saat içinde duyuruyla ilgili bir brifing vereceğimi söyledim. Ya Sovyetlerin düzenbazlığını ele alacaktım ya da üzerinde mutabık kalınan metni, ilişkilerin iyileştirilmesine yönelik ilk önemli adım olarak sunacaktım. Seçim ona kalmıştı. Büyükelçinin yaratıcı çözümü, Sovyet Elçiliği'ndeki malzemelerle İngilizce metnin doğru biçimde yazdırılmasıydı. Bu nedenle hâlen ağır topçu silahlarını hazırlayan uzmanların, işi zamanında bitirmeleri konusunda güvensizlik vardı. Muhtemelen Sovyet antetli bir basın bildirisinin Beyaz Saray basın bürosundan tevzi edildiği tek zamandı.

20 Mayıs'ta gerçekleşen bu ani ve önemli gelişme görünüşe göre prosedüre uygundu. Bu doğrultuda, saldırı ve savunma sınırlamalarının eş zamanlı olarak yapılması kararlaştırıldı.*

Ama anlaşma konusunda anlaşmanın duyurulmasından daha faz-

Silahların kontrolü konusunda uzmanlaşan bazı akademisyenler, Başkan'ın Sovyetlerin teklifini kabul ettiğini düşünmeye devam ediyorlardı; tam tersini yaptığı zaman da ABM'ye özel bir anlaşmaya razı olduğu için Nixon'dan övgüyle söz etmişlerdi.[7]

lası vardı. Öncelikle kritik öneme sahip SALT pozisyonumuzu Politbüro'nun takdirine bırakmıştık. 1972 yılındaki SALT Anlaşması Mayıs 1971'deki anlaşmanın ima ettiği şeyi doğruluyordu: Sovyetler aslında stratejik füzelerin yeniden başlatılmasının dondurulmasını kabul etmişler ve ağır füzelere dair alt limite razı olmuşlardı; aslına bakılırsa yurt dışında bulunan uçaklarımızın da hesaba katılması gerektiği yönündeki iddialarından vazgeçiyorlardı; biz ise denizaltından fırlatılan füzelerin ya sınırlandırılması ya da hesaba katılması gerektiği hususuna dikkatlerini çekiyorduk. Buna ek olarak, NCA'nın geçen yılki mantıksız önerisinden de kurtulmayı başardık. Kısacası, bir yıl sonra müzakere edilen nihai anlaşma 20 Mayıs'taki duyuruya kadar uzanan muhabereleri temel yönleriyle yansıtıyordu.

SALT Anlaşmaları Mayıs 1972'de imzalandıktan çok sonra anlaşmaların sözde "eşitsizliğini" eleştirmek moda olmuştu. Önceki on yılda büyüme kaydetmiş olan Sovyet ve ABD füze kuvvetleri arasındaki sayısal farkın beş yıl boyunca korunduğu doğruydu. Ama seleflerimizin almış olduğu kararlar sonucunda, en az beş yıl boyunca yeni füzelerin üretilebilmesine dair herhangi bir Amerikan programı yoktu. NSC toplantısında Mel Laird, planladığımız yeni denizaltılar için en erken tarihin 1977 olduğunu belirtti; Laird'in en az iki yıllık bir süre için fazla iyimser olduğu ortaya çıktı. Bu arada yönetim, Kongre'nin etkili ve ses getiren muhalefetini dikkate alarak Trident, B-1, Minuteman III, ABM ve MIRV gibi yeni programların geliştirilmesi için acele ediyordu. Rakamların dondurulması bu yüzden hiçbir Amerikan programını durdurmamıştı; Sovyetlerin yılda 200'den fazla ICBM ve SLBM'yi mevzilendiren ve devam etmekte olan programlarının önünü kesmişti. Buna karşılık, pazarlık kozumuz olan ABM'nin sınırlandırılmasına razı olmuştuk ki Kongremiz hâlihazırda bu programı etkisiz kılmanın eşiğindeydi.

Belli ki zayıf bir pazarlık pozisyonuna rağmen bunu başarmamıza çeşitli faktörler sebep olmuştu. Sonuçta, anlaşmanın başarısız olması durumunda hızlı bir şekilde toparlanabileceğimizi makul bir biçimde iddia edemezdik. Sovyet yönetimi, Vietnam Savaşı'nın ortaya çıkardığı iç baskılardan faydalanmama yoluna gitmişti; bu karara, merhamet ettiğinden değil, Nixon'ın ilk döneminde önemli bir anlaşma için özel Kanal'ın tek şansı olduğunu kabullendiği için varmıştı. Nixon'ın

"öngörülemezliği" olarak kabul edilmesine karşı yeterince dikkatli olan -gerçekten onun bir meseleyi zorlama yöntemiydi- Sovyet liderler, özellikle de Dobrinin, eleştirmenlerimizin çoğundan daha iyi anladığı Amerika'daki ince tabanın görünürdeki iç uyumsuzluğu üzerine bahse girmiyorlardı.

Daha da önemlisi Sovyetler, Berlin Anlaşması'nın sonuçlandırılmasını ya da Almanya'yla olan anlaşmalarının onaylanmasını istiyorlarsa bizimle bir kriz riskini göze alamazlardı. Bu bağlantı hiçbir zaman açık olmamıştı ama görüşmelerimizin gidişatında bu durum belirgin bir şekilde aksettirilmişti. (Örneğin, Semenov'un düşüncesiz bir şekilde davrandığı hafta boyunca Rush'tan Bonn'daki Sovyet Büyükelçisi ile yapacağı toplantıyı birtakım bahanelerle iki haftalığına geciktirmesini istedim.) Alman Parlamentosu'nun Brandt'ın Doğu Antlaşması'nı Soğuk Savaş şartları altında onaylama ihtimali yoktu. Doğu-Batı gerginliklerini şiddetlendirmeyi istememe yönünde kendi nedenlerimiz vardı ama güvenliğimizle uyumlu olduğunu düşündüğümüz bir SALT Anlaşması için bu ihtimali de riske atmaya hazırdık.

20 Mayıs Anlaşması bize yurt içinde nefes alacak bir zaman aralığı verecekti. Bu anlaşma yönetimin barışa olan kifayetsiz taahhüdünü mazeret olarak gösteren eleştirmenleri kısa bir süreliğine yatıştırmış ve Nixon'ın döneminin geri kalanındaki savunma tartışmalarına yönelik endişeleri gidermişti. Muhtemelen SALT'ın başarılı olacağı belli olunca çeşitli moratoryum türleri konusundaki baskılar yavaş yavaş azalmıştı. ABM embriyonik bir evrede kalmıştı ama bu durum bir yıl boyunca böyle olacaktı. Nitekim Mayıs 1971'de ABD Senatosu Silahlı Hizmetler Komitesi'nin SALT Anlaşması'nın gerçekleşmemesi durumunda bile konuşlandırmanın iki bölgeyle sınırlandırılmasına yönelik yaptığı oylamadan sonra bu durumun mümkün olabileceğinin düşünülmesinden daha yüksek bir bedel elde ettik.

Buna ek olarak hükümet içinde Beyaz Saray'ın dış ilişkiler konusundaki üstünlüğünün tasdik edilmesi söz konusu olduğunda 20 Mayıs Anlaşması önemli bir olaydı. İlk iki yıl boyunca Beyaz Saray'ın hâkimiyeti, politikanın şekillendirilmesiyle sınırlandırılmıştı; şimdi ise tatbik edilmesine kadar genişliyordu. Bu arada muntazam bir şekilde işleyen bürokrasinin habersiz olduğu üç büyük girişim konusundaki müzakereler eş zamanlı olarak devam ediyordu: 20 Mayıs

SALT Anlaşması, Berlin müzakereleri ve Çin'e açılım. Bu durumu kurumsallaşmaya müsamaha gösterebilecek bir prosedür olarak görmediğimi halihazırda belirtmiştim. Ama yine de bakanlıkların Başkanlığın güvenini teşvik etmek için çok az şey yaptıkları da aynı derecede vurgulanmalıdır. Bakanlıkların Nixon'ın yüz yüze çatışmalara girme konusundaki isteksizliğinden yararlanma eğilimleri, Nixon'ı, hiç kendi astları olarak görmediği kişilerden kaçınmasına yarayan bitmek bilmeyen bir gerilla savaşına sürüklemişti. Hangisi önce akla gelirdi: Nixon'ın ömür boyu sürecek olan kuşkuları mı yoksa on yıl boyunca muhalefet tarafından kadrolaştırılan bir hükümetin kendisine duyduğu güvensizlik mi, yani tavuk ve yumurta sorusuydu. Benim yardımımla Nixon bu sorunu çözmek için kendi yöntemini bulmuştu. Bu durum bakanlıkların moralini kesinlikle bozuyordu. Smith gibi kişiler için adil değildi ve küçük düşürücüydü. Aynı zamanda bu durum Laos operasyonunun tam ortasında üç büyük müzakereyi aynı anda yürütme sorumluluğu bulunan NSC personeli için de zordu. Üstelik yinelenen kanalları bir arada götürmek için çok fazla enerji harcanıyordu. Ama Nixon, görüşü, kişiliği ve astları göz önünde bulundurulduğunda, başka bir şekilde sonuç elde edemeyeceğine kanaat getirmişti.

20 Mayıs Anlaşması'na istinaden, Nixon'ın endişelenmek için her türlü nedeni vardı; normal kanallarda işin aylarca sürüncemede kalması nedeniyle bakanlıklarımız üç ABM seçeneği ve dondurmaya yönelik çeşitli varyasyonlar arasında görüşmeler yaparken, Nixon'ın kararlarını geçersiz kılmaya yönelik kendilerince en tercih edilen planları sızdırdılar. Sovyetler, ABM'ye özel bir anlaşma için sürekli baskıda bulunabilir ve güçlü medyayı, akademiyi ve Kongre baskılarını etkili bir şekilde bu yönde harekete geçirebilirdi. Tamamen farklı iki bürokrasi tarafından gerçekleştirilen hamlelerde ince ayarın imkânsız olması halinde, Berlin ve SALT müzakerelerinin zorunlu bağlantısı neredeyse kesin olarak kaybolabilirdi. Bu bürokrasilerin her biri kendi sorumluluğunun yeteri kadar zor ve bağımsızca müzakere etmenin yararının buna değdiğine ikna olmuştu.

20 Mayıs Anlaşması, Çin girişimimizde de küçük bir rol oynamıştı. Bu durum Pekin'e, Moskova'ya doğru bir seçeneğimiz olduğunu ve Çin'in temel endişelerini anladığımızı gösterme fırsatı ver-

mişti. Çin liderlerine kararımızı ve bunun nedenlerini bildirmek için Pakistan kanalını kullandık. Ayrıca müşterek hâkimiyet konusundaki her isteği geri çevirdiğimizi de açıkça belirttik. En sonunda 20 Mayıs Anlaşması, Başkanlık düzeyinde uzun süredir devam etmekte olan ilk ABD-Sovyet müzakeresiydi ki bu müzakere önümüzdeki yıllarda da gerçekleşecek olan diğer müzakerelerin habercisiydi. İki nükleer dev -birçok iniş ve çıkışla birlikte- bir arada yaşamanın bazı temel kuralları doğrultusunda son derece ihtiyatlı davranıyordu.

Berlin Müzakeresi

Berlin konusunda Sovyetler Birliği ile olan müzakereler hem gizli hem de resmi düzeyde gerçekleştirilmiş olsa da Berlin, karmaşıklığı ve anlaşılması zor teknik diliyle SALT'ı aşmıştı. SALT söz konusu olduğunda bizim tarafın bütün sorumluluğu bizdeyken Berlin hususunda ise sadece Sovyetler Birliği ile uğraşmakla kalmayıp aynı zamanda işgalci güçler olarak İngiltere ve Fransa ile ve en alakalı müttefik olarak Federal Almanya Cumhuriyeti ve özgürlük içinde yaşama fırsatı tehlike altında olan insanların bulunduğu Batı Berlin hükümetiyle iş birliği içinde olmak zorunda kalmıştık. Üstelik yasal konular üzerinde yıllarca yapılan pazarlıklardan dolayı müzakereler kabuk bağlamıştı. 1950'lerde ve 1960'larda geçiş izin belgesindeki pulun tam şeklinden tüm şehrin yasal statüsüne kadar Sovyetlerle didişmediğimiz neredeyse hiçbir konu kalmamıştı. Her türlü girişim, birikmiş hukuki formüllerden arta kalan şeylerle uğraşmak ve Sovyetlerin Doğu Almanya Büyükelçisi Pyotr A. Abrasimov'un sıkı savunmasını aşmak zorundaydı. Abrasimov diplomat değil Komünist Parti görevlisiydi ve tüm deneyimi, Doğu Avrupalılarla alakadar olmak üzerineydi. O bile Sovyet standartlarına göre otoriter ve yıpratıcıydı. Batılı müzakerecilere direktifler veremeyeceğini kabullenmekte zorlanmıştı.

Batı'ya özgü pazarlık pozisyonu esasen tercih edilen bir şey değildi. Batı Berlin'e giden yol, demir yolu ve hava bağlantıları, Sovyetler ve Doğu Almanların taciz edebileceği kolay bir avdı. Ayrıca ulaşımdaki kesilmeler görünüşe göre o kadar önemsizdi ki bunlara karşı çıkmak zordu, yine de kümülatif etkileri Berlin'in özgürlüğünü derinden tehdit ediyordu. Batı Berlinlilerin Doğu Berlin'e gitmele-

ri yasaklanmıştı. Telefon hizmeti yoktu. Sivillere yönelik demir yolu ve kara yolu hizmetleri Doğu Almanya'nın kontrolü altındaydı ki o zaman Doğu Almanya'yı tanımıyorduk bile. Teknik açıdan, askeri trafik Sovyetlerin kontrolündeki bir denetim noktasından geçiyordu ama bu bile bir kurmacaydı çünkü aslında bir Doğu Alman muhafızı kapıları kontrol ederken herhangi bir anlaşmazlık ihtimaline karşı bir Sovyet subayı da yakınlardaki bir kulübede aylaklık ediyordu.

"Batılı sektörler" -Berlin'in hâlâ Dörtlü-Güç işgali altında tek bir şehir olduğunu vurgulamak için her zaman müttefikler tarafından kullanılan terim- ekonomik açıdan Batı Almanya tarafından destekleniyordu. Aslında Federal Almanya, Bonn'daki Hristiyan Demokrat ve Sosyal Demokrat hükümetler altında Berlin'de siyasi ve ekonomik bir mevcudiyet kurmak için özel çaba sarf etmişti. Bu çabalar üç Batılı güç tarafından desteklenip gayretlendirilmişti. Yine de Sovyetlerin, Berlin'den sorumlu olmasının tek yasal dayanağı olan işgalci konumunu sürdürmesine üç Batılı güç asla razı olmamış ve Federal Almanya, Batı Berlin'in Federal Cumhuriyet'in bir parçası olduğunu asla iddia etmemişti. Bu nedenle, Batı Berlin'e ve on yıl boyunca birbirinden duvarla ayrılmış olan Batı Berlin'le Doğu Berlin arasında daha normal bir erişim sağlanması için Sovyet yasal mecburiyetlerini oluşturmak ABD'nin çıkarınaydı.

Sovyetler on yıl boyunca Berlin'in hassas durumunu, anlaşmazlığı halletmek yönünde bir teşvik edici değil de istismar fırsatı olarak görmüşlerdi. 1971'de bizim en merak ettiğimiz, Moskova'nın Brandt'ın Doğu'yla olan anlaşmalarının onay görmesine olan ilgisiydi. Ostpolitik'in elle tutulur avantajlarının her şeyden önce tek taraflı olduğunun düşünülmesi, Ostpolitik'in doğasında var olduğundan Bonn, siyasi atmosferdeki gelişmelerden başka hiçbir şey karşılığında ülkesinin bölünmesine razı olmuyordu; tatmin edici bir Berlin Anlaşması bunun karşılığını almak zorundaydı. Bu nedenle Moskova, kendisi için önemli olan diğer konularda kazançlı çıkmak için yerel güçler dengesi gerekçesine dayanmayan tavizlerin kendisinden istenmesi yüzünden çelişkili konumdaydı. Klasik bir ilişkilendirme durumuydu. Yine de bu ilişkilendirmenin uygulamadaki sonucu, bu süreçte Brandt'ın politikasının nihai başarısından sorumlu olduğumuzdu.

İki büyük sorunun çözülmesi gerekiyordu:

- Batılı güçler Berlin'e erişimlerinin ayrıcalıklı ve engellenmemiş olmasına dair Sovyet (Doğu Alman değil) garantisi istiyorlardı;
- Federal Cumhuriyet, Batı Berlin'e karşı olan komünist baskıların geleneksel bahanelerini ortadan kaldırmak için Federal Almanya'yla Berlin arasındaki önemli siyasi ilişkilere Sovyetlerin razı olmasını istiyordu.

Sovyetler Birliği, Dörtlü-Güç müzakerelerine geleneksel kurnazlıklarıyla her iki meseleye de saldırıda bulunarak başladı; balyoz taktikleriyle azami konumunu ortaya koydu. Erişimle ilgili olarak ise Sovyetler herhangi bir yetkiyi reddediyorlar ve Doğu Almanya'dan geçen trafiğin kendi kontrollerine ya da nüfuzlarına tabi olmadığı konusunda iddiada bulunuyorlardı; bu konu iki Alman tarafının arasında tartışılması gereken bir meseleydi. Eğer işgalci güçlerden biri olarak Sovyetlerin herhangi bir sorumluluğu yok ise o zaman Sovyet yaklaşımına göre Batılı müttefiklerin de yoktu. Bu yüzden Berlin'e sivil erişim tamamen Almanların sorunuydu; her türlü krizin Almanlar arası bir mesele olarak çözülmesi gerekiyordu.

"Federal Almanya'nın mevcudiyetine" gelince, Sovyetlerin pozisyonu kendi içinde sadelik gösteriyordu. Sovyetler, Bonn'un şehirdeki "yasa dışı" faaliyetlerinin geniş bir listesini ortaya koyarak bunlardan arta kalan her izin tamamen temizlenmesinden farksız bir şey talep etmemişti. Abrasimov tipik şekilde, federal mevcudiyet meselesinin öncelikli olarak çözülmesini talep etmişti ki ancak o zaman erişim tartışılabilirdi. Sovyetler, Batı Berlin'i 1958-1959 ve sonra yine 1961 yılında büyük bir krize neden olan "özgür bir şehir" haline dönüştürmek için müzakereleri kullanmak istiyor gibiydi. Bu durum SALT'ta kullandıkları taktiklerin bir tekrarıydı. Yani Sovyetler, istediğimiz konulara dönmeden önce Moskova'da büyük endişeye yol açan ABM meselesini çözmek istiyordu. Sovyetler ne düşündüyse, ortaya getirdikleri ve Brandt'ın da bunu kabul etmekten kaçamayacağı teklif -hep gizemli kalabilirdi- işe yaramıştı.

Sovyetlerin girişimde bulunduğu bir diğer yol ise Dörtlü-Güç'ü tamamen devreden çıkarmaya çalışmaktı ki bu duruma Şubat 1971'de şahsen dahil olmuştum. Michael Kohl adındaki bir Doğu Alman yetkilisi, Doğu Almanya ile Federal Almanya arasındaki ilişkilerin normal hale getirilmesi için Bonn'da hazır bulunuyordu. Federal Almanya'dan Bahr'ın, Büyükelçimiz Ken Rush'ın ve benim birbirimizle te-

mas halinde bulunmamız için önceden tanımlanmış gizli donanma kanalını kurmuş ve bunu ilk kez Bahr'ı, Sovyetlerin onu tamamen Almanlardan oluşan bir oturumda formaliteleri atlatmak için kullanmasına izin vermemesi gerektiği hususunda uyarmak için kullanmıştım.

Bir sonraki adımım Batılı güçlerin 5 Şubat'taki Dörtlü-Güç görüşmelerinde sunmuş oldukları taslak öneriyi 10 Şubat'ta Dobrinin ile tartışmaktı. Bu şekilde Sovyet garantisi ile desteklenen engelsiz erişim konusunda bastırılabilinirdi. Federal mevcudiyetle ilgili olarak ise taslak, Cumhurbaşkanı'nı seçen Parlamento gibi anayasa organlarının artık Berlin'de bir araya gelmeyeceğini ve tüm Batı Alman bakanlıklarının Berlin'de Federal Almanya'nın tek bir temsilcisi altında toplanacağını öne sürüyordu. Bu durum bakanlıklar aynı şekilde kalacağı için pek de taviz gibi durmuyordu ama Sovyetlere muhatap olabilecekleri ve itibarlarını kurtarmaya yarayabilecek bir kuruluş sunuyordu. Yasaklanmamış her şeye izin verilecekti.

Ken Rush, kilit kişiydi. Dobrinin ile olan görüşmelerimden beni haberdar ediyordu; müttefiklerin pozisyonlarının uyumlu kaldığından emin olmak için diğer Batılı müttefiklerle yakın temas halindeydi; ayrıca Bahr'ın münferit gayretlere ve Sovyetlere bulunulan tüm tavizlere olan eğilimini kontrol altına almak zorunda kalmıştı. Üstelik Rush tüm bunları kendi Dışişleri Bakanlığı'nın bilgisi olmadan başarmıştı. Bir hükümeti yönetmek için tuhaf bir yoldu. Rush'ın kusursuz yeteneğiyle bu durumun büyük ölçüde işe yaramış olması mucizeydi.

Dobrinin, erişim prosedürlerinin iki Almanya tarafından halledilmesi gerektiği konusunda ısrarcı olmaya, ardından da bir uzlaşma yolu kurcalamaya başlamıştı: Sovyetler, Doğu Almanya'nın görüşünü anladıktan sonra tek taraflı bir bildiri şeklinde erişime yönelik mesuliyetlerini ifade edeceklerdi. Bu açıklama daha sonra tüm anlaşmanın genel teminatına dahil olacaktı. Bunun farklı bir olasılık gibi göründüğünü itiraf etmek zorundaydım, çünkü aslında bu durum hâlihazırda resmi kanallarda tartışılan Batılıların tam da B planıydı. (Hatta aslında durum, 10 Şubat toplantısında ortaya konan Sovyetlerin karşılıklı tâviz planını kabul etmektense, başka bir kaynaktan Moskova'ya verilmiş olan bizim yedek planımıza Sovyetlerin razı olduğunu fark etmemdi.)

Bahr ve Rush'a, Dobrinin ile olan görüşmemi söylediğimde her ikisi de garanti edilen erişim prosedürlerinin Berlin'in varlığını sürdürebilmesi için yeterince ayrıntılı olması şartıyla böyle bir garantinin Batılı müttefikler için kabul edilebileceğini doğruladı. Dobrinin 22 Şubat'ta, bir dizi detaylı erişim prosedürü sunmamı önererek karşılık verdi. Bu durum Bahr ve Rush'ı, arka kanalımızdan bana telgrafla gönderilen uzun metinlerin iletilmesinde sık sık meydana gelen muhabere hataları nedeniyle daha da karmaşık hale gelmiş ve herkes taslak hazırlama derdine düşmüştü. Taslakları müttefiklerin çeşitli tutumlarının birleşiminden oluşuyordu ve bu yüzden de müttefiklerle olan toplantılarda kabul edilebilir olması muhtemeldi. 26 Şubat'ta bu taslağı Dobrinin'e teslim ettim.

15 Mart'ta Dobrinin, federal mevcudiyetine ilişkin Batı'dan daha fazla imtiyaz isteğini tekrarladı. Şubat'ta sunduğumuz müttefik pozisyonunun ötesine geçemeyeceğimizi söyledim. Bu durum Sovyetlerin ilerleme için ne kadar istekli olduklarının bir göstergesiydi ki Dobrinin hemen anlaşmaya varmaya çalıştı: Sovyetlerin erişim garantisi karşılığında Batı Berlin'de bir parça Sovyet mevcudiyeti; örneğin, bir konsolosluk. Dolayısıyla müttefiklerin 5 Şubat'ta öne sürdükleri federal mevcudiyetin tanımı kabul edilmiş gibi görünüyordu.

Tabii ki hiçbir şey Sovyet sisteminde bu kadar basit bir şekilde işlemiyordu. 18 Mart itibarıyla ya Moskova tereddüt etmeye başlamış ya da Sovyet bürokrasisinin bir başka unsuru daha fazlasının elde edilemeyeceğine dair ispat istemişti. Dobrinin bana, Berlin Anlaşması'nın eksiksiz ve ayrıntılı bir Sovyet taslağını verdi. Aslına bakılırsa bu taslakta bir önceki ayda verilen tavizlerin çoğundan vazgeçilmişti. Moskova'nın 26 Mart'ta Dörtlü-Güç görüşmelerinde metni sunmasından önce Dobrinin görüşlerimi öğrenmek istedi. Bu kadar kısa sürede böylesine büyük bir çaptaki belgedeki anlaşılması zor hukuki sorunlarla başa çıkmak imkânsızdı. Öte yandan dörtlüye sunulan resmi öneri belirleyici bir öneme sahip değildi; asıl önemi Dörtlü-Güç müzakerelerinin devam etmesiydi.

Rush ve Bahr ile istişarede bulunduktan sonra 22 Mart'ta Dobrinin'e cevap verdim. Karşı taslak sunacak konumda değildim ve bizim vereceğimiz tavizler için yapılacak görüşmeleri sağlama alacak bir Sovyet belgesi için ayrıntılı bir müzakereye sürüklenmek istemi-

yordum. Rush ile istişarede bulunarak Sovyetleri bir dizi genel ilke öne sürdüğüm bakış açımıza doğru hareket etmeleri yönünde -ki böyle yapacaklarını düşünüyordum- zorlamak için; öncelikle her anlaşma Berlin'in Federal Almanya ile olan bağlarını ve Batı Berlin'deki Batı güçlerin otoritesini Sovyetlerin kabullenmesini doğrulamak zorundaydı. İkincisi, erişime yönelik taahhüt konusunda Sovyetler Birliği, ister sivil ister askeri, Berlin'e karadan erişimi engellemeyeceklerini net bir şekilde garanti etmeliydi. Üçüncüsü, şehrin iki yarısı arasındaki erişime dair iyileştirmeler konusunda Sovyetlerin taahhütte bulunmaları gerekiyordu. Dördüncüsü, anlaşma Batı Berlin'in yurt dışında temsil edilme şeklinin üç gücün sorumluluğu altında olduğunu belirtmek zorundaydı; bu sayede Batı Almanya'nın Berlin'i temsil etmesine olanak sağlanabilecekti zira Batılı güçler yetkilerini Bonn'a devredebilecekti. Beşincisi, Sovyetlerin Batı Berlin'deki resmi mevcudiyetlerine ilişkin her türdeki mutabakatın, Dörtlü-Güç Berlin Anlaşması'nın dışında yapılması gerekiyordu. Bunun sebebi, Sovyetler Birliği'nin Batı Berlin'deki konsolosluk işlevlerinin uygulanmasına müdahale edildiği bahanesini kullanarak erişime ilişkin hükümleri feshetmesini önlemek içindi. Dobrinin'e bu görüşlerin pratik uygulamalarını ayrıntılı olarak açıklayan hatırlatıcı bir not verdim.

Dobrinin ile beraber Abrasimov ve Rush arasında bir özel görüşme olması gerektiği fikrini ortaya attık. Bunun da düşünmesi, uygulanmasından daha kolay olan fikirlerden biri olduğu ortaya çıktı. Abrasimov Doğu Berlin'de, Rush ise Bonn'daydı. Sadece Dörtlü-Güç toplantılarında görüşmüşlerdi. Her ikisi için de birbirleriyle iletişime geçmek duvardaki kontrol noktalarından geçerek medyaya fark edilmek anlamına geliyordu. Dörtlü-Güç oturumu bağlamında bile özel olarak buluşmaları, diğer büyükelçiler tarafından sorgulanmasının yanı sıra Dışişleri Bakanlığı'nın ön kanallarında da duyurulacak ve böylece Washington'ın ayrıntılı bir rapor istemesine yol açacaktı.

Zorlukların üstesinden geldiğimizi düşünüp 25 Mart için toplantı ayarladık. Abrasimov'un ya iki kanallı sisteme olan karşılıklı taahhüdü ve önemini anlayamaması ya da Dobrinin Kanalı'nı (ya da her ikisini) engellemek istemesi üzerine Semenov da şöyle yaptı: Rush ile özel olarak yapılacak görüşme talebini ön kanallarda yayımlayınca bu da dolayısıyla Washington'da kafa karıştıran spekülas-

yonlara yol açtı. Sonra da aynı derecede gizemli bir şekilde bu talebi geri çekti. Abrasimov'un Rush ile görüşmesi 16 Nisan'da gerçekleşecek bir sonraki Dörtlü-Güç oturumu için yeniden ayarlandı. Abrasimov bu seferki başarısızlığı Rush'ın toplantıyı erken terk etmesine bağladı. Anlaşılır bir dalavereydi çünkü Rush, o akşam Bonn'daki Boston Pops Orkestrası için bir akşam yemeği düzenleyeceği konusunda herkese haber vermişti. Daha derinde bir şeyler oluyor gibiydi; belki de (Dobrinin'in temsil ettiği) Sovyet Dışişleri Bakanlığı'yla (Abrasimov'un temsil ettiği) Parti mekanizması arasında bir çekişme söz konusuydu. Ya da Gromiko Mart taslağının başarısız olduğunun ve asla müzakere için temel teşkil etmeyeceğinin farkına varmış ve bundan vazgeçmek için bu yolu seçmişti. Sovyetlerin sadece Abrasimov-Rush kanalına güvenmemeleri ve belli ki güven duydukları Bahr'ı da dahil eden bir forum oluşturmak istemeleri olanaksız değildi. Nedeni ne olursa olsun 23 Nisan'da Dobrinin'e, Sovyet Bonn Büyükelçisi Valentin Falin'in Abrasimov'un yerini almasını önerdiğimde memnuniyetle kabul etmişti. Falin, Rush ve Bahr, Bonn'da dikkat çekmeden buluşabilirlerdi. Gromiko'nun bakış açısından, muhtemelen her şeyi Dışişleri Bakanlığı'nın kanallarında muhafaza etmek ek avantaj sağlıyordu.

Egon Bahr ile tekrar görüşmem çok önemliydi. Bir kez daha bir araya gelmemizi haklı çıkaracak bir toplantı yerine ihtiyacımız vardı. 24-25 Nisan tarihleri arasında hafta sonunda Vermont'ta düzenlenecek Bilderberg Konferansı'nı seçmiştik. Gayriresmî olarak her yıl gerçekleştirilen bu toplantıda Avrupa ve Amerikan siyasi ve iş dünyasının liderleri bir araya gelirdi. Ormanla kaplı bu yerde, Bahr'la ben ise müzakerelerin durumunu gözden geçiriyorken, konferansı gizli bir kapitalist anlaşma olarak gören sol görüşlü gruplar ile Amerika'yı şaibeli enternasyonalizme satan David Rockefeller ve Jack Heinz gibi radikal sponsorlardan şüphelenen sağ görüşlü gruplar gözcü dikmişlerdi. Bahr'ın dâhiyane bir önerisi vardı; her iki taraf da konumlarının gerektirdiği yasal gerekçeleri bir kenara bırakıp bunun yerine kendi gerçekçi sorumluluklarını ve yükümlülüklerini açıklamaya çabalayacaktı. Rush ile görüşmeme bağlı olması ve daha sonra meydana gelebilecek bir yanlış anlaşılmayı ortadan kaldıracak şekilde erişim prosedürlerinin ayrıntılı olarak açıklanması şartıyla bu fikre katıldım.

Bahr'ın yaklaşım tarzını 26 Nisan Pazartesi günü Dobrinin'le ele aldık. Bunu ilk defa duymadığını söyleyerek büyük bir şevkle kabul etti. Gromiko da dahil olmak üzere yeni ve büyük bir teklifi Moskova'ya bahsetmeden kabul edebilecek hiçbir Sovyet diplomatla karşılaşmamıştım. Kaç kanalın faaliyet gösterdiği ve başmüzakerecinin kim olduğu belirsizdi. Rush'ın Brandt'ın hem süreci hem de konuyu kişisel olarak onaylamasına yönelik isteği konusunda ısrarcı olarak Bahr'ın yetkisinden emin olmalıydım. Bahr bu yetkiyi 30 Nisan'da elde etti.

Belli ki Sovyet baskısı altında 3 Mayıs'ta Stalinizm görüşünü benimseyen haşin Walter Ulbricht'in muhtemelen sağlık nedenlerinden ötürü yerine Doğu Almanya'daki Merkez Komitesi'nin 1. Sekreteri olarak Erich Honecker getirildi. Honecker'in daha esnek olduğu söyleniyordu ki komünist Doğu Almanya'da bu son derece göreceli bir tabirdi.

Falin, Bahr ve Rush ilk defa 10 Mayıs'ta buluştular. Sonrasında, arka kanal görüşmelerinin odak noktası Dobrinin'le benim çıkmazları kırdığımız o toplantıya kaydı. Üç ana müzakerecinin her biri, kaosu önlemenin tek yolu olarak ayrı yapılan tüm görüşmeleri diğerine bildirdi (en azından teoride). Çok büyük miktardaki telgraf trafiği özel iletişim kanalına sık sık aşırı yüklemede bulunuyordu. Deniz Kuvvetleri, haberleşme bağlantısı olarak hizmet sunmayı kabul ettiğinden daha fazlasını karşılamak zorunda kalmıştı ama yine de işini iyi yapmıştı.

10 Mayıs'ta Falin, Rush ve Bahr tekrar bir araya geldi. Benim direktiflerimi ve kendi düşüncelerini uygulayan Rush, Bahr'ın diğer müttefiklerin izni olmadan erişim prosedürleri ve federal mevcudiyet hakkında ayrıntılı öneriler sunma baskısına direndi. Rush, Batılı işgalci güçlerin çalışma grubu ile bir ön görüşme yapmak istedi. Yeni girişimi prensipte onaylayacaklarını umuyorduk; özellikle de Bonn'un ileri sürmesi durumunda detaylı erişim prosedürlerine razı olmalarının önünde hiçbir engel görmüyorduk. Bahr, Falin'in önünde bu prosedüre itiraz ederek derhal geçici önerilerin sunulması konusunda ısrarda bulundu. Rush bir defa daha akıllı bir şekilde buna da karşı çıktı. En sonunda çalışma grubu, bir müzakere belgesi değil de planlama belgesi olarak sunulan yeni yaklaşıma razı oldu.

Direktiflerim doğrultusunda Rush, Semenov'un SALT görüşmeleri sırasında Kanal'ı aşma konusundaki davranışına tepki olarak 19 Mayıs'ta gerçekleşmesi planlanan toplantıyı erteledi. 20 Mayıs'taki SALT atılımından sonra işleri akışına bıraktım. Falin, 27 ve 28 Mayıs'ta kabul ettiği şeylerden 4 Haziran'da vazgeçerek olağan Sovyet müzakere tekniğini izlemişti ama çoğuna 6 Haziran'da tekrar razı oldu. Haziran ayının geri kalanı Rush, Bahr ve Falin tarafından nihai Berlin Anlaşması'nı oluşturan inanılmaz karmaşık, birbirine girmiş belgelerin hazırlanmasıyla geçti. Bu oturumların her biri Başkan adına gözden geçirdiğim anlaşmalarla Dobrinin ile açıklığa kavuşturduğum birtakım tartışmalı noktayı ortaya koymuştu. Bu aşamada Sovyetlerin temel çabaları, "kendi yetki alanları" ya da "uluslararası hukukun kanunları" gibi niteleyici ifadeler ekleyerek erişim konusunda vermiş oldukları garantinin önemini sınırlamaya çalışmaktı; bu durum daha sonra Sovyetlere, yetkilerinin ne olduğu ya da uluslararası hukukun hangi hükümlerinin egemen topraklar üzerinde erişim prosedürleri için geçerli olacağı konusundaki tartışmalara olanak sağlayacaktı.

Çıkmaz aniden kırılmıştı çünkü Berlin müzakerelerinden tam da başarının eşiğindeyken vazgeçilmesi olasılığı Gromiko'yu neredeyse paniğe sürükleyen olaylardan birine dönüşmüştü. Berlin Anlaşması'nda sonuca varılması koşuluyla, zirve için son kararın alınarak konunun hızlıca bitirilmesi için bize şantaj yapmaya karar vermişti. İster gerçekten endişeli olduğu için ister hedefi tam ortadan vurarak Kremlin'den övgü dolu sözler almayı istesin, sonuç amaçladığı şeyin tam tersiydi. Eylül ayında herhangi bir zirve olmayacağı anlaşılınca Berlin Anlaşması'nın sonucunu Pekin ziyaretimin duyurusundan sonrasına ertelemenin yollarını aradım. Bu durum Sovyetlerin, Çin'in açılımımızı yeni bir kriz turu başlatmak için bahane olarak kullanmalarını kolaylaştıracaktı. Biraz zor da olsa başarılı olmuştum. Tüm müzakereciler gibi Rush da anlaşma olması umuduyla heyecanlanmış ve bu yüzden büyük bir isteksizlikle anlaşmayı ertelemişti (tabii ki bu olaya dahil olan nedenleri bilmeden). Dörtlü-Güç oturumlarında Sovyetlerin pozisyonlarında bir gevşeme olduğunu fark eden Batılı müttefikler, hızlı bir sonuç için baskıda bulunmaya başladılar.

7 Temmuz'da Büyükelçi Falin istişarede bulunmak için gittiği Moskova'dan geri döndü ve ifadesiz bir suratla Bahr'la Rush'a meğerse Gromiko'nun hâlihazırda Haziran ayında verilen tüm tavizleri onayladığını söyledi. Bu durum Falin'i, zor durumdaki Gromiko için Kosigin ve Brejnev'den medet umma zorunluluğundan kurtarmıştı. Gromiko'nun bir ay içinde büyük tavizlerin alınmasını ilk defa -gerekirse üstleriyle konuşma tehditlerinde bulunan- bir astından öğrendiğini görerek hayretler içinde kalan benim gibi şüpheciler bile Sovyetlerin konunun hızlı bir şekilde bitmesi için Berlin'e baskıda bulunma niyetinden şüphe edemezdi.

Rush benden kesinlikle gerekli olan ve anlamlandırılmayan başka bir talimat daha aldı: 15 Temmuz'dan sonrasına kadar son bir müzakere turunu geciktirmek. Pekin'e yapacağım ziyaret duyurulduğunda Bahr bana, Bonn'daki Rusların heyecanlı bir şekilde tepki gösterdiklerini ama yine de Berlin müzakeresine devam edeceklerini söyledi. Bu pek de bir lütuf değildi çünkü Berlin Anlaşması'na bizden çok daha fazla ihtiyaç duyuyorlardı. Ama yine de Kremlinologlarımızın Pekin'e açılımımızın Moskova ile ilişkilerimizi mahvedeceği yönündeki endişelerinin yersiz olduğunu gösteren küçük ve yararlı bir bilgiydi. Gelişen olaylar erken ortaya çıkan bu alameti doğruluyordu çünkü dokuz gün sonra Rush'a tekrar ilerlemesini söylediğimde Rush'la Bahr tartışma konusu olan son meseleyi de halletmişlerdi.

Sovyetler, Batı Berlin vatandaşları ve Batı Alman pasaportlarıyla seyahat hakkına sahip Batı Berlinliler için Federal Almanya Konsolosluğu'nun temin edeceği yardımın genişletilmesine razı oldu. Bunun karşılığında ise biz de Batı Berlin'de bir Sovyet Konsolosluğu'nun kurulmasını uygun bularak aslında Sovyetlerin itibarını kurtarmaya yarayan bu fikre rıza gösterdik. Yine de bu durum Sovyet Konsoloslukları Batı Alman şehirlerinde bulunduğundan Sovyetlerin Batı Berlin'i Federal Almanya'dan ayırma konusundaki teorilerine yardımcı olmamıştı. (Berlin Anlaşması'nın yürürlükte olacağı yaklaşık on yıl boyunca Sovyet konsolosluğu önemli bir rol oynamayacaktı.)

Sonuçta Rush bunu haklı bir gururla arka kanalda duyuracaktı: "Geçici bir anlaşmaya yönelik taslak ilişikte bulunmaktadır ve bu kadar tatmin edici olduğuna inanmak benim için hâlâ zor. Yine de tabii ki ayrı ayrı ima ederek sizin, Gromiko'nun ve Brandt'ın nihai ona-

yına bağlı... dün Falin'den neredeyse istediğimiz her şeyi elde ettik." Haklıydı da. Sivil erişime dair daha önce hiç yasal bir dayanak yokken, buna yönelik prosedürler, mamul malların mühürlenmiş taşıyıcılarla taşınması gibi teknik ayrıntılara kadar titiz bir şekilde açıklanmıştı. Sovyetler Birliği, Berlin'e erişimin Doğu Almanların takdir hakkına bağlı olduğu iddiasıyla daha önce sorumluluk kabul etmediğini söylerken artık bunu garanti ediyordu. Batı Berlin'deki federal mevcudiyet, özellikle de dört yılda bir olan Federal Almanya Cumhurbaşkanlığı seçimleri gibi müttefikler tarafından tanınmamış olan faaliyetlerle ilgili olarak bir parça azalmıştı. Ama yine de Sovyetler Birliği, Federal Almanya ile Berlin arasındaki ilişkilerin "sürdürülebilirlik ve geliştirilebilirlik" ilkesini kabul etmişti; böylece Bonn ile Berlin arasındaki ekonomik ve kültürel bağların güçlendirilmesi yönünde yasal bir dayanak ortaya çıkmıştı. Anlaşma, Batı Almanya'ya Berlin'i uluslararası anlaşmalarda ya da organlarda temsil etme yetkisi veriyor ve Berlinlilerin Batı Alman pasaportlarıyla seyahat etmelerine olanak sağlıyordu. Kısacası bu anlaşma, Berlin halkının yaşantılarında ve güvenliklerinde önemli bir gelişme olduğunu beraberinde getiriyordu. Metin aslında başlıca kısımlarla paralellik göstererek 5 Şubat'ta Dörtlü-Güç tarafından sunulan taslağın ileri sürdüğü amaca büyük ölçüde ulaşmıştı.

Federal Almanya ve Sovyetler arasında gerçekleşen bu anlaşmanın gizli sonucu, iki kanallı sistemimizin yarattığı bürokratik sorunu dramatize etmişti. Bir şekilde kendi Dışişleri Bakanlığımızın meseleleri karmaşık hale getirmediğinden emin olmalıydık. Üstelik anlaşmanın işgalci güçlerin temsilcileri gibi büyük ölçüde ayrıcalıklarının bilincinde olan diplomatların görev yaptığı Dörtlü-Güç oturumunda da onaylanması gerekiyordu. Buna ek olarak, "müzakerelerin" ilerlerken aniden aldığı hız, on yıl boyunca müzakerelerin çıkmazlığına alışmış olanları hayrete düşürmüştü. Kararlaştırılan taslağın birçok unsuru çalışma grubunun planlama belgelerinden yararlanıldığından sorun müzakerelerin aşılamaması değildi ama bu durum da önemsiz sayılmazdı. Rush'la Abrasimov tartışmaya yol açmayan konuları öne sürmeye çalışırlarken Bahr da bizim desteğimizle daha zor hükümleri ortaya koyuyordu. Buraya kadar iyiydi, ama resmi Dörtlü-Güç görüşmeleri 10 Ağustos'ta yeniden başladığında, şüphesiz bu görüşmeler normal bürokrasinin doğrultusunda ilerlese de Dörtlü-Güç yi-

ne de çaba gösterdiğini kanıtlamaya kararlıydı. Birdenbire Rush, Dışişleri Bakanlığı kanallarından özel müzakerelerde hâlihazırda karara bağlanmış kısımları başka bir şekilde ifade etmesi yönünde talimat aldı. Değişiklikler çok da önemli değildi ama yine de Bahr'ın aklında kötü niyetli olduğumuza dair suçlamalara maruz bıraktığımız konusunda korkulara sebep olmuştu. Ben de dolayısıyla Dobrinin'e, Abrasimov'un sert taktikleriyle ilgili yakınmada bulundum, özellikle de çabuk sinirlenen İngiliz Büyükelçisi için. 18-19 Ağustos'ta sorunlar nihayet halledilmiş gibi görünüyordu. Müttefiklerin arasında tam bir anlaşma sağlanmıştı. Rush, bürokratların "engellendiğini" belirterek sevinçli bir şekilde arka kanal mesajı gönderdi.*

Gerçek şu ki, birtakım hususların daha yeni farkına varmışlardı. Üç ay içinde üçüncü kez, normal bürokrasinin katılmadığı ve aslında varlığından bile habersiz olduğu bir müzakere tamamlanmak üzereydi. Müzakerelerde bulunmayan profesyoneller tarafından aşırı derecede didiklenmeyen bir anlaşma yoktur. Dışişleri Bakanlığı'nın Almanya masası bu kadar ileri gitmemişti; sonuçta, İngiliz ve Fransız Büyükelçileri anlaşma metnini kabul etmişti. Rogers, Rush'ı iki haftalık bir konsültasyon için direkt geri çağırdı. Bu sayede Bakanlık, "yoğun bir şekilde inceleme" yapabilecekti.

Ciddi bir ikilem içindeydik. Neredeyse paranoyak olmuş Sovyetleri bu gecikmenin önemli olmadığı konusunda ikna etmek zorundaydık. Fakat Dışişleri Bakanlığı'na bu kadar önemli bir anlaşmayı gözden geçirmeye hakları olmadığı çok zor söylenebilirdi. Her şeye kusur bulan bazı bürokratik tiplerin Sovyetlerle hâlihazırda iki kez çözülmüş sorunları yeniden başlatmak için bize baskıda bulunmayacaklarını garanti edemezdik. Bu sorunların ilki, Rush-Bahr-Falin arasında geçen görüşmelerdi, ikincisi ise Abrasimov'la Dörtlü-Güç'ün büyükelçileri arasında geçen görüşmelerdi. Bu görüşmeleri Başkan,

* Karmaşık olan çok taraflı bir müzakereyi tek bir katılımcının belki de yetersiz perspektifinden tarif ettiğimin farkındayım. Şu anda burada anlattığım şeyler konusunda eşit ya da daha fazla katkıda bulunan diğer katılımcılar arasında ne tür ikili temaslarda bulunulduğunu bilmiyorum. Örneğin, bu görüşmelerde yer alan Fransız temsilci Jean Sauvagnargues, Dışişleri Bakanı olarak hem meslektaşım hem de arkadaşım olduğunda, birkaç defa önemli şekilde katkıda bulunduğundan bahsetmişti. Sauvagnargues böbürlenmeyi sevmese de açıklamaları bana esrarengiz gelmişti. Karşılık vermeye istekli olmadığımdan açıklamada bulunması yönünde baskı yapmadım. Sovyetlerle başka ikili temasların da olması kuvvetle muhtemeldi. Haliyle, diğer katılımcıların da yaşam öykülerini beklemek zorundayız.

Rogers, Haldeman ve Mitchell (Rush'ın eski arkadaşı olarak) arasında çılgınca geçen telefon görüşmeleri takip etti. Her zamanki gibi Haldeman'a işleri yoluna koyma görevi verildi. Benim önerim doğrultusunda Brandt, Nixon'a, anlaşmayı "büyük bir başarı" olarak gördüğünü belirten sağlam bir mektup gönderdi; bu Rogers için de faydalı olabilirdi. Nixon'ın bu durumu oldubittiye getirmesi konusunda bir fikri vardı. Bu konuda Dışişleri Bakanı'nın desteğini istiyordu çünkü Avrupalılar, Nixon'ın 15 Ağustos'taki ekonomik tedbirlerinden çok rahatsız olmuşlardı: Nixon, ithal mallarına %10'luk bir ek vergi koymuştu; kendi istediklerini yapmalarına izin vermek zorundaydık (Nixon'ın anlaşmayı sonuçlandırmak için yapacak başka bir şeyi olmadığını ima ederek). 25 Ağustos'ta Rush ile görüştükten sonra Rogers yola gelmeye başladı. Oyunun son sahnesi 27 Ağustos'ta Rush'ın Başkanlık tarafından San Clemente'e davet edilmesiydi. Bu durum, Rush'ın Başkan ile son incelemeyi tamamladığını ve anlaşmanın, "Başkan Nixon'ın dış politikası için büyük bir zafer" olduğunu duyurduğu bir basın toplantısıyla son bulmuş ve dolayısıyla iç çekişmemizi sona erdirmişti.

Dikkatleri başka yöne çeken tuhaf bir olay daha vardı ki o da komünistlerin tercümelerle oynadığı küçük bir oyundu: Doğu Almanların hazırladığı metin sadece İngilizce ve Rusça versiyonları ile değil aynı zamanda Batı Almanlar için olan versiyonla da önemli farklılıklar gösteriyordu. Ama yine de Fransızlar, Doğu Almanların olurunu almak için Ruslara baskı yapmayı reddetmişlerdi; Fransa Büyükelçi Jean Sauvagnargues, toplantılardan birini sinirlenerek terk etmişti. Fransızların tutumu, Almanlara resmi bir dil statüsü verilmesine kaşı çıkmalarına dayanıyordu. Bu durum Fransızları cesaretlendirirken aynı zamanda büyük ölçüde Alman meselelerine odaklanan bir anlaşma doğrultusunda ilginç bir yaklaşım tarzını da yansıtıyordu. Ama diplomaside her zaman olduğu gibi, aslında absürt bir formül bu tartışmaya nokta koydu. Sadece Fransızca, Rusça ve İngilizce metinler "resmi" olarak kabul edildi. Müzakere, Almanya'nın eski başkentinin statüsünü tanımlayan ve yürürlüğe konması büyük ölçüde Almanların elinde olan bir anlaşmaya dair güvenilir bir Almanca metninin yer almadığı kural dışılık ile son buldu.

Dörtlü Berlin Anlaşması 3 Eylül 1971'de resmen imzalandı. Us-

talık gerektiren gayretleriyle bunu mümkün kılan Kenneth Rush çabalarının bedelini, iyileşmesinin birkaç hafta sürdüğü fiziksel bir çöküntüyle ödedi. Berlin müzakeresinin bir kahramanı varsa, o da Rush'tır. Müttefiklerimize sadık kalmış, Bahr'ın sabırsızlığını kontrol altında tutmuş ve hem Berlin hem de Bonn'da bulunan iki Sovyet büyükelçisiyle olan müzakereleri büyük bir beceri ve sağduyu örneği göstererek yürütmüştü. Rush olmasaydı, çabalarımız asla bu kadar etkileyici bir başarıya ulaşamazdı.

Sovyet ilişkilerine olan gerçekçi yaklaşımımız artık açıkça karşılığını vermeye başlamıştı. Ulusal çıkarlara yönelik hesaplamaların, fikir değişikliğinden medet ummaktansa Doğu ile Batı arasındaki çıkmazları daha iyi çözdüğünü göstermeye başlamıştık. Teorisyenler tarafından reddedilse bile olayları birbirine bağlama yöntemi işliyordu; SALT ve Berlin'i bir arada götürmüş ve bu yöndeki hedeflerimize de büyük ölçüde ulaşmıştık. Ayrıca Sovyetler, Brandt'ın verdiği tavizlerden oldukça memnun olmuştu; sadece amatörler tek taraflı anlaşmalara inanır.

Nihayet Zirve

Hem SALT hem de Berlin müzakerelerinin, bir zirve toplantısı düzenleme girişimine dair kontrpuan motifleri vardı. Bu konuyu 1970 yılında gündeme getirdiysek de önce Dobrinin tarafından Nixon'a önerilen ve ardından Gromiko tarafından desteklenen genel öneri doğrultusunda zirveye dair uygun bir tarihin 1971 yazının sonlarında bir ara olacağı yönündeki beklentileri daha ileriye taşıyamamıştık. Ancak yine de Gromiko resmi olarak çağrıda bulunma aşamasına gelemediği gibi Dobrinin de net bir tarih vermekten kaçınmaya devam ediyordu. Belli ki Sovyetler, liderleriyle tanışma ihtimalini bizim için karşı konulmaz bir lütuf olarak gördüklerinden bunu yüksek bir bedele tekrar tekrar satmaya değer görmüşlerdi.

23 Ocak 1971'de Dobrinin Kanalı'nda, Berlin konusunda müzakerelerde bulunmayı kabul ettiğimde zirve hazırlıkları da hızlanmaktaydı. Her daim nihai somutluktan kaçınan Dobrinin artık zirvenin zamanı hakkında gittikçe daha spesifik olmaya başlamıştı. Açıkçası Berlin'i SALT ile ilişkilendirmem durumunda Sovyetler de Berlin'i

zirveyle ilişkilendireceklerdi. Moskova'nın stratejisindeki sıkıntı, bizim aynı zamanda Pekin'le de sessizce başka bir zirve düzenliyor olmamızdı ve bu da pazarlık pozisyonumuzu göründüğünden çok daha güçlü hale getiriyordu.

Dobrinin sonbahar tarihini tekrar teyit ederek Şubat 1971'de zirve konusuna birkaç defa daha değindiyse de bu konuya dair düzenlemeleri tartışmaya hazır değildi. Sonrasında zirve gündemimizden düşmüştü çünkü söylentilere göre Sovyet liderlerinin kafaları Yirmi Dördüncü Parti Kongresi ile meşguldü. Mart ayı sonunda Dobrinin olağan istişareleri için Moskova'ya gitmişti; böylece sonbahar tekrar ulaşılması zor bir hale gelmişti; koruyucu bir melek bizi izliyor olmalıydı çünkü zirveye hazırlanmaktan çok uzaktık.

Parti Kongresi, Brejnev'in rakipsiz konumunu ortaya koymuştu. Nisan ayı ortasında Başkan'a da belirttiğim üzere benim görüşüme göre Brejnev, baskın kişilik olarak ortaya çıkıyordu. Çeşitli olasılıklardan çıkardığıma göre:

> ... aramızda geçen önemli meselelerde Brejnev, kendini neredeyse kesinlikle önemli bir kadrodan güç alarak çalışan biri olarak görüyor. Brejnev'in taviz verme eğilimi muhtemelen bu doğrultuda sınırlı olacaktır çünkü seçimler yaklaştıkça bizi bekletmeyi ve "barış konusu"nun da burada üzerine düşeni yapmasını bekleyecektir.
>
> Yine de makul bir kesin karar: (a) gerçek müzakerede bulunması için Brejnev'e imkân verilmesi, (b) ülke içi hedeflerini başarması ve imparatorluğundaki bölücü eğilimleri kontrole yardımcı olması için bizimle stabilizasyonun teşviki yönünde olacaktır.

Nixon kenardaki boşluğa şöyle yazdı, "Cevabı otuz gün içinde alabiliriz." Yine de cevap, Sovyetlerdeki yeni yönetimin de eski yönetimden daha açık bir karar vermeye henüz hazır olmadığını gösteriyordu: Zirve istiyorlardı ama aynı zamanda Berlin görüşmeleri sırasında bize baskıda bulunmak için bu durumdan faydalanarak kendilerini sağlama almayı da istiyorlardı. Yeni bir ilişki isteseler de her iki tarafın çıkarları doğrultusunda olan ve her iki tarafın da çabaları, zamanları ve prestijlerinin büyük bir kısmını harcadığı bir müzakerenin tamamlanmasına bel bağlayacak kadar bize güvenmiyorlardı. Böylelikle 23 Nisan'da Dobrinin, Eylül ayını önermesine karşın zirveyi bariz bir biçimde Berlin Anlaşması ile ilişkilendirdi. Hiçbir ko-

şulu kabul etmeyeceğimiz konusunda ısrarda bulunarak çok net bir karşılık verdim (bu samimiyetsiz ifade, bağlantı teorisinin baş savunucularından birinden gelmişti). Bana karşı kendi bağlantı argümanlarımı kullanan Dobrinin, Moskova'nın koşullardan değil gerçeklikten bahsettiği konusunda ısrarcı oluyordu. Dobrinin'in kendini bu kadar akıllı ve çabuk kavrayan bir öğrenci olarak göstermesine pek de memnun olmamıştım. 26 Nisan'da -Pekin'den gelen davetin son bir defa teyit edildiği günden bir gün önce- Dobrinin'i zirveyi karıştırmaması konusunda uyarıda bulundum; bir dahaki sefere görüştüğümüzde bir duyuru yapmaya hazır olması gerektiğini söyledim.

Bir dahaki seferin 8 Haziran olduğu ortaya çıktı; bu tarihte Dobrinin'i ABD-Sovyet ilişkilerini genel olarak gözden geçirmek için Camp David'e davet ettim. Dobrinin yağ çekercesine Nixon'ın yeniden seçilmesini beklediğini söyledi ve sonra bu argümanı zirve için aceleye gerek olmadığını öne sürmek için kullandı. Zirve doğal olarak Berlin müzakerelerinin tamamlanmasından sonra gerçekleşecekti. Bu hamle gereğinden fazla küçük ve önemsizdi çünkü Falin'in destansı peri masallarına rağmen Gromiko vaktinden evvel bir sonuca vardığımızı biliyor olmalıydı.

O zamana kadar, Pekin gezime dair planlamalarım epeyce gelişme kaydetmişti. 8 Haziran'da Camp David'de karşılıklı olarak mutabık kalabileceğimiz bir tarih bulmamdan önce Sovyetlerin zirve tarihini tespit edecek diye çok endişeliydim. İstediğim son şey ben Pekin'e giderken ABD ile Sovyetlerin zirve konusunda anlaştıklarının kamuoyuna duyurulmasıydı. Bu nedenle Dobrinin'den Haziran ayı sonuna kadar kesin bir cevap vermesini istedim (on iki günlük Asya gezim için 1 Temmuz'da yola çıkacaktım); aksi takdirde Eylül ayı artık mümkün olmayacaktı. Şüphesiz, Dobrinin mühlet bitiminden ortaya çıkan sabırsızlığı istismar etmemenin yazık olacağını düşünmüştü. Aslında bu durum Sovyetlerin, doğasını henüz kavramamış olduğu bir oyunda ihtiyatlı bir şekilde kendilerini sağlama almalarının bir yansımasıydı.

5 Temmuz'da ben Bangkok'tayken -Pekin'e varmamdan dört gün önce- Moskova başlangıçta öne sürdükleri ay olan Eylül'den vazgeçti. Yuvarlak bir şekilde konuşarak (ki okuma yazma bilmeyen bir çocuk bile deşifre edebilirdi) saat 3.00'te Lord'u arayan Dobrinin'in

yardımcısı Vorontsov, Haig'e Sovyetlerden cevap getirdi. Sovyetlerden gelen not sadece zirveyi ertelemekle kalmıyor aynı zamanda daha da fazla şart öne sürüyordu. Notta, son zamanlarda bazı sorunlarla (Berlin'i kastederek) ilgili tartışmalarda birtakım hareketlilik olduğu belirtiliyordu. "Aynı zamanda, anlaşmalara istenen en kısa sürede varılıp varılmayacağı konusunda henüz tam bir kesinlik yok." Sovyetler 1971 yılının sonuna yakın karşılıklı olarak kabul edilebilir bir tarih ileri sürdüler. Duyurunun tarihi daha sonraki görüşmelerde "kesin olarak saptanacaktı"; bir diğer deyişle, başka bir oyalamaydı. Mesajın sonunda, Sovyetlerin zirveyi sadece Berlin konusunda değil, genel olarak Amerikan tahdidi (belki de Vietnam'ı hesaba katıyorlardı) konusunda da şartlı hale getirdiklerini öne süren bir paragraf vardı: "Her iki tarafın da faaliyetlerinde, durumu, toplantının hazırlanması ve yapılması için elverişsiz kılacak ve böyle bir toplantıda olumlu sonuçlar alma şansını zayıflatacak hiçbir şeye izin vermemeleri gerekiyor."

Haig'e, Vorontsov'un notunun bize bazı avantajlar sağladığını belirten bir telgraf çektim. Artık zirveleri tercih ettiğimiz düzende nihayetlendirebilirdik. Pekin'e olan açılımımız söz konusu olduğunda Sovyetler Birliği'nin bizi samimiyetsiz davranmakla suçlaması daha zor olacaktı (belirleyici bir faktör değildi ama işe yarardı). Ayrıca Sovyetler hâlâ bir Moskova zirvesini sürdürmeye niyetliyse -ki muhtemelen böyle olduğunu düşünüyordum- zirve, çıkar dengesinin daha görünür olduğu koşullarda gerçekleşebilirdi. Daha önce de ifade edildiği gibi, Bonn'da bulunan Ken Rush'a, Berlin görüşmelerini iki haftalığına ağırdan alması yönünde talimat verdim.

Sovyetler Birliği konusunda tüm önde gelen hükümet uzmanlarının Çin'e açılımın Sovyet politikasında katı bir tutuma dönüşmesine neden olabileceğine dair tavsiyelerini tamamen görmezden gelemezdik. Bu görüşe katılmasam da yanılmam durumunda kendimizi garantiye almamız gerektiğini düşünüyordum. 15 Temmuz'da, Pekin'e yapacağım gezinin duyurulmasından yaklaşık kırk beş dakika önce Vorontsov aracılığıyla Sovyet liderlerine bir mesaj gönderdik ve Sovyet hükümetine "duyurudan önce meydana gelen olaylar silsilesini" hatırlattık. İlişkileri geliştirmeye devam etme konusundaki istekliliğimizi tekrar doğruladık. 15 Temmuz duyurusunun hiçbir ül-

keye yönelik olmadığını vurgulamıştık ama yine de her türlü sonuca hazırdık.

Sovyetlerin daha önceki gerekçelerine yönelik analizlerden öğrendiğimiz kadarıyla endişelenmeye gerek yoktu. Sovyet liderleri objektif faktörlere karşı çıkmazlar; sadece uyum sağlarlar. Bizi geri döndürülemez bir şekilde Çinlilerin tarafına itmek üzere değillerdi. Bunun yerine sunacakları daha fazla şeyleri olduğunu hesaplamışlardı. Kısacası, Kremlin üçlü ilişkide kendilerine düşeni istemeye istemeye yapmıştı; bizle ödeşmek için fırsat kolladıklarına hiç şüphe yoktu ama olayların gerektirdikleri nedeniyle başka da seçenekleri kalmamıştı.

Nixon'ın Pekin'e gideceğini tüm dünyanın öğrenmesinden dört gün sonra 19 Temmuz'da Dobrinin'i gördüğümde yapmacık bir havaya büründüğünü fark ettim. Artık tüm bunlar Moskova zirvesi içindi. Soru şuydu; Moskova zirvesi, Pekin zirvesinden önce gerçekleşebilir miydi? Zirvelerin, kararlaştırıldığı sırada yapılması gerektiğini kişisel görüşüm olarak belirttim; Pekin'de de tam olarak aynı noktaya temas etmiştim. Hamlemizi önceden kestiremediğinden başı Moskova'yla büyük bir sıkıntıya giren Dobrinin, kendisine önceden haber vermememizi esefle karşıladı ve tekrar düşündükten sonra bunun çok fazla şey istemek anlamına gelebileceğini kabul etti. Ayrıca Nixon'ın ziyaretinden dolayı Sovyetlerin Eylül tarihini reddetmelerinin neden olduğu etkiler konusunda da bilgi almaya çalıştı (sorumluluğun muhtemelen bir kısmını üstlerine yıkmak istiyordu). Çin'e yapacağım ziyaretin duyurulmasından bu yana ruh hali ve tavırları değişmişti. Mademki artık başka seçeneklerimiz de vardı, ödül ve ceza arasında gidip gelen sinir bozucu değişim artık ortadan kaybolmuştu. Dobrinin 5 Temmuz'daki mesajlarını tamamen yanlış anladığımızı ifade etti. Sadece zamanlamadan dolayı ortaya çıkan zorluklar buna sebep olmuştu; üst düzey toplantılarda bu konuya dair herhangi bir ilgi eksikliğinin olmadığını belirtti. Sovyet liderlerinin Ekim ayında Fransa'yı ziyaret edecek olmaları nedeniyle Kasım ya da Aralık önerisi büyük ölçüde prosedür gereği bir tercihti. Dobrinin'e, şartları ya da on dört ay boyunca süren kedi fare oyununu hatırlatmayı istemedim.

Sovyetlerin yeni taktikleri çok belliydi. Daha önce de ifade ettiğim gibi bu durum üçlü diplomaside Pekin'in bize stratejiden zi-

yade hamle olanağı sunduğunu gösteriyordu; Moskova ise daha somut faydalar sunabilirdi. Brejnev'in daha sonra ifade edeceği üzere Nixon, "Pekin'e ziyafete katılmak için giderken Moskova'ya iş görüşmelerinde bulunmak için gitmişti." Bu yaklaşımla Moskova, Pekin'e artık başka bir şansı olmadığını göstermeye çalışmıştı: Moskova'ya olan düşmanlık, sınırda büyük bir birikime yol açmıştı; Washington'la Moskova arasında bir kanal kurma girişimi, Moskova'nın yanında durarak daha büyük kazançlar elde edilebileceğinin bir kez daha görülmesine yol açacaktı.

Sovyetleri kendi görüşlerinden vazgeçirmeye çalışmamızı gerektirecek herhangi bir sebep yoktu. Bizimle iyi ilişkiler kurmak için birbiriyle yarışan iki komünist gücün olması sadece barışa yönelik bir amaca hizmet edebilirdi; üçlü stratejinin özü buydu. Bu labirent içinde yolumuzu bulmak için oyunu tüm taraflarla kuralına göre oynamamız gerekiyordu. Jeopolitik açıdan Sovyetler Birliği'nin Çin'e hükmetmesine ya da Çin'in Moskova'ya doğru tekrar harekete geçmesine neden olmak bizim çıkarlarımıza aykırıydı. Bu nedenle Sovyetlerin Çin'i aciz kılmaya yönelik planlarını daha da ileriye taşımaları konusunda hiçbir şey yapmayacaktık. Aslında eğer en kötüsü olacaksa, Sovyetlerin Çin'e bulunabileceği bir saldırı durumunda kayıtsız kalamayacağımızı düşünüyordum; bu görüşe az da olsa birkaç meslektaşım da katılıyordu.

Öte yandan, bu olasılığa neden olmak da istemiyorduk. Çin-Sovyet gerginlikleri kendi mantık çerçevesinde ilerliyordu; bu gerginliklere ne biz sebep olmuştuk ne de kendi amaçlarımız doğrultusunda yönlendirmiştik. Komünist antagonistlerin her biri bizim eylemlerimizden etkilenmiş gibi görünüyordu; her biri bizi kendi tercih ettiği yöne itmeye çalışacaktı; her biri diğeriyle olan ilişkisini kısmen hedeflerimiz ve eylemlerimiz doğrultusunda belirleyecekti. Ama onları manipüle etmenin yollarını aramak, onların esiri olmamız anlamına gelirdi. Başlangıç noktasını bilmediğimiz bir çatışmayı alevlendirecek kapasiteye sahip değildik ve bunu yapma girişimi muhtemelen her iki tarafın da sırayla bize şantaj yapmaları için akıllarını çelebilirdi.

Dar bir yolda yürümek zorunda kalmıştık. Sovyetler Birliği ile olan bu düzenlemeleri ulusal çıkarlarımız doğrultusunda gerçekleştirecektik. Ama müşterek hâkimiyet hayalinde bulunanları hiçbir surette cesaretlendiremezdik. Ayrıca Moskova'nın Çin ya da başka bir

yerde üstünlük kurmaya yönelik girişimlerine de karşı çıkacaktık. Sovyetler Birliği ile yapacağımız tüm görüşmelerden Çin'i ayrıntılı şekilde haberdar edecek ve Pekin'in de görüşlerini dikkate alacaktık. Hiçbir şekilde Çin'in çıkarlarına uymayan bir anlaşma yapmayacaktık. Ama yaptıklarımız için de Pekin'i veto etmezdik. Üçlü ilişkinin başlangıcından itibaren bu ilkeleri her iki taraf için de titizlikle uyguladık fakat daha güçlü taraf olduğu için Moskova'yı kesinlikle çok daha az bilgilendirdik.

1971 yılının Ağustos ayı başlarında Brejnev ile doğrudan temasa geçilmesi için Başkan'a tavsiyede bulundum. O zamana kadar üst düzey liderler arasında nadir şekilde gerçekleşen iletişim Kosigin ile olmuştu. Ama yine de Parti Kongresi -Dobrinin de önceden üzerinde durduğu gibi- bundan sonra Brejnev'in dış politikaya gittikçe artan bir şekilde ilgi göstereceğini netleştirmişti. Bu doğrultuda 5 Ağustos'ta Nixon'dan Brejnev'e bir mektup gönderildi; ekibimle beraber hazırladığımız bu mektup, Sovyetler Birliği'ne yönelik politikamızın temel unsurlarını özetliyordu. Nixon'ın göreve başlamasından bu yana vurguladığımız konuyu yineledik; ilişkilerimizdeki ilerleme somut çözümler gerektiriyordu ve SALT bunlardan en önemlisiydi. Yinelediğimiz konu daha sonra tam olarak belirlenmiş çizgiler doğrultusunda diğer meselelere dair görüşlerimizi de kabaca açıklıyordu. Çin ile ilişkilerin normalleştirilmesi için Sovyetler Birliği'ne yönelik bir politika olarak değil de istikrarlı bir dünya düzenine dair düşüncemizin peşinde ilerleyeceğimizi önemle belirtiyordu.

Bundan sonra ilişkilerin hızı arttı. Sovyetlerden gelen haberlerin tonu önemli ölçüde yumuşamıştı. Önceki üç ayın koşulları ya yok olmuş ya da genel olarak Amerikan tavrına yönelik ibarelerden kaçınma ayarı yapılmıştı. 10 Ağustos'ta Sovyetler, Başkan Nixon'a 1972 yılının Mayıs ya da Haziran aylarından birinde Moskova'yı ziyaret etmesi için resmi bir davetiye gönderdi. Sovyetlerden gelen notta, SSCB'nin Pekin ve Washington arasındaki ilişkilerin normalleşmesinde, her şeyin bu ilişkilerin nasıl gelişeceğine bağlı olduğuna dikkat çektiği şerh ile "memnuniyetle karşıladığına" işaret ediliyordu. Büyük bir soğukkanlılıkla yazılan mesajda, "ilişkilerin gelişmesi ne kadar önemli görünse de gelip geçici hesap yapmalardan" Sovyetlerin etkilenmeyeceği iddia ediliyordu. Ama tıpkı bizim bu üçlü ilişki-

den fayda sağlıyormuş gibi görünerek ilişkiyi mahvedebileceğimiz gibi, Sovyetler de bu konuyla alakaları olmadığını öne sürerek sonuçlarından kaçamazdı.

Her ne iddia ederse etsin Moskova anladı ki ardından gelen her şey hakikati apaçık ortaya sererdi. Başkan'ın Pekin'e yapacağı gezinin duyurulmasından sonra Berlin konusuna dair çözüme kavuşmamış meseleler bir hafta içinde bizi tatmin edecek şekilde çözüldü. Teknik arıza durumunda bile hızlı bir şekilde iletişim sağlanmasına karşın tüm Çin karşıtı imalardan sıyrılan Kazara-Savaş Anlaşması Ağustos ayı sonu itibarıyla neticelendirildi. Anlaşma, Gromiko'nun BM Genel Kurulu için ABD'ye her sene yaptığı ziyaret sırasında 30 Eylül'de Washington'da imzalandı. Diğer tüm anlaşmalarımızdaki tavır önemli ölçüde değişmişti. En azından bir süreliğine, bir arada yaşama beklenmedik şekilde ortaya çıkan ahlaki anlayışlar nedeniyle değil de şekillendirilmesine yardım ettiğimiz uluslararası dengenin gerekliliklerinden kaynaklanmıştı.

17 Ağustos'ta Dobrinin'e zirve davetlerini kabul ettiğimizi söyledim. Ayın geri kalanı, Pekin'de olduğu gibi, iki tarafın da yalvaran taraf olarak görünmesini engellemeye yönelik bir duyuru hazırlamak için harcandı. Dobrinin ve ben 7 Eylül'de nihayet iki ülkenin liderlerinin 1972 yılının Mayıs ayının ikinci yarısında Moskova'da buluşmaları yönünde ABD-Sovyet ilişkilerinde yeterli ilerleme kaydedildiğini gösteren tarafsız bir formülasyona karar verdik. Duyuru, Gromiko'nun 12 Ekim'de Washington'u ziyaret etmesinden sonra yapılacaktı.

Gromiko 29 Eylül 1971 tarihinde Oval Ofis'e keyifli bir şekilde geldi ve kullandığı çift olumsuzluk taşıyan cümleler, konunun olumlu yönde olduğunu gösteriyordu. Moskova'nın ABD-Sovyet ilişkisini dünya barışının merkezi olarak göz önünde bulundurduğunu duyurdu; Brejnev, bununla bizzat kendisi ilgilenecekti. Orta Doğu'ya yeni bir yaklaşımı işaret etmişti; nihai bir mutabakat durumunda Sovyetler Birliği muharebe kuvvetlerini Mısır'dan geri çekmeye hazır olacağını belirtti (XXX. Bölüm'de daha ayrıntılı anlatılmıştır). Hatta Hanoi'ye bir mesaj iletmeyi teklif edecek kadar ileri gitti ve SALT müzakerelerinin hızlı ve başarılı bir şekilde sonuçlanmasına olan ilgisini belirtti.

Tıpkı bir önceki yılda olduğu gibi, Nixon, toplantıdan önce Gro-

miko'yu İdari Ofis Binası'ndaki gizli yerine götürdü. Nixon'ın bunu yapması hayati önem taşıyordu çünkü bürokrasimizdeki hiç kimse, bir duyuruya ait metin şöyle dursun, bir zirve konusunda mutabık kalındığını bile bilmiyordu. Nixon bu özel görüşmeden yüzü sevinçle parlayarak döndü ve Gromiko'nun davet ettiğine ve Nixon'ın da bunu hemen kabul ettiğine dair izlenim bırakarak Gromiko'yla Moskova zirvesine yönelik planlar için karara vardıklarını ve her ikisinin de bu hususa dair duyuruyu müzakere ederek sonuca bağladıklarını Dışişleri Bakanı'na söyledi. (Bu durum sayesinde Nixon, başmüzakereci rolüne bürünerek Rogers ile benim aramdaki gerginliği azaltarak fazladan bir avantaj daha sağlamıştı.) Gromiko, biraz kafa karıştırarak son derece ölümcül Kremlin politikasında kendisine yardımcı olan ifadesiz yüzüyle ve soğukkanlılığıyla üzerine düşeni yapmıştı.

Ertesi gün Gromiko ile Sovyet Büyükelçiliği'nde buluştum. Ortam daha samimi olamazdı. SALT'la ilgili olarak saldırı ve savunma sınırlamaları arasındaki ilişki hakkında artık işi ağırdan almaya gerek yoktu; aksine Gromiko, Moskova'nın zirveden dolayı her iki anlaşmayı da zamanında tamamlamak için elinden geleni yapacağından pek kuşku duymuyordu. Gromiko, Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Podgorni'nin Hanoi'ye yakında yapacağı ziyarete Moskova'nın önayak olmadığını, bu durumun Kuzey Vietnamlıların acil isteği üzerine ortaya çıktığını söyledi. Komünistlerin yanı sıra Thieu'yu da hesaba katmadan Saygon'da "tarafsız" bir hükümetin kurulmasına razı olup olmayacağımızı merak etmişti. Bir anlaşmanın parçası olarak Thieu'yu devirmeyeceğimizi ama bir anlaşma sağlandıktan sonra tüm güçlerin katılabileceği siyasi bir sürece açık olduğumuzu söyledim. Gromiko, bu şekilde resmi pozisyonumuzun tekrar edilmesine, Hanoi'ye iletilmeye değecek bir haber gibi davrandı. Kuzey Vietnam'la aramızda doğrudan kanallarımız olduğu gerçeği göz önüne alındığında, arabulucunun tüm incelikleri anladığından ya da doğru bilgilerin aktarılmasında bizim de yaptığımız gibi aynı çıkarlara sahip olup olmadığımızdan asla emin olamayacağımız bir Sovyet arabuluculuğuna gerek olduğunu düşünmüyordum. İki yıl önceki Vance misyonunun arkasındaki fikri yeniden ortaya attım; eğer Hanoi hızlı bir çözüm olasılığı gördüyse kıdemli bir Kuzey Vietnamlı ile üst düzey görüşmelerde bulunmak için Moskova'ya gitmeyi teklif ettim.

Bu teklif bürokratik bir ikilemin arasında kalmıştı. Gizli gezimden bu yana Sovyetler, Pekin'e olan yaklaşımımın tam olarak aynısını isteyerek zirve için hazırlıklarda bulunmam konusunda Moskova'yı ziyaret etmem için sabırsızlanıyordu. (Pekin'e gizli bir gezi yaptığım için Moskova'ya da gizli bir gezi yapmamı istemişlerdi!) Gromiko birinci davetini yapmış ve aynı davet 1 Aralık'ta ise yazılı olarak tekrarlanmıştı. Aynı zamanda bu davet gerçek bir ihtiyacı da yansıtıyordu. Zirveler, müzakere için kötü şöhretli ortamlardır. Kararlaştırılmış son tarihleri vardır, protokol hüküm sürer ve başarıya ulaşacaklarsa herhangi bir büyük anlaşmanın önceden yapılması gerekmektedir. Ayrıca hükümetimizin yapısı göz önüne alındığında, en belirleyici olabilecek muhatap bendim.

Nixon, Moskova'ya ziyarette bulunmamı kabul ettiyse de bunun nasıl yerine getirileceği ve Rogers'la arasının nasıl olacağı konusunda bir çare bulamamıştı. Bu hususta oldukça haklıydı. Nixon'a katılıyordum ve çok daha sonrasına yani Kuzey Vietnamlılar öngörülen zirveden yedi hafta önce bize saldırıda bulunana ve Brejnev'le acilen irtibata geçilmesi gerekene kadar ziyaret konusunda ısrarda bulunmadım. Nixon, Rogers'ı yaklaşık üç yıl boyunca Moskova'yı ziyaret etmekten alıkoymuştu. Bunun sebeplerinden biri, kısmen Nixon'ın Moskova'ya giden ilk üst düzey Amerikalı olmak istemesiydi, kısmen de zaman geçtikçe nadiren olsa da Nixon'la Rogers'ın gelişen olaylar hakkında birbirlerinin akıllarından geçeni öğrenmek istemeleriydi. Ama beni göndermek -şartlar gerektirene kadar- boş yere problem teşkil edebilirdi.

Moskova'da Vietnam ile ilgili üst düzey görüşmelerde bulunma teklifi, Vance misyonu girişiminden daha başarılı değildi. Ancak bu sefer resmi bir cevap aldık. 16 Ekim'de Dobrinin resmi olarak bize, Hanoi'nin Moskova'dan ziyade doğrudan bizimle muhatap olmayı tercih ettiğini söyledi.

1971 yılı boyunca SSCB ile ticarete yönelik kısıtlamaları hafifletmek konusunda baskı yapan ekonomiyle ilgili birimlerimizin ardı arkası kesilmeyen ısrarlarını savuşturmuştuk. Stratejimiz, ticari imtiyazları politik bir araç olarak kullanma yönündeydi fakat Sovyetlerin tavırları riskli olduğu zaman bu imtiyazları vermememiz; iş birliğinde bulundukları takdirde ise kararında vermemiz gerekiyordu. Ge-

nel olarak, Sovyet tutumları konusunda elimizde sürekli koz bulundurabilmemiz için zamanında yerine getirebileceğimiz projeleri tercih ediyorduk. Ekonomiyle ilgili birimlerimizden ve Kongre'den gelen büyük baskılar karşısında iki yıl boyunca bir Amerikan firmasının Kama Nehri üzerindeki Sovyet sivil kamyon fabrikası için çarklara diş açan makineleri satmaya yönelik tasarıyı bir süre için elimizde tutmuştuk; kârları risk altında olana kadar sadık anti-komünist olan kişilerden, çok fazla sayıda tehdit mektubu almıştık. Sovyetler, 20 Mayıs'ta SALT konusunda uzlaşmaya vardıktan sonra tesis hızlı bir şekilde onaylanmıştı. Kama Nehri'ndeki fabrikayla ilgili diğer projeler, Çin'e yapacağım gezimin duyurulmasından sonra Berlin konusunda önemli bir gelişme olana kadar rafa kaldırılmıştı. Bir kısım proje de Hindistan-Pakistan krizi sırasında tekrar durdurulmuştu. O zamanlar Uluslararası Ekonomik İşler Başkan Yardımcısı olan Peter G. Peterson, tüm bu ekonomik kararları dış politika stratejimize tabi kılan etkili bir düzenleme üzerinde çalışmıştı. 1972 yılında Ticaret Bakanı olduktan sonra aynı görevi beceri ve ustalıkla gerçekleştirmeye devam etti.

Bu durum, 1971 yılında Başkan Nixon'ın 12 Ekim 1972 tarihinde Moskova'da gerçekleşecek zirveyi duyurmasına yol açarak hızımızı devam ettirmemizi sağladı. Durgunlukla başlayan bir yıl Çin'e açılıma, Moskova ile aramızdaki buzların erimesine, Berlin ve kazara savaşla ilgili anlaşmaların sonuçlanmasına ve SALT'a dair ani ve önemli gelişmelere tanık olmuştu. Vietnam da yılın seyrine dahil edilebilirdi. Vietnam hâlâ birçok kişiyi öfkelendiriyordu ama şimdi çözüme giderken ızdırap verici bir mirastan daha az derecede olanı ulusal bir takıntı hale gelmişti. Hindiçin'deki savaşa rağmen Hanoi'nin iki büyük komünist müttefikinin Washington ile ilişkilerini düzeltmelerinden etkileniyor gibi görünmekten başka çaresi yoktu. Bu durumun müzakere pozisyonumuzu iyileştirmesine kesin gözüyle bakılabilirdi. Ayrıca çeşitli girişimlerimiz Vietnam'ın halkımızın ruh halini ve güvenini baltalayabileceğine dair korkulu rüyayı ortadan kaldırmaya başlamıştı. Bu sıkıntıların ortasında Amerika'nın büyük bir girişimde bulunabileceğini göstermiştik. Önümüzde, çağımızın gerçeklerini ve özlemlerini yansıtan, Amerikan vizyonu ve adanmışlığı ile elde edilmiş yeni bir uluslararası düzene ilişkin umutları görebiliyorduk.

Tüm bunlar, Nixon'ın dış politikayı, benim de yardımımla Beyaz Saray'ın kontrol etmesi için önemsiz sayılmayacak derecedeki ısrarının sonucuydu. 1971 yılında büyük girişimlerin sadece planlanmasını değil, aynı zamanda yürütülmesini de üstlenmiştik. Burada kuramsal olarak beğenilip kullanılan yöntemleri dikkate almadığımı belirttim; elbette düzenli olarak takip edilmemeliydi. Ama bir Başkan'ın "sistem" aracılığıyla yeni yöntemlere başvurması da zordur. Bakanlıklarla kurumlar mutabakat yoluyla faaliyette bulunmayı tercih ederler. Geçerli olanı ve aynı zamanda açık ve net olan her türlü talimatı gizleyen bir onaylama modeli ile politika yapmak isterler. Revaçta olan şeylere doğru çekilmeye meyillidirler. Birbirleriyle, medyayla ya da Kongre ile karşı karşıya gelmekten kaçınırlar. Yüzleşmek zorunda kaldıklarında ise sızıntılarla ve hatta aşırı durumlarda, Kongre baskılarından cesaret alarak Başkan'la politik bir savaşa girmekten de çekinmezler. Tüm başkanlar, siyasi yönlendirme olmadan hedef peşinde koşan ekonomi birimlerinde ya da onay prosedürleri kisvesi altında bürokratik tembellikte boğulmamak için gerekli bir yol bulmuşlardır. Nixon'ın üstünlük kurmak için aşırıya kaçtığına dair şüphe yoktu. Bu duruma yardımcı olmaya istekli ve kendini işine adamış pek çok kurum personeli de vardı. Fakat Çin girişimi, SALT müzakereleri ve Orta Doğu'ya yönelik hesaplamalarda da görüldüğü üzere görüşlerimizin çoğu yerleşik akla göğüs gerebilirdi.

Nixon'ın süreci kontrol altına almak yerine geçiştirmeyi tercih etmesi kişiliğini yansıtıyordu. Bu durum herhangi bir yenilikçi başkanın karşı karşıya gelebileceği problemi değiştiremezdi. Nixon, kamuoyundan gelen yoğun baskılar karşısında alınan zorlu kararlar için ve stratejik kavrayışından, münferit gayretlerinden, sadece savaşta değil, aynı zamanda barışta da risk alma cesaretinden dolayı büyük bir övgüyü hak ediyordu. Yönetme anlayışı tuhaftı ve bunun insana olan maliyeti de kötüydü; yine de tarih, aynı zamanda, geleneksel prosedürlerle ulaşılamayan büyük başarıların elde edildiği gerçeğini de kayıt altına almalıdır.

Sovyetlerin ne istediklerinin farkındaydık. Ama siyasi bir rekabette Sovyetler tarafından alt edilebileceğimiz öneriyi o zaman kabul etmemiştim, sonra da etmeyecektim. Aslında bir arada yaşama olasılığını araştırmaktan çekinmediğimiz takdirde, rekabet yurt içinde de

devam ettirilebilirdi. Ancak o zaman bir araya gelmiş bir millet olarak zorluklarla yüzleşebilirdik; başka hiçbir yol, müttefiklerimizi bir arada tutmamızı sağlayamazdı. Sovyetler müzakere ya da ihtilaf için hazırlanıyor olsalar da bizim yapacağımız şey aynıydı: ABD barış uğrunda mücadele etmek ve ayrıca barış arayışının bir bakıma adalet anlayışını yansıttığından ve tek taraflı olarak verilen tavizlerin izdihama dönüşmediğinden emin olmak zorunda kalmıştı.

Barışı güvence altına alma ve özgürlüğü koruma konusundaki hedeflerimize ulaşmak için müzakerelerde bulunma döneminden faydalanıyorduk. 30 Eylül'de Gromiko ile yaptığım konuşma doğrultusunda Nixon'a da yazdığım gibi:

> İzledikleri bu yeni "olumlu" stratejiyle bile Sovyetlerin kendi çıkarlarının peşinde koşmalarını, dostları için sıkı pazarlıklarda bulunmalarını ve olağan meblağlarda taktiksel olarak dirsek temasında olmalarını bekleyebiliriz. Ama iki zirve toplantınıza yönelik beklentiler ve karşılıklı etkileşim bize büyük avantaj sağlıyor. Kartlarımızı doğru oynadığımız takdirde, bazı olumlu sonuçlar elde edebiliriz.

XXI
MEYDAN OKUMA: 1971 HİNDİSTAN-PAKİSTAN KRİZİ

Trajedinin Kökenleri

Her yönetimde insan öngörüsünün sınırlarını dramatize eden bazı olaylar meydana gelir. Vietnam konusuna dair belirsizliğin sürdüğü, Çin'e açılımın olduğu ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerin geliştiği yılda, yönetimin Güney Asya'daki bir krizden daha az istediği neredeyse hiçbir şey yoktu. Sanki tüm planlamalarımızın altını beklenmedik şekilde çizermişçesine, o kadar şeyin arasında bu yılı bir de büyük bir siklon tetiklemişti.

Sanki bu büyük insan yığınını güneyde Hint Okyanusu, kuzeyde Himalayalar, batıda da göklerle birleşen Hindukuş Dağlarıyla tecrit edermişçesine ve doğuda Bengal'in uçsuz bucaksız bataklıkları ve nehirleriyle gözden kaybolan Hint Yarımadası ayrı bir dünya olarak bin yıldır varlığını sürdürmektedir. Kuzeyindeki ovalar, yaz aylarında güçten düşüren bir şekilde sıcaktan kaynarken kış ayları ise yaz aylarıyla hiç bağdaşmayan soğuklar tarafından esir alınmaktadır; yemyeşil güneyi ise huzur ve sükûnet dolu bir yaşama davetiye çıkarır. Çok dilli halkı, dağ geçitlerinden, civardaki çöllerden ve ara sıra da olsa denizin ötesinden saldırmak ve fethetmek için dalgalar halinde gelenlere tanıklık eder. Arkalarında gelip gidenin farkına varamayan halk yığınları bırakarak Hunlar, Moğollar, Yunanlar, Persler, Afganlar, Portekizliler ve en sonunda İngilizler imparatorluklar kurmuş ve sonra ortadan kaybolmuşlardır.

Kendi kültür ve hukuk kaidelerini işgalcilere çok başarılı şekilde empoze eden Çin'den farksız bir büyüme gösteren Hintliler, Çinlilerin aksine, yabancıları kendi aralarına kabul ederek değil de kendilerinden ayrı tutarak baskın çıkmışlardı. İstilacılar bu kadar fazla farklılık karşı-

sında, sanki kendilerinin büyüklüğünü gösteren bir özgüven tazelemesi gibi, inanılmaz anıtlar yapabildiler fakat yabancılardan hiç etkilenmeksizin ilişki kuran Hintliler bu duruma katlanmışlardı. Orta Doğu gibi, Hindistan da büyük dinlerin vatanıdır. Yine de Orta Doğu'dakilerden farklı olarak Hindistan'daki bu dinler insana, vecde ulaşmaya değil, zorluklara katlanmaya dayanan; peygamberlere özgü vizyonlarla Mesih'in gerçekleştireceklerine değil de insan varoluşunun kırılganlığına dayanan telkinde bulunmuşlardır; bedensel kurtuluştan ziyade kaçınılmaz kaderin avuntusunu sunarlar. Her insanın doğuştan sınıflandırıldığı yerde, başarısızlık asla kişisel değildir; kişinin mizacı, kendi kaderine dayanma becerisiyle sınanır, kaderini şekillendirmesiyle değil. Kast sistemi, tek bir ömür içinde içsel doygunluğun verdiği mutluluğu tatmaya azmetmiş medeniyetlere çekici gelmez. Daha geniş perspektiflerde sıra dışı bir şekilde zorlukları yenme gücü ve rahatlık sağlar. Hindu dini haysiyetli ve kendi kendine yeten bir dindir; inanç değişikliklerini kabul etmez. Ya bu dinin içinde doğulur ya da sunduğu rahatlık ve önceden belirlenmiş görüşü sonsuza dek reddedilir. Geçirgenliği olmayan böylesine sıkı bir ortamda, harici bir inancın bu toplumu ele geçirmesi söz konusu olamaz; Hint toplumunda Hintli olmayanlara hiçbir statü verilmediğinden yabancıların hâkimiyeti altında ara ara başarılı olsa da bu durum Hint medeniyetinin ayakta kalmasına yardımcı olur. Pek çok istila, tabii ki ardında sadece mimari değil aynı zamanda insani kalıntı da bırakmak zorunda kalmıştır. Kendi dinlerini yaymaya çalışan Müslüman fatihler, düşük kastlarda yer alan Hinduların zor koşullarını hafifletmek için bir yol olarak kitlesel dönüşüm önermişlerdi. Düşük kastta olmanın kendilerine verdiği statülerine olan saygıyı yitiren yeni Müslümanları bir kereliğine de olsa dönüştürmekte kısmen başarılı olmuşlardı. İşte tam burada geçmiş nesiller söz konusu olduğunda yarımadayı etkisi altına alan toplumsal nefretin tohumları atılmıştı.

Müslüman Moğolların ve kuzeydeki bazı Hindu hükümdarlarının yerini alan ve güneydeki yerel Hindu hükümdarları destekleyen ve güya bu döngüyü çağlardan beri devam ettiren İngiltere, Hindistan'ı en son fethedenlerden biriydi. Ama İngiltere'nin Hindistan'ı ele geçirmesi önemli bir açıdan farklıydı. Bu durumun tam olarak mümkün kılınması doğruydu çünkü İngilizler bazı hükümdarları geleneksel hale gelmiş bir örüntüyle değiştirmişti ve psikolojik temelinde ulusçuluk kavramının henüz yerleşmemiş olması vardı. Ama yine de bu yarımadaya şu ana kadar dini, kültürel ve coğrafi bir anlamın yanı sıra siyasi kimlik

kazandıran da İngiltere'ydi. İlk defa İngilizler hükümet, yönetim ve hukuk alanında homojen bir yapı oluşturmuştu. Daha sonra Batılılara özgü milliyetçilik ve liberalizm değerlerini getirdiler. Çelişkili bir biçimde, İngilizleri "yabancı" yapan, kültürel bir dışa vurumu siyasi bir hareket dönüştüren milliyetçilik ve demokrasi değerlerini aşılayanlar kendileriydi. İngiliz okullarında eğitim görmüş Hintli liderler, kendi halkları için kendi yöneticilerinin değerleri üzerinde hak iddia etmişlerdi. İngiltere'nin bu duruma karşı koymadaki gayretsizliği fiziksel olarak savaşa girmeden önce manevi olarak savaşı kaybettiğini göstermişti.

Milliyetçilik olasılığı ortaya çıktıkça işgaller selinin Hindistan'a sürüklediği çok dilli uluslar, muazzam sayıları, ızdırap verici yoksullukları ve en önemlisi birbirleriyle baş başa kalmışlardı. Toplam nüfusun yaklaşık üçte birini, Batı Pencap ve Doğu Bengal'de yoğun bir şekilde ama Hindistan'ın hemen hemen her yerinde bulunan Müslümanlar oluşturuyordu. Şu ana kadar Hint toplumundan dışlanan bu kişilerin büyük çoğunluğu, yüzyıllar boyunca onları hor gören kişilerin hükmettiği laik bir devlet içinde yaşamayı çekilmez bulmuşlardı. İngilizlerin 1947 yılındaki çözümü, Hindistan'ı din temelinde bölmekti.

Güney Asya 1971

Böylece Hindistan ve Pakistan devletleri, tarif edilemeyecek kadar korkutucu toplumsal ayaklanmaların ortasında doğdu. Pakistan iki ayrı bölgeden oluşuyordu: Batı, Pencap tarafından; Doğu ise Bengal tarafından yönetiliyordu.*

Hiçbir ortak dili olmayan ve binlerce kilometrelik Hindistan topraklarıyla ayrılan Bengal, ekonomi ya da tarihle değil İslam ve Hindu hâkimiyetinin sebep olduğu ortak bir korku tarafından bir arada tutuluyordu. Pakistan'ın varlığı, bağımsızlık hareketlerinin diğer liderleri gibi, önceki sömürgeci güçler tarafından yönetilen tüm topraklarda hak iddia etmeyi hayal eden Hintli milliyetçiler tarafından hakaret olarak algılanıyordu. Hindistan ise kendisine komşu olan Müslüman devleti, kendi ulusal uyumu için potansiyel bir tehdit olarak görüyordu. Elli milyondan fazla Müslüman, Hindistan'ın egemenliği altında kaldığından, ya er ya da geç kendi ulusal varlıklarını iddia edeceklerdi ya da Pakistan'ın ortaya çıkması aslında gereksiz bir şekilde İngilizlerin dayatması nedeniyle olmuştu ki bazı Hintli milliyetçiler bu durumun bu şekilde gerçekleştiğini açıkça ifade etmekten hiç yorulmamışlardı. Pakistan ise kendi açısından, en düşük sınıfa ait Hinduların bile Müslümanlardan daha üst bir sistemin parçası olduğuna inandıklarının bilincinde olarak çok daha büyük komşusuna endişe, kırgınlık ve bazen de nefretle bakıyordu.

Karmaşık, çapraşık Hindular ile daha basit, daha düz Müslümanlara kıyasla, yüzyıllar boyunca yan yana yaşamalarına rağmen birkaç eski komşunun bile daha az ortak noktası vardı. Mimarilerindeki tezatlıklarda bu görülmektedir. İncelikle oyulmuş Hindu tapınaklarının, görünürde bitmek bilmeyen detaylarının tek bir bakış açısı ya da anlam taşımayan kenarları ve köşeleri vardır. Muhteşem zenginlikleri, kaynayan taşranın durgun tekdüzeliğiyle tezatlık gösterirken, bu sert şartların sona ermesi arzusu yanında, işgalcilerden de temizlenmiş daha az sorunlu yörelere olan bir nostalji özleminin sayısız kaynaktan kendilerine ulaştığı Hintli egemen Müslümanlar, Hint Yarımadası'nın üçte biri büyüklüğünde olan kuzeydeki geniş, zarif, romantik toprakları camiler ve kaleler ile kapladılar.

1950'lerde ve 1960'larda, bu yeni ülkelerin kendileriyle olan

* Bengal, 1947'deki bölünme nedeniyle ayrılmıştı. Doğu bölümü, Doğu Pakistan oldu; Batı Bengal ise Hindistan'ın bir parçası olarak kaldı.

meşguliyetlerinden bihaber olan Amerika, bu ülkeleri kendi önyargısı içinde değerlendirmeye çalışmıştı. Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru'nun dünya meseleleri konusunda tarafsız ve erdemli bir belirleyici olma iddiasını kabul etmiştik. Yarımadada üstünlük kurmasının kendisinin kaderi olduğunu görmesi haricinde, bunun tam olarak zayıf bir ulusun gücüyle orantısız bir şekilde etkili olmak istediği bir politika ya da Hindistan'ın risk alarak uluslararası hak talebi ile nadiren eşleşen bir isteği olduğunun farkına zor varmıştık.

Komünistlerden gelebilecek saldırılara karşı Pakistan'a tamamen potansiyel bir askeri müttefik gözüyle bakıyorduk. Çoğu Pakistanlıya göre, güvenliklerine yönelik gerçek tehdidin Hindistan olduğu kanısının farkına varılmamıştı. Kendisine soyut ahlâkın Panteonu'nda kutsal bir yer verdiğimiz Hindistan, Pakistan'ı silahlandırmamızı, kendisine gösterdiğimiz ayrıcalığı geliştirme girişimimizi baltalayan bir meydan okuma olarak gördü.

Aynı zamanda Hindistan'ın siyasi tasvibini alma olasılığını abartmış ve Pakistan'ın askeri çabalarının hedefini yanlış değerlendirmiştik. Hindistan'ın, temsil ettiği iddiasında olduğu "dünyanın konuya bakışına" karşı aşırı duyarlıydık. Ama Pakistan'ı da paylaşmadığı bir kapsama kavramına dahil etmeye çalışmıştık. Ortak savunmaya olan yasal yükümlülüğün, söz konusu ittifakların üyeleri birbirlerinin gücünü sağlamlaştırmak için çok az şey yapsalar ya da pek az ortak hedefleri olsa bile, komünistlerden gelebilecek saldırılara karşı caydırıcı olduğu düşünülüyordu. Pakistan, Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı'nda (SEATO) ve Merkezi Antlaşma Teşkilatı'nda (CENTO) müttefikimiz oldu.[1] Pakistan böylelikle komünistlerden gelebilecek saldırılara karşı kullanılmak üzere tasarlanmış ama bunun yanı sıra Hindistan tarafından da başka şekillerde kullanılması daha muhtemel olduğundan şüphelenilen ABD'den gelebilecek silah yardımlarına uygun hale geldi.

Muhalefetteki Demokratlar, askeri hususlara aşırı vurguda bulunma örneği olarak Eisenhower yönetimi sırasında oluşturulan askeri ittifaklara saldırıda bulunmaya başladıklarında Amerika'da tartışmalara neden olmuştu. Demokrasiye olan bağlılığı, göreceli bir ortak yaşam kurmasıyla ve umutla beklenen ekonomik başarısı ile Hindistan, geleceği temsil eden bir dalga olarak komünist iddialarını en iyi

şekilde çürütmesiyle Amerikalı liberallerin favorisi olmuştu. 1961'de yönetimlerin değişmesinden sonra Washington'ın Pakistan'a olan ilgisi belirgin bir şekilde azalmıştı; Amerikan himayesine yönelik sözlü teminatlar gitgide askeri donanımın yerini almaya başlamıştı. (Sözlü teminatlardaki bu artış 1971 yılında bize musallat olacaktı.) Tüm bu süre boyunca Hindistan kendisine önemli bir silah endüstrisi kurup Sovyetler Birliği ile azımsanmayacak derecede askeri tedarik ilişkisi sağladıktan sonra bile Pakistan ile ABD arasındaki askeri ilişkiyi zayıflatmak için inatla ve ustalıkla çalışmıştı.

1965 yılındaki Hindistan-Pakistan Savaşı, kendimizi bir dereceye kadar bu karışık durumdan kurtarmamız için bir bahane sunmuştu. ABD, her iki tarafa da yaptığı tüm askeri teçhizat tedarikini durdurmuştu (bu politika, tüm ekipman için öldürücü nitelikte olmayan malzemelerin ve yedek parçaların sağlanmasına olanak sağlamak üzere 1966-1967 yıllarında bir parça değiştirilmişti). Görünüşe göre bu tarafsız olma durumu aldatıcıydı; Hindistan, silahlarının çoğunu komünist ülkelerden aldığı ya da kendi silah depolarından tedarik ettiği için ortaya çıkan pratik sonuç, Pakistan'a zarar vermekti. Bu hareket tarzının tek yanlı olduğunun farkına varan Başkan Johnson, Türkiye gibi üçüncü bir taraf vasıtasıyla Pakistan'a eskimeye yüz tutmuş Amerikan tanklarından gönderme sözü vermişti. Kısmen kendisine göre değeri çok az önem arz eden bir karar olarak görünmüş olduğundan hâlihazırda azalmakta olan Kongre desteğini kaybetmek istememesinden, kısmen de üçüncü tarafların tereddüt içinde kalmasından dolayı Johnson sözünü hiçbir zaman tutamamıştı.

Hint Yarımadasıyla olan deneyimlerim buraya olan hararetli tutkular konusunda beni önceden uyarmalıydı. Ocak 1962'de, teknik açıdan Başkan Kennedy'nin danışmanıyken ABD Enformasyon Dairesi benim için yarımada hakkında bir dizi ders ayarlamıştı. Hindistan Büyükelçimiz John Kenneth Galbraith de iyi bir arkadaşımdı, o zamanlar başlıca iddiası *Nükleer Silahlar ve Dış Politika* adındaki kitabı olan ve böyle şöhret kazanmış bir Harvard profesörünün, hassas ve barışsever müşterilerini etkilemesi ihtimalinden az tedirgin olmamıştı. Yeni Delhi Havaalanı'na aklım Pakistan nedeniyle karmakarışık haldeyken vardığımda hemen Galbraith'in içine su serptim. Kaçınılmaz olan basın toplantısında, Keşmir'le ilgili bir soruya diplomatik

bir cevap olduğunu düşündüğüm şekilde cevap vermiştim ki bu konu hakkında yorum yapacak kadar bilgim yoktu. Pakistan'ın Çin ile tomurcuklanan flörtü hakkında soru sorulduğunda, Çin'in doğasından kaynaklanan saldırganlığına ilişkin yaygın bakış açısı ışığında, mantıksız görünen bir gelişme hakkındaki bilgisizliğimi kabul etmeye yanaşmamıştım. Bu yüzden Pakistan'ın böylesine akılsızca bir şey yapabileceğini hayal edemeyeceğimi söyledim. Pakistan liderleri, ayrımcılık yapıldığını düşünüyorlardı çünkü bir Harvard profesörü Yeni Delhi'ye büyükelçi olarak atanmış ve İslamabad ise bu duruma "sadece" bir kariyer görevlendirmesi gözüyle bakmıştı. Ama Kennedy'nin yakın bir arkadaşına saldırıda bulunmak için her şeyi fazladan hesaba katmışlardı. Havaalanında gerçekleşen basın toplantısı beklenmedik bir şanstı. Toplantı, Pakistan basınının başka bir Harvard profesörü ve Kennedy'nin daha az yakın mesai arkadaşına olan hüsranını açığa vurmasına olanak sağlamıştı. Keşmir hakkında bir şey bilmediğim hususundaki itirafım Amerikan kayıtsızlığına dair bir sembole dönüşmüştü. "Akılsızca" kelimesini "Pakistan" ile aynı cümlede kullanmak -Pakistan'ın akılsız olduğunu inkâr etmek bile- ulusal bir hakarete dönüşmüştü. Bu durumun olumlu bir tarafı da olmuştu. Pakistan basın kampanyası beni, Hindistan'da kısa bir süreliğine önemli bir figüre dönüştürmüştü. En azından 1962'deki suçlama Hindistan'a meylettiğim yönündeydi.

En nihayetinde ortalık yeterince yatıştığından ben de aynı yolculukta Pakistan'da ortaya çıkabilecek ve bu sayede eskisi kadar becerikli olduğumu hemen gösterebilecektim. Hayber Geçidi'ni gezip gördükten sonra Peşaver'e dönerken Pakistanlı bir gazeteci beni durdurup Peştunlar arasında bir karışıklık görüp görmediğimi sordu.*

Yarımadanın esprilerimden yeterince uzun süre mahrum kaldığı teorisine göre şöyle cevap verdim: "Peştunlar arasındaki taşkınlık yüzüme gelse farkına varmam." Bu doğrultuda "Kissinger'ın Peştunistan'dan Haberi Yok" şeklindeki manşet Washington'da resmi bir Afgan protestosunun başlamasına neden olduysa da en azından beni Pakistan'da kısa bir süreliğine de olsa kahraman yapmıştı. Eğer Afganistan'ı ziyaret etme konusundaki seyahat tutkumun peşinde koş-

* Bu durum, sınır bölgesini Pakistan'dan ayırmak ve Hayber Geçidi'nin Afgan tarafında benzer bir dil konuşan insanlarla birleştirmeye yönelik yapılan bir hareket anlamına geliyordu.

saydım daha neleri gerçekleştireceğimi tahmin etmek mümkün değildi. Ama USIA, kültürel alışverişle parasının karşılığını daha fazla alabildiğini ve yurt içinin yeteneklerim için daha garantili bir yer olduğunu düşünüyordu.

Bu yüzden belki de 1971'de Hint Yarımadası'ndaki taşkınlıklara karışmamam gerektiğini bilmeliydim.

Nixon yönetimi göreve geldiğinde, yarımada konusundaki siyasi hedefimiz basit bir ifadeyle gündemimize başka bir karışıklık eklemekten kaçınmaktı. Yirmi iki yıl boyunca bir arada huzursuz bir şekilde yaşamaları yüzünden Hindistan ve Pakistan iki savaşta karşı karşıya gelmişlerdi. Her ikisiyle de iyi ilişkiler kurmaya çalıştık. Ilımlı bir şekilde ifade etmek gerekirse Nixon, Hintlilerin ahlaki liderlikle ilgili iddialarına seleflerinden daha az duyarlıydı; aslında Hindistan'a yapılan, sözde dalkavukluk olarak değerlendirdiği şeyi liberal aptallığın tipik bir örneği olarak görmüştü. Ama bu olay yine de Nixon'ı 1969'da dünya turu sırasında Yeni Delhi'ye uğrayıp kısmen başarılı olduğu bir ziyaret gerçekleştirmesinden alıkoymamıştı. Eisenhower'ın 1956'daki ziyaretindeki kalabalıkla kıyaslanabilir bir görüntüden süratle kaçınmıştı. Karşılama sadeydi; kalabalık ancak yeteri kadardı; görüşmeler tebliğ dilinde "yapıcı" ve "sağduyulu" olarak adlandırılabilecek türdendi. Nixon, Mahatma Gandi'nin bilgeliğini takdir ederek ve bu vesileyle saygılı bir biçimde modern dünyadaki barış hakkında konuşarak bu anlamlı akşam yemeğinde kadeh kaldırdı.

Ama Nixon ile Hindistan Başbakanı ve Nehru'nun kızı olan Bayan Indira Gandi, kaderin bir cilvesiyle, kişisel uyumluluk göstermediler. Bayan Gandi'nin neredeyse kalıtsal bir ahlaki üstünlük havası ve sebepsiz suskunlukları, Nixon'ın tüm gizli güvensizliklerini ortaya çıkarmıştı. Nixon'a karşı olan tavırlarından, gelişmekte olan ülkelerde oldukça revaçta olan kapitalizmin sembolünü küçümseme ile Başkan hakkında entelektüel arkadaşlarından duyduğu uygunsuz şeylerin hepsinin yalan olamayacağına yönelik bir imayı birleştirdiği anlaşılıyordu. Nixon'ın Bayan Gandi'yle yaptığı görüşmeler hakkındaki yorumları her zaman yayımlanabilir şekilde değildi. Öte yandan, Nixon ulusal çıkarları gerçekçi bir şekilde değerlendirmeyen liderlerin nasıl iş gördüklerini anlamıştı. Bir defasında birisinin, sert ve bil-

giç bir şekilde yaptığı tanımın özeti: acımasız bir hesapla Bayan Gandi'nin iktidar içinde kendisine denk olan kişi çok az sayıdadır. Esasında siyasi ilişki kişisel ilişkiden çok daha iyiydi.

Nixon'ın, Başbakanı hakkındaki kişisel endişeleri ne olursa olsun Hindistan, Nixon'ın ilk döneminde Kongre'de ve ABD hükümetinde azımsanmayacak sayıdaki seçmenlerin keyfine varmaya devam etti. Bayan Gandi, nükleer deneme ve otoriter yönetimi konusunda varsayımda bulunan Amerikalıları hayal kırıklığına uğratmamıştı. Dünyanın en kalabalık demokrasisi ile duygusal bağlar değişmeyip olduğu gibi kalmıştı. Büyük miktarda yıllık olarak yapılacak yardım ödenekleri, yönetim tarafından teklif edilmiş ve az bir muhalefetle Kongre tarafından kabul edilmişti. 1965 ve 1971 yılları arasında Hindistan, 1,5 milyar dolarlık kısmı Nixon döneminde olmak üzere Amerika'dan 4,2 milyar dolarlık yardım almıştı.

Eğer Hindistan, Kongre'nin samimiyetine bel bağlar ve Başkan'ın kayıtsızlığına maruz kalırsa, Pakistan'daki durum bunun tam tersi olurdu. Pakistan, Nixon'ın görev başında değilken saygı duyduğu ülkelerden biriydi; bunu asla unutmadı. Pakistan'ın açık sözlü ve dürüst kuvvet komutanları da görünüşe bakılırsa Hindistan'ın karmaşık ve kibirli Brahmin liderlerinden Nixon'a daha samimi geliyordu. Öte yandan Pakistan, Amerika'da -en azından fikir öne süren gruplar arasında- Hindistan'ın keyfini çıkardığı sempatiyi hiç bulamamıştı. Bu durum, Amerikalıların dünyanın en büyük demokrasisinin "yenilikçi" sloganlarıyla barışsever bir ses çıkaran ve kolaylıkla tanımlayabilecekleri ilkeleri yansıtmıyordu. Ayrıca Hindistan çok daha büyüktü ve Pakistan'ın nüfusunun dört-beş katı bir nüfusa sahipti. Bu yüzden Hindistan ile olan ilişkilerimize öncelik vermemiz gerektiği konusunda makul sebeplerimiz vardı.

Pakistan'a karşı biraz daha samimi bir tavır benimsemesi dışında Nixon, Hindistan Yarımadası'ndan kendisine miras kalan politikalarda çok az değişikliğe gitmişti. Gerçekleri bilen tek üst düzey yetkililer olarak Nixon'la ben, Pakistan'ın Çin kanalında üstlendiği role son derece minnet duymuştuk. Pakistan'ın onurlu liderlerinin hiçbir karşılık ya da özel bir ilgi beklemeden yaptıkları bir hizmetti. Nixon'ın yaptığı tek somut jest -ve aynı zamanda selefinin verdiği sözü tutmak için- 1970 yılının yazında Pakistan'a gönderilmek üzere küçük bir askeri ekipman pa-

ketini onaylamaktı. ABD'nin uyguladığı silah ambargosu için "tek seferlik bir istisna" idi. Paketin içinde yaklaşık yirmi uçak ve 300 zırhlı personel taşıma aracı vardı ama tank ya da ağır silah yoktu. Paketin değeri 40 ila 50 milyon dolara tekabül ediyordu (ya da seçilen uçağın türüne bağlı olarak biraz daha fazlasına). Askeri malzeme tedarikini yılda ortalama 350 milyon dolara -bu miktarın yaklaşık on katı- çıkaran Hindistan, protesto fırtınasına neden oldu. Aynı zamanda Hindistan bizi, iç işlerine müdahale etmekle suçluyordu çünkü bazı elçilik personelimiz -belki de diplomatik hizmette bulunan en kalabalık elçiliğimiz- ara sıra muhalefet liderleriyle görüşüyordu. Bu olay, Washington tarafından hazırlanmış bir stratejinin gerçekleştirilmesi değildi; bağımsız kuruluşların olduğu bir ülkede doğal bir eylemdi; demokrasi yanlısı liderlerden gelen tuhaf bir ithamdı. Ama fırtına kısa süre sonra dindi.

1971 itibarıyla Hindistan ile olan ilişkilerimiz, birbirinden ne ayrılabilen ne de anlaşabilen bir çift gibi, insanı çileden çıkaran gergin bir samimiyete bürünmüştü. Pakistan ile olan ilişkilerimiz ise çok az belirgin bir memnuniyeti içeren yüzeysel bir dostluk şeklinde göze çarpıyordu. Hint Yarımadası'nda en azından ABD ile ittifakın, bağlantısızlığın üzerinde önemli faydalar sağlayacağı gösterilmemişti.

1971 yılının başında kıdemli siyaset yapıcılarımızın hiçbiri yarımadanın gündemimizin zirvesine çıkmasını beklemiyordu. 1970'in sonlarında yaşanan trajik doğal afetler nedeniyle yapılan yıllık yardım programları ve yardım girişimleri dışında acil kararların alınması gerekmiyor gibi görünüyordu. Uzun vadeli çalışmalar için ideal bir konu gibi duruyordu. 1970'in sonlarında bunlardan üçü hakkında çalışma yapılmasını istedim. İkisi Hint Okyanusu'ndaki Sovyet donanma gücünü ve bunlarla ilgili önerileri ele alıyor, üçüncüsü ise Sovyetler Birliği'yle komünist Çin'in hedefleri ve aralarındaki etkileşim de dahil olmak üzere Hindistan ve Pakistan'a yönelik uzun vadeli politikamızı sorguluyordu. Bu çalışmaların her biri için son tarih çok önceden belirlenmişti; ciddi bir kriz beklenmiyordu.

İki Siklon

Var olduğundan beri Pakistan sürekli meşruiyet peşindeydi. Devletin kurucusunun ölümünden sonra hiçbir hükümet kendi dönemi-

ni tamamlayamamıştı. Her değişim bir çeşit darbe ile gerçekleşmiş ve askeri vesayetle askeri ve sivil hükümetler dönüşümlü olarak birbirini izlemişti. 1970 yılında anayasal bir hükümetin kurulması bekleniyordu. Seçimler nihayet Aralık ayında gerçekleşecekti. Pakistan Cumhurbaşkanı Yahya Han, Nixon'ın Han'a Chou En-lai'nin hâlihazırda ifade etmiş olduğu mesajı verdiği zaman olan Birleşmiş Milletler'in yirmi beşinci yıldönümü kutlamalarında yani Ekim ayında Nixon'ı ziyaret etti. Yahya'ya seçimlerden sonra Cumhurbaşkanı'nın yetkilerine ne olacağını sorma fırsatını değerlendirdim. Yahya bundan daha emin olamazdı. Batı ve Doğu Pakistan'da çok sayıda partinin ortaya çıkmasını ve bu partilerin her birinin ülkenin her kanadında ve iki kanadı arasında sürekli olarak birbirleriyle mücadele etmelerini bekliyordu; bu nedenle Cumhurbaşkanı, Pakistan siyasetinin belirleyicisi olarak kalacaktı.

Han'ın tahminleri test edilemeden önce 12-13 Kasım'da Doğu Pakistan'ı ölümcül bir kasırga vurdu. Nixon'a da yazdığım gibi, çoğu hesaplamalara göre bu kasırga can ve mal kaybı açısından yüzyılın en büyük felaketiydi; 200.000'den fazla kişinin öldüğü tahmin ediliyordu. Nixon'ın emrettiği büyük çaplı yardım programı, bu kahrın sadece bir parçasında etkili olabilmişti. Toparlanma çabaları kaotik bir hal almış ve etkisiz kalmıştı. Muhalefet, Yahya hükümetini büyük bir beceriksizlik ve daha da fenasıyla suçladı. Siyasi fırtınanın sonunda doğal fırtınadan daha yıkıcı olduğu ortaya çıktı.

Kasırga, merkezi hükümete olan muhalefeti belirginleştirmiş ve Doğu Pakistan'ın yakınma ve kimlik duygusunu artırmış olsun ya da olmasın veya Yahya'nın baştan beri mizacı yanlış değerlendirmiş olsun ya da olmasın, 7 Aralık 1970'te yapılan seçimler onun krizi yönetmesiyle ilgili bir halk oylamasına dönüşmüş ve askeri yöneticiler için bir felaket yaratmıştı. Kendisini Doğu Pakistan'ın özerkliğine adamış Avami Birliği, Doğu'ya ayrılan 169 sandalyenin 167'sini almış ve dolayısıyla Ulusal Meclis'teki 313 sandalyenin çoğunluğunu elde etmişti. Lideri Şeyh Mucibur Rahman (Mucib olarak da bilinir), bu nedenle Doğu Pakistan'da rakipsiz ve tüm ülkede etkili bir figür olmuştu. Siyasi dramayı arttırmak için Pakistan Halk Partisi lideri Zülfikar Ali Butto da Batı Pakistan'da benzer bir baskın pozisyonla ortaya çıkmıştı. Askeri yönetime karşı çıkan Butto güçlü bir

merkezi hükümetin ve Birleşik Pakistan'ın savunucusuydu; Mucib'in Doğu Pakistan özerkliği konusundaki ısrarına da şiddetle karşı çıkmıştı ve bu konuda ordu tarafından desteklendiği de aşikârdı. (Aslında ordu tarafından kabul görmek için bu tavrı takınmış olması muhtemeldi.) Avami Birliği, merkezi hükümete sadece dış politika ve savunma alanlarında belirsiz bir sorumluluk yükleyerek Doğu Pakistan için tam vilayet özerkliği için altı maddelik bir program bildirdi. Bu programda, Pakistan'ın iki yönetim biriminden her birinin kendi para birimine sahip olacağı, kendi döviz arbitrajlarının hesabını tutacağı, kendi vergilerini artıracağı, kendi mali politikasını belirleyeceği ve kendi milis ve paramiliter birliklerini devam ettireceği öne sürülüyordu. Yahya ve Butto bu türdeki bir bölünmeye eşit derecede karşı çıktılar. Bir çıkmaza girilmesi ya da bir krizin patlak vermesi an meselesiydi.

Doğu Pakistan'ın bu doğrultuda ilerlemesi durumunda alternatifler hakkında 16 Şubat 1971'de kurumlar arası bir çalışma yapılmasını talep ettim; 22 Şubat'ta kendi analizimi Başkan'a gönderdim:

> [Mucib ve Butto] şu ana kadar yeni anayasa üzerinde gayriresmî bir uzlaşmaya yönelik girişimde bile bulunamadılar. Cumhurbaşkanı Yahya askeri hükümetini sivil politikacılara teslim etmeye kararlı olduğunu fakat Pakistan'ın bölünmesine başkanlık etmeyeceğini iddia ediyor... [Mucib] Şu andaki planlaması Doğu Pakistan'da fiili özerkliği elde etme taleplerine devam etmek ve eğer elde edemezse -ki çok büyük ihtimalle edemeyecek- Doğu Pakistan'da bağımsızlık ilan etmek.

Yahya, ortak bir amaç için Butto'yla iş birliğine girme konusundaki isteksizliğiyle Mucib'in ısrarla istediği Doğu Pakistan'ın yarı bağımsızlığına karşı çıkması arasında kalmıştı. Siyasi liderlere, aralarındaki anlaşmazlıkları çözmeleri için daha fazla zaman tanıması yönünde Mart ayı başlarında toplanması gereken Ulusal Meclis'in bir araya gelmesini daha ileri bir tarihe ertelemiş ama bu hareket Doğu'yu daha da kışkırtmıştı. Yahya en nihayetinde, ülkeyi parçalayabilecek bir çıkmazla karşı karşıya kalan iki sivil rakibin uzlaşmayı seçeceği konusunda kumar oynayarak Meclis'in toplanmasını 25 Mart'a erteledi. Bu kararla da Yahya'nın yanıldığı ortaya çıktı. Butto şüphesiz Pakistan siyasetinin en zeki adamıydı; aynı zamanda kibirli ve kararlıydı. Daha sonra parçalanmış ülkesine toparlanma sürecinde

devlet adamlığı ve cesaretle başkanlık edebilirdi. 1971 yılının başlarında bu uzlaşmanın; Batı Pakistan'da destekleriyle kendisini iktidara iten kitlelerin gazabının kendisini devireceğinden endişe ediyordu. Mucib kendi açısından, serbest bıraktığı güçleri durduramazdı. Bunu yapmaya Butto'dan çok daha az meyilliydi ve kendi söylemine daha çok inanıyordu. Yunan trajedisindeki figürler gibi, halka hitap eden bu iki Pakistanlı lider, ikisinin de ötesinde güç sağlayan eşiği diğerinin geçmesine izin vermeyi reddediyordu; gerekliliğe boyun eğeceklerdi ama birbirlerine değil.

Gerilim arttıkça hükümetimiz seçeneklerini gözden geçirmeye başladı. Üst Düzey İnceleme Grubu, 16 Şubat'ta istediğim kurumlar arası çalışmayı değerlendirmek için 6 Mart'ta bir araya geldi. Bizim fikir birliğimiz, Pakistan'ın Doğu'yu zorla elinde tutamayacağı yönünde idi. Başkan'ın Yahya'yla yüzleşmeye isteksiz olacağını fakat Beyaz Saray'ın diğer ülkelerin Yahya'yı güç kullanmaktan vazgeçirme çabalarına itiraz etmeyeceğini kurumlara açıkça belirttim. Şayet Pakistan dağılırsa bunun sebebi Amerikan baskılarından ziyade iç dinamiklerden kaynaklanırdı. Tüm kurumlar ABD'nin bu duruma müdahale etmemesi gerektiği konusunda hemfikirdi. Bu strateji, aynı zamanda Pakistan'la çok daha uzun bir tarihsel ilişkisi olan İngiltere'nin de politikasıydı.

Mart ayında çoğu krizin habercisi olan karışıklıklar yaşadık. 7 Mart'ta yaptığı büyük bir konuşmada Mucib, Batı Pakistan ile tamamen ayrılmayı bir yere vardıramasa da amacının Doğu'nun "bağımsızlığı" olduğunu açıkça belirterek sıkıyönetimin sona ermesini ve halk yönetimine geri dönülmesini talep etmişti. Yahya, 15 Mart'ta Mucib ile müzakerelerde bulunmak üzere Doğu Pakistan'ın başkenti Dakka'ya uçacağını duyurdu. Bu arada Mart ayı başlarında Hindistan'da Başbakan Gandi, Hindistan genel seçimlerinde ezici bir zafer kazandı. O zamana kadar Pakistan'daki olaylar dost bir ülkenin iç sorunları olmuştu; bu konuda kendi görüşlerimiz olabilirdi ama yine de dış politikayla ilgili değildi. Seçim kampanyasıyla ve hemen akabinde cereyan eden olaylarla meşgul olan Bayan Gandi, kendi politikasına karışılmaması yolunu hayata geçirdi. Mart ayı ortalarında Hindistan'ın dış işlerine bakan biriminin daimî başkanı T. N. Kaul, Hindistan'ın tercihinin, Pakistan'ın birleşik kalmasından yana olduğunu

Yeni Delhi'deki Büyükelçimiz Kenneth Keating'e söyledi. 17 Mart'ta Washington'daki maharetli Hint Büyükelçisi L. K. Jha, benimle de aynı şekilde konuştu. İkisi de Hindistan'ın komşu Doğu Pakistan'daki sıkıntıların kendi hayati çıkarlarını etkileyeceği şeklinde değerlendireceği konusunda en ufak bir işarette bulunmamıştı.

Ama bazen kamuya mal olmuş kişilerin sinirleri oynar. Olaylara tahammül etmekten aciz kalanlar, olayları hızlandırmaya çalışırlar ve bunun sonucunda dengelerini kaybederler. Böylece Yahya Han, 40.000'den az asker ile 75 milyondan fazla nüfusa sahip Doğu Pakistan üzerinde askeri yönetim kurmaya, Avami Birliği'ni bastırmaya ve Şeyh Mucibur Rahman'ı tutuklamaya karar verdi.

Pakistan'daki kriz daha sonra uluslararası bir krize dönüştü.

Askeri Kısıtlama

Yahya'nın 25 Mart'ta bu pervasız adımı atmasına neden olan şey tam olarak bilinmiyor. Bengaller'in neredeyse sırf Batı'dan çekilen Pakistan askerleriyle dalga geçtiklerine dair şüphe yoktu. Mucib'in özerklik yorumu, bağımsızlıktan ayırt edilemez görünüyordu. Muhalif bölgedeki görüş büyük ölçüde ayrılma yönünde olsa bile hemen hemen tüm uluslar birlik ve beraberlikleri için savaşırdı. Bizim iç savaşımızda, Nijerya ile Biafra'da, Kongo ile Katanga'da da durum böyleydi. Ama Pakistan'daki durum farklıydı; ayrılmak isteyen bölüm, Batı Pakistan'dan bin altı yüz kilometre uzakta ve Hindistan topraklarının diğer tarafındaydı. Ülkenin bir kanadına bağlılık duygusu olan küçük bir askeri gücün diğer kanadındaki 75 milyonluk bir nüfusu sonsuza kadar bastırma ihtimali yoktu. Birleşik bir Pakistan için yerel Bengal desteği ortadan kalktığında Pakistan'ın bütünlüğü sona ermişti. Hintlilerin müdahalesi olmasa bile bağımsız bir Bengal Devleti'nin ortaya çıkması kesindi. Tek soru, değişimin nasıl olacağıydı.

Elimizden gelse, İngiltere gibi biz de bu duruma müdahil olmamak isterdik. Hatta Batı Pakistan'ın, bağımsız bir Doğu Pakistan'ı destekleyebileceğimize dair şüpheleri olduğu yönünde duyumlar bile almıştık ama ne İngilizler ne de biz, ülkenin bölünmesinden dolayı günah keçisi olmak istiyorduk. Durumu değiştirmek için çok az seçeneğimiz vardı. Ayrıca Pakistan'ın iyi niyetini korumak için her tür-

lü nedene sahiptik. Pakistan, Pekin ile olan en önemli bağlantımızdı ve Çin'in de en yakın müttefiklerinden biriydi. Aralık ayında Pakistan aracılığıyla bir Amerikan resmi temsilcisinin Pekin'de olmasını ilkesel olarak kabul eden bir mesaj gönderdik. Mart ve Nisan aylarında Çinlilerden bir cevap gelme olasılığına dair göstergeler arttı. Nisan ayı, Ping-Pong diplomasisinin gerçekleştiği aydı.

Krizin bu ilk aşamasında ABD hükümetinde ortaya çıkan fikir birliği, Çin girişimimiz hakkında hiçbir şey bilmeyenler arasında bile olayları tetikleyici bir harekette bulunmaktan kaçınma yönündeydi. 26 Mart'ta yapılan WSAG toplantısında bu konu hakkındaki görüşümü tekrar ettim; iç savaşın oldukça hızlı bir şekilde bağımsızlığa yol açacağı tahmininde bulundum. Dışişleri Bakanlığı'ndan bir temsilci, İngiltere'nin Pakistan'a baskıda bulunmaya isteksiz olduğunu söyledi. Mesai arkadaşlarıma şunu söyledim: "Öğle yemeğinden önce Başkan'la kısa bir süreliğine görüştüm. Başkan'ın bu konu hakkındaki düşüncesi herkesinkiyle aynı. Hiçbir şey yapmak istemiyor. Pakistan'ın bölünmesini teşvik etmekle suçlanabileceği bir pozisyonda olmayı arzulamıyor. Çok aktif bir politikayı desteklemiyor."

Yine de aktif bir politika yönünde baskılar artmaya başlamıştı. Nisan ayında Bengal'deki Pakistan zulümlerine dair raporlar gelmeye başladığında yaygın ve haklı bir öfke oluştu. Dakka'daki başkonsolosumuz, Pakistan baskısına karşı Amerika'nın tavrını koyması yönünde Washington'a telgraf çekiyordu; konsolosluk personelinin diğer üyeleri de Nisan ayı başlarında benzer bir mesaja imza attılar. Bakan Rogers, diplomatlarının rapor yerine dilekçe yazmalarını "çirkin" bulduğunu söyledi. Fakat üstlerinin isteklerini imkânsız kılmak isteyen astların gözde yolu, telgrafların gizlilik derecelerini kasıtlı olarak düşük tutup telgraflardan birçok kişinin haberdar olmasını sağlamaktı. Dolayısıyla haberlerin Kongre'ye ve basına sızması kaçınılmaz hale gelmişti. Doğu Pakistan'ı ziyaret eden Pakistanlı bir editör, ordu cinayetleri hakkında *London Sunday Times* için ilk elden bir haber yaptı. Yeni Delhi Büyükelçimiz Kenneth Keating, Washington'a "katliamlar nedeniyle derinden sarsıldığını" ve "askeri terörün hüküm sürmesi yüzünden ABD'nin bu zarar verici birlikteliğe olan savunmasızlığından büyük ölçüde endişe ettiğini" bildirdi. ABD'nin derhal, resmen ve belirgin bir şekilde "bu vahşeti" kınaması, Yahya

Han'a özel olarak müdahalede bulunması, "özel durumumuzdan bir seferlik" feragat etmesi ve Pakistan'a yapılan tüm askeri sevkiyatı acil olarak askıya alması yönünde baskıda bulundu.

Bir ikilemle karşı karşıyaydık. ABD, binlerce sivilin öldürülmesine ve milyonlarca insanın güvenliklerini garanti altına almak için Hindistan'a kaçmasına sebep olan acımasız bir askeri baskıya göz yumamazdı. Pakistan ordusunun güç kullandığı konusunda hiç şüphe yoktu. Ama Pakistan, Çin'le olan tek kanalımızdı; kapandığı takdirde alternatif düzenlemeler yapmak aylarca sürerdi. Bu mesele Washington'ı derinden etkiledi; üstelik tam da Vietnam'la ilgili periyodik olarak devam eden karışıklıkların ortasında. 1 Mayıs için büyük bir başkaldırı kampanyası planlandı. Bazı eleştirmenlerimize göre, Pakistan konusundaki sessizliğimiz -açıklayamadığımız bir sebepten dolayı- genel mahiyette Pakistan hükümetinin ahlaki duyarsızlığının bir başka emaresi haline geldi. Bu eleştirmenlerimiz çelişkili mecburiyetler arasında, Pakistan hükümetinin parçalanabilme ihtimalini kabul edemiyorlardı. Bazıları için bu durum, Vietnam'daki gayretlerimizi suya düşürebileceğinden mesele ne olursa olsun kendi hükümetlerinin konumuna zarar vererek çıkar elde ediyorlardı. Yönetim de aynı sertlikte karşılık verdi; ahlaki duyarsızlık suçlaması karşısında biraz liyakat vardı. Nixon, başkonsolosumuzun Dakka'dan alınmasını emretti; "Hintliler tarafından ele geçirildiği" için Keating'le kinayeli bir biçimde dalga geçti. Dış politikada rasyonel tartışma imkânı da Vietnam'daki savaşın trajik bir kurbanı olmuştu.

Dışişleri Bakanlığı ise alınan kararları etkisiz kılmak için kendi başına hareket ediyordu. Çin girişimimizden habersiz olan ve Hintlilere yönelik önyargıdan büyük ölçüde etkilenmiş Bakanlık, Nisan ayı başlarında -Beyaz Saray'dan izin almadan- Pakistan'a yeni bir silah ambargosu uygulama yönünde hareket etti: Mühimmat satışına yönelik yeni izinlerin çıkarılması ve süresi dolmuş izinlerin yenilenmesini askıya aldı. Savunma Bakanlığı'nın stokunda bulunan malzemelerin teslimatına bloke koyup 1970 yılının "tek seferlik istisna" paketini erteledi. Pakistan'a giden yaklaşık 35 milyon dolarlık silah durduruldu. Bu paranın 5 milyon doları yavaş yavaş aktarılmak için ayrıldı. (Bu 5 milyon dolar Temmuz ayı başlarında Kongre'de tartışma konusu olmuştu). Mevcut programlarımızın iç savaş nedeniyle ar-

tık tüm ülke çapında etkili olamayacağını ustalıkla gösteren bir yolla Dışişleri Bakanlığı yine Beyaz Saray'ın izni dışında Pakistan'a yapılan ekonomik yardımı azaltmaya başladı. NSC kadrosundaki uzmanım Hal Saunders bana, Dışişleri Bakanlığı'nın tarafsız duruşundan Pakistan hükümetinden kopma aşamasına geçtiğini fakat "yaptıkları şeyin bu olduğunu da kabul etmediklerini ve bu hareketlerini de teknik gerekçelerle savunduklarını" bildirdi.

Nixon'ın tutumlarına aşina olan herkes bu hareketin Nixon'ın isteklerine aykırı olduğundan kuşkulanamazdı; bilmeyenler ise Beyaz Saray'a danışmalıydı. O yıl daha sonraları Nixon'ın ve benim tavrımız, Başkanlığın öncelikli ayrıcalıklarını izah etmenin çok uzağında kalıyordu. Nisan ayı boyunca benim en önemli görevim, iki hedefin peşinde koşarak hükümetin yürütme sürecinin kontrolünü ele geçirmekti. Bunlar da Pekin'le olan kanalı korumak ve Pakistan'da siyasi bir çözüm olasılığını sürdürmekti. O zamana kadar İslamabad sadece bir temas noktası değil aynı zamanda Çin'e gitmek için bana en uygun olan yerdi. Kuşku götürmez sıkıntıları olan milyonlarca Bengalli mülteci için Hindistan'ın önerdiği çözümün, Pakistan'ın parçalanmasını hızlandıracağına ya da en azından diğer taraf ile bir hedef tespit etmeden, çok fazla kazançla dönmelerini sağlamayacağına dair işaretler ortaya çıkmaya başlamıştı. 31 Mart'ta Hindistan Parlamentosu, oy birliğiyle ve en içten duygularla "acılarını paylaştıklarını ve desteklediklerini" Bengallere ifade etti. Hemen 1 Nisan'da Başkan'a şu şekilde bildirdim; "Hintliler hâlihazırda alt kıtada yüksek düzeyde devam eden gerginliği artıracak ve daha büyük ve daha ciddi bir uluslararası krize neden olacak açık diplomasi ile örtülü eylemler olan bir yolda ilerliyorlar gibi görünüyor." 14 Nisan'da Kalküta'da sürgünde olan bir Bangladeş hükümeti kuruldu. Nisan ayı ortalarında Hindistan'ın Bengalli mültecileri Doğu Pakistan'da gerilla savaşçıları (Mukti Bahini de deniyordu) olmak için eğittiğine dair raporlar aldık. Nisan ayı sonunda Hindistan'ın bu gerillaların ilk 2.000'ini Doğu Pakistan'a sızdırmak üzere olduğunu öğrendik.

Dikkate aldığım itidal politikası, Çin bağlantısının ötesinde liyakat açısındandı. Ne olursa olsun Nixon yönetiminin insani sorunlarla ilgili stratejisi, egemenliğe yönelik kesinlikle reddedilecek bir meydan okumadan ziyade kamuoyuyla fikir ayrılığı olmadan nüfuzumu-

zu kullanmak yönündeydi. Geçmişe baktığımızda bazen bu temelde doğru olan, bilgiçlik taslayan yaklaşımın, potansiyel destekçileri aleyhe çevirdiğini düşünüyorum. Pakistan olayında bu durum uygun görünüyordu çünkü Pakistan hükümeti bir müttefikti ve gittiği yolun yakında yanlış yol olduğunun farkına varacaktı. Yahya Han'a, alenen söylememiz durumunda reddedeceği neredeyse kesin olan adımları atması için bir dost olarak tavsiyede bulunarak, onu özerkliğe yönelmeye ikna etme görevini üstlendik. 29 Nisan'da Başkan'a yazdığım gibi, merkezi hükümet, "zaruri olan Bengal iş birliğini kazanmak için Doğu Pakistan'ın özerkliğine doğru hareket etme gereğinin farkına varabilir. Bu nedenle karşı karşıya olduğumuz şey daha büyük bir Doğu Pakistan'ın özerkliğe ve belki de nihai bağımsızlığa geçiş dönemi gibi görünüyordu." Yine de Hindistan'ın politikasının bu türde bir çözümü engellemeye çalışacağını belirttim: "Nispeten küçük bir Bengal direniş gücünü eğiten ve donatan Hindistan, aktif direnişi canlı tutmaya ve uzun süre devam edebilecek bir gerilla savaşı ihtimalini artırmaya yardımcı olabilir. Tüm belirtilerden anlaşılacağı üzere Hintliler böyle bir yolu izleme niyetindeler."

Alışılagelmiş prosedürlerimizi takiben Nisan ayında Dışişleri Bakanlığı'ndan, büyümekte olan kriz göz önünde bulundurulduğunda politikamızın ne olması gerektiği konusunda Başkan'ın karara varmasına yardımcı olacak seçenekleri önermesini istedim. Kapsamlı bir politika kararı Pakistan'la ilgili özel ekonomik ve askeri yardım konularının ele alınması yönündeki çerçeveyi oluşturabilirdi; bakanlığın hâlihazırda kendi istediği doğrultuda ilerlemeye başlamış olması göz önünde bulundurulduğunda özellikle bu çerçeveye ihtiyaç duyuluyordu. Her zamanki gibi Bakanlık, alternatifler arasından öyle saçma bir seçim yapmıştı ki muhtemelen politik bir esas olarak işlev göremezdi. (Örneğin, alternatiflerden biri Yahya'ya tam destekte bulunmaktı. Bu, ne Beyaz Saray'ın görüşüydü ne de makul bir eylem planıydı.) Bakanlığın önerdiği seçenekler arasından bir tavsiye kararı çıkardım. Kongre'nin ve halkın isteklerine cevap vermek için Başkan'dan, Dışişleri Bakanlığı'nın Nisan ayı başlarında askeri teçhizat akışının durdurulmasına ilişkin resmi olmayan bu eylemi onaylamasını ve sadece bazı yedek parçaların ve öldürücü nitelikte olmayan ekipmanın aktarılmasına izin vermesini önerdim. Ayrıca ekonomik yardımın, siyasi tavizlere yol açması, "Yahya'nın savaşı sona er-

dirmesi ve Doğu Pakistan'ın özerkliğine geçiş olabilecek bir düzenleme kurması yönünde ciddi bir gayret sarf etmek" için bir teşvik olarak kullanılması yönünde tavsiyede bulundum. Nixon 2 Mayıs'ta tavsiye kararımı onayladı ve el yazısıyla bir not ekledi: "Herkese. Yahya'yı şu anda zor bir duruma sokmayın. RN."

Ama üç engelle karşı karşıyaydık: Hindistan'ın politikası, kendi kamuoyumuzda yaşanan tartışmalar ve bürokrasimizin disiplinsizliği.

18 Mayıs'ta, İslamabad ve Pekin'e yapacağım gizli geziyi hazırlama aşamasındayken Bayan Gandi halka yaptığı bir konuşmada "durumun bizi buna zorlaması halinde Hindistan'ın savaşmaya tamamen hazır olduğu" konusunda Pakistan'a uyarıda bulundu. Hintli büyükelçiler o dönemde tahmini sayıları 2,8 milyon olan mülteci seline göre Hindistan'ın "ulusal çıkarları doğrultusunda hareket etmek zorunda kalabileceği" konusunda İngiltere ve Fransa'yı uyardılar.[2] Mültecilerin getirdiği sorun gerçekten çok büyüktü; toplumsal ayaklanmaların doğuracağı tehlike ortadan kaldırılamazdı. Ama haftalar geçtikçe Bayan Gandi'nin daha büyük bir fırsatın farkına vardığından şüphelenmeye başladık. Pakistan uluslararası anlamda gittikçe daha fazla izole hale geldikçe, Pakistan'ın aşağılanmasını her şeyden daha fazla istiyor gibi görünüyordu; belki de merkezkaç eğilimleri Doğu Pakistan'dan Batı Pakistan'a yaymaya çalışıyordu. ABD, mültecilere yapılan yardımın büyük kısmını üstlenmeyi kabul ettiğinde Hindistan, mülteci sorununun siyasi bir çözüm olmadan ortadan kaldırılamayacağı konusunda diretmeye başladı. Ama Hindistan'ın uzlaşma konusundaki koşulları hafta ilerledikçe olayları kızıştırmaya başladı. ABD, Doğu Pakistan'daki kıtlığı azaltmayı teklif ettiğinde Hindistan -ABD'deki birçok kişiyle birlikte- yardım programının uluslararası bir ajans tarafından yönetilmesini talep etti. Bunun nedeni, görünürde bu yardımın adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamaktı fakat bu şekilde de Pakistan hükümetinin kendi halkının gözünde itibar kazanması engellenecekti.

Mayıs 1971'de, şu ana kadar güvenilir olduğunu düşündüğümüz kaynaklardan, Bayan Gandi'nin Doğu Pakistan'ı ele geçirmek için "İsrail türü" ani bir saldırıda bulunulması yönünde plan yapılmasını emrettiğini öğrendik. Hindistan'ın, sınıra silah ve muharebe birliklerini taşıyan uçak gönderdiğine dair sağlam kanıtlarımız da vardı. Ge-

len bilgileri fazlasıyla ciddiye alan Nixon, Hindistan'ın böyle bir saldırıda bulunması üzerine ABD'nin Hindistan'a yaptığı ekonomik yardımın 23 Mayıs'ta kesilmesini emretti. Savaş durumunda politikamızı gözden geçirmek için 26 Mayıs'ta WSAG ile toplantı yaptım. Bu sıralarda Hindistan'ın askeri liderlerinin Bayan Gandi'nin Doğu Pakistan'a saldırı önerisinin çok riskli olduğunu düşündüklerini öğrendik. Bu liderler, Çin'in müdahalede bulunmasından, diğer ülkelerin Pakistan'a (özellikle İran'ın) askeri yardımda bulunma olasılığından, Sovyet silahlarının yeniden ikmal edilmesinin belirsizliğinden ve tüm Pakistan'ın savaşın sonra erdirilmesiyle meşgul olabileceği ihtimalinden korkuyorlardı. Hintli komutanlar, en azından Himalayalardaki havanın Çin'in müdahalesini zorlaştıracağı zaman olan Kasım ayına kadar beklenmesi yönünde diretiyorlardı.

Bayan Gandi bu itirazları sistematik bir şekilde ortadan kaldırmak için işe koyulup karların dağlara düşmesini beklerken, biz de soluklanacak bir an yakaladık. (ABD hükümetindeki birçok kişinin bu haberlere benim kadar itibar göstermediklerini vurgulamam gerekir; çoğu üst düzey yetkili, Hindistan'dan gelebilecek bir saldırıyı pek de olası görmüyordu.) İlk olarak mültecilere yapacağımız yardımı hızlandırmak için bu boşluktan faydalandık; ilkbaharda 2,5 milyon dolar olarak düşünülen yardım, netice itibarıyla yüz katına çıkarılarak 250 milyon dolara ulaştı. Aynı zamanda Yahya'ya önce Doğu Pakistan'a yapılacak yardım girişimini uluslararasılaştırması, sonrasında da siyasi bir öneri sunmasını ısrarla tavsiye ederek Pakistan'ın siyasi bir uzlaşma yönünde adım atması için baskıda bulunduk. Ayrıca Doğu'ya askeri valinin yerine bir sivilin getirilmesini önerdik; hâlihazırda belirli suçlarla itham edilmemiş tüm kişileri kapsayan genel bir affı garantilemede başarılı olduk.

28 Mayıs'ta Nixon, hem Bayan Gandi hem de Yahya Han'a politikamızı özetleyen mektuplar gönderdi. Yahya'ya gönderilen mektup pek de sert değildi; Pekin'le aramızdaki kanal yüzünden Yahya'ya olan ihtiyacımızı gösteriyordu. Ama mektup Doğu Pakistan sorunuyla ilgili olarak askeri bir çözüm değil de siyasi bir çözüm bulunmasını istediğimiz konusunda şüpheye yer bırakmıyordu. Nixon, yardımın uluslararasılaştırılmasına Yahya'nın razı olacağını biliyordu. Yahya'yı "siyasi uzlaşma" yolunda ilerlemesi için gayretlendirmişti: "Mülteci-

lere yönelik genel af ilanınızı ve iktidarın seçilmiş temsilcilere aktarılmasına olan taahhüdünüzün de büyük bir memnuniyetle farkındayım. Bu konudaki demeçlerinizi gerçeğe dönüştüreceğinizden eminim." Nixon, Pakistan'ın Hindistan ile ilişkilerinde kısıtlama yapması çağrısında bulundu; Doğu Pakistan'daki koşulları "mültecilerin Hindistan topraklarından olabildiğince çabuk geri dönmesine elverişli" olarak nitelendirdi.

Başkan'ın 28 Mayıs'ta Bayan Gandi'ye de aynı doğrultuda yazdığı mektup Hindistan'daki mülteci akışını azaltmak ve mali ve teknik yardımlarla Hindistan'ın yükünün hafifletilmesine yardımcı olmak isteğimizi vurguladı. Nixon, Yahya'yı gayrete getirmeye yönelik yaptığımız çabaları Bayan Gandi'ye bildirdi:

> Büyükelçi ve Dışişleri Bakanınıza da bildirdiğimiz gibi, öncelikle sessiz diplomasi yoluyla ilerlemeyi uygun bulduk. Pakistan hükümeti ile barışçıl bir siyasi uzlaşmanın sağlanmasının ve mülteci akışının durabileceği ve mültecilerin evlerine dönebileceği hususundaki koşulların yeniden sağlanmasının önemini tartışıyoruz. Bu girişimlerin en azından kısmen Cumhurbaşkanı Yahya'nın 24 Mayıs'ta düzenlediği basın toplantısından ve özellikle de uluslararası yardımları resmen kabul etmesinden, mültecilere yönelik af teklifinin ve seçilmiş temsilcilere güç aktarımına yönelik taahhüdünden sonra gerçekleşeceğini düşünüyorum.

Nixon, Hindistan'a demokrasisinin zindeliği, ekonomik ve sosyal açıdan gelişim gösterdikleri için övgüde bulunup askeri bir çözüme karşı üstü kapalı bir uyarıda bulunmuştu: "Bu ilerlemenin savaş nedeniyle sekteye uğraması durumunda Hindistan'ın dostları endişeye kapılabilir." 3 Haziran'da Kenneth Keating'e, stratejimizi açıkladım. Doğu Pakistan'ın en nihayetinde bağımsız olacağını düşünüyordum. Politikamız "gerçeklerin ortaya çıkması için zaman tanınması" yönünde idi.

Hindistan Dışişleri Bakanı Swaran Singh, Haziran ayında Washington'a gelip Pakistan'a yapılan askeri ve ekonomik yardımların sona erdirilmesini istedi. Hindistan giderek artan bir şekilde çıkmaz bir durum konusunda bizi ikilemde bırakmaya başlamıştı. Aşırı derecedeki mülteci akışı er ya da geç Hindistan'ı sert önlemler alması için zorlayacaktı. Fakat aynı zamanda Hindistan daha fazla mülteciye neden olabilecek çözüme kavuşmamış koşulları ortaya çıkarabile-

cek şekilde Hindistan topraklarından sızan gerillaların kontrol altına alınması hakkında hiçbir şey de yapmayabilirdi ki aslında gerillaları kendisi eğitmiş, donatmış ve cesaretlendirmişti. Yahya'nın af ilanına rağmen Hindistan, mültecilerin Doğu Pakistan'a dönüşünün oradaki siyasi çözüme bağlı olduğuna dikkat çekti. Ama yine de Hindistan, komşusunun egemen topraklarında kabul edilebilir bir siyasi çözüm oluşturan şeyi tanımlama hakkını saklı tutuyordu. Haziran ayı ortasında Bayan Gandi, Hindistan'ın "Bangladeş'in ölümü" anlamına gelen herhangi bir çözüm önerisini kabul etmeyeceğini söyledi; başka bir deyişle Hindistan'ın harekete geçmeme şartı, Pakistan'ın parçalanması anlamına geliyordu. Özerkliğe giden yolun arka arkaya reddedilmesi, mültecilerin cesaretlendirilmesi ve dönüşlerinin engellenmesi ile Hindistan büyüyen bir krizi kaçınılmaz hale sokmuştu.

Ülkemizde birçok kişi bu durumu farklı bir şekilde yorumladı. Ne yazık ki tartışma Vietnam konusundaki çekişmenin tipik gerekçelerindeki hoşnutsuzluğun ve şüphelerin bir kısmına benzemeye başlamıştı. Başka bir sorunla uğraşan yönetimin de sessizliğe bürünmesi, yardımcı olmuyordu. Temsilciler Meclisi'nin bu meseleyle ilgilenen alt komitesinin başkanı New Jersey'li Kongre Üyesi Cornelius Gallagher, Hindistan'daki mülteci kamplarına yaptığı ziyaretten sonra mülteci yükü karşısında, Hindistan'ın "neredeyse inanılmaz bir itidal" gösterdiğini 10 Haziran'da Meclis'te açıkladı. (Bu, Bayan Gandi'nin savaş tehdidinden üç hafta sonraydı.) 17 Haziran'da *New York Times*, her iki tarafın da itidalli olma konusunda "geç kaldığını" ileri süren kamuoyu açıklamamızdan bahsederek yönetimi eleştirdi; *Times*, harekete geçmediğimiz takdirde, Doğu Pakistan'da tam bir politik uzlaşma olana kadar Pakistan'a yaptığımız yardımı durdurmazsak, çağrımızın boş yere olacağını da ekledi. *Times* da sarsıcı mülteci sorunu karşısında "dikkat çekici bir itidal" gösterdiği için Bayan Gandi'ye övgüde bulundu.

Daha sonra orada, konuya odaklanıp süreç içerisinde sorunları saptırarak küçük olayların daha büyük tartışmaların yerine geçtiği medya olaylarından biri meydana geldi. 22 Haziran'da *New York Times*, Pakistan'a ait bir şilebin New York'tan Pakistan'a, içinde askeri ekipmanın bulunduğu kargosu ile denize açılmaya hazırlandığını ve yönetimin resmi olarak ilan edilen yasağı ihlal ettiği yönün-

de bir haber yayınladı. Kısa bir süre sonra içinde askeri malzemenin bulunduğu ikinci bir geminin Pakistan'a doğru ilerlediği bildirildi. Bu duruma basın, Kongre ve Hindistan çok öfkelendi. Ertesi gün *New York Times*, sevkiyatın Amerikan halkının, Kongre'nin ve Hindistan'ın "güvenini suiistimal" ettiğini ve "daha ileri bir aşamada" Amerika'nın itibarını sarstığı yönünde eleştiride bulundu. Senatör Stuart Symington bu durumun ya bilgisizlikten ya da kasıtlı bir aldatmadan kaynaklandığını söyledi. Dışişleri'nin 24 Haziran'da Washington'ın Hindistan'a mülteciler için 70 milyon dolar daha yardımda bulunduğu yönündeki açıklaması, Pakistan'a ait üçüncü bir şilebin askeri ekipman taşımak üzere New York'tan Karaçi'ye doğru yola çıktığı haberle bastırıldı.

Yine de bu durum; söz konusu tüm ekipmanın yasaklama öncesi verilen izinlerle satın alındığı, bu yüzden yasal olarak kontrolümüz dışında olduğu ve üçüncü şilebin de Dışişleri Bakanlığı'nın izinleri askıya almasından dört gün önce denize açıldığı hakkında hükümete yapılan ikiyüzlülük suçlamalarını durdurmamıştı.[3] Bu da Vietnam döneminde üzerine çok fazla düşülen güvenilirlik açıklarından bir başkasıydı. Daha önceden verilen izinleri takip edecek, tek kelimeyle hiçbir tertibatımız olmadığından, "sızanların" sayısının cüzi miktarda olduğuna ve bunların sayısının Hint Yarımadası'nda ve Bengal'de askeri dengeyi etkilemeyeceğine de kesinlikle hiç kimseyi ikna edemezdik. 5 Temmuz tarihli *Washington Post*, öfkesini güçlükle kontrol altına alabiliyordu:

> Şaşırtıcı ve utanç verici olan bu durum, halkın öğrenme, hükümetin ise gizleme hakkını ortaya koyan 'Pentagon Belgeleri'ne ilişkin mevcut tartışmalar bağlamında değerlendirilmelidir. Burada sistemin gerçekte nasıl çalıştığına dair klasik bir örnek görüyoruz; yönetimdeki yetkililer, bir yandan kamuoyundan gizli olarak Pakistan'a silah tedarikinde bulunurlarken diğer yandan ise bu tür malzemelerin verilmesinin kesildiğini açıkça ve ısrarla ifade ediyorlar.

Buradaki ironi şuydu; "güven eksikliği"ne Dışişleri Bakanlığı sebep olmuştu çünkü Bakanlığın düşünüp taşınmadan ambargo konusunda harekete geçmesi Beyaz Saray'ı çok kızdırmıştı. Medyadaki ve Kongre'deki eleştirilerle uyum içinde olan Bakanlık istemeyerek Beyaz Saray'ın odağı haline gelmişti.

Kriz İvme Kazanıyor

Asya'ya gitmeden hemen önce Yahya 28 Haziran'da siyasi gücü sivillere aktarma yönündeki planını açıkladı. Uzmanlar tarafından hazırlanan yeni bir anayasa dört ay içinde ilan edilecek; bölünmeyle ilişkisi olmayan Avami Birliği üyeleri hükümete katılmaya hak kazanacaklardı. Yahya bunun hangi düzeydeki liderler için geçerli olabileceğini açıklamadı.

Asya'ya giderken, Sovyetler Birliği'nin en sonunda stratejik fırsatının farkına vardığına dair tedirgin edici bilgiler aldım. Önceki ihtiyatlılığından vazgeçerek Hindistan'a, Doğu Pakistan'a yapılacak gerilla operasyonlarını onayladığını bildirmiş ve Çinlilerin misillemede bulunma ihtimaline karşı Hindistan'ı koruma sözü vermişti. Anlaşmazlığa yeni ve kaygı verici bir boyut eklenmişti. (Bu olay, Çin girişimimizden çok daha önce meydana gelmişti.)

Yeni Delhi'yi ziyaret ederken kısmen çelişkili iki görevim vardı. Öncelikle, Hindistan'ı Çin'e yaptığım ziyaret hakkında temkinli bir şekilde hazırlamam gerekiyordu. Ping-Pong diplomasisi ve ticaret ve seyahat konusunda iki yıldır devam eden girişimlerimize dikkat çekerek Pekin ile ilişkilerimizi geliştirmeye devam etmek zorunda olduğumuzu vurguladım. Öte yandan Hindistan'a sebepsiz yere yapılacak bir Çin saldırısını da olumsuz bir şekilde algılardık. Eğer muhataplarımın beklemediği bu sözler, onları tamamen şaşırtmaz ise kısa bir süre için cesaret verebilirdi, ki bu bir anlık sevinçleri 15 Temmuz'daki Çin gezimi açıklamamla kesinlikle sona ererdi.

Hintli bakanların, kısıtlamalarımız göz önüne alındığında, verdiğim azami güvenceleri, bir değerlendirme mi yoksa aldatma çabası olarak mı düşündüğünü görmek için muhataplarımın anılarını yazmalarını beklemeliyiz. Yeni Delhi'deki görüşmelerimin en önemli konusu Doğu Pakistan'daki krizdi. Başkan'a şu şekilde bildirdim:

> Tam olarak istenen bir durum olmasından değil de eninde sonunda bu olayı nasıl atlatacağını kimsenin bilmemesinden dolayı savaşın kaçınılmaz olduğu ya da en azından genel bir Hintli-Müslüman şiddeti konusunda gittikçe artan bir algı var gibi görünüyor...
>
> Sonuçlar için söz vermesek de politikamızın tüm amacının, mültecilerin geri dönmesine izin verecek koşulların oluşmasını temin için yeterli bas-

kıyı sürdüreceğimize dair Bayan Gandi'ye güvence verdim. Durum kontrol edilemez hale gelmeden önce ne kadar daha zamanı olduğunu düşünüp düşünmediğini sorunca şu anda durumun artık kontrol edilemez olduğunu ve "sadece tam bir irade gücüyle bir arada olduklarını" söyledi.

Hintli liderlerle yapılan konuşmalar aslında önceki haftaların ritüelini izlemişti. Washington'da Hint Büyükelçisi Jha ile birçok kez yaptığım gibi, ABD'nin Hindistan ile iyi ilişkiler kurmaya hevesli olduğu konusunda Hintli liderleri inandırmaya çalıştım. Bengal'in özerkliğine karşı çıkma gibi bir düşüncemiz yoktu ve Yahya ile muhatap olurken onu zorba biri değil de dostumuz olarak gördüğümüzü belli ettiğimiz takdirde tercih edilen değişimi teşvik edebileceğimizden emindik. Başkan Nixon ile Hindistan-Amerikan ilişkilerini kapsamlı bir şekilde gözden geçirmesi için Bayan Gandi'den ABD'yi ziyaret etmesini rica ettim.

Ama Bayan Gandi'yle bakanları uzlaşma havasında değildi. Washington'a davet edilme konusunda cevap vermekten kaçınılmıştı. ABD ile ilişkileri geliştirme yönündeki isteklerini açıkça ifade etmişler ama hararetli bir şekilde Pakistan'a yapılan silah satışları konusunda bizi, kendilerini aldatmakla suçlamışlardı. "Tek seferlik istisna" da dahil olmak üzere Pakistan'a yapılan neredeyse tüm silah sevkiyatının durdurulması; yeni izinlerin çıkarılmaması ve yasaklama yürürlüğe girmeden önce verilen izinler yüzünden sadece ufak tefek malzemelerin yolda olduğunun söylenmesine ilişkin ifadeler bile hiçbir şekilde bu şikâyetler konusundaki katı tutumları hafifletmemişti. Hindistan'ın bu cüzi akış hakkında ciddi bir kaygısı olamazdı; izinlerin süresi dolduğunda bu akış otomatik olarak bitecekti; aslında tahminimiz, Ekim ayından sonra gönderilecek hiçbir şeyin kalmayacağı yönündeydi. Bayan Gandi bile bana, önemli olanın miktar değil, sembolik görünmesi olduğunu itiraf etti. Başka bir deyişle Hindistan, ABD'nin dikkat çeken ayrışmasıyla Pakistan'ın moralini bozmak istiyordu. Sadece silahların değil, tüm ekonomik yardımların da kesilmesi yönünde baskı altındaydım. Belli ki Hintli liderler; dış politika hedeflerimizin çoğundan bağlantısızlık için kendisini uzaklaştıran dost bir ülke ile uluslararası hukukta iç anlaşmazlık olarak görülen şey nedeniyle tüm bağları koparmamızı istemelerinin garip olduğunu düşünmemişlerdi. Amerika'nın Temmuz ayına kadar mülteci yardımına bulunduğu katkı yaklaşık 100 milyon dolara ulaşmış-

tı; bu durum, Bayan Gandi'nin yirmi dört yıllık Pakistan politikalarımızın tamamını kapsayacak kadar geniş eleştiriler yapmasını engellememişti. Yeni Delhi'den ayrıldığım zaman aklımdaki düşünce, Hindistan'ın Pakistan ile bir hesaplaşmaya hazırlandığı yönündeydi. Sadece doğru anı bekliyordu. Öngörüsüzlüğü ile kendini izole etmiş bir hasımla hesaplaşma fırsatı çok cazip gelmişti.

İslamabad'a yaptığım ziyarette aklım tamamen Pekin'e yapmak üzere olduğum yolculukla meşguldü. Yine de Cumhurbaşkanı Yahya ve Dışişleri Bakanı Sultan Han ile birkaç defa görüştüm. Mülteciler evlerine dönmeye teşvik etmeleri ve savaşa girmek için Hindistan'ı bahane olarak kullanmamaları konusunda kapsamlı bir öneri sunmaları için baskıda bulundum. Yahya ve çevresindekilere, yapılacak yardımın uluslararasılaştırılmasında bir adım daha ileri gitmeleri ve bu yardımın dağıtımının Birleşmiş Milletler'in denetimi altında olması için ısrarla tavsiyede bulundum. Ayrıca Doğu Pakistan'a bir an önce sivil bir valinin atanmasını önerdim. Yahya bu önerileri dikkate alacağına söz verdi. Ama özünde, tehlikeleri önemsemiyordu ve kaçınılmaz durumlara dayanmaya hazırlıksızdı. Yahya'yla etrafındakiler Hindistan'ın savaşa girmeyi planladıklarına inanmıyordu; eğer öyleyse savaşı kazanabileceklerini düşünüyorlardı. Olabildiğince usturuplu bir şekilde Hindistan'ın sayı ve teçhizat bakımından avantajlı olduğunu söylediğimde Yahya ve etrafındakiler büyük bir cesaretle Müslüman savaşçıların tarihe geçmiş üstünlüklerinden bahsetti.

Pakistanlı askeri liderlerin, anlayışlarının ötesinde bir yola daldıkları gerçeğine dair hiçbir işaret yoktu. Ülkelerinin karşılaşacağı parçalanmayı kavrayamıyorlardı; iş birliğinde bulunurlarsa, siyaseten böyle bir felaketten kurtuluş yolunun olmadığını görebilenler de vardı. Merhametsizce baskılarla, ülkelerini sürükledikleri psikolojik ve siyasi tecridi hiç anlamamışlardı. İkilemlerinden kaçıp kurtulmak istiyorlarsa kapsamlı bir programa ihtiyaçları olduğu konusunda teorik olarak aynı fikirdeydiler. Ama onların "kapsamlı" tanımı ile isteksizce kastettikleri şey de programın yasalara harfiyen uyması, kurallı ve aşama aşama olmasıydı. Sonuçta Pakistan, bütün kriz boyunca uluslararasında pozisyonunu gösteren bir tavır ortaya koymayı asla başaramadı. Aslında kümülatif olarak önemsiz olmasa da Pakistan'ın parça parça verdiği tavizler Hindistan'ın ekmeğine yağ sü-

rüyordu; tatmin edici bir çıkar yol bulmadan bir şeylerin yanlış gittiği kanıtlanmıştı. Yahya kendini trajik bir çıkmazda bulmuştu. Etrafındaki muhafazakârlara göre ülkesinin birliğini tehlikeye atmakla, yabancıların gözüyle de özgürlüğü merhametsizce bastırmakla itham edilen Yahya, muhafazakârlara göre çok fazla ileri gittiği, dünya -özellikle de Amerikan- kamuoyuna göre ise yeteri kadar ileri olmadığı konusunda kararsız kalmıştı.

Pekin'e gitmeden önceki gece benim için düzenlenen akşam yemeğinde ortaya çıkan karışıklıktan dolayı Yahya'ya takılma fırsatı da buldum. Sandhurst taklidi bir tavırla açıkça "Herkes bana diktatör diyor" diye bağırmıştı Yahya. "Ben diktatör müyüm" diye sırayla her Amerikalı ve Pakistanlı konuğa sordu. Herkes farklı şekillerdeki içtenlikle Yahya'nın diktatör olmadığını söyledi. Sıra bana geldiğinde dedim ki: "Bilmiyorum Sayın Cumhurbaşkanı, bir diktatör için kötü bir seçim çalışması yapmanız haricinde."

Pekin'deki konuşmalarımda büyüyen kriz doğal olarak gündeme gelmişti. Chou En-lai'nin bakış açısı Washington'da hüküm süren yaygın görüşten daha farklı olamazdı. Oldukça basit bir şekilde Hindistan'ı saldırgan ülke olarak görüyordu; kıt zamanımızın bir saatini, Hindistan'ın tecavüzde bulunmasının neden olduğunu iddia ettiği 1962 yılındaki Çin-Hindistan çatışmalarını kendi bakış açısıyla anlatmakla geçirmişti. Chou, Hindistan'ın Pakistan'a saldırması durumunda Çin'in kayıtsız kalmayacağını öne sürmüş ve hatta benden Çin'in desteğini Yahya'ya iletmemi bile istemişti. Pekin'in İslamabad'da mesaj iletme konusunda oldukça marifetli olan bir büyükelçisi olduğundan bu olay, Washington'a yönelik bir jestti. ABD'nin Pakistan ile geleneksel bağları olduğunu ve Çin'e açılımımızı tertip ettiği için minnettar olduğumuzu söyledim. Hindistan ile dostane ilişkiler sürdürmeye devam edecek fakat Hindistan'ın bulunacağı her türdeki askerî harekâta da kesinlikle karşı çıkacaktık. Ama yine de bizim bu durumu tasvip etmememiz Pakistan adına askeri yardım ya da askeri tedbir biçimlerine bürünemezdi.

Washington'a bir felaket önsezisiyle döndüm. Benim görüşüme göre Hindistan, muson bittikten kısa bir süre sonra Pakistan'a saldıracaktı. Doğu Pakistan'ın özerk olması için İslamabad'ı hafifçe dürtmekte başarılı olabileceğimizden emin olmakla birlikte liderlerinin,

mevcudiyetini oldukça saldırgan bulduğu bir ülkeyle hesaplaşma konusunda Hindistan'ın bize zaman kazandıracağından ve bir daha ortaya çıkamayacak bir fırsatı kaçıracağından şüphe ediyordum. İşte o zaman Çin harekete geçebilirdi. Sovyetler Birliği de Pekin'e bir ders vermek için bu fırsatı kullanabilirdi. Medya ve Kongremizin ısrarla istediği gibi Pakistan'a karşı birleşmemiz tehlikeyi hızlandırır ve dolayısıyla Hindistan'a saldırıda bulunması için daha da güçlü bir sebep verirdi. Bu durum, Çin girişimini tehlikeye atabilirdi. O zamanlar, Nixon'ın Pekin'i ziyaret etmesinden önce Çin'in Washington'a açılım konusundaki taahhüdünün ne kadar kati olduğunu bilemezdik.

Nixon, Çin'e yapacağı geziyi açıkladıktan bir gün sonra 16 Temmuz'da Ulusal Güvenlik Konseyi'ni topladı. Bu toplantı Nixon'ın krizi ne kadar ciddiye aldığının bir göstergesiydi. Benden sorunları özetlememi istedi. Hindistan'ın savaşa meyilli olduğunu söyledim. Yahya'nın Hindistan'dan gelebilecek bir saldırıyı önlemek için siyasi sorunları zamanında çözmeye dair hayal gücüne sahip olduğunu düşünmüyordu. Öte yandan, (Mart ayından beri sayısı artan) 70.000 Batı Pakistanlı asker 75 milyonluk Doğu Pakistanlıyı uzun süre zapt edemezdi. Hedefimiz Doğu Pakistan'ın bağımsızlığına giden yolu sağlayacak bir değişim olmalıydı. Ne yazık ki bunun Hindistan'dan gelebilecek bir saldırıyı engellemek için zamanında gerçekleşmesi olası değildi. Bu nedenle mülteci akışını durdurmak ve tersine çevirmek ve böylece savaş bahanelerini ortadan kaldırmak için acil bir şekilde bu yönde gayret edilmesi gerekiyordu.

Çözümlememde anlaşılmayan bir şey yoktu. Rogers, Hindistan'ın mültecilerin geri dönmesini engellemek için elinden gelen her şeyi yaptığına dair görüşünü de ekledi. Nixon, Pakistanlılardan mülteciler için ellerinden geleni yapmalarını istememize karar verdi. Hindistan'dan gelebilecek bir saldırıya göz yumamazdık; Hindistan'ın güç kullanması durumunda tüm Amerikan yardımları kesilecekti. Savaştan kaçınmak için her türlü gayrette bulunulmalıydı.

23 Temmuz'da Pakistan Büyükelçisi Agha Hilaly, karşılık verilmesi durumunda mültecileri sağlama almak için yeniden yerleştirilmelerinin BM denetimi altında olması gerektiğine dair teklifimizi hükümetinin kabul ettiğini söyledi. Yahya ayrıca mültecilere yapılacak yardımlarla yeniden yerleştirilmelerini gözetmek için sivil bir yöneti-

ci ataması yönündeki tavsiyemize de uymuştu. Çabalarını hızlandırması için Hilaly'ye son derece ısrarcı bir şekilde baskıda bulundum.

Ne yazık ki Hindistan bunların hiçbirine razı olmazdı. Mültecilere yoğunlaşma stratejisini bize cazip hale getiren nedenler Hindistan'ın bu stratejiyi engellemesine yol açtı. 15 Temmuz'da Hindistan Büyükelçisi Jha, Hindistan'ın gerilla faaliyetlerini kendi topraklarından kontrol altına alınmasına yönelik önerileri kabul edemeyeceğini söyledi. 16 Temmuz'da Hindistan Dışişleri Bakanı Kaul, mülteciler konusunu ele almak için bile olsa BM personelini Hindistan'ın sınırın kendi tarafında olan kısmında kabullenmeyeceğini ifade etti. Yine bir çıkmaz durumla karşı karşıyaydık. Herkes, Doğu'da siyasi ilerlemenin şartının Pakistan ordusunun kışlasına geri dönmesi olduğu hususunda hemfikirdi ki bu da sivil bir yönetici atanması için baskı yapmamızın nedenlerinden biriydi. Fakat komşusu, kendisine karşı bir gerilla savaşı yürüttüğü ve bu savaşı tırmandırmaya olan kararlılığını devam ettirdiği sürece Pakistan ordusunu buna ikna etmenin hiçbir yolu yoktu. Pakistan, BM gözetiminde mültecilerin yeniden yerleştirilmesini kabul etmişti. Fakat mülteciler Pakistan'ın tekliflerinden haberdar olmasalar bile bu uygulanamazdı çünkü mülteciler geri dönse bile BM personelinin mültecilerle Hindistan'da herhangi bir iletişime geçmesi yasaklanmıştı. Bu kamplarda herhangi bir dış gözlemcinin olmaması durumunda mültecilerin tam sayısından bile emin olamazdık.

23 Temmuz ve 30 Temmuz tarihlerinde bir arayan gelen Üst Düzey İnceleme Grubu'nda bu ikilemler tartışıldı. Belki de Kamboçya dışında hiçbir konuda, Beyaz Saray ile bakanlıklar arasındaki bölünme 1971 yazında gerçekleşen Hindistan-Pakistan krizindeki kadar derin değildi. Başka hiçbir sorunda, belirsizliğe mahal vermeyen Başkanlık direktifleri bu kadar açık bir şekilde göz ardı edilmemişti. İcra mekanizmasını Dışişleri Bakanlığı kontrol ediyordu. Nixon, politikasının uygulandığından emin olmak ve önemli anlaşmazlıkları kendisine iletmem için bu mekanizmanın kontrolünü bana bırakmıştı. Ama karşı karşıya olduğumuz şey görünürde sıradan meseleler yüzünden devam eden bir iç çatışmaydı; bu meseleler Başkan'a iletilmek için ya çok önemsizdi ya da teknikti fakat bir araya geldiklerinde ulusal politikanın gidişatını belirlerlerdi. Nixon, kendisine kü-

çük gibi görünen uygulamadaki meseleler nedeniyle Dışişleri Bakanı'nın yetkilerini geçersiz kılmaya hazır değildi; bu durum, Nixon'ın direktiflerini Dışişleri Bakanlığı'nın kendi tercihleri doğrultusunda yorumlaması için özgür bırakıyor ve dolayısıyla Nixon'ın belirlemiş olduğu rotayı berbat bir hale getiriyordu.

Hiç kimse Nixon'la Hintlilerin gerekçelerine olan büyük güvensizliğini, Sovyetlerin müdahil olmalarına yönelik endişesini ve her şeyden önce düşüncesiz bir şekilde tutum sergileyerek Çin'e olan açılımı riske etmeme isteğini duymadan beş dakika bile konuşamazdı. Nixon, Pakistan'ı baskı yerine karşılıklı anlayış yoluyla siyasi uzlaşmaya yöneltmemiz gerektiğini defalarca ifade etmişti. Dışişleri Bakanlığı aksi bir görüş belirtmek için her hakka sahipti; büyük bir kamu baskısı Pakistan'ı daha uysal bir hale getirebilirdi. Başkan farklı bir yol seçtiğinde Dışişleri'nin kendi görüşlerini uygulamak için çaba sarf etmesi Beyaz Saray'la Dışişleri arasındaki ilişkileri gerginleştiren şeydi. Örneğin, Eylül ayı başlarında Pakistanlılar aracılığıyla Dışişleri Bakanlığı'nın 25 Mart'tan önce izin verilen cüzi miktardaki askeri ekipmanı bile kesmek için Pakistanlılarla özel görüşmeler başlattığını öğrendik. Beyaz Saray, Pakistan'ın sancılı bir ayrışma sürecinden geçtiğini düşünüp eski bir müttefikin ızdırabını, liderlerinin sınırlı çerçevedeki izanlarını ve iç sıkıntılarını dikkate almak istemişti; bu nedenle eylemlerimiz bundan aşağıda kalmasa da resmi olarak ambargo uygulanmasını duyurmaktan kaçınmak istemiştik. Dışişleri Bakanlığı yurt içindeki eleştirilerin oldukça farkındaydı ve Hindistan'ı kışkırtmak istemiyordu. Korkulu rüyam, Hindistan'ı yatıştırmak için yapılan çabanın bir savaşa neden olmasıydı. 30 Temmuz'da Üst Düzey İnceleme Grubu'na da söylediğim gibi, "Doğu Pakistan halkının katılma oranının artmasını sağlaması için Yahya'ya baskıda bulunmalıyız. Ama Hindistan'da savaş saati, siyasi uzlaşma saatinden daha hızlı işliyor. Savaşı engellemeye kararlıyız." 27 Temmuz'da Başkan'a, Dışişleri'nin Pakistan'a yaptığımız ekonomik yardımı bile kısmaya başladığını söylemiştim: "Hintlileri, saldırmaları için cezbedecek tek şey varsa o da Pakistan'ın çaresizliği olacaktır." Bu tartışmanın esası ne olursa olsun gerçek, Nixon'ın Başkan olması ve bakanlıkların konuya kendi açılarından baktıktan sonra Başkan'la aynı fikirde olmasalar da işlerini yaparken dışarıdan ya da Kongre'den gelebilecek eleştirilerle karşı karşıya kalsalar bile sadece Başkan'ın di-

rektiflerini değil, aynı zamanda Başkanlık kararlarının meramını da yerine getirmeleri gerektiğiydi.

Dışişleri Bakanlığı'nın, uzun zamandır unutulmuş olan yeniden yapılanmasında, Hint Yarımadası'nın, yetki alanı yarımadanın Doğu sınırında sona eren Yakın Doğu Bürosu'na bağlanması gibi anormal bir sorun önemle belirtilmişti; Doğu Asya'yı ve Çin'le ilgili her türlü değerlendirmeyi hesaba katmamıştı. Çin'in endişelerinin farkında olabilecek üst düzey yetkililer, Pekin'e açılımımızın dışında bırakılmıştı. Bu nedenle Dışişleri'nde "Çin'le ilgili durumumuzdan" kendini tamamen sorumlu hisseden ya da konunun mantığını tam olarak anlayan hiç kimse yoktu; bu, alışılmışın dışındaki yönetim yöntemimiz için ödenen bedellerden biriydi. Kurumlar arası tartışmalarda, "Çin gezisini savunma" takıntımız nedeniyle benim bürom epeyce suçlanıyordu; bu seçeneği sürdürmek sanki bir tür değersiz girişimdi. Bu dönemde Hindistan-Pakistan ile ilgili yapılan tek bir bürokratik analiz de bile Çin'e yönelik tutumumuzun etkisi ciddiyetle ele alınmamıştı. Bürokrasimiz, Pekin'i bir kenara atmamıştı. Sadece görmezden gelmişti. Beyaz Saray ile hükümetin geri kalanı arasındaki kavrayış boşluğu, 23 Temmuz'daki Üst Düzey İnceleme Grubu toplantısı için hazırlanan seçenekler raporunda ortaya çıktı. Raporda, Çin'in Hindistan-Pakistan Savaşı'na müdahale etmesi halinde ABD'nin Hindistan'a yapacağı askeri yardımı artırması ve eylemlerini Sovyetler Birliği ve İngiltere ile koordine etmesi gerektiği öne sürülüyordu. Başkan'ın dış politikasına bu kadar aykırı başka bir şey hayal edilemezdi.

4 Ağustos'taki basın toplantısında Nixon kısa ve öz bir şekilde Pakistan konusundaki kamuoyu baskısına kendimizi kaptırmayacağımızı söyledi: "Bu durum tamamen ters tepebilir. Bunlar sadece özel kanallarda tartışacağımız konular." Tüm bunlara rağmen, bürokrasinin sunduğu neredeyse tüm operasyonel öneriler Pakistan üzerindeki baskıyı artırmayı amaçlıyordu. 30 Temmuz'daki Üst Düzey İnceleme Grubu toplantısında şu soruyu sordum: "Bir düşman Pakistan'a ne yapabilir? Zaten askeri ve ekonomik yardımı kesiyoruz. Başkan, Pakistan'a destek olmamız gerektiğini defalarca dile getirse de yapılan her öneri bu direktiflere açıkça ters düşüyor."

Daha önce de belirttiğim gibi, Dışişleri, askeri yardım akışında, kalan 3-4 milyon doların Pakistan ile anlaşarak iptal edilmesini ileri

sürmüştü. Bunun nedeni, ekonomik yardımı sürdürmemizi kolaylaştırmasıydı. Çin konusunda Pakistan'ın gösterdiği yardıma değmeyen bir karşılık olduğunu düşünmeme rağmen bu duruma isteksiz bir biçimde razı oldum. Yapılacak yardımın bitirilmesine ilişkin görüşmeler iki ay boyunca devam etti ve nihayet Kasım ayı başlarında sonuçlandı. Pakistan için acı verici bir durum olsa da Bayan Gandi'nin ziyareti için "iyi bir atmosfer" yaratma hususunda tam da zamanında gerçekleşmişti. Tam Pakistan silah yardımının tamamen kesilmesine yönelik görüşmelere başlamaya razı olmuştu ki ekonomik yardım konusunda da oyalanma başladı. 1971 yılında herhangi bir yeni kalkınma kredisi verilmedi. 8 Eylül'de gerçekleşen Üst Düzey İnceleme Grubu toplantısında da iğneleyici bir şekilde söylediğim gibi, Dışişleri Bakanlığı sonlandırılmış bir ekonomik yardım politikası karşılığında silah akışının bitirilmesini bize kabul ettirmişti.

Bu önlemlerin hiçbirinde ana soruna değinilmemişti. Doğu Pakistan'ın nispeten yakın bir zamanda bağımsız Bangladeş olacağını düşünüyordum. Fakat Yahya bunu, Hintlilerin saldırma ihtimalinin yüksek olduğu Ekim ya da Kasım'dan önce muhtemelen başaramazdı. Bu yüzden mülteci sorununun derhal hafifletilmesi için büyük bir çaba sarf edilmesi ve Pakistan'ın siyasi yapısının dayanabileceği kadar hızlı bir şekilde anayasal yönetim doğrultusunda etkili olmamız gerektiğini düşündüm. Dolayısıyla anayasa hükümetin, en azından Bangladeş'in özerkliğine ve akabinde bağımsızlığına yol açması neredeyse kesindi. Böylece Hindistan'a yaklaşık 90 milyon dolar ve mülteci akışını tersine çevirmek için Doğu Pakistan'da kıtlıkla mücadelede uluslararası anlamda denetim yapılması için 150 milyon dolar tedarik ederek yardım konusundaki katkılarımızı artırdık. Uluslararası Kalkınma Ajansımızın üst düzey yetkililerinden maharetli Maurice Williams'ı Amerika'nın tüm mültecilere yaptığı yardımı koordine etmesi için atadık.

Ama boşunaydı. Hindistan'ın kasıtlı olarak gerginliği arttırması, eylemlerimizin önüne geçmişti. 24 Temmuz'da Kaul, sınırın Hindistan tarafında BM'den birinin bulunması önerisini yine reddetti. 4 Ağustos'ta Büyükelçi Jha, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı John Irwin'in Hindistan'ın kendi topraklarında faaliyet gösteren gerillaları kontrol etmesine ilişkin teklifini kabul etmedi. Jha yeni bir öneride bulun-

du; buna göre, ABD, Kalküta'da bulunan Bangladeşli sığınmacılarla temasa geçilmesine ilişkin teklifi kabul edecekti. Böyle yaptığımızda ise ileride görüleceği üzere, bu temas Hintlilerin engellemesi nedeniyle yarıda kesilecekti.

Sovyetler Birliği-Hindistan Dostluk Antlaşması

9 Ağustos'ta Sovyet-Hindistan Dostluk Antlaşması'na dair haber bomba gibi düştü.

İlk olarak gazetelerden Sovyet Dışişleri Bakanı Gromiko'nun Yeni Delhi'ye yaptığı ziyareti öğrendik; bu ziyaret sonrasında 20 yıl yürürlükte kalacak bir Dostluk, İş Birliği ve Barış Antlaşması imzalandı. Anlaşmanın yumuşak hükümleri, stratejik önemini gizleyememişti. Kalıcı dostluğa, birbirlerinin işlerine müdahale etmemeye ve ekonomik, bilim, teknik ve kültürel konularda iş birliği içinde olmaya dair alışılagelmiş ifadeler içeriyordu. Daha da önemlisi, iki tarafı da etkileyen "büyük uluslararası sorunlar konusunda" düzenli olarak birbirleriyle istişarede bulunma sözü veriyordu. Belirleyici hüküm 9. maddeydi. Buna göre, imzalayan tarafları, iki taraftan birinin silahlı bir çatışmada yer alması durumunda herhangi bir üçüncü ülkeye yardım etmesinden kaçınması ve iki taraftan birinin saldırıya uğraması ya da tehdit edilmesi durumunda "uygun etkili önlemler" alınmasına yönelik bir bakış açısıyla diğeriyle hemen istişarede bulunmayı taahhüt ediyordu.

Hükümetimizin ilk tepkisi şaşırtıcı derecede iyimserdi. İstihbarat; Hindistan'ın kuvvete dayalı bir politika güden ülke değil de barışsever bir ülke olarak uzun zamandır süregelen algısının bilinçaltı etkisi nedeniyle değerlendirme yapmış olabilirdi. Nehru'nun kızının, bağlantısız Hindistan'ı Sovyetler Birliği ile fiili bir ittifaka doğru kasıtlı olarak yönlendirme teşebbüsünü de kabul etmek kolay değildi. Bu nedenle 11 Ağustos'tan itibaren, Bayan Gandi'nin kamuoyunda yükselen bir hesaplaşma isteğine direndiği yönünde bir değerlendirmede bulunuldu. İddiaya göre Sovyetler; hevesli olmamasına karşın Bayan Gandi'nin Bangladeş'i tanımak ve böylece Pakistan'a savaş ilan etmek mecburiyetinde kalabileceğinden endişe ediyordu. Analizlere göre, antlaşmayı imzalayarak SSCB, Bayan Gandi'ye ılımlılık ve çev-

releme politikasını sürdürmesine yardımcı olacak bir diplomatik başarı vermişti; karşılığında, Sovyetler Birliği, Hindistan topraklarının düşman üsleri için kullanılmayacağından emin olabilirdi.

Geçmişe bakınca, daha saçma bir tahminde bulunmak neredeyse imkânsız olurdu. Bu durum önyargıların istihbarat analizlerini nasıl şekillendirdiğine dair klasik bir örnekti. Hindistan topraklarında herhangi bir yabancı üssün kurulduğuna dair gerçekçi bir olasılık yoktu; tabii ki sadece bu durum, Hintlilerin önceki tavırlarını, Sovyetlerin ihtiyatını bırakması gibi sıra dışı bir değişiklik olmadan, garanti için yeterli değildi. Askeri bir çatışma durumunda başlıca caydırıcının Hindistan'ın askeri planlamacılarının endişesi olduğunu biliyorduk. Sovyetlerin onaylamadığı bir savaş, Sovyet ikmal hattını bitirip Çin'i müdahale etmesi için teşvik edebilirdi. Sovyet-Hindistan Dostluk Antlaşması bu endişeleri kesinlikle ortadan kaldıracaktı; bu nedenle savaş tehlikesini de objektif bir şekilde artırıyordu. Sovyetler Birliği stratejik bir fırsat yakalamıştı. Çin'in acizliğini göstermek ve hem Çin'in hem de ABD'nin bir dostunu küçük düşürmek oldukça cazip gelmişti. Eğer Çin hiçbir şey yapmazsa aciz olduğu ortaya çıkabilirdi; ortamı gerginleştirmesi durumunda ise Sovyetlerden gelebilecek misilleme riskini göze alması gerekebilirdi. Antlaşma ile Moskova barut fıçısına yanan bir kibrit atmıştı.

Antlaşmanın duyurulduğu gün, Hindistan Büyükelçisi'nin ricası üzerine öğle yemeği yedik. L. K. Jha'nın zor bir dönemde Washington'a yararı dokunmuştu. ABD görünümünü mükemmel bir şekilde analiz etmişti; uluslararası siyaseti, işin içine duyarlılık katmadan anlıyordu. Hintli diplomatların, eğer iyi niyetli değilse, muhataplarının bazen sabrını tüketen ahlaki bir kendini beğenmenin verdiği rahatsız edici ses tonunu, en azından bana karşı asla kullanmamıştı. Meseleleri, Hint bakış açısından basına aktarmada becerikliydi; ayak izlerini her zaman köşe yazılarından takip edebiliyordum ve kendimizi karşı taraflarda bulduğumuz durumlar sancılı bir deneyim yaşatıyordu. (Basının hakkından gelme konusunda marifetli olmam gerekiyordu. Hindistan-Pakistan konusunda Jha açıkça bana üstünlük sağlamıştı.) Yine de Jha'ya karşı büyük bir saygı duymuş ve hatta yakınlık hissetmiştim. Gerek sosyal ortamlarda gerek karşılıklı fikir alışverişinde bulunmak için Jha ile sık sık görüşüyordum. Bunun sebep-

leri kısmen Hindistan'ın tüm politikalarına razı olalım ya da olmayalım Hindistan'ın dünya meseleleri söz konusu olduğunda önemli olduğunu düşündüğüm, kısmen de dikkatli bir şekilde yaptığı analizlerinden ders aldığım içindi.

Bu vesileyle Jha, Bayan Gandi'den Başkan'a bir mektup getirdi. Gerilimler nedeniyle tamamen Pakistan'ı suçluyordu. Mektupta, mülteciler için yaptığımız kayda değer ekonomik yardımımız ya da uzlaşmaya varma yolunda İslamabad'daki hükümeti yönlendirmemiz hiçe sayılmıştı. Bunun yerine, uyguladığımız silah politikası ile Hindistan'ı aldattığımızı ve aslında 1954 ve 1965 yılları arasında Pakistan'a silah satarak yarımadadaki tüm gerginlikleri körüklediğimize yer verilmişti. BM'den birinin Hindistan topraklarında görevlendirilmesini bir kez daha reddediyordu. Bayan Gandi, Sovyetler Birliği ile yapılan anlaşmadan hiç bahsetmediyse de Temmuz'da Yeni Delhi'yi ziyaret ettiğimde Nixon adına gönderdiğim daveti kabul ettiğini ima etmişti. Bu uzlaşmacı jest, suçlama listesi ile birlikte iki lider bir araya geldiğinde, sanığın kim olduğuna dair bir şüpheye çok az yer kalıyordu.

Anlaşmayla ilgili resmi açıklamanın yapılması Jha'ya bırakılmıştı. İlginç bir şekilde, aklındaki hesap Hindistan'ı tehlikeli bir son çare olarak Sovyetlere doğru yönlendirdiğimiz konusundaki başmakale eleştirileriyle tamamen çelişiyordu. Sovyetlerle yapılan anlaşmanın, Amerika'nın Hindistan-Pakistan krizindeki politikasına bir tepki değil de bir yılı aşkın süredir hazırlanmakta olan ve özenle düşünülmüş bir Hint stratejisi olduğu konusundaki şüphelerimi doğrulamıştı. Jha'nın neden bu kadar güven verici olduğunu hiç anlamadım. (Dobrinin de aynı konuya parmak basmıştı.)[4] Hindistan'ın bağlantısızlığı ile uzlaşmak ne kadar zor olsa da harfi harfine bakıldığında, anlaşmanın endişe edilecek ikincil bir mesele olduğu şeklinde karşılık verdim. Bizi endişelendiren şey Hindistan'ın Pakistan'a karşı hareket özgürlüğünün tadını çıkardığı sonucuna varması olasılığıydı. Hindistan ile Pakistan arasındaki bir savaşın Hindistan-Amerikan ilişkilerini beş yıl geriye döndürebileceği konusunda daha açık olamazdım. Büyükelçiye yönetimde başkaları ne söylemiş olursa olsun Doğu Pakistan'a yapılacak askeri bir müdahalenin Hindistan'a yapılan yardımı kesme olasılığının yüksek olabileceğini anlamasını istedim. ABD'yle

Hindistan'ın, çözümü önceden kararlaştırılmış gibi görünen bir sorun nedeniyle tartışması için hiçbir sebep yoktu. Hindistan'ı ciddi bir şekilde dünya çapında bir güç olarak görüyor ve bu yüzden de iyi ilişkilerimiz olmasını istiyorduk. Kaçınılmaz olana fırsat tanımamız durumunda Doğu Bengal'in özerklik kazanacağı kesindi; bunun barışçıl bir şekilde gerçekleşmesini istiyorduk. Jha, Sovyetlerle yapılan anlaşmanın tarafsızlıkla bağdaşmadığı hususunu inkâr etmişti. Bayan Gandi'nin ziyaretinin bize bu fırsatı vereceğini öne sürerek Hindistan-Pakistan meseleleriyle ilgili her türlü tartışmadan kaçınmıştı. Sorunu savaşla çözmeye çalışmama hususunda bir kez daha uyarıda bulundum; bizim desteğimizle evrimsel bir süreç Doğu Bengal'in kendi kaderini tayin etmesine yol açabilirdi.

Fakat Hindistan değişimle ilgilenmiyordu. Yahya da içinde bulunduğu tehlikenin farkına varamamıştı. Kapasitesinin ötesindeki olaylar içinde sürüklenen Yahya, çaresiz kişilerin karar vermek için hâlâ fırsatları olduğu konusunda kendilerini garanti altına alan o haşin ve merhametsiz hamlelerinden biriyle işimizi karmaşık hale getirmişti. 9 Ağustos'ta Yahya'nın rejimi, Mucib'in vatan hainliğinden gizlice yargılanacağını duyurdu. Yahya'nın bu hareketle neyi başarmayı umduğunu hiç anlayamadım. Kendisine karşı tüm dünyadan gelebilecek daha büyük baskıları harekete geçirecek ve Hintlilerin uzlaşmazlığını körükleyecekti. Bayan Gandi derhal dünya liderlerine protesto mesajları gönderdi. On bir senatör ve Temsilciler Meclisi'nden elli sekiz üye ABD'nin, merhamet etmesi için Pakistan'a baskıda bulunmasını istedi. 11 Ağustos'ta Bakan Rogers, ABD'nin endişelerini Büyükelçi Hilaly'ye iletti.

Kendi tercihlerimi Başkan'ın emirleri olarak ilettiğime dair şüpheleri artıran bürokratik oyalanmanın üstesinden gelmek için Başkan'la Üst Düzey İnceleme Grubu arasında 11 Ağustos'ta bir toplantı ayarladım. Nixon, 16 Temmuz'da NSC'de anlattıkları doğrultusunda sert bir açıklama yaptı. Büyük bir mülteci yardım programı istedi; ızdırabı hafifletmek için elimizden gelen her şeyi yapardık. Medya saldırılarının çoğunun siyasi olarak harekete geçirildiğini düşünüyordu; eleştirmenlerine göre, Pakistan, Vietnam'ın yerini almaya başlıyordu ki bu da Çin'e olan açılımla alakasız hale getiriliyordu. Yahya'nın eylemlerini desteklemiyordu; ama yine de bu eylemler savaş

gerektirmiyordu. Hindistan'ın saldırması durumunda Nixon'ın yardımı kesme konusundaki kararlılığından hiç kimse şüphe etmemeli. Sovyetlerin tavırları Nixon'a Sovyetlerin kontrolden çıkan olaylar dizisini başlattıkları yıl olan 1967'de Orta Doğu'daki tutumlarını hatırlatmıştı. Başkan, Pakistan hükümetine siyasi evrim konusunda hiçbir kamu saldırısı olmayacağını söyledi; "siyasi problemle özel olarak ilgileneceğiz" dedi.

Bu da bizim rotamızdı. 14 Ağustos'ta Nixon, Yahya'ya yardım programı için bastırarak ve Doğu Pakistan'ın seçilmiş temsilcilerinin desteğini alarak ulusal uzlaşma sürecini hızlandırması yönünde baskıda bulunan bir mektup gönderdi. Nixon, bu tür önlemlerin, ayaklanmanın yıpratıcı tehdidine karşı mücadele etmek ve dünyanın bulunduğunuz kısmında barışı sağlamak için önemli olacağına değindi:

> Ayrıca revize edilmiş bir ulusal kalkınma planı çerçevesinde bu önlemler, ABD ve diğer ülkelerin sizin ülkenizin son olaylar nedeniyle trajik bir şekilde karmaşıklaşmış ve yavaşlamış ekonomik kalkınmanıza yardımcı olmaya devam edebilecekleri zamanı da hızlandıracaktır.

Her ne kadar diplomatik olarak ifade edilmişse de mektupta anlatılmak istenen açıktı: ekonomik yardımın devam ettirilebilmesi, gücün seçilmiş temsilcilere devredilmesiyle bağlantılıydı. Aslında dostluk namına Doğu Pakistan için özerklik istiyorduk. Yeni Delhi'yle temel farkımız, Yeni Delhi'nin, Batı Pakistan'ın bile birlikteliğini zayıflatabilecek bir değişime olan isteğinde yatıyordu.

Bangladeşli Sığınmacılarla Temas

Ayrıca Jha'nın ABD ile Kalküta'daki Bangladeşli sığınmacılar arasındaki doğrudan irtibata geçilmesi önerisini kabul etmiştik. Şayet Hindistan ile Bengaller isteseydi bir anlam kazanabilecek olan siyasi uzlaşma peşinde boşu boşuna üç ay koşmak zorunda kalınmazdı. 30 Temmuz'da, sürgündeki Bangladeş hükümeti ile yakından ilişkili Avami Birliği'nin seçilmiş bir üyesi olan Sayın Qaiyum, ABD ile temasa geçmek üzere atandığını söylemek için Kalküta'daki konsolosluğumuza geldi. İki hafta içinde cevap almak için yeniden gelecekti. Konsolosluk bu bilgiyi Dışişleri'nin kanallarından iletti.

Bu temasın İslamabad'da ortaya çıkmasının şiddetli tartışmala-

ra yol açacağının farkına vardık. Hindistan'ın bunu duyurmak için her türlü nedene sahip olabileceğini varsaymak zorundaydık. Yine de Başkan ile görüştükten sonra Dışişleri'nin, konsolosluğumuzun Qaiyum'u kabul etmesi ve Pakistan hükümeti ile müzakere etmeye hazır olup olmadığını öğrenmek için Avami Birliği'ni yoklamasına ilişkin teklifini uygun buldum. (Bu girişim konusundaki direktifler Dışişleri'nin Yakın Doğu Bürosu'nda hazırlanmış ve Beyaz Saray da bunu uygun bulmuştu.) Qaiyum beklendiği gibi 14 Ağustos'ta ortaya çıktı. Mucib'in bu müzakerelerde yer almasına izin verilmesi durumunda İslamabad, Avami Birliği'nin altı maddesini kabul ettiği sürece kendi tarafının tam bağımsızlıktan daha azına razı olabileceğini belirtti. ABD'nin böyle bir değişimi teşvik edeceğini umuyordu. Birkaç gün sonra yapılan ikinci toplantıda Qayyum, Hindistan'ın Bangladeş'i resmen tanıdığı zaman, esasen itibarı kurtarmaya yarayan bu teklifin bile artık mümkün olmayacağını ileri sürdü.

Yahya'yı bilgilendirmeden daha fazla ilerleyebileceğimizi düşünmedik; aynı zamanda Kalküta temasları İslamabad'ı siyasi bir çözüme yönlendirmek için bir fırsat olabilirdi. Dışişleri, Büyükelçi Joseph Farland'a, Yahya'ya Kalküta'daki bağlantılarımızdan ve altı maddeye dayalı bir anlaşma olasılığından bahsetmesi yönünde talimat verdi. Farland'dan her türlü öneriden kaçınması istenmişti ama Yahya ile olan diplomatik girişimin getirisi neredeyse kaybedilebilirdi. Hükümetler normalde kendi ülkelerinde yasal haklardan mahrum edilen sığınmacılar için teklifte bulunamaz.

Yahya'nın tepkisi şaşırtıcı derecede olumluydu. Kendisini tuzağa düşürdüğünü fark ettiğinden bir çıkış yolu arıyordu. Kalküta'daki temaslarımızı memnuniyetle karşılamış ve sadece bilgilendirilmek istemişti. Hatta Farland'ın, Yahya'nın hükümetiyle Bengalli sığınmacılar arasında gizli temaslar kurmak için arabuluculuk yapma önerisini bile kabul etmişti.

27 Ağustos'ta Qaiyum, temasların hızlandırılmasına ilgi gösterdiğinde, bir adım daha ileri gittik. 4 Eylül'de Farland, görünürde Qaiyum'un samimiyetini kontrol etmek amacıyla Yahya'ya Bangladeş "Dışişleri Bakanı" ile temasa geçmemizi önerdi; Yahya'nın gizli görüşmelerde bulunma isteğini ona bildirecektik. Dost bir ülkenin Cumhurbaşkanı'na; mevcut unvanı ile durumu vatan hainliği değil-

se de kışkırtıcı olarak yasakladığı bir oluşumun en azından anayasal değişiklik gerektiren bir yetkilisi olan "Dışişleri Bakanı"na yaklaşacağımızı söylemek sıra dışı bir teklifti. Yahya'nın razı olduğu çıkmaz da bu türdendi.

Yahya diğer konularla ilgili önerilerimizi de kabul etti. 1 Eylül'de Doğu Pakistan'da, nefret edilen sıkıyönetimle görevde bulunan kişinin yerine sivil bir vali atadı. 5 Eylül'de Yahya, daha önce mültecilere verilen genel affı, cezai takibatı hâlihazırda başlatılmış olanlar hariç tüm vatandaşları kapsayacak şekilde genişletti. (Mucib, bu affın dışında tutulmuştu.) Aynı zamanda Yahya, yardım koordinatörümüz Maury Williams'a Mucib'e verilen ölüm cezasının uygulanmayacağına dair güvence de verdi. 1 Ekim'de Nixon, mülteci yardımı için 250 milyon dolar ek fon isteyeceğini duyurdu. Bu da katkımızı dünyanın geri kalanının yaptığı katkının neredeyse iki katına çıkaracaktı.

Krizi şiddetlendirmenin en emin yolu herhangi bir alternatif sunmadan diğer tarafın girişimlerini reddetmektir. Hindistan'ın izlediği yol bu türdendi. Hiçbir hükümet nihai tavizlerini en başta vermez ve müzakere süreci gerçekleşene kadar ne kadar ileri gitmeye hazır olduğunu dahi bilmiyor olabilir. Bu durum özellikle 1971 yılında Pakistan'ın yorgun askeri liderleri için de geçerliydi. Şu ana kadar Doğu Pakistan'ın 25 Mart'ta başlayan zalimce sindirilmesinin Talleyrand'ın ifadesiyle bir suçtan bile daha kötü olduğunu biliyor olmalıydılar; bu bir hataydı. Yine de tüm yaşamları boyunca birleşik bir Pakistan'ı savunmuşlardı; ülkelerinin yarısının ayrılmasını kabul etmeleri imkânsızdı. Yahya, hem kendi esneksizliğinden kaynaklanan bir savaştan hem de çok fazla taviz verdiği yönündeki ithamlara dayanan bir devrilmeden korkuyordu. Bu ikilemle karşı karşıya kalınca, otoriteyi mümkün olduğunca hızlı bir şekilde sivil bir hükümete devretmeye çalışmış ve nihai felaketin sorumluluğunu da bu hükümete vermişti. Bu arada, Batı Pakistan'ın huzursuzluğundan kaçınırken bazı tavizler vererek bir ihtilafı da ortadan kaldırmayı umuyordu.

Ama yine de Bayan Gandi'nin, Pakistanlı liderlerin ikilemlerinden bu kadar kolay kaçmalarına izin vermeye pek de niyeti yoktu. Pakistan ile Avami Birliği arasındaki tartışmalar başladığında, bir çeşit uzlaşmanın ortaya çıkabileceğini biliyordu; bu durumda Hindistan da olayla-

rın kontrolünü kaybedebilirdi. Bayan Gandi bu riski göze alamıyordu. Bu kadar dezavantajlı bir konumda olan Pakistan'ı, iç ayaklanmadan (Lin Piao olayı) muzdarip Çin'i, Vietnam yüzünden bölünmüş ABD'yi ve neredeyse koşulsuz bir şekilde Hindistan'ın yanında olan Sovyetler Birliği'ni bir daha böyle yakalayamazdı. 1 Eylül'de Hindistan Silahlı Kuvvetleri'nin genel alarma geçirildiğini öğrendik. Tahmin edileceği gibi Pakistan 4 Eylül'de Batı Pakistan-Hindistan sınırı yakınlarında mevzilendirmek üzere ilave kuvvetleri harekete geçirerek karşılık vermişti. 9 Eylül'de Hindistan'ın tek zırhlı tümeniyle bağımsız bir zırhlı tugay, Batı Pakistan sınırına doğru ilerledi. 16 Eylül'de Hindistan'ın Ekim ayı başlarından itibaren Doğu Pakistan'a 9.000 kadar daha Mukti Bahini gerillalarını sızdırmayı planladığına dair bir rapor geldi.

Bu arada Kalküta'daki Bangladeşli temsilcilerle olan temaslarımız kesilmeye başlamıştı. 9 Eylül'de konsolosumuz, Bangladeş Dışişleri Bakanı ile görüşme ayarlamak üzere Qaiyum ile bir araya geldi. Fakat Qaiyum artık sadece Mucib'in derhal serbest bırakılmasını değil aynı zamanda Pakistan ordusunun Doğu Pakistan'dan derhal çıkmasını ve Bangladeş'in güvenliğinin Birleşmiş Milletler tarafından garanti altına alınmasını -kısacası hemen bağımsızlık- da istedi. 14 Eylül'de Qaiyum, "Dışişleri Bakanı"nın toplantıya çok da gerek olmadığını söylediğini bize iletti. Bu durumu Hindistan hükümetinin gözetim için isteksiz olmasına atfeden Qaiyum, ABD ile yapılacak her temastan hükümetinin rahatsız olduğunu ifade etti. 21 Eylül'de Yahya, Farland'a Kalküta'daki temaslarımızı sorduğunda endişesi ortaya çıkmıştı. Farland'ın yeni gelişmelerden kendisini haberdar etmesini umuyordu. Farland, Dışişleri Bakanı'nın müsait olmaması durumunda konsolosumuzun sürgündeki Bangladeş hükümetinin "Başkan Vekili" ile görüşmesine izin verilmesi yönünde teklifte bulunması için yeterince desteklenmişti.

Ama Kalküta'da artık tüm göstergeler aksi yönü işaret ediyordu. 23 Eylül'de Qaiyum, konsolosumuza Hindistan hükümetinin Qaiyum'un bizimle olan temaslarından haberi olduğunu ve bu temaslar hususunda resmen uyarıldığını söylemek için bir ulak gönderdi. "Başkan Vekili" ile bir toplantı teklifinde bulunarak karşılık verdik. Kısa bir süre sonra Qaiyum ortaya çıktı ve ulağın söylediklerini doğruladı: Hindistan, tüm temasların Yeni Delhi üzerinden yapılmasını istiyordu.

Bu esnada Hintliler ise bize tam tersini söylüyorlardı; en azından mülteciler hakkında. Ne zaman ortak bir ABD-Hindistan yardım programı önerirsek önerelim, bunun Kalküta'daki Bangladeş temsilcileriyle birlikte ele alınması gerektiği konusunda klasik bir cevapla karşılaşıyorduk. Bizi başlarından savdıklarını sandığımız için hoş görülebilirdik: Hindistanlılar Bengalli sığınmacılarla görüşmemiz konusunda baskıda bulunmuşlardı ki o zamanlar Hintlilerin hoşnutsuz olabilecekleri bahanesiyle üst düzey temastan kaçınmışlardı.

27 Eylül'de Joe Sisco, Jha'ya, hiçbir koşul öne sürmeden Pakistan ile Bangladeş temsilcileri arasında doğrudan müzakereler önererek karmaşayı düzeltmeye çalıştıysa da Jha buna yanaşmadı. Bu tür görüşmeler Bangladeş'in tanınması anlamına gelmesine ve özerklik ve en nihayetinde bağımsızlık dışında herhangi bir sonuca yol açmadığı için bu teklifte herhangi bir ilerleme görmediğini ileri süren Jha hemen yerine getirilemeyeceğini bildiği klasik isteğine geri döndü; yani Bangladeş temsilcileriyle yapılacak her türlü görüşmelere öncelikli olarak Mucib de dahil olacak ve hemen ardından bağımsızlığa yoğunlaşılacaktı. (Bu noktada Mucib'in serbest bırakılması aslında bir itibar sorunuydu. Askeri hükümet, bu kadar küçük düşürücü bir geri dönüşle müzakerelere başlamayı kabullenemezdi. Diğer yandan, askeri hükümetin Avami Birliği'yle giriştiği herhangi bir müzakerenin, Avami Birliği'nin liderinin neticede hapisten serbest bırakılmadığı sürece başarılı olamayacağı açık olmalıydı.)

Ertesi gün Bangladeş "Dışişleri Bakanı" en sonunda Kalküta'daki konsolosumuz ile bir araya geldi; ABD'nin nüfuzunu, tam bağımsızlık, Mucib'in özgürlüğü, ABD yardımı ve normal ilişkiler de dahil olmak üzere Bengallerin "isteklerini" gerçekleştirmek için kullanmadığı sürece müzakerelerin işe yaramayacağını söyledi. Herhangi bir cazibeye kapılmamak için Qaiyum 3 Ekim'de Bangladeş'in "isteklerini" arttırarak geri döndü. Sovyetler Birliği'nin de görüşmelere katılmasını istedi. Hindistan ordusu, Pakistan birliklerini sınırda oyalarken ülkenin nihai kontrolü için de gerillaları serbest bırakıp, tavize gerek duymamıştı. 16 Ekim'de Qaiyum, Hindistan'ın itirazlarına değinerek konsolosumuzla Bangladeş'in "Başkan Vekili" arasında olması beklenen görüşmeyi kabul etmedi. 20 Ekim'de Hüseyin Ali adında Bangladeşli bir başka üst düzey yetkili, konsolosumuza örgütünün

Yahya'ya mesaj iletmekle ilgilenmediğini söyledi; "bariz çözüm" Mucib'in serbest bırakılması ve Bangladeş'in derhal bağımsız olmasıydı. Ekim ayının sonunda Hindistan basını Bengallerin "yabancı temsilciler" ile müzakerelerde bulunmasına karşı alenen uyarıda bulundu. Kısacası, Pakistan hükümeti ile sürgündeki Bangladeş hükümeti arasındaki görüşmeleri teşvik etme yönündeki çaba sona ermişti.

Bayan Gandi Washington'a Geliyor

Bu arada Hindistan ile anlaşmaya varmak için her türlü çabayı gösteriyorduk. Büyükelçi Jha ile yaptığım konuşmalarda sürekli aynı konuya değiniyordum. Hindistan'la Amerika'nın uzun vadeli çıkarlarının uyum içinde olacağını düşünüyorduk. Bayan Gandi'nin ziyaretinin, ilişkilerimizde bir dönüm noktası olması için elimizden geleni yapacaktık. 25 Ağustos'ta, 11 Eylül'de ve 8 Ekim'de ABD'nin Doğu Bengal'in Pakistan'ın bir parçası olması konusunda ısrar etmediğini vurgulamıştım. Tam tersine Doğu Bengal'in kesinlikle özerk, mümkün olduğu kadar da bağımsız olma isteğini destekliyorduk. Savaşa girmek anlamsızdı; eğer mevcut prosedürlere bir şans verilirse Bangladeş 1972 baharında istediğini elde edebilirdi. Yöntemlerimiz farklı olsa da hedeflerimiz aynıydı. Eğer Bayan Gandi ilişkilerimizin kökten gelişmesine hazır olsaydı iş birliğine istekli bir ortak bize bulurdu. Eğer ziyaretini Hindistan'ın askeri bir saldırıda bulunabilmesi için kılıf olarak kullansaydı, ilişkilerimiz kısa sürede düzelmezdi. Dışişleri Bakanlığı'na benzer bir yolu takip etmesi yönünde talimat verildi. 7 Ekim'de yapılan WSAG toplantısında, Hindistan'ın evrimsel bir süreci kabul etmesi durumunda bizim yardımımızla hedeflerinin çoğunu gerçekleştirebileceğini söyledim. "Bizimle iş birliği yaparlarsa, Mucib'in serbest bırakılması ya da Bangladeş için bir dereceye kadar özerklik elde edilmesi gibi sorunlarının %90'ında onlarla iş birliği içinde bulunabiliriz. Bu sayede Hindistan da istediğini elde edebilir."

Yurt içindeki eleştirmenlerimizin aksine Jha, Hindistan karşıtı olmadığımızı çok iyi anlamıştı; Hindistan'ın açıkça planladığı şeye olan tepkimizi sınırlamak için buna güveniyordu. Hindistan, mültecilerin dayanılmaz yükü konusunda yardım istemeye devam ediyordu ki bu sayı yaklaşık yedi ya da sekiz milyondu. Ama yine de Hindistan, Yahya'nın

genel af ilanından sonra mültecilerin geri dönmelerini teşvik etmez ya da bu akışı engelleme konusunda iş birliği yapmaz veya mültecileri af konusunda bilgilendirmek için BM personelinin kamplara gönderilmesine izin vermezdi. Hindistan, Bengalli gerillaların kaosu arttırmalarından sorumluluk üstlenmiyordu. Hindistan topraklarında işe alınmalarına, Hintli subaylar tarafından eğitilmelerine, Hint silahlarıyla donatılmalarına ve sınırın Hindistan tarafında Hint silahlarıyla desteklenmelerine rağmen Hindistan, gerillaların kendi kontrolü altında olmadığını iddia ediyordu. Hatta Yeni Delhi, gerillaların yardım malzemelerine müdahale etmeyeceğine dair vaatte bulunmaktan bile kaçınmıştı. Savaş tehditleri giderek daha belirgin hale geliyordu. Şartlarının yerine getirilmemesi durumunda Jha, Hindistan'ın yılsonu itibarıyla harekete geçeceğini bana 8 Ekim'de söyledi; Hindistan ile İngiltere Dışişleri Bakanları da Yeni Delhi'deki Amerikalı diplomatlara benzer açıklamalarda bulunmuştu. Hindistan mühlet bitimini kasıtlı olarak kısa tutmuştu ki bu süre zarfında Pakistan'ın anayasal yapısı sarsılmak zorundaydı.

Sovyetler Birliği çok hararetli bir role bürünmüştü. Barış için fedakarlığa defalarca karşı çıksa da Yeni Delhi'nin sunduğundan ayırt edilemeyen şartlar ileri sürmüş ve bu nedenle de bir güç gösterisi sağlayacak şekilde, Hindistan'ı desteklemeyi düşünmüştü. Her ne kadar bu yeni ortaya çıkmış özverisini detanta adadığını ifade etse de bizimle gelişmekte olan ilişkilerini, bir patlamayı önlemek için değil de meydana gelebilecek olayları kendisinden saptırmak için kullanıyordu. Moskova, çıkardığı yangına itfaiyeyi çağırdığı için itibar isteyen bir kundakçı gibi davranıyordu.

Dobrinin ile Hindistan-Pakistan kriziyle ilgili ilk görüşmem 19 Temmuz'da Pekin'e yaptığım gizli geziden kısa bir süre sonra gerçekleşti. Dobrinin, uzlaşma ararcasına, benim görüşlerimi sordu. Barışçıl bir siyasi dönüşümü tercih ettiğimizi söyledim çünkü olası bir savaş yerel kalamazdı. Dobrinin, Sovyetlerin görüşünün de bu yönde olduğunu söyledi; Moskova, Hindistan'ın siyasi hedeflerini destekliyor ama askeri bir maceraya da kesinlikle katılmak istemiyordu. Sovyet-Hindistan Dostluk Antlaşması'nın imzalanmasından sonra 17 Ağustos'ta tekrar görüştük. Dobrinin, Jha'nın daha önce bana yaptığı aynı yorumu tekrarladı; yani antlaşma, uzun süredir hazırlanmaktaydı. Anlaşmanın önceden tasarlanmasının endişelerimizi hafifletе-

bilmesi gerektiğine dair yaptığı açıklama Jha'nın yaptığı açıklamadan fazla değildi. Antlaşmanın kimseye yönelik olmadığını söyledi. (Daha önce de belirttiğim gibi, bu durum diplomatların, endişelendirmek istedikleri kişilere resmi bir güvence vermek istedikleri zaman kullandıkları geleneksel bir diplomatik arabuluculuktur; birinin daha kötüsünü yapabilme kapasitesine sahip olduğunu öne sürmenin zarif bir yoludur.) Askeri bir mücadeleye tepkimizin sert olacağı konusunda uyarıda bulundum. Dobrinin'in verdiği karşılık, Sovyetler Birliği'nin barışçıl bir çözüm istediği yönündeydi.

Ne yazık ki Sovyetlerin tavırları bu güvencelerle gitgide çelişmeye başladı. Ağustos ayının sonuna doğru Hintlileri durdurmak bir yana Moskova'nın, Hindistan'ın adının Güvenlik Konseyi'nde saldıran ülke olarak geçmesi durumunda Birleşmiş Milletler'de bunu veto edeceğine dair su götürmez kanıtlara ulaştık; ayrıca Pakistan ya da Çin'in Hindistan'a saldırması durumunda Sovyetler Birliği askeri ekipmanı hava yoluyla göndereceği yönünde açıklamada bulundu. Bir başka deyişle Sovyetler Birliği, Bayan Gandi'ye açık çek veriyordu. Bayan Gandi'nin Eylül ayı sonlarında Moskova'ya yaptığı ziyarete dair yayınlanmış haberler bu iddiayı destekliyordu. Bakanlar Konseyi Başkanı Kosigin, Bayan Gandi ile ortaklaşa bir şekilde tüm suçu Pakistan'a atarak Yahya'nın gerginlikleri ortadan kaldırmasını istedi. Kosigin, savaştan kaçınmak için siyasi bir çözümün acil olarak bulunması gerektiğini ifade etti ki bu, Kremlin'in Hindistan'ın stratejisini onayladığına dair en keskin açıklamaydı. Yüksek Sovyet Prezidyumu Başkanı Podgorni'nin Ekim ayı başlarında Hindistan'a yaptığı ziyaret, Sovyetlerin desteğini daha da dramatize etti.

29 Eylül'de Nixon, Gromiko ile Washington'da bir araya geldi ve Hindistan'ı savaştan vazgeçirmenin iki ülkenin de çıkarına olduğunu söyledi. Gromiko çekimser kalmıştı. Savaştan kaçınma gerçekten istenen şeydi; ne yazık ki savaş riskinin her şeyden öte Pakistan'ın kışkırtıcılığında yattığına dair dikkate alınması gerektiğini dile getirdi. Tüm silah tedariki kesilmişti. Üstelik bariz bir biçimde daha zayıf ülkenin daha güçlü olana saldıracağı yönündeki ilginç düşüncesine dair hiçbir gerekçe sunmadığı gibi Pakistan'daki yönetimin sivillere devredilmesinden sonra neler yapılabileceğini görmek için neden Mart'a kadar süre verilmediğini de açıklamıyordu.

40.000 gerillanın Doğu Pakistan'a sızmasını engellemek için acil olarak 9 Ekim'de Sovyetlerden yardım istediğim sırada bu olayın gerçekleşmek üzere olduğuna dair tedirginlik yaratan haberler aldık. Başkan'ın savaştan kaçınmaya büyük önem verdiğini Dobrinin'e söyledim. Dobrinin daha az dost canlısı ya da daha az yardımcı olamazdı. Sovyetler her iki tarafa da sesleniyordu ama Hintliler gittikçe daha fazla inatçı hale geliyordu. Krizin etkisiz hale getirilmesi için SSCB ile ortaklaşa hareket etmeyi düşünmeye hazır olduğumuzu söyledim. Teklif hiç kabul edilmedi. Hindistan'ın Pakistan'ı küçük düşürme fırsatı da Sovyetler Birliği'nin Çin'i küçük düşürme fırsatıydı. Moskova'nın işi ciddiye bindirmesi için her türlü gerekçesi vardı. Pakistan zayıf taraf olan ülkeydi. Teraziyi dengelemiş olabilecek ABD, isteyerek dayatılan silah ambargosu, dışarıdan herhangi bir müdahale ile Vietnam kaynaklı endişe ve Hindistan'ın bulunabileceği her harekette haklı olduğuna dair neredeyse aynı fikirde olan kongre ve medya görüşleri yüzünden Pakistan'a yardım etmekten men edilmişti. Çin ise kendi iç sıkıntılarından dolayı geçici olarak kötü durumdaydı.

Ekim ayı boyunca Nixon yönetimi eleştiri yağmuruna tutuldu. 5 Ekim'de ABD Senatosu Dış İlişkiler Komitesi, ABD'nin Pakistan'a yapacağı tüm ekonomik ve askeri yardımları askıya alma kararı aldı. Pek çok senatör hâlâ daha sert önlemlerin alınması yönünde yaygara koparıyordu. Bu tutum, 22 Ekim'de Washington Post'ta yayınlanan bir başyazıda özetlendi:

> Amerika'nın tavrı utanç verici olmaya devam ediyor. Birkaç gün önce Dışişleri Bakanlığı her iki taraf için de cılız bir itidal çağrısında bulundu. Bir tarafın, yani Pakistan'ın barışı tehdit ettiği için neredeyse tamamen sorumlu bulunduğu ve ABD'nin de o tarafın -silah, malzeme, siyasi destek, yardım ve benzeri açıdan- bir partizanı olduğu şeklindeki aynı gerçekle ifade edilen tuhaf bir istekti. Aslında yarımadada barışın tehlikeye girmesi, Hindistan ile Pakistan arasındaki geleneksel farklılıklardan ziyade, Pakistan'ın Hindistan'a -mülteci biçimindeki- iç politika sorununu aktarmadaki politikasında yatmaktadır. Yardım gönderilmesi hususuna gelince, Amerikan liderliği basit bir açıklamayla bu durumdan kurtulamaz. Pakistan'ın kendi halkına yaptığı zulmü durdurması için siyasi açıdan da büyük çaba sarf etmesi gerekmektedir.

Krizin başlangıç noktası için Pakistan'ın itham edilmesi kaçınılmazdı. Fakat Ekim ayı itibarıyla asıl sorun, başlangıçtaki hatanın na-

sıl düzeltilebileceği ve yarımadayı da aşacak sorunlara sebep olabilecek bir savaştan nasıl kaçınılacağıydı. Çin ile olan girişimimizin ardından Sovyetlerin amacı Pekin'i küçük düşürmek ve Çin'e ya da ABD'ye müttefik olarak güvenmenin beyhudeliğini göstermekti. Buna ek olarak, eğer bu tür taktiklerin Hindistan'ın yanına kâr kalması durumunda bu taktikler, Orta Doğu'ya da çok rahat bir şekilde yayılabilirdi. Çünkü Moskova'yla Dostluk Antlaşması bulunan Mısır, sözde 'karar yılında', sıkıntılarını savaş yoluyla çözmek için tehditkâr davranıyordu. Sovyetlerin, savaşın faydasının ve ABD'nin acizliğinin delili olarak Güney Asya'yı işaret edebilmesinin Orta Doğu'da kaygı verici olasılıklara yol açabileceğini düşünüyordum.

Savaşa sürüklenmeyi durdurmak için neler yapılabileceğini düşünmek üzere WSAG'yi 7 Ekim'de durum odasında topladım. Çin'in müdahalesi konusunda istemsiz bir endişe vardı; bazıları Pekin'e resmi bir uyarıda bulunmayı önermişti, ki bu da Hindistan'ın başka bir engellemesini ortadan kaldırmanın gerçekçi bir sonucu olurdu. Yine de toplantı yeterince uyumlu bir şekilde sona erdi. Dışişleri hem Hindistan hem de Pakistan'dan askeri güçlerini sınırlardan geri çekmelerini talep etmeyi önerdi. Moskova ve Tahran'dan bu fikri desteklemeleri istenecekti. Savaşın Amerikan yardımının kesilmesi ile sonuçlanacağı her iki tarafa da açık bir şekilde bildirilecekti. Mucib'e olan tavırlarını yeniden gözden geçirmesi yönünde çok da göze çarpmayan bir imayla Pakistan, seçilmiş Bengal liderleriyle görüşmeye başlaması yönünde teşvik edilecekti. Dışişleri'nin planı onaylandı.

Geçmişe baktığımızda, yardımın kesilmesi tehdidinin Hindistan üzerindeki etkisini fazlasıyla abarttığımız açıktı. Hâlihazırda kabul gören ve yolunda giden bu kararın yarattığı karmaşıklık nedeniyle, bir yardım kesilmesi asla bu kadar titizlikle yapılmamıştır. Hindistan, genel bir fikir değişikliği izin verene kadar, zorlukları yenmek için yardım kanalına güvenebileceğini -doğruluğu ortaya çıktı- hesaplayabilirdi.

Ümit verici sonuçlarla ilk teklifimizi Yahya'ya yaptık. Birliklerin sınırlardan karşılıklı olarak geri çekilmesine ilişkin teklifimizi 11 Ekim'de kabul etti. Artık bize politik çözüm için bir zaman çizelgesi veriyordu. Yılsonuna kadar yeni bir Ulusal Meclis kuracak ve Meclis'e bir anayasa sunabilecekti. Ulusal Meclis toplandıktan kısa bir süre

sonra ise yönetimi sivil bir hükümete devredecekti. Vilayet meclisleri hem Batı hem de Doğu Pakistan'da bir araya gelecekti. Sivil bir ulusal hükümette Doğu Pakistan çoğunluğa sahip olacaktı (aslında bu durum Bengal'in uzun zamandır istediği şeyi garanti altına alıyordu). Mucib'in ölüm cezasının uygulanmayacağına dair bir daha söz verdi; sivil hükümet üç ay içinde Mucib'le ilgilenecekti. 16 Ekim'de İslamabad'daki yetkilimiz Butto ile bir araya geldi. Butto, kurulacak yeni bir hükümetteki lider pozisyonların Doğu Pakistan'a gitmesi gerektiğini kabul etti; Mucib aktif bir rol oynayabilirdi. Yahya çekildikten sonra Doğu Pakistan'ın geleceğine karar verebileceğine dair çok az şüphe kalmıştı.

Hindistan'daki sonuçlar beklendiği gibi çıkmadı. 12 Ekim'de Büyükelçi Keating, Swaran Singh'le görüştü ve Singh, Keaton'a Hintlilerin sıkıntılarını anlatan benzer bir liste verdi: ABD, İslamabad üzerindeki nüfuzunu yeterince kullanmıyordu; Bangladeşli sığınmacılarla diyalog kurma çabaları Mucib'i devre dışı bırakmak için gerçekleştirilen bir dalavereydi. Dışişleri Bakanı, birliklerin karşılıklı olarak geri çekilmesinin kabul edilemez olduğunu belirtse de Pakistan'ın sınırdan tek taraflı olarak geri çekilmesinin işe yarayacağını ve Pakistanlıların gerçekten geri çekilmesi durumunda Hindistan'ın da geri çekilme konusunu yeniden göz önünde bulundurabileceğini söyledi. Singh, Hindistan ordusu Pakistan sınırında yoğun bir şekilde toplanmışken ve binlerce gerillayı sızdırırken Pakistan'ın askerlerini nasıl geri çekebileceğini açıklamadı.

Bu terslenme üzerine Nixon, 19 Ekim'de Haig'e "Hintlileri bu konuda tekrar sıkıştırmasını" emretti. (Pekin'e gidiyordum ve Haig, benim yerime bakıyordu.) Direktifler yerine getirilmeden önce Hindistan Savunma Bakanı -bu sefer 20 Ekim'de Maury Williams'a- bir defa daha birliklerin karşılıklı olarak geri çekilmeleri yönündeki teklifi kabul etmediklerini ifade etti. Hintliler kaygı verici bir şekilde kazara çatışma konusunda herhangi bir tehlike olmadığını da eklemişlerdi.

18 Ekim'de Moskova'daki Büyükelçi Beam, birliklerin karşılıklı olarak geri çekilmesi yönündeki teklifi Gromiko'ya bildirdi. Haig'in Dobrinin'e yaptığı uyarı da buna eklenince Nixon'ın endişeleri arttı. Sovyetlerin cevabı 23 Ekim'de geldi. Yeni Delhi'nin verdiği cevapla aynıydı. Savaştan kaçınmanın tek etkili yolu Mucib'in derhal serbest bırakılması ve "Doğu Pakistan konusunda çok hızlı bir şekilde siyasi

mutabakata varılması" idi. Karşılıklı asker çekilmesi sadece "[diğer] önlemlerle bütünlüğü" bağlamında işe yarar kabul ediliyordu. Açıkça görülüyor ki Moskova kısıtlama konusunda iş birliği yapmayacaktı.

Bu arada savaş tehlikesi kendi içinde hız kazanıyordu. 18 Ekim'de Hindistan ordusuyla donanması en yüksek alarma geçirildi. Doğu'da çatışmalar artıyordu. 1 Kasım'da Hindistan ordusu, Hindistan topraklarına ateş ettiklerini iddia ettikleri Pakistanlı topçu bataryalarını susturmak için harekete geçti. (Doğu'daki Pakistan birliklerinin sayıca bire beş oranında az olduğu ve gerilla savaşıyla mücadele etmek zorunda kaldıkları düşünülürse, savaşa girişme olasılıkları yüksek olamazdı.) Az sayıdaki Hindistan düzenli ordu birliklerinin 30 Ekim'de Doğu Pakistan sınırını geçmeye başladıklarını Nixon-Gandi görüşmelerinden sonra 6 Kasım'da öğrendik. 1 Kasım'da Sovyetler hava yoluyla Hindistan'a askeri teçhizat göndermeye başladı. Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Nikolay Firyubin, Ekim ayı sonlarında Yeni Delhi'yi ziyaret etti; Hindistan basını, Firyubin'in itidal çağrısında bulunduğunu bildirdi. Sovyet Savunma Bakan Yardımcısı ve Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı Mareşal Pavel S. Kutakhov'un yaptığı ziyaret de büyük olasılıkla Firyubin'e yardımcı olmuştu.

Bayan Gandi'nin Washington'a gelmesinden önce gerginliği azaltmak için bir gayrette daha bulunduk. Pakistan'a, sınırlardan tek taraflı olarak birliklerini geri çekmeyi teklif etmesi ve Yahya'ya siyasi değişiklikler yapma konusundaki esnekliğini daha da artırması için baskıda bulunması yönünde Büyükelçi Farland'a talimat verildi. 2 Kasım'da Farland, Yahya'ya Nixon'dan pek de hoş olmayan bir mektup iletti:

> Doğu Pakistan halkının seçilmiş temsilcilerinin azami derecede katılımlarına destekte bulunmaya ne kadar önem verdiğinizi biliyorum. Ayrıca bu sürecin, ülkenizin Doğu kısmındaki koşulların yeniden düzenlenmesi gerektiğini kabul ettiğinize inanıyorum ve bu sayede mültecilerin Hindistan'a akışı son bulacak ve tüm Pakistan halkı arasında uygulanabilir bir siyasi uzlaşma sağlanabilecek.

Yahya'nın tek taraflı olarak geri çekilmeye razı olmasına şaşırmıştık. Ertesi gün Washington'daki Büyükelçisi, Bayan Gandi'nin Hindistan kuvvetlerini "kısa bir süre sonra" geri çekmeyi kabul etmesi şartını benimle yaptığı bir toplantıda yineledi. Yahya, Pakistan'a giden silah akışının tamamen bitirilmesinin Bayan Gandi'nin ziyare-

ti ile bağlantılı olarak ilan edilebileceğini de kabul etmişti; içtenlikle verdiği gurur kırıcı bir tavizdi. Son olarak Yahya, Avami Birliği'nin bazı liderleriyle ya da Hindistan'da bulunan ve büyük bir suçlanmayla karşı karşıya olmayan bazı Bangladeşli liderlerle görüşmelerde bulunmaya hazır olduğunu ve Mucib tarafından belirlenen biriyle görüşme fikrini de göz önünde bulunduracağını söyledi. Daha da ileri gitmek isteseydik sivil hükümetin gelişini beklemek zorunda kalacaktık ki o takdirde Yahya'nın zaman çizelgesine göre iki aydan az bir süremiz kalırdı. 3 Kasım'da Butto, Farland'a -Mucib de dahil olmak üzere- Bangladeş temsilcileriyle görüşmelerin yapılmasının gerekli olduğunu söyledi; iki ay içerisinde Butto, Pakistan'daki yeni sivil hükümetin muhtemel lideri olabileceğini söyledi.

Bu durum, şüphesiz Nixon'ın herhangi bir yabancı liderle yaptığı en talihsiz iki toplantının bağlamıydı; 4 ve 5 Kasım'da Başbakan Indira Gandi ile yaptığı görüşmeler. Katılımcılar ne birbirleriyle münakaşa ettiler ne de kaba bir tavırla konuştular. Aslında bu tür karşılaşmalardaki görgü kurallarına titizlikle uymuşlardı. Hükümet başkanları anlaşmazlıkları nadiren açıkça ortaya çıkarır; uzlaşıma varma ihtimalinin düşük olduğu bir çıkmazı daha da fazla işin içinden çıkılmaz hale getirmek istemezler; bu durum ya müzakere becerisinin eksikliğine ya da çözüme ulaşmadaki başarısızlığa dair bir itiraf olur. Hükümet başkanlarının fikirlerinin bir araya gelememesi, muhatabının söylediğiyle uzaktan yakından alakası olmayan monologlara yansır ve anlamlı sessizliklerde, her ikisi de şüphesiz çıkmazın siyasi sonuçlarını ölçüp biçme eğilimindedir. Aksi takdirde -Nixon-Gandi görüşmelerinde olduğu gibi- ana konudan aniden uzaklaşılır.

Başkan ile Başbakan, Oval Ofis'teki şöminenin her iki tarafında bulunan iki berjer koltukta otururken her iki koltuğun yanındaki kanepelerde ise Kabine Müsteşarı P. N. Haksar ile ben oturuyorduk. Haber fotoğrafçıları aceleyle fotoğraf çektikten ve apar topar dışarı çıkarıldıktan sonra Bayan Gandi, bir profesörün bir parça geç kavrayan öğrencisinin gururunu okşarmış gibi Nixon'ın Vietnam konusunun üstesinden gelmesine ve Çin girişimine olan hayranlığını dile getirerek söze başladı. Nixon'ın Çin ile ilgili olarak son on yılda Hindistan'ın önerdiği şeyi tamamlamış olduğu konusunda kibirli bir şekilde memnuniyetini dile getirdiğinde Bayan Gandi'nin parlaklığını yitirdi. Nixon, donuk bakışlarına eşlik eden bir nezaketle karşılık

verdi; yüz yüze bakarken, onu tanıyanların bildiği bu bakışlar, sadece bir anlaşmazlığı belli etmekten kaçınmak ve alındığını saklamak içindi.

Nixon'ın Bayan Gandi'nin küçümseyici tavrına ayıracak vakti yoktu. Özellikle gittikçe daha rahatsız edici bulduğu Bayan Gandi'nin ahlaki böbürlenmesi ile dalga geçmişti, çünkü amaçları doğrultusunda, aslında onun kendisinden daha az vicdana sahip olduğundan şüpheleniyordu. Onu aslında kuvvet politikasının soğukkanlı bir uygulayıcısı olarak görüyordu. 11 Ağustos'ta Nixon, Üst Düzey İnceleme Grubu'na Bayan Gandi'nin izlediği yola benzer bir yolu takip edebileceğini açıkladı. Fakat Nixon, onun konumunda değildi ve bu yüzden de zaman kazanmaya çalışıyordu. Nixon da benim gibi hesaplaşmadan kaçınmak istemişti çünkü olası bir savaşın jeopolitik planımızı tehdit edebileceğini biliyordu. İkimiz de Hindistan'ın ileri sürdüğünden biraz daha uzun olsa da Doğu Pakistan'ın özerkliğinin kaçınılmaz olduğuna karar verdik. (Aslında hâlihazırda dünün bile çok geç olduğunu ima eden Hindistan hiçbir zaman belirgin bir süre vermemişti.)

Zorlu olduğu kadar küçümseyici biri de olan Bayan Gandi, Nixon'ın neyin peşinde olduğundan emindi. Bayan Gandi, kendi içsel baskılarının yarattığı çatışmalarla yüzleşiyordu. Kana susamış parlamentosu iki hafta sonra toplanacaktı. Her ne kadar Bayan Gandi'nin kriz atmosferine olumsuz yönde etkisi olsa da şu an itibarıyla kriz artık iyice ivme kazanmıştı ve hâkim olamadığı takdirde bu kriz Bayan Gandi'yi mahvedebilirdi. Belki de yetiştirilme tarzından gelen küçümseme alışkanlığı nedeniyle Nixon'a olan antipatisini resmiyet gereği soğuk tavırlarıyla ifade etmesi, uluslararası ilişkilere bakışı rahatsız edici şekilde kendisininkine yakın olan bu adamın tedirginlik veren tanınırlığıyla birleşiyordu. Nixon'ın düşündüğü gibi, ikiyüzlü değildi; bu da onun davranışları ile sosyal değerleri arasındaki uçurumun farkında olduğu varsayımını doğruluyordu. Daha ziyade, Bayan Gandi'nin ilgisi ve sosyal değerleri birbirinden ayrılmazdı.

Bayan Gandi'ye dair görüşlerim Nixon'ın görüşlerine benziyordu. En büyük farkımız, Bayan Gandi'nin küçümsemesini ben kişisel olarak algılamamıştım. Daha sonra Nixon ile ben, Hindistan'a karşı önyargılı olmakla suçlandık. Bu, tamamen bir yanlış anlaşılmaydı; ciddi bir politika, analize dayanmalıdır, hislere değil. Daha önce de öne sürdüğüm üzere aslında Hint tarihinde, Hintlilerin kendi halkına ya da komşula-

rına karşı davranışlarında tek ahlaki duyarlılık bulamadım. Benim görüşüme göre Hindistan, alışılmadık bir kurnazlıkla yabancıların psikolojisini kavrayarak ve akabinde manipüle ederek çalkantılı tarihinden sağ çıkmıştı. Hintli liderlerin ahlaki iddiaları bana, liberal, hatta biraz da sosyalist bir Batı'nın suçluluk komplekslerini sömürmeye mükemmel derecede uygun görünmüştü; bunlar fiziksel açıdan zayıf olan bir bağımsızlık hareketi ve aynı zamanda sömürgeci gücün toplumda yarattığı ahlaki tabakaları yok etmek için kullanılan vazgeçilmez silahlardı. Bu iddialar, uluslararasında kendini kanıtlamak isteyen ve bunu tek başına asla yapamayacak yeni bir ülke için paha biçilmez değerdeydi.

Bayan Gandi, Hindistan'ın ulusal çıkarlarının peşinde sadakatle ve ustalıkla koşan güçlü bir kişilikti. Politikaları, ulusal çıkarlarımıza zarar verse bile Bayan Gandi'nin metanetine saygı duyuyordum ama yine de yarımadaya dair hegemonyacı emellerini desteklemediğimiz sürece Hindistan'ın dostluğunu sonsuza dek "kaybedebileceğimiz" yönündeki Hint iddialarıyla aynı fikirde olamadım. Anlık hırsları ne olursa olsun Hindistan'ı daimî olarak "kazanabileceğimizden" ziyade bundan sonra daimî olarak "kaybedemeyeceğimizden" emindim. Bana göre, Bayan Gandi çoğu kez olmasa da ondan daha az, peşinde olduğumuz çıkarları bize karşı koruyacaktı. En azından ABD'ye karşı başka bir seçeneğin ortaya çıkması da dahil olmak üzere pazarlık gücünün dayandığı bağlantısızlıktan kolay kolay vazgeçmezdi. Hindistan'ın ihtiyaçları için buna gerek duyduğunu düşündüğünde ise Bayan Gandi, Pakistan'ın parçalanması sırasında sürdürdüğü duyarsızlığı bizimle iş birliği yaparken de sürdürebilirdi. Hemen ardından gelecek kavga bittikten sonra gergin durumdaki ilişkilerimizi hızla düzeltebilirdi; paradoksal olarak gerginlik ne kadar büyük olursa, en azından işleri olağan hale getirmek için harekete geçme isteği o kadar fazla olur. Böyle olduğu da ortaya çıktı.

Ama Kasım 1971'de ilişkiler hâlâ kötüye gitmekteydi. Nixon'ın işleri ağırdan almasına yol açan tüm nedenler Bayan Gandi'nin bu meseleyi zorlamasına sebep olmuştu. Bangladeş'in kaçınılmaz şekilde ortaya çıkması -ki böyle varsayıyorduk- Hindistan için uzun vadede şiddetli sorunlar ortaya çıkarıyordu. Aslına bakılırsa Bangladeş, Doğu Bengal idi ve Hindistan'ın en dik kafalı ve en ayrılıkçı devleti Batı Bengal'den sadece dinsel açıdan ayrılıyordu. Her ikisi de dil, gelenek, kültür ve her şeyden öte istikrarsız bir ulusal karakteri paylaşıyorlardı. İster milli-

yetçi ister radikal olsun, Bangladeş zamanla Hindistan'daki merkezkaç eğilimleri önemle belirleyecekti. Bu olay, bu sefer diğer Müslüman devletlerin Hindistan'dan ayrılmak üzere ortaya çıkabilmesi için bir emsal teşkil edebilirdi. Bu tür devletler bağımsız olduktan sonra Müslüman mirasları sayesinde eninde sonunda Pakistan ile yakınlaşabilirdi. Sonuçta tüm bunlar, Yeni Delhi'deki duyarsız planlamacılara, bu devletlerin ortaya çıkması için Hintlilerin yarımadadaki üstünlüklerine dramatik bir gösterinin eşlik etmesi gerektiğini söylüyordu.

Yahya'nın artan imtiyazları Bayan Gandi'nin sıkıntılarını daha da artırdı. Eğer Yahya'nın samimiyetsiz olduğundan, sivil bir hükümet olmayacağından, Mucib'in serbest bırakılmayacağından, Doğu Pakistan'ın önce özerk ve sonraki birkaç ay içinde bağımsız bir devlet olmayacağından emin olabilseydi, sonuna kadar devam edebilir ve programımızın başarısızlığını bir hesaplaşma için bahane olarak kullanabilirdi. Bu da tam olarak Bayan Gandi'nin olumlu bir sonuç için harekete geçmesini gerektiren neredeyse acil bir durumdu. Sivil bir hükümet Pakistan'ın izolasyondan kurtulmasına yol açabilirdi. Bangladeşli temsilcilerle Pakistan arasındaki müzakere, eğer sona ermezse, Hindistan'ın olayları hızlandırma kabiliyetini kısıtlayabilirdi. Bu olay gerçekleşmeden önce Hindistan harekete geçmek zorundaydı. Bayan Gandi, başarısızlığımıza inandığı için değil, başarılı olabileceğimizden endişe ettiği için savaşa giriyordu.

Nixon ile Gandi arasında geçen konuşma bu nedenle klasik bir sağır dilsiz oyununa dönmüştü. İki lider, birbirlerini anlamadıkları için değil, birbirlerini çok iyi anladıkları için birbirlerine kulak vermediler. Nixon, sonucunda bağımsız olacak Doğu Pakistan'ın özerk olması gerektiğine dair inancını vurguladı; tek istediğimiz, hâlihazırda hükümeti sivillere devredilme sürecinde olan Batı Pakistan'ın bütünlüğünü sarsmayacak bir zaman çizelgesiydi. ABD'nin ikna yoluyla başardıklarını listeledi: Doğu Pakistan'daki kıtlığa duyduğu hoşnutsuzluk; yardımın uluslararasılaştırılması; Doğu Pakistan'a sivil bir valinin atanması; genel af ilanı; Mucib'in idam edilmemesi için verilen söz; Pakistan birliklerinin tek taraflı olarak geri çekilmesine yönelik anlaşma ve en önemlisi de Yahya'nın bazı Bengalli liderlerle görüşmeye razı olması. Bu tür durumlar söz konusu olduğunda, bir savaş basit bir ifadeyle ABD tarafından anlaşılamaz ve ciddiyetini inkâr etmediğimiz sorunlara çözüm olarak kabul edilemezdi.

Bayan Gandi, aslında Nixon'ın görece iyi sunumlarından birini soğukça ve kayıtsızlıkla dinledi. Pakistan'ın tek taraflı olarak geri çekilmesine yönelik teklifle Yahya'nın Bangladeş liderleriyle görüşmeye razı olması gibi bazılarını bizzat ilk defa duymasına rağmen Nixon'ın belirttiği hususların hiçbiriyle ilgilenmedi. Pakistan'ın verdiği tavizler onun için pek bir şey ifade etmiyordu. Bayan Gandi'nin gerçek saplantısı Pakistan'ın mahiyetiydi, zulüm görmüş bir ülkenin bir kısmında ortaya çıkan adaletsizlikler değildi. Krize neden olan sorunları göz ardı ederek, Pakistan tarihi hakkında küçük bir ders verdi. Pakistan'ın var olmasına karşı çıktığını inkâr ettiyse de yaptığı analizin de yalanlamasını sürdürmesine çok az katkısı olmuştu. Dediğine göre, babası bölünmeyi kabul etmekle suçlanmıştı. Sık sık duyulan suçlamada gerçeklik payı olduğunu da ekledi; Hindistan'daki bağımsızlık hareketi yerli halkın liderleri tarafından oluşturulmuştu. Pakistan'da ise İngiliz işbirlikçileri tarafından ortaya koyulmuştu; bu işbirlikçiler de "bağımsız" olur olmaz Pakistan'ın bağımsızlığı için savaşan gerçek savaşçıları hapse atmaya başlamışlardı. Pakistan, her yeni gelen nesil Pakistanlı liderler tarafından alevlendirilen Hindistan nefretiyle bir arada tutulan derme çatma bir yapıydı. Doğu Pakistan'daki şartlar tüm Pakistan'a uygulanabilecek eğilimleri yansıtıyordu. Ne Belucistan ne de Kuzeybatı sınırı usulen Pakistan'a aitti; onlar da daha fazla özerklik istiyorlardı ve de hak etmişlerdi; asla başlangıçtaki yerleşimin bir parçası olmamalıydılar.

Bu tarih dersi Hintlilerin niyetlerine yönelik endişeleri yatıştırmak için hemen hemen hiç hesaba katılmamıştı. Bu durum en iyi ihtimalle sorunlarla alakasız, en kötü ihtimalle ise Batı Pakistan'ın bütünlüğüne bir tehditti. Bayan Gandi, Pakistan'ın önceden beri var olan kusurlarını o kadar ısrarcı bir şekilde vurgulamıştı ki taleplerini Doğu Pakistan'ın ayrılmasıyla sınırlandırmanın Hintlilerin itidali olduğunu ima etti; Batı Pakistan'ın mevcudiyetinin devam etmesi Hindistan'ın toleransını yansıtıyordu. Yahya'nın 2 Kasım'da verdiği tavizleri hiç dikkate almamış gibi görünüyordu. Pakistan'ın tek taraflı geri çekilmesine karşı çıkmamış ama Hindistan'ın da aynı şeyi yapıp yapmayacağı konusunda bir şeyler söylemeyi reddetmişti; yine de ertesi gün resmi bir cevap verme taahhüdünde bulundu. Nixon, acil bir politik çözümün teşviki de dahil olmak üzere, krizi hafifletmek için tüm gayretimizi sarf edeceğimize dair Başbakan'a güvence verdi. Ama çelik gibi olan bu hanım tüm bu tartışmaları başka bir toplantıya erteledi.

Öğleden sonra Yahya'nın verdiği tavizleri bir kez daha Bayan Gandi'nin yardımcısı Haksar ile tekrar gözden geçirdim. Yakında kurulacak olan sivil hükümete Bengal'in kendi kaderini tayin etme yönünde baskıda bulunacağımıza dair Haksar'a güvence verdim. Mart ayı itibarıyla Doğu Pakistan'ın özerk, kısa bir süre sonra da bağımsız olacağını tahmin ediyordum. Ortak bir zaman çizelgesi üzerinde çalışmayı önerdim. Haksar ilgi göstermedi.

Ertesi gün Nixon ile Bayan Gandi arasındaki görüşme, ABD-Hindistan ilişkilerinin hayal âlemini doğrulamıştı. Bayan Gandi, Pakistan'dan hiç bahsetmedi. Tüm toplantı, sanki Hint Yarımadası dünya üzerindeki barış ve istikrarın bir köşesiymiş gibi Bayan Gandi'nin başka bir yerdeki dış politikamız hakkında fazla derine inen sorular sorduğu bir dünya eleştirisi ile sınırlıydı. Yarımada hariç, her yer için bize takdirlerini belirtti. Nixon, kısmen hoş olmayan bu tablodan endişe ve korku duyduğundan kısmen de Bayan Gandi'nin öne sürdüğümüz çeşitli taslakları reddetme yöntemini doğru bir şekilde değerlendirdiği için kendi açısından bir önceki günün konusunu görmezden gelecek kadar istekliydi. Bu, hükümet başkanlarının tartışmalı meseleleri neden müzakere etmemeleri için klasik bir gösteriydi. Çıkmazları kırılmaz olarak göründüğünden kesinlikten kaçınma eğilimleri artar. Bu nedenle Bayan Gandi'nin ziyareti, herhangi bir önemli konuda ilerleme kaydedilmeden ya da ilerleme peşinde koşmaya yönelik süreç gerçekleşmeden bile sona ermişti.

10 Kasım itibarıyla Hindistan birliklerinin Doğu Pakistan'a girdiği haberi -doğrulanmış bir rapora göre iki tabur- artık göz ardı edilemezdi ve tabii ki Pakistan'ın misillemede bulunma riski de vardı. Sisco, hem Pakistanlı hem de Hintli büyükelçilere azami itidal çağrısında bulundu. Yeni Pakistan Büyükelçisi N. A. M. Raza, hükümetinin tüm kışkırtıcı eylemlerden uzak duracağına söz verdi. Jha, Hindistan'ın müdahalesinin söz konusu olmadığını söyledi; istihbarat kaynaklarımızı açıklamadan bunun asılsız olduğunu tartışamazdık. Kasım ayının ilk yarısında bazı Hintli yetkililerin ay sonundan önce savaş olasılığından bahsettiklerine dair raporlar aldık. Bu raporlar sadece bir haftalık farkla yanılmıştı.

12 Kasım'da WSAG'yi toplantıya çağırdım. Dışişleri Bakanlığı, bir Dışişleri temsilcisinin de belirttiği gibi, Yahya'yı "savaş olasılığı dışında kurtarmanın" bir yolu olarak en yüksek derecede başka bir siyasi

program yapması yönünde Yahya'ya baskı yapmayı önerdi. Ne yazık ki şu ana kadar vermediği tek taviz, Mucib'in derhal serbest bırakılması ve küçük düşürücü olarak gördüğü şekilde ülkesinin yarısının bağımsızlığını ilan etmesi ve bu nedenle yakında kurulacak olan sivil hükümeti geciktirmesiydi. Hindistan'ın düşüncesizce çatışmaya girmesini engellemek için bunun zamanında başarılabileceğine dair hiçbir şey yoktu. Ufak da olsa işe yarayabilecek tek yaklaşım, Yeni Delhi'ye tehdit edici bir diplomatik girişimde bulunulmasıydı ama hiç kimse bunu öne sürmeye istekli değildi. Mesai arkadaşlarıma siyasi değişimi teşvik edeceğimizi yine söyledim ama Hindistan'ın, Batı Pakistan'ın hayatta kalamayacağı yönündeki stratejisi hızlandırmasını da destekleyemezdik:

> Bayan Gandi bir çıkış yolu istiyorsa bunu ona vermeye çalışmalıyız. Biz ona yardım etmek için var gücümüzle çalıştık ama o ne yaptı? Teklif ettiğimiz hiçbir şeyi kabul etmedi. Başkan hakkında dostane şeyler söyledi ama dediklerinin Başkan'ın söyledikleri ile alakası yoktu. Olayın baş sorumlusu olarak bizi göstererek sadece en iyi vaziyeti elde etmek için manevra yapmaya çalışıyor. Soru şu: İstediğinin üçte ikisini ona vererek ve bir sonraki hamlesi için bunu dayanak olarak kullanmasına izin vererek onu nasıl kısıtlayabiliriz?

Fakat karşılıklı ithamda bulunma zamanı geçmişti. Bir krizle karşılaşmıştık ve şikâyetimiz olmayan az sayıda cihazımız vardı. Dolayısıyla telgrafa geri döndük. Yahya'nın esnekliğini Mucib'in durumuyla sınayacaktık. Dışişleri de itidalli olmaları için mesajlar göndermişti. Hindistan zar zor cevap verme zahmetinde bulundu; diplomatik girişimlerimizin kendilerini Pakistan'la aynı düzeye getirmesinden şikâyet ediyordu. İstediği tavizlerin çoğunu elde ettikten sonra Hindistan'ın diplomasisi, artık büyükelçisinin kısa vadede yerine getirilemeyeceğini bildiği tek şartın statüsünü sorgulaması ile sınırlıydı: Mucib'in serbest bırakılması ve Pakistan ile yapılacak müzakerelerde tek müzakereci olarak tanınması.

15 Kasım'da Washington'u ziyaret eden Pakistan Dışişleri Bakanı Sultan Han ile görüştüğümde üzerime düşeni yaptım. Bu nazik ve işinin ehli adam beni sadece dört ay önce Pekin'e doğru giderken İslamabad'dan uğurlamıştı. Şimdi onu Mucib konusunda son derece esnek olması için elimden geldiğince usturuplu bir şekilde teşvik etmek zorundaydım. Kendi görüşüne göre mevcut askeri hükümetin

imtiyaz sınırlarına ulaştığını söyledi. Fakat sivil bir hükümet kurulduktan yani yaklaşık altı hafta sonra bu konu yeniden o zaman ele alınabilirdi. Yahya, 18 Kasım'da Büyükelçi Farland'la görüştüğünde de aynı noktaya parmak basmıştı; asıl amacının sivil bir hükümet için kendi zaman çizelgesini uygulamak olduğunu vurgulamıştı: "Eğer sivil hükümet Bangladeş ile Mucib aracılığıyla ya da başka bir şekilde uğraşmak istiyorsa bu sivil hükümetin işi olur ve beni ilgilendirmez. Gücü halka iade etme amacımı yerine getirmiş olacağım."

15 ve 18 Kasım'da Dobrinin'le iki defa görüştüm. Her iki durumda da devam eden Sovyetlerin hava yoluyla silah göndermesinin gerginliği arttırdığı konusunda uyarıda bulundum. Dobrinin, Sovyetler Birliği'nin aslında itidalli olduğunu rahat ve kendinden emin bir şekilde ifade etti. 19 Kasım'da Jha ile Mart ayı itibarıyla Doğu Bengal'in tam özerkliğe kavuşacağı zaman çizelgesi hakkında görüştüm. Hiç aldırış etmedi.

Hindistan-Pakistan Savaşı 1971

Potansiyel bir saldırgan, kendisini, elde edeceği mükafatın çok yakınında gördüğünde, muharebe meydanındaki ezici üstünlüğünden keyif aldığında ve karşısındakinin izole edildiğini, moralinin bozulduğunu ve silahsızlandığını fark ettiğinde barışa yönelik umutlar azalır. Hindistan'ın savaş olasılığını itiraf etmesinden önce yaklaşık bir hafta geçmeden ve tüm kurumlarımız bunun sonuçlarıyla yüzleşmeye hazır olmadan önce 22 Kasım'da, büyük çaptaki bir savaşın ilk aşaması yarımadada patlak verdi.

Hindistan-Pakistan Savaşı

22 Kasım'da Nixon'a şu şekilde bir rapor sundum:

> Pakistanlılar bugün radyo yayınlarında "Hindistan'ın resmi bir savaş ilanı olmaksızın Doğu Pakistan'a karşı topyekûn bir saldırı başlattığını" öne sürüyor... Hintliler ise bu haberlerin "kesinlikle yanlış" olduğunu iddia ediyorlar. Bu noktada, elimizde net bir kanıt yok ama büyük bir olay olduğu anlaşılıyor.

Krizler her zaman karışıklık olarak başlar, bundaki karışıklık birçok krizdeki karışıklıktan bile daha fazlaydı. Pakistan Büyükelçisi'nin hiçbir bilgisi yoktu; benden daha iyi kaynaklara sahip olmayan Bakan Rogers, sadece çelişkili raporlara dikkatini yoğunlaştırabiliyordu. Nixon, Mayıs ayından beri yinelediği tehdidine devam ediyordu; Hindistan'a yapılan yardımın sonlandırılması. Yurt içindeki eleştirilere son vermek için Pakistan'a olan yardımın bittiğinin farkında olarak her iki saldırgan ülkeye yardımın sonlandığını duyurmak istiyordu. Öğleden sonra yapılacak WSAG toplantısından sonrasına kadar karar vermemesini önerdim. Hindistan'ın saldıran ülke olduğu ortaya çıkarsa Pakistan'a yapılan yardımın kesilmesinin duyurulmasından bile şüphe ediyordum. Bu olaya kötü gözle bakılabilirdi; Pekin'de yanlış anlaşılabilir. Hangi yol Hindistan'ı daha çok üzecek ise Nixon o yolu tercih ederdi.

Hindistan-Pakistan Savaşı'nın başlangıcına tanık olduğumuzdan ve savaşı Hindistan'ın başlattığından hiç şüphem yoktu. Yaygın inanışa rağmen, büyük askeri birlikler kazara savaşmaz; bazı komutlar onları harekete geçirir. Hiçbir şaşırtmaca, gerilla savaşına dahil olan 70.000 Pakistanlı askerin 200.000 Hint askerine saldırabilmesi ya da Doğu Pakistan'daki on iki uçaklı Pakistan Hava Kuvvetleri'nin, kendilerini hedef alan 200 Hint uçağıyla boy ölçüşebilmesi olanaksızlığını telafi edemezdi. Herhangi bir meşruiyet iddiası yoktu. Hindistan'ın bir anlaşmayı engellemek için taleplerini sürekli ve kasıtlı olarak arttırdığına dair aklımda hiç şüphe yoktu ve Nixon da bu görüşüme katılıyordu. Kuşkusuz Pakistan'ın Doğu Bengal'i baskı altında tutması acımasız ve öngörüsüz bir durumdu ve milyonlarca mülteci Hint ekonomisine büyük yük getiriyordu. Ama yine de Nixon'la benim görüşümüze göre savaşa sebep olan şey mülteci sorununun öte-

sine geçmişti; Hindistan, alt kıtada üstünlük sağlamak amacıyla bu krizden faydalanma konusunda son derece kararlıydı.

Aslına bakılırsa, en büyük endişemiz yarımadayı da aşıyordu. Sovyetler Birliği, Hindistan'ı engelleyebilirdi ama bunu yapmamayı seçti. Aslında Sovyetler Birliği, Dostluk Antlaşması'nı imzalayarak, Hindistan'ın azami taleplerine diplomatik destek vererek, hava yoluyla askeri malzeme göndererek ve BM Güvenlik Konseyi'nde uygun bulmadığı kararları veto edeceğini söyleyerek savaşı aktif bir şekilde teşvik etmişti. Sovyetler, kısmen ittifaklar sistemimize darbe indirmek ve daha büyük ölçüde Çin'in acizliğini göstermek için Hindistan'ı, Pakistan'ın sancısını kendi çıkarı doğrultusunda kullanma yönünde cesaretlendirmişti. Pekin ile Washington'u bir araya getiren ve ortak endişeleri olan şey Sovyetlerin güçlenmesiyle ilgili olduğundan, Amerika'nın ilgisizliğinin bir göstergesi Çin ile kırılgan olan yeni ilişkimizi ciddi şekilde zedeleyebilirdi. Eleştirmenlerimizin tavsiyelerine uysaydık -Pakistan'dan tamamen kopma ve çaresizlik anında yüzleşme- Pekin tarafından büyük kuşku duyulan ABD-Sovyet müşterek hâkimiyeti doğrultusunda ilerliyor olacaktık ki bu da neredeyse kesinlikle Çin ile olan girişimimizi yerle bir edecekti. Kurumlar arası toplantılarda ara sıra Çin gezisini korumaya takıntılı olduğumuzu ima eden yorumlar duymuştum. Ama Nixon'a da söylediğim gibi, "Bu insanlar, Çin gezisi olmasaydı Moskova gezisinin de olamayacağının farkına varamıyorlar."

Biz ise uluslararası açıdan gidişatımızın soyut ilkelerini pek savunmuyorduk. Saldırının mağduru bir müttefikti; çoğu kişi bunu kabul etmeye yanaşmasa da tam olarak bu olasılığın gerçekleşmesi durumunda verdiğimiz sözler açık ve netti. 1959'a kadar uzanan diğer anlaşmalarla pekiştirilen uygun antlaşma taahhütleri. Bu anlaşmaların akılcılığı tartışabilirdi (ve bürokrasimizin çoğu onları unutmaya o kadar istekliydi ki Beyaz Saray'ın 1962'deki haberleşmelerin kopyalarını çıkarması bile neredeyse imkânsıza yakındı) ama onları görmezden gelemezdik. Bunu yapmak, İran ve Türkiye gibi müttefiklerin cesaretini kırabilirdi. Çünkü bu ülkeler Pakistan'a sempati duyuyor, bizden de aynı taahhüdü istiyor ve tepkimizi, onları etkileyebilecek potansiyel krizlerde Amerikan istikrarının bir göstergesi olarak görüyorlardı. Bu nedenle bu krize çok fazla şey dahil olmuştu. 5 Aralık'ta Nixon'a Hin-

distan-Pakistan ihtilafının ilkbaharda Orta Doğu için genel bir provaya dönüşeceğini söyledim. Aynı hususu John Connally'ye 6 Aralık'taki NSC toplantısından önce ve sonra da belirttim.

Doğu Pakistan'ı "kurtarmakla" ilgili bir soru yoktu. Hem Nixon hem de ben Doğu Pakistan'ın bağımsızlığının kaçınılmaz olduğunun farkına aylar önce varmıştık; bunun olması için savaş gerekli değildi. Batı Pakistan'ın bağımsız bir devlet olarak mevcudiyetini koruması korumak için çabaladık çünkü Hindistan'ın asıl amacının onu ayrıştırmak olduğunu düşünüyorduk. Sovyet silahlarının ve diplomatik desteğin krizlerde kaçınılmaz bir şekilde belirleyici olduğuna dair bir ispatı önlemeye çalıştık. 4 Aralık'ta Nixon'a, tam olarak Vietnam'dan çekildiğimiz için tüm sorunların silahsız güçle çözülebileceği izleniminin yaratılmasına izin veremeyeceğimizi söyledim. Savaşı önlemek için artık çok geç olmasına rağmen Sovyetlerin başka bir yerde başka bir maceraya atılmadan önce -tepkimizin yoğunluğu nedeniyle- durmalarını sağlayacak bir fırsatımız vardı. 5 Aralık'ta Nixon'a da söylediğim gibi, Sovyetlerin dostlarının diğer bölgelerde, özellikle Orta Doğu'da benzer hareketlerde bulunmamaları için yeteri kadar tehdit edici olmalıydık. Yeterince cesur davranırsak, Batı Pakistan'ı içine çekip parçalamadan önce Hintlileri şiddetli bir şekilde saldırmadan durdurabilirdik.

Bakanlıklarımız farklı yerlerde faaliyet gösterdiğinden bu stratejiyi uygulamak neredeyse imkânsızdı. Hindistan'ı kışkırtmaktan korkuyorlardı; ne yaparsak yapalım Pakistan'ın savaşı kaybedeceğini anlamışlardı. İzlediğimiz yolun Kongre ve medyada rağbet görmediğinin farkındalardı. Stratejik çıkarların ayırdında olmakla birlikte Nixon'ın operasyonel ayrıntıları uygulamak için gerekli disiplini uygulamaya cesareti yoktu.

Dışişleri Bakanlığı, muhteşem bir kurumdur; üst düzey eğitimli, kendini işine adamış ve yetenekli personele sahiptir. Dışişleri Bakanı olduğum zaman bakanlığı bir kurum olarak takdir etmeye, üyelerine saygı duymaya ve çoğuyla yakın dostluk kurmaya başladım. Fakat gündelik baskıları en fazla hisseden çeşitli büroları, sınırlı şekilde ilgilendiren konularda tutarlı olmaya zorlamak güçlü bir liderlik gerektirir; izlenen politika, rağbet görmediğinde ya da uzun süreden beri devam eden tercihlerle bir farklılık gösterdiğinde, bu durum ke-

sinlikle geçerlidir ve ne yönde bir tutum alınacağı konusu, yedinci kat, yani Dışişleri Bakanı'nın makamı ve yakın çevresiyle sağlanmalıdır. Ne yazık ki -ikimizin de itibarına uymamakla birlikte- Rogers ile olan ilişkilerim, politik farklılıklarımızı artırdığı ve tutarlı bir politikayı tehlikeye attığı noktaya varana kadar kötüleşmişti. Muhtemelen benim tavsiyelerime basit bir ifadeyle farklı oldukları iddiasıyla karşı çıkacağından bakanlığı mümkün olduğunca devre dışı bırakmaya çalıştım. (Hangisisin daha önce olduğu, daha tarafsız tarihçiler tarafından belirlenmelidir.) Rogers, rotamızın yanlış olduğunu ve Nixon'ın bu yola sadece benim kötü etkim nedeniyle girdiğini düşünürken ben ise Rogers'ın jeopolitik tehlikelerin farkında olmadığına kanaat getirmiştim. Sonuç, Beyaz Saray ile Dışişleri Bakanlığı temsilcilerinin birbirleriyle aynı ekibin üyeleri olarak değil de rakip egemen kurumlar olarak uğraştıkları bürokratik bir çıkmazdı ve Başkan da hükümetimizin iç sıkıntılarını artıran dolaylı bir yolla kendi istediğini yaptırmaya çalışıyordu.

Savaş başladıktan sonra 22 Kasım'daki ilk WSAG toplantısında, Dışişleri Bakanlığı herhangi bir karara varmak için yeterli bilgiye sahip olmadığımızı ileri sürüp daha fazla siyasi taviz vermesi için Pakistan'a baskı yapmamızı önerdi. Savaşın, BM Antlaşması'nı açık bir şekilde ihlal etmesine rağmen Bakanlık BM'ye gitme konusunda kararsızdı; Hindistan ile karşı karşıya gelmemeye kararlı olan Bakanlığın, silahlı saldırı karşısında anlaşmanın hükümlerinin yürürlüğe girmesini istemesinden ziyade tüm işlerle ilgili sorumluluğu üzerimizden atmak için BM'ye gitme konusunda haklılık payı vardı. Sabırlı biri olmadığımdan Pakistan'a yeni tavizler vermesi yönünde baskıda bulunarak saldırganlığı yüzünden Hindistan'ı ödüllendirmenin ne işe yarayacağını sordum. Sivil yönetime geçişin nasıl olacağını görmek için Hindistan'dan dört hafta beklemesini istemek mantıksızlık mıydı? BM'ye gitme konusuna gelince, Dışişleri'nden ertesi iş gününe kadar bir senaryo hazırlamasını istedim. Aynı akşam Başkan bana, savaşa karşı ihtiyatlı olunmasına ilişkin Yeni Delhi, Moskova ve İslamabad'a net haberler gönderilmesi hususunda talimat iletti. Nixon özellikle Moskova'nın Hindistan'a silah tedariki konusunda uyarılmasını istedi.

Askeri sonuç belli olmaya başlamıştı. Pakistan, iki Hint tugayının

Doğu Pakistan'da faaliyet gösterdiğini bildirdi. 23 Kasım'da Nixon, Yahya'dan Hindistan'ın askeri düzenini açıklayan bir mektup aldı. Buna göre, Doğu Pakistan'daki hükümet güçlerinin etrafı sarılmış, büyük ve sebepsiz saldırılarla çember gittikçe daralıyordu. Nixon'ın bu geç aşamada bile savaştan kaçınma isteğini sağlama alan Yahya, Nixon'ın "bir felaketi önlemede hâlâ belirleyici olan" "şu mevcut durumda kişisel inisiyatifini" kullanmasını rica etti.

Aynı gün -23 Kasım'da- Bayan Gandi'den açıklanamaz bir şekilde 18 Kasım tarihli bir mektup aldık. Sanki ortak bir girişimde bulunduğu birine sesleniyormuş gibi konuşan Bayan Gandi, adaletin galip geleceğine inandığını ve "sizinle yaptığım görüşmeyle bunun sürdürüldüğünü" belirtip, gösterdiği itidalden dolayı kendisine yüksek not verdiğini söylemişti. Hindistan birlikleri komşu bir ülkede dolaşırken Bayan Gandi, Güvenlik Konseyi'nin toplanmasına karşı çıkmıştı çünkü "böyle bir hareketin ortaklaşa aradığımız çözümlere gidecek yolu engelleyebileceğini" öne sürmüştü. Birleşmiş Milletler'e başvurmanın askeri bir ihtilafın çözümüne engel olabileceği, uluslararası hukukun ilginç bir doktriniydi. Mademki Hindistan komşusuna saldırmıştı, Başkan'ın öfkesini yatıştırmak için pek de işe yaramayacak "ortak çözümler" arıyorduk. Bayan Gandi, Nixon'a "büyük cesaretini" kullanarak bir çözüm bulması yönünde çağrıda bulunup ABD ile Hindistan arasında daha iyi ilişkiler olmasına dair umudunu dile getirmiş fakat hangi çözümü hedeflediğini ya da Hindistan ile ABD arasındaki daha iyi ilişkilerin nelerden ibaret olacağını açıklamaya tenezzül etmemiş olsa da yine de dünya toplumu önünde Hindistan'ın politikasını savunmak ve gerekçelendirmek için BM'ye çağrılmak istemediği belliydi.

23 Kasım tarihli WSAG toplantısı, Amerika'nın nüfuzunun -artık her iki taraf da talep ediyordu- etkili olabileceği yöne ışık tutmamıştı. Dışişleri Bakanlığı'nın, itidalli olunması için Moskova ve İslamabad'a gönderilen mesajlara itiraz yoktu (İslamabad söz konusu olunca, hiç kimse itidalli olunmasını askeri bir saldırıya kurban gidenden istenmesini tuhaf karşılamamıştı). Sorun çıkaran Yeni Delhi'ye giden mesajdı. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Irwin, Hindistan'ın saldırısından tam olarak emin olana kadar ağırdan almayı önerdi. "Bu maskaralığa sadece sınırlı bir süre devam edebiliriz" diye cevap verdim.

Nixon'ın istediği gibi Dışişleri, Hindistan'a yapılan askeri yardımı kesmeye hazır değildi. Dışişleri Bakanlığı temsilcileri, yardımı kesmenin Bayan Gandi'yi kısıtlama çabalarımızla tutarlı olup olmadığını sorgulayıp bu durumun etkili olabileceğinden kuşku duymuşlardı. Bu, Pakistan ile ilgili olarak aylardır iddia edilen şeyin tam tersiydi! Pakistan'a giden akışın bitirilmesi için aylarca süren büyük bir marifet gösterdikten sonra Hindistan ile bunu nasıl başarılabileceği konusunda tamamen şaşkına dönmüşlerdi ki hâlihazırda izni çıkmış ekipmanı izlemenin de bir hayli zor olduğunu ileri sürmüşlerdi. Sonunda anlaşıldı ki her iki tarafa da yapılan ekonomik yardımın sona erdirilmesi Pakistan'a, Hindistan'dan daha fazla zarar verecekti. Neyin doğru kabul edilmesi gerektiğine dikkat çektim; mağdura zaten bunu yapmışken saldıran ülkeye de gönderilen askeri teçhizatı sonlandırmaktan kaçınmak mantıklı değildi.

23 Kasım aynı zamanda New York'ta Çinlilerle ilk gizli toplantımızı yapacağımız gündü. Huang Hua artık Çin Halk Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler'deki Daimî Temsilcisi idi. Pekin, New York'ta bulunan Huang Hua'yı BM meseleleri söz konusu olduğunda ya da acil mesajlar için kullanabileceğimize razı olmuştu; işimizin geri kalanı şu ana kadar olduğu gibi yine Paris üzerinden halledilecekti. Pekin'i, hamlelerimizden titizlikle haberdar etmemizin önemli olduğunu düşünüyordum; en azından Çinli liderler, Sovyetler Birliği ile gizli bir anlaşma yapmadığımızı anlamalıydı. Pekin, yayılmacılığa karşı durmaya ilişkin kararlılığımızın yanı sıra bu olaydaki tatbiki olasılıklarımızın sınırlarını da takdir etmeliydi.

Huang Hua'yla New York'ta East Thirties'de gizli bir yerde buluştuk; CIA'in güvenli ev olarak kullandığı eski püskü, küçük kahverengi taşlı bir binaydı. Tek gereken şey kapı görevlisinin bulunmaması ve çok az sayıda oturan olmasıydı. Aksi takdirde çok fazla keskin gözlü New Yorklu, Mao kıyafeti giyen üç Çinli diplomatın, arkalarında da Henry Kissinger olmak üzere bir binaya girdiğini görmeleri durumunda kendimizi tehlikeye atmış olurduk. (Daha sonra buluşma yerimizi East Seventies'de biraz daha iddialı olan bir başka yere taşıdık.) Bu noktada Huang Hua'ya askeri durum hakkında bilgi vermekten bir parça daha fazlasını yapabilirdim. Nihai bir karara varmadığımızı ifade ederek meselenin Güvenlik Konseyi'nde ele alınma-

sı durumunda Konsey'e sunacağımız karar taslağını Hua'ya gösterdim. Huang Hua, Çin'in Pakistan'ı Güvenlik Konseyi'nde destekleyeceğini fakat meselenin Konsey'de ele alınıp alınmayacağı konusunda Pakistan'ın gösterdiği yolu izleyeceklerini vurguladı.

24 Kasım'da Bayan Gandi, Hindistan askerlerinin Pakistan sınırını geçtiğini ilk defa kabul ediyordu. Bunu sadece bir kez yapmışlardı, dedi; o da 21 Kasım'daydı. Ayrıca Hint Parlamentosu'na, Hint askerlerinin meşru müdafaa hakları doğrultusunda harekete geçtiklerini söylemişti. Sınırı geçmeye ilişkin ileride verilecek kararlar "olay mahallindeki kişilere" bırakılacaktı; bunlar hünerlerini göstermeye hevesli bir grup komutandı.

Tüm bu kanıtlar karşısında 24 Kasım'daki WSAG toplantısında Yeni Delhi, İslamabad ve Moskova'ya yapmış olduğumuz diplomatik girişimlerimize verilecek cevapları beklerken herhangi bir harekette bulunmamamız yönünde karar çıktı. Bakanlıklara, düzenli Hint kuvvetlerinin Doğu Pakistan'ı işgal ettiğine dair herhangi bir şeyden şüphelenip şüphelenmediklerini sordum. Çoğu şüphelendiğini ifade etti ama yine de -Bayan Gandi'nin itiraf etmesine rağmen- Dışişleri Bakanlığı temsilcisi hâlâ kanıtları yetersiz olarak görüyordu. Sunulan operasyonel tavsiyeler daha fazla siyasi tavizler vermesi için Pakistan'a baskıda bulunma yönündeydi. Eğer bu aşamada ABD hükümetinde bir "eğilim" olsaydı, objektif bir şekilde bu eğilim Hindistan'a olurdu. Bürokrasinin felç olması, Hindistan'ın diplomatik cephede yürüttüğü geciktirme ile iş birliğinde bulunmanın pratik etkisine sahipti.

24 Kasım'da öğlen Nixon, Rogers ve benimle Oval Ofis'te buluştu. Rogers'ın, Güvenlik Konseyi'nin hamlede bulunması için yeterli delilimiz olmadığını ileri sürmesiyle WSAG'deki tutumumuzu devam ettirdik. Ne yazık ki acil meselelerin hepsi son derece teknikti; olası BM kararlarıyla yardımın çeşitli şekillerle kesilmesine ilişkin yöntemler için bir ifade biçimiydi. Nixon bu tür detaylardan nefret ederdi. Bunu tartışmak bile onu gözle görülür derecede gerginleştirirdi. Eski dostunun kararlarının hükümsüz kılmak, her koşulda Nixon'ın tabiatına aykırıydı. Böylece kesin bir sonuç elde edemeden toplantı sona erdi. Nixon daha sonra Dışişleri Bakanı ile nasıl başa çıkılaca-

ğı konusunda bana dert yandı; John Mitchell'ın Rogers'ı dizginleme olasılığını bile düşündüyse de sonunda hiçbir şey yapmadı.

Sonuçta herkes neşeli bir şekilde kendi yoluna gitti. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, yaptığı basın toplantısında ABD'nin Hindistan'ı saldırganlıkla suçlayacak herhangi bir delile sahip olmadığını açıklamasıyla görüşünü kamuoyuna duyurdu. Pakistan Büyükelçisi, bakanı protesto ettiğinde Rogers, silahlı saldırıda Hintlilerin suça iştirak etmesini "onaylayacak ya da inkâr edecek" net bir bilgimiz olmadığını yineledi. Rogers, Washington'ın, çelişkili raporların doğruluğu konusunda taraf tutulacak bir konumda olmak istemediğini belirtti. Tabii ki Pakistan topraklarının içerisindeki savaş hattının yeri bize saldırıyı kimin yaptığına dair oldukça iyi bir ipucu veriyordu.

Bürokratik iç çatışmalar, ABD'nin ciddi bir tepkisi olmadan üçüncü günün geçmesine neden oldu. Önceki bölümlerde de ifade ettiğim gibi, krizler sadece önceden etkisiz hale getirilme koşuluyla yönetilebilir. Bir kez ivme kazandıklarında tarafların taahhütleri kendilerinin kontrolden çıkmalarına sebep olur. Hindistan'a ilk gün yapılan sert uyarı, zalimce uygulanmış yardımı kesme tehdidi ile birleştiğinde, Bayan Gandi'nin gerginliği tırmandırmasından önce onu durdurmuş olabilirdi. (Elbette saldırıdan önce bunun gerçekleşmesi daha da iyi olurdu.) Kimin saldırdığına dair şüpheler büyük ölçüde gerçekliği yansıtmıyordu. Gerilla birlikleri, yüzlerce kilometre boyunca tank ve uçak kullanmazdı. İtidalli olunması için yapılan sıkıntılı çağrılar sadece tereddütlerimizi ortaya çıkardığı gibi kısıtlama yerine Hindistan'ın askeri eylemde bulunmasını teşvik etmiş de olabilirdi.

Büyükelçi Keating'in 25 Kasım'daki Şükran Günü'nde Swaran Singh'le yaşadığı tecrübe, Hindistan'ın yatıştırılamayacağını gözler önüne serdi. İtidalli olunma çağrımıza sinirli bir şekilde cevap veren Singh, Bayan Gandi'nin ziyaretinden bu yana hiçbir siyasi ilerleme olmadığından yakındı. Başbakan'ı tekliflerimize cevap vermeye hiç tenezzül etmediğinden ve 23 Kasım tarihine kadar bizimle iletişim kurmadığından ki bu kırk sekiz saat öncesiydi, bunun nasıl yapılacağını Singh bize söylememişti. Pakistan'ın, askerlerini tek taraflı olarak geri çekmesi durumunda bunun yeni bir durum yaratacağını ama Hindistan'ın buna uyup uymayacağını bize söylemeyi reddetti. Hindistan'ı tehdit eden Pakistan'dı, dedi Singh, tam tersi de-

ğil. Keating, Pakistan topraklarında Hint askerlerinin bulunmasından söz ettiğinde Singh, bu durumun kendi bildiği gerçeklerle örtüşmediğini gamsız bir şekilde ifade etti. Hintlilerin bakış açısını şiddetli bir biçimde destekleyen, Kongre'de bunun için lobi yapan ve özellikle Nixon'la beni kıyasıya eleştiren Keating bile Singh'in "Doğu Pakistan'da bulunan Hint askeri personeli konusunda bana karşı tam olarak açık sözlü olmadığını" anlatmaya yetersiz kalan bir ifadeyle itiraf etmek zorunda kaldı.

25 Kasım'da Bayan Gandi'nin, etrafındakilere Hindistan'ın saldırılarına devam edeceğini ve bu saldırıları artıracağını söylediğini yanılma payı olmaksızın öğrendik. Komutanları da Bayan Gandi gibi sözünün eriydi. 26 Kasım'da Jessore bölgesinde yeni Hint saldırıları başlatıldı. Sovyetler Birliği, Güvenlik Konseyi toplantısı çağrısında bulunmak için yapılan Japon ortam yoklamasını engelledi. Büyükelçi Beam'e, Sovyetler Birliği'nin sadece Hindistan'a tatmin edici bir siyasi çözüm sunulacağı zaman askeri operasyonların sona ermesini destekleyebileceği söylendi. Hindistan'ın hedeflerinin Doğu Pakistan'ın da ötesine geçebileceğinden duyduğu endişeyi vurgulamak isteyen Nixon, İngiltere Başbakanı Heath'i telefonla aradı. Anlaşmanın genel ifadelerinin farkında olan Heath, İngiltere'nin bu olaydan uzak kalacağına dair belirgin ifadeler kullanmıştı.

26 Kasım'da Farland, Yahya'yla görüşme ayarlayabilmişti. Ertesi gün Farland'ın yaptığı, hattın Pakistan tarafına gözlemci gönderilmesini Yahya'nın BM'den talep etmesi yönündeki teklifi Yahya kabul etti. Ayrıca BM'den Doğu Pakistan'daki mülteci tesislerini devralmasını da isteyecek ve Bengalli muhaliflerin hâlihazırda hapiste bulunan Mucib'le görüşmesine izin vermeyi göz önünde bulunduracaktı. Yeni Delhi'de Keating, Senatörler Frank Church ile William Saxbe'nin Bayan Gandi'ye ziyarette bulunmaları sırasında Bayan Gandi'yle görüştü. Bayan Gandi'nin tutumu daha da sertleşmişti. Nixon ile görüşmesinden bu yana herhangi bir siyasi ilerleme olmadığı yönündeki şikâyetini tekrarladı. Sorunun her hâlükârda artık Doğu Pakistan değil, istikrarsız komşular karşısında Hindistan'ın ulusal güvenliği olduğunu vurguladı. Meydana gelen olaylar yüzünden sonuna kadar barış peşinde koşan bir ılımlı kişi rolünü oynayan Bayan Gandi, daha sert bir eylem için içeriden gelen korkunç baskıya zar zor dayanabileceği-

ni söylemişti ama yine de Hindistan'ın komşusuna zarar vermekten, onu taciz ve istila etmekten daha fazla ne yapabileceği belli değildi.

Nixon'ın sezgileri yine Bayan Gandi'ye yardımın kesilmesine ilişkin bir cevap vermek yönündeydi. Hintlilerin bir sonraki hamlelerini beklemesi gerektiği şeklinde tavsiyede bulundum. Provokasyon, belirsizliğe mahal vermediği ve gerçekler su götürmediği zaman tepki vermemiz daha iyi olurdu. Dışişleri Bakanlığı, Yahya'ya, Bayan Gandi'ye ve Kosigin'e gönderilen başkanlık mektupları fikri ile öne çıkmıştı ve yine bizi reddetmenin cezası olduğuna dair herhangi bir emare olmaksızın birliklerin geri çekilmesi çağrısında bulunuyordu. Başkanlıktan gönderilen mektuplar, değer azaltacak kadar fazla sıklıkta olsa da aynı fikirdeydim çünkü mektuplar zarar veremezdi ve sonrasında daha güçlü bir şekilde harekete geçmek için gereken ortamı sağlayabilirdi.

Başkan'ın Bayan Gandi'ye yazdığı mektup, Yahya'nın BM gözlemcilerine sınırın Pakistan tarafında bulunmalarına izin vermeye istekli olduğu hakkında bilgi verip Pakistan'ın tek taraflı geri çekilme konusunda geçerliğini koruyan teklifini hatırlatıyordu. Hindistan birliklerinin Pakistan topraklarını işgal ettiğine dair Bayan Gandi'nin itirafına dikkat çeken mektup, "Hint eylemlerinin geniş çapta düşmanlıklara yol açmasını Amerikan halkının anlayamayacağını" vurguluyordu.

Kosigin'e gönderilen mesaj, krize barışçıl bir çözüm sunmada Sovyetlerin iş birliğinde bulunması için çağrıda bulunup birliklerin geri çekilmesi konusunda Sovyetler Birliği'nin Yeni Delhi'ye baskı yapmasını istiyordu. Anlamsız bir iyi niyet gösterisiydi. Sovyetlerin kabul edilebilir bir çözüme yönelik açıklamaları Hindistan'ınkilerle aynıydı.

Yahya'ya gönderilen mektup, Pakistan ordusunun büyük bir kısmının bulunduğu Batı'dan Hindistan'a saldırarak kuşatılmış Doğu Pakistan üzerindeki baskıyı hafifletmeye çalışmaktan vazgeçirmeyi amaçlıyordu. Böyle bir hamlenin sonucu başarısızlık olsa da çaresiz liderler bunu onur meselesi yapabilirler. Batı'dan yapılacak Pakistan'ın saldırısının Hindistan'ın tüm Pakistan'ın parçalanmasını tamamlaması için Hintlilerin bu durumu mazeret gösterebileceklerinden endişe ediyorduk. Nixon'ın mektubunda, Hindistan'ı kısıtlamaya

yönelik çeşitli beyhude çabalarımız yer alsa da yine de mektup, savaşın yayılmasına karşı uyarıda bulunuyordu. Yahya 27 Kasım'da Farland'ı kabul etti. Yahya çaresizlik içindeydi ve yardıma hazırdı. Birleşmiş Milletler'den Pakistan'ın savunma konusundaki niyetini garanti altına almak için sınırın Pakistan tarafına gözlemci yerleştirmesini istemeyi teklif etti. Farland'ın Mucib'in avukatıyla görüşmesine de izin verdi. (Savaş tırmandığı zaman Yahya bu teklifini geri çekti.) Kalküta'daki geçici Bangladeş hükümeti üyeleriyle temaslarda bulunma isteğini yineledi ve "kayıtsız kalmayacağını" söyledi.

Savaşın kazanan tarafı müzakerelerde bulunmayı nadiren ister; savaş ne kadar uzun sürerse, kazanan tarafın pazarlık pozisyonu o kadar iyi olur. Tek kısıtlama, kazanan tarafın kendine fazla güvenmesinin, kendisini zaferden mahrum edebilecek dış güçleri tetikleyeceği korkusudur. Bayan Gandi, Kasım ayı sonunda başarısının tadını çıkarıyordu ve ABD'yle Çin'in eylemleri de ona ihtiyatlı olması konusunda çok da neden sunmamıştı. Nixon yönetimine, Pakistan'ı harekete geçirmek için baskı yapılıyordu; Kültür Devrimi'nin sonunda Çin'in askerî açıdan hazırlıksız olduğu ortaya çıkmıştı ve ordusunun sadakatini içeren iç krizin üstesinden daha yeni gelmişti.

Bu arada Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, meslektaşlarının Beyaz Saray'ın stratejisini takip etmeyi ya da Hindistan'a olan otuz yıllık duygusal bağlılığı bozmayı ne kadar zor bulduklarını gösteren bir yorumda bulundu. ABD'nin eski Pakistan Büyükelçisi Benjamin H. Oehlert Jr., *New York Times*'a 3 Kasım'da yayınlanan bir yazı göndermişti. Bu doğrultuda, Pakistan'a başka bir ülkenin saldırması durumunda ABD'nin Pakistan'a "silahlarımızla ve adamlarımızla" yardımda bulunmasına ilişkin taahhütleri vardı. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü 26 Kasım'da ABD'yi Pakistan'a yardım etmeye bağlayan herhangi bir gizli taahhüdü olmadığı şeklinde cevap verdi. "Silahlar ve adamlar" ifadesine yeterince vurgu yapıldıysa ve zeki bir avukatın da "bağlayan" kelimesinin anlamını tanımlamasına izin verildiyse, bu açıklama da gerçeğin en uç kısmında olurdu. Aynı zamanda Hindistan'ın müttefik bir ülkeye yapacağı saldırıyı engellemek istiyorsak bu durum tam olarak yanlış bir işaret olurdu.

Başkan'ın mektubu, sınıra yakın birliklerini ziyaret etmeye karar veren Bayan Gandi'nin eline geçmemişti. "Sınırlarımızı savun-

mak için harekete geçtik" açıklamasında bulunmaya cüret ederek süper güçleri (burada ABD kastediliyor) öfkelendirdi. Bu konuşmanın, artık sınırdan geçme yetkisine sahip olan komutanların düşüncelerini barışa doğru çevirme olasılığı azdı. Aynı gün Hindistan Savunma Bakanı Jagjivan Ram, Kalküta'daki siyasi bir mitingde tezahürat eden kalabalığa, Pakistan'ın ağır silahlarını "susturmak" için Hindistan birliklerine Pakistan'a doğru ilerleme izni verildiğini açıkladı. Aynı mitingde bir konuşmacı, "Hindistan'ın Pakistan'ı paramparça edeceğini" söyledi. Hintli bir albay da 28 Kasım'da bir gazeteciye, ABD hükümetinin hangi kısmının "askerlerimiz Mukti Bahini'nin yardım çağrısı için Pakistan'a girdi" ifadesini hâlâ kabul etmek istemediğini söyledi."[5]

Keating sonunda 29 Kasım'da Bayan Gandi'yle bir araya geldi ve Hindistan'ın şikâyetlerini soğuk bir tavırla anlatan Bayan Gandi'yi dinledi. Yahya'nın sorunlarının kendiliğinden ortaya çıktığına dikkat çekip -ki yanlış da değildi- "bunu onun için kolaylaştıracak bir konumda değiliz" diyerek devam etti. Halkına beklemelerini söylemeye devam edemeyeceğini belirtip kaygı verici bir şekilde "dayanamadığını" da ekledi. Keating, Pakistan'a sınırdan yapılan saldırılar konusunu gündeme getirmeye çalıştığında ise Bayan Gandi sözünü kesti: "Bizi güçsüz duruma düşürecek tavsiyeleri dinleyemeyiz."

Bu durum, meselelerin tekrar 29 Kasım'daki WSAG toplantısına taşınmasına neden oldu; toplantıda kesin bir sonuç elde edilemeden Hindistan'ın Nixon-Gandi görüşmelerinden önce mi, sonra mı saldırmaya karar verip vermediği tartışıldı. Cevap ne kadar açıksa sorun da o kadar alakasızdı. Açıkça görülüyor ki Bayan Gandi bunu çok önceden planlamış ve yolculuğunu bir çözüm aramaktan ziyade davranışları için bir sis perdesi olarak kullanmıştı. Hintlilerin mevzilendirilmesinin, Bayan Gandi'nin dönüşü ile ilk sınır ötesi operasyonlar arasındaki on günlük dönemde tamamlanması mümkün değildi. WSAG sonunda, Başkan'ın Hindistan'a yapılan bazı yardımların kesilmesi gerektiği konusundaki görüşünü kabullenmiş olsa da Dışişleri Bakanlığı, kesintinin en aza indirilmesi ve yönetimin azami takdir yetkisine olanak vermesi amacıyla direktifi yeteri kadar belirsiz tutmak için geri çekilirken azimle savunma yapıyordu. Ne tür silah yardımını kesebileceğimiz konusunda meseleler öyle bir karışık-

lık noktasına ulaşmıştı ki "izinsiz sözleşmeler ile sözleşmesiz izinler" arasından hangisini sonlandıracağımızı sordum. Tercih edilen şeyin yeni lisanslar çıkartılmasının reddedilmesi olduğu ortaya çıkmıştı; kuşkusuz savaştan sonra hırsların azalması durumunda bu karar her zaman geri alınabilirdi. Kurumlar arası uzlaşmadan ortaya çıkan rahatlamadan anlaşıldığı üzere söz konusu meblağın düşük olduğunu (yaklaşık 17 milyon dolar) bilmeliydim. İlk adım olarak Hindistan'a gönderilecek askeri teçhizata ilişkin yeni lisans yasağı, 1 Aralık'ta Dışişleri tarafından duyuruldu.

29 Kasım'da Pekin'i diğer ülkelere yaptığımız teklifler ve verdikleri cevaplarla ilgili olarak Paris kanalı üzerinden bilgilendirdim.

30 Kasım itibarıyla Bayan Gandi bir gedik daha açarak ortamdaki baskının artmasına sebep oldu. Parlamentosu'na konuşurken, birliklerin geri çekilmesine yönelik çağrıyı alaycı bir şekilde memnuniyetle karşıladıysa da "bir an önce geri çekilmesi gereken birliklerin Bangladeş'teki Pakistan birlikleri olması gerektiğini" ifade etmişti. Sadece Bangladeş'in seçilmiş temsilcilerinin Bangladeş'in geleceğine karar verebileceği ve kendi görüşüne göre bu temsilcilerin "özgürlük"ten daha azına razı olmayacakları nedeniyle Pakistan ile yapılacak herhangi bir müzakere konusunda pişmiş aşa su katmıştı. Bu nedenle Pakistan'ın parçalanmasından başka ortada pazarlık edilebilecek bir şey yoktu.

Dolayısıyla düşmanlıkların başlamasından bir hafta sonra WSAG, BM Güvenlik Konseyi toplantısı için zamanın gelip gelmediğini ve Hindistan'a gönderilen silahların durdurulması için ne türde ek adımlar atılabileceğini tartışmak için 1 Aralık'ta tekrar bir araya geldi. Güvenlik Konseyi'ne gitmeme yönünde şaşırtıcı bir şekilde uluslararası anlamda görüş birliği vardı. Hindistan, Güvenlik Konseyi toplantısı istemiyordu çünkü BM'nin bağımsız bir üyesinin işgal edilmesine dair itiraftan kaçınmak için Hindistan'ın kendisini olduğundan farklı göstermesi bile yeterli gelmeyebilirdi. Bu durum sadece Sovyetlerin vaatte bulunduğu veto ile kınanmadan kurtulmalarını mümkün kılabilirdi. Pakistan, Doğu Bengal'i baskı altında tutmanın genel bir eleştiriye dönüşebileceği endişesiyle Güvenlik Konseyi'ne gitmek istemiyordu; ayrıca BM gözlemcilerinin sınırın Pakistan tarafında görevlendirilmesi konusundaki davetiyle il-

giyi üzerinde tutmak istiyordu ki hâlihazırda bu teklif resmi olarak BM Genel Sekreteri'ne yapılmıştı. Sovyetler Birliği, veto etmek zorunda kalmaya yanaşmıyordu; Huang Hua, bana, Çin'in Pakistan'ın istediği her şeye arka çıkacağını söylemişti. Hükümetimizde ise; Beyaz Saray'ın direktiflerinde "yalpalama" yapma korkusundan dolayı, Dışişleri Bakanlığı Güvenlik Konseyi'ne gitmeye pek de istekli değildi. Aldığımız direktiflerin yurt içinde yol açabileceği tartışmalarla uğraşmak istemediğimden bu duruma ben de yanaşmıyordum. Büyük bir ülkenin bütünüyle işgali, mağdur-müttefik-saldırgan gibi sözlerle dile getiriliyorsa, barışın korunması taahhütü sözleşmesinde bulunan Birleşmiş Milletler Antlaşması resmen bütün dünyanın dikkatini çekecekti; bu da BM ile büyük devletler için çok tehlikeli bir yorumdu.

Savaş Yayılıyor

2 Aralık'ta Pakistan Büyükelçisi Raza, Yahya'dan Başkan Nixon'a ABD ile Pakistan arasındaki 1959 yılına ait ikili anlaşmanın birinci maddesini hatırlatan bir mektup getirdi.[6] Amerika'nın Pakistan'a yardımda bulunma yükümlülüğü resmi olarak gündeme oturmuştu. Dışişleri Bakanlığı herhangi bir bağlayıcı yükümlülüğün var olmadığını etkili ve güzel bir biçimde ifade etti; kamuya yapılan brifinglerinde görüşünü düzenli olarak ileri sürmüştü. Birinci maddenin sadece anayasal süreçlerimize tabi olan "uygun eylem"den bahsedildiğine dikkat çekmiş ve ne tür eylemde bulunulması gerektiğini belirtmişti. Bakanlık ayrıca yükümlülüğün 1958 Orta Doğu "Eisenhower Doktrini" kararıyla nitelendirildiğini, bir Hindistan-Pakistan Savaşı'nı kapsamına alma hedefini gütmediğini iddia ediyor ve Dışişleri, hükümetimizle Pakistan arasındaki diğer tüm haberleşmeleri tamamen görmezden geliyordu.

Yasal boşluklar arayan bir düzenbaz gibi davranan büyük bir ulusun imajı, bizimle antlaşmalar imzalamış olan ya da söylediklerimizin tam olarak arkasında duracağımız konusunda bize güvenen diğer müttefiklere esin kaynağı olması muhtemel değildi. Pakistan ile yapılan antlaşma, çoğu ikili ve çok taraflı diğer anlaşmaların aynısıydı; ki hepsi de resmi açıklamalarımıza şüphe ile bakılmasına neden oluyordu. Ayrıca Pakistan olayında da pek çok ilave destek güvence-

leriyle perçinleştirilmişti. Gerçek şu ki onlarca yıldan fazla Pakistan ile devam eden ilişkimizde, Kennedy ve Johnson yönetimleri tarafından karmaşık bir iletişim sistemi kurulmuştu ve 1959 Anlaşması'nın ötesine geçerek kısmen sözel kısmen de yazılı olarak şu yalın ifadeden bahsediliyordu: ABD, Hindistan tarafından saldırıya uğraması halinde Pakistan'ın yardımına gelecekti.[7] Şüphesiz amaç, 1961 yılının Aralık ayında Hindistan'ın Goa'ya saldırmasından ve 1965 yılındaki Hindistan-Pakistan Savaşı'ndan sonra Pakistan'ın silah talebinde bulunmasından kaçmaktı. Gelecekteki ABD desteğine ilişkin güvenceler, acil maddi yardımın yerine geçiyordu. Ama tam tersine, bu durum işleri daha da kötüleştirdi. Çünkü bu şekilde sanki ABD, önce tehdidin gerçekleşmesi halinde destekte bulunacağına dair söz vererek bir müttefike silah temin etmekten kaçınıyormuş, sonrasında da son derece dâhiyane bir şekilde yasal ifadelerle sözünden dönüyormuş gibi görünüyordu.

Politikamızı körü körüne sadece seleflerimizin söyledikleriyle belirlememiz gerektiğini söylemiyorum. Büyük bir gücün kararları, yalnızca belirsiz ya da kesin olsun olmasın, soyut yasal yükümlülüklerle değil, karar anında ulusal çıkarlar olarak gözetilen gerekliliklerle şekillenir. Çıkarları ve yükümlülükleri birbiriyle tamamen farklılık göstermesi halinde bile hiçbir ülkeden ciddi şekilde riske girmesi beklenemez. Fakat aynı derecede sistematik olarak verdiği sözleri görmezden gelen bir ulus, ağır bir yükün altına girer; diplomasisi, güvenilirlik itibarından gelen esnekliği kaybeder; artık ileride bulunacağı eylem vaatleriyle müttefiklerinden gelebilecek acil yardım taleplerini karşılayamaz. Ayrıca Pakistan, İran, Türkiye gibi diğer müttefiklerin de müttefikiydi ve Suudi Arabistan ile o zamanlar hâlâ büyük ölçüde radikal olan Orta Doğu'dan izole edilmiş Ürdün'ün de dostuydu. Üstelik Çin'in de dostuydu ve küresel dengeyi koruyabileceğimiz umuduyla temkinli bir şekilde bizimle yeni bir ilişkiye doğru ilerleyen Pekin'le yakın temas halindeydi. Güvenilmezliğin getireceği ün, karşılayabileceğimiz bir şey değildi.

Nixon, Key Biscayne'e yerleşmişti; sık sık görüşüyorduk. Askeri müdahalede bulunmak gibi bir niyeti olmasa da bir şeylerin yapılması gerektiği konusunda kararlıydı. Hindistan'a gönderilecek silahlar için geride kalan lisansların sonlandırılmasını ve ekonomik yardımın

tamamen kesilmesini emretti (bürokrasimizin önyargıları göz önüne alındığında bunun asla olmayacağını biliyordum). Dışişleri Bakanlığı'ndan Hindistan'ın uzlaşmazlığını yerden yere vuran bir açıklamada bulunmasını istedi. "Eğer Bakanlık bunu yapmak istemezse, Ziegler açıklamayı Florida'dan yapacak ve oldukça sert bir açıklama olacak." Bu direktifleri Rogers'a ilettim; Rogers ise medyada daha az yer bulabilsin diye duyuruyu günün geç saatlerinde yapmanın yollarını bulmaya çalışıyordu.

Bir kez daha yarımadada olaylar çığırından çıkmıştı. Yahya en sonunda Yeni Delhi'deki kurnaz ve amansız rakibi tarafından köşeye sıkıştırılmıştı. Düştüğü duruma alışmaya -ekseriya çok zaman alır- çalışan Yahya'nın kriz boyunca felç olmuş gibi uzun süren hareketsizlik dönemlerinin ardından ani sancıları olmuştu. On bir gün boyunca Hindistan kuvvetleri Doğu Pakistan'ın derinliklerine doğru ilerlerken seyirci kalmıştı; aslına bakılırsa ülkesini parçalıyordu. Ana kuvvetlerinin Batı Pakistan sınırında faaliyete geçmemesi haklarından feragat etmesi anlamına gelirdi; karşılık vermesi durumunda ise Hintlilerin tuzağına düşebilir ve Doğu'ya ve en sonunda da Batı Pakistan'a topyekûn saldırıda bulunmaları için bahane sunabilirdi. Yahya onurlu düşündüğü yolu seçti. 3 Aralık'ta intihar olduğunu bilmesi gereken şeyi yaptı ve ordusunu saldırması için Batı'ya yöneltti. Nixon'a da söylediğim gibi, Yahya askervari düşüncesiyle karar almıştı; Pakistan ister yok edilsin ister parçalansın, savaşarak yenilmeliydi.

Hükümetimizin tepkisi de Nixon'ın bir gün önce emrettiği gibi, "yine tüm gerçeklere sahip olmadığımız bahanesine" sığınarak Pakistan'ın saldırısını mükemmel bir mazeret olarak kullanmamız ve Hindistan'ın sınır ihlalini eleştiren açıklamayı ertelememiz yönünde oldu. Bu durum, savaşın yayıldığını düşünen Rogers ile benim aramda, Güvenlik Konseyi'ne gitmenin kaçınılmaz olduğu konusunda sürekli yinelenen tartışmalara yol açtı. Hindistan'ı bu koşullarda eleştirerek yargılayıcı rolünü kendimiz üstleneceğimize, bunu dünya örgütüne bırakmak daha iyi olurdu; başka bir deyişle müttefik ya da çıkarları ve taahhütleri olan bir süper güç olarak değil, hüküm veren taraf olarak hareket edebilecektik. Güvenlik Konseyi'ne başvurmaya daha önce karşı çıkan Dışişleri, şimdi ABD'nin tek taraflı olarak vereceği tepkiden kaçınmak ve herhangi bir pozisyon almamızı gecik-

tirmek için bunu bir bahane olarak kullanmayı tercih ediyordu. Sonunda razı oldum ve Nixon'ın 'Hindistan'ın kınanması' için verdiği emire Dışişleri Bakanlığı'nın uzak durmasına izin verdim. Artık Güvenlik Konseyi yayılmış savaş meselesini ele alacağına göre savımızı orada tartışabilirdik. İşinin ehli Birleşmiş Milletler Büyükelçimiz George Bush'un, Başkan'ın politikasını uygulayacağını biliyordum. Bir o yöne bir bu yöne gidip geldikten sonra Dışişleri nihayet 3 Aralık'ta Hindistan'a gönderilecek olan silahlara ilişkin kalan lisansların durdurulduğunu duyurdu; alt kıtada geniş çaptaki düşmanlıkların patlak vermesine gösterilen acımasız bir karşılıktı bu.

Artık Nixon en yoğun dönemine girmişti. Her zaman olduğu gibi, davranışı farklılıklarla doluydu. Çin girişimini devam ettirmek istemesinin yanı sıra "makul" olmanın Hindistan'ın ekmeğine yağ süreceğini de anlamıştı. Kendisinden kaynaklanan konularda başkasını töhmet altında bırakmak istiyordu. Rogers'la çatışmaktan çekiniyordu. Ama Güvenlik Konseyi'nde sert bir tavır takınma konusunda ısrarcıydı. Girişimleri çağlayan gibi akarak ofisime geliyordu; yönü gösterirken belirleyici, yöntemleri tanımlamada daha az belirleyiciydi.

Bu atmosferde WSAG 3 Aralık'ta yeni bir rota belirlemek için toplandı. Bu toplantı köşe yazarı Jack Anderson'a sızdırılan tutanaklarda geçiyordu. Beyaz Saray sanki sadece kendi önyargılarını takip etmeye can atıyormuş gibi bir anlam saptırması yapıyordu; önceki aylarda Başkan'ın sarih kararlarına karşı çıkan bürokrasinin sinir bozucu ve öfkeli bir direnme gösterdiği durum, sadece arka planda yaşananlar bilindiğinde anlaşılabilirdi. "Yeterince sert olmadığımızı söyleyen Başkan'dan her yarım saatte bir azar işitiyorum." Durum odasının gizliliği olduğunu düşünerek yorumda bulundum. "İsteklerini yerine getirdiğimize gerçekten inanmıyor. Pakistan'a yönelme eğiliminde olmak istiyor ve her brifingin ya da açıklamanın diğer yöne gittiğini düşünüyor." Bu elbette gerçeklerin yalın bir şekilde ifade edilmesiydi.

Benim iğnelemem bakanlığın eğilimlerini hiç etkilememişti. Başkan'ın Hindistan'a yapılan ekonomik yardımı kesme talimatını iletttiğimde Dışişleri, Başkan'ın Hindistan'ın saldırganlığından dolayı suçlu taraf olduğu görüşüne rağmen Pakistan'a da benzer bir adımın atılmasını önerdi. Bu duruma öfkelendiğim için de "yan tutma" ko-

nusunda başka bir açıklama yapmak zorunda kaldım: "Başkan'ın istediği gibi Pakistan'dan yana olmamız zor; eğer Hindistan ile ilgili bir şey yaparsak aynı şeyi Pakistan için de yapmak zorundayız. Ben Başkan'a ulaşana kadar bunu gayriresmî olarak bekletin."

Bakanlıklar arasında yapılan toplantılarda Dışişleri Bakanlığı temsilcileri son derece nahoş bir konumdaydılar. İşleri ağırdan almaları nedeniyle benim tarafımdan iğneleyici bir şekilde yerden yere vurulan bu temsilcilere, kendi yöneticileri tarafından Beyaz Saray'a karşı haklarını daha fazla savunmaları için baskı da yapılınca tehlikeli gruplar halinde kendilerine bir yön çizmek zorunda kalmışlardı. Örneğin, Joe Sisco'ya 4 Aralık'ta Beyaz Saray tarafından Hint politikasına yönelik eleştirilerimizi açıklamak için gayriresmî olarak basına bilgi vermesi emredilmişti. Dışişleri Bakanı'nın aşırı hoşnutsuzluğuna rağmen Sisco, aldığı talimatı sadakatle ve ustaca yerine getirmişti; akabinde, Bakan aynı şeyleri tekrar edeceği bir televizyon röportajı yapmasını yasaklamıştı. Tanımladığım koşulların sorumluluğu ben de dahil olmak üzere üst mevkilerde bulunan kişilerin omuzlarında olmalıdır. Bürokratik mücadeleleri, töhmet altında bırakmak için değil, devlet belgelerinin aydınlığa kavuşması için anlattım; bu belgeler bilinmeden o mücadeleler anlaşılamazdı.

Mesele, Dışişleri Bakanlığı'nın bölgesel perspektifine aykırı olarak Beyaz Saray'ın jeopolitik perspektifine ve dış politikamızın yürütülmesinde Çin ve Hindistan'a verilecek göreceli ağırlığa dayanıyordu. Beyaz Saray, bu çatışmayı Sovyetler tarafından teşvik edilen Hindistan'ın acımasız bir güç oyunu olarak görüyordu. Çünkü Hindistan, siyasi bir alternatifin belirgin bir şekilde ortaya çıkması durumunda Doğu Pakistan krizinin askeri yollarla çözüme kavuşması için baskıda bulunarak Pakistan hükümetinin beceriksizliğinden ve Pakistan'ın siyasi yapısının kırılganlığından faydalanmak istiyordu. Yetkililerimizin hoşuna gitse de gitmese de Pakistan, anlaşma taahhütlerinin özel güvencelerle desteklendiği bir müttefikti. Bu nedenle kaderi, güvenliklerini Amerika'nın vaatlerine dayandıran çeşitli sayıdaki kilit ülkenin tutumlarını etkileyecekti. Bu durum kesinlikle Çin tarafından dikkatlice izlenecekti. Ayrıca Orta Doğu'da bu sorunu zor kullanarak çözmeye istekli olan ülkelere, askeri yolları kolaylıkla benimsemeleri cazip gelebilirdi. Ayrıca yarımadadaki politikasının ra-

hat bir şekilde başarıya ulaşması durumunda Sovyetler Birliği diğer istikrarsız bölgelerde de benzer taktiklere başvurabilirdi; aslında daha sonra Watergate'in yürütme organını mahvetmesi gibi. Pakistan'ın askeri kuvvet tarafından parçalanması ve Amerika'nın herhangi bir tepkisi olmadan nihai olarak yok edilmesi, bu nedenle uluslararası arenada büyük bir etki yaratabilirdi.

Karşı görüş ise şu şekildeydi; Hindistan'ın dostluğunu gereksiz yere feda ediyorduk, Doğu Pakistan'ı kurtarmak için hiçbir şey yapılamazdı ve her koşulda bunu yapmak istenmeyen bir hareket olurdu. "Çinlilerin tarafını" seçiyorduk diye serzenişte bulunuyordu Rogers. Çok aceleci davranıyorduk. Askerî açıdan müdahil olarak kendimizi gereksiz yere riske atıyorduk. Hindistan, dost olarak ihtiyacımız olan büyük bir potansiyele sahip bir ülkeydi. Ama Nixon ile ben aceleci davranmıyorduk. Hindistan'ın tarafsızlığının ABD'ye olan meylinden ziyade ulusal çıkarlarını gözetmesinden kaynaklandığını düşünüyorduk; bu hesaplamaların şu anki kriz sona erdiğinde tekrar ortaya çıkması muhtemeldi. Bizim için sorun, Sovyet-Hindistan ihtilafında ifade edilmeden anlaşıldığı üzere uluslararası düzene bulunulan saldırıydı. 4 Aralık'ta WSAG'ye "herkes Doğu Pakistan'ın Hindistan tarafından işgali ile biteceğini biliyor" dedim. Ama daha büyük çıkarları ve ilişkileri kurtarmak için kararlılıkla hareket etmek zorundaydık. Aktif bir rol alamayacaktık ama kimse zayıflığı ürkeklikle karıştırmamalıydı. 5 Aralık'ta Nixon'a "Bunun parlak bir pozisyon olmadığını kabul ediyorum" dedim "ama şimdi diz çökersek Sovyetler, bize saygı duymayacak; Çinliler, bizi küçümseyecek ve diğer ülkeler bu olaydan kendi sonuçlarını çıkaracak."

Ayrıca savaş Batı'ya yayıldıktan sonra gündemdeki mesele, Bangladeş'in ortaya çıkmasına yönelik bir yöntem değil, Pakistan'ın mevcudiyetini devam ettirmesiydi. Hindistan'ın askeri gücü Pakistan'ınkinden çok daha üstündü; bunun sebebi kısmen Amerika'nın her iki tarafa da sattığı silahlara altı yıl boyunca ambargo koymasıydı ki bu durumdan Pakistan daha fazla etkilenmişti. Hindistan'ın Sovyet silahlarına erişimi ve büyük bir silah sanayisine sahip olması sayesinde Hindistan, Pakistan'ın silahlı kuvvetlerini ezmek zorunda kalmıştı. Dışişleri Bakanlığı'nın hukuk danışmanları Pakistan'a karşı bağlayıcı bir yükümlülüğümüz olmadığını göstermenin bir yolunu bulabi-

lirdi fakat jeopolitik etki bundan daha az önemli olmayacaktı. Asgari hedefimiz, zayıflığımızı ahmaklıkla karıştırmayacağımızı göstermek yönünde olmalıydı. Özellikle Mısır Cumhurbaşkanı'nın 1972'yi yeni bir karar yılı olarak ilan ettiği Orta Doğu'da olmak üzere Sovyetlerin başka yerlerdeki potansiyel serüvenlerini duraklatabilecek bir şekilde hareket etmek zorundaydık.

Bu durumdaki zayıflığımız bizi cesur bir oyun oynamaya zorladı; zayıf tarafın hareketi kısıtladığında ortaya daha fazla baskı çıkar ve rakiplerinin kendi konumlarının gücünü görmelerini sağlar. Sahip olduklarımızın farkında olsak da yine de bazen büyük tehlikelerin olduğu durumlarda liderlerin, cesareti sahip olduklarının yerine koyması gerekir. Başkan'ın, hükümetimizde bir an olsun disiplin sağlaması için baskıda bulunalım diye 11 Aralık'ta Haldeman'a başvurdum; "Hiç kozumuzun olmadığı bir durumda büyük bir blöf yapıyoruz" dedim. 9 Aralık'ta WSAG'de bulunan dik kafalı mesai arkadaşlarıma "aynı fikirde olmadığımız, çeşitli kurumlardan gelen tüm bu çelişkili hikâyeleri ve tüm bu sızıntılardan kurtulmadığımız ve bir strateji üzerinde anlaşamadığımız sürece başarılı olmayı hak etmiyoruz" dedim.

Hükümeti bir arada tutmak imkânsız olduğu gibi herhangi bir tutarlılık ile harekete geçmesini sağlamak da kolay değildi. Hindistan'ın silaha başvurmasına karşı çıkacak ve hem ateşkes hem de Hint birliklerinin geri çekilmesi çağrısı yapacak Güvenlik Konseyi kararına destek olarak George Bush'un bir konuşma yapmasına Dışişleri Bakanlığı'nın razı olması için 4 Aralık gününün çoğu harcandı.

Bush bu doğrultuda 4 Aralık'ta bir yasa tasarısı verdi. On bir üyenin karar tasarımızı onaylamasıyla Güvenlik Konseyi pozisyonumuzu desteklediyse de Sovyetler Birliği tarafından veto edildiği için kabul edilmedi (İngiltere ve Fransa çekimser kalmıştı; Batı Avrupalı müttefiklerimizin küresel güvenliğin yükünü tek başımıza sırtlamamıza meydan vermeye ilişkin eğilimin bir başka örneği.) Sovyetlerin veto etmesiyle Güvenlik Konseyi çıkmaza girmişti; dolayısıyla bu konuyu Barış için Birlik kararı altında Genel Kurul'a taşıdık. Hep birlikte olunca 7 Aralık'ta 104'e 11 oyla üstün geldik. Pozisyonumuza sadece Sovyetler Birliği'yle Hindistan karşı çıkmıştı.

Tuhaf bir durumdu. Yönetim yıllardır kendi yerli eleştirmenleri tarafından dünyanın konuya bakışına yetersiz ilgi göstermekle suçlanmıştı. Ama burada son on yılda başka hiçbir konuda dünya topluluğundan bu kadar keyif aldığımız bir yönde destek olmamıştı. Neredeyse tüm tarafsızlar bir kereliğine bizim tarafımızdaydı. Birçoğu sınır çatışmaları ya da etnik bölünmeler yaşıyordu; bunların hiçbiri dış gücün bu tür anlaşmazlıkların nihai hakemi olmasına izin vermekle ilgilenmiyordu. Sovyetler Birliği, Birleşmiş Milletler'in ilk günlerinden beri olmadığı kadar izole edilmişti. Bizim lehimizdeki rakamlar ezici idi. Yine de ülkemizde dünya görüşünü olağan şekilde destekleyenler Beyaz Saray'ı, insanlığın saygın görüşüne karşı mantıksız bir şekilde duruyormuş gibi yerden yere vurmakla meşgullerdi. BM'nin hareketsiz kalması ile Amerikan aciziyetinin birleşmesi görüntüsü küresel etki açısından fazla önemsenmemişti. İki yıldan beri Güvenlik Konseyi'nin güvencelerinden, Orta Doğu'daki barışın anahtarı olarak bahsediyorduk. BM kararlarını sürekli hiçe sayarak bariz bir şekilde gerçekleştirilen askeri bir saldırının ve ABD'nin müttefiki olan bir ülke için ABD'nin herhangi bir eylemde bulunmamasının Orta Doğu diplomasisindeki sonuçları ne olabilirdi?

Tüm bu süre zarfında Sovyetler Birliği, Hindistan'ın askeri operasyonlarını tamamlaması için zaman kazanıyordu. *TASS*, 5 Aralık'ta Hindistan'ı tereddütsüz bir şekilde destekleyen ve Doğu Pakistan halkının "yasal haklarına" dayalı siyasi bir anlaşma yapılmadığı sürece her türlü ateşkes teklifine karşı çıkan sert bir bildiri yayınladı. Nixon bunu öğrendiğinde Moskova'ya baskıda bulunmaya karar verdi. Çoğu krizde olduğu gibi Dobrinin yine ortalıkta yoktu. Onun yerine, müzakerede bulunma yetkisi olmayan ama mesaj alıp iletme yetkisi olan Vorontsov'la temasa geçtim.

5 Aralık'ta Vorontsov'a bir dönüm noktasında olduğumuzu söyledim. Moskova'nın Hindistan'ın saldırganlığını teşvik etmesi, ABD-Sovyet ilişkilerindeki iyileşme ile tutarsızdı. Vorontsov teskin edici bir şekilde cevap verdi. Kriz bir hafta içinde sona erecek ve ABD-Sovyet ilişkilerini etkilemeyecek. Sovyetler Birliği'nin şu anki rotasında ilerlemesi durumunda, alt kıtada ne olursa olsun kriz bir hafta içinde bitmeyecekti.

6 Aralık'ta Bayan Gandi, Bangladeş'in bağımsızlığını resmen ta-

nıdı. Bu olay, Bayan Gandi'nin politikasında en başından beri dolaylı olarak anlaşılsa da açıklaması siyasi uzlaşma olasılığının yolunun tıkanmasına neden oldu. Dışişleri Bakanlığı sonunda Nixon'ın dört gün önce emrettiği şekilde Hindistan'a yapılan ekonomik yardımın kesildiğini duyurdu (ama o kadar isteksizce yerine getirilmişti ki etkisi çok az olmuştu).

Nixon, NSC'yi 6 Aralık'ta toplantıya çağırdı çünkü artık biraz disiplinin gerekli olduğunu düşünüyordu. Ama her zamanki gibi bunu gerçekleştirmeye yönelik çabaları o kadar belirsizdi ki işler daha da kötüleşti. Nixon esasen pasif bir rol üstlendiği için toplantı sadece Rogers ile benim aramdaki mantıklı farklılıkları ortaya çıkarmada işe yaramıştı. Bu durum, ikimizin de itibarına yaramayan kişilik çatışmalarının şiddetlenmesine neden olmuştu. Nixon, Bayan Gandi'ye olan hoşnutsuzluğunu açıkça söylemiş fakat tatsızlıktan kaçınmak için harekât emri vermekten kaçınmıştı. Rogers'ın Beyaz Saray'ın çizgisini takip etmesini John Connally ile Mel Laird'in sağlamasını onlara bildirmek için, tipik özelliğiydi, bana talimat verdiğinde danışmanları daha yeni çıkmıştı. Ama Rogers, Nixon'dan böyle bir söz duymadığından, Başkanlığın isteklerini yerine getirdiğini ve benim de kendi yolumda ilerlediğimi düşünüyordu. Hindistan'ın eylemlerinin barışçıl bir şekilde uluslararası farklılıkları çözmeye çalışırken "uluslararası eğilime karşı" çıktığını söylemesi yönünde Nixon tarafından Ziegler'e talimat verilmişti. Ama Ziegler'in söyledi her şeyin Haldeman'ın ya da Nixon'ın onayının gerekli olduğundan bihaber olan bakanlıklar, bunun benim başka bir manevram olduğunu düşündüler.

Bu şartlar altında politikamız gittikçe Nixon'la benim kontrol edebileceğimiz yer olan Beyaz Saray'a kayıyordu. Şu ana kadar bakanlıklar, her ne olduysa sorumluluğu ve neredeyse kesin olan ithamları üstlenmemize müsaade ettiklerinden çok mutluydular. Hindistan'ın Batı Pakistan'ı paramparça etmesini engellemek için en iyi olasılığın, alt kıtada yaşanan olayların Moskova'nın ABD ile olan zirve planlarını tehlikeye atabileceği riskini arttırmak olduğuna karar verdik. Bu durumda Kremlin, Hindistan'a itidalli olması yönünde baskı yapabilirdi. Bu nedenle 6 Aralık'ta Nixon'dan Brejnev'e iletilmek üzere yazılan mektup, Vorontsov'a teslim edildi. Mektup, zir-

ve konusunda "mutabık olduğumuz durumun", "itidalli olmayı ve çatışmayı sona erdirmeyi ve alt kıtadaki toprak bütünlüğünü eski konumuna getirmek için en acil şekilde eyleme geçilmesi" gerektirdiğini vurguluyordu; Hintlilerin "başarılmış" dedikleri şey "uluslararası durumu uzun vadede karmaşıklaştırır", "güveni zayıflatır" ve bir "diğer meselelerin üzerinde olumsuz etkisi olur." O akşam geç bir saat olan on birde, bir önceki gün Vorontsov ile olan konuşmama istinaden Sovyetlerden cevap geldi. Tarz açısından uzlaşmacı olan cevapta, askeri operasyonları tercih edilen yönde ilerleyen tarafın geleneksel duruşu desteklense de yarımadada yaşananların bir dönüm noktası olduğu kabul edilmiyordu. Daha zarif bir biçimde *TASS*'ın Doğu Pakistan'da ateşkes için bir ön şart olarak siyasi çözüm çağrısında bulunma çizgisini takip ediyordu. Sovyetlerin siyasi çözümünün tanımı, Hindistan'ın tanımıyla aynıydı; acil bağımsızlık. Açıkça görülüyor ki Moskova, savaşın devam etmesini istiyordu.

Tavsiyem üzerine Nixon, Moskova ile sürdürülen ekonomik görüşmelerin yavaşlatılması yönünde talimat verdi. Bunu söylemek yapmaktan daha kolaydı. Şimdiye kadar Doğu-Batı ticaretinde yeterince bakanlık dairesi müktesep hak alanlarını koruma yolları arayacağına, keşke emirleri uygulamada nötr kalsalardı. Birçok iş adamının, kârın politikaya kurban edilmemesi gerektiğine dair hiddetli görüşlerini yansıtan Ticaret Bakanı Stans, bu duruma karşı konulmasına liderlik ediyordu. Buna ek olarak, kesinlikle ateşli bir anti-komünist olan Stans, Sovyet liderleriyle iyi bir kişisel ilişki kurduğunu düşünüyordu ve bunu da binlerce kilometre ötedeki gizemli diplomatik manevralar için tehlikeye atmaya oldukça isteksiz bakıyordu.

7 Aralık'ta Yahya bize, Doğu Pakistan'ın parçalanmakta olduğunu bildirdi. Bizim için gün, *Washington Post*'ta çıkan başyazının, yönetimin alt kıtada sürdürdüğü politikaya şiddetli bir şekilde saldırmasıyla başladı. Buna göre, Hindistan'a yapılan yardımın durdurulmasını "şaşırtıcı", "tamamen cezai" ve bu konuya ilişkin gerekçeleri ise "gülünç" olarak nitelendirdi. *Post*, meselenin Doğu Pakistan'ın kendi kaderini tayin etmesinin çok ötesine geçtiğine dair daha fazla şüphenin ortadan kalktığı gün bu sonuca vardı. Güvenilirliğinden şimdiye kadar hiç kuşku duymadığımız ve bugün bile sorgulamadığım bir kaynaktan gelen rapor doğrultusunda, Başbakan Gandi'nin

Batı Pakistan'ı bile güçsüz duruma düşürmeye kararlı olduğu anlaşıldı: Bayan Gandi, Bangladeş "özgür kalana" kadar Hindistan'ın ateşkes yönünde Genel Kurul'un hiçbir çağrısını kabul etmeyeceğini belirtmişti. Bundan sonra Hindistan kuvvetleri, Keşmir'in Pakistan tarafı olan Azad Keşmir'in güney kesiminin de "özgür kalması" yönünde ilerleyecek ve Pakistan ordusu ve hava kuvvetleri yok edilene kadar savaşmaya devam edecekti. Başka bir deyişle, Batı Pakistan parçalanıp savunmasız hale getirilecekti. Bayan Gandi ayrıca çevresindekilere Çinlilerin "kılıçlarını çekmeleri" durumunda, Sovyetlerin de buna uygun şekilde karşı harekete geçmeye söz verdiklerini söyledi.* Diğer istihbarat, bunun Sinkiang'da Çin'e karşı taktik bir askeri eylem anlamına geldiğine işaret ediyordu. Pakistan -Batı Pakistan- büyük olasılıkla böyle bir baskıdan kurtulamazdı ve Çin-Sovyet Savaşı da hesaba katılmalıydı.

Bu durum karşısında, ileride oldukça tartışma yaratacak bir basın toplantısı düzenledim. Bunu yapmamın sebebi, Rogers'ın Dışişleri Bakanlığı personelinin halka açık toplantı yapmasını yasaklamasıydı çünkü büyük sızıntılar Başkan'ın defalarca emrettiği şeyi baltalıyor ve konumumuz için tutarlı bir tavır sergilememiz gerekiyordu. Mantığımızı ortaya koymaya, iyi niyete dair güvencede bulunarak Hindistan'ı uyarmaya ve Sovyetlere işlerin ciddileşmeye başladığını anlatmaya çalıştım. Yönetimin "Hindistan karşıtı" olduğu yönündeki görüşü kabul etmedim. Mart 1971'de Pakistan'ın Doğu Bengal'deki baskısına göz yummadığımızı vurguladım; askeri yardım kesilmiş ve Pakistan hükümeti ile Kalküta'daki Bangladeşli yetkililer arasındaki siyasi uzlaşmayı teşvik etmek için büyük çaba sarf edilmişti. Yine de bizim görüşümüze göre savaştan Hindistan sorumluydu. Dediğim gibi, Hindistan "ya bize bir zaman çizelgesi verebilir ya da herhangi bir değişikliğe neden olup olmayacağını görmek için sadece üç hafta uzaklıkta olan sivil yönetime dönüşü bekleyebilirdi." "Bizim görüşümüze göre, yeterli sebep olmadan askerî harekâtın yapıldığı" sonucuna vardık. Hindistan, tekliflerimizi ya geri çevirmiş ya da görmezden gelmişti. Sovyetler Birliği'ni, itidalli olunması için bir güç olarak hareket etme yönünde yükümlülüğü olduğu konusunda uyardım çün-

Politikamızın en önemli gerekçeleri arasında yer alan Hintlilerin bu tür düşüncelerinin önemi, bariz bir şekilde anlaşılmadan Jack Anderson tarafından yayınlanmıştı.[8]

kü "tek taraflı avantaj elde etmeye dair girişim er ya da geç gerilimin artmasına yol açacaktı ki bu da gerginliğin yumuşamasını tehlikeye sokardı."[9] Bu açıklamanın, kayıtları tam olarak aktardığını o zaman da düşünüyordum şimdi de düşünüyorum.

Aldığı direktifler doğrultusunda George Bush, BM'de bir adım daha ileriye giderek Hindistan'ı saldıran ülke tanımladı. Ateşkes ve birliklerin geri çekilmesi çağrısında bulunarak Genel Kurul'da desteklediğimiz karar tasarısı daha önce de belirttiğim gibi, 104'e 11 oyla ezici bir üstünlük elde etmişti. Ama ne brifinglerimiz ne de dünyanın konuya bakış açısının baskın şekilde ortaya çıkan ifadesi medyayı ya da Kongre eleştirilerini yumuşatmıştı. *New York Times*, Yahya ile siyasi bir uzlaşmanın elde edildiği yönündeki argümanımla dalga geçti. *Washington Post*, "Bay Nixon'ın Pakistan yanlısı politikası hakkındaki ciddi çekincelerini" ifade etmeye devam ediyordu.

Bizim için önemli olan Batı Pakistan'ın parçalanmasını önlemekti. 8 Aralık'ta WSAG'ye de söylediğim gibi: Artık ana meseleye dönelim. Eğer Hindistan, Batı Pakistan'a saldırır, Azad Keşmir'i ele geçirir ve Pakistan'ın hava ve tank kuvvetlerini yerle bir ederse, bazı şeyler kaçınılmaz hale gelir. Doğrusunu söylemek gerekirse, Doğu gibi, Batı Pakistan'da da aynı şekilde dağılan kuvvetlerin özgürlüğüne kavuşmalarına izin vermeli miydik? Bayan Gandi'nin Başkan'a belirttiği ve New York'ta Columbia Üniversitesi'nde verdiği seminerde söylediği gibi Belucistan ve diğer benzeri konuların da gündeme geleceğine kanaat getirdim. Pakistan savunmasız kalacak ve Batı Pakistan tabii bir devlet haline gelecekti.

Dönüm Noktası: Çok Önemli Bir Karar

Aslında Sovyetlere karşı elimizde kalan tek kozumuz, daha büyük çıkarlarının tehlikeye girdiğini, Moskova'nın anlayabileceği bir seviyeye yükseltmekti. Bunu fark eden Nixon, 8 Aralık akşamı bana, muhtemelen Moskova zirvesini iptal etmemiz gerektiği önerisinde bulundu. Böyle bir öneri, Başkan'ın hoşnutsuzluğunun derecesini gösteriyordu; önerisini yerine getirmemi istediği anlamına gelmiyordu. Açıklamanın, ödün vermemek üzerine tarihe kayıt düşmek gibi ek bir avantajı vardı. Bu durum daha sonra birilerinin bağlantıda ol-

duğu kişilerin tereddüde düşmelerine yol açarken bir başkasının da dalgalı bir denizde bir kaya gibi durduğunu göstermek için kullanılabilirdi. Bu hafta bitmeden önce Başkan'ın önerisini yerine getirmenin, Başkan'ın hoşnutsuzluğunu göstereceğine dair büyük bir risk oluşturabileceğini öğrenecektim. Fakat bu noktada Nixon'a böylesine bir hamlenin daha zamanının gelmediğini söyledim. Başkanlıktan 6 Aralık'ta giden mesaja Brejnev henüz resmi bir cevap göndermemişti. Sovyetler alenen köşeye sıkıştırıldıklarında Hindistan'ın Pakistan'a yapacağı saldırıyı engellemekten başka çareleri kalmayacaktı. Fakat yine de zirveyi iptal etme tehdidini ihtiyat olarak yedekte bekleterek baskıyı arttırmayı tercih ettim ve "Şu anda en büyük sorun Rusların bize olan itibarlarını sürdürmelerini sağlamaktır" dedim. "Hindistan'ın Batı Pakistan'a saldırmasını engellemeliyiz; şu an için en önemli gündemimiz bu." Eğer hiçbir şey yapmazsak, "Sovyetlerin çok daha sert eylemlerde bulunmalarına sebep olabiliriz." Helms'e de aynı hususu vurguladım, "Eğer hiçbir şey yapmazsak kesinlikle kaybederiz. Eğer bir şey yaparsak ve bunu da yeterince cesurca yaparsak ve aynı anda başka adımlar atarsak, Rusların kendi oyunlarına artık son vermelerini sağlayabiliriz."

9 Aralık'ta Brejnev'den cevap geldi. Mesajın ümit vaat eden bir tarafı vardı; Sovyetler ateşkes önermelerinin yanı sıra Pakistan'daki taraflar arasındaki müzakerelerin tam olarak kaldığı yerden yeniden başlatılmasını istiyorlardı. Eğer Sovyetler, tarafların 25 Mart'taki konumlarına dönmelerini gerçekten istiyorsa bu gerçekten iyi bir şeydi. Bu durum, bağımsız bir Bangladeş'in geleceği önceden kararlaştırılmış olsa bile yine de müzakerelerin birleşik bir Pakistan çerçevesinde başlayabileceğinin söylenebileceğine dair bir incir yaprağı* ortaya koyuyordu. Brejnev, Mucib ile müzakere de talep etmesine rağmen bu biraz zaman alacaktı; bu durum, Moskova'nın önerisini değerlendirmek için bize zaman kazandıracak bir fırsat yaratabilirdi. Ayrıca Hindistan'ın Batı Pakistan'ı yok etme niyetini gerçekleştirmesi için bu aralıktan faydalanmayacağından emin olmalıydık.

Hindistan Büyükelçisi ile ABD Dışişleri Müsteşarı arasında geçen konuşmada bu kaygı verici olasılık daha da belirgin bir hale geli. John Irwin, Hindistan'dan Azad Keşmir'in herhangi bir bölümü de dahil

* Uygunsuz bir hali ya da durumu örtmek için kullanılan tarihsel/dinsel bir ifade (ç.n.)

olmak üzere Batı Pakistan'daki herhangi bir bölgeye el koymayacağına dair güvence istemek için Jha'yı davet etti. Jha, Batı'da herhangi bir toprak ilhakına dair bir niyet olmadığını ancak Azad Keşmir konusuna gelince bunu Yeni Delhi'ye danışmak zorunda olduğunu söyledi. (Hindistan, Keşmir'i Pakistan'ın bir parçası olarak hiç tanımadığından bu nedenle Batı Pakistan'ın parçalanmadığını iddia ediyordu.) Görüşme, Irwin'in Hint-Amerikan ilişkilerinde bir doruk noktasına yaklaştığımızı vurgulamasıyla sona erdi.

Pakistan'ın aynı anda hem Bengal'i hem de Keşmir'i kaybetmesinin ardından sağ çıkabilmesinin hiçbir yolu yoktu; tüm savunma kuvvetleri serbest kalacaktı. En önemli düşüncemizi vurgulamak için Sovyetlerin Tarım Bakanı Vladimir Matskeviç'in 9 Aralık'ta Tarım Bakanı Earl Butz'la yaptığı görüşmeyi bahane olarak kullandık. Meğerse Matskeviç, Başkan'la görüşmek için Oval Ofis'e davet edilmişti. İnatçı, içten ve iyi niyetli Matskeviç, Moskova zirvesini büyük bir hevesle bekleyip sabırsızlanan Brejnev'in kişisel selamını iletti. Nixon, ABD-Sovyet ilişkilerindeki tüm gelişmelerin yarımadadaki savaş nedeniyle tehlikeye girdiğini ifade etti. Ateşkes konusunda ısrarcı davranıyorduk. Hindistan, Batı Pakistan'a karşı birliklerini harekete geçirirse, ABD buna seyirci kalamazdı. Nixon ayrıca şunları da ekledi, "Sovyetler Birliği'nin Hindistan ile antlaşması varsa bizim de Pakistan'la var. Ateşkes ve krizin siyasi çözümüne yönelik aciliyetin farkında olmanız gerekmektedir." Matskeviç, böylesine önemli siyasi meselelerin, yetkisinin dışında olduğunu öne sürecek harika bir konumdaydı; ona eşlik eden Vorontsov da bizi bu hususta hiç aydınlatamıyordu. Bu nedenle Hindistan'ın daha fazla ilerlemesine zaman verilmişti.

Hükümetimizdeki gerginlik 9 Aralık'ta gün yüzüne çıktı. Üst düzey ABD'li diplomatların, Başkan'ın "Hindistan karşıtı olduğu ön yargı"sına katılmadığı şeklinde basında çıkan haberler üzerine çılgına dönen Nixon, WSAG'deki yöneticileri toplantıya çağırdı. Onlara, Dışişleri Bakanlığı'nın Başkan'a sadakat göstermesi konusunda ısrarcı olmadığını, ABD'ye sadık olması gerektiğini söyledi. Nixon'ın bu lafı, daha sonra pişman olacağı duygusal ifadelerden biriydi ve daha sonraları epeyce destekten mahrum kalmasına neden olmuştu. Aslında bakanlık, ABD'ye sadık olmasına karşın Başkan'ın politikasına ka-

tılmıyor sadece bakanının direktiflerini uyguluyordu. Alex Johnson'a da söylediğim gibi, Yeni Delhi'yi eleştirmek üzere Keating'e gönderilen direktiflerin yer aldığı gizli iç yazışmaların hazırlanması ve uygun hale getirilmesi günler sürerken Pakistan'ı eleştiren gizli iç yazışmaların hazırlanıp İslamabad'a gönderilmesi ise mucizevi bir şekilde iki saat içinde bitmişti.

Çok az kişinin yüzleşmeye yanaştığı esas gerçek, Sovyetler Birliği ile Hindistan'ın isterlerse krizi (ve kendi iç anlaşmazlıklarımızı) tek bir hareketle sona erdirebilecekleriydi. Olayların akışında ilerlemesi için yapmamız gereken tek şey Batı Pakistan'a saldırı olmayacağına ve Keşmir'in oradan kopartılmayacağına dair bize güvence verilmesiydi. Dolayısıyla Doğu Pakistan'daki savaş da şiddetini kaybederek sona erecekti. Altıya bir üstünlüğü bulunan Hindistan birliklerinin galip geleceği çok açıktı. Fakat bu, Hindistan'ın vermeyi kesinlikle reddettiği ya da Sovyetler Birliği'nin özendirdiği bir teminattı. Jha'ya ise Yeni Delhi'den herhangi bir talimat gelmemişti. Nixon'ın şahsen müdahale etmesinden sonra bile Vorontsov'dan hâlâ haber yoktu.

Brejnev'in müzakerelerin kaldığı yerden tekrar başlamasını önermesi üzerine 10 Aralık'ta Yahya ile Birleşmiş Milletler'e sunulacak yeni bir teklif üzerinde çalıştık. Teklifimizde Hindistan birliklerinin geri çekilmesine yönelik bir isteğimiz yer almıyordu; hem Doğu'da hem de Batı'da BM temsilcilerinin denetiminde behemehâl bir ateşkes çağrısında bulunuyorduk. Ateşkes yürürlüğe girer girmez de müzakerelerin, birliklerin geri çekilmesi ve Bengal'in isteklerinin yerine getirilmesi konularının da gerçekleşmesini talep ediyorduk. Kısacası, Hindistan'ın Batı'daki askeri operasyonlarını sona erdirmesi karşılığında, Pakistan da Doğu'daki askeri statükoya (büyük oranda Hindistan tarafından işgal edilmiş) razı olmaya ve tek olası sonucu acilen bağımsız bir Bangladeş'in olacağı müzakerelere girmeye hazırdı.

Bu teklifi 10 Aralık sabahı Vorontsov'a teslim ettim. Teklifin yanında Nixon'ın Brejnev'e yazdığı bir mektup da bulunuyordu. Mektupta, Brejnev'in Doğu Pakistan'da siyasi bir çözüm olmasına yönelik önerisinin şu an değerlendirilmekte olduğu belirtiliyordu. "Akabinde Batı'da derhal bir ateşkes gerçekleşmeli"ydi. Cienfuegos krizindeki prosedürü takiben Vorontsov'a 5 Kasım 1962 tarihli hatırlatıcı notu okudum. Buna göre, Hindistan'ın Pakistan'a saldırması durumun-

da ABD, Pakistan'a arka çıkma taahhüdünde bulunuyordu. Vorontsov'a sözümüzün arkasında olduğumuzu açıkça ifade ettim. Tabii ki Vorontsov'a iletilen herhangi bir talimat yoktu. Ayrıca kırk sekiz saat boyunca ondan haber de alamadık.

Bismarck zamanında şöyle demişti; "Dış politika söz konusu olduğunda cesaret ve başarı arasında nedensel bir ilişki yoktur; ikisi de aynıdır." Nixon'ın pek çok hatası olmuştu fakat kriz zamanlarında çarpıcı bir şekilde cesurdu. Daha önce hazır olda beklemesini istediğimiz uçak gemileri olan görev gücünün Bengal Körfezi'ne doğru yola çıkması emredildi. Görünürde bu gemi, Amerikalıların tahliyesi için gidiyordu fakat aslında Batı Pakistan'a yapılacak bir saldırıya karşı da uyarı niteliğindeydi. Bir sonraki hamlemize karar vermeden önce Çinlilerle istişarede bulunmak istediğimden gemiyi Malakka Boğazı'nın doğusunda Bengal Körfezi'nden yirmi dört saat uzaklıkta beklettik. Filonun harekete geçmesinin nedenini Mel Laird'e açıklarken, Hindistan'ın Doğu Pakistan'ı işgal etmesinin olup bitmiş bir şey olduğunu vurguladım; dolayısıyla bizim hedefimiz Batı Pakistan'a yapılacak bir saldırının önüne geçmekti. (Sovyetler Birliği'nin Çin'e baskı yapması durumunda birliklerimizin de tetikte beklediğini söylemedim.) Her krizde olduğu gibi güvenilir biri olan Laird yardıma hazırdı.

New York'a gidip Huang Hua ile gizli bir görüşme yapmadan önce Doğu Pakistan'daki Pakistanlı komutanın ateşkes önerdiğini duyduk. Dışişleri Bakanlığı bu habere çok sevindi. Günlük gerçekleştirilen WSAG'de Alex Johnson, ateşkesin nasıl olacağı konusunu tartıştı. Benim ise kaygılarım vardı. Doğu'da ayrı bir ateşkesin ilan edilmesi, Sovyetlere önerilenle ters düşerdi. Bu durum hâlihazırda Doğu'da şiddeti gittikçe azalmakta olan savaşı bitirecek olsa da Hint ordusu ile hava kuvvetlerinin Batı Pakistan'a topyekûn bir saldırı gerçekleştirmelerinin önünde hiçbir engel bırakmayarak asıl endişemizi artıracaktı. Bayan Gandi'nin Hint ordusunun hızlıca Batı'ya ilerlemesini ve Doğu Pakistan'a yönelik operasyonların sona erer ermez Batı Pakistan'a topyekûn bir saldırı emrini verdiğini biliyorduk. Bunun üzerine Pakistan Büyükelçisi Raza'yı çağırıp ateşkes teklifini Yahya ile mutabık kalınan konularla tutarlı hale getirmesini istedim. WSAG de resmi kanallarda aynı şeyi yapmaya razı oldu. Ateşkes hem Doğu

hem de Batı Pakistan'ı kapsamalıydı; aksi takdirde Bengal'deki operasyonlar sona erdiğinde Batı büyük tehlike içinde olurdu. İslamabad bu nedenle Doğu için yaptığı ateşkes önerisini geçici olarak geri çekti. Bu durumun bize az da olsa nefes alacak bir süre tanıdığı aşikârdı. Kısa bir süre içinde Doğu'daki Pakistan ordusu yok edilecek ve Hint birlikleri Batı Pakistan'a planlanan saldırı için hazır hale gelecekti. İşleri kesinlikle yoluna koymak zorundaydık.

Huang Hua ile saat altı civarında CIA'in East Seventies'de bulunan asansörsüz bir binadaki dairesinde görüştük. Dairenin, çok fazla sayıda ayna olan duvarları ile şatafatlı tabloları; bağnaz bir komünist rejiminin temsilcisi ile bir araya gelme sebebi olarak uzaklardaki ülkeyi kurtarmaya çalışan bir Başkanlık asistanı arasında geçecek görüşmeden fazlasını sunuyor gibiydi.

Huang Hua'yı Sovyetler de dahil olmak üzere tüm taraflarla yaptığımız görüşmeler hakkında detaylı bir şekilde bilgilendirdim. Ona güvenilir kaynaklardan edindiğimiz bilgi doğrultusunda Hindistan'ın Batı Pakistan'ın silahlı kuvvetlerini yok etmeye ilişkin planlarından bahsettim. Pakistan'ın bu yıkımdan tamamen kurtulabilmesini istiyorsak Yahya ile yaptığımız plan doğrultusunda behemehâl bir ateşkes için azami derecede siyasi baskı uygulamak zorunda kalacağımız sonucuna vardık. Başka hiçbir yol, Hindistan'ın önceden karar verdiği şekilde Batı Pakistan'a saldırıda bulunmasının önüne geçemezdi. Uçak gemileri olan görev gücünü Malakka Boğazı yakınlarına göndererek üstümüze düşeni yapmıştık.

Anlaşılan bu hususta herhangi bir talimat almamış olan Huang Hua katı bir tutum sergiliyordu. Bu nedenle olası bir ateşkesin Sovyetlerle gizli bir anlaşma yapmak anlamına geleceğini vurguladı. Saldırganlık ödüllendiriliyordu. Doğu Pakistan daha üstün bir güce kurban edilecekti. Müzakereler öncesinde Hindistan'ın geri çekilmesi gerektiği konusundaki tutumumuzdan vazgeçmemiz gerekiyordu. Dolayısıyla Pakistan ve Çin'in böyle bir görüş üzerine ısrar etmesi durumunda BM'deki oylamada buna uyacağımızı Huang Hua'ya kesin bir dille ifade ettim. Fakat yine de böyle bir şey Pakistan'ın tamamını bölmek isteyen Hintlilerin ve Sovyetlerin ekmeğine yağ sürebileceği için anlamsız olacaktı. O esnada Huang Hua, Çin için endişelenmeye başlamıştı çünkü böyle bir olay Hintliler ile Sovyetler ara-

sındaki gizli bir anlaşmanın neticesinde diğer ülkelerin de parçalanabileceğine dair emsal oluşturabilecek nitelikteydi. Ben de ona, Sovyetlerden gelebilecek hamlelere ABD'nin kayıtsız kalmayacağını söyledim. Özellikle Çin'e yapılacak bir saldırının sonuçları son derece ciddi olabilirdi; aslında kamuoyunu, Kongre'yi ve bürokrasinin büyük bir kısmını hiçe sayarak oldukça katı bir tutum sergilememizin amacı buydu. Filomuzu tehdit altındaki bölgeye bile göndermiştik. Gelinen nokta oldukça sıra dışıydı; pek de tasvip etmediğimiz bir ülke ile üstü kapalı şekilde faal bir iş birliğine giriyorduk. Huang Hua, Başbakan Chou En-lai'yi görüşlerimizi ileteceğini söyledi; ardından Çin'in cephaneliğinde tüfek olduğu sürece savaşmaktan asla vazgeçmeyeceğini ve Pakistan'a desteğini kesinlikle sürdüreceğini de ekledi. Oysa sonunda -sehven de olsa- bu lafı Çin'in bu geç aşamada bile askeri müdahalede bulunabileceğinin bir göstergesi olarak algıladım.

Ateşkes söz konusu olduğunda Sovyetlerin üzerindeki baskıyı artırmak için eğer yakında tatmin edici bir cevap alamazsak, filo da dahil olmak üzere ABD'nin sert önlemler almak zorunda kalacağını söylemek üzere Haig'den 10 Aralık'ta Vorontsov'u çağırmasını istedim.

Ertesi sabah hâlâ New York'tayken, BM Büyükelçimizin Waldorf Kulelerindeki şık dairesinde, birkaç gün önce Başbakan Yardımcısı olarak atanan Zülfikar Ali Butto ile kahvaltı için bir araya geldik. Çin duvar kâğıtları ve ağzı sıkı garsonlar on üç bin kilometre uzaktaki misafirimin ülkesinin geleceğinin pamuk ipliğine bağlı olduğunu neredeyse herkese unutturabilirdi. Zarif, zeki, etkili ve güzel konuşan biri olan Butto sonunda halkın dikkatini çekmek için Hint liderleri ile rekabet edebilecek bir temsilciydi. Karışık bir geçmişi vardı. Amerikan liderlerinin Halk Cumhuriyeti'ni dünya barışı için bir tehdit olarak gördüğü bir dönemde Pakistan'ın Çin ile olan dostluğunun mimarı Butto, bir yandan kendi iç amaçlarına hizmet ederken bir yandan da demagojik bir şekilde Amerikan karşıtı ses çıkarmaktan da geri kalmıyordu. Gerek gösterişli gerekse kuşkucu tavrı nedeniyle ortaya çıkan güvensizlik, Butto'yu siyasi hayatı boyunca hükümetimiz içinde kovalayıp durmuştu. Keskin zekâlı ve etkileyici biri olan Butto'nun idrak edebilme yeteneği dünya çapında nam salmıştı. Duruş ile politikayı ayırabiliyordu. Aptallara tahammülü yoktu. Çok fazla kişiyle baş etmesi gerektiğinden bu rakam olağan düş-

manlarının sayısını bile geçiyordu. Pakistan'ın askeri liderlerinin bu konuda ağır davranıp isteksiz olmaları nedeniyle pek rahat değildi. Kendine bu denli güvenmesinin bedelini daha sonra ödeyeceğine dair kuşku yoktu. Ama ülkesinin sıkıntı içinde olduğu bu günlerde ulusundan geriye kalanları bir arada tuttu ve öz güvenini yeniden sağladı. En ihtiyaç duyduğu anda ülkesini tamamen mahvolmaktan kurtarmıştı. Fakat daha sonra kendini alaşağı eden de bu aşırı gururu olmuştu. Yine de 1971 yılındaki cesareti ve vizyonu, ona tutkuyla bağlanan vatandaşlarına, onları getirdiği bu trajik akıbetten ve merhamet uğruna onların itibarını mahvetmekten daha iyi bir kader hazırlayabilirdi.

11 Aralık'ta görüştüğümüzde Butto'ya Pakistan'ın sahte bir sertlik söylemiyle kurtarılmayacağını söyledim; sürdürülebilir bir eylem planı geliştirmek zorundaydık. Mümkün olanın sınırına gelmiştik: "Size yardım etmek istemediğimizden değil; sizi korumak istiyoruz. Kuralları açıklamak gayet güzel ama en nihayetinde sizin hayatta kalmanızı sağlamamız gerekiyor." Çinlilerle ortak bir tutum sergilemeleri yönünde baskıda bulundum; yardım etmeye çalıştığımız kişilerle mücadeleye girmeye razı olamazdık. Eğer böyle olursa, kuralcı BM kararlarının geçmesine yardımcı olur ama etkili olma gücümüzü de kaybederdik. Önümüzdeki kırk sekiz saat belirleyici olacaktı. Tarihe geçmesi için bu zamanı ziyan etmememiz gerektiğini söyledim.

Butto sakin ve anlayışlıydı. O da en az benim kadar gerçeklerin farkındaydı; yanılsamalara kapılmazdı, ne kadar sancılı olsa da ülkesinden geriye kalanları kurtarmak için her şeyi yapmaya hazırdı. Hükümetimizdeki bariz hizipleşmeler nedeniyle Çinlilerin akıllarının karışmış olduğunu söyledi. George Bush'un Hintlilerin saldırganlığını kınamayla ilgili söylediklerinden Dışişleri Bakanlığı'nın kesinlikle tarafsızlıktan yana olduğuna dair söylemlerine kadar geçen hafta boyunca birbiriyle çelişen demeçler duymuşlardı. Neye inanacaklardı? Ben de ona herhangi bir anlaşmazlık bulunmadığını, Nixon'la benim duruşumuzda herhangi bir değişiklik olmadığını ve nihai kararları Beyaz Saray'ın verdiği söyledim. Batı Pakistan'ı kurtarmak isteyenlerle iş birliği yapmak Butto'nun yükümlülüğüydü; yurttaki rakiplerimizin, dostlarımızın akıllarını karıştırarak hedeflerine ulaşmasına izin veremezdik. Butto ile sonunda şöyle bir karara vardık; eğer

ertesi gün öğleden sonraya kadar Moskova'dan haber gelmezse Doğu Pakistan'a olan düşmanlıkların artık bitmesi gerektiğini bahane ederek konuyu Güvenlik Konseyi'ne taşıyacaktık. Öncelikli olarak ateşkes ile Hintlilerin geri çekilmelerini talep edecektik fakat aslına bakılırsa Hintlilerin Bengal'deki durumunu oldubittiye getirmeye razı olarak sadece ateşkesi bile kabul edebilirdik. Çinlilerin tavrımızı anladığından emin olmak için Butto'ya güvenmek zorundaydım.

Washington'a dönünce Vorontsov'u çağırıp 12 Aralık öğlene kadar vakti olduğunu aksi takdirde tek taraflı olarak harekete geçeceğimizi söyledim. Vorontsov da bana, Dışişleri Bakan Yardımcısı Vasili Kuznetsov'un tatmin edici bir sonuç elde etmek ve Hintlilere baskı kurmak için Yeni Delhi'ye gönderildiğini ifade etti. Nixon'a Vorontsov'un anlattıklarının muhtemelen doğru olduğunu söyledim; Hintlilerin Pakistan'ı yok etme kararlılıklarını güçlendirmek için Sovyetlerden gelecek herhangi bir ziyaretçiye ihtiyaçları yoktu ve Kuznetsov'un ılımlı bir profesyonel olduğunun farkındaydık. Fakat Sovyetler ister ateşkes için baskı yapsın ister Hintlileri tahrik etsin, bizim tavrımız değişmeyecekti; Hindistan'ın ateşkesi kabul edene ve Batı'yı egemenliği altına almayacağına emin olana kadar baskıyı arttırmak zorundaydık.

Hindistan her iki olasılığa da henüz hazır değildi. O zamanlar New York'ta olan Dışişleri Bakanı Singh, konuyu Birleşmiş Milletler'e taşımaya karşı çıktı; dolayısıyla BM kararının olmaması durumunda ateşkes kararı da alınamayacaktı. Singh, Batı Pakistan'da herhangi bir toprağa göz dikmediklerini açıkça ifade etmesine rağmen daha sonra bariz bir şekilde Hindistan'ın Azad Keşmir'i Pakistan'ın bir parçası olarak görmediğini ifade etti. Büyükelçi Jha sonunda Müsteşar Irwin'in iki gün önce Hindistan'ın gerçek niyetiyle ilgili sorduğu soruya cevap verdi. O da herhangi bir toprağa göz dikmediklerini beyan etse de yine de Hindistan'ın Keşmir hakkındaki düşüncelerine ait kapıyı açık bırakıyordu. Keşmir'in Hindistan'a ait olduğunu ve Keşmir'in Pakistan'daki kısmının Pakistan tarafından yasa dışı tutulduğunu öne sürdü. Tüm teskin edici ifadeler bir araya geldikten sonra gayet dikkatli bir biçimde kaçamak cevaplar vermeye başladılar. Hindistan ve Sovyetler Birliği hâlâ Batı'daki mevcut toprak bütünlüğünü tanımayı reddediyorlardı; kasıtlı olarak Pa-

kistan ordusunun tamamen yok edilmesi ile bunun ardından Pakistan'ın parçalanması ile ulaşılabilecek ilhak türünün olasılığını açık tutuyorlardı.

Durum böyleyken Nixon ile ben, Fransa Cumhurbaşkanı Pompidou ile görüşmek üzere Azorlara gitmeden hemen önce Nixon, Haig ve ben 12 Aralık Pazar sabahı Oval Ofis'te bir araya geldik. Acele etmemiz gerekiyordu. Huang Hua ile yaptığım konuşmam neticesinde Çin'den bir karşılık bekliyorduk. Ne Dışişleri Bakanı'nın ne Savunma Bakanı'nın ne de kendi bakanlıklarının herhangi bir temsilcisinin bu önemli toplantıya katıldığı durum Nixon yönetiminin iç ilişkilerinin nasıl olduğunun bir göstergesiydi. Sovyet-Çin-ABD üçlüsü arasında savaş çıkma tehlikesi vardı.

Savaş, Batı Pakistan'a yayıldığında Rogers, NATO'da toplantıdaydı. Döndükten sonra Joe Sisco'nun televizyona çıkmasını yasaklayan Başkan'ın politikasından duyduğu rahatsızlığı açıkça belirtti. Her zamanki gibi Nixon, eski dostuyla ne yüzleşmeye ne de yetkisini kullanarak onu saf dışı bırakmaya hazırdı. Aslında Rogers da bu olaya dahil olmayı pek istemiyordu. Krizin sonucu pek de mükemmel olacak gibi değildi; en iyi başarı alkışı hak edecek bir başarıdan ziyade felaketten kaçınmaktı.

Dolayısıyla tüm krizlerin etrafımızı sardığı yalnızlık içinde, birbiriyle çelişen baskılar ve varsayımlar ve henüz hangi yönde olduğu belli olmasa da giderek artmakta olup yakında patlak verecek gerilimler arasında Nixon, ben ve Haig, Oval Ofis'te bir araya geldik. Görüşmemiz sabah 10.05'te Vorontsov'dan gelen telefon nedeniyle yarıda kesildi. Bize, Sovyetlerin cevabının gelmek üzere olduğunu bildiriyordu. Ayrıca Hindistan'ın Batı'da agresif bir tutum içinde olmadığı konusunda bize güvence vermiş olsa da yine de kilit noktada sessizliğini korumuştu; Hindistan'ın Keşmir'e ilişkin niyeti. Vorontsov'un söyledikleri daha sonradan her şeyi oldubittiye getirmek için gereken süreyi kazanma ile bu anlaşmazlığı gerçekten halletme arzusuyla tamamen uyumluydu. Bu krizi ne kadar ciddiye aldığımızı gözler önüne sermenin en iyi yolunun konuyu Birleşmiş Milletler'e taşımak olduğuna karar verdik. Böyle bir yol bize hem durumun aciliyetini vurgulamak hem de behemehâl bir ateşkes önerisinde bulunmak için bir fırsat veriyordu.

Bu nedenle saat 11.30'da, baskımızı sürdürmek için Haig ile birlikte hazırladığımız mesajı Kırmızı Hat* üzerinden Moskova'ya iletik. Nixon yönetiminde bu hat ilk defa kullanılıyordu.** Aslında Moskova-Washington arasındaki telgraf bağlantısının Sovyet Elçiliği'ndeki iletişimden daha yavaş çalıştığını biliyorduk. Fakat şu anda oldukça acil bir durum vardı ve dolayısıyla Sovyetlerin karar verme sürecini hızlandırabilirdik. Tek sayfalık Kırmızı Hat mesajında, Vorontsov ve Matskeviç'le yapılan görüşmeler neticesinde Sovyetlerden yetmiş iki saat boyunca cevap gelmeyince Başkan'ın geriye dönülmeyecek şekilde BM Güvenlik Konseyi'nde gerekli atılımlarda bulunduğu bildiriliyordu. "Ayrıca Hintlilerin verdiği güvencelerin de doğruluğundan hâlâ şüphe ettiğini de belirtmeliyim. Hâlâ 10 Aralık mektubumda belirtilen ifadeler doğrultusunda ilerlemeye hazırım"; bir başka deyişle, behemehâl bir ateşkes ile müzakerelerin acil olarak başlaması. Nixon'ın mesajı şöyle bitiyordu: "Zamanın ikimizin de istemediği sonuçlarından kaçınmak için kritik öneme sahip olduğunu aşırı kuvvetli bir şekilde vurgulayamam."

Moskova'ya mesajı Kırmızı Hat'tan gönderir göndermez Huang Hua'nın Pekin'den verilen cevaplar doğrultusunda acilen beni görmesi gerektiğine dair haber aldık. Biz bir görüşme talebinde bulunana kadar Çinlilerin daha önceki mesajları saklamaları, eşi benzeri görülmemiş bir olaydı; Orta Krallık'tan kalan etkileyici miraslardan birisiydi. Böylesine bir harekette bulunmalarına ancak çok ciddi bir meselenin neden olabileceğini düşündük. Kırk sekiz saat önce Huang Hua'nın ima ettiği üzere Çinlilerin Pakistan'a askeri yardıma geldiklerini tahmin ettik. Eğer öyleyse, olası bir hesaplaşmanın eşiğindeydik. Çin'in askeri bir harekât başlatması durumunda -edindiğimiz istihbarata göre- Sovyetler Birliği, Çin'e karşı güç kullanmaya kararlıydı. Dolayısıyla bir yıl öncesine kadar en büyük düşmanımız olarak kabul edilen bir ülkeye yardım edip etmeyeceğimize karar vermek zorunda kalacaktık.

Nixon, Sovyetler Birliği'nin Çin'i küçük düşürmeyi başarması durumunda, dünya dengesine yönelik tüm umutların ortadan kalkaca-

* ABD ile SSCB arasındaki direkt telefon hattı; nükleer bir saldırıyı önlemek için sivil-asker bürokrasiyi aradan çıkarıp, iki liderin doğrudan görüşebilmesi için tesis edilmişti. (ç.n.)

** Brejnev daha sonra bu hattı Ekim 1973'te Orta Doğu Savaşı'nda tehlikeye karşı hazır olmak için kullandı.

ğını hemen anlamıştı. Sovyetler Birliği'nin Çin'i tehdit etmesi halinde bizim hiçbir şey yapmadan durmayacağımıza karar verdi ve ben de Nixon'ın bu fikrine tamamen katılıyordum. Tasvip etmediğimiz ve yirmi yıl boyunca tek bir temasta bile bulunmadığımız bir ülkenin hiç olmazsa bu durumda bize yardımı dokunabilirdi; beklenmedik koşullar ortaya çıktığında doğal olarak birtakım şeyler kendiliğinden gelir. Nixon bu kararı ne Dışişleri Bakanı'nı ne de Savunma Bakanı'nı bilgilendirerek verdi; krizlerin üstesinden gelmek için pek ideal bir yol değildi. Nixon ile beraber Azorlara gitmek üzere yola çıkacağımızdan Al Haig ve Winston Lord'un Çinlilerden gelen mesajı almak için New York'a gitmeleri gerekiyordu. Mesajın içeriğinde ikimizin de şüphelendiği ve korktuğu şeyin yer alması durumunda, Haig'e olası bir Sovyet müdahalesini görmezden gelmeyeceğimize dair Çinlilere karşılık vermesi yönünde talimat iletildi. Stratejimizin etkili olabilmesi ve Moskova'ya verdiğimiz mesajı kuvvetlendirmek için birtakım askeri imkânlara başvurmak üzere Nixon uçak gemileri olan görev gücünün Malakka Boğazı'ndan geçerek Bengal Körfezi'ne doğru ilerlemesini emretti.

Artık Sovyetlerin maksadını anlamak ve aynı zamanda iş yapmak istediğimizi onlara göstermek aciliyet kazanmıştı. Vorontsov'u arayıp ona Kırmızı Hat'tan gönderilen mesajdan ve filonun önceden planlandığı şekilde harekete geçtiğinden bahsettim. Bu arada Başkan'ın Brejnev'e gönderdiği mektup doğrultusunda iş birliğinde bulunma talebimizi -yani behemehâl bir ateşkesi kabul ettiğimizi- de ilettim. Meseleyi Güvenlik Konseyi'ne taşıyacaktık fakat yine de uzlaşmacı bir tavır içerisinde konuyu BM'de de tartışmaya hazırdık. Kararı artık Sovyetler Birliği'ne bırakıyorduk. Vorontsov, Kuznetsov'dan aldığı talimata dayanarak herkesin aynı gayenin peşinde olduğunu ifade etti. Güvenlik Konseyi'nin Sovyetlerin Yeni Delhi'deki gayretlerini görüşene kadar bunun olumlu sonuçlanacağını umduğunu belirtti. Ona zamanın tükenmek üzere olduğunu söyledim.

Öğlen saatlerinde Ron Ziegler, BM Genel Kurulu'nun çok yoğun ve baskıcı ateşkes çağrısına, Hindistan'ın sürekli karşı çıkması göz önünde bulundurularak, ABD'nin bu meseleyi artık Güvenlik Konseyi'ne taşıyacağını bildirdi. Dolayısıyla şöyle bir uyarıda bulundu: "Doğu Pakistan'ın Hint birlikleri tarafından fiilen işgaliyle sava-

şın devam etmesi durumu, Birleşmiş Milletler üyesi bir devletin varlığına silahlı saldırı niteliğini alacaktır."

Sonuçta, Çinlilerden gelen mesaj beklediğimiz gibi çıkmamıştı. Tam tersine, BM prosedürünü ve Huang Hua'ya kırk sekiz saat önce ifade ettiğim siyasi çözümü kabulleniyordu; ateşkes ve geri çekilme talebi fakat behemehâl bir ateşkesin kararlaştırılması. Chou En-lai'nin analizi bizimkiyle aynıydı. Şaşırtıcı bir şekilde Pakistan, Çin ve -eğer Vorontsov'a inanılabilinirse- Sovyetler Birliği, bizim sayemizde aynı yönde çaba gösteriyorlardı. Fakat Nixon bu kararı tek başına ve cesurca aldığında bu durumdan haberdar değildi. Eğer işler umduğumuz gibi gelişseydi, hükümetin, medyanın ve Kongre'nin muhtemel muhalefetine rağmen Çin'e bir şekilde yardım etmekten başka çaremiz kalmazdı. Üstelik Vietnam ile savaşmaya hâlâ devam ediyorduk. Sonuçları ne olursa olsun tarih Nixon'ı değerlendirirken, mevcut siyasi çıkarlarını tehlikeye atma pahasına tüm özgür halkların nihai güvenliği için dünyadaki güç dengesini koruma konusunda böylesine bir karar verme yönündeki cesaretini ve vatanseverliğini göz ardı etmemelidir.

Çinlilerin mesajını aldığımızda, Moskova'nın "Kırmızı Hat" mesajımıza cevap vermesine fırsat tanımak üzere yirmi dört saat beklemek için filoya durması yönünde talimat gönderdik. Cevap yine Kırmızı Hat üzerinden 13 Aralık sabah 5'te Başkan ile beraber Azorlardayken geldi. Mesaj, hâlihazırda Vorontsov'un bize söylediği şeyi tekrarlıyordu: Sovyetler, "Hindistan'daki tüm koşulları açıklığa kavuşturmaya çalışıyordu." Değerlendirmelerini gecikme olmadan bize bildireceklerdi. Bu nedenle, konu tam olarak açıklamalarımız doğrultusunda, George Bush'un bir gece önce Güvenlik Konseyi'nde ifade ettiği gibi bırakıldı:

> Şu anda artık Hindistan'ın geleceğe dair ne düşündüğüyle ilgili bir soru gündeme geliyordu. Örneğin, Hindistan, Batı'daki Pakistan ordusunu yok etmek için mevcut durumdan faydalanmayı düşünüyor mu? Hindistan, Batı Pakistan'ı egemenliği altına almak için Pakistan'ın Batı'daki karşı saldırılarını bahane olarak kullanmak niyetinde mi? Pakistan'ın bazı yerlerini almak mı istiyor? Güvenlik Konseyi'nin 1948, 1949 ve 1950 kararlarına karşı çıkarak Keşmir'i almak mı istiyor? Eğer Hindistan'ın niyeti bu değilse, derhal bunu reddetmeleri gerekmektedir. Dünyanın şu sorunun cevabını bilmeye hakkı var: Hindistan'ın asıl amacı nedir? Pa-

kistan'ın niyeti ise belliydi: Genel Kurul'un yasa tasarısını 104'e 11 oyla kabul etmişti. Hükümetim geçen hafta bu soruyu Hindistan hükümetine birkaç defa sormuştu. Hindistan'ın cevaplarının tatmin edici ve güven verici olmadığını Konsey'e bildirmekten üzüntü duyuyorum.

Filomuz, Malakka Boğazı'ndan Bengal Körfezi'ne geçince bu olay medyanın dikkatini çekti. Hindistan'ı tehdit mi ediyorduk? Doğu Pakistan'ı savunmaya mı çalışıyorduk? Yoksa aklımızı mı kaçırmıştık? Aslında makul bir hesaplamaydı. Batı Pakistan kargaşaya sürüklenmeden önce savaşı sona erdirmek için aşağı yukarı yetmiş iki saatimiz vardı. Hindistan'ın birliklerini kaydırması ve bir saldırı başlatması ancak o kadar sürerdi. Pakistan ordusu ve hava kuvvetleri yok edildiği takdirde güçten düşmesi nedeniyle ülkenin de akabinde parçalanması kaçınılmazdı. Meselenin bizim tarafımızda da kontrolden çıkabileceğine dair Sovyetlere uyarıda bulunmak zorunda kaldık. BM girişimimizin başarısız olması durumunda eğer Çinliler de olaya dahil olurlarsa onları desteklemeye hazır olmalıydık. Kremlin iddia ettiği gibi Hindistan'a uyguladığı baskıları artırmak istiyorsa bir bahaneye ihtiyacı vardı. Hindistan'a yönelik bir Amerikan askeri hamlesinin olasılığı ne kadar az olsa da yine de diğer taraf bundan çok emin olamazdı; diğer taraf mantıksız bir şekilde hareket edebileceğimize dair en ufak bir riski bile göze almaya yanaşmayabilirdi. Dolayısıyla Sovyetler Birliği ile Hindistan'ı bölmek için çok güzel bir fırsat ortaya çıkmıştı. Moskova bize rahatsızlık vermeye hazırdı; bize kalırsa askerî açıdan riske girmeye hazır değildi. Uçak gemileri olan görev gücünü Bengal Körfezi'ne intikal ettirmek, nihai hareketimize engel olsa da Yeni Delhi ve Moskova'yı bir karara varması için mecbur edecek kesin bir belirsizlik durumu yaratmıştı.

14 Aralık saat 03.00'te Vorontsov, Sovyetlerden gelen resmi mesajı Al Haig'e iletti. El yazısıyla yazılmış dokuz sayfalık bilgi notunda, "konumlarımıza yönelik kayda değer bir uzlaşma"nın görüldüğü ileri sürülüyordu. Bilgi notunda ayrıca Hindistan'ın Batı Pakistan topraklarını ele geçirmeye yönelik herhangi bir niyeti olmadığı konusunda Hindistan yönetiminden gelen sağlam güvenceler de yer alıyordu. Küçük bir ilerleme olsa da yine de Hindistan'ın Pakistan kontrolündeki Keşmir'i, Pakistan toprağı olarak tanıyıp tanımadığı belli değildi. Üstelik ateşkes konusunda da sessiz kalmışlardı. Bu konuda Hindistan'dan herhangi bir haber gelmemişti. Eğer yakında ateşkes olma-

yacaksa Hint ordusu Batı Pakistan'a saldırabilecek bir konumda olup tüm tartışmalarımızın teoride kalmasına yol açacaktı.

Bu nedenle Azorlardan dönerken Başkanlık uçağındaki basın ekibine arka planda Sovyetlerin yarımadaya yönelik tutumlarının tam olarak bir arada yaşamanın gerektirdiği karşılıklı tahditle uyum içerisinde olmadığını ifade ettim. Eğer bu durum böyle devam ederse, zirve de dahil olmak üzere tüm ilişkimizi yeniden değerlendirmek zorunda kalacaktık. Özellikle son hususu Nixon'a açıklamamıştım. 8 Aralık'ta bana bundan kendisi bahsettiği için hâlihazırda onun düşüncesini yansıttığını düşünmüştüm. Zirveyi iptal etme tehdidi, Washington Post'un arka planda kimliğin gizli kalması kurallarını çiğnemesine ve "insanların bilmeye hakkı var" diye, konuşan kişi olarak kimliğimi açıklamasıyla sonuçlanmıştı. Dogmatik püritanizm ilkesinden daha sonra kurtulacak olan Post, gelecekte, kimliği gizli kalmak kaydıyla bilgi verecek kişilerin gazeteyle temasa geçmesini temin için Post'un ilkesinde geçici bir uyumlama yapmasına da bu durum neden olmuştu.

Ortaya çıkan velvele 15 Aralık'ın büyük kısmında devam etti. Bakanlıkta bu duruma hararetli itirazlar olmasına ve hatta Ron Ziegler, söylediklerini alenen değiştirmesine rağmen mesaj Moskova'ya ulaşmış ve Moskova da o an itibarıyla söylediklerimin Başkan'ın düşüncesinin muhtemel seyrini yansıttığını öğrenmişti. (Aslında bürokraside beni eleştirenler durumu analiz etseydi, etkili olmam bir yana başka hiçbir koşulda bu durumun üstesinden gelemeyeceğimi anlayabilirlerdi.) Vorontsov artan ısrarı, yatıştırıcı yorumları ve rahatlatıcı ricalarıyla birkaç kez boy gösterdi. Ertesi sabah 16 Aralık'ta Kuznetsov'un aslında Keşmir de dahil olmak üzere Batı'daki bölgesel statükoyu tanıması için Yeni Delhi'ye baskı yaptığı konusunda güvenilir raporlar almaya başladık.

15 Aralık'ta geç saatlerde, Doğu'daki sayıca az olan Pakistan kuvvetlerinin komutanı bir defa daha ateşkes teklifinde bulundu. 10 Aralık'ta ilk ateşkes teklifi öne sürüldüğünden bu yana komutan mümkün olduğunu düşündüğümüzden beş gün daha fazla dayanmıştı. Komutanın birliklerinin direnişi, Batı Pakistan'a yapılan saldırıyı önleyebilme konusunda baskılarımızı artırmamız açısından bize zaman tanımıştı.

Ertesi gün Bayan Gandi, Batı'da koşulsuz ateşkes teklifinde bulundu. Bu teklifin Sovyet baskılarından kaynaklandığına ve isteksizce alınan bir karar olduğuna dair hiç şüphem yoktu. Sonuçta filomuzun ilerlemesi ve zirveyi riske atmaya yanaşmamız da dahil olmak üzere bu teklif, ABD'nin ısrarıyla ortaya çıkmıştı. Dört ay sonra Vietnam olayı patlak verdiğinde bu bilgi işimize çok yaramıştı. Aynı zamanda Chou En-lai'nin kanısı da bu yöndeydi çünkü daha sonra Butto'ya Batı Pakistan'ı bizim kurtardığımızı söylemişti. Kriz sona ermişti. En kötüsünü önlemiştik ki böyle bir şey en üst düzeydeki devlet adamlarının kimi zaman başarabilecekleri türden bir şeydi.

Sonrası

1971 Hindistan-Pakistan Savaşı belki de Nixon'ın ilk döneminin en karmaşık meselesiydi. "Pakistan'a olan meyil", yanlış siyasi değerlendirmenin tipik bir örneği olarak polemik kültürüne girse de hisler ne Vietnam'da olduğu kadar kabarmıştı ne de etkileri uzun süreliydi. Krizi bu kadar zorlaştıran şey risklerin sanılanın aksine daha fazla olmasıydı. Pakistan, Çin ile olan tek bağlantımızdı; Pekin'le iletişim kurmamızın başka yolu yoktu. Çin'in dostu ve bizim de müttefikimiz olan ülkenin alenen aşağılanması söz konusu olduğunda Sovyetler Birliği ile gizli bir iş birliğine girmemiz durumunda küresel güç dengesi için temel öneme sahip bu denli büyük bir Amerikan girişimi daha başlamadan biterdi. Tam da tüm Orta Doğu stratejimiz bu tür taktiklerin etkisizliğini kanıtlamaya bağlıyken ve Amerika'nın dünyadaki ağırlığı hâlihazırda Hindiçin konusundaki anlaşmazlıklarımız nedeniyle sekteye uğrarken Sovyet silahlarıyla desteklenen ve Sovyetlerin vaatleriyle kendine güvenen Sovyetler Birliği'nin ortağına baskıda bulunmaya yönelik tek çıkar yol, uluslararası düzenin yapısını tehdit ediyordu. Pakistan'a yapılan saldırı bize göre, Sovyetlerin tutumu açısından çok tehlikeli bir örnekti ve tırmanma gösteren bu karışıklığı arzu etmiyorsak bu duruma direnmemiz gerekiyordu. Böyle bir güç gösterisine razı olsaydık, Moskova'ya yanlış bir sinyal gönderir ve tüm müttefiklerimizin, Çin'in ve dünyanın diğer istikrarsız bölgelerini dizginleyen kuvvetlerin güvenini sarsardık. Hindistan'ın ilk etapta Pakistan'a saldırmasına Sovyetlerin göz yummasını mümkün kılan şey de aslında buydu.

Fakat aslında jeopolitik bir bakış açısı, ülkemizde dış politika konusundaki kamusal söylemleri yürüten kişiler arasında hiç idrak olmadığını ortaya koymuştu. ("Jeopolitik" ifadesiyle, denge gereksinimlerini dikkate alan bir yaklaşımı kastediyorum.) Bu da Nixon yönetiminin dış politikasının temel ikilemlerinden birini dramatize ediyordu. Nixon ile beraber Amerikan dış politikasını, geçmişte bizi hem müdahale etmenin hem de sorumluluktan kaçınmanın aşırılıklarına sürükleyen duyguların dalgalanmasından ziyade daimî ulusal çıkar algısı üzerine inşa etmek istiyorduk. Hindistan'ı hak iddiaları ya da yirmi yıllık duyarlılığın getirdiği mirası ile değil de eylemlerinin etkisiyle yargılıyorduk. Fakat yine de değerlendirmelerimiz Hindistan'ın Pakistan'a saldırmasının yol açacağı daha büyük çaptaki sonuçlarıyla ilgili varsayımlara bağlıydı. Olayları şekillendirmek için; kişi, olay meydana geldiğinde, o esnada doğruluğu ispat edilmemiş değerlendirmelere göre hareket etmek zorundadır. Pakistan'a yapılan saldırıdan çıkardıklarımız sonucunda vardığımız hiçbir kararın doğruluğu ispat edilmemişti. Çıkarımlar belirgin hale geldiğinde ise artık iş işten geçmiş olabilirdi; aslında bu çıkarımlara neyin neden olduğu konusunda başka bir anlaşmazlık da çıkabilirdi.

Eldeki bilgilere dayanarak yarımadadaki krizin nedeni olan esasa ilişkin çatışma hakkında bir karara varmaya çalışıldı. Aslında bir nevi uluslararası hukuk açıkça yetki alanında yer almasına karşın Pakistan tartışmasız bir şekilde akılsızca, vahşice ve hatta ahlaka aykırı bir şekilde hareket etmişti. Fakat burada bile gerçekler hakkında bizi eleştirenlerden farklı bir değerlendirme yaptığımızı belirtmek durumundayım. Bugün bile Bayan Gandi'nin aslında Doğu Pakistan'daki koşullar nedeniyle harekete geçmediğini düşünüyorum; Doğu Pakistan'ın özerk olabilmesi için pek çok çözüm vardı ki bunların çoğunu biz önermiştik. Daha doğrusu, Pakistan'ın izolasyonu, Sovyetler Birliği'nin diplomatik ve askeri desteği, Çin'deki gerginlikler ve ABD'deki anlaşmazlıklar nedeniyle Hindistan Başbakanı, 1971 yılının ilkbaharında ya da yazında Pakistan'la kesin olarak hesaplaşmak ve Hindistan'ın yarımadadaki üstünlüğü iddia etmek açısından bu fırsattan yararlanabilirdi. Bayan Gandi'nin Kasım ayına kadar gecikmesinin nedeni, askeri eğitim ve hazırlıkların tamamlanmasına olanak sağlamak ve Çinlilerin erişimini zorlaştırmak için Himalayalara kar yağmasını beklemekti. Bu karardan sonra Pakistan'ın verdiği her

ödün, gereksinimleri arttıran ve hesaplaşmanın kaçınılmaz olduğu yerde karşılık vermeye ilişkin zaman dilimini kısaltan yeni bir istek için başlangıç noktası olarak kullanıldı. Doğu Pakistan'ın özerkliğine engel olmamıza neden olacak herhangi bir ulusal çıkarımız yoktu -aslında bunu gerçekleştirmek için çeşitli planlar ortaya koymuştuk- fakat yine de gerçekleştiği süreçte payımız olmuştu. ABD, Çin ve -tekrarlanan BM oylarında görüldüğü gibi- dünya toplumunun duygu birliği yaptığı bir ülkenin kurtulması için travmatik şok yaşamasıyla veya dünyanın kendi kurallarını açıkça ihlal etmek zorunda kalmasıyla değil de bu kurtuluşun tedrici bir değişimle gerçekleşmesini istiyorduk. Hindistan Kasım ayı sonlarında Pakistan'a saldırdı; Yahya'yı kabul etmesi için uyardığımız zaman zarfında sıkıyönetim sona erebilir ve sivil bir hükümet Aralık ayı sonu itibarıyla iktidara gelebilirdi. Böyle bir şey neredeyse kesinlikle Doğu Pakistan'ın özerk ve bağımsız olmasına yol açabilirdi; muhtemelen fazla acımasızlığa kaçmadan, halka süngü dağıtmak da dahil olmak üzere Hintlilerin eğittiği gerillalar Mukti Bahini, Dakka'da terör estirmekle meşgulken.

Dışarıdan askeri müdahaleyi gerektirecek basiretsiz ve baskıcı iç politikaların kullanılması durumunda uluslararası düzenin yakında tüm kısıtlamalardan mahrum kalacağı kesindi. Etik açıdan, kaybedenin tarafını tuttuğumuz ve kazananı da kızdırdığımız için azarlandık -ilginç bir "ahlaki" argüman; tarihsel olarak, basiret ve dengenin genellikle daha güçlüyü yıldırmak için zayıf olanın tarafını tutmayı ileri sürdüğünden bahsetmiyorum bile. Barışı sağlama uğuruna yetersiz kaldığımız için üç yıl boyunca süren rahatsızlıktan sonra savaşın her zaman kötü bir şey olarak kabul edilemeyeceğini çünkü bazen değişim için savaşa ihtiyaç duyulduğunu düşünen liberal bir köşe yazarının akıllara durgunluk veren argümanıyla karşı karşıya kalmıştık.[10] Aslında eğer Richard Nixon barış yanlısıysa o zaman savaşın o kadar da kötü olamayacağı gibi bir düşünce de söz konusuydu.

Amerika'da, dış politikayı kötü ile iyi arasındaki bir rekabet olarak gören idealist bir gelenek vardır. Herhangi bir "sorun" belirdiği zaman onu anında çözmenin yollarını arayan pragmatik bir gelenek söz konusudur. Uluslararası meseleleri hukuki davalar olarak ele alan ve yasalara harfiyen uyan bir gelenek vardır. Jeopolitik gelenek diye bir şey yoktur. Uluslararası tecrübemizin en ufak bir par-

çası bile 1971 sonbaharında yarımadada başarmaya çalıştığımız şeye aykırı düşüyordu. Hindistan, dünyanın en kalabalık demokrasisi olarak oldukça sempati toplamıştı; "çözülmesi" gereken sorun, Doğu Pakistan'ın özerk olmasıydı; Rogers'ın dikkat çekmekten asla bıkmadığı bu "dava", Birleşmiş Milletler'e devredilmeliydi. Jeopolitik kaygılarımız hiç göz önünde bulundurulmadığı gibi bu kaygılarımız kişisel kırgınlığa, Hindistan-karşıtı önyargıya, acıya karşı vurdumduymazlığa ya da nedeni anlaşılamayan bir şekilde ahlaka aykırılığa atfedildi.

Eğer bu söylenilenleri dinleseydik Pakistan, Doğu kanadını kaybettikten sonra Keşmir'i, muhtemelen Belucistan'ı ve Batı kanadının diğer kısımlarını da kaybedebilirdi; bir başka deyişle tamamen parçalanabilirdi. Felaketleri önlemek için elimizdeki birkaç kozu da oldukça cüretkâr bir şekilde kullanarak ustalıkla manevra yaptık. Çatışmanın etkisini sadece yarımadayla sınırlamayı başardık. Hindistan'ın güç gösterisi, Sovyetlerin umduğunun aksine ne dış politikamızın temellerini sarstı ne de Çin'e olan girişimimizi baltaladı. Fakat bu tehlikelerin genel olarak farkına varılamaması nedeniyle haklılığımız konusunda pek de fazla anlayış beklemiyorduk.

Bunun yerine dikkatler bedele odaklanmıştı. Bu bedellerin kaçınılmaz olduğu kadar geçici olduklarının da ortaya çıkacağını düşünüyorduk. Sürekli ve hararetle iddia edildiği gibi Hindistan ile olan ilişkilerimizi kalıcı olarak tehlikeye attığımızı ya da Hindistan'ı geri dönülemez bir şekilde Sovyetlere yönlendirdiğimizi düşünmüyorduk. Ayrıca Sovyetler Birliği'nin Hindistan'a bu kriz karşılığında önerdiği şeylerle de rekabet edemezdik; biz her iki tarafa da ambargo uygularken Sovyetler Birliği'nin Hindistan'a altı yıl boyunca silah tedarik etmesi, Çinlilerin müdahalesini önlemek amacıyla Pekin'e askeri tehditlerde bulunma ve ateşkese mâni olmak ve BM'nin barışı koruma gayretlerinin önüne geçmek için Güvenlik Konseyi'ndeki bu iki hususu veto etmesi. Böyle bir durumda Sovyetler Birliği'nin teklif ettiğinden fazlasını teklif edemezdik; üstelik yurt içinde bizi eleştirenler arasından bunu yapmamız gerektiğini söyleyen birisi olduğunu da hatırlamıyorum. Yirmi yıllık gayretimiz Hindistan'ı bağlantısızlığından çıkarmayı başaramadığı gibi, kendi çıkarlarımızı savunmamızın bir sonucu olarak Hindistan'ın geri dönülemez bir şekilde başka bir tarafa geçmesi de pek olası değildi. Bağlantısızlık, Hindis-

tan'ın uluslararası yerlerde azami sayıda seçenekle gezinmesine olanak sağlamıştı. Bu nedenle Hindistan'ın sırf Moskova istediğini elde edemesin diye er ya da geç bizimle yeniden uzlaşma yollarına başvuracağını düşünüyorduk. Kriz sona erer ermez Dobrinin'e, Avusturyalı Bakan Schwarzenberg'in Rus birliklerin 1848'deki Macar isyanının bastırılmasına yardım ettikten sonra yaptığı yorumu hatırlattım: "Bir gün nankörlüğümüzün boyutuyla dünyayı şaşkına çevireceğiz."

Şu an tam olarak olan da buydu. Krizden sonra ABD-Hindistan ilişkileri, birbiriyle uyum içinde olan hedefler çerçevesinde daha önceden amacına ulaşamamış idrak eksikliği düzeyine hızlıca geri döndü. Her zamanki kabadayılığa maruz kalmayacak kadar talihli değildik fakat üç yıl içinde ABD-Hindistan ortak komisyonları çeşitli ekonomik ve kültürel alanlarda müşterek projeler üzerinde çalışacaktı. 1971 yılında cepheleşme politikasını kabul ettirmeye çalışan kindar Dışişleri Bakanı T. N. Kaul, ilişkileri düzeltme göreviyle Washington'a büyükelçi olarak atandı. Bu görev, Kaul'un Hindistan'ın 1971 yılında Pakistan'ın acımazsızca parçalanmasını simgeleyen aynı sabit fikirlilikle kendini adadığı bir görevdi.

Nixon, 20 Aralık'ta Bermuda'da Başbakan Heath'e, kriz bittikten sonra başarmaya çalıştığımız şeyi gayet güzel bir şekilde ifade etti:

> Eğer onun [Bayan Gandi'nin] amacının Pakistan'ı Batı'da teslim olmaya zorlamak olduğu doğruysa, bunun dünyada çok ciddi sonuçlara neden olabileceğini düşündüm. Bu durum, dünyanın diğer yerleri için de bir ders olabilir. Sovyetler olayları kontrol edip edemeyeceklerini görmek için bizi sınadı. Tabii ki Orta Doğu ve Avrupa'daki ortaya çıkabilecek çok daha büyük tehlikeleri de göz önünde bulundurmalısınız. Vietnam'dan bu kadar yavaş bir şekilde geri çekilmemizin nedeninin bir kısmı, bir savaşı sona erdirmek için herhangi bir bedel ödemeye hazır olmadığımıza dair mesaj vermekti; şimdi kendimize savaşı önlemek pahasına ne kadar bedel ödememiz gerektiğini sormalıyız. Eğer bedel ödemeyeceksek çok zor günler bizi bekliyor demektir.

Nixon'ın bu görüşüne -ki ben de katılıyordum- ne medya ne bürokrasimiz ne de Kongre katıldı. Hâlâ da bu görüşün doğru olduğunu düşünüyorum. Bu kriz ayrıca faaliyetlerimizden bihaber olan bir hükümetin üzerine, benim de yardımımla, Nixon'ın ahtapot gibi yapıştığı söylencesinin yanlışlığını da göstermişti. Bazı girişimler-

de -özellikle ikili müzakereler söz konusu olduğunda- bu doğruydu. Fakat diğer alanlarda Nixon'ın yöntemleri kısmen bürokrasinin dik kafalılığından, kısmen de bürokrasiyi disipline etme konusundaki isteksizliğinden kaynaklanmaktaydı. Çoğu zaman olduğu gibi, Hindistan-Pakistan krizinin ele alınma şekli hükümetimizin içinde yer alan derin fikir ayrılıklarını yansıtıyordu. Bu anlaşmazlıklar, görüşlerini aktarırken Nixon'ın dolaylı ifadeler kullanması nedeniyle daha da şiddetleniyordu. Sonuç, o zamana kadar alışılanın tam tersiydi: Beyaz Saray'ın baskınlığının artması değil de departmanların acı dolu son çırpınışları olan direnişiydi; belirgin direktifler değil de seçenekleri açık tutmaya ilişkin dolaylı manevralardı; kurumların görüşlerini sunmalarındaki yetersizlikleri değil de görüşlerinin egemen olmasına çalışan Başkan'ın karşılaştığı güçlüklerdi. Bu koşulların Nixon'ın psikolojik özelliklerinden bazılarını yansıtması asıl sonucu değiştirmemekteydi. Bu "kavga"nın kökeni, modern bir hükümeti yönetmenin karmaşıklığından ziyade Başkanlığın öz iradesine karşı uydurulmuş bir şeydi; özellikle de doğrudan ahkâm kesmeye yanaşmayan bir Başkan varsa. Bu anlaşmazlıkta kimin haklı olduğu mevzu dışıdır; Başkanlar, bürokratik önyargılara ters düşse bile yine de görüşlerinin onaylanmasına bel bağlamak zorundadırlar. Nixon yönetiminin idari anlamda yaptıklarının pek de akıllıca olmadığını ve uzun vadede sürdürülemeyeceğini defalarca ifade ettim; hakkaniyet, dış olay ve etkilerden uzak olmayan bir yönetimi gerektirmektedir.

Kriz biter bitmez Beyaz Saray kendisini sızıntıların ve suçlamaların ortasında buldu. 13 Aralık gibi erken bir tarihte, köşe yazarı Jack Anderson, Savunma Bakanlığı'nın WSAG toplantılarındaki notlarından alıntılar yayınlamaya başladı. Hindistan'ın askeri eylemine olan muhalefetimiz nedeniyle -gerçekten saldırıya uğradığımız bu konu, bizim resmi pozisyonumuzdu- Hindistan karşıtı olduğumuza dair ön yargıyı reddettiğimizde, yalancı olduğumuzu ortaya koyan oldukça şaşırtıcı bir ifşaat olarak sunuldu. Diğer gizli bilgiler haber bültenlerinde yayınlanmaya başlandı; örneğin, Hindistan'da Kenneth Keating'den gelen ve Yahya'ya baskıda bulunulduğunu gösteren gizli iç yazışmalar ile 7 Aralık'ta düzenlediğim gayriresmî basın toplantısına ilişkin tartışmalar.[11] Filomuzun gizli kalması gereken faaliyetleri anında haberlerde çıkmaya başladı. Rogers, Başkanlık uçağında söylediklerimin aksini iddia ederek ve 23 Aralık'ta düzenlenen ba-

sın toplantısında Moskova zirvesinin hiçbir şekilde yarımadada yaşanan olaylardan zarar görmemiş olduğunu duyurarak yılların hüsranını açığa vurdu. Ayrıca Hindistan tarafından tehdit edilirse Pakistan'a herhangi bir askeri taahhüdümüz olmadığını da ifade etti ki bu, iyi bir avukatın değineceği hususlu. Sızıntılar konusunda yapılan tahkikat, benim personelimde görev yapan bir levazımcının kendisine emanet edilen NSC belgelerini sistematik olarak kopyalayıp Pentagon'daki üstlerine aktardığını ortaya çıkardı.

Nixon, krizlerde cesur olurken sakin dönemlerde pek de ön plana çıkmazdı; mesai arkadaşlarıyla dar görüşlü olabilirken ulusal çıkarları savunurken ileri görüşlü olabiliyordu. Bayan Gandi'nin ateşkesi kabul etmesinin verdiği ilk heyecanla Nixon, tüm brifinglerin kendisinin bu olayda merkezi bir rol oynadığını kesinlikle vurgulamalarını emretti. Fakat eleştiriler arttığında, ateş hattından kurtulmanın yollarını aramaya başladı. Kısmen, yönetimin dış politikada elde ettiği başarılar konusunda benim aşırı derecede saygınlık kazanmama makul şekilde içerlediği kısmen de alınan sert önlemlerin sorumlusu olarak kendisi tutulduğu için bu durumdan etkilendiğine dair kuşku yoktu. Fakat en yakın sebep zirveydi. Nixon 8 Aralık'ta zirveyi iptal etmekten bahsetmiş olsa da ve 16 Aralık'ta buna tekrar yeltenmesi gerekse de 14 Aralık'ta basına bu durumdan bahsetmem Nixon'ın tüm duygu karmaşasını tetiklemişti. Eisenhower'ın 1960'ta planladığı ama asla başaramadığı yolculuğu tamamlamaya çok istekliydi. Moskova'daki ilk Amerikan Başkanı olmak onun için çok önemliydi. Resmi olarak bana arka çıkmasına rağmen aslında bu işi tehlikeye atmaya hiç yanaşmamıştı. Sonuç, Beyaz Saray halkla ilişkiler uzmanlarının, Hindistan-Pakistan krizi sırasındaki tutumumuza yapılan saldırının yönünü bana çevirme çabası oldu. Politika, benim politikam olmuştu. Nixon'a birkaç hafta boyunca ulaşamamıştım. Ziegler ne arka çıktığına dair açıklamada bulundu ne de gözden düştüğümü ifade eden basın açıklamaları yaptı. Bakanlıklara benimle ilgili sızıntıları durdurmaları yönünde herhangi bir uyarıda bulunulmamıştı. Nixon, daha sonraki dönemin yazınsal katkılarını kullanmak için benim rüzgârda yavaş yavaş sağa sola sallanmama sesini çıkarmadı. Başkanlık Asistanlarının Başkanlarına olan bağlılıkları konusunda ciddi bir ders almıştım. Alenen yapılan ve hiç bitmek bilmeyen eleştirileri ve Başkan-

lıktan gelen baskıları bu ilk deneyimimde ne nazikçe ne de olgunlukla karşıladığımı söyleyebilirim.

Sonra aniden her şey sona erdi. Yarımadadaki krizin etkileri çok sürmediği için eleştirileri de dert etmenin anlamı yoktu. Çok geçmeden Başkan'la tekrar bir araya geldik ve önem bakımından yakın, kişisel olarak belirli bir mesafe ile önceki tedbirli ilişkimize kaldığımız yerden devam ettik. İlgilenilmesi gereken başka işler vardı. Dış politikamızın temel yapısı bozulmamıştı. Her iki zirve konusundaki planlamamız kaldığı yerden yeniden devam etti. Dış politikada elde ettiğimiz bir dizi muhteşem başarı yaşananları ortadan kaldırdı ve yeniden destek kazanmamıza yol açtı. Pekin, güç dengesinin gerekliliklerini ciddiye aldığımızı öğrenmişti; Moskova, daha merkezi ve önemli alanlarda bizi sınama konusunda hiç de hoşlarına gitmeyecek sert bir tepkiyle karşılaşmıştı. Zarar görmemiş ve bozulmamış bir yönetimle fırtınadan sağ salim çıkmayı başarmıştık. Artık kaldığımız yerden yolumuza devam edebilirdik.

XXII
İTTİFAK'TA KRİZ: MANSFIELD DEĞİŞİKLİĞİ VE EKONOMİK CEPHELEŞME

Akdeniz Seyahati

Tüm Başkanlık gezileri diplomaside kaçınılmaz şekilde önemli görevler olarak görülmektedir. Başkanlarla seyahat eden hiç kimse bu tür yolculukların çoğu için yapılan tanımlamayı ciddiye alamaz. Diplomasi, iki tarafın birbirinin kararlılığını sınayabilecekleri çıkmaz bir yolda faaliyet gösterir. İki tarafın egosu yüksek olsa da çok az sayıdaki hükümet başkanının bu türdeki çıkmazların üstesinden gelebilmeleri için zamanları vardır; görüşmeleri kısa sürer ve protokol gereği olan talepler de fazla ağır olur. Bu nedenle hükümet başkanlarının yaptıkları gezilerin başlıca gerekçeleri arasında genellikle bir sembolizm yaratma, alt-düzeyde gerçekleşecek müzakereler için mühlet bitimini belirleme ve liderlerin birbirlerini ölçüp tartmaları sayılabilir. Bu tür geziler aynı zamanda liderlerin niyetlerini ortaya koymaları ve sorumluluklarını yerine getirmeleri için de işe yarar bir yoldur.

Elbette daha sınırlı olmak üzere bir de siyasi avantajı vardır. Nixon'ın ikinci Avrupa gezisine çıkmaya karar vermesinin yaklaşan Kongre seçimlerinde yaratacağı heyecanın farkında olmadığını söylemek onu, Başkanlığa götüren niteliklerini görmezden gelmek anlamına gelirdi. Sonuçta, bu dönemde Sovyetlerle olası bir zirve için varını yoğunu ortaya koymuş ve Ostpolitik'e ivme kazandırmak ve yaptırım uygulamak için Willy Brandt tarafından önerildiği şekilde İngiltere, Fransa ve Federal Almanya hükümetlerinin liderleriyle buluşma fikri Nixon'a cazip gelmişti. Brandt'in bir bütün olarak Ba-

tı adına müzakerelerde bulunduğu çıkarımına varmamak için Pompidou anlaşmaya yanaşmıyordu. Daha önce de ifade edildiği üzere Nixon'ın Ostpolitik hakkındaki görüşleri, onu çok da uygun bulmadığını ortaya koyuyordu. Bu nedenle gezi İtalya, Yugoslavya, İspanya ve İrlanda'ya yapılacak ziyaretlerin yanı sıra Altıncı Filo'da bir gecelik mola ile İngiltere'nin yeni Başbakanı Edward Heath ile Chequers'ta gerçekleşecek öğle yemeğini kapsıyordu. Akdeniz'e odaklanma ve Altıncı Filo ile bir gece geçirme, bölgenin güvenliği ve gelişimi açısından oynadığımız roldeki kararlılığımızı ortaya koyuyordu. Sovyetlerin Orta Doğu'daki etkileri 1967'den bu yana sürekli artmaktaydı. Süveyş Kanalı ile Ürdün krizlerini içeren krizler sonbaharını atlatmıştık. Libya radikal bir rejim tarafından ele geçirilmişti.

Nixon'ın yolculuğu 27 Eylül 1970'te Roma'da başladı. Ben de Paris'te Xuan Thuy ile buluştuktan sonra ona katıldım. O sonbaharda İtalyan siyaseti, dışarıdan birine rutin bir hükümet değişikliği gibi görünen fakat aslında İtalyan siyasetinin 1963 yılındaki "sola açılım"dan bu yana, tipik sola eğilimin hızlanmasına neden olan ve anlaşılması güç manevralardan birinin sancıları içindeydi. Nixon 1969 yılında İtalya'yı ziyaret ettiğinde Mariano Rumor tamamen Hristiyan demokratlardan oluşan ancak sosyalistlerin taktik desteğiyle yönetilen bir hükümette Başbakan olmuştu. 1969 yılının "sıcak sonbaharı"nda, komünist egemenliğindeki sendikalar, güçlerini genellikle sonu isyana dönüşen bir dizi şiddetli grevle hissettirdiler. Sendikalar, pek çok adaletsizliği gidermenin yanı sıra toplu pazarlıklardaki güç dengesini kararlı bir şekilde sendikalara kaydıran sözde İşçi Yasası'nı geçirmeyi başarmışlardı. Batı Avrupalı komünistler, NATO'nun üstünlüğünün ve işe yarar özelliklerinin henüz farkına varmamışlardı; Nixon'ın İtalya'ya yaptığı her iki ziyaretinde de NATO, Vietnam ve tabii ki Başkan aleyhinde komünistlerin desteklediği ayaklanmalar baş göstermişti.

Haziran ayında yapılan İtalya bölgesel seçimleri komünistlerin ilerlemesini geçici olarak durdurmuş olsa da iktidardaki koalisyon içinde yeni sürtüşmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Oyları biraz olsun yükselen sosyalistler, başarılarını gittikçe sola doğru kayan bir hareketin desteklenmesi olarak yorumlamışlardı; sağda yer alan partiler ise bozguna uğramıştı. Hristiyan demokratlar, büyük

ölçüde dini inançla komünistlerden ayrılan bir sol kanat ile aslında demokratik inançla neofaşistlerden ayrılan bir sağ kanat arasında parçalanmış vaziyette olduklarından kargaşa içindeydiler. Disiplinli bir şekilde örgütlenmeleri nedeniyle komünistler, tüm yelpazeyi sola doğru kaydırıyorlar ve hükümette yer almaya yönelik son bir hamle öncesinde teorisyenleri Antonio Gramsci'nin sistematik olarak toplumun kilit kurumlarına -sendikalara, yargı sistemine ve okullara- sızmayı hedefleyen stratejisini izliyorlardı.

7 Temmuz'da Rumor istifa etti ve Emilio Colombo dört-partili bir koalisyonun (Hristiyan demokratlar, cumhuriyetçiler, sosyal demokratlar ve sosyalistler) Başbakanı oldu. Aldo Moro Dışişleri Bakanıydı. Hükümet kısa ömürlü oldu ama koalisyon öyle olmadı. "Sola açılım", sosyalistler olmadan devleti yönetmenin artık mümkün olmadığı noktaya kadar ilerlemişti. Dolayısıyla sosyalistler de pek çok vilayet hükümetinde koalisyon içinde bulundukları komünistler ile aralarında büyük açıklık olmasını istemiyorlardı. Bu nedenle komünistlerin İtalyan hükümeti üzerinde dolaylı olarak büyüyen bir etkisi vardı; "sola açılım"ın kurucularının amaçladığı şeyin tam tersi bir sonuçtu. Aslında komünistlerin etkisi o kadar fazlaydı ki kurnaz Moro, sosyalistleri güçten düşürmek için komünistleri kullanabileceğine karar verdi. Alenen ifade edilmese de eğer komünistlerin onayına ihtiyaç duyulacaksa bu durum resmiyete dökülebilirdi. Bu nedenle Moro'nun da himayesiyle komünistlerin etkisi zımni bir durumdan resmi vetoya yükseldi.

O zamanlar bu tür eğilimler bana gün gibi aşikâr görünse de ABD hükümetinin içinde ve dışında buna şiddetle karşı çıkıldı. Ya komünist etkisinin gerçekte artmadığı ya da arttıysa da bunun reform yapması için Hristiyan demokratları sarsabilecek kadar kötü bir şey olmayabileceği düşünüldü. Her hâlükârda, bu konuda yapılacak somut bir şey yoktu. Hristiyan demokrat siyasi liderler, önde gelen Amerikalıların periyodik ziyaretlerinin İtalya'nın uluslararası önemini doğruladığına ve böylece kendi umutlarını güçlendirdiğine ikna olmuş görünüyorlardı. Yardımcı olduğumuza sevinmiştik; Nixon'ın ziyaretiyle daha sonra Dışişleri Bakanı olduğum zamanlarda benim yapacağım ziyaretlerde de aynı husus vurgulanıyordu. Başkanlık ya da üst düzey ziyaretlerin İtalyan siyasetini öyle ya da böyle etkilediğine dair

hiçbir kanıt görmedim. Fakat aksini de ispat etmek zordu; bu tür ziyaretlerin olmaması ABD'nin ihmalkârlığı olarak yorumlansaydı sola eğilimin ne kadar hızlanacağını kimse bilemezdi.

Genel anlamda etkisizlik 22 Ocak 1970'de Dışişleri Bakanlığı'nın Başkan'a gönderdiği bilgi notunda görülmekteydi; bu bilgi notunu daha sonra boş tavsiyeler dosyasında saklamıştım: Notta "meseleyi yakından incelememiz ve düşüncemizi ihtiyatlı fakat etkili bir şekilde duyurmak için kaynaklarımızı kullanarak sürekli değerlendirmemiz" gerektiği öne sürülüyordu. Notu yazan da hem ketum hem de etkili olma konusunda ihtiyatlı bir sessizlik içindeydi. Doğrusu bundan daha iyi bir fikrim de yoktu. Amerikan siyaset yapıcılarının kontrolünün dışında gelişen sorunlar da ortaya çıkmaktaydı. Bazı durumlarda yapabilecekleri en iyi şey; zaten olası sonucu, arzuladıkları sonuç olarak açıklayarak, mahzurlu akımlara özendirmemek olurdu. (Benim görüşüme göre bu, 1963'teki "sola açılım" ile 1977'deki Avrupa komünizmiyle maceraya girme hatasıydı.)

Güvenlik gerekçesiyle Roma'daki Quirinale Sarayı'nın avlusunda düzenlenen karşılama törenine gece vardık. Ulusal marşlar çalınırken at sırtındaki rengârenk mızraklı süvariler düzgünce sıralanmıştı. Büyüleyici İtalyan marşı muhtemelen dünyada en az savaş tınısına sahip olan marştır; neredeyse vals gibi çıkan melodiler eşliğinde savaşa gitmek hiç kolay olmasa gerek. Törenden sonra ortalık yatışmıştı. Papa'nın eski yazlık ikametgâhı olan Quirinale, Avrupa'da türünün en büyük yapılarından biridir. Gazeteciler ve resmi görevlilerden oluşan kalabalık nedeniyle sağa sola itiliyorduk; herhangi birisi yanlış koridora girdiği takdirde haftalarca bulunamayabileceğinin farkına vardığı için bu durum paniğe yol açıyordu. En sonunda, kalabalık büyük bir resepsiyon salonunun tam ortasında bir araya geldi. Nixon ve ben, Cumhurbaşkanı Saragat ile dünyada olan bitenler hakkında ilk defa baş başa konuşmak üzere kalabalığın arasından çekip çıkarıldık.

Giuseppe Saragat. İtalyan liderleri arasında açık farkla en etkileyici olanıydı. Düşünceli, kararlı ve ABD'nin iyi bir dostuydu. Ne yazık ki iki dertten muzdaripti. Partisi, yani sosyal demokratlar, "sola açılım"ın ve iktidar kolları üzerindeki azalan kontrolünün etkisi altında gitgide köreliyordu. Devletin başı olarak anayasal konumu, kayda değer ahlaki etkisine rağmen siyasete aktif olarak katılmasından

alıkoyuyordu. Fakat yine de görüşleri her zaman için duyulmaya değerdi. Saragat, komünist etkinin artmasından endişe ediyordu. Komünist kazanımların ülkesiyle sınırlı kalacağına inanmanın bir yanılsama olduğunu düşünüyordu; tutuklanmadıkları takdirde kesinlikle Avrupa'nın başka yerlerine de yayılacaklardı. Hiçbir çözüm önerisinde bulunmayan Saragat, ABD'nin ortaya çıkarabileceği bir nevi beklenmedik zamanda yetişen bir güç olması gerektiğini ima etti.

Amerikan eylemlerinin Avrupa üzerindeki psikolojik etkisi hakkında güzel sözler sarf etti. Vietnam hakkındaki yurt içi tartışmalarımız, Avrupa'nın istikrarımıza ve kararlılığımıza olan güvenini baltalıyordu; böyle bir durum pek çok Avrupa ülkesinde siyaseti etkileyebilirdi. Ostpolitik, Saragat'ı tedirgin etmişti; Federal Almanya için Moskova ile ayrı bir anlaşma yapmanın bir yoluydu; kısmen ABD'ye olan güvenin azalmasıyla tetiklenmişti. Sovyetler Birliği ile olan detantın güçten kaynaklanıyor gibi göründüğüne ABD'nin dikkat etmesi gerekmektedir; aksi takdirde tüm Avrupa, Almanya örneğinin peşinden gidebilirdi.

Bu da Nixon'a, NATO'ya olan bağlılığını gösterme fırsatı verdi; abartmaktan da kaçınmadı. Siyasi hayatını bu konuda riske atmaya hazırdı, "ölüme kolayca razı olmaya" da hiç niyeti yoktu. Belki de bizden önce yapılan seçimlerle kırıcı sözlerle ilgili biraz dramaya kaçma hakkı olsa da anlamlı bir ifadeydi. Nixon, resmettiği fırtınalı durumlar gibi bir şeyle daha önce hiç karşılaşmamıştı. NATO, dış politikamız konusunda yurt içinde hâlâ bir miktar seçmen kitlesine sahip olan tek dayanaktı; neo-izolasyon taraftarlarının çoğu, diğer tüm yerlere müdahil olduğumuz için bize saldırırlarken NATO'ya olan bağlılıklarını duyurmaktan çekinmiyorlardı. Bu konu nedeniyle Nixon'ın da kendini helak edeceği gibi bir ihtimal yoktu. Toplantı Dışişleri Bakanlarını da kapsayacak şekilde genişletildiğinde, Nixon düşüncelerini kolayca anlaşılır şekilde yineledi: "Bu büyük ittifakın başarısız olmasına ya da dağılmasına imkân verirsek, bunun nedeni çıkarlarımızı savunmaya yönelik ekonomik kapasite yetersizliğinden değildir; bu ittifakı sürdürmek ve güçlendirmek konusundaki istek, kararlılık, zekâ ve lidere yakışan vasıfların eksikliği nedeniyle ittifak zarar görür ve bu da tüm insanlık için bir trajedi anlamına gelir." Nixon doğru noktaya parmak basmıştı. 1970'lerin başındaki isyan-

larda, karamsarlıklarda ve bölünmelerde pek çok ülkede ortaya çıkan zorluk, demokrasiye olan inancın yenilenmesi arzusuydu.

Tartışmaların açıklığa kavuşması konusunda, Roma'nın bir başka tepesindeki devlet konuk evi Villa Madama'da da bir ilerleme olmamıştı. Buradaki toplantı, içten bir diyaloğun önündeki temel engelleri ortaya koymuştu. Bizi en çok ilgilendiren konu olan İtalyan politikaları, resmi tartışmaların dışında kalmıştı. Çünkü dış politikayla ilgili meseleler İtalya'nın etkili olma kapasitesinin dışında kaldığından bu türdeki konular İtalyan liderler açısından kendi ülkelerinde ortaya çıkan ikilemler kadar önemli olmadığından alakasız kalıyordu. Katılımcıların sayısı arttıkça tartışma konularının gittikçe daha sıradan hale gelmesi tesadüf değildi.

Quirinale'deki prosedür uygulanmıştı. İlk önce Başbakan Colombo ile Nixon arasında özel bir görüşme gerçekleşti; yanlarında sadece tercümanlar vardı (ara ara ben de oturup notlar aldım). Görüşmenin ardından her iki taraftan da hemen hemen tüm resmi görevlilerin olduğu daha büyük bir toplantı gerçekleşti. İtalya Başbakanlığının, ABD Başkanlığı ve hatta İngiltere Başbakanlığı ile karşılaştırılabilir bir icra makamı gibi olduğunu göstermek için özel bir görüşme gereği duyulmuştu. Ama oldukça nadir durumlar dışında, İtalya Başbakanın o türden bir yetkisi yoktu. İtalya Başbakanları birçok özerk güçten oluşan koalisyonun başkanıdır; icra makamından ziyade siyasi dengeyi yansıtırlar. İcraat için değil de ödün vererek anlaşmaya varırlar. Bu bakımdan İtalyan hükümeti Japon hükümetine oldukça benzese de İtalyan hükümetinde, farklılıkları uzlaşma ile çözmek yerine parçalara ayırmak olasılığı daha yüksektir. Colombo bir görüntüydü; Komünist Parti'yi iktidar koltuğuna yaklaştıracak temel değişimlerin arkasında ise neredeyse hiç fark edilemeyen dolaylı tavrıyla çok daha güçlü durumda olan Moro vardı. Bu sırada Hristiyan demokratlar da can acıtan devrimcilik iğnesini çıkarmanın yollarını arıyordu. Başkan'a Ürdün krizini tetikleyen kaçırma olayındaki rehinelerin (bkz. XV. Bölüm) Roma'dan geçtikleri söylendiğinde, toplantı alakasız konulardan arındırılmış oldu. Bu nedenle dostane sohbetlerine devam etmeleri için iş arkadaşlarını orada bırakarak rehinelerin kurtarılmasına ilişkin memnuniyetlerini dile getirmek üzere hemen o anda Nixon ile Colombo'nun helikopterle havaalanına gitmelerine karar verildi.

Tüm bu toplantılar tek bir sabaha sıkıştırılmıştı çünkü programı hazırlayanlar öğleden sonrasını Vatikan'a gerçekleştirecek ziyarete ayırmışlardı; bundan dolayı Başkan Altıncı Filo'ya doğru yola koyulmayı önerdi. Bu durum, Nixon'ın takıntılarından birinin istemeden ortaya çıkmasına ve Beyaz Saray personelinin bitmek bilmeyen şaşkınlığına ve rahatsızlığına neden olan bir dizi olaya yol açtı.

İtalya Cumhurbaşkanı, Quirinale Sarayı'nın şehrin yemyeşil çatılarına ve muhteşem meydanlarına bakan kule odasında bir öğle yemeği verdi. Bu görkemli ortamda Başkan'ın sıkışık programı nedeniyle yaklaşık elli beş dakika içinde nefis bir yemek servis edildi ve bu da Nixon'a takıntılarından birinin açıkça yerine getirilebileceğini kanıtladı. Yaklaşık iki yıldır Nixon'ın mesai arkadaşları, Nixon'ın devlet yemekleri hakkında kelimelerle ifade edilemeyen sıkıntısını dile getirdiğine tanık olmuşlardı. Ziyaretçileriyle küçük sohbetler gerçekleştirmek zorunda kaldığı zamanı azaltmak için Beyaz Saray yemeklerinin hızlıca servis edilmesi konusunda tatlı sert ifadeler kullanmıştı. Servisi hızlandıracak ya da olduğu gibi ortadan kaldırılacak yemeklerin seçimiyle bizzat ilgileniyordu. Hatta bazı durumlarda, konuşma süresini kısaltmak için tercümanın özellikle geç kalmasını bile ayarlamıştı. Haldeman'ın acımasızca kışkırtması altında bile şimdiye kadarki en hızlı yemek -tabiri caizse Beyaz Saray'da verilen yemekler arasında dünya rekoru- bir saat yirmi dakika sürmüştü. Quirinale Sarayı'ndaki öğle yemeği, Nixon'ın Beyaz Saray personelinin unutmasına asla izin vermeyeceği yeni bir standart belirlemişti. Ne yazık ki Romalıların pek çok başarısı gibi bunu da taklit etmeye çalışmak imkânsızdı. Haldeman bile Beyaz Saray'da verilen yemeklerin süresini on dakikadan fazla azaltmayı başaramamıştı. Başkan rahatsızlığını sürekli dile getirse de Quirinale Sarayı'nda verilen yemek on beş dakika farkla şampiyonluğunu koruyordu.

Vatikan ziyareti, devletteki hizmetimde karşılaştığım en hassas ve düşünceli adamlardan biri olan Papa VI. Paul ile uluslararası durumun gözden geçirilmesi için oldukça güzel bir fırsat sağlamıştı. Papa, selefinin muazzam reformlarıyla heyecan yarattığı Hristiyan âleminin başında bulunuyordu. Fakat XXIII. John mevcut çerçevede büyük değişiklikler yaptıktan sonra öldüğü için yaptığı değişimlerin gideceği nihai yönü daha belirleyemediğinden bu iş VI. Paul'e kalmış-

tı. VI. Paul, uzun yıllar Vatikan'a diplomatik hizmette bulunmuştu; değişimin kendi ivmesini kazanabileceğinin ve reformcuların niyetlerini dönüştürebileceğinin gayet farkındaydı. Azizler inançlarındaki saflık ile etkili olurlar; kurumlar da sağlam standartlarla kalıcı olurlar. Papa VI. Paul pek çok açıdan kendi zamanındaki sancıları sembolize etmiştir. Özgürlük adı altında zulmün ileri çıktığı bir dönemdeki ahlaki ikilemlerin ve "reform yapmanın" nasıl ruhsuz bürokrasiler yaratma riski taşıdığının, Papa Paul karşılaştığım hemen hemen her önde gelen şahsiyetten daha fazla farkındaydı. Vicdan ve insanlık onuru için bir mesafe bırakma gayesiyle mücadelesini sürdürdü. Hem hızlı bir dönüşüme hem de kalıcı ahlaki değerlere ihtiyaç duyulan bir dönemin acısını derinden hissetti. Barışı arzu etmesine rağmen, bu asla adaletten ayrılma pahasına değildi. Papa Paul önsezileri olmayan biri değilse de içine doğan şeylere teslim olmamak için dine fazla tutunmuştu. İnce zekâsı ve duyarlılığı yüzünden fazlasıyla berbat olan bir dünyada ızdırabı hafifletmek için mücadele etti ve bu da çok iyi anladığı bazı meseleleri önceden ele alma konusunda onu isteksiz hale getirdi. Huzurunda olduğumda; ulaşılabilir olanla ilgilenen siyasi liderlerin zaman dilimleri ile ebedi olana adanmış bir kurumun zaman dilimi arasında mukayese imkânı olamaması nedeniyle bu durumdan hiç etkilenmedim ve aşağılanmadım.

Papa Paul uluslararası ilişkiler konusunda engin bilgiye sahipti. Nixon ile beraber genel konularda mutabık kalarak dünyayı saran meseleleri gözden geçirdiler. Nixon bir an için Latin Amerika'daki rahiplerin sola kaymalarıyla ilgili ağdalı sözler sarf etmeye başlayınca Papa da Nixon'ın lafını nazikçe ve gülümseyerek kesti, "Aslına bakarsanız Sayın Başkan, bu durum bizim için çok daha büyük bir sorun."

Vatikan ziyareti, geçmişe bakıldığında komik fakat deneyimlendiğinde utanç verici olan sahnelerden birine yol açmıştı. Öncü ekibimiz Başkan'ın Altıncı Filo'ya gidebilmesi için doğrudan bir ABD askeri helikopteriyle Aziz Peter Meydanı'ndan ayrılması gerektiği şeklinde sıra dışı bir plan tasarlamıştı. Bu durumun bir gün için yeterince askeri debdebeyi ifade ettiğini düşünen Curia,* Papa'nın Nixon ile yapacağı özel görüşmeden sonra Başkan'ın yanındakilere bulunacağı ikramda Savunma Bakanı'nın o kişiler arasında olmamasını nazikçe belirtti.

* Vatikan Devleti'nin hükümeti. (ç.n.)

Program buna göre yapıldı ve Papa ile Nixon görüşmelerini gözlerden uzakta yaparken Mel Laird ise başka tarafta yapılan görüşmelere de dahil olmamıştı. Fakat yine de Laird gibi marifetli bir politikacıyı Papa'nın uzağında tutmak için kâğıda basılmış bir programdan fazlası gerekiyordu. Resmi görevlilerin olduğu grup diğerleriyle birlikte papalık toplantı salonuna ilerlerken aniden ortaya çıkan Laird, elinden hiç düşürmediği purosunu çiğniyordu. Orada ne yaptığını sorunca, helikopterleri aramakla ilgili bir şeyler mırıldandı fakat bunların dikkat çekici bir şekilde Vatikan'ın girişinde Aziz Peter Meydanı'ndaki dikili taşın her iki tarafında neden bulunduklarını anlayıp anlamadığı belli değildi. Laird'e en azından Papa'nın huzurunda iken puroyu kaldırmasını söyledim.

Amerikalılar, yan yana oturan Nixon ve Kutsal Peder'in karşısında çift sıra halinde dik açılı olarak oturtulmuştu. Papa tam zarif ve kısa bir konuşma yaparken aniden Laird'in takım elbisesinin cebinden duman tütmeye başladı. Laird, ilk başta kimseye fark ettirmeden purosunu söndürmeye çalıştıysa da sonunda pes edip ceketinin cebine dışarıdan vurmaya başladı. Papa'nın önünde kendini yakan Savunma Bakanı'nın yaşadıklarını görüş açılarının yetersizliğinden dolayı algılayamayan diğerleri Laird'in purosunu söndürme gayretini beğeni olarak zannettiklerinden onlar da alkışlamaya başladı. İki bin yıldan fazla bir sürede biriken bilgelik, Vatikanlı yetkililerinin olağan dışı bir şey olmamış gibi davranmasını ve dolayısıyla da olayların planladıkları şekilde son bulmasını sağlamıştı.

Bir tuhaf olayın ardından bir başkası geliyordu. Nixon'ın tüm yurt dışı seyahatlerinde olduğu gibi, öncü ekibin elkitabında "fotoğraf fırsatları" olarak tanımladığı fotoğrafların akşama televizyona yetişmesi için hazırlanıp derlenmesi gerekiyordu. Ayrıca çarpıcı ve kalabalık sahneler için amansız bir talep de vardı. Egemenlik kavramına ilişkin idraki, en gelişmiş özelliklerinden olmayan Haldeman tarafından azarlanan öncü ekip, Amerika'da uygulandığı gibi modern halkla ilişkiler tarafından şaşkına dönen hükümetlerin başına üşüşmüş olsalar da Başkan'ın beraberindeki ekibi de gücendirmeye yanaşmıyorlardı. Bu nedenle Aziz Peter Meydanı'nda bulunan askeri ekipmanın ruhani misyonuna dair gerçek bir izlenim bıraktığı konusunda şüpheleri olan Vatikan, sonunda Başkan'ın sıkışık programının kendilerine başka seçenek bırakmadığına ikna olmuştu.

Ne yazık ki tam ayrılma vakti geldiğinde öncü ekip Roma'da bulunan Nixon'ın yeteri kadar kalabalığı toplayamadığının farkına varınca şaşırmaktan kendilerini alamadılar. Hiç alışılmamış bir durum değildi. Kayıt tutulduğundan bu yana yurt dışından yüksek mevkiden pek çok kişi Roma'ya gelip gidiyordu. Kahramanların yüzlerce yıldır teşhir edildiği yerde yaşayan Romalılar, siyasi liderlerden artık bezmişlerdi. Aslında Roma, papaların şehridir; sadece onların yaptıkları dikkat çeker. John Kennedy bile Roma'da böylesine bir kalabalığı bir araya getirememişti. Fakat Haldeman tarihi karşılaştırmalarla ilgilenmiyordu. Amerika'da uzun yıllar boyunca çıktığı seçim gezilerinden edindiği fikirle şöyle düşünüyordu; hiçbir şey trafik sıkışıklığı kadar heyecanlı bir kalabalık yaratamaz. Bayan Nixon'ın o zamanki donanma yönetmeliği nedeniyle filoyu ziyaret etmesine izin verilmediğinden hemen orada Başkan'ın onu limuzinle oteline götürmesine karar verildi. Hemen bir konvoy ayarlanıp trafiğin en yoğun olduğu saatte şehir merkezine doğru yola koyulurken bizler de Vatikan'ın önündeki helikopterlerde beklemeye koyulduk. Operasyon daha başarılı olamazdı. Konvoyun bir parçası olmayan bizler, liderimizi iki saat boyunca bir daha göremedik. Helikopterler nihayet kalktığında, yüzü sevinçle parlayan Haldeman bize trafik sıkışıklığının gerçekten de muazzam olduğunu, inanılmaz bir kalabalığın toplandığını ve coşkularının had safhaya ulaştığını söyledi. Bütün bunlar harika bir televizyon filmi olurdu. Aziz Peter Meydanı'nda iki saat bekleyen helikopterler hakkında Curia'nın ne düşündüğü asla bilinmeyecekti. Muhtemelen en iyisi de buydu.

Altıncı Filo ziyaretimize başlamak üzere geceleyin uçak gemisi Saratoga'ya vardık. Denizdeki bir filo hakkında, en azından meslekten olmayanların kesinlikle anlayamayacağı soyut ve tuhaf bir durum söz konusuydu. Filo, nadiren görülen tehlikelere yanıt olacak işitilmeyen emirlere uyar. Bu durum, kendilerini neyin koruduğunu ya da tehdit ettiğini neredeyse hiç bilmeyen insanları etkiler. Son zamanlarda yaşanan krizlerde Altıncı Filo, Orta Doğu'daki askeri gücümüzün ana uzantısı olmuştu. Üç yüz yirmi kilometreden fazla yaklaşmadan olayların şekillenmesine yardımcı olmuştu. Sovyet kara-konuşlu uçaklara karşı oldukça savunmasız olan Altıncı Filo, yine de belirleyici bir etkiye sahipti çünkü ona yapılacak en ufak bir saldırı, ABD'nin tüm gücünü devreye sokmasına yol açardı. Deniz gücümü-

zün çarpıcı bir şekilde takviye edilmesi, Ürdün krizinin kontrolden çıkmasını engellemeye ilişkin kararlılığımıza dair çok önemli bir işaret olmuştu. Kara üslerimizin gitgide azalması ve geri kalanların üzerindeki siyasi kısıtlamalar nedeniyle filonun önemi daha da artmıştı.

Asıl plan, geceyi uçak gemisinde geçirip ertesi gün de ateş gücü gösterisini izlemekti. Ama bu gezi, hiçbir şeyin plana göre yürümediği gezilerden biri olacaktı. Reuters'tan Nasır'ın ölümüyle ilgili doğrulanmamış bilgi içeren bir mektup geldiğinde Rogers, Laird ve ben, subay salonunda "At Denilen Adam" adlı filmi seyrediyorduk. Mektubu Rogers'a uzattım; o da haberin doğruluğunu kesinlikle resmi kanallardan duymamız gerektiğini ifade etti. Aynı fikirdeydim ve tekrar filmi seyretmeye devam ettik. Yaklaşık on dakika sonra huzursuz oldum; mektup aslında hiçbir temeli olmayan ve pek de mümkün görünmeyen bir haberi içeriyordu. Gizlice dışarı çıktım ve Washington'la irtibat kurdum. Alışılmış bir cevap aldım: Kahire Radyosu'nun birkaç saat önce normal yayın akışını durdurup cenaze müziği çalmaya başlaması dışında fazla bir şey bilinmiyordu. Haberde temkinli bir şekilde ifade edilen şuydu: "Bu durumun son derece sıra dışı olduğunu düşünüyoruz." Eğer üst düzeyde bir ölüm olsaydı bu kadar cüretkâr bir şekilde duyurulmazdı sonucuna varıldı.

Nixon uyumak için odasına çekilmişti; Haldeman da doğrulanmış bir haber alana kadar onu kimsenin rahatsız etmesini istemedi. Seyahatimiz için alternatif planlar yapmak üzere mesai arkadaşlarımla hummalı bir çalışmaya giriştik. Tito'nun Nasır'ın cenazesine katılacağını düşünerek Belgrad ziyaretimizi iptal ettik. Beyaz Saray İletişim Bürosu'nun hızlı ve verimli çalışması sayesinde etrafta gizli iç yazışmalar uçuşuyordu; her yere telefon ediliyordu. Madrid ve Belgrad ziyaretlerimizin yerlerini sırasını değiştirme fikri üzerinde durduk fakat Madrid'deki elçiliğimiz tüm hazırlıkları kırk sekiz saat içinde tamamlama konusundaki lojistik engellerin üstesinden gelinemeyeceğini iddia etse de öncü ekibimiz bu düşünce karşısında neredeyse sinir krizi geçirecekti. Diğer yandan, bir başkanla kırk sekiz saat boyunca ne yapılacağına karar vermek hiç kolay değildi. Kapsamlı hazırlıklar yapılmadan devasa bir mekanizma gibi olan Başkanlık ekibi, bir ülkeye öyle basit bir şekilde götürülmezdi. Ertesi sabah alternatif planlar üzerinde çalışırken Tito imdadımıza yetişti. Belgrad'a

yapılacak ilk Başkanlık ziyaretine, sembolik olarak, ölen arkadaşının cenazesinden daha fazla önem vermişti. Bu arada, Nasır'ın ölümü doğrulandığı için gidip Nixon'ı uyandırdım, bu haberi ona aktardım, cenazeye üst düzey bir heyet göndermek için onayını aldım ve Belgrad ziyaretimizin henüz açıklığa kavuşmadığı konusunda kendisini bilgilendirdim.

Birkaç saat sonra gece 02.00 sularında bir anda irkilerek uyandım ve ertesi günü için ateş gücü gösterisi planladığımızı hatırladım. Nasır'ın ölümünü anmak için Akdeniz'de kuvvetli patlayıcılar ateşlemenin duyarsızca bir hareket olduğunu düşündüm. Fikrimi Rogers ve Laird'e söyledikten sonra Başkan'ı tekrar uyandırmadan ateş gücü gösterisini iptal ettim.

Bu çok büyük bir hataydı. Başkanlık Asistanları, liderlerini önemsiz şeylerle rahatsız etmemelidirler; bir süre sonra onun adına bazı kararlar alabilmek için tercih ettiği ve önem verdiği şeylerin yeterince farkında olmaları gerekir. Ama emin olsalar iyi olur çünkü Başkan'ın onlara itimadı dışında hiçbir yetkileri yok. Hâlbuki ortaya çıktı ki Nixon ateş gücü gösterisini dört gözle bekliyormuş. Onu bu kararından zar zor vazgeçirebilirdim. Ertesi sabah emrivaki yapmam, Nixon'ın ender rastlanan kızgınlığının ortaya çıkmasına neden olmuştu. Yirmi dört saat boyunca başkalarının da anlayabileceği şekilde, Başkan'ın hoşnutsuzluğunu ortaya koyan küçük mimiklere maruz kaldım. Örneğin, o gün Başkan'ın gideceği yerlere başka bir helikopterle gönderildim. Altıncı Filo'nun amiral gemisindeki toplantılarda en dışa oturtuldum. Kısa bir süre sonra fırtına dindi. Hindistan-Pakistan krizinden sonra başıma ne geleceğini biraz da olsa anlamıştım. Düşündüklerimde haklı çıktım. Fakat aynı zamanda otoritemin sınırları konusunda da bir ders almıştım.

Belgrad Havaalanı'nda altın sarısı apoleti olan gri-mavi üniforma giymiş Mareşal Tito tarafından karşılandık. Bu üniforma 1930'ların orta-sınıf değerlerinin; Doğu Avrupa'nın "sınıflara ayrılmamış" toplumlarından daha fazla, Avrupa'nın hiçbir yerinde, el değmeden korunmadığı gerçeğinden de öte, komünist bir devlet başkanı için uygun olmayan bir giyimdi. Hayatın son derece sıkıcı olduğu, bürokrasinin tıkandığı, planlamanın her yere nüfuz ettiği bu tür yerlerde, insanları harekete geçiren şey proletarya kavramı ya da Marksist ide-

oloji değildir. İç bütünlük, bir nesil boyu süren komünist yönetimden sonra bile daha kozmopolit Batı Avrupa'da neredeyse yok olmaya başlayan bir tür milliyetçilikle sağlanmaktadır.

Josip Broz Tito, İkinci Dünya Savaşı'nın efsanevi şahsiyetleri arasından hâlâ görevine devam eden son kişiydi; tarihe geçmiş bir gerilla lideri, Stalin'e meydan okumaya kalkışan ilk komünist lider, milliyetçi komünizmin kurucusu ve şimdi de bağlantısızlığın en önemli savunucularından biriydi. Eylül 1970 itibarıyla iktidarda bulunalı yirmi beş yıl olmuştu. Karşısına çıkan tüm rakiplerini saf dışı bırakan bir adamın otoritesine sahipti. Tavırları orta-sınıf bir Orta Avrupalının tavırlarından pek de farklı değildi; kibar ve hayattan zevk alırdı ve kendinden memnun bir mizah anlayışı vardı. Aynı zamanda ihtiyatlı ve temkinli biriydi. Yüzü gülse de gözlerinin içi her zaman gülmüyordu. Kapitalistlerle nasıl muhatap olunacağını öğrenmiş olsa da kabullenmek zorunda değildi. Savaş sonrası dönemin hemen ardında gelen dönemde yer alan komünist liderler arasında uzlaşması en olanaksız liderlerden biriydi. Hatta 1946'da Yugoslavya silahsız bir Amerikan nakliye uçağını düşürüp mürettebatını da alıkoyduğunda ABD ile kısa bir karşılıklı meydan okuma bile yaşanmıştı.

Stalin ile bağını koparan Tito'nun Batı'ya yönelik algısı değişmişti. Rejimini koruma kaygısı -kendi becerisi sayesinde hiç de azımsanmayacak ölçüde- rejimi kurmasına olanak sağlayan değerlerden feragat etmesi şeklinde görülmekteydi. Unutulan tek şey Tito'nun Stalin'le bağını koparmasının sebebi komünist teorinin geçerliliğinden ziyade ulusal özerklik meselesiydi. Tüm bu inişler çıkışlar boyunca Tito, Leninci kalmaya devam etti. Hayatta kalmanın gerekliliklerı, kendisini Sovyet saldırganlığına karşı önlem almaya zorlamıştı; bu gereksinimler bir ömür boyu devrime olan bağlılığı tarafından şekillenen düşüncelerini önemli ölçüde değiştirmemişti. Komplo ve gerilla savaşı nedeniyle ortaya çıkan tehlikelere ve çetin sınavlara ancak sağlam inançlar temelinde karşı koyulabilinirdi. Neden tam da zafer anında bunlardan vazgeçsin ki?

Bu gerçekle yüzleşmeye olan isteksizlik, sonu gelmeyen yanlış anlamalara yol açmıştı. Yugoslavya, bizim için Balkanlarda ve daha az ölçüde Doğu Avrupa'da oldukça önemli bir konuma sahipti. Bağımsızlık olasılığını sembolize ediyordu. NATO'ya yönelik tehdidi bir parça

da olsa azaltıyordu. Fakat Avrupa dışında Tito genel olarak Batılıların çıkarlarına ya da ideallerine ters düşen fikirlerinin peşinden gitti. Gelişmekte olan ülkelerdeki devrime olan sempatisi, Moskova'nınkinden çok da farklı değildi. Aslında Tito, gelişmekte olan köktenci ulusların gereksinimlerine cevap verme konusunda daha agresifti; bu ulusların desteğini, bağımsız Yugoslavya için bir payanda, ayrıca Sovyetlerin siyasi baskılarına karşı da ilave engelleme olarak gördü. Dolayısıyla Sovyetlerden aldığı otonomi, gelişmekte olan ülkeler dünyasında Tito'ya, Doğu Avrupa'daki uydu rejimlerden olası herhangi birine kıyasla daha büyük bir nüfuz kazandırmıştı. Bu nedenle Yugoslavya, uluslararası oturumlarda bizi nadiren desteklemişti. Örneğin, Porto Riko'nun bağımsızlığı için yıllık BM karar tasarılarının destekçisiydi. Çoğu zaman Orta Doğu'da radikal Arapları teşvik etmişti.

Bunu itidalle karşıladım. Yugoslavya bize iyilik yapmak için Stalin'le bağlarını koparmamış ve kendi yolunu, çıkarlarımızı büyütmemiz için çizmemişti. Tito'nun gerekçeleri ne olursa olsun Yugoslavya'nın özerkliği küresel konumumuzu daha da iyi bir duruma taşıyordu. Stalin, Yugoslavya'nın diğer Doğu Avrupa ülkeleri için karışıklığa sebebiyet veren bir örnek teşkil etmesi nedeniyle endişelenmekte oldukça haklıydı. Ayrıca Tito'nun Varşova Paktı'na katılmayı reddetmesiyle Avrupa'nın güvenliği daha da artmıştı. En nihayetinde Tito'nun da ötesine geçemeyeceği bir sınır vardı; kendi güvenliğini Sovyetler Birliği'nin iyi niyetine bağlı kılacak bir noktaya getirme konusunda bizi kışkırtmayı göze alamazdı. Dengeyi korumak düşüncesiyle bize ihtiyacı vardı. Bu nedenle ona yaranma konusunda baskı altında kalmamıza da gerek yoktu. Kendi çıkarı peşinde koştuğu ölçüde bizim de kendi çıkarımızı savunmak için ona dalkavukluk etmemizi ya da ağırdan almamızı gerektiren bir durum yoktu.

Yugoslavya ile potansiyel açıdan verimli olan çeşitli alanlarda birlikte çalışmışlığımız vardı. Belgrad, hem komünist hem de gelişmekte olan ülkelerdeki eğilimler hakkında yararlı bir bilgi kaynağıydı. Ayrıntılar söz konusu olduğunda güvenilir bir aracı olarak farklı amaçlar gütse de tutumumuzu ve düşüncelerimizi dostlarına aktarabilirdi. Politikalarımızı olabildiğince eş zamanlı kılmak ve Yugoslavya'nın bağımsızlığıyla ilgili düşüncemizin altını çizmek için periyodik olarak üst düzeyde gerçekleşen görüşmeler önemliydi.

Kendi bakış açımız söz konusu olduğunda Yugoslavya'nın dostluğunu kazanmaya çalışmadığımız ifade edilebilir. Bağlantısızlık politikasının, Hindistan'ınki gibi, kendi çıkarına uyan objektif bir analizi yansıttığını fark ettik. Bağlantısızlar arasındaki ciddi ülkeler -tüm tehlikelerden uzaklaşmış, slogan ticareti ülkeler dışında- uluslararası dengeyi manipüle edebilecekleri sınırı hesaplamaya çalışırlar. (ABD'nin umursamazlığı ya da aşırı hassasiyeti nedeniyle bunu yapmaya teşvik edilmedikçe) Bize karşı Don Kişotvari jestlerle güvenliklerini ya da refahlarını tehlikeye atmazlar. Politikamızdan ne anladıkları ile ilgili yaptıkları açıklamalar ne şekilde olursa olsun yine de bizimle fazla yakın ilişki kurma riskine girmezler. Çelişkili bir biçimde, eğer biz onlara fazla yaklaşırsak hemen uzaklaşırlar; kendimizi geri çekersek bu sefer de onlar bizimle yakınlaşmaya çalışırlar; bağlantısızlığın fiziksel yasası da yaklaşık böyle bir şeydir. Kısacası, bağlantısızlığın belirli sıkıntılardan ya da yanlış anlaşılmalardan kaynaklanmasına ilişkin duygusal yanılsamaya kapılmadık. Fakat yine de bağlantısızlara, özellikle Yugoslavya'ya, ciddi bir politika yürüttükleri için kompliman yaptık. Çıkarlarımızı savunduğumuz süre boyunca, söylemlerini kabul edersek de daimî olarak karşı çıkarsak da Yugoslavya kazanılamazdı.

Tito'nun uluslararası duruma ilişkin değerlendirmesi biraz kuramsal ve her zaman ilgi çekici olmak üzere gerçekçiydi. Oysa konuşmalarında anlaşıldığı üzere asıl kaygısı Orta Doğu'ydu. Varımızı yoğumuzu İsrail'e yatırmamamız konusunda bizi uyardı. Nasır'ı bölgedeki en seçkin lider olarak görüyordu; ölümü ile barışa yönelik umutlara oldukça ciddi bir darbe inmişti. Bize, Eylül ayındaki krizler sırasında Sovyetler Birliği'nin Suriye ve Irak'a, Ürdün topraklarından çıkması için baskıda bulunduğunu söylemişti ki bizim istihbaratımız da aynı şeyi doğruluyordu. Mesai arkadaşlarından bazıları, Yugoslavya'ya yönelik bir Sovyet saldırısına ABD'nin nasıl tepki vereceğini öğrenmeye çalışmıştı. Belki çok mağrur olduğundan belki de hayatı boyunca gündeme gelmeyeceğini bildiği için Tito bu konuyu hiç açmamıştı. Nixon o ana kadar Bükreş ve Belgrad olmak üzere Doğu Avrupa'da iki başkenti ziyaret etmişti. Sembolizm kaçınılmazdı. ABD, özerk bir dış politika izleyen Doğu Avrupa ülkelerine özel ilgi gösteriyordu. Daha önce de bahsettiğim gibi Çinliler bu durumun farkına varacaktı.

Belgrad ziyaretimizin diğer dikkat çekici özelliği, komünist ev sahiplerimize ABD'nin halka ilişkiler alanında ne kadar harika olduklarını göstermekti. Etrafı fena halde sarılmış olan Haldeman, Roma'da üstesinden geldiği aynı sorunla karşı karşıya kalmıştı; kalabalığın da bulunduğu "fotoğraf fırsatının" olmaması. İçine düştüğü bu güç durum öncü ekibin nedeni anlaşılamayan hatasından kaynaklanıyordu. Başkanların her ülkede mutlaka yaptıkları şeylerden biri de Meçhul Asker Anıtı'na çelenk koymaktır. Bu son derece zarif bir harekettir; kalabalığın olmaması mümkün değildir. Bu çelenk koyma etkinliği, Başkan'ın Belgrad'daki programının ilk sırasında yer alıyordu. Ne yazık ki bu Yugoslav anıtı Belgrad'ın yaklaşık otuz iki kilometre dışındaydı. Muhtemelen öncü ekip bu durumu ya rapor etmeyi ihmal etmiş ya da bu mesafe kayıtlara geçilmemişti. Konvoy, kalabalığın kesinlikle rahatsızlık veremeyeceği ormanla kaplı bir alanın derinliklerine doğru ilerlerken Haldeman ile Ziegler'in her zaman yaptıkları gibi kuşkucu konuşmalarının bitmek bilmemesi nedeniyle öncü ekibin telsizleri ısrarcı bir şekilde cızırdamaya devam ediyordu. Fakat Haldeman, boy ölçüşmekten geri kalmazdı. Geri dönüş yolunda Başkanlık limuzini aniden konvoydan ayrıldı ve diğer tüm arabaları da arkasına alarak Belgrad'ın merkezine yönelince bir anda şaşırıp kalan polis eskortu sonunda yetişmeyi başarabildi. Bir defa daha inanılmaz bir trafik sıkışıklığı ile karşı karşıya kaldık ve gelmeye mecbur kalanların duyguları olağanüstü boyutlara ulaşmıştı. Arabasının kaputuna çıkıp kalabalığa el sallayan Nixon, aslında tüm kalabalığı coşturmuştu.

Başkanlık ziyaretinden her ne kadar memnun kalmış olsa da Tito, bir sonraki durağımızın Madrid olmasına pek sevinmemiş gibiydi. Çünkü yılların otokratı Tito'nun başkentinden, Tito'nun öncesinden beri var olan bir başkasının başkentine geçecektik. Franco, Avrupa'da faşizmin hüküm sürdüğü dönemde iktidara gelmişti. Ülkesinin İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsız olması için verdiği gayretin önünde kimse durmasın diye diktatör dostlarına olan minnetin karşılığını vermemişti. Fakat faşist imparatorluklar çöktüğünde Franco kendini hiç de misafirperver olmayan uluslararası bir ortamda buldu. Yine de Nixon'ın ziyareti sırasında, tarihe geçmiş tecridin yardımı ve milliyetçiliğinden ödün vermeyen halkı sayesinde tüm baskılardan kurtulmuştu. İspanya'nın sanayi alanında modernleşmesini teşvik etmiş,

ülkesini yönetirken birtakım kuralları kademeli olarak gevşetmiş ve ölümünden sonra ortaya çıkan daha liberal kurumların kalkınmasına yönelik temelleri atmıştı. 70'li yıllarda hiç düşünmeden tepki veren pek çok kişi, İspanya'nın herhangi bir komünist devletten ve ortaya çıkan yeni ulusların çoğundan çok daha az baskıcı olduğunu kabul etmekte zorlanmıştı.

O dönemde artık oldukça yaşlanmış olan Franco, bir nesilden fazla süredir ülkesine başkanlık edip kaderini belirlemişti. Geçici olarak uzaklaştırılmış gibi görünen İspanya, Avrupa tarihinde yeniden yerini alabilmek için bir yaşamın sona ermesini bekliyordu. Konumu, İspanya'nın Batı için stratejik önemini açıkça ortaya koymaktadır. Sadece bu nedenden, Franco'nun gidişinden sonra İspanya'nın siyasetinin -tarihini de göz önünde bulundurarak- itidalli bir şekilde gelişmesi gerektiğini düşünüyorduk. Ya İspanya'yı dışlayıp mevcut rejimine karşı çıkacaktık ya da temaslarımızı ve dolayısıyla Franco sonrası dönemdeki nüfuzumuzu arttırarak birlikte çalışacaktık. İkinci seçenekte karar kıldık.

Acil olarak ele alınması gereken konu, İspanya ile askeri ilişkimizdi. 1950'lerden bu yana her iki tarafın birbiri ardınca gelen yönetimleri, stratejik bombardıman uçaklarımız ve Polaris denizaltılarımıza ilişkin üsler konusunda Franco hükümeti ile anlaşmalar imzalamıştı. Franco'nun son zamanları yaklaşmakta olduğundan kira sözleşmeleri yeniden gündeme gelmiş ve Vietnam Savaşı'nın olduğu dönemdeki çoğu askeri önlem gibi bu sözleşmeler muhalifler tarafından faşist bir ülkeyle gereksiz ve ahlaki açıdan mazur görülemez bir düzenleme olduğu için sert bir şekilde eleştirilmişti. Yönetim, Orta Doğu kargaşa içindeyken ve Akdeniz'deki diğer üslerimiz de tehlikede olduğu için İspanyol üslerini terk etmeyi ve küresel anlamda diğer ülkelere ABD'nin geri çekildiği izlenimini vermeyi göze alamayacağımızı düşünüyordu. Ayrıca iktidarının sonu açıkça gelmekte olan yaşlı bir otokratla cepheleşmenin hiçbir anlam ifade etmeyeceğini düşündük. Böyle bir cepheleşme, herkesçe bilinen İspanyol milliyetçiliğini ve kendini beğenmişliği canlandırabilirdi.

Franco'dan sonra demokratik bir İspanya istemek, en iyi koşullarda yine de zorlu bir süreç olurdu. İspanya tarihinde kahramanca ve trajik ölüm ve fedakârlıkla dolu sürekli bir endişe en üst düzeyde iz

bırakmıştı. Bu da anarşi ile otorite, kaos ile tam bir disiplin arasında muazzam değişimlere yol açmıştı. İspanyollar birbirlerini değil de sadece aşırı coşku ve heyecanı kabul ediyor gibiydiler. İspanya'nın tarihinde radikal ve şiddetli bir değişimden ziyade demokratik bir değişim hiç olmadığı gibi ılımlı ve evrimsel bir değişime de hiç rastlanmamıştı. Uluslararası anlamda dışlanma, İspanya'yı kendi tutkularının esiri yapma riskini taşıyordu. Bu önemli geçiş dönemi boyunca gelecekteki Kral Juan Carlos ve İspanyol hükümeti ile toplumundaki ılımlı unsurlarla dostluğumuzu sürdürdük. Nitekim İspanya'nın 1970'lerdeki evrimine ABD'nin katkısı, dış politikamızın en önemli başarılarından biri olmuştu.

Nixon, Madrid'e gelen ilk ABD Başkanı değildi. Eisenhower Aralık 1959'da bir zafer ziyaretinde bulunmuştu. Aslında Nixon'ın takıntılarından biri, kalabalığın en azından eşit düzeyde olması gerektiğiydi. Kalabalığın, saygı duyduğu ve gıpta ettiği selefinden daha fazla olmasını umut ederdi. Kaygı duymayı gerektirecek hiçbir sebep yoktu. Madrid, Nixon'a muhteşem bir resepsiyon verdi; tek talihsiz olay, biz indikten sonra kontrol kulesinin pistleri kapatmayı unutması nedeniyle jet motorlarının uğultusunun karşılama konuşmalarını boğması olmuştu. Her iki tarafın konuşmaları basmakalıp ifadelerden oluştuğundan tarih için pek de büyük bir kayıp olmamıştı. Şehre giden merasim güzergâhında coşkulu kalabalığın ortasında, açık bir limuzinde ayakta duran Başkanı ile Franco'nun etrafını saran mızraklı süvarileri gören Haldeman bile bu muhteşem ve fotojenik manzara karşısında söylenememişti. Haldeman, kalabalık birkaç yüz bini aştığında tek sorunun makul bir rakamın söylenmesi olduğu şeklinde yaptığı akıllıca yorumuyla Nixon'ın hiç gereği yok iken Eisenhower'la kendisi arasında yaptığı karşılaştırma sonucu ortaya çıkan rahatsızlığını gidermeyi başarmıştı.

Tüm ziyaretler arasında süregelen Amerikan ilgisi sembolizminin en açık şekilde iletildiği ziyaret buydu. Üslerle ilgili görüşmeler sona ermişti; Franco sonrası geçiş dönemi, en dolaylı ima için bile son derece hassas bir konuydu. Ayrıca Franco ile yapılan konuşmalar -en azından benim için- hatırlanmaya değer değildi ki bu da bir başka sebepti. Nixon'la beraber önemli olduğunu düşündüğümüz konular hakkında Franco'yla görüşmek için yanına gittiğimizde yaşlı diktatö-

rün uzun süren konvoy nedeniyle bitkin düştüğünü gördük; muhtemelen Başkan'ın konuşması esnasında bile neredeyse uyuklayacaktı. Bu durumun benim üzerimde tuhaf bir şekilde şaşırtıcı bir etkisi olmuştu. İspanya-ABD arasında geçen diyaloğa katkıda bulunmak için tüm gayretimi sarf etmeme ve elimden geldiğince uyanık kalmaya çalışmama rağmen sanırım benim de biraz içim geçmişti. Nixon, İspanya Dışişleri Bakanı Gregorio Lopez Bravo ile fikir alışverişinde bulunurken Franco ile ben de enerjimizi yeniden toplamıştık. Toplantıya not alan kişi olarak dahil oldum. Toplantıda geçen konuşmaların tarihte yer almasını, toplantıya tercüman olarak katılan ve daima dikkatli ve uyanık olan General Walters'a borçluyduk.

Nixon'ın Edward Heath ile ilk görüşmesini gerçekleştirebilmesi için yola koyulduk ve İngiltere başbakanlarının kır evi olan Chequers'ta öğle yemeği için durduk. Nixon'ın Heath ile olan ilişkisi, Başkanlığı dönemindeki en karmaşık ilişkilerden biriydi. Nixon'ın daha fazla hayranlık duyduğu bir başka yabancı lider hiç olmamıştı; özellikle de Nixon'ın büyük saygı duyduğu Heath'in Dışişleri Bakanı Sör Alec Douglas-Home ile birlikteyken. İngiltere'deki seçim kampanyası sırasında Nixon, Muhafazakâr Parti'nin belirgin bir şekilde taraftarı olmuştu. Kamuoyu yoklamalarındaki bulgulara ve Londra'daki büyükelçiliğimiz de dahil olmak üzere tüm danışmanlarının görüşlerine aykırı olmasına rağmen Nixon, Heath'in kazanacağını düşünüyordu. Tahminleri tuttuğunda o kadar sevinmişti ki mutluluğunu ifade etmek ve öngörüsünün doğru olduğunu benden duymak için FIFA Dünya Kupası'nı seyretmeye gittiğim Meksiko'da bir gecede beni dört defa aramıştı. Başka hiçbir yabancı lidere vereceği türden olmayan samimi bir iş birliği kadar hiçbir şey istemiyordu. Sonunda bize muhtaç olmayan, sürekli onları desteklemeye ihtiyaç duymayacağımız ve çok şey öğrenebileceğimiz bir grup liderin olduğu büyük bir ülke ile bir dostluk ruhu oluşabileceğini söyledi.

Bu ilişki hiç ilerlemedi. Herkes tarafından birbirlerine tutulmuş olmaları gerektiği söylenen ve bu beklentileri haklı çıkarmaya çalışan ancak boşuna çabalayan bir çift gibi Heath ve Nixon, en azından Nixon'ın başlangıçta özlem duyduğu o dostane ilişkiyi kurmayı asla başaramamışlardı. Oldukça sert, yine de hassas ve kabul görmeye can atan kişilerdi fakat yalnızlıkları arasında köprü kurabilecek o incelik-

ten her ikisi de yoksundu. Tüm İngiliz siyasi liderler içinde ve görevde olduğum süre zarfında Heath, en iyi tanıdığım ve en çok sevdiğim kişiydi. İkimiz de hükümette iken birtakım fikir ayrılıklarımız olsa da dostluğumuz hiç bozulmadı. Tanıştığım en yetenekli dünya liderlerinden biriydi. Kendisini, klas İngiltere tarihinden gelen karmaşalardan kurtaramamıştı; mütevazı adımlarla yükselerek İngiltere'nin aristokratik geleneğinin fikir aşıladığı bir partinin başına geçmişti. Hedefine ulaşması için gereken acımasızlık kendiliğinden ortaya çıkmadığı gibi artarak daha da dikkat çekici bir hale gelmişti. Bilinen soğukluğu gerçekte olduğundan daha belirgindi. Geri çevrileceğini tahmin ettiğinde bu durumu usule uygun bir kibarlıkla (genellikle içinde sevinç olmayan bir gülüşle ayırt edilirdi) savuşturan samimi ve nazik bir insandı. Pek çok açıdan savaş sonrası dönemde ortaya çıkan İngiliz siyasi liderleri arasında en alışılmadık olanıydı. Avrupa Kıtası'ndakilere göre daha yakın bir teorik eğilimi vardı, ki bu da düşüncelerine, bazen doktrinerliğin sınırlarını aşan soyut bir kalıp veriyordu.

Ayrıca tüm İngiliz liderler arasında Heath muhtemelen ABD'ye duygusal açıdan en az bağlı olan liderdi. Amerikan karşıtı olduğundan değildi. Aksine iki savaş sonucunda somutlaşmış bu bağlılığın duygusal unsurlarına karşı bağışıklığı vardı. Çoğu İngiliz lider için coğrafi gerçekler ne olursa olsun ABD "Avrupa'dan" daha yakındır. Bu, İngiltere'nin doyumunu okyanuslar ötesinde aradığı ve kıtanın bir tehlike kaynağı olduğunun da asla farkına varmadığı bir dönemin eseridir. Fakat yine de Heath, İngiltere'nin geleceğinin Avrupa'da olduğuna ve İngiltere'nin gönülsüzce ve çeşitli hesaplarla değil de gerçekten inanarak Avrupa'ya katılması gerektiğine ikna olmuştu. Macmillan'ın Ortak Pazar'a girme gayretinde İngiltere'nin başmüzakerecisi olmuştu. Fakat bu girişim 1963 yılında De Gaulle'ün vetosu nedeniyle sonuçsuz kalmıştı. De Gaulle'ün İngiltere ile ABD arasındaki "özel ilişkinin" başlıca engel olduğu argümanı ile çoğu kişi ikna olmuş iken Başbakan Heath, Macmillan'ın hatasını tekrarlamamaya kararlıydı. Avrupa'ya olan bağlılığı derindi; ABD, gücünü ve önemini yansıtan itibara sahip, dostane bir yabancı ülkeydi fakat "özel ilişki" İngiltere'nin Avrupa'daki misyonu için bir engeldi. Heath, Washington'da diğer Avrupalı liderlerden daha yüksek bir statüye sahip olmaktan memnundu. Aslında ayrıcalıklı muamele yapılmasın diye ısrar etmeye çok yakındı.

Çelişkili bir durum ortaya çıkmıştı. Nixon'ın güvenmediği Wilson, Nixon'ın hayran olduğu Heath'ten daha kolay ve kişisel bir ilişki kurmuştu. İşçi Partisi'nin ülkede uyguladığı yönetim felsefesi, Cumhuriyetçi bir yönetime çok daha az uymasına rağmen, bir bakıma kardeşi sayılan Muhafazakâr Parti'ye kıyasla Cumhuriyetçi yönetimlerle daha yakın bir ilişkisi olmuştu. Bunun bir kısmı Heath'in kişiliğinden ve görüşlerinden kaynaklanırken, bir kısmı da Muhafazakâr zihniyetin daha derinde olan eğilimlerini su yüzüne çıkarmasındandı. Muhafazakâr Parti, İngiltere'nin tarihi açıdan bu kadar özdeşleştiği küresel rolünün azalmasını keskin bir şekilde hissetmişti. Partideki bazı unsurlar, Franklin Roosevelt'in İkinci Dünya Savaşı sırasındaki kısıtlamalarından 1956'daki Süveyş krizine kadar olan sürede, sömürgelerin bağımsızlığa kavuşma sürecinde Amerika'nın rolüne ilişkin kızgınlıktan kurtulamamıştı.

Sebebi ne olursa olsun Heath, Washington'la arasına biraz mesafe koymuştu. Seleflerinin sabır ve ısrarla mücadele ettiği ayrıcalıklı istişarede bulunma statüsü karşılıksız, üstelik hiç de yaltaklanılmadan, ona sunuluyordu. Bu fırsattan yararlanmamayı tercih etti ve neden kabul etmediğini de açıklığa kavuşturarak hem İngiltere'nin Avrupa'ya girişini kolaylaştırdı hem de Washington ile olan ilişkisini daha da içinden çıkılmaz hale getirdi. Heath'in seçilmesinin hemen ardından savaş sonrasında her İngiliz liderinin yapmaya çaba gösterdiği gibi, Başkan ile Başbakan arasında -Nixon'ın da umduğu- herhangi bir görüşme yapılmasıydı ama olmadı. Nixon, kendisine gelen tüm telefon aramalarını cevaplayan sorumlulara "arayanın belli olmadığı" çağrıları reddedeceğini açıkça ifade etmesine rağmen bu durum İngiltere Başbakanı için geçerli değildi. Böyle bir irtibat olmaması için İngiltere Büyükelçisi John Freeman'e defalarca baskıda bulunmama rağmen çok az da olsa telefonla kişisel görüşme yapılıyordu. Dolayısıyla yeni İngiltere Başbakanı, Avrupa'nın entegrasyonuna öncülük eden Amerikalıların ısrarla istediği şeyleri yerine getirdi; Nixon'ın göreve geldiği zaman ise her şey doğrudan reddedildi. Nitekim -oldukça samimi bir ortamda olsa bile- Nixon'ı Chequers'a kısa süreliğine davet etmesi, Heath'in resmi bir istişare görüşmesini birkaç ay daha erteleyeceği anlamına geliyordu. Böylece Heath; Avrupalı meslektaşlarına, kısıtlı zaman içinde yapılacak bu görüşmeyi, muhtemelen önemli hiçbir sonuç çıkmayacak gayriresmî bir nezaket ziyare-

ti olarak gösterme ve Atlantik ötesi ile diyaloğa girmeden önce Avrupalı meslektaşlarıyla da istişarede bulunma fırsatına sahip olmuştu.

Geleceğin tarihçileri, Heath'in Avrupa'nın durumuyla ilgili düşüncesinin doğru olup olmadığına karar vermek zorunda kalacaklar. Özellikle Brandt ve Pompidou'nun ülkelerinin bizimle ilişkilerini güçlendirmek için ters yönde ilerlediği bir zamanda Avrupalı kimliğini oluşturmak için Washington'la yakınlaşmanın bedelini gerçekten ödemesi gerekiyor muydu? Aslında siyasal ortamda meydana gelen ufak bir değişiklik dışında herhangi bir bedel ödedi mi? Heath vizyonu ve azmiyle uzun vadeli bir politika peşindeydi. Anglo-Amerikan ilişkisini daha resmi hale getirerek bunu kaçınılmaz bir gerçekliğe adapte ettiği öne sürülebilirdi. Yine de bu kadar zorlu ve merak uyandıran bir adamın, manevi değerlerin önemi konusunda böylesine kör bir noktaya sahip olması üzücü bir durumdu.

Görünürde, Chequers'taki toplantı daha iyi geçemezdi. Nixon, yeni İngiliz hükümetinin göreceli soğukluğunu, ayaklarını yere sağlam bir şekilde basma ihtiyacına yoruyordu; İngiliz uygulamalarıyla Amerikan uygulamalarını karıştırıyordu. (Parlamentoda uzun süre sorunlarla karşılaşan ve daimî olarak kamu hizmeti yapmayı adeta miras alan bir avuç parti liderinden oluşan İngiliz yönetimlerinin genellikle uzun bir deneme sürecinden geçmeleri gerekmemektedir.) Görüşmeler iki oturum halinde gerçekleşti. Heath, öğle yemeğinden önce Nixon ile görüştü; yanlarında sadece Kabine Müsteşarı Sör Burke Trend ile ben vardık. Öğle yemeğinde Rogers ile Sör Alec de aramıza katıldı. Tüm görüşme iki saatten biraz az sürmüştü. Nixon'ın, Avrupa Topluluğu ile yapılan müzakerelerde İngiltere'ye sağduyulu bir şekilde yardımcı olmaya hazır olduğumuz şeklindeki genel yorumu dışında görüşmede Avrupa'dan hemen hemen hiç bahsedilmemişti ki pek de ısrarcı olunmayan bir teklifti bu. Tüm konuşma uluslararası meselelerle ilgiliydi; öğle yemeğinden önce Vietnam ve Afrika, sonrasında ise Orta Doğu. Heath bu görüşmede formunun zirvesindeydi; etkili, kararlı ve zeki. Uluslararası ilişkilere yönelik algımızı da büyük ölçüde paylaşıyordu. Gündemimizde o zamanlar henüz yüksek öncelikli olmayan Afrika ve Hint Okyanusu'nun stratejik önemine dikkatimizi çekti. Vietnam'dan askerlerimizi çekmemizin Güneydoğu Asya'nın ötesini nasıl etkileyeceği konusunda bizimle hemfikirdi: "Sov-

yetler geri çekildiğinizi ve küçük düştüğünüzü hissederlerse Avrupa politikalarını yeniden devreye sokacaklardır." Nasır'ın cenazesine katılımıyla ilgili bizi bilgilendirme kisvesi altında Sör Alec, özellikle Dörtlü-Güç görüşmelerinde olmak üzere Orta Doğu'da daha etkin bir rol oynamamız gerektiğini kibarca ifade etti. Nixon -aynı benim gibi- radikal güçlerin yapmak istedikleri işin sonuna henüz gelmediğini düşündüğünden, Sör Alec'le aynı fikirde değildi. Ne yaparsak yapalım daha fazla krizin ortaya çıkacağını düşünüyordu. Meseleyi karara bağlayacak zamanımız yoktu çünkü dört gözle beklenen "fotoğraf fırsatı" için çok geç kalmadan bir an önce programımız doğrultusunda İrlanda'ya geçmemiz gerekiyordu. Görüşme yararlı, dostça hatta samimi geçmiş olsa da tuhaf bir şekilde sonuçsuz kalmış ve daha karmaşık bir geleceğin habercisi olmuştu.

Başkanlık gezisinin son durağı İrlanda'ydı. Nixon için hazırladığım brifing defterimde mümkün olan en fazla şey ifade ediliyordu: "İrlanda'nın dünya meselelerinde tamamen pasif kalmaması dışında İrlanda durağının büyük bir uluslararası önemi yok. Şu anda olduğu gibi ileride de yapıcı ve güvenilir bir tarafsız ülke olarak kalabilir." Bu önemli husus normal koşullarda tam kırk sekiz saat boyunca Başkan'ın dikkatini çekmeyi gerektirmezdi. İrlanda durağı, açıkçası yurt içini ilgilendiren bir politik durumdu. Bu şekilde Nixon, atalarının İrlandalı olduğu iddiasını, İrlanda kökenli Amerikalı seçmenlerin dikkatine sunmaya, ayrıca abartılı şatosunda kaldığımız zengin bir Amerikalı kampanya bağışçısına minnet borcumuzu ödememize olanak sağlamıştı. Bağışçı, saat 01.00'de başlayan ve konunun tutkusu ve draması da göz önüne alındığında yaklaşık saat 04.30'a kadar devam eden İrlanda tarihi ile ilgili bir gösteri sunmaya karar verdi. Zamanlamayla hiçbir ilgimiz olmamasına rağmen, Başkan'a yakın olmamız nedeniyle personelim ve ben, Başkan'ın gazabına hedef olduk.

Nixon'ın İrlanda ziyareti, önemli olayların ardından gerçekleşti. Aslında program sayesinde ucuz kurtulmuştuk. Öncü ekipten birisi hayal gücüne kendini kaptırarak programın önceki taslağında Nixon'ın Dublin'de gerçekleşecek Aziz Patrick Günü geçit töreninin önünde yürümesi planlanmıştı. Neyse ki herkesin akıl sağlığı için tarih uygun değildi ve Mart ayında Avrupa'ya yapılacak bir Başkanlık gezisi için hiçbir bahane bulunmamıştı.

Bir başka geleneksel ziyaret olan İrlanda durağı, hiç beklenmedik şekilde Paris'ten gelen David Bruce ve Philip Habib ile Vietnam konusunda yapılan görüşmelerin gözden geçirilmesine sebebiyet verdiği için gezinin en büyük haberlerinden birini bize sunmuştu. (Bir sonraki bölümle bağlantılı olarak, behemehâl bir ateşkes teklifinde bulunmak üzere önemli bir Başkanlık konuşması hazırlanıyordu.) Bu görüşme basına, Vietnam ve barışa yönelik umutları hakkında çok miktarda spekülatif hikâye için başka bir fırsat sunuyordu. Nixon, İrlanda'da kökenini ararken bile bu konudan kaçamamıştı.

De Gaulle'ün Cenazesi ve Heath'in Ziyareti

Nixon, dönüşümüzün üzerinden bir aydan kısa bir süre geçtikten sonra bu sefer de Charles de Gaulle'ün ölümü nedeniyle yapılan anma töreni için Avrupa'ya geri döndü. Kısmen; protokol düzeyini belirlemesi ve diğer birçok devlet başkanının katılımını garanti etmesi nedeniyle Nixon bu törene acil katılma kararı almıştı. Pompidou ile Nixon'ın karşılaşması hiç beklenmedik derecede sıcaktı. Pompidou, İngiltere'nin Avrupa Topluluğu'na girmesini görmeye hazır olduğunu yineledi, Vietnam konusunu çözüme kavuşturmaya yönelik genel yaklaşımımızı destekledi ve uzun vadeli Alman yönelimleri konusundaki endişesini bir defa daha dile getirdi.

Bir anda hazırlıksız yapılan bu ziyaretin tuhaf yönleri olmadan geçmesi pek mümkün görünmüyordu. İlk başta Nixon, anma töreninden hemen sonra ayrılmak istediğini dile getirmişti. Haldeman'ın sinirlenmesine rağmen Nixon'a, Pompidou'nun öğleden sonra geç saatlerde konuk heyetler için vereceği resepsiyona katılmamasının hiç hoş karşılanmayacağını söyledim. Haldeman'ın bu duruma karşı çıkması kısmen bir yetki meselesiydi; yetki alanına müdahale edilmesinden hiç hoşlanmazdı ki Başkan'ın programı onun alanına giriyordu. Daha da önemlisi, Nixon'ın düzenli aralıklarla dinlenmesi gerektiğini herkesten daha iyi biliyordu; bu dinlenmeler Başkan'ın tutarlı ve istikrarlı kararlar alması için son derece önemliydi. Özellikle dinlenme zamanları olmak üzere -basın bildirilerindeki uygun deyimiyle "personel zamanı"- Başkan'ın programını şiddetle savunan Haldeman, ülkesine hizmet etmesinin yanı sıra dış politikada Nixon Başkanlığı'nın ayırt edici bir özelliği olan istikrarlı kararlar alınmasına katkıda bulunmuştu.

Her ne kadar o değerli programa bir kez müdahale etmeyi başarsam da meydana gelen bu boşluğun doldurulması, pratikte Haldeman'a sorun yaratmıştı. Nixon'ın çoğu mesai arkadaşı gibi, Başkanı'nın da Maxim'in Restoranı'na olan düşkünlüğü Haldeman'a defalarca bildirilmişti. Bu nedenle Nixon'ın, yanında bulunan resmi görevlilerle öğle yemeğini orada yiyebileceğini öne sürdü. ABD Başkanı'nın Notre-Dame'daki anma töreninden Maxim'in Restoranı'na gitmesi elbette akıllara durgunluk verici bir olaydı. Fakat Büyükelçimiz Arthur (Dick) Watson'ın evinde güzel bir akşam yemeğinden sonra bu mesele içi içine sığmayan Nixon'ın aklına gelince durum birden değişti. Bu nedenle yapılan planlar da akışına bırakıldı. İyi bir bürokratik davranış içinde, bir anma töreninden sonra Başkan'ın şarap içerken fotoğrafının çekilmemesine ilişkin itirazımı, teknik argüman ilkesi çerçevesine oturtarak güzelce ifade ettim. İtirazım reddedildi. Maxim'in Restoranı'na, yemeği teyit eden fakat şarabı yemekten çıkaran bir emir gönderildi. Neyse ki Büyükelçimiz mantıklı bir adamdı. Kaderin cilvesiyle, restoranla irtibata geçmesi için öncü ekipten birinin yerine kendisi görevlendirilmişti. Watson'ı bir kenara çekip Fransız halkının duyarsızlığımıza olan öfkesinin resmi ilişkilere sıçraması durumunda konumunun kabul edilemez bir hale dönüşeceği konusunda uyarıda bulundum. O gece artık hiçbir şey yapmamalıydı. Herhangi bir sıkıntılı durumda tüm sorumluluğu ben alacaktım. Hâlbuki gece boyunca güzel bir uyku çeken Nixon bazı şeyleri tekrar düşünmüştü. Ertesi sabah ona böyle bir hareketin yolculuğunun sağladığı tüm avantajları elinden geri alacağını söylediğimde, benden hazırlıkları iptal etmemi istedi. Emrinin derhal yerine getirileceği konusunda hiçbir sıkıntı yaşamayacağıma emindim.

Edward Heath, bir ay sonra Aralık 1970'te Nixon'la ilk defa resmi olarak istişarede bulunmak üzere Washington'a geldi. İngiltere'nin muhtemelen ileride Avrupa Ortak Pazarı'na girecek olması -her ne kadar sebebi bu olmasa da- Avrupa ile Amerika arasında büyük bir gerilime yol açmıştı. Bu gerginliğin altında yatan neden, aslında ABD ile yeniden kendine gelip güçlenen Avrupa arasındaki ekonomik rekabetten kaynaklanan bir algı çatışmasıydı. Anlaşmazlığın bir kısmının nispeten gerçek dışı bir özelliği vardı. Bir ortak pazarın, doğası gereği ayrımcı olduğunu görmezden gelerek ayrımcı olmayan ticaretten söz ettik; sonuçta ortak pazar, üye devletlerin bir-

birleriyle ticareti için geçerli olmayan ama pazar dışındaki devletlerden ithal edilen mallar için gümrük vergilerinin artırılması ve başka engeller konulmasıyla kurulur. İngiltere'nin üyeliğinin yakın olması, Avrupa'nın entegrasyonu kavramının doğasında uzun süredir göz ardı edilen sorunla yüzleşmemize neden olmuştu. Heath'in ziyareti sorunu tanımlasa da Heath bu sorunu çözecek konumda değildi. İngiliz politikasındaki mevcut öncelikler konusunda şüpheye yer bırakmıyordu. Öncelikli hedefinin İngiltere'nin Ortak Pazar'a girmesi olduğunun altını çizmişti. İngiltere, Ortak Pazar'a girdiği takdirde bizim için önem arz eden konularda yapıcı bir rol oynayabilirdi. Ama bize vaktinden önce taviz verme riskini göze alamazdı; ne bizimle Ortak Pazar meselelerini iki taraflı olarak müzakere etmeyi ne de ABD'nin Avrupa'daki Truva Atı olarak görünmeyi -hatta olmayı- istiyordu. Daha önceki hiçbir İngiliz Başbakanı, bir ABD Başkanı'na böyle bir açıklamada bulunmayı düşünmezdi bile. Ne o ılımlı şartlar ne de Nixon'ın bu durumu anlayışla karşılaması, İngiltere'nin savaş sonrası dönemdeki dış politikasında bir devrime tanık olduğumuz gerçeğini gizleyemezdi.

Dönüşüm ne kadar acı verici olsa da bu devrimin olumlu yönleri de vardı. Bakış açısı önceleri ABD ile uyum içinde olsun ya da olmasın İngiltere'nin küresel deneyiminin ve pragmatik tarzının Avrupa konseylerinde yardımcı olacağına dair şüphe yoktu. Heath, İngiltere'nin Avrupa'ya girmesinin bize en büyük faydasının ekonomik değil de siyasi olacağını vurgulamakta kesinlikle haklıydı. (Böyle bir durum elbette politik çıkarlar için ne kadar büyük bir ekonomik bedel ödemeye hazır olduğumuz sorusunu akla getiriyordu.) Ayrıca Nixon'la -Chequers'ta olduğu gibi- dünya meseleleri üzerine yaptığı konuşmalar, görüşlerin önemli ölçüde uyum içinde olduğunu ortaya koymuştu.

Diğer tüm Avrupalı liderlerin yaptığı gibi Heath de Almanya'daki uzun vadeli yönelimler hakkındaki kaygılarını dile getirdi; fakat tüm meslektaşları gibi olsa da endişelerini neredeyse kesinlikle Bonn'a aksettirmedi ve herkesin korktuğunu düşündüğü şeyi ifade etme yükümlülüğünü -ki eğer biri olacaksa- bize bıraktı. Brandt'in Berlin'le ilgili kalıcı bir birlik fikrine karşı çıktı. Özellikle Brandt'ın Berlin'le ilgili politikası bir dizi tek taraflı tavizlere dönüşmeyecekse, müttefiklerin bu mütekabiliyet ihtiyacını Sovyetlere göstermeleri gerekti-

ğini düşünüyordu. Bağlantı kavramımızı açıklayan Nixon, Heath'e katılıyordu. SALT'ın Sovyetlere stratejik üstünlük sağlamasına müsaade etmeyeceğine dair Heath'e güvence verdi. Hindiçin hakkındaki değerlendirme sonucunda yine büyük ölçüde aynı fikir paylaşılıyordu. Heath, Amerikan liderleri için yeni bir deneyimdi: ABD'ye yönelik politikasını duygusal bağlara değil de çıkarların mükemmel bir şekilde hesaplanmasına dayandıran bir İngiliz Başbakanı idi. Aynı zamanda görüşleri bizimkiyle o kadar örtüşüyordu ki bu kişisel çıkarlardan yakın bir iş birliği meydana gelebilirdi.

Heath'in ziyareti müttefiklerle bir yıl daha yoğun bir şekilde istişarelerde bulunmamıza yol açtı. Biraz tereddüt ettikten sonra Brandt'ın politikası nedeniyle ortaya çıkan bu ani ve önemli gelişmeyi desteklemeye karar verdik. İngiltere'nin Avrupa'ya girmesi zamanla önemli sonuçlar doğuracaktı. Fakat genel olarak bekleme yönünde bir tavır takındık. 1971'in ilk yarısında; Laos'taki Kuzey Vietnam iletişimini kesmeyle, Çin'e açılmayla, 20 Mayıs'ta da Sovyetler Birliği ile SALT müzakerelerinde saldırı ve savunma silahlarını birbirine bağlayan önemli konularla uğraşıyorduk.

Yüksek makamda iken birbiriyle yarışan baskılar, ertelenmiş bir konunun kaçınılan bir sorun olduğuna dair insanın aklını çelebilir. Aslında çoğu zaman bu durum krize davetiye çıkarmak anlamına gelir. Avrupa ile olan ilişkimizin hem askeri hem de ekonomik boyutu 1971'de bizi yine rahatsız etmeye başlamıştı.

Mansfield Değişikliği: Eski Tüfek İş Başında

İlk kriz askeri boyuttaydı. 11 Mayıs 1971'de, hiç haberimiz olmadan Senato Çoğunluk Lideri nazik Mike Mansfield'ın Avrupa'daki kuvvetlerimizi yarı yarıya ya da 150.000 kişiye düşürme konusunda uzun zamandır devam eden teklifini tekrar gündeme getireceğini öğrendik. Bunun için de tasarıyı genişletip kanun gücüne kavuşturacak bir yasa değişikliği gerekiyordu. Mansfield sıradan bir senatör değildi. Dürüstlüğü nedeniyle epeyce saygı duyulan, ılımlılığı dünyaca kabul gören Mansfield, Çoğunluk Lideriydi. Mansfield radikal uçlardaki bir üye değildi, Senato Kurumu'nun ayrıcalıklı bir üyesiydi; çıldırtıcasına hassas olan kuvvetler ayrılığı sistemimizin ger-

çekten işe yaramasını sağlayan ve vatanseverlerden oluşan o küçük gruptan birisiydi. Güneydoğu Asya'daki savaşın hararetli muhalifleri arasındaydı. Muhalefeti ne kadar şiddetli olsa da demokrasi için hayati önem taşıyan nezaket ve saygı sınırlarını asla geçmezdi. Aslında Mansfield ateşli bir şekilde ABD'nin tüm denizaşırı taahhütlerini azaltmaya yönelik izolasyon politikasını destekliyor; ülkesinin ahlaki değerlerini güç hesaplamaları ve yabancıların basiretsiz ve önemsiz tartışmaları nedeniyle kirletilmesinden korumaya çalışan tarihsel nostaljiyi yansıtıyordu.

Mansfield yasa değişikliği bu nedenle zorlu bir meydan okumaydı. Tüm çalışmalarımız, Avrupa'daki konvansiyonel kuvvetlerimizin azaltılmasını değil, aksine artırılması gerektiğini işaret ediyordu; Mansfield yasa değişikliği bu kuvvetleri yürürlükten kaldırmayı öngörüyordu. Eğer ABD Senatosu askerlerimizin sayısını büyük ölçüde azaltan bir kanunu resmi olarak beyan ederse NATO, amansız yurt içi siyasi tartışmaların bir mağduru olarak dış politikamızın diğer unsurlarına karışabilirdi. Bir süre sonra Vietnamlaştırma sürecinin Avrupa'da tekrarlandığını görebilirdik; hal böyle olunca asgari düzeyde de olsa bir şeyleri kurtarmak için asıl gerekli olandan vazgeçmek durumunda kalabilirdik. İttifak'ın korunmasını yeni stratejik gerçeklere uyarlamanın uzun vadeli hedefi ortadan kalkabilirdi.

Bu mesele, Vietnam politikasını eleştirenlerin askeri stratejimizin tüm unsurlarına yönelik bir saldırıya dönüştüğü savunma bütçesi konusundaki her yıl tekrarlanan tartışmanın bir parçası olarak ortaya çıkmıştı. Hâlihazırda gönüllü bir orduya kendini adamış olan yönetim, taslağın iki yıl daha uzatılmasını talep etmişti. Tasarı, Senato'ya ulaştığında Senatör Mansfield, Avrupa'daki Amerikan askerlerinin sayısını azaltmaya yönelik her yıl yaptığı teklifi yine gündeme getirdi; bu sefer genellikle yaptığı gibi "Senato kararı anlamında" değil de bağlayıcı bir yasa olarak sunuyordu. Ertesi gün, 12 Mayıs'ta oylama talebinde bulundu. Her iki partinin önde gelen senatörleri, Mansfield'ın muhtemelen üstün geleceği konusunda Beyaz Saray'a uyarıda bulundu.

Bu durum, dönemin acı ve yıkıcı havasının ve böylesine büyük bir yasa tasarısının, komite oturumu olmadan Senato'ya ulaşabileceği ve ciddi bir geçiş fırsatı olduğu şeklindeki ulusal mutabakatın

önemli ölçüde bozulacağının habercisiydi. Büyük miktardaki ödemeler dengesi açığımız, denizaşırı harcamaları kısmaya yönelik her çareye mecbur kılıyordu; Mansfield'a duydukları saygıdan dolayı meslektaşları aleyhte oy kullanmaya yanaşmamışlardı. Ama asıl sorun daha da derinlerdeydi. ABD Senatosu'nu yirmi yıldan fazla ve beş yönetim boyunca iki partili bir temelde inşa edilen kurumları tehlikeye atmaya rıza gösterir hale getiren şey ulusal rahatsızlıktı. Yönetim direnmeye kararlıydı. Beyaz Saray acilen (12 Mayıs'ta) beyanatta bulunarak bu yasa değişikliğinin "ittifakın yapısına büyük ölçüde zarar vereceğine" dair uyarıda bulundu. Bir sonraki hamlemiz, oylamayı geciktirerek bize gereken desteği bulmak için zaman kazanmaktı. Oylamayı beş gün geciktirmiştik; ilgili konular göz önüne alındığında, ne kadar cimrice ve saçma olsa da bu geciktirme muhtemelen fark yaratmıştı.

Mansfield yasa değişikliğini boşa çıkarma konusundaki kararlılığımız ciddi engellerle karşılaştı. Öncelikle karşımızda bu yasa değişikliğini hararetli bir şekilde destekleyenler vardı. Bu kişilerin pek çoğu Batı Avrupa'dan ziyade Güneydoğu Asya ile yakından ilgiliydi; bir kısmı ise bunu yanlış yorumlayarak uluslararası gerilimlerin büyük bir nedeni olarak görüyor ve Soğuk Savaş odaklı bir dış politika yapısını bozacak bir fırsat gibi düşünüyordu. Fakat belirleyici unsur, bu yüzyıl boyunca güçlü ve sağlam bir yönetimin önemini yere göğe sığdıramayan liberal düzenin kendisini ters yüz etmesi, iktidar delisi ve savaş takıntılı bir yönetim olduğu iddiasıyla sıkı bir şekilde kontrol edilmesi yükümlülüğünü Kongre'ye bastırmasıydı.

Kongre'nin dış politikanın yürütülmesinde önemli bir rol oynaması gerektiği su götürmez bir gerçekti. Ama yetmişli yıllarda tutku, çözümlemeyi bastırmıştı. Sistemimiz, Kongre ile Başkan'ın görüşlerinin ve hedeflerinin birbiriyle tamamen çeliştiği ya da Kongre'nin günlük taktik kararlar almaya çalıştığı durumlarda düzgünce işleyemez. Kongre, diplomasinin sonuçlarını bütün boyutlarıyla ele alabilir ve almalıdır da. Tatbik edemez. Tatbik etmeye çalışırsa, ikinci ciltte daha ayrıntılı olarak ele alacağım gibi, sonuçlar pek de beklendiği şekilde çıkmayabilir. Kongre'nin ana işlevi, daimî olmasını sağlayacak şekilde yasaları geçirmektir; öngörülebilecek olan şeyleri ele alır. Diplomasi, değişen koşullara sürekli uyum sağlamayı gerek-

tirir; beklenmeyene açık kapı bırakmalıdır; dış ilişkilerde, öngörülemeyen şeylerle her zaman karşılaşılır. Nüans, esneklik ve bazen de belirsizlik diplomasinin araçlarıdır. Yasalar söz konusu olduğunda bu tür şeyler sıkıntı yaratır; berrak ve anlaşılır olmak ile kesinlik esastır. Kanun yapma ile diplomasi, yalnızca yöntemleri ve sonuçları bakımından tam bir tezat teşkil etmez; farklı şekilde yapılırlar. Yasalaşma, genellikle çatışan çıkarlardan sonra varılan uzlaşmayla olur; gelişigüzel ittifaklar ise oluşur ve sonra yok olur. İttifaklar ile Kongre'nin güç merkezleri, çeşitli baskı gruplarının teşviklerine karşılık vermek üzere değişime uğrar. Dış politika, ulusal çıkarların istikrarlı bir şekilde korunmasını gerektirir. Meclis üyesi, tek bir mesele hakkında baskı grupları arasındaki anlaşmazlığı giderme sanatını icra eder; dış politika yapıcı ise bir sorunu, aynı uluslararası aktörlerle defalarca uğraşır, nadiren sonuç alır veya ilişkiyi sonlandırır.

Mansfield yasa değişikliği, bu engellemelerin sonucunda ortaya çıkmıştı. Fakat yine de bunu sağlayan koalisyon dağıldıktan çok sonra bile bu yasa değişikliğinin ciddi sonuçları olabilirdi. Ayrıca Kongre'nin tutarlı taktik kararlar verebilecek durumda olmadığını da göstermekteydi çünkü Kongre'nin dış politika mozaiğine dair bilgisi de parça parçaydı. Yasa değişikliği, SALT müzakerelerinde ilerleme kaydettiğimiz, Pekin'e gizli bir gezi yaptığımız, Berlin konusunda hassas görüşmelerde bulunduğumuz ve Kuzey Vietnamlılarla yeni bir özel görüşme turu düzenlediğimiz hafta içinde ortaya çıktı. Nixon yönetiminin bazen gizliliği aşırı derecede arttırdığı kabul edilse bile yine de hassas müzakereler daima gerçekleşecek ya da Kongre'nin farkında olmayacağı şekle gelmiş aşamalarda olacaktı. Aslında bu aşırı gizlilikten etkilenen politikalar tamamen kamusal alanda olsa bile Kongre'nin buna hasar verme gücü oldukça fazlaydı. Mayıs 1971'de Kongre, SALT ve Berlin konusunda büyük müzakerelerin yapıldığından ve müttefiklerimize baskı yaparak NATO kuvvetlerini iyileştirmede bir miktar başarı sağladığımızdan haberdardı. Mansfield yasa değişikliği bu politikaların her birini tehlikeye atıyordu.

Senato'nun alışkanlıkları başka bir karışıklığa yol açtı. Atlantik İttifakı'nı daima destekleyen Senatörler bile, inandıkları şey ile seçkin bir kulübe dahil olma arasında ve Mansfield yasa değişikliğinin ABD'nin temel dış politika çıkarlarını tehlikeye attığına dair kanıla-

rı ile saygıdeğer bir meslektaşlarını açık bir yenilgiye uğratma konusundaki isteksizlikleri arasında kalmışlardı. Bu nedenle Senato'daki destekçilerimiz, yönetime, hem Sovyetler Birliği hem de Avrupalı müttefiklerimizle azaltıma gitme konusunda çağrıda bulunarak belirli bir zorunlu kesintiden kaçınacak bir uzlaşma yönünde baskı yapıyorlardı. Başkan'ın, bu müzakerelerin gidişatında kaydedilen gelişmeler hakkında 15 Eylül 1971'de sonrasında da her altı ayda bir Kongre'ye rapor vermesi gerekecekti.

Yönetim içinde bu konudaki görüşler farklıydı. Beyaz Saray'ın Kongre irtibat görevlileri ve Dışişleri Bakanlığı'nın yanı sıra Rogers da uzlaşmayı destekliyordu. Onlara göre Mathias yasa değişikliği bize istişarelerde bulunmaktan başka bir şey getirmemişti; bu da zorunlu bir azaltmadan kaçınmanın akıllıca bir yoluydu. Laird, büyük ölçüde taktik nedenle aynı fikirde değildi. Mansfield yasa değişikliğine hiç dokunulmadan, doğrudan oylama olmasını istiyordu; yasa değişikliği "ne kadar kötü" ise sonunda galip gelme şansımızın o kadar yüksek olacağını düşünüyordu. Nixon, Laird'i destekleme eğilimindeydi. Laird, Atlantik İttifakı'na derinden bağlıydı. Azaltma kuralı bir kez kabul edildiğinde, bent kapaklarının tamamıyla açılacağını anlayacak kadar tecrübeliydi. Aslında o sırada öncelikli olarak (saldırı ve savunma sınırlamalarını birbirine bağlayan) SALT konusunda bir hafta içinde gerçekleşmesi planlanan ön mutabakatın sonuçlanmasıyla ilgilense de Mansfield yasa değişikliğinin geçmemesi için ne gerekiyorsa yapmaya hazırdı. Yükün büyük kısmını bana verdi.

Hâlbuki ben dünden razıydım. Mansfield yasa değişikliğini tüm dış politikamıza ciddi bir tehdit olarak görüyordum. Kararlılığımıza güvenen ülkeler, Vietnam konusundaki ulusal ızdırabımızı aceleci kararlara ve bir sonuca varmayan savaşa atfedebilirlerdi.

Öte yandan, Avrupa'daki konuşlanmalarımıza yönelik bir saldırı, savaş sonrası dönemdeki politikamızın temellerini sarsabilirdi. Teklif edilen uzlaşmaya inatla direniyordum. Teklif, hemen olması beklenen azaltımlardan kaçınsa bile yine de ilkeyi belirliyordu ve altı aylık raporlar tek taraflı çekilme yönündeki baskıyı tekrar artırabilirdi. Örneğin, Senatör Humphrey'nin uzlaşma değişikliği hakkında yönetime, Kongre'nin bir talimatı olarak söylediği şey bir an önce azaltım taahhüdünde bulunulmasıydı. Ayrıca aynı konunun üzerinde du-

ran bir dizi başka yasa değişikliği de Senato'nun harekete geçmesini bekliyordu. Eğer bu çok sayıdaki uzlaşma çeşitlemelerinden herhangi biri NATO'nun direktiflerinde yer alsaydı, NATO kuvvetleri iyileştirme programı ne kadar sade ve tutarlı olsa da yine de heba olurdu; müttefiklerimiz ümitsizliğe kapılırlardı ve Sovyetler Birliği ile karşılıklı azaltıma gitmeye yönelik müzakereler de muhtemelen sonuçsuz kalırdı. O zaman da Avrupa'yı Vietnamlaştırmaya çalıştığımız anlaşılırdı.

12 Mayıs'ın çoğunu telefonda bu hususları Senato'daki destekçilerimizle hararetli bir şekilde tartışarak geçirdim. John Stennis gibi deneyimli liderler, Mansfield'ın gereken oyları alacağını ve onu engellemenin tek yolunun bir uzlaşma olabileceğini düşünüyorlardı. Mansfield yasa değişikliğini tercih ederdim. Önerilen tüm uzlaşmalar, yönetimi, Avrupa'daki askerleri azaltma kararının bir iştirakçisi yapma dezavantajına sahipti; boyun eğdiğimiz takdirde bir süre sonra dezavantajlı bir konumdan bir diğerine sürüklenmemiz kaçınılmaz olurdu. Bu arada doğrudan bir oylama, savaş sonrası döneme ait dış politikamızın esasının bizi Vietnam konusundaki fikir ayrılığımızdan kurtulabileceğimizi gösterme fırsatı sunabilirdi. Nixon yönetiminde ilk defa, Amerika'nın savaş sonrası dönemde kazandığı büyük başarıların çoğundan sorumlu olan önde gelen kişileri harekete geçirmeyi başarabilirdik.

Bunlardan ilki Dean Acheson'dı. Başkalarını takdir etmek çok fazla gelişmiş özelliklerimden biri değildi. Alışılmışın dışındaki başarıları, tutkusu, erdemliliği ve ön yargıları göz önünde bulundurulduğunda bu zaafım Acheson için geçerli değildi. Acheson'la, çok sevdiği işinden ayrılıp muhteşem bir görev sonrasına işaret eden o boşluğa, yalnızca önemli bir amaç uğruna yürekten çaba harcayanların bildiği o yalnızlığa geçtiğinde tanışmıştım. Acheson bir defasında bana işten ayrılmasının, bir gönül macerasının bitmesiyle kıyaslanabileceğini söylemişti. Onunla 1953 yılında avukatlık hukuk bürosunda görüşmüştüm; fırça gibi bıyığı vardı, kusursuz bir şekilde giyinmiş olan Acheson, hukuk işlerinden artık bıkkınlık gelmiş biri olarak Kore Savaşı'nın bazı gizli yönleri üzerine araştırma yapan bir lisansüstü öğrencisine yardımını esirgememişti. Sorduğum bazı akademik soruları, karmaşık ve alakasız saydığını daha sonraki ahbaplığı-

mız bana gösterdi. Sorularıma, bazen iğneleyici de olsa sabırla ve eksiksiz olarak cevap vermişti. Macarthur'un, özellikle kol gücüyle hallettiği işlerden birini nasıl karşıladığını sorana kadar her şey orta derecede iyi gidiyordu. "İdrarımı pantolonuma kaçırmadan öncesini mi yoksa sonrasını mı soruyorsun" diye eski dünya diplomasisini kursuzca tanımlayan bu soruyla cevaplamıştı. Birkaç yıl sonra beni öğle yemeğine götürene kadar yollarımız bir daha kesişmemişti. O zamanın yeni yönetiminde yer alan ve önde gelen isimlerinden biriyle ilgili şu ifadeyi kullanmıştı: "Bana, kalabalık bir odada sanatını icra eden amatör bir bumerang atıcısını hatırlatıyor."

Acheson, gerek kişiliği gerekse kamunun işleyişine dair görüşleri bakımından saygın birisiydi. Her zaman bireyi aşan ülkülere hizmet için çaba göstermişti. Otuz yılın büyük kısmında ABD'nin dış politikasının şekillenmesine ve tasarlanmasına son derece önemli katkılarda bulunmuştu. O ve büyük sadakatle hizmet ettiği Başkan, izolasyon politikasından yeni bir anlayışa geçişi başlatmışlardı: ABD'nin gücü olmadan dünyada barış olmayacağına, katkımız olmadıkça hiçbir umudun da kalmayacağı anlayışıydı. Bu alışılmadık ikili, Kuzey Atlantik İttifakı'nı, eski düşmanlarla iş birliğine dayalı ilişkileri, Avrupa'nın yeniden toparlanmasına yardımcı olan ekonomik kuruluşları şekillendirip savaşlardan zarar görmüş bu dünyayı barışa, güvene ve eşi benzeri görülmemiş refaha ulaştırmak için işe koyulmuştu.

Kişisel düzeyde, ulusal güvenlik danışmanı olarak Washington'a geldiğimde Dean Acheson'ın beni büyük bir zarafetle -son derece kibar bir şekilde olduğunu da ifade edebilirim- karşılamasını ve sonrasında Harvard'lı bir profesör ile gerçekliğin asgari gereklilikleri arasındaki boşluğu doldurma konusunda gösterdiği bilgeliği ve sabrı asla unutamam. "Bu şekilde ifade edebilir miyim?" Bir keresinde ona son derece can sıkıcı bir teklifle ilgili fikrini sormuştum. "Elbette öyle de ifade edebilirsin" diye cevap vermişti Dean, "fakat bir yerlere varmak istiyorsan o şekilde olmaz."

Dean Acheson ahlaki bütünlüğe büyük değer verse de elde edilebilecek şeyden kaçınmak için ideali hedefleyenleri aşağılardı. İnsanların zaaflarıyla sık sık dalga geçer fakat yine de ulusunun değerlerine asla leke sürmezdi. Barış ve özgürlük için çok çaba göstermiş olsa da herhangi bir kişinin tek başına göstereceği gayretle sonsuz bir yolcu-

luğun aşamalarına daha fazla damga vurabileceğine inanacak kadar da akıllıydı. Yargıç Holmes bir keresinde, yaptığımız konuşmada kendisine ait olan "Beyler, ne yazık ki hayallerimizi yaşayamayız. Elimizden geleni yapabilirsek ve bunun asil bir şekilde yapıldığına da kalben inanıyorsak işte o zaman yeterince şanslıyız" sözlerini alıntılamaktan Acheson'ın hoşlandığını ifade etmişti. Dean Acheson kesinlikle hayallerini yaşamış ve bunu da gerçekten asilane bir şekilde yapmıştı.

Döneminde, epeyce istismara uğramıştı; bunun bir kısmı şu anda görevde olan Başkan tarafından gelmişti. Her yere yayılmış bir güvensizlik ve kuşkunun onu dikkat çeken bir sembol haline getirmesi, Acheson'ın Dışişleri Bakanlığı dönemine damgasını vuran yaratıcılığı, heyecanı ve başarıyı gölgede bırakmıştı. Fakat yine de kararlılıkla ve prensiplerinden ödün vermeden bu zorlu süreçle yüzleşmişti. Dolayısıyla tarih, Dean Acheson'a en büyük ödülünü vermiş ve haklılığını ortaya koymuştu.

1952 yılındaki seçim kampanyasında Nixon'ın seviyesiz davranışı, Acheson'ın neredeyse yirmi yıl sonra kendisine ihtiyaç duyulduğunda Başkanına yardım etmesini önlememişti. Sadakati kişiye değil, makama idi. Nixon'ın istekleri söz konusu olduğunda yardımını hiçbir zaman esirgememiş ve bunu da etrafa duyurmadan yapmıştı. Şimdi ise alenen yardımda bulunmayı teklif ediyordu. *New York Times* ve *Washington Post* tarafından yıpratılabileceğini bile bile, eğer yardımı dokunacaksa, her senatörü ve gazeteyi arayabileceğini bana söyledi. En azından desteklerini almaya çalışabileceğimiz "önemli kişiler"den oluşan bir liste verdi bana; John McCloy, George Ball, McGeorge Bundy, Cyrus Vance ve diğerleri. Bu kişilerin ağızlarını aradıktan sonra kendisini durumdan haberdar edeceğimi bildirdim.

Aldığımız tepkiler birbirinden farklıydı. McCloy gibi Acheson'ın çağdaşları olan kişiler koşulsuz olarak yardımımıza koştular. Benim çağdaşlarım ise istikballerini düşünmek durumundaydı; nüfuzları olmasa da isimlerini vermeye yanaşmışlardı; aslında uzlaşmayı tercih ediyorlardı. George Ball ise hem yaş hem de verdiği cevap ile ara konumdaydı. Bir uzlaşmanın gerekli olduğu konusunda bize görüş sunmuştu. Fakat iyi bir amaç uğruna mücadele etmekten asla vazgeçmezdi ve Mansfield yasa değişikliğinin geçmemesi için var gücüyle ve tutkuyla çalışmaya başladı.

Gelen farklı tepkileri Acheson'a bildirdiğimde aklına başka bir fikir geldi: "Bana öyle geliyor ki istediğimiz şey yaylım ateşi, öyle rastgele bir ateş etme değil." Başkan Nixon'dan, eski Dışişleri Bakanları, Savunma Bakanları, Almanya Yüksek Komiserleri,* NATO Başkomutanları ve ABD Kuvvet Komutanlarından oluşan bir heyet oluşturması talebinde bulundu. Savaş sonrası dönemde iki partili dış politikanın bu somutlaşmış hali, Başkan'ın Avrupa'da mevcut askeri gücümüzü sürdürme kararlılığını destekleyen beyanatta bulunmalıydı. Acheson'ın bu önerisine duyduğum heyecanı Nixon da benimle paylaşıyordu. Devlet hizmetinde ilk defa ve sonuçta sadece bir defa kendi yanında bulunacak bu oluşum nedeniyle heyecanını gizleyemiyordu; oluşumda hem saygı duyduğu hem de hor gördüğü kişiler bulunacaktı, ki bu kişilerin takdirine hem değer veriyor hem de küçümsüyordu. Başkan'ın karmaşık ruh halini güvene kavuşturmak için bu grupla arasında kalıcı bir köprü inşa edilmiş olsaydı acaba hangi trajedilerden kaçınmak mümkün olurdu? Ya ulusumuzun politikasını kendi dönemlerinde de sürdüren kişiler, korkularının ve önsezilerinin yoğun olduğu karanlık diyardan kurtulması ve bu tuhaf yetersizlik duygusunu aşması için Nixon'a yardımcı olsaydı ne olurdu? Böyle bir şeyin hiç olmaması üzücüydü; her iki tarafın da bu suçu paylaşması gerekiyordu.

13 Mayıs öğleden sonra gerçekleşen toplantı muhteşem bir olaydı. Kabine Odası'nda Acheson, McCloy, Ball, Henry Cabot Lodge, Vance, Lucius Clay, Alfred Gruenther, Lauris Norstad ve Lyman Lemnitzer gibi önde gelen kişiler bulunuyordu. Bu toplantı, ulusal çıkarlar doğrultusunda birleşmiş ve hâlâ Amerikan idealizminin savaşın harabeye çevirdiği toplumları yeniden canlandırdığı ve düşmanları müttefiklere dönüştürdüğü dünya düzeninin kendinden emin algısına adanmış bir grup olan 'Eski Tüfeklerin' son toplantısıydı. Nixon gayet formdaydı. Güzel bir konuşma yaptı: Vietnam konusunda, orada bulunanlardan hiçbir zaman destek bile istememiş ve NATO konusunda asla fikir ayrılığına düşmemişlerdi. Başkan Nixon, Başkan Truman'ın Kuzey Atlantik Antlaşması'nı ve ilgili programları teklif ettiği ve Kongre'de çoğunlukta olan Cumhuriyetçilerin de bu antlaşmayı ve programları desteklediği Sekseninci Kongre'den beri bu konu üzerinde daima hemfikir

* İşgal altındaki Almanya için 1948'de ABD, İngiltere ve Fransa tarafından kurulmuş bir kurum (ç.n.)

olduğumuzu hatırlattı. Mansfield yasa değişikliğine karşı çıkarak Amerikan politikasının devam etmesi gerektiğini ileri sürdü. Nixon, Acheson'ın otobiyografisine göndermede bulunarak kendisinin de "yaradılış (sürecinde) mevcut"* olduğunu söyledi. Belki de komünist dünya ile bir atılım gerçekleştirmenin eşiğindeydik (SALT'ı ve Pekin'e yapacağım geziye yönelik hazırlıkları düşünüyordu). Fakat bu hedeflere ancak Atlantik İttifakı'nın dayanması durumunda ulaşabilirdik.

Toplantıdaki herkes coşkuyla karşılık verdi. Uzlaşmanın cazibesi hakkında biraz tartışma yaşansa da Nixon'ın yüz yüze görüşerek halletme konusundaki gönülsüzlüğüne katılmayan Acheson, tartışmaları etkili bir şekilde bastırmıştı. Diğerlerinin imzalaması için stratejik bir anda Acheson kısa bir destek açıklaması yaptı. 'Acheson taslağı' fikrinin Nixon'dan çıktığını bilmeyen Rogers, belki selefinin zarif özgüveninden rahatsız olduğu için belki de birlikte çalışmaya devam etmek zorunda kalacağı Mansfield'den dolayı endişe ettiği için şimdilik bu kararın bekletilmesini istedi. Herkesin normal hayatın sıkıntılarına geri döndüğünde mevcut fikir birliğinin ortadan kalkacağının farkında olan Acheson, prensip olarak hemen o anda anlaşmaya varılması ve bu konu hakkındaki açıklamanın 15 Mayıs Cumartesi gününden geç olmamak koşuluyla mümkün olan en kısa sürede ya da kırk sekiz saat sonra yapılması yönünde fikir beyan etti. Nixon, buna tam muvafakati olduğunu Dışişleri Bakanı'na iletmenin bir yolunu buldu, Rogers da bu görüş birliğine katıldı.

Bu konu hakkında basını bilgilendirmek üzere Acheson seçildi. Suskunluk onun tarzı değildi. Acheson; Mansfield'ın önerisine ve bunun herhangi bir varyasyonuna Başkan'ın katı şekilde karşı olduğu izlenimini edindiğini açıkladı. Sovyet kuvvetlerinde azaltım olmadan bizim kuvvetlerde azaltım yapmanın "ahmakça" ve "düpedüz saçmalık" olduğunu söyledi. Ayrıca oylamayı kazanabileceğimizi düşündüğünü beyan etti. Başkan'ın NATO'yu meydana getiren ve yirmi yıldır destek sağlayanları da ziyaret ettiğini bildirdi. "Hepimizin dövüş eldivenleri vardı." Toplantının neden bu kadar uzun sürdüğü sorulduğunda ise "Hepimiz yaşlıyız ve hepimiz de etkili konuşmacıyız" şeklinde karşılık verdi. George Ball, uzlaşma istemediğini Başkan'ın bizzat söylemesinin rahatlatıcı olduğunu ekledi.

* Acheson'ın 1970 yılında Pulitzer Ödülü kazanan "Present at the Creation" adlı kitabı. (ç.n.)

Kamuoyu desteğinin temelini attıktan sonra Nixon, Key Biscayne'e gitti ve bu mücadelenin idaresini bana bıraktı. McCloy, Bonn'da Brandt ile meşguldü. Brandt, Amerika'nın tek taraflı olarak geri çekilmesinin "ABD'nin Avrupa'dan çıkmakta olduğu yönünde telafi edilemez bir izlenim bırakarak" detantı taviz vermeye dönüştürebileceğini belirten etkili bir bildiri yayınlamıştı. NATO sekretaryasında görev yapan Brosio, Başkan'a bir mektup göndererek ABD kuvvetlerinde büyük bir azaltıma gidilmesinin "NATO'nun taahhütlerini yerine getirme konusunda itibarını oldukça zedeleyeceğine" dair uyarıda bulundu.

Kararlaştırıldığı gibi Cumartesi günü, Key Biscayne'den Mansfield yasa değişikliğine karşı çıkan kısa bir Başkanlık açıklaması yapıldı ve açık isimleri sıralı olarak listede yazılı olan destekleyenler tarafından da hemen onaylandı. Buna ek olarak, eski Başkan Lyndon Johnson destek amaçlı bir bildiri yayınladı; eski Dışişleri Bakanı Rusk, eski Savunma Bakanları Robert Lovett, Neil McElroy ve Tom Gates; Savunma Bakanlığı'nda daha önce görev yapmış Roswell Gilpatric gibi kıdemli kişiler; Robert Murphy, Livingston Merchant ve Douglas Dillon gibi diplomatlar; General Matthew Ridgway gibi eski NATO Başkomutanları ve tüm eski Almanya Yüksek Komiserleri de onayladı. Dünya Bankası'nın başkanı olan Robert McNamara uluslararası bir kamu personeli olduğundan, Clark Clifford ise söylemek istemediği sebepler nedeniyle bu ortak bildirinin dışında kalmıştı.

Medyanın tepkisi, eski dış politika yapısının hâlâ oldukça etkili olduğunu gösteriyordu. *New York Times*, 16 Mayıs'ta "Senatör Mansfield'ın aptallığı" başlıklı bir başyazı yayınladı ve yasa değişikliğini "uygunsuz bir zamanda" geldiği için eleştirdi ve Senato "tüm sorumluluk duygusunu yitirmediği" sürece bu yasa değişikliğinin kesinlikle reddedileceğini ön gördü. "Sadece yasa değişikliğinin takdimi bile ABD ile müttefiklerinin neredeyse devam etmekte olan tüm müzakere girişimlerine zarar verebilir." Ayrıca yazıda "yasa değişikliğine karşı alınacak küçük bir yenilginin bile Avrupalı müttefiklerin güvenini sarsacağı" öne sürülüyordu.

Nixon'ın demeç verdiği gün olan 15 Mayıs'ta hiç beklenmedik bir yerden destek geldi. Sovyet Gürcistanı'nda yaptığı önemli bir konuşmada Leonid Brejnev, özel bir çaba ile Sovyetlerin Avrupa'da karşı-

lıklı asker azaltımına ilişkin müzakerelere başlamaya hazır olduğunu açıkça bildirdi. Brejnev, Batılı sözcülerin "kimin silahlı kuvvetlerinin -yabancı ya da ulusal- nükleer ya da konvansiyonel, hangi silahların azaltılması gerektiğini" sorduklarını ifade etti. Bu tür spekülasyonları, iyi şarabı tadına bakarak değil de görünüşüyle değerlendirmeye çalışan bir adamla karşılaştırdı; "diplomatik dile çevrildiğinde bu ifade, müzakerelere başlamak anlamına gelir."

Brejnev'in beyanatını yönetim, Kongre ve medya, hepsi birlikte, gökten gelen kudret helvası gibi kaptılar. Burada, Mansfield'ın tedirgin taraftarlarının yanı sıra onun yönetimdeki muhalifleri için de bir çıkış yolu vardı. Her iki taraf da müzakerelerin yaklaşmasıyla Amerikan kuvvetlerinin zamanından önce bir şekilde tek taraflı olarak azaltılmasını zorunlu kılacağına dair teklifin altında birleşebilir. 16 Mayıs'ta *Washington Post*, kuvvetlerin karşılıklı olarak azaltılma konusunda müzakerelerin bir an önce başlamasının öne sürüldüğü "Brejnev'in Teklifi; Nixon'ın Fırsatı" başlıklı bir başyazı yayınladı. *New York Times* ile diğer önde gelen gazeteler de benzer bir yol izledi. 16 Mayıs'ta Bakan Rogers, Büyükelçi Jacob Beam'e Sovyet yetkililerinden Brejnev'in teklifini detaylandırmalarını istemesi yönünde talimat verildiğini duyurdu. Kendimizi daha içeriğini bile tanımlayamadığımız müzakerelere adayarak Mansfield yasa değişikliğini yenilgiye uğratma yolunda emin adımlarla ilerliyorduk.

Brejnev'in kuvvetlerin karşılıklı olarak azaltılmasına yönelik yaptığı teklifi neden özellikle o gün yaptığı anlaşılmamıştı. Uzun süredir devam eden Sovyet politikasıydı bu; Mart ayında yaptığı bir konuşmada da tamamen aynı şeyin altını çizmişti. Mansfield yasa değişikliği Kremlin'i, yönetimden daha fazla şaşırtmış olmalıydı. Moskova da hiç böyle bir şey beklemiyordu. Brejnev'in bu teklifi, umut verici bir geleceğin kapılarını açacağı öne sürülen Berlin müzakerelerine ivme kazandırmak için yaptığına dair şüphe yoktu. Hiçbir şey Sovyetlerin ağır işleyen siyaset yapma mekanizmalarının esnek olmadığını beklenmedik bir fırsat olarak gördükleri Mansfield yasa değişikliği ile karşı karşıya kaldıklarında bile oyun planlarına sadık kalma kararlarından daha iyi ifade edemezdi. Her Sovyet hamlesini iyi düşünülmüş bir tasarımın parçası olarak görenlerin bu durumu iyice ölçüp tartmaları gerekmekteydi; Sovyetlerin kazandığı bu ivme, stra-

tejik vizyondan ve hatta taktiksel esneklikten ziyade genel olarak kararlılık ve kaba kuvvetten ileri gelmekteydi.

Daha önce de sık sık olduğu gibi, Senato'da -ve yönetimden bazılarında- uzlaşma için kurumsal bir arzu, en büyük sorunumuz olarak kaldı; "önemli kişiler" ile Brejnev'in müşterek etkisinin bile tamamen yok edemediği bir arzuydu bu. Cumhuriyetçi kamçı* Senatör Robert Griffin'e uzlaşıma yönelik hiçbir teklifin düşündüğü kadar "zararsız" olmadığını açıkladım. Tüm teklifler, yönetimi tek taraflı olarak geri çekilme ilkesine uymaya ve Kongre'ye "gidişat" hakkında periyodik raporlar vermeye zorluyordu. Bir uzlaşmanın gerekliliğine olan inancına rağmen Capitol Hill'de sadakatle oyları sıraya koyan George Ball'a, Beyaz Saray'ın sağlam bir şekilde duracağını da hatırlattım. Yönetimde, başka yerlerden gelen hiçbir ipucu Başkan'ın ne düşündüğünü aksettirmiyordu.

Nihai oylama tam da akıl sağlığımızı kaybedeceğimiz an olan 19 Mayıs'ta geldi. Yönetimin inatla karşı çıktığı uzlaşma değişikliği 73-24 oyla yenilgiye uğradı. Senatör Peter Dominick tarafından ileri sürülen benzer bir değişiklik 68-29 oyla reddedildi. Daha sonra Senatör Frank Church, Mansfield yasa değişikliğinde ufak bir değişikliğe giderek Mansfield'ın önerdiği 150.000 yerine sadece 50.000'lik bir azaltıma gidilmesini teklif etti. Bu da 81-15 oyla reddedildi. Senato'daki hava, dalga dalga gelen bir başka yasa değişikliği oylamasına geçileceği zaman parti destekçilerimizden olan birisini rahatlatmaya çalıştığımda "Bir adam günde kaç defa hayır oyu verebilir?" diyerek karşı çıkması, Senato'daki havayı ortaya koyuyordu. Nihayet, Çoğunluk Liderinin coşkulu bir konuşmasının ardından Mansfield yasa değişikliğinin oylamasına geçildi. 61-36 oyla reddedildi.

Ertesi sabah 20 Mayıs'ta Nixon, SALT müzakerelerinde dönüm noktasına gelindiğini açıkladı. Kıl payı kurtulmuştuk. Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmelerinin nihai aşamasına girmenin arifesinde yirmi beş yıllık dış politikanın ortadan kaldırılmasını büyük zorlukla engellemiştik.

Bu çekişmenin bir yan etkisi olmuş ve kuvvetlerin karşılıklı olarak azaltılması konusunda müzakerelere ivme kazandırmıştı. Stra-

* 1969'dan önce parti gruplarının ikinci adamı. (ç.n.)

tejimiz, kısmen de olsa diğer konularla ilişkilendirmek için öncelikli olarak bu müzakereleri yavaşlatmaktı. Fakat her şeyden önce en çok neyin arzu edilmesi gerektiğini hesaba katmamıştık. Üzerinde çalıştığımız her taslak, Merkezi Avrupa'daki kuvvetlerin dengesizliğini daha da artırıyordu. Varşova Paktı, merkezi cephede sahip olduğumuzdan çok daha fazla askeri birliğe sahipti; seferberlik başladığında, özellikle Avrupa Rusyası'ndaki Sovyet tümenlerinin coğrafi yakınlığı nedeniyle Varşova Paktı'nın baştaki avantajı hızla artabilirdi. Bu tür durumlarda her iki tarafın da eşit oranda azaltıma gitmesi halinde, mutabık kalınan karşılıklı azaltımlar NATO'nun sorununu büyütebilirdi; Sovyetler destek kapasitesini azaltmadan, hâlihazırdaki oluşumu yetersiz olan NATO cephesi zayıflayabilirdi. Çalışmalarımızdan biri, karşılıklı olarak %10'luk bir azaltıma gidilmesinin önemli bir etkisinin olmayacağını; %30'luk bir azaltımın ise Varşova Paktı'nın konumunu önemli ölçüde yükselteceğini ortaya koymuştu. Kaçınılmaz olarak tek güvenli anlaşma, azaltmaların "asimetrik" olarak yapılmasıydı; bir başka deyişle Varşova Paktı'nın kuvvetlerini, NATO kuvvetlerinden daha fazla azaltması gerekiyordu. Böyle bir görüş, bizim "pazarlığa açık" tekliflerde bulunmamız gerektiği önermesine kendisini adamış bir bürokraside önce zorlu bir süreçle karşı karşıya kaldı; "kesinlikle eşit olmayan" böyle bir yaklaşımı Sovyetlerin kabul edeceğine kimse ihtimal vermiyordu. Mansfield yasa değişikliği tartışması, bu konu hakkındaki düşüncelerimizi bizim tercih ettiğimiz zamandan önce değil de karşılıklı olarak azaltıma gitme konusundaki müzakereler sırasında açıklığa kavuşturmamız gerektiğini garantiye alıyordu.

Genel Sekreter Brosio'nun yürüteceği çalışmalara erkenden başlanması planı -Rogers'ındı- Lizbon toplantısında NATO Dışişleri Bakanları tarafından kabul görünce bu, müzakere satrancına doğru, büyük bir hamle olmuştu. Nixon'ın, savaşı kazandıktan sonra bile her zaman olduğu gibi en büyük düşmanı kendisiydi. SALT atılımı ve Senato oylaması nedeniyle sevinçten yerinde duramayan Nixon, liberal işkencecileri alt etmek için 1 Haziran'da gerçekleştirdiği basın toplantısından faydalandı. Halen devam etmekte olan istişarelerden sonra ABD'nin vaktinden önce yapılacak müzakerelere için "öne doğru hamleye" hazır olacağını açıkladı. Dolayısıyla eğer Sovyetler bu fırsatı değerlendirseydi, oldukça hazırlıksız, neredeyse çaresiz durum-

da kalacağımız müzakerelere başlayacaktık. Neyse ki ufak şeyler peşindeydiler; bu da evimizi düzene sokmak için bize gereken zamanı kazandırmıştı.

Çünkü Sovyetler, Mansfield tartışmasının tesadüfi bir anında Avrupa'daki askerlerin azaltılma sorununu gündeme getirdikten sonra hemen konuyu gündemden düşürdüler. Belki Mansfield yasa değişikliğini yenmemize yardımcı olmak için yaptıkları iyilikten pişman oldular. Belki birliklerin azaltımdan sonraki birleşme durumlarını geliştirirken bizim karşılaştığımız aynı türden zorluklarla karşılaştılar. Belki askerlerini geri çekmelerinin Doğu Avrupa'daki hâkimiyetlerine sekte vuracağını düşünüp korktular. Belki Berlin müzakereleri bitene kadar beklemek istediler. Belki de Brejnev bir hata yaptı.

Sebep ne olursa olsun NATO, kuvvetlerin karşılıklı olarak azaltılması konusuna ilgi gösterdikten sonra Sovyetler bu durumu en sevdikleri proje olan Avrupa Güvenlik Konferansı'na bağlayarak zaman kazanmaya çalıştılar. Paktlar arasında yapılacak müzakerelere katılmayı arzu etmemeleri nedeniyle de Brosio'nun istikşafi görüşmelerin başında olmasını reddettiler. Üzerine titredikleri bağımsızlığı Brosio'nun özel görevi azaltacakmış gibi gören Paris için bu durum Fransa'nın işine geliyordu. Fransa, Brandt'ın tek taraflı diplomasisine karşı bir denge olarak da karşılıklı asker azaltımına ilişkin Avrupa Güvenlik Konferansı'nı tercih ediyordu. Sovyetler önce Avrupa Güvenlik Konferansı'nın toplanması konusunda ısrar ediyordu. Fransa dışındaki tüm müttefiklerin desteğiyle her iki müzakerenin de aynı anda ilerlemesi gerektiği konusunda tavrımızı belli ettik. Kongre'nin istediği şekilde, ABD kuvvetlerinin tek taraflı olarak çekilmesini engellemek için kuvvetlerin karşılıklı olarak azaltılması meselesini gündemde tutmayı başardık; aynı zamanda istemediğimiz bir sonuca varmaması yönünde müzakereyi devam ettirmede de başarılı olmuştuk.

Hâlbuki, Mansfield yasa değişikliği tartışması, Amerikan iç politika tartışmasının dış politika üzerindeki etkisini gösteren bir kriter olsa da o sırada katılımcıların hiçbiri bunun farkına varamamıştı. O zamana kadar yönetim, genel olarak tüm politikalarını savunma pozisyonunda bulunuyordu. Savunma bütçemizin küçültülmesini ve kuvvetlerimizin tek taraflı olarak azaltılmasını önlemek için

görünüşe göre çaresizce ve ümitsizce son çabalamalarını gösteriyordu. SALT'ın 20 Mayıs'ta duyurulmasıyla elimize fırsat geçmişti. Ardından Pekin'e yapacağım gizli seyahat ve Moskova zirvesinin duyurulmasına ilave olarak "barışla ilgili konular" ile rakiplerimizin dengesini bozmak gibi, neredeyse kesintisiz bir dizi beklenmedik olay meydana gelmişti. Daha sonraki yıllarda -bunu yapmanın güvenli olduğu zamanlarda- bizi en çok rahatsız edenler, kamuoyunda hâkim olan hava nedeniyle fikirlerini değiştirdiler ve müttefiklerimize yeterince ilgi göstermediğimiz için bizi eleştirmeye başladılar; "gereğinden fazla övüldüğü" için detant bile saldırıya uğramıştı. Daha önce de açıkladığım gibi, detantı ulusal çıkarlar açısından katı bir mütekabiliyet temelinde değerlendiriyorduk. Fakat özet olarak bir kişinin detant hakkındaki görüşleri nasıl olursa olsun, 1971 ve 1972 yılları göz önünde bulundurulduğunda yönetimin, Sovyetler Birliği'ne yönelik dikkatlice hesaplanmış önlemleri ABD'de ve müttefikler arasında, telaş içinde sorumluluktan kaçmayı önlemek için zorunluydu. Detantı tartışmaya istekli olmamız, Brejnev'in kuvvetlerin karşılıklı olarak azaltılmasıyla ilgili bir hamlede bulunmasına yol açtı ve bu da Avrupa'daki tüm savunma yapımızı Kongre'nin acımasızlığından kurtardı. Vietnam döneminde, ulusal savunmamızın ve İttifak dayanışmamızın ortadan kalkmasından kaçınmak istiyorsak, ulusal güvenliğin temel unsurlarını korumak için böyle bir politikaya ihtiyacımız vardı.

Ekonomik Kriz: İkinci "Nixon Şoku"

Mansfield değişikliği ve Sovyetlerle yapılacak müzakereler nedeniyle ortaya çıkan telaş ve heyecan, bir yılı aşkın süredir istikrarlı bir şekilde artmakta olan ekonomik çatışmayı geçici de olsa gölgede bırakmıştı. Bu durum, üç gelişmenin sonucu olarak tepe noktasına ulaşmıştı: İngiltere'nin çok yakında Ortak Pazar'a girecek olması, John Connally'nin Hazine Bakanı olarak atanması ve dolara artan baskı.

Mayıs 1971 itibarıyla İngiltere'nin Ortak Pazar'a girmesinin önündeki son engeller de aşılmıştı. Daha önce de açıkladığım üzere Willy Brandt kısmen de olsa Ostpolitik'ine denge sağlamak için İngiltere'nin Ortak Pazar üyeliğini destekliyordu. Fransa'nın potansiyel olarak milliyetçi bir Almanya ile yalnız kalmamasını isteyen

Pompidou, de Gaulle'ün tereddütlerine kapılmadı. Heath ve Pompidou, son derece teknik olan diğer meseleleri halletmek üzere 20-21 Mayıs'ta bir araya geldi. Daha sonra radikal katı Gaulle'cüleri kızdırmaktan kaçınmaya özen gösteren Pompidou, çifte olumsuzluk taşıyan, haddi zatında olumlu oluşuyla Gromiko'yu gururlandıran bir açıklamada bulundu: "Anlaşmaya varamayacağımızı düşünmek mantıksız olurdu." Pompidou sözünün eri biriydi. Temmuz itibarıyla Heath yıl sonundan önce Parlamento'ya bir anlaşma sunacağını açıklayacak konumdaydı.

Yirmi yıllık çabanın ve Amerika'nın teşvik etmesiyle sonunda gelinen nokta, ABD için memnuniyet verici olmalıydı. Ne yazık ki bu dönem, Vietnam Savaşı'nın neden olduğu hüsranın, yabancı düşmanlığına özendirdiği bir döneme denk gelmişti. Amerikan dış politikasının görkemli yapısını sarsmak isteyenler, artık daha da büyümüş olan Ortak Pazar'da, ekonomik üstünlüğümüze meydan okuyanlarla iş birliği yapmaya başladı. Her iki taraf da uluslararası alandaki taahhütlerimize sekte vurmak için çabalıyordu. Avrupa'nın tercihler sistemine ve Japonya'nın bizimle yaptığı ticaretteki üretim fazlasına yönelik eleştiriler artmaya başladı. Dünyanın rezerv para birimi olan doların giderek daha da belirgin hale gelen kötü durumuna acilen el atılması gerekiyordu. Enflasyon, yüksek ücret ödemeleri ve gitgide kötüleşen ödemeler dengesi açığı gibi bir dizi faktör bir araya gelince ilkbahar başlangıcında dolar satışı dalgasına neden oldu. Döviz kurlarındaki büyük bir değişikliğin ancak Avrupa merkez bankalarının kitlesel ve artan müdahalesiyle önlenebileceği görüşü belirgin bir hal almaya başladı. 10 Mayıs'ta Federal Almanya Cumhuriyeti dolar almayı bırakınca mark çıkmaya başladı ve doların değeri düştü. Dolara oranla Alman Markı'nın değer kazanması -teorik olarak ve zaman içinde- ihraç edilen ürünlerin alımını daha kolay hale getirirken ithal edilen ürünlerin değerini ise artıracaktı. Para politikasını yürütmekle görevli organlar, bir süredir faizlerin yeniden düzenlenmesi için baskı yaptığından bu bir tür "zafer" idi. Ama bu durum Avrupalılar tarafından, dolarda "kasıtlı olmayan bir ihmal"imizden çıkan başarı olarak değerlendirilince bu kez de gerilimi artıran bir baskı taktiği olarak bakıldı.

Bu dönemde ekonomik müzakerelere benim katılımım çok da gerekmiyordu. Başından beri uluslararası iktisatta önemli bir rol oyna-

mayı beklemiyordum ki en hafif şekliyle bu benim asıl çalışma alanım değildi. Ancak daha sonra temel ekonomik politika kararlarının teknik değil de politik olduğunu öğrendim. İlk başta; Hazine, Ticaret ve Tarım Bakanlıklarını dahil etmeden sadece Dışişleri ve Savunma Bakanlıkları ile Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nı (CIA) yakından izlememin, benim için yeterli olduğunu düşünmüştüm. Konu hakkında ön bilgiye sahip olmak için Yale Üniversitesi'nden Profesör Richard N. Cooper'dan hızlı bir "eğitim" aldım. Mükemmel iktisatçılar olan Fred Bergsten ve Robert Hormats'ı da yakın çalışma ekibime dahil ettim. Fakat genel olarak izleyici statüsünde kalmayı tercih ediyor ve böylelikle konuyla ilgili toplantılara katılıp Başkan'a bilgi notları gönderiyordum. Fakat yine de ulusal güvenliğin diğer alanlarında yaptığım gibi yön vermek bir yana politika oluşturma sürecini bile yönetmeye çalışmadım. (Bu da Dışişleri ile Savunma Bakanlığı'nda etkin olduğum ve uluslararası ekonomi politikasına yön vermediğim için beni eleştirenleri durdurmaya yetmemişti.)

OMB Direktörü George Shultz'un ısrarı üzerine Beyaz Saray'da yeni Uluslararası Ekonomik İlişkiler Başkan Yardımcılığı görevi ortaya çıktığında -teknik açıdan böyle bir görev yetkimi azaltsa dahevesle razı oldum. Bu makama ilk gelen kişi Peter Peterson idi ve onunla kişisel arkadaşlıkla pekiştirilen yakın bir çalışma ilişkisi kurduk. Konunun ince noktalarını anlayan bir zekâya ve geniş kapsamlı bir zihne sahip olan Peterson, bana uluslararası iktisat hakkında çok şey öğretti; ona aşırı derecede saygı duyuyordum ve bu da fazla olmamak koşuluyla yalnızca önemli bir dış politika meselesi söz konusu olduğunda müdahale etmemin başka bir nedeniydi. Yeni Hazine Bakanı John Connally, Beyaz Saray personel sistemine direkt saldırıda bulunana kadar her şey gayet güzel işliyordu.

Connally bu göreve Aralık 1970'te atanmıştı. Nixon, en zorlu Demokratlardan birisini seçmesini, sonrasında kendi kendisini haftalarca tebrik etme gururuna taşıyan sıra dışı bir darbe olarak değerlendirmişti. Connally söz konusu olduğunda, Nixon'ın diğer kabine üyeleriyle olan ilişkilerini belirleyen o çelişkili rekabet ve güvensizlik duygusu ortaya çıkmıyordu. Rogers ve Laird'in aksine Connally, Nixon'ın hayatında yer alan önceki krizlerde Nixon ile herhangi bir şekilde teması olmamıştı. Bu nedenle Nixon, Connally ile beraber-

ken yeterince ciddiye alınmama korkusuna sahip değildi; kendisinin gerçekten Başkan olduğunu sürekli Connally'den duyup, içini rahatlatma gereği duymuyordu. Connally'nin bu kasıntılı kendine güveni, Nixon'ın kendisi için duyduğu Walter Mitty imajıydı. Nixon, onun arkasından asla konuşmazdı.

Connally gerçekten de kabinedeki en zorlu kişiydi. Son derece zeki ve fiziksel açıdan mükemmel bir yapıya sahip olan Connally, sanki liderlik etmek için doğmuş gibi görünüyor ve ona göre davranıyordu. Fiziksel yapısı, egosu ile uyum içindeydi. Fakat zirveye ulaşmak isteyenler bunun için eleştirilmemelidir; bu tür kişilerin olağanüstü derecede öz güvenleri olmazsa etkili bir şekilde liderlik etmeleri asla mümkün olmaz. Samimi tavrı, koyduğu hedeflerin önündeki herhangi bir engeli aşmakta tereddüt etmeyeceği gerçeğini asla gizlemezdi. Harika bir mizah anlayışı vardı fakat gülerken bile o asla içinde bulunduğu anın ona hâkim olduğu izlenimini vermezdi. Çekingen olmadığı gibi cesaret eksikliği de yoktu. Bir keresinde bana, "Bu şehirde, yok edeceğin düşmanlarına bakarak sana değer biçilecek" demişti. "Düşmanların ne kadar büyükse sen de o kadar büyük olursun." John Connally rakiplerinden asla korkmazdı; kanaatini savunurken mücadele etmekten zevk alırdı. Görüşleri hakkında kim ne düşünürse düşünsün, o bir liderdi.

Kendi kendini yetiştirmiş çoğu Teksaslı gibi, dolaylı manevralar yapmak yerine direkt saldırmayı tercih ederdi. Liderlerimizin Vietnam sıkıntısını aşma konusunda yapabilecekleri en iyi şeyin ABD'nin çıkarlarını gözle görülür ve istikrarlı ve sağlam bir şekilde savunmaları gerektiğini düşünürdü. Nixon'ın kötü şöhretli "Saray Muhafızları", Nixon ile muhatap olmak isteyen kabine üyelerini, bu işi Beyaz Saray Yardımcıları aracılığıyla yapmaya mecbur bıraksa da bu kişilerin kararlı bir kabine üyesinin meydan okuması karşısında çaresiz kaldıklarını Connally hemen kanıtlamıştı. Tek kelimeyle uluslararası ekonomi politikasında Pete Peterson'ı ezip geçmişti. Ne Peterson aracılığıyla bilgi notu gönderir ne de ondan talimat alırdı; Beyaz Saray'a bir şey sormak istediğinde, öylece Hazine binasından çıkarak caddeyi geçer ve doğruca Oval Ofis'e giderdi. Resmi organizasyon şeması kadar Bakanlar Kurulu'nun gösterdiği bu pasif kabulün, Beyaz Saray'ın, hakkında çok şey yazılan hâkimiyetini yansıttı-

ğını kanıtladı. Nixon, Peterson'ı gerçekten hak ettiği görev için onu Ticaret Bakanı olarak atayarak ızdırabını sona erdirmeden önce bile Connally, Peterson'ı seyirci konumuna düşürmüştü.

Connally, yabancılara daha fazla yufka yüreklilik göstermek için hiçbir neden görmüyordu. Son tahlilde ülkelerin sadece baskıya boyun eğdiğine inanıyordu; üst düzey bir güç yapmadığı takdirde istişarelere inancı yoktu. Hazine Bakanı olması nedeniyle Avrupa ile olan ekonomik diyaloğun sönük geçmeyeceği garanti ediliyordu; aynı zamanda bu durum, Avrupa'nın katkısının, etkileyici sözlerin söylendiği iyi niyetli törenlerden daha sağlam bir şey olmasına yol açabilirdi.

İngiltere'nin 1971 baharında Ortak Pazar'a girişinin an meselesi olduğu ve doların üzerindeki baskıların siyaset ve güvenlik alanında temel hale gelen konuları ve argümanları birdenbire canlandırdığı bürokratik ilişkilerde durum tam da böyleydi. "Savunma yükünün paylaşılması" gereksinimi, ABD kuvvetlerinin azaltılması için uygun bir deyim ve bir tasarruf politikası haline geldiği gibi, sanayileşmiş demokrasilerin yeni keşfedilen gücü, uluslararası para sistemindeki yapısal değişiklikler için bir argüman olarak başvuruluyordu. Genellikle döviz kurlarının daha fazla esnek olması yönünde bir baskı söz konusuydu çünkü doların hâlâ aşırı değerli olduğunun giderek daha da belirgin hale gelmesi aslında doların ileride daha da düşeceği anlamına geliyordu. Bütün bunlara ek olarak, Alman Markı'nın revalüasyonundan sonra daha da rahatsız edici bir hale gelen yeni bir ekonomik milliyetçilik havası esmeye başlamıştı.

Connally 28 Mayıs'ta Münih'te, Avrupalıların ve Japonya'nın sorumluluğundan bahsetti:

> Bugün Gayri Safi Milli Hasılamızın yaklaşık %9'unu savunmaya harcıyoruz; çoğu Batı Avrupa ve Japonya'da olmak üzere bu paranın yaklaşık 5 milyar doları denizaşırı ülkeler için kullanılıyor. Bir askeri kalkanı finanse etmek, liderlik yükünün bir parçasıdır; sorumluluklar reddedilemez ve reddedilmemelidir. Fakat İkinci Dünya Savaşı'ndan 25 yıl sonra bu sorumlulukların bedelinin bu kalkandan yararlanan özgür dünya müttefikleri arasında nasıl paylaştırılması gerektiğine dair meşru sorular ortaya çıkmaktadır.
>
> ABD ekonomisi artık özgür dünyaya hâkim değil. Artık dostluk, ihtiyaç ya da güç ile ilgili düşünceler, ABD'nin ortak yüklerden bu kadar ağır bir pay almasını gerektirmemektedir.

> Ayrıca tamamen açık konuşmak gerekirse Amerikan halkı, ABD'nin gerçek ve uzun vadeli çıkarlarının muhatap olduğumuz ulusların çıkarları kadar açık bir şekilde görülmediği sürece hükümetlerinin artık uluslararası eylemlerde bulunmasına müsaade etmeyecektir.

7 Haziran'da gerçekleşen Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Örgütü'nün toplantısında Bakan Rogers ve Dışişleri Müsteşarı Nathaniel Samuels -daha özenli bir şekilde ifade edilecek olursa- benzer bir yaklaşım izledi.

İttifaklarımızın kurulmasından bu yana böyle bir dil duyulmamıştı. İstişare ilkesinin müttefiklerimize tek taraflı Amerikan eylemleri için veto hakkı vermesiyle ilgili rahatlatıcı varsayımlar içerdiği miktar kadar, bürokrasimizi de aynı zamanda sarsmıştı. Her şeyden önce Connally'nin bu şekilde galeyana gelmesi Washington'da bir münakaşa başlattı. Paul McCracken, ortaya çıkan para krizine verdiğimiz tepkiyle ilgili tartışmayı, tüm ekonomik kuruluşların (ve benim personelimin de) temsil edildiği Beyaz Saray Uluslararası İktisat Politikası Konseyi'ne taşımak istedi. Connally, otoritesinin etkisinin bu şekilde azaltılmasına mahal vermekten hoşlanmamıştı. Nixon kendi sistemini devre dışı bırakmaya ve Connally'den görüşlerini sadece Paul McCracken, Arthur Burns (Federal Rezerv Kurulu Başkanı), George Shultz ve Peter Peterson ile "istişareye" dayalı olmak koşuluyla sunmasını istemeye karar verdiğinde Connally'nin üstünlüğü daha da belirgin hale gelmişti. Hiçbiri Connally'ye karşı gelecek bürokratik nüfuza sahip değildi. Dışişleri ve Savunma Bakanlıkları tamamen sürecin dışında tutulmuştu.

Ekonomiyle ilgili birimler doların aşırı değerlendiğini ve bunun da ödemeler dengemizi kötüleştirdiğini kabul ediyordu. Fakat çare bulma konusunda aynı fikirde değillerdi. Shultz -aslına bakılırsa dalgalanmasına izin vererek- dolarda devam eden "kasıtlı olmayan ihmal"i tercih ediyordu. Burns, altının fiyatının artırılmasına sıcak bakıyordu. McCracken döviz kurunda daha fazla esneklik için çok taraflı istişarelerde geleneksel yaklaşımı ileri sürüyordu. Her önerinin büyük dış politika sonuçları olurdu. Doların "kasıtlı olmayan ihmali", diğer endüstriyel demokrasiler tarafından kasıtlı bir baskı taktiği olarak yorumlanabilirdi. Altının fiyatını artırmak, Federal Almanya gibi, bizim isteğimizle rezervlerini altın yerine dolarda tutarak bi-

ze yardımcı olmaya çalışan ülkeleri cezalandırabilirdi. Çok taraflı istişareler, her zamanki gibi, ticaret için bir işaret olabilir ve önemli bir katılımcı veto edilebilirdi. O zamanda Connally, yürürlükteki sabit döviz kuru sistemini sürdürmeyi tercih ediyordu; bu da dalgalanan kurlarla ilgili deneyimler ışığında, o tarihlerde artık pek de tuhaf görünmeyen bir gelenek karşıtlığıydı.

Ağustos ayı başlarında ayrımcı ticaret uygulamalarına misilleme yapmaya yönelik korumacı düşünceler ve konuşmalar artmaya başlamıştı. Peterson, Japonya'nın Yen'i revalüe etmemesi durumunda ithalat kısıtlamaları getirilmesi çağrısında bulundu. Connally ek ithalat vergisi alınmasını önerdi. Dış politika sonuçları şu ana kadar daha belirgin hale geldiğinden Üst Düzey İnceleme Grubu'nu toplantıya çağırdım. Böyle bir şey Dışişleri Bakanlığı'nı ilk defa resmi olarak siyaset yapma sürecine dahil etmişti. Tartışmada bir sonuca varılamamıştı çünkü herkes, benim herhangi bir politika çizgisinde ısrar edecek ne gücüm ne de bilgim olduğunun farkındaydı. Bu nedenle her kurum, son kararların alınması gereken yer olan Connally'nin himayesinde olacak başkanlar toplantısı için kendi konumunu garantiye almayı tercih etmişti. Yine de İnceleme Grubu'ndan 17 Ağustos'a kadar alternatifleri sıralamalarını istedim.

Birkaç gün içinde gerçekleşen olaylar, kurumlar arasında sakin bir şekilde devam etmekte olan temponun önüne geçmişti. Connally'nin ön gördüğü ve hatta belki de aradığı kriz kapımıza dayanmıştı. 9 Ağustos Pazartesi günü dolar, mark karşısında İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana en düşük noktasına geldi. Çarşamba günü dolar hakkındaki spekülasyonlar az da olsa azaldı. Fakat Perşembe günü Avrupa merkez bankaları yine bir milyar doların üzerinde alım yapmak zorunda kaldı. NSC'den gelen bilgi notunda şu hususlara dikkat çekiliyordu:

> Avrupa para birimlerinde revalüasyon olmadan veya dolarda devalüasyon yapılmadan yahut da yabancı malların ABD'ye ithalatını kısıtlayacak ve ABD'nin ihracatını teşvik edecek (yasalara uygun şekilde) önlemler devreye sokulmadan, durumun kendiliğinden düzelme olasılığı çok düşüktür (mevcut kriz göz önüne alındığında, Avrupalılar için en olası eylem planı budur). Ayrıca Avrupalıların da kendi merkez bankalarının elindeki dolar miktarını sınırlandırmaları ve dolara karşı başka sert önlemler almaları için muhtemelen epeyce çaba göstermeleri gerekecektir.

Connally bu durumda Nixon'a çok kapsamlı bir dizi sert önlem alması yönünde tavsiyede bulundu; meğerse Connally, benim personelimin alternatif olarak ortaya koyduğu tüm önlemleri destekliyormuş. 14 Ağustos Cumartesi günü Le Duc Tho ile Paris'te gizli bir toplantıya gitmeden hemen önce Nixon ile bir konuşma yaptım. Muhatabının hoşuna gitmeyebilecek bir son dakika haberi için çok tutulan bir teknikle, Nixon yuvarlak sözler söyledi. Laf arasında, bir sonraki gece ekonomi politikası üzerine büyük bir konuşma yapacağını söyledi. Nahoş konulardan kaçınma konusundaki ustalığıyla benim planladığım ek ithalat vergisi konusunu öyle bir geçiştirmişti ki etkisini ben bile sonradan hissedebilmiştim. Hiç şaşırmamalıydım. Dışişleri Bakanı'nın önemli politika görüşmelerinin dışında bırakıldığı son aylarda Rogers üzerinde de aynı tekniği iki defa kullandığını görmüştüm ve Berlin Mutabakatı hakkında bir hafta içinde bu tekniği Rogers üzerinde tekrar kullanacaktı; bu sefer müttefiklerimizin yeni ekonomi politikasına vereceği tepkilerinin bir kısmını ortadan kaldıracağı dahice bir argüman öne sürecekti. Gerçek şu ki oldukça önemli bir dış politika kararı alınırken ne Dışişleri Bakanı ne de Ulusal Güvenlik Danışmanıyla istişarede bulunulmuştu. Başka hiçbir yorumda bulunmadan Kongre'nin tavrı hakkında formalite gereği birkaç soru sordum. Bu yaptığımın pek de bir anlamı yoktu. Nixon kararını hâlihazırda vermiş olduğundan bunu tartışmanın gereği yoktu. Dış politika sonuçları belirgin bir şekilde rahatsız edici olursa benim de görüşlerimi ifade etme zamanım gelirdi.

Ertesi gün 15 Ağustos'ta Başkan, yeni ekonomi politikasını özetleyen bir televizyon konuşması yaptı. Yurt içi ile ilgili olarak yatırım kredileri, otomobillerdeki tüketim vergisinin kaldırılması, gelir vergisi muafiyetlerinin öne çekilmesi, hükümet harcamalarında 4,7 milyar dolarlık kısıntı, memur maaşlarına zammın ertelenmesi ve ücretler ile fiyatların doksan günlüğüne dondurulması gibi hem işsizliği hem de enflasyonu düşürmeye yönelik çeşitli tedbirler hakkında açıklama yaptı. Fakat bu yeni programa gelen asıl tepki, doları yurt dışında desteklemek ve ödemeler dengesi açığımızı düzeltmek için alınan tedbirlerdi. Nixon, dış ekonomik yardımda %10'luk bir azalma olacağını, ithal edilen tüm mallara %10'luk bir ek vergi koyulacağını ve doların altına ya da diğer rezerv varlıklara çevrilmesinin askıya alınacağını açıkladı.

Nixon, çarpıcı bir jestle dolar ile altın arasındaki bağı koparmış ve böylece etkili bir devalüasyonun yolunu açmıştı; uluslararası hamleyi, yurt içinde enflasyonla başa çıkma ve yerli ekonomiyi koruma programıyla eşleştirip bu sıkıntılı ve sistematik uluslararası uyum sürecini başlatmıştı. Nixon'ın yaptığı şey dış politikada gösterdiği cesur hamlelerin ekonomi alanına uzantısı şeklindeydi. 1944'ten beri uluslararası para sistemini düzenleyen Bretton Woods Anlaşması artık etkisiz hale geliyordu. Yıllar geçtikçe bunun büyük ölçüde öngörülemeyen birçok sonucu olacaktı. Yeni programın birincil önemi, yurt dışında sebep olduğu etkiydi; pek çok kişi tarafından bu program diğer sanayileşmiş demokrasilere karşı bir ekonomik savaş ilanı ve ABD'nin önceki kararı olan uluslararası açık ekonomik sistemden vazgeçmesi olarak görüldü. Endüstriyel demokrasiler, özellikle Japonya, Nixon'ın açıklamasının çok ani ve bazı önlemlerin tek taraflı olması, ayrıca tüm uluslararası ekonomik sistemin resmi olarak yeniden yapılandırılmasını gerektirecek zorunluluk nedeniyle şoka uğramışlardı. Açıkçası yoğun müzakerelerin olacağı, çatışmaların ve ihtilafların yaşanacağı bir döneme giriyorduk.

16 Ağustos akşamı her şeyi oldubittiye getirerek Paris'ten döndüğümde, Nixon'ın keyfinin gayet yerinde olduğunu gördüm. Bir ay içinde ikinci defa dünyayı aşırı derecede şaşkına çevirmişti; hâlihazırda uluslararası diplomasinin şeklini değiştirdiği için kendisini uluslararası ekonomide devrim yaratan biri olarak görüyordu. Zekice hareket edip başarılı bir iş yaptığını tüm dünyaya duyurduğu için sevincine diyecek yoktu. Sık sık yaptığı gibi, benden yurt dışından gelen tepkileri, ki bunlar en iyi haliyle bile karışıktı, sayısız defa dile getirmemi istedi; açıklamalarının yurt içinde beğenilmesinden memnundu. Bu mutlulukla Nixon 19 Ağustos'ta Dallas'a gitti ve (Başkanlık zihniyetinin birbirine bağlıymış gibi olduğunu ispat eden) hatırdan çıkmayacak şu sözleri dile getirdi: "Barışın karşısındaki en büyük zorluk, her birimiz ve hepimiz için 'Tanrı'nın altında tek millet' olarak kendimizi bu muhteşem Amerikan rüyasına yeniden adamaktır. Savaşın ahlaki eş değeri olarak gördüğümüz bu anlayışla barışın hüküm sürdüğü bir nesile geçebiliriz." Barışı, savaşın ahlaki eş değeri olarak sunan bir platformda hata yapmak zordu.

15 Ağustos önlemleri hakkındaki görüşlerim ne olumlu ne de

olumsuzdu. Daha sonra uzun süredir devam eden cepheleşmenin müttefik ilişkiler üzerindeki rahatsız edici etkisi konusunda endişelerim arttı. Fakat yine de o dönemde yeni önlemlerin yararı hakkında aldığım karara, bir tavır ortaya koyacak kadar bel bağlamamıştım. Olaydan sonra ciddi müzakereleri başlatmak için muhtemelen bir şokun gerekli olduğu görüşüne vardım. En büyük endişem, amacına hizmet ettikten sonra bu cepheleşmeyi sona erdirmek ve ekonomik sorunların dış politikaya dair tüm kaygıların önüne geçmesine mâni olmaktı.

Resmen bu önlemler; yeni paritelere zorlama çabasını, bir başka ifadeyle çeşitli para birimleri için reel satın alma güçlerine daha uygun değerler oluşturma ve böylece bazı müttefik ülkelerin para birimlerini, ihracatlarına yardımcı olacak seviyelerde sabitlemenin sağlayacağı haksız avantajdan mahrum bırakmayı ifade ediyordu. Aslında bu durum zamanla her bir para biriminin kısa vadeli arz ve talep temelinde kendi seviyesini bulduğu mevcut "dalgalı" sistemimiz lehine yol açacak şekilde sabit döviz kuru sisteminden vazgeçilmesine neden oldu.

Müttefiklerimize tamamen dalgalanan bir döviz kuru sistemini kabul ettirmek yaklaşık iki yılımızı almıştı. Bu durumu destekleyenler böyle bir sistemin para rezervleri tükendiğinde ya da üretim fazlası olması halinde yeniden değerlendiğinde sabit oranların değer kaybettiği dönemsel krizleri atlatabileceğini düşünüyorlardı. Günlük "sancısız" düzenlemeler olacaktı; spekülatörler ortadan kalkacaktı; döviz kurları, temel ekonominin güçlerini daha doğru bir şekilde yansıtacaktı; "yapay kurlar"dan destek alan altın ve para rezervleri nedeniyle de ülkeler iflas etmeyecekti. Fakat işler beklenildiği gibi gitmedi. Yeni sistem, eski sabit oran sisteminden daha çarpıcı şekilde krizlere ve paniğe maruz kaldı. Spekülatörlere yeni fırsatlar sundu. Ekonomik performansa sabit biçimde bağlı olmak bir yana kurlar, belirsizliğe ve spekülasyona, özellikle de yabancı yatırımcıların transferlerine karşı savunmasız kaldı. Eski sabit parite sisteminin bir varyasyonunda biraz istikrar görüntüsü vermek için rezervler harcanmıştır. Tabii ki 1971'de hiç kimse Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün petrol fiyatını beş kat artıracağını ve milyarlarca dolarlık değeri kolayca değişebilen dengesiz yeni bir para yaratacağını tahmin etmemişti. Fakat böyle bir durum, sessizce kendini tüketen

ve devamı da o sıralar öngörülemeyen Nixon-Connally şaşırtıcılığını tahmin etmek gibiydi; dolarla ilgili sorunlar, OPEC dengeleri ve tüm uluslararası ödemeler sisteminin belirsiz bir gelecekte uluslararası gündemde kalacağından şüpheliyim. 1971'de meydana gelen bu ani ihtilâf nedeniyle acil olarak gereken, para birimlerinin sabit sistemde (muhtemelen iki yıl daha sürecek) yeniden düzenlenmesiydi. Etkilenen sadece doların kuru değildi; diğer para birimleri arasındaki kurlar da kaçınılmaz surette birbirine bağlıydı.

Connally'nin stratejisi, krizi çözmek için ABD'nin hiçbir öneride bulunmaması yönündeydi. Ek ithalat vergisi ne kadar uzun süre kalırsa, pazarlık pozisyonumuzun da o kadar güçlü olacağını düşündü. Diğer tüm ülkeler, kendilerinin işine yarayabilecek bir program üzerinde asla mutabık kalmasalar bile yine de bu ülkelerin olası bir ABD önerisine karşı birleşebileceklerinden endişe ediyordu. Bu nedenle 3 Eylül'de Paris'te Maliye Bakan Yardımcıları ve 15-16 Eylül'de Londra'da Maliye Bakanlarıyla gerçekleşen bir dizi toplantı sonuçsuz kaldı. Hazine Bakan Yardımcısı Paul Volcker, ABD'nin krizi çözmek için özel bir planı olmadığını açıkladı. Görüşmeler, "müzakere değil, istişare" aşamasındaydı.

Dolayısıyla gerginliklerin artması da kaçınılmazdı. Diğer sanayileşmiş ülkeler, baskı olmadan neredeyse kesinlikle hiç harekete geçmeyeceklerini çok iyi bilseler de ekonomik politikalarının yeniden düzenlenmesi konusunda baskı görmekten rahatsız olmuşlardı. Birçoğu ABD'nin bu yeni kararlılığı karşısında şok olmuştu. İstediğimiz düzenlemelere yönelik teşvik sağlamak için gereken baskıyı sürdürmekle bir ticaret savaşına neden olmanın yanı sıra onlarca yıl içinde kurulan siyasi ilişkileri tehlikeye atmak arasında yer alan dar bir yoldan geçmemiz gerekiyordu. Bu dengeyi bularak katkı yapmaya çalıştım.

İlk başta Connally'nin görüşüne sempati duymuştum; ticari ortaklarımız herhangi bir fikir ayrılığı olmadan döviz kurlarına ilişkin sistemin büyük ölçüde yeniden düzenlenmesinde saklı olan zor seçimlerle karşı karşıya kalmak zorunda kalmayacaklardı. Fakat zaman geçtikçe Connally'nin, güzel bir kavgadan zevk almak için yeteri kadar Teksaslı olduğundan şüphelenmeye başladım. En azından yönetim, ABD'nin ulusal çıkarlarının sağlam bir savunucusu olarak algılanırsa, bunun ülkedeki yönetimi güçlendireceğine karar verdi. Fa-

kat benim görüşüme göre, uzlaşmaya varmak için en uygun zaman diğer tarafın uzlaşma ile ihtilaf arasında hâlâ gidip geldiği zamandır. Diğer taraf ihtilafa karar verdikten sonra kuvvet denemesi çok ileri gidene kadar da boyun eğemez. Bu nedenle tercihim, bir süreliğine müzakerelere ödün vermeden devam etmek fakat iş, ittifak ilişkilerimizi tehdit edecek şekilde büyük çaplı ihtilafa varmadan durmaktı. Arthur Burns bana büyük ticari ortaklarımız tarafından planlanan ve her şeyi göz önünde bulundurarak bizim için son derece dezavantajlı bir sonuca neden olacak misilleme önlemlerinin bir listesini gösterdiğinde bu görüşüm pekişmişti.

Tartışmaya katılmak için uygun anı beklerken iki cephede birden ilerlemeye başladım. 15 Ağustos şokunun etkisini hafifletmek ve mevcut krizi atlatır atlatmaz yeni bir iş birliği dönemi için bize hızlı ve iyi bir başlangıç sağlamak amacıyla özellikle Japonya'ya olan siyasi ve ekonomik tutumumuzu geliştirmek için inişleri ve çıkışları olmayan NSC mekanizmasından faydalandım. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı ve eski Japonya Büyükelçisi Alexis Johnson'ın büyük yardımları oldu. Bu arada ben de müzakerelerin başlamasına olanak sağlayabilecek birtakım tanımlanabilir hedefleri dile getirmek için harekete geçtim. Müzakerelerdeki pozisyonumuzun belirlenmesi açısından Nixon'a küçük bir grup kurmasını teklif ettim. Grup, Connally, Paul McCracken, George Shultz ve benden oluşuyordu. Arthur Burns sürekli bilgilendiriliyordu. Nixon, Connally'nin itirazları nedeniyle Peterson'ı gruba dahil etmemişti fakat ben, Pete ile gayriresmî olarak yakın temasta kaldım ve o da önemli katkıda bulundu. Grup, Ekim ayı boyunca haftada bir defa toplandı ve en nihayetinde varılan mutabakatla ana taslak ortaya çıktı. Nihai plan büyük ölçüde Connally, Shultz ve Burns'ün eseriydi; benim gayretim ise bir karara varılması yönünde grubu teşvik etmek, olası siyasi sonuçları açıklamak ve en sonunda meseleleri bir sonuca bağlamaktı.

Kısa bir süre işler kötüye gitti. Nixon, 16 Eylül'de bir basın toplantısında ek verginin kaldırılmasını, yalnızca para sistemindeki bir reform olarak değil de aynı zamanda yük paylaşımıyla, ithalatı kısıtlamakla ve gümrük tarifesi dışı engeller ile de ilişkilendirdi; ek vergiyi kalıcı yapma tehdidiyle tatmin edici hızlı bir sonuç almak için bu gündem çok yetersizdi. Nixon aynı hususa 23 Eylül'de tekrar değindi. Fa-

kat Eylül ayının sonu itibarıyla bu küçük grubun toplantıları meyvesini vermeye başladı. Uluslararası Para Fonu'nun yıllık toplantısında Connally, ek verginin son bulmasını yalnızca üzerinde mutabık kalınacak bir para reformuna bağladı. Connally, Ekim ayında para reformu konusunda belirli bir plan öne sürmeyi hâlâ kabul etmediğinde gerilimler yeniden arttı; ona göre mevcut durumdan azami düzeyde henüz yararlanılamamıştı. Avrupalılar ile Japonların kendi aralarında anlaşamamalarının pratik sonucu, ek ithalat vergisini yürürlükte kalmaya zorlamaktı; böyle olunca da er ya da geç diğer ülkelerin ekonomik milliyetçilik yarışıyla misilleme yapma tehlikesi ortaya çıkacaktı. Buna ek olarak, Avrupa ülkeleri ve Japonya bizim eylemlerimiz nedeniyle olası bir ekonomik durgunluk yaşarsa, korktuğum şey bizi bu nedenle suçlayacak seslerin çıkmasından değildi; bu durumdan sadece dış politikamız değil müttefikimiz olan ülkelerin içyapıları da kalıcı hasara uğrayabilecekti. Ne kadar yararlı olursa olsun hiçbir yeni ekonomik düzenleme böyle bir değişikliği telafi edemezdi.

Bu konuda bir karara varılması amacıyla Nixon'a Avrupalı liderlerle kişisel olarak görüşmesi yönünde tavsiyede bulundum. Aklıma ilk gelen, Batılı liderlerle bir zirve düzenlenmesiydi. Fakat Pompidou ilgilenmediğini açıkça belirtti; ortak bir Avrupa cephesi yaratamayacağının farkındaydı; çıkmaza girilmesi durumunda Brandt, ABD'nin tarafını tutmak zorunda kalabilirdi. Bu nedenle bir dizi ikili görüşme başlatmaya karar verdik. Anahtar Pompidou'ydu. Heath, Fransa ile ABD arasında taraf seçmekten kaçınacaktı. Brandt'tan yana olursak, Fransızları gücendirebilirdik; Pompidou'ya yaklaşımımız işe yaramazsa bunu zaten her zaman yapabilirdik. Tercih ettiğimiz strateji, bizimle olası bir mutabakatın şartlarını müzakere ederek Pompidou'nun Avrupa'da liderliğe soyunmasına olanak sağlamaktı. Uzlaşma ihtimali tamamen ortadan kalktığı takdirde hiç olmazsa onu izole etmek için elimizde kozumuz olurdu. Bunu pek olası görmemiştim. ABD'nin herhangi bir öneriyle gelmesi durumunda herkesin anlaşmaya yanaşacağı kanısına vardım. Ayrıca Nixon'ın, katıldığı görüşmelerde kamuoyunda bir çıkmaza girme izleniminin ortaya çıkmasını istemeyeceğinden emindim.

9 Kasım'da Fransa Büyükelçimiz Dick Watson, Beyaz Saray'da beni ziyaret etti. Paris'e döndüğünde Nixon ile Pompidou arasında bir

görüşme ayarlamasını istedim. Pompidou prensipte kabul etti. Aslında bir prestij meselesi olan toplantı yeriyle ilgili konuda anlaşmazlık baş gösterince plan neredeyse başarısızlığa uğrayacaktı. Fransızlar son derece aksiydiler. Fransa'yı ziyaret etme sırası Nixon'daydı fakat sadece bir başkente ziyarette bulunamazdı. Avrupa turu ise ayrı ayrı görüşmelerde bulunma fikrini ortadan kaldırabilirdi. Diğer yandan Pompidou, Batı Hint Adaları'nda bulunan bir Fransız adasında görüşme önerimizi de kabul etmeyebilirdi çünkü böyle bir durum onu gereğinden fazla uzak bir yere gitmeye zorlayabilir ve Fransız toprağı olsa da yine de ABD'ye ziyaretiyle karşılaştırılabilir olarak dikkate alınmayabilirdi. Sonunda tarafsız bir bölge olarak Portekiz takımadaları Azorlarda hemfikir olduk. Görüşme 13 Aralık'ta yapılacaktı. Tam da şüphelendiğim gibi Pompidou ekonomiyle ilgili meseleleri daha önce başka bir Avrupalı liderle tartışmamamız gerektiği konusunda ısrar etti; böyle bir şey Pompidou'nun bizimle anlaşmaya varabileceğini gösteriyordu. Başlıca sanayileşmiş ülkelerin maliye bakanlarından oluşan G-10'un harekete geçip 15 Aralık'ta bir toplantı düzenlemesini istedi. Dolayısıyla olası bir anlaşmanın ilk etapta Fransa ile ABD arasında iki taraflı olacağını garanti altına alıyordu. Nixon, Pompidou'nun teklifini kabul etti. G-10 planlandığı gibi 1 Aralık'ta Roma'da bir araya geldi fakat önemli bir sonuç elde edilemedi. Böylece Azorlarda kesin sonuca varılmasını umduğumuz toplantı için zemin hazırlanmıştı. (Heath ile 20-21 Aralık'ta Bermuda'da ve Brandt ile 28-29 Aralık'ta Key Biscayne'de gerçekleşecek görüşmeler planlanmıştı.)

Hindistan-Pakistan krizinin doruk noktasına ulaştığı gün Azorlara doğru yola çıktık. Yolculuk sırasında Nixon ve ben, Al Haig'in Çinlilerle görüştüğünü biliyorduk; eğer Çin, Pakistan'a yardım etmeye karar verdiyse -ki bu da meseleleri genel bir savaşın eşiğine getirecekti- Çin'in bizi bilgilendirmesi beklentisindeydik. Çinlilerin gönderdiği mesaj askeri bir karar alınması gereğini ortadan kaldırdıktan sonra bile Azorlarda kaldığımız süre boyunca Hindistan'ın Batı Pakistan'a nihai bir saldırı gerçekleştirmesini önlemekle meşguldük.

Azorlarda geçen zamanımın çoğu parasal konuları müzakere etmekle geçti ki bu hiç iyi olduğum bir alan değildi. Bu sıra dışı duruma hem Amerikan hem de Fransız iç siyasetinin önceden tahmin

edilemeyen durumlarından dolayı gelmiştim. Ekonomik krizin siyasi bedelinin fâhiş biçimde arttığına ve Avrupalıların makul şartlarda anlaşmaya hazırlıklı olduklarına bizim tarafımızdaki en üst düzey yetkili olarak ben inanıyordum. Başkan bir olaya bizzat dahil olduğunda, o işin sonucunda başarı beklerdi. Her zaman olduğu gibi bu durumu da baş aktör olarak görülmesiyle özdeşleştirmişti; o sırada beni, kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışan bir rakip değil de vekâlet eden birisi olarak görüyordu. Buna karşılık Connally, uzlaşma yanlısı olarak algılanmak için hevesli olan birisi değildi. Müzakere olmasını yeterince istiyordu fakat bir çıkmaza (ve olası bir tehdide karşı) girildiği takdirde kendini ihtiyat olarak saklamayı tercih ediyordu.

Fransızlara gelince, Pompidou ise mutabakata varılması durumunda bu mutabakatın baş mimarı olarak görülmeye can atıyordu. İleride Pompidou'nun halefi olacak Maliye Bakanı Valery Giscard d'Estaing ile ilişkiler pek de iyi değil gibiydi; Pompidou, onu müzakerelerin dışında tutmaya kararlı görünüyordu. (Böyle bir durum da her koşulda Connally'nin müzakerelere doğrudan katılmasını imkânsız hale getiriyordu.) Fakat pratik olarak bakıldığında, bu bize önemli bir ipucu vermişti. Çünkü Pompidou müzakereleri yürütme konusunda ısrarcı olursa bu durumda müzakerelerin de başarılı olmasını beklerdi.

Dolayısıyla para krizine bir çözüm bulmak için yapılan müzakereler Pompidou, önde gelen bir finans uzmanı, profesyonel bir bankacı ve bir acemi arasında gerçekleşiyordu; en megaloman anlarımda bile uluslararası para sistemi reformuna katkıda bulunan biri olarak hatırlanacağımı düşünmüyordum. (Üs komutanının mütevazı evinin tahsis edildiği Başkan dışında) ekibimizin kışla binasına yerleştirildiği Amerikan askeri üssünden Pompidou'nun adanın uzak ucunda yer alan şık villasına helikopterle gittim. Yanımda tercümanlık yapmak üzere sadece General Walters bulunuyordu. Tercümanı Prens Constantin Andronikof ile toplantıya katılan Pompidou her zamanki nezaketiyle beni karşıladı. Portekiz'in Atlantik'teki ileri karakolunun yemyeşil çayırlarına ve az meyilli tepelerine bakarak kahvaltımızı yaptık; burası, küçük bir ülkenin dinden aldığı ilhamla ve bitmeyen bir açgözlülükle, oğullarını bilinmeyen denizlere muazzam keşifler için gönderdiği dönemden bir yadigârdı.

Pompidou ile yaptığım müzakereler, ekonomideki göreceli yeterliliğimizin gösterdiğinden daha az adaletsizdi. Connally, kabul etmeye hazır olduğu bir dizi görüşü bana aktarınca teknik bir müzakereye girmenin intihar olacağına karar verdim. Azami konumumuzdan bir kez geri çekilmeye başlarsam, artık son noktaya gelene kadar mantıklı bir durma noktam olmayacaktı. En iyi taktiğim, cehaleti yaralı bir duruma ve teknik yetersizliği de bir silaha dönüştürmekti. Eğer sadece bir gelişme kaydedip de bunun pazarlığından kaçınırsam, bu durum bir amatörün -agresif olmadan- bir profesyonelle rekabet edememesi olarak görülebilirdi. Bu nedenle ilk oturumu, durum değerlendirmesi için kullanmayı tercih ettim. Sonradan Connally ile bir konu üzerindeki görüşümüzü geliştirip ertesi gün bunu ileri sürebilirdim.

Fransa'nın gerçek konumunu belirlemek amacıyla meseleyi felsefi ve politik terimlerle Pompidou'ya aktardım. Bir mutabakata varılması gerekiyordu ve bundan kaçış yoktu. Ortak bir karara varamadıkları için bu mutabakatın bazı Avrupa ülkelerine de ulaşması gerekiyordu. Fransa'nın önayak olmasını çok istiyorduk. Müzakereci olarak orada bulunmam, her iki tarafın saygınlığı ve ihtiyaçları ile uyumlu olabilecek bir sonuca ulaşmak istediğimizi mümkün kılıyordu; politik açıdan uygulanabilir tek sonuç buydu. Yeni bir uluslararası para sistemi oluşumunda, bir "zafer" elde etmeye hiç kimsenin gücü yetmez; çünkü yeni düzenleme ancak tüm üyelerin iş birliğine gönüllü olmasıyla devamlılık sağlayabilirdi. Ben bir şey zorlamaya değil, görüşmeye gelmiştim. Pompidou'nun asgari taleplerini belirtmesi oldukça işime yarayabilirdi. Öğleden sonra Nixon bu hususları Pompidou ile tartıştıktan sonra bir mutabakata varma konusunda elimden geleni yapacaktım. Mutabık kalmaları durumunda, eğer ertesi sabah Pompidou beni tekrar kahvaltıya davet ederse ona somut teklifimizi sunmayı düşündüm.

Sonunda doğru yaklaşımın bu olduğu ortaya çıktı. Pompidou, ekonomi politikalarımızın küresel kaygılardan ziyade seçim süreçlerimize bağlı olduğu hususunda biraz iğneleyici olsa da pek de haksız olmayan laflarını esirgememişti. Bazı seçim bölgelerinde ona yardımcı olması amacıyla bizden birtakım ekonomik kısıtlamaları kabul etmemizi isteseydi bu duruma nasıl tepki vereceğimizi sordu. Bu nok-

taya temas ettikten sonra bana para durumuyla ilgili yaptığı analizi öne sürdü. Bu analizden çıkardığım kadarıyla Pompidou'nun tamamen dalgalı bir kur sistemine razı olmaya niyeti yoktu. En nihayetinde -sadece ulusal gurur nedeniyle de olsa- frankta bir miktar değer artışına razı olacaktı fakat Fransa'nın rekabetçi konumunu sürdürebilmesi için franktaki artışın markın artışından daha az olması gerekiyordu. Pompidou, ABD'nin gerçekleştireceği devalüasyona direnmeyecekti. ABD'nin devalüasyonu ile Avrupa paralarındaki değer artışının bir paket içindeki toplam oranı %9 civarında kalacaktı; frank da bu skalada marktan biraz uzakta olacaktı. Ayrıca Pompidou, yeni paritelerin arkasında durmamız konusunda ısrarcıydı. Bu nedenle sınırlı altın standardını aşmamıza razı olmuştu. Nixon'la gerçekleşecek sabah oturumunda uluslararası durumun gözden geçirilmesi konusunda hemfikir olundu. Öğleden sonraki oturumda ise para ile ilgili hususlar masaya yatırılacaktı.

Nixon, Connally ve ben öğle yemeği molasında Pompidou'nun söylediklerini gözden geçirdik. Pompidou ile kahvaltıdaki görüşmemde, zaman içinde yeni paritelerin belirlenmesi teklifini vermemi Connally kabul etti. Connally'nin büyük yardımı dokunmuştu.

Nixon ekonomi alanında tarihe damgasını vurmayı planlamadığından öğleden sonraki oturumun nasıl geçtiğini tahmin etmek hiç kolay değildi. Pompidou bir gün önce söylediklerini sabah tekrar etti. Öngörüyle hareket eden Pompidou dalgalı kur sisteminin kaosa yol açacağını vurguladı. Nispeten ekonomik güçleri yansıtması koşuluyla yeni paritelerin belirlenmesine yardımcı olmaya hazırdı. Nixon'ın bu konu hakkında tam bilgi sahibi olduğu söylenemez. Döviz kurlarıyla ilgili bir tartışmadan ziyade çözüm istiyordu. Eğer Nixon'a gerçeği söyleten bir ilaç verilseydi, hiç şüphesiz çeşitli para birimlerinin yeni skalada nereye sabitleneceğini umursamadığı ortaya çıkardı. Yine her zaman olduğu gibi, genel bir fikir alışverişinden ziyade müzakerelerle ilgili endişe edecek bir noktaya gelene kadar gerginliği sürerdi. Genel gözlemlerin içinde kaybolurdu, onların hepsine de eşit derecede ilgi göstermezdi. Fakat bu gözlemleri, Pompidou'nun sabah tartışılanlar konusunda aynı fikirde olduklarını anlaması açısından yeterliydi. Nihai ayrıntıları Pompidou ile sabah kahvaltıda tartışacaktık.

Pompidou'nun önüne koyacağımız teklife akşam Connally ile be-

raber son şeklini verdik. Connally'ye hiç hâkim olmadığım bir alanda pazarlık yapmanın anlamsız olduğunu söyledim. Asgari ve azami pozisyonlarımız arasında bir pozisyon belirlemeyi ve buna bağlı kalmayı tercih ederdim. Pompidou'nun prensipte kabul edebilmesi için teklifimizin yeterince makul ve ihtiyaçlarımıza uygun olması gerekmekteydi. Connally, mizacı gereği bu türden bir müzakere yöntemine pek yanaşmıyordu fakat en sonunda bu işlerden anlamayan bir profesörle yapabileceği en iyi şeyin bu olduğunu kabul etmişti.

Connally ile birlikte üzerinde çalıştığımız rakamları sabah kahvaltıda Pompidou'ya sundum. Bu görüşmenin en sıra dışı olan tarafı ise dünyanın önemli para birimlerinin her biri için döviz kurunu belirlemeyi bu iki ülkenin, Fransa ve ABD'nin üstlenmeleriydi. Aslında Pompidou'nun makul olan şartlarını yaptığımız teklif ciddiye aldığından sanılandan daha çabuk anlaşmaya varılmıştı. Öğleden sonra da liderler tarafından onaylamış olan taslağı Maliye Bakanlarının ilk defa katıldığı bir oturumda sunduk. Varılan anlaşmanın neticesinde G-10 bir hafta sonra Washington'da bir araya geldi. Diğer tüm uluslar kabul etti; Smithsonian Anlaşması yeni parasal düzenlemeleri onayladı.

En azından ileride petrol fiyatındaki beş kat artışın, tüm dünya ekonomik sistemini yeniden değerlendirme gereğini sanayileşmiş ulusların önüne koyacağı 1974 yılına kadar ekonomik kriz sona ermişti. İşleri yürütmeye yarayan, köklü herhangi bir uygulama iptal edildiğinde ortaya çıkması kaçınılmaz olan tüm endişe, akıl karışıklığı ve huzursuzluğa rağmen sonuca ulaşılmıştı. ABD daha gerçekçi ve savunulabilir bir döviz kuru ilişkisi sağlamak için altın konvertibilitesini terk etmişti. Fakat böyle bir sistem uzun süre devam edemezdi. Smithsonian Anlaşması'na rağmen dalgalı bir dolar kuru kaçınılmazdı. Raymond Aron'un doğru bir şekilde işaret ettiği gibi altın konvertibilitesinin olmaması, ticaret yaptıklarımıza ya süresiz olarak dolar biriktirme ya da tüm ticari dezavantajlarına rağmen devalüasyona razı olma seçeneğini sunuyordu.[1] Parasal konularda biz güçlüydük; ortaklarımız ise ticari açıdan gitgide daha da güçlü hale geldi. Yeni sistem er ya da geç dünyanın ekonomik sisteminde daha da temel bir yapısal reform gerektirecek şekilde dolar üzerinde gittikçe artan baskılara neden olacaktı.

Nixon'ın tek taraflı olarak 15 Ağustos 1971'de aldığı kararlar, istenilen etkiyi yaratmıştı. Müttefikler arasındaki bağlılık gerilmiş olsa da kopmamıştı. Bu durumda; Pekin'e yapılan gizli gezinin yol açtığı şokun hemen ardından, gelecek yıllardaki ilişkileri gereksiz yere ipotek altına alan bu acımasız tek taraflılığı ya da müttefiklerimizin hiçbir girişimde bulunmayıp bize başka seçenek bırakmadıkları gerçeğini değerlendirmek benim için zordu.

Üst Düzey İstişareler: Son Tur

1971 yılı, Nixon ile en yakın müttefiklerimiz olan Fransa, İngiltere ve Federal Almanya Cumhuriyeti'nin liderleri arasında gerçekleşen bir dizi toplantıyla sona ermiş ve para meselesi dışında başka büyük bir karar alınmamıştı. Esas sorunların çoğu muallakta kalmış olsa da biz, Hindiçin'den çıktıktan sonra yeni girişimlerin temelleri atılmıştı. Ancak o zaman Avrupa'nın kararsızlıklarının üstesinden gelebilirdik. Bunlar da ABD'nin azminden duyulan şüphe; Ortak savunmaya ilişkin daha fazla yük üstlenme konusundaki isteksizlik; ABD-Sovyet müşterek hakimiyeti korkusuyla birleşen detant baskısı; herhangi bir global Amerikan hamlesi olduğunda ABD'nin tercihlerinden bağımsız olma görüntüsü altında -bazen de bu tercihlere muhalefet ederek- ülkeleri içinde popülarite sağlamak için istişare etme ısrarı gibi konulardı.

Nixon'ın ekonomik konulara olan ilgisizliği göz önüne alındığında siyasi görüşmeler Pompidou ile Azorlardaki buluşmasının açık ara en önemli kısmını oluşturuyordu. Her ikisi de uluslararası ilişkiler konusunda birbirine benzer görüşleri savunuyordu. Hem Nixon hem de Pompidou, Sovyetler Birliği'ne son derece şüpheyle yaklaşsa da istikrarlı ve sağlam bir dış politikanın ön koşulu olarak bir arada yaşama arzusunun gösterilmesine gerek olduğunu düşünüyordu. Her ikisi de güvenliği iyi niyetle yapılan soyut açıklamalarda değil de güçlü savunmalarda ve Çin'in önemli bir rol oynadığı uluslararası bir dengede arıyordu.

Görüşlerinin ayrıldığı nokta ise şu şekilde ifade edilebilirdi; Nixon dış politikayı yönlendirme konusunda ne kadar yetenekli olursa olsun Pompidou, ABD'nin iç dinamikleri nedeniyle er ya da geç Av-

rupa'dan çekileceğini düşünen de Gaulle'e katılıyordu. Bu nedenle eninde sonunda ortak Avrupa savunmasıyla desteklenmesi gereken Avrupa siyasi birliğinin kurulmasından yanaydı; böyle bir görüş, ABD'nin en azından 1950'lerden beri hiç hoş bakmadığı bir görüştü. Pompidou, nükleer caydırıcılığa olan stratejimiz ile Avrupa'nın güvenliğine ilişkin gereksinimler arasında potansiyel bir uyumsuzluk görmüştü. "Korunmak istiyoruz, intikam almak değil" demişti. "İntikam, mezarlıkta bizim için ancak küçük bir teselli olur." Pompidou, 1970 yılının Şubat ayında ilk defa karşılaştıklarında Nixon'a, Sovyetler Birliği ile uzlaşması yönünde çağrıda bulunmuştu. Artık çağrısı karşılık gördüğüne ve Moskova zirvesi de ayarlandığına göre, de Gaulle'ün olası bir ABD-Sovyet müşterek hakimiyeti konusunda uzun süredir devam etmekte olan hoşnutsuzluğunu aktaran Pompidou, uzun vadede Alman milliyetçiliğinin Doğu'dan gelen yardım çağrılarına cevap vereceğinden son derece kuşku duyuyordu. Kendi ikilemleri için de herkesin tek başına gitme isteğini frenleyeceğini düşündüğü Avrupa Güvenlik Konferansı'ndan daha iyi bir çözüm önermiyordu. Fakat yine de genel olarak bakıldığında Pompidou'nun düşünceleri, İttifak taahhüdü ile Fransız bağımsızlığının birleşimini (ki Amerikalılara oldukça tuhaf gelmişti) gösteren ve aslında Fransa'nın Beşinci Cumhuriyet boyunca ciddi ve sorumlu bir dış politika yürütmesini sağlayan akıllıca uygulamalardı.

Gelişen olaylar ışığında Nixon elinden geleni yapmıştı. Genel ilişkiler söz konusu olduğunda mükemmel bir kavrayışa sahipti ve her ne kadar kısa ve öz olsa da tutumumuzu çoğu zaman anlamlı bir şekilde ifade edebiliyordu. Nixon, Pompidou'nun Avrupa'daki koşullara ilişkin yaptığı analize katılıyordu. Başlangıçta biraz tereddüt etmiş olsa da artık Avrupa'nın birlik olmasından yanaydı; fakat yine de bunun ABD'nin geri çekilme olasılığına dayandırılmasına karşı çıkıyordu çünkü böyle bir olayın olması beklendiği için gerçekleşebileceğinden korkuyordu. Bu nedenle Sovyetlerle olan ilişkilere ve Çin'e açılıma yoğunlaştı. Ostpolitik'in uzun vadede neden olacağı olası sonuçlara ilişkin kendi korkularını dile getirdi. Moskova ve Pekin gezilerinin duygusal yanılsamalara yol açmayacağı vaadinde bulundu. Nixon, Hindistan-Pakistan krizinde izlediğimiz politikayı anlatınca Pompidou da analizimize katıldığını beyan etti. Fakat yine de aldığımız zor kararların, Fransa'nın alaycı oportünizmine konu olduğu

hakkında Pompidou şüpheye pek yer bırakmıyordu. Dengeyi koruyacağımız için Fransa daha güçlü ve daha kalabalık ülke olarak Hindistan'a yönelecekti.

Pompidou'nun tepkileri, Avrupa'ya has temel kararsızlığı yansıtıyordu. Gerginliğin olduğu dönemlerde Avrupalılar detantı savunurken gerginliğin hafiflediği dönemlerde ise olası bir müşterek hâkimiyetten korkarlardı. Herhangi bir kriz ortaya çıktığında Avrupa'nın dışındaki dengeyi korumamız için bize bel bağlarlardı; bizim tehlikeyle karşılaşmamız durumunda ise kendilerine özel avantaj sağlayacak şeylerin peşinden koşmaktan da çekinmezlerdi. Bu türdeki tutumlar, Avrupa politikamız için hem teşvik hem de fren işlevi görüyordu. Bu da müttefikler arasında daha önce hiç görülmemiş şekilde görüşlerin bir dereceye kadar paylaşılmasına bizi mecbur ederken sonunda özellikle Avrupa dışındaki kritik konularda nihai kararları bizim almamız zorunluluğu ile karşı karşıya bırakıyordu. Buna ek olarak detant konusunda kendi stratejimizi geliştirmemiz için bize ilave teşvik sağlıyordu. Böyle olmadığında Avrupalı liderler Moskova'yla tek başlarına uğraşmak zorunda kalarak ve hoşlandıklarını gizledikleri sözde Amerikan kavgacılığına fren olmuş gibi görünerek, ülkelerindeki sol kanadın desteğini kazanmaya çalışacaklardı. Doğu konusunda kendi seçeneğimiz olsaydı, çok öfkelenince Moskova yönündeki yarışta müttefiklerimizden daha ileri gidebileceğimiz korkusuyla bu eğilimler sınırlanırdı.

20-21 Aralık'ta Heath ile olan görüşmede de buna benzer bir şablon ortaya çıkmıştı; tek fark Heath, ABD'nin görüşüne daha aşina olduğundan uzun vadeli eğilimler konusunda Pompidou'dan daha az açık sözlüydü. Nixon, önceliğimizin Doğu-Batı ilişkilerinden ziyade Atlantik olduğunu açıkladığında, Heath inanmaya daha hazır görünüyordu. Heath, en sevdiği konu olan Avrupa'nın birlik olması meselesinin peşinden gitti ve Başkan'a bunun cepheleşme şeklinde değil de "rekabete dayalı" olacağına dair güvence verdi. İlginç olsa da pek de güven verici olmayan bir ifadeydi; 1960'larda kendiliğinden ortaya çıkan ve bizim gibi "iki ana direğe" sahip olan Atlantikçiler ile Heath'in tüm selefleri tarafından itirazsız kabul edilen iş birliğinden büyük ölçüde uzaktaydı. Heath, Atlantik iş birliği için en iyi yolun hangisi olduğuna dair görüşlerini sundu. Birincisi, Avrupa; olası

bir Avrupa zirvesinde ya da Dışişleri Bakanları Konferansı'nda ortak bir politika geliştirmelidir. Ardından Londra ve Washington arasında önceki istişarelere dayanan eski "özel ilişkinin" bir başka önemli değişikliği olarak bizimle iş birliğine girilmesi için çaba harcanması gerekecekti. Heath, Avrupa savunması hakkında Pompidou'dan daha tutkulu bir şekilde konuşmuştu. Heath'te, de Gaulle'ün tuhaflığının daha iyi huylu olan İngiliz versiyonunu görmüştük.

Bu konular dışında Heath'in görüşleri bizimkilerle uyum içerisindeydi. Avrupa Güvenlik Konferansı hakkındaki şüphelerimize katılıyordu. Biraz da olsa Pompidou'nun Doğu Avrupa ülkelerinin bağımsızlığını destekleyebileceğine dair görüşüne bir miktar itimat ediyordu fakat o zaman da neden Sovyetlerin böyle bir şeyi bu denli çaba harcayarak zorlayacağını açıklamanın güç olduğu konusundaki fikrimi destekliyordu. Heath'in en büyük endişesi, bu konuyla ilgili olarak Fransa ve ABD arasında meydana gelebilecek bir anlaşmazlığın ortasında kalmamaktı. Almanya'nın önce Doğu ile olan antlaşmaları onaylamak zorunda olduğu bahanesiyle bu meseleyi 1973'e kadar ertelememizi önerdi.

Dünyadaki durum gözden geçirildiğinde çıkan görüşler sıcak ve uyumluydu. İngiltere'nin Hint Yarımadası'yla olan tarihsel ilişkisi bizim daha soğukkanlı olan jeopolitik değerlendirmemize göz yummayacak kadar duygusaldı. İki lider, Batı'daki tüm ulusların müşterek bir şekilde karşı karşıya kaldığı belki de en derin felsefi sorunun ne olduğunu tartıştılar. Bu soruyu Heath ortaya atmıştı: "Etkili bir şekilde harekete geçmenin artık mümkün olmadığı dünya meselelerine gittikçe daha fazla dahil oluyoruz. Ne kadar yapabilirsiniz ki?" Bu soru bir önceki bölümde geçtiği üzere Nixon'ın oldukça etkili olan açıklamalarından birinin hatırlanmasına neden oldu:

> Vietnam'dan bu kadar yavaş bir şekilde geri çekilmemizin nedeninin bir kısmı bir savaşı sona erdirmek için herhangi bir bedel ödemeye hazır olmadığımıza dair mesaj vermekti; şimdi kendimize savaşı önlemek pahasına ne kadar bedel ödememiz gerektiğini sormalıyız. Eğer bedel ödemeyeceksek çok zor günler bizi bekliyor demektir. Bürokrasinin bir suçluluk kompleksi var. Onların hatalarını, siyasetteki muhalif olarak benim düzelttiğim gerçeğine katlanamıyorlar. Ayrıca bu bürokratik yapının yurt içindeki sorunlara büyük takıntısı var. Bilgi sahibi olan bürokratik yapı, kendi rolü ve ABD'nin rolü nedeniyle aklı karışmış ve hayal kırıklığına

uğramıştır. Soldan gelebilecek gerçek bir tehlike olduğuna asla inanmamışlardır. Kendi içlerine dönüyorlar. Dünyadaki olaylara dahil olmaya devam edip etmeyeceğimizi bir sorun haline getirdiler. Oldukça uzun olan bu konuşmanın amacı şudur: Meselenin farkındayım; ilgileneceğim; dünya çapında bir rolümüz olacak. Her gün bize ne olduğunu merak ederek uyanacaksınız. İnsanlarımıza umut vermek için girişimde bulunmak zorundayız. Bir siyasi lider sürekli umut aşılamalıdır fakat herhangi bir yanılsamaya düşmeden ne yaptığının da daima farkında olmalıdır.

Nixon'ın sonraki kaderi bu konuşmanın önemini gizlememelidir. Haklıydı; hem ABD'ye hem de Atlantik'e özgü sorunu doğru teşhis etmişti.

Son ziyaretçi Willy Brandt idi. Diğer Avrupalı liderlerde olduğu gibi birkaç önemli mesele vardı. Fakat diğer liderlerin aksine Brandt, küresel bir rol iddiasında bulunmuyordu; üstelik bundan kaçınmakla da gurur duyuyordu. Sonuç olarak tartışılacak nispeten çok az şey vardı. Tamamen Almanya ile ilgili meseleler masaya yatırılmıştı. Hem Doğu ile olan antlaşmalar hem de Berlin Antlaşması, Alman Parlamentosu tarafından onaylanmayı bekliyordu. Brandt, 28-29 Aralık 1971'de Key Biscayne'de Nixon'ı ziyaret ettiğinde grip nedeniyle yatağa çivilendiğim için görüşmelere katılamamıştım. Bu durum, Nixon'ın sadece bir Beyaz Saray yardımcısının eşlik ettiği olağan prosedürünü takip etmesine mâni olmamıştı (dolayısıyla Haig, benim yerime geçmişti). Rogers ile Almanya Dışişleri Bakanı Walter Scheel arasında ayrı bir görüşme gerçekleşmişti.

Görüşmenin ana konusu Doğu-Batı ilişkileriydi. Geçmişte kalan o uzak günlerde Brandt, Sovyet liderler söz konusu olduğunda önde gelen bir uzmandı; onlarla herkesten daha fazla karşılaşmıştı; üst düzey yetkililerimizden hiçbiri Brejnev, Kosigin ya da Podgorni ile muhatap olmamıştı. Sadece de Gaulle için düzenlenen anma töreninden sonra Elize Sarayı'nda verilen resepsiyonda Nixon ile Podgorni kısa süreli karşılaşmıştı. Özellikle Brejnev bizim için tam bir muammaydı. Brandt'in Brejnev ile ilgili görüşü genel olarak olumluydu. Brandt'in dediğine göre, Brejnev başlangıçta dış politikaya aşina değildi fakat geçen yıl bu hususta büyük ilerleme kaydedip özgüven kazanmıştı. Artık açıklamasını özenle hazırlanmış notlardan okuyarak yapmıyormuş. Brandt, Sovyetlerin kısmen de olsa Çin'den korktukları için gerçekten detant istediklerini düşünüyordu. NATO'nun, ken-

di fikri olan Ostpolitik'e verdiği destekten duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Nixon, İttifak'ın bu politikaya karşı çıkmadığını belirterek Brandt'ın sözlerini soğukça düzeltti. Fakat Federal Almanya karar verip bu sorumluluğu da kabul etmek zorunda kaldı. Brandt, Sovyetlerin, Almanya'nın antlaşmaları ile Berlin Antlaşması arasındaki bağlantıya içerlediklerini söyledi. Haig, bu bağlantıdan dolayı Brandt'in kendisinin bile coşkulu olmadığı izlenimine kapılmıştı; Sovyetlerin onay sürecini hızlandırmak için "zıt yönde bağlantı" ile Berlin'e erişim yollarındaki kontrol baskısından çekiniyordu. Fakat yine de Alman siyaseti göz önüne alındığında Brandt bundan kaçınmanın pek de mümkün olmadığını fark etmişti. Bonn Parlamentosu, tatmin edici bir Berlin Antlaşması kabul edilip yürürlüğe konmadığı sürece diğer antlaşmaları kesinlikle onaylamayacaktır. Bize gelince, Brandt'in anlattığı şekilde gelinen noktanın bizim için olumlu bir tarafı vardı. Özellikle olası bir Vietnam saldırısına tepki vermemiz gerektiğinde bu durum bize avantaj sağlayıp Sovyetleri itidalli davranmaya mecbur bırakacaktı. Alman Parlamentosu oylamaya geçmeden önce küresel bir kriz çıkması Sovyetlerin hiç işine gelmezdi.

Benzer bir tutum sergileyen Nixon, Pekin ve Moskova zirvelerine olan yaklaşımıyla ilgili kısa bilgi verdi. Brandt, Doğu-Batı ticaretinin siyasi müzakerelerle bağlantılı olmaması gerektiğini ileri sürdü; ticareti, Sovyet sistemini bozmanın bir yolu olarak görüyordu. Ayrıca Doğu Avrupa'nın en bağımsız ülkelerinin tam olarak istedikleri şey olan özerkliklerinin desteklenmesine yönelik standart Avrupa argümanına başvurarak bir Avrupa Güvenlik Konferansı çağrısında bulundu. Brandt; yörüngedeki uydu devletlerin bağlılığını gevşetecek bir konferans için neden Sovyetlerin bastırdığını, daha önce görüştüğümüz Pompidou'dan daha fazla açıklayamamıştı.

Aynı benim gibi Nixon da şüphe içinde kalmıştı. Kongre'de asker azaltımı için bizi eleştirenlere, Avrupa Güvenlik Konferansı'nın bahane sunabileceği uyarısında bulundu. Tüm müttefiklerin temkinli bir şekilde hareket etmesini istedi. Nixon ve Brandt'in her ikisi de Mayıs ayındaki bu kısa süreli telaşın ardından Sovyetlerin birliklerin karşılıklı ve dengeli şekilde azaltılması fikrine artık pek sıcak bakmadıklarını ifade ettiler. Brandt, Avrupa ile ABD arasındaki bağların kuvvetlendirilmesine yönelik arzusunu dile getirdi. Nixon ve Brandt

arasındaki görüşme dostaneydi; herhangi bir sonuca varılmasa da yine de başarılı sayılabilirdi.

Avrupa ve ABD liderleri arasında 1970-71 döneminin başlangıcını ve sonunu belirleyen bu genel ve büyük ölçüde felsefi olan tartışmalar, Nixon yönetiminin görevde olduğu o yıllarda diğer endüstriyel demokrasilerle sürdürdüğümüz ilişkilerimizin olaylarla geçen bir dönem olduğu gerçeğini yansıtıyordu. Federal Almanya, Ostpolitik'ini tamamlamanın eşiğindeydi. Bizim Almanya'yı desteklememiz, onu uyum içinde Atlantik birliği ve Batı ile birleşmeye yönlendirmemize yardımcı olmuştu. İngiltere'nin Ortak Pazar'a girmesinin sonucunda ortaya çıkacak ekonomik düzenleme ortamın gerginleşmesine yol açmıştı. Fakat sonunda yeni bir para sistemi ortaya çıktı ve -en azından son aşamalarında- başlıca ülkelere bunu devam ettirmelerine destek olacak iş birliğine dayalı bir duruma ulaştı. Batı İttifakı'nın askeri gücü, Kongre'de sert saldırılar karşısında kalmasına rağmen sürdürülmüştü.

Daha yapılacak çok şey vardı. Açıkça görülüyor ki bir detant dönemi yaklaşmaktaydı. İttifak'ın; biçim ile öz arasında ayrım yapmakta başarılı olup olamayacağı, gerginliklerin gevşediği dönemde dengeyi sürdürme çabalarının azalıp azalmayacağı ya da İttifak içi bağlılığa ve yeni yaratıcılığa payanda olup olmayacağı halen belirsizliğini korumaktaydı. Vietnam Savaşı arkamızda kaldıktan sonra Atlantik ilişkisini yeni bir liderlik hamlesi ile geliştirmeyi umuyorduk çünkü böyle bir şey dış politikamızın mihenk taşı olmaya devam edeceği gibi öyle de kalmalıydı.

XXIII
VİETNAM 1970-71: HANOİ'Yİ SIKIŞTIRMA

Dış politikamızın tasarımı aydan aya tamamlanıyordu: Atlantik ilişkileri, Çin'e açılım ve Moskova'nın ciddi müzakerelere olan tutumunda gitgide düzelme görülmesi. Ancak başarmaya çalıştığımız her şeyi paramparça edebilecek bir kâbus vardı: Vietnam'daki savaş. Yurt dışında yaptığımız diğer her şeyi tehlikeye atmadan ve Hanoi'ye de kabul edebileceği şartlar sunmadan bu savaşı bitirme olasılığımız yoktu; yurt içindeki uyumu riske etmeyecek kesin bir askeri sonuç almadan savaşı sürdüremezdik. Bu nedenle çelişkili mecburiyetler arasında gidip geliyorduk; vatandaşlarımıza bir yandan savaşın biteceğine dair umut veriyor, diğer yandan uluslararası sorumluluklarımız ve ulusal onurumuzla uyumlu bir çözüm sağlamak için Hanoi'ye yeterince risk yaratıyorduk.

1970 yazı itibarıyla Vietnam tartışmalarımızda yer alanlar Kamboçya travması nedeniyle şimdilik bitkin düşmüşlerdi. Yönetim, Hanoi'nin saldırı amaçlı operasyonlarının kapasitesini düşürme hedefine ulaşmıştı. Fakat bunu yaparken psikolojik açıdan da tükenmişti; gösterilerin tekrar başlamasının yol açacağı endişe, o yaz Yürütme Organı'nda bulunan herkesin Vietnam hakkındaki düşüncelerine nüfuz etmişti; hatta son derece dayanaklıymış gibi davranan Nixon'ın bile. Ortaya çıkan bu yıpranmışlık, uzlaşmaya varmak için nefes almamızı sağlamıştı. Süveyş Kanalı, Cienfuegos, Ürdün ve Şili'deki krizler hükümeti epeyce meşgul ederek kamuoyunun dikkatini dünyanın diğer bölgelerine odaklamıştı.

Bir nebze de olsa talihimiz yaver gitmişti. Nixon'ın da canı gönülden razı olduğu üzere David Bruce'un Paris müzakerelerine büyükelçi olarak atanmasını önerdim. Bruce anında kabul etti. 1970 yazında Vietnam konusundaki ulusal takıntımız bizi yine sarıp sarmaladığında Bruce sağlam ve istikrarlı bir etki yaratmıştı. Herhangi bir öneride bulunmadan önce meseleyi iki ay boyunca incelemek istedi; yeni direktifler aldığı izleniminin ortaya atılmasına sıcak bakmıyordu. Hanoi, sadece ayak direyerek kolayca yeni tavizler elde edemeyeceğine inanırsa anlaşmaya yanaşırdı.

Bu durum, Kamboçya'daki kargaşanın ardından Nixon'ın çılgınca dalgalanan ruh haline sakinleştirici etki yapmıştı. Nixon, 4 Temmuz'da San Clemente'de Paris müzakere ekibi olan Bruce ve Phil Habib ile görüştüğünde kararlı bir şekilde konuştu. Siyasi riski ne olursa olsun sonuna kadar gidecekti. Gerilimi azaltmanın ya da tek taraflı geri çekilmenin Kuzey Vietnamlıların tutumlarını değiştireceğini düşünmüyordu; askerlerimizi her geri çektiğimizde Hanoi, bizi daha da zor durumda bırakıyordu. Müzakerelerin başarısız olması durumunda, itidalini kaybedip şiddetli bir bombardımana tekrar başlayabilirdi. Fakat bir hafta sonra 11 Temmuz'da, yurt içinde kendisine olan desteği savaşın önemli ölçüde azalttığını ve bu nedenle de 1972'den önce bitirilmesi gereğinden bahseden Başkan özel olarak bana dert yandı; olası rakiplerinden herhangi biri Başkan olursa Amerika'nın dünyadaki konumu zarar görebilirdi. Bulduğu çözüm, büyük çaplı bir bombalamayı tamamen geri çekilmeyle birleştirmekti. Fakat 22 Temmuz'da Beyaz Saray'da Bruce, Ellsworth Bunker ve benimle kahvaltı yaparken dayanma gücümüz konusunda daha iyimser bir tahminde bulundu:

> Bu savaşı ne şekilde bitireceğimizin kesinlikle ABD'nin dünyadaki geleceğini belirleyeceğini düşünüyorum. Sonuç lehimize çıkarsa Amerika'nın Avrupa ve Asya'daki konumunu devam ettirebiliriz. Amerikan halkı eşit olarak bölünmüş durumda. Tüm bürokratik yapı bana karşı fakat ülkede bunu başarabilecek tek kişi ben olsam da bunu sonuna kadar götüreceğim. Öyle ya da böyle bu işe katılımımızın sonunu göreceğiz ... Bugün bana muhalefet eden bütün insanların desteği olmadan göreve geldim ve onların desteği olmadan yeniden seçilebilirim.

Fakat 10 Ağustos'ta Nixon, savaşı bir an önce bitirmesi yönünde baskıda bulunan Senatörler Harry Byrd ve Gordon Allott ile yap-

tığı konuşmanın ardından sarsılmıştı. "Sol, artık olmasını istediğimiz yerde" demişti bana. "Tartışmaları gereken tek şey hızlıca toplanıp gitmeleridir ki bu da onların sorunu. Fakat sebebi ne olursa olsun Sağ bırakıp gitmek istediğinde, işte o zaman bu bizim sorunumuzdur." Bu nedenle kuzeyi ablukaya alarak, bombardımana tekrar başlayarak ve aynı anda tüm askerlerimizi geri çekerek bu meseleyi kökünden halletmek istedi. Kamboçya'da yirmi millik bir mesafede sekiz hafta boyunca savaşa devam ederken yaşadığımız sıkıntılar göz önüne alındığında çok büyük bir provokasyon olmadıkça bu şekilde yol kat edemeyeceğimiz konusunda uyarıda bulundum. Birliklerimizi herhangi bir şekilde geri çekmemiz, askerî harekâtımızın tam tersi yönünde bir izlenim bırakabilirdi. Kuzey'deki ağır bir kayıp sırasında, Nixon'ın planı Saygon'da da çöküşe yol açabilirdi. Nixon bu hususun üzerinde fazla durmadı.

Yaz boyunca yaptığımız araştırmalar, Kuzey Vietnam'ın Kamboçya üzerinden sağladığı tedarik sisteminin aksadığını ve orada konuşlanmış olan düşman kuvvetlerinin ciddi şekilde güçten düştüklerini doğruluyordu. Daha da önemlisi, Vietnam'ın güney yarısındaki Kuzey Vietnam birlikleri -sözde 3. ve 4. Askeri Bölgeler- artık Güney Vietnam'daki saldırı operasyonları için değil yeni üs bölgelerini korumak ve Kamboçyalı gerillaları eğitmek için kullanılacaktı; saldırı amaçlı operasyon yapma güçleri en azından bir yıldır ciddi şekilde sarsılmıştı. Müttefik zayiatı da buna paralel olarak azalmıştı. Kamboçya'dan önceki on iki ayda 7.000'den fazla Amerikalı çatışmada hayatını kaybetmişti. Ertesi yıl bu rakam 2.500'ün altına düştü. Bir sonraki yıl 500'ün de altına indi.

Fakat siyasi sorun devam ediyordu. Yine de umutsuzluğa kapılmayan Hanoi, tüm Amerikan askerlerinin tek taraflı olarak geri çekilmesi ve Saygon hükümetinin devrilmesi konusundaki isteklerine devam ediyordu. Uzlaşmaya yanaştıklarına dair en ufak bir belirti bile yoktu. Bize, kayıtsız şartsız teslim olma ve komünist yönetimin merhametine bel bağlayan milyonlara ihanetten başka koşul sunulmuyordu. Yurt içindeki muhaliflerimiz onur tanımımızı alaya almış olsalar da tek çareleri koşulsuz bir geri çekilme tarihi belirleyerek anlamsız ve utanç kaynağı bir harekete sebebiyet vermekti. Ağustos ayının sonunda Senato, 31 Aralık 1971'de Amerika'nın geri çe-

kilmesi için son tarihi belirleyen ve acil bir durumda Başkan'ın bu süreyi altmış gün uzatmasını mümkün kılan McGovern-Hatfield değişikliğini tartışıyordu. Bu tasarı basından büyük destek görmüştü. *Washington Post*'a[1] göre böyle bir tasarı "üçkâğıtçılığı sona erdirebilirdi"; *St. Louis Post-Dispatch*'e göre ise McGovern-Hatfield değişikliğine karşı çıkarak "maskemizi düşürüyor" ve amacımızın (artık bir utanç ifadesi haline gelen) askeri bir zafer kazanmak olduğunu gözler önüne seriyorduk. Fakat nihai geri çekilme tarihi yasayla belirlendiğinde, müzakere için hâlihazırda daralmış olan zaman tamamıyla ortadan kalkacaktı. Dost bir hükümetin devrilmesi ve milyonların acımasız bir diktatörlüğe terk edilmesi dışında, kelimenin tam anlamıyla sunabileceğimiz hiçbir şey kalmayacak, esirlerimiz için bile pazarlık etme gücümüzü kaybedecektik. Savaşı onurlu bir şekilde sona erdirmek için ki yurt içindeki muhaliflerimiz böyle olmaması için tüm çabayı gösterdi, niyetlerimizi en az belirsizlik payı ile düşmanımıza sunmamız gerekiyordu.

Eğer halkımız hedeflerimize güvenirse ve düşmanımızın da taktiklerimiz konusunda bilgisi olmazsa, ideal pazarlık konumumuz mevcudiyetini korurdu. Ülkemizde ortaya çıkan fikir ayrılıkları tam tersi bir durum yaratmıştı. Muhaliflerimiz baskı altında kaldığımız konunun gayet farkında olduklarından, yurt içinde sürekli bir güvenilmeme ile karşı karşıyaydık. Ayrıca geri çekilme konusunda bir tarih belirlendiğinde ve buna uyduğumuzda, McGovern-Hatfield değişikliğinde önerildiği iddia edilen süre uzatımı talebi için Kongre'ye başvurmamız hiç de söylendiği kadar basit olmazdı. Son tarihi belirleyen güçler, kesinlikle bu süreye sadık kalınması için ellerinden geleni yapacaklardı. Sorunun kesin bir şekilde ortaya çıkması da pek olası değildi. Değişikliğin kabul edilip yürürlüğe girmesi bile Güney Vietnam'ın ve silahlı kuvvetlerinin de moralini bozmasına pekâlâ neden olabilirdi. Tayland muhtemelen Vietnam'daki hava operasyonları için çok önemli olan üsleri kapatacak ve Laos'lu Souvanna Phouma ise Ho Chi Minh Yolu'nun bombalanmasına son vermemizi neredeyse kesinlikle isteyecekti çünkü tehdit altındaki bu iki ülke yeni gerçeklere uyum sağlamaya çalışıyordu. Sağduyulu hiçbir yönetim bu riskleri, gelişen olayların gösterdiği gibi büyük çoğunluğu yatıştırılamayan eleştirmenlere güven verme ümidiyle kabul edemezdi. Oysa sonunda Amerikan silahlı kuvvetlerinin önemli çoğunluğunu Mc-

Govern-Hatfield değişikliğinin gerektirdiği süre içinde ve geri kalan kısmını da on beş ay sonra geri çekmeyi başarmıştık. 1972'deki Kuzey Vietnam saldırısını durdurmaya yetecek kadar asker orada kalmıştı. Fakat 1970 yılının Eylül ayında çok farklı bir sonuç alınacak tarih belirlemeye -bunun tespiti için görüşme imkânı yoktu- kendimizi bağlamadan ve müttefiklerimizi de bozmadan geri çekildik.

McGovern-Hatfield değişikliği 1 Eylül 1970'te 55-39 oyla reddedildi. Kelimenin tam anlamıyla yönetim bir zafer kazanmış olsa da otuz dokuz senatörün barış müzakerelerinin yürütülmesine belirli şartlar koymaya çalışmaları, yönetimin uyarılarına rağmen senatörlerin bu fiyaskoyu yasalaştırma çabaları, tutarlı bir stratejinin psikolojik temeline ciddi bir darbe indirmişti. Bu oylama McGovern-Hatfield değişikliğinin sonu da değildi. Bu değişiklik her geçen ay gittikçe artan bir destekle geri dönecek, Hanoi'ye pozisyonumuzun sarsıldığını gösterecek ve böylece Kuzey'in bu ciddi ve önemli müzakerelere katılma yönündeki teşvikini azaltacaktı. Üstelik Kuzey Vietnam'ın müzakerelere katılmamasını gerektirecek bir başka sıkıntı baş gösterdi. Amerikan askerlerini o kadar hızlı geri çekiyorduk ki Vietnamlaştırmaya artık kimsenin inanası gelmiyordu; bu süreçte halkın gerçekten özgür bir siyasi tercihi karşılığında geri çekilmelerimizi hızlandırmanın doğasında var olan pazarlık kozumuzu da kaybetmiş oluyorduk.

Serbest seçim kavramını en iyi koşullarda bile Kuzey Vietnamlılara kabul ettirmek zor olurdu çünkü bunun ne anlama geldiğinin bile farkında değillerdi. Silahla iktidarı ele geçirmişlerdi; mücadele ederek de bu yetkilerini genişletmişlerdi. Kendilerini Marksist-Leninistlere adamışlardı. Onlara göre siyasi meşruiyet, halkın "gerçek isteklerini" somutlaştıran militan elit tabakasına aitti; muhalifler yeniden eğitilmeli ya da ortadan kaldırılmalıydı. Vietnam tarihi de hiç yardımcı olmuyordu; geçmişteki liderler ülkeyi Tanrı'nın emriyle yönetmiş ve başarıya ulaşmak için sabırla beklemişlerdi. Tarafsız seçim komisyonları kurulması ve özgürce oylama yapılmasına ilişkin görüşlerimizi Hanoi küçümseyerek geri çevirmişti; saflığı, felakete sürekli davetiye çıkarsa da hayatta kalması için zengin bağışçısının isteklerini yerine getirmeye çalışan Saygon, gönülsüzce razı olmuştu. Komünist ideoloji ve Vietnam'ın tarihi göz önünde bulundurulduğun-

da tüm komünistlerin bir koalisyon hükümeti için mücadele verdiği nasıl düşünülebilirdi. Hangi Vietnamlının buna razı olacağı ise kitle psikolojisi araştırmalarına bırakılmalıdır.

20 Temmuz'da Nixon'a yazdığım notta onu bir defa daha Vietnamlaştırmaya dayanan bir stratejinin bir müzakere stratejisiyle sonsuza kadar uyumlu olmayacağı konusunda uyardım. Tek taraflı yapılacak her geri çekilme, pazarlık pozisyonumuzu zayıflatmaya yol açacaktı. Eğer askerleri geri çekme, Saygon'un hayatta kalmasıyla tutarlı olacak şekilde en üst düzeyde ise bunu hızlandırma olanağımız sınırlıydı; dolayısıyla Hanoi'ye sunacak çok az şeyimiz vardı. Yakında muhtemelen 1971'in ortalarında Vietnamlaştırma ile müzakere etme arasında seçim yapmak zorunda kalabilirdik. Aslında amaç Temmuz ve Ağustos aylarında yönetimin görüşünün behemehâl bir ateşkes (ya da savaşın geldiği noktada ateşkes) olması yönünde belirginleştiği zaman çıkmazdan kurtulmak için gizli olasılıkları keşfe çalışmaktı. Bu teklif daha önce de emekli olduktan sonra Paris'teki müzakerelerde[2] görüşmeci olan Cyrus Vance ile Averell Harriman,[3] *New York Times* ve Senatör Mike Mansfield tarafından da öne sürülmüştü. Bu teklifin bir "uzlaşma" önerisi olarak sunulması her iki tarafın da askeri zaferden vazgeçmesi anlamına gelirdi. 1969'da behemehâl bir ateşkes henüz o zamanda ABD'nin şartlı teslim olmasına ya da geri çekilme için belli bir süre belirlenmesine ilişkin görüşü desteklemeye yanaşmayan savaşın ılımlı muhalifleri için favori bir formül haline gelmişti. Çeşitli nedenlerden dolayı bu kişilerin görüşlerini birçok üst düzey yetkili de paylaşıyordu. Savunma Bakanlığı'ndaki bazıları bütçe baskılarını ve silah tedarikinde kullanılan serbest fonları rahatlatmak için ateşkesi tercih ediyordu. Dışişleri Bakanlığı kısmen Kongre'yi ve medyayı memnun etmek, kısmen de sürekli yeni öneriler ortaya atarak doğasından gelen istekle baskı yapıyordu. Nixon genel olarak bu tasarıların hiçbirine tenezzül etmiyordu. 3 Kasım 1969'da yaptığı konuşmanın ertesi günü Başkan, Dışişleri ve Savunma Bakanlarına özellikle ateşkese yönelik hiçbir girişimi kabul etmeyeceğini bildirmişti. Fakat yine de 8 Kasım'da Rogers, barış yanlılarının desteğini kazanmanın bir yolu olarak Vietnam'la ateşkes ilan edilmesi için Mansfield yasa tasarısını desteklememizi istedi. 10 Kasım'da Beyaz Saray'a gelen resmi bilgi notunda Dışişleri ateşkes girişiminde bulunulmasını öneriyordu.

Ne yazık ki iki önemli engel vardı: Kuzey Vietnamlılar ateşkesin hiçbir türüne ilgi göstermemişti ve 1969'da Güney Vietnam hükümeti, komutanlarımız ve Saygon Büyükelçiliği, behemehâl bir ateşkesin Güney Vietnam'ın askeri çöküşünü hızlandıracağını düşünüyordu. Vietnam Özel Çalışmalar Grubu, olası bir ateşkesin etkisini vilayet bazında inceledi. Çalışmanın sonucu, Saygon'un görüşünü doğrular nitelikteydi.

Yine de prensipte kabul edildiği takdirde Güney Vietnamlılara hayatta kalmaları için makul bir fırsat tanıyan şartlarda ısrar edeceğimiz teorisini aklımızda bulundurduk. Şubat ve Mart 1970'te Le Duc Tho'ya Laos ve Kamboçya için ateşkes teklif etmiştim; bu hususu Vietnam'la ilgili tartışmaya hazır olduğumuz konular arasına ekledim.

Ancak Le Duc Tho bu türden bir münakaşaya girmek istemedi. Ekim 1972'ye kadar her defasında, siyasi anlaşma olmadan ateşkesin imkânsızlığı için kibirlice bana nutuk çekti; ileri sürdüğü şartlar, kötü gizlenmiş komünist tarzı bir ele geçirmeyi yansıtıyordu. Hanoi'nin böyle küçümseyici davranışının nedeni; kırsala dair görüşlerinin, bizimkinden daha iyi olduğu kanısı mıydı yoksa ateşkesten sonra birliklerimizi Vietnam'da tutacağımız korkusu muydu ya da Marksist-Leninist kuramcılığın her türden denge kavramına olan güvensizliği miydi bilmiyorum. Sebebi ne olursa olsun Hanoi, Nixon'ın 14 Mayıs 1969 konuşmasındaki teklifini görmezden gelip, 3 Kasım'da aynı teklifin tekrarına da aldırış etmemişti (teklif, her iki konuşmada da yerel bir ateşkesi önerme şeklinde olsa da içerdiği anlam kolaylıkla çıkartılabilirdi).

1970 Mayıs ayının sonlarında, 21 Temmuz'daki NSC toplantısı da dahil Haziran ve Temmuz'da kurumlar arası toplantılarda tartışılmak üzere çeşitli seçeneklerin belirlenmesi için özel bir çalışma yürütülmesini istedim. Herkes Hanoi'nin yeniden toplanmayı ya da geri çekilmeyi içeren bir ateşkesi reddedeceği konusunda hemfikirdi; diğer tarafın kabul etme ihtimali yüksek olan tek seçenek yürürlüğe girmiş bir ateşkes olurdu. Kamboçya operasyonu sonucunda elde edilen başarı artık riskleri tolere edilebilir düzeye getirmişti; Kuzey Vietnamlılar, birliklerini yeniden bir araya getirmiş, onları sınıra doğru çekmiş ve Kamboçyalı komünistlerin eğitim üslerini koru-

mak için görevlendirmişti. Buna karşın incelemelerimiz neticesinde yürürlüğe girmiş bir ateşkes durumunda Saygon'un halk üzerindeki kontrolünün en az %6 oranında azalacağı tahmin ediliyordu.

Yine de yaz aylarında ortaya çıkan behemehâl bir ateşkes teklifinde bulunmaya ilişkin fikir birliği, gergin bir ipin üzerinde yürüdüğümüzün göstergesiydi. Kamboçya travmasından sonra Nixon'ın birtakım barış önerileri sunma ihtiyacına sıcak bakması dışında hükümetin içindeki görüşler değişmemişti. Hükümetin dışında da bu görüş ivme kazanmıştı. McGovern-Hatfield değişikliğinin kabul edilmediği gün *Washington Post*'un "savaş yanlısı şahinler ve barış yanlısı güvercinlerin alışılmadık profili"[4] diye adlandırdığı iki partiden on dört senatörün oluşturduğu grup, Nixon'a bir mektup göndererek Paris barış görüşmelerinde tüm gayretini "uluslararası denetim altında Vietnam genelinde behemehâl bir ateşkes" için sarf etmesi çağrısında bulundu. 18 Eylül itibarıyla bu gruba on altı senatör daha katıldı. Bu arada Clark Kerr'in başında olduğu Vietnam'da Siyasi Çözüm için Ulusal Komite, bu teklifi öne sürenlerin başında geliyordu. Bu teklif, hükümetteki tüm bakış açılarını geçici olarak bir araya getiriyordu: teklifin reddedilmesi neredeyse kesin olmasına rağmen bizi eleştirenleri etkisiz kılmak için yine de önerilmesi gerektiğini düşünenler; henüz açık bir şekilde ifade etmeye yanaşmasalar da bu teklifi daha kapsamlı teklifler için bir açılış olarak görenler ve ateşkes teklifinin müzakere çıkmazını kıracağını tüm içtenlikleriyle düşünenler.

Nguyen Van Thieu bile aynı görüşteydi; her kaçınılmaz olanla yüzleştiğinde uyguladığı taktiği olmasına rağmen o bile bu görüşün arkasındaydı. Savaş yorgunluğunun Amerika'da gitgide arttığını fark eden Thieu, giderek sayısı azalan Amerikan kuvvetlerinin bırakacağı boşluğu doldurması, her gün kendisini yok etme kararlılığını açıkça ifade eden bir düşmanla iktidarı paylaşma teklifinde bulunması ve siyasi reformlar yapması istendiği için neredeyse imkânsız bir konuma düşmüştü. Bu külfetlerden herhangi biri istikrarlı bir toplumun bile yapısını sınardı; topraklarında yüz binlerce yabancı askerle bir iç savaşın ortasında kalarak tüm bu işlerde başarılı olması imkânsızdı. Yaptığı kadarıyla başarılı olmasını, kayda değer yeteneklerine borçluydu. Thieu, kendisini barışın karşısındaki gerçek engel olarak görüp onu karalayan savaş eleştirmenleri için uygun bir hedef olduğunu biliyordu; on-

ların saldırılarını da ancak kendisinin ve ülkesinin mücadeleden vazgeçmesini hazırlayarak bitirebilecekti. Tüm Vietnamlılar gibi, iktidarın nasıl paylaşılabileceğini göremiyordu. Zamana ihtiyacı olduğunu ve en iyi koşullarda başa baş bir mücadele olacağını biliyordu. Aman vermeyen rakibine esneklik göstererek kendi pozisyonunu tek taraflı zayıflatan bu tuhaf müttefike en az zarar verecek tavizleri de göz önünde tutan Thieu, kendisine bir imkân elde etme peşindeydi. Dolayısıyla teklifimizi kısmen kabul edilebilir bir kumar olduğunu düşündüğü, kısmen Hanoi'nin bunu reddedeceğinden şüphelendiği, kısmen de koalisyon hükümeti için ardı arkası kesilmeyen baskılardan biraz olsun kurtulabileceğini göz önünde bulundurduğu için kabul etti.

Bu nedenle Ağustos ayında Nixon, Bruce'un iyice hazırlanmasının ardından ateşkes teklifinde bulunmaya karar verdi. Aklındaki tarih yaz sonuydu. Uzun vadede önemli sonuçlara yol açabilecek bir karar olduğu ortaya çıktı. Behemehâl bir ateşkes, duruma bağlı olarak ileri sürüldü. Eğer başarı sağlanırsa peşinden savaşı bitirmeye yönelik diplomatik bir görüşme gelirdi ki o zaman da büyük olasılıkla Kuzey Vietnam kuvvetlerinin geri çekilmesi konusundaki talebimizi ileri sürmeye devam edebilirdik. Başarı sağlanamadığı takdirde Güney Vietnam'da asker bırakmamız gerekecekti. Fakat kimse böyle bir olasılığı ciddiye alamazdı. Savaş devam ederken bile Kongre'nin askerlerimizi tek taraflı olarak geri çekmemiz yönündeki baskıları artıyordu; bir ay bile geçmiyordu ki Senato'nun veya Temsilciler Meclisi'nin önünde, bir tür mühlet sonu yasalaştırma gündemi olmasın. Böyle bir ortamda Hanoi kendi askerleri konusunda ne yaparsa yapsın ateşkes sağlanmış olsa bile Kongre'nin Hindiçin'de asker bulundurmamıza müsaade etmesi mümkün değildi. Dolayısıyla 1970 yılında behemehâl bir ateşkes önerilmesine ilişkin karar, 1972 yılındaki çözümü de beraberinde getiriyordu. Kuzey Vietnam kuvvetlerinin Güney'de kalacak olması, askıya alınan teklifte dolaylı olarak belirtiliyordu; biz onları silah zoruyla oradan çıkaramazsak hiçbir müzakere çıkaramazdı. Fakat resmi teklifimizi yapmadan önce Kuzey Vietnamlılardan yine haber geldi.

Binh Hanım'ın Sekiz Maddesi

Kamboçya operasyonu sona erdiğinde, 5 Temmuz'da General Walters aracılığıyla Kuzey Vietnamlılara 25 Temmuz'dan sonraki

herhangi bir hafta sonu için Le Duc Tho ile görüşmek istediğimi belirten bir mesaj gönderdim. Her zaman olduğu gibi Hanoi'den tam altı hafta sonra 18 Ağustos'ta cevap geldi. Bu doğrultuda Xuan Thuy ile 29 Ağustos'ta görüşmemi talep ediyorlardı. Bu sefer, geçen Şubat ayındaki istekliliğimizi göstermedik. Görüşme, McGovern-Hatfield değişikliğini atlattıktan bir hafta sonra nihayet 7 Eylül'de gerçekleşti.

Paris'e gizlice gittiğim güzergâhı artık ezberlemiştim. Andrews Hava Kuvvetleri Üssü'nden Fransa'nın ortasındaki Bourges yakınlarında yer alan Avord'daki askeri üsse uçtum. Artık başyardımcılarım, bundan sonra hiçbir toplantıyı kaçırmayan ve hazırlıklarımın sorumluluğunu üstlenen Winston Lord ile yakın çalışma ekibimde bulunan Vietnam uzmanı Dick Smyser idi. Cumhurbaşkanlığı jetlerinden biri beni ve ekibimi Villacoublay Havaalanı'na götürdü; orada da General Walters bizi karşıladı. Hizmetçisine General Kirschman (iş arkadaşlarımın da kendi kod adları vardı) olarak tanıtıldığım General Walters'ın evinde bir gece kaldıktan sonra Vietnamlı muhataplarımızla görüşmek için daha önce de gittiğimiz Paris'in kenar semtlerinden birinde bulunan Choisy-le-Roi'daki Darthe Sokağı 11 numaralı eve geçtik.

Eve vardığımızda Buda yüzü gülücüklerle kaplı Xuan Thuy bizi karşıladı. Yanında ise tanıdık yüzler vardı: Paris'teki Kuzey Vietnam Temsilcisi Mai Van Bo; iki diğer asistan ve üç yıl boyunca aynı tonlama ile aynı standart konuşmayı yapan ve tam olarak aynı cümlelere vurgu yapma konusunda son derece yetenekli olan tercüman; böyle bir şey neredeyse akıl sağlığımdan edecekti beni.

Nixon'a, Kamboçya'nın bir sonucu olarak bu ilk görüşmede az da olsa kötü sözler işitebileceğimizi söyledim; Xuan Thuy'un benim muhatabım olması nedeniyle ilerleme kaydetmemiz pek olası değildi. Eğer Hanoi bu görüşmeleri ciddiye alsaydı görüşmelerin yürütülmesi için Politbüro üyesi olan Le Duc Tho'yu gönderirdi. Yine de hiç ağır laf işitmedik; Kamboçya'dan çok az bahsedildi; daha sonra Nixon'a da bildirdiğim üzere "bu görüşme, diğer tüm görüşmeler arasında en dostane şekilde geçen görüşmeydi; aslında Vietnamlılarla olan tüm görüşmeler içinden demek daha doğru olurdu." Geri çekilmenin altı aylık süre içinde gerçekleşmesi gerektiği yönündeki taleplerinden

vazgeçmiş gibiydiler. (Bunun bir yanılsama olduğu daha sonra ortaya çıktı). Daha fazla görüşme istediklerini defalarca belirttiler. Xuan Thuy, seçimleri denetlemek için karma seçim komisyonları oluşturulması hakkındaki teklifimizi bile açıklamama izin verdi. Vietnam'la müzakerelere oturduğumuz bu masal âleminde, Hanoi'den gelen müzakerecilerin bizden gelen bir teklifi dinlemeleri bile ilerleme olarak değerlendirilebilirdi; buradan safça çıkardığım sonuca göre Xuan Thuy teklifimizi düşünecekti.

Fakat yine de hiçbir şey gerçekten değişmemişti; ne aramızda geçen konuşma ne de Xuan Thuy'un almış olduğu talimat. Müzakerelerin ara ara devam ettiği bu aşamada, genelde ilk gerçekleşen oturum her zaman için en dostane şekilde geçen oturum olurdu. (Daha sonraları Hanoi ciddi şekilde müzakere etmeye başladığında bu durumun tam tersi oldu; açılış pozisyonu her zaman için en zoruydu.) Kuzey Vietnamlı müzakereciler mümkün olan en fazla sayıda tavizi verelim diye bizi cesaretlendirmek için bundan faydalandılar. Bunlar da dolayısıyla bir sonraki müzakere turunun başlangıç noktası olacaktı.

Çıkmazların güzel sözlere yol açtığına inanmak isteyen tüm müzakerecilerin mesleki deformasyonu nedeniyle zarar görmemesi açısından özenle hazırlanmış bir açılış konuşması yaptım. Aşağı yukarı Nixon'a ifade ettiğim şekilde Xuan Thuy'a da yol ayrımına yaklaştığımızı açıkladım:

> Sizden bir defa daha bizimle müzakere yolunu tercih etmenizi rica ediyorum. Böyle bir durum her iki tarafın hem benlik saygısıyla hem de hedefleriyle tutarlıdır. Şüphelerinizin ne kadar fazla olduğunun farkındayız ancak bu şüpheler zaman geçtiği ve mücadele devam ettiği sürece kaybolmayacaktır. Bu, savaşın doğasıdır.
>
> Müzakere ederek mutabakata varma fırsatımızın geçip gideceği ana yaklaşıyoruz. Belli bir noktadan sonra aslına bakılırsa silahlar konusunda teste tabi tutulmak zorunda kalacaksınız. Bizim desteğimiz sonucu güçlenen bir Güney Vietnam'a karşı yapılan bu testin nasıl biteceğini ve ne kadar süreceğini tahmin etmek istemiyorum. Fakat böyle bir durumun ABD ile gerçekleşecek olası bir anlaşmayı giderek zorlaştıracağını kabul etmelisiniz. Öyleyse hâlâ zaman varken müzakere ederek mutabakata varma fırsatımızı değerlendirelim.

Daha sonra biri önemli, diğeri de yüzeysel olmak üzere konumumuzda iki değişiklik yaptım. En önemli taviz, Amerika'nın savaş biter bitmez tamamen geri çekileceğini açıkça belirtmekti; geride hiçbir kuvvet, üs ya da danışman kalmayacaktı. Yüzeysel olarak ise özel konumumuzu kamusal konumumuzla tutarlı hale getirdim. Nisan ayında Le Duc Tho'ya on altı aylık bir geri çekilme programı sunmuştum; hâlihazırda bir yıl içinde geri çekilmeyi teklif ettiğimizden, şimdi de Xuan Thuy'a on iki aylık bir program verdim (Hâlâ karşılıklı geri çekilme bağlamında konuşuyorduk). Saygon'un, komünistlerin ve tarafsızların temsilcilerinden oluşan karma bir seçim komisyonunun denetiminde seçimlerin serbestçe yapılmasını önerdim. Seçim sonuçlarını önceden belirlemeye de çalışmıyorduk: "Burada üzerinde anlaşmaya varılan sürecin ortaya çıkaracağı siyasi değişime müdahale etme gibi bir niyetimiz yok." Uluslararası gözlemciler ek garantiler sunacaktı.

Bu tekliflerde herhangi bir anlaşılmazlık yoktu. Tek taraflı geri çekilme konusunda her geçen ay gittikçe artan iç baskılar göz önüne alındığında, Kuzey Vietnamlılara, daha sonra tek taraflı olarak geri çekilerek cezalandırılmamaları için karşılıklı geri çekilmeyi şimdi kabul etmelerinin daha iyi olacağını söyledik. Leninist rejimlerin en doktrinci olanına; serbest seçim hakkını sanki ülkelerinde hiç tehlikeye atmamışlar gibi, tekrar kazanmak uğruna ömür boyu gösterdikleri gayretin sonucunu almak için iknaya çabalıyorduk.

Her hâlükârda Xuan Thuy, Hanoi'nin mevcut konumunu biraz bile olsa değiştirme yetkisine sahip değildi. Güzel ve etkili konuşmalarımdan da etkilenmemişti. Amerika'nın koşulsuz geri çekilmesi için verdikleri altı aylık süre konusunda söyledikleri pek anlaşılmamıştı fakat yine de anladığımız kadarıyla on gün içinde Hanoi yeni bir teklifle gelecekti; özünde bu yeni formül de diğerlerinden pek farklı değildi. Xuan Thuy, geri çekilme sorunu üzerinde çok durmadı; Kongre tartışmalarımızı ya da medyamızı takip eden hiç kimse, tek taraflı geri çekilme baskılarının kendine has ivmesinden şüphe edemezdi. Le Duc Tho'nun Şubat ve Mart aylarında yapılan her görüşmede Henry Cabot Lodge'u, eş değer saygınlıkta birisiyle değiştirmeyi ihmal edişimizi kınamasına rağmen, Xuan Thuy da David Bruce'u kıdemli müzakereci olarak atamamızı kabul etmemişti. Şimdi Xuan

Thuy'un iddiası; Bruce'un göreve gelmesinin aslında en başında hiç yapılmaması gerekeni bitirdiğiydi, mütekabiliyet olmamasıydı.

Xuan Thuy'u her şeyden fazla ilgilendiren, Hanoi'nin Güney Vietnam'da görmek istediği siyasi yapıydı. Hanoi, Vietnam'dan çıkmamızı ne kadar çok istese de onur görevi olan son bir şeyi üstlenmemiz gerekiyordu; önceden müttefiklerimiz olan Devlet Başkanı Thieu, Yardımcısı Ky, Başbakan Khiem ve çok geçmeden de görüleceği gibi önde gelen diğer tüm Güney Vietnamlı liderler dahil bütün liderleri indirmeden ayrılmamamız gerekiyordu. Bu hükümeti devirmediğimiz sürece "Herhangi bir anlaşma olması mümkün değil" dedi Xuan Thuy. Geçmiş ve şimdiki tecrübeler ışığında Xuan Thuy bana şöyle dedi: "Vietnamlılar birbirlerini severler. Vietnamlılar arasında çözüm bulmak her zaman için kolay olmuştur." Xuan Thuy, Güney'de konuşlanan yaklaşık 200.000 Kuzey Vietnam askerinin (ve Laos ve Kamboçya'da bulunan büyük sayıda ek kuvvetlerin) varlığının baskı uygulamak için orada bulunduğu iddiasını şiddetle reddetti; yerel halkın özgür tercihi ile oradaydılar. Xuan Thuy'u savaştan sonra Marksizm ve Leninizm üzerine bir seminer vermesi için latife ederek Harvard'a davet ettiğimde, Marksizm ve Leninizm'in ihraç edilemeyeceğini söyleyerek teklifimi geri çevirdi. Böyle bir haber bugün tüm Hindiçin sakinleri için son derece çarpıcı bir haber olurdu. Tüm bunlar, destansı bir itibara dair daimî iddialarla vurgulanmıştı: "Biz hiçbir şeyden korkmayız. Tehditlerden korkmayız. Savaşın uzaması bizi korkutmaz. Müzakerelerin uzaması bizi korkutmaz. Hiçbir şeyden korkmayız." Görüşmenin sonunda birbirimizin söyledikleri üzerinde düşünüp 27 Eylül'de tekrar buluşma kararı aldık.

Fakat bir sonraki toplantı gerçekleşmeden önce komünistler yeni bir barış programı yayınladılar. Xuan Thuy ile yaptığımız gizli görüşmeden on gün sonra 17 Eylül'de Nguyen Thi Binh Hanım, Paris'te yeni bir sekiz maddelik "barış programını" açıkladı. Xuan Thuy'un bana bu konuda önceden hiçbir şey söylememiş olması, Hanoi'nin müzakerecileri tarafından daima öne sürülen "ciddi niyetin" bir göstergesi değildi; anlaşıldığı kadarıyla Hanoi müzakereden çok propaganda ile ilgileniyordu. (Usulen tüm öneriler, sözde Geçici Devrimci Hükümetin Dışişleri Bakanı Binh Hanım tarafından ortaya atılmıştı. Hanoi'nin Güney'i istilasından sonra Binh Hanım'ı Eğitim Baka-

nı olarak ataması ve bir daha da kendisinden hiç haber alınmaması gerçeği, bu hanımın güncel itibarını göstermektedir.) Binh Hanım'ın sekiz maddesi, özellikle 30 Haziran 1971 itibarıyla dokuz ay içinde ABD'nin tamamen ve koşulsuz olarak geri çekilmesini gerektiriyordu. Bu maddeler, Hanoi'nin altı ay içinde geri çekilmemize yönelik talebinin cömert bir uzantısı gibi görünüyordu. Aslına bakılırsa daha kötüsüydü. Önceki teklif, anlaşmaya varıldıktan sonraki altı ay için geçerliydi. Binh Hanım'ın bu yeni önerisinde yer alan dokuz aylık sürenin hemen başladığından müzakerelerin geri kalanında ne olursa olsun Amerika'nın geri çekilmesinin tamamlanması gerekiyordu. Bu öneriyi kabul ettiğimiz takdirde Hanoi diğer tüm sorunları çıkmaza soksa bile bizden istenen şeyi yapmak durumunda kalıyorduk. Ayrıca bu koşulsuz geri çekme yalnızca ilk kısımdı; bunun Saygon'da geçici bir koalisyon hükümeti kurmamızla birleştirilmesi gerekiyordu. Bu hükümet üç kesimden meydana gelecekti: komünist PRG; "barışı, bağımsızlığı, tarafsızlığı ve demokrasiyi savunan" tarafsızlar ve Thieu, Ky ve Khiem dışında "gerçekten barışı, bağımsızlığı, tarafsızlığı ve demokrasiyi savunan" Saygon hükümetinin üyeleri. Tabii ki bu dikkate değer hedefleri kimin "gerçekten" temsil edebileceğine Hanoi karar verecekti. Bir başka deyişle Hanoi'nin koalisyon hükümeti kendi halkından, özenle seçilmiş tarafsızların yanı sıra önderliği başsız kalmış ve Amerikan askeri desteğinden mahrum edilmiş komünist olmayan unsurun özenle seçilmiş kalıntılarından oluşacaktı. Fakat yine de Hanoi'de bulunan profesyonel devrimcilerin işi şansa bırakmaya hiç niyetleri yoktu. Binh Hanım'a göre, salt istifleme ile oluşan bu koalisyon yalnızca "geçici" olarak değerlendirilecekti; o takdirde bu hükümetin görevi komünist PRC ile nihai bir anlaşmaya varmak üzere müzakere etmekti. Kendi müttefiklerimizi devirdikten sonra komünistlerin yönetimindeki bir hükümet Güney Vietnam'ın geleceğine karar vermek için komünistlerle müzakere edecekti.

Bu ise dürüstçe yapılmış bir müzakerenin Hanoi yorumuydu. Bunu kabul etme konusundaki isteksizliğimiz, Amerika'daki eleştirmenler tarafından sadece kana susamış askeri zafer arayışı ile açıklanabilen dik başlı bir uzlaşmazlık olarak nitelendirildi. Karşılığında Hanoi sadece esirlerimizi serbest bırakmaya değil aynı zamanda bu konuyla ilgili "hemen müzakerelere başlamaya" hazırdı ki bu sırada şüphesiz başka taleplerde de bulunacaklardı. Ateşkes ancak dostları-

mızın sözde iltifatları da dahil olmak üzere diğer tüm koşulları kabul etmemizden sonra yürürlüğe girecekti.

Böylesine bir ortamda 27 Eylül 1970'de Xuan Thuy ile görüştüm. Başkan o gün Roma'ya gitmek üzere hazırlık yaptığından, bir gün önce David Bruce ile istişarede bulunmak ve o sırada şehirde olan Güney Vietnam Başkan Yardımcısı Nguyen Cao Ky ile görüşmek için ulu orta Paris'e gittim. Ky, Ekim ayında bizi ziyaret edebileceğini belirterek Washington'ın telaşa kapılmasına neden olmuştu. Hâlihazırda 40.000'den fazla Amerikalının öldüğü bir ülkenin Devlet Başkanı Yardımcısı'nın yapacağı ziyaretin, genel olarak yönetim lehine oy kullananlar da dahil olmak üzere birçok Cumhuriyetçi Kongre adayı tarafından felaket olarak görülmesi o zamanın ruh halini ortaya koyuyordu. Ky'ın fikrini değiştirmek için ince bir ayak oyunu yapmak gerekmişti; Paris'teki görüşmemizi alternatif olarak önerdik. Rogers böyle bir görüşmenin protestocuların öfkesini artıracağını söyleyerek buna bile karşı çıktı.

Hâlihazırda varlığımın bilinmesine rağmen artık geçici bir süre ortadan kaybolmanın bir yolunu bulmam gerektiğinden Paris'e ulu orta gitmek açıkça yeni bir lojistik soruna neden olmuştu. Güler yüzlü Büyükelçimiz Dick Watson, başkasının yerine devreye girerek göstermelik olarak beni kırsal bölgeleri gezmeye götürdü; şehir çıkışında arabaları değiştirdik ve General Walters beni, Lord'u ve Smyser'ı alıp bizi buluşma yerimize ulaştırdı.

Bir önceki görüşmede açılış konuşmasını ben yaptığım için şimdi sıra Xuan Thuy'daydı. Gerçekten de on iki aylık geri çekilme planımızı incelediğini söyleyip sonra da kendi tasarısını ileri sürdü -öne sürdüğü tasarı, Binh Hanım'ın dokuz ay içinde geri çekilmemizi gerektiren tasarıydı. Buna göre geri çekilmeler öyle bir ayarlanacaktı ki geride kalan 350.000 Amerikalı dışında yaklaşık 20.000 Amerikalının ilk altı ay içinde ülkeden ayrılması gerekiyordu. Kalan konulara ilişkin müzakereler tam bir çıkmaza girse bile son tarih kesinlikle 30 Haziran 1971 olacaktı. Xuan Thuy, sekiz maddenin üzerinde hafifçe durdu. Biz geri çekilirken ABD ile komünist kuvvetler arasında "ateşkes" olacaktı; Xuan Thuy, Güney Vietnam kuvvetleriyle savaşmanın durup durmayacağı konusunda olumsuz cevap vermişti. Müttefiklerimiz saldırıya uğradığında bile geri çekilmeye devam etme-

miz isteniyordu. Hükümet Laos ya da Kamboçya'ya başvurmayacaktı. Siyasi konulara gelince, Xuan Thuy karma seçim komisyonu ile ilgili herhangi bir konuda konuşmak istemedi. Thieu, Ky ve Khiem'in görevden alınmaları konusunda ısrar etti. Ayrıca daha önce başbakan olarak görev yapmış Huong'u da araya sıkıştırdı. Ertesi yıl, benim bildiğim hiçbir siyasi kişiliğin amansız düşmanlarımız için kabul edilebilir olmadığının farkına varacaktım.

Xuan Thuy'un öne sürdüğü şeyler arasında tek yeni ve farklı olanı, barışın etkili olabilmesi için Güney Vietnam'dan daha kapsamlı bir çerçevenin oluşması gerektiği konusunda belirttiği kaygı verici cümleydi; tüm komşu devletler de "bağımsız ve tarafsız" olmalıydı. Ne kastettiğini sorduğumda; Laos, Kamboçya, Burma, Endonezya, Avustralya ve Tayland'ı sıraladı: "Bize göre bu bölgenin huzurlu olması için bu ülkeler barış ve tarafsızlık yolunda ilerlemelidir." (Bazı sebeplerden dolayı Yeni Zelanda listede yoktu.) Söylediklerine inanamadığım için ona tüm bu ülkeler tarafsız olana kadar Vietnam Savaşı'nın devam etmesinin gerekli olup olmadığını sordum. Hemen geri adım attı ve "bu sadece Hanoi'nin arzusu" dedi. (Gerçek şu ki bu yazı itibarıyla Hanoi, Laos ve Kamboçya ile ilgili "arzusunu" gerçekleştirmiş ve şu anda da Tayland'ı tehdit ediyordu. Xuan Thuy, isabetli bir tahminde bulunmuş gibiydi.)

Hanoi'nin Hindiçin dışında uzun zamandır güttüğü amaç ne olursa olsun Hindiçin'in tümünde koşulsuz teslimiyeti ve siyasetin bitmesini talep ediyordu. Geri çekilmemiz için belirlenen ve değişmeyecek son tarih, bilinen tüm komünist olmayan liderlerin siyasetten dışlanması ve mevcut hükümetin devrilmesi göz önünde bulundurulduğunda gizlice iş birliği yapmamızın istendiği bir komünist yönetim dışında olası bir sonuç yoktu. Mesele sadece ülkeden çıkmamız ve işleri oluruna bırakmak ya da herhangi bir bedel ödemeden aniden geri çekilmemiz değildi. Tek taraflı geri çekilmemiz yeterli gelmiyordu; ülkeden ayrılmadan önce siyaseti yeniden organize etmemiz gerekiyordu aksi takdirde savaş sona ermeyecekti; geride kalan kuvvetlerimizin güvenli bir şekilde geri çekileceğine dair hiçbir güvencemiz olmadığı gibi esirlerimizi de geri alamazdık. Düştüğümüz ikilem, Hanoi'nin bu konumunu Ekim 1972'ye kadar sürdürüp sürdürmeyeceğiydi. Sürdürdüğü takdirde müzakere edilerek bir muta-

bakata varmak pek mümkün gibi görünmüyordu. Uzlaşmaya yanaşmayan bir düşman ile Hanoi'nin yatıştırılamayacağını veya öne sürdüğü şartları değiştirmesine yol açacak bir askeri harekatta bulunulamayacağını düşünen Kongre'de ortaya çıkmış olan savaş karşıtı hareketin arasında kalmıştık. Binh Hanım'ın alenen yaptığı teklif, bize gizlice anlatılanları da özetliyordu. Hanoi'nin "özel"den anladığı şey aleni olanla aynıydı.

27 Eylül'de Xuan Thuy ile yaptığım görüşmeden sonra daha tam olarak belirginleşmemiş behemehâl bir ateşkes yönündeki fikrimizin anında reddedileceğini düşündüm. Fakat hükümetimizdeki pek çok kişi bu fikre o kadar çok bel bağlamıştı ki (gizli görüşmeleri çok az kişi biliyordu) planlama ilerledikçe yönetim de eşine az rastlanır bir fikir birliğiyle yönetmişti. Tüm üst düzey yetkililer, birkaç günlüğüne olsa da müzakereleri ölü noktadan kurtarabilecek ve bizi eleştirenleri gazetelerin ön sayfalarından alabilecek her olasılığı hesaba katmaya başlamışlardı. Nixon, 4 Ekim Pazar günü Avrupa seyahatinden eve dönerken İrlanda'nın Clare ilçesindeki Dromoland Kalesi'nde ateşkes konuşmasını değerlendirmek üzere Rogers, Bruce, Habib ve benimle bir araya geldi. Toplantı daha iyimser bir ortamda gerçekleşemezdi. Habib, Kuzey Vietnamlıların yemi yutacağından emindi. Xuan Thuy ile yaptığım görüşmeler (ki Bruce'un bu görüşmelerden haberi vardı) neticesinde aklıma takılan birkaç mesele olmasına rağmen bunları dile getirmedim. En azından Başkan'ın önerisinin bizi kamuoyu baskısından geçici de olsa kurtaracağını düşündüm.

Toplantının sonunda David Bruce, Amerikalı müzakerecilerle olan deneyimim göz önünde bulundurulduğunda mükemmel bir açıklamada bulundu. Başkan'ın üzerinde taviz vermesi yönünde epeyce baskı olduğunu söyledi; Başkan'ın, konuşmasında öne süreceği şeyin hâlihazırda sınırlarımızı zorladığının farkında olduğu için Bruce'un bu baskıları artırmaya niyeti yoktu. Müzakerecilerin sabırsızlığı ve hatta kibirleri nedeniyle çok fazla şeyin kaybedildiğini görmüştü. Doğası gereği kendisi sabırsız değildi ve artık kibirlenecek yaşı da çoktan geçmişti. Teklifin yapılacak olmasından son derece memnundu.

Bunun üzerine hemen 7 Ekim'de yapılacak konuşmanın hazırlanmasına başladık. Nixon, konuşmasını yapacağı günden bir gün önce

yine klasik performanslarından birini sergiledi. Beklenmedik bir şekilde Beyaz Saray'da basın açıklamalarının yapıldığı odaya girdi ve bir anda irkilen gazetecilere ertesi akşam "son derece zorlu geçen bu savaşın başlangıcından bu yana bu konuya ilişkin en kapsamlı demeci" vereceğini söyledi. Abartma tutkusu, söyleyebileceği neredeyse hiçbir şeyin beklentileri karşılamayacağını garanti ediyordu. Nixon, bir araya gelmiş basını spekülasyonlara karşı uyardı. Artık spekülasyonlar da garanti altına alındığından hem medyadaki hasımlarının huzursuzluklarının ve akıl karışıklıklarının tadını çıkarmak hem de coşkusunun neden olduğu sızıntılar hakkında endişelenmek için Oval Ofis'e geri döndü.

Nixon'ın 7 Ekim 1970'teki konuşması, aslında kesin zafer peşinde olan bir düşman dışında müzakere için esas oluşturabilecek kapsamlı bir program ortaya koyuyordu. Nixon, Hindiçin genelindeki bombalamanın durması da dahil olmak üzere behemehâl bir ateşkes teklif ediyordu. Hindiçin'de yer alan tüm ülkelerindeki savaşları sona erdirmeye yönelik bir barış konferansı önerdi. Amerikan kuvvetlerinin tamamen geri çekilmesi konusunda mutabık kalınan süreyi müzakere etmeye hazır olduğunu ifade etti. Bunu da karşılıklı geri çekilme bağlamında ileri sürdü fakat bu konu üzerinde çalışılması gerektiğini kasıtlı olarak ana hatları belirsiz ifadelerle ortaya koydu. Güney Vietnam halkının özgür iradesine dayanan siyasi bir uzlaşıma varılması için Hanoi'den bize katılmasını istedi. Mutabık kalınan siyasi sürecin sonucuna bağlı kalınmasını önerdi fakat komünist olmayan düzenli güçleri dağıtmamız ile komünistlerin zaferini önceden garanti altına almamız yönünde "mantıksız olduğu aşikâr" talepleri reddetti. En sonunda da her iki taraftan tüm savaş esirlerinin serbest bırakılması çağrısında bulundu.

İlk defa Vietnam hakkında yapılan bir konuşma neredeyse herkes tarafından takdir edilmişti. Senato, Senatör Charles Percy ve diğer birkaç senatör tarafından desteklenen ve Başkan'ın bu yeni barış girişimini "adil ve eşitlikçi" olarak nitelendiren bir yasa çıkarttı. Senatör Fulbright, Başkan'ın bu girişiminin bir çığır açacağını düşünüp bu konudaki umudunu dile getirdi. Senatör Mike Mansfield, Başkan'ın konuşmasının mükemmel olduğunu ifade edip onu desteklemek için elinden geleni yapacağını söyledi. Senato için Minne-

sota'dan aday olan eski Başkan Yardımcısı Hubert Humphrey, Başkan'ın teklifini "etkili, hoşa giden ve iç rahatlatıcı" olarak nitelendirdi. Averell Harriman, uyarı takıntısı olduğu konu ile Nixon'ın girişimini, az sayıda olan olumlu bir yorumunda birleştirdi; konu, müzakerelerin çıkmaza girmesinden büyük ölçüde Thieu hükümetinin sorumlu olduğu ve ateşkesi engelleyeceği için de mâni olunması gerektiğiydi. Temsilciler Meclisi Sözcüsü John McCormack bu girişimi "tam zamanında, stratejik ve psikolojik açıdan sağlam" olarak nitelendirdi.[5]

Gazeteler de bu övgü korosuna katıldı. 9 Ekim'de *New York Times*, Nixon'ın yaklaşımını "büyük ve yeni bir barış girişimi" olarak nitelendirdi. *Wall Street Journal* ise şöyle bir açıklamada bulundu: "Hanoi nihayet cevap verse de aslında Başkan o kadar çarpıcı ve sağduyulu bir Amerikan pozisyonu ortaya koydu ki sadece en mantıksız eleştirmenler buna karşı çıkabilir." Başkan'ın Vietnam politikalarına genellikle karşı çıkan *Chicago Daily News*, "Hemen hemen her siyasal görüşten Amerikalı, bu ulusun şimdiye kadar gördüğü en uzun, en kasvetli savaşa bir son verme çabasında kesinlikle Başkan'ı olabildiğince desteklemelidir."[6] Genelde savaş karşıtı olan *St. Louis Post-Dispatch*'in 8 Ekim baskısında Nixon'ın konuşmasındaki "önemli ve memnuniyetle karşılanan değişiklikleri", "bir devlet adamına yakışır önerilerini", "yapıcı" ve "sağduyulu" açıklamasını göklere çıkardı; "onu bu konuda takdir ediyoruz."

Fakat bu güzel günler kısa sürdü. Ertesi gün Paris'ten bir açıklama yapan Xuan Thuy, Nixon'ın teklifini hiç düşünmeden geri çevirdiklerini ifade etti; genel kurul toplantılarında bile bu konu hakkında konuşmayacaklarını dile getirdi. Vietnam'a ilişkin tartışmaların klasik şablonu yine ortaya çıkmıştı. Bir şekilde bazı öneriler ortaya çıkıp tutkulu savunuculuğun konusu oluyor ve dönüm noktasının anahtarı olarak ileri sürülüyordu. En sonunda yönetim, görüşlerine aykırı olsa da bunu kabul ediyordu. Hanoi yine geri çeviriyordu. Hal böyle olunca teklif kamuoyu tartışmalarının nezdinde hemen ortadan kayboluyor ve bir başka rağbet gören tasarı anında ulusal takıntı haline geliyordu. Birkaç hafta içinde eleştirmenlerimiz ek tavizler verilmesine ilişkin talepleriyle tekrar geri döndüler. Yeni numaramız, -tüm bulgulara rağmen- Hanoi için kabul edilebilir olduğunu düşündüğü-

müz tek taraflı bir geri çekilme tarihi belirlemekti.[7] Bir diğeri ise koalisyon hükümetiydi. Başkan'ın ateşkes teklifini göklere çıkarmasından bu yana bir aydan daha kısa bir süre geçmesine karşın *St. Louis Post-Dispatch*'in 5 Kasım'daki baskısında şu ifadeler yer alıyordu:

> Komünistler bir tür koalisyon hükümeti talep ediyorlar ve uzun yıllardır savaştıkları için daha azına razı olacaklarını düşünmek için hiçbir neden yok. Neden razı olmalılar ki zaten? Bize öyle geliyor ki her iki tarafa da belirli bir sorumluluk yükleyecek ve yetki verecek bir koalisyon, Bay Nixon'ın sık sık hayalini kurduğu bu kanlı düşmanlık sonrası intikam peşinde koşmasını önlemenin en mantıklı yoludur.

Ne yazık ki Hanoi'nin siyasi gücü paylaşmaya hiç niyeti yoktu; istedikleri koalisyonda dostlarımızın hiçbiri yer almayacaktı. Yine 5 Kasım'da Averell Harriman *NBC* televizyon programı *"Today"*de, Nixon yönetiminin "anlaşmaya varmak için hiçbir girişimde bulunmadığını" öne sürdü.

Eş zamanlı hava saldırıları eşliğinde birkaç cesur Amerikan komandosunun Hanoi'den otuz iki kilometre uzaklıkta olan ve içinde altmış Amerikalı savaş esirinin tutulduğu düşünülen bir tesise -Son Tay Hapishanesi'ne- baskın düzenlediğinde, eleştirmenlerimiz ortalığı daha da karıştırdı. Bu olay, siyaset yapmanın temel bir aksiyomunu gözler önüne sermişti: Bir başkan ve hatta güvenlik danışmanı kanıt olmadan hiçbir şeye inanmamalıdır; her varsayımı sorgulamalı ve iddia edilen her gerçeği irdelemelidirler. Akla yatkın olan her şey doğru değildir çünkü eylem planlarını önerenlerin, konumlarını destekleyen gerçekleri sıralama esnasındaki psikolojik eğilimleri de bunu gerektirmektedir. 20 Kasım'da yürütülen Son Tay baskını titizlikle planlanıp kahramanca gerçekleştirilmiş olsa da yine de bariz bir şekilde ortada bir istihbarat açığı vardı: Hapishane en az üç ay önce kapatılmıştı. Zayiat olabileceğinin farkındaydık ancak yine de baskını gerçekleştirmeye yönelik kararın alındığı brifinglerin hiçbirinde kampın boş olabileceğinden bahsedilmemişti. Baskının başarısız olmasının ardından bir savaş esiri tarafından 14 Temmuz'da gönderilen şifreli mesaj doğrultusunda kampın "kapatıldığını" öğrendim. Bu mesaj, askeri analistler tarafından kapıların kilitli olduğu anlamına gelecek şekilde yorumlandı; Beyaz Saray'ın dikkatini çekmeye yetecek kadar önemli olduğu düşünülmemişti.

Çarpık mizah anlayışımın ürünü olan bu tuhaf olay nedeniyle baskın yapılmıştı. Baskın hakkında bana bilgi veren bir subay, baskının başarısız olması nedeniyle özür diledi. Subaya, özür dilemesine gerek olmadığını söyledikten sonra, baskından sonra elimizde kalan bu manda yavrusu için mi bu büyük operasyonu yaptığımızı merak eden Kuzey Vietnamlıların çıldırmış olabileceklerini ifade ettim. Subay, vatansever bir tavırla Başkan'ın Güvenlik Danışmanının tamamen delirmediğini varsayarak bu durumu üstlerine bildirdi. Üstleri hemen hayvanın izini sürmeye başladı. Bu arada Washington'ın aklını kaçırdığını düşünen bölgedeki askerler, kaçırılan manda yavrusu hakkında hiçbir şey bilmediklerini rapor ettiler. Pentagon, bu açıklamayı hiç düşünmeden yaptığıma inanmak istememişti. Emin olmak için hemen gizli bir iç yazışmayla helikopter gönderilerek manda dışkısı arandı. Bu olay tümüyle bir kitapta anılmıştır.[8]

Son Tay baskını gerçekleştiği sırada 200 uçak da Kuzey Vietnam ikmal tesislerine iki gün süren bir saldırı düzenliyordu. Bu saldırıların üç nedeni vardı: Son Tay'ı savunmasın diye Hanoi'nin dikkatini başka yöne çekmek; hiç düşünülmeden barış teklifimiz reddedildiği için misilleme yapmak ve kurak mevsim için Kuzey Vietnam'ın malzemelerini Güney'e ikmalini -şu anda geçen yıla göre iki kat daha hızlıydı- yavaşlatmak. Kongre ve medyada yer alan öfke, her zaman olduğu gibi Hanoi'nin provokasyonlarından ziyade Amerikan eylemlerine odaklanıyordu. İki husus öne çıkıyordu: "açıkça" bu bombalama hiç işe yaramamıştı ve yönetim bir defa daha halkı yanıltmıştı. Vietnam hakkında hararetli tartışmaların olduğu o sırada, birçoğunun fikrine göre hava tecridinin yetersizliği aşikâr iken, bugün çok daha az öyle görünmektedir. 1968 Tet saldırısı sırasında Hanoi'nin tükenmenin eşiğinde olduğu sırada bombalamayı tek taraflı olarak durdurmamızla rahat bir nefes aldığına dair pek çok kanıt bulunmaktadır. Mayıs 1972'de bombalamanın yeniden başlamasının savaşın sonunu hızlandırdığı konusunda hiç şüphem yok. 1970'te iki günlük bombalamada, ikmali yapılan malzemelerin imhasına harcanan zamanın, muhalefetin ayaklanması ile kaybolan zamandan daha mı fazla olduğu ucu kapalı bir soru olsa da önemsiz değildir. Vietnam'dan çekilmemizi mümkün kılan askeri adımlar, müdahalemizi artırıyormuş şeklinde düşünülüp kınandı.

Ne hükümet ne de muhalefet bu baskınlarla baş edebilmişti. Kongre'nin ve medyanın gazabından kurtulmak için çaresizce çabalayan yetkililer ya saldırı girişimlerimizi küçümsediler veya bilinen bir bahane ile bunları ("savunma amaçlı karşılık") diye açıkladılar. Kan kokusu alan medya ve kanun koyucular, demagoji yaparak, savaşa hevesli olarak tanımladıkları bir hükümete yüklenmek için her türden panik ve güvensizlik belirtisinden faydalandılar. Güvenilirlik açığının büyük bir kısmı yönetimden kaynaklansa da bunun önemli bir kısmı hükümetlerinin savaşta yaptıkları hiçbir şeyin ahlaki bir temele sahip olamayacağı ya da herhangi bir ulusal amaca hizmet edemeyeceği varsayımından yola çıkan acımasız muhaliflerden ve ülkemizi miras aldığı bir savaştan çaresizce çıkarmaya çalışan bir yönetimin itibarını sarsmak için çabalayanlardan gelmişti. O dönemde ortada öyle bir paranoya vardı ki seçkin bir kıdemli profesör tüm ciddiyetiyle bana Son Tay baskınının, savaştaki gerginliğin tırmandırılması için bahane olsun diye bazı savaş esirlerinin öldürülmesi için tasarlandığını söylemişti.

19 Ocak 1971'de Clark Kerr'in başında olduğu Vietnam'da Siyasi Çözüm için Ulusal Komite, Nixon'ın 7 Ekim'deki konuşmasından önceki haline geri dönmüştü. Barışın anahtarı olarak ABD'nin ateşkes teklifinde bulunması gerektiğini hararetle savunan grup, biz ateşkes teklifinde bulunduktan ve teklifimiz de açıkça reddedildikten sonra diğer taraf mantıksız bir şekilde davrandığı için pozisyonumuzu korumamız gerektiği sonucuna varmamıştı. Bunun yerine, ABD'nin Vietnam'da tek taraflı ateşkes çağrısında bulunması yönünde baskı yapmıştı. Hanoi'nin teklifimizi geri çevirmesi Hanoi'nin uzlaşmazlığına değil de Son Tay baskınındaki eylemlerimize, savunma amaçlı saldırılarına ve ateşkesi Noel'e kadar uzatmadaki başarısızlığımıza yorulmuştu. Tüm bu saldırılar, Xuan Thuy çok önceden teklifimizi reddetmiş olmasına rağmen yine de baş göstermişti. Hanoi'nin katılığı ancak ABD'nin daha fazla taviz vermesiyle aşılabilirdi. Kerr'in Komitesi'nin Başkan'a gönderdiği mektupta şu ifadeler yer alıyordu: "Eğer karşı tarafa olası bir ateşkesi kabul ettirmek ve nihayetinde anlaşmaya varmaları için baskıda bulunmak istiyorsak önümüzdeki aylarda diplomatik bir çabada bulunmamız gerekmektedir... Böyle bir anlaşmanın er ya da geç yoğun diplomatik ve siyasi çabalar ve girişimlerle gerçekleştirilebileceğini düşünüyoruz." Ko-

mite, böyle bir görüşe nasıl varıldığı konusunda herhangi bir açıklamada bulunmasa da bizim elimizde bunun aksini iddia eden bulgular mevcuttu.

Strateji Belirleme

1970'in sonu itibarıyla Vietnam stratejimiz tek taraflı geri çekilme hızımız hakkında bir tartışmaya dönüşme riskine girmişti. Yönetim içinde bile muazzam bir yorgunluk havası esiyordu. En küçük askerî harekâtı bile bir güvenilirlik testine dönüştüren ve sürekli devam eden baskılar, Kongre komiteleri önünde bitmek bilmeyen ifade verme, medyanın şüphecilikten düşmanlığa varan, ardı arkası kesilmeyen derin araştırmaları da dahil olmak üzere her şey tutarlı bir strateji belirlemenin karşısındaydı. Kuvvetler dengesi ile ilgili birtakım hesaplamalarla ilgili olmadığı sürece Hanoi'deki donuk bakışlı planlamacılarla üzerinde çalışabilecek herhangi bir müzakere planını hayata geçirme ihtimali son derece düşüktü. Eleştirmenler, tüm ihtiyaçları karşılamanın ve iyi niyet ile esneklik göstermenin bize bağlı olduğunu kabul ediyordu; beceri gerektiren talepler ise asla ısrarla olmasa da nadiren diğer tarafa yöneltiliyordu. Fakat müzakere süreci, karşılıksız verilen tavizlerin artmasına bağlı olarak ne kadar yozlaşırsa, gitgide artan psikolojik tükenmişliğimiz de Hanoi'nin durduğu noktaya daha ne kadar yaklaşacağımızı göstereceği için Hanoi'nin dayanma gücü de o kadar artacaktı.

Yurt içindeki baskıların neden olduğu tek taraflı tavizlerden biri, geri çekilme programımızın hızlanarak 1970 sonbaharında bitirilmesiydi. 20 Nisan 1970'te Nixon on iki ay içinde 150.000 askerin geri çekileceğini açıkladığında, böyle söylemesinin nedenlerinden biri, geri çekilmenin zamanlamasındaki azami esnekliği muhafaza etmekti. 22 Nisan'da Başkanlık direktifi yazısıyla doğrulanan bu plana göre, 1970'in geri kalanında 60.000'den daha fazla askeri geri çekmemekti; bu tercih de Ekim'den Mayıs'a kadar süren kurak mevsimde (ülkenin hangi kısmı olduğuna bağlı olarak) bizi biraz olsun rahatlatırdı. Hanoi, ikmal malzemelerini Ho Chi Minh Yolu'ndan götürdüğü zaman kurak mevsimdi; komünist saldırıları Şubat ayından itibaren gerçekleşmişti. General Abrams'ın tavsiyesi üzerine Başkan, yeni bir Tet saldırısını engellemek ve olası bir acil durumda önem-

li son muharip kuvvetleri idareli kullanmak amacıyla geri çekilecek birliklerin büyük kısmını 1971'e kadar ertelemek istemişti. Fakat Kongre'nin Pentagon bütçesi ile ilgili baskıları ve silahaltına alımları indirmeye yönelik siyasi ihtiyaç, Nixon'ın direktifini yerine getirmeyi imkânsız kılmıştı. 20 Ağustos'ta Laird bana yolladığı mektupta bütçe nedeniyle "sıkıştırılmaya devam ediyoruz" demişti. Bu nedenle Pasifik Komutanımız General Abrams ile Genelkurmay Başkanı'nın ona 1970 yılında 90.000 ve 1 Mayıs 1971'e kadar da kalan 60.000 askerin geri çekilmesini gerektirecek bir geri çekilme programının belirlenmesi gerektiğini söyledi.

Bu bilgi notunu 27 Ağustos'ta Başkan'a gönderip böyle bir şeyin oldukça "ciddi sonuçları" olabileceğini ifade ettim. Rakamlar, Başkan'ın daha önce emrettiği ve Thieu'ya söz verdiği rakamların tam tersini gösteriyordu. Genelkurmay Başkanlığı'nın "tavsiye kararları", stratejik bir tercih değil de mali disiplinin neticesiydi: "Önerilen bu hızlandırılmış yeni dağıtımlar aslında Kamboçya operasyonu sonucunda elde ettiğimiz her şeyin müzakere yoluyla elde edilecek bir barış uğruna, olası bir koz olarak kullanmaya değil de geri çekilme programımız uğruna harcanması demekti.

İlk turda Nixon sağlam durdu. 4 Eylül'de Laird'e gönderdiğim notta Başkan'ın orijinal programa sadık kalınması konusunda ısrarcı olduğunu belirttim. Fakat yenilginin kaçınılmaz olduğu bir mücadeleydi bu. Ekim ayına gelindiğinde Laird'in kendi mali disiplinine göre hareket ettiği aşikârdı. Hiçbir zaman cüretkâr olmamakla birlikte, hızlandırılmış geri çekilmeyi 12 Ekim Pazartesi günü düzenli olarak yapılan Pentagon brifinginde duyurmayı önerdi. Artık yenilgiyi kabul etmiştim. Uzun zamandan beri nedeni anlaşılmayan yurt içi manevralarımızı tartışmanın bir anlamı olmadığına karar veren Thieu bu yüz seksen derecelik dönüşümüzü anlayışla karşılamıştı. Ayrılacak olan Amerikan kuvvetlerinin yerini alması için Kamboçya'daki yolları açık tutmaya çalışacak ve komünist sığınakların orada yeniden kullanılmaya başlamasını zorlaştıracak bir görev gücünün Vietnam'a geri çekilmesi gerekeceğini belirtti. Böylece iç sorunlarımızı Saygon'un üzerine atıyorduk ve Saygon da karşılaştığı tüm sıkıntıları herkesin hayal kırıklığının nihai mağduru olan Phnom Penh'e aktarıyordu.

Durgun geçiyormuş gibi görünen bu sonbaharda savaşı sona er-

dirmek için bir strateji geliştirmek artık zorunlu hale gelmişti. Kasım ayında Kongre seçimlerindeki beklenmedik gerileme nedeniyle Nixon, 1971'de duyurduğu hemen hemen bütünüyle geri çekilme ile birlikte Kuzey Vietnam'ın izole edilmesi ve ağır bombardımana yeniden başlanması yönündeki planına tekrar geri döndü. Hâlâ hızlı bir sonuca varmak için böyle bir girişimin işe yarayabileceğini düşünmüyordum. Güney Vietnam hükümetini ve Vietnamlaştırma beklentilerini mahvetmese bile bu ani geri çekilme, Hanoi'nin o kadar çok sabırsızlanmasına neden olurdu ki ülkenin izole edilmesi ve bombalanması pek de bir işe yaramayabilirdi. Hanoi, askeri baskımızı durdurmak için ülkemizde devam etmekte olan kargaşaya bel bağlayarak tüm gücüyle dayanmaya çalışacaktı. Başkan'a, siyasi açıdan bile olsa 1971'de yapılacak bir geri çekilmenin 1972'de Vietnam'da olacak bir çöküşü önlemekten daha az sorun olacağını söyledim.

Nixon ile beraber daha pratik bir strateji geliştirmek için Kasım 1970'te çok fazla zaman harcadık. Geri çekilme hızımız konusunda bitmek bilmeyen manevralara bir son vermeliydik. Mevcut geri çekilme artışının Mayıs 1971'de tamamlanması durumunda belki de altı ay içinde 100.000 civarında bir başka önemli geri çekilme duyurusunda bulunmamızı önerdim. Bu da Ekim ayında Güney Vietnam'da yapılması planlanan başkanlık seçimleri sürecinde güvenli durum da devam ederdi. Ardından kuvvetlerimiz yaklaşık 180.000'e düştüğünde, 1972 yazına kadar geride kalmak üzere yaklaşık 50.000 gönüllüden oluşan bir kuvvete ulaşana kadar oldukça sık aralıklarla daha küçük çapta geri çekilmeler duyurabilirdik. Bu tasarı, bir mutabakata varılana kadar bu şekilde kalacaktı. Koşullara bağlı olarak 1971'de vakti geldiğinde kara muharebe harekâtına artık ABD'nin katılmayacağını duyururduk. Yine 1971'de uygun vakit geldiğinde olası bir ateşkesin gerçekleşmesi durumunda Kuzey Vietnamlılara daha hızlı bir geri çekilme teklifinde bulunabilirdik. Kabul edilmediği takdirde de 1972'de bir saldırı ile karşı karşıya kalacağımızı anlardık. Savaşın sonucu da o zaman sadece ABD'nin hava desteğiyle Güney Vietnamlıların bu saldırının etkisini azaltıp azaltamadıklarına bağlı olacaktı. Dolayısıyla ya 1971'in ya da 1972'nin sonunda -ya müzakere yoluyla ya da Güney Vietnam'ın çöküşüyle- barış sağlanabilirdi.

Fakat yine de bu stratejinin başarılı olabilmesi için Kuzey Vietnam-

lıları olabildiğince güçten düşürmek gerekiyordu. Kamboçya operasyonu, Hanoi'nin lojistik açıdan büyümesini en az on beş ay geciktirmişti; kazanılan her ayın Güney Vietnamlıları güçlendireceğini umut ediyorduk. Hanoi'nin ikmal malzemelerini yakıp yok etmenin, saldırı amaçlı operasyonlara hazır olma durumlarını daha da ertelemenin ve gerçekleşmesi durumunda olası saldırılarının etkisini azaltmanın yollarını arıyorduk. Eğer Vietnamlaştırma konusunda ciddiysek, yurt içinde baş gösteren muhalefete rağmen Saygon kendi ayakları üzerinde durana kadar eş zamanlı olarak üç alanda gayret göstermemiz gerekiyordu: Amerikan askerlerinin geri çekilmesi; Güney Vietnam kuvvetlerinin hızlıca güçlenmesi ve düşmanın giderek zayıflaması.*

Nixon ile birlikte Kasım 1970'te tasarladığımız strateji, özünde 1971 ve 1972'de hayata geçti. İşe de yaradı. McGovern-Hatfield değişikliğine karar verilen tarihten itibaren bir yıldan biraz daha fazla bir süre içinde tüm askerlerimizi geri çekebilmiş ve bunu da müttefik bir hükümeti devirmeden başarmıştık.**

1971'de Laos operasyonunu gerçekleştirmemize neden olan şey bu stratejinin peşinde koşmaktı.

Laos Operasyonu

Kuzey Vietnam'ın kamuoyuna yaptığı açıklamalarda geçen sert ifadelerle başka bir güç denemesinde bulunması kaçınılmazdı. Örneğin, 21 Ocak 1971'de gerçekleşen 100. Genel Kurul'da Xuan Thuy, 7 Ekim'deki ateşkes teklifimizle alay etmişti. Amerikalı savaş eleştirmenlerinden bol miktarda alıntı yaparak (oldukça yaygın bir uygulamaydı bu), Binh Hanım'ın sekiz maddesine olumlu yanıt vermemiz talebinde bulundu. Merkez Komite'nin genel oturumuna değinen Kuzey Vietnam Parti gazetesi Nhan Dan, savaş ne kadar "şiddet-

Tamamen geri çekilme talebi, rastlantı eseri, düşmanlıkların sona ermesinden yirmi beş yıl sonra, Güney Kore'ye çok daha uygun koşullar altında bile asla dayatılmamıştı.

Öngöremediğimiz tek durum, Watergate skandalıydı. Yürütme Organı'nın geçirdiği sarsıntı, Güney Vietnam'a yapılan yardımların büyük çapta azaltılması ve provokasyon olmadığı halde Kuzey Vietnam'ın yaptığı ihlallere rağmen, barış anlaşmasının uygulanmasını yasaklayan kanunlar, Güney Vietnam'ın kaderini en sonunda belirleyen şeydi.

li" ve "uzun süreli" olursa olsun amansız bir gayret gösterme çağrısında bulundu.

1970 yılının son aylarında hükümetteki ve yakın çalışma ekibimdeki uzmanlardan önümüzdeki iki yıl için askeri ve siyasi olasılıklara ilişkin değerlendirmelerini sunmalarını istedim.

1970'in sonunda Hanoi'nin tedarik sistemini korumak, büyütmek ve yeniden inşa etmek için 1971'in çoğuna ihtiyaç duyacağı aşikârdı. Başkanlık seçimlerimiz üzerinde azami etkiye sahip olmak için Hanoi'nin büyük hamlesinin 1972'de gerçekleşmesi bekleniyordu. 15 Ocak 1971'de toplanan Üst Düzey İnceleme Grubu, Güney Vietnamlıların 1972'de karşı karşıya olacağı durumu daha kesin bir şekilde tahmin etmeye çalıştı. Çalışmalarımız doğrultusunda şöyle bir sonuca varmıştık: Eğer ABD askerlerinin geri çekilmesi ve düşmanın tedarik birikimi mevcut hızında devam ederse; düşmanı Kamboçya ve Laos'ta köşeye sıkıştırsak bile Güney Vietnamlılar direnmek için ihtiyaç duydukları desteğin sekiz tabur gerisinde kalabilecekti. (Buna sistem analizi jargonunda "tabur açığı" deniyordu.) Hanoi 1972'deki saldırısını gerçekleştirmeden önce Laos ve Kamboçya'da kesin bir zafer elde ederse Güney Vietnamlıların açığı otuz beş tabur olacaktı.

Komünist strateji, (ana kuvvet denilen) düzenli birlikler ile gerillanın beraberce, savunma yapanları bozguna uğratmasına bel bağlıyordu. Gerillalar üzerine yoğunlaşacak olursak, düşmanın ana kuvvet birlikleri Güney Vietnam'ın büyük bir bölümünü işgal ederdi. Ana kuvvet birlikleriyle savaşmamız durumunda ise gerillalar kırsal kesimde üstünlük sağlardı. Gerillalar ile ana kuvvet birlikleri arasındaki bağlantının koptuğu yerlerde Saygon da birine ya da diğerine odaklanabilir ve bu sayede oldukça hızlı bir şekilde üstünlüğü ele geçirebilirdi. Savaş, Kamboçya operasyonundan sonra Güney Vietnam'ın güney yarısında 1972'nin büyük bölümünde neredeyse sona ermişti, ondan sonra da hiçbir zaman eski yoğunluğuna tam ulaşmadı. Kamboçya'da bulunan Kuzey Vietnam tümenleri, Kamboçya'daki sığınakların yeniden inşası ve korunması için görevlendirilmişti; sınır boyunca sadece üstünkörü vur-kaç baskınlarına katılıyorlardı. Kuzey bölgelerinde askerlerle gerillalar arasındaki irtibat devam ediyordu; Kuzey Vietnam'ın ikmal yolları kısaydı. Barışı sağlama süreci de buna bağlı olarak yavaştı.

Güney Vietnam: Askeri Bölgeler

İstatistiklerimizde asker açığının ortaya çıktığı yer burası olsa da rakamlar sorunun esasını doğru olarak yansıtmıyordu. Sorun sadece rakamlar değil, birliklerin nerede olduğuyla ilgiliydi. Güney Vietnam ordusu, bir hava indirme tümeni, bir deniz piyade tümeni ve stratejik bir rezervi temsil eden çeşitli komando ve özel kuvvet birlikleri olmak üzere dört Askeri Bölge'nin her biri için iki tümenden oluşmaktaydı. Kamboçya operasyonunun başarıya ulaşması sayesinde Güney Vietnam'ın güney kısmındaki 3. ve 4. Askeri Bölgelerde öngörülebilir her olasılık için fazladan asker (tabiri caizse fazladan bir tabur) bulunuyordu. Kuzey bölgelerinde ise Kamboçya ve Laos'taki askeri çıkmaza rağmen önemli bir asker açığı olduğu düşünüyorduk.

Güney'de "fazla" olan birlikleri Kuzey'de "açığın olduğu" yerlere göndererek sorunumuzu çözemezdik. Stratejik rezerv haricinde her tümen konuşlandığı Askeri Bölge'ye bağlıydı; Güney'deki tümenlerin Kuzey'deki dağlık merkezi bölgelerde ve Askerden Arındırılmış Bölge'de (DMZ) savaşmalarının pek de uygun olmadığına karar verildi. Bunun birkaç nedeni vardı. Tümenler, silahaltına alındığı yerlerde konuşlandırılmıştı. Askerlerin bakmakla yükümlü olduğu kişiler kamp alanlarının yakınında bulunuyordu ve daha önceki deneyimler ışığında ana bölgesinden uzaklaştırılan bir tümenden firarlar olduğu ve askerlerin moral kaybına uğradıkları anlaşılmıştı. (1972'de gerçekleşen Kuzey Vietnam saldırısı sırasında Mekong Deltası'nda üstün durumda olan 21. Tümen, yüz yirmi kilometreden daha uzak olmayan Saygon civarına nakledilince ortaya koyduğu performans içler acısıydı.) Ayrıca böylesi yeni bir konuşlandırmaya, bundan etkilenecek Askeri Bölge'ye komuta eden generaller karşı çıkabilirdi; bu generaller Saygon hükümetinin vazgeçilmez dayanaklarıydı; haklı olarak kendilerinin başkentteki siyasi etkisinin komuta ettikleri asker sayısının oranına göre olacağını düşünüyorlardı. Güney Vietnamlı komutanlar da tahammül edebilecekleri zayiat sayısında sıkıntıdaydılar; özellikle askerlerin civardaki akraba ve yakınlarının, bu saldırı operasyonlarını gereksiz görebileceği durumlarda. Tüm bu nedenlerden ötürü istatistiksel analiz, stratejik sorunu hafife almıştı. Aslında sadece Kuzey'deki boşluğu doldurmaya yetecek kadar stratejik rezervimiz vardı.

Bu analizin doğru olması durumunda buradan iki sonuca varılabilirdi. Vietnamlaştırmanın başarıya ulaşma şansı olması için düşmanın Kamboçya ve Laos'u ele geçirmesinin önlenmesi ve düşmanın kurak mevsim için lojistik birikiminin yavaşlatılması ya da mümkünse kesintiye uğratılması gerekiyordu. Anlaşılacağı üzere, stratejik rezerv olarak 1972 yılındaki kurak mevsim boyunca ülkede ek bir Amerikan muharip tümenini tutmak tek çözüm gibi görünüyordu. Bu tümen sayesinde 1. ve 2. Askeri Bölgelerde düşmanı etkisizleştirme çabası hızlandırılarak Güney Vietnam tümenlerinin düşmanın ana kuvvetlerinin 1973'te gerçekleştireceği saldırıya karşı koyabilme olasılığı da artabilecekti. Fakat yurt içindeki durumumuz dikkate alındığında böyle bir durum asla mevzubahis olamazdı. Dolayısıyla başlıca sorunumuz ya Güney Vietnamlıları güçlendirerek ya da Ku-

zey Vietnamlıları güçten düşürerek ve özellikle de lojistik birikimlerini sekteye uğratarak bu sekiz taburluk açığın nasıl kapatılacağıydı.

Bu nedenle düşüncelerimiz komünistlerin lojistik çabalarını sekteye uğratacak, 1972 yılı için öngörülen tabur açığını azaltacak ve Hanoi'nin müzakere etmesini teşvik edecek müttefik bir kurak mevsim saldırısına yoğunlaştı. 1971 yılının kışı, aynı zamanda Amerikan muharebe birliklerinin uygun olabileceği son yıl olacaktı. Yeniden konuşlandırmalarımız ve yurt içindeki durumumuz, Amerikan askerlerinin saldırı operasyonlarında kullanılmasını mümkün kılmadığından, kuvvetlerimiz Güney Vietnam askerlerinin yerine sabit güvenlik işlevlerini üstlenebilir ve böylelikle olası düşman saldırıları püskürtülebilirdi.

Yurt içindeki saldırılara karşı tedbir alan bakanlıkların temel kayıtsızlığını da dikkate alarak 1971'de bir kurak mevsim saldırısı gerçekleştirilmesi gerektiğini şiddetle önerdim. Beyaz Saray, Vietnam planlamasının sorumluluğunu üstlendiğinde bürokratik ayrıcalıklarla ilgili herhangi bir rahatsızlık baş göstermemişti; bakanlıklar, kaçınılmaz olarak yurt içinde ortaya çıkan kargaşanın sorumluluğunu Beyaz Saray'a atmaya dünden razıydı. Güvenlik Danışmanı olarak hiçbir şey yapmadan felaketleri beklememenin ya da en uygun varsayım üzerine kumar oynamamanın dikkate alınması konusunda uyarıda bulunmak görevimdi. Hanoi'nin yeniden ikmal çabası bir önceki yıla göre iki kat daha hızlı gidiyordu. Hanoi'nin mümkün olduğu kadar uzun süre saldırı başlatma kapasitesini zayıflatmaya yönelik bir mücadele bize bir güvenlik payı sağlayabilirdi. Her yıl saldırılarının bozulma ihtimaliyle karşı karşıya kalan Hanoi, müzakere etmeyi tercih edebilirdi.

İlk başta, kurak mevsim saldırısı için en iyi yerin Kamboçya olduğunu düşünmüştüm. Benim fikrim Saygon'un stratejik rezervini ve sınırı koruyan tümenlerden birini Kuzey Vietnam'ın Kamboçya'da bulunan ikmal malzemeleriyle ve askerlerini ortadan kaldırmak ve gitgide büyümekte olan Kamboçya komünist altyapısını yok etmek için kullanmaktı. Böyle bir plan, Güney Vietnam'ın güney yarısına yönelik sonradan ortaya çıkabilecek herhangi bir tehdidi ortadan kaldıracak ve halen büyümekte olan Kızıl Kmerleri susturacak ve belki de Lon Nol hükümetinin ülkenin çoğunu kontrol etmesini

sağlayacaktı. Thieu, 1972'de gerçekleşebilecek bir komünist saldırıyı püskürtmek ya da Kuzey Vietnam'ın lojistik hazırlıkları ertesi yıl tamamlanmadan önce belki de düşmanın saldırılarını bozmaya yönelik başka bir saldırı düzenlemek için stratejik rezervini Kuzey'e kaydırabilirdi. Düzenli tümenlerden birini düşmanı etkisiz kılmak amacıyla Kuzey'e taşımak bile mümkün olabilirdi.

Kamboçya operasyonunun avantajı, başarılı olacağının neredeyse kesin olmasında yatmaktaydı. Kamboçya'da bulunan Kuzey Vietnam kuvvetlerinin etrafı, Lon Nol'un kuvvetleri tarafından sarıldığı için büyük ölçüde zor durumdalardı; Kamboçyalı komünistler henüz kendi başlarına ayakta duracak kadar güçlü değillerdi. Neredeyse uygun hiç Kuzey Vietnam rezervi yoktu; Kamboçya'da Kuzey Vietnam birlikleri -Vietnam'da olduğu gibi- halkın arasına karışamıyordu. Kamboçya, Kuzey Vietnam'ın ikmal hatlarının en sonunda yer aldığından yardım götürülmesi oldukça zordu. Ayrıca başarıya ulaşılması, Güney Vietnamlıların öz güvenlerini yerine getirebilir ve 1972'de gerçekleşmesi neredeyse kaçınılmaz olan bir hesaplaşma için Güney Vietnamlılara psikolojik destek sağlayabilirdi. Benim görüşümün tek dezavantajı, 1972 için en büyük stratejik endişemizi yalnızca dolaylı olarak ele almasıydı; dağlık merkezi bölgelere ve Askerden Arındırılmış Bölge'ye yapılacak olası bir Kuzey Vietnam saldırısı.

Başkan, düşüncelerime katılmıştı. Başkan'ın onayıyla Al Haig'i ve NSC personelinden oluşan bir ekibi, olasılıklar üzerinde incelemelerde bulunmaları için Vietnam'a gönderdim. Haig, Bunker'ın raporuyla geri döndü. Abrams ve Thieu kurak mevsim saldırısının zorunlu olduğu görüşünde hemfikirlerdi. Fakat yine de benimkinden çok daha cüretkâr bir fikir öne sürdüler. Laos'ta Askerden Arındırılmış Bölge yakınlarındaki Ho Chi Minh Yolu'nu keserek düşmanın lojistik birikimini tek hamlede yok etmeyi önerdiler.

Güney Laos'un sık ormanlarında -Hanoi'nin 1962 Cenevre Anlaşmalarında tarafsızlığını resmen tanıdığı bir devletin hüküm sürdüğü topraklarda- Kuzey Vietnamlılar yaklaşık on yıl boyunca askerlerini ve ikmal malzemelerini Güney Vietnam'a taşımak için karmaşık bir güzergâh inşa etmişlerdi. Ho Chi Minh Yolu aslında bin beş yüz milden fazla yol ve ayrıntılı bir yol ağından oluşuyordu (bkz. yukarıdaki harita). Merkezinde ise tüm yolların kesiştiği ve daha fazla ik-

mal malzemesiyle askerin Güney Vietnam'a sızdığı küçük bir taşra kasabası olan Tchepone yer alıyordu. Ho Chi Minh Yolu, destek sağlayan güvenlik güçleriyle birlikte sayıları 40.000 ila 50.000'i bulan Kuzey Vietnam lojistik birliği tarafından kontrol ediliyordu. Bu yol her yıl yaklaşık ekimden mayısa kadar kullanılıyordu; sadece yağmurlu mevsim başladığında ve yol tamamen çamurla kaplandığında ve geçiş artık mümkün olmadığında kullanılamıyordu. Böyle bir durum olduğu takdirde Kuzey Vietnam birlikleri genellikle bir sonraki kurak mevsime kadar geri çekiliyordu.

1966 ile 1971 yılları arasında komünistler en az 630.000 Kuzey Vietnam askerini, 100.000 ton erzakı, 400.000 silah ve 50.000 ton -ya da 600 milyon mermiye eş değer- mühimmatı Güney Vietnam'a geçirmek için Ho Chi Minh Yolu'nu kullanmışlardı. Prens Sihanouk'un devrilmesinden ve Sihanoukville Limanı'nın kapatılmasından bu yana Hanoi, Güney Vietnam'a yönelik lojistik çalışmaları için neredeyse tamamen Ho Chi Minh Yolu'na bağımlı hale gelmişti.

Haig tarafından iletildiği üzere General Abrams'ın görüşü şu yöndeydi: Eğer komünistler, Ho Chi Minh Yolu'nda mahrum kalırlarsa ya da bu yol en azından bir kurak mevsimde iş göremez hale gelirse Hanoi'nin Güney'de (ve Kamboçya'da) büyük çaplı bir saldırıda bulunma olasılığı -tamamen ortadan kalkmasa bile- uzunca bir süreliğine önemli ölçüde azalabilirdi. Bunun üzerine Abrams çarpıcı bir plan öne sürdü. Amerikan kuvvetleri, Güney Vietnam'dan batıya, Laos sınırına kadar Askerden Arındırılmış Bölge boyunca sızma yollarını tuzaklayacaktı. Bu süreçte, önemli yol kavşağı olan 1968 Tet saldırısı sırasında Kuzey Vietnamlıların şiddetli kuşatmasına maruz kalan ve o zamandan beri terk edilmiş durumdaki Khe Sanh uçak pisti yeniden ele geçirilecekti. Amerikan ağır silahları Laos sınırına getirilecekti. Başarılı Güney Vietnam Birinci Tümeni, korunmasız kalacak olan Kuzey kanadı boyunca savunma ateşi desteğinde 9. Kara Yolu'nda ilerleyerek Laos'a girip Tchepone'ye yönelecekti. Tümen, gideceği yerin yarısına yaklaştığında hava indirme tümeni Tchepone uçak pistini ele geçirecek ve karadan gelecek olan tanklarla birleşecekti (bkz. aşağıdaki harita). Tüm saldırı dört-beş gün sürecekti. Kurak mevsimin geri kalanı, yolu kapatarak ve yol boyunca -özellikle de Tchepone civarında- olduğu varsayılan lojistik kompleksi yok

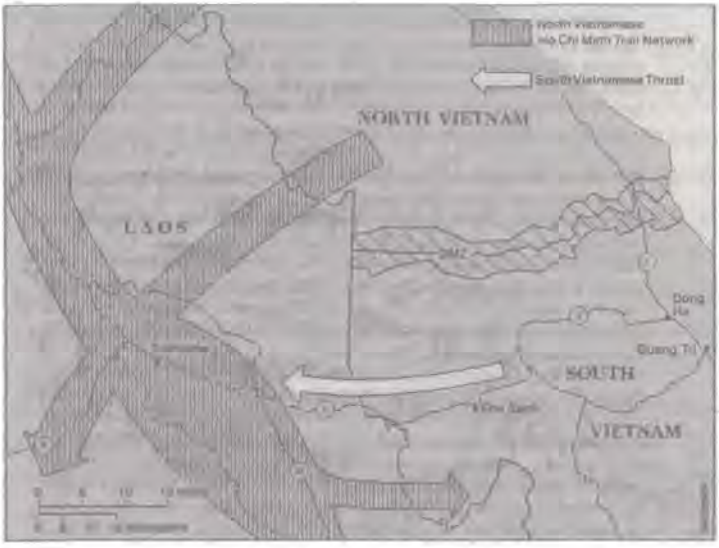
etmekle geçecekti. Düşmanın lojistik yapıyı yeniden inşa edebilmesi için bir yıla ihtiyacı olacağı için başarılı bir operasyonun bize en az iki yıl kazandırması bekleniyordu. Hatta daha sonra Güney Vietnam'ın saldırı olasılığı da hesaba katılırsa düşman çok daha fazla zamana ihtiyaç duyacaktı.

Kamboçya'ya gelince, Abrams başlangıçta benim düşündüğümden daha mütevazı bir operasyon önerdi. Kuzey Vietnamlıların yeni bir üs alanı kurduğu Chup kauçuk fidanlığına girmek için sınırdan geçmek üzere 3. Askeri Bölge'deki Vietnam tümenlerinden birini kullanacaktı. 3. Askeri Bölge, Güney Vietnam'ın en yetenekli, en cüretkâr (bu arada en yozlaşmış) komutanı olarak kabul edilen General Do Cao Tri tarafından komuta edildiği için Abrams ona, Hanoi'nin Kamboçya'daki lojistik yapısını azami aksatma sözü vermişti. Bu planların her ikisi de Genelkurmay Başkanlığı tarafından anında onaylandı.

Kâğıt üzerinde muhteşem bir projeydi. Projedeki en büyük dezavantaj, olaylardan da anlaşıldığı gibi, hiçbir şekilde Vietnam gerçekleriyle uyumlu değildi. Güney Vietnam tümenleri, Vietnam dışında kararlı bir düşmana karşı hiçbir zaman büyük saldırı operasyonları gerçekleştirmemişti; nadiren de olsa sadece Vietnam içinde gerçekleştirmişti. Bu sefer yanlarında Amerikalı danışmanlar olmadan yapmak zorundaydılar çünkü Cooper-Church değişikliği danışmanlara onay vermemişti. Aynı değişiklik, taktik hava saldırılarımıza rehberlik eden Amerikalı subayları bile böyle bir görevden men etmişlerdi; dolayısıyla Güney Vietnamlılar hava desteğimizden de mahrum kalacaklardı. Washington, Vietnam kuvvetlerinde İngilizce konuşabilen ve eğitimli yer kontrolörleri olmadığını idrak edememişti; hava desteğine ilişkin talepler her iki tarafın tüm emir komuta zincirinde bir oraya bir buraya giderken aşırı miktarda zaman kaybedilecekti. Güney Vietnam tümenleri, Laos'ta gerçekleşmesi düşünülen böylesine karmaşık bir operasyon için henüz yeterince iyi değillerdi. Güney Vietnam üst komuta kademesi de iki büyük operasyonu aynı anda idare edecek kadar deneyimli değildi. Ne de olsa Tchepone, Hanoi'nin oldukça rahat bir şekilde takviye edebileceği bir noktada bulunuyordu. Tchepone'nin stratejik konumu hem Kuzey'den hem de Güney Vietnam'dan askerlerin gelebilmesini mümkün kılıyordu.

1962'de Başkan Kennedy benden, genç yönetimin birtakım aske-

ri görüşleri hakkında aksi Batı Almanya Şansölyesi Adenauer'e brifing vermemi istemişti. Adenauer'in, Kennedy kuşağından olan devlet adamları hakkında şüpheleri vardı; McNamara'nın geliştirmekte olduğu stratejik doktrinler konusunda daha da şüpheciydi. Bir seferinde, anlattığım şeyin doğru olduğundan nasıl bu kadar emin olduğumu sormak için o güzel konuşmamın tam ortasında beni yarıda kesince ben de bir generalin bana anlattığını söyledim. Bu defa da Şansölye o generalin üniforması olup olmadığını sordu. Hatırlayamadığımı söyleyince, generalden aynı brifingi sivil kıyafetlerle bir daha vermesini rica etmemi önerdi; gerçekten beni hâlâ etkiliyor olsaydı kesinlikle ona haber verirdim.

Laos Operasyonu 1971

Bu alaylı tavsiye, 1971'de oldukça işimize yarayabilirdi. Bunun yerine bu cüretkâr görüşe, Saygon ve Washington'daki sorumlu planlamacıların görüş birliğine, Kamboçya'daki başarının anısına ve kesin bir değişim beklentisine kendimizi kaptırdık. Çok geçmeden tüm enerji, itinayla yapılan bir analiz için değil de Nixon yönetiminin kendi kararlarını oluşturduğu bakanlıklar arası manevralarda tüketilmişti.

Nixon, Kamboçya'dan önceki yıl olduğu gibi kendisini eleştirenlerin önünde savunmasız ya da çaresiz durmamaya kararlıydı. Bu defa karar verme sürecinin her aşamasına kilit rol oynayan kabineyi

dahil ederek kaçınılmaz şekilde kamuoyundan gelecek eleştirilerin hiç olmazsa bir kısmını üstlenmeleri yönünde baskı yapacaktı. Fakat Nixon'ın bu kararlılığı, aynı anda hem Rogers hem de Laird ile yüzleşene kadar devam edememişti. Astlarına emir verme konusundaki tereddüdünü gidermek için muhtemelen Rogers'ın en dik kafalı olduğunu düşünen Nixon önce Laird'i kendi istediği şeyi önerecek bir pozisyona getirmeye ve ardından Savunma Bakanını Ulusal Güvenlik Konseyi'nde kendi planını desteklemesine olanak sağlamaya karar verdi. Bu nedenle her biri tamamen aynı konuyu ele alan bir dizi toplantıya başkanlık ederek zamanını boşa harcayacağını düşündü. Her toplantıya bir katılımcı daha ekleniyordu; Nixon bu yeni katılanın görüşünü önceden bilmediği gibi, bazılarını da potansiyel muhalif görüyordu. Dik kafalı herhangi birinin ağız dalaşına girmektense Başkan tarafından desteklenen bir fikir birliğine uyma olasılığının daha yüksek olduğunu düşünüyordu. Ocak ayının sonu itibarıyla aynı brifingi en az üç defa duymuştum ve yavaş yavaş da bu savaştan yorulmaya başlamıştım. Nixon, oyunculuk yeteneği sayesinde gitgide puan kazanmaya başlamıştı. Her duyduğu planı sanki ilk defa duyuyormuş gibi gözlerini açarak merakla dinliyordu. Her zaman aynı olan soruları şüpheciliğin, hayranlığın ve takdir etmenin harikulade bir karışımından meydana geliyor ve dolayısıyla yeni katılanlara Başkanlarının son derece ilgili ve iyi niyetli olduğu imajını sergiliyordu. Hâlihazırda herkes aynı fikirde olduğundan birinin ortaya çıkıp kendi görüşünde ısrar etmesi gerekiyordu. Ama kimse böyle bir şeye yeltenmedi.

Dolayısıyla Haig, önce benim yanımda Başkanı, Hindiçin'e yaptığı gezi hakkında bilgilendirdi. Ardından Nixon, orada olduğunu doğrulaması için Genelkurmay Başkanı Tom Moorer'ı ekledi. 23 Aralık'ta Haig, aynı raporu Mel Laird'in yanında Nixon'a sundu; kendisiyle daha önce irtibata geçildiğini söylemeyen Moorer, Laos planını destekliyordu. Nixon, Kamboçya'da bulunan Chup Fidanlığı Operasyonu'nu onayladığını ve Ho Chi Minh Yolu'nu ortadan kaldırmaya hazır olduğunu belirtti. Ocak ayı başlarında Güneydoğu Asya'ya gitmeyi planladığı bir gezi sırasında Laird'den bu planı masaya yatırmasını istedi.

Her zamanki gibi Laird'in aklında birçok şey vardı. Yurt içinde baş gösteren savaş karşıtı baskıların farkındaydı ama aynı zamanda

geri çekilme riskini azaltacak hamleleri de destekliyordu. Muhtemelen Moorer ve Abrams'tan kendi arka kanalları aracılığıyla olası bir Laos-Kamboçya operasyonu hakkında bir şeyler duymuştu. Sebep ne olursa olsun Laird, Ho Chi Minh Yolu'nu ortadan kaldırma fikrini destekleyip bunun bize en az bir yıl kazandıracağını öne sürdü. Güney Vietnam ordusunun ABD'nin herhangi bir kara desteği olmadan gerçekleştireceği ilk büyük saldırı operasyonunun Vietnamlaştırma konusunda kesin bir başarı getireceğini düşünüyordu. Büyük ölçüde rahatlayan Nixon, her iki planı da prensipte onaylayıp Laird'in yaklaşan gezisinin ardından gözden geçirilmesine karar verdi.

Laird 5 Ocak 1971'den itibaren yolculuğuna çıkarken Pentagon ve Saygon'da devam etmekte olan planlama hakkında başka hiçbir üst düzey yetkiliye bilgi verilmedi. Laird döndükten sonra Nixon, 18 Ocak'ta Oval Ofis'te bir başka toplantı çağrısında bulundu. Toplantıda, 23 Aralık'taki toplantıya katılanların yanı sıra Rogers ve Helms de bulunuyordu. Öncesinde de olduğu gibi, tanınmamış önemli biri olan Rogers, ön planda olan tüm meslektaşlarıyla tanıştırılacaktı. Helms hesaba katılmamıştı çünkü CIA Direktörü olarak politika konusunda herhangi bir fikir öne süremezdi. Tecrübelerinden yola çıkan Nixon, görüşlerini bildiren Helms'in bu görüşleri kamuoyuna duyurmayacağını farz ediyordu. Toplantının sözde sebebi Laird'in gezisiyle ilgili sunacağı rapordu.

Laird üstüne düşeni fazlasıyla yapmıştı. Vietnamlaştırmanın teknik yönleri, Vietnam'da yaklaşan başkanlık seçimleri, Laos'ta bulunan Tayland kuvvetlerinin randımanı ve Kamboçya'ya gönderilen ekipmanın gözetilmesi konusunda epeyce zaman harcadığı aşikârdı. Aslında kurak mevsimde yapılması düşünülen saldırı dışında akla gelebilecek her konuyu ele almıştı. Dinleyicileri iyice uyuttuktan sonra Laird, Rogers'ın ilgi alanı varsayılan bir konu olan kurak mevsimdeki operasyonların, geri çekilme hızımızı artırmasına yönelik etkisine döndü. Baştan sona cesaret verici laflar sarf eden Nixon sanki şaşırmış gibi davranarak birtakım sorularla konuşmayı istediği yöne çevirdi.

Fakat Laird o an için bir adım daha atmak yerine beklemeyi tercih etti ve Phnom Penh'den denize 4. Kara Yolu'nu açmak için Kamboçya'da bulunan yaklaşık 4.000 ARVN deniz piyadesini içeren kü-

çük bir Güney Vietnam operasyonunun ayrıntılarını vererek Rogers'a kurak mevsimde gerçekleşebilecek olası bir askeri operasyona dair düşünceleri anlattı. Ardından Güney Vietnam'ın, Chup fidanlığında bulunan üsleri yok etmeye yönelik planından bahsetti ve bunun da bir önceki yıl gerçekleşen Kamboçya saldırısına oldukça benzer bir saldırı olacağını izah etti. Laird, bu operasyona hiçbir Amerikan kuvvetinin dahil olmayacağını açıkça belirttikten sonra kimseden herhangi bir itiraz gelmedi. Meselenin can alıcı noktasına daha değinemeden neredeyse iki saat geçmişti. Tam o esnada Nixon, belki de danışmanları arasındaki bu alışılmadık uyumun tadını çıkarmak için on beş dakikalık bir ara verdi.

Toplantı yeniden başladığında Laird sonunda haritaların da yardımıyla Tchepone'e gerçekleştirilecek baskına ilişkin detayları ibraz etti. İlk aşama olan ABD kuvvetlerinin Güney Vietnam içinde 9. Kara Yolu boyunca sızma yollarını tutma ve Khe Sanh'ı ileri üs olarak yeniden işgal etme hareketinin 29 Ocak civarında başlaması gerektiğini belirtti. Vietnam birliklerinin 9. Kara Yolu boyunca Laos'a girmelerini sağlayacak II. Aşama ise yaklaşık 8 Şubat'ta gerçekleşecekti.

Artık bir önceki planlamanın bir parçası olmayan ve geride kalan tek üst düzey yetkilinin bir taraf seçme zamanı gelmişti. Rogers'ın tepkisi, dört hafta önce Laird'in gösterdiği tepkinin neredeyse tıpatıp benzeriydi. Zayiatta önemli bir artış olmayacağı konusunda emin olduktan sonra Laird'in öne sürdüğü planı destekledi ve operasyonun başarılı olmasının hayati önem taşıdığını vurguladı; bu arada Laird ile Moorer bu planın işe yarayacağından son derece eminlerdi. Daha önce bu türden bir toplantıda yer almamış bir başka kişi olan ama fikri ile Nixon'ın kararına etkisi olmayan Helms, önem arz eden soruları gündeme getiren tek danışmandı. Öne sürülen operasyonun geçmişte sıklıkla ele alındığına ve çok zor olduğu için sürekli reddedildiğine dikkat çekti. Daha sonra dört yıl önce o zamanki Vietnam Komutanımız General William Westmoreland'in böyle bir operasyon için iki Amerikan kolordusu gerekeceği görüşünde olduğunu öğrendim. Artık Genelkurmay Başkanlığı'nın bir üyesi olmasına rağmen 1971'de Beyaz Saray'a böyle bir görüş sunulmamıştı.

Ok yaydan çıkmıştı. Nixon, bu yönde ilerlemek için geçici onayını verdi. İlk defa tamamen kurumlar arası bir esasa dayanarak ayrın-

tılı planlama yapmak üzere 19 Ocak'tan itibaren başlamak koşuluyla WSAG toplantılarını yeniden ayarladım.

Bu ayrıntılı prosedürün önemi; elindeki stratejik seçeneklere göre, Nixon'ın makul bir analizle varacağı nokta, Kuzey Vietnam'ın güçlenmesine sekte vuracak adımlar atılmadığında, gelecek yıl Güney Vietnam'ın durumunun gerçekten belirsiz olacağı gerçeğine göğüs gerecek cesarete sahip olup olmadığıydı. Kurak mevsimde saldırıya geçme fikri doğruydu; Nixon, bu emri vererek cesurca bir hareket sergilemişti. Yine de Nixon'ın bunu uygulama yöntemindeki hatası kısa sürede ortaya çıktı. Plandaki eksiklikleri hesaba katmak ya da hükümetin geri kalanını yola getirmek için çok az şey kaldığına dair üst düzey danışmanlar arasında bir fikir birliği oluşturmaya çalışmak için çok fazla zaman, çaba ve yaratıcılık harcanmıştı. Şeytanın avukatlığını yapmaya lüzum yoktu. Her toplantıda, potansiyel inatçıların rızasını kazanmak için Nixon o kadar çok değişiklik teklifinde bulunurdu ki öne sürmek ve desteklemek istediği o karmaşık plan sonunda boşa gitmiş olurdu. Her kabine üyesi Amerikan müdahalesine karşı yurt içinden gelebilecek tepkilerden endişe ettiğinden Laos planlamasına ilişkin yapılan tüm oturumlarda Nixon, ABD'nin iştirakini azaltmaya ve eylemlerimize yeni sınırlamalar getirmeye razı olurdu. Bu adımların her biri küçük çaplı olsa da kümülatif etkisi, pratik ve her şeyden önce psikolojik açıdan dikkate değerdi. Komuta zincirinde aşağıya doğru inerken, sahra komutanlarında bir tereddüt duygusunun ortaya çıkması kaçınılmazdı; dolayısıyla onlar da bu baskılara olduğu kadar, kendi asli işleri olan muharebe meydanında üstün gelmeye odaklanmak zorundaydılar.

Bir Başkan, tartışmalı bir kararın neden olduğu uğursuzluğu, o kararın uygulanmasında tereddüde düşerek ortadan kaldıramaz. Askeri güç kullanılması, daima Bismarck'ın şu etkileyici sözünü hatırda tutarak dindar bir kaygıyla verilmesi gereken zor bir karardır: "Savaşa girme nedenleri, savaş bitimindeki kadar mantıklı görünmüyorsa, o devlet adamına yazıklar olsun." Bir liderin esas tercih etmesi gereken, güç kullanımına onay verip vermeyeceğidir. Böyle bir karar verdiğinde, haklılığını doğrulayacak tek şey başarılı olmasıdır. Şüpheleri, hata yapma nedeni olamaz; icraat sırasında göstereceği itidal, karşı taraf için bir lütuftur; ılımlı olduğu için kaybedenlere ödül verilmez.

Güç kullanma konusunda karara varıldıktan sonra Başkan'ın azimle bu kararın peşinden gitmekten ve bu kararı gerçekleştirmeye çalışanlara aynı ruhu aşılamaktan başka seçeneği yoktur. Devletler, sonuna kadar gitmeye istekli olmadığı askeri teşebbüslerin ya da büyük diplomatik girişimlerin sorumluluğunu üstlenmemelidir.

Askeri mesele nispeten doğru gittiği ve Kamboçya'daki gibi cüretkâr tek bir hamle ile yapılabildiği zaman, Nixon tarzı hükümetin iyi bir iş yaptığı söylenebilirdi. Çin'e açılım, Vietnam müzakereleri ve Sovyetler Birliği'ne yönelik çeşitli diplomatik hamleler gibi küçük bir ekiple çalışan güvenilir bir ortak tarafından yürütülen ve belli bir amaca yönelik münferit diplomasi için de etkili olmuştu. Zorluklar; Laos'taki gibi aralıksız askeri uğraşma gerektiğinde ya da Hindistan-Pakistan krizindeki gibi ulusal güvenlik danışmanı bürosunun ele alamayacağı kadar karmaşık bir diplomasi olduğunda ortaya çıkardı. Sonrasında bir fikir birliği veya karşılıklı anlayışın bile olmaması, uyumluluğu ve taahhüdü engellerdi. Önemli kararların dışında bırakılan bakanlıklar, iddialarıyla bürokratik inatlaşma şeytanına uydular. Sadece çok küçük bir grup Başkan'ın ne yapmak istediğinin farkında olduğunda ve o grubun yalnızca bir kısmı bu kararları desteklediğinde çekişmelere, kopmalara ya da disiplini sağlamak için çoğunlukla boş yere bulunulan girişimlere gereğinden fazla zaman harcanırdı. Başkan'ın muğlak kişiliği bir güç sağlamasına rağmen, ben de bu prosedürlerin düzenleyicisi ve itici gücü olarak tabii ki başarılar nedeniyle hak etmediğim bir saygınlık görüyorsam, hataların da sorumluluğunu paylaşmalıydım.

1971'de olan şey 23 Aralık ve 18 Ocak toplantılarında hükümette oluşan görüş birliği, Rogers kendi bakanlığındaki uzmanların hararetli muhalefetine maruz kalır kalmaz buharlaşmaya başladı. 21 Ocak itibarıyla Dışişleri'nin işi ağırdan aldığı anlaşıldı. WSAG toplantılarında Müsteşar Alex Johnson, karara karşı çıkmayan fakat bu kararın yerine getirilmesini süresiz olarak geciktirebilecek itirazları ortaya atmaya başladı ki bu da Johnson'ın fevkalade yetenekli olduğu bürokratik bir manevraydı. Ağırdan almak için başvurduğu yöntem, operasyonun gerçekleşmesinden önce Laos Başbakanı Souvanna Phouma'nın onayının alınması konusunda ısrarcı davranmasıydı.

Tuhaf bir argümandı. Kuzey Vietnamlılar, iki Cenevre Anlaşması'nı

açıkça ihlal ederek on yıldır Laos'un bir kısmını işgal ediyorlardı. Aslında sınırlarının hemen yanında olan tüm bölgeleri ve Güney Laos'un çoğunu Vietnam'daki operasyonlar için lojistik üs olarak ele geçirmişlerdi. Yıllardır Güney Laos'ta hiçbir bildiri yayınlanmamıştı; orada yaşayan Laos halkının aralıklı dağılımına bakılmaksızın pek çok kişi Kuzey Vietnamlılar tarafından sınır dışı edilmişti. Resmi onayı olmasa da Souvanna'nın sesini çıkarmaması nedeniyle Ho Chi Minh Yolu'nu en az beş yıldır bombalıyorduk. Souvanna'yı tanıyan herkes, eylemlerimizi memnuniyetle karşıladığını fakat aman vermeyen komşusuna gerilimi daha fazla tırmandırmaması yönünde bahane vermemek için eylemlerimizi resmi olarak onaylamadığını bildirdi. Güney Vietnam'a yönelik, lojistik üssüne olan akışı durdurmaya ilişkin yasal durumumuza; ülkesinin güney kesiminde kendi resmi görevlilerine izin verilmeyen ve kuzeyinde gerçekleşebilecek olası bir Kuzey Vietnam saldırısı karşısında güçlükle dayanabilecek liderin onay vermesini gerektiren sıra dışı bir düşünceydi. Souvanna'yı az çok tanıyan biri böyle bir operasyonu memnuniyetle karşılayacağını ancak kendisiyle bu konu hakkında görüşülmek istemeyeceğini bilirdi. Aslında tercih edeceği şey sığınakların bombalanması konusunda Sihanouk'un pozisyonunu kabul etmekti; Laoslu hiçbir yetkili bulunmadığından neler olup bittiğini bilmiyor ve her iki tarafın da eylemlerinin sorumluluğunu üstlenemiyordu.

Sonuçta, Souvanna ile nasıl görüşebileceğimizi öğrenmek için Vientiane'deki büyükelçiliğimizle günlerce süren fikir alışverişinde bulunmuştuk ki şüphesiz ilk başta ortaya atılan görüş buydu. Bazı yetkililerimiz büyük hayal kırıklığına uğramış olsa da Laos Büyükelçimiz Mac Godley, kendisini bilgilendirmemiz şartıyla Souvanna'nın üstü kapalı şekilde operasyonumuzu onaylamasının muhtemel olduğunu bildirdi. Godley'e daha spesifik bir onay alması yönünde talimat verildi. Ülkesinin varlığını sürdürebilmesinin Kuzey Vietnam'ın bozguna uğratılmasına bağlı olduğunu çok iyi bilen Souvanna, operasyona muhalif olanların umutlarını boşa çıkarmıştı. Üç haftadan fazla sürmemesi koşuluyla operasyona sınırlı onay verdi. Yine de geri gönderilen Godley'den daha resmi bir yaklaşımda bulunması istendi. Fakat ülkesinin gereksinimlerinin farkında olan Souvanna oyuna iştirak etmeyi reddetti: kendisine ne kadar fırsat tanınırsa tanınsın operasyona karşı çıkmıyordu ki bu da operasyonu memnuniyetle karşıladığı anlamına geliyordu.

Dışişleri Bakanlığı'nın itirazlarının usulün ötesine geçtiği artık daha belirgin bir hale gelmişti. Birkaç görüşmemizde Rogers oldukça açık bir şekilde konuşmuştu. Bu nedenle Başkan'a, arkadaşı ile tartışmaya girme konusundaki isteksizliğinin üstesinden gelmesi ve NSC'nin üst düzey üyeleriyle başka bir toplantı yapması yönünde tavsiyede bulundum. Toplantının 27 Ocak'ta yapılması planlandı.

Bu toplantıdan önce 25 Ocak'ta Amiral Moorer ile birlikte askeri planlamayı tekrar gözden geçirdik. Çok geç olsa da operasyon konusundaki birkaç endişemi dile getirdim. Eğer Ho Chi Minh Yolu'nu çökertmek Abrams'ın düşündüğü kadar potansiyel açıdan belirleyici olsaydı Kuzey Vietnamlıların bu uğurda savaşacağı kesindi. Hatta Güney Vietnamlıları yenilgiye uğratmak için bu fırsatı bile memnuniyetle karşılayabilirlerdi. İletişim merkezinde yer alan Tchepone de Kuzey Vietnam tümenlerinin Kuzey ve Güney Vietnam'dan hızlıca başka yere konuşlandırılmasıyla takviye edilebilirdi. Kaç Güney Vietnamlının ölme riskini göze alabilirdik? Güney Vietnamlılar bu operasyonları ne kadar sürdürebilirdi? Güney Vietnam tümenlerinin yer değiştirmeyeceği göz önüne alındığında, yedekleri nereden gelecekti? Yaşadıkları en zorlu savaşta Amerikalı danışmanlardan ve hava kontrolörlerinden ilk defa mahrum bırakıldıklarında bu tümenler nasıl karşılık verebileceklerdi? Ayrıca bu yeni komuta düzenlemeleri kapsamında hava desteğimizin yeterli ve zamanında olacağından emin miydik? Hedefimize ulaşmamız bu kadar önemliyse, o zaman hava gücümüzü takviye etmemiz gerekiyor muydu? Bu hususların göz önünde bulundurulduğu bir bilgi notunu Nixon'a gönderdikten sonra Nixon ile Moorer arasında 26 Ocak'ta gerçekleşecek bir görüşme ayarladım.

Nixon soruları aslında benim önerdiğim açıklıkla sormasa da dolaylı yoldan tüm hususlara değinmişti. Moorer, güven verme konusunda etkiliydi. Eğer düşman savaşırsa -ve muhtemelen de savaşacaktı- Amerikan hava gücü muharebe meydanını izole edip düşmana yerine konması zor olan ağır kayıplar verdirirdi. Düşman savaşmadığı takdirde ise tedarik sistemi çökerdi. Operasyon, Vietnamlaştırmanın başarıya ulaşmasını garantiler ve askerlerimizi daha hızlı bir şekilde geri çekmemizi mümkün kılardı. Düşmanın ikmal hattının

çökmesi durumunda Kamboçya hükümeti de varlığını sürdürebilirdi. Kısacası, "belirleyici" sonuçlara ulaşılması muhtemeldi.

Bu bilgilerle donanmış olan Nixon, 27 Ocak'ta tüm üst düzey danışmanlarıyla -Rogers, Laird, Helms, Moorer, Haig ve ben- bir araya geldi. Her zaman olduğu gibi, toplantının yarısından çoğu alakasız konularla geçmişti: Kamboçya'daki Amerikan hava faaliyetleri ile ilgili açıklamanın nasıl olacağı; halkla ilişkilerin Kamboçya'daki 4. Kara Yolu'nu açmak için küçük bir Güney Vietnam harekâtını nasıl vereceği; engelleme dışında geçtiğimiz Haziran'da Kamboçya'daki Amerikan muharebe faaliyetlerini reddeden Başkanlık açıklamalarıyla tam olarak ne denmek istendiği; Kamboçya'da bulunan Chup fidanlığına yapılacak operasyon.

Bu konuları bir saat kadar konuştuktan sonra Başkan, Amiral Moorer'dan Tchepone'ye yapılacak saldırıyı tekrar gözden geçirmesini istedi. Moorer'ın anlattıkları büyük ölçüde daha önce Başkan'a ifade ettiklerinin aynısıydı. Moorer bitirdiğinde, Nixon'ın artık oyalanmakla kaybedecek vakti kalmamıştı; Rogers'a kendisini savunma fırsatı verilmesi gerekiyordu. Son derece etkileyici bir konuşma yapan Rogers, operasyonun risklerinin hat safhada olduğunu öne sürdü. Düşman, planlarımız hakkında istihbarata sahipti. Savaş kaçınılmazdı. Güney Vietnamlılardan, yeterince güçlü olmadığımızı düşündüğümüz için ve hâlihazırda Vietnam'da 500.000 askerimiz varken üstlenmeyi reddettiğimiz bir operasyonu yürütmelerini istiyorduk. Saygon'un başarısız olması durumunda bir önceki yılın tüm kazanımlarını riske atar ve bu süreçte Thieu'nun konumunu da ciddi derecede sarsabilirdik. Rogers bu defa daha az ikna edici bir şekilde Souvanna'nın bu operasyona olan katkısını gündeme getirdi; operasyonun sonunda Laos Başbakanı'nın devrilme olasılığının yüksek olduğunu düşünüyordu.

Son husus dışında Rogers kesinlikle haklıydı. Ne yazık ki Nixon, Dışişleri Bakanı'nın neden bahsettiğini bilmediğini düşünüyordu. Bir yıl önce Kamboçya konusunda da benzer itirazlarla karşılaşmış ama öngörülen o korkunç ihtimallerin hiçbiri gerçekleşmemişti. Nixon, Abrams ve Moorer'ın askeri fizibilite hakkında söylediklerini kabul ediyordu; Godley'den, Souvanna'nın hangi resmi pozisyonda olursa olsun anlayışlı olduğunu öğrenmişti. Bu nedenle Chup operasyonu

ile Tchepone operasyonunun I. Aşaması'nın derhal başlatılması yönünde talimat verdi. (I. Aşama, Amerikan kuvvetleri tarafından Laos sınırına kadar 9. Kara Yolun güvenliğinin sağlanmasıydı.) Fakat aynı zamanda Amiral Moorer'dan, Tchepone'a yapılacak hava taarruzunun bertaraf edilip edilemeyeceğini ya da Amerikan hava ikmal aracı olmadan gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceğini araştırmasını emretti. (Buradaki sorun, Güney Vietnam birliklerini götürmek için yere inecek helikopterlerin Cooper-Church değişikliğiyle men edilen "Laos'ta bir kara harekâtı" oluşturup oluşturmayacağıydı.) Nixon'ı tanıyan herkes, bu kadar ileri gittiği takdirde asla kararından geri dönmeyeceğini bilirdi. Nixon, I. Aşama'ya hemen geçilmesi yönünde emir verdikten sonra son sözünü söylemeden ne kadar zorlu manevralar gerektirirse gerektirsin II. Aşama'ya da geçilmesi yönünde emir vereceğini düşünüyordum. Fakat yine de toplantıya katılanlar, Nixon'ı tam olarak anlayamamıştı. Moorer gibi düzenli çalışan mesai arkadaşları bile Nixon'ın bu karara o gün varıp varmadığını çözememişti. Nixon'ın hava indirme harekâtı hakkında daha fazla araştırma yapılması yönündeki talimatının ortaya koyduğu belirsizlik ve tereddüt, askeri hiyerarşide aşağı doğru ilerlerken daha da fazlalaşmıştı.

Başka bir askeri operasyonun başlatılacak olması, otomatik olarak Kongre ve medyada baskıların ortaya çıkmasına neden oldu. 21 Ocak günü, Güney Vietnam'ın Kamboçya'da gerçekleştireceği operasyonları ABD'nin havadan destekleyeceği yönündeki raporları okuyan Temsilciler Meclisi'nin altmış dört üyesi, Kamboçya'da gerçekleşecek her türden askerî harekâta ilişkin "ABD'nin hava veya deniz muharebe desteği vermek için" kullanacağı fonu yasaklayan bir yasa tasarısı verdi; teorik olarak, müttefiklerimize saldırmak ve Phnom Penh'de komünist bir hükümet kurmak için Hanoi bozulmamış sığınakları kullanabilecekti. 27 Ocak'ta Senatör George McGovern, Senatör Mark Hatfield ve on dokuz diğer senatör, tüm Amerikan birliklerinin 30 Haziran 1971 itibarıyla geri çekilmesini öneren Vietnam'dan Çıkma Yasası'nı süreyi göz önünde tutarak 31 Aralık 1971 olarak yeni haliyle sundu.

Laos operasyonunun I. Aşaması başladığı için WSAG'nin de onayıyla Savunma Bakanlığı Saygon'daki basının ambargo altında olması koşuluyla askerî harekâtlar hakkında bilgilendirilmesi gerektiğini

öne sürdü; böyle bir tutum hem güvenliği sağlayacak hem de yanlış ve yanıltıcı raporların meydana gelmesinin önüne geçecekti. Sonunda bunun naif bir hata olduğu ortaya çıktı. Resmi brifingler, sızıntıların gitgide artmasına yol açmıştı. Saygonlu gazeteciler ambargoya riayet edebilirlerdi fakat Washington'daki meslektaşlarını gerçekler hakkında bilgilendirmekte özgürlerdi ve bu gerçekler herhangi bir kısıtlamaya tabi değildi. Sıra dışı bir performans sergileyen Washingtonlu gazeteciler ile televizyon ağı, yakın zamanda Laos'ta gerçekleşmesi beklenen müttefik harekâta ilişkin imalarda bulunmakla kalmayıp aynı zamanda ambargoyu başlı başına büyük bir haber, şeytani bir komplo ve örtbas olarak nitelendirdiler.

Başyazılar çıkmakta gecikmedi. 3 Şubat'ta, *New York Times* ve *Los Angeles Times*, planlanan operasyonla ilgili endişelerini dile getirdi. 5 Şubat'ta *Wall Street Journal* da dahil oldu ve göz ardı edilmesin diye *New York Times*, tedarik hattını Laos üzerinden durdurma girişiminin başarısızlıkla sonuçlanacağının çünkü durdurulacak pek bir şey olmadığının altını çizen bir başka başyazı yayınladı. Anlaşılan *Times*'ın CIA'dekilerden farklı istatistikçileri vardı ve bu mevcut kurak mevsimde hâlihazırda 18.000 tonun Tchepone'dan geçirildiği tahmin ediliyordu. Bu topluluğa daha sonra birçok başka gazete de dahil oldu. 1 Şubat'ta Dışişleri Bakanlığı, Cumhuriyetçi Senatör George Aiken'i, tıpkı Abrams'ın Saygon'daki gazeteci ordusuna yaptığı gibi, benzer sonuçlarla bilgilendirdi; haber yirmi dört saat içinde yayılmıştı.

Nixon'a göre, tüm bunlar 1970 yılında Kamboçya konusunda yaşanan deneyimi fazlasıyla hatırlatıyordu. Aynı 1970'de olduğu gibi Nixon yine kabuğuna çekildi ve politikasının arkasında olduğunu düşündüğü danışmanların desteğini istedi. 1 Şubat'ta Agnew, Connally ve Mitchell'e, Laos operasyonu hakkında bilgi verdim. Rogers'ın 27 Ocak'ta anlattıklarından çıkardığım ayrıntılı notlar ile operasyonun yapılması gerektiğine dair kendi görüşlerim de dahil olmak üzere operasyonun artıları ve eksileri hakkında etraflı açıklamalarda bulundum. Beklendiği üzere -ki sonuçta buraya getirilmelerinin amacı buydu- operasyona bir an önce başlanması gerektiği görüşünü destekliyorlardı. Ertesi sabah 2 Şubat'ta, Rogers'ın 27 Ocak'ta neden operasyona karşı çıktığı konusundaki düşünceleri de dahil ol-

mak üzere Rogers, Laird ve Helms'e operasyonun artılarının ve eksilerinin açıklandığı beş sayfalık bir bilgi notu gönderip yorumlarını bekledim. Hiçbiri sesini çıkarmamıştı. Nixon o gün saat 17.00'de Rogers, Laird, Helms, Moorer, Haig ve benimle görüştü. Herhangi bir yeni tartışma olmadı.

O akşam geç saatlerde soprano Beverly Sills'in Beyaz Saray'daki performansından sonra Nixon'la tekrar bir araya geldik. Günlüğüm -notlarıma tekrar bakana kadar unuttuğum bir olaydı- askerî açıdan her ne kadar avantajları olursa olsun yine de Nixon'dan operasyona bir kez daha göz atmasını rica ettiğimi gösteriyor. Sürpriz yoktu; hükümetimiz açıkça bölünmüştü. Nixon rahatlamış görünüyordu; Sovyetlerle gerçekleşebilecek bir zirveyle daha çok ilgileniyor gibiydi.

Yine de Nixon en etkili yol olarak düşündüğü şeyi yapmaya kesin olarak karar verdi mi bir daha o kararından kolay kolay vazgeçmezdi. Ertesi sabah 3 Şubat'ta, verdiği kararın arkasında duracağını ve hem yurt içinde hem de Sovyetlerle bunun bedelini ödemeye hazır olduğunu söyledi. Sonra da Mitchell ve Connally'yi çağırdı ve onlar da devam etmesi yönünde Başkan'ı teşvik ettiler. Yaklaşık 12.30'dan 14.00'e kadar, Amiral Moorer ve ben, Senatör John Stennis'i ofisimde bilgilendirdik; o sırada Nixon içeri girdi ve operasyon hakkında konuşmaya devam etmek için üçümüzü kendi ofisine götürdü. Stennis operasyonun mantıklı olduğunu söylediğinde Nixon bir an önce emrinin "yerine getirilmesini" istedi. Operasyonun detaylarını WSAG ile bir kez daha gözden geçirme ve Başkan'la bir defa daha müzakere etme fırsatı elde etmek için emri birkaç saat bekletttim. Saat 18.00'de Başkan'ın emrini üst düzey yöneticilere bildirdim.

8 Şubat'ta Güney Vietnam birlikleri Laos sınırını geçerek II. Aşama'yı başlattı. 9 Şubat'ta Temsilciler Meclisi üyesi Thomas P. O'Neill ve otuz yedi destekçisi, ABD'nin yalnızca Laos'a doğrudan müdahalesini değil, Laos'taki herhangi bir askerî harekâta ABD'nin her türden desteğini yasaklayan bir yasa tasarısı verdi. Tıpkı Yunan trajedisinde sahnelendiği gibi, ulusal tartışmamıza dahil olan hepimiz, kendi mantığının peşinden giderek ulusal felç yaratan bir başka eyleme girişiyorduk. Laos operasyonuyla Güney Vietnam'ın varlığını sürdürebilme şansını ve uluslararası itibarımızı muhafaza etmeye çalışırken bir yandan da Vietnam'dan çıkma sürecimizi hızlandırmaya gayret ediyor-

duk. Tartışma gerekçeler üzerineydi: bir yıl içinde 150.000'den fazla askeri geri çeken bir yönetim, zafer (uzun zamandır bir yakıştırma haline gelmiş bir ifade) peşinde mi koşuyordu yoksa müttefik bir halk için yükümlülüğünü yerine getirirken savaşı bitirme çabası, aslında geleceği belli olmayan o ülkeye karşı bir bahane miydi? Her zaman olduğu gibi, herhangi bir esnekliği ya da manevra özgürlüğünü engellemeye çalışan çok sayıda Kongre kararı mevcuttu.

Lam Son 719: Askeri Operasyon

Tereddütle tasarlanan ve şüpheyle başlayan operasyona akıl karışıklığı içinde devam edildi. Çok geçmeden kolayca anlaşılabilir şekilde sık sık bilgilendirildiğimiz planların askeri gerçekliği değil de personelin çalışmalarını yansıttığı anlaşıldı. Vietnam'ı ziyaret eden bir kişi olarak, belirsizliğe mahal vermeyecek şekilde Vietnamlaştırma konusundaki en büyük başarılarımızdan birinin askeri brifing tekniklerimizin Güney Vietnamlılara aktarılmasına şahit olduğumda epeyce etkilenmiştim. "Ahmak brifingi" olarak adlandırdığım şeyin özü; böyle bir yenilmez özgüvenle sunulan çok sayıdaki gerçekle mağduru boğmaktır ve anlatılanlara yetişebilirse o kişi kendini şanslı saymalıdır. Konunun özünü sorgulama fırsatı, üstü kapalı olarak anlatılan grafikler, oklar ve istatistikler arasında kaybolup gider. Aklındaki soruyu, karmakarışık bir şekilde anlatılanlar arasından çekip çıkarabildiği için kendisiyle o kadar gurur duyar ki aldığı cevabın mantıklı olduğu konusunda ısrarcı olma yeteneğini kaybeder.

Vietnamlı kurmayların planını gözden geçirip onaylayan komutanlarımız, patika sisteminin hızlıca sekteye uğratılması, ardından da lojistik yapının sistematik şekilde tahrip edilmesi gerektiğini öne sürdüler. Fakat en başından beri Güney Vietnam tümenlerinin, Vietnam dilinde "Lam Son 719" denilen* operasyonun öngördüğü cüretkâr saldırı için eğitilmedikleri aşikârdı. Bu tümenlerin deneyimleri Güney Vietnam'da statik savunma ile olmuştu; saldırı operasyonları, genellikle düşmanı etkisizleştirmek için kırsal kesimde düşmanla karşılaşmadan, hızla ilerlemeler şeklinde olmuştu. Şimdi ise ilk defa

* Lam Son, Vietnamlıların Çinlilere karşı tarihi bir zafer kazandığı Kuzey Vietnam'da savaşın geçtiği yerdi.

yanlarında Amerikalı danışmanlar ve hava kontrolörleri olmadan yabancı topraklara girmek zorunda kalıp hayati derecede öneme sahip ikmal üslerinin hemen yakınında bulunan ürkütücü Kuzey Vietnam tümenlerini ele geçirmeleri isteniyordu. 22 Şubat'ta Amiral Moorer'a da ifade ettiğim gibi, Kuzey Vietnamlıların açıkça üstün olduğu türde iyi planlanmış bir savaşa yol açacak kadar ihtiyatlı bir şekilde ilerlemişlerdi. Güney Vietnamlılar savunma taktiklerine devam ederlerse Laos'tan kolayca çıkarılabilecekleri uyarısını yaptım.

Bize gelince, 1971'de Saygon'daki komutanlığımız yaklaşık iki yıl boyunca askerleri yeniden konuşlandırırken olası bir felaketi önlemeye odaklanmıştı. Nitekim Laos operasyonu devam ederken kuvvetlerinde 60.000 civarında bir azaltıma gitmesi isteniyordu. Her iki görevi aynı anda yerine getiremezdi; geri çekilme ve saldırı amaçlı operasyonlar. Vietnam savaş karargâhı, Tchepone'dan seksen kilometre uzaklıkta rahat ve daimî bir üste kalırken Saygon'daki komutanlığımız sessiz kaldı. Washington'a "belirleyici sonuca ulaştıran" bir operasyon olarak nitelendirilen operasyon için özel bir komuta yapısı oluşturmadı. Vietnam hava kontrolörlerinin Amerikan kontrolörlerinin yerini alıp alamayacağını asla araştırmadı; Vietnamlıların çoğunun İngilizce bilmediğini öğrendiğimizde artık vakit çoktan geçmişti. Bu nedenle detaylı bir incelemeye tabi tutulmamış Vietnam tümenleri, savaşın gidişatına hâkim olabilmek için orijinal planın hesaba kattığı hava desteğinin çoğundan mahrum kalıyordu. Her zaman olduğu gibi Laos operasyonu, kaynaklar açısından Hindiçin konusundaki diğer tüm gereksinimlerle boy ölçüşmek zorunda kalmıştı. Kaçınılmaz şekilde bu yöndeki gayretler durdurulmaya çalışıldı ve belirleyici bir dönüşüme giden yoldaki umutların önüne geçildi.

8 Şubat'ta başlayan II. Aşama'dan sonra her geçen gün, olan biten her şeyin sadece brifinglerdeki orijinal plana benzediği daha belirginleşti. Her sabah Genelkurmay Başkanlığı'ndan talihsiz bir albay bu brifingleri üzerime yıkmıştı. İşler ters gittiği vakit uygulanan olağan prosedür, sorunun ortadan kalkacağı umuduyla ve daha olgunlaşmamış çok fazla unsurun Washington'da telaşa neden olabileceği teorisine dayanarak hükümetin en üst düzeyinde yer alanları bilgilendirmekten kaçınmaya çalışmaktır. Fakat sorun ortadan kalkmamıştı. Güney Vietnam birliklerinin yalnızca on üç ila yirmi kilometre

içeriye girdikten sonra bir anda durup mevzilendikleri gerçeğini hiçbir şey gizleyemezdi. Ne yapmaya çalıştıklarını anlamak imkânsızdı; Kuzey Vietnamlıların tedarik yollarını mı kesiyorlardı, gizledikleri malzemeleri mi arıyorlardı yoksa Kuzey Vietnamlılardan olası bir saldırı mı bekliyorlardı?

Çoğu resmi görevli gibi askeriyedeki komutanlar da kendi planlarına büyük yatırım yapma eğilimindedir. Ağırdan alındığı aşikâr olan bir operasyon göz önünde bulundurulduğunda, 8-22 Şubat tarihleri arasında altı farklı elverişli durumda Tchepone'a varılması planlanan intikal için bana yeni bir tarih verilmişti. Hiçbiri gerçekleşmedi. 13 Şubat'ta, General Abrams'ın "şu an ARVN birliklerinin nerede olduğu ve zamanlamalarının nasıl işlediği konusunda orijinal plandan neden sapmalar olduğu yönünde" bir değerlendirmede bulunması için Amiral Moorer'a baskı yapmaya başladım. General Abrams'tan 16 Şubat'a kadar cevap gelmemişti; buna göre esas olarak düşman uçaksavar ateşi ile ilgili ortaya çıkan bazı teknik nedenleri öne sürerek orijinal planlamada uzman olmayan kişilerin bile tahmin edebileceği değerlendirmelerden bahsetti. Abrams iyimserlikle cevapladı: "Başlangıçta tasarlanan görevin yerine getirileceğinden hiç kuşkum yok."

Ancak önümüzdeki dört gün içinde pek bir şey değişmedi. Sahadan gelen iyimser raporlar, olay yerindeki bariz çıkmazla örtüşmüyordu. Washington, 18 Mart'a kadar -operasyon bittikten sonra- 12 Şubat'ta Devlet Başkanı Thieu'nun komutanlarına batıya doğru ilerlerken dikkatli olmalarını ve 3.000 zayiat verir vermez operasyonu tamamen durdurmalarını emrettiğini öğrenememişti. Güney Vietnam'ın üst komutanlığına (çalışmaları anladığımızdan çok daha iyi durumdaydı), Hanoi'nin olası sızması göz önünde bulundurulursa, bunun düşmana gösterilmesi gerekiyordu. Bu yüzden toprak kazanma iddiasından çok, azami insan kaybı olması için tasarlanmış bir karşılık hazırlanabilirdi. Bize böyle bir kayıt bildirilseydi Tchepone planını Beyaz Saray'da asla onaylamazdık.

20 Şubat'ta Bunker'a tekrar kendisinin ve Abrams'ın değerlendirmesini sordum ve şunu ekledim: "Benim görüşüme göre, bu operasyonun amacının taşınmazlara ya da erzaka el koymaktan ziyade Ho Chi Minh Yolu'nu mümkün olan en büyük ölçüde kesintiye uğratmak olduğu kesinlikle açık bir şekilde anlaşılmalıdır." Bunun üzeri-

ne Abrams ve Bunker, Thieu ve Genelkurmay Başkanı General Cao Van Vien'i ziyaret etti. Bu görüşmenin ardından Büyükelçi Bunker şunları bildirdi: "Her ikimiz de Vietnam hükümetinin operasyonun sonunu getirme konusundaki kararlılığı hakkında hiçbir soru işareti olmadığını gördük." Aynı gün Haig'den değerlendirmede bulunması için Vietnam'a gitmesini istediğimde epeyce kaygılanmıştım. Bu fikrime Laird ve Moorer karşı çıkmıştı çünkü bir Beyaz Saray temsilcisinin Vietnam'a gönderilmesi General Abrams'a güvenilmediği anlamına gelebilirdi.

23 Şubat'ta Moorer, Washington'da olmadığı için kıdem sıralamasına göre General Westmoreland, Genelkurmay Başkan Vekili oldu. Bu vesileyle hemen bir brifing talebinde bulundum; aslında gidişat hakkında Westmoreland'ın bir değerlendirme yapmasını istiyordum. Genelkurmay Başkanlığı'nın protokolüne göre, Beyaz Saray'ın kuvvet komutanlarıyla ayrı ayrı değil de direkt Genelkurmay Başkanı ile muhatap olması gerekiyordu; daha önce Westmorland'a doğrudan yaklaşamamamızın nedeni buydu.

Westy, bir Amerikan subayı için ideal örneğimiz gibi görünüyordu: son derece dürüst, becerikli, temkinli. Pek çok mesai arkadaşı gibi o da kendine güvenen bir iyimserlikle Vietnam'a girmiş ve şaşkınlık ve hayal kırıklığı içinde çıkmıştı. Askeri talimnamelerde bile eşi benzeri görülmeyen kısıtlamalarla boğuşan ve harp akademilerimizde hiç öğretilmeyen bir stratejiyi izleyen bir düşmanla karşı karşıya kalan Westmorland, kısa süre sonra Amerikan komutanlarının İç Savaş'tan bu yana felaketi olan bir tuzağa düştü: strateji amaçlı lojistik ikame.

Douglas MacArthur gibi nadir ve dikkat çeken istisnalar dışında, modern generallerimiz düşmanı yıpratmak için kuvvetli vuruş yerine silah ve teçhizata önem vermeyi; üstün nitelikli önlemler yerine üstün nitelikli olanakları tercih etmişlerdir. Bu şekilde askeri olmayan, teknolojik yönelimli bir toplumun önyargılarını yansıtırlar. Fakat kendi koşulları dışında savaşmayı reddeden bir düşmana karşı yıpratma savaşlarında başarılı olunamaz. Vietnam arazisi, gerilla savaşının doğası, sığınakların mevcudiyeti ve fiziksel koşulları; tüm bunların bir araya gelmesi, Westmorland'in istediği şekilde düşmanını yıpratmasına olanak sağlamıyordu. Bunun yerine, halkın içine ka-

rışıp saklanan ve uygun saldırı anını kollayan Kuzey Vietnamlılar bizi yıpratmıştı. Üstelik her ne kadar Kuzey Vietnam 1968 Tet saldırısı ile askerî açıdan ağır bir yenilgiye uğramış olsa da bu yenilgiyi sonunda bizi geri çekilmeye zorlayan psikolojik bir zafere dönüştürmüştü. (Aslında Westmoreland'ın -örneğin, 1967'de Ho Chi Minh Yolu'nu kapatmak gibi- belirleyiciliği kanıtlanmış olabilecek büyük manevraları engelleyen siyasi kısıtlamalar altında çalıştığı da vurgulanmalıdır.)

Başarısızlığının nedeni ne olursa olsun Westmoreland, halkın beğenisinin sınırında bocalayanların çektiği unutulma sıkıntıları yaşadı; bu durumda, halkın uygun gördüğü rolde beklentiyi karşılamayanı halk cezalandırır. Her kim hatalıysa, kahraman olarak anılmaktan sadece bir adım uzakta olsa da gittikçe daha da acı verecek bir unutulmaya bırakılır. Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın görkemli ofisinde oturan Westmoreland, silah tedariki üzerinde çokça düşünüp konumu gereği üniformalı hizmetinin getirdiği hürmetin tadını çıkarsa da siyaset yapıcılar tarafından görmezden geliniyordu. Her zaman nihai başarı elde edemese de cesurca yürüttüğü savaş hakkında kendisine neredeyse hiçbir zaman danışılmadı. Diğer Kuvvet Komutanları ile birlikte onayladığı söylendiği halde Tchepone'ye yapılması önerilen saldırı hakkında bireysel olarak tavsiyesine başvurulmamıştı.

Westmoreland'i 23 Şubat'ta gördüğümde, pek de umut verici bir değerlendirmede bulunmadı. Laos operasyonu için görevlendirilen kuvvetlerin yeterli olduğunu düşünmüyordu; Tchepone'u ele geçirmek ve tutmak için dört Amerikan tümenine ihtiyaç duyulacağını ifade etti; Güney Vietnamlılar operasyon için iki tümenden daha azını tahsis etmişti. Cepheden bir saldırının Ho Chi Minh Yolu'nu kesintiye uğratacak en iyi yol olduğu görüşüne de katılmıyordu. Ho Chi Minh Yolu'nu çeşitli noktalarda kesmek için Khe Sanh dışındaki uçar-birlik kuvvetlerinin vur-kaç baskınları yapmasını öne sürmüştü. Böyle bir taktik, komünistlerin tedarik sisteminde azami bir kargaşaya neden olacağından hedeflerimize çok daha az riskle ulaşılabilecekti. Haleflerine karşı doğal ön yargıları olsa bile Westmoreland'ın yorumları bana çok mantıklı gelmişti.

Fakat Westmorland'in yorumları Laird ve Moorer için pek bir anlam ifade etmemişti çünkü planın gözden geçirilme sürecinde West-

morland'in hiç itirazda bulunmadığını dile getirmişlerdi. Selefinin iş işten geçtikten sonra fikrini söylemesi nedeniyle Abrams'ın rahatsız olacağını düşünüyorlardı. Sahra komutanının, kutsanmış özerklik ilkesi üzerinde ısrar ediyorlardı. Fakat yine de komünistlerin tedarik sistemini kesintiye uğratma hedefine ulaşıp ulaşmadığımızı öğrenme konusundaki komutanlık teorileri temel sorunumuzu çözmüyordu. Biraz da olsa etkimiz olduğuna dair şüphe yoktu. Savaşta harcanan ikmal malzemeleri daha güneye iletilemeyecekti. Gizlenen malzemelerin ortaya çıkarıldığına dair sunulan raporların hepsi hatalı olamazdı; ancak bulunduğu iddia edilen malzemelerin önceki yıl gerçekleşen Kamboçya operasyonuna göre çok daha az olduğunu fark etmek de imkânsızdı.

Bunun ötesini tahmin etmek zordu. Bize her gün yolların kesildiğine dair haberler geliyordu. Yine de bu raporların yanı sıra otomatik sensörlerden gelen raporlar, bazı kısımlarda yoğun bir akış olduğunu işaret ediyordu. Genelkurmay Başkanlığı'nda görev yapan albay her sabah bana brifing veriyordu ve dediğine göre bunun sebebi savaşın getirdiği baskı nedeniyle düşmanın malzemeleri taşırken ara duraklar arasında çaresizce mekik dokumasıydı. Bu açıklama bana pek mantıklı gelmemişti. Muhtemelen ikmal malzemeleri gitgide azalıp sonunda tükenmişti; bir başka ifadeyle kesintiye uğramamışlardı.

Askeri eylemlerin patolojisine ilişkin bir çalışma yapılacak olsa ulaşılmak istenen hedefin hangi noktada bir saplantı haline geldiğinin belirlenmesi gerekirdi. Napolyon için Moskova, Almanlar için Verdun ve Stalingrad, İngilizler için Gelibolu, askerî harekâtın asıl nedeni ortadan kalktıktan çok sonra da artan kaynakları kendisine çeken mıknatıslar oldu. Dolayısıyla Tchepone çok daha küçük bir ölçekte kalıyordu. 24 Şubat'ta bana brifing veren subaya üç soru yönelttim: (1) Yollar daha güneyde de kesilebilirken neden düşmanın beklediği Tchepone'ye gidiyoruz? (2) Neden batıya doğru ilerlerken Tchepone'un çevresinden dolanıp (Tayland sınırının paralelinde bulunan) 23. Kara Yolu'nu helikopter saldırısıyla kesmiyoruz? (3) Madem Tchepone'u almaya bu kadar kararlıyız, o zaman neden daha fazla yedek (asker) tevdi edilmedi? Subayın verdiği cevaplar orijinal operasyonun planında geçen detayların aynısıydı; ne yaptığımızın cevabını almıştım ama neden yaptığımızın cevabını alamamıştım.

Şubat ayının sonları itibarıyla Kuzey Vietnam 40.000'den faz-

la askeri savaşa sürdü ki bu sayı bize söylenenden çok daha fazlaydı.* Saygon'un kuvvetleri, tümenlerinin bölgesel üssü olması nedeniyle yerinde kalmıştı. 23 Şubat'ta yapılan WSAG toplantısında risklere karşı uyarıda bulundum ve Genelkurmay Başkanlığı'nı temsilen toplantıya katılan Hava Kuvvetleri Generali John Vogt'a, Tchepone'a cepheden yapılacak saldırının mantığını sordum. "Raporda bunun mantıklı bir açıklaması yok" şeklinde cevap verdi Vogt. Gerçekler bu kadar anlaşılmaz ve belirsiz olduğunda politikamızı açıklamak utanç verici bir şekilde zorlaşıyordu ve Pentagon'un bile neler olup bittiğine dair hiçbir fikri olmadığından şüphelenmeye başlamıştım.

1 Mart'ta, bu konudaki kaygılarımı arka kanal aracılığıyla doğrudan Bunker'a ilettim:

> Operasyon başladığından bu yana ARVN'nin karşılaştığı büyük zorluklar konusunda operasyonu gerçekleştirenler tarafından planda öne sürülen geniş çaplı değişiklikler hakkında Başkan'a bir dizi rapor ulaştı; buna göre olay yerinde karşılaşılanlar ile bunun ardından operasyon hakkında gelen raporların tahminlerle tutarlı olmadığı ortaya çıktı. Özellikle kendimizi şu konumda bulduk:
>
> (1) Başlangıçta Başkan'a ARVN kuvvetlerinin harekâta başlama zamanından dört-beş gün sonra Tchepone'u ele geçireceği konusunda bilgi verildi;
>
> (2) 15 Şubat'ta Başkan'a hava durumunun, ihtiyaçların karşılanmasının, 9. Kara Yolu'ndaki koşulların ve düşman direnişinin Tchepone'un ele geçirilmesini 8 ila 10 gün geciktireceği bildirildi.
>
> (3) Bunun ardından Başkan'a, Tchepone'un çok da önemli olmadığı çünkü Tchepone'dan geçen tüm güzergâhların Tchepone'un güneydoğusunda kesiştiği yönünde bilgi verildi.
>
> (4) Ayrıca Başkan'a, Tchepone'u ele geçirmek amacıyla 914. Kara Yolu boyunca kuzeybatı ekseninde ve yüksek araziden Kuzey'e saldırması için iki alayı konuşlandıracak şekilde değiştirilmiş bir manevra planının kabul edileceği bildirildi.
>
> Bu farklı kavramsal yaklaşımlar hakkında elimize bilgi geçtiğinden bu yana olay yerinde gerçekleşenler bunları başarabileceğimizi göstermiyor. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda doğal olarak burada ope-

* Bir yerden sonra Laos operasyonunu İsrail'in Altı Gün Savaşı'nda yer alan parlak Genelkurmay Başkanı ve ardından Washington Büyükelçisi olan İzak Rabin ile tartıştım. Kuzey Vietnam'dan beklediğimiz karşılığın, Kuzey'den değil de geçici olarak Güney Vietnam'dan geri çekilen ve Güney'in topraklarından saldıracak tümenlerle yapılacağını öne sürdü. Rabin haklı çıkmıştı.

rasyonun genel gidişatı hakkında aklımızda soru işaretleri belirlemeye başladı. Beni büyük ölçüde endişelendiren bir başka faktör de düşman tüm kaynaklarından bariz bir şekilde faydalanırken operasyona katılan ARVN gücünün son derece sınırlı olması...

Yine de biz elimizden geleni yapacağız. Ama neyle karşı karşıya olduğumuzu da bilmemiz gerekiyor. Sürekli olayların gidişatının gerisinde kaldığımız takdirde elimize paniğe kapılmaktan başka bir şey geçmez.

Fakat Saygon Komutanlığımız, altı yıldır süren savaş boyunca endişeli sivillerden çok fazla yüreklendirici haber almıştı. İstenen şey Washington'da telaşa kapılan siyaset yapıcılarını görmezden gelmek ve sebat etmekti; şu anda operasyonun gidişatını değiştirmeye yönelik bu şekilde sayısız kriz atlatılmıştı. Bunker, 3 Mart'ta gönderdiği iç rahatlatıcı telgrafta, Thieu ve Vien'in kendilerini bu operasyonun başarıya ulaşmasına adadıklarını dile getiriyordu (ki mesele bu değildi): "Bu tür operasyonlarda, ideal prosedürler olarak düşünülebilecek şeylere ön yargıyla bağlanılmaması gerekir. Hava, arazi ya da düşman taktikleri nedeniyle meydana gelebilecek istikrarsız koşullara uyum sağlayacak bir esnek tutum sergilenmelidir." Böyle bir şeye karşı çıkılamazdı ancak yine de usule uygun olmayan asıl endişemizi gidememişti: Eğer varsa, planın ne olduğuna bakılmaksızın düşman birikimini ne ölçüde kesintiye uğratıyorduk? Varılan sonuç, korkularımızı bir kenara atmış gibi görünüyordu: "General Abrams da ben de rotamızda sapma meydana gelmediği takdirde Kamboçya ve Laos operasyonlarının ilk başta düşündüğümüz gibi düşmanın Güney Vietnam'daki faaliyetlerini sekteye uğratacağına ve askerlerimizin geri çekilmesinde etkili olacağına eminiz."

Birkaç gün boyunca işler yolunda gidiyor gibiydi. Güney Vietnam ve Kuzey Vietnam birlikleri arasındaki geçen büyük çatışmalarda Kuzey Vietnamlılar yenilgiye uğradıklarını kerhen kabul etmişlerdi (en azından raporlarımızda böyle geçiyordu). 3 Mart'ta Tchepone'a yeni bir saldırı başlatıldı ve 6 Mart itibarıyla Güney Vietnamlılar, Tchepone'u ele geçirme iddiasını sürdürme hedefine oldukça yaklaştılar. Fakat kısa süre sonra Tchepone'u sadece itibar kaybına uğramadan ele geçirip Laos'tan tamamen çıkmak istedikleri yönündeki şüphe gitgide artmaya başladı. 8 Mart gibi erken bir tarihte Abrams, Tchepone'u işgal eden Güney Vietnamlı komutanların görev-

lerini tamamladıklarını düşündüklerini ve geri çekilmeye istekli olduklarını bize bildirdi.

Anladığım kadarıyla gerçekleşen bu olay, operasyonun amacına tamamen ters düşen bir durumdu; üç gün boyunca terk edilmiş bir Laos köyünü işgal etmek için bu kadar çok şeyi riske atmanın bir anlamı yoktu. Harekâtın bütün amacı, kurak mevsimin büyük kısmında Kuzey Vietnamlıların kullandığı Ho Chi Minh Yolu'nu dağıtmak ve bulunabilen her türden malzemeyi imha etmekti. 9 Mart'ta Bunker'ın dikkatini bu hususa çektiğimde o ve Abrams, Thieu'ya başka bir ziyarette bulundular ve ziyaretlerinin neticesinde şaşırtıcı bir açıklama yaptılar: Thieu, Laos'tan çekilmiyor, sadece birliklerini rotasyon usulü değiştiriyordu. Stratejik rezervinin unsurlarını geri çekecek fakat onların yerine yenilerini yerleştirecekti. Birkaç hafta Tchepone bölgesinde gizlenmiş olan malzemeleri araştıran bu yeni birlikler, Komünist Üs Bölgesi 611 üzerinden 914. Kara Yolu boyunca güneydoğuya geri çekilirken yolda rastladıkları komünist tedarik sistemini yok edeceklerdi (bkz. harita).

İki etken şüphelenmeme neden oluyordu. Thieu, bahsettiği bu yeni birlikleri bize anlatma zahmetine girmemişti ve ne olabileceklerini zihnimizde canlandıramıyorduk; kesinlikle hiçbir fikrimiz yoktu. On günden fazla bir süredir 1. Askeri Bölge'deki diğer tümeni -Üçüncü Tümeni- muharebeye sokması için Thieu'ya baskı yapıyorduk. Üçüncü Tümen'in zorlu Kuzey Vietnamlılara rakip olamayacağını düşünen Thieu, talebimizi geri çevirmişti; bir sonraki yıl Thieu'nun bu konudaki haklılığı ortaya çıkmıştı. O halde bu yeni birlikler nereden geliyordu? Genelkurmay Başkanlığı'nda görev yapan ve her sabah bana brifing veren zavallı albay, Güney Vietnamlıların aslında Laos'tan çekildiklerine dair çok güçlü kanıtların olduğu resmi açıklamayı okuduğunda iğneleyici laflarımın kurbanı oldu. Üs Bölgesi 611'den çıkıldığına dair iddiada bile bulunulmamıştı. Bizim bundan hiç haberimiz yoktu fakat Güney Vietnamlılar, Thieu'nun belirlediği zayiat sayısına ulaştığı için bize hiç haber bile vermeden operasyonu sonlandırmışlardı.

Bu nedenle neler olup bittiğini öğrenmek amacıyla Haig'in ilk elden gönderilmesi yönünde baskıda bulundum. O an itibarıyla bir şeylerin ters gittiğini Laird de anlamıştı; üzerindeki sorumluluğu baş-

kalarına da aktarmaya can atan Laird, teklifimi hemen kabul etti. Bu arada 18 Mart'ta Bunker'a arka kanaldan bir başka mesaj gönderdim:

> Umarım Thieu, Başkan'ın güveninin hafife alınmayacak kadar değerli bir nitelik olduğunun ve bunun büyük çaptaki ABD desteğindeki son çatlak olabileceğinin farkındadır.

Haig'in 19 Mart'ta Vietnam'a gitmesi tüm yanılsamalara son verdi. Kesintisiz üç hafta süren çatışmalardan sonra iki Güney Vietnam tümen komutanının artık operasyona devam etmek istemediklerini bildirdi: "1. Kolordu'ya yaptığım ziyaret sonucunda şu andaki sorunun Laos'ta takviye ve geride kalma konusunda fizibilite yapılmamasından ziyade ARVN'ye, sadece tam yoğunlukta ABD ateş gücü ile düzenli ve taktiksel olarak sağlam bir şekilde hareket etme gerekliliği fikrini aşılamaya acil ihtiyaç olduğunu düşünüyorum." Birkaç gün içinde Laos'tan geri çekilme tüm hızıyla devam etti. Genel olarak paniğe kapılmış askerlerin tuhaf ve hiç alışılmadık şekilde helikopterlerin iniş takımlarına yapıştığı anı yakalayan televizyon görüntüleri dışında Güney Vietnamlılar kendilerini, Laos'tan anlayışla karşılanabilir düzeyde çıkardılar. Beyaz Saray'ın en iyi koşullarda bile makul bir değerlendirmede bulunması çok zordu. Bu görüntüler her türden olasılığın önüne geçiyordu ve hem Washington'ın son derece az bilgilendirilmesi hem de operasyonun orijinal plandan çok fazla sapması nedeniyle gerçekten olanlar hakkında alternatif bir çözüm bulmaya zaman elvermiyordu.

Kamboçya'da bulunan Chup fidanlığına yapılan saldırı da benzer şekilde sonuçsuz kalmıştı. Güney Vietnam ordusu, saldırıda bulunmaya meyilli az sayıdaki komutanlardan biri olan General Do Cao Tri tarafından komuta edildiği sürece başarılı sonuçlar elde ediyordu. Fakat Tri'nin 23 Şubat'ta helikopter kazasında ölmesini, Güney Vietnamlılara özgü, sakınmak istediği şeyin yol açması gibi gören ordu çıkmaza girmişti. Kamboçya'da Snuol şehri yakınlarında sert bir kısmi aksaklık yaşanmasa da basit bir ifadeyle operasyon tedricen miadını doldurmaya başlamıştı.

1971'de gerçekleşen kurak mevsim saldırısı bir dönüm noktasıydı. Çünkü bu saldırı, Amerikan birliklerinin -destekleyici bir görev üstlenmiş olsa da- Hindiçin'de katıldığı son operasyonu işaret ediyordu. Açıkçası bu kurak mevsim saldırısı umutlarımızı gerçekleş-

tirmediği gibi tamamen de başarısız olmuş sayılamazdı. Vietnam'da her zaman olduğu gibi gerçek, yönetimin iddiaları ile eleştirmenlerin suiistimali arasında bir yerde yatıyordu. Tchepone'a yapılan saldırı, Kuzey Vietnam'ın lojistik birikimine yeterince sekte vuramadığından Hanoi'nin 1972'de gerçekleştireceği saldırıya da engel olamamıştı. Fakat yine de 1972 saldırısının başlangıcını kurak mevsimin sonuna doğru birkaç ay ertelediği gibi saldırının azami etkisini de Kuzey Vietnam'a en yakın bölgelerle sınırlamaya yetecek kadar azaltmıştı. 1972'de düşmanın o ana kadar gerçekleştirdiği en büyük saldırı, Hanoi'nin tedarik hatlarının en kısa olduğu, Kamboçya ve Laos'taki operasyonlardan en az etkilendiği Askerden Arındırılmış Bölge'den gelecekti. Kuzey Vietnamlılar 1972'deki saldırılarını ne kadar güneyden yaparlarsa saldırılarının etkisi de o kadar az olacaktı çünkü sığınakları ve tedarik sistemleri önceki iki yılda gerçekleşen operasyonlarımız nedeniyle büyük çapta dağılmıştı. Dolayısıyla Güney Vietnam kara kuvvetlerinin Amerikan hava gücüyle bir araya gelmesi sayesinde Kuzey Vietnamlıların 1972'de gerçekleştireceği saldırının etkisini güçlükle azaltabilecektik. Laos ve Kamboçya'ya yapılan saldırıların neden olduğu yıpranma olmasaydı, böyle bir şey imkânsız olurdu. Benim görüşüme göre, 1970 ve 1971'de gerçekleştirdiğimiz operasyonlar bizi 1972'de kurtarmıştı.

Aynı zamanda Laos saldırısı beklentilerimizin çok gerisinde kalmıştı. Bunun birkaç nedeni vardı. Vietnamlıların operasyonlarını değerlendiren planlayıcılarımız, bizimkine kıyasla daha az titiz davrandılar. Eğer orada ABD birlikleri olsaydı; planlama yapanlar, Kuzey Vietnam'ın Güney'deki savaşı bu kadar az hata payı ile sürdürme yeteneğine karşı böylesine büyük sorumluluk üstlenmezdi. Saygon'daki komutanlığımız, Washington'ın baskılarıyla yeniden konuşlanma karargâhına dönüştürüldü. Birdenbire hiç inanmadığı bir geri çekilme programına bağlı kalarak aralarında geniş ara bulunan iki harekât alanında gerçekleşen karmaşık ve zorlu saldırı operasyonlarını yönetmesi istendi. Karada ilerleyen birliklerin yanında, hava operasyonlarımızın kontrolü için bile kendi adamlarını bulundurması kanunen yasaklanmıştı; bütçe kesintileriyle de sortiler için sert ve mekanik bir kısıtlama uygulanmaktaydı. Saygon'daki komutanlığımız ezbere yönetiliyordu; potansiyel açıdan belirleyiciliği olan bir operasyonun başarıya ulaşmasını sağlamak için yerleşik prosedürleri değiş-

tirmiyordu. Washington ise istemsiz bir şekilde hareket etmiş ve dikkatini harp meydanındaki düşman saldırılarını savuşturmaktan ziyade yurt içindeki eleştirmenlerin saldırılarını savuşturmaya vermişti.

Güney Vietnamlılara gelince, Laos bitmek bilmeyen kusurlarının büyük bir kısmını açığa çıkarmıştı. Planlamalarının önemli ölçüde soyut olduğu gözler önüne serildi. Planlamaları, yerel koşullara uyum sağlamadan komuta ve harp akademilerimizde öğretilenleri sadece biçimsel açıdan taklit etmişti. Geriye dönüp baktığımda, Güney Vietnamlıların başarmaya çalıştığımız şeyi gerçekten anlayıp anlamadıklarından bile şüphe ettim. Hedefimiz kesinlikle Tchepone ya da başka bir coğrafi ödül almak değildi. Asıl hedefimiz, geriye sadece Amerikan kuvvetleri kaldığında 1972 saldırısının etkisini azaltmak için kurak mevsim boyunca Kuzey Vietnamlıların kaynaklarını kurutmak ve lojistiğini yavaşlatmaktı. Thieu'nun istediği şey -ki daha sonra ortaya çıktı- uzun vadeli bir stratejiden ziyade hızlı ve dikkat çekici bir stratejiydi. Her şeyden önce Güney Vietnamlılar askeri organizasyonlarının doğasında yer alan aksamalardan muzdaripti. Çok az sayıda rezervleri vardı; savunma savaşları dışında kayıplarına olan tahammülleri oldukça düşüktü. Siyasi etkisinin, kısmen komuta ettiği birliklerin gücüne ve moraline bağlı olduğunun farkında olan her komutan, elindekileri idareli kullanmaya meyilli olduğu kadar uzakta olduğunu düşündüğü bir hedef için kayıp verme konusunda da bir o kadar isteksizdi. Güney Vietnamlılar eskisinden daha iyi savaşmış olsalar da yine de bir sonuca varılamadığı gerçeği değişmemişti. 1971'de gerçekleşen kurak mevsim saldırısı, neredeyse kesin olarak etkisini azaltmış olsa da umduğumuz gibi Hanoi'nin 1972'de gerçekleştireceği saldırıyı önleyememişti. Önümüzdeki yıl bir başka büyük ve önemli askeri zorlukla karşı karşıya kalmamız muhtemeldi.

Washington'da Protestolar

Tam bu aralar, endişeli bir şekilde beklemekte olan -kâbusumuz, zorluğumuz ve garip bir şekilde bizi teşvik eden- o korkunç halk protestosu bir anda yeniden ortaya çıktı. Hedefler aynı olduğunda, yurt içindeki tartışmalar taktiklere yönelebilir; hedefler farklı olsa bile daha büyük bir hedefin peşinde koşan karşıt görüşler arasında zaman zaman bazı sentezler de kendisine yer bulabilir. Fakat te-

mel önermeler üzerinde mutabık kalınmadığında sorun sadece algılamaya değil ayrıca gerekçelere de odaklandığı zaman farklılıklar bir iç savaş niteliğini alır.

"Güvenilirlik açığı", Laos sayesinde muhalefetin silah olarak kullanacağı bir yönetim başarısızlığı değildi. Muhalifler, yorgun yetkililer ya yanlış olduğu sonradan ortaya çıkan bazı tahminlerde bulunana kadar (o meşhur "tünelin sonundaki ışık" bir algı ve muhakeme hatasıydı fakat bir yalan değildi) ya da gerçekleri baştan savma cevaplarla süslemeye çalışıncaya kadar yönetimi kasıtlı olarak rahatsız ettiler. Daha sonra bu durum, hükümetin aldığı tüm kararlara olan güveni zayıflatmak için acımasızca kullanıldı. Her şeyin eksiksiz olarak açıklanmasına yönelik haykırışlar bitmek bilmiyordu fakat bunun yerine getirilmesi imkânsızdı. Çünkü kısmen Laos operasyonunda olduğu gibi Washington gerçekleri öğrenmekte güçlük çekiyordu; kısmen de askeri ya da diplomatik planların bazı unsurları ancak başarıya ulaşma olanaklarını yok etme pahasına ortaya çıkarılabilirdi. Tabii ki birçok eleştirmen de gerçekleri değil, saldırmak için koz istiyordu. Genellikle gizli brifinglerde öğrendiklerinin kamuoyuna açıklanmasını talep ediyorlardı.

Savaş karşıtı platform karşılıklı geri çekilme talebinde bulunduğundan bu yana çok vakit geçmişti. İki yıl önce sembolik de olsa tek taraflı bir geri çekilme ile iyi niyetimizi göstermemiz istenmişti. O zamandan beri birkaç yüz bin Amerikan askeri geri çekilmişti; ABD'nin kara harekâtına katılımının sona ermesi an meselesiydi. Fakat eleştirmenler şimdi de nihai geri çekilme için koşulsuz bir tarih belirlememizi talep ediyorlardı ve yakında Thieu'nun devrilmesi -bir başka deyişle Hanoi'nin şartlarının kabul edilmesi- yönünde çağrıda bulunacaklardı.

26 Şubat'ta savaş eleştirmenlerinin daha merhametli olanları arasında yer alan *Washington Post*, Nixon'ın "Kuzey Vietnam tek bir Amerikalı esiri tutmaya devam ettiği sürece Güney Vietnam'da birliklerimiz olacak" açıklamasına bile itiraz etti. Bu açıklamaya; dolaylı olarak, geride bırakılan Amerikan kuvvetlerinin olmayacağı (aylar önceki gizli müzakerelerde zaten kabul edilen bir hususu) gözüyle bakılmadı. Daha ziyade ucu açık bir taahhüdün simgesi olarak ele alınmıştı: "Nixon yönetiminin, ülkenin bu savaşa bulaşmasını bitir-

meyi vaat eden, tek taraflı, geri dönülmez bir planı olmadığının itirafıdır..." Fakat bir savaşı tek taraflı ve geri dönülmez şekilde bitirmenin tek yolu, düşmanın şartlarını koşulsuz olarak kabul etmektir; Hanoi'nin açıkça belirttiği gibi, tek taraflı geri çekilme işe yaramayacaktı; esirlerimizi Hanoi'nin ellerine bırakacaktı. 3 Mart'ta genellikle destekleyici olan *Wall Street Journal* da koroya katıldı. Yönetimin savaşta iki hedefi -Amerikan kuvvetlerini geri çekmek ve Saygon'da komünist olmayan bir hükümetin kurulmasını sağlamak- olduğunu açıklayan *Wall Street Journal*, ikinci hedefin -her ne kadar arzu edilir olsa da- geri çekilme zorunluluğunu gizlememesi gerektiği konusunda uyarıda bulundu. *Milwaukee Journal* 4 Mart'ta aynı hususu daha acımasızca ifade etti: "Güney Vietnamlılar, biz orada olduğumuz sürece bize bel bağlayacaklar. Dünyanın en büyük ordularından birine sahipler. Eğer kendi ayakları üzerinde duramıyorlarsa artık bunun için çok geç. ABD kanlı, trajik ve ahlak dışı olan bu savaşın yurt içinde neden olduğu hayal kırıklıklarına ve karışıklıklara artık dayanamaz."

Bu yöndeki bakış açılarının etkisi çok geçmeden Kongre'de de hissedilmeye başlandı. Laos operasyonunun başlangıcı ve bitişi arasında, askeri operasyonların yürütülmesinde Başkanlığın takdir yetkisini sınırlandırmayı, Kamboçya ve Laos'taki muharebe harcamalarını yasaklamayı (ki tüm çalışmalarımız bu harcamaların Vietnam'daki savaş için büyük önem arz ettiğini ortaya koymuştu) ya da koşulsuz geri çekilme için bir tarih belirlenmesini amaçlayan en az beş Kongre yasası çıkarıldı. 22 Şubat'ta Senato Demokratik Politika Komitesi, hava ve destek birlikleri de dahil olmak üzere tüm Amerikan kuvvetlerinin 31 Aralık 1972 itibarıyla Hindiçin'den çıkması gerektiğini oy birliğiyle talep etti. 25 Şubat'ta Senatör Walter Mondale, Senatör William Saxbe ve destekleyen on altı senatör ile birlikte; Kongre'nin "önceden ve kesin" izni olmaksızın Kuzey Vietnam'ın işgal edilmesine Amerikan kuvvetlerinin destek olmasını yasaklayan bir yasa çıkardı. Bu yasa değişikliğinin önemi, yönetimin herhangi bir planını kısıtlamaktan ziyade orduları şu anda her komşu ülkeden geçmekte olan ülke için dokunulmazlığı yasallaştırmaya ve böylece savunma kuvvetlerini kendi ülkesinde tutmak için her türden gereksinimi ortadan kaldırmaya çalışmasında yatıyordu.

Laos'tan çekildikten sonra hem medya hem de Kongre baskıları artmaya başladı. 1 Nisan ile 1 Temmuz arasında Başkan'ın savaş kararı alma yetkisini kısıtlamak ya da tek taraflı geri çekilme için bir tarih belirlemek amacıyla Temsilciler Meclisi ya da Senato'dan on yedi oy çıkmıştı (yıl içinde bu sayı toplamda yirmi iki olmuştu). 22 Haziran'da Senato, 57-42'lik sonuçla Senatör Mansfield'ın; "Hindiçin'deki tüm askeri operasyonları mümkün olan en erken tarihte sonlandırmak ve Amerikan savaş esirlerinin serbest bırakılmasını sağlayacak tasarının yürürlüğe girmesinden en fazla dokuz ay sonra tüm ABD kuvvetlerinin derhal ve en erken şekilde geri çekilmesini sağlamak ABD'nin politikasıdır" şeklindeki Senato Değerlendirmesi kararını kabul etti. Senato Değerlendirmesi kararlarının yasal bağlayıcılığı olmasa da Mansfield yasa tasarısı Vietnam trajedisini açıkça ortaya koyuyordu: Muhalefet, görüşlerinin nihai sorumluluğunu kabul etme konusunda isteksizdi fakat yönetimin tutarlı bir strateji izlemesini engellemek için mümkün olan her şeyi yapacaktı.

Her tarafa yayılan tükenmişlik, Vietnam'da makul hiçbir amacın yurt içinde savaşa karşı oluşan bu ani duygu değişimlerden daha ağır basamayacağı şeklindeki belirgin iddialarda kendini gösteriyordu. İki yıl önce Vietnam'da gerçekleşen olaylara dahil olmamızı sona erdirebilecek Vietnamlaştırma kavramı şimdi savaşı uzattığı gerekçesiyle saldırıya uğruyordu. 16 Nisan'da *Life* dergisi geri çekilme konusunda bir tarih belirlemenin reddedilmesini eleştirdi: "Uzun süreli ve açık uçlu bir geri çekilme, uzun süreli ve açık uçlu bir savaşa çok benzer... Savaşı katlanılamaz olarak niteleyen bir ülke, böyle bir olasılığı da kabul edilemez olarak ele alır." *New York Times* 25 Nisan'da şöyle bir açıklamada bulundu: "Bay Nixon, Vietnamlaştırma konusundaki bu acımasız yanılsamadan kurtulur ve diğer tarafla anlaşmaya varıp tüm Amerikan savaş esirleri serbest bırakıldığı ve Amerikan kuvvetlerinin ülkeden güvenli bir şekilde çıkışları garanti altına alındığı takdirde ve Vietnam'dan önceden belirlenmiş bir tarihe kadar geri çekilmeye ilişkin niyetini kesin surette ilan etmesi durumunda, kamuoyundan büyük destek göreceğine dair hiç şüphe yoktur." Daha ılımlı formülasyonlar söz konusu olduğunda, tek taraflı geri çekilme -sanki Başkan Thieu uzlaşımın önündeki başlıca engelmiş ve sanki herhangi bir müzakere olasılığı varmış gibi- Thieu'ya hükümetinin tabanını genişletmesi ve komünistlerle "anlaşmaya varması" yönünde bil-

dirilecek resmi kararlarla bir arada düşünülebilirdi. 6 Nisan'da *New York Times'ta* şöyle bir başyazı çıktı: "Saygon, süresiz bir şekilde savaşa devam etmekle mutabakata varılması için müzakerelerde bulunma arasında bir tercih yapmalıdır. Saygon hükümetini büyütmeye ve bu yılki seçimleri komünistlere açmaya yönelik hamleler, komünistlerin ateşkesi kabul etmeleri durumunda siyasi bir çözüme doğru atılmış işe yarar adımlardan sayılacaktır."

Görevde oldukları zaman bile sınırlı bir geri çekilme planları olmayıp Johnson yönetiminde görev alan yetkililer, tam ve tek taraflı bir geri çekilme taahhüdünün erken bir barışı garanti edeceğini düşünmeye devam ediyorlardı. Clark Clifford ve Averell Harriman bu görüşü öne sürmek için hiçbir fırsatı kaçırmadı; diğer eski yetkililer, kesin bir geri çekilme tarihi belirlenmesi konusunda Kongre'de lobi yapmaları için delegasyonları yönlendirdi. Bir önceki yıl gerçekleşen ateşkes girişimine gelen övgüler, yönetimin başka bir girişimde bulunmaması nedeniyle acımasızca uğradığı eleştirilerin arasında yok olup gitmişti; aslında tüm göstergeler Hanoi'nin de buna yanaşmadığını doğruluyordu. Hanoi hem alenen hem de gizlice yaptığı açıklamalarda Saygon hükümeti devrilene kadar savaşın asla bitmeyeceğini tekrarlayıp duruyordu. Geri çekilme konusunda kesin bir tarih belirlendikten sonra savaşa devam etmenin hiçbir anlamı olmadığına ve girişimimizden vazgeçtiğimizi duyurduğumuzda ek kayıplar konusundaki haklılığımızı nasıl ifade edebileceğimize dair herhangi bir açıklamada da bulunulmamıştı. Nisan ve Mayıs 1971'de Washington'da altı hafta boyunca süren gösteriler düzenlenmişti: Vietnam gazilerinin savaş karşıtı mitingleri (mum ışığı yürüyüşleri, "gerilla tiyatrosu", Kongre'de ifade verme ve sembolik olarak madalyaların atılması); hükümet binalarına savaş karşıtı broşürlerin dağıtılması ve "hükümete artık dur demek" için tasarlanmış muazzam bir 1 Mayıs sivil itaatsizlik, kargaşa ve vandalizm kampanyası.[9]

Bezginlik eleştirmenlerle sınırlı kalmamıştı. Nixon, rotasından şaşmama konusundaki ısrarını sürdürüyordu ve ben de savaşa devam etmek istediğimiz için değil de (seleflerimizin düzenlediği bir darbeyle göreve getirdiğimiz) dost bir hükümeti devirmemiz ve bu işten kurtulmamızın bedeli olarak milyonların yaptığı fedakârlıkla dalga geçilmesini kabul etmeyeceğimiz için Nixon'a arka çıktım. Ayrı-

ca Amerikalı annelere, hâlihazırda tek taraflı geri çekilmeye ilişkin bir tarih belirlenmişken oğullarının neden tehlikede olduklarını nasıl açıklayacağımızı da bilmiyorduk. Nixon, bu konuyu kibar bir dille nasıl açıklayacağı konusunda zor anlar yaşıyordu. Fakat yine de basın toplantılarında ve konuşmalarında bu konuda epeyce çaba gösterdiği aşikârdı: "Çok basit bir ifadeyle mesele şudur: Vietnam'ı -kendi eylemlerimiz nedeniyle- bilinçli olarak komünistlere devrederek mi terk edeceğiz? Yoksa Güney Vietnamlılara özgür bir halk olarak hayatlarına devam etmeleri için makul bir fırsat verecek şekilde mi ülkeden ayrılmalıyız?"[10]

Bizi eleştirenlerin büyük kısmının bu sorudan sıkılmış olması ya da "ucu açık" bir vaat olarak alaya alması, konunun değerini ve önemini azaltmıyordu. Dünyanın dört bir yanındaki özgür halkların kalesi olan Amerika -sırf bitap düştüğü için- küçük bir müttefik ülkeden, on yıllık yükümlülüğünden, 45.000 can kaybından ve savaşta hayatını kaybeden bu kişilerin geçmişte yapmış oldukları fedakârlıkları boşa gideceği için ailelerinin çektiği ızdıraptan öyle kolay kolay uzaklaşamazdı. Dolayısıyla sonuçta pekâlâ savaş riski de artabilirdi. Şubat ayında gerçekleşen bir basın toplantısında şöyle bir açıklamada bulundum:

> Eylül ayında Orta Doğu'daki durumun tamamen bıçak sırtında olduğu ifade edilebilirdi. Baş düşmanlardan biri hiç düşünmeden herhangi bir eylemde bulunsaydı Orta Doğu ateşlere bürünebilirdi... Hem kararlı hem de ılımlı bir şekilde davranarak Orta Doğu'da çıkabilecek bir savaşı önlemiş olduk. Daha önceki [Güneydoğu Asya'daki] eylemlerimizle güvenilirliğimizi ortaya koymamış olsaydık ne kararlılığımızın ne de ılımlılığımızın Eylül ayında bir anlamı olurdu.

Durumun bundan ibaret olduğuna muhalefetimizi ikna edemedik. Hanoi'nin yaptığı hiçbir şey küçümseme ya da kavgacılık olarak algılanmamıştı. Yönetim herhangi bir öneride bulunduğunda, öneriyi küçümseyerek, bundan çıkar sağlamaya çalışıldığına yahut da önerinin aldatıcı veya önemsiz olduğuna dair varsayımda bulunulurdu. Ne kadar şeffaf olursa olsun Kuzey Vietnamlıların her girişimi, savaşa meyilli bir yönetimin şuursuzca göz ardı ettiği bir açılım olarak algılanıyordu. Abartılı iddialar ve sert yorumlarda bulunan Nixon'ın meselenin hallolması konusunda hiç yardımı dokunmuyordu. Fakat ülkemizdeki en iyi insanlardan bazılarının kendi hükümetlerinin itibarını sarsarak barışa en iyi şekilde hizmet edebileceğini düşündük-

lerini kabul etme isteği olmadan Vietnam trajedisini anlamak mümkün değildir. 8 Nisan'da gerçekleşen bir gayriresmî basın toplantısında en büyük sorunumuzu şu şekilde özetledim:

> Üç yıl önce müzakerelerin savaşı bitirmenin yararlı bir yolu olduğuna inanmanın aydınlanmanın doruk noktası olarak kabul edildiğini hatırlıyorum.
>
> Bugün, müzakerelerin hâlâ savaşı sona erdirmenin bir yolu olabileceğine inanmak, çoğu kişi tarafından muğlaklığın doruk noktası olarak kabul ediliyor.
>
> Amerikalıların yerine Vietnamlıları koymamız gerektiğinin söylendiği zamanlar olurdu. Ama şimdi böyle bir şey saldırı altında...
>
> Güney Vietnamlılara kendi ayakları üzerinde durabilmeleri için makul bir fırsat vermemiz gerektiğine inanıyoruz ve eğer bir Amerikan Başkanı yedi yıllık savaş ve 40.000 insan kaybından sonra ülkeyi bilinçli olarak komünistlere devrettiği takdirde böyle bir çözümün hemen sonrasında geçici bir rahatlama hissi olsa bile bunun acısını yıllarca çekeriz. Ayrıca böyle bir durumda ABD'nin siyasi yapısına ne olacağı ise belirsiz kalır.

Yönetim ile muhalifler arasındaki uçurumu bir şekilde kapatabileceğime dair umudumu hiç kaybetmedim. 1 Nisan 1970 ile 1 Nisan 1971 arasında herkes tarafından pek bilinmeden öğrenci grupları ve genç protestocularla on dokuz defa, akademik camiadan savaşı eleştirenlerle yirmi dokuz defa ve senatörler ve diğer önde gelen eleştirmenlerle otuz defa bir araya geldim; toplamda yetmiş sekiz defa ya da haftada birden fazla. Birçoğu akademik camiadan eski dostlarımdı; bazılarıyla ise yeni arkadaş olduk.

1970 yılındaki Kamboçya operasyonu sırasında, operasyon iptal edilinceye ya da Başkan'la görüşene kadar açlık grevine karar veren genç bir barış yanlısıyla tanıştım. Brian McDonnell ve bir arkadaşı, savaşı sona erdirmek için fedakârlıkta bulunmaya ilişkin isteklerini dramatize etmek için Beyaz Saray'ın tam karşısında, Pensilvanya Bulvarı'nın diğer tarafındaki Lafayette Park'ta her gün bir saat oturdular. 1970 yılının Haziran ayının başlarında Beyaz Saray'ın haberi olmadan ortak bir arkadaşımın önerisi üzerine Georgetown'da gösterişsiz bir evde kalan McDonnell'ı ziyaret ettim. Söylediklerine katılmamış olsam bile samimiyetinden etkilenmiştim. Hâlihazırda başarıyla tamamlanmış bir amaç için fedakârlıkta bulunduğunu söyledim. Kamboçya'dan ayrılma kararı çoktan verilmişti; bu kararın arkasın-

da duracağımız konusunda kendisine güvence verdim. Ayrıca ahlaki şantaj yoluyla Başkan'ı görebilmeyi kendisinin de pek beklediğini düşünmüyordum; açlık grevine son verirse Başkan'la bir görüşme ayarlamak için elimden geleni yapacaktım. Bunun üzerine açlık grevine son verdi. Geri çekilme için belirlenen tarihe uyduk ancak McDonnell ile görüşmesi için Nixon'ı ikna etmeyi asla başaramadım.

Genellikle ofisimde ve kimsenin haberi olmadan Brian ile sık sık bir araya geldik. Çoğunlukla harikulade eşini de yanında getirirdi; Philadelphia gettosunda sosyal hizmetlerde çalışan Alice, genç bir siyahi kadındı. Aylar sonra gettoda tesadüfi bir cinayetle vahşice öldürüldü. Şiddetten bu kadar nefret eden iki nazik insanın başına böylesine korkunç bir olay getiren kader çok acımasızca davranmıştı! Alice'in özel olarak cenazesine gittim.

1971'in başlarında Brian, atalarının İrlandalı olduğunu kanıtlarcasına o çılgın romantik fikirlerden birini tasarlamıştı. Benimle savaş ve toplumsal sorunlarımız hakkında yapılacak bir tartışmaya seve seve katılacaklarını söylediği birkaç arkadaşıyla görüşmemi önerdi. Onları Beyaz Saray'a davet ettim. Aslında Brian'ın arkadaşları; bir rahibe ve beni kaçırmak için -soruşturma açılmamış- sözde bir tertibin işbirlikçileri olarak adlandırılan ve mesleği olmayan Katolik iki kişiydi. Basın, daha sonra McDonnell'in arkadaşlarından biri aracılığıyla görüşmemizden haberdar olunca, Gizli Servis ve Adalet Bakanı sorumluluklarımı hatırlatıp benden açıklama istediler.

Brian ve arkadaşları ile Mart ayının bir cumartesi sabahı Beyaz Saray'ın Durum Odası'nda bir araya geldik ve toplumumuzu bölen karşılıklı idrak eksikliği arasında en azından geçici bir köprü kurmaya çalıştık. Savaşa yönelik derin ve tutkulu muhalefetlerini nazikçe dile getirdiler ama konuşmalarını nasıl bitireceklerine dair hiçbir fikirleri yoktu. Öte yandan benim için esas sorun -ne kadar derinden gelirse gelsin- tam oluşmamış fikirleri somut politikaya çevirmekti. Bizim aramızda geçen konuşma, devlet adamları ile elçiler arasında, uygun zaman ve ulaşılabilir aşamalarda faaliyet gösterenler ile hakikat ve ebedi olanla ilgilenenler arasında geçen ve hiçbir surette sonuca varılamayan bir diyalog idi.

Tüm cinayetlerden nefret eden bu kararlı ve tutarlı barış yanlısı

kişilere saygı duymak, ahlaklılığı ayırt edici olan Kuzey Vietnam'ın, Hindistan'ın ya da Sovyetlerin askeri eylemlerini değil de ABD'nin askeri eylemlerini kınayanlara saygı duymaktan çok daha rahat ve kolaydır. McDonnell, Vietnam'daki savaş sürdüğü sürece ahlaki açıdan bölündüğümüzü ifade etti; toplumumuzda ortaya çıkabilecek her türden iyileşme fırsatını tepiyorduk. İnsan hayatının ucuz ve mevzu dışı olduğu, gücün tek başına belirleyici bir faktör olduğu fikrine katkıda bulunuyorduk. Ben tam tersinin doğru olduğunu düşünüyordum. Dostlarımızı feda ederek ve dolayısıyla bize inanan herkesin güvenini sarsarak ahlaki konumumuzu belirleyemedik. Bana kalırsa toplumumuz, Vietnam'ın çok daha ötesine uzanan bir rahatsızlıktan muzdaripti. Kendine acıma duygusu, yaygın ve doğası gereği neredeyse dini ayin gibi bir hale gelmiş kişiye özel kederdi. Görüşmenin sonunda sohbetimizin bir yere varamadığını, sebep olduğu hayal kırıklığı ve ızdırabı ifade etmeye çalıştım: "Birisi, kim olduğunu da bilmiyorum, bu durumu umursayanlar ile gerçekleştirecekler arasında bir köprü kurmalıdır. Bu köprünün beşte dördünü hükümetin, yani güce sahip olan ve bunu da yapabilecek olanın kurması gerektiğini kabul ediyorum. Ama diğer beşte birlik kısım sizden gelmeli ve bunu yapmaya gayret etmenizi bile nasıl söyleyeceğimi bilmiyorum." Derin bir önseziyle ama aynı zamanda uzun vadeli ulusal çıkarlara dayanan dini bütün bir duyguyla ABD hükümeti, dünyanın dört bir yanında bulunan özgür halkların güvenliğinin esasen narsistçe sorumluluktan kaçma eylemiyle tehlikeye atılacağı sonucuna varmıştı. On milyonlarca insanın yaşadığı Güneydoğu Asya'yı baskıcı ve acımasız olacağını bildiğimiz bir komünist yönetime devredemezdik. Asgari şartlara razı olmak durumunda kaldık. Fakat yine de dostlarımıza karşı düşmanımıza katılarak ülkemizin haysiyetine asla leke süremezdik. Ayrıca Hanoi'nin şartlarını kabul etmediğimiz takdirde karşımıza iki olasılık çıkıyordu; ya kendi değerlerimizle uyumlu bir uzlaşmayı müzakere edecektik ya da 1972'de bir başka askeri teste tabi tutulacaktık.

Müzakereler Devam Ediyor

Vietnam'daki ızdırabı müzakere yoluyla sona erdirerek, benimsediğim ülkenin birliğini ve bütünlüğünü yeniden sağlamaktan da-

ha tutkuyla gerçekleştirmek istediğim hiçbir hedefim yoktu. Nixon bu durumu istemeyerek de olsa kabullenmek zorunda kalmıştı; daha önce de açıkladığım gibi, askeri bir hesaplaşma olana kadar herhangi bir müzakerenin başarılı olacağı fikrine her zaman için benden daha şüpheci yaklaşmıştı. Haklı olduğu ortaya çıktı. Laos'tan sonra ilk olarak 1972 yılına yönelik askeri beklentileri değerlendirdik ve ardından Hanoi'nin biraz esneklik göstermesi için müzakere şartlarımızı nasıl değiştirebileceğimizi düşündük.

Wayne Smith yönetimindeki sistem analiz ekibimin askerî açıdan vardıkları sonuçlar fevkalade biçimde ileriyi gören nitelikteydi. Bu sonuçlar doğrultusunda Laos operasyonunun bize bir yıl kazandırdığı hesaba katıldı. Kamboçya ve Laos operasyonlarının bir sonucu olarak Kuzey Vietnamlıların, 1. Askeri Bölge'de yer alan Askerden Arındırılmış Bölge boyunca yalnızca Güney Vietnam'ın kuzey kesimine ve daha az ölçüde ise 2. Askeri Bölge'de bulunan merkezi dağlık kısma büyük bir saldırı gerçekleştirebilme olasılığı öngörülmüştü. Kamboçya operasyonu nedeniyle Hanoi'nin 3. Askeri Bölge'deki gerçekleştirebilecekleri saldırıya gerillalardan destek gelmeyebilirdi; konvansiyonel saldırılar aynı bölgede uzun süre devam edemezdi. Ana kuvvetlerden 4. Askeri Bölge'ye yönelik herhangi bir saldırı tehdidi yoktu. Laos operasyonu Hanoi'nin lojistik sistemini kesintiye uğrattığı için kurak mevsimin ikinci yarısından önce muhtemelen Mart 1972'nin başlarında Kuzey Vietnamlıların saldırı gerçekleştirme olasılığı düşüktü. (Tahminimizde sadece üç hafta yanılmıştık; saldırı aslında Mart ayının sonunda başladı.) Asıl soru, Hanoi'nin aynı hesaplamalarda bulunup bulunmadığıydı; eğer bulundularsa 1972'de gerçekleştirecekleri saldırının sonucu üzerine kumar mı oynayacaktı yoksa 1971'de ciddi bir müzakereye mi girişecekti?

Aklımda bu sorularla bir başka gizli görüşme turuna çıkmak için Paris'e geri döndüm. Laos operasyonları devam ederken müzakereler de kaçınılmaz olarak durma noktasına gelmişti. Nisan 1971'in ortasında Xuan Thuy, genel kurul toplantısında ABD'nin geri çekilme konusunda bir tarih belirlemesi gerektiğini dile getirdi; bunun karşılığında da Hanoi geri çekilmemizin güvenliğini garanti altına alacak ve savaş esirlerinin durumunu "masaya yatıracaktı". Hanoi'nin taleplerini genel toplantılarımızda ele almadık çünkü bu talepleri bir ön-

ceki yılda da duymuştuk ve münferit bir ABD-Hanoi ateşkes anlaşmasının gerçekleşmesi mümkün değildi. Hanoi'nin son tarihe ilişkin görüşü değişmemişti; geri çekilmemiz için kesin bir tarih belirlendikten sonra ne olup bittiğine bakılmaksızın saat işlemeye başlayacaktı. Ayrıca Hanoi'nin söyleyecek yeni ve önemli bir şeyi olsaydı, bunu bir sonraki gizli görüşmeme saklayacağını da biliyorduk. 24 Nisan'da General Walters, Paris'te bulunan Kuzey Vietnamlılarla temasa geçti ve "yeni yaklaşımlar temelinde" görüşmelerin tekrar başlaması için 16 Mayıs'ı önerdi. Kendine has cömertliği ile Hanoi, cevap vermek için 14 Mayıs'a kadar bekledi. Roller değişse ve Hanoi'nin herhangi bir cevap vermeden önce üç hafta beklemesine izin verseydik ve bunu önerilen tarihten sadece kırk sekiz saat önce yapmış olsaydık eleştirmenlerimizin bu konuda neler söyleyebileceklerini hayal etmek hiç zor değildi. Hanoi teklifimizi kabul etti ancak bizim önerdiğimiz tarih yerine Kuzey Vietnamlılar 30 Mayıs tarihini öne sürdü. Biz de kısmen Hanoi'nin teklifini kabul etmemek ve aynı zamanda lojistik ve güvenlik nedenleriyle 31 Mayıs tarihini ileri sürdük. (Uzun bir hafta sonunun son günüydü; bu nedenle yokluğumun farkına varılmayacaktı.)

Görüşmeden önce Nixon'a yedi maddelik yeni bir barış programı sundum. Aslında şüpheci biri olan Nixon, Hanoi'nin bizi oyalamaya çalışacağından çekinse de teklifimizin "son teklif" olarak öne sürülmesi konusunda talimat verdi. İşin doğrusu, şimdiye kadar sunduğumuz en kapsamlı teklifti ve ben, Lord ve çalışma ekibimden Smyser tarafından tasarlanıp Bunker tarafından belirgin hale getirilip Thieu tarafından da onaylanmıştı. Teklifimizde, müzakere önerilerimizi eylemlerimizle uyumlu hale getirmeye çalışmıştık.

Yedi maddelik planda, kuvvetlerimizin büyük çoğunluğunu tek taraflı olarak geri çektiğimizden, Hanoi'den kuvvetlerini tamamen geri çekmesi yönünde pazarlık yapmak için bundan yararlanamayacağımız kabul ediyorduk. Geride kalacak kuvvetlerimizi pazarlık kozu olarak kullanmaya çalışırken geri çekilmeye ilişkin son tarihler için artan Kongre baskılarının -McGovern-Hatfield değişikliği için sürekli artan oylardan da anlaşılacağı üzere- er ya da geç bu potansiyel taviz için bile yersiz olacağının da farkındaydık. İlk madde olarak, bütünüyle geri çekilme için bir tarih belirlemeyi teklif ettik. Hanoi'nin Hindiçin ülke-

lerine sızmayı durdurmayı kabul etmesi koşuluyla karşılıklı geri çekilme talebimizden vazgeçiyorduk. Biz tek taraflı olarak geri çekilirken sunduğumuz teklifle ise karşılıklı geri çekilmeyi talep eden monotonluktan da kurtulmaya çalışıyorduk; aslına bakılırsa Kuzey Vietnamlıların sızmaya son vermeleri durumunda biz de geride kalan kuvvetlerimizi çekmek için pazarlık yapmayı düşünüyorduk. Teorik açıdan Kuzey Vietnam kuvvetleri gereken desteği bulamadıkları takdirde güçten düşerdi. Şüphesiz takviye kuvvetleri konusundaki yasağı ihlal edebilirlerdi (4. maddemiz); fakat böyle bir durumda, on yıl önce Laos'ta yaptıkları ve birkaç yıl sonra Laos ve Kamboçya'da yapacakları gibi geri çekilmeye ilişkin hükmü de hiçe saymış olurlardı. Anlaşma nasıl olursa olsun sonuçta bizim onu zorla kabul ettirme gayretimize bağlı olacaktı. 3. maddemiz olarak, ABD kuvvetlerinin geri çekilmeye başladığı zaman yürürlüğe girmesi için Hindiçin genelinde bir ateşkesin geçerli olmasını öne sürdük. Geri çekilmemiz ise uluslararası gözetim altında üzerinde mutabık kalınan nihai bir zaman çizelgesine bağlı olacaktı (5. madde). 6. maddemiz, Laos ve Kamboçya'nın bağımsızlığını, tarafsızlığını ve toprak bütünlüğünü garanti altına alma çağrısında bulunuyordu ve her iki taraf 1954 ve 1962 Cenevre Anlaşmalarına riayet etme taahhütlerini yineleyecekti. İnsani gerekçelerle ve ABD kuvvetlerinin geri çekilme takviminin ayrılmaz bir parçası olarak tüm savaş esirlerinin ve masum sivillerin her iki tarafça derhal serbest bırakılmasına yönelik önerimizi de tekrarladık (7. madde). Güney Vietnam'ın siyasi geleceği, anlaşmaya varmak üzere Güney Vietnamlılara bırakılacaktı (2. madde). Belirtmeye gerek olmasa da tek taraflı geri çekilmemiz, diğer tüm konularda mutabakata varılmasına bağlıydı. Son tarih ancak anlaşmaya varıldıktan sonra yürürlüğe girecekti. Teklif metni notlarda mevcuttur.[11]

Teklifimiz, Vietnam diplomasimizde bir dönüm noktası oldu. Nitekim teklif özü itibarıyla on altı ay sonra Hanoi tarafından kabul edildi. Ayrı bir çözüm bulunması için askeri meseleler teklife dahil edilmemişti: ABD'nin geri çekilmesi, ateşkes, savaş esirlerinin iadesi. Güvenlik Danışmanı olarak atanmamdan önce 1968'de *Foreign Affairs* dergisinde çıkan makalemde öne sürmüş olduğum yaklaşım buydu. Teklifi zorla da olsa 1971'de kabul eden Thieu, 1972'de savaşı kazandığını düşündüğünde hâlâ teklifi memnuniyetle karşıladığını düşünmemize neden olarak bizi yanılttı.

11 Mayıs görüşmesi Darthe Sokağı'nda bulunan evin o köhne oturma odasında gerçekleşti. Dar bir şerit halindeki halının bir tarafında Amerikalı diğer tarafında ise Vietnamlı delegasyonlar olmak üzere aralarında var olan yanlış anlaşılmalarla bir kez daha karşı karşıya geldiler. Artık Kuzey Vietnamlılarla ilk defa gerçekten müzakere edilecekti. Üç ay boyunca süren bu müzakereler boşa çıkmıştı çünkü en sonunda Hanoi, ateşkese ve savaş esirlerimizin iadesine razı olmadan önce müttefikimizi dağıtmamız ve komünist kontrollü bir hükümet kurmamız konusundaki ısrarcı tutumunu sürdürüyordu.

Xuan Thuy, askeri konularda büyük bir değişikliğe gittiğimizi anında fark edecek kadar kurnaz biri olsa da yine de bunu anlamakta güçlük çekiyormuş gibi davrandı. Bizim için "en doğru ve mantıklı" çözümün, müzakerenin diğer konularla alakasına bakılmaksızın tek taraflı geri çekilmemiz için bir son tarih belirlememiz gerektiğini öne sürüyordu. Ayrıca geri çekilmemiz konusunda bir tarih belirlesek bile Hanoi'nin savaş esirlerimizin serbest bırakılacağına dair herhangi bir taahhütte bulunmayacağını, sadece bu konuyu "göz önünde bulunduracağını" ifade etti; anlaşılan esirlerimiz Saygon hükümetini devirmemizi sağlayacak bir koz olarak kullanılacaktı. Yurt içinde devam eden istikrarsız durumumuza da değinen Xuan Thuy, bu konu hakkında bana nutuk çekmekten de geri kalmadı; dolayısıyla aramızda şöyle bir konuşma geçti:

Kissinger: Biz kendi kamuoyumuzla ilgilenelim siz de sizinkiyle.

Xuan Thuy: Madem kamuoyunuz bu durum hakkında görüş bildiriyor, o zaman bizim de bu konu hakkında yorum yapmamız gerekir.

Kissinger: Bu görüşmelerde bu konu hakkında ne bir şey duymak ne de konuşmak istiyorum.

Xuan Thuy, Hanoi'nin siyasi koşullarını aktarmaya devam etti: Thieu, Ky, Khiem ve diğer "savaş yanlısı liderler"in yerlerine başkalarının geçirilmesi. Hatta bu hususta bize yardımcı olmaya bile çalıştı; hileli seçimlerde ömür boyu edindiği deneyime dayanarak Güney Vietnam'da yakın zamanda yapılacak başkanlık seçimlerinin bize müttefiklerimizden "doğal" bir şekilde kurtulmamız için büyük bir fırsat verdiğine dikkat çekti.

Beni kandırmaya yönelik ileri sürdüğü siyasi önerileri şiddetle ge-

ri çevirmiş olsam da anlaşıldığı kadarıyla yeni askeri teklifimizle ilgili tartışmayı canlı tutmaya hevesliydi; bu da bana, Hanoi'nin kendi siyasi taleplerini yeniden değerlendirme sürecinde olabileceğini gösteriyordu. Genel olarak Xuan Thuy, önerilerimizle her zamankinden daha çok ilgilenmişti. İlk defa önerilerimiz hakkında "bunda yeni bir şey yok" diye serzenişte bulunmamıştı. Tekrar tekrar Hanoi'nin teklifimizi ciddi şekilde göz önünde bulunduracağını söyledi. Epeyce şaşırmış olsak da müzakerelerin bu asgari ön koşulunun yeni bir esnekliğe dair bir işaret olduğunu düşündük. Hatta bir noktada "teklifinizin genel olarak kabul edilmesi durumunda, bir dahaki sefere tüm somut soruları tartışmaya hazırlıklı olmalıyız" dedi ve Hanoi'nin müzakere etme arzusunu vurguladı. Tam bir siyasi uzlaşıma varılamadığı takdirde ateşkesin imkânsız olduğu konusundaki olağan ısrarını yinelememişti. Defalarca bir daha görüşme talebinde bulundu. İlk defa bu kadar sabırsız davranan Xuan Thuy, 1 Temmuz'dan önce görüşmemizi önerdi. 26 Haziran'da karar kıldık. Kısa süre sonra Le Duc Tho'nun Hanoi'den ayrılıp Paris'e giderken yolda Pekin ve Moskova'da durduğu haberini aldık. Kuzey Vietnamlılarla ilk defa ciddi bir müzakerenin eşiğine gelmiştik ve bu hususta çığır açılabileceğine dair başka ipuçları da mevcuttu. Ayrıca Pekin'e yapacağım gizli gezinin son rötuşlarıyla meşguldük (kesin davet 2 Haziran'da Washington'a ulaştı) ve hâlâ Sovyetler Birliği ile gerçekleştirileceği düşünülen olası bir zirve hakkındaki araştırmalarımıza devam ediyorduk. Her açıdan umut vaat edici bir döneme girmiştik.

Bu süre zarfında Paris'te olan Xuan Thuy, geri çekilme için son tarih belirlenmesi konusunda Kongre'ye baskı yapmak amacıyla cesaretlendirici imalarda bulunuyordu. 3 Haziran'da gerçekleşen genel kurulda, siyasi ve askeri meselelerin "son derece önemli ve birbirinden ayrı düşünülemeyecek iki sorun" olduğunu yineleyen Xuan Thuy, geri çekilmeye ilişkin bir son tarih belirlenmesinin "acil kritik nokta" olduğunu muğlak bir şekilde ilave etti. Savaşa karşı lobi yapan avukatların 8 Haziran'da gerçekleşen akşam yemeği toplantısında konuşan Clark Clifford, 31 Aralık 1971 son tarihli geri çekilme süresinin, savaş esirlerimizin iadesini güvence altına alacağına "inanmak için sebepleri" olduğunu ifade etti. Ancak bir gazetecinin yaptığı derinlemesine bir araştırma sonucunda Xuan Thuy böyle bir şeyin söz konusu olmadığını dile getirdi. Chalmers Roberts, 10 Hazi-

ran'da *Washington Post*'ta yayınlanan bir röportajın ardından şu sonuca vardı: "Amerikan askerlerinin geri çekilmesi ve savaş esirlerinin serbest bırakılmasına ilişkin hem Kongre'de hem de diğer yerlerde son zamanlarda yaşanan yoğunluğa rağmen Paris barış görüşmelerinde ABD ile Kuzey Vietnam arasındaki temel mesele her zaman için Güney Vietnam'ın siyasi geleceği olmuştur."

Haziran ayında ilk defa Kongre'nin bir kanadı, yönetimin Vietnam politikasını yasalarla geçersiz kılmak için oy kullandı. 22 Haziran'da, önde gelen gazetelerin başyazılarında da takdir edildiği üzere Senato, 57-42'lik oyla Mansfield değişikliğini yürürlüğe koydu; buna göre Hanoi'nin tüm savaş esirlerimizi serbest bırakmayı kabul etmesi halinde Başkan'a dokuz ay içinde tüm Amerikan kuvvetlerini Vietnam'dan çekme çağrısında bulunuluyordu. Bunun gerçekçi etkisi nedeniyle gizli müzakerelerde öne sürdüğümüz yedi maddenin beşi alakasız kılınıyordu. Hanoi artık böyle bir şeyin getireceği risklerin altında sağlam bir zemin olduğunu biliyordu; baskıların artması durumunda, Hindiçin'in herhangi bir yerinde ateşkes ilan edilmesi konusunda müzakere etmesine, sızmayı durdurma taahhüdünde bulunmasına ya da Laos ve Kamboçya'nın tarafsızlığına ve bağımsızlığına riayet etmesine gerek kalmayabilirdi. Savaş esirlerimizin iadesini kabul ettiği takdirde ise Kongre'nin Amerikan kuvvetlerinin koşulsuz olarak tamamen geri çekilmesi yönünde baskıda bulunma ihtimali çok fazla olurdu.

Geçmişe baktığımda, gizlilik için çok mu yüksek bir bedel ödediğimizi merak ediyorum. Hanoi gizlilik istiyordu çünkü yönetimi, kamuoyunu toparlamak için müzakereleri kullanma olasılığından mahrum bırakmaya çalışıyordu. Biz de ayak uydurmak zorunda kaldık çünkü başarıya ulaşmanın alenilikten daha önemli olduğunu düşündüğümüz gibi aynı zamanda deneyimlerimiz doğrultusunda ne önerirsek önerelim yine de bizi eleştirenlerin bizden daha fazlasını isteyip konumumuzu zayıflatacaklarının farkındaydık. 1971'deki gizliliğin Hanoi'nin bizi köşeye sıkıştırmasına neden olduğuna dair hiç şüphe yok; daha fazla aleniyetin böyle bir şeyin önüne geçip geçmediği ya da daha erken bir çıkmaza girip girmediğimize yol açtığı sorusu hep bir varsayım olarak kalacaktır.

Nihayet Haziran ayı, 'Pentagon Belgeleri'nin yayınlandığı aydı. Yönetimin verdiği tepkinin şiddetini, Çin'e olan girişimimiz ve Viet-

nam müzakereleri bağlamı dışında ölçmek pek mümkün değildi. Savaş boyunca Hanoi ilk defa ABD'nin sunduğu teklifi masaya yatıracağını söylemeye tenezzül etmişti. Doğru ya da yanlış, Hanoi'nin Ekim'de gerçekleşecek Vietnam Devlet Başkanlığı seçimlerinden önce savaşı bitirip bitirmeyeceğine dair nihai bir karara varmak üzere olduğunu düşünmeye başlamıştık. Dolayısıyla tam da bu önemli kararlar Hanoi'de alınırken, tüm amacı ABD'nin Vietnam'daki gayretlerini itibarsızlaştırmak olanların sızdırdığı binlerce belge bir anda basında boy gösterdi. Belgelerde ortaya konanlar bir önceki yönetimi kötü adam olarak gösterse de yine de bizim sorunumuzda herhangi bir değişiklik olmamıştı. Hanoi, yurt içindeki desteğimizin her ne sebeple olursa olsun azaldığı sonucuna varırsa mevcut konumuna sıkı sıkıya yapışması da kaçınılmaz olurdu. Savaş devam ederdi; şartlı teslim olasılığı dışında da 1971'de barışa yönelik hiçbir umut olmazdı. 'Pentagon Belgeleri'nin yayınlanmasının, Hanoi'nin 1971'de anlaşmaya varmama kararında nihai bir fark oluşturduğunu şu anda kesinlikle düşünmüyorum. Fakat o dönemde ne belgeleri çalanlar ne de hükümet böyle bir şeyin farkındaydı.

Le Duc Tho ile 26 Haziran'da bir araya geldiğimizde bu görüşme ideal koşullar altında gerçekleşmedi. Görüşmenin ortaya çıkma tehlikesini asgari düzeye indirmek için Paris'e giderken yeni bir rota belirledim. Yakın bir dostum olan Kabine Müsteşarı Sör Burke Trend'in daveti üzerine iki günlük bir Londra ziyareti düzenledim. NSC sisteminin işleyişi hakkında bilgi edinmek bahanesiyle gelişimi ayarlamıştı; böyle bir bahaneyle Amerikalıları kandırmak çok daha olasıydı çünkü İngilizler bu tür prosedürlerin İngiliz Kabine sistemine uyarlanmasının neredeyse imkânsız olduğunu çok iyi biliyorlardı. Fakat yine de İngiltere'nin bürokrasiyi idare etme konusunda ABD'den öğreneceği şeyler varmış gibi davranması için cesur bir İngiliz kamu personeli gerekiyordu. İstişareler için ayrılan iki günün ikinci gününde Burke, kırsal bölgelere bir gezi önerisinde bulundu. Adı geçen "kırsal bölge", bir İngiliz uçağının beni Paris'e götüreceği bir İngiliz askeri havaalanıydı. Fransa Cumhurbaşkanı'nın ayrılmak üzere olduğu Villacoublay Havaalanı'nın bir saatliğine kapatılması nedeniyle beklenmedik bir aksaklık yaşadık. Sonunda on dört ay sonra Le Duc Tho, ilk defa beni beklemişti. Darthe Sokağı'na vardık.

Onu yansıtan "Ducky"* yerine daha yakın bir ifade bulunamazdı. Her zamanki gibi oturma odasında oturmak yerine bizi üzerinde yeşil renkte bir örtü serili olan konferans masasının bulunduğu küçük yemek odasına götürdü. Özel olarak gerçekleşen görüşmelerimizde ilk defa resmi bir pazarlığa girişilecek ortam hazırdı. Le Duc Tho, alenen yermek veya psikolojik savaş için değil, ciddi konular konuşmak üzere orada olduğunu göstermek istiyordu. Le Duc Tho dostane bir atmosfer yaratmaya o kadar kararlıydı ki ABD'nin Kamboçya'daki kalleşliği üzerine okuduğu epik şiirini bile yarıda kestiğimde sesini çıkarmamıştı. Sihanouk'un devrilmesiyle hiçbir alakamız olmadığını tekrar vurguladığımda Ducky'nin cevabı epistemolojiye (bilgi felsefesi) yeni bir boyut kazandırmıştı. Büyük bir gayretle gösterdiği alicenaplıkla şöyle dedi, "Phnom Penh'deki darbeyle hiçbir ilginizin olmadığına şimdilik inanıyorum." Le Duc Tho'nun söylediklerime daha önce hiç olmadığı kadar inanması neticesinde kendimden geçmeyeyim diye -sınırlı da olsa- dile getirdiği cümlenin bir görüşten ziyade nezakete dayalı bir iddia olduğunu hemen ekledi.

Konu açılmışken Le Duc Tho, komünist müttefikleri ile olan ilişkileri hakkında beni aydınlattı. 9 Ocak'ta Dobrinin'e, Kuzey Vietnamlılarla özel görüşmelere devam etmeye hazır olduğumu söyledikten sonra Dobrinin bir süre sonra bana, Hanoi'nin Paris'teki mevcut kanallar aracılığıyla iletişime geçmeyi tercih ettiği yönündeki cevabını getirmişti. Le Duc Tho ise aracı kullandığımız için şu an bana serzenişte bulunuyordu. Ayrıca Hanoi'nin Laos operasyonundan çok daha önce doğrudan bir yaklaşım beklentisinde olduğunu fazlasıyla ima etti. Böyle bir laf hüzün dolu düşüncelere kapılmama neden olmuştu. Eğer Le Duc Tho doğruyu söylüyorsa, Moskova, Laos operasyonunu planlarken kesinlikle dikkate alacağımız bir cevabı iletmeyi geciktirmişti. Eğer Dobrinin doğruyu söylüyorsa, Hanoi belki de Moskova ile bir anlaşmaya varmayalım diye bizimle Kremlin arasında güvensizlik yaratmaya çalışıyordu. Dobrinin'in gerçeği söylemiş olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu düşündüm. O andan itibaren Moskova'yı, Hanoi'ye aracı olarak hiç kullanmadık; Moskova'ya ne söylersek söyleyelim aynısını ve genellikle vaktinden çok önce Paris üzerinden Hanoi'ye de söylüyorduk.

*"samimi arkadaş" anlamında (ç.n.)

Nihayet toplantımızın esas konusuna geldiğimizde, teknik olarak başmüzakereci olan Xuan Thuy, 31 Mayıs teklifimizle ilgili birtakım önemli sorular sordu. Xuan Thuy'un özel danışmanı rolüne bürünen Le Duc Tho, müzakerelerin geçmişi hakkında uzun ve genel bir açıklama yaptı ve müttefik askeri hamlelerin müzakere yoluyla bir çözüme varılma sürecine müdahale ettiğini iddia etti. Her ikisi de geri çevrileceğini düşündükleri bir şeyi söylemekten kaçınmak için oldukça tedbirli davranıyordu. Ne zaman iğneleyici bir cevap versem anında daha uzlaşmacı bir şekilde karşılık veriyorlardı.

İki saat süren tartışmanın ardından çay molası verildi. Xuan Thuy muhtemelen söyleyecekleri üzerinde çalışmak için yukarı çıkınca Le Duc Tho da evin arkasında bulunan küçük bahçede sosyal bir sohbet gerçekleştirmek için ilk defa bana katıldı. Onu da savaştan sonra Marksizm-Leninizm üzerine bir seminer vermesi için Harvard'a davet ettim. Le Duc Tho kibarca görüşlerinin kapitalist bir ülke için güçlü bir ilaç olabileceğini öne sürdü. Harvard'daki meslektaşlarım tarafından candan karşılanma ihtimalinin benden daha yüksek olduğu konusunda ona güvence verdim.

Çay molasından sonra ben, "Biz teklifimizi yaptık" diyene kadar incelemeler devam etti. "Eğer sizin herhangi bir teklifiniz yoksa benim de söyleyecek başka bir şeyim yok." Bu laf üzerine Xuan Thuy'un Vietnam'ın destansı tarihi hakkında uzun bir resital vermeye başlaması Kuzey Vietnamlıların yeni bir dokuz maddelik öneriyle karşıma geleceklerinin göstergesi olmuştu. Hanoi, her fırsatta ahlaki üstünlüğünü kanıtlamak istediği için Xuan Thuy da Hanoi'nin önerisini yarı esprili bir şekilde takdim etti: "Bu öneri, savaşı sona erdirme arzumuzun sizinkinden daha gerçekçi olduğunu gösteriyor çünkü önerimizde [sizinkinden] daha fazla madde bulunuyor!"

Programda, geri çekileceğimiz son tarih olarak 31 Aralık 1971 tarihi -ya da altı ay sonrası- öne sürülüyordu. Binh Hanım'ın geçen Eylül'de teklif ettiği sekiz maddeden oluşan taslaktan biraz daha kötü olsa da yine de bu program, McGovern-Hatfield değişikliğinin en son versiyonuyla aynı çizgideydi. Kuzey Vietnamlıların bu yeni teklifinde ilk defa Amerikalı savaş esirlerinin durumunun "göz önünde bulundurulması" yerine serbest bırakılmasının bizim geri çekilmemizle eş zamanlı olarak gerçekleştirileceği açıkça ifade ediliyor-

du ki böylece Mansfield değişikliği de yerine getirilmiş olacaktı. Anlaşmanın tamamlanmasıyla birlikte behemehâl bir ateşkes yürürlüğe girecek ve bu ateşkes uluslararası denetime tabi tutulup güvence altına alınacaktı.

Siyasi öneriler biraz daha belirsizdi. Hanoi, kendi önerdiği koalisyon hükümeti versiyonunu asla kabul etmeyeceğimizi anlamıştı. Bu nedenle, "barışı, bağımsızlığı, tarafsızlığı ve demokrasiyi savunan yeni bir yönetimin" kurulması için şu anda bizden Thieu, Ky ve Khiem'i "desteklemeyi bırakmamız" isteniyordu. Müttefiklerimizi "desteklemekten vazgeçmek", kuvvetlerimizi geri çekmekten tüm ekonomik ve askeri yardımları sona erdirmeye ve hatta müttefiklerimizin devrilmesine kadar her şeyi içerebilirdi.

Laos ve Kamboçya'nın tarafsızlığına ve bağımsızlığına riayet etme yükümlülüğüne (6. maddemiz) değinilen paragrafta, Hindiçin ülkeleri arasındaki sorunların bu ülkelerin birbirlerinin egemenliğine karşılıklı olarak saygı duyma esasına dayanarak çözülmesi gerektiği ifade ediliyordu ki bu oldukça makul bir öneriydi. Fakat yine aynı paragrafta, Hanoi'nin "bu tür sorunların çözümüne katılmaya hazır" olduğundan da söz ediliyordu; sanki sadece ABD'ye atıfta bulunuluyormuş gibi, Cenevre Anlaşmaları hatırlatılıyordu. Bu da kısıtlamaların Kuzey Vietnam için geçerli olmayacağı ve Hanoi'nin Hindiçin ülkelerinin geleceğini belirlemede özel bir statüye sahip olacağı anlamına geliyordu. Ayrıca hiç düşünmeden geri çevirdiğim bir başka talepte bulunmuşlardı; "ABD'nin Vietnam'da savaşın meydana geldiği bölgelerde yol açtığı zarar için" tazminat ödemesini istiyorlardı. Talepleri "entegre bir bütün" olarak öne sürülmüştü; bir başka ifadeyle Hanoi yurt içinde süre gelen tartışmamızın özünü oluşturan savaş esirlerinin iade edilmesi koşuluyla geri çekileceğimiz gerçeğini tasvip etmeyebilirdi.

Komünistlerin iki yıldır zorluk çıkarmalarından ve yurt içinde karşılaştığımız onca sıkıntıdan sonra Vietnam müzakerelerinin bu masalsı atmosferinde, pek cömert bir karşılık olmasa da yine de Hanoi'nin ilk defa bir teklifimize karşılık vermiş olmasından dolayı mesai arkadaşlarım ve ben mutluluk duymuştuk. Önceki görüşmelerin standartlarına göre bu oldukça büyük bir adımdı. Hanoi ilk defa fikirlerini mutlak surette kabul edilmesi gereken bir dizi talep olarak

değil de bir müzakere belgesi olarak sunmuştu. Le Duc Tho, bunların müzakere konusu olduğunu defalarca vurguladı; karşı teklifler öne sürmemiz isteniyordu. Ducky ile olan ilişkilerimizde, göstermiş olduğu küçük iyilikler için minnettarız. Kuzey Vietnamlıların sürekli kullandığı geleneksel emredici "ABD yapmak zorundadır" ifadesi yerine "ABD yapmalıdır" ifadesini kullanmaları, yakın çalışma ekibimde yer alan Hanoi demonolojistleri* tarafından büyük bir ilerleme olarak değerlendirilmişti. Le Duc Tho, müzakereler tamamlanana kadar Paris'te kalmamı teklif etti.

Aslında tazminat talebi ve siyasi çözüme ilişkin belirsizlik dışında her ne kadar kabul edilemez bir şekilde ifade edilmiş olsa da Hanoi'nin her bir önerisinin müzakere edilebilir olduğuna karar verdim. Eğer siyasi çözüme ilişkin belirsizlik Hanoi'nin Saygon hükümetini devirmemiz yönünde daha önceki talebini kamufle ediyorsa bir kez daha çıkmaza girdik demektir. Fakat böyle bir durum Hanoi'nin mevcut tavrından uzaklaştığının bir göstergesi ise o zaman bir anlaşmaya varılması da imkân dahilindedir. Dolayısıyla Nixon'a şu şekilde bildirdim:

> Karşı tekliflerinde ve öne sürdükleri argümanlarda tam olarak ne demek istedikleri şu an için belirsiz. Kabul edemeyeceğimiz şartlar dışında müzakere edilerek bir çözüme ulaşılamayacağına kesin gözüyle bakılabilir. Pozisyonları ve yaklaşımları, zaman kazanma gayretinde olduklarını gösteriyor gibiydi. Yine de bu girişimleri bizim yaklaşımımızla aynı doğrultudaydı çünkü eğer bunu yapacaklarsa, önce siyasi talepleri için mücadele etmeleri ve bizim de bu taleplere boyun eğmeyeceğimizi görmeleri gerekiyor. Ayrıca bizi oyalamak için Le Duc Tho'yu Paris'e göndermeleri de gerekmiyordu ve her hâlükârda bu taktiğin onları ne kazandırdığı da belli değil; şu anda bekleyerek kaybedecek hiçbir şeyimiz yok; önerilerinin bir kısmı olumlu iken bir kısmı ise bizi epeyce zorlayacak unsurlardan oluşuyor ama yine de müzakerelere devam etme ve bu yönde somut adımlar atma konusunda da istekliydiler.

Hanoi'nin karşılaştırılabilir belgelerdeki paralel hususlar arasındaki anlaşmazlığı gidermeye yönelik teklifiyle ilgili şimdiye kadar ne mesai arkadaşlarımın ne de benim deneyimimiz olmuştu. Nixon'a, (Pekin de dahil olmak üzere) dünya turumun biteceği tarih olan 12

* İblis bilimciler (ç.n.)

Temmuz'da Hanoi'nin önerileriyle bizim önerilerimizi birleştireceğimiz bir karşı teklif sunmayı teklif ettim ve o da kabul etti. Fakat bu görüşme gerçekleşmeden önce Kuzey Vietnamlılar kendi karakteristik ikiyüzlü tavırlarından birini daha sergilediler ve bunun neticesinde yurt içi tartışmalarımızda kötü niyetli olarak biz suçlandığımız için öfkelendik. Hamlelerinin faili Binh Hanım idi. 1 Temmuz'da, tam dünya turuma çıkacakken Le Duc Tho'nun öne sürdüğü dokuz maddenin bir kısmını hiç değiştirmeden alarak, bir kısmını daha ayrıntılı olarak açıklayarak, bir kısmını tamamen çıkararak ve birtakım yeni maddeler ekleyerek yeni bir yedi maddelik teklifte bulundu.

Binh Hanım'ın planı, tamamen ABD'de devam eden kamuoyu tartışmasına göre düzenlenmişti; buna göre, geri çekilme ve savaş esirlerinin iade edilmesiyle alakalı olan hükümleri bir araya getirerek ve ikisinin bağlantılı olduğu ve belki de diğer hükümlerden ayrı tutulabileceği izlenimini yaratarak geri çekilme karşılığında esirlerin serbest bırakılmasını öngören planı sekteye uğratıyordu. Kamboçya ve Laos operasyonlarına ilişkin diğer maddeler çıkarılmış ve bazı maddeler diğerlerinden ziyade daha açık bir şekilde ifade edilip uzlaşıma varılması mümkün olmayan konuları dile getiriyordu. Örneğin, Binh Hanım'ın öne sürdüğü hususlar daha önce aşina olduğumuz ifadeler doğrultusunda bir koalisyon hükümeti kurulmasını daha belirgin bir şekilde açıklıyordu; Le Duc Tho'yla mutabık kaldığımız gibi ateşkesin anlaşmalarımız imzalandığı takdirde yürürlüğe girmesi yerine istedikleri hükümet kurulana kadar ateşkesi onaylamayacaklarını belirtiyorlardı.

Hemen hemen aynı zamanda Le Duc Tho 6 Temmuz'da *New York Times*'tan Anthony Lewis'e, Binh Hanım'ın 1. maddesinin -savaş esirlerinin iadesi karşılığında geri çekilme- diğer hükümlerden ayrı olarak değerlendirilebileceğini fazlasıyla ima etmişti. Bu düpedüz bir uydurmaydı; böyle bir öneri tüm hükümleri açıkça birbirine bağlayan ve onları "entegre bir bütün" olarak adlandıran gizli dokuz madde ile çelişiyordu. (2 Mayıs 1972'de gerçekleşen toplantımızda Le Duc Tho, Lewis'in görüşünü destekleyen gazetecilerin sadece "spekülasyon" yaptıklarını doğrulamıştı.) Benzer şekilde aldatıcı röportajlar, Senatör George McGovern da dahil olmak üzere savaş karşıtı görüşleri savunan önde gelen Amerikalılara da verilmişti. Hem gazeteciler

hem de kanun koyucular, Hanoi'nin iddialarının ve bizim kandırıldığımızın doğruluğunu kabul etmekte tereddüt etmemişti. Ducky, en iyi haliyle kendisinden buluşma istersem hazır olacağını gazetecilere ifade ettiğinde, alaycı imalar doruğa ulaşmıştı.

Binh Hanım'ın planı, istenilen etkiyi yaratmıştı. Kongre ve medya, yönetimin barışa yönelik eşi benzeri görülmeyen bir başka fırsatı daha kaçırdığı hususunda görüş birliğine varmıştı. 3 Temmuz'da *Baltimore Sun*'ın başyazısında "Paris'teki başlangıç"tan söz edildi. 8 Temmuz'da *Washington Post* "Vietnam'daki yeni olasılıklar"a dikkat çekti. 9 Temmuz'da *Chicago Daily News* "zayıf bir barış kokusu" algılandığını dile getirdi. 12 Temmuz'da *Newsweek* manşeti, "Savaşı bitirecek bir yol mu?" idi. Averell Harriman, 15 Temmuz'da *New York Times*'ta çıkan bir habere göre, Binh Hanım'ın bize savaşı bitirmemiz için "makul bir fırsat" tanıdığını ifade etti. 23 Temmuz'da *Life* dergisi bu konudaki şüphelerini dile getirdi: "Umarız Başkan Nixon bu fırsatı değerlendirir." Eleştirmenlerimizin iddia ettiği gerekçenin tam tersine, bu "fırsatın" gerçek olmadığını ve gizli görüşmelerde -ve alenen gerçekleşen müzakerelerde- ortaya koyulanlarla çelişkili olduğunu ispat etmekten alıkonulduk. Bizi ketumiyete iten; reddetmeye kalkışmayacağımız kamusal bir pozisyon ve açıklayamayacağımız özel bir kayıt arasında muhaliflerimize bizi alaya alma ve yerden yere vurma fırsatını veren çığır açma hevesimizdi.

Her zaman için müzakerelere şüpheyle yaklaşan Nixon'ın, Paris'teki konumumuzun güçlendirilmesi ve meselelerin kökünden halledilmesi için dünya turuna çıktığım sırada beni resmi mektuplarla bombardımana tutmasına şaşmamalı. Yürütmüş olduğum neredeyse tüm müzakerelerde Nixon'ın bu duygu karmaşasıyla karşı karşıya kalmıştım. Bu nedenle karmaşaya kapılmasın diye genellikle ikna edilmesi gerekiyordu; Paris'e yapılacak her yeni ziyaretin öncesinde takriben uzun süren bir iç tartışma yaşanırdı. Bu zorluğun üstesinden gelindiği takdirde Nixon kendisine sunduğum müzakere planını daima onaylardı. Ardından yola koyulduğumda taslakla hiç bağdaşmayan ve bazılarının kesinlikle yerine getirilemeyeceği zorlu direktiflerle beni boğardı. Bunun nedeni uzlaşma sürecinden duyduğu rahatsızlık veya diplomatik bir forumda bile reddedilme korkusu da olabilirdi. Bu duruma katkıda bulunan bir neden de kuşku-

suz onu meslektaşlarından daha sert görünmesini sağlamaya teşvik eden son derece gelişmiş tarihsel kayıt anlayışı idi; her ne olursa olsun bu şekilde korunmuştu. Yine de sonradan aklına gelen bu türdeki düşüncelere hiç kapılmayıp her zaman için orijinal plana geri döner ve desteklerdi.

İçine düştüğü duygu karmaşası bu aşamada 1972 yılında gerçekleşecek olan başkanlık seçimlerinden önce Vietnam'dan bir an önce çıkma arzusuyla daha da artmıştı; üstelik Saygon daha düşmemişti. Pekin'e yapılan gizli ziyaretin başarılı olması neticesinde Nixon'da ortaya çıkan bu ilk sevinç dalgası Vietnam duruşunda daha katı bir tutum sergilemesine yol açmıştı. 10 Temmuz'da Haig'den gelen telgrafta bir anda büyük çaplı bir hava saldırısıyla birlikte tamamen geri çekilme duyurusunun yapılma fikri bile ortaya çıkmıştı:

> Başkan'ın daha önce de bahsettiği üzere aniden geri çekilmeyle eş zamanlı olarak Kuzey'e büyük bir hava saldırısında bulunulmasına yönelik alternatif planı ciddi olarak düşündüğünün farkında olmalısınız. Anlaşılan bu mesaj aşırı güç kullanılacağının habercisi olduğundan direktifler de bir önceki durağınızda [Pekin] gerçekleştirdiğiniz görüşmelerin ışığında yorumlanmalıdır. Burada olan bitenden haberiniz olması gerektiğini düşündüm.

Nixon'ın, sunmak üzere olduğum karşı öneriyi onayladığını tekrarlarken bile 12 Temmuz sabahı beni Paris'te açık bir telefon hattından arayıp son derece çarpıcı ve kan dondurucu bir talimat vermesinin önünde hiçbir şey duramazdı. Konuşmamızın Fransızlar tarafından dinleneceğini varsayıyordu ki böyle bir durum olasılık dahilindeydi fakat Fransızların Hanoi'yi uyarmaları hem kesin görünmüyordu hem de öğleden sonra Le Duc Tho ile buluşacağımdan teknik açıdan da mümkün değildi.

Bu sefer Paris'e gitmem kolay olsa da -göz göre göre Pakistan'dan geldiğim biliniyordu- Le Duc Tho'nun alenen beni görüşmeye çağırması basını harekete geçirmişti. Büyükelçinin, d'Iéna Bulvarı'ndaki konutunda kalıyordum ve evin önü basın mensuplarıyla dolup taşıyordu. Paris müzakerelerinin üstünden geçileceği yönünde bir açıklamada bulunarak David Bruce'un dikkat çekici bir şekilde gelmesiyle bu sorunun üstesinden geldim. Bruce'u ön kapıda karşıladıktan sonra içeriye götürdüm. Bruce yerleştikten sonra gizlice arka kapıdan çıkarak Gene-

ral Walters'ın beni kendi arabasında beklediği avluya geçtim; bana bir şapka bile ayarlamıştı. Basın mensuplarının evin arka çıkışını gözetleme ihtimalini göz önünde bulundurarak -ki kimseler yoktu- arabanın koltuğunda aşağı doğru kayarak daha önce Walters'ın bana telgrafla ilettiği talimat doğrultusunda hareket ettik; Walters o kadar çok eğleniyordu ki sırf böyle bir ayrıcalık tanıdığımız için bize para bile verecek hale gelmişti. En kötü Pentagonca yazılmış ve "Konuma Gidiş ve Dönüş Hareket Planı" etiketli senaryosunda şöyle yazıyordu:

1. Walters'a ait üstü açılır 6CD408 plakalı özel Chevrolet arabam harekete geçmeden bir gün önce elçilik konutunun arka bahçesinde hazır durumda beklemektedir.

2. Saat 12.45'te yürüyerek büyükelçiliğe varıyorum. General Kirschman [benim kod adım] ve ben, büyükelçiliğin arka merdivenlerinden aşağı iniyor, arabama biniyor ve binanın arkasından çıkıyoruz. Dolambaçlı yollardan Charcot Bulvarı No: 49, Neuilly'deki evime gidiyoruz.

3. Eve varınca önümüze iki seçenek çıkıyor.

a. General Kirschman dışarı çıkar, arkasından kilitlenen elektronik kapıdan geçer, asansöre biner ve bodrum katına iner. Bu arada ben de arabamla bodrum katına ilerlerim. Kıdemli subayım arkamdan garaj kapısını kilitler ve St. James Caddesi'ndeki arka çıkıştan birlikte dışarı çıkarız.

b. General Kirschman benimle garaja gider ve A seçeneğinin geri kalanı yerine getirilir.

4. Kıdemli subayım, telefonun cevaplanmadığından ve kimsenin eve girmesine müsaade edilmediğinden emin olmak için evde kalır.

5. General Kirschman ile beraber konumdan 10 blok ötede bulunan ve önceden belirlenmiş noktaya gideriz. Burada kiralık bir arabada bekleyen ve hâlihazırda etrafı gözetlemekte olan sekreterimle buluşuruz. Hiçbir sorun olmadığı takdirde gideceğimiz yöne doğru yola koyuluruz.

6. Ardından St. James Caddesi'nden bodrum katıma geri döner, benim Chevrolet'me geçer, Charcot Bulvarı'ndan da konutuma gideriz.

Walters, tek başıma bodrum katına giden yolu bulamayacağımdan endişe ettiği için sonuç itibarıyla diğer seçeneği değerlendirdik. Plan mükemmel işledi çünkü bizi takip eden kimse yoktu.

Sonunda üzeri yeşil bir örtüyle kaplı dikdörtgen masada Le Duc Tho ve Xuan Thuy ile tekrar karşı karşıyaydım. Fakat müzakerelerin

çerçevesi bir daha asla aynı olmayacaktı; Le Duc Tho'nun henüz haberi olmasa da Pekin'e yaptığım gezi nedeniyle bu çerçeve kökünden değişmişti. Yine ilk sözü alan Hanoi adına Xuan Thuy idi. Onun görevi, boğa güreşinde matadora yardım eden mızraklı atlının görevine benziyordu. Xuan Thuy, bizim kanımızı akıtırken belki de Le Duc Tho'nun tepkilerimizi anlamasına olanak sağlayacaktı. Ciddi meseleler hakkında konuşmaya başladığımızda ise Le Duc Tho, Hanoi'nin görüşlerini önceden belirlediği şekilde sıralayacaktı.

12 Temmuz toplantısı beklendiği üzere gergin başladı; Binh Hanım'ın yedi maddesini duyurdukları için Kuzey Vietnamlıları kötü niyetli bir şekilde davranmakla itham ettim. Xuan Thuy'un verdiği cevap ise birçok konuda bizi suçlar nitelikteydi; bu suçlamalar özellikle Güney Vietnam'da gerçekleştirdiğimiz askeri eylemlerle ilgiliydi ki şu anda bu konular hem yersiz hem de yanıltıcıydı. O da ben de Güney Vietnam'da her iki tarafın da herhangi bir askeri eylem planlamadığının gayet farkındaydık. Fakat yine de Kuzey Vietnamlıların bu meseleleri uzun uzadıya tartışmaya pek niyetleri yoktu. Bir an önce müzakerelerle iştigal etmek için sabırsızlandıkları belliydi. Pekin seyahatimden henüz haberleri olmadığı için bize karşı avantajlı olduklarını düşünüyorlardı; muhtemelen boyun eğip eğmeyeceğimizi görmek istiyorlardı.

Ancak "müzakereler" ifadesi, Hanoi söz konusu olduğunda göreceli bir kavramdır. Le Duc Tho ile Xuan Thuy önerilerini "somut" ve "gerçekçi" olarak nitelendireceklerdi; bizimki ise ne kadar spesifik olursa olsun "gerçekçi olmayan", "belirsiz" ve "soyut" olarak göz önünde bulundurulacaktı. "Gerçekçilik", Hanoi'nin bakış açısıyla bağdaşabilsin diye hesaplanmıştı. Ducky orada bulunmasını bir ödün, bizim öne sürdüğümüz maddeleri -sırf geri çevirmek için değil de- aynı zamanda tartışmaya istekli olmasını bir iyi niyet göstergesi olarak ele alırdı. Her yeni talebi akla, gerçeğe ve tarihe dayandırdığı bir önermeyle takdim eder ve ardından dayanılmaz derecede acı veren uzunlukta açıklardı; bir keresinde bana, sağduyuyu öne çıkarır ve tarihin huyuna gidersek, hepimizin bu durumdan kazançlı çıkacağını ifade etmişti.

Resmi anlaşmalar bile özel bir anlama sahip olmaya yatkındır. Örneğin, görünüşe bakılırsa bizim 31 Mayıs tarihli yedi maddemiz ile

onların 26 Haziran tarihli dokuz maddesi, 1954 ve 1962 Cenevre Anlaşmaları doğrultusunda Kamboçya ve Laos'un bağımsızlığını, tarafsızlığını ve toprak bütünlüğünü tanıması açısından birbirine çok benziyordu. Fakat ne zaman mutabık kaldığımız konuları bir kenara koyma aşamasına gelsek Le Duc Tho cesaret kırıcı bir şekilde (birkaç yüz bin Kuzey Vietnamlı askerin bu ülkelerde [Kamboçya ve Laos] cirit attığı bir dönemde) Hanoi'nin hâlihazırda Cenevre Anlaşmaları doğrultusunda hareket ettiğini ifade ediyordu. Bunun nedenini sorduğumda ise Le Duc Tho soğukkanlı bir şekilde dünyanın birçok ülkesinde Vietnamlıların olduğunu söylüyordu ya da daha kuralcı olmak istediği zamanlarda Kuzey Vietnamlıların Laos ve Kamboçya'nın tarafsızlığını korumak için orada olduklarını iddia ediyordu. Ayrıca Kuzey Vietnamlılar, geri çekilmemiz için bir son tarih belirlenme konusunda üstü kapalı konuşuyorlardı; son tarihe uzlaşıma varıldıktan sonra mı karar verilecekti yoksa Binh Hanım'ın öne sürdüğü gibi müzakerenin geri kalanından bağımsız olarak mı belirlenecekti?

Tüm bu hususlara rağmen 12 Temmuz toplantısı yine de gerçek bir müzakere oturumuna dönüşmüştü. Her iki belgede öne sürülen maddeleri tek tek alıp karşılaştırdık. Çoğu madde üzerinde mutabık kalınacağı aşikârdı (ABD'nin tamamen geri çekilmesi, savaş esirlerinin serbest bırakılması, 1954 ve 1962 Cenevre Anlaşmalarının yeniden onaylanması ve en sonunda da uluslararası denetim altında ateşkes ilan edilmesi). Fakat iki temel hususta anlaşmaya varamıyorduk; tazminat talebi ve Hanoi'nin Saygon hükümetini devirmemiz konusundaki ısrarı. Her ne kadar daha önce reddetmiş olsam da tazminat meselesi uzlaşmanın ötesinde değildi; aslında özden ziyade bir şekil meselesiydi. Özel görüşmelerimizde defalarca dile getirdiğimiz ve Nixon'ın da (aynı Başkan Johnson'ın kendisinden önce yaptığı gibi) kamuoyuna açıkladığı üzere savaştan sonra Kuzey Vietnam da dahil olmak üzere tüm Hindiçin'in ekonomik rehabilitasyonuna cömert bir katkıda bulunacaktık. Fakat bunu kendi isteğimiz doğrultusunda yapacaktık; herhangi bir bedel ödemek için değil.

Kaçınılmaz olarak ihtilaf konusu olan esas mesele siyasiydi. Le Duc Tho tekrarlamaya devam ediyordu: "Size ciddi bir şekilde Thieu'nun yerine başkasını getirmeniz gerektiğini söylüyorum... [Bunu nasıl yapacağınıza dair] pek çok yol mevcut." Özellikle önümüz-

deki başkanlık seçimlerinin bize mükemmel bir fırsat sunduğunu yine dile getirdi. Tek bir kişiden bahsedilmesine rağmen, kısa süre sonra böyle bir talebin Hanoi tarafından "barışçıl" olarak kabul edilmeyen herkesi içerdiği ortaya çıktı. Ayrıca Hanoi istediğini elde edene kadar savaşmayı sürdürme niyetini açıkça ortaya koyduğundan bu görüşe karşı çıkan herkes savaşa sebebiyet vermiş oluyor ve dolayısıyla barış yanlısı bir kişi olarak düşünülmüyordu; bu nedenle de yerine başkasının getirilmesi gerekiyordu. Komünist olmayan her büyük siyasi kişilikten bu şekilde kurtulmaya çalışan Le Duc Tho ile Xuan Thuy sırayla tekliflerini kabul etmem için beni kandırmaya çalıştı. Eğer istekleri gerçekleşseydi "ileriye doğru büyük bir adım" atabilirdik ve "anlaşmaya varma yolunda elverişli koşullar ortaya çıkabilirdi." (Hanoi tedbiri artık paranoya noktasına getirmişti. Koşulsuz vaatlere kesinlikle inanmıyordu. Kuzey Vietnamlıların Thieu'yu devirme taleplerini kabul etsek bile bu sadece "elverişli koşulların" ortaya çıkmasına yol açacak ve bu durumda Hanoi de ek talepler ileri sürmek için kendisine alan yaratmış olacaktı.)

Le Duc Tho, eleştirmenlerimizin yalnızca askeri sorunları halledip bir çözüme varabileceğimiz yönündeki argümanlarını kesinlikle çürütmüştü. Hanoili asık suratlı ve kahraman adamlar, sırf savaşmayı bırakma fırsatı ellerine geçsin diye hayatlarını savaşarak geçirmemişlerdi. Le Duc Tho'nun 26 Haziran'da bana söylediği gibi: "Siyasi hedefleri olmayan savaş olamaz. Askeri operasyonlar siyasi hedeflere ulaşılmasına yardımcı olur. Askeri eylemler, siyasi amaçlara ulaşmak için kullanılan araçlardır." Clausewitz'in hali vakti yerinde ve Kuzey Vietnam'da yaşıyordu.

Birkaç hafta sonra mesai arkadaşlarımın ve benim aslına bakılırsa dokuz maddenin yedisini yerine getirdiğimiz için keyfimiz yerindeydi; Le Duc Tho'nun Saygon hükümetini dağıtma konusundaki tutkulu talebinin son bir hamle olduğunu, Hanoi'deki meslektaşlarına tavizlerimizin artık sınırına ulaştığımızı ve hâlihazırda elde edilmiş olanlara razı olmaları gerektiğini bildirmesini umut ediyorduk. Le Duc Tho'nun da bizim tavrımızı aynı şekilde değerlendirdiğine şüphe yoktu. Diğer tüm sorunların "çözülüp çözülmediğini" ve ardından komünist olmayan Güney Vietnamlıları kurtların önüne atıp atmayacağımızı görmek için alışılmadık bir esneklikle müzakerelerde ısrar etme zahmetine girmeye değeceğini düşünmüş olmalı.

Görüşmemiz dört buçuk saat sürdü. İki hafta sonra 26 Temmuz'da tekrar görüşmek üzere anlaştık ve bu arada birbirimizin pozisyonlarını da gözden geçireceğimizi belirttik. Walters prosedürlerini tersine çevirerek büyükelçinin konutuna geri döndüm. Saat 19.00 civarı görüşmelerle ilgili incelememizi tamamladığımızı kapıda bekleyen medya mensuplarına duyurmak için David Bruce ile beraber büyükelçinin konutunun ön kapısına çıktık.

26 Temmuz'da Kuzey Vietnamlılarla gerçekleşecek görüşmemizden önce Nixon'a bir bilgi notu göndererek uzlaşıma varamadığımız meseleleri tek bir meseleye indirdiğimizi ilettim ki o da Saygon'daki siyasi düzenlemelerdi:

> Siyasi işlerini onlar için yapamayacağımız çok açık. Tüm hatalarına rağmen Thieu her zaman için sadık bir müttefik olmuştur. Üstelik Diem'e karşı düzenlenen darbeye ABD'nin de dahil olduğunu gösteren ve yakın zamanda ortaya çıkan 'Pentagon Belgeleri'nin, Thieu'nun görevden alınmasına müdahil olmamızı daha da tatsız kılacağına şüphe yoktur. Son olarak, tek kesin sonucu Güney Vietnam'ın siyasi dokusunun ve herkesin haysiyetinin yok edileceği büyük bir çatışmaya girmeye hazır olmadıkça istesek bile Thieu'yu görevden alabileceğimize emin değilim.

Güney Vietnam hükümetini devirmek pahasına barış yapamayacağımızı tekrar teyit ettim ve Nixon da onayladı. Fakat eğer Hanoi gerçekten açık bir siyasi süreci müzakere etmek isteseydi, şu önerilerde bulunabilirdik; kuvvetlerimizin tamamen geri çekilmesi; üslerimizin kapatılması ve Güney Vietnam'ın tarafsızlığının garanti altına alınması. Le Duc Tho'nun siyasi taleplerinden vazgeçme olasılığının büyük olduğunu düşünmeye devam ettim.

Yanılmıştım. 26 Temmuz'daki toplantıda, siyasi konuyla ilgili madde dışındaki tüm maddelere yönelik formülasyonları bir araya getirip önemli ilerleme kaydettik. Fakat Kuzey Vietnamlıların bu tavizler karşılığında Thieu'yu devirmemizi istedikleri gitgide daha belirgin hale gelmeye başlamıştı. İlerleme kaydettiğimizi düşündüğümüz konularda bile kurnaz Vietnamlılar kendilerine sayısız yasal boşluk bırakmışlardı. Mars'tan gelip müzakereleri gözlemleyen biri bile Hanoi'den gelen bu adamların az gelişmiş bir ülkeyi temsil ettikleri sonucuna varamazdı. Dolambaçlı, disiplinli, formülasyonlara ilişkin nüanslar konusunda son derece becerikli olan bu adamlarda bit-

mek bilmeyen bir sabır vardı. Konferans masasındaki yerlerini, acımasız bir mücadeleyle kazanmışlardı; ödün vererek burjuva tarzı anlaşma uğruna veya iyi niyetli duygusal yakarışlar ya da serbest seçimlere dair liberal fikirler yüzünden bu kazancın meyvelerini bırakmayacaklardı. Ne yazık ki kahramanlar, bir insan olarak sadece destansı şiirlerde çekicidir. Gerçek hayatta, davalarına olan bağlılıkları onları amansız kılar; cesaretleri onları buyurucu yapar; standartların ötesinde olmaları nedeniyle de sıradan ve geçici ilişkilere yatkın değildirler. Hanoi'nin Hindiçin'de hegemonya elde etmeleri yönündeki saplantılı gayretlerinin önüne geçmeye çalışmak bizim talihsizliğimizdi. Destekçilerinin çoğunun -eleştirmenlerimizin- duygusal yanılgılarından küçümseyici bir şekilde faydalanarak bizimle olabildiğince gayretle ve ustalıkla savaştılar.

Nixon ile birlikte üzerinden geçtiğimiz çeşitli teklifleri öne sürdüm. Le Duc Tho ile Xuan Thuy, ne ABD'nin tarafsızlık konusundaki taahhüdüne ne de küçümsedikleri özgür bir siyasi sürece ilgi göstermişti. ABD'nin askeri yardım konusunda mutabık kaldığı kısıtlamalardan da haberleri yoktu; Saygon'a hiçbir surette askeri teçhizat girmesini istemiyorlardı. Düzenli olarak gerçekleşen üçüncü toplantımızda da tüm gayretleri tek bir konu üzerine yoğunlaşmıştı; mademki biz göreve getirdik, o zaman o "savaş yanlısı ve faşist" Nguyen Van Thieu'nun yerine bir başkasını getirme gücümüz de vardı. Bu sefer Xuan Thuy bize, Thieu'nun görevden alınmasıyla ilgili gizli bir anlaşma sundu: "Sizden herhangi bir kamuoyu açıklaması yapmanızı da istemiyoruz. Bunu el altından yapmalısınız." Böyle bir şeyin çok bariz olacağını söylediğimde ise Thuy ısrarının sürdürdü: "Bu anlaşma sadece bizim aramızda. Hiç kimsenin haberi olmayacak." Görüşmemizin başlarında sadece kişilerin değiştirilmesinin yeterli olmayacağını açıkça belirtmişti: "Eğer o kişiyi değiştirip politikayı değiştirmezseniz o zaman bu hiçbir değişiklik olmadığı anlamına gelir." Hanoi, ödün vermekten ziyade Saygon üzerinde hâkimiyet kurmak istiyordu. Le Duc Tho yardımcı olmak için epeyce gayret gösteriyordu. Hatta bana bir devrimci olarak profesyonel tavsiyede bulunmayı bile teklif etti. Görüşmeye ara verdiğimizde beni kenara çekti ve eğer devlet başkanlığı seçimlerinde Thieu'nun yerine bir başkasını getiremiyorsak suikasta kurban gitmesini de seve seve kabul edeceklerini ifade etti. Bu teklifi sert bir şekilde geri çevirmem, Le Duc Tho'nun

şimdiye kadar kısa süreliğine de olsa şaşırdığını ve bocaladığını gördüğüm ender zamanlardan birinin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Belli ki benim bu kadar telaşlandığım şeyi anlamakta güçlük çekiyordu. Ama çok geçmeden soğukkanlılığını yeniden kazandı. Masaya geri döndüğümüzde, neredeyse dertli bir şekilde, Hanoi'nin siyasi "çözümü" ile ilgili olan sorunumu özetledim:

> Desteklediğiniz güçlerin siyasi bir sürece katılmasını ve siyasi geleceği etkilemesini kolaylaştıracak bir dizi girişimde bulunmayı size teklif olarak sunduk. Güney Vietnam'ın tarafsızlığını kabul etmeye, Güney Vietnam'dan çekilmemizi duyurmaya, Güney Vietnam'a yapılan askeri yardıma yönelik kısıtlamalara razı olmaya, Güney Vietnam'da belirli bir gücü desteklemediğimizi kamuoyuna ilan etmeye ve bunu kesinlikle yerine getirmeye istekli olduğumuzu ifade ettik. Bu doğrultuda ileri süreceğiniz diğer önerileri de dinlemeye hazırız.
>
> Bizden istediğiniz şeyi yapmamız mümkün değil; hâlâ müttefikimiz olan bir ülkenin liderinin yerine bir başkasını getirmeye yönelik gizli bir anlaşma söz konusu bile olamaz ki böyle bir şey barışçıl bir yönetimin tam olarak ne olduğu konusunda sonu gelmek bilmeyen tartışmalara neden olur. Ayrıca barıştan ne kastedildiğini bilen tek kişi siz olduğunuz için bu barışçıl yönetimi de veto etme hakkınız bulunmaktadır.
>
> Savaşı bitirmek istiyoruz. Güney Vietnam halkının önünde durmak istemiyoruz. Vietnam'ın daimî düşmanları değiliz. Ama bizden imkânsız şeyler yapmamızı beklememelisiniz.

Dolayısıyla bu mesele, 26 Temmuz'daki toplantıya bırakıldı. Barış ödülü her zaman olduğu gibi yine oldukça uzaktaydı.

Güney Vietnam Başkanlık Seçimi

Bu arada, tüm dikkatler Güney Vietnam'da 3 Ekim'de yapılması planlanan başkanlık seçimlerine yoğunlaşmıştı. Hanoi, oylamanın Thieu'nun ortadan kaldırılması için bir bahane olarak öne sürüldüğünün farkında olduğunu göstermişti. ABD'de ise Güney Vietnam'da gerçekleşecek adil bir demokratik sürecin müzakerelerin kapısını açacağına yürekten inanan pek çok kişi vardı. Bunun neden böyle olması gerektiği asla açıklanmadı. Sözde Vietnam Demokratik Cumhuriyeti, hiçbir zaman alternatif bir siyasi partiye müsaade etmemiş,

asla seçim yapmamış ve serbest seçim kavramıyla dalga geçmiştir. Ne söylediklerinin kesinlikle farkında olan Xuan Thuy ile Le Duc Tho, serbest seçim kavramının son derece anlamsız olduğunu ve hükümeti kim kontrol ederse seçimleri de onun kazanacağını bana ifade etmekten asla vazgeçmediler. Vietnam tarihi göz önünde bulundurulduğunda, haklı olduklarına dair hiç şüphe yoktu. Liberal demokrasi aslına bakılırsa azınlıkların bir gün çoğunluk olma umuduyla seçim kararını kabul ettikleri homojen toplumlarda gelişmiştir. Ancak bu gelişme yüzyılların ürünü neticesinde ortaya çıkmıştır. ABD'de bile demokratik hakların, geniş kapsamlı oy kullanma hakkı aşamasına ulaşması yüz yıldan fazla sürmüştü. Vietnam'da yirmi yıldır iç savaşta birbirini öldüren halkın arasında, siyasi güç kaybının sadece görevi bırakmak değil aynı zamanda hayatını da riske atmak anlamına geldiği koşullarda, demokratik bir geleneğin gelişme sürecini birkaç ay içinde doruğuna çıkarmaya çalışıyorduk.

Yine de tüm bu engellere rağmen büyük ilerleme kaydedilmişti. Koşulların çok daha az karmaşık olduğu İngiltere'de seçimler İkinci Dünya Savaşı süresince ertelenirken birkaç yüz bin Kuzey Vietnam askerinin bulunduğu Güney Vietnam'da ise pek çok seçim yapılmıştı. Ağustos 1970'te Ulusal Meclis Senatosu için yapılan seçimlerde on altı aday yarıştı ve muhalefetteki Budistler en çok oyu aldı. Ağustos 1971'de yapılan alt meclis seçimlerinde, on iki büyük siyasi parti ve grubu temsil eden 1.200 aday 159 sandalye için yarıştı ve yine muhalefetteki Budistler en çok sandalyeyi kazandı. Yerel yöneticileri ve konseyleri seçmek için ülkedeki köylerin %95'inden fazlasında seçimler yapıldı; il yöneticileri ve belediye başkanları seçimleri ise Kasım 1971'de oy verilerek yapılacaktı.*

Nisan 1967'de yürürlüğe giren, ABD'nin tavsiyesi ve yardımıyla hazırlanan Vietnam Cumhuriyeti Anayasası, Güney Vietnam'a dört yıllık başkanlık dönemi iyiliğini hediye etti. 3 Eylül 1967 tarihinde gerçekleşen ilk başkanlık seçiminde Nguyen Van Thieu oyların %35'ini alarak kazanmıştı. İkinci başkanlık seçimi ise 3 Ekim 1971 Pazar günü yapılacaktı. Böylece Amerika'nın Vietnam'a dahil olduğu

* Kuzey Vietnam Ulusal Meclisi için Nisan 1971'de ülke çapında yapılan "seçimlerde" oy kullanma hakkına sahip seçmenlerin %99,88'i sandığa gitti ve Politbüro liderleri ortalama %99'un üzerinde onay aldı. Muhalif bir aday olmamıştı. Güney Vietnam ise çok daha az liyakatli ve acımasızdı.

tarihin çok önemli bir noktasında, Vietnam'a özellikle Amerika'nın tercihiyle dayatılan bir olay yeni bir kargaşa ve belirsizliğin başlamasına neden olmuştu.

Dışişleri Bakanlığı, komünistlere yeni siyasi tekliflerde bulunması için hiç durmadan Thieu'ya baskı yapıyordu; Bakanlık'taki uzmanların çoğu bir koalisyon hükümetinin kurulmasını istiyordu. (Bürokrasimizin iç çekişmelere çare olsun diye çaba sarf ettiği bu yola olan bağlılığını hiç anlamış değilim. Homojen bir toplum olan ABD'de muhalefetteki partinin herhangi bir üyesinin kabineye atanması, son derece az rastlanan bir olay olduğu için bu haberden söz edilmesi gerekir. Birbirini öldürenlerin aynı hükümette yer almasıyla iç savaşın sona erdirilebileceği fikri oldukça saçmadır. Genel olarak koalisyon hükümeti çözümden ziyade numara ya da bahanedir. En az ihtiyaç duyulduğu yerde en iyi şekilde işler.) Artık Bakanlık, tüm gayretini başkanlık için yapılacak serbest seçimlere yöneltmişti. 19 Mayıs'ta Dışişleri Bakanlığı, Vietnam'da bulunan Amerikan personeline "ifadelerinde, eylemlerinde ya da tavırlarında" tarafsız olmaları yönünde ayrıntılı talimat vermişti. Amerikan yardımı seçim sırasında da devam edecekti ancak "ABD hükümetinin seçimde herhangi birini desteklediği ya da karşı çıktığı şeklinde bir yanlış anlaşılma olmasın" diye bu yardımın son derece özenle yapılması gerekiyordu. Bürokrasideki birçok kişi, Thieu'nun olası bir koalisyon hükümetini kabul etmeye hazırlanan bir aday tarafından yenilgiye uğrayacağını umuyordu. Ben de demokratik bir seçimin bir müttefike olan desteği artıracağını ümit ediyordum.

Tarafsızlık önermesi ancak en az iki özgün adayın yer aldığı gerçek bir siyasi yarışma varsa mantıklı olurdu. Dolayısıyla müttefikimiz olarak savaşmakta olan bir Devlet Başkanı'na rakip olacak birilerini aramak gibi tuhaf bir duruma düşmüştük. En iyi iki olasılık, Başkan Yardımcısı Nguyen Cao Ky ile General Duong Van Minh idi. Bir yıldan daha kısa bir süre önce Ky'nın Amerikalı eleştirmenler tarafından son derece sevimsiz biri olarak görülmesi nedeniyle Ky'yı, Washington'a yapacağı ziyaretten vazgeçirmek zorunda kalmıştık. Ama şu anda onu aday olarak oyunda tutmak için büyük çaba sarf ediliyordu. Minh, Başkan Diem'i deviren cuntanın başına geçtiğinde en büyük sorunlardan biri, Diem ve kardeşi Nhu'nun olası bir

koalisyon hükümetine karşı komplo kurmasıydı. Fakat şimdi Minh pek çok eleştirmenin umudu haline gelmişti çünkü yaptığı belli belirsiz açıklamalar nedeniyle Minh'in yönetime komünistleri alacağına dair yorumlar ortaya çıkmıştı. Minh'in Hanoi'nin tercihi olduğu konusunda kuşku yoktu; Xuan Thuy bir seferinde Minh'in Thieu'nun yerine geçmesinin kabul edilebileceğini ima etmişti. (Her zaman olduğu gibi, Xuan Thuy muğlak ifadeler kullanmıştı. Teklifini kabul etmemiz durumunda ne olacağına dair belirgin bir açıklamada bulunmamıştı.) Fakat eğer Xuan Thuy'un anlaşılmaz ifadeleri kastedilen anlamda yorumlanacak olursa bunun sebebi kesinlikle Minh'i tanıyan tüm Vietnamlıların bir noktada hemfikir olmasından kaynaklanmaktaydı: Minh üst düzey yöneticiler arasında en kifayetsiz ve kayıtsız olanıydı.* Eğer Hanoi, Thieu'nun başkan olmasına razı olursa -ki böyle bir şey hiç belirgin değildi- bunun nedeni Thieu başkan olduğu takdirde diğer tüm adaylar arasından devrilmesi en kolay kişi olarak düşünüldüğü içindir. (Komünistlerin 1975'te Saygon'u ele geçirmesinden iki gün önce Minh nihayet Başkan oldu. İki Kuzey Vietnam askeri tarafından Başkanlık Sarayı'ndan çıkarıldı ve o zamandan bu yana da hiç görülmedi. Koalisyon hükümeti buraya kadarmış.)

Tabii ki bir de Nguyen Van Thieu vardı. Thieu kazara başkan olmamıştı. Güney Vietnam'ın askeri liderleri arasında tartışmasız en zorlu olanı ve muhtemelen tüm siyasi kişiliklerin en beceriklisiydi. Yüksek mevkilere gelen çoğu kişi gibi Thieu'da da kişisel hırs ve itici bir gücün karışımı bulunmaktaydı. İktidar gücünü kullanmayı uyarıcı bulmayanlar, onu kullanmayı nadiren ister ve neredeyse hiç elde edemez. Aynı şekilde, güçlü değerlere sahip olmayanlar, büyük sorumluluğun ayrılmazı olan belirsizliklere, baskılara ve ızdıraplara dayanamazlar. Thieu'nun, makamını sevdiği açıktı; bu özelliğiyle şimdiye kadar tanıdığım baş yöneticiler arasında hiç de tek değildi. Fakat aynı zamanda ilkeli birisiydi; son derece anti-komünist, oldukça dindar, vatansever ve çok zeki olan Thieu, yurttaşlarını Güney Vietnam'ın içinden ve dışından gelebilecek her saldırıya karşı büyük bir cesaretle savunurdu.

* Yakın çalışma ekibimden John Negroponte'nin akıllıca yaptığı tespite göre, Başkan olarak Minh düşmanla uzlaşma konusunda girişimde bulunmada büyük zorluklar yaşayabilirdi çünkü Kuzey Vietnamlı Katolikler ile üst düzey subaylar, Minh'e pek güvenmiyordu; öte yandan "sert bir tutum" sergileyen Thieu, muhtemelen o muhafazakâr kişilerin güvenini kaybetmeden bu tür hamlelerde bulunabilirdi.

Kötülenmeyi hak etmemişti; geri çekilmemize mazeret bulmaya çalışanlar, onu ziyaret için ısrarcı olanlardı. Diem'e karşı hiç düşünülmeden yapılan darbeyle parçalanmış bir sivil yönetim, sistematik terörle ülkesini ezmekle tehdit eden bir gerilla ordusu ve doğru düzgün yolu bile olmayan ve işgale uğramış 600 millik sınır Thieu'ya kalmıştı. Önce ülkesini yüz binlerce askerle dolduran ve ordusunu Güneydoğu Asya ile hiç ilgisi bile olmayan bir savaş için eğiten bir müttefik ile ağır bir yükün altına girmiş ve ardından gittikçe artan bir hızla geri çekilen o müttefikin baskısıyla aman vermeyen bir düşmana daha fazla taviz vermesi için harekete geçirilmişti. Hükümeti çökmeden tüm bunlarla aynı anda baş etmesinin mümkün olamayacağının farkındaydı. Fakat yine de üstesinden gelebileceğini düşündüğü her şey ile büyük bir toprak reformu da dahil olmak üzere pek çok kişinin tahmin edebileceğinden fazlasını yaptı. Yurt içindeki eleştirmenlerimizin isteklerinin bitmek bilmemesi ve birçoğu için uygun bir günah keçisi olarak görülmesi onun hatası değildi. Hiçbir zaman müzakerelerin önünde bir engel teşkil etmedi ve -açıklayacağım üzere- o zamanlar bile korkunç bir açmazın içindeydi. Le Duc Tho ile yaptığım görüşmelerin tamamı bilgisi dâhilindeydi, her teklifi onayladı ve çocukça bir kodla iletişim kurduğumuz Bunker aracılığıyla her oturumdan haberdar edildi. Belirli aralıklarla Saygon'a giden Haig, hem durum tespiti yapar hem de son gelişmeleri Thieu'ya bildirirdi. Ciddi anlamda endişelere kapılmış olsa da Thieu, sızlanmadan, âdeta iç organlarını alan biz müttefikini küçümsemeden, kendi halinde bir ağırbaşlılıkla bize yönelmişti. (Nihai uzlaşmayı müzakere etme tarzıma duyduğu zehirleyici nefretine rağmen yine de Thieu'ya hak ettiği saygıyı gösteriyorum.)

Thieu, şiddetli bir savaşın ortasında müzmin bir otorite belirsizliği dönemini Güney Vietnam'ın kaldıramayacağına ikna olmuştu. Ordusu, Laos'ta daha yeni ağır kayıplar vermişti. Müttefiki, askerlerini hızlıca geri çekmeye başlamıştı. Hanoi ile müzakere ettiğimi biliyordu. Ayrıca teklifimizin ana hatlarına aşina olmasına ve onları gerçekten onaylamasına rağmen Hanoi'nin Paris'te gerçekleşen tüm toplantılarımızda kendisinin devrilmesi için bize baskıda bulunduğunun farkındaydı. Vietnamlıların tipik özelliği olan aşırı şüpheciliği nedeniyle bize yapılan teklifi kabul edeceğimizden çekiniyordu. Üstelik istifa etmeyi de düşünmüyordu. 1967'de %35'lik bir farkla kazandığını tekrar tekrar hatırlatan Thieu, bu sefer daha fazla yetki sağlama-

ya kararlıydı. Bu nedenle görevi gereği gelen ek ödeneklerden, fazla duyarlılık göstermeden yararlandı.

Dolayısıyla seçim süreci adilane bir şekilde yürütülse bile rakiplerinin kaybedecekleri aşikâr olan bir seçime girmeye hiç niyetleri yoktu. Seçime katılmak için gereken imzaları rahatlıkla toplayan Minh yine de bu konuda kararsızdı. Her ne kadar Ky seçime katılmak istese de Thieu'nun sert taktikleri nedeniyle imza toplamakta zorlandı. Güney Vietnam Yüksek Mahkemesi, Ky'nın seçime katılmasına müsaade etse de hem o hem de Minh seçime girmekten vazgeçti. Büyükelçi Bunker'ın ikisini de ikna etme çabaları sonuçsuz kaldı. Aslında hem Ky hem de Minh, Le Duc Tho ile aynı şeyi istiyordu; başarılarına ABD garantisi. Ky ve Minh'in aday olmak istememesiyle seçim referanduma dönüştü; seçmenlere, Thieu'ya oy kullanma, iptal olacak şekilde oy pusulalarını tahrif etme ya da seçimi boykot etme seçenekleri sunuldu. Oy kullanma hakkına sahip seçmenlerin %87'si seçimlere katıldı ve Thieu kullanılan oyların %94'ünü aldı.

Seçim sürecinde Thieu'nun rakip adayları seçime girmekten vazgeçirme konusunda yetkisini akıllıca kullandığını düşündüm. Temmuz ayında Saygon'a yaptığım ziyarette, dikkat çekercesine Ky, Minh ve muhalefetteki Budist liderle görüştüm ve seçimlerin çekişmeli geçmesine yönelik arzumuzu vurguladım. Ağustos ayında Ellsworth Bunker'a gönderdiğim birkaç arka kanal mesajında, Dışişleri Bakanlığı'nın başka adaylar bulunma olasılığının araştırılması ya da bu kişilerin katılabilecekleri bir seçim için yeni bir tarih belirlenmesi yönündeki talimatını ilettim. Bunker'a gönderdiğim telgrafta Thieu'nun keyfi yöntemlerine ilişkin Amerika'da ortaya çıkabilecek kamuoyu tepkisinin yoğunluğundan endişelenmemesi gerektiğini ifade ettim. Ama ne Nixon ne de ben, Thieu'yu kurtların önüne atmaya hazırdık; aslında tüm askeri ve ekonomik yardımı kesip, bu nedenle Hanoi'nin işini kolaylaştırmanın dışında bunu yapmanın bir başka yolu da yoktu. Saygon'daki siyasi yapıya arka çıkılmasını Thieu'ya yapılan bir iyilikten ziyade ulusal çıkarımızın bir zorunluluğu olarak görmüştük. Fırtınayı atlattık. Hanoi'nin Saygon'da adil bir seçim gerçekleşmediğini ileri sürmesi son derece mantıksız bir iddia olurdu. Hanoi'yi esas rahatsız eden şey Güney Vietnam'daki komünist olmayan siyasi yapının liderliğini düşürmek için bir bahane olarak seçimlerden faydalanmayı reddetmemizdi.

Kuzey Vietnamlılarla 16 Ağustos'ta tekrar görüştüm. Le Duc Tho'nun o sırada Hanoi'de olması nedeniyle ilerleme kaydedebileceğimizi hiç sanmıyordum. Le Duc Tho'nun bir önceki görüşmemizde sorduğu üzere toplantıyı *Apollo*'nun aya fırlatılması hakkında gizli olmayan birtakım teknik belgeleri Xuan Thuy'a göstererek başlattım. Xuan Thuy, aya bile adam göndermemize rağmen, toplantıya yarım saat geç kalmam ile ilgili yaptığım espriye karşı koyamamıştı. (Bu, Çin'in Paris Büyükelçisi Huang Chen ile yaptığım özel bir görüşmeden kaynaklanıyordu.) Fakat tekrar işe koyulduğumuzda, şu ana kadar yürüttüğümüz toplantıların çıkmaza girdiğini gördük. Her iki taraf da askeri sorunların oldukça hızlı bir biçimde çözülebileceğinin farkındaydı. Onlar da biz de bu konulardaki formülasyonları birbirine daha da yakınlaştırmak ve diğer tarafı daha zorlu olan siyasi sorun konusunda taviz vermeye ikna etmek için konumumuzda düzenli olarak küçük düzenlemeler yapmıştık. Tüm savaş esirlerimizin tamamen geri çekileceğimiz son tarihten iki ay önce serbest bırakılmasına yönelik başlangıçta sunduğumuz teklifi değiştirdik; dolayısıyla Xuan Thuy'la her ikisinin de eş zamanlı olması gerektiği yönünde mutabık kaldık. Anlaşmanın bir parçası ya da savaş tazminatı olarak değil de Hindiçin'in tamamına yapacağımız ekonomik yardımın kaba bir taslağını Xuan Thuy'a verdik. Hanoi, sadece Vietnam'da tutulan esirlerimizin değil tüm Hindiçin'de bulunan esirlerimizin, esir alındıkları yerlerde serbest bırakılacağını kabul etti.

Fakat hiçbir şey siyasi sorunu çözme konusundaki karşılıklı yetersizliğimizi gizleyemezdi. Hanoi'nin müttefik bir hükümeti devirme koşulunu öne sürmesi durumunda barış yapmayacaktık. Aslında belirlenmiş programa alakasızca odaklanmış ve ilkelerimiz uğruna tek taraflı geri çekilmemizle yurt içinde çıkacak gürültüye göğüs germeye hazırdık. Karşılıklı yapılan bu sert konuşmaların özellikle birinin sonunda Xuan Thuy'un düşük statüsüne iğneleyici laflar ederek ve biraz da o zamanın getirdiği koşullardan cesaret bularak (ki her şey bunun tersini gösteriyordu) içinde bulunduğumuz çıkmazı özetledim:

> Şimdi Sayın Bakan, size birtakım talimat verildiğini biliyorum. Üstelik söylediklerimi kabul etmeye yetkiniz olmadığının da farkındayım. Olan biten her şeyin bizim hatalarımızdan kaynaklandığını da ifade edeceksiniz. Çok yazık... Yalnız şöyle bir trajediyle karşı karşıyayız; eğer sava-

şa devam edersek, bundan bir yıl sonra yine aynı noktada olacağız ve bir gün aşağı yukarı şu anda tartıştığımız koşullarda bir anlaşmaya varacağız. Siyasi yarışmayı kazandığınızın takdirde önünüze çıkmayacağımızı da belirtmiştik. Er ya da geç, zaten yapmanız gereken şey de bu. Ama söylediklerinizden anladığım kadarıyla artık bunu yapmaya pek de istekli görünmüyorsunuz. Söyleyebileceğim hiçbir şeyin düşüncelerinizi ve hatta almış olduğunuz talimatı değiştiremeyeceğini bilecek kadar deneyimim var. Şu an için söyleyebileceğim tek şey umarım günün birinde Hanoi barış yapabileceğimiz bir tavırla bize yaklaşır. Böyle bir girişim olduğu takdirde Sayın Bakan ile beraber bu konuda elimizden geleni yapacağımızı biliyorum. O zamana ve bu girişim belirene kadar, yerimizde sayacağız.

Şu an olan şey de zaten tam olarak buydu. On dört ay sonra aslında 1971 görüşmelerinde ileri sürdüğüm şartlarda buluşacak ve anlaşacaktık.

Bazı nedenlerden dolayı Xuan Thuy, yaklaşık bir ay sonra tekrar bir araya gelmemizi istedi. Xuan Thuy'un yeniden görüşme talebinde bulunması bize belki de Hanoi Politbürosu'nun kendi pozisyonunu gözden geçirmek için zamanı kullandığına dair umutlanmamıza neden olmuştu. Nixon her ne kadar gittikçe neticesiz kalan bu görüşmelere artık bir son vermemi istese de onu bu görüşmelerin müzakere sicilimizi iyileştirdiği, Hanoi'ye konumunu değiştirmesi için bir fırsat daha verdiği ve 36 saat boyunca girdiğim zahmet dışında "kaybedecek hiçbir şeyimiz olmadığı" konusunda ikna ettim. Şu anda müzakerelere son verdiğimiz takdirde hiçbir şey başaramayacaktık ve üstelik Hanoi de bizi yapmak istediğimiz hiçbir şeyden alıkoymuyordu. Dolayısıyla 13 Eylül'de Paris'te tekrar buluştuk. Le Duc Tho'nun yokluğu, bu görüşmelerde daha fazla konuşulacak bir şey kalmadığını gösteriyordu. Xuan Thuy da yeni bir şey söylemek için herhangi bir çaba sarf etmedi; sadece Kleber Caddesi'nde gerçekleşen genel oturumlarda tekrar tekrar ortaya konan türden bir propaganda konuşması yaptı. Toplantıyı iki saat sonra bitirdik; şimdiye kadar gerçekleşen en kısa gizli görüşmeydi. İki tarafın da söyleyecek yeni bir şeyi olması durumunda kanalın yeniden kullanılabileceği konusunda mutabık kaldıktan sonra ayrıldık.

Yaz boyu süren tüm bu tartışmalar ve müzakerelerden geriye kalan tek şey yurt içindeki eleştirmenlerimizin gerçeği öğrenmeleriy-

di. Senatör George McGovern, 11 Eylül'de Xuan Thuy ile dört saat görüşme fırsatı buldu. Komünistlerin, ABD'nin belirlenen son tarihe kadar tam olarak geri çekilmesi karşılığında savaş esirlerinin serbest bırakılacağını ileri sürerek barış teklifinde bulunduklarını açıkladı. Böyle bir anlaşmanın Hanoi'nin öne sürdüğü dokuz maddeyle açıkça tutarsız olduğunu düşünmeme rağmen, Büyükelçi William Porter'a, spekülasyonlara artık son verilmesi için resmi Paris barış görüşmelerinin 129. oturumunda bu konuyu araştırması yönünde talimat verildi. Porter toplantıdan sonra gazetecilere şunları söyledi: "Bütün günü, görüşmelerde söylediklerini resmen teyit etmelerini ya da reddetmelerini istemeye çalışarak geçirdik. Reddettiler." Aslında Kuzey Vietnamlılar, kamuoyundaki konumlarının önceki belirsizliğini kısa sürede ortadan kaldırdılar ve bir kez daha esirlerimizin serbest bırakılmasının siyasi bir anlaşmaya bağlı olduğunu açıkladılar. Bu açıklamalarıyla McGovern'ı ve pek çok gazeteciyi ortada bırakmışlardı. *Washington Post*'ta ertesi gün şöyle bir haber çıktı:

> Kuzey Vietnam bugün itibarıyla daha önce öne sürmüş olduğu barış şartlarını daha da zorlaştırdı ve böylece son iki aydır daha uzlaşmacı gibi görünmek için sarf ettiği çabayı da mahvetmiş oldu. Hanoi delegesi Xuan Thuy, Amerikalı savaş esirlerinin serbest bırakılmasından önce ABD'nin Güney Vietnam Başkanı Thieu'ya desteğinin sona erdirmesini ve ABD askerlerinin tamamen geri çekileceğini "eş zamanlı olarak" duyurması gerektiğini açıkça belirtti... Daha iyimser izlenimler savaş karşıtı Senatör George McGovern (Demokrat - Güney Dakota) tarafından dile getirildi ve Hanoi Politbüro üyesi Le Duc Tho'nun yazılı açıklaması da yeterince incelendi.

Talihsiz *Post* muhabiri Jonathan Randal, Kuzey Vietnamlıların ısrarla üzerinde durduğu bu üstü kapalı sözlere dayanarak bunun tam tersini bildiriyordu. Randal, 16 Eylül'de gerçekleşen genel kurul toplantısının ardından Kuzey Vietnam basın sözcüsüne serzenişte bulundu:

> Beni neredeyse üç yıldır tanıyorsunuz. Neden hiçbir şeyi artık anlamadığımızın farkına varmıyorsunuz; yaşadığımız akıl karışıklığını görmüyor musunuz? Ya hiçbir şey tam olarak belirgin değil ya da ben aptalın tekiyim. Bugün söylediklerinizi sadece önem açısından değil aynı zamanda anladığımız ve kayda geçtiğimiz şeyin gerçek anlamı ile bile çelişiyor. Aptal gibi hissediyorum.

Randal'ın nasıl hissettiğini anlayabiliyorum. Randal'la aynı hız trenine binmiştik.

Gizli Görüşmelerin Ortaya Çıkması

Xuan Thuy'un Hanoi'nin katı müzakere programını yeniden doğrulaması, ülke içi tartışmalarımızda şaşırtıcı derecede küçük bir etkiye neden olmuştu. Oldukça sağlam ve güvenilir biri olan Senatör Henry M. Jackson bile 10 Eylül'de yaptığı açıklamada Thieu'nun rekabete dayalı bir seçim süreci gerçekleştirmemesi durumunda Vietnam'a yapılan tüm yardımların kesilmesi gerektiğini öne sürdü. 18 Eylül tarihli baskısında *New York Times*, Saygon kendisini komünist bir yönetime karşı savunana kadar burada kalacağımızı söylediği için Nixon'ı kınadı. *Chicago Tribune* bile 20 Eylül'de Frank Starr'ın acilen Vietnam'dan çıkmamız gerektiği çağrısında bulunan köşe yazısını yayınladı. Kuzey Vietnam'a yapılan Amerikan hava akınları gazete ve dergilerin başyazılarında tepkiyle karşılanmıştı. Bu hava akınları kısmen keşif uçaklarına yapılan saldırılara misilleme olsa da büyük ölçüde Hanoi'ye müzakerelerin önünü tıkamasının bir bedeli olacağını göstermek amacıyla gerçekleştirilmişti. 30 Eylül'de Senato, Mansfield değişikliğinin yeni bir versiyonunu oylayamaya sundu. Buna göre, savaş esirlerimizin iadesi karşılığında tüm ABD kuvvetlerinin altı ay içinde geri çekilmesi ulusal politika haline getiriliyordu. Bu değişikliği büyük çoğunluk uygun bulmuştu. İronik bir şekilde Hanoi, Vietnamlaştırmaya ve Güney Vietnam'ın direnme gücüne kendi senatörlerimizden ya da başyazılarımızdan daha fazla itimat gösteriyordu. Hanoi'nin Güney Vietnam hükümetini devirmemiz konusundaki ısrarı, biz tamamen geri çekildikten sonra bile Hanoi'nin üzerine düşen şeyi yapıp yapmayacağını belirsiz kılıyordu.

Böyle bir ortamda, 18 Eylül'de Nixon'a, Vietnam diplomasisinin neresinde durduğumuzu özetleyen uzunca bir analiz sundum. Güney Vietnam'ın siyasi yapısını ya hızla geri çekilerek ya da gereğinden fazla siyasi taviz vererek alaşağı ettiğimiz takdirde dostlarımızın ve muhaliflerimizin -kısa bir rahatlama anından sonra- Amerika'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası liderliğinin yerini Vietnam sonrası sorumluluktan kaçınan bir liderliğe dönüştürebileceği sonucuna varacaklarını tekrarladım. Vietnam'ın sebep olacağı küçültücü bir son, toplumumuzda derin yaralar bırakabilir, karşılıklı ithamları körükleyebilir ve hâlihazırda mevcut olan otorite krizini daha da şiddetlendirebilirdi. Baskılara ve iradenin çöküşüne tepki olarak değil de bir

hükümet politikası eylemi olarak onurlu bir şekilde Vietnam'dan çıkmamız gerektiğini düşünmeye devam ettim.

Vietnamlaştırmanın, bu hedefe ulaşılmada faydasının dokunabileceğini kabul etsem de böyle bir şey doğası gereği riskli ve belirsizdi. Vietnamlaştırmanın sonuna kadar devam etmesi halinde en sonunda öyle hassas bir noktaya gelinecek ki geri çekilmemiz Güney Vietnam'ın siyasi geleceği hakkında belirsizliğe neden olacak ve son anda şimdiye kadar yapılan her şey büyük risk altına girecek. Güney Vietnam'a varlığını sürdürebilme fırsatı verebilecek bir anlaşma her zaman için en tercih edilen sonuç olmuştur; böyle bir durum hem savaşı bir politika eylemiyle bitirebilir hem de Güney Vietnam'ın geleceğini tarihsel bir sürece bırakabilirdi.

Fakat analizlerim doğrultusunda müzakere ettiğimiz varlıklarımızın artık boşa gittiğini anlamaya başlamıştık. Protestoların neden olduğu tüm sıkıntılara rağmen Vietnamlaştırma sayesinde Amerikan kuvvetlerinin, kayıplarının ve masraflarının istikrarlı bir şekilde azalmasıyla yurt içinde zaman kazanılmıştı. Buna ek olarak, Vietnamlaştırma süreci Hanoi'nin üzerinde iki baskı yaratmıştı. Bunlardan ilki, geri çekilmemizin kademeli bir şekilde gerçekleşmesiyle Kuzey Vietnamlılara eğer bizden çabucak ya da tamamen ayrılmamızı istemeleri durumunda bir bedel ödemek zorunda kalacakları mesajını veriyorduk. İkincisi ise güçlendirilmiş bir Güney Vietnam hükümetinin sonunda kendi başına ayakta durabileceği izlenimi edindiriyorduk. Maalesef ilk varlığımızın neredeyse tamamen yok olduğunu düşünmeye başlamıştım. Yurt içi baskılar ve bürokraside meydana gelen disiplinsizlik nedeniyle Kuzey Vietnamlılar neredeyse her gün ve zorunlu bir şekilde yakında tamamen Vietnam'dan kesinlikle çıkacağımızı düşünmeye başlamışlardı. Fırsat ayaklarına gelecekken neden bedel ödesinler ki? 1971'in sonbaharı itibarıyla ikinci varlığımız -Saygon'un artan gücü- Hanoi'yi hâlâ ciddi şekilde düşündürmekteydi. Güney Vietnam hükümeti dikkate değer bir istikrar sağlamıştı. Fakat bu istikrarlılığın artık risk altında olduğuna dair bir ironi de söz konusuydu çünkü Amerikalılar, dört yıllık başkanlık dönemi engelinin anayasaya yazılmasına yardım etmişti. Güney Vietnam'da başkanlık seçimleri, ABD kuvvetlerinin büyük oranda geri çekilmesi ve yurt içinde meydana gelen anlaşmazlıkların birleşimi

nedeniyle eski huzursuzluklar tekrar gün yüzüne çıkmaya başlamıştı. Thieu yönetiminde ve orduda yer alan bazıları tüm yumurtaları aynı sepete koymamaya karar verip Vietkong için referanslarını parlatmaya başlamışlardı.

Bilgi notumda görüldüğü üzere ABD'de ise muharebenin bir an önce kesilmesi yönündeki baskılar gitgide artıyordu. Şu anda Kongre'nin geri çekilmemiz için zorunlu bir tarih belirlenmesi ve belki de Güney Vietnam'a yaptığımız yardımların kısıtlanması konusunda çıkaracağı yasanın getireceği zorlukla karşı karşıya kalmıştık. Siyasi ve ahlaki açıdan yürek burkan gerçek, muhalefetin çoğunun meselelerin esasına ilişkin doğrulardan vazgeçmesiydi. Vietnam'dan çıkacağımıza ne kadar çok ikna olurlarsa yine de yapacağımızı bildikleri şeyler konusunda itibar görmek için çıkışımıza o kadar fazla kısıtlayıcı koşul dayatmaya çalışırlardı. Böyle bir duygunun tepkisi önünde durmak imkânsızdı.

Tüm bu nedenlerden dolayı önce Vietnam'daki siyasi yapıyı iyi niyetli gayretimizle zayıflatmayı bırakmamız gerektiği sonucuna vardım çünkü bu neredeyse elimizde kalan son karttı. Ardından varlıklarımız tamamen tüketilmeden müzakere için bir çaba daha göstermemiz gerekiyordu. Savaş esirlerimizin serbest bırakılmalarının karşılığında öne sürdüğümüz geri çekilme hâlihazırda Thieu'nun görevden alınması ve Saygon'un siyasi yapısının baştan aşağı değişmesi konusunda baskıda bulunan Xuan Thuy tarafından reddedilmişti. Sonuna kadar sürdürülmesi düşünülen Vietnamlaştırma politikası, esirlerimizin serbest bırakılmasını sağlamayabilirdi. Her hâlükârda hem askerlerimizin sayısında hem de Güney Vietnam'a yapmakta olduğumuz yardımın derecesinde kısıtlayıcı yasalarla karşı karşıya kalmak üzereydik. Son olarak, yoğun ve baskıcı bir provokasyonun yokluğunda yurt içindeki gerginliğin bu şekilde devam etmesi mümkün değildi.

Bu nedenle siyasi meseleyle ilgili olarak yükümlülüklerimiz, fedakârlıklarımız ve onurumuzla uyumlu olan sınırlara kadar uzanan yeni bir müzakere teklifine onay vermesi için Nixon'a baskıda bulundum. 16 Ağustos'ta sunduğum ve çoğunlukla askeri meselelerle ilgili olan sekiz maddeyi nihai anlaşmayı imzaladıktan sonra altı ay içinde Güney Vietnam'da yeni bir başkanlık seçimi yapılması konusunda

bir koşul öne sürerek değiştirmemizi önerdim. Seçimler, uluslararası gözetim altında komünistler de dahil olmak üzere tüm siyasi güçleri temsil eden bir seçim komisyonu tarafından yürütülecekti. Bu seçimden bir ay önce Başkan Thieu istifa edecek ve bu görevi Senato Başkanı üstlenecekti. Tam o noktada geride kalan küçük sayıdaki Amerikan kuvvetleri de geri çekilecekti. Ayrıca geri çekilmemize ilişkin son tarihi de dokuz aydan yedi aya indirecektik.

Nixon bu teklifi 20 Eylül'de onayladı. Haig, 21 Eylül'de Saygon'a gitti. 23 Eylül'de bu teklifi kabul eden Thieu, barış sağlandıktan sonra yeni bir seçimde aday bile olmayacağını duyurmaya hazır olduğunu Haig'e iletti. Buna gerek olmadığını düşündük ve Thieu'ya karar vermeden önce beklemesi yönünde tavsiyede bulunduk. Fakat Thieu, seçimden üç gün önce kamuoyuna yaptığı bir açıklamada barış sağlandığı takdirde sivil hayata döneceğini duyurdu.

Şimdiye kadarki her toplantıda Hanoi'ye yeni teklifler sunmuştuk. Bu sefer toplantı talebimizle birlikte teklifimizi de Hanoi'ye yazılı olarak sunarsak zaman kazanabileceğimizi düşündüm. Ayrıca Hanoi'nin buluşmayı reddetmesi ve bunun yerine hiç beklemeden saldırıya geçme ihtimaline karşı teklifimizin kayıt altına alınmasını istedim. 11 Ekim'de General Walters, Kuzey Vietnamlıların Paris'te bulunan temsilcisine uğrayıp 1 Kasım'da Le Duc Tho ile görüşme talebinde bulundu. Walters'tan gelen mesajda 13 Eylül'de Bakan Xuan Thuy'un ABD tarafından genel bir teklif gelmesi durumunda Kuzey Vietnamlıların bunu değerlendireceğine dair yaptığı açıklamaya karşılık verdiğimiz ifade ediliyordu. Teklifimiz, 1971'in sonundan önce mutabakata varılması yönünde atacağımız "son adımdı". (ABD'nin 11 Ekim tarihli teklifi notlarda yer almaktadır.)[12]

Ancak Hanoi'nin acımasız ve sert liderleri yalnızca son çare olarak uzlaşırlardı; uzun süre devam eden savaşlar onların uzmanlık alanıydı. Eğer uzlaşırlarsa başka seçenekleri kalmadığını ve henüz o noktada olmadıklarını kendilerine kanıtlamaları gerekirdi. Askerî açıdan son bir hamlede bulunmaya kararlıydılar. Hanoi -alışılagelmiş küstahlığıyla- toplantı için önerilen tarihten yalnızca altı gün önceki tarih olan 25 Ekim'de cevap verdi. Gelen cevapta ne iyi niyet ifadesi ne teklifimiz hakkında herhangi bir yorum ne de belirli bir zaman diliminde uzlaşıma varmaya yönelik bir istek vardı. "Özel Danışman

Le Duc Tho'nun şu anda Hanoi'de yapması gereken işleri olduğunu ve ayrıca Bakan Xuan Thuy'un hâlâ tıbbi tedavi gördüğünü" ifade edip soğuk bir şekilde 20 Kasım'ı önerdiler. Hanoi'deki faaliyetleri "önemli" olarak nitelendirmeye bile tenezzül etmemişlerdi. Walters, mesajın şimdiye kadar en kısa süren toplantıda teslim edildiğini bildirdi. "Ne konuşma ne de çay vardı" diye yakındı; sadece önceden hazırlanmış metin okunmuştu.

3 Kasım'da kısa ve öz bir mesajla bize önerilen tarihin bizim için uygun olduğunu bildirdik ve ardından Le Duc Tho'nun Hanoi'den ayrıldığına dair haberi beklemeye koyulduk. Hiç haber gelmedi. 17 Kasım'da ya da benim, Paris'e gitmem gerekmeden kırk sekiz saatten daha kısa bir süre önce Hanoi, bize, Le Duc Tho'nun "aniden hastalandığı" için toplantıya katılamayacağını haber verdi. Alternatif bir tarih önerilmemişti; uzlaşmaya hazır olduklarını gösteren bir ifade de yoktu; bir müttefik liderin istifasını kabul etmemizin de içinde yer aldığı yeni büyük teklifimiz hakkında hâlâ bir yorum yapılmamıştı ki biz bu teklifi göndereli bir aydan fazla olmuştu. Lütfettikleri tek husus -ki bu aynı zamanda bizi küçümsediklerinin göstergesiydi- Xuan Thuy'un benimle buluşmaya "hâlâ uygun" olmasıydı. Ancak önceki görüşmelerin kayıtlarından da anlaşılacağı üzere Xuan Thuy'un müzakere etme yetkisinin olmadığı aşikârdı.

19 Kasım'da müzakerelerin durumunu özetleyen uzunca bir yanıt verdik ve şu sonuca vardık:

> 17 Kasım 1971'de Kuzey Vietnam tarafı, ABD tarafına Özel Danışman Le Duc Tho'nun rahatsızlandığını ve 20 Kasım'daki toplantıya katılamayacağını bildirdi. ABD tarafı bu hastalıktan dolayı üzüntülerini dile getiriyor. Bu şartlar altında görüşmenin de hiçbir anlamı yoktur.
>
> ABD tarafı, savaşa hızlı bir şekilde son vermek için Özel Danışman Le Duc Tho ya da Kuzey Vietnam siyasi liderliğinin göndereceği herhangi bir temsilcinin yanı sıra Bakan Xuan Thuy ile her iki taraf için de uygun bir zamanda görüşmeye hazır. Makul bir tarih belirlenmesi için ABD tarafı Kuzey Vietnam tarafından haber beklemektedir.

Hiç cevap gelmedi. 1972'de gerçekleştirecekleri büyük askeri saldırılarını planlamanın son aşamalarında olan Kuzey Vietnamlılar, tüm enerjilerini son bir güç sınavına yöneltiyorlardı.

Bir ömür boyu süren sabit fikir de olmak üzere Hanoi'nin bu kararına birçok faktör katkıda bulunmuştu. Ama bana göre en büyük faktör, Amerika içinde yaşanan bölünmelerdi. Kuzey Vietnamlılar ancak bir askeri operasyon daha gerçekleştirmeleri durumunda bizim şartlı teslim olacağımız sonucuna varabilirlerdi. Politbüro, savaş esirlerimizi serbest bırakmayı teklif ederse Kongre'nin geri çekilmeyi uygulatacağını biliyordu; zaferlerinin tamamlanması için Saygon'u boşaltmaya bizi zorlamakla kaybedecek çok az şeyleri vardı. Yurt içindeki muhalefetimizin açıklamaları olmadan Kuzey Vietnamlılarla hiçbir görüşme tamamlanmış sayılamazdı. Bir keresinde Le Duc Tho, muhalefetimiz tarafından teslim olmaya zorlanacağımızı iddia ettiğinde öfkeme hâkim olamamıştım: "Sayın Özel Danışman, siz en totaliter devletlerden birinin sözcüsüsünüz. Ülkenizde ortaya çıkabilecek her türden muhalefeti acımasızca yok ettiniz. Lütfen muhalefetin yorumunu birbirine müsamaha gösterenlere bırakın ve hiçbir şey bilmediğiniz konular hakkında yorumda bulunmayın." Bu olaydan sonra Ducky, ülkemizde yaşadığımız rahatsızlıklara çok daha az değinmeye başladıysa da bunu hesaplamalarından çıkarmanın herhangi bir yolu yoktu.

Tabii ki eleştirmenlerimiz yaptığımız tüm tekliflerden haberdar değillerdi. Bu, ciddi bir müzakere için gerekli olduğunu düşündüğümüz bir gizlilik için ödediğimiz belki de gereksiz bedeldi. Ancak Hanoi'nin "siyasi uzlaşma" konusundaki görüşleri kayıtlara geçmişti; böyle bir görüşün komünistlerin yönetimi ele geçirmesi anlamına geldiğini kestirmek için büyük bir analitik beceri gerekmiyordu. Aslında gerçek olan şey savaş karşıtı çoğu kişinin bu noktada anlaşmazlığa neden olan konuları artık önemsememesiydi; sadece bir an önce savaşın bitmesini istiyorlardı. Nixon'ın uzlaşıma varma konusundaki üstü kapalı söylemlerine rağmen Pekin ve Moskova ile üç aylık bir süre içinde zirveler düzenleyen yönetimin Hanoi ile müzakerelerde ihmalkâr davrandığı düşünülüyor gibiydi. *New York Times*'ın 17 Kasım baskısında şöyle bir başyazı vardı:

> Başkan, müzakere yoluyla bir uzlaşıma varma konusundaki arzusunu defalarca dile getirmesine rağmen hâlihazırda Hanoi'nin mevcut Paris kanalını yeniden etkinleştirmek için hiçbir atılımda bulunmadı. Vietkong'un Temmuz ayında öne sürdüğü ve dört aydan fazla bir süredir büyük ölçüde cevapsız kalan yedi maddelik teklifine yanıt vermek için de herhangi bir çabada bulunmadı.

3 Ocak 1972'de Senatör McGovern da aynı konuya değindi:

> Paris'teki müzakerecilerimizin Kuzey Vietnamlılarla, savaş esirlerimizin serbest bırakılmasıyla bağlantılı olarak Amerika'nın Hindiçin'den tamamen çekilme meselesini tartıştıkları doğru değil ve Başkan da bunun doğru olmadığını biliyor.[13]

Kongre'nin esirlerin iade edilmesinin karşılığında geri çekilmeyi zorunlu kılan yasa tasarıları gitgide artmaya başlamıştı. Senato bu tasarıları düzenli olarak geçirse de Temsilciler Meclisi sürekli reddediyordu; fakat oylar arasındaki fark belirgin şekilde azalıyordu. 1 Nisan'da 122'ye 260 oyla; 17 Haziran'da 158'e 254 oyla; 28 Haziran'da 176'ya 219 oyla ve 19 Ekim'de 192'ye 215 oyla reddedildi. Kongre'nin geri çekilme konusunda bir son tarih belirleyip bunu yasalaştıracağı gün yaklaşıyordu. 13 Ekim'de Senato Dış İlişkiler Komitesi, ABD'nin Kamboçya'ya yapacağı yardımı 250 milyon dolarla ve Kamboçya'da görev yapacak ABD'li sayısını da 200 ile sınırlandırılmasına yönelik bir yasa tasarısını oyladı. Sonunda, 5 Kasım'da Temsilciler Meclisi ile Senato, Mansfield değişikliği üzerinde uzlaşıma vardılar. Buna göre, tüm Amerikan savaş esirlerinin serbest bırakılması ve savaşta kaybolanların hesabının verilmesi koşuluyla askeri operasyonların sona erdirilmesi ve "ABD kuvvetlerinin Hindiçin'den derhal geri çekilmesi", "ABD politikası" olarak açıkça ifade ediliyordu. Mansfield değişikliğinde ilk başta öne sürülen altı aylık mühlet bitimi karardan çıkarılırken bu yeni yasayla Başkan'dan bir tarih belirlemesi ve esirlerimizin aşamalı olarak serbest bırakılması karşılığında ABD kuvvetlerinin de aşamalı olarak geri çekilmesi üzerine müzakerelerde bulunup anlaşmaya varması talep ediliyordu. Hanoi artık esirlerin serbest bırakılması karşılığında ABD kuvvetlerinin geri çekileceği yönündeki teklifi kabul etmekten başka bir yolu olmadığını anlamıştı.

Tam bir çöküşü engelleyen şey Kuzey Vietnamlıların da son kozlarını oynamış oldukları gerçeğiydi. Tek bir büyük saldırıya yetecek güçleri kalmış olabilirdi ama askeri kaynakları son derece kısıtlıydı. Lojistik birikimleri kesintiye uğramıştı; Moskova ve Pekin ile olan diplomasimiz, kamuoyu muhalefetinin tüm öfkesini harekete geçirmesini engellemişti. Binh Hanım'ın 1 Temmuz 1971'de öne sürdüğü yedi maddesini duyurmak için planlanan dünya çapındaki propa-

ganda kampanyası, iki hafta sonra Çin ile olan ilişkimizi ilan edince gazete ve dergilerin ön sayfalarında artık haber olmamaya başlamıştı. Ruslar, Nixon'ın bir zirve için Moskova'ya geleceğini 12 Ekim'de açıklayınca kendilerini, Hanoi'ye sevdirdiler. Nixon'ın ortak çalıştığı kişilerce tasvip edilme oranı, 1971'in ikinci yarısında %50'nin oldukça üzerindeydi. Sivil cephemizi bir arada tutmak için iki büyük komünist güçle iş birliği yapmıştık.

Kurak mevsim başladığında Kuzey Vietnam'ın büyük lojistik birikimi komünist bir askerî harekâtın yaklaşmakta olduğuna dair pek kuşku bırakmıyordu. İnisiyatifi ele almamız çok önemliydi. Aralık ayında iki gün boyunca Kuzey Vietnamlıların yirminci paralelin güneyinde bulunan tedarik tesislerini bombalamamız, başyazılarda ve Kongre'de büyük öfkeye neden olmuştu. Hem Moskova'ya hem de Pekin'e, Kuzey Vietnamlılarla yaptığımız görüşmelerin özetlendiği ve olası bir saldırıya karşı çok ciddi şekilde misillemede bulunulacağının ifade edildiği sert mesajlar gönderdik. İki başkentin de müzakerelerde yardımcı olacağını düşünmüyorduk fakat kendi hedefleri doğrultusunda yaklaşan zirvelerin iptal olmaması için muhtemelen uyarımızı Kuzey Vietnamlılara ileteceklerini varsaydık. Çin'den hiçbir cevap gelmemişti; o zamana kadar dünya devriminin başkenti olarak nitelendirilen Çin'in kendi içinde kopmaların ortaya çıktığına dair göstergeler vardı. Dobrinin'de ise ters giden bir şey vardı. Dünyadaki olayların periyodik olarak üzerinde durduğumuz toplantıların birinde, Hanoi'nin uzlaşmazlığının nedeninin Çin olduğunu ifade etti. Pekin'e yapacağım ziyaretin açıklanmasından en azından otuz altı saat önce Hanoi'nin bunu bildiğini söyledi. Bu, Hanoi'yi o kadar çileden çıkarmıştı ki barışın büyük güçler tarafından dayatılmasıyla değil de sadece kendisiyle yapılması gerektiğini göstermek için müzakereleri rafa kaldırdı.

Çin ile ilgili duyurunun coşkusu azalırken ABD'de de seçim yılı yaklaşırken ve Kuzey Vietnam'dan her an bir askeri operasyon beklenirken yurt içindeki konumumuzun yeniden saldırıya uğrayacağı kesindi. Savaşın sona ermesi yönünde müzakere etmek için her türlü çabayı sarf ettiğimiz, fazladan yol kat ettiğimiz açıkça görülmedikçe bu fırtınayı atlatmamız mümkün değildi. Başkan adayları ve diğer eleştirmenler, aslında Le Duc Tho'nun gizli görüşmelerde öne sürdü-

ğü ve Binh Hanım'ın yedi maddesine oldukça benzeyen dokuz maddeye karşılık verdiğimiz -ve kısmen de kabul ettiğimiz- zaman Binh Hanım'ın ileri sürdüğü yedi maddeye neden karşılık vermediğimiz konusunda Hanoi'nin oyununa geliyorlardı. Gizli toplantılarda hâlihazırda geri çekilmenin tamamlanacağı bir son tarih teklif etmiş ve reddedilmiş olsak da yine de bir son tarih belirlememiz için sürekli sıkıştırılıyorduk. Bu nedenle Nixon, müzakere sicilimizi 25 Ocak 1972'de Amerikan halkına açıklamaya karar verdi.

Bu karardan önce Saygon'da bazı hassas temaslarda bulunmuştuk çünkü Thieu teklifimizi onaylamış olsa da teklifi 20 Kasım'da Le Duc Tho ile planlanan görüşmeden önce Hanoi'ye ilettiğimizi bilmiyordu.* Karşılıklı geri çekilmenin, kamuoyumuzda yer aldığı konumdan düşürüldüğünü Thieu fark ettiğinde de biraz huysuzluk etmişti. Daha önce vazgeçtiği 31 Mayıs teklifimizden haberdardı ve onaylamıştı; şimdi ise alenen yapılacak herhangi bir resmi değişikliğin kendi iç konumunu zayıflatacağını iddia ediyordu. (Bu durum daha sonra 1972'de ortaya çıkacak anlaşmazlıkların habercisiydi.) Sonunda Nixon'ın konuşma yapmasına razı olan Thieu, ABD'nin müzakere pozisyonunu yeniden doğruladı çünkü her hâlükârda geri çekileceğimizin farkındaydı ve muhtemelen Hanoi'nin gizliden yapılan bir teklife karşılık vermeyip alenen yapılan bir teklifi kabul etme olasılığı bir hayli düşüktü.

Nixon'ın konuşması şimdiye kadar yaptığı en çarpıcı ve etkileyici konuşmalarından biriydi. Kuzey Vietnamlılarla yaptığım on iki gizli görüşmemin müzakere kaydını kamuoyuna açıkladı. 31 Mayıs 1971'de geri çekilme için bir son tarih belirlemeyi teklif ettiğimizi ancak reddedildiğimizi dile getirdi. 11 Ekim 1971'de yaptığımız ve siyasi bir çözüm önerisinde bulunduğumuz teklifi yeniden doğruladı. Buna göre, serbest seçimlerin komünistlerin de katılımıyla uluslararası denetim altında yapılması ve Thieu'nun da seçimlerden bir ay önce istifa etmeyi kabul ettiği ifade ediliyordu. Geri çekilme için belirlediğimiz son tarihi yedi aydan altı aya indirerek en son yaptığımız gizli teklifi daha iyi bir hale bile getirmişti. Nixon özellikle şu hususların üzerinde tekrar durmuştu: "Bu taslakta öne sürülmeyen tek şey

* Bu sadece bir bahaneydi; bir yıl sonra nihai koşullar üzerine restleştiğimiz sırada Thieu bize, ana tekliften oldukça rahatsız olduğunu söyleyecekti; o zaman bize bu konuda hiçbir çıtlatma yapmamıştı.

müttefikimizi devirmek için düşmanımıza katılmaktır ki ABD böyle bir şeyi asla yapmaz. Düşman barış istiyorsa, anlaşma ile teslim olma arasındaki önemli farkı idrak etmesi gerekmektedir."

Epeydir devam eden çabalarımıza da yeni teklifimizin kapsamına da tepki ise afallatan bir sürpriz olmuştu. Başkanlık için yarışan adaylar bu açıklamaya ihtiyatlı bir şekilde destek verdiler. Yarışı önde götüren Senatör Edmund Muskie, planı "memnuniyet verici bir girişim" olarak nitelendirdi. Hubert Humphrey ise durumu kendine has bir coşkuyla değerlendirdi: "Ne olmuş yani; daha pek çok sorun var." Nixon'ın konuşmasının Vietnam'ı siyasi bir mesele olarak ortadan kaldırdığını ima etmişti.[14] 27 Ocak'ta *Washington Post*, sert bir biçimde planı "Aynı Eski Üçkâğıtçılık" olarak adlandırdı fakat aynı gün *New York Times* aylardır devam eden eleştirilerinden vazgeçip her koşul için olmasa da en azından genel yaklaşım açısından ihtiyatlı bir şekilde destek vermişti. Çoğu gazete ve derginin başyazıları aynı çizgideydi.

Bir hafta içinde eleştirmenlerin çoğu bu topluluğa katılmıştı. Hanoi'nin tekliflerimizi reddetmesi nedeniyle bir kez daha çıkmaza girmemiz tamamen yönetimin hatası olarak değerlendirildi. Ama bu sefer eleştiriler psikolojik savaşı kazandığımızı gösteriyordu. Eleştirmenlerin önerebileceği tek alternatif, savaş esirlerinin serbest bırakılması (ki hâlihazırda Hanoi tarafından reddedilmişti) ve Güney Vietnam hükümetinin devrilmesi koşuluyla tek taraflı geri çekilme idi. Senatör Muskie, 2 Şubat'ta yaptığı bir konuşmada işleri daha da kötüleştirdi: ABD tek taraflı olarak geri çekildikten sonra bile Thieu, komünistlerle bir anlaşmaya varmadıkça ABD, Thieu'ya yaptığı tüm yardımı kesmelidir. (Bu bir "tura gelirse ben kazanırım, yazı gelirse sen kaybedersin" önermesiydi: Hanoi'nin öne sürdüğü koşul gereği Thieu'ya infaz ya da intihar arasında bir seçim yapması teklif ediliyordu.) Bu program, savaş karşıtı protestolar ve başyazıların yeni platformu olmuştu. Fakat muhalefete olan destek gitgide azalmaktaydı. Savaş kesinlikle istenmeyen bir şeydi. Yine de halk ne kadar yorgun ve yıpranmış olursa olsun halkın bir müttefiki yenmek için bir düşmana katılmaya hazır olmadığı açıkça görünüyordu. Çoğu Amerikalı için yerine getirilemeyecek ve küstah taleplerde bulunarak uzlaşıma varma yolunu sürekli tıkayanın Hanoi olduğu anlaşıldığından uzun zamandır devam eden ve çok çaba gösterdiğimiz müzakere sicilimiz artık temizdi.

Nixon'ın konuşmasından sonra basının gözü üzerimde olduğu için uzun süre Washington'dan uzak kalamazdım. Bu nedenle ben, Paris'te ve hâlihazırda görüşmelerde bulunduğumdan bundan sonraki tüm toplantılar Beyaz Saray tarafından duyuruldu. Bunun avantajları vardı. Kamuoyuna müzakerelere devam edildiği hatırlatılırken muhalefete de her an çarpıcı bir gelişmenin ortaya çıkmasının an meselesi olduğu hatırlatılıyordu.

Başkan'ın konuşmasının metnini Moskova ve Pekin'e gönderirken bunun yanı sıra yeni bir saldırı olması durumunda buna çok sert bir şekilde karşılık vereceğimizi de ilettik. Brejnev ortalığı yatıştırıcı bir tarzda cevap verirken barışın hâlâ mümkün olduğunu düşündüğünü söyledi. Dobrinin tarafından bana bildirildiği üzere Hanoi'nin suçlamalarından şüphe etmeyen Pekin, 30 Ocak'ta bize gönderdiği iğneleyici cevapta bizi, Çin'i tuzağa düşürmekle itham ediyordu ki haksız da değillerdi. Oldukça sert bir biçimde karşılık verdik. Bu söylemlerin üç hafta sonra gerçekleşecek Pekin zirvesine herhangi bir etkisi olmamıştı.

Kuzey Vietnamlılara gelince, onları şaşkına çevirip zor durumda bırakmıştık. Bu, bizim için yeni bir deneyimdi. Altı ay içinde ikinci kez onlara üstünlük sağlamıştık (ilki, Pekin'e yaptığım ziyaretti). 31 Ocak'ta Kuzey Vietnamlılar, Le Duc Tho'nun 26 Haziran 1971'deki görüşmemizde öne sürdüğü dokuz maddelik barış planı da dahil olmak üzere aramızda geçen tüm yazışmaları yayınlayarak Paris'ten cevap verdiler.* Hanoi'nin sözcüsü Nguyen Thanh Le, iki tarafın barış planlarını karşılaştırdı ve görüş ayrılıklarının "gece ve gündüz gibi farklı" olduğunu söyledi. Le, Hanoi'nin müzakerelerin özünün her zaman kamuoyuna açıklanmasını istediğini ancak "ABD tarafından istendiği üzere" bu açıklamadan kaçındığını iddia etti. Yine de "müzakerelerin çıkmaza girmesinin sorumluluğunu Kuzey Vietnam tarafına atma" çabasında bulunan ABD'nin taahhüdünden vazgeçip müzakerelerin önünde ciddi engeller yarattığını ifade etmişti. Hanoi'nin her zaman yayınlamak istediği pozisyonların yayınlanmasının müzakerelere nasıl engel oluşturabileceğinden ise hiç söz etmedi.

Hanoi'nin, gerçek dışı açıklamalarda bulunduğunu anladıktan sonra savunmaya geçtiği her halinden belliydi çünkü kısa bir süre sonra 2

* 26 Ocak'ta gerçekleşen bir brifingde Hanoi'nin belgelerini yayınlamayacağımızı fakat Hanoi yayınlarsa da "buna herhangi bir itirazımız olmayacağını" ifade etmiştim.

Şubat'ta daha önce öne sürdüğü dokuz maddeyi "detaylandırarak" iki madde halinde yeniden yayınladı. Bu yeni plan, eskisinin üzerinde çok az yeniden çalışma ile ortaya çıkmıştı. Hanoi, son askerlerimizin geri çekildiği tarihte esirlerimizin serbest bırakılacağını artık açıkça kabul ediyordu. Fakat bu yeni plan da Thieu'nun derhal istifasını gerektiren polis, ordu ve kuvvet kullanarak halkı kontrol altına alma anlamına gelen "baskı düzeni"nin kaldırılmasıyla eşleştirilen bir siyasi programla bağlantılıydı. İyice güçten düştükten sonra geriye kalan Güney Vietnam hükümeti, alışılmış üçlü yapıyı içeren bir koalisyon hükümeti kurmak için tepeden tırnağa silahlı komünistlerle pazarlık etmek zorunda kalacaktı. En ateşli barış grupları bile bu önermelerde pek fazla bir dayanak bulamamıştı. Rastlantı değildi. Bir yıl sonra müzakerelere son verdiğimizde Le Duc Tho alaycı bir tavırla iki maddeden oluşan bu "detaylandırmanın" aslında hiçbir şeyi detaylandırmadığını ifade etti; basit bir şekilde söylemek gerekirse bizimkine cevap verebilecek "yeni" bir Kuzey Vietnam pozisyonuna sahip olmak için ileri sürülmüştü.

Normal standartlara göre, 1972'nin başlarındaki Vietnam politikamız önemli bir başarıydı. Müttefikimizin askeri konumunu iyileştirirken 410.000'den fazla askerimizi geri çekmiştik. Hanoi'yi diplomatik açıdan ana destek kaynaklarından izole etmiştik. Yurt içinde ise bu yüzyılda herhangi bir hükümete gerçekleştirilen en sert saldırıyla karşı karşıya kalmış ve direnmiştik. Bütün bunları yaparken aynı zamanda müttefiklerimizi terk etmediğimizi ve dost halkların baskı altına alınmasına izin vermediğimizi ilke edinerek küresel sorumluluklarımızı da yerine getirmiştik. Eğer Vietnam'da başarısızlığa uğramış olsaydık Pekin ve Moskova ile olan bu girişimlerin asla gerçekleşmeyeceğini düşünmekten hiçbir zaman vazgeçmedim. Terazinin kefesinde ağırlığımız olduğu sürece her ikisi de bizi ciddiye almaya devam etmişti. Buna ek olarak halkımıza, ihtilaf çıkaran bir savaşın ortasında bile Amerika'nın son derece önemli ve yaratıcı girişimlerde bulunabileceğini göstermiştik.

Eğer 1972'deki komünistlerin kaçınılmaz olan askerî harekâtı Güney Vietnamlıları bozguna uğratırsa bunların hiçbirinin önemi olmayacaktı. Fakat yine de yurt içinde Güney Vietnam'ın savunulmasında sert önlemler almak için sağlam bir konumdaydık. Eğer olur da komünistlerin saldırısını bertaraf edebilirsek, yeni bir uluslararası düzenin inşasına başlayabileceğimiz umuduyla Başkan da Pekin ve Moskova'ya gidebilecekti.

BÖLÜM SONU NOTLARI

XII

Savaş Genişliyor

Walters'ın daha ayrıntılı görüşleri, Vernon A. Walters, Silent Missions'ta yer almaktadır (Garden City, NY: Doubleday & Co., 1978), bölüm 24 ve 28.

2 - a.g.e., s. 580-582.
On earlier Vietnamese dominance of Laos and Cambodia, bkz., Bernard Fall, The Two Vietnams, rev. ed. (Londra: Pall Mall Press, 1965), s. 12-19, 33.

4 - a.g.e., s. 386.

5 - Bkz., Örneğin, New York Times, 25 Şubat 1970.

6 - Sihanouk'un New York Times'ta yayımlanan röportajı, 12 Mart 1970.

7 - Bkz., Sihanouk'un anıları, My War with the CIA: The Memoirs of Prince Norodom Sihanouk as Related to Wilfred Burchett (New York: Random House, Pantheon Books, 1973), s. 24. Ayrıca bkz., s. 21-22, 24-26, 42-43, 50, 54, 201-202.

8 - William Shawcross, Sideshow: Kissinger, Nixon and the Destruction of Cambodia (New York: Simon and Schuster, 1979), s. 165

9 - Mesajın tam metni aşağıda yer almaktadır:
Henry Kissinger'a BİLGİ NOTU
GÖNDEREN: BAŞKAN
Bu sabahki düşündüğümü göz önünde bulundurunca, bugünkü toplantımızda (22 Nisan saat 05.00) yanında olduğumuzu Lon Nol'a göstermek için Kamboçya'da cesur bir hamle yapmamız gerektiğini düşünüyorum. Lon Nol'un dayanabileceğini sanmıyorum. Dayanma ihtimali az olsa da bizim her halükârda ona yardımcı olmak için sembolik bir şey yapmamız gerekiyor.
Bu işte gerçekten çuvalladık çünkü ona yardım ederek "tarafsızlığını" mahvedeceğimizi ve ülkeye girmeleri için Kuzey Vietnamlıların ekmeğine yağ sürebileceğimizi düşünemedik. Komünistlerin bir ülkeye girmesi için bahane gerekmediğini asla öğrenmiyoruz. 1956'da Macaristan'da deneyimli Dışişleri mensupları aynı argümanı ileri sürdüklerinde ve hâlihazırda o zamanlar Dulles'un seçim kampanyası nedeniyle yorgun olması nedeniyle bu argümanı kabul ettiğinde de komünistlerin bir bahaneye ihtiyacı olmamıştı. Dışişleri tarafından aynı argüman yapıldığında Çekoslovakya'da da bahaneye ihtiyaçları yoktu ve aynı şekilde daha saldırılarını başlatmadan saldırının etkisini ciddi biçimde azaltacak bir karşı saldırıda bulunamayıp kıymetli bir gün kaybettiğimiz Laos'ta da bahaneye ihtiyaçları yoktu. Büyükelçilikte "hiçbir işe yaramayan yedi Dışişleri mensubundan oluşan" bir heyetimiz olduğunu Senato'ya bildirerek kesinlikle hiçbir müdahalede bulunmadığımız Kamboçya'da da yine bahaneye ihtiyaçları yoktu. Yardımcı olamamıştık çünkü yardımcı olduğumuz takdirde ülkeye girmeleri için komünistleri "kışkırtabileceğimizden" çekinmiştik. Komünistler içeride rahatlıkla dolaşabiliyorlar çünkü son 25 yıldır Kamboçya'da Batı ve Amerikan yanlısı bir tavır takınmaya cesaret eden tek hükümet şu an düşmeye hazır. Bana rapor vermesi için oraya gönderilecek,

bana rapor verecek ve Lon Nol'u rahatlatacak Bob Murphy gibi birini düşünüyorum. Dünyada dostlarımız olduğunu iddia edenlerin bazı korkak büyükelçileriyle bu şekilde devam etmeye karar vermem halinde tabii ki böyle bir yol, NSC toplantısından hemen sonra senin üstleneceğin görevlerle aynı doğrultuda olacaktır. Şu anda dostlarımızın kim olduğunu bulacağız çünkü dik durmaya karar verdiğimiz takdirde bu dostlarımızdan bazıları hemen ortaya çıksa iyi olur.

NSC toplantısından sonra seninle bu konu hakkında konuşacağım.

[10] - Toplantıda not alan John Mitchell, iki sayfalık kısa bir bilgi notu yazdı:

TOPLANTI NOTLARI 28 Nisan

TOPLANTIYA KATILANLAR: Başkan, Dışişleri Bakanı, Savunma Bakanı, Başsavcı

KONU: Kamboçya / Güney Vietnam

Başkan'ın Oval Ofisi'nde 28 Nisan 1970 Salı günü saat 10:20'de başlayan toplantı yaklaşık yirmi dakika sürdü.

Başkan, toplantının amacının Güney Vietnam ve Kamboçya'da gelişmekte olan olaylarla ilgili aldığı kararları toplantıya katılanlara bildirmek olduğunu belirtti. Başkan ayrıca son on gündür bu konuyu sürekli değerlendirdiğini ve Merkezi İstihbarat Direktörü ve Genelkurmay Başkanı'ndan edindiği bilginin yanı sıra Amiral McCain ve personelinin Hawaii'deki brifingde verdiği bilgiyi de göz önünde bulundurduğunu ifade etti. Başkan ayrıca karar verme sürecinde, ABD kuvvetlerinin Kamboçya'da kullanılmasına karşı çıkan Dışişleri Bakanı ve Savunma Bakanı'nın görüşlerini ve Dr. Kissinger'ın bu kuvvetlerin kullanılmasına ilişkin verdiği tavsiyeyi dikkate aldığını vurguladı.

Başkan ayrıca önceki gün Büyükelçi Bunker ve General Abrams'tan bilgi aldığını belirtti. Başkan, Büyükelçi Bunker'a gönderdiği mesajı ve Büyükelçi'nin pazartesi akşamı geç saatlerde gelen cevabını okudu.

Başkan ayrıca Kamboçya'daki genel durum hakkında yaptığı incelemeye dayanarak, Kamboçya'ya yapılan askeri yardımla ilgili ABD'nin mevcut konumunu değiştirmemeye veya ARVN'nin Papağan Gagası'ndaki operasyonuna verdiği izni iptal etmemeye karar verdiğini belirtti. Başkan ayrıca Güney Vietnam'daki ABD kuvvetlerini korumak için COSVN'nin Balık Oltası'ndaki karargâhına yapılacak ABD/GVN operasyonunu onaylamaya karar verdiğini ifade etti. Başkan, Vietnamlaştırma Programı'nın sürdürülmesi için COSVN operasyonunun gerekli olduğu ve bunun ABD'nin barışa yönelik müzakere etme çabalarını azaltmayacağı gibi aksine büyük olasılıkla yardımcı olacağına dair görüşünü dile getirdi.

Başkan ayrıca karar verme sürecinde, Kongre'deki bazı gruplarda ve halkın bazı kesimlerinde ortaya çıkabilecek olumsuz tepkileri de göz önünde bulundurduğunu belirtti. Başkan ayrıca bu kararları almasına neden olan olayları ve konuyla ilgili aldığı tavsiyeleri önceki akşam kayıt altına aldırdı. Kayıtta, Dışişleri Bakanı ve Savunma Bakanı'nın aksi yöndeki görüşleri de yer alıyordu.

Açıklamalarını bitiren Başkan, Kabine Odası'nda yapılacak bir başka toplantıya katılmak üzere Oval Ofis'ten ayrıldı. Başkan'ın huzurunda toplantıya katılanlar tarafından toplantı konusu ile ilgili herhangi bir görüş ileri sürülmedi.

[İmza:] J. N. Mitchell

[12] - Bkz., Elizabeth Becker, "Cambodia: A Look at the Border War with Vietnam," Washington Post, 27 Aralık 1978; Henry Kamm, "Pol Pot Confirmed Assertion by Nixon," New York Times, 18 Mart 1979, s. 7.

[13] - *New York Times, 18 Mayıs 1970.*

[14] - Bkz., Örneğin, Stanley Karnow, "Cambodia: Nixon's the One," Washington Post, 12 Ocak 1979.

[15] - Bkz., Örneğin, William Shawcross, "Cambodia: The Blame," The Sunday Times (Londra), 12 Aralık 1976; "Who "Lost" Cambodia?" New York Times, 6 Şubat 1979; Sideshow, passim. Örneğin, Shawcross, Sideshow, s. 372-373, 389. Kızıl Kmerler'in yaptığı zulmü böylelikle mazur gören Shawcross, bu zulümlerin yapıldığı konusunda yeterli kanıt olmadığını iddia eden başka bir köşe yazarı tarafından şaşırtıcı bir şekilde kınandı. Richard Dudman, The New York Times Book Review, 22 Nisan 1979. Eleştirmenlerimizden bazıları, kendi hükümetlerinin önünde bile Pol Pot'un haklı olduğunu düşünmeye hazır gibi görünüyordu.

Ayrıca bkz., Sihanouk'un 11 Mayıs 1979'da Far Eastern Economic Review'e verdiği röportaj, s. 14. Sihanouk, bu röportajda Pol Pot'u iki milyon Kamboçyalı'nın ölümünden sorumlu olan "kasap" olarak tanımlamıştı.

Kızıl Kmerler'in ideolojik doktrinin metodik olarak uygulanmasını Francois Ponchaud mükemmel bir şekilde analiz etmiştir. Cambodia: Year Zero (New York: Holt, Rinehart ve Winston, 1977). Khieu Samphan'ın tezinden alıntılanmıştır. s. 87.

- Kongre Kayıtları (günlük baskı), 16 Aralık 1970, s. S20283, 20289 ff.

XIII

Sovyetlerin Anlaşılmazlığı

[1] - Charles L. Schultze, Edward K. Hamilton ve Allen Schick, Setting National Priorities: The 1971 Budget (Washington: The Brookings Institution, 1970), bölüm 2.

[2] - 24 Şubat 1970'te New York Times'tan alıntılanmıştır.

[3] - Bkz., örneğin, Mart 1970'te Commentary'de yayımlanan bir makale, Nixon'ı ABM programı, MIRV testi ve SALT'taki sınırlamaların peşine düşmede gösterdiği ihmalkârlık nedeniyle kınadı: Maurice J. Goldbloom, "Nixon So Far," Commentary (Mart 1970), s. 3031

Yakın çalışma ekibim, Dave Packard'ın saldırı sistemlerini sınırlamayı mümkün olan en kısa sürede müzakere etmemizin acil olduğu yönündeki tavsiyelerini benim için özetledi: Bakan Packard, size, SALT hedefleri ve taktikleri hakkında bir bilgi notu gönderdi. Notta, "Ekim ortası veya en geç Kasım ayı itibarıyla Viyana'da bir anlaşmaya varılması" yönünde delegasyona yeni direktiflerin verilmesi gerektiği öne sürülüyor. Kısıtlı bir süre olsa da vaktinden evvel yapılacak bir anlaşmanın önemli olduğunu ifade eden Bakan Packard, genel bütçede yapılacak kısıtlamanın "stratejik güçler de dahil olmak üzere muhtemelen savunma programlarında büyük kesintiye gidilmesine yol açmasının" SALT taktiklerimiz üzerinde önemli bir etkiye sahip olacağını vurguluyor. Bakan Packard, bütçe kısıtlamasının ardından gelen kesintilerin ABD'de daha makul karşılanacağını ve SALT'ta ilerleme kaydedilmesi durumunda SSCB için "iyi niyet göstergesi" olarak algılanacağını fakat ilerleme kaydedilememesi halinde ise bu durumun "pazarlık gücümüzü azaltacağını" dile getiriyor.

(Savunma Bakanlığı'nın, stratejik programlarında bu sonbaharda "pazarlık gücümüzü azaltacak" hangi kesintileri planladığını bilmek ilginç olurdu.)

XV

Krizler Sonbaharı: Ürdün

Bkz., Henry Brandon, The Retreat of American Power (Garden City, NY: Doubleday & Co., 1973). s. 134.

XVI

Krizler Sonbaharı: Cienfuegos

[1] - RN: The Memoirs of Richard Nixon (New York: Grosset & Dunlap, 1978), s. 220-221.

[2] - Örneğin, 3 Eylül 1970'te Baltimore Sun'da yer almıştı.

[3] - New York Times, 6 Ocak 1971.

XVII

Krizler Sonbaharı: Şili

Bkz., Paul E. Sigmund, The Overthrow of Allende and the Politics of Chile, 1964-1976 (Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1977), s. 89. Halk Birliği'nin programının metni editör J. Ann Zammit, The Chilean Road to Socialism'de bulunabilir. (Austin: University of Texas Press, 1973), s. 255-284.

Bkz., Regis Debray, The Chilean Revolution: Conversations with Allende (New York: Random House, Pantheon Books, 1971), s. 159

[3] - a.g.e., s. 119.

[4] - a.g.e., s. 120.

[5] - a.g.e., s. 118.

[6] - a.g.e., s. 117.

[7] - a.g.e., s. 118.

[8] - a.g.e., s. 122-123.

[9] - a.g.e., s. 82.
- Başkan Ford'un 1976'da istihbaratı yeniden yapılandırma programına göre, Harekât İstişare Grubu olarak yeniden adlandırıldı; Başkan Carter yönetiminde aynı görevler, 24 Ocak 1978 tarihli ve 12036 no'lu kararname uyarınca NSC Özel Koordinasyon Komitesi adında benzer bir komite tarafından yürütülmektedir.

[11] - ABD Kongresi, Senato Özel Araştırma Komitesi'nin hükümetin İstihbarat Faaliyetlerine Yönelik Operasyonlarını İncelemesi, Yabancı Liderleri İçerdiği İddia Edilen Suikast Planları: Ara Rapor, 94. Kong., 1. oturum, Kasım 1975, s. 229.

[12] - *Debray, The Chilean Revolution, s. 123-125.*

[13] - Mexico City gazetesi Excelsior ile yapılan röportaj, 4 Kasım 1970'te yayımlanmıştır.

[14] - Bkz., New York Times, 9 Kasım 1970.

[15] - Şili, Allende döneminde komünist ve Batılı kaynaklar tarafından verilen toplam 947,9 milyon dolarlık yeni kredi aldı. Bu paranın içine Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Bloku ülkelerden verilen 620 milyon dolar da dahildi. Bu rakamlar, önceki taahhütler kapsamında devam eden ödemeleri içermemektedir. Örneğin, Amerikalılar Arası Kalkınma Bankası (IDB), Allende döneminde Şili'ye 46,2 milyon dolar ödeme yapmıştı; o dönemde alınan yıllık ortalama doğrultusunda IDB'nin Şili'ye 1964'ten 1970'e kadar her yıl yaptığı ödemeler arasındaki en yüksek tutardı. Bkz., ABD Kongresi, Temsilciler Meclisi, Dış İlişkiler Komitesi, Allende'nin döneminde ABD ve Şili, 1970-1973, Temsilciler Meclisi Dışişleri Komitesi'nin Amerikalar Arası İlişkiler Alt Komitesi önünde yapılan oturumlar, 1975, s. 324, 447; ABD Kongresi, Senato Özel Araştırma Komitesi'nin Hükümet'in İstihbarat Faaliyetlerine Yönelik Operasyonlarını İncelemesi, Şili'de Gerçekleştirilen Gizli Operasyon, 1963-1973, Personel Raporu, 94. Kong., 1. oturum, 1975, s. 32; Amerikalar Arası İttifakı Geliştirme Komitesi'nin Şili'nin yurt içindeki durumu ve dış finansman ihtiyaçları hakkındaki raporu, 28 Ocak 1974 (Organization of American States Series H / XIV, CIAP / 650), s. V14-V15.

XVIII

Pekin'e Davet

[1] - Roger Morris, Uncertain Greatness (New York: Harper and Row, 1977), s. 97.

[2] - *Bkz., New York Times, 18 Haziran 1970.*

[3] - Edgar Snow, "China Will Talk from a Position of Strength" Life, 30 Temmuz 1971, s. 24.

[4] - Time, 5 Ekim 1970.

[5] - RN: The Memoirs of Richard Nixon (New York: Grosset & Dunlap, 1978), s. 546.

[6] - Nixon, Mao'nun açıklamasını, "yapıldıktan birkaç gün sonra" öğrendiğimizi vurgular. RN, s. 547. Kayıtlarıma baktıktan sonra Ping-Pong bölümünün ardından Life dergisinde 30 Nisan 1971'de yayımlanana kadar Mao'nun açıklamaları hakkında ne Nixon ne de ben bilgi sahibiydik. Kayıtlarımda rastladığım en eski bilgi, Snow'un 1 Nisan 1971'de yaptığı ve Dışişleri Bakanlığı'nın düşük-düzeyli raporunda geçen röportajdı. Aslında Snow ile yaptığı röportajda Mao, Tayvan konusunda biraz esneklik göstermişti. Snow, 30 Temmuz 1971'de Life dergisinde aynı konuyu tekrar kaleme aldı. Nixon, gizli yolculuğumdan önce Snow'un röportajından haberi olduğunu kastetmiş olmalıydı ki doğruydu.

[7] - Bu açıklama, Arnold Dibble'ın 16 Temmuz 1971'de UPI'de yayımlanan haberinden alınmıştır.

[8] - Bu açıklamayı yapan Tokyo Büyükelçimiz Armin Meyer, katkılarından dolayı Cunningham'ı haklı olarak methediyor. Armin H. Meyer, Assignment Tokyo: An Ambassador's Journal (Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1974), s. 130-131.

[9] - Snow, "China Will Talk from a Position of Strength" s. 24.
- RN, s. 552.

XIX

Pekin'e Yolculuk

[1] - New York Times, 26 Temmuz 1971, s. 6.

[2] - Brandon, bu haberi Henry Brandon, The Retreat of American Power (Garden City, NY: Doubleday & Co., 1973), 11. bölümde mizahi ve zarif bir dille vermiştir.

[3] - Armin H. Meyer, Assignment Tokyo (Indianapolis: Bobbs-Merrill, 1974), s. 133-137.
[4] - *New York Times, 31 Ekim 1971.*

XX
İki Cephede Birden Atılım

[1] - Örneğin, RN: The Memoirs of Richard Nixon (New York: Grosset & Dunlap, 1978), s. 523. Ayrıca bkz., Marquis Childs, Washington Post, 1 Haziran 1971.
[2] - "U.S. Split on Defense Costs, Muskie Told Soviet Premier" Washington Star, 26 Ocak 1971.
[3] - "Senate Panel to Be Informed on Progress in Arms Talks" Washington Star, 2 Şubat 1971.
[4] - "U.S. Negotiator Testifies on Limiting ABMs" Washington Post, 4 Şubat 1971; "Foster Asks total Ban on A-Tests," Washington Post, 28 Şubat 1971.
[5] - United Press International, 4 Mayıs 1971.
[6] - "Senato Reopens Debate Over ABM," New York Times, 20 Nisan 1971.
[7] - "Harvard-M.I.T. Arms Experts Pleased by Nixon's Move on Talks," New York Times, 27 Mayıs 1971.

XXI
Meydan Okuma: 1971 Hindistan-Pakistan Krizi

SEATO'nun üyeleri arasında ABD, İngiltere, Fransa, Avustralya, Yeni Zelanda, Pakistan, Filipinler, Tayland (ve korunan devlet olarak Güney Vietnam) bulunuyordu. Kuzey Kuşağı olarak da adlandırılan CENTO'da Türkiye, İran, Pakistan ve İngiltere bulunmaktadır; ABD ise gözlemci üye olarak yer alıyordu.

[2] - *Washington Star, 19 Mayıs 1971.*

Dışişleri Bakanlığı, 15 Nisan'daki ambargoya ilişkin yaptığı ilk açıklamasında, önceki uygulamaların bu durumdan etkilenmeyeceğinden bahsetmediğini 22 Haziran'daki demecinde kabul etti. Bkz., New York Times, 23 Haziran 1971.

Dobrinin ayrıca bunun için bir yıl gerekeceğini ifade etti. Jha, Rogers'a iki yıl olduğunu söyleyince Dışişleri Bakanı Singh de bu süreyi kamuoyuna duyurdu. Nixon'ın 15 Temmuz'da yaptığı Çin duyurusundan sonra Singh, Hindistan Parlamentosu'na şifreli bir mesaj göndererek Hindistan'ın "bir süredir" olası bir Çin-Amerikan yakınlaşmasına karşı önlem almayı düşündüğünü söylemişti (bkz., Bölüm XIX).

[5] - Sydney H. Schanberg, "India Sets Range for Retaliations in East Pakistan" New York Times, 29 Kasım 1971.

- Makalede şöyle yazıyordu: "Pakistan hükümeti saldırganlığa direnmeye kararlı. Pakistan'a yönelik saldırganlık durumunda, ABD Anayasası uyarınca ABD hükümeti, silahlı kuvvetleri de dahil olmak üzere, Pakistan hükümetinin talebi doğrultusunda Pakistan'a yardım etmek için üzerinde mutabık kalınacak ve göz önünde bulundurulacak Orta Doğu'da Barışın ve İstikrarın Teşvik Edilmesi yönündeki müşterek karar gereği gerekli önlemleri alacaktır.

Başkan John F. Kennedy'nin Pakistan Cumhurbaşkanı Muhammed Eyüb Han'a 26 Ocak 1962'de yazdığı bir mektup da dahil olmak üzere Kennedy ve Johnson yönetimleri tarafından güvence verilmişti; ABD Büyükelçisi tarafından 5 Kasım 1962'de sunulan bilgi notu; Dışişleri Bakanlığı tarafından 17 Kasım 1962'de yapılan basın açıklaması ve Başkan Lyndon Johnson'ın 15 Aralık 1965'te Eyüb Han'a sözlü vaadi.

- Bkz., Anderson'ın 21 Aralık 1971'te Washington Post'ta çıkan yazısı ve 15 Ocak 1972'de New York Times'ta yayımlanan

8 Aralık tarihli WSAG toplantısının tutanakları.

[9] - Washington Post 8 Aralık 1971'de, "Beyaz Saray Pakistan Yanlısı Duruşunu Yumuşatıyor" başlıklı bir köşe yazısıyla arka plan brifingime değindi. Brifingimden oldukça etkilenen Senatör Barry Goldwater, bize haber vermeden tüm içeriğiyle birlikte birfingimi Kongre Kayıtlarına ekledi. Kongre Kayıtları (günlük baskı), 9 Aralık 1971, s. S21012.

[10] - Milton Viorst, "War Odious, but Always Not Always Evil," Washington Star, 11 Aralık 1971.

[11] - Bkz., New York Times, 6 Ocak 1972; Washington Post, 6 Ocak 1972.

XXII
İttifakta Kriz

Raymond Aron, The Imperial Republic: The United States and the World 1945-1973 (Cambridge, Mass.: Winthrop Publishers, 1974), s. 293-295.

XXIII
Vietnam 1970-71: Hanoi'yi Sıkıştırma

[1] - Washington Post başyazıları, 28 Ağustos ve 1 Eylül 1970.
[2] - *Bkz., New York Times, 16 Haziran 1969; The New York Times Magazine, 21 Eylül 1969.*
[3] - Bkz., Örneğin, New York Times başyazıları, 5 Ağustos, 21 Ağustos, 24 Ağustos, 15 Ekim 1969.
[4] - Mektubu kaleme alan Henry Jackson da dahil olmak üzere, Hugh Scott, Mike Mansfield, Barry Goldwater, Jacob Javits, Warren Magnuson, Bob Doyle, Alan Bible, Thomas J. McIntyre, Winston Prouty, Birch Bayh, Charles Percy, Milton Young ve Ted Stevens bulunuyordu.
[5] - "Peace Plan Gets Wide Praise from Hill Leaders and Media" Washington Post, 9 Ekim 1970.
[6] - "Peace Initiative Backed By The Press," Philadelphia Inquirer, 11 Ekim 1970.
[7] - Örneğin, Morton Halperin ve Leslie Gelb tarafından 11 Ekim 1970'te Washington Post'ta ve yine Halperin tarafından 7 Kasım 1970'te New York Times'ta ileri sürülmüştür.
- Benjamin F. Schemmer, The Raid (New York: Harper and Row, 1976), s. 243-244.
- Ayrı ayrı planlanmış bir düzine kadar savaş karşıtı gösteri ve kampanya hakkında işe yarar bir program, Washington Daily News'te yayımlanmıştır: bkz., Judy Luce, "Demonstration Timetable Here", 31 Mart 1971, s. 3.
[10] - Ulusa Sesleniş, 7 Nisan 1971; ayrıca bkz., 17 Şubat ve 4 Mart 1971 tarihli basın toplantıları.
[11] - Xuan Thuy'a da vurguladığım üzere 31 Mayıs önerisi şöyleydi:
İlk olarak, tüm kuvvetlerimizin Güney Vietnam'dan geri çekileceği bir son tarihe karar vermeye hazırız. Daha önce de belirttiğim gibi, diğer müttefik kuvvetlerin geri çekilmesi için de aşağı yukarı aynı takvime uyacağız.
İkincisi, Vietnamlılar ve Hindiçin'in diğer halkları, diğer tüm dış güçlerin Hindiçin ülkelerinden nasıl geri çekileceği konusunu kendi aralarında tartışmalılar.
Üçüncüsü, üzerinde mutabık kalınan nihai takvime bağlı olarak ABD kuvvetlerinin geri çekilmeye başladığı zaman yürürlüğe girmesi için Hindiçin genelinde bir ateşkes yapılmalıdır.
Dördüncüsü, ateşkesin bir parçası olarak, yabancı askerler artık Hindiçin ülkelerine sızamayacak.
Beşincisi, ateşkes ve ateşkese dair hükümler uluslararası denetime tabi olmalıdır.
Altıncı olarak, her iki taraf da 1954 ve 1962 Cenevre Anlaşmaları uyarınca Laos ve Kamboçya'nın tarafsızlığına, toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına riayet etme taahhütleri yenilemelidir. Bu taahhütler, uluslararası bir konferansta resmileştirilebilir.
Yedinci olarak, Hindiçin'de her iki tarafın elinde bulunan tüm savaş esirlerinin ve masum sivillerin derhal serbest bırakılması yönündeki önerimizi yinelemek istiyorum. Bu sorunun insani bir temelde acilen çözülmesi gerektiğini düşünüyoruz. Şayet böyle bir şey olmazsa, son teklifimizde önerdiğimiz anlaşmanın ayrılmaz bir parçası olarak bu kişilerin serbest bırakılması gerekmektedir. Sizden beklediklerimiz: Sizin tarafınız, uzlaşıma varıldığı gün Hindiçin genelinde tutulan tüm esirlerin tam bir listesini sunacaktır.
— Esirlerin tahliyesi, kararlaştırılan zaman çizelgesi uyarınca geri çekilmemizle aynı gün başlayacak.
— Esirlerin tahliyesi, geri çekilmemizin tamamlanmasından en az iki ay önce tamamlanacak.
Somut adımlar atmaya ve hızlıca ilerleme kaydetmeye hazırız. Teklifimizi, sizin önerilerinize yanıt verecek şekilde düzenledik. Nihai önerilerimizi yapıcı bir tavırla göz önünde bulunduracağınızı düşünüyoruz.
[12] - Walters, yeni hazırladığımız sekiz maddeye ilişkin metni ileri sürdü:
1. ABD, Güney Vietnam hükümetiyle müttefik olan tüm ABD kuvvetlerinin ve diğer yabancı kuvvetlerin Güney Vietnam'dan bütünüyle geri çekilmesini kabul ediyor. Geri çekilme süreci aşağıdaki şekilde uygulanacaktır:
— 6. maddede belirtilen teknik tavsiye, lojistik ve ateşkese uyulup uyulmadığının gözlemlenmesi gereken az sayıdaki personel dışında tüm Amerikan ve müttefik kuvvetler,

bu ilkelerin 1 Aralık 1971'e kadar imzalanması şartıyla 1 Temmuz 1972 itibarıyla geri çekilmiş olacaktır. Geri çekilme süreci için belirlenecek son tarih, hiçbir koşulda bu ilkelerin imzalanmasından sonraki yedi ayı geçmeyecektir.
— Dolayısıyla geri kalan personel ise 3. maddede belirtildiği üzere Başkanlık seçimlerinden bir ay önce ve aynı zamanda yine 3. maddede ifade edildiği üzere görevde bulunan Güney Vietnam Devlet Başkanı ve Başkan Yardımcısı'nın istifaları ile birlikte kademeli bir artışla geri çekilecektir. Geri çekilmeler, başkanlık seçimi tarihine kadar tamamlanacaktır.
2. Hindiçin'de tutuklu bulunan tüm askerlerin ve masum sivillerin serbest bırakılması, 1. maddede belirtildiği üzere askerlerin geri çekilmeleriyle aynı doğrultuda olacaktır. Her iki taraf da bu ilkelerin imzalandığı gün Hindiçin'de tutuklu bulunan askerlerin ve masum sivillerin tam listesini sunacaktır. Esirlerin serbest bırakılması, askerlerin geri çekilmesiyle aynı gün başlayacak ve bu bildirinin 1 Aralık 1971'e kadar imzalanması şartıyla 1 Temmuz 1972'de tamamlanacaktır. Esirlerin serbest bırakılma sürecinin tamamlanması, hiçbir koşulda bu bildirinin imzalanmasından sonraki yedi ayı geçmeyecektir.
3. Aşağıdaki ilkeler, Güney Vietnam'ın siyasi geleceğine yön verecektir:
Güney Vietnam'ın siyasi geleceği, Güney Vietnam halkının dışarıdan müdahaleden bağımsız olarak kendi kendilerine karar vermesine bırakılacaktır.
Bu bildirideki ilkeler doğrultusunda nihai anlaşmanın imzalanmasından itibaren altı ay içinde Güney Vietnam'da serbest ve demokratik bir başkanlık seçimi yapılacaktır. Bu seçim, nihai anlaşma tarihinde tüm sorumlulukları üstlenecek ve Güney Vietnam'daki tüm siyasi güçleri temsil edecek bağımsız bir organ tarafından düzenlenecek ve yönetilecektir. Diğer sorumluluklarının yanı sıra bu organ, adayların niteliklerini belirleyecektir. Güney Vietnam'daki tüm siyasi güçler seçime katılabilir ve istediği kişileri aday gösterebilir. Seçim, uluslararası denetime tabi olacaktır. Başkanlık seçimleri gerçekleşmeden bir ay önce, görevde bulunan Güney Vietnam Devlet Başkanı ve Başkan Yardımcısı istifa edecek. Senato Başkanı'nın başında bulunacağı ve bağımsız bir seçim organı olarak görev yapacak geçici bir yönetim, seçimle ilgili hususlar dışındaki idari sorumlulukları üstlenecektir.
ABD kendi adına şu hususları beyan eder:
— ABD, hiçbir adayı desteklemeyecek ve Güney Vietnam seçimlerinde tamamen tarafsız kalacaktır.
— ABD, seçim sonucunu ve Güney Vietnam halkı tarafından bizzat şekillenen diğer siyasi süreçleri kabullenecektir.
— ABD, askeri ve ekonomik açıdan Güney Vietnam'daki her hükümetle olan ilişkisini tanımlamaya hazırdır.
Her iki taraf da şu konularda hemfikirdir:
— Güney Vietnam, diğer Hindiçin ülkeleri ile birlikte tarafsız bir dış politika benimsemelidir.
— Vietnam'ın yeniden birleşmesi yönündeki karar, her iki tarafın da herhangi bir kısıtlaması ve ilhakı ve dış müdahale olmaksızın Kuzey ve Güney Vietnam arasında yapılacak görüşmeler ve anlaşmalar temelinde alınmalıdır.
1. Her iki taraf da Hindiçin'le ilgili olan 1954 tarihli Cenevre Anlaşması'na ve Laos'la ilgili olan 1962 tarihli Cenevre Anlaşması'na riayet edecektir. Hindiçin ülkelerine dışarıdan hiçbir müdahale olmayacak ve Hindiçin halkları kendi meselelerini kendi başlarına halledecektir.
2. Hindiçin ülkeleri arasındaki mevcut sorunlar yine Hindiçin tarafları arasında bağımsızlık, egemenlik, toprak bütünlüğü ve birbirlerinin meselelerine müdahil olmama yönünde karşılıklı saygı çerçevesinde çözülecektir. Çözülecek sorunlar arasında, Hindiçin ülkelerinin tüm silahlı kuvvetlerinin kendi ülke sınırları içinde kalması ilkesinin uygulanması yer almaktadır.
3. Hindiçin genelinde nihai anlaşma imzalandığında geçerli olacak genel bir ateşkes yapılacaktır. Ateşkesin bir parçası olarak, yabancı askerler artık Hindiçin ülkelerine sızamayacak.
4. Ateşkes ve ateşkese dair hükümler, savaş esirlerinin ve masum sivillerin serbest bırakılması ve yabancı askerlerin Hindiçin'den geri çekilmesi de dahil olmak üzere bu anlaşmayla ilgili askeri hususlar uluslararası denetime tabi olacak.
5. Hindiçin halklarının temel ulusal hakları, Hindiçin'deki tüm ülkelerin tarafsızlığı ve bu bölgede kalıcı bir barış sağlanması, uluslararası güvence altında olacak.
Her iki taraf da bu hususlar ve diğer uygun amaçlar doğrultusunda uluslararası bir konferansa katılmaya istekli olduklarını ifade eder.

[13] - McGovern alıntısı, Washington Post, Ocak 1972.

[14] - Muskie ve Humphrey alıntısı, Newsweek, 7 Şubat 1972.

Beyaz Saray Yıllarım, ABD Başkanı'nın Ulusal Güvenlik İşleri'nden Sorumlu Yardımcısı olan Henry A. Kissinger'in ilk dört yılını (1969-1973) kapsamaktadır.

Kissinger'in zamanla sınırlı olmayan anıları, bugün bile başucu kitabı niteliğindedir.

Kissinger, ABD diplomasisini yönlendiren en büyük uzmanlardan biridir. Fikirleriyle ABD müesses nizamının ve dış politikasının en kılcal damarlarına kadar sirayet etmiş isimlerin başında gelir.

ABD'nin 56. Dışişleri Bakanı olan ve Almanya'da doğan Dr. Kissinger, 1938 yılında ABD'ye gelmiş, 1943 yılında ABD vatandaşlığına kabul edilmiştir.

ABD ordusunda görev yapan ve Harvard Üniversitesi'ne giren Dr. Kissinger, daha sonra da fakülte üyesi olmuştur. Aldığı ödüller arasında Nobel Barış Ödülü, Başkanlık Özgürlük Madalyası ve Hürriyet Madalyası yer almaktadır.

ISBN: 978-6257369596
9 786257 369596

kopernik